

જીવનનો વૈભવ

અનુવંશિકાર :

નાનના સાન્નિધ્યે, ગચ્છિગદ્ધિરૂપિત,
અ મ તો યી કિમનસાવજી મ આદેખના
પ્રિયગત પ્રિયવક્ત્રા

પં. શ્રી વિનયચંદ્ર મહારાજ

અંખાંક

અત્ર વિચાર :

શ્રી મનોહરમુનિજી મહારાજ

શાસ્ત્રી, 'સાક્ષિપરત્ન'

: પ્રકાશક :

શ્રી. સૌરાષ્ટ્ર સ્થા. જૈન સંઘ

અમદાવાદ

પ્રકાશક

શ્રી અમૃતલાલ મનનલાલ નાથી
માન મની
શ્રી સૌરાષ્ટ્ર સ્થા જૈન સંઘ
અમદાવાદ

પ્રવેશ પ્રથમ

પ્રતિ ૧૫
વીર સત્ત ૨૪૯
ઓક્ટોબર ૧૯૬૪

મુદ્રક ચાર કપિયા

પ્રાપ્તિસ્થાન

૧ શ્રી મોરબી સ્થા જૈન સંઘ, ૧૫ સિતો વડો લીકાંદા રોડ અમદાવાદ	૨ જૈન યુવક મહાજી, C/O પ્રભાત સ્ટોલ ધર્મજી રોડ રાજકોટ (સોનાપુર)
૩ શ્રી સમતિ ન્યાયક સંઘ, ૧૧૭ બારગેટ રોડ પલેન માગ મુંબઈ ૮	૪ શ્રી સમતિ પ્રચારક સંઘ શ્રી ચાંદમહાજી ગુલામચંદ જોડેવા ૨૮ હોટાસારા કુન્દેશ, ગોંડી (મ. પ્ર.)

મુદ્રક શ્રી અક્ષિલાલ બ સાવ
નવમ સાત પ્રિ પ્રેસ
લીકાંદા રો - અમદાવાદ

સમર્પણ

૫૮

શ્રદ્ધેય ગુરુદેવ તુલ્ય ગાલચંદ્રશર્મા, પ્રતિદ.
વક્તા શ્રી શૌભાગ્યમલ્લ મહારાજ
નાહળ, શ્રદ્ધેય ગુરુદેવે આગિત્રિક
જીવન આપ્યું અને આપે જીવન
વૈભવના માર્ગ શીખો તે જ
જીવન વૈભવ આર્જ
આપને સમર્પિત કરતા
આનંદની - ભિમિંગો
ભેં છે.

આપનો
બધુચરભાતા,
મુનિ વિનયચંદ્ર

પતિરત્ન પ્રિયવત્સા
 શ્રી વિનયચક્ર મહારાજના
 વ્યાખ્યાનના પ્રાગ્ભમા ઘોષાતી
 સ્તુતિ

૧૪ અચલામન શાનિ સિદ્ધામન ।
 ૬૫ વિનાશન શાસન મ્યન્નન ।
 ૨ મનિ કારણ કુમનિ નિવારણ ।
 ૧૫ ભવ પાપુ શીતલ ચક્રન ।
 ૪૫ કન્ધાવરુણાલય ૧૪ ૧૪ ।
 ૭૫ સખી કરતે અભિનદન ।
 ૧૪ સુખ કદન દુરિત નિકદન ।
 ૧૪ રંગવદન ત્રિશલા નદન ॥

પ્રસ્તાવના

જીવનનો શાશ્વત વૈભવ

સપત્તિ પણ એક વૈભવ છે બગલા અને ફર્નિચરમા પણ વૈભવની? એક દેખાય છે ચક્રમકની મોટરોમા વૈભવ હાસ્ય કરે છે તો સત્તાની હકૂ-મતમા પણ તે દૃશ્યમાન થાય છે કિન્તુ આ બધી ચમક એને દમક ઢળતા સૂરની જેમ એક દિવસ ઢળી જાય છે, કમકે એ ક્ષણિક છે વૈભવ વિલાસ પ્રતિ લઈ જાય છે અને વિલાસમા વિનાશનું છુપું નિમત્રણ રહેલું હોય છે.

જીવનનો વૈભવ વિલાસ પ્રતિ નહિ પરંતુ વિકાસ તરફ લઈ જાય છે; સપત્તિના વૈભવ સામે દુનિયા ખૂંકે છે, પરંતુ પછી નહિ સપત્તિ અને સત્તાધારીઓની સામે માણસ ખૂંકે છે, પણ તે સામેથી જ, પાછળથી નહિ. એના ચાલ્યા જવાથી સ્વાગત ને સન્માન પણ ચાલ્યા જાય છે કિન્તુ જીવનના વૈભવશાળીઓ સદૈવ પૂજાય છે તેની સામે જ નહિ, પાછળથી પણ એને યાદ કરાય છે

Men of genius stand to society in the relation of its intellect as men of character of its conscience which the former are admired, the latter are followed.

આ જ અર્થમા કહીએ તો જીવનના વૈભવશાળીઓના જીવનકાળમાં દુનિયા તરફથી એમને પથ્થરો જ મળે છે, સ્વાગતના સુમનો એમની સમાધિ ઉપર જ ચઢે છે

હવે આપણે એ વિચારીએ કે જીવનનો શાશ્વત વૈભવ શું છે? જીવનનો વૈભવ, એ બધા આત્મિક સહયુગ્મોમા ઓતપ્રોત થએલ છે જે આપણને જીવનમા આગળ વધવાની પ્રેરણા આપે છે, જેના પ્રકાશમાં આપણને ગરી-

ભોમાં જન્યવાનનાં દર્શન થાય છે. પતિતોમાં પણ પાવન પ્રભુની હાયા રેખાવ છે. આપણાં દિલોને દોઢરે માનનાર સત્તુને ક્ષમા કરી આપણે એક વિલક્ષણ જ્ઞાનની અનુભૂતિ અનુભવીએ છીએ અને બીજાની સેવા કરવાનો જે સતોષ પામીએ છીએ—આ સર્વ આપણા જીવનનું ઝવેરાત છે એને આપણી પાસેથી કોઈ છીનવી શકતું નથી કાળની આંધી એની રેખાઓને ભૂંસી શકતી નથી.

જીવનનો આ સાચા વૈભવ પ્રિયવક્તા શ્રી. વિનયચંદ્ર મ. સ્વા. ની વાણી દ્વારા આપ પી રહ્યા છે. વાસ્તવમાં જીવનની અનુભૂતિઓ અભિવ્યક્ત થઈને સમાજનો નિધિ બની જાય છે. એ નિધિ પાઠશાળા લોકમાં આવી રહ્યો છે.

આવાં તે પ્રિયવક્તા શ્રીજીના પ્રવચનનાં ત્રણ પુસ્તકો મુ'મઈથી પ્રગટ થઈ ચૂક્યાં છે. હિન્દુ એ શીઘ્ર સમયમાં ખબાર થઈ ગયાં અને જનતાની માંજ આડુ જ રહી થઈ એથી એ ત્રણે પુસ્તકોનું આ નવું સરકરણ છે. હિન્દુ ખણી પરિવર્તિત સૈધીમાં આ સરકરણ આપના લોકમાં આવી રહ્યું છે જે ત્રણ વિભાગોમાં છે x

સમાજકલ્પન, જીવનપ્રેરણા અને પરમદેવતાના રૂપમાં એ જૂના સૂરો રીતે સંકલિત કરવામાં આવેલ છે અને જગદગર મથનના રૂપમાં પાઠકો પાસે પહોંચી રહ્યું છે. આમાં ત્રણે પુસ્તકોના અધિકારી પ્રવચનોની સાથે સાથે અમદાવાદ આદુમોસનાં પણ જે પ્રવચનો આપવામાં આવ્યાં છે સંપન્ન કાર્યકર્તાઓની ભાવના હતી કે અમદાવાદ આદુમોસનાં કોઈક વિશેષ જ્ઞાનનો આગળ સમાવેશ થાય હિન્દુ આમ કરવા જતાં ત્રણે જગ વિશેષ વધી ન જાય અને એની સુદરતા સમાપ્ત ન થાય એ માટે બંદીનાં વંદારે પ્રવચનો આપવામાં આવી નથી.

પુનઃ પ્રકાશન બચાવમાં સંપન્ન ઉત્સાહી કાર્યકર્તાઓનો સારો સંહાર મળ્યો તે અમુક છે. પ્રેસ બચાવમાં શ્રી મહિલાસભાઈ તથા શ્રી. શાંતિલાલભાઈની કાવ્યકૃતિઓથી પ્રભુત્વ પુનઃક શીઘ્ર પાઠશાળા લોકમાં આવી રહ્યું છે અને પુસ્તકની સફાઈ સ્વચ્છ અને સુધિ બને એમજે

x િ દી પુનઃક પણ અમદાવાદ થઈ જતાથી સમિતિ પ્રચારક સંપન્ન ફિતી વિશ્વવંશ તરફથી િ દીમા પણ પ્રકાશિત થઈ રહ્યાં છે જેની કિંમત પાંચ રૂપિયા મળવામાં આવી છે.

પુરોવચન

હરેક સર્જીતના વિકાસમાં સાહિત્યનું અનોખું સ્થાન છે. સાહિત્ય દ્વારા વિચારોનો પ્રવાહ જનતામાં ફેલાય છે અને ક્રાંતિની ચિંતનારી તેમાંથી પ્રગટે છે. આપણો જૈન ધર્મ વિશ્વધર્મ સ્વર્ગ સહે તેવી સહિત ધરાવે છે તેમ જતાં સાહિત્યના ક્ષેત્રે જેથીકે જાણી સંપ્રદાયિકતા જોવામાં આવે છે તેમજ જૂની પ્રણયી સમાપ્ત અને જાણી સાહિત્ય આજના વિદ્યાનુજ્ઞમાં આધર્મિક નિવડતું નથી પરંતુએ આપણું સાહિત્ય રિમિત ક્ષેત્રમાં વચાવ છે અને બહુ જનસમાજ તેનાથી વચિત રહે છે. આથી સોશલાઇઝમાં સળ રીતે સમાજેક અને સોશલિઝમ જગ્યાએ તેવું રસપ્રદ વચિત સમાજને વધુ ઉપયોગી થશે એમ માનીને અમે આખ્યાન સમજ નાં દેહાક પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરી છે. બા. જી. વિદ્યારી મહાસતિજી લીલાવતીબાઈ સ્વામીનાં જ્ઞાનેનાં સ. ૨૦૧૩ ની સાક્ષનાં આખ્યાનોની બે આવૃત્તિ જાણવવા જતાં એક પછી પુસ્તક સીસીકમાં નથી ફક્ત વિદ્યારી વિદ્યારી મહાસતિજી સુમતિકુવરનાં આખ્યાનો જાણવેલાં જોની નકલો પછી ખસાસ થઈ ગઈ છે. સ. ૨૧૬ નાં આતુમીસનાં બા. જી. વિદ્યારી મહાસતિજી લીલાવતીબાઈ સ્વામીનાં આખ્યાનો બે સાજમાં તાજેતરમાં જાણવેલાં જે પછી સજસજ વેચાઈ જવા આવ્યાં છે. આ રીતે આ પ્રકારનાં આખ્યાનસમજોને સમાજનો ખલો મોટો આવકાર મળ્યો છે અને સૌ કાઈને તે ખૂબ ઉપયોગી નિવડેક છે.

સાધુ-સતીનાં જીવનજીવનમાં જાણ આખ્યાન-સમજોમાંથી રીતસરનાં આખ્યાનો સમુદાય પાસે વચાવ છે અને નાનાં ગામમાંજોમાં પશુપશુપવમાં આ જાતનું ઉપકરણ નિવડે છે. આ રીતે જાણ આખ્યાનસમજો સમાજમાં મહા લોકપ્રિય નિવડતા હોવાથી આજ આતુમીસે જાણે નિરાજતા પ્રિય વકતા ૫ મુનિથી વિનયસદ્ગત મહારાજ સાહેબનાં આખ્યાનોનો સમજ કરવાનો અમે વિચાર કર્યો પરંતુ પૂ. મહારાજ સાહેબનાં મુનિનાં આતુમીસનાં આખ્યાન સમજનાં ત્રણ પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ થઈ ગયાં હોવાથી વધુ આખ્યાનો પ્રસિદ્ધ કરવાને બદલે ઉપરનાં ત્રણ પુસ્તકો ૭ હાસમાં ખસાસ થઈ જવા આવેલ છે તેનો સહચિત એક ગ્રંથ અને તે ગુજરાત સૌરાષ્ટ્ર જે પૂ. મહારાજ સાહેબનાં આખ્યાનોથી અપરિચિત છે તેનો ખાસ ઉપયોગી થશે તેવું તેમની

વાતચીત પરથી જાણાર્તા શ્રી સધે આ પ્રકાશન કરેલ છે અમદાવાદનાં
ચાતુર્માસના ફેટલાક વ્યાખ્યાનો ઉમેરવાની અમારી ભાવના હોવા છતાં માત્ર
એ વ્યાખ્યાનો અમે ઉમેરી શક્યા છીએ અને બાકીનાં વ્યાખ્યાનો ઉપરોક્ત
પુસ્તકમાથી લીધા છે

પૂ. મહારાજ સાહેબના વ્યાખ્યાનો સાપ્રદાયિક ભાવનાથી પર છે તેમની
માતૃભાષા હિંદી હોવા છતાં મુબઈના તેમના ચાતુર્માસ દરમિયાન તેમણે
ગુજરાતી ભાષા ઉપર, એટલું બધું પ્રણત્ય મેળવ્યું છે કે ભાગ્યે જ તેમને
કોઈ બિનગુજરાતી ધારા શકે ગુજરાતી ભાષાનો તેમનો શબ્દજાડોળ
અખૂટ છે, ભાષાભાસિત્ય અસૌકીક છે અને વ્યાખ્યાનરેલી પણ અનુપમ
છે, તેમના વ્યાખ્યાનોમા માનવજીવનના અનેકવિધ પ્રશ્નો ખૂબ ક્રીણવટથી
છતાં, રસપૂર્વક ચર્ચાયા હોય છે, તેમજ તેઓ આજના યુગપ્રવાહને પિછાની
તદ્દન નવીન દષ્ટીથી, મૌલિક વિચારોની, એવી અસરકારક રજૂઆત કરે છે
કે સૌ કોઈને અને ખાસ કરીને યુવકવર્ગને તેઓ મજમુખ કરી દે છે,
તેમના શબ્દકોશમા નિરાશા અને પામરતા જેવા શબ્દો નથી જીવનમાં
સાધના કરતા કરતા પણ જીવનમા આનંદ માણવાની તેમની અનુપમ કળા
છે, સમાજને પ્રગતિના માર્ગે લઈ જવાની તેમની ઝખના છે અને તેથી
સમાજના સડાઓ તથા વિકૃતિઓને દૂર કરવા પણ તેઓ સચોટ રીતે કહેતા
અચકાતા નથી એમની મધુર વાણીથી અપરિચિત વ્યક્તિ પણ તરત જ
પરિચિત થઈ જાય છે એમના વ્યાખ્યાનો હૃદયની વિશાળતા અને વિચારોના
વૈભવથી ભરપૂર છે જેથી આ સંગ્રહનું નામ 'જીવનનો વૈભવ' રાખવામા
આવેલ છે આવા સુદર પ્રેરણાત્મક પ્રકાશન સમાજના કરકમલોમા ધરતા
અમે હર્ષ અનુભવીએ છીએ અને અમારા ખીજાં પ્રકાશનોની જેમ આ
પ્રકાશન પણ સમાજમા આદર પામશે એવી આશા રાખીએ છીએ

આ પ્રકાશન કરવા માટે મુબઈના કાદાવાડી સંઘના કાર્યવાહકો તથા
સન્મતિ પ્રચારક સંઘના કાર્યવાહકો જેમણે મૂળ પ્રકાશનો કરેલ તેમની
અનુમતિ માટે અમે આભાર ચાનીએ છીએ

હી

કાન્તિલાલ જીવણલાલ શાહ

• પ્રમુખ

અમૃતલાલ મગનલાલ ગાંધી

માનદન ત્રી

શ્રી સૌરાષ્ટ્ર સ્થાનકવાસી જૈન સંઘ,

અમદાવાદ.

તા. ૧૧-૧૦-૧૯૬૪

ધીકારાગૃહ

નગરગૃહનો ૫૩

અમદાવાદ

શ્રી વિનયદ્રશ મહાશય સાહેબની

પરિચય રેખા

(કીસા-કહાની)

લેખક શ્રી. મનોહરમુનિશ મ શાસ્ત્રી, "સાહિત્યરત્ન"

—૦૦૦૦૦૦—

પ્રિયવક્તા શ્રી વિનયદ્રશ મહાશય જો નામમાં એક સ્વદેશી વ્યક્તિ છે મુંગઈવાળી ઉપર તેમણે મોઢિની ફેશની કીધી છે એમના પ્રવચનોએ જામને જીવનનો નવો રસ આપ્યો છે જીવનને તપાસવાને તમા પારખવાને એક નવી તક આપી છે કેમ જીવું શા માટે જીવું, એ જીવ નની કશા શીખવાનો મુખવત્તર મને જાણી મળ્યો છે

આ સંદેશ મુંગઈ કોલસ ખના ઉપરથી શ્રી મનસાલસાઈ પી. દોશીએ પ્રિયવક્તા પ શ્રી. વિનયદ્રશ માનું કોલ ઉપાધ્યયમાં સ્વાગત કરતાં કહ્યું હતું.

એ જ નિસે જોયો વિદ્યુષી વ્યાખ્યાતા ગુણ જ્ઞાનચારિણી ચારણનાઈ સ્વામી આવી. વદન કવી પછી એ પણ જોઈ શકાયું મુરદેવ, બહુ દિલ્લોથી ઈચ્છા હતી કે એક વાર આપનાં દેશન કરું આપના પ્રવચનનું પુસ્તક બનારથી વાંચ્યું તું ત્યારથી તો આ ઈચ્છા બસ ત પ્રમળ થઈ ગઈ. આપે એવું શું આપ્યું મુંગઈવાળા ઉપર કરી નાખ્યું છે કે જ્યાં જાઉં છું ત્યાં મુંગઈનાં નાનગિયાં જાઈનિહેને આવે છે વદન કરી લીધા પછી તેમનો પહેલો પ્રશ્ન એ દોષ છે કે પ શ્રી. વિનયદ્રશ મા. ક્યાં છ ? જાને ક્યારે પધારશે ? આપે કેટલું જાણે આ મુંગઈવાસીઓ પર કયો નાદુ કરી દીધો છે "

આ ઉદ્દાગમાં રહેલ જાને મહા તો મોઢતી હતી પણ સાથે વાસ્તવિકતા પણ જોઈ નહોતી. પ્રિયવક્તા પ શ્રી. વિનયદ્રશ મા નાં પ્રવચનોમાં જેમ મધુરતા છે તેમ તેમના જીવનના સ્વરો પણ મોજ મધુર નથી ખરી રીતે માણુ ક્યાંથી ઉછીનું નથી થઈ શકતું જાને કરી થઈ પડે લીધું તો એનું બાજુ જ એટલું મોડું દોષ છે કે ચાર ઉપર પાંચમા

દિવસ સુધી એ રોકાઈ પણ શકતુ નથી એટલે તો 'કહીવાય' છે કે કૃત્રિમતાનુ આયુષ્ય બહુ જ નાનુ હોય છે 'સ્વભાવની સરસતા, ઓળસિવતા અને મધુરતા તેમના પ્રવચનોની ત્રિવેણી બની ગઈ છે એથી તો શ્રોતા એમની પાસે પોતાને પ્રકુલિત અને તાજગીભર્યા અનુભવી શકે છે એમના પ્રવચનોની એ પણ એક વિશેષતા છે કે તેઓ આખા પ્રવચન દરમિયાન શ્રોતાઓ સાથેના સંપર્ક બરાબર એકસરખો જાળવી રાખે છે વચ્ચે વચ્ચે શ્રોતાઓને પ્રશ્ન પૂછતા જાય ને શ્રોતાઓ હસતા, પ્રસન્નતા અનુભવતા, રિમત કરતા પ્રવચનધારાનું પાન કરતા રહે છે મહારાજશ્રી પણ ક્યારેક ક્યારેક બોલી જાહે છે કે "હું મારા શ્રોતાઓને પણ કદી આરામથી ખેસવા દેતો નથી" આ સાંભળીને શ્રોતાઓ ખડખડાટ હસી જાહે છે.

એમના પ્રવચનની એક એ પણ વિશેષતા છે કે એક વાર સાંભળ્યા પછી સાંભળનાર વિવશ બની ફરી ફરી સાંભળવા ખેચાઈ આવે છે.

વ્યક્તિનુ નામ તો ખ્યાલમાં નથી પણ એ ગામનુ નામ જરૂર યાદ છે ઇગિતપુરીમાં એક ભાઈને મે સહજ પૂછ્યુ "આપ પ્રવચનમાં કેમ નથી આવતા?" એમણે હસતા હસતા જવાબ આપ્યો "હું નહીં, હું એક વાર પણ આવ્યો નથી અને કદી ન આવવાનો વિચાર પણ છે" "કેમ?" મે પૂછ્યુ આ "કેમ" નો તેમણે બહુ મજબૂત ઉત્તર આપ્યો. તેમણે કહ્યું "વાત એમ છે કે મારા પિતાજી તો રાજ પ્રવચનમાં આવતા જ હતા એક વાર નાનો ભાઈ પણ તેમની સાથે આવ્યો હવે નવ વાગે એટલે એ ઘેર રહી શકતો જ નથી લાખ કામ છોડીને અહીં દોડી આવે છે. એણે એક વાર વ્યાખ્યાન સાંભળ્યુ સારથી એને આવી ટેવ લાગી ગઈ છે. જો મને પણ આવી ટેવ લાગી જાય તો પછી દુકાન દેણુ સલાજે?"

આવી જ વાત એક બદનાવરના છોકરાએ કહી હતી "મને ખૂબ તરસ લાગી હતી પણ હું વ્યાખ્યાનમાંથી જાડ્યો નહિ, જો જાડી જાત તો વ્યાખ્યાનની મઝા આવી જાત"

પ્રિયવક્તા શ્રીજી મહારાજના પ્રવચનની ધારા મધુર છે તો જીવનની ધારા એનાથી પણ અધિક મધુર છે એ કયા બીજા કોઈ વાર્તા કરતા બોલી રસપ્રદ નથી.

આળપણની વીતી વાતો

માલવાની સમ્યક્ષામદ્વા બૂમિને સમ્યક્, સજીવ અને ક્ષણદ્રુપ બનાવતી

શિયા નદી પેતાની કલકલ ધાડમાં વહી રહી છે એને જ કિનારે વસેલી રાત્રાટ વિક્રમની ચળવળની ઉજ્જૈનનગરી પેતાની અતિદાસિક સામગ્રીથી તે સારી રીતે પ્રસિદ્ધ છે જ પણ સાથે સાથે વૈશ્વવોની એ તીર્થભૂમિ ખસુ છે એમાં જ રમીકૂદીને વિનયચદ્રજ મોટા થયા છે

પિતાજીનું નામ બૃજસાસજી (ચેરડિયા) હતું માતા મેતાબાઈ હતી પણ મા કાળી હતી કે જોગવણની એની ખસુ તેમને ખબર નથી કારણ કે જ મહિનાની ભ્રમરમાં જ તેમને જોડીને મા સ્વર્ગે સીધાવી માત્રી મમતા-અમ યોદ્ધાખત્રી કુરુતને પસદ નહિ હોય તે ખસુ બહેન સુદરખાઈને બહેન તથા માનાં બન્ને કામ એક સાથે નિભાવવાં પડ્યાં મોટી બહેનની સ્નેહમયી યોદ્ધા ખસુ જોછી કામજા તથી હોતી એમને બીજાએ બહેનો હતી એક તીજખાઈ અને બીજા કાપુખાઈ તીજખાઈ તે સત્તુ પામી ખસુ બીજા બહેન કાપુખાઈ દાલ મહિયુર (મ. મ.) માં છે એમનો પરિવાર ખસુ સારી રીતે મુખી અને સમૃદ્ધ છે મોટાભાઈ નમીનચદ્રજ કતા અને પિતરાઈ ભાઈ શ્રી ચાંદમસજી પિતા જાઈ અને બહેન વધાના સારકા કતા મા ગામ-લાલજી ગાળખસુમાં એમનું લાગુ નામ હતું ગામ

પિતાના સ્નેહપૂર્ણ દાલ નીચે ગાળલાલજી મોટા થયા કાચતર પણ માસુ દેસ્તો મિત્રો ખસુ જોછા નહોતા પૈસા પણ બધી તરફથી મળી જતા હતા ક્યારેક પિતાજી તરફથી તે ક્યારેક ગાળજી (સેક રખમ-ચદ્રજ) દસેથી તે વળી ક્યારેક ભાઈ ચાંદમસજી પાસેથી મળી જતા બધાનો ખાર મેળવીને અલ્લસ ગાળખસુ વેદાની ખસુ બની ચસુ હતું મેળવ સોખ ખસુ જોછા ન હતા

પણ મા તોફાની ગાળખસુ પણ હવે કંઈક સમજદાર બની રહી હતી લાંજ અવાનક મોડે બોલેને જાતી પડખો વાન એમ હતી કે અવા નક એક વાર સૂત્રમાં માણસ બોલાવવા જાઓ ને કમું પિતાજી સખત બીમાર છે ધેર પડોઆ તારે ગધું લખાપત થઈ ચૂક્યું હતું પિતાજીનું સરસલુ ચારી ગયા પછી મોડા દિવસોમાં મોટી બહેન સુદરખાઈએ ત્યાં વિનરનાં સની ગુલામકુવજી મ. ની પાસે દક્ષિણ બગીચાર કરી લીધી એમને એમના કાકા કસુરચદ્રજએ બોલે લઈ લીધા બધી મોટાભાઈ નમીન-ચદ્રજના મનમાં ખસુ જાત્રી જાત્ર કીજીયાર્ક રજો અને મૂનક મુરજે પ્રસિદ્ધ થયા પ માં સોબાજમસજી મ. ની પાસે જઈ ચારિત સ્વીકારી

લીધું ; કરીકસળા (નિમ્ન મધ્ય પ્રદેશ) માં એ દીક્ષાનો મોટી ધામધૂમપૂર્વક
હિત્સવ થયો. . . . .
ચરિત્રપ્રેરણા . . . . .

“ ચોતાના મોટાભાઈના એ લખ્ય દીક્ષાપ્રસંગ પર બાબૂલાલજી હાજર
હતા. મોટાભાઈને કહ્યું “આ બહુ શાંતિનો માર્ગ છે તું પણ આ માર્ગે
કેમ નથા આવી જતો ?” ભાઈની વાત સાંભળી પણ મનને ગમી નહિ.
આંત્રું જ એક વાર બહેને પણ કહ્યું બાબૂલાલજી બોલી બિઠ્યા! ‘જુઓ,
ધર્મકર્મને હું માનતો નથી તમે મારી બહેન છો અને એઓ ભાઈ છે એ
સબધને લીધે હું તમારી પાસે આવું છું પણ આ દીક્ષાબીક્ષાની વાતો
મને જરા, પણ સારી લાગતી નથી. એટલે જે ભરિખમા ફરી આવી વાત.
આપના મોઢામાથી નીકળશે તો હું આપની પાસે આવવાનું જ છોડી દઈશ’

સાથે એમણે એ પણ કહ્યું હતું કે, “ પહેલી વાત તો એ છે કે મારે
દીક્ષા લેવી જ નથી પણ જો લેવી હશે તો હું મારે ઘેરથી જ મુનિવેશ
પહેરીને આવી જઈશ વરરાજ બનવું; પીડી ચોળવી, ઘોડા પર બેસવું તે
ધામધૂમ કરવી એ બધું મને પસંદ નથી.” એ દિવસો તો એ અમસ્તી
મજાકની વાત હતી. પણ કાને બબર હતી કે એ શબ્દો એક દિવસ સાત્ર
હકીકત પણ બની જશે

“ વચ્ચે એક બીજાવાન પણ કહી દઉં કે ઈડ પૂર્વના કેટલાક સરકાર
પણ એવા હોય છે કે જે જીવનધર્મનાક્રમને સાકળી દેનાર કરીતું કામ કરે
છે’ ભવિષ્યમા બનનારા બનાવની પહેલેથી આગાહી ‘કેરી’ દે છે, પણ આપણ
મન એવું છે કે આપણે એ આગાહીને સમજી શકતા નથી અને સમજ્યા
પછી પણ અજાણ્ય રહીએ છીએ, તો વાત જે મોટી બહેન (મુંદરબાઈ)
પાસેથી સાંભળી ‘તી તે આમ બની હતી. માતા મેનાબાઈને છોકરીઓ તો
હતી પણ તેમણે પુત્રત્વ મોહુ જોયું ન હતું માંતુ મન પુત્રને જ ખી રહ્યું
હતું એક વાર ગોરજી (વસપરપરા જોઈ આપનાર) આવ્યા. તે થોડું
જ્યોતિષ પણ જાણતા હતા. એને માતા પૂછી બેઠી, ‘મારી જન્મપત્રિકામાં
છોકરા છે કે નથી ?’ ગોરજીએ જન્મપત્રિકા જોઈ અને તેઓ બોલ્યા “બાઈ
તમારી જન્મપત્રિકા કહે છે કે બે છોકરા થશે પણ તે રહેશે નહિ”

એ વખતે તો “રહેશે નહિ” આ અર્થ જ લેવામાં આવ્યો હતો કે
“છોકરા થશે પણ જાણુ જીવશે નહિ.” એમને શી બબર કે, “રહેશે

નહિ જોવા બીજાને અર્થ' એ પણ યર્થ થઈ કે દક્ષિત 'યર્થ' જણે. યર્થમાં મંદિ રહે. એર વાત બાવી અને યર્થ અને સમય જતાં એ યુગ થયા. મોટા યર્થ અને ભાઈઓ મુનિઓના યોગ યોગ સંપર્કમાં બાબત. સંપર્ક' પ્રભુ એવો બાસ ન હતો બાબતમાં જન્મ અને મુનિઓને ચોક્કસ માટે બેસાવવા એટલે જ પણ એમાં એ એક વસ્તુ હતી કે મુનિઓને જોઈને અને ભાઈઓ રમતમાં ક્યારેક બાબત બાબત મંદિ જતા અને ક્યારેક હાથમાં એક જોઈ ચોક્કસ નીકળવાની રમતો રમતા. પરંતુ કુદ જતા મુનિઓને બા રમત રમતી નહિ.

પરંતુ બા રમત એક વાર સ્વયંમાં ફેરવાઈ યર્થ અને તે એ બધી વિચિત્ર રીતે. બાટલી બાટલીવાળી વાતમાં ફરી બાવીને બાબતે પાછા રસ્તા પર—મુખ્ય વાત પર—બાવી જઈએ છીએ મોટી બહેન અને મોટાભાઈની વાત અને સાંભળી ખરી પણ મનને કંઈ રમી નહિ. અને બાબતમાં ઉત્તરે બાવી ગયા. કાલ કસ્તુરચંદ્રને ત્યાં રહેતા હતા અને જાણવાનું ચાલુ હતું સાથે તોફાન પણ એજ ન હતું. કોઈ કોઈ વાર તેમના તોફાનથી બાબતે ખર ત્રાસી જતું હતું છુટી છુટીમાં નવા પોતના નામનખરાંથી ફેરવે-પરેલામ યર્થ જતી હતી. પણ એ ફેરવે જાય છે અને તે થાય પોત પોતાના હાથમાં જરા એ ઉજ્જવ બાબતે કે એમ ન હતો એ કિંમતમાં કુમળીઓ મારવી, ઉત્તર ભાગ્યદાર કપા પહેરવા વાળમાં સારામાં સારું મુજબી તેલ નાખવું બધા કોઈ વાતની એટ ન હતી. કારણ પિતરાઈ મોટાભાઈ ચાંદનચંદ્ર ચાંદનના તે જુદા લાડા હતા. એમની પસંદ પેસા મળી જતા હતા. બા જુદા છતાં જીવન બાબતે જ કોઈ બીજા જ વિચાર તરફ ફરી જવાનું હતું એટલે એક નાનકડી ધડતર તેનું નિર્મિત બની યર્થ

વાત બાબત બની. એક વાર બાબતમાં બીજાર પડ્યા. ત્યારે તેમના ઉપર એવો ધોર પાડ્યો કે એકવીસ દિવસ મુખી જરા પણ ઉતર્યો જ નહિ, સત્તર છે કે ટાઈફાઇ દસ. ચિકિત્સા બધી કરાવી પણ બીજારી ખસવાનું નામ નહોતી મેતી. પરંતુ એક દિવસ રાત્રે સતી વખતે બચાવના બાબતે મન મોલી બાબતે કે 'જો હું બીજારીમાંથી સારને યર્થ કીધો તો દક્ષિણે માત્ર મદદ કરી ભર્ત. બાને વિચારો બાબતે કદીએ કે જમે તે કદીએ પણ બીજા સવારે જ્યારે બાબતમાં જાણ્યું ત્યારે ત્યારે ઉતરી ગયા હતા. સરીર સ્વચ્છ અને દસકુ યર્થ થયું હતું.

‘...થોડા દિવસો’ વીતતાં જાળવોઈ જતી રહી અને ‘શરીરમાં શક્તિ આવતી ગઈ તેમતેમ પ્રિયારો પણ સરકત સવાં લાગ્યા. સકલ્પ દબા હોતો, એમથી પાછા હકવાનો પ્રશ્ન જ નહોતો. પણ એક બ્રમ સામે લીધો હતો. દીક્ષા લેવી હતી પણ કુટુંબીઓ પાસેથી દીક્ષાની આજ્ઞા મેળવવી અશક્ય બની પણ અસંભવિત જ હતી. ‘કરિષુ દે, એ વખતે આખા કુટુંબમાં પુત્ર તરીકે તેઓ એકલા જ હતા કાકાને ત્યાં’ તો રહેતા જ હતા. બાબા રખવચ દળના પરિવારમાં પણ બધાથી નાના એ જ હતા એટલે બધા કરતા ચંધારે લાડકા પણ તેઓ જ હતા.’

દીક્ષાની આજ્ઞા કાઈ રીતે મળવાની મંથાં એટલે દીક્ષાની વાત મોઢે લાવવી એ પણ બહુ મોટી ભૂલ થઈ જશે એ સમજી જતા બાબુલાલજીનાં ચૌદ વર્ષના મગજે શુષ્કપુષ્પ આખી ક્રિયા પતાવવાનો નિશ્ચય કર્યો સાથે સાથે મોટાભાઈને મોઢે તે દિવસે દીક્ષા વિષે જે વાત કહી હતી તે પણ તેમને યાદ આવી હતી. ‘જો દીક્ષા લેવી હશે તો હું મારું ઘેરથી જ વસ્ત્ર તંથા ઉપકરણ લઈને આવી જઈશ’ એ જાતની તૈયારીમાં તેઓ મડી પડ્યા. પરંતુ પૈસાનો અશ્વ હતો પૈસા લાવવા કપાથી, એક તરફથી મૂઝી આવી. દીક્ષાજીની તિળેરીના આખા ઇતિહાસની તેમને ખબર હતી, કયા શુ મૂક્યું છે, એ બધું જ તેઓ જાણતા હતા કાકાએ પોતાના લગ્નિજથી કશું જ છુપાવીને રાખ્યું ન હતું એટલે બાબુજીએ તિળેરીમાંથી એક સો રૂપિયા કાઢી લીધા અને ‘બીજે દિવસે બજારમાં ગયાં ‘સરસ હરદ અને ‘પોપલીન વગેરે લઈ આવ્યા સાથે થોડું કેસર પણ લાવ્યા ‘દરજ પાસે આદર, ચોલ-પદો વગેરે સીવરાવી લીધું’ બ્યારે તે સીવાઈને આવી ગયું ત્યારે ત્રીજે માણે ઉપર જઈ કેસર ઘૂટીને પોતાને હાથે જ કપડા પર ઝાટી લીધું હવે રજો આધાનો સવાલ. આ સવાલ પણ એમ જ ઉઠી ગયો ધરમાં લગભગ અધી જ વ્યક્તિઓ સામાયિક કરતી હતી અને એ બધાની પામે જુદી જુદી પૂજાર્થી હતી રાતનાં દસ વાગ્યે એ જિંદગા ફાનસ હાથમાં લીધું અને લાગ્યા શોધવા કાકાજીએ ‘પૂજ્યુ ‘શુ કરે છે?’ ત્યારે ચલાક બાબુજીએ જવાબ આપી દીધો, ‘થોડું લેસન કરી લઈ છું આજે માસ્તરે બહુ લેસન આપ્યું છે, કાકાજીના મનનું સમાધાન થઈ ગયું અને બાબુજી પોતાના આ બીજી જાતના અભ્યાસમાં લાગી ગયા પહેલા બધી પૂજાર્થીઓ છુટી કરી, પછી ‘ઉપર જઈને એ બધીને દોરીમાં પગેરી એક નાનકડો આથી પણ બનાવી શીધો

જાટશું મોટું પડત્ર રચના છતાં કાકાને જરા પણ સંસ્કાર નહોતો પડ્યો. દલે-ચુરહેવ પાસે કમ પડોગણ એ પ્રસિદ્ધિ હતો. એ વખતે પદ ચુરહેવ પ રત્નરાજ્ય કિશનરાજ્ય મ. પ્રસિદ્ધિવત્તા પ શ્રી સૌભાગ્ય મધ્યક મ વગેરે પોતાના સિખર દ સાથે લીંગી (પગમદાલ)માં ચાત્રમોલ માટે વિરાજેલા હતા. ઉમર ખાની અને અતર લાંબુ હતું એટલે એલા ત્યાં જવાની હિમત નહોતી થતી. એક સાથી શેખવાની જરૂર હતી જાણ છતે એક સ્નેહી મિત્ર હતો એમનું નામ જાણુલાલજી થમો હતું જાણુ-છએ એમને કશું ચુરહેવ કાલ લીંગી છે, અને મારા મોટાભાઈ પણ ત્યાં જ છે એટલે તું મને ત્યાં પહોંચાડી દે. એ દેશ જ કરવા હોય તો તું તારા કુકળ સાથે જઈ આવ. તે મિત્રે કશું

“માત્ર કશું નથી કરવા, ત્યાં જવાનો મારો બીજો પણ દોષ છે.” જાણુછએ મિત્રને કહ્યું

“એ શું છે કે પણ જાણી લઉં” મિત્ર બોલ્યો.

“મારે તો ત્યાં જઈને દક્ષિણ લેવી છે જ્યાં તેવારી થઈ ગઈ છે કપાં અને એમણે અહીં તેવાર છે માત્ર એક સાથીની જરૂર છે એ જરૂર તમે પૂરી કરી દો. કે તમને ખ્યાલ રહિય જાણીય જાણુલાલજીએ પોતાના મિત્રને પોતાની વાત સ્પષ્ટ કરતાં કહ્યું.

“તો તે કે જોઈએ નહિ જ જાવી શકું જાણુછ જવાનું હેતુ તો કાંઈ પ્રમ નહોતો. પરંતુ જ્યાં દક્ષિણનો મામલો છે અને જ્યાં ચેરીફીમાં થઈ રહ્યું છે કાલે કદાચ વમાચ કાકાજીને ખબર પડી જાય અને એમાં મારું નામ આવે કે જ્યાં હોડગને રક્ષાવીને લઈ ગયો તો, પછી મારે તો જોઈની જ હવા જાવી પડે તું મારો મિત્ર છે રહિયો કાંઈ પ્રમ નહીં પણ કે સાચર છું જાણુલાલ થમોએ કહ્યું

જાણુલાલજી મિત્રામાં પડી ગયા. પણ ચોક્કસારે કહ્યું તમે ચિતા ન કરો. કાંઈ મારું જણું પણ કાપી લે તો મેં મારી દેશ વમાડું નામ જણાવડી નહિ કે જ્યાં મને લીંગી સુધી લઈ જાવ્યો હતો કમ ખૂન જ મહત્વનું છે અને વમાચ વગર કાંઈ શકે એમ નથી.” મિત્રને ગમે વાત લાગી ગઈ અને એણે સંમતિ આપી. નીકળવાનો કાલકમ નક્કી થયેલ મિત્ર જમિનર વાજાની ચાકીમાં જતું અને જાણુક સ્થાન પર કે મળીશ તમે પણ ત્યાં તેવાર રહેજો.

ચાત પૂરી થઈ. પ્રેમપ્રેમ જનાવીને આશુભ્યેર આજ્ઞા તૈયારી પહેલેથી થઈ ચુકી હતી. પણ ધૈર્યથી નીકળવું કેવી રીતે, એની યોજના મગજમાં ગોઠવાઈ ગઈ હતી બીજે દિવસે દસ વાગે નિશાળના કપડા પહેવી અને યુસ્તકોના દક્તરમાં નીકળી સર્વ સામગ્રી ભરી અને નીકળી પડ્યા થોડું આત્મા પછી પગ ખીણ બાજુ વળી ગયા મિત્ર પણ થોડી લઈને તૈયાર બિન્દો હતો. 'ટાગો કર્યો' ને સ્ટેશને પહોંચ્યા, પણ કિસ્મત એવું હતું કે એમણે 'પેટેકેર્મ' પર પગ ચૂક્યો ને આ બાજુ ગાડીએ 'પેટેકેર્મ' છોડ્યું. અને મિત્રો એક બીજાની સામે જોતા રહી ગયા હવે શું કરવું ? નિશ્ચય કર્યો કે હવે કાલે જલ્દી 'આવી જવું. પણ આજનું હવે શું કરવું ? બાણલાલજી મોટી વિમાસભૂમાં પડી ગયા મિત્રને કહ્યું 'ભારી પાસે પુસ્તક પણ નથી એટલે નિશાળમાં પણ કઈ રીતે જવું ? ભલે, પણ તમે તો હવે ઘેર જવું હું આખો દિવસ શહેરમાં ઘૂમ્યા કરીશ સાંજે પાંચ વાગે કે ઘેર આવ્યો જઈશ'

મિત્ર ઘેર ગયો અને એઓ શહેરમાં આટા મારવા લાગ્યા પણ કથા અહીં પૂરી થવાની નહોતી કિસ્મતને હજુ પોતાનો બીજો રંગ અતાવવાનો હતો એટલે, નિશાળના માસ્તરે એક વિદ્યાર્થીને બાણલાલજીને ઘેર તપાસ કરવા મોકલ્યો. અને કહ્યું કે કસ્તુરચંદ્રને પૂછી આવ કે આજે તમારે બાણ નિશાળે કેમ નથી આવ્યો ? છાકરો આવ્યો ને શેઠજીને પૂછ્યું 'તો કાકાજી વિચારમાં પડી ગયા અહીંથી દસ વાગે રવાના થઈ ગયો અને નિશાળમાં ન પહોંચ્યો તો ગયો કયા ? ભારી સાથે પણ આવું છો ? નિશાળનું બહાનું કોઢી કંઠાંકે દોસ્તો સાથે રખડવા નીકળી પડ્યો હશે, સાંજે આવવા દો, એને પછી જોઈ લઈશ સાંજે પાંચ વાગે બાણજી શહેરમાં રખડી રખડીને ઘેર આવ્યા કાકાજી બારણે જ બેઠા હતા, આવતાં જ પૂછ્યું, 'ભણી આવ્યો ?' બાણજીએ જવાબ આપ્યો, "હા, કાકાજી"

"સારું, આજે શું શું શીખ્યો, જતાવ તો"

"આજે આટલી ભૂગોળ ચાલી, ગણિતના દાખલા કર્યો, અને ઇતિહાસનો અમુક ચાક વાંચ્યો"

ભત્રિજે માનતો હતો કે કાકાજીને ઠીક જનાવ્યા અને કાકાજી પોતાના સરિખની ડલા પર મનમાં ને મનમાં હસી રહ્યા હતા 'સારું, આજે જમી લે.'

કંઈ જાતે બંનેએ સારે જગ્યાં લીધું અને જ્યાર આ વા. ભત્રિજે બહાર જવાની તૈયારી કરતા હતા કે કાકાજીએ હાથ પકડ્યો માથે મારી સાથે.

ભત્રિજાને લઈને માસ્તર સાહેબને ઘેર આવ્યા અને બોલ્યા માસ્તર સાહેબ આ રસ્તો બાજુ આ? આજો સ્વિસ રખડતો રસ્તો અને સાંજે આવેલો મને જાણવોતો એમ કહીને તે ઘેર જતા ગયા નીકળ્યા પણ બાજુજી ચમકી ગયા અને સમજી ગયા કે જરૂર હજારો કંઈ કંઈ છે મર્ધા છે કંઈ ઘેર ગયો હતો ને કંઈ હતો એમ વિચારવા લાગ્યા ત્યાં માસ્તર સાહેબે જોરથી કાત પકડ્યા અને ગાથ પર તમાચા પાડ્યા ત્યાર બાદ કાકાજી તે પહેલાં જ ગયા ગયા હતા માસ્તર સાહેબે છતી લીધી અને એ નિર્દોષ લાકડીએ બાજુજીની પીઠને લીલીછમ કરી લીધી બાજુજી ગીસો પામતાં પડતાં કાકાજીને જૂથો મારતા હતા પણ કાકાજી શું કામ આવે? એને તો બાજુજીને સુધારવા હતા.

ખૂબ માર ખાઈને બાજુજી આંસુની ગળા વહાવતાં ઘેર આવ્યા- હસવા પ્રધાર શરીર પર ભીડી આવ્યા હતા. પછી તે કાકાજીને પણ બહુ જ દુઃખ થયું હાથી પણ મોઢી, શું બાજુનો પ્રભુ સેવે તો? ક્યાં સ્વ વીસ છે? જામ શું મરાતુ કરો? કાકાજી પણ બહુ જ પસ્તાવ્ય ભત્રિજાને મનાબો, મીઠાઈ પણ આપી પરંતુ ભત્રિજાએ મનમાં ને મનમાં પ્રતિજ્ઞા કરી લીધી હતી. હવે તે મારે લીધા સેવી જ છે સેવી જ છે જેટલું મારી સેવું હોય તેટલું મારી લે. તમે મારા શરીરને મારી રહ્યાં પણ મારાં નિયમને જાતી રહ્યો નહિ, આ મારથી પ્રતિજ્ઞા વધારે કદ મર્ધા મર્ધા.

બીજે દિવસે શાળાના કપડાં પહેર્યા જ્યાર કાકાજી લીધું કાકાજી માન્યું જ્યાર જરાજરા નિસાચે જઈ રહ્યો છે ભત્રિજાને જાણે સ્વ મિનિટ વહેશે સ્વાસ્થ્ય મર્ધા ગયો હતો. સ્વાસ્થ્યમાં આમળ વધ્યો. મિત્ર પણ તૈયાર હતો અને રોસન પર આવ્યા માડી પણ તૈયાર હતી. ટિકિટ લઈ આડીમાં બેઠા સાંજ સુધીમાં કાકાજી આવી પહોંચ્યા રાત્રે ખમ શાળામાં વિશ્રામ કર્યો બીજી સવારે અને મિત્રો આમળ થાભ્યા. કારણ લીમડી હવે સીદ મારલિ જ દૂર હતું આ જાતે જસ દારૂ પડુ કરવાનું હતું અને જસમાં બેઠા જસ ચાલુ મર્ધા બાજુવાલજીએ જાણ્યા કાકાજીને કંઈ : લીમડી માર દુર્ભાગ દૂર રહે ત્યારે મને ઉતારી દેશે.

‘તુ આવડે નાનો છોકરો, જંગલમાં, ઊતરીને શુ કરીશ ?’, કડકટરે પૂછ્યું :

બાણુલાલજીએ વિચાર્યું, આણે સારો પ્રશ્ન પૂછી લીધો. પણ એની ચપલ-બુદ્ધિએ ટપ કરતોકરો ઉત્તર આપ્યો, ‘ત્યા અમારુ એક ખેતર છે અને પિતાજીએ કહ્યું છે એ જોતો આવજો’ પછી વાતચીતનો ક્રમ બદલાયો અને થોડી વારમાં લીબડી ગામ નજીક આવી ગયું. કડકટરે બાણુજીને કહ્યું ‘હ્યો લીબડી પાસે આવી ગયું છે,’ બસ અટકી અને બાણુજી દફતર લઈને નીચે ઊતરી ગયા. પોતાના સાથીને કહ્યું, ‘તમે જાવ, અને ગુરુદેવને કહેજો બાણુ આવે છે.’

બસ આગળ વધી ગઈ બાણુજી એક ખેતરમાં આવ્યા. પણ એને ખેતર નહિ ખીજુ જ કશું જોણું હતું. આખાના ઘટાદાર વૃક્ષની નીચે ગયા પૂર્વ દિશામાં મોઢું ફેરવ્યું, પણ ધાર્મિક જ્ઞાનમાં ‘નવકાર મંત્ર’ સિવાય કંઈ આવડતું નહોતું. બસ એ ગપ્પો ને કાંદ ખમીસ ઉતારી નાખ્યા અને પોતાને હાથે જ ચાદર ચોલખદો વગેરે પહેરી લીધું. મોઢા પર મુખપટ્ટિકા બાધી લીધી ઓઘો તૈયાર હતો જ તે જંગલમાં લઈ લીધો બધું થઈ ગયું. પણ હજામ તો ત્યાં હતો જ નહિ, કે હજામત કરી દે એટલે માથા પર એ ભેગા થયેલા વાળ તો રહ્યા જ.

બાણુલાલજી પોતાની મેળે જ ‘બાણુ મુનિ’ બનીને લીબડી શહેરમાં પહોંચ્યા, જ્યારે લોકોએ આ ‘નાના મુનિ’ને જોયા ત્યારે તેઓ આશ્ચર્યમાં પડી ગયા. આતુર્ભાસમાં નવા મુનિ કેવી રીતે આવી ગયા અને માથા પર તો ચાટલા બધા વાળ છે! બધાને આશ્ચર્યમાં નાખતા નાખતાં બાણુ મુનિ ‘ઉપાશ્રય’ની નજીક આવી પહોંચ્યા.

એ વખતે ૫ રત્નશ્રી કિશનલાલજી મહારાજ પ્રવચન કરી રહ્યા હતાં. ઉચ્ચ તપસ્વી શ્રી ભગવાનદાસજી મની બાવન દિવસની લાખી તપસ્યા ચાલુ હતી એટલે શહેરના તથા બહારગામના લોકોનો મોટો સમુદાય બેગો થયો હતો. વ્યાખ્યાનમંડપમાં લોકો માતા ન હતા એ વખતે નવા મુનિ જઈ પહોંચ્યા.

નવા મુનિને જોતાં ઉચ્ચ લોકો આ બાણુ જામટી આત્યા ને પેલી બાણુ વ્યાખ્યાન કરાવ એક બાણુ રહી ગયું બીડ એટલી ખેડાણ બની ગઈ કે લોકો નવા મુનિ ઉપજાવ પડવા લાગ્યા. આખરે સ્વયંમેવકો દોડ્યા અને

હંસુ અને બનેએ સાથે જાગી લીધું-અને જ્યાર આબા સત્રિને બહાર
જવાની તૈયારી કરતો હતો કે કાકાજીએ હાથ પકડ્યો, આશ્ચર્યથી સાથે.

સત્રિને સર્થને માસ્તર સાહેબને ધેર બાબા અને બેસ્યા. 'માસ્તર
સાહેબ, આ તરીકે બાળક આજે બાળકો દિવસ રખડતો રહ્યો અને સાંજે
આવીને મને જાણવોતો જોડ્યું હતું, તે ધેર જવા આવી નીકળ્યા. પણ
બાળકો સમજી ગયા અને સમજી ગયા કે જરૂર હળમાં કંઈ કાળુ છે કાંઈ
છેદકે ધેર ગયો હતો ને કોણ હશે એમ વિચારતા હતા. ત્યાં માસ્તર સાહેબે
જોરથી કાન પકડ્યા અને ગાલ પર તમાચા પાડ્યા શરૂ થયા. કાકાજી તો
પહેલાં જ આવી ગયા હતા. માસ્તર સાહેબે જી લીધી, અને એ નિર્દય
લાકડીએ બાળકની પીઠને લીધીકમ કરી લીધી. બાળકો એવો પાડતાં
પાડતાં કાકાજીને જોયો મારવા હતા પણ કાકાજી શું કામ આવે? એને તો
બાળકોને સુધારવા હતા.

જૂન માર આઈને બાળકો આસુની ગયા વધારવા ધેર બાબા
હાજી પ્રધાર કરી પર જી બાબા હતા. જો તો કાકાજીને પણ બહુ
જ દુઃખ થતું હતું પણ મોલી, શું બાળકો માણુ સેવા'તો? ક્યાં જ
વીસ છે? જામ શું મરતું હતું? કાકાજી પણ બહુ જ પેતાના સત્રિને
મનાવ્યો, મીઠાઈ પણ આપી. પરંતુ સત્રિને મનાઈ ને મનાઈ પ્રતિજ્ઞા
કરી લીધી હતી. હવે તો મારે દીકરા સેવી જ છે સેવી જ છે જેટલું
મારી સેવુ હેમ તેલું મારી સેવુ તમે મારા સરોરને મારી સહસે પણ મારા
નિશ્ચયને મારી સહસે નહિ જ્યાં માત્ર પ્રતિજ્ઞા વધારે જ્યાં મારી મારી

બીજે દિવસે સાંજના કપાં પહેલાં જ્યાર હાથમાં લીધું કામને માન્યું
બાળકો મરતર નિશ્ચયે જઈ રહ્યો છે સત્રિને બાળકો જ્યાં મિનિટ વહેશે
રવાના થઈ ગયો હતો. રસ્તામાં આગળ વધ્યો. મિત્ર પણ તૈયાર હતા. બને
રોડન પર બાબા ગાદી પણ તૈયાર હતી. ટિફિટ થઈ ગાદીમાં બેઠા. સાંજ
સુધીમાં ફેલડ બાબી પહોંચ્યા રાત્રે મારીગાળામાં વિધાન કર્યું. બીજા સવારે
બને મિત્રો આગળ આજ્યા. કારણ લીમડી હવે ચોક્કસ મારી જ દુર હતું
આ બંને તર નસ દારા પૂર કરવાનું હતું બને જામમાં બેઠા. નસ ચાલુ થઈ
બાળકોમાં જામમાં કાકાજીને હંસુ લીમડી મોર'કાંજ દુર રહે ત્યારે
બને હાથરી દેને.

આપુ કુટુંબ આવી પહોંચ્યું કાકાજી, લાઈ ચાદમલજી, બન્ને બનેલીઓ, વગેરે બધા જ આવ્યા હતા બધાની આખો લાલ થઈ ગઈ હતી બાજુ મુનિજીનું ધ્યાન બીજી બાજુ હતું. કાકાજીએ એને બોલ્યો ને જોરથી માથા પર એક ફટકો માર્યો, ચોકીને એમણે આ તરફ જોયું તો તેમની સામે આપુ કુટુંબ બિજુ હતું એઓ દોડીને એકદમ ઉપર ચાલી ગયા બધા ઉપર ગુરુદેવ પાસે પહોંચ્યા ગુરુદેવ પ રત્ના શ્રી કિશનલાલજી મહારાજ, પ્રસિદ્ધ વક્તા પ મુનિશ્રી સૌભાગ્યમલ મહારાજ વગેરે સામે મિટિંગ બેઠી થઈ. રોઠ કરતુરચદજીએ ગુરુદેવને પૂછ્યું, “આ છોકરો અહીં કેવી રીતે આવી ગયો ?”

ગુરુદેવે કહ્યું “એ તો એને જ પૂછો ને અમે નથી તો એને બોલાવ્યો કે નથી અમે કદી એને આ રીતે દીક્ષા લેવાનું કહ્યું હું મુનિભાષામાં કહ્યું છું કે, એ જાતે મુનિવેશ પહેરીને અહીં આવી ગયો આ વાતની અમને ત્યાં સુધી બિલકુલ ખબર નહોતી અમે પોતે જ આશ્ચર્યમાં પડી ગયા હતા એ આઓ ત્યારે વ્યાખ્યાનમાં ખૂબ ગરબડ થઈ ગઈ હતી અને એને આ રીતે મુનિવેશ લેવાની અમારા તરફથી કોઈ પ્રેરણા મળી હોય એવો કોઈ પત્ર તમારી પાસે કદી આબો હોય તો બતાવો, આપણે એ ઉપર વિચાર કરીએ”

“ગુરુદેવ, એવો તો મારી પાસે કોઈ પત્ર નથી અને અમને પૂરો વિશ્વાસ છે કે, અમારા ગુરુદેવ એવું ક્યારેય ન જ કરે, પરંતુ એ અહીં આબો છે તો એને અમે પાછો લઈ જવા માગીએ છીએ” શ્રી બાણુલાલ-જીના કુટુંબે ઉત્તર આપ્યો.

‘હા, જો એ રાજપુત્રીથી તમારી સાથે આવવા ઈચ્છે તો આપ પુત્રીથી લઈ જઈ શકો છો’ ગુરુદેવે કહ્યું.

‘અમે કોઈ પણ રીતે એને અહીંથી બહાર લઈ જઈશું’ શ્રી ચાદ મલજી ગાદિયા બોલ્યા.

“મહારાજ! આપને એલા જોઈએ છે તો મને પુત્ર જોઈએ! આપને તો આટલા બધા એલા અહીં બેઠા છે ને મારે તો આ એક જ પુત્ર છે અને પાછો આ મારો બુદ્ધાપો છે” કાકા કરતુરચદજી બોલ્યા.

“મને શિષ્યની કંઈ જૂબ નથી, એ તો એની પોતાની ઇચ્છાથી આવ્યો છે, અને જો એની ઇચ્છા હોય તો આપ એને લઈ પણ જઈ શકો છો” હસતા હસતા ગુરુદેવે જવાબ આપ્યો.

જાણુવાસણને ખસી ઉપર બેસાડી દીધા. તો પણ ભીખી બાતુરતા ન બતાડી
સારે સ્વપ્નસેવકે એમને ઉપર લઈ જવા અને દસ્તાગળ બધ કરી દીધા.

બધા જ મુનિવરોના મનમાં પણ જાણુવાની ઉત્સુકતા હતી, કે મૂળ શું
વાત છે એમના મોઢાભાઈ શ્રી. નમીનગદ્દશ મ. પણ પોતાની ઉત્સુકતા
રેણી ન શક્યા ઉપર બધે જોરદારમાં ગુરુદેવ વગેરે બધા મુનિઓ નવા મુનિ
ઓને ઘેરી બેસી ગયા હતા. ગુરુદેવે પૂછ્યું આખરે વાત શી છે ?

વાત એવું કંઈ નથી મારે દીક્ષા લેવી છે એટલે નું આવી પહોંચ્યો
હું બહી મને દીક્ષા આપી છે આખને યાદ' હશે જ કે તે દિવસે જ મે
હમ્મુ હતું કે મારે દીક્ષા લેવી હતી તો નું જાતે જ મારે યેસ્થી વેશ પહેરીને
આવી હતી મને આ ધામધૂમ પસંદ નથી. એમણે હું' આમ જ આવી
પહોંચ્યો છું " નવા મુનિએ દૂ કંઈ ગુરુદેવને પોતે કેમ ત્યાગમાં પ્રતિજ્ઞા લીધી
હતી અને પછી કેવી રીતે કપડાં ખરીદ્યા ગાયે જૂની જવાથી ખાસ્તર સાહેબ
પહેરી કેવો પ્રસાદ મળ્યો વગેરે આખી વાત કહી સંભળાવી.

આ બધું સાંભળ્યા પછી ગુરુદેવે બોલ્યા તમે તમારા પરિવારની
રજા લઈને નથી આવ્યા એટલે એમની બાગા વિના દીક્ષા નહિ આપી
શકાય. મીછ વાત એ છે કે તમને સાં ન નેચાથી તેઓ કેટલી ચિંતામાં
પડી ગયા હશે. એટલે તેમને તારથી ખબર મોકલાવી છે એટલે એમને મોઢા
સતોર પણ ઘઈ જાય અને આવવા છાંછે તો બહી એ બાબત વાતચીત
પણ ઘઈ જાય.

ના ના ગુરુદેવ, એવું નહીં કરતા. તેઓ આવશે તો મારે મુસ્લિમત
છેલી થશે. એમને જરા પણ સમજવા નહિ જાણતા જાણુવાસણને
વિનંતિભરી રસે ગુરુદેવને કહ્યું પણ બાણુ આ વાત ક્યાં મુધી છૂપી
રહેશે ? જાણે નહિ તો કાલે તેમને ખબર તો પડશે ન અને શું તેઓ
જાણ્યા વિના રહેશે ? એટલે પહેલેથી જ જાણુ રાખે કહી હું જોઈએ
ગુરુદેવે એને સમ તવતાં કહ્યું.

આ વાત આજીવી તો સાં જ ઉઠાઈ નથી જવાળી તાર બાબતે એમાં
એમણે પલખ્યું હતું કે જાણુ એ દિવસથી મુમ થયો છે ત્યાં જાણુએ
કેવો તો જણાવે. શ્રી જાણુવાસણને તે જાણે જવાબ જ દેવાની ના કહી
દીધી પણ ગુરુદેવે કહ્યું એવું ન ઘઈ સહે જવાબ દેવામાં આવ્યો કે
જાણુવાસ મુનિનેશ પહેરીને બહી આવ્યા છે " બસ તાર પહેચતી જ

આપુ કુટુંબ આવી પહોંચ્યું. કાકાજી, લાઈ ચાંદમલજી, બન્ને બનેરીઓ, વગેરે બધા જ આવ્યા હતા બધાની આખો લાલ ચર્મ ગર્મ હતી બાપુ મુનિજીનું ધ્યાન બીજી બાબત હતું. કાકાજીએ એને જોયો ને બેરથી માથા પર એક ફટકો માર્યો, ચોકીને એમણે આ તરફ જોયું તો તેમની સામે આપુ કુટુંબ ઊભું હતું એઓ દોડીને એકદમ ઉપર ચાલી ગયા બધા ઉપર ગુરુદેવ પાસે પહોંચ્યા ગુરુદેવ ૫ રત્ન શ્રી દિશનલાલજી મહારાજ, પ્રસિદ્ધ વક્તા ૫ મુનિશ્રી સૌભાગ્યમત્ર મહારાજ વગેરે સામે મિટિંગ બેઠી ચર્ચ શેઠ કસ્તુરચંદ્રજીએ ગુરુદેવને પૂછ્યું, “આ છોકરો અહીં કેવી રીતે આવી ગયો ?”

ગુરુદેવે કહ્યું “એ તો એને જ પૂછો ને અમે નથી તો એને બોલાવ્યો કે નથી અમે કદી એને આ રીતે દીક્ષા લેવાનું કહ્યું હું મુનિભાષામાં કહ્યું છું કે, એ જાતે મુનિવેશ પહેરીને અહીં આવી ગયો આ વાતની અમને ત્યાં સુધી બિલકુલ ખબર નહોતી અમે પોતે જ આશ્ચર્યમાં પડી ગયા હતા એ આન્યો ત્યારે વ્યાખ્યાનમાં ખૂબ ગરબઃ ચર્ચ ગર્મ હતી અને એને આ રીતે મુનિવેશ લેવાની અમારા તરફથી દ્રાઈ પ્રેરણા મળી હોય એવો દ્રાઈપત્ર તમારી પામે કદી આવ્યો હોય તો બતાવો, આપણે એ ઉપર વિચાર કરીએ”

“ગુરુદેવ, એવો તો મારી પાસે દ્રાઈ પત્ર નથી અને અમને પૂરો વિશ્વાસ છે કે, અમારા ગુરુદેવ એવું ક્યારેય ન જ કરે, પરંતુ એ અહીં આવ્યો છે તો એને અમે પાછો લઈ જવા માગીએ છીએ” શ્રી બાબુલાલજીના કુહાડાએ ઉત્તર આપ્યો.

‘હા, જો એ રાજપુત્રીથી તમારી સાથે આવવા ઈચ્છે તો આપ રાજપુત્રીથી લઈ જઈ શકો છો’ ગુરુદેવે કહ્યું.

‘અમે દ્રાઈ પણ રીતે એને અહીંથી જરૂર લઈ જઈશું’ શ્રી ચાંદમલજી ગાંધિયા બોલ્યા.

“મહારાજ! આપને એલા જોઈએ છે તો મને પુત્ર જોઈએ! આપને તો આટલા બધા એલા અહીં બેઠા છે ને મારે તો આ એક જ પુત્ર છે અને પાછો આ મારે ભુલાવો છે” કાકા કસ્તુરચંદ્ર બોલ્યા.

“મને શિષ્યની કઈ ભૂખ નથી, એ તો એની પોતાની ઇચ્છાથી આવ્યો છે, અને જો એની ઇચ્છા હોય તો આપ એને લઈ પણ જઈ શકો છો” હસતા હસતા ગુરુદેવે જવાબ આપ્યો.

બાણુલાલજીને ખબર ઉપર બેસાડી દીધી. તો પણ બીડની ખાતુરતા ન ઝટકી
ત્યારે સ્વપ્નસેવકો એમને ઉપર લઈ ગયા અને દરવાજા બંધ કરી દીધા

બંધ જ મુનિવરોના મનમાં પણ બાણુલાલની ઉત્સુકતા હતી, કે મૂળ શું
વાત છે એમના મોઢાભાઈ શ્રી. નગીનચંદ્ર મ., પણ પોતાની ઉત્સુકતા
શ્રી નચંદ્રના ઉપર બંધ જોરપ્રમાણે ગુરુદેવ વગેરે બંધ મુનિઓ નવા મુનિ
જીને પેરી બેસી ગયા હતા. ગુરુદેવે પૂછ્યું આખરે વાત શી છે ?

વાત જેવું કંઈ નથી મારે દીક્ષા લેવી છે એટલે કે આવી પહેાંચો
જુ બહી મને દીક્ષા આપી છે આપને યાદ હશે જ કે તે દિવસે જ મે
હજી હતું કે મારે દીક્ષા લેવી હતી તો કે જાતે જ મારે થેરથી વેશ પહેરીને
આવી જઈશ મને આ ધામધૂમ પસંદ નથી એટલે કે આમ જ આવી
પહેાંચો જુ નવા મુનિએ દેહકર્મ ગુરુદેવને પોતે કેમ તાવમાં પ્રતિષ્ઠા લીધી
હતી અને પછી કેવી રીતે કપર્મ ખરીદ્યા ગાયી વૂઠી જવાથી માસ્તર સાહેબ
પાસેથી કેવો પ્રસાદ મળ્યો વગેરે આપી વાત કહી સંભળાવી.

આ બધું સાંભળ્યા પછી ગુરુદેવ જોભા તમે તમારા પરિવારની
ફળ લઈને નથી આવ્યા એટલે એમની આગ વિના દીક્ષા નહિ આપી
સકાય. બીજી વાત એ છે કે તમને ત્યાં ન જોયેથી તેઓ કેટલી ચિંતામાં
પડી ગયા હશે એટલે તેમને તારથી ખજાર મોકલાવી દે એટલે એમને થોડા
સત્યાય પણ કંઈ જાણ અને આવવા છાંછે તો બહી એ બાબત વાંતવ્યક્ત
પણ કંઈ જાણ.

ના ના ગુરુદેવ એવું નહીં કરવા તેઓ આવશે તો મારે મુસ્લીમત
લેવી થશે એમને જરા પણ સમાચાર નહિ આપવા બાણુલાલજીએ
વિનંતિભરી સ્વરે ગુરુદેવને કહ્યું પણ બાણુ આ વાત ક્યાં સુધી છૂપી
રહેશે ? જાણે નહિ તો કાલે તેમને ખજાર તો પડશે જ અને શું તેઓ
આવ્યા વિના રહેશે ? એટલે પહેાંચેથી જ બધું સંપટ કહી દેવું નોંધ્યું.
ગુરુદેવે એને સમજાવતાં કહ્યું

આ વાત આલતીતી ત્યાં જ ઉઘાડેનથી જવાળી તાર આવ્યો એમાં
એમણે પચાનું હતું કે બાણુ એ દિવસથી ગુમ થયો છે ત્યાં આવ્યો
દેશ તે જણાવે. શ્રી બાણુલાલજીએ તો આનો જવાબ જ દેવાની ના કહી
દીધી, પણ ગુરુદેવે કહ્યું એવું ન કંઈ શોધે જવાબ દેવામાં આવ્યો કે
બાણુલાલ મુનિવેશ પહેરીને બહી આવ્યા છે' બસ તાર પહેાંચતાં જ

આપ્તુ કુટુંબ આવી પહોંચું' ઝાકાજી, લાઈ ચાલમલજી, બન્ને બનેલીઓ, વગેરે બધા જ આબ્યા હતા બધાની આખો લાલ ચર્ઈ ગર્ઈ હતી બાપુ મુનિજીનું બ્યાન બીજી બાણુ હતું. ઝાકાજીએ એને જોયો ને જોરથી માથા પર એક દટકો માર્યો, મોઝીને એમણે આ તપ્ક જોયું તો તેમની સામે આપ્તુ' કુટુંબ જિભુ હતું એઓ દોઝીને એકદમ ઉપર ચાલી ગયા બધા ઉપર ગુરુદેવ પાસે પહોંચ્યા ગુરુદેવ ૫ રત્ન શ્રી ડિશનજીલજી મહારાજ, પ્રસિદ્ધ વક્તા ૫ મુનિશ્રી સૌભાગ્યમજી મહારાજ વગેરે સામે નિટિંગ ભેગી થઈ. શેઠ કસ્તુરચંદ્રજીએ ગુરુદેવને પૂછ્યું, “આ છોકરો અહીં કેવી રીતે આવી ગયો ?”

ગુરુદેવે કહ્યું “એ તો એને જ પૂછો ને આખે નથી તો એને મોલાઓ કે નથી અમે કદી એને આ રીતે દીક્ષા લેવાનું કહ્યું હું મુનિભાષામાં કહ્યું છું કે, એ જાતે મુનિવેશ પહેરીને અહીં આવી ગયો આ વાતની અમને ત્યાં સુધી ખિન્નકુલ ખબર નહોતી અમે પોતે જ આશ્ચર્યમાં પડી ગયા હતા એ આઓ ત્યારે વ્યાખ્યાનમાં ખૂબ ગરબડ ચર્ઈ ગર્ઈ હતી અને એને આ રીતે મુનિવેશ લેવાની અમારા તરફથી કોઈ પ્રેરણા મળી હોય એવો કોઈ પત્ર તમારી પામે કદી આબ્યો હોય તો બતાવો, આપણે એ ઉપર વિચાર કરીએ”

“ગુરુદેવ, એવો તો મારી પાસે કોઈ પત્ર નથી અને અમને પૂરો વિશ્વાસ છે કે, અમારા ગુરુદેવ એવું ક્યારેય ન જ કરે, પરંતુ એ અહીં આખો છે તો એને અમે પાછો લઈ જવા માગીએ છીએ” શ્રી બાણુલાલજીના કુટુંબે ઉત્તર આપ્યો.

‘હા, જો એ રાજપુત્રીથી તમારી સાથે આવવા ઈચ્છે તો આપ પુત્રીથી લઈ જઈ શકો છો’ ગુરુદેવે કહ્યું.

‘અમે કોઈ પણ રીતે એને અહીંથી જરૂર લઈ જઈશું’ શ્રી આદમજી ગાદિયા બોલ્યા.

“મહારાજ! આપને એલા જોઈએ છે તો મને પુત્ર જોઈએ! આપને તો આટલા બધા એલા અહીં બેઠા છે ને મારે તો આ એક જ પુત્ર છે અને પાછો આ મારો જુદાપો છે” ઝાકા કસ્તુરચંદ્ર જોલ્યા.

“મને શિષ્યની કઈ સૂખ નથી, એ તો એની પોતાની ઇચ્છાથી આઓ છે, અને જો એની ઇચ્છા હોય તો આપ એને લઈ પણ જઈ શકો છો.” હસતા હસતા ગુરુદેવે જવાબ આપ્યો.

“ એની હજીબિયજ તો હીક છે પણ મહારાજની વાત એમ છે કે એના મોટાભાઈને તો આપે દીક્ષા આપી છે એ કામ તો મરણરજ સુધી છે એમાં અમને કંઈ નારાજી પણ નહોતી. પણ આ બાણ દીક્ષા પાળશે એની અમને કંઈ આશા પણ નથી. કારણ કે જો રાજા જે વાર તો સ્નાન કરે છે સારમાં સારા કપડાં જ એને ભેઈએ. વાળમાં ઉત્તમ તેલ નાખવા ભેઈએ છે એનો ગુસ્સો પણ કંઈ ઓછો નથી. જરા ઓછું પાપુ તો બાળ્ય પ્રરમાં તોફાન મળી જાય છે આજે હોશમાં ને હોશમાં તે દીક્ષા લે. કંઈ વેશે પણ કસથી કંઈ અસ્ખમ કંઈ અર્ધ તો અમને મોઢું દેખાડવું ભરે કંઈ પાશે. કાકા કસ્તુરચંદ્ર શ્રી. ચંપાલાલજી વગેરે બધાએ સ્પષ્ટીકરણ કરતાં કહ્યું.

ગુરુદેવે કહ્યું હા એ બધું તો વિચારી સમજાને જ કામ કરવું પડશે. અમે હજી એને દીક્ષા આપી નથી, અને હજી ઉતાવળ પણ નથી. થોડે વખત એની હજી હશે અને આપની હજી હશે તે રીતે કામ કરીશું.

શ્રી ચંદ્રમુલજી બોલ્યા : ‘ના ગુરુદેવ, અમે તો હમણાંજ એને કંઈ જાણ્યું. પણ એની ભાવના હશે તો તેઈ લેવાશે.’

‘મ સાથે આવે છે ને ?’ શ્રી કસ્તુરચંદ્રએ બાલુસાલજી સામે ફરતાં પૂછ્યું. બાલુસાલજીએ કહી દીધું ના ખાર નથી આવવું.

આમ ના કોંઈ ત્યાં જ તેમના કાકાએ તેમના ગાલ પર એક ભેરસી તમાચો ચોટી દીધો.

આપ મને કાંઈ ખારી દોષ છે પણ મારા નિશ્ચયને તો આપ ડગવી નહિ જ દોષ. બે આપ મને જગજગતીથી ઘેરે કંઈ જશે તો હું ફરી વાર આ જ રીતે કામગીરતે જાકાં જાવી પહોંચીશ હું કવે ધરમાં રહેનાર નથી.”
આવિ મુનિએ દહાવાથી કહ્યું.

સારે એમનું મોટા ભાઈ શ્રી નગીનચંદ્રજી મહારાજ મોલી બેઠા. આપ સદુ એને લેવા બાળ્યા છે. આપ કુકુળીજન છો તો હું પણ એને કંઈ થાઉં છું. આપ આશા દેવા તૈયાર નહો તો હું, મારા નાનકા ભાઈ માટે દામની આશા આપી શકું છું.”

સારે લાંબા આવક સમય પ્રમુખ આવક શ્રી બોલ્યા. બુલો સાહેબ, કમ્પે કે એમણે હજી દીક્ષા લીધી નથી અને ગુરુદેવે એને કર્મિશ-તેલ પાક

જાણ્યો નથી પરંતુ એમનો વેશ તો મુનિનો છે. એટલે આપ એને મારો' છો તે ખીજા જેવા લોકો શું સમજશે કે લોકોએ સાધુને માર્યા એટલે આપની ધમ્મિકા હોય તો એને સમજવી મનાવને લઈ જઈ શકો છો પરંતુ આ વેશ પર હાથ બિડાવશો એ અમે સહન નહિ કરી શકીએ "

વાત હજુ આગળ વધી જતી પણ ગોમરીનો સમય થઈ જવાથી મિત્રિંગા ખીજા દિવસ ઉપર મુલતવી રહી

રાત્રે ગુરુદેવ બોલ્યા, 'બાપુ અમે તો હોરાન થઈ ગયા, ઘણી દીક્ષાઓ થઈ છે પણ આવો બખેડો કોઈ દિવસ નથી થયો તારો' જવાનો વિચાર હોય તો જઈ શકે છે' સારે એમણે કહ્યું કે 'કોઈ પણ રીતે હું ઘેર જવા તૈયાર નથી પણ હવે કાલે શું કરવું એનો રત્નો બતાવો.' ગુરુદેવ આ સાલણીને ખૂબ પ્રસન્ન થયા અને પ્રસિદ્ધ વક્તા શ્રી. સૌભાગ્યમલ્લ મહારાજને કહ્યું, 'ભુઓ, "સૌભાગ્ય આવો નાનકડો છોકરો છે પણ ટેટલુ ધૈર્ય છે એનામા' પછી બાપુલાલજીને કહ્યું 'તું ચિંતા નહિ કરતો કાલે એમને વધારે સમજાવીશું પણ તારા ઉપર આખા કુટુંબનો મોહ ખૂબ છે'

ખીજો દિવસે બ્યાખ્યાન અને આહાર પાણી પત્યા પછી બધા વિચાર કરવા બેઠા શ્રી કસ્તુરચંદ્ર શેઠે પૂછ્યું 'શું નિર્ણય કર્યો પછી આપે ?' બાપુજીને કહ્યું- 'આલ તૈયાર થઈ જાવ' બાપુજીનો તો એક જ ઉત્તર હતો 'હું આવવા માટે હરગિઝ તૈયાર નથી' એ સાલણીને શેઠજી ગુરુદેવને કહે- 'અમે બધાએ રાત્રે ખૂબ વિચારચર્ચા કરીને પછી નિર્ણય એ કર્યો છે કે, બાપુની જાવના પ્રબળ છે અને એ કોઈ રીતે ઘેર રહેવાનો નથી એટલે દીક્ષા જો દેવાની જ છે તો ઉજ્જૈન આવીને દીક્ષા આપતી બોજામા બોજા એ લાલ તો અમે અમારે હાથે લઈએ.'

સારે બાપુલાલજી બોલ્યા, 'ગુરુદેવ, આ બધું ઠીક છે. પણ હું એટલા દિવસ સુધી વાટ નહીં જોઈ શકું અત્યારે ચોમાસાનો સેદ જ મહિનો બાકી છે પછી ઉજ્જૈન પહોંચવામા કેટલો સમય લાગે એ કંઈ કહી શકાય નહિ એટલે નાની દીક્ષાને માટે વચનબદ્ધ થવું ન જોઈએ હા, જો આ બધાની ધમ્મિકા છે તો મોટી દીક્ષા ઉજ્જૈનમા લઈ શકાય છે'

શેઠ કસ્તુરચંદ્ર બોલ્યા, 'લલે, મોટી કે નાની દીક્ષાનો પ્રશ્ન નથી. પરંતુ આપને ઉજ્જૈન ચોક્કસ પધારવું પડશે અને એટલું જ વચન દો કે, ત્યાં આવ્યા વગર મોટી દીક્ષાને વિધિ નહિ થાય.' ગુરુદેવે એ માટે સ્વીકૃતિ

આપી. પણ આની પાછળ શું રહેલું હતું તેમાં સમજ ન થાય સ્વીકૃતિ મળતાં જ આપુ કહે ન હોય તેના જવા રવાના થઈ ગયું.

શ્રી બાલુસામજી મુનિવેશમાં જ ગુરુદેવ પાસે રહી ગયા એક દિવસ એમણે કહ્યું ગુરુદેવ આ સોદેશ આપની પાસે આવું વચન થઈ ગયા છે એમાં કંઈ ચરખડ તો નહીં હોય ને? એક દિવસ પહેલાં તો એ સોદેશ બાટલા કહેર હતા અને એક રાતમાં જ બાટલા મરમ કેવી રીતે થઈ ગયા? એમ તો નહિ હોય ને? અહીં એમનું જોર ન આવ્યું એટલે આપણને હોશ્તો નોવાડ્યા હોય.” ગુરુદેવે કહ્યું “માંનીય મનમાં શું હોય એ તો કહી શકાય નહિ. પરંતુ સત્ય છે કે એમ પણ કોઈ શકે અથવા ધામધૂમથી દીક્ષા આપાવવાનો વિચાર પણ હોઈ શકે.”

બાલુજીએ કહ્યું “મને ધામધૂમ જરા પણ પસંદ નથી અને હું એવી ધામધૂમને મારે આ મુનિવેશ જિતારીશ પણ નહિ, બીજી વાત એ કે મને એટલે વિચન પણ પસંદ નથી એટલે દીક્ષાનું કામ જાણી જ કરી નાખવું જોઈએ સ્કો બાચાનો પ્રસન્ન એ પણ મારા મોટાભાઈની આગ્રહ હાજર છે જ એટલે આપને કંઈ જાતની પરેશાની પણ નહિ થાય અને હોશિયારીથી આગ્રહ છે તે દીક્ષા ત્યાં થશે.”

એમના અવિ અમરને લીધે ગુરુદેવે પ્રખર શાસ્ત્રવેદના પદ્ધતિ શ્રી કિલનગાથા મ. સા. તથા પ્રસિદ્ધ વક્તા પદ્ધતિ શ્રી સૌભાગ્યનગર મ. સાહેબે મોટાભાઈની આગ્રહથી વિજ્ઞાનસભા (અમિન યુક્તિ સભા, સપ્ત ૧૯૮૧)ના શુભ અવસર પર જામનગરને અમરથી દીક્ષા આપી, એમાં ન હાજી આયા ન યોગ આયા અને ન વાળ પણ વાળ્યાં. તે કે લીમટી સધે એમને કહ્યું હતું કે આપ આ વેશ જિતારી નાખો જ્યારે ધામધૂમથી આપની દીક્ષાને કાર્ત્ત્વ્ય કીર્તિશ પણ એમનો એક જ ઉત્તર હતો, “મારે મારું સત્ય પ્રાપ્ત કરવું છે આ હાથી યોગ સાથે મારે કંઈ મવા દેવા નથી અને મારે પોતાને સાથે પુરેમો આ વેશ વિજ્ઞાનપત્ર દેવે આપે” પર રહેશે. એ પ્રતિજ્ઞા સાથે જ તે એને ધારણ કરી છે અમર.

જૂલ સદાઈએ એમને દીક્ષાવિધિ સમાપ્ત થયો એએ અરેષ થઈ ગુરુદેવ મુનિશ્રી કિલનગાથા મ. સા. સિખ જન્મા એમનું નામ શ્રી વિનય મુનિશ્રી રામચંદ્ર આપ્યું. મ. પ્રમોદ પૂરો મનો સિખરનની સાથે મુગીવેલો વિ. ૨૨ ઉત્તર તરફ થયેલ એ અદિના પ્રજા તેઓ હોશિયાર આયા ત્યાં

પહોંચ્યા પછી અનુભવ થયો કે વિનયમુનિજી મની શકા મથાથા હતી ત્યાં ? મોટી દીક્ષાની ન કોઈ તૈયારી હતી ન લાવના હતી તેઓ ખીખ જ ઈરાદાથી પ્રેરાઈને ગુરુદેવને ઉબ્જેન લાવ્યા હતા પરંતુ એમનો ઈરાદો સફળ ન થઈ શક્યો ચાર દિવસ રહ્યા પછી ત્યાથી વિહાર કરી ગુરુદેવ દેવાસ પધાર્યા અને ત્યાં મોટી દીક્ષાનો વિધિ પૂર્ણ થયો.

આ છે પ્રિયવક્ત્રા પડિત શ્રી વિનયચંદ્રજી મની દીક્ષાચંદ્રજીનો રસપૂર્ણ ધાતો જ્યારે પણ કોઈ વ્યક્તિ પ્રશ્ન કરી જો છે, આપે કેવી રીતે દીક્ષા લીધી ? ત્યારે તેઓ કહી જો છે, મારી વાત બહુ અબળ છે, મારી દીક્ષામા ચાર આના પણ અર્થ નથી થયો અને, નથી જાણ, વાગ્યા, કે નથી વરાધોડા નીકળ્યો કેવી રીતે તેઓ પોતાને ઘેરથી જ વેશ પહેરીને જ લીમડી, પહોંચ્યા, એને લીધે કેવી રીતે પૈસા ચોર્ચા, અને માસ્તરની સોટી કેમ ખાવી પડી એ આખી વાત બહુ જ રસભરી રૌલીથી સંભળાવે છે.

૧૫ મી ઓગસ્ટ, ૧૯૬૩

વિદ્યાપાલો,
મુમર્ષી.

આપી. પણ આની પાછળ શું રહ્યું હતું તેમણે જાણ ન શક્ય સ્વીકૃતિ
મળતાં જ આપુ કહેળ ઉઠ્યોને જવા ગયાના થઈ ગયું ।

શ્રી બાલુશાસણ મુનિવેશમાં જ ગુરુદેવ પાસે રહી ગયા એક દિવસ
એમણે કહ્યું ગુરુદેવ, આ મોઢો આપની પાસે આવું વચન લઈ ગયા છે
એમાં કંઈ ગરબા તો નહીં હોય ને? એક દિવસ પહેલાં તો એ મોઢો
ખાટલા કંઠેર હતા અને એક રાતમાં જ ખાટલા મરમ જેવી રીતે થઈ
ગયા? એમ તે નહિ હોય, તે કે જાણી એમણે જોર ન આપ્યું એટલે
આપણેને ઉઠ્યોને મોઢાબા હોય.” ગુરુદેવે કહ્યું કોઈના મનમાં શું હોય
એ તો કહી શકાય નહિ. પરંતુ સભ્ય છે કે એમ પણ હોઈ શકે જાણવા
ધામધૂમથી દીક્ષા અપાવવાનો વિચાર પણ હોઈ શકે

બાલુશાસણે કહ્યું “ મને ધામધૂમ જવા પણ પસંદ નથી જાને કે એવી
ધામધૂમને માટે આ મુનિવેશ કિતારીય પણ નહિ, જીજી વાત એ કે મને
એટલો વિદ્વાન પણ પસંદ નથી એટલે દીક્ષાનું કામ જાણી જ કરી નાખવું
જોઈએ સ્થો અણગમના પ્રજા એ પણ મારા મોટાભાઈની આજ્ઞા હાજર છે
જ એટલે આપને કોઈ જાતની પરેશાની પણ નહિ થાય, મને ઉઠાવવાજાતો
આજ્ઞા છે તો તમારા ત્યાં જાય.

એમના અતિ આગ્રહને લીધે ગુરુદેવે પ્રખર શ્રાવણેના પવિત્ર શ્રી
કિશનશાસણ મ. સા. તથા પ્રસિદ્ધ વક્તા પવિત્ર શ્રી સૌભાગમશાસણ મ. સાહેબે
મોટાભાઈની આજ્ઞાથી વિજ્ઞાપકથી (અર્થિન શુકલ દશમી સવત ૧૯૮૮)ના
શુભ અવસર પર બાલુશાસણને કમવતી દીક્ષા આપી, એમાં ન હાજી
જાણ્યા ન મોઢા જાણ્યા અને ન વા ન પણ વાગ્યાં. જો કે લીમડી સપે
એમને કહ્યું હતું કે આપ આ વેશ કિતારી નાજો જાને ધામધૂમથી
આપની દક્ષિણે કાર્તિકમ છે ત્રીશ પક્ષ એમનો એક જ ઉત્તર હતો “મારે
મારું શરૂઆત કરવું છે આ લાથી મોઢા સાથે મારે કંઈ સેવા દેવા
નથી. અને મારે પોતાને લાથી પટેરશે આ વેશ જિજીવિષ્ણુત હવે આ દેસ
પર ગદેશે. એ પ્રતિજ્ઞા સાથે જ તે એને ખાણુ કરી છે જાણુ.

જૂન સદાઈથી એમને દીક્ષાવિધિ સમાપ્ત થયો. એઓ મહેળ સદ
ગુરુદેવ મુનિશ્રી કિશનશાસણ મ.ના સિપ્પ બ.ના. એમનું નામ શ્રી વિનય
મુનિશ્રી રામરામ આપ્ત મ.તુમ્હાસ પૂરો થતાં સિમ્પરવતી સાથે મુ દેવો
। વિનાર ઉઠ્યોને તરફ થયો. એ અદિત્ય પછી તેઓ ઉઠ્યોને જાણ્યા ત્યાં

જીવન ગિરજા

૨૧	વિચાર-શુદ્ધિ . .	...	...	...	૨૧૩
૨૨	વિચારોના પ્રભાવ	...	.	..	૨૩૦
૨૩	જીવનનો નૈતિક વિજય	.	...	...	૨૪૧
૨૪	સદ્ગુણ અને સૌ દર્શ	..	...	..	૨૫૬
૨૫	કર્તવ્ય-પાલન ...	.	...	..	૨૬૮
૨૬	સાધનાનું લક્ષ્ય .	.	...		૨૮૦
૨૭	ચાર પુરુષાર્થ (૧)	...	...	.	૨૯૪
૨૮	ચાર પુરુષાર્થ (૨)	.	.	..	૩૦૪
૨૯	મોહ અને પ્રેમ ..	.	.	.	૩૧૪
૩૦	જીવનના બે રૂપ (૧)	...	...	...	૩૨૨
૩૧	જીવનના બે રૂપ (૨)	..	.		૩૩૬
૩૨	સાધકની દષ્ટિ ...	...	...	.	૩૪૪
૩૩	સરોપ દષ્ટિ ...	...	...	...	૩૬૦
૩૪	ગુણ દષ્ટિ .	...	..	...	૩૬૭
૩૫	ઈન્દ્રિયાઓ પર બ્રેક મૂકો	.	..	.	૩૭૫
૩૬	અ તરુનો દીપ પ્રગટાવો	...	..	.	૩૮૬
૩૭	આત્માનો અગમગતો દીપમાન	...	...	...	૩૯૮
૩૮	વર્ષાવાસનો સ દેશ	...	..		૪૦૮
૩૯	કેળવણી છે જીવનની એક ચમક	...	...	..	૪૧૯

ધર્મદર્શન

૪૦	ધર્મ અને સુવેદો	..	..	...	૪૨૫
૪૧	સત્ય-શ્રવણ	.	..	..	૪૩૩
૪૨	અસાતિના મૂળ	..	..	.	૪૪૪
૪૩	રાગ અને ત્યાગ	..	...	...	૪૫૧

૪૪	કારેભો ઘડેા અવાજ કરેલો નથી	૪૬૪
૪૫	હર્ષ અને સર્પ	૪૭૪
૪૬	સક્તિનુ માધુર્ય	૪૮૩
૪૭	સ્વાધ્યાય પશુ એક તપ છે	૪૮૫
૪૮	હવનમાં પ્રાર્થનનુ સમાન	૪૮૬
૪૯	મન અને એનો નિયંત્રક	૫૧૮
૫૦	પ્રકૃતિની વિકૃતિ-રોધ	૫૩૫
૫૧	આવશ્યકની આવશ્યકતા	૫૩૮
૫૨	આત્મસક્તિનો સ્રોત	૫૬૪
૫૩	નિશ્ચિત અને પ્રવૃત્તિ હસન	૫૭૬
૫૪	હસન વિશુદ્ધિ	૫૮૩
૫૫	ધ્યેય સિદ્ધિ	૬૦૫

ଅମଳ-୧୭୩

આજના પ્રવચનનો વિષય છે હૃદયનો વૈભવ સ પતિનો વૈભવ મેળવવા માટે તમે સૌ તૈયાર છો, તમારો સમગ્રો અત્તન તેને માટે જ છે તે મેળવવામાં અધા સફળતા મેળવે છે એવું નથી પરંતુ હું આપને એવો વૈભવ બતાવું જેને તમે ઇચ્છો તે જ વખતે મેળવી શકો જે વૈભવને કાંઈ છીનવી શકે નહિ તેમ જ તેના પર કાંઈ ઇન્કબેક્ષ કે સેલેક્ષ પણ ન લાગે તે વૈભવ છે હૃદયનો આનંદ અને મનની પ્રસન્નતા.

આ વૈભવ જીવનનો અસહી વૈભવ છે આ એવો વૈભવ છે કે જે મેળવવાથી બહુ મળી જાય છે અને જે ન હોવાથી, કરોડો અને અબજો રૂપિયાનો વૈભવ પણ વ્યર્થ છે.

દુનિયાનો એક પણ માણસ એવો નથી કે જે પ્રસન્નતાથી કાંઈ પણ ન મેળવી શકે. હોય જો તમે હસતા શીખ્યા તો ખીજને મિત્ર બતાવવાની કળા પણ તમે શીખી ચૂક્યા છો, કારણ કે મનુષ્ય હસતાહસતા વ્યક્તિની પાસે પહોંચવાનું પસંદ કરે છે પ્રસન્નચિત્ત વ્યક્તિ પોતે પણ ખુશ રહે છે અને તે જ્યાં જાય છે ત્યાં સારામ વાતાવરણમાં ખુશીના ગીત ભરી દે છે તેના સખીઓ, સાથીઓ, કુટુંબીજનો પ્રસન્નતાથી આખા ઘરને ખુશનુમા કરી દે. આપણે હમીએ છીએ તો દુનિયા હસે છે અને આપણે ગાંધીએ છીએ તો દુનિયા પણ આપણને રાની દેખાતી.

મોહનની સાથે પ્રસન્નતા લાગે તો સૌંદર્ય સો ગણ વધી જાય છે. તે સૌંદર્ય એવું દેખાય છે કે, જેમ ગુલાબના પંખ પર કોઈ ઓગમિદુઓ ચમકી રહ્યા હોય હું તો કહીશ, કે પ્રસન્નતા કુરૂપતને પણ ઢાકી દે છે, ચહેરા અને ચામડીનું સૌંદર્ય સૌના નમીયમાં નથી હોતું તે કુદરતી ચીજ છે, પરંતુ મનની પ્રસન્નતા અને મધુર દામ્ય માનવીના પોતાનો લગાર છે, તેને તે જ્યાં ઇચ્છે ત્યારે મેળવી શકે છે.

ને તમે પ્રસન્ન રહેવાનું શીખ્યા તો તમે દુઃખ મુક્તિ મેળવો પર વિનય મેળવો. વિદ્યાર્થી કોઈ પણ કાર્યમાં જાવે તો દસનાવસનાં તેનું સ્વામત કરો તમારી પ્રસન્નતામાં તે નહીં છે કે મુક્તિ મેળવો તેની સામે ટકી ન શકો. ને તે કપીને તમારી પ્રસન્નતા જોઈ જાય તો સમજી શકે કે તે તમારું બાળ મિત્રારી દેશે. કાર્યમાં કોઈ મનુષ્યના જીવનમાં જાવે છે એમ નથી કે તેણે તમારું જ કાર્ય ખર્ચામાં છે તે જાવે તો તેને જાણ થશે. તે તમારું જાણ કરી જાય તો પણ ચિંતા ન કરો. પણ હા એ જોતો કે તે તમારી પ્રસન્નતા ન કરી તમને તમારી પ્રસન્નતા તમારી પાસે છે તે સર્વસ્વ ખર્ચાને પણ તમે તે મેળવી શકો છો. અને ને મુક્તિ મેળવો તમારી પ્રસન્નતા કરી લીધી તો સમજી લેજો કે તમારું સર્વસ્વ લુપ્ત થઈ ગયું છે અને ફરીથી તમે તમારો વૈભવ મેળવી નહીં શકો.

કેમ્બ્રિજે મર્ષાદ્ય પ્રુપોસિટ રામ પાસેથી તેમનો વૈભવ છીનવી લીધો. રામપ્રસન્નને બદલે તેમને વનવાસનો જાહેસ મળ્યો તેઓ વન-વનમાં ધૂમ્પા-રામપ્રસન્ન મહાદેવ, સર્વ કાર્ય ગુપ્ત તેમના પ્રુપોસિટ પ્રસન્નતા ન કરી એથી જ તેઓ મહામાનવ બની ગયા. આ જ કારણથી શાન્તિના જમર દેવતા જમવાન મહાવીરની છે તેમણે મુક્તિ તપસ્યાઓ કરી અને જમવાન મુક્તિઓ તેમને એક મુક્તિ અને પાપનીના રૂપમાં દેખ્યા. તેમના પર કુપ્રેમના પશુ વસ્યાવ્યા. કોઈએ એ મહામાનવના પશુના યુદ્ધે જન્યોને ખીર પાળી છે કોઈએ તેમના કાનમાં ખીણ દોહ્યા, કોઈએ તેમને કુપ્રેમ સમજીને જાણી લીધા. પણ જાત પણ તેમનું કુપ્રેમ જન્યુ અને તેમના પશુમાં હાથ માર્યો. આ વિપત્તિઓની કામ કરી શકેલાં પણ તેમના મહેરાની પ્રસન્નતા સમાપ્ત ન કરી એથી જ તેઓ જીવનવિજેતા મહાવીર બન્યા.

મહાત્મા ગાંધીજીએ પણ એકવાર ઠીક કહ્યું હતું કે—ને હું હસવાનું ન શીખ્યો હોત તો ક્યારનીયે જાતમક્ત્યા કરી લીધી હોત. મહાપુરુષોની જીવન-કાર્યોએ એ કરોની કાર્યોએ હોય છે તેઓ મુક્તિઓ કરે છે પણ તેમની પ્રસન્નતા સમાપ્ત થતી નથી. તેથી જ તેઓ સપનાં કુપ્રેમ પર વિજય મેળવી શકે છે.

૭ ફક્ત નામના એક જામેરિકન ધનપતિને તેની સમજતાનું કારણ જાણવામાં આવ્યું ત્યારે તેમણે કહ્યું—મારી સમજતાનું એક જ રહસ્ય છે તે છે મારી પ્રસન્નતા. હું દરેક સિંચાતમાં પ્રસન્નચિત્ત રહું છું એવું નથી

કે મારા જીવનમા કદી મુશીબત ન આવી હોય લલા, એ તે કોઈ જિંદગી છે કે જેમા એકવાર પણ મુશીબત ન આવી હોય મુશીબત મારી પામે પણ આવી, તેણે મને ખાલી કરી દીધો મારી કરોડોની સપત્તિ ખલાસ થઈ ગઈ મારો વેપાર બંધ થઈ ગયો મુશીબતે મારું સર્વસ્વ છીનવી લીધું પણ મારા મનની અને મુખની પ્રસન્નતા છીનવી શકાઈ નહિ એટલા જ માટે તેને મારાથી પરાજિત થવું પડ્યું અને મારી સપત્તિ પણ પાછી ચાલી આવી

વાસ્તવમા, દિલની પ્રસન્નતા અને ખુશાલી એ ચીજ છે કે જે તમારી પાસેથી કાઢી લેતી નથી પણ કાઢી આપે છે તેને માટે એક નવા પૈસાનું અર્થ કરવાની પણ જરૂર નથી, પણ તે ખૂબ પેદા કરે છે, તેને મેળવનાર ન્યાસ થઈ જાય છે અને તેને આપનાર કદી પણ દરિદ્રી બનતો નથી. તે એક લાજુમા જ ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ તેની સ્મૃતિ સદૈવ કાયમ રહી જાય છે આપને ઘેર કોઈ અતિથિ આવ્યો અને તમે મધુર પ્રસન્નતાથી તેનું સ્વાગત કર્યું, તો તે અર્ધો શ્રમ જૂસી જશે તેના મુખ પર પણ પ્રસન્નતા ફરી વળશે તે મીઠી પ્રસન્નતાથી બોલી જાશે કે તમારા માટે આ દિલમા સ્થાન સુરક્ષિત છે.

પ્રસન્નતા આખાથે વાતાવરણમા નવી ચમક લાવે છે ચાર વ્યક્તિ ગુમગુમ બેઠી છે કોઈના મુખ પર પ્રસન્નતા નથી, શું રસ આવે તેમને મળવામા ! છતાં એક વ્યક્તિ આવે છે તે પ્રસન્નવદને એક એવી મધુર વાત શ્રેષ્ઠ છે કે સારુ થે વાતાવરણ બદલાઈ જાય છે સુખી અને ઉદાસીનતાની જગ્યાએ હાસ્ય અને વિનોદના કુવારા છૂટે છે હવે તમે જ કહો કે તમે કેને મળવાનું પસંદ કરશો ? આખી દુનિયાની ચિંતા અને ઉદાસીનતામા ઘેરાઈને, પડદાની માફક બેઠેલાને મળવાથી શું મળશે ? તેથી તો હૃદયની પ્રસન્નતા મંદી જશે, પરંતુ જે ખુશનિબળ છે, સદૈવ પ્રસન્નચિત્ત રહે છે તેને મળશે તો હૃદયમા પ્રસન્નતાની લહેર સાપડશે

એક વિચારકે કીક કહ્યું છે કે, પ્રસન્નતા આખાથે ધરને આનંદની લહેરથી ભરી દે છે, વ્યાપારમા લક્ષ્મીને માટે દ્વાર ખુલ્લા કરી દે છે, થાકેલી વ્યક્તિને માટે તે શીતળ, છાયાદાર વૃક્ષ સમાન છે ઉત્સાહથી ખાલી હૃદયમા ઉત્સાહ ભરી દે છે. ચરચરતા (હાથે) જનો માટે ચીસા ધૂપ (તાપ) સમાન છે.

પ્રસન્નતા એ જીવનનો અમૂલ્ય ભાગ્ય છે તે ખરીદી શકાતી નથી, તે ઉધાર પણ મળતી નથી તથા ચોરાતી પણ નથી કેમકે જ્યાં સુધી તે આપવામાં નથી આવતી, ત્યાં સુધી તે ઈર્ષના કામની પણ નથી છતાં પણ એ ન જૂઠ્ઠાતા કે તે આપવાથી જ સમાપ્ત થાય છે તે તમારા પોતાના અધિકારની વસ્તુ છે જ્યારે ક્યો ત્યારે આપી શકો છો છતાં તે આપવામાં કનૂસ કેમ બને છે? જો કુદરતે સૌન્દર્ય આપ્યું હોય તો મનનારા સાથે પ્રસન્ન મુખે વાત કરવાનું શીખી લેવું. પ્રસન્નતા સૌન્દર્યની કમીની પ્રતિ નહિ કરે પણ નવું સૌન્દર્ય પેદા કરશે. એક વ્યક્તિ સુદર છે પરંતુ સૌન્દર્યથી પણ સૌન્દર્યના નરીય વધારે છે સીવે મેરિ વાત પણ કરતી નથી તે વ્યક્તિને મળવાથી શું તમે પ્રસન્નતાનો અનુભવ કરી શકશો? નહિ જ

જો પ્રસન્નતાનો અભાવ જોવા દેવ તો એક કામ કરો તમે તમારા બે હાથોમાં તમારી પાસે રાખો. એક એ વખતનો કે જ્યારે તમે મુશ્કેલીને જોમ પ્રસન્ન છો બીજો હાથ એ વખતનો કે જ્યારે તમે ક્રુદ્ધ અને ઉદ્વેગના વાતવરણમાં હો. હવે તમે જ કહો કે તમારી આંખો ક્યા હાથોને પસંદ કરશે? સાચી રીતે રાત્રી સુરતનો અહેસાસ કરીને પસંદ નથી એવી જ રીતે તમે ત્યારે હાથો પસંદવા જાઓ છો ત્યારે હસતો જ અહેસાસ રાખો છો, કે જેથી હાથમાં કામમ માટે પ્રસન્નતા રહી જાય.

માઠ રાખો કે કુનિયા પણ એક ઈમેશ છે ત્યાં તમારા પ્રતિક્ષણે હોય જે ચર્ચ રચા છે હસતો અહેસાસ રાખીશ તો હાથો સુદર પાડે.

દેવશાઃ માણસો એવા કસાકાર હોય છે કે ખરાબમાં ખરાબ સ્થિતિમાં પણ પુનઃમિલન રહે છે ત્યારે એવા માણસોની પણ ખેદ નથી કે જેઓ સારામાં સારી દશામાં પણ ચેષ્ટામુલક જેવા દેખાય છે તેમને કદી ઈર્ષ હસતાં તો દેખતા જ નથી જ્યારે દેખો ત્યારે મોં અડેનું જ હોય છે

ઈર્ષ ઈર્ષ માણસો તો ઉદાસીનતાનું કારણ પણ જાણના હોવા નથી. તેમને પૂછીએ કે તમારા પર એવી કઈ યુક્તિગત આવી પડી છે કે તમે મેડાના લેબરા જેવું મોં રાખો છો? તો કહે છે કે કુનિયા શું છે તેની મને પણ ખબર નથી. દેવશાઃ મોટા ઉદાસીનતાનું કારણ જાણવામાં કહે છે તમારી પાસે ક્યા નથી તે નથી બગીચા નથી મોટર નથી કુદબંધી સતેવ નથી, જ્વેલી સાથે જનનું નથી સત્તાનો વિવેકી નથી વગેરે વગેરે, અને આ રીતે તેમની પ્રસન્નતાનું કારણ સમજી ગયેલું હોય છે

આવા મનુષ્યો 'જે નથી' તે જુઓ છે. 'જે તેમની પાસે છે તે તરફ આંખ ઊઘાડીને જોતા નથી તેને જાણે, મારી પાસે શું છે જે ખીજ પાસે નથી, તે તરફ દષ્ટિ જાય તો મુઝાયેલો ચહેરો ગુલાબની જેમ ખીલી ઊઠશે

જો પૈસાના અભાવે તમારી પ્રસન્નતા મરી ગઈ હોય તો જરા આંખ ઝોલીને જુઓ કે-જેમની પાસે વિશાળ વૈભવ છે, બગલા તથા મોટરો છે, છતાં તેમના હૃદયમાં પ્રસન્નતાની એક રેખા પણ નથી.

કેટલાક વર્ષો પહેલાંની વાત છે. હું એક બગલામાં ગયો વિશાળ બગલો હતો ખેત્યાર મોટરો હતી ઘરમાં જેવો જ હું શેઠની પાસે પહોંચ્યો કે તેમની આખોમાથો અશ્રુધારા વરસી પડી તેમને કાંઈક આશ્વાસન આપ્યું, મનલિક સંભળાવી અને હું જ્યારે બગલાની બહાર આવ્યો ત્યારે વિચાર્યું કે-શું આ સુખ છે? અને જ લોકો સુખ કહે છે? એની પાછળ દુનિયા પાગલ છે! મેં મારી સાથેના ભાઈને કહ્યું આ શેઠ કરતાં તો તમે સુખી છો કેમકે તમે હસો છો, ચાલો છો, પરંતુ પેલા શેઠનું જીવન તો ભારરૂપ જ બની ગયેલું જણાય છે ભલે તમારી પાસે વધારે પૈસા ન હોય, પરંતુ પૈસાવાળાની અપેક્ષાએ તમે વધારે સુખી છો

જો પૈસાના અભાવે તમારી પ્રસન્નતા છીનવાઈ રહી હોય તો એનું ચિત્ર સામે લાવો જેમની પાસે અસીમ પૈસા હોવા છતાં જેમની આખો હમેશા બીની રહે છે પ્રસન્નતા માટે પૈસા એ આવશ્યક વસ્તુ હોય તો, તે કેવળ તમારા નસીબમાં જ હોત જો એમ હોત તો તમે હમેશા પ્રસન્ન રહેત અને અમે હમેશા ઊદાસીન રહેત પરંતુ શું તમે એમ માનો છો કે બધા દુખી છે? તો પછી દુખીયા પાસે આવીને તમે શું લેવાના છો અરી રીતે સતજનો પાસે તો વગર પૈસે સુખ છે તમારા સુખમાં તો ક્યારેક ઉતાર અને ચઢાવ પણ આવે છે, પરંતુ અમારી પાસે તો સુખ-આનંદનો ખજાનો છે.

એક ભાઈએ મને પૂછ્યું 'મહારાજશ્રી, કેમ છો, આનંદમાં છો?' મેં કહ્યું 'ભાઈ, આનંદ તો એટલો બધો છે, કે તમે તેમાંથી ૧૦ ગાડા લરીને લઈ જાઓ તો પણ તે ખૂટે તેમ નથી'

ગરતવર્માં, મનની પ્રસન્નતાનો સળધે ભૌતિક પદાર્થો સાથે જોડવો તે મલત છે, કેમકે ભૌતિક પદાર્થોમાં સુખની ક્ષણિક લહેર ભડે હોય પણ

પ્રસન્નતા એ જીવનનો અમૂલ્ય ભાગ્ય છે તે ખરીદી સકતી નથી તે હધાર પણ મળતી નથી તથા ચોરાતી પણ નથી, કેમકે જ્યાં સુધી તે આપવામાં નથી આવતી ત્યાં સુધી તે કાઈના કામની પણ નથી જતાં પણ એ ન જૂસતા કે તે આપવાથી જ સમાપ્ત થાય છે તે તમારા પોતાના અધિકારની વસ્તુ છે જ્યારે કંઈ તારે આપી શકે છે જતાં તે આપવામાં કનૂસ કેમ જાય છે? એ કુદરતે સૌન્દર્ય આપ્યું હોય તો મળનારા સાથે પ્રસન્ન સુખે વાત કરવાનું સીધી રીતે પ્રસન્નતા સૌંદર્યની કમીની પ્રતિ નહિ કરે, પણ નવું સૌન્દર્ય પેદા કરશે. એક વ્યક્તિ સુદર છે પરંતુ સૌન્દર્યથી પણ સૌન્દર્યના નવો વધારો છે સીધે મેંધે વાત પણ કરતી નથી તે વ્યક્તિને મળવાથી શું તમે પ્રસન્નતાનો અનુભવ કરી શકશો? નહિ જ

તે પ્રસન્નતાનો અમૂલ્ય ભાગ્ય હોય તો એક કામ કરે. તમે તમારા બે ફોટાઓ તમારી પાસે રાખો. એક એ વખતનો કે જ્યારે તમે શુભાશીની જેમ પ્રસન્ન હો. બીજો ફોટો એ વખતનો કે ત્યારે તમે સ્વસ્થ અને ઉદાસ વાતાવરણમાં હો. હવે તમે જ કહે કે તમારી આંખો ક્યા ફોટાને પસંદ કરશે? સાચી રીતે રાત્રી સુરતનો અહેસા કાઢીને પસંદ નથી જોવી જ રીતે તમે જ્યારે ફોટો પસંદવા જાઓ છો ત્યારે હસતો જ અહેસા રાખો છો, કે જેથી ફોટામાં કામગીરી પ્રસન્નતા રહી જાય.

યાદ રાખો કે કુનિયા પણ એક ફોટો છે ત્યાં તમારા પ્રતિકલ્પે ફોટો જે સર્જી રહ્યા છે હસતો અહેસા રાખશો તો ફોટો સુદર પડશે.

ફોટાકે માણ્યો એવો કલાકાર હોય છે કે ખરાબમાં ખરાબ સ્થિતિમાં પણ ખુશમિજાજ રહે છે ત્યારે એવો માણ્યોની પણ ખોટ નથી કે જેઓ સ્વારામાં સ્વારી કાચતમાં પણ શેષામુદ્ર એવો દેખાય છે તેમને કદી કંઈ કંઈમાં તો દેખતા જ નથી જ્યારે જેણે ત્યારે મોં ચહેડું જ હોય છે

કંઈ કંઈ માણ્યો તો ઉદાસીનતાનું કારણ પણ જાણતા હોતા નથી. તેમને પૂછીએ કે તમારા પર જોવી કંઈ ચુસીમળ આવી પડી છે કે તમે ધોડાના વેળાને જેમ મોં રાખો છો? તો કહે છે કે કુખ શું છે તેની મને પણ ખબર નથી ફોટાકે મોડો ઉદાસીનતાનું કારણ જાણવામાં કહે છે જ્યારે પાસે આ નથી તે નથી જાણીશ નથી ગેટર નથી કુદ નથી સતોષ નથી, પત્ની સાથે મનનું નથી સતાનો વિવેક નથી વજેરે વજેરે, અને એ રીતે તેમની પ્રસન્નતાનું કારણ સર્જાઈ ગયેલું હોય છે

૨. દુઃખમાંથી સુખ કાઢવાની કળા

એકવાર એક ભાઈ મને મળ્યા—મે સહજ પૂછ્યું કે, ‘કેમ છો ?’ બસ આ પ્રશ્નની સાથે જ તેના શેવાની વાત નીકળી પડી તે બોલી લાંઘ્યો.— ‘બહુ દુઃખી છું, મહારાજ ! ભયું ભાદ્યું ધર છે, ચાર ભાઈ છે બે બહેનો છે અને મામાપ જુદું છે મારા કુટુંબમા કોઈ નાનું નથી બે દીકરા અને ■ દીકરીઓ તથા તેમની માતા છે આવક મર્યાદિત છે અને મોઢવારી પારાવાર છે બહેનોના લગ્નની ચિંતા વિશેષ પરેશાન કરી રહી છે. આપ જ કોઈ શાન્તિનો માર્ગ બતાવો’

મે ‘કહ્યું. ભાઈ ! ખરેખર તમારી વાત દુઃખભરી છે પરંતુ બૂલો નહિ કે દુઃખમાંથી જ સુખ મળે છે કમળ કાદવમા પેદા થાય છે સુખનું કમળ દુઃખ રૂપી કાદવમા ઉત્પન્ન થાય છે. ગુલાબ કાટાની ડાળીઓ પર જ ખીલે છે મખમલની શૈયા પર ગુલાબ કદી મ્હેકી બેઠે નહિ તે મારે તો કાટાની જ શૈયા બેઠે’

જીવનમા જો દુઃખ છે તો પછી શેવાની કોઈ બાબત જ નથી જો માનવની પાસે દુઃખ નહોત તો સુખની કોઈ કિંમત જ ન થાય દુઃખ છે, એટલા માટે જ દુનિયા સુખની પાછળ દોડે છે ચાદ રાખો કે, સીધી સડક ફાઈવરને ગાંઠેલ બનાવે છે આડીઅવળી સડક જ ફાઈવરની નશાવાળી આખોને સાવધાન કરે છે વળાંકનો એક જ ઝટકો તેની આખોમા વધતા નશાને દૂર કરે છે

।

હા, તો હું કહું છું કે, સુખ કામનું છે તો દુઃખ પણ નકામું નથી, તે, જીવનમા નવો રસ જન્માવે છે પરાયા દુઃખની પિછાણ પણ દુઃખની ઘડીઓમા થાય છે સારા મિત્રની પરીક્ષા પણ વિપત્તિમા જ થાય છે સપ-

તેના આત્માનો સ્થિતિજ્ઞ જ્ઞાન નથી, કૌતિક સુખ સોઝા વોટર આઈસ્ક્રીમ
 થા હી આ સમાન છે તરસ છુટાવવાનું કામ ને ઠંડું પાણી કરી શકે છે
 તે તે નથી કરી શકતા. એક ખગીર ખુલ મેળાતીને પણ છવનથી જાણ
 રહે છે આરે એક ગરીબ કંઈપણ ન હોવા છતાં પ્રસન્ન રહે છે
 વૈશ્વવશીને તેની પ્રસન્નતાની ઈર્ષ્યા આવે છે કે મારી પાસે પણ હોવા છતાં
 દરિદ્રીની માફક જાદર ને જાદર રોથા કરુ છુ અને આ પણ જોઈનામવા
 છતાં પણ અસ્તીમાં મહાશી રહો છે ।

ભારતીય કથાસાહિત્ય એવો છે કે-ગોટા ગોટા ચળઓના નસીબમાં
 પણ છવનની એ અસ્તી પ્રાપ્ત ન થઈ શકે ને સૂઝા ચાંદા આપની છવન
 નિર્વાક કરનાર ગ્રંથિઓને પ્રાપ્ત થઈ શકી.

૧ ખમઝાવ કરવાના જણનાથી ખસ જમાલનાર ને કીટાચુવાળી
 પાણી પાન, તે એ ખરાબ કહેવાય કે નહિ ? તેવી જ રીતે ધણાં
 પુસ્તકો એમાં કરીને પુસ્તકાલય ખોલનાર પણ ને છુદિને શ્વેત કરનારાં
 પુસ્તકો વચ્ચે તે એ પણ એક પ્રકારની ઉલટપી થી જ મળ્યા ।

૨ ખરાબ પુસ્તકો વાંચ્યાં એ કોર પીવા જરાબર છે ટોસ્કામેન."

૩ પુત્રાક એખીશામાં રાખેતો જમીયો છે એક જગત્થી કહેવત"

૪ ઝેની ખાનાસરી જાંબ મઈ મઈ તેનું લેણું-લેણું પણ પૂરું
 મઈ મધુ અને ઝેનું સાદિત્ત સમાપ્ત મઈ મધુ તેનો મમ પણ
 મળ્યા, મઈ મરેતો,

૫ કેટલાંક પુસ્તકો આખી જીવન છે કેટલાંક પુસ્તકો ગળી
 જતાં છે અને કેટલાંક પુસ્તકો ખૂબ ચારી-ચારીને જમાવી જતાં છે

આગળ વધીને, હસતા હસતા તેનું ગ્વાગત કરો. જીવનમાં ધૈર્ય અને સાહસ હોય, તો દુઃખમાંથી સુખ મેળવી શકાય છે. બીજાના ખિસ્સામાંથી પૈસા કઢાવવાની કળા તો તમે શીખ્યા છો પરંતુ દુઃખમાંથી સુખ મેળવવાની કળા તમે શીખ્યા છો કે નહિ ?

માનવ મહાન છે. તેની પાસે બુદ્ધિનો પૈલવ છે તે દ્વંદ્વસાની ખાણ-માંથી હીરા કાઢી શકે છે. માટી અને રાખનું સોનું બનાવી શકે છે તે, ગટરના ગદા પાર્શ્વમાંથી ગેસ અને વિજળી મેળવી શકે છે. મે એક સાપ્તાહિક પેપરમાં વાંચ્યું હતું કે, મુબઈની ગટરો સોનું કાઢે છે. હેડિંગ વાંચીને આશ્ચર્ય થયું. ન્યારે છોડે. ઊતર્યો ત્યારે તેનું રહસ્ય જાણાયું. લેખકે બતાવ્યું કે, ગટરોમાં ગેસ ઉત્પન્ન થાય છે જે આખા મુબઈને પ્રકાશ આપે છે. ગટરોનું ગદું પાણી ખેતરોને આપવામાં આવે છે, તેના બદલામાં ખેડૂતો રૂપિયા આપે છે. હવે તો તમે સમજી ચૂક્યા છો કે, માનવ કેટલો બુદ્ધિશાળી છે ? એટલા માટે જ તેને મહાન કાર્ય સોંપવામાં આવ્યું છે કે, તે દુઃખમાંથી સુખ ગ્રાંધી શકે. મુખના સાધનોથી સુખ મેળવવું એ નવાઈ નથી તલમાંથી તેલ કાઢવું એ કોઈ અમત્કાર નથી, પણ કોઈ ધઉના દાણા-માંથી તેલ કાઢી બતાવે તો તે અમત્કાર કહેવાશે.

માનવ જેવા મહાન પ્રાણી પાસે એ જ આશા રાખવામાં આવે છે. વૈદિક વિચારધારા સાથે સંબંધિત એક વાત મને યાદ આવે છે તે તમને કહી દઉં. વિશ્વકર્માએ પુત્રોમાં સુગંધ લસી અને કહ્યું કે, વિશ્વને સુગંધિત રાખજો. કોયલને મધુર સ્વરની લહેર આપી અને કહ્યું કે વિશ્વને મધુર કંઠે મધુર સંદેશ આપજો. વૃક્ષોને ફળોનો પૈલવ આપ્યો અને કહ્યું કે, વિશ્વના ચરણોના તે ફળોને સમર્પિત કરજો. પરંતુ માનવોને માટે જુદો નિયમ છે તેમને અધાર આપ્યો અને કહેવામાં આવ્યું કે, તેમાંથી પ્રકાશના કિરણો પ્રાપ્ત કરજો. તેમને મૃત્યુ આપ્યું અને કહ્યું કે, તેમાંથી અમરતાનું વરદાન પ્રાપ્ત કરજો. અમગળ આપીને મગળ પ્રાપ્ત કરવાની પ્રેરણા કરી અને તેને દુઃખ આપ્યું અને કહ્યું કે, તેમાંથી સુખ પ્રાપ્ત કરો.

શુ મનુષ્ય સાથેનો વિશ્વકર્માનો આ અન્યાય નથી ? ઉત્તર મળશે- નહિ, કેમકે તે મહાન છે અને તેનું કાર્ય પણ તેને અનુરૂપ જ હોવું જોઈએ. એક વીરને દીવાસળી તોડવાનું કહેવું, શુ આથી તે તેનું અપમાન નથી કરતો ?

તેમાં તો સૌ ઘાત મિત્ર છે અને ઘાતી રક્ષાણાં ખવરાવે તો મિત્ર બનવાને યાચુ ઈન્કાર કરશે ?

ધર્મ અને સાધનાની વાતો પણ દુ ખર્માં જ યાદ આવે છે ઠીક હવે આપને પૂછું છું કે જ્યારે તમે નવેશા બનીને ઘાતી બનનાં ત્યારે છે અને આઈરિશની પ્લેટો કાઢી રહી હોય ત્યારે ધર્મ યાદ આવે છે ? કે જ્યારે તમને ૧૫ કીમી તાવ આવ્યો હોય ત્યારે ધર્મ યાદ આવે છે ? પહેલી વાત માટે સજ્જમાંથી ઈન્કાર આવી શો છે ત્યારે બીજી વાત સલા સ્વીકારે છે જ્યારે ભોરેશ્વર તાવ ચઢ્યા હોય ત્યારે તમ ઝડ પુત્રને કહે છે કે જા જરા ઉપાશ્રમે જઈને મહારાજને કહે કે મને માર્ગશિક્ષક સંવર્ણવે, હાં, તો અને પણ તમને દુ ખર્માં જ યાદ આવે એ જાણે.

હું તમને વિશેષ પૂછી શકું તમને વૈરાગ્યની લહેર જ્યારે આવે છે ? જ્યારે શ્રીમતી ગરમ ગરમ ફુલકા ચોપાને ધાળીમાં ધરે છે અને મીઠી મીઠી વાણી મોલીને તમને ખવડાવે છે ત્યારે તમને સંસ્કાર અસંસ્કાર લાગે છે કે તમે તેને ઘાત વાત કહો અને તે બીમતી તમારી વાતને માપી નાખે ત્યારે સંસ્કાર અસંસ્કાર લાગે છે ? આનો કો કિતર મળશે ? પહેલી ઘટના વખતે તો તમને સંસ્કાર મીઠા લાગે છે અને બીજી ઘટના વખતે સંસ્કાર કડવા લાગે છે.

જ્યારે તમારો પુત્ર તમારા પગ દબાવે છે અને કમ્પાર્ટમેન્ટની સ્ટે સેન્ડી નેડો લાવીને આપે છે ત્યારે તમને સંસ્કાર જૂઠાં લાગે છે કે તમારા ગિરજામાંથી નેહા ઉઘડી દીધે ત્યારે ? ખરી રીતે પહેલાં તો સંસ્કાર તમને સ્વાસ્થ્ય લાગે છે અને બીજી ઘટનામાં જૂઠાં લાગે છે વૈરાગ્યની લહેર પણ દુ ખર્માં જ આવે છે માટે જોમ ન પારસી કે એકમું સુખ જ કામનું છે અને દુઃખ નકામું છે.

એક વિચારકે તો એટલે સુધી કહ્યું છે કે, જે મનુષ્યે એકવાર પણ દુ ખનો અનુભવ નથી કર્યો તે વિચારે કમલાગી છે દુ ખને અનુભવ કર્યા હવે ટોળા બને છે અને બીજાનાં દુ ખોનો અનુભવ થાય છે એટલા માટે જ હું કહું છું કે મિદાઈની સાથે મીઠાના સ્વાદવાળી વસ્તુ ન હોય તો ખાવામાં મજા નથી આવતી, એ જ રીતે સુખની સાથે દુઃખ ન હોય તો જીવનની મજા નથી આવતી.

જીવનમાં જ્યારે જ્યારે યુદ્ધીનતા આવે ત્યારે તો રક્ષણનો નિર્ધિ

આગળ વધીને, હસતા હસતા તેનું આગત કરો જીવનમાં ધૈર્ય અને સાહસ હોય, તો દુઃખમાંથી સુખ મેળવી શકાય છે બીજાના ખિસ્સામાંથી પૈસા કઢાવવાની કળા તો તમે શીખ્યા છો પરંતુ દુઃખમાંથી સુખ મેળવવાની કળા તમે શીખ્યા છો કે નહિ ?

માનવ મહાન છે. તેની પાસે બુદ્ધિનો દૈલવ છે તે જાલસાની ખાણ-માંથી હીરા કાઢી શકે છે માટી અને રાખનું સોનું બનાવી શકે છે તે, ગટરના ગદા પાણીમાંથી ગેસ અને વિજળી મેળવી શકે છે મે એક સાપ્તાહિક પેપરમાં વાંચ્યું હતું કે, મુબઈની ગટરો સોનું કાઢે છે હેડિંગ વાંચીને આશ્ચર્ય થયું ન્યારે ઊંડો ઊતર્યો ત્યારે તેનું રહસ્ય જાણાયું લેખકે ખતાવ્યું કે, ગટરોમાં ગેસ ઉત્પન્ન થાય છે જે આખા મુબઈને પ્રકાશ આપે છે. ગટરોનું ગંદું પાણી ખેતરોને આપવામાં આવે છે, તેના બદલામાં ખેડૂતો રૂપિયા આપે છે હવે તો તમે સમજી ચૂક્યા છો કે, માનવ કેટલો બુદ્ધિશાળી છે ? એટલા માટે જ તેને મહાન કાર્ય સોંપવામાં આવ્યું છે કે, તે દુઃખમાંથી સુખ શોધી શકે સુખના સાધનોમાં સુખ મેળવવું એ નવાઈ નથી તલમાંથી તેલ કાઢવું એ કોઈ ચમત્કાર નથી, પણ કોઈ ધઉ ના ઘણામાંથી તેલ કાઢી બતાવે તો તે ચમત્કાર કહેવાશે.

માનવ જેવા મહાન પ્રાણી પાસે એ જ આશા રાખવામાં આવે છે. વૈદિક વિચારધારા સાથે સંબંધિત એક વાત મને યાદ આવે છે તે તમને કહી દઉં. વિશ્વકર્માએ પુષ્પોમાં સુગંધ ભરી અને કહ્યું કે, વિશ્વને સુગંધિત રાખજો કાયલને મધુર સ્વરની લહેર આપી અને કહ્યું કે વિશ્વને મધુર કંઠે મધુર સંદેશ આપજો વૃક્ષને ફળોતો દૈલવ આપ્યો અને કહ્યું કે, વિશ્વના ચરણોમાં તે ફળોતે સમર્પિત કરજો પરંતુ માનવોને માટે જુદો નિયમ છે. તેમને અધાર આપ્યો અને કહેવામાં આવ્યું કે, તેમાંથી પ્રકાશના કિરણો પ્રાપ્ત કરજો તેમને મૃત્યુ આપ્યું અને કહ્યું કે, તેમાંથી અમરતાનું વરદાન પ્રાપ્ત કરજો અમગળ આપીને મગળ પ્રાપ્ત કરવાની પ્રેરણા કરી અને તેને દુઃખ આપ્યું અને કહ્યું કે, તેમાંથી સુખ પ્રાપ્ત કરો

શું મનુષ્ય સાથેનો વિશ્વકર્માનો આ અન્યાય નથી ? ઉત્તર મળશે- નહિ, કેમકે તે મહાન છે અને તેનું કાર્ય પણ તેને અનુરૂપ જ હોવું જોઈએ એક વીરને દીવાસળી તોડવાનું કહેવું, શું આથી તે તેનું અપમાન નથી કરતો ?

માનવ મદાન કલાકાર છે પરન્તુ તેની કલા માટીનાં ઘરો બનાવવા પૂરતી મર્યાદિત નથી. પણ આત્મમર્યાદી પરમાત્માની મૂર્તિ કાઢવાનું તેનું કામ છે તો ખરી કે આત્મમર્યાદી સુખ કાઢવું એ કર્મ મોટી વાત છે ?

તમે પણ એવા કલાકાર બનો કે કે આત્મમર્યાદી સુખ પ્રાપ્ત કરી શકો કે નેથી કે આત્મમર્યાદી કલાકારી તમારા જીવનમાં ન આવે. શું તમે એકલા શીખવા ઈચ્છો છો ? તો ત શીખવા માટે તમારે સ્વૈચ્છિક બનીને લેવી પડશે તે માટે બે જાણતો જરૂરની છે

૧ બુદ્ધી જાગ્રત

૨ વિચારોને વળાંક આપો

જો હા બિલકુલ ઠીક જ કહું છું ત્યાં રાખવા માટે સૌએ તમને કહ્યું હશે, પરન્તુ કે તમને કહું છું કે બૂલતાં શીખો. પણ ખ્યાન રાખો કે મારી બા વાત પણ બુદ્ધી ન જતા.

હા તો કે કહી રહ્યો હતો કે આત્મમર્યાદી સુખ મળવવા માટે બુદ્ધી જાગ્રત પણ રાખો. પણ શું બૂલવાનું છે તે પણ જાણવું એ તમે બીજાના ઉપર ખૂબ જ ઉપકારો કરી શકો અને તમારા વડે તેના જીવનમાં નવો પ્રકાશ આપો. હવે તમારા કુશળ કાલેએ અલુપ્ત પચ્ચરની ભવ્ય મૂર્તિ બનાવી શકો અને તે મૂર્તિ સમાજના રત્નમય પર અજકાવી દીધી શકો. આટલા ઉપકાર કરી ખરી પણ એ તમે આજનામાં રહેવા ઈચ્છતા હો, તો કે તમને એ જ કહીશ કે આ ઉપકારની વાતોને બુદ્ધી જાગ્રત.

કે સમાજના એક સેવાકારી કામ કરને નહીં છું જેણે પોતાનું આખું જીવન સમાજસેવામાં નેહી દાખવે અને જેણે વિશાળ સિદ્ધિસંસ્થાને જ ન આપ્યો. એક મરીન વિદ્યાર્થી દતો. તેની પસંદ અભ્યાસાર્થે અર પેસા પણ ન હતો અને માત્ર વિદ્યાર્થી તરીકે ઘણાં કરી, તેના પ્રશ્નની તેણે શિશુમુખમાં પ્રજ્વલિ કરી તે અલુપ્ત પચ્ચર ભવ્ય મૂર્તિ બનીને સમાજમાં ચમકવા લાગી. તણે અમકાને પદ અને પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરી પરંતુ તે ચમકાત્રમકા પાનાના નિર્માણને બુદ્ધી મયો એટલું કરીને જ તે ન અટક્યો પરન્તુ તેણે તે નિર્માણને સમાજની પ્રતિષ્ઠા દોરે પાડ્યો અને સરકારમાંથી રાજીનામું આપવાની ફરજ પડી.

કે કો રીતી દમે તે સમાજને વળાંક લેવા પર કેટલી બધી ચોટ

લાગી હશે તે સમાજસેવકને ? એક નહિ પણ બે ઊંડા ધા તેના દિલ પર લાગ્યા હતા એક, સમાજ સમક્ષ અપમાનિત બન્યો અને ખીજો-તેને પોતાનું પદ અને પ્રતિષ્ઠા ગયાનો નહિ, પરંતુ પોતાના જ ઉપકાર તળે આગળ વધેલો તે શિષ્ય પોતાને જ લઈ બેઠો તેનો ધા તે લાઈ મને મળ્યા પણ ખરા અને મારી પાસે બધી આતરવ્યથા કહી સલજાવી મેં કહ્યું. 'તમારામાં નિઃસ્વાર્થ સેવાની જ્યોતિ છે તો સમાજ આજે નહિ તો કાલે પણ તમારા ચરણ ચૂમશે ખીજી વાતને ભૂલી જાઓ 'મેં કોઈના પર કોઈ ઉપકાર કર્યો છે' એ જ વાત તમને દુઃખ ઉપજાવી રહી છે. તેને ભૂલી જાઓ અને એમજ વિચારો કે તેને ચમકવાનું હતું હું તો માત્ર નિમિત્ત. રૂપજ બની રહ્યો હતો તે ઉપકારોને જોટલા યાદ કરશો તેટલી જ આતરવ્યથા વધતી જશે, માટે દુઃખમાંથી સુખ કાઢવું હોય તો ભૂલી જાઓ અને વિચારો કે મેં કોઈ જ કર્યું નથી.

મહાભારતના યુદ્ધની જ્વાલાઓમાં બ્યારે ધૃતરાષ્ટ્રના દુર્યોધન જેવા સો પુત્ર લગ્ન થઈ ગયા, તેના દિલને દુઃખની જ્વાલાઓએ ઘેરી લીધું, આખો અતરવેદનાથી પીગળવા લાગી, ત્યારે મહર્ષિ બ્રાહ્મણ ધરમાળને એ જ કહ્યું હતું કે રાજન્ ! ભૂલી જાઓ તે દુઃખભરી વાતને, ભૂલી ગયા વગર તમે આનંદ નહિ મેળવી શકો અર્થાત્ દુઃખમાંથી સુખ પ્રાપ્ત કરવા માટે ભૂલી જતા શીખો તમે ખીજાઓ પર આશીર્વાદ વરસાવ્યા હોય, તેને પણ ભૂલી જાઓ અને ખીજાઓએ તમારા પર જીલ્મ કર્યો હોય તો તેને પણ ભૂલી જાવ જીવનમાં સુખ લેવા માટે ખીજી શરત છે એ કે વિચારોને વળાંક આપી દો, વિચારોનો વળાંક જીવનને વળાંક (ફેરવવું) આપી શકે છે.

જો શરીરમાં કોઈ બોમ્બારી આવી હોય તો એમ ન વિચારશો કે, તે કદી જશે જ નહિ, ક્યારેક સળેખમ થયું હોય તો માણસ વિચારે છે કે તાવ (જ્વર) ન આવે તો ઠીક કદાચ તાવ આવ્યો હોય તો વિચારે છે કે કદાચ ટાઈફોઇડ ન થાય તો ઠીક ! જો પેટમાં દુઃખવા આવ્યું હોય તો વિચાર કરે છે કે, એપેન્ડીસિસ તો નહિ હોય ! હૃદય પર કોઈ દુઃખાવો જણાય તો વિચાર કરવા લાગે છે કે, હાર્ટએટેક (હૃદયરોગ) તો નહિ થાયને ? આ બધા વિચારો દુઃખમાં ફૂળવાના છે જીવનમાં દુઃખ આવે તો દુઃખના સાગરમાં ન ડૂબો તેમાં તરવાની કળા આવવી જોઈએ. જો ખાસી થઈ હોય એમ ન વિચારવું કે, આ ક્ષયનું નિમત્રણ છે એમ વિચાર્યું તો દુઃખના સાગરમાં ડૂબી ગયા પરંતુ એવું વિચારો કે, ગમે વર્ષે પણ મને

ખાંસી થઈ ગઈ હતી તે પછી દિવસમાં મરી ગઈ હતી, તો આ પણ મરી જાય. આ જ વાત તાર અને અન્ય રોગો સંબંધમાં સાચું પડે છે.

તો ખાંસી સાથે જ ક્યારેય નુ નિમગ્ન સ્થિતિ ખાતરી હોય તો મન પર ચિંતાને સત્તા કરવા થો. આ? તો ચિકિત્સા (સારવાર-નિધન)નું વિદ્યાન ક્ષય ઉપર પણ વિજ્ઞાન મેળવવા શુભ છે. જો સાથે જ મનુષ્ય જ આવી પહોંચ્યું હોય તો ભાગીને ક્યાં જશો? તેનું પણ હસતાં હસતાં સ્વાસ્થ્ય કરો. વીર અને બહાદુર માણસો મોતથી ગભરાતા નથી. તેઓ તે બેક્ટિરિયા-મિસ્ટરના બાંધીને હમેશાં વેધાર જ રહે છે. તે આવતા જ ક્રમિને તેની ગ્રાહ્યતા એવી રીતે એસી જાય છે કે જાણે ખાતાની ગાંઠમાં એસી ગયા હોય. વિચારોને ફેરવતા રાખો તો સુખ તમારી પાસે જ છે. કોઈ થઈને નિદ્રાવાળી તાત્કાલ અમારામાં નથી. પરંતુ તેની પાછળના વિચારોના પ્રવાહને જોઈને જાણી શકો છો કે તેની કલ્પના કરો—એક વ્યક્તિને એકને એક પુત્ર છે. તેણે સારી રીતે કલ્પાવ્યું છે. હજારો રૂપિયા પાછીની જેમ વાપરી નાખ્યા છે. અમેરિકા સુધી તેને કિંમત અભ્યાસ પણ એકલો છે. હવે ફેરવણી કરીને તે અપાર પાછો કરતો હોય ત્યારે માતાપિતાના મનમાં નવી કલ્પનાની કહેરો ઘેરવા ભાગી. કાનુ મર જોઈને તેના સ્વર્ગમાં તમે પણ એમ જ વિચારો છો કે છોકરો. કોઈમાર થઈ ગયો છે. હવે તેને સ્વર્ગમાંથી જોડી દેવા જોઈએ. પરંતુ એમ કોઈ વિચારવું નથી કે મુનિ પધારે તો જીવનનું કલ્પાવું કરવા માટે તેને ભગવતી દીક્ષા અપાવી હતી.

પુત્ર અમેરિકાથી આવ્યા પછી પિતાએ તે પુત્રનું સ્વર્ગ કહ્યું તથા તેમાં દિવસ જોડીને ખચ ક્યું અને ત્યાં મનમાં બારે ઉપચાર પણ હોય છે કે એવ ધામધૂમથી વરણોડો કાઢીને કે પ્રમમલવાદના જાણ માણસો તે જોઈને ચકિત થઈ જાય. ત્યાં તો હસવાની બાબત હોય છે. રાવાની વાત તો સામાજિક રૂ. પણ ધાર્મિક કાર્યો માટે અપાર ફાળો (ડીપ) કરવામાં આવે છે ત્યારે માફ રાજે છે. એ વખતે કે કમોડો અને સલ્ટેડ માફ આવે છે. ખરડા, મારે વાતને જમારે લાંબી કરવી નથી.

પુત્રના સ્વર્ગ થયા અને જ મર્યાદા પણ ન થયા, ત્યાં તો પુત્ર અને પુત્રવધૂએ નવું ઘર વસાવ્યું. આ એક થઈ ગયું છે. આ થઈ ગયા પરથી તમે કુખ અને સુખ અને અનુભવી થોડા છો. દુ અને કલ્પાવું તો સી રક્ષા જાણે છે. ઘેર ઘેર તે વાતને કહેવા કરે છે કે પણ અગામ ધનુ મે

દીકરાને એટલો લાલ્પાવ્યો કે તેની પાછળ હજારો રૂપિયાનું ખર્ચ કર્યું. તેના લાલ્પતરમા પાછીની જેમ પૈસા ખર્ચ્યા અને આજે વહુ આવતાં જ તે, મારાથી જુદો થઈ ગયો તે ચડિકા જ એવી આવી છે.

આ તો દુઃખાનુભવની વાત કરી, હવે તમને એ પણ બતાવું કે, આ ઘટનાથી તમે સુખ પણ મેળવી શકો છો. હવે જો તમે એવું વિચારો કે, સારું થયું, એટલી ઉપાધિ મારા માટેથી ઓછી થઈ અલગ થવાથી તેને પોતાની જવાબદારીનું ભાન થશે અને ઘર ચલાવવાની અડ્ડલ આવશે. મારી નજર સામે જ તે પોતાના પગ પર ઊભો રહેતો થઈ જશે ખીજી વાત એ કે, જો તેને પુત્ર-પુત્રીઓ થાય તો તેમને પણ મારે જ સલાખવા પડત તેમને લાલ્પાવવાગણાવવા, સગપણલગ્ન કરવા, વગેરે જવાબદારીઓ મારે શિરે જ આવત એટલે હવે હું એ બધી જવાબદારીઓથી મુક્ત થઈ ગયો છું.

વિચાર બદલ્યો તો દુઃખ ગયું અને સુખ આવ્યું. વાસ્તવમાં 'જેવી દૃષ્ટિ તેવી સૃષ્ટિ' જેવી દૃષ્ટિથી તમે જોશો તેવી વસ્તુ તમને મળશે. ઘટના એક જ છે. પહેલા તમને દુઃખ ને દુઃખ જ મળતું અને બ્યારે વિચાર બદલાયો ત્યારે દુઃખની જગ્યાએ સુખ આવી ગયું.

એવી જ એક ઘટના મારા જીવનની પાસે આવી હતી. વાત મુબઈની છે. કોટમાં મારું ચાતુર્મીસ હતું ત્યાં એક બહેન આવો તેનું નામ કચનબેન હતું એકવાર તે, તેના મનની અતરૂચ્ચ મારી સમક્ષ રજુ કરતા બોલી- 'શુરુદેવ, મારું સર્વસ્વ છૂટાઈ ગયું છે. પતિ દેવગોત્ર પામ્યા, એક દીકરો હતો, તે પણ કુદરતે છીનવી લીધો એક દીકરી છે, તે તો સમુદ્ર પાર મોખ્યાસા (આફ્રિકામાં) બેઠી છે. મારી જિંદગી સર્વ તરફથી સૂતી છે.'

મેં કહ્યું-બહેન, પ્રકૃતિના આ નિયમને બદલવાની કોનામાં તાકાત છે? તેને નથી તો તમે બદલી શકતા કે નથી હું બદલી શકતો. પરંતુ હા, થોડી દૃષ્ટિ બદલો તો આ દુઃખમાંથી તો તમે સુખ મેળવી શકો છો. પુત્રના અભાવનું તમને દુઃખ છે, પરંતુ જેટલા લોકો પુત્ર-પુત્રીઓવાળા છે તેઓ બધા શું સુખમાં છે? જરા સમજ તરફ જુઓ, તો તમને ખબર પડશે કે, દીકરા-દીકરીઓવાળા અદર ને અદર આમુઓ સાર્યા કરે છે ખીજી બાજુ, પુત્ર પ્રત્યેની તમારી જવાબદારીઓ પણ ઓછી ન હતી તેને લાલ્પાવવો, ગણાવવો, સગપણ-લગ્ન કરવો, એ બધું તમારે કરવું પડત તે બધું કર્યાથી તમે મુક્ત થઈ ગયા છો. પહેલા, પુત્રનું સુખ હતું તો હવે

ખાસી થઈ ગઈ હતી તે પછી દિવસમાં ખસી ગઈ હતી, તો આ પણ ખસી ગયો. આ જ વાત ત્યાં જાને જાન રોગો સજામાં લાગુ પડે છે

તે ખાસી સાથે જ સુખરોગનું નિમગ્ન સર્જિતે આવી હોય તે ખાસી મિતિ તાને સ્વચ્છ કરવા થો આ? તે મિતિ (સારવાર-નિવૃત્તિ) નું વિજ્ઞાન કુપર પણ વિજ્ઞાન મેળવી ચૂક્યું છે. તે સાથે જ મૃત્યુ જ આવી પહોંચ્યું હોય તે લાગીને ઠપાં જાય! તેનું પણ હસતાં હસતાં સ્વાગત કરે. વીર અને બહાદુર માણસો મૃત્યુથી ગભરાતા નથી. તેઓ તે બેદિશ-મિત્તન. માત્રીને હમેશાં તેમજ જ રહે છે. તે આવતાં જ ફરીને તેની મોઢમાં એવી રીતે એસી જાય છે કે જાણે માતાની મોઢમાં એસી જાય હોય. વિચારોને ફેરવતાં થીયો તે સુખ તમારી પાસે જ છે. મોઈ પાનનાં બહુવર્તી વાલત આવામાં નથી પરંતુ તેની પાછળના વિચારોના પ્રવાહને જાને બહાવાવી સહજો છોડીને કમળ કરો—એક કાર્તિકે એકને એક પુત્ર છે તેણે સારી રીતે સમજાવ્યો કે હજારો રૂપિયા પાણીની જેમ વાપરી નાખ્યા છે. અમેરિકા સુધી તેને ઉચ્ચ અભ્યાસ અર્થે મોકલ્યો છે. હવે ફેરવવી થઈને તે જગતે પાછો ફરતો હતો ત્યારે માતાપિતાના મનમાં નવી કમળાની સહેરો દેખા માગી. સારું થઈ જોઈને તેના સ્વપ્નમાં તમે પણ એમ જ વિચારો છો કે હોરો. હોરિયાર થઈ ગયો છે. હવે તેનું સ્વપ્ન-ચીથો જોઈ દેશો જોઈએ. પરંતુ એમ મોઈ વિચાર્યું નથી કે મુનિ પંથારે તે જીવનનું સ્વાસ્થ્ય કરવા માટે તેને સમવતી દીક્ષા અપાવી દેશે.

પુત્ર અમેરિકાથી આવ્યા પછી મિતિએ તે પુત્રનું સ્વપ્ન કહ્યું તથા તેમાં દિશ પ્રેરણાને ખબર કહ્યું અને ત્યાં મનમાં વારે ઉત્તમ પડ્યું હોય છે કે એ વાતપ્રમથા વરોધો કાઢીએ કે પ્રમથવાસ્તુ નવા માણસો. તે જોઈને મહિત થઈ નહ. ત્યાં તે હસવાની માગત હોય છે. શવાની વાત ત્યાં લાગી છે. પણ માનિક કાર્યો માટે જ્યારે કાળો (દીપ) કરવામાં આવે છે ત્યારે વાદ રાખે છે. એ વખતે ઇન્કમોએ અને સહરેક વાદ જાહેર છે. આનું મારે વાળને પંથારે લાગી કરવી નથી.

પુત્રના સ્વપ્ન થયા અને મહિતા પણ ન થયા. ત્યાં તે પુત્ર જાને પુત્રવધુએ નમુ થઈ વચ્ચે આ એક થઈ ગયું છે. આ માન્ય પાંચી તમે કુખ જાને સુખ જાને જાનુકાવી છોડો. કુખને કમવાનું તે સો કાઈ જાણે છે. થોર થોર તે વાળને કહેવા ફરે છે કે પણ ખરું જાય મે

મે તેને મારેા પુત્ર માની લીધેા ન્યારે હું કોઈ સારી વસ્તુ ખનાવું છું ત્યારે તેને આપ્યા વિના હું ખાતી નથી.

મે કહ્યું ' જલેન, તમારી સમતાની સાધના સાચે જ ધન્ય છે શત્રુને પોતાનો પુત્ર માની લેવો એનાથી વધારે સફળ સાધના બીજી કઈ હોઈ શકે ?'

હા, તો કહેતો હતો તે જલેને વિચારેને વળાક આપી દીધો, ત્યારે જ તે દુઃખના દરિયામાંથી સુખ અને આનંદના મોતી મેળવ્યા પછી કદી પણ તે, પુત્રને માટે રડી નથી.

વાસ્તવમાં, સુખ બીજું શું છે એ તો આપણા મનનું જ પ્રતિબિંબ । આપણે જેને ચાહીએ છીએ તે સુખ છે અને જેની પ્રત્યે નફરત કરીએ છીએ તે દુઃખ છે એક માણસ પોતાને ઘેર જવા માટે ઉત્સુક હતો. તે બોલ્યો—'મને છ મહિના થઈ ગયા, છતાં ઘેર જ જવા પામ્યો નથી' રસ્તામાં ન્યારે તે તેના બીજા એક મિત્રને મળ્યો, તે મિત્ર બોલ્યો—' ચાર, હું તો બહુ જ દુઃખી છું. છ મહિનાથી ઘરની બહાર જ નીકળ્યો નથી' હવે તમે જ કહો, કે સુખ કયા છે ? ઘરની અંદર કે ઘરની બહાર ?

ખરેખર, સુખ એ આપણા મનની કલ્પનાઓ છે અને આનંદ એ આત્માનો સ્વલાવ છે મનને વળાક આપો, મનના વિચારોને ફેરવો, તો આનંદનો સાગર આપને પ્રસન્ન કરતો દેખાશે તે દૂર નથી, આપની અંદર જ છે અતરપટ જોલો અને ગુરુદર્શન પામો.

ૐ શાન્તિ:

સૌરાષ્ટ્ર સ્થાનકવાસી જૈનવાડી,
નગરશેઠનો વડો,
અમદાવાદ

સ્વતંત્રતાનું સુખ ■ બીજી તરફ, તમે એકલાપણુ કેમ અનુભવો છો ? સમાજનાં સપનાં જાણ્યા તમારા જ છે સમાજની સપાળી મહેનોને પોતાની મહેનો મનાવી શ્યો. અને તેણે ક્યું પણ એમ જ

વસ્તુતે તે દિવસથી તેનાં જાંસુઓનું અણ પ્રસન્નતાએ લઈ લીધું હતું પોતાના કુખને સેવાએ જુલાવી દીધું હતું સેવાની સાથે તે મહેનની સમતાની વાત તો દિલને પિગળાવી દે તેવી છે જ્યારે વિચારોમાં નવું પરિવર્તન થયું છે ત્યારે વિષમતામાંથી સમતાનો સ્રોત વહે છે એ વાત પણ તેણીનાં મોંએ જ સાંભળી શ્યો તેણે એકવાર કહ્યું હતું -

ગુરુદેવ ! હું સુશાન્ત નિવાસના ચોથે માથે રહું છું

એકવાર આજે તાનો પુત્ર એસેરીમાં રમતો હતો. હું શેઠી બનવડી હતી તે એસેરીની જાળી પર ચઢીને નીચે જોવા લાગ્યો. એટલામાં પોસ્ટમૅન એકથાએ રમતાં રમતાં પાછળથી તેના અને પગ ઉપાડ્યા તે કાળુ ગુમામી ધમક કરતો નીચે પડ્યો. નીચે પડતાં જ એક ચોસ નીકળી. ચોસ સાંભળીને હું મહાર જાવી ત્યાં સુધીમાં તો ખેલ ખલાસ થઈ ગયો હતો. હું દેહીને તિને ગઈ ત્યાં દસતાં બેઠતાં રમકડાંની જગ્યાએ લોહીથી ભરેલી એક લાશ પડી હતી. એ દેખીને મારું હૃદય ધૂસકે ધૂસકે રહી પડ્યું મારું સ્વસ્ત દુઝાર્ક અધું હતું પરિણે જ્યાં તો તેની બા એક જાણ હતી. જલ્દી તે પણ જાગે પોતાની રહી માતાને છોડીને, કોણ નાણે ક્યાં જાણે ગયો હતો ?

જેર કેટલાક દિવસો વીત્યા મારી બીજી પોસ્ટલે એક દિવસે મને કહ્યું કે બા છોકરાએ તારા ફૂલ જેવા જાળકનો માથું લીધો છે ત્યારે મેં પોસ્ટલ જાઈને કહ્યું કે મહેન મારા નસીબમાં જાળક હોત તો જામ કેમ જાત ? પરન્તુ જ્યારે તે જાળક, તેનાં કપડાં અને રમકડાં જ્યારે જ્યારે મારી જાંબ સામે આવે છે ત્યારે ત્યારે મારી જાંબો જાંસુથી બીનર્ક જાય છે અને વિચારુ છું કે હવે મને બા ફેસ પહેરાવું બા રમકડાંથી હવે કોણ રમી ?

એક દિવસ હું તે રમકડાં અને કપડાં લઈને પોસ્ટમાં ગઈ ત્યાં એક જાળક રમતુ હતું તેને વહાલથી મેં ખોળામાં ઉઠાવ્યું અને મારા જાળકનો પોસ્ટા તેને પહેરાવી દીધા. રમકડાં પણ તેને જાડી દીધાં. અને કહ્યું —
તે તો ગયો, પણ જાળથી તું જ મારો પુત્ર છે અને તે દિવસથી

મે તેને મારો પુત્ર માની લીધો જ્યારે હું કોઈ સારી વસ્તુ બનાવું છું ત્યારે તેને આપ્યા વિના હું ખાતી નથી.

મે કહ્યું ‘ બહેન, તમારી સમતાની સાધના સાચે જ ધન્ય છે. રાત્રીને પોતાનો પુત્ર માની લેવો એનાથી વધારે સફળ સાધના બીજી કઈ હોઈ શકે ?’

હા, તો કહેતો હતો તે બહેને વિચારીને વળાંક આપી દીધો, ત્યારે જ તે દુઃખના દરિયામાંથી સુખ અને આનંદના મોતી મેળવ્યા પછી કદી પણ તે, પુત્રને માટે રડી નથી.

વાસ્તવમાં, સુખ બીજી શું છે એ તો આપણા મનનું જ પ્રતિબિંબ ! આપણે જેને ચાહીએ છીએ તે સુખ ■ અને જેની પ્રત્યે નફરત કરીએ છીએ તે દુઃખ છે એક માણસ પોતાને ઘેર જવા માટે ઉત્સુક હતો. તે બોલ્યો-‘મને હ મહિના થઈ ગયા, છતાં ઘેર જ જવા પામ્યો નથી’ રસ્તામાં જ્યારે તે તેના બીજા એક મિત્રને મળ્યો, તે મિત્ર બોલ્યો-‘ યાર, હું તો બહુ જ દુઃખી છું ■ મહિનાથી ઘરની બહાર જ નીકળ્યો નથી’ હવે તમે જ કહો, કે સુખ કયા છે ? ઘરની અંદર કે ઘરની બહાર ?

ખરેખર, સુખ એ આપણા મનની કલ્પનાઓ છે અને આનંદ એ આત્માનો સ્વભાવ છે મનને વળાંક આપો, મનના વિચારોને ફેરવો, તો આનંદનો સાગર આપને પ્રસન્ન કરતો દેખાશે તે દૂર નથી, આપની અંદર જ છે અતરપટ ખોલો અને ગુરુદર્શન પામો.

ૐ શાન્તિ

સીરાપ્ટ્ર સ્થાનકવાસી જૈનવાડી,
નગરશેઠનો વડો,
અમદાવાદ

૩ પેટ ભરો પણ પેટી ના ભરો

(અપરિમલવાદ)

આજન્યા પ્રયત્નનો વિષય છે પેટ ભરો પણ પેટી ના ભરો " છવનની સાથે પેટની સમસ્યા જોવાપેલી છે એટલે જ્યાં સુધી પેટ છે એની સમસ્યાના ઈન્ક સાવચેતી જ પાડો. કિન્તુ પેટીની સમસ્યા બીજી છે પેટ ખાલી હશે તો એ માગશે પરંતુ પેટી ખાલી હશે તો એ માગવા નહીં જાય.

જેએક વિષય પહેલાં એક ભાઈ મારી પાસે આવ્યા હતા તેમ જાણ્યું પેટ મોટું પેટી ભરતી છે પેટી ખાલી હશે તો પેટ પણ ખાલી જ રહેશે. પરંતુ એમની આ ક્ષીય અને ક્ષીય સામતી નથી. મેં કહ્યું પેટી ખાલી હોવાની સ્થિતિમાં પણ પેટ તો ભરી રહ્યો છે એ સુતો-અર્થેએ પાસે જ્યાં પેટીએ ભરી હતી, જ્યાં પેટ ભરવાની સમસ્યા એમની સામે હતી જાણી નહતી, પણ જાને પાંખોએ પાસે પેટીએ જ્યાં છે ? જ્યાં પેટ તો કોઈનું ખાલી રહેતું નથી. એ તો ફક્ત પેટ ભરે છે પેટી સરતા જોવામાં આવ્યા નથી. એક માનવી સાથે લીલાહમ માલનો ખાઈતો પડ્યો છે એ તો એના પેટમાં સમાશે તેટલું જ ખાશે. પરંતુ માનવી જ ને આ ક્ષીય રહ્યો નહીં એ પેટ તો ભરે જ છે સાથે પેટી પણ ભરવા માગે છે. ખૂબી વાર એવું સાંભળવામાં આવ્યું છે કે અમુક વ્યક્તિ એક પરિવારમાં વર્ષો સુધી રહ્યો સાથે ખાધુ-પીધુ પરંતુ એક દાંડા એ જ સમજાવે એની તિજોરી પર દાંડા મારી ચાલ્યો ગયો. પેટી ભરવાની બધા માટે જાણવાને કારણે જાણી છે.

તથાપિ પેટની સમસ્યા જાણી સાથે છે એટલે જ એક વિચારો

કહ્યું છે, કે પેટ ન હોત તો માનવ ઈશ્વર હોત. સૂર્ય પણ ગોળ છે, ચંદ્ર પણ ગોળ છે અને લોટની નાની રોટલી પણ ગોળ છે. પરંતુ સૂર્ય અને ચંદ્રની અપેક્ષાએ રોટલાને વધુ લોકપ્રિયતા સાપડી છે. ચંદ્રની શાત, સ્તિગ્ધ ચાદની કવિઓની કાવ્યભૂમિ રહી છે કિન્તુ એનો ઉદ્દય ચક્રવાક (એક જાતનું પક્ષી) માટે દુ અગ્રહ જ બને છે કમળ એને જોઈને પોતાની બંધી હામ્ય છતા ભૂલી જાય છે એટલે જ ચંદ્ર પણ સમસ્ત વિશ્વનું પ્રીતિપાત્ર બની શક્યો નથી બીજા બાબુ સફળ ટિરણધારી મૂર્ખ અધ્યક્ષની સામે બાથ બીડી સસારને નવપ્રકાશ આપે છે તથાપિ એનો ઉદય ઘૂરડ માટે સકટ-પૂર્ણ છે કારણ કે સૂર્યના ઉદયનો સાથે જ ઘૂરડ પોતાની આંખોની રોશની જોઈ બેસે છે પરંતુ પેવો નાનો-શો રોટલો સારી ય દુનિયા માટે પ્રિય બન્યો છે

એક સમ્રાટ છે, એના કાપાગારમાં જવાહીરોની ચપ્પીઓ જામી છે, પરંતુ એ પણ દસ વાગતા ધડિ ના રોટલાને જ યાદ કરે છે આજ સુધીના ઇતિહાસમાં કોઈ પણ સમ્રાટ તેમ ચક્રવર્તીએ મોતી અથવા હીંગતો રોટલો ખાધો સાલ્યો નથી. તમને જો કોઈ પૂછી બેસે કે તમારે મોતી જોઈએ છે કે જુવાર ? તો આ બન્નેમાંથી તમે શું પસંદ કરશો ? કલ્પના કરો, એક જાઈએ તમને કહ્યું ' મારી પામે એક મણ જુવાર છે અને પાચ અસલી મોતી છે તમે ચાહો તે લઈ શકો છો ' તમારા હાથ કઈ બાજુ લખાશે ? જાહે તમે ન બોલો પરંતુ આવો પ્રસંગ ખરેખર જ આવી પડે તો તમારે હાથ પેક્ષા મોતી તરફ જ લખાશે પરંતુ માનવસમાજના પાપોથી એ અવૃત્તિ રૂઢ બની ગઈ અને માનવીના અશુભ વિપાકોદયને કારણે દેશના વ્યાપક દુષ્કાળ પડ્યો. અન્નના અભાવે માનવીનાં જીવન સૂકા રેગિસ્તાન (રણ) જેમ ઝૂરવા લાગ્યા ચારે ય બાજુ અન્ન માટે પોકાર થવા લાગ્યા. દીકરી એક વાડકા મોતી ભરીને પોતાના પિતાને ઘેર પહોંચે છે અને અશ્રુ-ભરી આંખોએ બોલે છે ' પિતાજી, નાના બાળકો અન્નાભાવે તરફડી રહ્યાં છે હું પિતાને દારે આવી છું આ મોતી ભરેલો વાડકો તમે રાખો અને આને બદલે એટલા જ માપમાં મને જુવારના દાણા આપો પુત્રીની ઝડુણ કહાણી સાલળી પિતાનું હૃદય જીભરાઈ આવે છે અને કરુણ સ્વરે કહે છે ' બેટી, આવા મોતી ભરેલા એ વાડકા તું લઈ જ અને કયાયથી એક વાડકો જુવાર તું જ લાવી આપ '

આવા ચિકટ સમયે જો કોઈ આપને એમ કહે કે અમારી પાસે એક

એળી જુવારની છે અને બીજી છે એનીની તમે માહો તે લઈ શકો છો. હવે તમે શું મેંશો જુવાર કે મોતી? જુવાર” (સભ્યમાથી અવાજ આવે છે) આજ સમયે જુવાર જ લેવાતું પસંદ કરીશું અને તમે તો અહીં ને અહીં જ બાંધી ગયા. (સભ્યમાં દર્પની લહેર)

દા. તો માનવીનું જીવન મોતીઓનું નદી પસું અન્નના દાણાનું છે. દીરા અને મોતીના અન્નને દુનિયાને એક પસું આપી મરો નહીં જિંદા અન્નના અન્નને દાંતો માનવીએ પુત્રપુત્રી ધીરધીર ગયા છે પેટમાં શેટકા (ધાન) પડ્યો છે એટલે ધનની વાત પસું વાક આવશે. અસ્તિત્વ પ્રાપ્તોન સતો કહેતા

મૂંઢે ઝમઝમ ન હોય ગોવાલા
યદ હો પંઠી મૌર યદ સો માલા ।

પેટમાં ઉંદરમાં ફૂટી રળા છે એવા સમયે ને સામાજિકને ઉપદેશ દેવામાં આવે તો કેટલી અસર થશે એની? જુઓને પહેલાં શેટકા આવે પછી જ બાંધપેટ કારણ કે બાંધમાં પાણી પૂરું બધું હશે તો જ તે સ્થિર રહી શકે છે અને એમાં આપણું પ્રતિબિંબ પણ નેહી શકાય છે પરંતુ તે ને અપૂર્ણ દેશ અને પાણી અસ્થિર દેશ તો આપણે આપણું પ્રતિબિંબ કીક કીક નેહી શકીએ નહીં એજ પ્રમાણે આપણે બીજાને ઉપદેશ આપીએ છીએ પરંતુ સાંભળનારનું મન ને અસ્થિર ન હોય તો એમાં આપણું ચાતુર્ય પ્રતિબિંબ નહીં પડે શકે અને આપણી વાત એના મનમાં એકી રહેશે નહીં અને અર્થ સુધી તન વિષય ન હોય ત્યાં સુધી મન પસું વિષય રહી નહીં શકે તન અને મનનો અસ્થિર અસ્થિર પેટની સમસ્યાનો હોય પ્રથમ થયે જારી છે મુદ્દની ઉપસાંનિ થતાં મનમાં સ્થિરતા આવી શકે છે અને ત્યારે જ મર્મ-સ્પર્શ એવામાં સાંભળી શકાય છે

પે અધરે મુદ્દામાં નિ દેશ છે ત્યારે જુદી પણ અનાચાર તરફ દેશ થો છે સરોન્યે એક કિં કરે છે —

શુશ્રુષિત્વં કિં ન કરોતિ પાપમ્ ।

નિષર્માં કિં ૩૫ ૫૫ ૮ ૭૦ મૂળ (જુમલા) ન કારણની દેશ કારણ તમે જુઓ દેશ છે અને મન અન્નના કાર્થ આપનાં વાતુ ન મન દેશ મૂળપરિત્ત ન માનવના શુભાશ ક્રિયા જુદી જુદી છે અને પેટમાં

અન્યાઓ પર આપઠ્ય મારે છે અને સર્પિશ્વરી જ્યારે પ્રસવપીડાથી પીડાય છે અને અન્ય કશે શિકાર એને ન મળતા એ ભૂખી બાપડી નવજાત નાગ શિશુઓને જ ભરખી જાય છે.

આ તો થઈ પશુજગતની વાત, જે અસભ્યતા અને અસસ્કારિતા માટે બદનામ છે પરંતુ સભ્યજગતનો માનવી પણ જ્યારે ભૂખ-પીડાથી પીડાતો હોય છે ત્યારે એ પણ સભ્યતા ને શિષ્ટતાની પોથીને એક બાજુ ફેંકી દે છે.

છપ્પનિયાનો દુકાળ, એ દુકાળની દૂર કહાણી છે જનતા અન્નના દાણા દાણા સારુ તડપાં રહી હતી અન્નાભાવે મનુષ્યોના શબો રમતાઓ પર ખડકાઈ રહ્યા હતા. મેવાડની આ વાત છે એક કૃશકાય મહિલા આગણે એસી ધાનના દાણા શોધી રહી હતી એના ચાર બેટા, જે અનાજના અભાવે સુકાઈને ઢાઢા બની ગયા હતા, ‘રેટલો-રેટલો’ ની બૂમ પાડતા માની છાતીએ વગગી રહ્યા હતા. એમને પ્રુચકારતી મા કહેતી ‘બેટા, હમણું રેટલો આપુ છુ.’ પણ ધરમ્ય લોટની એક ચપટી પણ નહોતી તથુ તથુ દિવસથી ચૂંકો ઠંડો પડ્યો હતો, વાસી રેટલા પણ ખલાસ થઈ ગયા હતા. મા બેટાને બહાર ગઈ. ધોડાની લાદમા મકાઈના દાણા દેખાતા હતા એના મને એ લેરા એકવાર તો ઈન્કાર કર્યો પરંતુ પેટમા જલતી જવાલાએ હાથને લખાયા અને એ એક એક દાણો વીણીવીણી પાણીમા ધોવા લાગી. અરાખર એ જ વખતે એક આદમી ત્યાંથી પસાર થયો. એની નજર એ માણ પર પડી એ બોલ્યો “આ શુ કરી રહ્યા છો માણ?” આખોમા રહેલા આંસુ ઘુછતી એ બોલી. “પેટમા લભૂકી રહેલા અગ્નિને શાત કરવા શુ નથી કરવું પડતું લાઈ? તમારા દિલમા કઈકે કરુણા-દયા હોય તો આ કરમાઈ જતા મારા બે બાળકોને ખરીદી લઈ જાઓ માની પાસે એ કાન નથી જે ભૂખ્યા બાળકોનું કરુણ રુદન સાભળી શકે” માણને એ ડોમળે હૃદયી વ્યક્તિએ બે રૂપિયા આપ્યા અને બાળકોને પોતાની સાથે લઈ ચાલ્યો.

બે રૂપિયા વડે પાંચ દિવસ નીકળ્યા પરંતુ આખરે દૂધમુખી એક ષિશુએ રેટલાના લાળ ચિત્તર સાથે સમને માટે પોતાની આખો બીડી લીધી મા આખોય દાંડો રડતી રહી બીજે દિવસે એની પેટ-જવાળા ફરી લભૂકી બેટી એણે વિચાર્યું ‘હવે તો આ મરી ચૂકશે છે, શા માટે એનાથી જ પેટની આગ શાત ન કરી લઉં?’ અને એણે અગ્નિ એતાવ્યો માના

એણી જીવારની છે અને બીજી છે એતીની તમે ચાહો તો લઈ લો છ. હવે તમે તું મેરો જીવાર કે એતી ? જીવાર ” (સંવાદમાંથી અવાજ આવે છે) આવા સમયે જીવાર જ મેરાનું પસંદ કરીશ અને તમે તો બહી ને બહી જ મદદી ગયા. (સંવાદમાં હાથની લહેર)

હા તો માનવીનું જીવન એવીએનું નહીં પણ જીવનના દાણા છે. હીરા અને એતીના અભાવે દુનિયાનો એક પણ જાણી મરણ નહીં જિન્દગી જીવનના અભાવે હજારો માનવીઓ મૃત્યુમુખે પહોંચી ગયા છે પેટમાં પેટનો (ધાન) પડ્યો છે એટલે ધનની ધાન પણ માદ આવશે. જાસ્તિ પ્રાચીન સતો કહેતા

મૂલે મલન ન હોય ગોવાલા
યજ્ઞ હો જંઠી જીર યજ્ઞ હો માલા ।

પેટમાં ઉલ્કા ફરી રહ્યા છે એવા સમયે નો સામાયિકનો ઉપદેશ દેવામાં આવે તો કેવી જાણર વધે એની ? જીવનને પહેલાં પેટમાં આવે પછી જ ધર્મપદ્ધત કારણ કે ધર્મમાં પ્રાણી પુરુષ વર્ણ હશે તો જ તે સ્થિર રહી શકે છે અને એમાં જાપણ પ્રતિનિધ પણ નેઈ સમય છે. પરંતુ તે નો અધુરો હેમ અને પાણી અસ્થિર હેમ તો આપણે આપણું પ્રતિનિધ દીક દીક નેઈ લઈએ નહીં એજ પ્રમાણે આપણે બીજાને ઉપદેશ આપીએ છીએ પરંતુ સાંભળનારનું મન નો સ્થિર ન હેત તો એમાં આપણું મનનું પ્રતિનિધ નહીં પડે શકે અને આપણી ધાત એના મનમાં મેલી લઈએ નહીં અને અંતે સુધી તન સ્થિર ન હોમ તો સુધી મન પણ સ્થિર રહી નહીં શકે તન અને મનનો સ્થિરતા માટે પેટની સમસ્યાનો ઉકાર પ્રથમ કબો જરૂરી છે કુદરતી ઉપસાવિ ધર્મ મનમાં સ્થિરતા આવી શકે છે અને ત્યારે જ ધન-અન્ય એવામાં સાંભળી શકાય છે

પેટ અધર કુષાળીકિત દેવ હ ત્યારે જીવિ પણ જનાચર તરફ દેહ મો છે સમુદાનો એક કવિ કહે છે —

પુમુલ્લિજ્ઞં કિં ન કરોતિ વાપય્ ।

ત્રિપદમાં એનું કયુ પાપ છે ૭૭ બુદ્ધ (જમુથા) ન કરાવતી દેવ કારી ત્યારે બુદ્ધી દેવ છે અને એને અન્યથ કઈ અધ્યાત્મી વસ્તુ ન મળે તો બુદ્ધીકિત એ માતાનો સ્વરોષ પ્રેમ બુદ્ધી જાય છે અને પોતાની

અચ્ચાઓ પર આપટ મારે છે અને સર્પિશ્ચી ન્યારે પ્રસવપીડાથી પીડાય છે અને અન્ય કરો શિકાર એને ન મળતા એ લૂખી બાપડી નવમત નાગ શિશુઓને જ ભરખી જાય છે

આ તો ઘઈ પશુજગતની વાત, જે અસહ્યતા અને અસહકારિતા માટે બદનામ છે પરંતુ સમ્યજગતનો માનવી પણ ન્યારે લૂખ-પીડાથી પીડાતો હોય છે ત્યારે એ પણ સમ્યતા ને શિષ્ટતાની પોથીને એક બાજુ ફેંકી દે છે.

હાપનિયાનો દુકાળ, એ દુકાળની કૂર કહાણી છે જનતા અન્નના દાણા દાણા સારુ તડપા રહી હતી અન્નાલાલે મનુષ્યોના શબો રસ્તાઓ પર ખડકાઈ રહ્યા હતા. મેવાડની આ વાત છે એક કૃષકાવ મહિલા આગણે એસી ધાનના દાણા શોધી રહી હતી એના ચાર બેટા, જે અનાજના અભાવે સુકાઈને કાટા બની ગયા હતા, 'રોટલો-રોટલો' ની બૂમ પાડતા માની છાતીએ વળગી રહ્યા હતા. એમને પુચકારતી મા કહેતી 'બેટા, હમણા રોટલો આપુ છું.' પણ ઘરમા લોટની એક ચપટી પણ નહોતી તથુ તથુ દિવસથી ચૂસો ઠંડો પડ્યો હતો, વાસી રોટલા પણ ખલાસ ઘઈ ગયા હતા. મા બેટાને બહાર ઘઈ ઘોડાની લાદમા મકાઈના દાણા દેખાતા હતા એના મને એ લેવા એકવાર તો ઈન્કાર કર્યો પરંતુ પેટમા જલ્લતી જવાલાએ હાથને લખાયા અને એ એક એક દાણો વીણીવીણી પાણીમા ધોવા લાગી. બરાબર એ જ વખતે એક આદમી ત્યાંથી પસાર થયો. એની નજર એ માણ પર પડી એ બોલ્યો "આ શું કરી રહ્યા છો માણ?" આખોમા રહેલા આશુ લૂછની એ બોલી "પેટમા ભજૂકી રહેલા અગ્નિને શાત કરવા શું નથી કરવું પડતું ભાઈ? તમારા દિલમા કઈક કડુણા-દયા હોય તો આ કરમાઈ જતા મારા એ બાળકને ખરીદી લઈ જાઓ. માની પાસે એ કાન નથી જે લૂખ્યા બાળકનું કરણ રુદન સાલાળી શકે" માણને એ ક્રોમળ હૃદયી વ્યક્તિએ એ રૂપિયા આપ્યા અને બાળકને પોતાનો સાથે લઈ ચાલ્યો.

એ રૂપિયા વડે પાંચ દિવસ નીડળ્યા પરંતુ આખરે દુધમુખી એક શિશુએ રોટલાના લાન-ચિકાન સાથે સ્વપ્નને માટે પોતાની આખો બીડા લોધી મા આખોય ઘડો ગડતી ગહી બીન્દ દિવસે એની પેટ-જવાળા કરી ભજૂકી બેડી એણે વિચાર્યું 'હવે તો આ મરી ચૂક્યો છે, શા માટે એનાથી જ પેટની આગ શાત ન કરી લઉં?' અને એણે અગ્નિ ચેતાવ્યો માના

હાલે બેગાનુ રાજ એમાં શેઠાવા લામ્બુ ઠીક તેજ વખતે પેસો સમગ્રન ત્યાંથી પસાર થયો ત્યાં દસ્ય બેઈ એ તો ખવાડ જ બની ગયો. એણે કહ્યું મા આશુ ! એ બોલી શુ કડુ પે માગે છે એને કઈંક તો આપવું જ પડે. આ રીતે એ બે દિવસ વધુ છરી રહી ત્રીજો દિવસ બીયો પશુ ધાનનો ફાણો તો એક પશુ મળ્યો નહીં અને શૂખથી તરફડતી એ મૃત્યુ પામી એનો આઠ માસનો નાનો બાળક મૃત માતાનું સ્તનપાન કરી રહ્યો હતો. પશુ એ બિચારાને એની શી ખબર કે માનુ હવે તો શુ એનું લોહી પશુ બાગનુ ન સુકાઈ વૃક્ષુ હતું ?

હા તો જીવન સાથે પેગની સમમ્યા લાગેલી છે એનો ઉકેલ લાવવો જ પડે. તમે તમારુ પડ બરા એમાં જૈન ધર્મ ઈન્કાર કરતો નથી કિન્તુ મનવને જે જાવા માત્રથી જ સતોપ થયો નથી એ તો પેરી પશુ બરવા આલે છે પેરી બરીને એ આનંદ આલે છે પશુ વિચારવાનુ એ છે કે શુ પેટ ભગવાણી આમુ શુખ પામી શકાય છે ? એક બક્ષિતને દસ રૂપિયા મળ્ય અને એણે એ પેરીમાં બપ કરી મૂક્યા એ અને એક કશુ મારે પોતાના મનમાં માન દેતો જનુબર કરી લે પરંતુ બીજે મનુષ્ય એ આનંદમાં બાગી-દાર બની રહે નહીં બીજી બાડુ બન્ય બક્ષિતને દસ રૂપિયા મળ્યા એ એની મીઠાઈ લાવે છે પોતાના નાનાં નાનાં બૂલકાઓને મીઠાઈ આપે છે બધાં બાળકો ખુશ થઈને નાચવાડુવા મડિ છે બતાવો રૂપિયા પેરીમાં રાખવામાં આનંદ છે કે એના ઉપયોગમાં ? નહીંમાં મીઠું મધુરુ જળ છે કિન્તુ એ / નહીં સાગરને તઈ મળે છે પારે એનુ એ જ મીઠું પાણી ખાડુ બની જાય છે તે જ પ્રમાણે પૈસો પશુ બહાર રહે છે ત્યાં સુધી એ પોતાની મીઠાઈ પાવે છે ને તિમેરીમાં કેદ થઈ ત્યાં એ પોતાની મીઠાઈ ખાઈ બેસે છે એનામાં આનંદને આને તિરસ્કાર અને દેના કીટાણુ ! પ્રવેશી નય છે

હવે હું પૂછું છું કે વિખેરવામાં શુખ છે કે સમૃદ્ધ કરવામાં ? વિદેશી સેના રીતી પ એકઠી થય છે તો દેશવાસીઓના હિસોમાં બપ જવાઈ જાય છે અને મુદનાં વાળા પેરાવા લાગે છે પરંતુ સેના વિખેરાઈ જાય છે તો જનતાના બધાં બાર અને શેઠ સમાસ થઈ જાય છે એ જ પ્રમાણે જો ઈઈ શર્દગમાં વસ્ત્રક થાય છે ને બીક નમે છે તો સરકારને લાકીયાન્ કરવો પડે છે અને કહી કહી તો ગોળીબાર પશુ જનતાનો સમૃદ્ધ થયો કે બચાવિત થઈ અને જનતા વીખેરાઈ તો શાંતિ રચાય છે

અણુભોજ (એટમભોજ) વિજ્ઞાનની સહારક શક્તિનો ચરમ વિકાસ છે. માનવહેઠ્ઠની પશુતાનું નવન પ્રદર્શન છે આજે સમસ્ત વિશ્વમાં અસખ્ય માનવીઓ અણુભોજના નામથી ચોકી બેઠે છે એની સહારક કંપનાથી એમના પ્રાણ કપી જાય છે હવે તો એના પ્રતિકારક શસ્ત્રની પણ શોધ થઈ રહી છે તમને આશ્ચર્ય લાગશે પણ ભારતે એનો પ્રતિકાર શોધી લીધો છે અને હિસાના પ્રતિકારમાં ભારત સદૈવ મોખરે જ રહ્યું છે. વધુ સમય સુધી હું તમને સૂલામણીમાં રાખવા ઈચ્છતો નથી એ શસ્ત્રનું નામ છે વિસર્જન-અસંગ્રહ માનવસમાજ મોટા મોટા રહેરોમાં લાખોની સખ્યામાં સંગ્રહિત થયો છે, એ જો નાના-નાના ગામડા રૂપે વસ્તુત થઈ જાય તો અણુભોજનો કશો જ ભય રહેશે નહીં કારણ કે કરોડો ડોલરોના ખર્ચે તૈયાર થતો અણુભોજ દસ-પાંચ ઘણે ઉપર નાખવાની મૂર્ખતા કરવા કોઈ તૈયાર નહીં થાય માટે સંગ્રહ જ ભયજનક છે એ ભલે પૈસાનો હોય, ધનનો હોય કે પછી જનનો હોય મળ-સંગ્રહ પણ તેમ જ હુ ખજાનક છે. એક દિવસ પણ જો મળ-શુદ્ધિ ન થઈ શકે તો શરીરમાં રોગ પગપેસારો કરી મૂકશે તમે એક દા'ડો રોટલો નહીં ખાવ તો રોગી નહીં બનો પરંતુ એક દા'ડો પણ મળ-વિસર્જન ન થયું તો તમે જરૂર બીમાર પડી જવાના એટલે સંગ્રહ ન કર્યો તો ચાલશે પણ ત્યાગની તો પ્રથમ જરૂર છે પરંતુ આજનો માનવી ત્યાગને સકટ માને છે અને સંગ્રહને આનંદ

જીવન છે તો આશિષ રૂપે સંગ્રહ કરતાનું પણ આવશ્યક બને છે કેમકે વ્યક્તિ પોતાની પારિવારિક જવાબદારી લઈને બેઠો છે એટલે એ દરિદ્રતાપૂર્ણ જીવન વીતાવી શકે નહીં પરંતુ એણે કોઈ સીમા-મર્યાદા બાધી લેવી જોઈએ મર્યાદામાં રહેલો સંગ્રહ જીવનને મતિ આપે છે પરંતુ બ્યારે એ પેશી મર્યાદાનું અતિક્રમણ કરે છે-લાંબે છે, તો એ વિનાશકાર બની જાય છે એ જિનની મતિ સ્ટીમપાવર (વરાળ) ઉપર આધારિત છે એના વિના એ એક ઈંચ પણ આગળ ચાલી શકશે નહીં જે વરાળ મેટ્રો ટન વજન ભારતના એક ખૂણેથી બીજા ખૂણે લઈ જવાની ક્ષમતા, શક્તિ ધરાવે છે, એ જ વરાળ જો લીમીટ (પ્રમાણ)થી વધુ સંગ્રહિત થઈ જાય તો એ જ વિસ્ફોટ પણ પેદા કરી શકે છે

મર્યાદાનું અતિક્રમણ થતા બધી વસ્તુઓ માદી અસર ઉપજાવે છે જોજન સગી પ્રાણુદાયી વસ્તુ પણ જો મર્યાદા કરતા વધુ સંગ્રહિત થઈ જાય છે તો પણ રોગ જન્માવે છે શીતક્રાંતિમાં ઠંડીથી જગવા સારું માનવાને

ધૂસા (કાંજો)ની જરૂર પડે છે પણ સ્વ ખાચવા વીસપચીસ ધૂસા એકી સાથે એને ઓઢાડી દેવામાં આવે તો રક્ષણ કાળે આવતા એ જ ધૂસા એને શ્વાસ રૂધી નાખશે.

હા તો મારું કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે તમારા સમ્રાટ પર તમારે કાનૂ હોવો જોઈએ. રીમ (વચન) જેવી ચીજ પણ જો અતિ સમ્રાટિત થતાં વિસ્ફોટનું કારણ બને છે તો તેવી જ રીતે સંપત્તિને પણ જો મર્યાદ કરતાં વધુ સમ્રાટ થઈ જાય તો શું તમારી તિજોરીઓમાં વિસ્ફોટ નહીં થાય ? તિજોરીઓમાં ભણે કલ્પન વિસ્ફોટ ન થાય પરંતુ સમાજમાં જરૂર એ થવાનો એક જાણુ અતિ સમ્રાટ થાય છે ત્યારે ખીજા જાણુ ખાડે પણ જરૂર થવાનો જ.

સમ્રાટ જ જો કરવો છે તો માની જેમ કરો. એક માતા શેટલા પડે છે શેટલા-શેટલીઓ તેનાર થતાં જાય છે તેમ તેમ એ કુખમાં (ગરબમાં) એકી કરતી જાય છે પરંતુ બ્યારે કુટુંબના માણસો જન્મવા આવે છે ત્યારે એને ખોલી નાખે છે અને એકી કરેલી શેટલા-શેટલીઓ એમને પીરસી દે છે એટલું જ નહીં આગ્રહ કરી કરીને જમાડે છે એ જ પ્રમાણે તમને આવો અવસર મળે છે કે તમે તમારી નૈતિકતા ને પ્રામાણિકતા સાથે ખનસચ્ચ કરી શકો છો. ક્યો તો એમાં જીન ખર્ચને મોઈ ખાપતિ નથી. પરંતુ તમારા જ સમાજના કાર્ષિઓ આધિક મુશ્કેલી અનુભવી રહ્યા હોય અને ઘાજને એક જાણુ રાખી પોતાની સમસ્ત તમારી સમ્રાટ ઉપરિષ્ઠત કરે છે અને તમારામાં એનો ઉદ્ધેશ લાવવાની ક્ષમતા છે તો તમે પણ તિજોરીઓનાં બીજાં દાર ખુશ્માં મૂકી દો. પછી ભવિની ચિંતા ના કરો.

જમઃ યાદે સમ્રાટ ક્યાં દતો પણ ત્યારે ભારત પર કુશળનાં વાદળો ઘેરના સામાં તો એમણે તિજોરીઓનાં તાળાં ખુશ્માં કરી મૂક્યાં, વર્ષોની ઉપાર્જિત સંપત્તિ દેશબંધો મારે ભટાતી દીધી મારે સમ્રાટિત સંપત્તિ સમાજ સરુ દેશ સારુ કે રાષ્ટ્ર સારુ ઉપયોગી બને છે તો તે તમને જરૂર સાંતિદાયક ન જનશે. નવીનતર રૂપ પેટી ભરતા જ ગયા અને એમાંથી એક પેમો પત્ર સમાજેવાળે કાગળો ન આપ્યો તો એ સંપત્તિ વિખતિપ નીવડશે. સમાટ મિત્ર દર પસે લીધા ત્યાગીશોને અખલ (અલ્પ) રાવ દતો. જેમ અનુભવ વેપારીએને ત્યાં અનુભવ કાળજી ભણે ભણે છે તેમ સિદ્ધ દર

પાસે મોતીઓના કાચળા ભરા હતા, તો પણ એ પોતાના જીવનમાં એક ક્ષણ પણ શાંતિ પામી શક્યો નહીં.

જીવનની સાચી જાતિ અપરિગ્રહમાં છે. લગવાન મહાવીરે અઢી દબાર વર્ષો પૂર્વે, ભારતની કોટા-કોટી જનતાને અપરિગ્રહનો માર્ગ બતાવ્યો હતો. આજે પણ વિશ્વને તે જ અપરિગ્રહવાદની જરૂર છે. અપરિગ્રહવાદ જ્યારે આવો જશે ત્યારે પેટી ભરવા કોઈ તત્ત્વર થશે નહીં. સચ્ચવૃત્તિ માનવના હિત ને દિમાગમાંથી નીકળશે ત્યારે જ પરિવારમાં, સમાજમાં, રાષ્ટ્રમાં અને વિશ્વમાં સર્વત્ર શાંતિનો સૂર સંભળાશે.

દિનાક

૨૦ જુલાઈ, ૧૯૫૮.

“જૈન ઉપાશ્રય”

કોટ, મુબઈ-૧

પુસ્તક શું છે ?

૧ પુસ્તક એ મહાપુરુષોના સ્થાયી અનેલા વિચારો છે. પુસ્તક કપી શિક્ષક ચાલુકે માર્યો વિના, ક્રોધના સખત શબ્દો કલા વિના, તેમ જ પૈસા અને વસ્ત્રો લીધા આપણને ઉપદેશ આપે છે.

૨ પુસ્તક એ સંસારસમુદ્રમાં તરતા યુવકને પણ સફેદવાળ વિનાનો અનુભવવૃદ્ધ બનાવી દે છે.

૩ મસ્તિક્કને તેજસ્વી બનાવવાનો ખીજો રસ્તો છે વિદ્યા. ભણવી તે મનુષ્યમાં પશુતા પથ છે, અને દેવતા પથ છે. પશુતામાંથી ધીમે ધીમે વિકાસ પામીને એ મનુષ્ય બને છે અને મનુષ્યથી ઉપર જઈને એ દેવપદ પ્રાપ્ત કરે છે. પશુતા પતન છે, અને મનુષ્યત્વ એ ઉત્થાન છે. મનુષ્યત્વના જેટલા સાધનો પશુત્વથી ઉપર ઊઠવામાં સહાયક માનવામાં આવ્યા છે, તેમાં મુખ્ય સાધન શિક્ષા એ મુખ્ય છે. એટલા માટે જેટલા સારા સારા પુસ્તકો વાચશો, તેટલો દિમાગ અધિક તેજસ્વી બનશે.

આલે તમે વાણી ને સંભળવા આવ્યા છો. વાણી એ માનવ-સૃષ્ટિનો સૌ કરતાં મોટો અમલકાર છે. માનવને પણ-જગતથી જુદી પાંખાર સજ્જિત એ વાણી ન છે જ્યાં તે પશુઓને પણ મળ્યા છે પણ એ બોલીને પોતાના વિચારો, બીજાની સામે વ્યક્ત કરી શકતા નથી ત્યારે માનવ પોતાના આંતર-મનના વિચારોને વાણીના માધ્યમ વડે વ્યક્ત કરી શકે છે જેમ અમૃત દેવોની સપતિ છે તેમ મધુર વાણી એ માનવની સપતિ છે.

વાહ-સજ્જિત આકર્ષક-કળાતુ એક મુખ્ય કેન્દ્રબિંદુ છે એમ તો સૌન્દર્યમાં પણ આકર્ષક છે ને મોં પર આલે તેલું સૌન્દર્ય નીતરી રજી હોય પણ વાણીતુ સૌન્દર્ય આગર તમારી પાસે નહીં હોય તો બીજા બધાં સૌન્દર્ય શિક્ષાં ન રહેશે.

મધુર (મેર) ને પ્રાણિક અપૂર્વ સુદરતા જણી છે એની એક એક પાંખે એવાં ચિત્રો પુરાવા છે કે જાણે કળાકારે પોતાની જાણે કળા એના પર ન અર્પણ કરી દીધી છે એ કળાકારની પીછીએ મેર ને રંગ જરી સુદરતા દીધી પણ વાણીની મધુરતા દેવામાં એણે યોગ્ય કંઈ જ ન્યારે કમલોયે પણ (રંગ) કાળ છે એટલે શારીરિક સૌન્દર્ય એને મળતું નથી પણ પ્રાણિકો જીવતા જાડુ-વાણીની સુદરતા-એ પામી શકે છે એટલા ને માટે કેવિશ્વાનો અર કવિઓની કાવ્યસૂત્રિકામાં અમર થઈ ગયો છે પણ મધુરની સુદરતા કવિશ્વસ્થમાં અમર થઈ રહી નથી. સુદરતાની ઉપમા આપતા કાંઈએ મધુરને આ ૮ પદ વાદ્ય કંઈ નથી ન્યારે દુનિયાના કાંઈ પણ ખૂણે સ્વરશબ્દોનો કાનોમાં અથાગ્ય છે કે કામસુ રમરણ થયા વિના રહેતું નથી જાને આપણે બોલી બીજી છીએ કે કામસુ ફરી રહી છે.

હા, એક વાત હજુ પણ છે અને તે એ કે રૂપનો જાદુ કાઈ આપણા હાથમાં નથી એ તો પ્રકૃતિએ દીધેલ છે એ નિશ્ચિત છે કે કાળી ચામડીને તમે ગેરી નહીં બનાવી શકો ભલેને તમે જોઈએ તેટલો લક્ષ્મી સાંધુ ધસી નાખો કે પછી રનો પાવડરના ડબ્બા ખાલો કરી દો, પણ અસુદરને સુદર બનાવવાની તાકાત એ રનો-પાવડરમાં નથી પરંતુ વાણી ઉપર તો તમારો અધિકાર છે તમે બોલતા-ચાલતા મધુરતા પ્રસારી શકો છો, સ્વરમાં કામળતા ન આવે તો એની કશી ચિંતા નહીં પણ કામળ શબ્દોમાં વાત કરશો તો તમે બીજાના હૃદયમાં પ્રવેશ કરી શકશો.

સાથે જ વાણીથી માનવની પરીક્ષા થઈ જાય છે ચતુર ખેતો જેમ કુભારને 'ત્યાં કઈક ખરીદવા જાય છે ત્યારે પહેલાં હાથના ટકારા વડે ચકાસી જુએ છે કે આ (ધડો) ફૂટેલો છે કે અખડ તેમ આખી પોતાની વાતોથી એ પ્રગટ કરી દે છે કે એ બુદ્ધિમાન છે કે ખેવફૂ ? જીભ દ્વારા શરીરની આતરિક્ષિ ગિયતિનું અનુમાન કરી શકાય છે કાઈ ગાંઠી ન્યારે વૈદ અથવા ડૉક્ટર પાસે જાય છે ત્યારે એ (વૈદ અથવા ડૉક્ટર) એને સર્વ પ્રથમ જીભ બતાવવા માટે જ કહે છે જીભ જો મદી હશે તો એ કહેશે કે તમારું પેટ સાફ નથી તેથી જ રીતે આપણી જીભ જો મદી છે, એનાથો કદુ શબ્દો નીચે છે તો સમજવું કે જરૂર અદર કઈક મદુ છુપાયેલું છે.

મનુષ્યે બોલવામાં પણ વિવેકનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ વાણી દ્વારા મિત્રોની સખ્યા વધારી શકાય છે તેમ વાણી શત્રુ પણ પેદા કરી શકે છે. મનુષ્યે એવા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ કે જેથી એની વાણી દ્વારા મિત્રોની જ સખ્યા વધે એની વાણીમાં અમૃતધારા હોવી જોઈએ કે જેથી અશાત માનવીના મનનો અગ્નિ પણ શાત કરી દે એ તો સાપ પણ થૂંકે જ છેને ! તેથી જ રીતે લીછી અને છછુદર પણ વેરનું જ વખન કરે છે પરંતુ હે માનવ ! તું તો સસાગનો સર્વશ્રેષ્ઠ પ્રાણી છે તારી પાંખે કાઈ આવે અને એને એર જ મજા એ તારી શાનની વિરહ છે તારી પાંખે તો અમૃત છે, તો બોલતી વખતે તારી જીભથી અમૃત-ધાગ જ વહેવી જોઈએ કેઈ તારી પાસે શત્રુતા લઈને આવ્યું હોય તે પણ એ પાછો ફરે ત્યારે મિત્ર બનીને જાય, તમારી મધુર-વાણીની મુદ્ર છાપ લઈને જ જાય મીઠી વાણીની એમ તો ઈશ જ કીમત નથી પણ એ છે તો મદાન જ ન્યારે કોર-કદુ-ભાષા છે સગતી, પણ એનું રૂપ તો ખોટા ચિહ્ન જેવું છે જે ક્યાંપ આલતું નથી, તેમ કોરકદુ ભાષા પણ કાઈને પ્રિય લાગતી નથી.

બાળપણમાં આપણી માતાએ આપણી છાત્રને હાથ લેડે ધોઈ હતી તે હવે ધોવાયેલી છાત્રને અપરાધોથી અપવિત્ર કરશે નહીં આ છાત્રે સેક્ટ્રે મણુ સાકર આરોગી છે પણ વિચારવું તો એ છે કે આટલી સાકર ખાવા છતાં છાત્ર મીઠી થઈ છે કે નહીં ? વાણીમાં બે મીઠાસ બાવી નથી તો આધેથી સાકર નકામી સિદ્ધ થઈ છે એટલા માટે જ ધાવકાના એકવીસ ગુણેમાં બારમે ગુણ પ્રિય-આપણને છે

સખતી વેળાએ તમે હસ-દોષ અંગે ખૂબ સાવચેતી રાખો છે પણ પેરામાત્ર અમ્મ વિરામ પૂણું વિરામ એ બધા જરૂરી છે તેવી જ રીતે બોક્ષતી વખતે સખવા કરતાં પણ વધુ સાવચેતી રાખવાની જરૂર છે પૂણું-વિરામ અમ્મ વિરામની બૂલ મધર્મ નહીં કરાવે જ્યારે બોક્ષવામાં થયેલાં ભોડાં અવિવેક પણ બે દિશા વચ્ચે દિશાનુ કામ કરી જાય છે ત્યાં પહેલાં પ્રેમ-ચક્ર વહેતી હતી ત્યાં તિરસ્કાર અને ઈર્ષ્યાનો અગ્નિ પેદા થઈ જશે અને એની જ્વાલામાં એક આક્રમી જ નહીં પરંતુ સમગ્ર પરિવાર સારથ સમાજ અને કહી-કહી તો સારુયે રાખૂ જયી છોડે છે માટે વ્યક્તિએ બોક્ષતી વેળાએ વિવેકના તાજાં તોળાં-તોળાંને બોક્ષવું જોઈએ.

વિચારોની વાણીના આઠ ગુણ જાણ્યા છે વાણીના સૌન્દર્ય માટે ગુણોના સ્વભાવ ઢોલો જરૂરી છે આ અંગે હવે આપણે વિસ્તારથી વિચાર કરીશું.

કાર્ય પતિત (કામ પતિત)

વાણીનો પહેલો ગુણ છે કામ પતિત અર્થાત્ જરૂર હોય ત્યારે જ બોક્ષવું, નહિતર મોન સેવવું મોન દ્વારા શક્તિને સચ્ચ થાય છે સાથે જ અમર સાપણથી મનુષ્યની વાણીને જળ પણ સંપડે છે યોગ્ય ને સુકર વાતને પણ વારંવાર કહેવામાં આવે તો એ પણ અપ્રિય મની જશે. મનુષ્યના શરીર પર કામ લાગ્યું છે પણ પણ લાગ્યું છે ત્યારે છાત્ર નાની છે મૃતિની આ દેશુમી એ બતાવે છે કે માનવ તુ કામ વાંધુ કર, પણ બોક્ષ એ છું નેટલું કરવું એનાથી આણું / બોક્ષવું પણ આજે કોઈની ચકા છે મનુષ્ય નેટલું કામ કરે છે એનાથી દસગણી એ નહેરખગર કરી શકે છે

એક અરમી કહેવત છે કે છાત્ર બેની લાંબી નિદ્રાથી તેની નાની” જે વધુ બોક્ષવામાં વિશ્વાસ રાખે છે તે સચ્ચ પણ વધુ કરી બેસે છે એટલા માટે જ તો મનુષ્યને કુદરતે કાન બે આપ્યા છે જ્યારે છાત્ર કહ્યા એક જ આપી છે

શરીરના સ્વાસ્થ્ય માટે નિદ્રા (ઊંઘ) જરૂરી છે એવી જ રીતે આત્મિક સ્વાસ્થ્ય માટે મૌન જરૂરી છે મૌન દ્વારા આત્માને શાંતિ મળે છે જેમ કે ઊંઘથી શરીરને આરામ

“બોલવું આદી છે તો મૌન સોનું.” વાચાળપણુ માનવોચિત છે તો મૌન દેવોચિત મૌનની સર્વશ્રેષ્ઠ સાધના શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે કરી હતી. એમણે સાડા બાર વર્ષ મુઠ્ઠી મૌનસાધના કરી હતી એટલે એમની વાણી સાલજના દેવો પણ ધ્વર્ગીય મુખ તથા આવતા હતા આને ભારતમા બોલવાની પણ એક ખીમારી પ્રસરી છે મોટા-મોટા નેતાઓને આ રાગ લાગુ પડ્યો છે તેમ અન્ય વક્તાઓને પણ. એટલા માટે આને શ્રવણ કરનારાઓની નિરાસા એટલી થવા લાગી છે, ન્યારે પેલી બાજુ વક્તાઓમા બોલવાનો ઉમંગ વધતો જ જાય છે એવું જણાય છે કે શ્રોતા પાછળ ખસતા જાય છે તો વક્તાઓ તત્ત્વજ્ઞાન સંભળાવવા માટે હાથ ધોઈને એમની પાછળ પડ્યા છે

એક ગામડે થોડાક મુનિઓ પંથાર્યાં બે દિવસ રહ્યા અને પછી ચાલી નીકળ્યા એમને પૂછ્યું તો જવાબ મળ્યો કે અમારું વ્યાખ્યાન સાંભળવા કોઈ આવ્યું જ નહીં તો પછી રહીને શું કરીએ ? એનો અર્થ એ થયો કે વ્યાખ્યાન સાંભળનાર આવે તો જ રહેવું નહીં તર ખીજા ગામે જઈ મુકામ કરવો, દુકાન લગાવવી, એ પણ એક દુકાનદારીનો ધંધો થઈ ગયો છે

વધુ બોલવાની આદત પડી ગઈ હોય તો મનુષ્યે પરમાત્મા પાસે વધુ વાતો કરવી જોઈએ અને ખીજા માણસો સાથે એટલી આમ કરવાથી પણ એ કેટલાક સકટોથી બચી શકશે

વિવેકરહિત વ્યક્તિ વધુ પડતું બોલીને પોતાનું કામ કાઢી શકતો નથી; પણ એક વાક-ચતુર વ્યક્તિ થોડું બોલીને પણ પોતાનું કામ કઢાવી લે છે આ હડિયાળ તમારી સામે ચાલી રહ્યું છે એમા બે કાટા છે મોટો કાટો પૂરું ચક્કર મારીને એક કલાકનો સમય ખતાવે છે ત્યારે નાનો કાટો થોડુંક ચાલે છે, પણ એ થોડુંક ચાલીને પણ એક કલાકનો સમય ખતાવી દે છે

હા, તો એવી કોઈ વાત નથી કે વધુ બોલતી વ્યક્તિ સફળતા જ પામે છે લગભગ એ બેવાગા આવ્યું છે કે વધુ બોલનાર વાણી-વિલાસમાં જ પોતાની શક્તિ ખર્ચી નાખે છે કાર્ય-ક્ષેત્રે એ એક ધંચ પણ આગળ વધી શકતો નથી જેમ સમ્મન પાઠડાંવાળા વૃક્ષને વધુ ફળ આવતા નથી

જાળપણમાં આપણી માતાએ આપણી જીમને હાથ વડે ધોઈ દતી તે દુધે ધોવાયેલી જીમને અપરાધોથી અર્પવિત્ત કરેલા નહીં આ જીમે સેકેડ મધુ સાકર આરોગી છે પણ વિચારવું તો એ છે કે આટલી સાકર ખાવા છતાં જીમ મીઠી મઈ છે કે નહીં ? વાણીમાં એ મીઠાશ ખાવી નથી તો આધેલી સાકર નહામી સિદ્ધ મઈ છે એટલા માટે જ અપરાધના એકવીસ ગુણોમાં જારમો ગુણ પ્રિય-આપણનો છે

સખતી વેળાએ તમે હસ્ત-દીર્ઘ અને ખૂબ સાવચેતી રાખો છે પદ, પેરાગ્રાહ, અરુપ વિરામ, પૂણી વિરામ એ મધ્ય જરૂરી છે તેવી જ રીતે બોક્ષતી વખતે સખવા કરતાં પણ વધુ સાવચેતી રાખવાની જરૂર છે પૂણી-વિરામ અરુપ વિરામની શૂલ કામર્ષ નહીં કરાવે જ્યારે બોક્ષવામાં મહેસો થોડોક અવિવેક પણ એ દિશે વચ્ચે દિવાલનું કામ કરી જાય છે જ્યાં પહેલાં પ્રિય-જ જા પહેલી હતી ત્યાં તિરમકાર અને ઈર્ષ્યાના અગ્નિ પેદા મઈ જશે અને એની જ્વાલામાં એક આદમી જ નહીં ૧૭૫ સમગ્ર પરિવાર, સારામ સમાજ અને કઠી-કઠી તો સારુ એ રાષ્ટ્ર જ્યાં બેઠે છે મારે અગ્નિએ બોક્ષતી વેળાએ વિવેકના વાજને તોળી-તોળીને બોક્ષવું એઈએ

વિચારોદાની વાણીના બાઈ ગુણ જતાંબા છે વાણીના સૌન્દર્ય માટે ગુણોનો સ્વભાવ હાલો જરૂરી છે આ અગે હવે આપણે વિસ્તારથી વિચાર કરીશું

કાર્મ પતિતં (કાર્મ પતિતં)

વાણીનો પહેલો ગુણ છે કામ પતિત અર્થાત્ જરૂર હોય ત્યારે જ બોક્ષવું, નહિતર મોન સંવર્ત મોન દ્વારા સક્રિયતા સમ્પન્ન થાય છે સાથે જ અરુપ સાપણથી મનુષ્યની વાણીને જળ પણ સાંપડે છે ગોચ ન સુદર વાનને પણ વાર વાર કહેવામાં આવે તો એ પણ અપ્રિય જાની જશે મનુષ્યના શરીર પર હાથ લાગ્યા છે ત્ર પણ લાગ્યા છે પણ જીમ નાની છે પ્રતિતી આ રેલુની એ જવાને છે કે માનવ તુ કામ વધુ કર પણ બોક્ષ એધું, જેમું કરવું એનાથી બાધુ જ બોક્ષવું પણ જ જે બીજરી જના છે મનુષ્ય જેટલું કામ કરે છે એનાથી દસગણી એ તહેરખમર કરી મૂકે છે

એક જરૂરી કહેવત છે કે જીમ જેની લાખી જિંદગી તેની નાની” ૭ વધુ બોક્ષવામાં વિશ્વાસ રાખે છે તે સખત પણ વધુ કરી બેસે છે એ સા માટે જ તે મનુષ્યને કુદરતે કાન બે બાખ્યા છે જ્યારે જીમ રહ્યા એક જ આપી છે

શરીરના સ્વાસ્થ્ય માટે નિદ્રા (બિઘ) જરૂરી છે એવી જ રીતે આત્મિક સ્વાસ્થ્ય માટે મૌન જરૂરી છે મૌન દ્વારા આત્માને શાંતિ મળે છે જેમ કે બિઘથી શરીરને આરામ

“ બોલવું ચાહી છે તો મૌન સોનું ” વાચાળપણુ માનવોચિત છે તો મૌન દેવોચિત મૌનની સર્વશ્રેષ્ઠ સાધના શ્રમણુ લગવાન મહાવીરે કરી હતી. એમણે સાડા બાર વર્ષ સુધી મૌનસાધના કરી હતી. એટલે એમની વાણી સાલળવા દેવો પણ સ્વર્ગીય સુખ તથા આવતા હતા. આજે ભારતમાં બોલવાની પણ એક ખીમારી પ્રસરી છે મોટા-મોટા નેતાઓને આ શાગ લાગુ પડ્યો છે તેમ અન્ય વક્તાઓને પણ એટલા માટે આજે શ્રવણુ કરનારાઓની નિઃશાસા ઓછી થવા લાગી છે, ત્યારે પેલી બાજુ વક્તાઓમાં બોલવાનો ઉમંગ વધતો જ ન્ય છે એવું જણાય છે કે શ્રોતા પાછળ ખસતા ન્ય છે તો વક્તાઓ તરવચાન સંભળાવવા માટે હાથ ધોઈને એમની પાછળ પડ્યા છે

એક ગામડે થોડાક મુનિઓ પધાર્યા જે દિવસ રહ્યા અને પછી ચાલી નીકળ્યા એમને પૂછ્યું તો જવાબ મળ્યો કે અમારું વ્યાખ્યાન સાલળવા કેઈ બાબુ જ નહીં તો પછી રહીને શું કરીએ ? એનો અર્થ એ થયો કે વ્યાખ્યાન સાલળનાર આવે તો જ રહેવું નહીં તર ખીન ગામે જઈ મુકામ કરવો, દુકાન લગાવવી, એ પણ એક દુકાનદારીના ધંધા થઈ ગયો છે

વધુ બોલવાની આદત પડી ગઈ હોય તો મનુષ્યે પરમાત્મા પાસે વધુ વાતો કરવી નેઈએ અને ખીન માણસો સાથે ઓછી આમ કરવાથી પણ એ કેટલાક સકટોથી બચી શકશે

વિવેકરહિત વ્યક્તિ વધુ પડતું બોલીને પોતાનું કામ કાઢી શકતો નથી, પણ એક વાક-ચતુર વ્યક્તિ થોડું બોલીને પણ પોતાનું કામ કઢાવી લે છે આ ધડિયાળ તમારી સામે ચાલી રહ્યું છે એમાં બે કાટા છે મોટો કાટો પૂરું ચક્કર મારીને એક કલાકનો સમય ખતાવે છે ત્યારે નાનો કાટો થોડુંક ચાલે છે, પણ એ થોડુંક ચાલીને પણ એક કલાકનો સમય ખતાવી દે છે

હા, તો એવી કેઈ વાત નથી કે વધુ બોલતી વ્યક્તિ સફળતા જ પામે છે. લગભગ એ જોવામાં આવ્યું છે કે વધુ બોલનાર વાણી-વિલાસમાં જ પોતાની શક્તિ ખર્ચી નાખે છે કાલ-કેવે એ એક ધંધ પણ આગળ વધી શકતો નથી જેમ સધન પાદ્મજાણા વૃક્ષને વધુ કળો આવતા નથી

તેમ વધુ બેસનારના જીવનમાં ફક્ત શબ્દોરૂપી પાંદડાં જ બાકી રહેતા હોય છે. કાર્મ-શળ એમને સાપાટુ નથી.

એકવાર બાલ્યાલ હમાયુ બહેરામખાનની સાથે વાતચીત કરી સ્ત્રી હતો. વાતચીત દરમિયાન બહેરામખાન બાબો મીચેલી રાખી હતી તેથી હમાયુએ પૂછ્યું કે શું તમે સ્વપ્ને સેવી ત્યાં છો? એણે જવાબ વાળ્યો. નહીં સાહેબ વગીસ-વૃદ્ધોના મુખે સંબાળ્યું છે કે ત્રણ સપ્તમે મનુષ્યે ત્રણ જાતનો સપ્તમ નજરવો જોઈએ. સતની જોડે વાત કરતી વખતે મન પ સપ્તમ રાખવો જોઈએ બાલ્યાલની સાથે વાતચીત કરતી વખતે બાબો પર સપ્તમ રાખવો જોઈએ અને જનસમૂહ સાથે વાણી પર સપ્તમ રાખવો જોઈએ. કારણ કે શબ્દ એ પંખી છે કે જે એક વખત બીડી ગયા બાદ પાછું પાજરામાં આવતું નથી. જેમ વૃક્ષથી પડેલું પાંદડું સદા માટે એનાથી જુદું પડી જાય છે તેમ મુખેથી નીકળેલાં વેણું-શબ્દો સદાને માટે જુદા પડી જાય છે એમને પાછાં વાળી શકવા નથી.

गर्वरहितम् (गर्वरहित)

વાણીનો બીજો ગુણ છે ગર્વરહિત. અર્થાત્ ગર્વરહિત હોવી જોઈએ. બોલતી વેળાએ પોતાના મુખે પોતાની પ્રશંસાસ્તુતિનાં વેણું ન નીકળવા જોઈએ કેટલાક લોકોની આદત હોય છે કે વાતચીત દરમિયાન પ્રશંસા પત્રો તેઓ સ્વ-સ્તુતિ વધુ ખાતા ફરતા હોય છે એમની વાતની હજી જ જુદી જાતની હોય છે તેઓ કહેતા હોય છે. અમે ત્યાં ગયાં, લોકોએ અમને જોતાં જ કમું. આજળ પધારે. ” ના પાડવા છતાં અમારું નામ મુખ્ય વક્તાઓમાં લખી લીધું. આખરે અને શીશ્ય ક્યાં બે શબ્દો કહ્યાં ત્યાં તે લોકોએ તાજાંએના ગમગાટ શરૂ કર્યા અને કાપણું જોરદાર સ્વાગત ક્યું. મિત્રો વળી કહેવા લાગ્યા. કાપણું તો શું હતું જાણે વીજળીના ચમકારા જ જોઈ શ્યો! બાળ્યુ કાપણું હતું !!

પોતાના મોંએ પોતાનાં ગીન ખાવાં એમાં શોભા નથી. બક્ષિ તે પોતાના કામની શી સ્તુતિ કરશે એ તો એનું કામ જ એની સ્તુતિ ખાશે. કહી કહી તે આદમી એની ગર્વીક્રિત કરી બેસે છે કે એની વાતનું એના મોંએ જ ખડન થઈ જાય છે.

એક જગ્યાએ બે ગીજો બનાવી એક દની દાસ અને બીજું સ્ત્રી વીર એ બંને કહેતા કે સચ્ચારની એની વસ્તુ નથી કે જે મારા વીરને

વેધી-મેદી શક અને એવું કોઈ શસ્ત્ર નથી જે મારી ઢાલને છેદી શકે. પણ એકે એને પૂછ્યું ‘ તમારું તીર જ તમારી ઢાલને છેદવા માગે તો ? ’ આનો એની પાસે કોઈ જવાબ નહોતો હા, તો આદમી મર્વોક્તિમા વિવેકને ભૂલી જાય છે અને એના પોતાના જ મોઝે એની વાતનું ખડન થઈ જાય છે.

સ્વ-સ્તુતિની ભૂખ વ્યક્તિના મસ્તિષ્કમા જ્યારે સવાર થઈ છે ત્યારે એ વિચારી શકતો જ નથી કે એની યુક્તિ એને કયા સુધી સગ્રાથ-સાથ આપશે એકતાર હું એક ગામડે પહોંચ્યો, ત્યાં એ જ શેઠ મારી પાસે આવ્યા. વાતચીત દરમિયાન તેઓ બોલ્યા “ ઘરની તો મારે શી વાત કરવી, નોકર સવારે જ્યારે ઝાડૂ ઢાલે છે ત્યારે પાચ-દસ રૂપિયા તો કચરામા જ પડેલા મળે છે એ રોજ મારી પાસે આવે અને કહે ‘ શેઠજી, આજે આટલા રૂપિયા મળ્યા ’ હું તો એને કહી દઉં છું, ‘ ભાઈ તને જે મળ્યા તે તારા ઈરમતના છે ’ પણ જ્યારે હું એના વિગેપ પરિચયમા આવ્યો; અને જનતાના મોઝે એમનું અસહી રૂપ જાણુવા મળ્યું ત્યારે હું સમજી શક્યો કે શેઠજી કેટલા ઊંડા પાણીમા છે ! ”

ત્યાની જ એક ખીજી વાત છે પશુપણ પર્વના પ્રવચન દરમિયાન મેં ગુજરાતના નક્ષત્ર સમા, વિશાળકંઠથી ખેમા દેદરાણીની ઉદારદિલી વાતો સંભળવા કે એ દાનવીરે પૂર્વજોપાર્જિત સચિત સપતિને ગુજરાતની દુષ્કાળ-પાડિત જનતા માટે કંઈ રીતે અર્પા દીધી અને ગુજરાતની જનતાના મ્રાણુ ખચાવ્યા તેમજ વૈશ્ય નીતિનો ઉલ્લંઘન પ્રતિલાસ કાયમ કર્યો, ત્યારે એ જ શેઠજી મારી પાસે આવ્યા અને બોલ્યા ‘ જે કથા આપણે હંમણા અમને સંભળાવી, બસ, એ જ વાત મારે ત્યાં પણ છે અહીંના લોકો મને ખેમો દેદરાણી જ કહે છે ’ આસપાસ ઊભેલા લોકો મનમા જ હસી રહ્યા. હું પણ હાસ્યને ટાળી શક્યો નહીં મેં મનમા જ કહ્યું સ્વ-સ્તુતિની ભૂખ ન બોલાવે તેટલું થોડું જ છે !

તો વાત-વાતમા જ્યાં વારવાર ‘ હું ’ શબ્દ વિશેષ કરે છે ત્યારે એ વાતનો આનંદ ઊડી જાય છે બોલનાર વ્યક્તિ ભલે આ ન સમજે પણ સાક્ષીજનતાના મન પર એની અસર એવી જ થાય છે જેવી કે વરસાદને લીધે પાટર-શ્લગના ચિત્રની

અતુચ્છમ્ [અતુચ્છતા]

વાણીનો ત્રીજો ગુણ છે ‘ અતુચ્છમ્ ’ વાણીમા પણ સમ્યતા હોવી એ સર્વ પ્રથમ જરૂર છે આજે તમે બેજનમા જેમ સમ્યતા આણી છે-

સીધી છે અને એનો વિકાસ ઉચ્ચોઉચ્ચ કરી રહ્યા છે. પહેલાં પાટલા પર એસી જમતા હતા જ્યારે આજે ખુરશી-ટેબલ આવી ગયાં છે વસ્ત્રોની સમ્મતા પણ પ્રવૃત્તિપથે છે રેશમ અને નાઈલોનનાં વસ્ત્રો પહેરવા લાગ્યા છે. બરનોમાં પણ સમ્મતા આજળ વધી છે મકાનોમાં બેર-ફર્નિચર [વાતાનુકૂળિતા] પણ મૂક્યાં છે ખાવા-પીવામાં પહેરવા-ઝાઢવામાં અને રહેવા-કરવામાં આપણે સમ્મતા આણી છે પરંતુ બેલવાની સમ્મતામાં આપણે પાછળ રહી ગયા છીએ.

પ્રાચીન કારત વાણી-સમ્મતામાં પણ આજળ હતું પત્ની પતિ જોડે વાત કરતી તે આર્થપુત્ર ના નામે સંબોધતી હતી અને પતિપત્નીને 'કેપી' કહીને બોલાવતો હતો.

મનુષ્યે વાતચીતમાં કમેસાં ઉચ્ચ સંબંધના જ પ્રયોગનો આશ્રય રાખવો જોઈએ. તુચ્છ વાણી હૃદયની તુચ્છતા જ બતાવે છે. પહેલાં મોટાં ધરોળીએ જ ઓળખાણ હતી કે તેઓ વાતચીતમાં કમેસાં ઉચ્ચ શબ્દો જ વ્યવહારમાં લાવતા હતા. આવા પણ પુત્રને ઉચ્ચ સંબોધન કરતી હતી નેકર સાથેની વાતચીતમાં પણ એ જ રીત હતી કે જે ધરના મેઈ પણ માણસ સાથે રખાતી હતી.

વાણી વડે માણસની પરખ થાય છે સરહતના એક કવિએ કહ્યું પણ છે કે.

न वाच मातस्व कल्लट शृणु

कुले प्रसुतस्य न पाप्मि वचम् ।

यदा यदा मुञ्चति वाक्य वाच

तदा तदा जाति कुल प्रमाणम् ॥

અસહ્યારી વ્યક્તિના માથે કઈ સીડમાં ભિત્તી દોતા નથી તેમ સહ્યારી વ્યક્તિના દાથે કમળ ખીસતા દોતા નથી. વ્યક્તિની સારા અને નરસાપણનાં ચિહ્નો જો તમે જોવા જશો તો તમે જોશું / ખાઈ મેસશો જમના સોન્દરને જ વ્યક્તિનું ઉચ્ચ-નીચપણ માની મેસશો તે એ પણ કીક નથી મજાપ. એમ તે આ ? કેટલાય ॥ ૧ અને મગજી મોઝા પણ સમજાવેલા વેગમાં હરના નજરે તેના માથે જ એટલે વ્યક્તિના સારા અને નરસાપણની પોઝખ તો એની વાણી પરથી જ તમે કરી શકશો. જ્યારે-

ન્યારે એ બોલે છે ત્યારે-ત્યારે એ પોતાની સરસતા અથવા શુરાધ્નિ પરિચય આપતો જ હોય છે

કારણ કે જેવું આતરિક જીવન જેવું હોય છે, લગભગ એની જીલ પણ એના અંતરનું એવું જ ચિત્ર રજૂ કરતી હોય છે, કારણ વાણી હૃદયનું ચિત્ર છે અને લેખની હૃદયની જીલ છે એક વ્યક્તિ મીઠાઈ લેવા ગયો પણ એ કાઈ મોચીની દુકાને જઈ ચડ્યો અને ત્યાં મીઠાઈની માગણી કરી મોચીની દુકાને મીઠાઈની માગણી કરવી એ સાવ પાગલપણ છે કેમકે મીઠાઈ તો કદોળને ત્યાં વેચાતો હોય છે તેમ ઉત્તમ જીવન વિસ્થાપન કરનાર પાસે જ ઉત્તમ વાણી પણ સાપડે છે માટે જીવનની સુદરતા માટે વાણીમાં પણ સમ્યક્તા લાવવી ધટે છે

धर्मसयुक्तम् (ધર્મસયુક્તતા)

વાણીનો એ.થો ગુણ છે ધર્મ-સયુક્તપણ, વાણી ધર્મમય હોવી નેઈએ ધર્મથી વેગળા વાણી ફક્ત અશાંતિના જ ખી વાવશે, કારણ કે વાણી તેટલી જ પવિત્ર છે જેટલો કે પરમાત્મા આ જીલ વડે આપણે જો ખીજની નિદા કરીએ છીએ તો એ સમજી લેવું ધટે કે વાણીની પવિત્રતાને આપણે સમાપન કરી રહ્યા છીએ

આજે વ્યક્તિની એ રિથિતિ છે કે ખીજની આલોચના કરવા પાકળ એ કલાકો વીનાવી દે છે અને મજાની વાત તો એ છે કે આજે જે વ્યક્તિ અહીં ઉપાશ્રયમાં આવી સતોનો ચરણસ્પર્શ કરે છે અને સત-જીવન પ્રત્યે શ્રદ્ધાના પુષ્પો વેરે છે તે જ વ્યક્તિ ઉપાશ્રયના પગથિયા ઉતરતાની સાથે સત-સાધુઓની આલોચના કરવી શરૂ કરી દે છે જીવનનું આ કેવું બહુ-રૂપીપણ છે ? યાદ રાખજો, આમ કરીને તમે તમારી વાણીની પવિત્રતાનું હનન કરો છો

મે પોતે એ અનુભવ્યું છે એક વાર એક ભાઈ મારી પાસે આવ્યા. તેઓ કઈક વાત કરી રહ્યા હતા એટલામાં એક ખીજ સંજ્ઞન ત્યાં આવી ચડ્યા એમને જોતા જ પેલા સંજ્ઞન મલકાતા મલકાતા બોલ્યા “ઓહ તમે છો !” અને મારી તરફ ફરી અને કહેવા લાગ્યા “આ ભાઈ તો અમારા સમાજનું નાક છે, એમનું દિલ એટલું ઉદાર છે કે એમના હારે ગયેલો માણસ આજ સુધી ખાલી હાથે પાછો વળ્યો નથી સ્વભાવ તો એટલો મધુર છે કે સાકર જ નેઈ લ્યો ! !” પણ પેલા સંજ્ઞન નવા

એમની આંખોથી દૂર થયા કે એ જ ભાઈ સાહેબ આજળ કહેવા લાગ્યા
 મમારાજ સહેબ, પથમ મેણીના એ કુશ્મુ છે અને પૂરો ચારસોને વીસ.”
 કુ વિચારવા લાગ્યો એક ક્ષણ પહેલાં આ જ ભાઈએ સનનનની સ્તુતિમાં
 ચર્ચ રજા હતા અને બીજા જ ક્ષણે તિરસ્કારનો વરસાદ ! આ છે વાણીનું
 બહુરૂપીપદ જે વાણીની પ્રતિજ્ઞાનો નાશ કરે છે તમે એનાથી સ્નેહ
 રહો અને સાથે જ વાણીમાં કાઢના પ્રત્યે તિરસ્કાર પ્રકટ ન કરો. શિક્ષક,
 તિરસ્કાર અને અવિચાર એ વાણીના વિકારો છે આનાથી પણ તમારે
 સદા જાગતા રહેવાનું છે

વાણીનો ઉપયોગ સ્વતંત્ર છુપાવવા સારુ કદી ન થવો જોઈએ. અપિત્ર
 એવા વિદ્યાર્થી માટે પ્રયોગ થવો જોઈએ જેમ શરીરમાં જરમીની જરૂર છે
 તેમ વાણીમાં સ્વતંત્રી જરૂર છે શરીરની જરમી જ નો સમાપ્ત થઈ નામ
 નો બાકી શું રહી જશે વાણીની સુદૃઢતા સુખદૃઢતામાં કે જનાવટમાં
 નથી એ વાણીનું શરીર છે વાણીનો આત્મા સ્વતંત્ર છે અને નો સ્વતંત્ર
 વિદ્યાર્થી પામે તો મારુ જ બાકી રહેશે ને ! મારાને આજે તેટલું શબ્દમારો,
 સમજવો પરંતુ એમાં સજીવ સમી ચમકે હમકે કે તેજ આવી જ નહીં રીંદો.
 રામના જીવનની એક નાની એવી વાત મને યાદ આવે ॥ એમ તો રામનું
 જીવન સ્વયં એક પ્રકાશપૂર્ણ છે એમના જીવનની દરેક બીના નવો પ્રકાશ
 પાથરે છે અને એટલા જ માટે લાખો વર્ષો વીતવા છતાં પણ રામનું જીવન
 જીવ આજે પણ એટલું જ નવીન છે એટલું એ તે સમયે (લાખો વર્ષો
 પહેલાં) હતું

રામના જીવન-ઉત્ક્રાંતિમાં સર્વ કરતાં એ કુશલ બીના હતી જ્યારે
 સમના કુદમાં એમનો પ્રિય ભાઈ લક્ષ્મણ સજાને માટે માર્યો ગયો. રામની
 સેનામાં સન્નાટો જગાઈ ગયો. પોતે રામ પણ ચોધાર બાંસુ વદાવી રજા.
 સમય પ્રેમ અને વત્સલતા એ બાંસુઓમાં નીતરતાં હતાં. ભાઈનો વિશેષ
 અને તે પણ આવી ભવાવલ શબ્દોમાં ! એના વીરતાક્ષી બાહુબળના જોરે
 જ રામે રાવણ સાથે કુદ પોકાર્યું હતું ! વિજય આજે પરાજયમાં રજાન
 લઈ રજો હતો. એમનું હૃદય પિખારી રહ્યું હતું શું મોહુ લઈને અયોધ્યા
 પાડો. ફરીશ ? લક્ષ્મણ ને એની બાબીને ડોગી શું રામ એકલા અયોધ્યામાં
 પણ મૂકી શકશે ? અને અને મુનિશ્રાવી બામુ-શરી આંખો લક્ષ્મણ માટે
 તથાસી રહેશે તો એ શું જવાબ વાળશે એનો ? અને વિનિર્ણય ? શું એને
 લક્ષ્મણ મળશે ? વિચારતાં વિચારતાં રામની આંખો ફરી ભીંમરાઈ આવ્યા ત્યાં

જ હતુમાન આવી પહોચ્યા અને બોલ્યા “પ્રભો, ભીડો, વૈદ આવી ગયો છે લકાના સૌથી મોટા ચિકિત્સક-વૈદને સૂતેલો જ ઉપાડી લાવ્યો છું બે પડી આપજો અને . અને વીર લક્ષ્મણ ફરી આખો ખોલશે એમને ફક્ત મૂર્છા જ આવી છે ભીડો, ભગવન!”

વૈદરાજ સુષેને આશ્ચર્યભરી આખોએ રામને જોયા એનું મન ખોલી ભાલુ મર્યાદા-પાલક રામની સ્તુતિ તો આ કાનોએ શ્રવણ કરી છે પણ આજે જરા નજરે જ અનુભવ કરી લઉં અને એણે કહ્યું . “રામ, હું તૈયાર છું લક્ષ્મણની ચિકિત્સા હમણા જ કરી દઉં છું, પણ એક પ્રશ્ન મારા મનમાં ઘોળાઈ રહ્યો છે હું રાવણનો વૈદ છું, જેના ધાનનું લોહી મારી નસોમાં ભરી રહ્યું છે અને આપ રાવણના મિત્ર બનીને લ લ આવી નથી એટલે રાવણના જતુની ચિકિત્સા કરવાથી હું સ્વામી-દ્રોહી તો નહીં કહેવાઉં ને? ક્યાં આ સુષેનનું નામ કર્તવ્ય-પ્રષ્ટ વ્યક્તિઓની શ્રેણીમાં તો નહીં લખાઈ જાય ને?”

રામ એક ક્ષણ થોભ્યા ને જવાબ વાલ્યો “હા, વૈદરાજ, તમે ઠીક કહો છો હું અત્યારે રાવણનો મિત્ર નથી અને તમે રાવણના સેવક છો લક્ષ્મણની ચિકિત્સા તમને સ્વામી-દ્રોહી જરૂર બતાવશે જે રામે સત્યના રક્ષણ કાળે અયોધ્યાનું સિંહાસન તજ્યું, પિતાનો મેહ અને માતાની મમતા છોડી ચૌદ વરસનો જેણે વનવાસ સ્વીકાર્યો એ જ રામ સત્યને માટે પોતાના બાઈ લક્ષ્મણને તજી શકે છે લક્ષ્મણ મારો બાઈ છે, શું એટલા માટે હું તમને સ્વામી-દ્રોહનું પાપ કરાવું? એ કદી સંભવ નથી તમે સપ્રસન્ન લ કા પાછા ફરી શકો છો.” હતુમાન તરફ વળી કહેવા લાગ્યા . “હતુમાન, આમને સાદર વિદાય આપો”

રામની સત્યપ્રિયતાનું આ અસૌક્રિક ચિત્ર જોઈ સુષેન ગદ્ગદ બની ગયો બોલ્યો “આજે આ આખો ધન્ય બની છે આજ સુધી તો કાનો વડે તમારી સ્તુતિ જ સાલણી હતી પણ આજે તો એ સત્ય-પ્રિયતાને હું સર્ગી આખોએ પ્રત્યક્ષ નિહાળી રહ્યો છું રામ, તમે માનવ નથી, દેવ છો તમારા જીવનની સુગંધિ યુગ-યુગ સુધી અગર રહેશે સતોત્રી પાવન જામે તમારી ક્યા ગહેને અને માળાના પાવન મણકા ઉપર લકાતો તમારું નામ જપશે હું વીર લક્ષ્મણનો ઉપચાર કરીને પણ કર્તવ્ય-પ્રષ્ટ બની શકતો નથી, કારણ કે વીર વિભીષણ અહીં જ છે પછી રામની સેવા દોષને પાતક બતાવે, એ આ દિલ માની શકતું નથી”

આ છે વાણીનો ધમ-સાથ, જે કતલનો રિતમ ફણોમાં પણ વાણીથી ધમનિ વિશેષ સદન કરી શકતો નથી.

નિપુણમ્ (નિપુણતા)

વાણીનો પાંચમો ગુણ છે નિપુણતા. વાર્-આતુર્ વાણીને ખીસવે છે જે વક્તા સમક્ષે જોળખનાર છે તે સમાને પોતાની બનાવો સેશે એ સાડુ એને મોહવાની કળા પણ શીખવી પડશે. કઈ વાત ક્યાં કોટ બેસશે-ઉપસા પનશે એવું એને જ્ઞાન હોવું જોઈએ. બોલવાના અવસરે મૌન રહેવું પણ ઠીક નથી તેમ મૌન સેવવાના અવસરે મોહવું એ પણ પ્રતિજ્ઞાને જોગ્ય સમાન છે. ભારતરત્ન પ મદનમોહન માલવિયાજીમાં વાણીની કળા એવી હતી કે તેઓ જ્યારે કાપણું કરતા ત્યારે જોતાજનોને પોતાની વાતની વર્તુળમાં સર્પ સેતા. વાણીની આ પ્રતિજ્ઞા પણ જાણે જ એમણે બનારસ સ્થિ વિદ્યાલયનું નિર્માણ કર્યું હતું.

દેહલોક વખતે એવું બને છે કે વાત એક જ હોય છે પણ એને કહેવાની-રજૂ કરવાની નિપુણતાના અભાવે એક વ્યક્તિ અપખ્યસ પામે છે જ્યારે બીજી વ્યક્તિ યશ મેળવે છે. રાષ્ટ્રીય વિકાસ ઉપર એકવાર એક વક્તા ભારતીય આપણ ઊભા જ્યાં તે જોત્યા રાષ્ટ્રના અધ્યા આદમીઓ મૂખ છે એ સ અટક્યું સ્વિકાર્યું કે જનતા બિચી થઈ થઈ વક્તા મહાસયે સારાયે રાષ્ટ્રનું અભ્યાન કર્યું અને તેથી સભામાં હો-હા થઈ રહી. તે જ વખતે બીજે વક્તા રોજ ઉપર આબોને ભારતની પ્રગતિના આંકડા આપતાં જોત્યા. આ તની આબો જનતા સિક્ષિત છે એ સ જનતાએ તરત જ તાળીઓના ગમગાટ સાથે એને વધાવી લીધા.

વાત એક જ હતી પણ નિપુણતાના અભાવે પ્રથમ વક્તાએ મોહાની આબો જ્યારે બીજો વક્તા વાણીકૌસલ્યને લીધે સ્વાચ્છ પાટ્ટેલ મધુર ભાષામાં કહેવાતી વાત મિત્રોની સંખ્યામાં અભિવૃદ્ધિ કરે છે જ્યારે દ્વિતીય વાત પણ જો કદુ સપ્તેમાં કહેવામાં આવશે તો મિત્રો સત્તુ બની જશે. વર્દના એક વિચારકે કહ્યું છે કે

बनके बनील रहना प्यारी साहं बहल से

અમોત પ્યારી છલ, ડુનિયામાં મારો જોઈ મિત્ર હોય અથવા ન હોય એની મને પરવાક નથી અને મને એની જરૂર પણ નથી તું જ એક માત્ર

મારી મિત્ર બનીને રહીશ તો દુશ્મન પણ મારા મિત્ર બની જશે હા, તો તમે પણ મિત્ર બનાવવાની જ કળા શીખજો

મિત્ર બનાવવાની કળામાં ગાંધીજી અગ્રેડ હતા દુશ્મનાવટભર્યું દિલ લઈને અગર કોઈ એમની પાસે જતુ તો વળતી વખતે દુશ્મનાવટ ત્યાં જ છોડીને જતો ગાંધીજીની હસ્થલરી વાતો જ એવો થતી કે એને લીધે આવેલ વ્યક્તિ પૈમનચ્ચને ભૂલી જતી વાત કરવાની કળામાં પણ તેઓ એટલા જ નિપુણ હતા એક વખત થોડાક વિદ્યાર્થીઓ એમની પાસે આવ્યા. પોતાના વ્યગ્ર કાર્યક્રમમાં પણ તેઓએ એમને સારુ થોડાક સમય ફાળવે પાડ્યો વિદ્યાર્થીઓએ એમની જોડે થોડાક પ્રશ્નો કર્યા પણ કાર્યવ્યસ્ત ગાંધીજીએ ટૂંકમાં પણ સુદર જવાબો આપ્યા ત્યારે એક વિદ્યાર્થીએ ટીખળ કર્યું 'બાપુ, તમારા જવાબો ઘણા ટૂંકા છે જ્યારે કર્મ-યોગી શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનના પ્રશ્નના જવાબમાં આખી ગીતા રચી નાખી' હસતા-હસતા બાપુએ જવાબ વાળ્યો "કૃષ્ણ પાસે એક જ અર્જુન હતો જ્યારે મારી સામે તો ૭૦ અર્જુન બેઠા છે" આવેલા વિદ્યાર્થીઓ લાગલા જ ખીસી ઊઠ્યા.

ગાંધીજીની વાણી-કુશળતાએ વિદ્યાર્થીઓના મન જીતી લીધા તેઓ ઈચ્છત તો પ્રશ્નો જવાબ ખીજી રીતે આપી શકત તેઓ કહી શકતા હતા કે અર્જુન જેવી ગ્રહણ-શક્તિ તમારામાં ક્યા છે? જવાબ ખાતર એ જવાબ જરૂર ગણાઈ જત પણ એથી એ વિદ્યાર્થીઓના દિલમાં ધ્રા પડત અને તેઓ હિંમત મને ત્યાંથી પાછા ફરત, પણ વાણી-કુશળ ગાંધીજી એ કેમ થવા દે?

હા, તો વાણીની કુશળતા-નિપુણતા વ્યક્તિના દિલને જીતી લે છે અને એ હમેશા માટે ખીજને પોતાનો બનાવી લે છે

જોડક (ઓછું બોલવું-મિત્રભાષી)

ગોઠાક અર્થાત ઓછું બોલવું એ પણ એક જરૂરી ગુણ છે વાતને થોડામાં જ પૂરી કરી દેવાની પણ એક કળા છે કેટલાક લોકોને એવી આદત હોય છે કે તેઓ વાતને લગભગ જ કરતા હોય છે કેટલાક તો વળી પોતાની સમજદારી (આપવીતી) બહુ રસપૂર્વક સંભળાવતા હોય છે. એમને પછરો 'કહો, કેમ છો?' કે જમ, એમની ગમગણ ગરુ થઈ જ ગઈ સમજે અડધો કલાક કલાક વીતાવી નાખરો "પહેલા મારા પિતાશ્રી ત્યાં હતા, ફલાણો વેપાર ચાલતો હતો આવક પણ ઠીક હતી મારી બેનના એવા વિવાહ-લગ્ન કર્યા, આમ કર્યું, તેમ કર્યું, પત્રી મુકદ્દમાજીના ચડા-

વાર્તા રચાયા. ભાર્ષત્રી મધી સપત્તિ સમાપ્ત થઈ ગઈ. દેવે તો હું ગોઠરી
કરું છું મહીને સવાસો કમાઈ છું.

સાંભળનાર થાકી જાય છે એ વિચાર છે જરા એવી વાતમાં તો
એણે મોટી પુરાણ-પોથી ખોલી નાખી. બાવા બાદશીએથી દૂર રહેવું સારું
એમનાથી જમવાના જ પ્રયત્નો થાય છે કાણુ કે જરા કર્યાં જામે-સામે
અમ કયો કે નસ, રોઝડો ચાલવી સડુ થશે તે પરા દોઢ કલાક સુધી તે
જમ જ નહીં થાય છે એ મુકાવે એકે થઈ પડે છે એની પાસે બીજો
પાઈ બાદશી બેસવાનું પસંદ નહીં કરે કારણુ કે એ જાણે છે કે બાબોજ
થાગે એ માથું પાઈ જશે.

આમ વિસ્તારથી કહેવાની રીત કે આદત એ વાણીનું એક દૂપણ છે
જે કે વક્તાએ મારે આમ વિસ્તાર-સ્થિતા જરૂરી છે એ પોતાના વિષયને
જેટલા લેણુથી અને વિચારપૂર્વક રૂઢ કરશે, થપણુ કરનારાઓના દિલ
ને હિમામમાં એ વિષય સારી રીતે પ્રવેશ પામે છે આ પ્રવચનની એક
કળા છે પરંતુ તો પણ અમર વિસ્તાર-સીમા એળખાઈ જશે તો પ્રવચનના
રસ સમાપ્ત થઈ જશે અને શોવા મો કટાણી જશે.

કા તો પ્રવચનમાં પણ વિસ્તારને સ્થાન રહે છે પરંતુ વાતચીત
દરમિયાન વધુ વિસ્તારથી વાત કહેવી એ વાણીના પ્રભાવને નામદેવ મનાવે
છે દૂધી વાતમાં જે મધુરતા અને ટેજા રહે છે તે વિસ્તારથી કહેવામાં રહેતાં
નહીં એટલા મારે પ્રચીન મુખમાં સૂત રીલીંગ પ્રચાર હતો જે બ્રહ્મ
પ્રેમના વાતને જેટલા દૂધાણુમાં બ્રહ્મ કરી શકતો હતો તે એટલો જ વધુ
જ મનનીય ગણાતો હતો બાકરણુ તો એટલા અસ્થિરતાપ્રિય હતો કે સૂત
માંથી એક માત્રા પણ બાહી થઈ શકતી તો પુનઃ જ નેવી પ્રસન્નતા
અનુભવતાં.

એટલા મારે જ આપણી આગમ-શાનધારા સૂત-રીલીમાં જ ખાચેલી
છે સ્વતંત્ર વચ્ચાતિશયોમાં આ પણ એક અતિશય છે અર્થસરિ જેટલી
વિચાર હોય છે એટલી જ એમની વાણી દૂધી હોય છે સ્વસ્થ શબ્દોમાં
વિશાળ અર્થને માધી રવે એ જ લીધે કર દેવનો વચ્ચાતિશય કહેવાય છે
આને બિડુમાં સિધુ (રીપામાં સરોવર) બરવાની કળા કહેવાય. જે બ્રહ્મને
આ કળાને સિદ્ધકર્તા કરી છે એ પોતાની વાતની અસર બીજા ઉપર
જરૂર પહોંચાડે જ છે નહિતર બારણાં એક ઉકિત છે ને કે ચટોરી
પક ઘર ઢિંગાઢી છે ચટોરી થો ઘર ચાટનાર એક ધર મનાડે છે

તો વાતોડિયો એ ઘર બહુ વાતોડિયો માણસ મોઢેથી તો સિદ્ધ જેવો દેખાય પણ દિલથી એ શિયાળ જેવો હોય છે ક્રૂર વાતોના વડા એની પાસે હોય છે, પણ કર્તાવ્ય-મેદાન ન્યારે સામે આવે છે ત્યારે એ એ ડગલા પણ આગળ વધી નહીં શકે એટલા માટે જ વિચારકો કહે છે.-“ એ કલાક વાતો કરવા કરતા એ ડગલા આગળ ચાલવું સારું છે ”

पूर्वसंकलितम् (પૂર્વે વિચારેલું)

વાણીનો આ ગુણ પણ જરૂરી છે વિચારને ત્રાજવે તોળીને જ બોલવું જોઈએ જે વાણીની પાછળ કોઈ વિચાર હોતો નથી, એ વાણી મૂરખની ગણાય છે એક વિદ્વાને મૂર્ખ અને બુદ્ધિમાનની સુદર પરિભાષા બતાવી છે. બુદ્ધિમાન બોલતા પહેલા વિચારે છે, ન્યારે મૂર્ખ બોલ્યા પછી વિચારવા બેમે છે પહેલો વિચારવાને બોલે છે ન્યારે બીજો બોલીને વિચારે છે કે, “ હું શું કહી ગયો ”

પણ એટલા સારું કંઈ પામે છે કે એ બોલી શકતું નથી કુદરતે એની વાણીની શક્તિ ઝૂટવી લીધી છે એ પોતાની મનોવેદનાને બોલીને સ્પષ્ટરૂપે વ્યક્ત કરી શકતું નથી એટલા માટે જ એ દુખી છે ન્યારે માણસ તો બોલીને કંઈ-દુખ પામે છે એ અવિચારી એક શબ્દ એવો બોલી નાખે છે કે એથી સમગ્ર પરિવાર અને સમાજનો શાંતિભંગ થઈ જાય છે બોલનાર પોતે એ શબ્દની પાછળ વર્ષો સુધી આસુડા સારે છે અને એના શબ્દનો હૃદયમાં જે ધા થાય છે તે વર્ષો વીતવા છતાંય રુઝાતો નથી.

એક શહેરની આ વાત છે એક મુનીમે (હિસાબનીશ) શેઠની દુકાનેથી ૭૫ રૂપિયા લીધા અને ચોપડામાં પોતાને નામે જમ્મે કરી દીધા. શેઠજીએ ચોપડો તપાસ્યો અને આ વાતની ખબર પડી એટલે ગરમ થઈ ગયા અને એના પર સેડકે ગાળો વરસાવી મુનીમ એ વખતે અપમાનના કડવા છૂટકા ઉતારી ગયો. પાછળથી સીધો ઈન્કમટેક્ષ ઓફિસે ગયો અને ગ્રાઈવેટ હિસાબ બુક આપી દીધી બસ, બીજો જ દિવસે દુકાન પર પોલીસ આવી પહોંચી. હાથે સાકળ નાખી શેઠને શહેરની બજારમાં ફેરવ્યા એ મુકદમા પાછળ શેઠજીને ચાલીસ હજારનો ખર્ચ થયો તો પણ કેસ પૂરો થયો નહિ હા, તો અવિચારીને બોલાયેલો શબ્દ પણ એક બોળ છે જે જીવનની શાંતિમાં વિરોધ પેદા કરી દે છે

જો કે વિવેકની એક રૂપરેખા બનાવી શકતી નથી તેમ બધા અવસરો પર એક સરખી વાણી ઉચ્ચારવાનો કાયદો બનાવી શકાય નહિ.

વસિતની જેમ આનો સિદ્ધાંત નિષ્પત્તિ (કામ) નથી જતાં પણ વાણીમાં
તોલ અને વિવેકની દરેક સમયે જરૂર રહે છે જ

મધુરમ્ (મધુરી મીઠી)

મધુરતા એ વાણીનો આકર્ષક ગુણ છે વાણીમાં મધુરતાનું એ જ સ્થાન
જેમ દૂધમાં સાકરનું દૂધનો ખાસો તમારી સામે આવે છે તમે એને હોં
આગ્રે છે અને એકાદ ઘૂટણે ગળે છીંકો છો પણ એમાં જે સાકર નથી
સેધી નહિ હોય તો તમને એ ભાવશે નહિ. તેમ વાણીમાં મધુર હોય પણ
જો મીઠાશ ન હોય તો એ પ્રભાવેકપાક બની શકતી નથી.

સાચી વાતને પણ જો કંટાળામાં રજૂ કરવામાં આવે તો દુનિયા
એને (વાતને) રાજી થઈ ને તો ગ્રહણ નહીં જ કરે નરતે આસત્ય એક
ભાઈને દુભાવ પડી જાય અને બીજો એ જોઈએને એમ કહે કે “અરે એ
કોટ વા મોટું કીચુ રાખીને શું જાય છે ! તારા દુભાવ પડી ગયો છે”
એ દુભાવ દેખાડીને જે સહજ કૃતજ્ઞતાનો એ માણસ અધિકારી બન્યો હતો
તે ખેંચ બેસશે કારણ કે એના સંબોધના રણકારથી એનું દિલ તો પહેલાં જ
દુભાઈ ચૂક્યું હતું તો મીઠાશ વિના તમે બીજાના રતેલ અને સદ્ભાવના
અધિકારી બની શક્યા નથી. મારે તમે સત્ય બોલો પણ એ હિતમત્ત દેવું
જોઈએ. એટલા માટે સરકૂતના એક કવિએ કહ્યું પણ છે

સત્ય મૂવાત્ ત્રિય મૂવાત્ ન મૂવાત્ સત્યમપ્રિયમ્

તમે સત્ય બોલો પણ એમાં વાણીની મીઠાશ હોતી જોઈએ. સાકર
જેમ દૂધમાં ભળી જઈને એનાં રીપે રીપાને મધુર-સ્વાદિષ્ઠ બનાવી દે છે
તેની / રીતે દરેકની મધુરતા વાણીમાં કોતરે છે ત્યારે વાણી પ્રિયતર-વધુ
પ્રિય બની જાય છે એક પ્રસંગ એ થાય છે કે સત્ય અને પ્રિયતામાં એકબી
ચૂટણી કરવી હોય તો તમે કોને ચૂટશો ? મારું અનુમાન છે કે તમે
સત્યને જ ચૂટશો પણ સત્ય પ્રિયતા-માધુર્યભર્યું હોય મીઠાશ વચ્ચે
જુગ્મ્યુ સત્ય આપણા મારે આશ નહીં બને. મારે ભગવાન મદાતીર ફરમાવે
છે **કાળં કાળેનિ લો લયગ્ગા**” કહ્યુંને કાળે કહેવામાં સત્ય છે
પણ એમાં મીઠાશ નથી. એટલા માટે વીનરાગ-વાણી બાધ સત્ય મારે
રવન તથા બાળી નથી.

અરે સત્ય મારે મીઠાશ-મધુરતા /રી છે મીઠી વાણી પે તે એક
ત / ૩ આ તો તદુ છે જેના વડે માણસ માન તમારા ભણી બાળ

ર્ષાય છે મુખેથી જો ગાળોનો વરસાદ વરસે છે, અપમાન ને ક્રોધના ચાળુક બિજાને છે તે લા દુસ્મનાવટને શોધવા જવાની જરૂર રહેશે નહીં.

મર્યાદા પુરોષોત્તમ શ્રીગમ વનવાસથી પાછા વળ્યા, રાજ્યાભિષેકની શુભ ઘડીએ દાનશાળા ખોલવામા આવી અને એના વ્યવસ્થાપક રૂપે હનુમાનની નિમણૂક કરવામા આવી. શ્રીગમે સૂચના આપી કે યાચક જે માગે તે તેમણે આપવું. દાનશાળાના દ્વારેથી કાંઈ યાચક ખાલી હાથે પાછો ન વળવો. જોઈએ કારણ કે પ્રત્યેક યુગનો દાતા યાચકને ભિખારી નહીં પણ અતિથિ માનતો હતો. ભારતીય સંસ્કૃતિ તે અતિથિને દેવરૂપ ગણે છે. એનો મત્ર છે “અતિથિ દેવો ભવ” આજે યુગ પદ્ધતિઓ છે, સંસ્કૃતિ બદલાઈ છે અને મત્ર પણ ફેર્યો છે. આજે અતિથિ દેવ ગણાય છે જરૂર, પણ એમાં એક શબ્દ જોડાયો છે અતિથિ દેવો નહીં પણ “અતિથિ ચમદેવો ભવ” બની ગયું છે. અતિથિ પ્રત્યેનો પ્રેમ આજે સૂકાઈ ગયો છે હા, તે શ્રીરામે પોતાના પ્રિય સેવકને સૂચના આપી છે કે આગતુક ખાલી હાથે પાછો ફરવો ન જોઈએ.

હનુમાને સૂચનાનું પૂરેપૂરું ચાલન કર્યું. રાજ્યના ખૂણેખૂણેથી યાચક-વૃદ્ધો આવતા અને હનુમાન પણ ફિલ ખોલીને હિદાર હાથે માગ્યું આપતા. પણ આ ક્રમ ઘણો લાંબો થઈ ગયો. યાચકોની બીડ દિનપ્રતિદિન બમણી થતી ગઈ, એ બધાંયની માગણીઓ સાલજના ને યથોચિત પૂરી કરતા પણ હવે આ બીડ, હૂંને જોઈ હનુમાનનું ઘેર્યું ડગ્યું હવે તે દાન આપતા આપના એમણે કંઈક મૂંઝવણ પણ અનુભવવા લાગી ચોડાક દિવસો પછી તે મૂંઝવણની સાથે-સાથે ગાળોનો દાન-પ્રવાહ હવે ચાલવા લાગ્યો. વસ્તુઓના ભંડારમા કદીડ ઓછા, કમી આવી શકતી હતી પણ ગાળોનો ભંડાર તે અક્ષય-અખડ હતો અને ગાળોના પર જોશ પ્રવાહમા યાચકોની-ગીડદી-બીડ ઓછી થતી ગઈ. મર્યાદા પુરોષોત્તમ શ્રીગમના કાને આ વાવડ-ખબર પહોંચ્યા. પોતાની દાનશાળાની આ દુર્દશા જોઈ એમનું દિલ દ્રવી ગયું પણ સાથે જ પ્રિય સેવક હનુમાનને કંઈ કહેવું જણુ ગમતું નહોતું. એક દા’ડે સખ્યા સમયે શ્રાવણ વનવિહાર માટે નીડળ્યા સાથે હનુમાન પણ હતા. રામે કંઈક જલ્દી-જલ્દી ડગલા ભગવા માડ્યા, તેથી હનુમાનજી પાછળ રહી ગયા. હનુમાન પાછળ-પાછળ આવ્યા ને સામે જુએ છે તે મૂંડડીમા એક સત બિરજેલા છે એમનું વિચિત્ર દૃશ્ય જોઈ હનુમાન દગ રહી ગયા. મુનિને સમગત દેહ મોના જેમ ચળખી રહ્યો હતો, પણ બધા ઉપર જુએ છે તે

મોઢુ ભૂડ નેપુ દેખાય છે આદર્શ-વિગ્રહ બાવે તેઓ નિકટ આત્મા મુનિના દેહને એકાદશી નીરખી રજા હતા મુનિ બોલ્યા હનુમાન આ દેહને શું જુઓ છો, નેપુ હોય તો આત્માને જુઓ. હનુમાન બોલ્યા : “પણ મુનિજી આણુ વિચિત્ર રૂપ મે ક્યાંય જોયું નથી. આણુ પણ કોઈ કારણ હશે ?”

મુનિએ કહ્યું સાંભળવા ઇચ્છો છો તો સાંભળો હું પૂર્વ જ મર્મા એક ગુહ્યપતિ હવો. સમગ્ર તરફથી આવતી ધનસાળામાં હું કામ કરતો હતો.

હનુમાન ! એ ધનસાળામાં મે વર્ષો સુધી ધન દીધા હર્ષ હનુરો થાઓ આવતા અને હું એમને ઉદાર હાથે અપતિ. આ હાથોએ લાખોનું ધન દીધું છે પણ હનુમાન આ જીએ મધુર વાક્યો-વેણોનું ધન આપ્યું નહીં પણ ધનની સાથે તિરસ્કાર વરસાવ્યો. થાઓને અપસન્દે વડે તિરસ્કાર વરસાવ્યો. થાઓનો અપસન્દે વડે તિરસ્કાર ક્યો અને આ ? એ ધન સાક્ષર બન્યું છે હાથોએ ધન દીધું એ સે દેહ સોના જેવો મળ્યો છે પણ જીએ તિરસ્કાર વરસાવ્યો એટલે મોઢુ ભૂડ નેપુ છે

માતા લાભં મયાલસં રમ્યામિ વિવિધાનિ ચ ।

ન લસં મધુર લાભ્ય તવોહ શુરુરુમુલ્લઃ ॥

હનુમાનજી જણુ સમજી ગયા અને હવે તો તમે પણ સમજી જ ગયા છો. હવે તમે મીઠી બોલીનો જાડુ સમજી જ ગયા દર્શાવે ?

બોલો પણ પહેલાં બોલવાની કળા શીખો એમ તો જ આનાં મે લઈ પછીથી જ તમારી માતાએ તમને બોલનાં શીખવ્યું છે પણ આજે આ બોલવાની કળા શીખો. બોલો પણ બોલતા પહેલાં તેણે મપાવેલા સન્દે તમારી વાણીમાં આકર્ષણ જ આવશે અને એવી વાણી સંપરીથી તમને ગચાવશે. તમારી વાણીમાં પણ શાંતિ પ્રચરવી શકશે

દિનાંક

૭-૬ ૧૯૫૮

જેન ઉપાધ્યય

કોટ મુમઈ

સ્વર્ગ વિષેની સોનેરી વાર્તાઓ તમે સાલળી છે અને આપણા ઘણા ભાઈઓ સ્વર્ગના સુખ મેળવવાની તૈયારી રૂબેલા છે પણ હું એ લોકોને કહું છું કે, સ્વર્ગમાં તમારી મીટ રીઝર્વ કરાવવા માટે તમારો સમય નકામો ખર્ચાડો નહીં એને બદલે તમે જેમાં રહો છો એ તમારા ઘરને જે સ્વર્ગ બનાવવા પ્રયત્ન કરો.

‘ઘર’ શબ્દ સહુને સરખો પ્રિય છે એક બાળક રડતું હોય તેને કહેવામાં આવે, ‘ચાલ બેટા ઘેર જઈએ’ તો એ તરત જ રડતું ચૂપ થઈ જશે ‘ઘર’ શબ્દમાં જ એ માધુર્ય છે કે, જે સાલળતા બાળક પોતાનું રડતું ભૂલી જાય છે એક મકાન છે જેમાં ત્રણ ઝોરડા છે એમાં ત્રસોઈ કરવાની, રહેવાની, તથા સૂતાની વ્યવસ્થા બરાબર છે આ દરેક ઝોરડા યોગ્ય પ્રકારના ફર્નિચર વડે સુસજ્જિત કરવામાં આવ્યા છે સૂવા માટે સુદર પલંગ છે, એમાં, એ મકાનનું નામ છે ડાક બગલો બીબું પણ એક મકાન છે, ઇટ-ચૂનાનું બનેલું એમાં પણ ઊંપરની બધી જ સુખ સગવડો છે, પણ એ કહેવાય છે હોટેલ ત્રીજું એક મકાન છે, જેમાં રહેવા-સૂતાની પૂરી વ્યવસ્થા છે એમાં એક વિશાળ હોલ પણ છે, પણ એનું નામ છે ધર્મશાળા એથી એક મકાન છે, જેમાં માણસ રહી પણ શકે છે, બોજન બનાવી શકે છે, મૂર્તિ શકે શકે છે, આનું નામ છે ઘર આમ જુવો તો ઇટ, ચૂનો પ્રત્યાદિ સામગ્રીનો ઉપયોગ તો બધામાં જ એક સરખી રીતે થયો છે, તેમ છતાં એ આ ચારે મકાનના નામ જુદા છે જીવનોપયોગી વસ્તુઓ, જીવનને, આવશ્યક સગવડો તો બધામાં છે, પણ પેલું ઘર છે. આ ઘર નથી ‘ઘર’ શબ્દમાં જે આકર્ષણ રહેલું છે તે પેલા બાકીના ત્રણમાંથી એકમાં નથી લાલે એ ઘર કરતા ડાક બગલો અત્યંત સુદર હોય, કે એ હોટેલમાં સુખસગવડો ધણી વધારે મળે એમ હોય, હુકમ કરતા જ

અમી મળી શકે બોજા મળી શકે એ બધું છતાં માણસ યાક નમ્રતામાં બે દિવસ રહે છે હોટેલમાં ચાર દિવસ રહે છે ધર્મશાળામાં થોડા દિવસ રહે છે અને પછી તેનું મન બોલી કોડે છે ચાલો ઘેર જઈએ.

સાંજે પાંચ વાગે નિશાળનો ઘટ વાગે છે ને વિદ્યાર્થીઓ ધર બંધી આવી નીકળે છે મનુદ મિશ્રમાથી જુદી ધર ત ક જાણ છે તમે ક્યુ પ્રવચન પૂરું મન ધેર જડો. એકદિસ બધે થતાં મેળો ન ધર મા આવે છે સાધુ પશુ સામ અભિષાર વાગે ધેર જ નમ છે (ગેયરી) કુકાને જતા નથી માથી વિચારવાનું એ છે કે આ ધરમાં એવું તે ક્યુ આકર્ષણ છે?

દરેક ધરમાં અવ્યકાટ કરતી ઘાડી જડેથી હેમ એવું પણ નથી જમે તેનું સાદુ ધર હેમ પણ પોતાનાં ધરનું માણસને આકર્ષણ છે જ એથી કરોડપતિનું ઘેર વાસણ માનવાનું કામ કરનારી બાઈ શિક્ષણી વાસણ આપવામાં મેલુ કરશે તો તરત જ કહેમે બાઈ સાહેબ વાસણ જરા જડેથી કશે મારે મેર જલુ છે માર્કે તે બાઈને પૂછે ધેર જવાની તને આટલી સલાવળ યાની છે? શુ તારુ ધર આ મહેલથી મે મુદર છે? ક્યાં આ સુમેમરમરથી જડેથી ફરત ને ક્યાં એનું મારીએ લીધું આજલુ? બેસતાંની સાથે એ રૂપોમાં કપડાં મેલાં થઈ નમ છે ને તે યે ! પણ એ બાઈનું મન તો તરત બેલી કીડી એ જમે તેવું પણ મારુ ધર છે અને તેથી મને એનું જે આકર્ષણ છે તે તમે જાણતાં નથી.

બીજી રીતે વાત કરીએ તો જુઓ તમે જમાઈના સમયે અનેક ચાર તમારે સાસરે ગયા હોયો. સાસરામાં તમારા સ્વજન સન્માનની વાત જ શી કરવી? ત્રણ દિવસમાં છ રતલ વસ્ત્ર વધી જાય તો નવાઈ નહીં સાસુની કાળજી જાળાસાળીઓની મીઠી વાતો વીરેમાં દિવસ ક્યારે વીટી જાય તેની જાણે પાતી નથી અને છતાં મે ત્રણ દિવસ થાય છે ને તમને તમારુ ધર યાદ આવે છે જેમ બાળકને માની યાદ આવે છે તેમ જમે ને જમે ત્યાં હો તમે તમામ મરને મા કરો છો.

ત્યારે મારો પ્રશ્ન એ છે કે ધરમાં એવું તે શુ છે? ધરમાં બે ચીજો છે એક જાનુ કલમ અને બીજી જ જુ અધિકાર. ધરમાં તમારો અધિકાર છે તમે બીમાર હો તો ધરનાં બીજા માણસોની સંવા લેવાનો તમને અધિકાર છે તે રીતે ધરમાં અન્ય કઈ બીમાર હેમ તો તેમની સેવા કરવાની તમારી ફરત છે.

જેનામાં કર્તવ્યભાન નથી અને જે અધિકાર જાણતો નથી તે પણ છે
જે અધિકાર જાણે છે, પણ કર્તવ્યની જવાબદારીમાંથી છટકી જવા
પ્રયત્ન કરે છે તે રાક્ષસ છે

જે અધિકાર જાણે છે અને સાથે કર્તવ્યને પણ પિછાને છે તે માનવ છે.

પશુને કોઈ જવાબદારી નથી દુનિયા યોગ્ય રીતે ચાલે કે, તેનો વિનાશ
થાય પશુને એની સાથે કોઈ લેવાદેવા નથી તેમ તેનો કોઈ અધિકાર પણ
નથી તે કોઈ માટે નથી તેમ એનું કોઈ નથી ફક્ત એનું શરીર એનું
પોતાનું છે કેટલોયે વ્યક્તિઓ એમ કહેતો હોય છે, “મારું કોઈ નથી, ને
હું કોઈનો નથી” આત્મયોગી પણ આવા જ શબ્દો ઉચ્ચારે છે પણ
એવા શબ્દ શબ્દ સસારની અસ્થિરતા પ્રગટે છે જ્યારે બીજાઓ આવા
શબ્દો બોલે છે ત્યારે એમના એ શબ્દોમાં ક્ષુદ્ર સ્વાર્થની ઝાંખી ધાય છે.
પોતાને માટે તો તે બધું જ કરવા તત્પર હોય છે પરંતુ બીજાની સેવા
કરવાનો પ્રસંગ આવે છે ત્યારે જ એ બોલી બેઠે છે કે, ‘હું કોઈ માટે
નથી, તેમ મારું કોઈ નથી’ આવો માણસ પણ છે ભલે ને એને શી ગડ
કે પૂછકું ન હોય

બીજી જાતના માણસો અધિકારમાં માને છે, પણ કર્તવ્યમાં માનતા
નથી તેઓ રાક્ષસ સમાન છે આવા લોકોનો સિદ્ધાંત હોય છે કે, ‘બધા
મારે માટે જ છવે છે, પણ હું કોઈ માટે છવતો નથી’ તે હમેશા બીજા
પાસેથી સેવા માગે છે દેવા નહીં સેવા કરવાનો જ્યારે પણ પ્રસંગ આવે
છે ત્યારે એ સુક્તિપ્રસુક્તિથી પોતાનું કામ બીજા પર દોળીને ખસી જાય
પરંતુ જે લેવાની સાથે આપી પણ જાણે છે તે પોતાના અમની ભેટ
બીજાના ચરણોમાં અર્પણ પણ કરી જાણે છે

‘ઘર’ શબ્દ સાથે આ જ વાત સંકળાયેલી છે એમાં માણસ લે છે
તેમ દે પણ છે ઘર એવું ધ્યાન છે જેમાં તમે આત્મીયતા અનુભવો છો
તેમ જ બીજા માટે પોતાના સુખનો ઉત્સર્ગ કેવી રીતે કરાય તેનો પાઠ પણ
ત્યાં જ મળે છે ઘર કહે છે ‘બીજા માટે છવો, અને બીજાના બળે છવો’
શુ લેવું, કેટલું લેવું અને કેટલું આપવું એ પ્રશ્નનો જવાબ ઘર પોતે જ
આપે છે માનવી જો ‘આપવું અને લેવું’ એનો વિવેક જૂહી જાય અને
પોતાનો જ વિચાર કરતો રહે, પોતાની જ વાત કંપી કરે અને પોતાનું જ
હિત વિચારી કરે તો તેના ઘરની સરસતા અને સ્નેહ ગુમાવી એસે છે

તમે ધરને સમજો છો ફર્નિચરની સમગ્રતા તમને પ્રિય છે એની પ્રાપ્તિ તમે રૂપિયા ખર્ચો છો પરંતુ ત્યાં સુધી તમે તમારા ધરને પ્રેમ, રિનય અને સદનરીક્ષવાના ફોજાથી સમગ્રવુ ન હોય ત્યાં સુધી તમારી બીજી સર્વ સમગ્રતા આનંદપ્રદ બની શકશે નહીં એ સમગ્રતા બને શોધી શકો છો ત્યાં સુધી તમારો જીવનનો સર્વ સાધનો વડે તમે ધરને નહીં સમગ્રતા જો ત્યાં સુધી એ સમગ્રતા નિરર્થક જ બની રહેવાની છે કશું તે રીતે ધરને સતતચર્ચા એક નવા પેસાને ખર્ચ નહીં થય અને એ સમગ્રતા એવી હશે કે બીજા કોઈ બદલાવી સમગ્રતા નહીં હોય તે ખસુ ખાતે કશું ખટકશે નહીં

સાથે જ એ ખસુ માટે પ્રયાસ કરીને સમગ્રતા સાચી અને બદલાવી સતત માટે દાખલ રૂપિયાનું ફર્નિચર બેસી તેમ તે આનંદ નહીં આપી શકે જો કુટુંબમાં ખર્ચપર પ્રેમ નહોતો તો રિખવાળા પક્ષ જ અને અખમસની ગાદીમાં ખસુ તમને કાંટાની માફક ખુચસે પરંતુ ધરમાં જો પ્રેમની ચર્ચા વહેતી હોય તે આખી-પૂરી આટલીમાં ખસુ તમને એકાદ આરામ મળે છે જેટલો સુદર માદલા પર સુત્રારને ખસુ નહીં મળતો હોય.

તમારે ધરની સમગ્રતા કરવી છે તો રાખવા ધરની તરફ જુઓ ત્યાંની સમગ્રતા જોઈને તમે સુખ બની જશો ત્યાં તમને પ્રેમનો અનંદો જોવા મળશે તેઓ આર બાઈઓ હતા આરે જ હશે જુદા હતા ખસુ જાણે કે આરેખના પ્રાણ એક હતા એવા આત્મપ્રેમની જોડે તે શોધી જશો નહીં પ્રેમના સુત્રે આરેખને એવા તે બાંધી રીધ હતા કે જાણે પ્રાણ એક ખસુ આરે રેક ન હોય.

પ્રેમ સાથે જ જોડાયું—સંજીવનું જ કામ કરે છે તત્કાલ તોડવાનું જુદા કરવાનું કામ કરે છે તો પ્રેમ સધિ છે તત્કાલ એકતા બે કરે છે જ્યારે પ્રેમ બેને એક કરે છે તત્કાલ સરીર પર કીડા કરે છે જ્યારે પ્રેમ આત્મા પર કીડા કરે છે તત્કાલને બોચાક યોદી છે ત્યારે પ્રેમનો બોચાક અતરના કોષની આવવા છે ત્યાં પ્રેમ છે ત્યાં કોષ રહી રાખે તથા.

સનકાઈદ સજી કપડાંને ધોઈ ઉત્કળતા જનાવે છે તે પ્રેમ અતરના વે નિ ૧૫૭ ધોઈ હાથને સળ ચરસ અને ખરિજ જનાવે છે સાચુ પૂઠો તે પ્રેમના પ્રયત્નમાં અપરુપ બને જ નથી ત્યાં બે દિશોમાં પ્રેમની પાવન સરિયા જ છે ત્યાં એકથી કશાચિત કાઈ બન થઈ નય તે બીજાને એને બની રહી ન પ્રેમ નથી ત્યાં તે દોની માં જાપઈ જશે વેરની આવવા

જન્મ લેશે પણ પ્રેમ આ આખી લગાઈનું મૂળ-બદલાની ભાવનાને જ ઉઠેદી નાખે છે. ઈર્ષ્યાની લતા ઉપર દેખના ફળ આવે છે પ્રેમની લતા પર સેવાના સુમધુર ફળ આવે છે

પ્રેમ એટલો હલકો છે કે, એનો ભાર લાગતો નથી કામ ગમે તેટલું મોટું હોય પણ એમા જે પ્રેમનું તત્ત્વ લાળી ગયું તો તમારા મગજ ઉપર ભાર ખર્નને રહેશે નહીં જે કામમા પ્રેમ છે એમા તમને આનંદ આવશે-એવો આનંદ કે, જેવો બાળકોને રમતમા આવે છે જે કે, રમતમા પણ શરીર થાકે છે, શ્વાસ વધી જાય છે પણ શું બાળકોને એનો ભાર લાગે છે ખરો? બિલકુલ નહીં, કારણ કે, એમા એમનો પ્રેમ છે તમે પૈસા માટે રોટલો છોડી દો છો, બાળક રમતના આનંદમા રોટલાને વીસરી જાય છે.

પ્રેમમા કામનો ભાર લાગતો નથી એક કામ એક માથુસ એક કલાકમા કરે છે તો બે આઠગીઓ એને કેટલી વારમા પૂરું કરશે? તે કામ અડધા કલાકમા પણ પૂરું થઈ શકે છે અને એ કામ એટલું લાંબુ પણ ખતી જાય છે કે, બે કલાકમા પણ પૂરું ન થઈ શકે તમે પૂછશો, એમ કેમ? એટલા માટે કે, જે એમા નસ-પ્રેમ હશે તો તે કામ એક અડધા કલાકમા જ પૂરું થઈ શકશે પણ કામ કરનારાઓગા એ કામ પ્રત્યે રસ-નુયિત-કે, પ્રેમ નહીં હોય તો એ એટલું બધું મૂંઝવણી શકે છે કે, બે કલાકમા તો શું બે વર્ષમાયે પૂરું થઈ શકતું નથી

પ્રેમ કામને નાનું અને હલકું બનાવી દે છે તમે કામ કરશો અને એનો તમને ખ્યાલેય નહીં રહે આ માતાઓ અહીં બેઠેલી છે એમને પૂછો કે, જ્યારે એમને ઘેર દીકરીના લગ્ન હોય છે ત્યારે અડધી-અડધી રાત સુધી તેઓ કામ કરે છે તો એ કેમ તેઓ થાકતા નથી? ચાર-ચાર કલાક સુધી ગીતો ગાય છે એમને તમે કહેશો કે, 'હવે થાકી ગયા હશે, આરામ કરી લો.' તો તેઓ શું જવાબ આપશે? એ જ કે, 'એમા મેં ક્યું મહા-સ્વાસ્થ્ય કામ કર્યું છે'

એ માતાનું બાળક બીમાર છે તે એને બોલે બેસાડી આખી રાત વિતાવી દેશે એનું મોટું બાળક કહેશે, 'બા, બાબાને મને આપો, હું રાખુ છું-તું સૂઈ જા' તો માતા કહેશે, 'મને કોઈ આવડતી નથી તું સૂઈ જા બેટા' અને જે તમે એ જ માતાને કહેશો કે, 'તમારી સાસુ બીમાર છે, એની સેવા કરવાની છે' તે વિના મને સેવા કરવા લાગશે અને અડધો કલાક પણ નહીં થાય કે તે કહેશે, 'કયા સુધી મેં કરતી રહીશ

મને તો જિંદગી આવી રહી છે' જાણક મારે આખી રાત જાગવાની માતા તેના પતિની માતા પાસે જ કેમ ચાલી ગઈ? કારણ કે ત્યાં પ્રેમનું એ ઝરણું નથી જે કામના ચાકનો બૂલાવી દે.

મશીન ચાલે છે અને મત્રો ધસાવે છે પરંતુ એમાં થોડું તેજ પૂરે. ધસાવાનું જણાયું નહીં તેમ મત્રો પણ ખોઈ જ ધસાયો. તેવી જ રીતે સેવાના કામમાં સરીકતું મશીન ધસાવે છે પણ એમાં જો પ્રેમનું તેજ હશે તો એના ધસાવાની ખબર પણ નહીં પડે.

એક વૃદ્ધ સત હતા. જેમનો દેહ જાળીરિત થઈ ગયો હતો. તેઓ સિત્તર વર્ષ વટાવી ચૂક્યા હતા. સરીક ચાકવું હતું પણ મનમાં હજી તાઝમી સ્ફુરતી હતી. મેંસી રહેવું એમને ગમતું નહોતું એટલે લાકડીને ખોલેખોલે થોડે-થોડે વિકાર ચાકવું ચાખવાનો તેમને પસંદ હતું. એક વખત એક નાની પહાડી ઉતરવાનો પ્રસંગ આવ્યો. એમનો બધો સામાન એમના સિંખોના ખસા પર હતો તન્નો કામમાં કેવળ લાકડીને સ્થાને ધીરે-ધીરે સરીકને સંભાળતા બિતરી રહ્યા હતા. અહીં કદિન છે તેમ બિતરવું પણ કદિન છે એ પણ પડી જવામાં કાર્ષ મુરોશી નથી. પડી જવામાં પણ સડીસડામતી નથી. એટલે તે વૃદ્ધ સત સરીક સંભાળતા બિતરી રહ્યા હતા. તો પણ થણી મુરોશી પડતી હતી પેલી બાબત એક કન્યા પહાડી પર ચડી રહી હતી એની પાંડે એનો કાર્ષ બેઠેલો હતો પણ ખૂબ આનંદથી તે ચડી રહી હતી. જ્યારે એ વૃદ્ધ સત પાસેથી પસાર થઈ તો સ્થવર મુનિએ પૂછ્યું 'તને અહવામાં મુરોશી પડતી નથી? કન્યાએ કહ્યું 'શેની મુરોશી?' મુનિએ આગળ કહ્યું 'હું તો આવી લાંબી ચાલી રહ્યો છું તારી પાસે છે જો કાર છે હું બિતરી રહ્યો છું તું ચડી રહી છે તો શું તને આ કાર લાગતો નથી? કન્યાએ હસતા-હસતા જવાનું આપ્યું. આ તો મારે કાર્ષ છે મહારાજ! શું લાઈનો પણ કાર લાઈને ખરે?'

કાર તો જવામાં હોય છે પછી કાર્ષનો કાર એ કાર કેમ નહોતો થઈ? પણ તે એટલા મારે જણાતો નથી કે કાર્ષ પ્રત્યે એનો પ્રેમ છે અને એ પ્રેમમાં કામના ચાકનો અનુભવ થતો નથી કાર્ષ પ્રત્યેના પ્રેમનું કિત્ત રામના પરમાં જોવા મળે છે. કાર્ષ પ્રત્યે લાઈનો એટલો પ્રેમ હતો પણ દૂર બેઠા-બેઠા એની કામના થઈ જાયતી નથી એટલે આજે તે જ્યારે રામ-પિતાનો આદેશ સ્વીકારી કાર્ષને મારે ગયોઆવું સિદ્ધાસન તથા વન વરદ

ચાલી નીકળે છે ત્યાં જ આવે છે કોશલનું સામ્રાજ્ય તથા રામ એવી રીતે ચાલી નીકળે છે જેમ એક પથિક કાઈ એક વૃક્ષ તળે મથ્યાહને વિશ્રામ લે છે અને થોડી વાર પછી એને છોડી ચાલી નીકળે છે, ત્યાં નથી કાઈ પ્રકારનું મમત્વ કે નથી એ છોડવાનો સકાય પાછું વળીને તે જોતા પણ નથી. પિતાના વિશાળ સામ્રાજ્યને રામ એવી રીતે છોડી ચાલી નીકળ્યા જાણે એ સામ્રાજ્યમાં તે એ ઘડી વિશ્રામ લેવા જ કેમ થોડા હોય.

રામ ગયા સાથે અયોધ્યાની સુપમા પણ સમાપ્ત થઈ ગઈ ભરત મોક્ષાગથી પાછા ફરે છે અયોધ્યામાં પ્રવેશ કર્યો તો જણાયું જાણે કે, કશું લાગ્યો હોય કાઈ જાતની ચહેલ-પહેલ દેખાતી નથી એક જાતની મૃત્યુવત્ શાંતિ છવાયેલી છે અયોધ્યાવાસીઓના મોઢા પડી ગયા હોય એવું દેખાઈ રહ્યું છે એમના દિલમાં જોડા આઘાત લાગેલો દેખાય છે કાઈને કાઈ પૂછે તો તે જવાબ દેવાને બદલે તરત આસુ સારવા લાગે છે ભરતે શત્રુદ્ધનની સામે જોયું એવું પણ ચિત્ર એવું જ હતું તરત રથને થોભાવ્યો અને સાંઠસ કરીને એ નાગરિકને પૂછ્યું, “આ અયોધ્યા આજે વેરાન કેમ બની ગયું છે?” તો જવાબમાં આખે આવી રહેલા આસુના દીપાને મહામહેનતે રોકતા તેણે ફક્ત એટલું જ કહ્યું કે, ‘મહેલમાં જશે ત્યાં જ બધી વાતની ખબર પડી જશે’

થોડી વારે ભરતનો રથ રાજમહેલ નજીક પહોંચ્યો ભરતના આગ મનનો સદેશ પહેલા જ ગણીવાસે પહોંચી ગયો હતો કેટલી પોતાની પ્રિય ઘસી મધરાતની સાથે હાથમાં આરતીનો થાળ લઈ લાડીલા બેટાની રાંઠ જોઈ રહી હતી રથ પરથી નીચે ઉતરતાની સાથે જ માતાએ પોતાના લાડીલા પુત્રના લગ્નાટે કુકુમનો આઢલો કર્યો અને કપૂરની આરતી ઉતારતા-ઉતારતા તે બોલી “બેટા, જેવી આ તને મળી છે તેવી કાઈનેય નહીં મળી હોય” ભરતે માતાનો અરણ્યપથ કર્યો અને પહેલો જ પ્રશ્ન કર્યો, “મા, પૂ. પિનાશ્વર કેમ છે? વડીલ બધું સમ કયા છે? લાઈ લક્ષ્મણ પણ દેખાતા નથી, દેવી સીતાના દર્શન થતા નથી અને અયોધ્યા આમ સૂમસામ કેમ જણાય છે?”

કેટલીએ પ્રેમભર્યા શબ્દોમાં જવાબ આપ્યો, “બેટા, તારી પાછળ તારા તાતે રામને રાજ્ય સોંપવાનું કાવતરું ક્યું હતું, પરંતુ આ માતાનું મન એ કઈ રીતે સ્વીકાર કરી શકે કે, જાણ્યાનો પુત્ર રામ રાજ્ય કરે અને મારો પુત્ર એની સેવામાં જીવો રહે એટલે બેટા, મેં રામને વનમાં મોકલીને

મારા પુત્ર માટે અપોખ્યાનું સિદ્ધસા સુરક્ષિત રાખ્યું છે. મારા વલ્લભા પુત્ર અપોખ્યાનો તાજા પહેરી લે તો મારી બાંખો એ નોંધને ટાકા બનુભવશે.

જરતને માટે તો આ પ્રમેદ જાહેર વીછીના હાથ સમાન હતો એવું દિવસ વધી રહ્યું હતું અને તેવું મન રહી રહ્યું હતું. મારી મા છે! જરતની માતા આટલી કઠોર હશે એ મેં સ્વપ્નમાં કદાચ નહોતું તે કહેવા લાગ્યો. મા, તેં મારા ઇતિહાસ બ્રાહ્મી નાખ્યો કાંઈનો ઇતિહાસ બ્રાહ્મણની વધારે એના જીવનની બીજી કોઈ મોટી કુશલિત થઈ શકે! કુશિયા એ જ કહેશે કે જરતે પૃથ્વીના દુકામ લીધા અને બાઈને વનમાં ધક્કો દીધો. મા તે આ શું કહ્યું! રઘુકૃણને ગૌરવભર્યા ઇતિહાસ બાળે ધૂળમાં મળી જશે!

આંસુ સારતાં જરતે બધું

પેટ કાઢ પસકા તબ સીંચા મન જિયન હિત બારિ ડહીલા.
બોરડા ઘરિ ઘર હેલુ હસાસા હા પાવિનુ સુ મહ કુલમાસા ॥
મો બસ કુમતિ રહી ઘર લોહિ જમમત કાહે ન મારહુ મોહિ.
જર માંગન મન માર્ મહી પીવા મરી ન જામ પરેહુ વહી કીલા ॥

અહાલિ ગુલસીદાસજીએ જરતના દિવસના આદરેખને નાલે વાચા આપી છે. આ કવિતામાં જરતનું હલ્લ આકાર થઈ જાય છે તેઓ મોખ્યા :
મો માતા તે જીતને કાપીને જ એના પાંદડાને સિંચન કરવા જેવું કાપી કહ્યું છે. કાંઈએ નાલે આજીને જીવાળવા સારુ આખા સરેવરનું પાણી સૂકવી દીધું હોય તેવું વનની એક બીસડી ખજુ એવું કામ ન કરે તેવું કામ તે કહ્યું છે. ધીર / મરી તે લખિ શાસ લીધા ખજુ હે પાર્શ્વિકી, સાચે જ તે રઘુકૃણમાં વિનયસ્વર્ણ બી વાળ્યા છે. જે તારા દિવસમાં આવી કુશલિત સમા મેલી હતી તો સારુ તો એ જ હતું કે તે જ મતાની સાથે જ મારુ વળુ જાળી દીધું હોત. જેથી મારે આ અભાગિયો દિવસ જેવો પડત નહીં અને નવાઈ લાગે છે કે તાતની સામે આવા કઠોર વચન બોલવાનું સાદસ કેમ તારાથી થઈ શક્યું! આદ કહેલું સારુ જાન જે વર મારતી વખતે તારી જીભ જ નજી ગઈ હોત અથવા એમાં હોમ પડી મથા હોત તો! આજ તે આજનો આ ફર દિવસ જેવો પડત નહીં.

જરતની ન ત્ર સામે કોશલનું થાજ છે અને માતાએ એને પથ તિ

બકટક બનાવ્યો છે પરંતુ ભરત એની કઠોરતમ શબ્દોમા નિદા કરી રહ્યા છે જેનાર કહેશે, જન્મ આપનાર જનનીતુ આવુ અપમાન અને તે પણ ભરત જેવાને મોઢે પરંતુ અહીં ઉપરથી તમને માતાનો તિરસ્કાર દેખાય છે પરંતુ ઉપરના કઠોર આવરણને દૂર કરી જોશો તો ત્યાં તમને લાઈ પ્રત્યે ઊભરાતો અનુરાગ દેખાશે

એક લાઈ કહે છે, ‘હું જો સિદ્ધાસને ન બેઠો તો તેથી શા પ્રલય આવી જવાતો છે ? ભરત પણ મારો જ લાઈ છે ને’ ન્યારે ખીન્ને લાઈ કહે છે, ‘મારો લાઈ વન-વગડામા ભટકતો ફરે અને હું અયોધ્યાના સિદ્ધાસન પર બેસી મોજ-મઝા માણુ ! મારો આત્મા એ કદી સ્વીકાર કરી શકે નહીં.’ તમે પણ એવું જ બોલો છો ને કે ‘મારા લાગની મિશ્કત લાઈ પાસે રહી ગઈ તો શું બગડી જશે ? આખરે છે તો એક જ લોહી ને !’ (સલામા હસાહસ)

ન્યારે તમારો લાઈ એવું બોલે કે, ‘મારો લાઈ ખૂપડીમા રહે અને હું મરીન ડ્રાઈવિના બગલામા રહું, એ વાતનો મારો આત્મા સ્વીકાર કરી શકતો નથી’ ત્યારે તે દિવસે ધરમા આવુ વાતાવરણ સર્જાશે, તે દિવસે શ્રરમા સ્વર્ગની શરણાઈઓ વાગી ઊઠશે પરંતુ આજે તો મને મળવો જ જોઈએ જો નહીં આપે તો કોર્ટના બારણા ખખડાવીશું.’

તમારે જો, તમારા ધરને સ્વર્ગ બનાવવુ હોય તો લક્ષ્મણ જેવો વિનય સ્વીખજો, લક્ષ્મણ વાસુદેવ હતા, તો પણ ન્યારે રામ ચાલતા હતા ત્યારે લક્ષ્મણ એમની આગળ ચાલતા અને કાકરા-પથ્થરને હટાવી લાઈ માટે રસ્તો સાફ કરતા જતા હતા તમારા ધરમા પણ શું આવો વિનય છે ? ધરમા વિનય હોય તો લગાઈ-ઝઘડા જ સમાપ્ત થઈ જાય પુત્ર એ પિતાનો વિનય રાખે અને વહુ જો સાસુનો વિનય રાખે તો કદી સંઘર્ષ પેદા થાય નહીં, કારણ સમસ્ત દોષોનું મૂળ લોભ છે ન્યાલોભનું પાણી પડે છે, ત્યાં પાપનો કીચડ થયા વિના રહેતો નથી મિલાડી ઉદગને ખાવામા પાપ માનતી નથી. તેવી જ રીતે જેના હૃદયમા લોભની જ્વાળા છે, તે દુનિયામા કેઈ પણ જાતનું પાપ કરતા અચકાશે નહીં આગમવાણી કહે છે

“હોદ્દો સવ્વ વિખાસણો !”

લોભ સર્વ પાપોનું મૂળ છે તો વિનય બધા સદ્ગુણોનું મૂળ છે. એટલા માટે જ વીરજીએ પોતાની છેલ્લી દેશનાના આરભમા વિનય વ્રતને સ્થાન આપ્યું છે વિનય આત્માને જ્ઞાન, દર્શન અને આદિત તરફ

મારા પુત્ર મારે જીવોખાનું સિદ્ધાંત સુરક્ષિત રાખ્યું છે મારા વચ્ચે
પુત્ર જીવોખાનું તાજુ વૃ પહેરી બે તો મારી આંખો એ જોઈને ટકા
જીવોખાનું

ભરતને મારે તો આ પ્રત્યેક સુખ વીઠીના ૪ અ સમાન સુખ એવું
દિવ વધી રહ્યું હતું અને તેનું મન પી રહ્યું હતું 'મારી મા છે
સાતની માતા બાઈલી કોર કશે એ મે અખર્માય કશું નહે' તે
કહેવા લાગ્યો 'મા તે' મારા ઇતિહાસ બચાવી નાખ્યો કેઈનો ઇતિહાસ
બચાવવાથી નધારે એના જીવનની બીજી કેઈ મોટી કુર્ચિત થઈ ઠોકે કુર્ચિત
એ જ કહેશે કે ભરતે પૃથ્વીના દુઃખ લીધા અને ભાઈને વનમાં પીસી
દીધા. મા તે આ શું ક્યું? રહુજીનો ચોરવલપો ઇતિહાસ આજે પૂજ્ય
મળે મળે!

આંસુ સ્વરતાં સરવે બહુ

વેદ કહિ વચ્ચે તબ લીધા મન જિયન દિવ કારિ વહીલા.
ચોરજ થરિ કર છેલ્લું કલાસા હા પાપિન્ તુ મહ કુલમાસા ॥
જો મલ કુમલિ રહી કર લોહિ લનમલ કાહે ન માલ મોહિ.
વર માંગન મન મહે નહી વીકા કરી જ લામ પરેલુ નહી કીકા ॥

મહાકવિ તુલસીદાસજીએ ભરતના દિવના બાઈપ્રેમને જાણે વાચા આપી
છે. આ કવિતામાં ભરતનું હૃદય સ્પષ્ટ થઈ જાય છે તેમાં એના
જો માતા તે વૃક્ષને કાપીને જ એના પાંદડાને સિંચન કરવા જેવું ક્યું
ક્યું છે કેઈએ જાણે ગાંધીને જીવાણા આરુ આખા સરોવરનું પ્રતીક
સૂચી દીધું હોય તેવું વનની એક બીલડી પણ એવું ધમ ન કરે તેવું ધમ
વેં ક્યું છે બીજા બચે તે લગિ આસ બીધા પણ હે પાપિન્ડી સાથે જ
તે રહુજીનાં વિનાશનાં બી વાળ્યાં છે એવારા દિવમાં આવી કુલ્લિ સમા
મેલી હતી તો આરુ તો એ જ હતું કે તે જન્મતાની સાથે જ મારુ મળુ
કાળી દીધું હોત, જેથી મારે આ અબાજિયો દિવસ જોવો પડત નહીં અને
નવાઈ ધાને છે કે તાતની સાથે આવાં કોર વચન માનવાનું સાદસ કેમ
તારામાં થઈ શક્યું? જોઈ કેટલું આરુ આત જો વર માનતી વખતે તારી
જીમ જ જ્યો મઈ દોત અથવા એમાં કોય પડે તથા દોત તો! આઈ હે
આ તો આ મે દિવસ તેવા પડત નહીં

ભરતની નજર સામે કીલકનું ચળ છે અને માતાએ એનો પગ નિ

ષ્ટ દક ખનાવ્યો છે પરંતુ ભરત એની કઠોરતમ શબ્દોમા નિદા કરી રહ્યા છે જેનાર કહેશે, જન્મ આપનાર જનનીતુ આવુ અપમાન અને તે પણ ભરત જેવાને મોઢે પરંતુ અહીં ઉપરથી તમને માતાનો તિરસ્કાર દેખાય છે પરંતુ ઉપરના કઠોર આવરણને દૂર કરી જોશો તો ત્યાં તમને બાઈ પ્રત્યે જીભરાતો અનુરાગ દેખાશે

એક બાઈ કહે છે, 'હું જો સિદ્ધાસને ન બેઠો તો તેથી શો પ્રલય આવી જવાનો છે ? ભરત પણ મારે જ બાઈ છે ને' ન્યારે પીજો બાઈ કહે છે, 'મારે બાઈ વન-વગડામા બટકતો કરે અને હું અયોધ્યાના સિદ્ધાસન પર બેસી મોજ-મઝા માણુ ! મારે આત્મા એ કદી સ્વીકાર કરી શકે નહીં.' તમે પણ એવું જ બોલો છો ને કે 'મારા ભાગની મિશ્કત બાઈ પાસે રહી ગઈ તો શું બગડી જશે ? આખરે છે તો એક જ લોહી ને !' (સભામા હસાહસ)

ન્યારે તમારે બાઈ એવું બોલે કે, 'મારે બાઈ ખૂપડીમા રહે અને હું મરીન ડ્રાઈવિંગ બગલામા રહું, એ વાતનો મારે આત્મા સ્વીકાર કરી શકતો નથી' ત્યારે તે દિવસે ધરમા આવુ વાતાવરણ સર્જશે, તે દિવસે ધરમા સ્વર્ગની શરણાઈઓ વાગી જાશે પરંતુ આજે તો મને મળવો જ જોઈએ જો નહીં આપે તો કોર્ટના બારણા ખખડાવીશું'

તમારે જો, તમારા ધરને સ્વર્ગ ખનાવવુ હોય તો લક્ષ્મણ જેવો વિનય શીખજો, લક્ષ્મણ વાસુદેવ હતા, તો પણ ન્યારે રામ ચાલતા હતા ત્યારે લક્ષ્મણ એમની આગળ ચાલતા અને કાકરા-પથ્થરને હટાવી બાઈ માટે રસ્તો સાફ કરતા જતા હતા તમારા ધરમા પણ શું આવો વિનય છે ? ધરમા વિનય હોય તો લગ્ન-ઝગડા જ સમાપ્ત થઈ જાય પુત્ર એ પિતાનો વિનય રાખે અને વહુ જો સાસુનો વિનય રાખે તો કદી સંઘર્ષ પેદા થાય નહીં, કારણ સમસ્ત દોષોનું મૂળ લોભ છે ન્યાલોભનું પાણી પડે છે, ત્યાં પાપનો કીચડ થયા વિના રહેતો નથી બિલાડી ઉદરને ખાવામા પાપ માનતી નથી. તેવી જ રીતે જેના હૃદયમા લોભની જ્વાળા છે, તે દુનિયામા કોઈ પણ જાતનું પાપ કરતા અચકારો નહીં આગમવાણી કહે છે

“હોહો સન્ન વિનાસણો !”

લોભ સર્વ પાપોનું મૂળ છે તો વિનય બધા સહગુણોનું મૂળ છે. એટલા માટે જ વીરબ્રહ્મા પોતાની છેલ્લી દેશનાના પ્રારભમા વિનય વ્રતને સ્થાપ આપ્યું છે વિનય આત્માને શાન, દર્શન અને ચારિત્ર તરફ

જ્યા પ્રેરણા આપે છે હૃદયનો વિનય લોભીને ઉદ્ધર બનાવે છે જ્યારે અવિનય હૃદયનાં ક્ષિપ્રતાં દારોને બધ કરી દે છે

એક દિવસ પેતાની ભાભી પાસે પાણી માગ્યું ભાભી પેતાની એક આંખ ઉપર ચાંચી ભેરી હતી. દિવસે એને જ મરકરીનું ઘટન બનાવતાં મળ્યું

પાણી ભાભી પાણી પા” ભાભીનું હૃદય ચીરાઈ ગયું તેણે જવાબ આપ્યો,

હું મરના દૈવશને પાણી પાઈ છું છું પણ દિવસીયા મારા, તને પાણી નથી પાઈ” તે જ વખતે નાના દિવસે આવ્યો અને કહ્યું પાણી ભાભી પાણી પાઓને. નાના દિવસની વાણીમાં સાકર હતી. ભાભીના દિલની કળી ખીલી જોઈ એણે મળ્યું, મારા લાડીયા દિવસ, તને પાણી તે શું બલમ્બું સરખત પાઈલ

મોટા દિવસની અવિનયમયરી વાને એ ભાભીના હૃદયનાં ખૂસતાં દારો બધ કરી દીધાં જ્યારે નાના દિવસની વિનયમયરી વાણીએ ભાભીના હૃદયનાં બધ દાર ઉપાડી દીધાં

એકલા માટે જ વિનયી પુત્ર પિતાના પ્રેમનો વધુ ભાગીદાર બને છે પૈસાના તે સરખા હિસ્સા કરવા પડે છે કારણ જાળના મુજબાં એકું વિશ્વાળન કોઈથી સફળ થતું નથી. આર પુત્રા હોય તે આર જ પિતાની સત્પતિ પર પેતાનો અધિકાર નહેર કરે છે સૌને અધિકાર છે પરંતુ જેણે લેખીને પરસેવો પાડી જ પતિ ભેળી કરી છે તે બરડા બાપનો પણ કોઈ અધિકાર ખરા કે નહીં ! પણ એના માટે કોઈ એક શબ્દ પણ ઉચ્ચારતું નથી. કદાં પિતાને જાણ્યું કરી શકે છે કે તે પાતાની સત્પતિ પેતાના આર જ પુત્રા વચ્ચે વહેતી કે પરંતુ એના પ્રેમનું વિશ્વાળન કરવાનું કદના અધિકાર ક્ષેત્રની જાણતી વસ્તુ છે જે વિનયથી જ હશે તે જ એના પ્રેમનો વધુ ભાગીદાર બનશે.

પૈસા જાવવા પ્રેમ જે કઈ પણ હોય, તે સેવા માટે તમ્બરે નમવું. પારો પુત્રને સેવા માટે માતાને નીચા વળતુ પડે છે વચર નામે માતા પુત્રને મેળવી શકતી નથી તેમ વચર નામે તમે પણ સહુએને મેળવી શકતા નથી. પાણી હમેશાં એ તરફ વહે છે કે જ્યાં ઢળાવ હોય તેવી જ રીતે સહુએ પણ તે જાણુ જ જાણ છે ? તરફ હૃદયને ઢળાવ હોય અને હૃદયમાં નમના અને કામળતા હોય તમે જામવા મેળા જામવાની મો ત્યાં એકાદ માટે કાળજીઓ જાણી મેળો અને તમે મુજાવા તે પાણીને એક છૂટકો પીનાની સાથે જ પેતા કાળજીઓ પણ પાણીની સાથે જ મેળે કિતરી

જશે તેવી જ રીતે જ્ઞાનનું 'બોજન કયું' છે પણ વિનયનો ઘૂટડો પીધો નથી તો તમે મૂઝાઈ જશો.

ગૌશાલક અને જમાલી આવી જ રીતે ગૂચ્છાયા હતા એમણે જ્ઞાન તો મેળવ્યું હતું પરંતુ જ્ઞાનની સાથે વિનયના ઘૂટડા ઉતારી નહોતા તેથી તેઓ ગૂચ્છાઈ ગયા અને એવા કસાયા કે, જીવનની શાંતિ ખોઈ એકા આટલું જ્ઞાન મેળવ્યા છતાં પણ બધી તરફથી તેમને તિરસ્કાર મળ્યો. એવું એ જ કારણ છે કે, તેમણે વિનય સેવ્યો નહીં વિનયી શિષ્ય સર્વત્ર સૌનો આદર પામે છે, બ્યારે અવિનયશીલ શિષ્ય સર્વત્ર અનાદર અને અપમાન પ્રાપ્ત કરે છે આગમમા ભગવાન મહાવીર ફરમાવે છે

જહા સુક પુદ્ગોલો, નિક્ક સિગ્ગહ સવ્વસો ।

પવ્વ દુસ્સોપ પહિનીલે, મુદ્ધરી નિક્કસિગ્ગહ ॥

ઉત્તરાધ્મન અ ૧ ગા.

જેમ સડેલા કાનવળી ફૂતરીને ક્યાંય પણ પ્રવેશ મળતો નથી, બ્યારે તરફથી અનાદર અને તિરસ્કાર જ મળે છે તેવી જ રીતે જેણે વિનયને પોતાના હૃદયમાંથી દૂર કર્યો છે તેને પણ સૌ કોઈ દૂર જ હાસેમે છે તેને ક્યાંય સન્માન મળતું નથી

મહાપુરુષો સર્વત્ર માન પામે છે કારણ કે, તેઓ પોતાના શુરુજીનેને હંમેશા, માન આપે છે શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ હંમેશા પોતાની માતાને પ્રણામ કરતા હતા તેઓ માતાના ખગમા ખડતા પડતા મોટા થયા તમે પણ તમારી માતાના ખગમા ખડતા પડતા મોટા થયા હશે લક્ષ્મણ પણ વાસુદેવ હતા. એમનું પદ મોટું હતું. ત્રિખંડના તે નાયક હતા એમની પાસે સત્તા હતી પરંતુ સત્તાનો નશો નહોતો. સત્તા ખૂરી હોતી નથી, પરંતુ ખૂરો છે સત્તાનો નશો ધન ખરાબ નથી પણ ધનનો નશો ખરાબ છે રાવણ, કસ અને દુર્યોધન એના નશામાં જ હોવા હતા. તેથી જ તેઓ દુનિયાની ઠોકરો પામ્યા. સત્તાના મદમાં એમણે કહ્યું દુનિયાના માનવીઓ કીડ-મ કોડ છે! એટલે દુનિયાએ એમને ઠોકર મારી

જે ધરમાં મોટા-નાનાની મર્યાદા છે, બ્યા લક્ષ્મણ જેવો વિનય છે અને લરત જેવો પ્રેમ છે તે ધર જ નહીં સ્વર્ગ જ છે

હમણા હુ ધરના પુરુષપાત્રો અંગે બોલ્યો છું. પરંતુ ધરમાં નારી પાત્રોનું ધ્યાન પણ આજી નથી અને જો સાચું જોવામાં આવે, તો ધરનું સજ નારીઓના હાથમાં છે તમે (પુરુષો) દુઃખનના રાજા છો તો ધરની

રાણેઓ આ નારીઓ છે એટલે એમને પણ બે સબ્બ કહેવા જોઈએ
કારણ કે નરકને સ્વર્ગમાં ફેરવી દેવું એ નારીના હાથમાં છે વાડુ ત્યારે જ્યાં
મેઢેથી ખાતાઓ અને બહેનોને કુ પૂછુ છું કે તમે ધરને સ્વર્ગ બનાવવા
આહો છો કે નરક ? તમારામાં બન્ને જાતની કળા છે પરંતુ એને ઉપયોગ
કઈ રીતે કરી રહો છો ? આજે તમારા ધરમાં સ્વર્ગ છે કે નરક ?

તમે કદાચ વિચાર કરતા હશો કે મહારાજે આ ક્વે પ્રશ્ન કર્યો તમે
કહેશો તમારુ ધર સ્વર્ગ છે વિશાળ બગીચો છે બે બે ગાડીઓ છે
બગીચો છે નોકરો છે બધી સામગ્રી છે હા દેખીતુ તો તે સ્વર્ગ છે પણ
જ્યારે કિતરીને જુઓ તો કદાચ બીજુ જ દસ્ય દેખાશે.

ધરમાં સાસુ પત્તુ છે અને વડુ પત્તુ. એ ધરનાં મુખ્ય પાત્રો છે બે
એકબી વચ્ચે પ્રેમની ત્રાજા વહી રહી હોય તો સમજવું કે ધરમાં સ્વર્ગ છે
પત્તુ આજે તો સાસુ અને વડુ વચ્ચે વૈમત્યની કિડી ખાઈ ખોદાઈ ગઈ
હોય છે સાસુને વડુ બાપે હરિવાદ છે તો વડુને સાસુ બાપે. વડુ કહે છે
“એક મીનીટ પત્તુ આ સાસુ ચેન પાયા દેતી નથી એની દુલ્હા કમેઈ
આકતી જ રહે છે એને મારો એક જ વાવ ચમતી નથી સારી સાચી વાત
પત્તુ એને જૂઠી વાત છે કદી પ્રેમનાં બે વચ્ચે જ સાંભળવા મળતાં નથી.
સ્વારથી સાંજ સુધી કું કમ કરતી રહુ છું સોહીતો પરસેવો પાડુ છું તો
પત્તુ બે મીટા સબ્બો મળના નથી કે બધાં બમ વીસ] શુક્ર

તો સાસુની વાત પત્તુ સાંભળીશો તે કહે છે કુ ધરની ધન્યતા
આખરુ સાચુ છે તમે શુ જાણો ધરને કેમ ચલાવવું તે નિત્ર નવા
શોખો અને નિત્ર નવી ફેશનોને લીધે ધર બરમાદ થઈ શુ છે કમાણી
છે નહીં બિચારો હાકરો સગાઈથી સાંજ સુધી કુશને બેસે છે ત્યારે બે પૈસા
કમાય છે પત્તુ બાપે શુ ? હાથમાં આલ્ચુ કે સાક પૈસાને તો એના
હાથમાં ન્તાં જ જાણે પાંખો બાવી નય છે તેથી ધરમાં પૈસો દેખાતો નથી.
કુ એને સારી-સાચી વાત કરુ છું તો એને કબી લાગે છે કુ જ બરતણ
છું દુનિયા મન / કહે છે તો શુ મન કાંઈ લક્ષ્યને શોખ છે ? શુ
ભાઈથી મારુ પેટ ભરાતુ હશે !

સાંભળીને બનેલી વાતો બનેલી વાતોમાં સાચુપણ રહેતુ . પત્તુ
વડુને સાસુનુ બાપણ દેખાતુ નથી અને સાસુને નવા મુજબી નૂતનતા દેખાતી
નથી. એટલે બે બે એકબીબને નિંદે છે પરંતુ આજ વડુ આજે પોતાની
સગી મા પાસે જાય ત્યારે એને એનુ બાપણ બાપુ આવતુ નથી તેમ એની

જલ પણ લાખી લાખતી નથી માતાને ઘેર તો એ સવારથી સાજ સુધી કામ કરે છે ચૂલો પેટાવે છે, વાસણ પણ માળે છે અને કપડા પણ ધૂએ છે, લોહીનો પરસેવો પણ થાય છે, તેમ છતાં લોહી સુકાતું નથી

ખીજ બાજુ સાસુની દીકરી જ્યારે ઘેર આવે છે ત્યારે શું તે પોતાની જૂની ઢાંચે જ ચાલે છે? શું કોઈ નવી ફેશન લાવતી નથી? એના માટે તો મા નવી નવી ફેશનેબલ ચીજો ખરીદી લાવે છે, અને એ પ્રેમથી આપે છે. ત્યાં કમાણી અને ખર્ચોના મેળની ચિંતા સત્તાવતી નથી ત્યાં એ બધી સીધી સાદી અને સાચી વાતો બૂઝી જાય છે કે જેના વડે એ રોજ-રોજ વહુને નિહતી હતી.

ધરનુ આ નરક એક દિવસમા સ્વર્ગમા ફેરવી શકાય છે જો વહુ સાસુને માની લે અને સાસુ વહુને દીકરી સમજી લે, તો દષ્ટિ બદલાતાં જ સૃષ્ટિ પણ બદલાઈ જશે જ્યાં સુધી દષ્ટિ નહીં બદલાય ત્યાં સુધી આ ક્રમ ચાલતો જ રહેશે

હા, તો માતાઓ તમે માહું લગાડજો મા ધરને સ્વર્ગ પણ તમે જ બનાવી શકો છો અને નરક બનાવનાર પણ તમે જ છો બનાવ એક જ બને છે, પરંતુ જો દષ્ટિ જ બદલાઈ હોય તો એ જ બનાવ ધરને સ્વર્ગ બનાવી શકે છે અને તે જ નરક પણ

એકવાર એક વહુથી કાચનો ગ્લાસ ફૂટી ગયો કાચના ફૂટવાનો અવાજ સાંભળતા જ તેની સાસુ દોડતી આવી અને જોતાની સાથે જ આખો ચઢાવતા ખેલી "શું હાથ લાગી ગયા છે તારા? રોજ-રોજ માલ ખાય છે તો બધી શક્તિ જાય છે ક્યાં? જો બાપુને ઘેર આવો ગ્લાસ ફૂટત તો ખબર પડત અહીં મારો દીકરો કમાય છે આખો દિવસ ખેડી-ખેડી ખાય છે, એટલે જ હાથની શક્તિ જીમે આવી ગઈ છે રોજ જીલ લડાવ્યા કરે છે આજે ગ્લાસ ફોડ્યો, કાંચે પ્યાલો ફોડ્યો તો વળી ક્યારે ગ્લાસી ફોડે છે"

વહુ પણ તાડકની કહેવા લાગી "હા, હા, હું ખેડી-ખેડી ખાઉ છું અને તમે ઊભા-ઊભા ખાતા હશે જાણે કે, કમાઈ-કમાઈને ટગલા કરી દીધા. એકેય દિન ખાલી જનો નથી જ્યારથી આવી છું ત્યારથી રોજ રોજ ખેત્યાર સંભળાવી ન દો ત્યાં સુધી જેન પડતુ નથી કદી મારી માને વગેવગે, તો કદી મારા બાપને અને કોઈવાર તો વળી મારી સાત પેઢીઓને સપાટામાં લેજો એ બધા ખરાબ છે. ટોંગલાનો અવતાર તો તમે જ લઈને આવ્યા છો"

જને બાળુએ તીર વરસા અને એકબીજાના હૃદયને વીધવા લાગ્યાં. બાળુ જ નો ખર હોય તે પછી નરક બાધી વિશેષ ખરાબ જેવું હતું. નરકનુ ચિત્ર તમે જોઈ લીધું હવે સ્વર્ગનુ ચિત્ર પણ જોઈ લો.

વધુ દુધનો આસ જરી સસરાને બાપવા જઈ રહી હતી દુધ ગરમ હતું આસ એકદમ હાથમાંથી છૂટી ગયો. જમીન પર પડ્યાં જ આસના દુકાદેદુકામ થઈ ગયા બાળુના ઓરડામાંથી સાસુ દોડતી બાવી કહેવા લાગી દીકરી ચિત્તા ન કરીશ ખાસી આસ જ ફૂટ્યો છે ને! આસના દુકામ જામ થયા પણ મારી બેઠીના દિલના દુકામ થવા ન જોઈએ. જોએ બેઠા ક્યાં તારા ખર્ચા ક્યાં દુકાદે પેસી ન જાય, મારી સોના જેવો વઢૂથી શુ કાચનો આસ મેળો છે!

આ સખ્તો જાણે જન્મતના ભૂટા હતા. જ સંવિજ્ઞાતાં જ વઢૂની આંખો બિહારાઈ બાવી તે સાસુના ખર્ચા પડી ગઈ કહેવા લાગી મેં પિયરમાં મારી માને છેડી પણ જલ્દી મને નથી મા મળે મઈ છે એ જાતી મા કરતાં પણ મારા પ્રત્યે વધારે પ્રેમ ધરાવે છે ઘેર પણ જો આસ ફૂટી જાય તે સગી મા પણ મે સખ્તે કલા વગર રહેતી નથી.

આસ પડે છે અને ફૂટતાં ક્યાં રાહી શકતુ નથી. પરંતુ પ્રેમને વૃદ્ધાથી તમે રાહી શકો છો. કાચના કામ થયા એની ચિત્તા નથી પરંતુ ધરના દુકામ થવા દેશો નહીં.

ધરમાં પ્રેમનુ વાતાવરણ જવાયેશુ રાખ્યું હોય એકબીજાનુ સન્માન જાળવ્યું હોય એક બીજાને આદર ક્યાં હોય તે ધર સ્વર્ગ જની શકે છે.

કુટુંબનાં મે મહત્વપૂર્ણ સભ્યો છે પતિ અને પત્ની. એમની જવાબદારીઓ જાણે પણ મારે કહેવું છે પરંતુ આ ધર્મબાળી કહે છે કે હવે બસ કરો. વાડુ ત્યારે પતિ-પત્નીની જવાબદારીઓ જાણે બીજા વાર વિચાર કરીશુ એ શાંતિ.

જેન સપ્તમ કાંદવાડી મુજર્જ

આજના પ્રવચનનું મથાળું છે “ચાહના દળી તો ચિંતા દળી” ચિંતા એ માનસિક શક્તિને ફેરી ખાનાર કોડો છે તમે ચિંતાથી મુક્ત થવા ઇચ્છો છો તમે એકલા જ શા માટે, કાંઈ પણ શિક્ષિત વ્યક્તિ ચિંતાથી અચવા જ માગશે

તો શું ચિંતા એ જરૂરી છે ?

વિચારવાનું તો એ છે કે ચિંતા જીવન માટે જરૂરી પણ છે ? ચાલો, થોડીકવાર આપણે ચિંતાની જગરિયાત અંગે પણ વિચારી લઈએ એમ તો તમે સામળના આવ્યા છો કે ચિંતા એ ચિંતા સમાન છે પરંતુ ક્યારેક ચિંતા પણ જરૂરી બની જાય છે

એક વિદ્યાર્થી છે એને રમવાનો ખૂબ જ શોખ છે દિવસમાં આઠ કલાક ધરતી બહાર રહે છે પિક્નિક પાર્ટીઓમાં સૌથી પહેલો એ હોય છે શહેરના સિનેમાઘરોના નામો એને યાદ છે ક્યા સિનેમા-ઘરમાં ક્યું સિનેમા ચાલી રહ્યું છે એની એને પૂરેપૂરી માહિતી છે પરંતુ અભ્યાસના પુસ્તકોમાંનું એક પણ પાનું એ કદી ખોલતો નથી, તો તમે કહી જાડશો કે તને જાણવાની ચિંતા નથી દરકાર નથી, તો શું પાસ થઈશ ? હવે કહો, અહીં ચિંતા જરૂરી છે કે નહીં ?

બેનોનું કામ ધરમા સુવ્યવસ્થા બળવવાનું છે તેને પ્રમાદ કરે છે, ધરમાનો સામન વેરવિખેર પડ્યો હોય છે, કચરો પણ સાફ થતો નથી, સાત વાગ્યે પથારી તળે તો ચાહનો કપ ક્યારે મળશે, ઓફિસે જવાનો સમય થઈ ગયો છે ને ધરમા જમવાનું તૈયાર નથી, બાળકોને અગિયાર વાગ્યે શાળાએ જવાનું છે અને સાડા દસ વાગ્યા છતાં એમના બાણાનું

કાંઈ થયું નથી તો બાવી સ્થિતિમાં તમે થીમતીછત્રે કહેશો કે તને ધરતી કાંઈ મિલ્યા છે કે નહીં ?

ધરતી મિલ્યા રાખવી જરૂરી છે ગૃહિણીને બે ધરતી કાળજી (મિલ્યા) નહીં હોય તો તમારું દરેક કામ ઝંઝવણિયત બની જશે તમને તમારી બોલિસતી મિલ્યા રચા કરતી હોય છે પોણાઠણ ઉપર મહિમાળને કમિ બાવો છે તમારા મનમાં ખલખલો મળી જાય છે પુરુષવર્ગ દુકાનના કામમાં બે બાળક કરે અગિયાર વાગ્યે દુકાને જતાનો સમય હોય ત્યારે જમીને દોઢ કલાકની નિદ્રા એવે બને સાજ ખારે છીડીને દુકાને જાય તો તેવા વખતે દેવીજી (થીમતીછત્ર) જ હાન બનેશો કે તમને દુકાનની મિલ્યા છે કે નહીં ? હા તો તમે જ વિચારો કે તમારે મિલ્યા-કાળજી રાખવી છે કે નહીં ?

પ્રવચનનો સમય સારા બાઈ વાળાનો છે મેલ્યાબો બાવી પહેલ્યા છે બને કુ બે નવ વાગ્યા સુધી ઉપર ૮ બેડા રહુ તો તમે જ મેલવી છીશો કે મહારાજશ્રીને અમારા સમયની કિમત જ નથી બા મારી વાત છે તમારી નથી તમે સામા બાહને બાને નવ વાગ્યે બાવો તો શુ ગેરલાભ નથી ? તો બુનિજી પોતાના સમયે પાટ ઉપર બાવી જતા નથી તો કહેવાય છે કે મહારાજશ્રીને મિલ્યા જ નથી અમારો સમય જવડે છે તો મારે પણ તમારી મિલ્યા રાખવી રહી

તમારો ડોકરો બીમાર છે ડોક્ટરને તમે દેખાવ્યું એવું મેલ્યું દયાનો પણ બાપો બે ડોક સમયસર દવા જ લેતો ન હોય ચરી પડતો ન હોય લે તમે જ કહેશો કે તને તારા સરીતની કાંઈ કાળજી જ નથી તો બીજો એવું શુ કરે ? હવે બે ડોક્ટર જ ડોક સમય ઉપર ઇન્જેક્શન દેવા બાવતો નથી તો તમે ડોક્ટરને કહેશો કે સાહેબ તમને મારા પુત્રની દરકાર છે કે નહીં ? બને બે ટપુશન-ચિકાક સમય પર આવે નહીં બને બાળક અભ્યાસમાં નબળો હોય તો તમે બે માર્ગરને કહેશો કે તમને પૈસાથી જ મનલગ છે અમારા બાળકની કાંઈ મિલ્યા જ નથી

ડોક્ટરે મિલ્યા ૮ ન રાખી તો રોગીના પ્રાણ કાઢી મના, માસ્તરે કાળજી ન રાખી તો બાળક નાપાસ થઈ ગયેલ કાંઈ કલાક બે સમયસર બોલિસે પહેલતો નથી તો તમે બેને નોકરી પરથી કાઢી મૂકીશો, મારોપ મૂકીશો કે તમને તો સમયની કાંઈ પડી નહીં

મહારાણી વિક્ટોરીયાનો સેક્રેટરી એકવાર એના સચિવાલયમા ત્રણ મિનિટ મોડા પહોંચ્યો મહારાણી બહુ વ્યગ્ર હતી સેક્રેટરી આવ્યો તો બોલી 'તમારી ઘડિયાળ ભુલ્યો' એણે કહ્યું 'ક્ષમા કરજો, મારું ઘડિયાળ જરા સુસ્ત છે' વિક્ટોરીયાએ કહ્યું 'કા તો તમે તમારું ઘડિયાળ બદલો અથવા તો મારે મારા સેક્રેટરીને બદલવા પાસે કારણ કે તમને સમય પર આવવાની ચિતા નથી' મત્રીને પોતાના કામની ચિતા ન સેવે તો સારાચે દેશની મુરખા ભયમા મૂકાઈ જાય મત્રી જ સા માટે, પત્રોત્તર રૂપિયા મેળવતો સિગ્નલમેન જે પોતાના સમયની ચિતા ન રાખે તો કેટલું નુકસાન થાય ? જે ટૂંકો અચકાઈ જાય, સેક્રેટરીના પ્રાણ જાય, હજારોનું શરીર અને સૌ દુઃખ નષ્ટબ્રષ્ટ થઈ જાય

હા, તો જીવનના દરેક ક્ષેત્રમા ચિતા સેવવી જરૂરી છે ધોખી તમારા કપડા આપી ગયો તમે એની કાળજી રાખી નહીં આડા-અવળા મૂકી દીધા રાત્રે ઉદરેને લાગ મળ્યો અને બધા કપડા રાત્રે કાતરો ખાધા એમા શ્રીમતીજીની રેશમી સાડી પણ હતી સવારે તમે જોયું તો તમો ઉદરે પર બળાં લીક્યા શ્રીમતીજી પોતાની દોઢસો રૂપિયાની રેશમી સાડાંની દુર્દશા જોગે તો એમનું મગજ પણ ગરમ થયા વિના રહેશે નહીં લગભગ સારાચે ધરતું વાતાવરણ ગરમ થઈ જશે પછી લાલેને એ ગરમ વાતાવરણમાં ચૂલો પણ ફગી જાય એટલે કપડાની ચિતા ન કરી, તેથી સારુ થે લર ગરમી અનુભવી શકે છે અને ધરતું મોટેરુ ધરતી સુરક્ષાની ખેવના જ ન રાખે તો કહેવાશે મોટા તો થઈ ગયા પણ ધરતી ચિતા જ નથી હા, તો તમે હવે સમજી ગયા હશે કે ચિતા એકદમ છોડવાની વસ્તુ નથી તેમ ચિતાને વળગી રહેવું પણ ઠીક નથી, કામની ચિતા તો જરૂરી છે પણ વગર કામની ચિતા બિનજરૂરી છે, કારણ કે એ માણસનું લોહી બાળવાનું કામ કરે છે

ચિંતાનું બિનજરૂરી રૂપ :

કીડા જે પ્રકારના હોય છે એક તો પદાર્થને ઉપરથી ટોચે ખાય છે તો બીજું અદરથી ચિતા એ બીજા પ્રકારનો કીડો છે ઉપરથી ને વૃક્ષને લાગી જાય છે તે વૃક્ષને તે ખાઈ જાય છે ઉપરથી તો વૃક્ષની સ્થૂળ કાપા બરાબર દેખાશે પણ અદરથી તે પોણુ ખની જાય છે ચિતા પણ એક પ્રકારની ઉપર છે જે જૂની રીતે માણસની શકિતને ફોલી ખાય છે એ

કાંઈ થયું નથી તો આવી રિયતિમાં તમે ચીમતી છો કહેશે કે તને ધરતી કાંઈ મિત્ર છે કે નહીં ?

ધરતી મિત્ર રાખતી જતી છે મૃદિલીને જે ધરતી કાળજી (મિત્ર) નહીં હોય તે તમારું ફરેક કામ અત્યવરિયત જતી જશે. તમને તમારી ઓરિસની મિત્ર રચા કરતી હોય છે પોખીલ છપર ખજિયાળને કાંઈ આવ્યો કે તમારા મનમાં ખસખસી મચી ત્યારે પુનઃવર્તન દુકાનના કામમાં જો આવડત કરે અગિયાર વાગ્યે દુકાને જતો સમય હોય ત્યારે જમીને થોડ ક્યાકની નિદર ખેંચે અને સાગ બારે બીડને દુકાને જાય તે તો વખતે દેવીજી (ચીમતીજી) જ કાન સબેરશે કે તમને દુકાનની મિત્ર છે કે નહીં કે હા તો તમે જ વિચારો કે તમારે મિત્ર-કાળજી રાખવી છે કે નહીં ?

અવચનનો સમય સાચા આંક વાગ્યો છે મોતાઓ આવી પહોંચ્યા છે અને હું જો નવ વાગ્યા સુધી છપર જ બેઠો રહ્યો તો તમે જ બોલી જાવો કે મહારાજશ્રીને જમારા સમયની કિંમત જ નથી. આ મારી વાત છે તમારી નથી તમે સાચા આપને જાહેર તવ વાગ્યે આવો તો શું ચેરલાજી નથી ? તો મુનિજી પોતાના સમયે પાટ છપર આવી જતા નથી તો કહેવલ છે કે મહારાજશ્રીને મિત્ર જ નથી જમારો સમય બચડે છે હો મારે ખજી તમારી મિત્ર રાખવી રહી.

તમારો દોકરો જીમાર છે ડોકટરને તમે દેખાવ્યું એવું રોગ દવાઓ ખજી આપી જો કીક સમયસર દવા જ લેતા ન હોય ચરી પાળતા ન હોય તે તમે જ કહેશો કે તને તારા ઘરની કાંઈ કાળજી જ નથી તો મૃતિ એવું શું કરે ? હવે જો ડોકટર જ કીક સમય છપર છળેકલન દેવા આવતા નથી તો તમે ડોકટરને કહેશો કે સાહેબ તમને મારા પુત્રની દરદાર છે કે નહીં ? અને જો ટપુચન-સિંચક સમય પર આવે નહીં અને બાળક બુબાસમાં નખેલા હોય તો તમે જો માસ્તરને કહેશો કે તમને પેસામાં જ મતલબ છે જમારા બાળકની કાંઈ મિત્ર જ નથી.

ડોકટરે મિત્ર જ ન રાખી તો રોગીના પ્રાણ બિટી ગયા માસ્તરે કાળજી ન રાખી તો બાળક નાપાસ થઈ ગયો. કાંઈ ક્યાક જો સમયસર ઓરિસે પહોંચતો નથી તો તમે જોને નોકરી પરથી કાઢી મૂકીશ. આરોગ્ય મુશ્કેલી કે તમને તો સમયની કાંઈ પદી જ નથી.

વખતે અભયકુમાર ત્યાં આવી લાગ્યો નાની વયમાં જ પોતાની માતા સાથે એ ત્યાં આગ્યો હતો એણે ગ્રામ-પચાયતને વિચારમગ્ન જોઈને પૂછ્યું પણ સરપચે કહ્યું “ભાઈ, તું તો હજુ બાળક છે હજુ તો તારે રમવાના દાગ છે આ બધી સમસ્યાઓ તો અમારે જ હાંકલવી રહી” તેમ છતાં અભયકુમારે આગ્રહ ચાલુ રાખ્યો આખરે સરપચે એને બધી વાત સમજાવી એણે (અભયકુમારે) કહ્યું “બસ, આ જ સમસ્યા છે ને ?” સરપચે કહ્યું “હા આ સમસ્યાએ જ સારીયે પચાયતને હેરાન કરી મૂકી છે”

અભયકુમાર બુદ્ધિશાળી હતા કહેવાય છે કે એમની પાસે ઔત્પાતિની શુદ્ધિ હતી અને તમે પણ તમારા ચોપડાઓમાં લખો જ છો ને ? એ તો તમને યાદ હશે મને યાદ અપાવવાની જરૂર નહીં રહે

દિવાળી નજીક છે તમે ચોપડાઓમાં લખો છો ગૌતમ સ્વામીની લખ્ધિ હોજો, અભયકુમારની શુદ્ધિ હોજો, ધન્ના શાલિભદ્રની ઋદ્ધિ હોજો, અને ઈવન્નાજીનું સુખ સૌભાગ્ય હોજો” બસ, આમાં બાકી જ શું રાખ્યું ? આમાં તો તમે બહુ કુશળ છો વિશ્વની પસંદગી કરાયેલી વસ્તુઓ માગી લીધી. ગૌતમ સ્વામીની લખ્ધિ એટલા માટે માગી લીધી કે પાત્રમાં અગૂઠો મૂકતાની સાથે જ જેમ ખીર અક્ષય બની ગઈ તેમ તમારી તિલોરીમાં અગૂઠો મૂકતાની સાથે જ લક્ષ્મી પણ અક્ષય બની જાય અભયકુમારની શુદ્ધિ તમે માગી છો. ટોઈ વાંધો નથી તમે બુદ્ધિશાળી બનો તમારામાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ અગમ્યે પણ એક પ્રશ્ન એ છે કે અભયકુમારની શુદ્ધિ બે મળી જાય તો એનો ઉપયોગ ફસાયેલાઓને ઉન્મુક્ત કરવામાં કરશો કે મુક્તને ફસાવવામાં ? કારણ કે શુદ્ધિ બને કામ કરે છે એના વડે તમે ટોઈની પરિસ્થિતિને સુધારી શકો છો તો કદી એના વડે જ વધુ બગાડી પણ શકો છો

શાલિભદ્રની ઋદ્ધિ તમે માગો છો એમાં કાઈ જ ખોટું નથી કે પોતાની પ્રામાણિકતા જાળવી, બીજાનું શોષણ ન કરતા ટોઈ મર્યાદામાં કંઈક સંપત્તિ મેળવે પણ શાલિભદ્રની ઋદ્ધિ તમારે ઘેર આવી ગઈ તમારું ઘર લક્ષ્મીના અકારેથી રણકી જશે તો એનો ઉપયોગ સમાજના આર્થિક રીતે પછાત એવી દુર્બળ વ્યક્તિઓના હિતાર્થે કરશો કે પોતાના અહકારને પોષવામાં કરશો ? સંપત્તિ મેળવી તમારી દષ્ટિ સમાજવિકાસ તરફ જશે અથવા તો સ્વ-વિલાસ તરફ ? એનો ન્યાય તો તમારે જ કરવો પડશે

હા, તો અભયકુમાર પાસે ઔત્પાતિ શુદ્ધિ હતી એમની શુદ્ધિએ

સારીરિક જ નહીં પરંતુ માનસિક શક્તિને પણ દુષ્ટિ છે તમે માહે તેલુ ટોનિક પદાર્થ છો. માહે તેલુ પૌષ્ટિક પદાર્થ ખાઓ. પણ સારી શક્તિને મિત્તા દારી ખાશે તમે જન્મવા બેઠા તમારી સામે મિદાઈ જોતો થજ ખાઓ. તમે હજુ એક માસ પણ લીધો નહીં કે પાછળથી મિદાઈ અપડે મારી નથી મિદાઈ સાફ કરી મર્ધ ખાવા બવસરે તમે હેરા. મર્ધ જશે. તમે નથી ઈચ્છવા કે તમારુ જન્મજુ એક મિદાઈ ખારોમી જન્મ દા, તે તે મિદાઈ છે ચિત્તા જે તમારામાંના જ્યા જ વિદામિનોને ખાઈ જાય છે ખાઓ. હા તમે પણ ખાધેયુ જાય છે એના પેટમાં.

એક વખતની વાત છે સમ્રાટ એલિઝે એક જહઝુ નદીમાં મોઝમુ એની જોડે એક સ દેસો પણ હતો. આ સમ્રાટનુ પાલેસુ જહઝુ છે એને દરેરાજ લીધુ માસ ખવડાવવામાં આવે અને સારી બવસ્થા કરાય. પરંતુ એની સાથે એક બીજુ પણ જારા છે એનુ વજન વધુ જોઈએ નહીં નદીમાંની મામ પચાવત એકડી મર્ધ મામ પચાવત એ તે હારતની જૂની પરંપરા છે આ મર્ધુ સુદર પરંપરા કહેવાય. જામના નાના મોટા જન્મ પ્રમો મામ પચાવત દારા જ હોઝવામાં આવે છે જ્યારથી મામ પચાવતની અધિકાર અને વિશ્વાસ જોજા થવા ત્યારથી જામનાના કસદો સહેરાની કોટીમાં જવા લાગ્યા છે તો મરિદાનો સમય જાને થમનો પલ્લે દુરુમોજ થાય છે વડીમોનુ માલવા સામે છે મિદાઈ લોચા એકલ વડીમની મીડી વાતેમાં ફસાઈ ચોતાની અગેપાજિત કમાણી નકામી વેચી નાખે છે.

તેન દેશન કહે છે પહેલાં તો કપાલની પ્રવૃત્તિથી દૂર રહે. જન્મજુ ભગવાન મહારીર દરખાવે છે. લીકલેસકર ટાજ દુરમો વરિચાવ પ કમાવના વાતાવરણથી જાહે. કમાવ પ્રર્થવ મર્ધ મર્ધ હોય તે એ જામને તરત દારી નાખે. જામના કોઈ પચની સામે તમારી સમસ્થા રજૂ કરી દો તે હુદિમતાપૂર્વક જામનુ રક્ષણ કરતાં જે દેશમો આવે એનો પ્રેમ સાથે સ્વીકાર કરી બે. તેથી સમય જાને સ પત્તિ જાનેતો જાચાવ થશે.

પેલા નદીમાંમાં મામ-પચાવત બેડી છે વિકટ સમસ્થા તેની સામે ખાવી દતી જહરાને ખવડાવવા-પીવડાવવાની જવાબદારી તો સો કોઈ લેવા તેમાર દનુ પરંતુ ખવડાવવા પછી વ લ વધે જ નહીં એની જવાબદારી ટાળુ હા. આ સમસ્થાનો હોઝ જો આવશે નહીં તે સમ્રાટ એલિઝા કાખ્ય મોજ જાવુ પછી સમસ્ત પચાવન વિચારમાં રૂબેલી દતી તે જ

વખતે અભયકુમાર ત્યાં આવી લાગ્યો નાની વયમા જ પોતાની માતા સાથે -
એ ત્યાં આગ્યો હતો એણે આગ-પચાવતને વિચારમગ્ન જોઈને પૂછ્યું.
પણ સરપએ કહ્યું “ભાઈ, તું તો હજુ બાળક છે હજુ તો તારે રમવાના -
દા'ગ છે આ બધી સમસ્યાઓ તો અમારે જ હાંકલવી રહી” તેમ છતાં
અભયકુમારે આગ્રહ ચાલુ રાખ્યો આખરે સરપએ એને બધી વાત સમજાવી
એણે (અભયકુમારે) કહ્યું “બસ, આ જ સમસ્યા છે ને?” સરપએ
કહ્યું “હા આ સમસ્યાએ જ સારીયે પચાવતને હેરાન કરી મૂકી છે”

અભયકુમાર શુદ્ધિશાળી હતા કહેવાય છે કે એમની પાસે ઔત્પાતિની
શુદ્ધિ હતી અને તમે પણ તમારા ચોપાઓમા લખો જ છો ને? એ તો
તમને યાદ હશે મને યાદ અપાવવાની જરૂર નહીં રહે

દિવાળી નજીક છે તમે ચોપાઓમા લખો છો ગૌતમ સ્વામીની
લખ્મિ હોજો, અભયકુમારની શુદ્ધિ હોજો, ધન્ના શાસ્ત્રિભદ્રની ઋદ્ધિ હોજો,
અને કેવળાણનું સુખ સૌભાગ્ય હોજો” બસ, આમા બાકી જ શું રાખ્યું ?
આમા તો તમે બહુ કુશળ છો વિધ્વીની પક્ષ ઢગી કરાયેલી વસ્તુઓ માગી લીધી.
ગૌતમ સ્વામીની લખ્મિ એટલા માટે માગી લીધી કે પાત્રમા અગૂઠો મૂકતાની
સાથે જ જેમ ખીર અક્ષય બની ગઈ તેમ તમારી તિજોરીમા અગૂઠો મૂકતાની
સાથે જ લક્ષ્મી પણ અક્ષય બની જાય અભયકુમારની શુદ્ધિ તમે માગી છે.
કોઈ વાધો નથી તમે શુદ્ધિશાળી બનો તમારામા જ્ઞાનનો પ્રકાશ ઝગમગે
પણ એક પ્રશ્ન એ છે કે અભયકુમારની શુદ્ધિ જો મળી જાય તો એનો
ઉપયોગ ફસાયેલાઓને ઉન્મુક્ત કરવામા કરશો કે મુક્તને ફસાવવામા ? કારણ
કે શુદ્ધિ બને કામ કરે છે એના વડે તમે કોઈની પરિસ્થિતિને સુધારી શકો
છો તો કદી એના વડે જ વધુ બગાડી પણ શકો છો

શાલિભદ્રની ઋદ્ધિ તમે માગી છે એમા કોઈ જ ખોટું નથી કે પોતાની
પ્રામાણિકતા જાળવી, બીજાનું શોષણ ન કરતા કોઈ મર્મોદ્ધમા ક'ઈકે સપત્તિ
મેળવે પણ શાલિભદ્રની ઋદ્ધિ તમારે ઘેર આવી ગઈ તમારું ઘર લક્ષ્મીના
ઝંઘારેથી રચુકી ઊઠે તો એનો ઉપયોગ સમાજના આર્થિક રીતે પછાત
એવી કુર્બળ વ્યક્તિઓના હિતાર્થે કરશો કે પોતાના અહંકારને પોષવામા
કરશો ? સપત્તિ મેળવી તમારી દ્રષ્ટિ સમાજવિકાસ તરફ જશે અથવા તો
અવ-વિલાસ તરફ ? એનો ન્યાય તો તમારે જ કરવો પડશે

હા, તો અભયકુમાર પાસે ઔત્પાતિ શુદ્ધિ હતી એમની શુદ્ધિએ

પચામનની સમસ્યાનો ઉકેલ શોધી આપ્યો. પચામનને એમણે કહ્યું સમાજ તરફથી આવેલા સદેશવાહકને સદર્શ વિદાય કરો અને કહેણે કે સમ્રાટની આજ્ઞાનું પચાવત્ પાલન થશે આવના ૭ મહિનામાં સ્વયં સમ્રાટ જાણીને નેર્ક થકે છે બધા અકિત થઈ ગયા. કુમાર આ શું કદી સ્વા છે એમણે મોટું પાંજરું મમાવ્યું જેમાં બે ખાનાં કપો પાજરામાં એક બાજુ મકરાને બાકી રીંધો અને બીજામાં એક સિંહને પૂધો

મકરાને ધણુ ખવડાવવામાં આવતું લીધું ધાસ પર્વત બરપૂર દેવાઈ પણ સામે સિંહને જોતાં જ જાણે એને મોત જ દેખાતું એ જાતો પણ એનું લોહી જ બનતું નહીં સિંહથી ભાગતા ભયની ચિંતા એનું લોહી જ બાળી નાખતી ૭ મહિના બાદ સમ્રાટ એવિંકતે અત્યુચર પાડો બાબેલ તોળીને નેથું તો મકરાનું તેટલું વજન હતું કે નેટલું ૭ મહિના પહેલાં મકરાનું લોહી પેલી ચિંતા ખાઈ જતી તેવી જ રીતે તથારાં બધાં મિત્રો મૃતે પણ ચિંતા ગરી જમ ૭ મારે તમે એનાથી સારવાન રહેજો

સદી વખતે ચિંતા રાખવી સારી નથી કોટની જેમ ચિંતાને પણ ખાવીએ ઠાંચીને પચાવીમા જળે, નહીંતર ચિંતાને ભાર તમારી પીઠ ઉપર પથ્થર-સમ ભાર બની જશે જે એક પળ મારે પણ તમને નાસવા નહીં દે

સહેરાનાં જેતરમાં જેમ ઓળા પડે છે ત્યારે જોમો પાક કરમાઈ ભલે છે જેતરની હસતી હરિયાળી સમાપ્ત થઈ જાય છે એવુંતોનાં હસતાં પ્રેમી પણ કરમાઈ જાય છે બસ તેવી જ રીતે ચિંતાના ઓળા પ્રસન્નતાને હરી લે છે એ છુપા ઓળા ૭ ચિંતાના ઓળામાં વજન તો કાંઈ જ નથી પરંતુ પેલા મી ન ઓળા કરતાં ખાનામાં પ્રખર સહારક સક્તિ છે પેલા ઓળાથી તો હલત એક જ વર્ષ જમડે છે પણ ચિંતાના ઓળા જેના છવન ઉપર પડી જાય છે એનું સિમ્ત સદાને મારે સમાપ્ત થઈ જાય છે સિમ્ત જ નહીં હમોશ બનવી નિહાળીએ પણ બચી જાય છે એ જુવાનની ધડપણમાં ફેરવી નાખે છે

ચિંતા અને ચિંતા શુ હોવાના બા બે સમુદાયમાં જાય છે ચિંતા ઉપર મીઠી સમાધાય છે અને ચિંતા ઉપર નહીં કાનસુ કે ચિંતા તો પોતાના સ્થાને રહી જળજ્યુની સ્થાવતા વડે મહાને માણ છે પણ બા ૧ ચિંતાની સક્તિ સવિશેષ છે એના ઉપર સ્થાનનો પ્રતિબંધ નથી. જળજ્યુની

એને જરૂર નથી અને એ મદદને નહીં પણ જીવતાને જ બાળે છે. એની આ શક્તિને કારણે જ એના માથે તિલક બિંદુ લગાડાય છે

એક વિચારકના શબ્દોમાં કહ્યું તો ચિંતા કરતી ખુરશી છે, જે તમને ઉપરનીએ ફેરવશે પણ કચાપ પહોંચ્યાડશે નહીં એનું કામ ફેરવવાનું છે, કોઈ લક્ષ્ય તરફ પહોંચાડવાનું નહીં એટલા માટે જ એ વિપત્તિઓનું વ્યાજ છે મૂળ અદા કરતી વખતે તો તે પોતે જ અદા થઈ જાય છે, અથવા તો માણસને જ સમાપ્ત કરી દે છે

ભારતીય વિચારકોએ તો ચિંતાને અમર વેલ કહી છે કહેવાય છે કે જે વૃક્ષ ઉપર અમર વેલ ચઢે છે, એનું અસ્તિત્વ સમાપ્ત થઈ જાય છે. એ વૃક્ષનો બધો જ રસ ચૂસી લે છે તેવી જ રીતે જે માણસના મન ઉપર ચિંતાની અમર વેલ છવાઈ જાય છે એનું જીવન-માધુર્ય સુકાઈ જાય છે. કામ કરવાથી શરીર થકે છે આ સિદ્ધાન્ત ખોટો છે શ્રમ તો શરીરને સ્વસ્થ રાખે છે શરીર કામથી નહીં પણ કામના ભારથી થકે છે, કામથી તો એ હલકું રહે છે પરંતુ કામનો ભાર જ્યારે મન ઉપર લાગે છે તે જ વસ્તુ શરીરને થકવી નાખે છે મશીનને ચલાવવાથી જેમ મશીન ખરાબ થતું નથી પણ સ્ક્રૂ અટકી જવાથી જ મશીન કામ દેતું બંધ થઈ જાય છે તેવી રીતે મનમાં જ્યારે ચિંતાનો સ્ક્રૂ અટકી જાય છે, ત્યારે જ એ માણસનું મશીન બગડે છે

ઢેલલાક માણસોને એવી આદત હોય છે કે તેઓ નકામી ચિંતાઓનો પોટલો બાધી ફર્યાં કરે છે એકે લાઈ જરા લોભી હતા એક પૈસો ખર્ચ કરતા દસ વાર વિચારતા

પ્રશનસીખી કહો કે એમના ઘેર પુત્રજન્મ થયો, પરંતુ શેઠે પુત્ર જન્મને પ્રશનસીખી માની નહીં એમના મન ઉપર ચિંતાનો ભાર વધ્યો. ચિંતાએ એમના મો પરની લાલાશ બૂરી નાખી, પ્રતિદિન ચિંતામાં જ ચકરાવા લાગ્યા એમનો ફૂકે પડતો ચહેરો જોઈ શ્રીમતીજીએ પૂછ્યું; “તમારા મો પરની રોનક કયા ચાવી ગઈ? તમે તો રોજ રોજ સુકાતા જ જાઓ છો!”

એમણે કહ્યું “મારું દુખ મારું હૃદય જ જાણે છે તમને સ્ત્રીઓને એનો શો અનુભવ? આ જુઓ, પુત્ર જન્મ્યો છે, કાલે એ મોટો થશે, એના સારું વપડાં જોઈશો કદી એ બીચકીટ માગશે તો કદી ચોકલેટ. એ એને દેવું પડશે કદી રમકડાં પણ લાવી આપવા પડશે એના દિવસો પિતરો

કે ખરી એને સજાવવાનો પ્રયત્ન કરવો પડશે. હી જાને પુસ્તકોનો સાર ખસી
મારા પર જ આવશે. બાકીનું પૂરું થતાં એના સખનો ખચી તિનેરીમાંથી
કરવો પડશે. તમે તો ચાર રોટલા થઈ જાળમાં થઈ જાઓ છો. પણ જમી
જવરમાંની જવાબદારી મારા પર જ રહેશે. જ્યાં હું ખને કાણુ સમજશે ?
રોડના મનનું હું રોડાણી સમજી જ્યાં એણે કળી લીધું કે નકામી ચિંતા
જોએ જામને ધેરી લીધા છે. જાની જ્યાં પણ શું હોઈ રહે ? જાખરે
એણે એક જણા શાથી કાઢ્યો સાંગે રસોઈ બનાવી નહીં રોડ છ વાગે
ધેર જાન્ય જાને જોયું તો ચૂસો કંઠ પડ્યો છે. ધરમાં જઈ શ્રીમતીજીને
પૂજ્યુ. જાને ચૂસાએ એકાદસી કેમ પાળી છે ? પોતાના જવાબને જ્યાં
બારે કરતાં એણે કહ્યું. તમે મારાં મનની ચિંતા શું જાણો ? રોડો
ખાધો ને દુકાને જાઓ. રોડ તાલુકાના. તો શું ખાધા વગર જ દુકાને
જઈ ? જો જાવી જ ઈચ્છા હોય તો પણ ઠીક છે.

શ્રીમતીજીએ કહ્યું. હું એમ નથી કહેતી. વાત એ છે કે જાને
જપેરે જ્યોતિરિ જાળ્યા હતા. મારી કન્ટરેખા જોઈને કહ્યું કે તમારી ઉંમર
પૂરા સાઠ વનની છે.

રોડજ બેઠ્યા. તો એમાં જોડું શું છે ? શું તારી સાઠથી વધુ જીવ
વાની ઈચ્છા છે ? શ્રીમતીજીએ કહ્યું. ના, તમે સમજ્યા નહીં હજી મારી
ઉંમર ત્રીસ વર્ષની છે. ત્રણ રોડ થઈ મારે રોજ જીવવા પડે છે. જમર
વાસલું રો / સાફ કરવા પડે છે. તો મહિનાના દરેક થશે જાને ત્રીસ વર્ષમાં
દરેક વાસલું મારે સાફ કરવા પડશે. સાત બેઠાં પાણી ભરવું પડે છે. તો
ત્રીસ વર્ષમાં દરેક બેઠાં પાણી જોયું પડશે. જા, હું તો જા જ ચિંતામાં
મરી રહી છું.

જાહન્યા અને ચિંતા

હા તો ચિંતા એ જીવનજીનો કોઈ છે. જે જાદરથી પેસુ જાન્યે
જા મોઢે ચિંતાથી દૂર રહે. પરંતુ જ્યાં સુધી જાહન્યા ટળતી નથી ચિંતા
પણ નહીં ટળે. જાને જોડું છે. મનની એક જાહન્યા હજારો ચિંતાઓ
સાંધે જાવે છે. જાહન્યાની જાન્યુમિ છે. મન પણ એ પડે છે. ચિંતાના
જોડે. મહાસારતના પાનાં ઉઘાડો. હ નરો માનવીઓના લોહીની શોષિત
નદીઓ કેમ વહી ? શા સારું હ નરો સ્ત્રીઓનાં સૌભાગ્ય જુસાર ? શા સારું
હ નરો પુત્રો પિતાવિહીન જાન્યા. જે મહાયુદ્ધની જવાબમાં એક મિનિટારી
કામ કરી રહી હતી. તે છે એક જાહન્યા મનની જાહન્યા-જાહન્યા. કોણિકની

ધ્મિજ-વાહનાઓ એક કરેડ એસી લાખ માણુમોના લોહીની નદી વહાવી દીધી

દુર્યોધનની મનેચ્છાએ સમસ્ત કૌરવવશને તારાજ કર્યો એ દુર્યોધનને એમ પૂછાય કે પાડવોની ભૂમિ શા માટે હરી લીધી ? શુ એની પાસે ખાવા ધાન નહોતુ ? અથવા વસ્ત્રની સમસ્યા હતી કે મકાનોની કમી હતી. એની પાસે વિશાળ સામ્રાજ્ય હતુ ખાવાપીવાની એને શી ઉણુપ હોઈ શકે. મેવાના દેશમા તો જન્મ્યો હતો તો શુ વસ્ત્રોની એને કમી હતી ? હુ માનુ છુ, પેટીઓ ને પેટીઓ વસ્ત્રોથી ભરી પડી હશે રહેવા માટે એક નહી પણ અનેક ગગન-સ્પર્શી વિશાળ-ભવનોની હારમાળા ઊભી હશે, તેમ છતાય એની વાહના અસીમ હતી એના ઉપર એનો એક નહોતો એણે વિશાળ પૃથ્વી ઉપર રાજ્ય કર્યું હતુ પણ પોતા પર તે રાજ કરી શક્યો નહી એટલે જ તો એણે હજારો વીરોને મા'ત કર્યા પણ પોતાની ચાહનાને મા'ત કરી શક્યો નહી અને તેથી કરીને એણે હજારો વિપતિઓને ઓઢારી લીધી

પેલા પદ્મોત્તરને પૂછા કે એની સત્તા શા માટે સમાપ્ત થઈ ? પાડવોની સામે શા માટે નારીતુ રૂપ લેણુ પડ્યુ ? એનો પણ જવાબ હશે, એના મનની મહેચ્છા એની મહેચ્છાની પૂર્તિ કરવા માટે જ તો એ સતી સાધ્વી દ્રૌપદીતુ અપહરણુ કરી ભારતથી ધાત્રી ખડ લઈ ગયો પણ પરિણામ એ આવ્યુ કે એના હાથમાથી એનુ સારુ એ રાજ્ય ઊનવાઈ ગયુ અને નારીના વસ્ત્રોમા પોતાના પ્રાણુ બચાવવા પડ્યા

ક્રીચકને પૂછા, ભીમની ગદાએ એના પર શા સારુ વાર કર્યો ? દ્રૌપદીના સતીત્વ ઉપર પ્રહાર કરવાની એની ઈચ્છાએ જ એના પ્રાણુ લીધા. સ્થૂળ રૂપે જોવામા આવે તો ભીમે ક્રીચકને માર્યો છે પણ જૈન દર્શનને પૂછા તો તે શુ કહેશે ? શુ એ પણ એમ કહેશે કે ભીમે એને માર્યો છે ? તો પછી કર્મવાદનો પાયો જ હલખલી ઉઠશે સુખ અને દુઃખ અંગે જૈન દર્શનનો એક જ સ્વર રહ્યો છે અઢી હજાર વર્ષ પહેલાનો એ સ્વર છે, જે આજે પણ છે

“ અપ્પા કત્તા ચિકત્તાય, સુદાણય દુદાણય । ”

પોતાના સુખ અને દુઃખ માટે આત્મા પોતે જ જવાબદાર છે બીજો એને સુખની છાયામા લઈ જઈ શકતો નથી તેમ દુઃખના તાપમા એને ઊભો કરી શકતો નથી હા, તો ક્રીચકનુ મૃત્યુ ભીમના હાથે થયુ છે એ

ધ્વિજ-વાહનાઓ એક કરેલ એસી લાખ માણુમોના લોહીની નદી વહાવી દીધી

દુર્યોધનની મનેચ્છાએ સમસ્ત કૌરવવંશને તારાજ કર્યો એ દુર્યોધનને એમ પૂછાય કે પાડવોની જૂમિ શા માટે હરી લીધી ? શુ એની પાસે ખાવા ધાન નહોતુ ? અથવા વસ્ત્રની સમસ્યા હતી કે મકાનોની કમી હતી એની પાસે વિશાળ સામ્રાજ્ય હતુ ખાવાપીવાની એને શી ઉણપ હોઈ શકે. મેવાના દેશમાં તો જન્મ્યો હતો તો શુ વસ્ત્રોની એને કમી હતી ? હુ માનુ છુ, પેટીઓ ને પેટીઓ વસ્ત્રોથી ભરી પડી હશે રહેવા માટે એક નહી પણ અનેક ગગન-અપર્શી વિશાળ-ભવનોની હારમાળા જાળી હશે, તેમ છતાય એની વાહના અસીમ હતી એના ઉપર એનો એક નહોતો એણે વિશાળ પૃથ્વી ઉપર રાજ્ય કર્યુ હતુ પણ પોતા પર તે રાજ કરી શક્યો નહી એટલે જ તો એણે હજારો વીરોને મા'ત કર્યા પણ પોતાની ચાહનાને મા'ત કરી શક્યો નહી અને તેથી કરીને એણે હજારો વિપત્તિઓને નહોરી લીધી

પેલા પદ્મગોગરને પૂછા કે એની સત્તા શા માટે સમાપ્ત થઈ ? પાડવોની સામે શા માટે નારીનુ રૂપ લેવુ પડ્યુ ? એનો પણ જવાબ હશે, એના મનની મહેચ્છા એની મહેચ્છાની પૂર્તિ કરવા માટે જ તો એ સતી સાધવી દ્રૌપદીનુ અપહરણ કરી ભારતથી ધાત્રી ખડ લઈ ગયો પણ પરિણામ એ આવ્યુ કે એના હાથમાંથી એનુ સારુ યે રાજ્ય છીનવાઈ ગયુ અને નારીના વસ્ત્રોમાં પોતાના પ્રાણ બચાવવા પડ્યા

કીચકને પૂછા, ભીમની ગદાએ એના પર શા સારુ વાર કર્યો ? દ્રૌપદીના સતીત્વ ઉપર પ્રહાર કરવાની એની ધ્વિજએ જ એના પ્રાણ લીધા. સ્થૂળ રૂપે જોવામાં આવે તો ભીમે કીચકને માથો છે પણ જૈન દર્શનને પૂછા તો તે શુ કહેશે ? શુ એ પણ એમ કહેશે કે ભીમે એને માથો છે ? તો પછી કઈવાદનો ખાથો જ હલબલી ઉઠશે સુખ અને દુઃખ અગે જૈન દર્શનનો એક જ અવર રહ્યો છે અહી હજાર વર્ષ પહેલાનો એ સ્વર છે, જે આજે પણ છે

“અપ્પા કપ્પા વિકપ્પાય, સુદ્ધાણય હુદ્ધાણય।”

પોતાના સુખ અને દુઃખ માટે આત્મા પોતે જ જવાબદાર છે બીજો એને સુખની છાયામાં લઈ જઈ શકતો નથી વેમ દુઃખના તાપમાં એને જોગો કરી શકતો નથી હા, તો કીચકનુ મૃત્યુ ભીમના હાથે થયુ છે એ

વ્યવહાર દરિની જાણ છે નિશ્ચય દષ્ટિએ તો કીચકે જ પોતાને માર્યો છે કીચકની વાંછનાએ જ એના મોતને નિમગ્ન્ય બાપ્યું હતું નહીં તર એક બીમ જ શુ-કગર જીમો ખ્યુ એને મારવામાં સમર્થ નહોતા. હા તો નાની ઇચ્છા એની સાદના એના હૃદયમાં પેદા થઈ એની સાથે તે જ કાલે ચિતા ખ્યુ પેદા થઈ અઈ

જ્યારે હૃદયમાં કાઈ વસ્તુ માટે ચાહના પેદા થાય છે તો એની પ્રાપ્તિ સારુ ચિતા ખ્યુ બાવે છે હૃદયના કરે કે એક ધર્મિયાણ સેવા માટે તમને ઇચ્છા થઈ તો એની સાથે જ એ માટે પૈસા જુટાવવાની ચિતા ખ્યુ થઈ જ પૈસાના અભાવે તમારી ચાહના પૂરી નહીં થઈ સજે હવે તમે પૈસા જુટા વવાની ચિતામાં પડ્યા. પૈસા જુટાવવાની મુશ્કેલીઓ તો મારા કરતાં તમે અનુભવીઓ વધુ જાણો છો. બ નરના બાવોની ઉચ્ચ-પ્રચ્ચની સાથે તમારા મનમાં ખ્યુ ઉચ્ચ-પ્રચ્ચ મચી જાય છે કેટલાકને કીક રીતે લેખ ખ્યુ આવતી નહીં સ્વપ્નોમાં ખ્યુ બ નરના હાલ-હવાલ ચાસતા હોય છે

દિવસ રાતની દોઢ-અઢ પછી થોડાક પૈસા કમાયા. એમાં જ નાજી જગ્યાની સાર-સંભાળના ખર્ચમાં કરકસર કરી ધર્મિયાણ ખરીદી. મનની મુરાદ મર બાવી ધર્મિયાણે હાથમાં બાંધેલી જોઈ તમારી હૃદય-હળી ખીલી જીડી પરતુ એની સાથે એક વધુ ચિતા બાવી. તે એ કે કાઈ એને ચોરી ન જાય પહેલાં ધર્મિયાણ સેવાની ચિતા હતી અને હવે એના સરકણની ચિતા છે ઘેર બાંધ્યા. કાંડે ધર્મિયાણ બાંધી છે નાના બાળાએ એ જોઈ તો સેવા માટે રડવા લાગ્યો. હવે આ નવી બાંધત બાવી. બન્ને રીતે મુશ્કેલી છે નહીં દેતા તો બાળો આરોગ કરે છે બાપરે તમારું હૃદય ખીચતે છે વક્તવ્ય જીભાવ છે અને જીભ-રૂઢ વિજય પામે છે ધર્મિયાણ બાંધાને બાંધવ છે એ જોઈએ એનાથી રમવા લાગે છે

આ તરફ તમે શ્રીમતીજીને ધર્મિયાણનો ઇતિહાસ સંભળાવવા જોડ પેલી બાળુ બાળાએ ધર્મિયાણને રમકડું સમજી એની મજાજૂતીની પરીક્ષા મારે જમીન ઉપર ખજાડ્યુ કામ ફૂટવાના અવાજથી તમે ચોકચા. બાળે તો ધર્મિયાણ લીધું અને આ ૭૦૦ એની બાવી કુદૃષ્ટા નેઈ તમે ચીડાયા. અને એ આ બાળાના આડ ઉપર જીતરી. એ તો રાડે પાગને રવા લાગ્યો. બાપરે શ્રીમતીજી વચ્ચે પડ્યા અને એને બચાવ્યો. તમે ધર્મિયાણ લઈને રીપેર કરનારને બાપી બાળ્યા. બે દિવસમાં એ તૈયાર થઈને પાછી બાવી

ફિયા દસ થયા પણ તમે પ્રસન્નતા અનુભવી હતી એક અકવાડિયું પણ વીત્યું નહીં હોય તમે બાથગમ્યા ગયા ઘડિયાળ ટેબલ ઉપર મૂકી જેવા તમે અદર ગયા કે આ બાજુ તમારા નોકરે તક જોઈ ઘડિયાળ પર હાથ માથો. બહાર નીકળ્યા અને જોયું તો ઘડિયાળ ગૂમ હતો, ચિંતા પાંડી ઘર કરી ગઈ

હવે તમેજ નિર્ણય કરો, આ ઘડિયાળનો ઇતિહાસ છે કે આહનાનો? હું તો કહીશ આ ચિંતાનો ઇતિહાસ છે, ચિંતા તો વાહના-આહનાની સાથે હાયાની જેમ વળગેલી છે

૧ અન્ધો વિનાનું ઘર એ આત્મા વિનાના શરીર જેવું છે

૨ જ્ઞાનરાશિના સચિત્ત બોધનું નામ સાહિત્ય છે

૩ વિચારોના સુદ્ધમા પુસ્તક એક અજ્ઞ સમાન છે

૪ વપરા લાલે જૂના પહેરો, પરન્તુ પુસ્તકો નવા તવા ખરીદો

“આરટીન કીલીસ”

૫ મને કદાઈ મોટો રાજા થવાનું વચન આપે પરન્તુ સાથે સાથે એ શક્તિ રાખે, કે પુસ્તકો વાચવા છોડી દેવા તો હું રાજ્યને તિલાંજલિ આપીને એવો ગરીબ બનવાનું પસંદ કરીશ, કે જેની પાસે પુસ્તકોનો ભંડાર હોય

“લોડ મેકાલે”

મિત્ર સન્નિવેશ,

પશુની પ્રીતિ બહારથી થાય છે જ્યારે માનવીની અંતરથી તમારે એક માત્ર ખરીદવી હોય છે ત્યારે તમે એનો વર્ણુ જોશો, શીઝા જોશો હવે જોશો અને પછી જ ખરીદશો. થોડો ખરીદવો હોય છે ત્યારે એની તોલ કે મદ અતિને જોશો પરંતુ ઠાઈ વ્યક્તિને તમારે નેહથીયે રાખવી હશે તે તે કુવાન છે કે નહીં તે જોશો. સૌન્દર્ય એના મુખ પર દ્રિષ્ટ કરી રહો હશે તેા પણ જો એ હાથચાલાકી કરનાર ને અપ્રમાણિક હશે તેા તમે એને કદી નોકર તરફ નહીં રાખો. કારણ કે માનવી શરીરસૌન્દર્ય વડે નહોતો અપિતુ હૃદય-સૌન્દર્ય વડે પરખાય છે.

ધર્મની ભૂમિકા હૃદય છે ધર્મનું જી એ જ ભૂમિમાં પ્રસ્થવિત થાય છે ક્રિયા-સમાનતા હોવા છતાં પણ જો બાવના ત્યાં જુદી જુદી દિશાએ કાર્ય કરી રહી હશે તેા એનું પ્રવિહન પણ જુદું જ હશે. ડૉક્ટર આપેરકન કરે છે ત્યારે રાજા વડે સરોગને ચીરે છે તેમ ચોર પણ જરી બોલે છે જ્યાં ક્રિયા જાતેની એક સમાન છે પણ બાવનાઓના વિભેદન હોયે કાલમાં પણ વિભેદ છે. ડૉક્ટરના વિચાર કુરુણાની ભાવના વધી રહી છે ત્યારે ચોર કરતાને માટે કરી રહ્યો છે. પરિણામે એકની સફળતા પર બીજા માગ્યા એના મળાને સુશોભિત કરે છે. ધન અને ઉપકાર સાંપડે છે જ્યારે પેસા ચોરને હાથકડીઆ (સાકળ) મળે છે અને પ્રાણાન્તનો ઉપકાર પણ પ્રાપ્ત થાય છે.

એક સજ્જન વ્યક્તિ નેા દિશા કુરુણાનો વિાષ વધી રહ્યો છે. દયાની સરિવાનો નેા દિશા પ્રવાહ ખસી રહ્યો છે તે પાખીઓ સાડુ ધાન નખારે છે નાખે છે જ્યારે બીજી બાજુ સિંહારી પણ પાખીઓને દેશવધ સાડે

ધ્યાન નાખે છે ક્રિયામાં સામ્ય છે કિન્તુ હૃદયનું વૈપર્ય પશ્ચિમગમ્મા એક મોટો ફેર (રિબેંદ) લાવે છે આવો, આપણે માનવવલ્લભના ધડકતા હૃદયને જોઈએ અને પરખીએ

હૃદયના ચાર પ્રકાર છે

(૧) સક્રિય હૃદય	(૨) અનુદાર હૃદય
(૩) ઉદાર હૃદય	(૪) વિગળ હૃદય

પ્રત્યેકને આપણે જિજ્ઞાસુથી અર્પાવું પહેલો છે સક્રિય હૃદય જે પોતે પણ ખાતો નથી અને ધીમને પણ ખાવા દેતો નથી સપત્તિનો ન તો પોતે ઉપભોગ કરે છે તેમ ધીમને પણ કરવા દેતો નથી જેનું અપર નામ છે કૃપાળુ દિલ સાદિત્યમાં કૃપાળોનું પોતાનું ધ્યાન છે કવિઓ અને કળાકારોએ કૃપાળુથી જ કહેવતો લીધી છે વ્યગના તીવ્ર બાણ કસાયા છે પરંતુ પ્રાચીન સતોએ પોતાની સીધી લાપામાં કૃપાળુની તુલના 'અડવા'થી કરી છે રાજધ્યાન અને મધ્ય ભાગતમાં 'અડવા' એને કહે છે, જે ખેડૂતો ધાન્યની ગ્લા કાળે ખેતરમાં એક પૂતળું બિલુ કરે છે ગોક લાખા વાસ ઉપર એક કાળી લાડલી, અને વચ્ચે વાસની જ નાની ખપાટો આડી મૂકે છે, જે લાચનું કામ સારું છે સફેદ ખડીથી એને પોતી દે છે, એને 'અડવો' કહેવાય છે. એને જોઈને પક્ષીઓ વિચારતા હોય છે કે આ કાઈ આદમી જોતો છે તે વિચારાડીને દૂર ભાગી જાય છે એક કણ એમના પેટમાં પડી શકતું નથી તેમ ન પોતે પણ ધાનનો એક કણ પણ ખાઈ શકે છે જુઓ, કેવું માર્મિક લોકકણ છે આ !

માટલામાં પાણી ભર્યું છે તરસથી હેઠ મુકાઈ ગયા છે તો પણ જે પાણી પીતો નથી, એને તમે શું કહેશો ? મૂરખ તો જેને આવશ્યકતા પણ છે અને સપત્તિ પણ પાસે છે, તેમ છતાં એનો ઉપભોગ ન કરે એને આપ શું કહેશો ?

શરીર પર પ્રેમ કરનાર પ્રતિ મૃત્યુ હસે છે એ કહે છે આખરે આ સૌથી રાખ બની જશે ધન પર પ્રેમ કરનાર પ્રત્યે પૃથ્વી હસે છે કારણ કે એ જાણે છે કે આ મારા ખોળામાં સમાવાનું છે કજુરા કરે પણ શું છે એ (પૃથ્વી) કહે છે, એટલું કરતાં જાણો, આખરે તારે પણ મારા પેટમાં જ આવવાનું છે ને એક ગામડે અમે એક લોબી (કૃપાળુ) માણસને જોયો ત્રણ ત્રણ દિવસની વામી દાળ એ ખાતો અને ઘેર એક શાક કરતા

પ્રિય સહભાગી,

પરુની પરીક્ષા અદ્વારથી થાય છે ત્યારે માનવીની અંતરથી તમારે એક માત્ર અરીક્ષી હોય છે ત્યારે તમે એના વચ્ચે જોઈશો. કોઈકાં ભૂલો હોય તેથી અને પછી જ અરીક્ષી થોડો અતલ્લો હોય છે ત્યારે એની વીર કે મદ મલિને તેથી. પરંતુ કોઈ બાંધવને તમારે તોફાનીમાં રાખવી હશે તે તે સુવાન છે કે નહીં તે એથી. સોન્દર એના મુખ પર ક્રિયા કરી શકે હશે તો પણ બે એ ક્ષમ્યાભાષી કરનારો ને અપમાયિક હશે તો તમે એને કદી મોઢર વરીકે નહીં રાખો. કારણ કે માનવી સરોરસોન્દર વડે તદા અપિતુ હૃદય-સૌન્દર્ય વડે પરમાય છે.

ધમની શુભિકા હૃદય છે ધમતુ બી એ જ શુભિકાં પ્રસવિત થાય છે ક્રિયા-સમ્પાનતા હોવા છતાં પણ બે ભાવના ત્યાં જુદી જુદી દિશાએ કાળ કરી શકે હશે તો એનું પ્રતિફળ પણ જુદું જ હશે. સૌન્દર્ય અપારીક્ષ્ય કરે છે ત્યારે સત્ત્વ વડે સરીરને ચીરે છે લેખ ચોર પણ છરી બોલે છે જાત ક્રિયા અનેની એક સમ્પાન છે પણ ભાવનાઓના વિભક્તિ દીરે કાળમાં પણ વિભેદ છે. સૌન્દર્યના દિશમાં કુશુલની ભાવના વધી રહી છે ત્યારે ચોર કરવાને માટે કદી રજો છે પરિણામે એકની સફળતા પર ખુબ માગ્ય એના વળાને સુશોભિત કરે છે. ધન અને ઉપકાર સાંપડે છે ત્યારે પેશા ચોરને દામકડીઓ (સાકળ) મળે છે અને પ્રાણાન્તનો ઉપકાર પણ પ્રાપ્ત થાય છે.

એક સ્વદેવ બાંધિત એના દિશમાં કુશુલનો પામ વધી રજો છે. જ્ઞાની સરિવાનો એના દિશમાં પ્રવાહ ધરી રજો છે તે પાંખોના શત્રુ ધન નજીબે છે. નામે છે ત્યારે નીચ બાંધુ સિદ્ધારી પણ પાંખોને ક્ષમવધા શત્રુ

દેશની ઝોળી ખાલી છે, તમારી તિબેરી તર છે તો તેવે સમયે તમે એમની સામે નજર સુદા કરી છે ? હવે દસ તરફ ન જોતા પોતે જ માલ ઉઠાવવા લાગ્યા તો તમને શું કહેવું એનો નિર્ણય તમે જ આપો (હસાહસ)

મેઘ સમુદ્રથી પાણી લઈને પૃથ્વીને ન આપે તો ટેટલા દિવસો છનીશું તમે ને અમે ? પોતા માટે ખર્ચ કરવો એ “ગળાનો પથ્થર છે જે એક દિવસ ફુગાડશે” ખીજા માટે કરવામા આવેલો ખર્ચ ફિરમ્તા (દેવદૂત)ની પાખ છે એક ફિલસુફની આ વાણીમા ટેટલુ છવનરહસ્ય છે ?

માળવાની શસ્ત્ર-સ્થામલા ભૂમિના ખોળે વસેલી ધારા નગરીનો સમ્રાટ ભોજ એક ઐતિહાસિક રાજા હતો એના સાહિત્યગ્રેમે એના રાજ્યમા સરન્વતી અને લક્ષ્મીના લોક પ્રસિદ્ધ વૈમન્ય (કાદકૃત)ને સમાપ્ત કરી નાખ્યો હતો અધારૂઠ ખની રાજા ભોજ ઉદ્યાન ભણી જઈ રહ્યો હતો ધાન મહીમાથી જ્યારે એનો અથ પસાર થઈ રહ્યો હતો ત્યારે સમ્રાટ જુએ છે કે એક લિસ્ટ ધૂળમા પડેલા ધાન્યકણોને વીણી-વીણી ખાઈ રહ્યો છે દરિદ્રતાને મૂર્તિમત જોઈ રાજા ભોજ વિચારે છે મારી રાજધાનીમા આવો ભૂખમરો ! પછી એની દષ્ટિ એના કારણને ગાંધતા શોધતા જન સખ્યામા થતા રહેલા ઉમેશ (શદ્ધિ) તરફ ગઈ એ બોલ્યો

“જનની પેલો મત જાણો, મૌન્ય પઢયા કણ ચાચ”

(જનની એવો ના જણ્યુ, ભોષ પડયા કણ ખાચ)

માળવાની મીઠી કાપામા એણે માતૃ-મૃતિને સખેધી કહ્યું -માતા, તારે એવું તે શું પડ્યું છે ! આવા લાલને પેદા કરી રાષ્ટ્ર ઉપર દા સારુ ભાર વધારે છે જેને પેટ પાળવા સારુ થઈને મો પડેલા કણ ખાવા પડે છે ઉપરના દોહાનો અવાજ લિસ્ટકના કાને અચગ્ય છે એક કણ માટે જરા ઉપર દષ્ટિ ફેરવી લે છે વિચારવા લાગ્યો, ઐશ્વર્યના મદમા ઉન્નત ખતેસો રાજા દરિદ્ર ઉપર વ્યગ છોડી રહ્યો છે પણ વૈભવમા પડેલો એ શું જાણે કે પેટની પીડા કેવી હોય છે ? ગરીબો પર કેવી વર્તે છે એ તો અમે જ જાણીએ છીએ પેટના અગ્નિને શાત કરવા ધૂળ-મિશ્રિત કણો મો લેળા કરી રહ્યો છું એ પણ એને ગમતુ નથી પોતે દ્રાક્ષ, પીસ્તા ચાવ્યા કરે છે અને ચણા ફાકનારને વેધી રહ્યો છે એણે મારી માતાને દોષ આપ્યો છે તો મારે પણ એને વળતો જવાબ આપવો જ જોઈએ દોહો પણ અધૂરો જ છે એટલે એણે એમા એક ખીજા કડી ઉમેરી

ખીચુ શાક જનાબુ તો હાહાકાર મચી જતો. તે સ્વયં એની ખાતે નહીં તેમ પરિવારને પણ ખાવા દેતો નહીં કુટુંબના લોકો એને જમાડીને દુકાને રવાના કરી દેતા પછી જ જે ખાવાની ઈચ્છા હોય તે જનાવી જઈ લેતા કદી એ બહાર જતો ત્યારે તો ઘેર દેશી-દેશીની જ ભણે જાવી જતાં. (હસાહસ)

એક તત્ત્વવેદાએ તો બહી સુખી બહુ છે કે લોભી આત્મિકતા કલ્પ જતો ત્યારે ઝેર પણ ખીજ પસેથી લાવી ખાશે. સકુચિત દિલવાળો તો મધમાખી સમાન છે મધમાખી પુખ્ત પરાગનો સમય કરતી રહે છે પરંતુ એની અધુરતાનો ન તો તે પોતે જાનક હાથે રાકે છે અને બીજને કાઢી પસે આવેલી તો એને હસતો લોભી (સકુચિત) હસ્ય પણ સમયમાં જ મુજ માનતો હોય છે.

૨ અનુદાર હૃદય

આ પહેલાં કરતા કંઈક જુદું છે પહેલાં (ફક્ત) ન તો પોતે ખાતે છે તેમ ન ખીજને ખાવા દે છે પરંતુ આ પોતે ખાતે જાણ જાને બીજને અવગણતો નથી પોતાનું જ પેટ ભરતું એ જ એનું લક્ષ્ય છે એને પોતાના પેટની ચિંતા છે દૂરનો પાડોશી તો દૂર રહો-પણ પરિવારના લોકો પણ જો ભૂખે મરતા હોય તો એની એને ચિંતા નહીં હોય. સાંજેનાં બજારે નીચ્છા હાથે વજ્રવાળાની દુકાન નેઈ તો બેચાર આનાનાં હાથે વજ્ર ખાઈ લીધાં રસગુસ્તાવાળાને જોયો તો આઠ આનાનાં એ લીધાં જાને એ પણ નાચ્છા રીફીન-બોક્ષમાં (પેટમાં) પછી હસેને બાળકો ઘેર જૂખાં ટળવળી રહ્યા હોય. પોતાનું પેટ ભરાયું કે બર્ધાનું ભરાઈ ગયું.

આ પશુચરિત્તે છે કૃતરાની આજ્ઞા છે કે એની સામે રાહસો જાણી તે એ ખાઈ લેશે જાતબાઈને જોશે તે એ કુરકશે. દસ ગામે સાથે જાય લેલી છે એની સામે ચારો આવશે તો એ મોં ધાલી મરવા લાગશે પણ એ જોવાની ચેષ્ટા નહીં કરે કે ચારી બહેનોની સામે એ આવ્યો છે કે નહીં ! તમે મહેમાન બનીને ગયા તમારી સામે જમણુનો ચાળ આપ્યો- સાથે બેસેલાએને દળુ આવ્યો નથી તો તમારો લાચ કાળીઓ લેતાં અમકશે. તમે બી નવી પ્રતિક્ષા કરશો. જો કાઈ બે-ચ નવની ચિંતા ન કરે જાને પેટે એકમો જ આવેજવા લાગે તો એને શું કહેશે સમય કે અસમય ? જાણી તો તમે નિષ્ઠુષ આપી ન દેશો કે એ તદ્દન અસમય છે કિન્તુ સમાજમાં

દશની ઝોળી ખાલી છે, તમારી તિબેરી તર છે તો તેવે સમયે તમે એમની સામે નજર સુદ્ધા કરી છે ? હવે દશ તરફ ન બેતા પોતે જ માલ ઉઠાવવા લાગ્યા તો તમને શું કહેવું એનો નિર્ણય તમે જ આપો (હસાહસ)

મેઘ સમુદ્રથી પાણી લઈને પૃથ્વીને ન આપે તો કેટલા દિવસો જીવીશું તમે ને અમે ? પોતા માટે ખર્ચ કરવો એ "ગળાનો પથ્થર છે જે એક દિવસ કુખાડશે" બીજા માટે કરવામાં આવેલો ખર્ચ ફિરમતા (દેવદૂત)ની પાખ છે એક ફિલસૂફની આ વાણીમાં કેટલું જીવનરહસ્ય છે ?

માળવાની શસ્ત્ર-સ્થાપના ભૂમિના બોળે વસેલી ધારા નગરીનો સમ્રાટ બોળ એક ઐતિહાસિક રાજા હતો એના સાહિત્યપ્રેમે એના રાજ્યમાં સરસ્વતા અને લક્ષ્મીના લોક પ્રસિદ્ધ વૈમનઝ્ય (ફાટફૂટ)ને સમાપ્ત કરી નાખ્યો હતો અશ્વાઝ્ડ બની રાજા બોળ ઉદ્યાન ભણી જઈ રહ્યો હતો ધાન મહીમાથી ન્યારે એનો અથ પસાર થઈ રહ્યો હતો ત્યારે સમ્રાટ જીએ છે કે એક લિપ્તુક ધૂળમાં પડેલા ધાન્યકણેને વીણી-વીણી ખાઈ રહ્યો છે દરિ-દ્રતાને મૂર્તિમત જોઈ રાજા બોળ વિચારે છે મારી રાજધાનીમાં આવો ભૂખમરો ! પછી એની દષ્ટિ એના કારણને શોધતા શોધતા જન સખ્યામાં થતા રહેલા ઉમેરા (શિક્ક) તરફ ગઈ એ બોલ્યો

"જનની વેસો મત જણો, મૌંય પડયા કણ જાય"

(જનની એવો ના જાય, બોલ પડ્યા કણ ખાય)

માળવાની મીઠી બાષામાં એણે માતૃ-જાતિને સંબોધી કહ્યું - માતા, તારે એવું તે શું પડ્યું છે ! આવા લાલને પેદા કરી રાષ્ટ્ર ઉપર શા સાડુ બાર વધારે છે જેને પેટ પાળવા સારુ થઈને ભો પડેલા કણ ખાવા પડે છે ઉપરના દોહાનો અવાજ લિપ્તુકના કાને અચગમ છે એક લણ માટે જરા ઉપર દષ્ટિ ફેરવી લે છે વિચારવા લાગ્યો, અર્થર્થના મદમાં ઉન્મત્ત બનેલો રાજા દરિદ્ર ઉપર વ્યગ છોડી રહ્યો છે પણ વૈલવના પડેલો એ શું જાણે કે પેટની પીડા કેવી હોય છે ? ગરીબો પર કેવી વતે છે એ તો અમે જ જાણીએ છીએ પેટના અગ્નિને શાત કરવા ધૂળ-મિશ્રિત કણો મો ભેગા કરી રહ્યો છું એ પણ એને ગમતું નથી પોતે દ્રાક્ષ પીસ્તા ચાવ્યા કરે છે અને ચણા દ્રાકનારને વેધી રહ્યો છે એણે મારી માતાને દોષ આપ્યો છે તો મારે પણ એને વળતો જવાબ આપવો જ જોઈએ. દોહો પણ અધૂરો જ છે એટલે એણે એમાં એક બીજી કડી ઉમેરી -

“ જોતે યોગદુષ્ટ ના હરે વેણો ના માનિયો માય ”

(જતાં જોતે દુષ્ટ ના હરે જોતો ના નાવ્યો માય)

માતા જોતા પુત્રને પણ પેદા કરવાની જુલમ ન કરતી કે એ સંપત્તિ હોવા છતાં પણ જન્મતાના દુષ્ટને હરવાની-હરે કરવાની-અસિદ્ધ ન કરે. સંપત્તિ સમાપ્ત કામચાંદ ન આવી તો જોતી ધૂળથી વધુ ડાઘ કિંમત નથી હોવા ધૂળ તે મરીજ-જાળીર થોતે માટે છે. સક્રિય હોવા છતાં જાનિને મરદ ન કરી તો સંપત્તિ શા કામની? નાનું બાળક નહીં ખરી ચકુ કે ડાઘ યુવક એ જોતો જોતો જુએ છે. જોતે તરવાં આવડે છે ઈશ્વરે તે જોઈ જામિયાં ૮ પેલા દૂનતાં બાળકને જમાવી શકે તેમ છે પરંતુ તેમ ન કરતાં પેદા જોતો જોતો જોતો જ રહે તો તમે જોતે શું કહેશો? કર તો? જામી પાસે છે જોતો વૈજ્ઞાન છે કે જ્ઞાન પેદા કરી શકાય. બીજા તરફ પાંચોશીનાં બાળકો જુઓ જુઓ છે અને તમે નૂપરના પોતો જોતા રહે. તમને શું કહેવા જોઈએ વાતુ! અહીં તમે નહીં જાઓ પશુ દુષ્ટો જોતો કહો કે એ જાનુઆર હલ છે.

ઉદાર હલ

ઉદાર હલ આ જન કરતાં મોટું છે એ પાતે જાણ છે તો જોતો ખવડવવાનું પણ નહીં છે એ પોતાના પેત્રી સાથે સાથે બીજાના પેત્રી પણ ચિતા કરે છે માય માય ચરે છે પણ એ ઉદાર ઉપરથી જાણ છે અને બાકીનો જાણ જીભ માટે રહેતા કે છે અને સંપત્તિ એ તો જોતે જાનુઆરની સંપત્તિ આઈ જોતે જીભ માટે થોડું પણ જોતવાની આઈ જ નથી તમારે શું જાનવું છે આ જોતવાની જોતની પદ્ધતી કરી જોતે સિદ્ધ પણ જાણ સિદ્ધ જાણે છે જાણ પાતે મોટું છે દાણ પોતાની સદા તો જોતે જાણ જાણ છે અને થોડુંક સદા વડે જ માટે જાણ પસારતો વિખેરતો હોય છે એ જાણે સક્રિય જાણે છે કે જાણ પાસે આ છે જો સમા ૮ ને જાણતાં સાથે ખવડવવાનું પણ ખવડ કરે છે અને માનવ! દુષ્ટ પોતાનું જ પેદા કરવાનું જાણે છે.

દુનિયાના સર શેઠ દુકાનીયાઈને એક પૂછ્યું આખી સંપત્તિ કોને (બારી) મળતો નથી આપ જોતીયુલ છે જાણતા અનુમાન પર અનુમાન ન કરે છે ડાઘ કહે છે જ્ઞાન કરો કરો તો ડાઘ કહે છે વૈજ્ઞાન કરો. શેઠ સિદ્ધ સાથે જોતવા. જાણ પાસે જાણ થોડી સંપત્તિ છે.

તમને આશ્ચર્ય નહીં લાગે પણ ફક્ત રજા લાખ ” પ્રશ્નકર્તાને વિશ્વાસ ન મેળો મેલ્યો “શા માટે ફેસલાવો છે તમે ! આપનો એકલો શીશમહેલ જ ૫૦ લાખનો હશે બીજા મકાનો મીલ વગેરે તો જુદા જ હશે ”

મેહલ મેલ્યા “ તમે સમજ્યા નહીં, હજુ સુધી આ લાથોમાથી રજા લાખ નીકળી ચૂક્યા છે અને જનતાના કામમા લાગ્યા છે એ જ ફક્ત મારા છે કેટલી નાની મૂડી છે મારી ? ” આ છે ઉદાર હૃદયનું નાનું-શુ ચિત્ર. જીવનની વિશાળતા સમાજ સુવ્યવસ્થાની અનિવાર્ય ગરજ છે જે સમાજની વ્યક્તિઓના દિલ ઉદાર નથી જ્યાં ફક્ત પોતાના જ પેટની ચિંતા છે, ત્યાં તે સમાજમા ગરીબી-દરિદ્રતાની જ બોલબાલા છે

સરોવર જ્યારે સૂકાવા લાગે છે ત્યારે હસો જીડીને અન્ય સરોવર પર ચાલ્યા જશે ૫ ખીઓ બીજે આવાસ શોધી લેશે પરંતુ સરોવરની જળ-રાશિમા વસતી ને દીડા કરતી બિચારી માછલીઓ ક્યા જશે ? એ તો ત્યાં જ તરફડીને પ્રાણાન્ત પામશે સત હસ સમાન છે સહ સરોવરનું રનેહ-જળ સૂકાતું લાગશે તો અન્ય ધ્યાન લાણી ચાલ્યા જશે, આ ક્ષેત્ર નહો તો બીજું ખરું કિન્તુ સમાજની વિધવાઓ ને અનાથ વિદ્યાર્થીઓ ક્યા જશે ? એ સરોવરની માછલીઓ ઉદારતાથી જળ-રાશિના અલાવે તરફડી રહી છે. એમની તરફ જુઓ એમના દુ ખ-હર્ષની કહાણી સાલળો અને એમનાં અશ્રુ-ખિંદુ લૂછો

‘વિશાળ હૃદય’

વ્યાખ્યાન લાખુ ચતુ બન્ય છે, ધડિવાળ કહે છે હવે બસ કરો. તમને પણ ખૂબ સતતની રહી હશે જલ્દી જ મારા વિષયને સંકેતુ છું વિશાળ હૃદયની વાત કહેવી છે પોતે ન આરોગતા બીજને ખવડાવી દેવું એ વિશાળ હૃદયની નાનોશી પરિભાષા છે. આ વનસ્પતિ-સસાર એની તરફ ઈશારો કરે છે આ જુસો રવય ફળ ખાતો નથી, તમને ખવડાવે છે નદીઓ પોતાની જળરાશિમાથી એક ટીપુ પણ પીતો નથી પણ બીજને સારુ જુટાવે છે.

મર્યાદા પુરષોત્તમ શ્રીરામના જીવનનું નાનું એવું એક વિતક યાદ આવે છે રાજા દશરથના સચિવાલયમા મહાક્રિશ્નલ-સામ્રાજ્યના ઉત્તરાધિકારી માટે શ્રીરામનું નામ નિર્વાચિત થઈ ચૂક્યું છે રામના મિત્રોને ખબર પડતા, એને વધામણી દેવા ચાલી નીકળ્યા. એમના મોં પરની પ્રત્યેક રેખા પર પ્રસન્નતા ઊભાયેલા છે. રામના નિવાસગ્રામને જઈ મધુર-મીઠા હારથ સાથે વધામણીનો

સદેશ આપે છે કહે છે અમને મીઠાઈ વહેવો. રામ એક કાચુ માટે વિચાર-સાધરમાં દૂબી જાય છે ઉદ્ધવાસને સ્થાને વિચારવસ્થા ભેઈ મિત્રો મોટા-અધારથી જ આટલા બોલી જતી જ્યાં તે શુ મીઠાઈ અવગવવાનું મન નથી ? એટલે જ તો તમે સ્મિત મુઠ્ઠા કરતા નથી. રામ મોટા : મને એક વસ્તુ ચમી નથી. ” પૂછ્યું એ કઈ છે ?

કિમલ ધંધ યદ્દ અનુચિત પદ્ધ,
અષ્ટુ વિદાય વહેડ અમિવેદ્દ ॥

રમુદ્દની ઉદ્ધવણ કોર્તિમાં એક જ મૂરાઈ છે એના તમામ રીત વિચારો, નીતિ-નિયમો અને પદ્ધતિ છે પરંતુ એક ચીજ અને ખટકે છે કે બીજા જવા નાના બાઈઓને છેલ્લી આ રાજ્યનો તાજ અને જ શા માટે પહેરાવવામાં આવે છે ?

વિચારેલી ઉદારતા હૃદયની વિરાટતા ક્યા દેખા દે છે એ તમે જ વિચારી શો બીજી બાદ શાનિયા અવતાર અમવાન મહાવીર પોતાના રાજવી વૈભવને પશુ ઠોકર મારી એ ત્યાજ એમના વિશાળ હૃદયનું પ્રતીક છે

આરેમ હ યોનાં મિત્ર તમારી સમક્ષ છે ક્યા મિત્રે બેસવું છે ? હુ તે મોવું સ્થળ જ જણાવીશ એ પશુ આશા રાખીશ કે હૃદય વિશાળ જતે, એ જ હૃદય હોવું ભેઈએ નહિતર મોઝામાં મોહું ઉદારહૃદયી તો મનો એ જ શુભ કામના સાથે હુ વિરતું છું

દિનાંક

૧૩ જુલાઈ ૧૯૫૮

જીન ઉમાશંકર

૩૮ મુંબઈ ૧

૮.

પ્રેમની પ્રતિભા:

પ્રેમ શું છે ? એક વિચારકે કહ્યું છે કે એ જીવનપુષ્પ છે પ્રેમ એનું મધુ-શહદ છે સાચું છે કે 'પ્રેમ' એ રાખ્દ તો બહુ નાનો છે પણ એમાં અજબ આકર્ષણ છે તે શરીર અને હૃદયને એક સાથે બાધી લે છે. પોતાના સુખને બીજાના સુખમાં ભેળવી દેવું એ જ પ્રેમ છે ધૃણા-તિરસ્કાર એ તો રાક્ષસોની સપત્તિ છે કારણ ધૃણા એ ગ્વયમેવ રાક્ષસી વૃત્તિ છે એ માણસને રાક્ષસ બનાવે છે જ્યારે ક્ષમા એ માનવતાનું લક્ષણ છે કારણ કે અપરાધીને ક્ષમા આપીને માણસ ખારકાને પોતાનો બનાવી શકે છે અને અપરાધોની ક્ષમા ચાચીને તમે એના બની શકો છો આ બંને માનવતાના મારગ, એ માનવતાનો પ્રકાશ આપણને ક્ષમામાં મળે છે. એટલે પ્રેમ એ તો દેવોની સપત્તિ છે

ઉપર કહ્યું તેમ પ્રેમમાં અજબ આકર્ષણ છે એ અધકારમય હૃદયને પ્રકાશનું કિરણ આપે છે એમાં હૃદય-પરિવર્તનની શક્તિ છે એ પ્રેમની જ તો શક્તિ હતી કે મહામુનિ કેશીકુમાર પ્રદેશી સમા દ્વં સમ્રાટના જીવનને બદલી શક્યા જ્યાં દક્ષ દ્રૌપ અને ધૃણાનું જ રાજ હતું, જેના હૃદયમાં પ્રેમ માટે એ ઇચ્છા જેટલી પણ જગ્યા નહોતી, એના શુદ્ધ રેગીસ્તાન સમા હૃદયમાં ક્યાય લીલાશના નવા અકુર પણ દેખાતા નહોતા, પણ મહામુનિ-કેશીકુમાર અગાધ પ્રેમ-સાગર લઈને એની ખાસે પહોંચ્યા પ્રદેશીની ધૃણા ઉપર એના પ્રેમે વિજય મેળવ્યો એના હૃદયની પાસવતાને મહામુનિની ક્ષમાએ દેવતામાં બદલી નાખી જેના હાથ ગતદિવસ લોહીમાં ભીજીયેલા રહેતા, એ જ પ્રદેશીને જ્યારે ધાતક વિષ આપતાં ઉપર પણ ક્ષમાનું અમૃત વરસાવાતા જુએ છે તો સહેજે વિશ્વાસ બેસતો નથી કે શું એ ખરેખર એ જ પ્રદેશી છે ? હોઈ શકે છે ? જે સાકલાઈની જેમ માણસોને

કાપીને પણ એના હૃદયના ઝીંચા બાજુમાં તિરસ્કાર વધતો નહોતો. એને પોતાની કરતા ઊપર મહા થતી નથી પણ જાણે એની જ પ્રિય પત્ની સુરિકાતા ૭ એક દિવસે એના પર પોતાના પ્રાણ સુદાં જોખવર કરવા તૈયાર હતી તે જ જ્યારે પ્રાણ લેવા તાપર બને છે ત્યારે એ કેટલું મોડું કપટ રમી ભય છે ! સારીય જિંદગી જેની જેને પચ્ચર કરી જેના હાથ અને ખાંસુ પોતાના હૃદ-અથૂ બન્યાં ને જ જીવનની આખર થીઓમાં ફોડેલા તૈયાર થાય છે અને એ પ્રાણપાતક પ્રકાર ! આ બધું ભાવુવા જાણે પણ પ્રેમથીના મનમાંના એક અણુમાં પણ એના પ્રેમે કોઈની એક ચિનગરી સુદાં પ્રગટી નહીં પ્રેમની આ નાની-સી ત્યોતિ કેરીકુમારે જાણી હતી. આજે એ મથાથ ફરે બની અને એ જ પ્રકારપથ પર આગળ વધી રહ્યો હતો. એના પ્રેમ એટલો વિસ્તૃત થયો હતો કે એણે મૃત્યુને પણ આશિર્વાદ કર્યો અને મૃત્યુના આણુનાર સાથે પણ પ્રેમભાવ જ દાખવ્યો.

હા તે મહામુનિ કેરીકુમારે પ્રેમથીના પ્રેમની જ્યોત જગતી ત્યારે અમરજાન મહાવીર પોતે સાક્ષાત્ પ્રેમ-દેવ હતા. એમણે પોતાના મૃત્યુએ તરફ પણ પ્રેમામૃત જ વરસાવ્યું. પ્રેમની મૂર્તિ એ વળી એક કમલુ આત્મ વધ્યા અને પોતાના પ્રેમપ્રવાહ આનંદસચ્ચાર પૂરેલા ન રાખતાં પણ સચ્ચાર સુધી પણ પ્રગટિત થયો અને એટલા જ કારણસર તે અહોરિક સમ્ર વિનધરને પણ એ બધી શક્યા જેની કરતા મર્મદાતિત બની ચૂકી હતી. જે હળશને ડરવા હળશે માણસા પશુ-પખીના પ્રાણ શીર્ષા એમને તરફાળ્યા અને એમની તરફાટમાં એણે જીવન માન્યો. એણે દુનિયા પ્રેમે મહા દાખવી તો દુનિયાએ એના પ્રેમે મહા દાખવી પરંતુ પ્રેમના કળાકાર વીતરણ રચાઈએ પોતાનું લોકો વહાવીને પણ અહોરિકની મૃત્યુને પ્રેમમાં ફર્કાતર કરી મૂકી.

એમણે પ્રેમ-શક્તિને પીછાની હતી. એમને વિશ્વાસ હતો કે મૃત્યુને પ્રેમમાં બદલી શકાય છે પણ કેટલુંય રક્ષસીપણુ સમજીને આવે એની પાસની સનવીશક્તિ પણ પ્રય છે પણ પ્રેમની શક્તિ-સાક્ષાત એના કરતાં પણ મજબૂત છે અને આ સિદ્ધાંતને અનુસરીને જ એમાં વિશ્વાસ રાખીને જ તેઓ આથી શક્યા અને તેથી જ તેઓ પોતાના રિપુઓ વચ્ચે નિર બની ઇશી કરી શક્યા હરણ કે તેઓ જાણતા હતા કે કોઈ કેટલો પણ હતી વચિવર વ? મુસલમાન કેમ ન દેવ પણ કામાનુ અસ્ત્ર એને પણ પગાલિત કરી સહે છે દાખવન દેવતા સાથે સદા નમ્ર પડ્યું છે કાપ

દુમાની સામે હમેશા પરાજિત થયો છે આજ વિશ્વાસના પરિણમે તેઓ ફરતાને ક્રામળનામા ફેરવી નાખવા ચાલી નીકળ્યા, કારણ તેઓ હૃદય-પરિવર્તનના સિદ્ધાંતમાં અખૂટ વિશ્વાસ ધરાવતા હતા

આજ આપણે ત્રેમનાં ગીતો ગાઈએ છીએ એની મુતિ અર્થે કલાકો સુધી લાપણો આપી શકીએ છીએ એવું ઉપર હજારો-લાખોની મેદની સામે વિશ્વ-ત્રેમના ગીત ગાઈ શકાય છે એના ઉપર મોટું કાવ્ય રચી શકીએ છીએ, તેમ છતાંય ત્રેમ ઉપર આપણને લગેઓ નથી આપણને ત્રેમની અપેક્ષા બહુક પ્રત્યે વધુ વિશ્વાસ છે ત્રેમની અપેક્ષા મિલીટરી ઉપર વધુ લગેઓ છે આપણે ત્રેમ કરતા પૈસાના બળને વધુ માન આપ્યું છે એટલા જ માટે તો આપણે ત્રેમને શુભાવી પોલિસરાજ બનાવ્યું છે.

શસ્ત્રની શેતાનિયત આપણે જાણીએ છીએ એ આપણા દુશ્મનોની સાથે આપણને પણ મારી શકે છે દૂર ન જતા, આપણું, પાડોશી રાજ્ય પાકિસ્તાનની બીનાઓ તમારી નજર સામે જ છે ભારતની સાથે લડવા સારું એણે અમેરિકા કનેદી સૈનિક સામ્રાજી ખરીદી છે અને તે પણ એટલા મોટા જથ્થામાં કે દેશની આવકનો ૬૦ કે ૭૦ મો ભાગ એણે શસ્ત્રોની આ દોડધામ પાછળ વેડી નાખ્યો છે : પણ એ વધતી જતી શસ્ત્ર-સહાયતા ખુદ પાકિસ્તાની રાજનીતિજો માટે લશ્કરમાસુરનું વરદાન બની છે સૈનિક તાકાતને લઈને બળવાન સેનાએ એક જ રાતમાં રાજનીતિજોને ઉઠાવી મૂક્યા અને સેનાપતિ શાસક બની બેઠો

શસ્ત્ર આમ શેતાન છે, જે વિપરીત ચાલતા આપણને પોતાને જ હરામ કરી શકે છે પણ આપણે એના પર એવો અને એટલો વિશ્વાસ બાધી લીધો છે કે એના કાટાળા પળથી માર ખાવા છતાં પણ એના માટે દેશનો પૈસો બરબાદ કરતા જઈએ છીએ કારણ કે આપણને લગેઓ છે કે ગત્ત જ આપણને જમાવી શકે તેમ છે, શસ્ત્ર-બળે આપણે દુશ્મનો પર વિજય મેળવી શકીએ છીએ પણ તમારા રાષ્ટ્રનેતાને એ શસ્ત્રો ઉપર વિશ્વાસ નહોતો, એટલા જ માટે તો એ એક લગેટી ધારણ કરી હાથમાં ટેકા સારુ લાકડી લઈ દુશ્મનોની વચ્ચે નોચાખલી જઈ પહોંચ્યા હા, એક લાકડી જલ્દતને સહારારૂપ હતી, એ ભારતનું શસ્ત્ર નહોતું. તમે એને બૂલશો મા, તેઓ એવા આદમીઓ વચ્ચે જઈ પહોંચ્યા જ્યાં માનવ-માનવ પ્રત્યે પણ નફરત હતી હિંદુ નામને તો ધાસતી જેમ વાદી ઉખેડી ફેંકવા ચાલતા હતા પણ એ રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધી ખુલ્લા હાથે દુશ્મનોના

ઠાપીને પણ એના હાથના એક જાણીતો તિરસ્કાર વણાવતો નહોતો. જે પોતાની કૃત્ય ઉપર પણ મતી નથી પણ આજે એની જ પ્રિય પત્ની સુરિમતા એ એક દિવસે એના પર પોતાના પ્રાણ સુધા ત્રોલવર કરવા તૈયાર હતી. તે જ સ્થાને પ્રાણ લેવા તત્પર બને છે ત્યારે એ કેટલું મોટું કપડ રમી જાય છે ! સારીય જિંદગી જેની જોડે પસાર કરી એના હૃદય અને આંસુ પોતાના હૃદય-આંધુ બન્યાં તે જ જીવનની આખર યજ્ઞોમાં હોય તેવા તૈયાર થાય છે અને એ પ્રાણપાતક પ્રકાર ! આ બધું જાણવા ખર્ચા પણ પ્રદેશીયા મનમાંના એક આંધુમાં પણ એના પ્રત્યે કોઈની એક ચિન્તાથી સુધા પ્રજ્વલી નહીં. પ્રેમની આ નાની-શી ભયોતિ કેશીકુમારે આપી હતી. આજે એ મશ્વરો રૂપે હતી અને એ જ નિઃશય પર આમળ વધી રહી હતો. એના પ્રેમ એટલો વિસ્તૃત થયો હતો કે એણે મૃત્યુને પણ અપહિનન કર્યું અને મૃત્યુના આજુનાર સાથે પણ પ્રેમભાવ જ લાખબો.

હા તો મહામુનિ કેશીકુમારે પ્રદેશીમાં પ્રેમની ભયોતિ જળવી ત્યારે જીવવાન મહાવીર પોતે સાક્ષાત્ પ્રેમ-રૂપે હતા. એમણે પોતાના શત્રુઓ તરફ પણ પ્રેમાત્મ જ વરસાવ્યું. પ્રેમની મૂર્તિ એ વળી એક સમુદ્ર આમળ વધ્યા અને પોતાના પ્રેમપ્રવાહ માનવસ સાર પૂરેના ન રાખતાં પણ સદ્યાર સુધી પણ પ્રવાહિત કર્યો. અને એટલા જ કારણસર તો મહોત્સવ સભા વિવશરને પણ એ બહાલી રાખ્યા જેની કૃત્ય મર્યાદાતીન બની ચૂકી હતી. જેણે હ નરોત્તમ ડસ્તા હ નરોત્તમ આજેના પશુ-પંખીના પ્રાણ લીધાં, એમને તરફાળ્યા અને એમની ત શાટમાં એણે બહુ કાર માન્યો. એણે દુનિયા પ્રત્યે ધક્કો લખતી તો દુનિયાએ એના પ્રત્યે ધક્કો લખતી પરંતુ પ્રેમના કળાકાર વીતશ્ચ મશ્વરોએ પોતાનું બાહી વહાવીને પણ મહોત્સવની ધક્કાને પ્રેમમાં રૂપાંતર કરી મૂકી.

એમણે પ્રેમ-શક્તિને પીછાની હતી. એમને વિશ્વાસ દેવો કે હક્કાને પ્રેમના નહીં સકાય છે પણ કેટલુંક રાક્ષસીપણુ લઈને બાને એની પ્રાસની ઘનવીશક્તિ પણ પ્રગટ છે પણ પ્રેમની શક્તિ-સાક્ષ્ય એના કરતાં પણ મહાન છે અને આ સિદ્ધાંતને જનસરોને જ એમાં વિશ્વાસ રાખીને જ નેએ આથી રાખ્યા અને તેથી જ તેઓ પોતાના શિષ્યો વચ્ચે નિઃશ બની ધમી ફરી રાખ્યા. કારણ કે તેઓ જાણતા હતા કે કોઈ કેટલો પણ ઘનવી શક્તિવાર વડે મુસજ્જ કેમ ન હોય પણ કામાનુ બચ્ચ એને પણ પરાજિત કરી શકે છે ઘનવને દરવ સામે સદા નમણુ પણ છે કોઈ

આ ક્ષેત્રમાં જે પ્રયોગ કરીએ અને જોઈએ તો તમે પોતે એ અતુલ્ય કરશે કે ભુરાધને લઘ્વાર્થમાં પરિવર્તન કરવાની જે તાલત ત્રેમમાં છે, તે દડમાં-ગિક્ષામાં નથી જ, કારણ કે દડ કે શિક્ષા તો શરીરને બદલી શકે છે, કેમકે એ દેહ ઉપર શાસન કરે છે પણ દેહી ઉપર શાસન કરવાની એનામાં ક્ષમતા ક્યાં છે? કારણ એ સ્થૂળ છે અને શરીર પણ સ્થૂળ છે માટે સ્થૂળ-સ્થૂળમાં થોડું પરિવર્તન લાવી શકે છે પણ આત્મા તો સૂક્ષ્મ છે, ત્યાં સ્થૂળ કેવી રીતે પહોંચી શકે? સૂક્ષ્મ આત્મામાં પરિવર્તન લાવવા માટે તમારે સૂક્ષ્મ ત્રેમને અપનાવવો પડશે.

એટલે જેમ જેમ સસારમાં સબ્યતા અને સરકૃતિને ફેલાવો થતો રહ્યો છે તેમ તેમ વિચારકોના દિમાગોમાં દડ-શકિત પ્રત્યેની આસ્થા-બ્રહ્મ પણ સમાપ્ત થતી જઈ રહી છે અને લઈને ફેટલાક પ્રગતત્ર દેશોમાં ફાસીની સજા રદ કરવામાં આવી છે અથવા તો ઝોછી કરી નાખવામાં આવી છે ઇંગ્લેંડમાં ઝોગણીસમી સદીની અધવચ સુધી લગભગ બસો પ્રકારના અપરાધો માટે ફાસીની સજા કરવામાં આવતી હતી તે જ સમયે રોબર્ટ પીટર નામનો એક વિચારક ઇંગ્લેંડને મળ્યો એણે માનવતાનો પોકાર સાલવ્યો. અને અપરાધીઓનું મનો-વૈજ્ઞાનિક અધ્યયન કર્યું. અપરાધીનાં મૂળ સુધી પહોંચવાની એણે કારણ કરી અપરાધોની પાછળ આવેશ અને સયોગોની મજબૂરી-લાચારી જ એને મળી અને એણે સિદ્ધ કરી આપ્યું કે ઘરેલુ અપરાધ માટે ફાસીની સજા આપી શકાય નહીં ફાસીથી તમે અપરાધીને સમાપ્ત કરી શકશો પણ અપરાધ-વૃત્તિને નહીં એની અસત્-વૃત્તિ તો આત્માની સાથે જ રહે છે એણે સરકાર પાસે અપીલ કરી ફેટલાય અપરાધોની પાછળ સયોગોની પકડ હોય છે, જેમાં ફાસાઈને એને અપરાધ કરવા માટે વિવશ બનેલું પડે છે બીજી બાબુ ક્યારેક વ્યક્તિનો પીડિત આત્મા પણ બદલો લેવા માટે પ્રતિહિંસા માટે તત્પર બની જાય છે આવા સમયે એની અપરાધી મનોવૃત્તિને મીટાવવા માટે ફાસીના દોરડાની જરૂર નથી. એના ધાવો ઉપર થોડાક ત્રેમનો મલમ લગાવી દો, રત્નો ભૂલેલો રાહદારી ફરી સાચા રસ્તે ચાલતો થઈ જશે.

આખરે એની વિગ્રહિત-અપીલ ઉપર બ્રીટીશ સરકારે વિચાર કર્યો અને ફેટલાક અપરાધો માટે તો ફાસીની સજા રદ કરી દેવામાં આવી, કારણ કે ત્રેમમાં હૃદય-પરિવર્તન કરવાની ક્ષમતા છે એ કેવી પણ દૂર વ્યક્તિને ક્રામળ બનાવી શકે છે કેમકે ત્રેમ સ્વયં આત્માવિશ્વાસી છે એને માનવની

ધરમાં જઈ ચક્રવા દતા બારે બારે સ્વયંસેવીઓએ સોડાં સત્તો સાથે લઈ ચાલવાનો આગ્રહ કર્યો તો બાપુએ કહ્યું સપ્તેમાં એમની ઝાટકણી દબી

શું તમને મારા પ્રેમની શક્તિ કે તારાં પક્ષ બાં રિવાજો અને જડુબી-શક્તિ ઉપર વધુ લાગેસો છે ? મિલિટરીની વાત દૂર રહી નિઃસ્વસ્થ સ્વયંસેવીઓને પક્ષ એમણે આત્મરક્ષા કાળે સાથે ન લીધા

બને એ પ્રેમના દેવસ્વરૂપ ભગવાન મહાવીરે તે તથામહું સુદાનો ત્યાજ કર્યો હતો સત્તબળ પર એમણે વિશ્વાસ જ કરાવે કર્યો । બે એમ હોત તો પિતાનું રાજ છોડવાની એમને શી જરૂર હતી ? એમણે તે સત્તબળ કરતાં પ્રેમ-બળને વધુ સ્થાન-માન આપ્યું અને તેથી સત્તોને તે પ્રેમ-બળ ધારણ કરી જનાર દેશી બણી ચાલી ગીજ્યા

પક્ષ બાળે મહાવીર અને આંધીના પ્રેમને ભારત વિસ્તરી ગયું છે તેથી જ તે ઇતિહાસમાં કાંપ મૂકવાની વાત સીને ખૂંચે છે પ્રભા પોદ્ધરના જન્મજન્માં સત્ત-રાજ્યનો પ્રયોગ થાય છે બાપુએ ચીત આઈએ હીએ પ્રેમ અને વિશ્વાસ રાખીએ હીએ સત્ત ઉપર, કારણ કે બાપુણી નિઃસ્વસ્થ પર તે પ્રેમ સત્ત છે પણ હાથમાં સત્તનો દર રહેતા છે તે એટલા મારે કે બાપુએ પોતે સત્તથી દરીએ હીએ અને જલ-ડર જ તે બાપુને સત્ત-દારી મારે પ્રેરણા આપતો રહે છે બાપુએ માનીએ હીએ કે જેમ બાપુએ સત્તથી દરીએ હીએ, તેમ બાપુણી સત્તથી દુરગતો પક્ષ કરી જશે. જેટલો વિશ્વાસ બાપુને પોદ્ધર-ટપાલ ઉપર છે તેટલો પક્ષ બાપુને પ્રેમ ઉપર નથી. ટપાલના કામમાં ટપાલ નાખતી વખતે બાપુને એ ખાતરી રહે છે કે પત્ર નિસ્ત સ્થાને જરૂર પહોંચી જશે. આ વિશ્વાસને મેળવવા મારે બાપુએ પોદ્ધર વિશ્વાસની અવગતી લેવા પક્ષ કરતાં નથી તેમ જ બાપુએ પોદ્ધરને અને પોદ્ધરનાસરોને માફ કરતા દરીએ હીએ આમ હોવા છતાં જ બાપુની ચિંતા હાથમાં પત્ર તે શું હજારો હિંમત પણ બાપુએ હીએ અને એમની જ પાસેથી મેળવીએ પક્ષ હીએ પણ બાપુએ પણ વિશ્વાસ બાપુને પ્રેમ પ્રત્યે ધારવત નથી. પ્રેમ વડે બાપુએ કાઈ ચોર-ચાકુને સત્ત જતાવી શકીએ હીએ. પણ એની શક્તિ પ્રત્યે બાપુને સાચા મનથી વિશ્વાસ કર્યો નથી.

એનું એક કારણ છે સત્તનો પ્રયોગ અને એનાં પરિબલો પણ બાપુને ન રે નિઃસ્વસ્થ છે જ્યારે પ્રેમના પ્રયોગ અને એનાં પરિબલોની તો રક્ત વાળીએ । સત્તબળ છે તેમ જ બાપુણીએ એટલો આત્મવિશ્વાસ જ જણાવ મારો છે કે જીવનમાં એનો પ્રયોગ કરી નહીંએ. શ્રેષ્ઠ બદ્ધતરિયાસ સાથે

આ ક્ષેત્રમાં જે પ્રયોગ કરીએ અને જોઈએ તો તમે પોતે એ અનુભવ કરશો કે જુરાઈને લક્ષ્યાઈમાં પરિવર્તન કરવાની જે તાકાત પ્રેમમાં છે, તે દડમાં-શિક્ષામાં નથી જ, કારણ કે દડ કે શિક્ષા તો શરીરને બદલી શકે છે, કેમકે એ દેહ ઉપર શાસન કરે છે પણ દેહી ઉપર શાસન કરવાની એનામાં ક્ષમતા ક્યાં છે? કારણ એ સ્થૂળ છે અને શરીર પણ સ્થૂળ છે માટે સ્થૂળ-સ્થૂળમાં થોડુંક પરિવર્તન લાવી શકે છે પણ આત્મા તો સૂક્ષ્મ છે, ત્યાં સ્થૂળ કેવી રીતે પહોંચી શકે? સૂક્ષ્મ આત્મામાં પરિવર્તન લાવવા માટે તમારે સૂક્ષ્મ પ્રેમને અપનાવવો પડશે.

એટલે જેમ જેમ સંસારમાં સખ્યતા અને સસ્કૃતિનો દેશાવે થતો રહ્યો છે તેમ તેમ વિચારકોના દિમાગોમાં દડ-શક્તિ પ્રત્યેની આસ્થા-શ્રદ્ધા પણ સમાપ્ત થતી જઈ રહી છે અને લઈને ફેટલાક પ્રખતત્ર દેશોમાં ફાંસીની સજા રદ કરવામાં આવી છે અથવા તો ઝોાછી કરી નાખવામાં આવી છે ઇંગ્લેંડમાં ઝોાગણીસમી સદીની અધવચ સુધી લગભગ બસો પ્રકારના અપરાધો માટે ફાંસીની સજા કરવામાં આવતી હતી તે જ સમયે રોબર્ટ પીક્કર નામનો એક વિચારક ઇંગ્લેંડને મળ્યો. એણે માનવતાનો પોકાર સાલવ્યો. અને અપરાધીઓનું મનો-વૈજ્ઞાનિક અધ્યયન કર્યું. અપરાધોના મૂળ સુધી પહોંચવાની એણે કોશિષ કરી અપરાધોની પાછળ આવેશ અને સંયોગોની મજબૂરી-લાચારી જ એને મળી અને એણે સિદ્ધ કરી આપ્યું કે દરેક અપરાધ માટે ફાંસીની સજા આપી શકાય નહીં. ફાંસીથી તમે અપરાધીને સમાપ્ત કરી શકશો પણ અપરાધ-વૃત્તિને નહીં એની અસત્-વૃત્તિ તો આત્માની સાથે જ રહે છે એણે સરકાર પાસે અપીલ કરી ફેટલાય અપરાધોની પાછળ સંયોગોની પકડ હોય છે, જેમાં ફસાઈને એને અપરાધ કરવા માટે વિવશ બનવું પડે છે બીજી બાજુ ક્યારેક વ્યક્તિનો પીડિત આત્મા પણ બદલો લેવા માટે પ્રતિહિંસા માટે તત્પર બની ન્તય છે આવા સમયે એની અપરાધી મનોવૃત્તિને મીટાવવા માટે ફાંસીના દોરડાની જરૂર નથી એના ધાવો ઉપર થોડોઝ પ્રેમનો મલમ લગાવી દો, રસ્તો જુલેલો રાહદારી ફરી સાચા રસ્તે ચાલતો થઈ જશે.

આખરે એની વિજ્ઞાપ્તિ-અપીલ ઉપર અંગ્રીશ સરકારે વિચાર કર્યો અને ફેટલાક અપરાધો માટે તો ફાંસીની સજા રદ કરી દેવામાં આવી, કારણ કે પ્રેમમાં હૃદય-પરિવર્તન કરવાની ક્ષમતા છે એ કેવી પણ ફૂર વ્યક્તિને દામળ બતાવી શકે છે કેમકે પ્રેમ સ્વયં આત્માવિશ્વાસી છે એને માનવની

જાનવતા ઉપર ભરોસો છે મનોવિજ્ઞાનના આધારે કહી શકાય છે કે દરેક આત્મામાં થોડીક કઠોર અને થોડીક કામળ વૃત્તિઓ રહેલી છે. આપે કઠોર વૃત્તિઓ ઉભારી આપે ત્યારે એમ ન સમજવું જોઈએ કે કામળ વૃત્તિઓ બિલકુલ સમાપ્ત થઈ ગઈ છે એમ સૂચના પ્રખર પ્રકાશમાં તારલાનો હલકો પ્રકાશ, કિરણો વિસ્ફુટતી જતી જાય છે તેવી જ રીતે કઠોરતાના પ્રયત્ન તોફાનમાં અનુષ્ઠાની કામળ વૃત્તિઓ દબાઈ જાય છે પણ નષ્ટ થતી નથી અને ત્યારે જ અપરાધ સંસ્કૃતિ બને છે અપરાધને સમાપ્ત કરવા માટે કઠોરતા વધે દબાવેલી પેલી કામળ વૃત્તિઓને જગાડવાની જરૂર છે આ કામ કામળ હાથે વડે જ જતી શકે છે કઠોરતા ઉપર એક વખત પ્રેમનો હાથ ફરી જાય પછી તો વધે ચક્રિત થઈ જશે અને જોશે કે આ બીજા તોફાન હતું ત્યાં સાંત શીતળ વાયુ લહેરાતો થઈ જશે. આમ કેળવણી પણ છે એક યત્ન પૈતાના જીવનની સમ્યા વેળાએ એવો તો બદલાઈ જાય છે કે એનામાં કુણા અને દયાના ઝરણા ફરી પડે છે એની એ વખતની ઉત્તરવળતા સત કરતાં પણ આજળ વધી જાય છે આજનો યત્ન કાલે સત જતી જાય છે એ એવું જ રહસ્ય છે.

ઉદ્દેગની વાત છે હોમરને નામનો એક વિચારક પુઠન થઈ ગયો. એને પ્રેમ-શક્તિ ઉપર આધાર મૂક્યો હતો. એ મતલબ હતો કે પ્રેમ કઠોરતાને કામળતામાં બદલી શકે. આપે પણ એ કોઈ દુષ્ટ સ્વભાવના બાળકને જોતો તો એના પર થણા લાવવા કરતાં એને દયા બાવતી. એને વિશ્વાસ હતો કે આ દુષ્ટ સ્વભાવને પ્રેમ વડે છતી શકાય તેમ છે અને એ કામળ હોવાને થણ જઈ મેળવી શકે છે તેથી એણે રિપબ્લીકન નામનો એક આશ્રમ ચાલુ કર્યો હતો. એમાં એ ખરાબ બાઈત ધરાવતાં બુદ્ધિને રાખતો અને મનોવિજ્ઞાનિક હોય એમની અપરાધવૃત્તિની તપાસ કરતો. એનાં મૂળ તત્ત્વોને થોડી એમાં સુધારો લાવવામાં આવતો હતો. એમની કામળ અન્તઃવૃત્તિઓને જાગૃત કરી એમનામાં સદાચરણના સરકાર સી મતમાં આવતા હતા.

એ નિશ્ચિત છે કે દરેક માણસમાં કોઈ ને કોઈ રૂપે-આ રીતે કામળતા વિષમતા છે. / ફૂરમાં ફૂર સિદ્ધાંતમાં પણ છપા રૂપે કામળતા મોટું છે માથેથી કાઈને પગ મુકી એ કર જ હોત તો એ પેતે જ પેદા. / કાઈ શક્ત નથી અથવા તો જ મ પછી જીવતી. / ન રહી શકી હોત તેમ ન પેતાનાં નમ્યાને દેવ આપી શક્ત સિદ્ધાંત તમારા અને અમારા માટે ફર શાનિત દોઈ શકે છે પણ શું પેતાનાં નમ્યાઓ માટે પણ તેવી જ ફર દોઈ

શકે ? નહિ પોતાના ખચ્યાઓ માટે તો એના હૃદયમા એટલી કામળતા ભરી પડી છે કે જેટલી કે એક માતાને પોતાના બાળક પ્રત્યે હોય પોતાના ખચ્યાને એ એવો પ્રેમ કરે છે કે એમના રક્ષણ કાળે પોતે પ્રાણોત્સર્ગ કરવા તત્પર બની જાય છે આ બાબતમા મારા કરતા શિકારીઓ પાસેથી તમને વધુ માહિતી મળી શકે છે કે કોઈ શિકારીએ જ્યારે એના ખચ્યાને પકડી લીધું ત્યારે એ એના તરફ કેવી રીતે ઝપટી હતી ! એ જાણતી હોય છે કે શિકારીના હાથમા રહેલી તે લાળી-થી ચીજ (બદુક) એના પ્રાણ હરી શકે છે તો પણ બદુકની પરવાહ ક્યાં વગર જ એ ઝપાટો મારશે, પછી ભલેને એ ઝપાટામા એ શિકારીની ગોળીનો ભોગ બની જાય

હા, તો દરેક કઠોરતા તળે કામળતા દબેલી પડી છે કઠોર પાપાણુ પર્યટર તળે કામળ સરિતા છે તેથી જ તો ઉપરથી કઠોર રક્ષતમ દેખાતા હુગરાઓની અંદરથી જ ઝરણાનો જન્મ થતો હોય છે જરૂર છે એ કઠોરતાના આવરણને ભેદીને એમા કામળતા ભરી દેવાની

હોમરલેન આમ જ કરતો હતો એ કઠોરતમ બાળકને લાવી આશ્રમમા રાખતો અને ધીરે ધીરે પ્રેમના સુવાળા હાથે એમનામા કામળ સરકારોત્તુ સિચન કરતો ધીરે ધીરે કઠોરતાતુ વૃક્ષ સુકાઈ જતુ અને કામળતાના નવા અકુરે એતુ સ્થાન લઈ લેતા હતા એવામા ક્રાંટમા પોલાસે એવો છોકરો રજૂ કર્યો જે ત્રણ વખત ચોરી કરી ચૂક્યો હતો, જળે એને ત્રણ વર્ષની જેલની સજા કરી હોમરે આ વાત જાણી તો એ ક્રાંટમા જઈ ચઢ્યો અને બાળકને આશ્રમમા ભરતી કરવા માટે પ્રાર્થના કરી જળે એ સ્વીકૃતિ પણ આપી દીધી હોમર એને પોતાના આશ્રમમા લઈ આવ્યો પણ એના સ્વભાવની રક્ષતાને કારણે થોડાક જ દિવસોમા આશ્રમના બીજા છોકરાઓ હેરાન-પરેશાન થઈ ગયા હોમર પાસે દરરોજ એની સેકડા ફરિયાદ આવવા લાગી તે જ્યારે જહારથી આશ્રમમા આવતો કે લાગલાજ ફરિયાદોતુ રજિસ્ટર લઈ વિદ્યાર્થીઓ તૈયાર બિલા રહેતા બીજા બાળુ આશ્રમની કામતી વસ્તુઓ પણ તે તોડી-ફોડી નાખતો તેથી અધ્યાપકે પણ એનાથી કટાણી ગયા હતા તેઓએ પણ આખરે એક દિવસ હોમરને કહી દીધું “ રિસ્ટર હોમર આ આકેત ક્યાથી લઈ આવ્યા ? એના દુષ્ટ સ્વભાવથી તો સમસ્ત આશ્રમ તગ આવી ગયો અને એના સહવાસને લઈને આશ્રમવાસી બાળકો પણ ખગડી જશે, માટે આશ્રમને ચાલુ રાખવો હોય તો એને હવે વિદાય આપો ”

હામરસેને આને જવાબ વાળ્યો. બાઈ જોડાજ માટે તે મને સૌ કરતાં વધુ ક્યાં આ જાકગ વરસ આવે છે. આજપણનાં જ આટલો મેતાન છે તે મોટા થતાં તે એ કાકુ જ બની જશે. એનું જીવન કમ્પિત બની જશે એવો વિશ્વાસ છે. મારા પ્રેમમાં સંક્રિત છે. જે એક દિવસે એના આ કુટ સ્વભાવ ઉપર જરૂર વિજય મેળવશે. આ જ વિશ્વાસના આધારે હું એને સુધારવા તૈયાર બન્યો છું. એ તમે સૌ એને આશમમાં રાખવા તૈયાર ન હો. તે હું એને મારે પેર સર્ધ જઈ રાખીશ ત્યાં એના કુષ્ઠ સ્વભાવનું કાલકુથી નિરીક્ષણ કરવાની તક પસંદ મને મળશે. અને મિ. હોમર એને પોતાને ધેર સર્ધ આવ્યા. એ શૌવાન હોદરાનું નામ હતું. એના જોજન બખતે હોમરે જોનારે કહ્યું. તમારા ભાણીની આ પોટ જરા પેલા ટમ્બ ઉપર સર્ધને જાણ્યો તે. જોનારે મોં સજોડતાં કહ્યું. હું મર્ધ ગુલામનો મોટો છું. જે નમારી ગુલામી કરતો છું. હોમરે એ જ કામ સ્વરમાં કહ્યું. અમમ ત્યારે આને આપણે છાતી સર્ધ જઈશું કાલથી તે તમે છાતી સર્ધ જોનારે. મને કહ્યું. એ તે નોકરેણુ કામ છે. આજથી તમે અમારા નોકર છો. પોટ ઉપરથી સર્ધ જવાના તમને જાણે પ રૂમિયા આપેશું. ” આવા અવિવેકભર્યા જવાબો મળવા છતાં પણ હોમર કોમિ ભરણે નહિ. એણે શાંતિથી જવાબ આપ્યો. તમે તે સારા કુળમાં જ આવો છો. કામે કુળને ઉત્તળતા પછી તો તમારે ત્યાં કસ નોકરો પસંદ કરી શકશો. પણ આ માટે સૌધે રસ્તે આવવું પાડે. ”

હોમરે જોનારો જો? આજુ લીધું એ છાતીને નક્કાર કર્યો. આ જાણુ જોનાર મોટો પથ્થર સર્ધ નથી પોટો ફોડવા લાગ્યો. હોમર પાછો આવ્યો અને જોણુ તે એણે પોતાની ધડિયાળ પસંદ જોનારો સામે ધરી રાખી અને કહ્યું.

એક આ આત્મા પર પસંદ કરી કે આ સંજ્ઞા જોનાર જાલિનન બની ગયો. જસ કહી જ જોનારમાં પરિવર્તન થવું જરૂર થયું. હોમરસેનની પ્રેમસંક્રિએત કુષ્ઠ સ્વભાવ ઉપર વિજય મેળવે. એ જોનારુ જીવન એ મુ માર અને સૌમ્ય બન્યું કે એને રિપબ્લિકન આશમમાં અપનાવવાનો પ્રોફેસર નીતવામાં આવ્યો. આને પસંદ આ આશમ છોડતાં આજુ છે આ પ્રેમસંક્રિતનો પ્રભાવ જોનાર વડે ફરક જાણુથી તિરસ્કૃત જોનાર જોવા કુષ્ઠ વિદ્યાધાર સમાજમાં આદરણીય સ્થાન મેળવી શક્યા. હા તે આ છે પ્રેમ-સંક્રિત જે પશુને માણસ બનાવી શકે છે. જાનવને ફેવ બનાવવાની કળા પણ પ્રેમ પાડે છે.

નર્મ પ્રેમ-મયા વહે છે. જે હૃદયોમાં પ્રેમ-શ્વર વહે છે. ત્યાં શાંતિ

સુમન ખીને છે આગમેના પાના ખોલો કે જ્યાં બે ચિલિન્ન પરપરાના મહામુનિ એકત્ર થય છે જ પરનો મોહ તો અનેકની ધારા વહાવતા શ્રાવતીના ઉદાનના મહામુનિ ગૌતમ અને મહાશ્રમણ કેશીકુમાર મળે છે. વિચારોની ધારા સાથે હૃદયમાથી પ્રેમ ધારા વહે છે ત્યારે એ રનેક મુરલિત દમ્યને બેસા માટે ફક્ત શ્રાવતીના નાગરિક જ દોડ્યા નહીં પણ એની મુગધ દેવ અને મધર્વ ભૂમિ મુધી પહોંચી અને એઓ પાતુ દિવ્ય ભૂમિના મધુર મુખો બે ગોતે છોડી એ પ્રેમ ગગાના ફળાંજી મારવા ચાલી નીકળ્યા. આગમકાર એ મધુર દમ્યને ગાથામાં અંજિત કરે છે

કેસીકુમાર સમણે ગોયમે ય મહાયસે,
લભઓ નિહળળા સોહંતિ ચન્દસુર સઽવ્વન્તા ॥
દેવ દાણવ ગણઘ્વા જસ્સ રક્ષસ્સ કિન્નરા ।
અદિસ્સાણં ય મૂયાણં આસીતત્થ સમાગમો ॥

ઉત્તરા અ ૨૩ આ ૧૮-૨૦

મહાશ્રમણ કેશીકુમાર અને યગસ્વી મહામુનિ ગૌતમ બન્ને ત્યાં એક સાથે બેસા છે, એમના શાત-ઘાત મુખારવિદ પર દિવ્ય તેજ છવાઈ રહ્યું છે બન્ને મહાપુરુષો ચદ્ર અને સૂર્ય સમી પ્રભા ફેલાવી રહ્યા છે એ દિવ્ય આનંદને નીહળવા માટે દેવ-દાનવ અને મધર્વનું શુભાગમન થાય છે, સાચું છે કે જ્યાં પ્રેમની મધુરતા વસે છે ત્યાં દેવતા સ્વયમેવ ચાલ્યા આવે તો એમાં કોઈ આશ્ચર્ય નથી કારણ કે પ્રેમ પોતે જ એક દૈવી ગુણ છે શીશીમા ધ્રિત હોય તો એમાંથી મુગધ આવશે જ ફૂલમાં બે સૌરભ-મુગધ હશે તો એને શ્રમરને આમત્રવાની જરૂર નહીં રહે શ્રમર પોતે જ દોડ્યા આવશે પણ શીશીમા ફક્ત પાણીજ ભર્યું હોય તો એમાં મુગધ આવશે ક્યાથી ? બેના જીવનમાં પ્રેમ-સૌરભ છે ત્યાં દેવોનું આદર્પણ પણ હશે જ એક વ્યક્તિ કાનસ લઈને ચાલે છે તો એનો પ્રકાશ એને અને માર્ગ પરથી પસાર થતા અન્યને પણ મળે છે, તેવા જ ગીતે હૃદયમાં પ્રેમનો પ્રદીપ લઈને ચાલશે તો એનો પ્રકાશ એ વ્યક્તિને મળે છે અને એનો પ્રકાશ, કિરણો અન્ય વ્યક્તિના હૃદય મુધી પણ પહોંચે છે બેના હૃદયમાં પ્રેમધારા વહે છે એનામાં એવો પ્રભાવ હાય છે કે વિરોધી સ્વભાવનું પ્રાણી પોતાનો વિરોધ ભૂલી નવ્ય છે કારણ કે હૃદયમાં પ્રવેશવા વેરને પ્રેમ જ ધોઈ શકે છે ભગવાન મહાવીરની પામે સિંહ અને

જકરી બંને સાથે બેસતા હતા. પણ સિદ્ધ પોતાની કરતા બૂલી જતો હતો. સિદ્ધના મનમાં એ ભાવ નથી આવતો કે જકરીને ખાઈ નહીં અને જકરીને એ ભવ નથી રહેતો કે સિદ્ધ અને ખાઈ જશે. આ છે વીતરાજનો ક્ષમા સ્તોત્રનો પ્રવાહ જે પ્રાણીઓના જન્મજત ધૈરને પણ ધાંધ નાખે છે.

પ્રેમનુ આકર્ષણ કદાચ માનવ હૃદયને જ આકર્ષિત કરે છે એમાં પૂર્ણ સત્ય નથી. એક દૃતશૈ પણ પ્રેમને પોછાને છે.

તમે જો પ્રેમમયી હાથ એની પાંઠ પર ફેલવશો તો એ પણ પૂછી પૂછાવશે. રૂપેનતી એક વાત છે એક ઝોવાળીયો દૂધ દોતી વખતે મધુર વાણ વગાડી રહ્યો હતો. કોઈએ એનું કારણ પૂછ્યું તો બોલ્યો કે ગાય પ્રેમની તરસી છે એ પણ પ્રેમના મોલ જાહેર છે. એની સામે ન્યારે કું વાણ વગાડુ છું તો એ પોતાની પાસેનું સમળું દૂધ બાપી દે છે. માટે એને પ્રેમમાં ત મમ બનાવવા માટે જ કું વાણ વગાડુ છું. સત્યી વાત તો એ છે કે ગાય પ્રેમથી જ દૂધ દે છે અને પ્રેમ વડે જ એના દેહના એક ભાગમાં દૂધનું નિર્મીલ સાથ છે. પોતાના વત્સ પ્રત્યે ઉત્કારાતો એનો પ્રેમ જ દૂધ પેદા કરે છે અને એ દૂધ બાપે છે. પણ પોતાના વત્સ માટે મદુર્ય તો એનો માન, ન માન કું તારો મહેમાન” બની દૂધનો હકદાર બની જાય છે. આસ તરફ જિજ્ઞાસા પિપાસુ માણસો દૂધ લેવા પહોંચી કહી-કહી પોતાની અનવધાને બૂધી ગય છે. માણસના હૃદયમાં ન્યારે એક મન પેસે. બેસી જાય છે ત્યારે એ પ્રેમને ખોઈ નાખે છે. ત્યારે પેસે. પિશાચ બનીને માનવ ને ઘનવ બનાવી દે છે. પછી એના હૃદયમાંથી કેમળજાના અક્ષરો બૂધાઈ જાય છે.

હા તો કું તમને એક બીના જાણે કહી રહ્યો હતો. મદાસ તરફ ઝોવાળીયો ગાય પાસેથી વધુમાં વધુ દૂધ લેવા ચાહે છે. ગાયનું જમ્યું દૂધ પી જાય છે. એટલું નુકસાન પણ તેઓ અરદાસત કરવા ઇચ્છતા નથી. તેથી એમણે પેલા નાનકડા જમ્યાને મારી નાખ્યું. પણ સાંજ લેળાએ દૂધ ટોડવા બેઠો ત્યારે એક ટીપુલ દૂધ બાપ્યું નહીં. કારણ કે ગાયનું ખાતું જાળક બાળે એની બાપિયા સામે નહોતું. એણે વિચાર્યું. આ તો બહુ ખોટું થયું. આ તો તે જ કહેવન થઈ કે. બાપી છોડ બાપી કો ઘાવે સો પુર્તી બાપિ દુ નહિ પાવે. પૂરો લા નો લેવા ગયા તો અપાધી પણ હાથ ધિતો પડ્યા. પણ આખરે માણસ પાસે જીવિનું ધણુ મોટું જળ છે એના

થકી તો એ સૃષ્ટિ સમન્વિત પ્રાણીઓનો રાજ્ય બન્યો છે પણ બુદ્ધિ એ તો દુધારી તલવાર છે એનો ઉપયોગ કદી કદી તો ખીખના વિનાશ માટે કરી લેવામાં આવે છે હા, તો એણે પણ એમ જ કર્યું એ વત્સના શબ્દને ચીરી એમાં ઘાસ ભરી દીધું સાંજે ગાય સામે ઘાસ ભરેલું મૃત બચ્ચુ ઊભું કરી દીધું એ માતાની મમતા તો બુઝો એ પોતાની જીભ વડે એને ચાટતી જતી અને દૂધ આપતી જતી હતી આ છે પશુસંસારની વાત, જે પ્રેમના ભૂખ્યા છે ગાય પોતાના મૃત વત્સ ઉપર પણ પ્રેમ વરસાવે છે અને એને જોઈને જ દૂધ આપે છે આ છે પશુજગતની પ્રેમકહાણી

સત્ય એ છે કે જ્યાં પ્રેમનું નાનું શું પણ કિરણ છે અને એમાં જો સજીવતા છે તો એમાં આકર્ષણ રહેશે પતંગિયાની સામે અગર લાખ શિયાનો ઢગ પડ્યો હોય, હોરા-મોતી પડ્યા હોય પણ એમાં જો નાની-થી દીપ-થીખા નહીં હોય તો પતંગિયા માટે એનું કાઈ આકર્ષણ નહીં રહે. બીજી બાજુ પેશુ માટીનું ટાડિયું છે-એ પૈસાની કીમતનું છે પણ એમાં તેમ જો અને દીપશિખા જને છે તો પતંગિયું ત્યાં તરત દોડી આવશે એને નિમત્રણ આપવાની જરૂર નહીં બાજુ વાત મહેસોમાં વસનારાઓની છે. કરોડોનો વૈભવ છે, અને સંગેમરમરના ફર્શ ઉપર લક્ષ્મી ક્રીડા-કલાપ કરી રહી છે પણ એ વૈભવના ઢગ પર પ્રેમની જ્યોત જગતી નથી તો એ કરોડોનો વૈભવ પણ હૃદયને આકર્ષિત નહીં કરી શકે આવા સ્થાને તમે પહોંચી પહોંચી ગયા તો ત્યાંથી પ્રસન્નતા લઈને તમે પાછા નહીં વળો તમારું મન ગ્લાનિથી ભરાઈ જશે બીજી બાજુ એક મૂપકું છે, લૂખા રોટલા ઉપર દિવસ પસાર કરતું એક પરિવાર એમાં વમે છે, ત્યાં નથી અરસ પથર તેમ નથી ફરનીયર કે રોડિયાનું મધુર સંગીત તેમ જતાય એના હૃદયમાં પ્રેમનો દીવડો જગમગે છે. પરિવારમાં પ્રેમના છાટલા છટાય છે, તમે ત્યાં પહોંચી જશો તો એ જ લૂખા રોટલા અને જાસ વડે તમારું ભાવભર્યું સ્વાગત થશે રોટલો ભલે લખો તો પણ એમાં જોઈની એવી ચિકાસ હશે જે તમારા હૃદયને છતી લેશે તમે મૂપગામથી વિદાય લેશો સાથે તમારું હૃદય જોઈથી ભર્યું-ભર્યું દશે પ્રેમમાં એવો બદલો છે કે તમે ખીખને કંઈ ન આપોને પણ એને પોતાનો કરી શકો છો

અને આ બાજુ તમે સર્વ કાઈ આપી ધો, પણ એમાં સ્નેહની બેટ નહીં હોય તો સર્વ કાઈ દેવા જતા તમે એને પોતાનો બનાવી શકતા નહીં.

માટે સત્તા દ્વારા કાઢીની પામેથી વધુ કામ થઈ શકાય નથી. પરંતુ પ્રેમ વડે એની પાસેથી પૂરેપૂરો જામ લેવાની લો તો પણ એ દસતો જ મળશે. સાસુ વડુ ઉપર સત્તા જમાવશે તો વધુને પોતાની નહીં બનાવી શકે અને બ્યારે હાથમાં સ્થાન નહીં હોય તો પછી નાનું સરખું કામ પણ બાર જાતે જાતે સાસુ વડુમાં પોતાપણ જમાવી દે, એને સ્નેહ અને સહાનુભૂતિ આપે તો કુમારુ છુ કે વડુ એને પોતાની માતા જ સમજશે અને એ જ પ્રેમથી એ એની સેવા કરશે. નેટલી કે નમ્રવતી માતાની કહે છે. ભારતના પરિવારોમાં જે સાસુ-વડુની ટકર આસે છે અને સંબંધની બહીમાં સારો જ પરિવાર ઝુલસતો રહે છે અને ક્યારેક એ સંબંધો આવો કડવો બનત આવે છે કે સાસુ જ કુળ કલ્પિત થઈ જાય છે પરિવારમાં જો પ્રેમજન્યા વહી જાય તે બધાં જ સંબંધોનાં યુગ જ સમાપ્ત થઈ જશે.

બ્યારે કન્યા પિતાના ઘેરથી સાસરે જાય છે ત્યારે બહેનો ચીતમાં ચાલી એ કહી નય છે કે “તું જે ઘરમાં જઈ રહી છે એ ઘરની રાણી થઈને રહેજે” આ રીતે માતાએ પુત્રીને ઘર ઉપર શાસન કરવાની કેળવણી આપે છે પરંતુ શાસન કરવા માટે તે સરકારને સિપાહીઓ રાખવા નહીં છે જ્યાં પણ જોઈએ પણ માતાએ બેઠીને આ સાધનો બ્યારે આપ્યાં? જ્યાં પણ એણે રાણી બનવું છે કન્યા જ્યાં શાસન કરશે? એ તો પ્રેમમળ વડે જ શાસન કરી શકે છે વડુ બનીને જાતી બહેનને કુલ કહીશ કે એ જે ઘરમાં જાય ત્યાં એની નહીં વહાલે, એને એક કરવાનું કામ કરે. કુદાં ઘરમાં જે હાથને મેળવે ત્યાં હાથને પ્રેમસૂત્રમાં બાંધે તો નવાનું દુનિયા જાણે છે પણ જોડવાનું જાણે. દુનિયા સાંધવાગ્ને-જોડવાગ્ને ન પ્રથમ સ્થાન આપે છે તમે કાતર અને સોમ બન્નેને જાણો છો અને સોદામાંથી બનેલી છે કાતર એકત્ર બે કરવાનું નવું છે તેથી ન તો એ દુનિયાની ઢેકરો ખાતે છે આ તારક તમે સોમને પણ જાણો છો એમાં કાતર કરતાં લોડુ એક લાગુ છે અને વજન પણ ઓછું છે તેમ એની કોમલ પણ ઓછી છે પરંતુ એનું કામ તો માને સાંધવાનું-જોડવાનું છે તેથી એને સમાન મને છે ત્યારે સોમનું કામ સમાપ્ત થઈ નય છે ત્યારે કાઈ એને જાતીન ઉપર ચૂકના નથી જનુ એને યેથી જામવા પાપડીમાં ખેંચવી દે છે પણ તમે કાતરને કદી યેધોમાં રખાતી નહીં છો.

હા તો ત્યારે દુનિયાની ન તોમાં સમાન મેળવવું છે તો તો માને જોડવાનું કામ કરે. હાથમાં સ્નેહ-ધારા બાંધી આસે તમે પરિવારમાં રહે

અથવા સમાજમાં, પણ સર્વત્ર જોડવાનું કામ કરતા રહેજો પરિવારના સભ્યો વચ્ચે દીવાલ જતીને રહેશે નહીં સમાજના ભાઈઓમાં અગર વૈમનસ્ય ઈર્ષ્યા-દ્વેષ છે, હૃદયમાં ઘૂણાની દુર્ગન્ધ છે તો તમે 'તમારા હૃદયની સ્નેહ-સુગંધને ફેલાવજો પ્રેમના પાણી વડે ઘૂણાને ધોઈ નાખજો

પ્રેમ તો પાણી છે એને વહેવા દે એને કાંઈ ખાડામાં કેદ ન કરશો એ ખાડો પરિવારનો હોય કે સમાજનો, સપ્રદાયનો પણ કેમ ન હોય, પણ તમે પ્રેમને એમાં કેદ કરી ચૂકશો નહીં પાણી બધાઈ જાય છે ત્યારે એમાં દુર્ગન્ધ પેદા થઈ જાય છે, એરી કીટાણુ પેદા થાય છે પ્રેમના કટકા ન કરશો. આજે તો પ્રેમને પણ કટકામાં વહેચી નાખ્યો છે જાતિ-પ્રેમ, ભાષા પ્રેમ, સપ્રદાય-પ્રેમ પ્રેમના કટકા થાય તો એનો આત્મા જીડી જશે આ શરીર ફેટલું સુદર છે પણ એના જો દુકડા કરો નાખવામાં આવે તો શું એની આવી સુદરતા કાયમ રહેશે ખરી ? શું દુકડાઓમાં આત્મા કાયમ રહેશે ? આત્મા દુકડામાં રહી શકતો નથી અને આત્માના વિદ્વંસ થયા બાદ એમાં એરી કીટાણુ પેદા થઈ જશે, એમાં દુર્ગન્ધ પેદા થશે તેવી જ રીતે પ્રેમના જો દુકડા કરો નાખવામાં આવે તો એમાં પ્રેમનો આત્મા સમાપ્ત થઈ જશે, અને દ્વેષના કીટાણુ પેદા થઈ જશે ઘૂણા આવવા લાગશે અને પછી મરડુ પ્રેમને ગળે લગાવી પ્રેમના નામે ઘૂણા જ ફેલાવશે જે પ્રેમ જે હૃદયો વચ્ચે આગતું કામ કરે છે, તે જીવિત નહીં પણ મૃત છે તે અખડ નહીં પણ ખંડિત પ્રેમ છે અને એ માનવતાના દુકડા-કટકા કરવાનું કામ કરે છે તેથી જ પ્રેમના ગીત ગાવા છતાં પણ ભારતવાસી ભાષાવાદ, માતૃ-વાદ અને સપ્રદાયના નામે લડે છે ભાઈ ભાઈના લોહાનો તરખો ખમ્યો છે. શું એને પ્રેમ કહેવાશે ?

દુકડાઓમાં રહેલો પ્રેમ એ ક્ષુદ્ર પ્રેમ છે, જે માનવતાને દેવત્વ તરફ નહીં પણ પશુતા ભણી દોરી લઈ જાય છે વિગટ પ્રેમ અખડ માનવતાના વિશ્વાસ ધગવે છે, એ વિશ્વના કાંઈ પણ પ્રાણથી વૃણા કરવાનું શીખવતો નથી જે પોતાના ભાઈઓથી ઘૂણા કરવાનું શીખવે છે તે દુનિયાની ખીજ કાંઈ ચીજ હોઈ શકે છે પણ એ પ્રેમ હોઈ શકે નહિ વિરાટ પ્રેમમાં ઘૂણા, દ્વેષ, કલહ અને હિંસાને બિલકુલ મ્યાન નથી ચીની સત માઓત્સેએ કહ્યું છે કે ચોર પોતાના ઘર પ્રત્યે તો પ્રેમ ધગવે છે પરંતુ ખીજના ઘેર ચોરી કરે છે એણે તો ફક્ત પોતાના જ ઘર પ્રત્યે પ્રેમ ક'વાનું શીખવ્યું છે. એનો એ ક્ષુદ્ર પ્રેમ ખીજના માલને ઉપાડી લેવા માટે દાજ ફેલાવવાની

ગ્રેસ્લા ખાપે છે એક દલારો છે એને પોતાના પ્રાણ બંધાયા છે પણ એ બીજાના પ્રાણો કરી લે છે રાજા પોતાના દેશથી પ્રેમ કરે છે પણ બીજા દેશ સાથે યુદ્ધ કરી એનું શાસ્ત્ર કરે છે ચોર જેમ પોતાના ધર ધર પ્રેમ રાખે છે એમ બધા જ ધરો પ્રત્યે પ્રેમ રાખતો થાય દલારો પોતાના પ્રાણની જેમ બીજાના પ્રાણોનું રક્ષણ કરતો થાય રાજા પોતાના રાષ્ટ્રની જેમ જન-રક્ષાની જનતા પ્રત્યે સ્નેહ અને સદાનુભૂતિ રાખતો થાય તે જાન્યત્ર સ્વર્ગ શોધવા જવાની જરૂર રહેશે નહીં આ સુધાર જ સ્વર્ગ બની જશે.

અકુચિત પ્રેમ ફક્ત પોતાનું સુખ ઈચ્છે છે ત્યારે વિરાટ પ્રેમ સૌને સુખી બનાવવા ઈચ્છે છે સૌના સુખમાં એ પોતાનું સુખ જુએ છે એક વખતની વાત છે એક રાજા સિકાર રમવા જંગલમાં નીકળી પામે. થોડે પૂરપાટ વેગે દોડી રહ્યો હતો. રાજાનું મન સિકારની કલ્પનાઓમાં ફેરેક હતું સિકાર પણ એક જાતનું વ્યસન છે મનુષ્યમાં જ્યારે રનેક અને જલિસાનું તત્ત્વ ઝોણું થાય છે ત્યારે એ બીજાને પીડાર્તા અને તપડાર્તા ભેઈ એનું મન પ્રસન્નતા અનુભવે છે આ છુદ્દ હલ્લની યત્તિ છે જે વડે મનુષ્ય બીજાને શેવડાવી પોતે હસે છે.

પ્રકૃતિ (કુદરત) પણ આવા પાપને વધુ સમય સુધી સાંખી રાખી નથી એ પણ મનુષ્યને હડ દેતા માટે તકર બને છે અને આવી જ બીજા એ રાજાની સાથે બને છે જ્યારે એ બાણ આવી એક મૂંઝવણી પાડી દેતો રહ્યો હતો ત્યારે જ અચાનક આકાશમાં કાળુ વાદળ ડાહ્યું ચમું અને થોડી જ વારમાં સમગ્ર આકાશ કાળુ બની ચમું વીજળીનો કલકમટ ઘર થયો વાદળો કુદરતે મચડ તોફાન વરસાદ ખેંચી લાવ્યું વરસાદમાં મોટા મોટા ઝેળા પણ પડ્યા લાગ્યા રાજાએ હક્કનો અભય લઈ ડાહ્યું રહી પોતાનું રક્ષણ મનુષ્ય પરંતુ વરસાદના શીતના કારણે અને ઝેળાના પ્રકારે મોડાના પ્રાણ લઈ લીધા. એકાદ કલાક બાદ તોફાન કાંઈક સમુદ્ર સંતોષા થઈ ગઈ હતી. રાજા પ્રણે થાકી ગયો હતો સુદર મોડાના આલી જવાથી એને કુખ તે થતું હતું ત્યાં વતી-બીની દડી હવા એના સરીરને વળી વીધી રહી હતી આ બાજુ જુખ સતાવી રહી હતી આખરે જમ તેમ કરી રાજા એક નાનકડા આમડે પહોંચ્યો. આમરુ થઈ ચમું હતું આમમાં જઈ એણે ખેંચ્યો પાસે રાત પસાર કરવા માટે સ્થાનની માગણી કરી પણ ડાહ્યું જ તપમાને રાત માટે પોતાને ત્યાં ઉતારી દેવા તેમાર ન થયું કારણ કે આને મનુષ્યને મનુષ્ય ઉપર વિશ્વાસ હો નથી.

મનુષ્ય એક અન્યથા-અન્યા પશુને પોતાને ત્યાં રાખી શકે છે. જગલમાં ગોથા ખાતી રસ્તો ભૂલેલી ગાય દોષ્ટને બે મળી જશે તો એ એને લાવી પોતાને ઘેર બાંધી, દેશે એ અન્યથા-અન્યા પશુ ઉપર ભરોસો કરશે પણ અન્યા પશુ મનુષ્ય પર નહીં કરે કારણ કે માનવીએ પોતાનો વિશ્વાસ ખોયો છે પણ ઉપર તમે વિશ્વાસ કરી શકો છો એને થોડું ધાસ નીરી છુટકારો મેળવી લેશે પણ મનુષ્ય એક એવું પ્રાણી છે કે જેને ભરપેટ રોટલો ખવડાવી પાણી પાઈ દો અને એને ખાટલા ઉપર સુવડાવી દો સૂવા માટે શેતરજી, ગાદી અને શાલ પણ આપી દો પણ જ્યારે સવારે ઊઠીને તમે જુઓ છો તો ખાટલો તો પડ્યો છે પણ પેસો માથુસ ગૂમ છે એટલું જ નહીં સાથે પેસા ગાદી-શાલ પણ ગૂમ છે અને તક મળશે તો તમારા કોટનું ખિરમું પણ સાફ કરી દેશે તેથી મનુષ્યને માનવ નામના પ્રાણીથી બહુ મોટો લાભ લાગે છે

હા, તો એકનું પાપ સૌને ભોગવવું પડે છે આખરે એ છે તો આપણે જ ભાઈ એટલે એના કામોના છાટા આપણુ પર પણ જોડે છે. તેથી બીજાનાં શેતાનિયત અને અન્યાયનો દડ આપણને પણ ભોગવવો પડે છે રાજ પણ આ નિયમમાં અપવાદ ન બની શક્યો ઘેર-ઘેર ફળી વળ્યો. પણ દોષ્ટએ હડી રાત્રે દુરતા માથુસના રક્ષણ કાળે દૂર ન ખોલ્યા તે ન જ ખોલ્યા ભોજનની તો વાત જ જુદી હતી. છેવટે ગામનું બીજું નાકું પણ આવી ગયું રાજ હતાશ બની દોષ્ટ વૃક્ષનું શરણ લેવા માગતો હતો ત્યાંજ દોષ્ટ ટમટમતા દીપકે એને આકર્ષિત કર્યો રાજ ત્યાં પહોંચ્યો તો એને એક ધરડો ખેડૂત ત્યાં મળ્યો એણે ઊઠીને એનું સ્વાગત કર્યું રાજએ પૂછ્યું ‘ગામમાં કયાં મુસાફરખાતું કે ધર્મશાળા છે ? એક રાત પસાર કરવી છે.’

ખેડૂત ગોલ્યો “આ ધરજ ધર્મશાળા છે, ભાઈ આપણે સૌ મુસાફરો જ છીએ દોષ્ટ સાથે બાંધીને લાવ્યું છે ? અને જતી વેળા છાતીએ બાંધીને શું લઈ જવાના છે ?” અને એણે તો રાજ માટે એક ખાટલો પાથરી દીધો રાજ ખાટલા પર ખેડો તો ખરો પણ હલુમ એના દાંત હડીને લીધે કચકચ થતા હતા ખેડૂતે આ જોઈ એની પાસે જલતી સગડી મૂકી. એના વડે એને કાઈ ગરમી આવી ખેડૂતે પૂછ્યું “કયાંથી આવો છો, ભાઈ, અને આટલી રાતે કયા જગ્યા છો ?” રાજએ કહ્યું “હું મુસાફર છું મારે ગામ જઈ રહ્યો હતો પણ વરસાદ અને તોફાનમાં ઘેરાઈ ગયો.”

તમને કાઈક દેવા ઈચ્છે છે” ખેડૂતે-કહ્યું, “તમારી અમૃત-નજર જ મારા માટે બસ છે અને કાઈક દેવા જ માગતા હો તો આ વર્ષ માટે બધા ખેડૂત બાઈઓનો લાગ લેવો મુલતવી રાખો, કારણ કે અતિવૃષ્ટિને લીધે લગભગ બધો જ પાક ધોવાઈ ગયો છે” રાજાએ કહ્યું “આ માટે તો મેં પહેલા જ આજ્ઞા આપી દીધી છે તેથી તમે બીજું કંઈક માગો” ખેડૂતે કહ્યું. “હીક ત્યારે જે જે ખેડૂતોના ખેતરોમાં ફૂવા નથી અને પાણીના અભાવે પ્રતિવર્ષ જેમનો ભોગ પાક નષ્ટ થઈ જાય છે, તે બધાના ખેતરોમાં રાજ્ય વતી એક-એક ફૂવો ખોદાવી આપો” રાજાએ કહ્યું “આ પણ મને મજૂર છે રાજાનો ખજાનો તમારા સૌ ખેડૂતોની ગાદી કમાણીથી ભરાય છે- એની પાઈ-પાઈ ઉપર જનતાનો અધિકાર છે અને એમના હિત માટે એનો ઉપયોગ થવો જ જોઈએ પણ તમે તમારા માટે તો કંઈક માગો” ખેડૂત બોલ્યો “આ બધામાં હું પણ આવી ગયો અને હું વધુ ધન સંગ્રહ કરીને પોતાના જ બાઈઓ વચ્ચે ભેદની દીવાલ બિલી કરવા ઈચ્છતો નથી સૌ સુખી હશે તો મારો વાશે પણ એમાં આવશે જ” આમ તમે જોયું કે સૌના સુખમાં પોતાનું સુખ જોવાની કલ્પના જ વિરાટ બનીને વિશ્વપ્રેમનું રૂપ લે છે. તમે તમારા પ્રેમને શુદ્ધ ધરમાથી કાઢી વિરાટ બણી લઈ જાઓ ત્યારે જ એ (પ્રેમ) મગ્નપ્રદ બની શકે છે.

ખેડૂતે કહ્યું ત્યારે બૂખ લાગી હતી !” એણે જાનવીનો શેઠભો અને બસ એની બાજુના ધર્મી રાજાએ એ લુખા શેઠલાને એટલા જાનની સાથે આશરો કે રાજામહેશના રસાયણમાં પણ એને ફિર્કા લાગવા મળ્યા. કારણ એ સવારથી બૂખે હતો. થાક અને ઠંડીને લીધે એણે પેટ પણ કંઈક મારવું હતું.

પેટ માગે ત્યારે તમે એને લુખો શેઠભો આપો. ટોચ એમાં એને સ્વાદ આવશે. પણ પેટ ભરેલું હોય તો પકવાન ધરણી વેળા એ ફિસ્સ લાગશે. આ ? તો પેટ ક્યારપહોંતો અગર-ગેમ્મન બની મનુષ્ય ને જાણે તે એમાં બધું ન અડવનો વિવેક છે કે ન અડવનો ન સમજનો ખ્યાલ છે ન અસમજનો પેટ મારવું નથી જ્યાં તમે એમાં પૂરે જાઓ છો. એટલા જ માટે સ્વાસ્થ્ય બગડવું હોય છે જ્યાં ખાવાનો કશો જાણે પણ નથી નિયત સમયે મયોકામાં રહી ખાશો તો એ સ્વાસ્થ્યપ્રદ બનશે અને કાચી બૂખ હતી તો નિશ્ચય પણ યાદ આવશે નહીં. જાનો તો જામને સોંકાને અનુભવ છે. જ્યારે હસ માર્કિસનો વિચાર કરી લઈએ છીએ, થાક લાગે છે અને પેટ પણ કંઈક માડું થાગે છે તે દાણે ખેડૂતના શેઠલામાં એ જાનક જાણે છે ને તમારા મોહનલાલમાં પણ જામને આવશે નથી.

હા તો રાજાએ શેઠભો અને બસ આધા એણે હાથ ખેડૂતને સો-સો આશીર્વાદ દેવા લાગ્યું. જન્મા પછી થાકેલું શરીર ખાટસો-વિશ્રામ માગે છે અને ખેડૂતે રાજાને ખાટસો અને ધાળણે આશી દીધા. રાજાએ આરામથી એના ઉપર લગાવ્યું અને મોટીક જ વારમાં એ સ્વપ્નલોકમાં ભગતે લઈ ગયો.

સવારે જાણી ખૂંચી તો રાજા થાક વગર પોતાને સ્વસ્થ અનુભવ કરી રહ્યો હતો. ખેડૂતની આંખ ખૂંચી અને દિવસના પ્રકાશમાં જ્યારે આગળની બેઠો નેચો તો એ પોતાના અતિથિને પિંજની ગયો કે જારે જા તો આપણા રાજા છે એણે નમસ્કાર કરતાં કહ્યું. માથું કરતો તમારું પૂડું સ્વામત કું કરી શક્યો નથી.” રાજાએ કહ્યું. ના ના ખેડૂતદેવ, તમારું જાનરત્ન શેઠલા જાન જાણે તો કું કહી બૂચી શકાશ નહીં અને તમે માલુસ સમજીને જ મારો ખાટસો આદર કરી લેશી કું માનું છું કે તમે ઈશ્વરની કદર કરવાનું જાણો છો. તમારા સ્વામતના બદલામાં માનું મન

તમને કાઈક દેવા ઈચ્છે છે” જેડતે. કહ્યું, “તમારી અમૃત-નજર જ મારા માટે ખસ છે અને કાઈક દેવા જ માગવા હો તો આ વર્ષ માટે બધા જેડત લાઈઓનો લાગ લેવો ચુકાવી ગયો, કારણ કે અતિવૃત્તિને લીધે લગભગ બધો જ પાક ધોવાઈ ગયો છે.” ગમગે કહ્યું “આ માટે તો મેં પહેલા જ આના આપી દીધી છે તેથી તમે બીજી કંઈક માગો” જેડતે કહ્યું. “હીક ત્યારે જો જેડતોના ખેતરમાં દેવા નથી અને પાણીના અભાવે પ્રતિવર્ષ જેમનો હાલો પાક નષ્ટ થઈ જાય છે, તે બધાના ખેતરમાં રાજ્ય વતી એક-એક દૂવો ખોદાવી આપો” રાજગે કહ્યું “આ પણ મને મનુર છે રાજનો ખજાનો તમારા સૌ જેડતોની ગાદી કમાણીથી ભરાય છે એની પાઈ-પાઈ ઉપર જનતાનો અધિકાર છે અને એમના હિત માટે એનો ઉપયોગ થવો જ જોઈએ પણ તમે તમારા માટે તો કંઈક માગો.” જેડતે બોલ્યો “આ બધામાં હું પણ આવી ગયો, અને હું વધુ ધન સંગ્રહ કરીને પોતાના જ લાઈઓ વચ્ચે બેઠી દીવાલ બિભી કરવા ઈચ્છતો નથી સૌ સુખી હશે તો માગે વારે પણ એમાં અડચણ જ” આમ તમે જોયું કે સૌના સુખમાં પોતાનું સુખ જોવાની દૃષ્ટિના જ વિરાટ બનીને વિશ્વપ્રેમનું રૂપ લે છે તમે તમાગ પ્રેમને શુદ્ધ ધરમાથી કાઢી વિરાટ બણી લઈ જાઓ ત્યારે જ એ (પ્રેમ) મગણપ્રદ બની શકે છે.

આજનું પ્રવચન સુવાસિત-જીવન વિષય પર ચોળાયું છે. સુગંધમાં એક પ્રકારનું આકર્ષણ છે. માનવ-મનમાં સુગંધ-સુગંધ તરફ જાય છે. આકર્ષણ છે. ગુલાબમાં કાંટા છે. છતાં પણ એની લોકપ્રિયતા જાન-જાહેર છે. કારણ કે એમાં મધુર સુગંધ છે. એટલા માટે જ તે દુનિયા કાંટામાં ફસાઈને પણ ગુલાબને સેવા દોરી જાય છે. દુનિયા સુગંધ પ્રિય છે. એટલા માટે તે તમે ફૂલમાં પણ સેટ જાય છે. સેટ નાખ્યા પછી એનો સ્વાદ પણ ખાધાઈ જાય છે. તેથી તમે એનું નામ પણ ખાધી નાખ્યું છે. તમે એને ફૂલ નહીં પણ ફૂલ-દોહડી કહો છો. સુગંધ જ તે આ નામ ને કિંમત જાને. ખાધી નાખ્યા આ સુગંધ જ્યારે મિશ્રણમાં પણ નખાય છે. ત્યારે એનો સ્વાદ વધી જાય છે.

સ્વામત-સમારોહમાં પણ સુગંધિત પદાર્થોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. એક મૂલ્ય પોતાને ત્યાંથી મજા પ્રસંગમાં સમાજના સ્પર્શોને પોતાને ધેર નિમંત્ર છે. જાને ઈત્ર-પાન કરે છે. જાહીની તે મને ખબર નથી. જાનુજાર પણ નથી પણ મધ્ય-ભારતમાં આ પરપરા પણ વખતથી પ્રચલિત હતી. આતિથ્યોનું સ્વામત ઈત્ર જાને પાનથી કરવામાં આવતું હતું.

આજે તો મુજ પશ્ચાતો છે. પોષાક પણ ખાધાપો છે. તેમ સમતા જાને રીત રિવાજો પણ પરિવર્તન પામ્યા છે. આજે તો સ્વામતમાં સર્વ પ્રથમ મહાના પાસા આવે છે. મહેમાનોને બીજા સ્ત્રીઓને ખવડાવવામાં આવે પણ સ્વામતમાં મહા ન આવી. તે એ સ્વામત આધુર જ લેખારી. તમારા મહેમાનો પણ ખિન્નતા જાનુજારથી. તેઓ તમને મોટે કંઈ નહીં કહે પણ બીજાને તો જાહેર કહેવાના જ. ફસાણને ત્યાં ચલા પણ એણે તો મહાનો એક પાસો ય પાપો નહીં. પરંતુ પ્રચીન ભારતની પરંપરામાં

સ્વાગત-સલામ બોધા મુગધિત પદાર્થોનું મહત્ત્વપૂર્ણ મ્યાન હતું કાગળ-
કે ખૂનખૂન-મુગધનો લીધે દૃષ્ટમાં એક પ્રકારનો અનુભવ થાય છે

મુગધ માનવને પ્રિય હોય એમાં શું આશ્ચર્ય? આજે તો માનવ
જ્ઞાન અને વિજ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં ઘણો આગળ વધી ચૂક્યો છે પણ સમ્યક્તા
અને સમૃદ્ધિથી દુઃખસતો પેવો એરીસો ભય કર-કાળ સાપ પણ મુવાસ પ્રિય
હોય છે એટલે જ તો એ ચંદનથી લપેટાયેલો રહે છે સાપ જેવું પ્રાણી
પણ ન્યારે મુગધને આટલો પ્યાલું કંઈ છે ત્યારે માનવ કંઈ તો એમાં
આશ્ચર્ય જેવું શું છે?

કટપના કરો, એક આદમી એ શીશીઓ લઈ તમારી પામે આવ્યો.
એકમા અત્તર લધું છે અને ધીજામાં ગટનું ગદુ પાણી આગ તુક
વ્યક્તિ એ બન્ને શીશીમાંથી એક તમને દેવા ચાહે છે તમે કઈ શીશી
લેસો? કહેવાની જરૂર નથી કારણ કે તમારો હાથ તો પેલી અત્તરની
શીશી તરફ જ આગળ વધશે આ પરથી એ નિશ્ચિત થાય છે કે તમે પણ
મુગધ પ્રત્યે આકર્ષણ ધગવો જ છો મુગધમય પદાર્થો અગર તમને પ્રિય
છે તો જીવન-ક્ષેત્રમાં પણ તમને મુવાસિત જીવન પ્રિય હશે જ જેનું જીવન
મુગધમય છે, એને હજારો, લાખો વર્ષો વીતી ગયા પછી પણ લોકો ભૂલી
શકતા નથી થીરામનું જીવન મુવાસિત-જીવન હતું એનામાં સદાચાર અને
મર્્યાદાની મુગધ ભરી પોલી હતી ન્યારે રાવણનું જીવન ગદ્ગદથી ભરાયેલું
હતું અસદાચારની દુર્ગંધે એના જીવનને ઇતિહાસમાં કલકિત બનાવ્યું છે
એટલે રાવણ તો લાખો વખત મર્યો છે પ્રતિવર્ષ દરેકા ઉપર મરે છે.
એટલે એ એાજામાં એાછો એર્થાગી લાખ વાર જરૂર મર્યો છે આ એના
જીવનની સુરાર્ધ-ગદ્ગદ છે, જે કાળના લાખા પ્રવાહ પછી પણ ધોવાઈ
શકી નથી

કહેવાય છે કે રામને હાથે રાવણનું મૃત્યુ થયું પણ એ તો એના
મૃત્યુ દેહનો અન્ત હતો એનો આત્મા તો કચારનોથ મરી ચૂક્યો હતો.
સાચું તો એ છે કે રાવણને રામે નહીં પણ કામે (કામ-વાસનાએ) માર્યો
હતો એની દુર્વાસના અને મનમાંની ગદ્ગદીએ જ એને મૃત્યુને બેટાવ્યો હતો
રાવણનો આત્મા જો મર્યો ન હોત અને એનામાં સદાચારની ન્યેતિ
એલવાઈ ન હોત તો એક રામ તો શું પણ હજાર રામ પણ એ રાવણને
મારી શકત નહીં ખરું તો એના જીવનની વાસના જ એને ખાઈ ગઈ
અને લાખો વર્ષો પછી પણ એની ગદ્ગદ લોહિતા મગજમાંથી ભૂરી શકાઈ નથી.

જીવનની આવી જ ગદ્ગદી છાદીને દુર્યોધન પણ સચ્ચરણી વિદ્યમ પામ્યો હતો. મહાભારતના મુદ્દમાં એના નવાણુ વાઈઓ અનતકાળ માટે સર્પિત્રયા હત. દુર્યોધનનો સાથળ બીમની ગદ્ગદી વાઈથી ચૂક્યો હતો. જીવનની ઉંચી પળમાં દુર્યોધનને જોઈ કૌરવ જમા નિરવ-સાંતિ જવાઈ ગઈ હતી. સ્વત્ર જીદી નિરાશા આપી ગઈ હતી. દુર્યોધન પોતાના જીવનથી મોટામાં મોટો પરાજય લઈને દુનિયાથી વિદાય લઈ રહ્યો હતો. તે જ વખતે એના ઘેઘઠ સાથીઓએ અમુભરી આંખોએ કહ્યું - આ જીવન-દીવલ હવે વિરામ પામી રહ્યો છે અને તમારા જતની સાથે જ કૌરવકુળનો દીપક સદા માટે અસ્ત થઈ જશે. પણ આ શોકની કળી રાત્રિએ તમારી કાઈ ઈચ્છા હોય તો કહો. અમારા સમ્રાટની ઉંચી ઈચ્છાને પૂર્ણ કરીને અમે અમારા મનને સતોષ આપી શકીશું.

દુર્યોધને જવાબ વાળ્યો. મારી બધી જ ઈચ્છાઓ માદીમાં મળી ગઈ મારા નવાણુ વાઈઓ મુદ્દમાં ખપી ગયા અને મારું વિશાળ સૈનિકકલ પણ સમાપ્ત થઈ ગયું. કૌરવ-કળ વિનાશમય બની ગયું. હવે શું ઈચ્છા રોષ બાદી રહી ગઈ હશે! પણ હા મનમાં એક કામના જરૂર લિજી રહી છે. જે દુઃખનોએ સારાપ કૌરવ-કુળને ધાસની જેમ વાદી નાખ્યું એ પાંડવપુત્રોના કપાયેલાં માથાં આ આંખોએ જોઈ લેત તો મરતી વેળાએ પણ મારી આંખો શીતળતા અનુભવત અને હું સાંનિધી ઉંચો આસ લેત. પણ આ તો હવે કોરુ સ્વપ્ન જ છે. જે આ જીવનમાં પૂરું ન કરી શક્યો એ મોતની આ કલ્પેમાં શું પૂરું કરી શકીશ! અને ત્યારે જ અથ ત્યામ આજળ આંખો. દુર્યોધનને કહ્યું. હું તમાર છું. હમણાં જ પાંડવ-પગવમાં હું જઈ છું અને મારી આ તલવાર વડે હાલ જ પાંડવોના માથાં કાઢી તમારી સામે રડ કરીશ. મુકના મેલનેથી પ્રાણ લઈને નાકેમે બાએ વીર અપત્યામા હવે કાલરની જેમ પાંડવના નિરાસમાં પ્રવેશે છે.

મોટી રાત સુધી ચિન્મેશ્વર મનાવી પાંડવ-કળ ગદ્ગદ નિદ્રામાં ચલેલું છે. દેવી દીપદી પણ પોતાના પાયેલ સાલોને જાતીએ આંખી નિદ્રાધીન છે. કાલર અપત્યામા ત્યાં જઈ પહોંચ્યો અને એક જ પ્રકારમાં એલે દીપદીના પાયેલ બેલોની ઈલેલીલા સમાપ્ત કરી નાખી. એ નાનકડા પ્રાણે બીજી કોડે ત્યાર પહેલાં તો અપત્યામા પચિપ મસતોલ લઈ બાગી દૂરથી અને કાલર-કળના પગવમાં, આ દુર્યોધન ઉંચી ધડીએ ગળી રહ્યો હતો. ત્યાં જઈ પહોંચ્યો. અપત્યામા વિન્મેશ્વરમાં મોટી શાંતિ. એ સમાપ્ત

આ અશ્વત્થામા આપના દુઃખનોના માથા કાપી લઈ આવ્યો છે મહા-
સારતના મેદાનમાં મોટા-મોટા યોદ્ધા જે ન કરી શક્યા તે આ સેવક
કરીને આવ્યો છે”

આ શબ્દો કાને પડતાં જ દુર્યોધનની બિગ્રચેલી આંખો ખૂલી પાંડવોની
જેવી આકૃતિના પાંચ માથા જોઈ એની આંખોમાં ચમક આવી ગઈ, જે
એ બોલી રહી હતી કે મૃત્યુ મુખે પહોંચતી વેળાએ પણ મેં મારા દુર્યો-
ધનોને મારી નાખ્યા છે જીવનના છેલ્લા શ્વાસે પડ્યો છે દુનિયામાંનું એનું
અગ્નિતત્વ સમાપ્ત થવામાં છે છતાંય એનું મન દુર્ગન્ધથી કેટલું ભયું પડ્યું
છે ! એ અનાથ જીવન દરમિયાન દુર્ગન્ધ કેટલું ગંભીર પણ મૃત્યુ સમીપ પહોં-
ચ્યા છતાં દુર્યોધન બદલી શક્યો નહીં અને અતકાળે પણ દુર્ગન્ધની સાથે
વિદાય થયો ! આજે હજારો વર્ષો વીતી ગયા છતાંય એની એ દુર્ગન્ધ કાયમ
રહી છે

દુર્યોધનના જીવનની દુર્ગન્ધ તમે જોઈ ગયા હવે દ્રૌપદીની સુગન્ધ પણ
જુઓ ! જ્યારે એના પાંચમે બેટાના ગળે છરી મોઢાણી, ત્યારે એમની કુરુષુ
ચિત્કારથી એની નિદ્રા ભગ થઈ ગઈ હતી આખની પ્રથમ દૃષ્ટિ એમની
તરફ જતા જ એનું હૃદય પી ખાઈ મધુ પોતાના વહાલસોથા પુત્રના શરીર-
માંથી લોહીની ટશો ફૂટતી જોઈ કઈ માતાનું દિલ નહીં શઈ જોડે ? કોઈ
માતાનું એક જ સતાન મૃત્યુ પામે છે ત્યારે એ શઈ-શઈ સતાપ કરી-
કરીને અડધી થઈ જાય છે ત્યારે જે માતાના પાંચ-પાંચ બેટા-સતાનો એકી
સાથે હત્યાના ભોગ બને છે, ત્યારે એના દિલ ઉપર શા શા ધા વાગ્યા
હશે ? કેટ-કેટલું વીત્યું હશે ?

દ્રૌપદીની ચીસોથી સારાય પાડર-દળમાં તોફાન-કાઠાકાર મચી ગયો.
અનુન અને ભીમનો ક્રોધ જલારાઈ આવ્યો. કયા કયારે માસૂમ નાના
બાળકોનું ખૂન કર્યું ? તેઓ દોડ્યા, ઝાડી-ઝાખરા ઓથે છુપાયેલા અશ્વ
ત્થામાને પડી પડ્યો વાસુદેવ શ્રીકૃષ્ણ સામે એને રજૂ કર્યો એમણે કહ્યું
“મહાસારતના મેદાનથી પ્રાણને ગચ્ચાવવા સારું થો છુપાવી નાંસી જનાર
અશ્વત્થામાએ કામરની જેમ તારા બાળકોની હત્યા કરી છે” શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું.
“દ્રૌપદીના હૃદયને અનંત વેદનામાં શતાપનાર આ કાવરને એની જ પાસે
લઈ જાઓ, એ જ એને દડ દેશે”

દ્રૌપદી પાસે જ્યારે એને લઈ જવામાં આવ્યો તો એને જોતા જ
પુત્ર-વિયોગિની દ્રૌપદીની આંખોથી અગારા વરસવા લાગ્યા. એણે કહ્યું “ન્યા

સુધી આ કુખનુ માયુ વિખૂડ પાદી એની રક્તધારા વડે કુ મારા વળેલું સિમન નહીં કરી લઈ ત્યાં સુધી મારો આત્મા મુખ નહીં પામી શકે. જીમની ગદા અશ્વત્થામા છપર પાવાની જ હતી કે એટલામાં દ્રૌપદીની વિચારધારાએ પધરો આધા અને જીમની છપડેલી ગદાને વચ્ચે જ રોકતાં એ બોલી આ અશ્વત્થામાને જોડી મૂકવામાં આવે. એટલું મૃત્યુ માને કેટલું પીડે છે એ આ પુત્ર-વિશેષિની દ્રૌપદીનું હૃદય સહી ચૂક્યું છે આ પલ્લુ ક્ષણ માતાનો બેટો છે અને એના મોતના સમાચાર એના કાને પહોંચશે ત્યારે કેટલું રડશે એનું દિલ ! મહાભારતની રણબ્રવાણમાં પતિ-વિશેષ તો એ પહેલાં જ સહી ચૂકી છે હવે દુઃખવસ્થામાં પુત્ર-વિહીન થતાં એનું દિલ કેટલું રડશે ! માતા દિલનું કુખ એક મા જ જાણે છે મારે એને જોડી મૂકવામાં આવે.

આ છે દ્રૌપદીના જીવનની સૌરભ-સુગંધ, જે કુ ખની અસીમ-જ્વાલામાં પલ્લુ જીએલા દુઃખનને કામા કરી રહ્યા. જીવનની આ મુગધે મહાવિ વ્યક્તની હૃદયે મહાભારતના પાને એને અમર કરી દીધી.

સત્જ્ઞાન વ્યક્તિ વિપત્તિની ભીપલ્ય ક્ષણેમાં પલ્લુ પોતાની સત્જ્ઞાનતાને પરિભ્રમ કરવો નથી જરૂરને તમે જાણો છો. સીતનું એ પિંડ ભયકર ગરમીનું આક્રમણ થતાં એ પોતે પીગળી જાય છે અને પાણીમાં રૂપાંતરિત થઈ જશે પણ પોતામાં ગરમીને અવેશવા દેશે નહીં જલ, સત્જ્ઞાન પ્રકૃતિનાં પુરુષોનો આવે જ સ્વભાવ હોય છે વિપત્તિના ભીપલ્ય પ્રસંગોમાં સામાન્ય માનવી કોષમાં જ્વાલામુખીની જેમ શરી પડે છે પણ સત્જ્ઞાન મહાપુરુષ પોતે દત્તી જશે પણ ગરમી એમના દિલમાં અવેશી રહશે નહીં.

પલ્લુ દુઃખ ન વ્યક્તિની વાત બીજી છે સાધુ-મુક્તિવાદો માણસ પોતાના પ્રાણધાતી પર પલ્લુ કામાનો સીતળ હટકાવ કરશે ત્યારે દુઃખ ન વ્યક્તિ પોતાના પ્રાણ-રક્ત પર પલ્લુ વખત આવે આજિ જ પરસાવવાની ક્ષતિય કરશે પ્રાણતા એક પ્રાણીન કવિએ કુટ પ્રકૃતિનું ચિત્ર જતાવતાં કહ્યું છે કે-

રંકંતિ જાણ કરજી કય કરજા પુરજજણસ કુર્મંતિ
એ લે કારિમ મેહા હા હા મિથિયા પુરિસા ॥

માનસી કુખ પ્રકૃતિનું ચિત્રણ છપરની વાણમાં અપવામાં આવ્યું છે દુઃખ ન વ્યક્તિનો જ્યાં સુધી રથય સધાતો રહેશે ત્યાં સુધી એ તમારો

પરમ મિત્ર બનીને રહેશે. તમારા પ્રત્યેક શબ્દોનું સન્માન-આદર કરશે. તમને ઈશ્વર માનવા તૈયાર થઈ જશે પરંતુ એ ત્યાં સુધી જ કે જ્યાં સુધી એનો સ્વાર્થ પૂરો થતો રહે છે પણ જે ક્ષણે એની સ્વાર્થપૂર્તિ થતી બધું થઈ કે તમે એના કશું જ કામના નહીં રહો એ તમને પણ તબે રગડવા તૈયાર થઈ જશે પહેલાં જેટલી ગુણિતના ફૂલો બાધ્યા હશે, તે બધાં જ નિદામા ફેરવાઈ જશે તમે પહેલાં એના માટે લગવાન હતા હવે હેવાન કરતા પણ નહારા હશે.

દુર્જન વ્યક્તિનો સ્વભાવ ખોરા જેવો હોય છે જે ઉપરથી કોમળ હોય છે પણ અદરથી કઠોર કોઈએ વ્યગ્રમા બતાવ્યું છે કે ‘અક્ષ’ શબ્દની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થઈ? ‘અ’નો પ્રથમ અક્ષર ‘અ’ અને વ્યાકરણ છેલ્લો અક્ષર ‘ક્ષ’ મળીને ‘અક્ષ’ શબ્દ બન્યો છે માટે ‘અક્ષ’માં ગંધેડાની મૂર્ખતા અને સર્પની કૂસળતા બન્નેનો સમન્વય છે એ બીજાનું નષ્ટ કરવાનું જ નિશ્ચયો હોય છે.

જેમ વાવાઝોડુ ઘણેની જડે મૂળીયાઓને જ ઉખેડવાનું નાણું છે પણ ઉખેડવાને જમાવવાનું એ બાણનું નથી દુર્જન વ્યક્તિનો સ્વભાવ પણ કષ્ટકે આવી જ જાળનો હોય છે કોઈ જાણેલાને ઉખેડી નાખવો એ એના ડાખ્યા હાથની રમત છે પણ કોઈ ઉખેડવાને જમાવવાની વાત કરશે તો એ કહેશે એ મારા હાથ વચની વાત નથી બીજાનું દુઃખ દરદ જોઈને જે હૃદય આનંદ અનુભવે છે તો સમજવું જોઈએ કે, હૃદય કુટતા બાકી છે. કારણ કે બીજાની તરફથી આનંદનો અનુભવ કરવો એ હૃદયની દુર્જનતા વ્યક્ત કરે છે અને બીજાની ફજેતીથી થતો રાજીપો આત્માની અસ્વસ્થતાને સાબિત કરે છે આ જ જીવનની દુર્ગંધ છે. સત-આત્મા બીજાની પ્રસન્નતામાં આનંદ માણે છે તો દુર્જન બીજાના નુકસાનમાં આનંદ અનુભવે છે.

અપાડી આકાશમાં કાળા-કાળા મેઘોને જવાયેલા જોઈ મોરના મનમાં ઉદાસ આનંદ પ્રગટે છે એ શ્યામવર્ણી મેઘોનું ગર્જન મોરના મનને પ્રકુલિત કરી દે છે સત પ્રકૃતિનો માણસ પરકિતથી અપૂર્વ આનંદ અનુભવે છે સતના હાથે જ્યારે કોઈ ગરીબ વ્યક્તિની કોઈ સેવા થાય છે ત્યારે એને ધણી જ પ્રસન્નતા થાય છે જ્યારે દુર્જન વ્યક્તિ બીજાને કંટો દઈને પ્રસન્ન થાય છે જ્યારે એ બીજાના અનિષ્ટ માટે કોઈ યોજના ઘડે છે અને

એમાં એ પાર છીતરે છે એના દામે પીળાનું અદિત ચર્મ ત્રણ ત્યારે એ આનંદ અનુભવતો હોય છે

આંખાનો અપૂર્વ રસ પીને પણ કેમય બર્ષ કરતી નથી ત્યુ દોઢે મદ્યભર્યા ગદ્ય પાણીના એ રીપા પી લેશે તો ટર્ ટર્ના અનિર્ભા ગગન બેઠી હૃદયોપ કરવા લાગે છે નભે કે એ પેતાના અમૃત-પ્રાનની વાત સારામ વિશ્વને સમજાવતો ન હોય! હુન્નદમી વ્યક્તિ એ શબ્દ પણ નો સર્ણી લેમે તો એ પેતાને મહાપ્રજિત ગણવા લાગશે સત્સ્વતી સમૈ પણ ગચ્છા કરવા દોડી જશે. એની પાસે નો દસ પૈસા પણ એકા મર્ષ નથી તો એ ધનકુત્રેરને પણ પરાનિત કરવાની કાસિય કરશે. આવી વ્યક્તિઓને સપત્તિના મોઢક દુઢગા મળી નય છે તો એ સમજવા લાગે છે કે સારામ વિશ્વની સપત્તિ એની જ તિનોરીઓમાં સમેદાઈ મર્ષ છે. આવી વ્યક્તિનું સમાન કરવું એટલે વાવના ફરદીને તેજ શરાખ (નરો) પાન કરાવવા જેવું છે. હુન્નદમી વ્યક્તિને સપત્તિ તેમ જ સમાન મળે છે તો એના અત્યાચારો મટવાને બદલે વધતા જ નય છે.

આવી વ્યક્તિ કદાચિત સપત્તિ પામીને પણ નમે છે તો ત્યારે એની એ નમ્રતા પણ કઈ ભય કિપન કરનારી હોય છે. કારણ કે અકુલ પણ નમીને જ ખૂચે છે. ધનુષ નમીને-વળીને-જ આણુનો પ્રકાર કરે છે સર્પ ત્યારે દશે છે ત્યારે એ પહેલાં નમે છે તેવી જ રીતે નિશાદી પણ અપરે અપરે મારે છે ત્યારે એ પણ નમીને જ સિઘરને પકડે છે. દુર્ગન્નની નમ્રતા પણ દુખલચક હોય છે. આવી વ્યક્તિને હજીવી એટલે કાલવમાં પચ્ચર દેહવે અને પેતાનાં જ વચ્ચે ગદ્ય-અરાગ-કરવા જેવું લેખાશે. જેમ જીવનમાં ગદી-એલ ભયો છે એની પાસેથી શુ રેળવવાની અપેક્ષા રાખી શકાય!

તમે એના દિલની જ કાઈ વાત કરશો તો એને પણ એ પેતાનું અપમાન સમજી અને એનો બદલો વાળવા એ કઈ શૂંએ અને ક્યા રૂપે તમારું અદિત કરી મેસશે એ કઈ નિશ્ચિત હોતું નથી. આવી વ્યક્તિઓની વાણી વચન-પર તમારે વિશ્વાસ ન રાખવો. જોઈએ કારણ કે ૭ એમની હાલ છે તે જ એમના હૃદયમાં પણ છે. એમ માની શકાય નહીં અને જે અન્ય હૃદયમાં છે એવું ૮ એનું વતન પણ દરી એ પણ કદી શકાય નહીં. સરફતના એક કવિએ કુષ્ટ પ્રકૃતિ સ્વભાવના આણુસનું શબ્દચિત્ર દર્શાવતાં ક્યુ છે

મુખ પદ્મદલાકારં, વાચા ચદન શીતલા, હૃદયં વર્તુણિ તુલ્ય ધૂર્નસ્ય ત્રય લક્ષણ ।

ઉપરની બે લીટીમાં જ દુર્જન વ્યક્તિના ગ્વલાવતુ લક્ષણ પતાવવામાં આવ્યું છે એવું મુખ સદા કમળદળની જેમ ખીલેલું મળશે. મધુર હાસ્ય એના હોઠ ઉપર મલકાતું હશે જ્યારે એ મોલશે ત્યારે એવું લાગશે કે જાણે ફૂલ જ વરની રત્ના હોય એની શાંત પ્રકૃતિ-શીતળતા ચદન અને ચદની શીતળતા કરતા પણ સો ગણી વધુ દેખાશે સામળનારને એવું જ લાગશે કે જાણે સેવાની સાકાર પ્રતિમા છે દુ ખી અને દહીંને જેઈ એવું હૃદય પીગળી જાય છે સાન્તવનાનો શીતળ છટકાવ કરવામાં પ્રવીણ છે પણ જ્યારે એની છાતીએ ધડકતા હૃદયને જોશે તો ત્યાંની હાલત તમને આ બધા કરતા કંઈ જુદી જ દેખાશે

વાણીમાં અધ્યાત્મનું તેજ છે પણ હૃદય તો સ્વાર્થના અધકારથી પૂર્ણ છે સ્વાર્થ અને તૃણાની કાતર કચકચાટ દિવસગત ચાલુ હોય છે ગહ છે ફક્ત કોઈ પખીને પળમાં સપડાવાની-ફસાવવાની સ્વાર્થની કાતર સામે જે કંઈ આવ્યું કે બસ, એકે ભણ્યા જ એ એના બે ટુકડા કરી નાખશે તમે એના વચન પર વિશ્વાસ રાખો છો તો તમે મોટી ભૂલ કરી રહ્યા છો. કારણ કે એક વાત ઉપર આગ રહેવું એ તેમની નજરે હઠધર્મ હોય છે. ધડિયાળનો કાંઠા પ્રતિક્ષણ બદલતો રહે છે તેમ એમની જીભ પ્રતિક્ષણ બદલાતી રહેશે તેમ નહીં કરે તો એમનામાં જડપણ આવી જશે ને ? એક જીભ-વચન-પર એને વિશ્વાસ હોતો નથી એક વિચારકે કહ્યું છે, “ સાધુને એક જીભ હોય છે સાપને બે જીભ છે કારણ કે એને બે મોઢા હોય છે બ્રહ્માની ચાર જીભો તો પ્રસિદ્ધ છે, રાવણને દસ જીભો છે તો શેખનાગને હજાર જીભો છે વૈદિક પરપરા આના ઉપર વિશ્વાસ ધરાવે છે પરંતુ દુર્જન વ્યક્તિની જીભોની કોઈ સખ્યા જ નથી એ દિવસ દગ્ધિયાન દેટલીય વખત બદલાશે, એને માટે કોઈ નિશ્ચિત પ્રમાણ નથી ”

હા, તો આ જીવનની દુર્ગંધ છે જે માનવ-જીવનની પવિત્રતાને હણે છે આ અંગે હું ઘણું લાણુ બોલી ગયો છું અને એ જરૂરી પણ હતું કારણ કે કોઈ વસ્તુને સુરાસિત બનાવતા પહેલા એની દુર્ગંધને દૂર કરવી જરૂરી છે માટે જીવનમાં સુવાસ લાવવા માટે પહેલા ગ્વલાવની આ દુર્ગંધને સમાપ્ત કરી પડો

જીવનમાં સુવાસ સાવવા માટે આપણે આપણા સ્વભાવમાં સંસ્કરણનાને સ્થાન દેવું રહ્યું એ માટે આપણે સુવાસિત — વન પીતાવતી વ્યક્તિઓની સાથે હરિશ્ચંદ્ર પણ કરીએ એમના જીવનની નકલ પણ કરીએ તો એને અનુચિત કહી શકાય નહીં સિદ્ધાંતી ઉપસ્ટી હયાજ મારી નીકળી જવું એ મહાદુરીનું કામ ગણાશે. પણ ગણિત પર સચારી કરીને નીકળવું એ કશું કેલેખાશે. જાણ, તેવી જ રીતે સંસ્કરણોની સાથે હરિશ્ચંદ્ર કરવામાં પણ એવંત રહેલી છે જ્યારે મૂખો સાથેની મિત્રતા અનુચિત—અશ્વરકર છે

જીવનને સુવાસિત બનાવવા માટે તમારે કઠોર બનવું પડશે. વાત બહુ વિચિત્ર જેવી લાગે છે તમારા કાન મૃદુ-કોમળ બનવાને કોઈએ સંભળવા આપ્યા છે પણ હું કહું છું કે તમે કઠોર પણ બનો કેમકે કઠોરતા પણ એટલી જ કામગીરી વસ્તુ છે જેટલી કે કોમળતા. જરૂર માત્ર એટલી છે કે આપણે એ માટેની તકને ઓળખતા રીખીએ. સમય આવ્યે કઠોરતા પણ સફળતા જની જાણ છે તેમ ક્યારેક નમ્રતા અને કોમળતા પણ કુશળ જની જાણ છે

તમે કુશળ વખતે કઠોર બનો પણ સંપત્તિ સંપન્નતા વખતે કોમળ વસતના આચરન સાથે મૃદુતિ જ્યારે વન ઉપસનમાં નવું જ સૌન્દર્ય પ્રાપ્ત છે ત્યારે દરેક વક્ષ નવા પાંખથી નવપલ્લવિત બની જાય છે પરંતુ એ નથી સંપત્તિને પ્રાપ્તિ વક્ષ કેટલું કોમળ બની જાય છે એના પાંદડે-પાંદડે કોમળતા—મૃદુતા છવાઈ જાય છે પણ વસતની પૂર્ણાકૃતિ વખતે જ્યારે ગરમી આવે છે અને કુદરતને બીજા બીજા કાળની જોડે જુદામુખ પડે છે ત્યારે તમે નિરીક્ષણ કરશો તો તમને વનનું એકેએક વક્ષ કઠોર દેખાશે. એના પાંદડામાં પણ અપેક્ષાકૃત વક્ષ કઠોરતા આવી જાય છે

હા તો તેવી જ રીતે તમે પણ સંપત્તિની શોધમાં કોમળ બનજો અને જ્યારે વિપત્તિઓ આવી પડે અને એમાં તમે પીસાઈ રહ્યા હો ત્યારે એટલા કઠોર બનજો કે એ કુશળતા આકર્ષણ જાય પણ તમારા મોં પરનો મહાકાટ ન નય વિપત્તિના અને તેવા સંયોગમાં પણ તમે હસી શકો એ પણ જાણો તો કશું જ દેખાય છે માનવ સંપત્તિ વેળાએ કઠોર બને છે અને વિપત્તિની શોધમાં મૃદુ-નરમ ક્યાંથી હસ-વીસ હજાર મળી જાય તો હાથ એટલું કઠોર બની જરૂર કે કોઈ પરિસ્થિતિવશ પોતાના જાગતી કડવું કમળી તમારી સમક્ષ રૂઢ કરશે તો પણ એ કલ્પનો એક આશુ પણ પીગળશે નહીં અને કુશળની આંધી આવતાં સંપત્તિનાં પાંદડાં ખરી પડશે અને જીવન

રેગીસ્તાન રણની જેમ હૂઠા જેમ બની જશે ત્યારે જીવનમા એટલી નબ્રતા આવી જશે કે બધાંયના ચરણો ચૂમવા તૈયાર થઈ જશે ચાહીના દુકડાઓ પાછળ ભપ્તમા જ્રષ્ટ એવી વ્યક્તિની ગુલામી પણ સ્વીકારી લેશે

સપત્તિમા તો મિત્રો તમને શોધતા આવે છે જ્યારે વિપત્તિ ટાણે તમે મિત્રોની પાછળ દોડો છો આ જ મનુષ્યની મોટામા મોટી હાર છે એ વિપત્તિ ટાણે દુનિયાને યાદ કરે છે 'એ મને પૂછવા પણ ન આવ્યો, એને મેં ખોલાવ્યો હતો પણ એણે મારા ઘર ભણી જોયું સુદા નહીં' પણ આ જ સમજનને તમે પૂછો કે જ્યારે અન્ય કોઈ બીમાર હતું ત્યારે તમે એની કેટલીવાર ખબર કાઢવા ગયા'તા ?

સાચી વાત તો એ છે કે માનવ સપત્તિ આવતા કઠોર બને છે અને વિપત્તિમા કોમળ થોડાક વર્ષો પહેલાની એક વાત છે હું મારા શુરુદેવ સાથે મુબઈ આવ્યો હતો તે જ વખતે આપણા સમાજના એક મોટા આગેવાન-લીડર-પણ મુબઈ પધાર્યા હતા સધતો એક સરખ એમની પાસે ગયો અને સમાચાર આપ્યા કે શુરુદેવ કિશનલાલજી મંઉપાશ્રમા બિરાજે છે, તો નેતાજી બરાડી ઊઠ્યા 'નો ટાઈમ' અને એમની વાણીમા જાણે સત્તાનો નશો ખેલી રહ્યો હતો

જ્યારે ■ પતિને સત્તા સાપડે છે ત્યારે એમા નશા કરતા પણ વધુ તેજ નશો આવી જાય છે તેથી એમના ઘરમા લક્ષ્મીનો રણકાર હતો અને બહાર સમાજ તરફથી મળતું મોટું માન અને નેતાગીરી, આ બધા મળીને જ તો 'નો ટાઈમ' શબ્દો સરી પાયા હતા સમાચાર પહેલાંજાર બાઈ મારી પાસે આવ્યા અને કહેવા લાગ્યા, આપણા સમાજના નેતાઓ પાસે મુનિઓના દર્શન કરવા માટે સમય-કુરસદ નથી મેં કહ્યું આજ તો એમની મેવા છે. મુનિઓ પાસે આવી તેઓ પોતાની સમાજ-સેવામા વિખ્ત શા સારું પેદા કરશે ? અન્તુ-જવા દો આ વાતોને બાઈ !

ચાતુર્માસ ચીત્યો થોડાક વર્ષો બાદ કરતા-કરતા અમે તે જ નગરમા પહોંચી ગયા કે જ્યાં આપણા સમાજના આ નેતા ગ્રહેના હતા પણ એ દિવસોમા સમયના ગ્રહેણ સાથે એમનામા પણ ધણો મોટો ફેરફાર થઈ ચૂક્યો હતો સપત્તિ ત્રિદાય લઈ ચૂકી હતી અને નેતાગીરી પણ છીનવાઈ ગઈ હતી. અને જતા એમનો પેલો નગો પણ ઊતરી ગયો હતો હવે એ "નો ટાઈમ" વાળા સન્નન પ્રતિદિન ઉપાશ્રમે આવવા લાગ્યા સવારે, બપોરે ને સાંજે

તમે વખત સમાયિક પશુ કરતા હતા એ જોયું કે સંપત્તિની શાન આથી મઈ છે તેથી તેઓ નિજ પોતાના રૂપમાં પાછા આવી ગયાં છે

પશુ હું કહીશ તમે સંપત્તિમાં નહીં પરંતુ વિપત્તિમાં કઠોર જનતા શીખજો. એક પ્રશ્ન પૂછું તમે આભિ-કેરી જનતાનું પસંદ કરશો કે નાગિયેર ? જુઓ તો આ આભિ-પાકી કેરીને જરા જાણવશો કે એનો રસ બહાર નીકળી પાડે જ્યારે નાગિયેરને એમ જાણવશો એનો રસ બહાર નહીં નીકળે. હું તો ઈચ્છીશ કે તમે આભિ નહીં પણ નારિયેળ જ ખાજો. જીવનમાં કમરતા કરો તો વિપત્તિના સાધારણ એવા પ્રસંગે પશુ માનવજાતથી ધૈર્ય રસ ટાકી પડશે અને જો હૃદયમાં વીરતા હશે તો મને તેવો આશોત કેમ ન લાગે પણ ધૈર્ય કદી ખૂટશે નહીં

હાને તમે નીચે પછડો એ ટકર આઈને પગમઈને પણ ઉપર ઉછળાશે ત્યારે આડીનું હેતુ જમીન ઉપર નાખશો તો એ ત્યાં જ પડી રહેશે. તેમ વીર મનુષ્ય વિપત્તિની પછડો-ટકર આઈને પણ આજળ વધે છે અને કાચર વ્યક્તિ ત્યાં જ હમશે ઘઈને પાચો રહેશે. વિપત્તિઓ સામે ઝડપવાની એવામાં તાકાત નથી હોવાની બાદને તમે કાપી લ્યો તોય કપાચ છતાં તે પ્રકાર આપશે જ તેમ આપત્તિ-કાળમાં પ્રકારો જમીને પણ સત પુરો પોતાના વિચારોની જ્યોતને જુલવા દેતા નથી

જનતા સતો વિચારોનો સદા વિગેષ કરતી રહી છે જ્યાં સુધી તેઓ જીવિત રહ્યા ત્યાં સુધી એમને અપમાનના કાળા ધૂટા પીવા પડે છે જનતા એમના માર્ગમાં કાંટા પાથરે છે પણ એ કટકા ઠીંકુ માર્ગ પર તેઓ તરે જૂનો પર આવી રહ્યા હોય તેમ આસ્વા પગમાં કાંટા વાળ્યા પણ મનમાં એક કસોય વાળ્યો નહિ. તેથી જ સુશાની વચ્ચે પણ એમને મહાકાળ જન્મ જન્મો નથી. કાંટા વાળ્યાનું હ હ હ પણ કાંટા વચામ્બાર પ્રત્યે ડુભીવ નહોતો સરૂતના એક કવિએ સતતા સ્વભાવનું મિત્ર આપનાં કહ્યું છે કે

घृष्टं घृष्टं पुनरपि पुनर्दुर्घटम् कारुण्यम्

छिन्नं छिन्नं पुनरपि पुनरुपातु यथेष्टુ इहम् ।

दग्धं दग्धं पुनरपि पुनः पांचनं कांतं वणम्

॥ प्राणाग्नेर्वापि प्रह्लातं विद्वति चापि सत्सज्जनानाम् ॥

અનને તમે જમ્યાર શયે પચો પણ ડેટથી વાર એ મચ્યારો એટલીવાર એ પોતાની મધુર સુમધોડાવો જરૂર દેમ પોતાને મચનારને પણ એ દોરમ

જ આપે છે કુવાડી વડે ચ દનને કાપે પણ કપાતો ચ દન પોતાની સુવાસ આપવી તજતો નથી એ કપાતો મથો તેમ કાપતી કુવાડીને પણ સુવાસિત બનાવતો ગયો શેરડીને ચાકુ વડે છોલવામા આવી, પણ જોટલી વાર એ છોલાણી એટલી વાર એની મધુરતા વધતી જ ગઈ અને જ્યારે એને કોલુમા પીલવામા આવી ત્યારે એણે પેલા પીલનારને તો પાત્ર ભરીને મીઠો-મધુરો રસ જ આપ્યો

સુવર્ણ-સોનાને જોટલી વાર અગ્નિમા તપાવશો એમ એની ચમક વધતી જ જશે તેમ સત સ્વભાવવાળો મનુષ્ય પોતાના માર્ગમાં કટક પાથરનારને પણ સુવાસ જ આપશે સત પુરુષ પર જ્યારે કોઈ લાઠીપ્રહાર કરે અને એથી ભલે એનું લોહી વહેતું થાય પણ જોવાનું તો એ છે કે એ વખતે એના મનમા શું વહી રહ્યું છે ? ત્યાં શું ધૂણા કે દ્રવ્ય તો વહેતો નથી ને ? ના, એવું કદી નહીં અને એના શરીરમાથી ભલે રક્તધારા વહી નીકળે પણ એના મનથી તો પ્રેમ-ધારા જ વહેશે એના અંતરના આશીર્વાદ જ વરસશે

આને જીવનની સુવાસ કહેવાય, જ્યારે એક પ્રહાર કરનાર પ્રત્યે પણ આપણું મન પ્રેમથી છલોછલ અને ભલાઈનો બદલો ભલાઈથી જ વાળવો એ દાનવતા છે અને એમાય સુરાઈનો બદલો ભલાઈથી વાળવો એ સતવૃત્તિ છે અને આપણી ભારતીય સંસ્કૃતિ તો એમા જ વિશ્વાસ ધરાવે છે આ જ વિશ્વાસના આધારે જ તો એ સાપને પણ દૂધ પાચે છે સર્પ તો વિષ છાંટે છે પણ એના વિષના બદલામા આપણે એને દૂધ પાઈએ છીએ

એક સમયની વાત છે અલ્લદત્ત બનારસનો રાજા હતો એના પુત્રનું નામ અલ્લદત્તકુમાર હતું તક્ષશિલાના વિશ્વ-વિદ્યાલય (ગુરુકુળ) માં એણે અભ્યાસ કર્યો હતો તક્ષશિલા એ દિવસોમા પ્રાચીન વિદ્યાઓ માટેનું મુખ્ય કેન્દ્ર હતું કે જ્યાં ભારતના અમીર અને ગરીબ હમરો વિદ્યાર્થીઓ એકી સાથે બેસી અભ્યાસ કરતા હતા ત્યાં જ અલ્લદત્તકુમારે ભારતીય વિદ્યા અને કળાઓનું શિક્ષણ મેળવ્યું હતું પિતાના મૃત્યુ પછી કુમાર અલ્લદત્ત ગાદીએ બેઠો એણે ગળ જોવું કુશળતાપૂર્વક ચત્રાચ્યુ કે રાત્ર્યમા કોઈ અપરાધી જ ન રહ્યો ન્યાયાલય-કોર્ટે કચેરીઓ ખાલી ખાલી જ રહેવા લાગી

સાચે જ ગળ્ય-વ્યવસ્થાનો આ જ આદર્શ હોવો જોઈ એ પ્રખરે યથાઓગ્ય ન્યાય મળે, એ નીતિ આદર્શ ગણાવે પણ એથી જોયો આદર્શ તો એ છે કે રાત્ર્યમા અપરાધ, યુનો જ ન થાય કોઈને એકાગ્રી-મનની

ફરિયાદ કરવાની તક જ ન મળે. કુમાર અલગથી આમ જા ક્યું એવું બાપ-રાધના મૂળને જ નાબૂદ કરી તેથી એના ન્યાયાલયના દારો સુધી જ રહેતાં સાગ્યાં.

આને તમારે ત્યાંના ન્યાયાલયના ઝોર ઝો સુધી પહોંચી રહે છે કે બહારથી મીલી જામેલી રહે છે? જેમ ન્યાયાલયો વધતાં જતાં તેમ-તેમ બાપ-રાધા પણ જામ્યા જ વેચાથી વધતાં ગયા છે વહીસો વધ્યા પણ બહાર-કાસો એમ ન થયા એક્ટરે વધ્યા ગઈ-ગઈમાં ડોક્ટરો હિન્દો-મુસ્લિમો સર્જીને બેઠા છે પણ વિચારવાનું એ છે કે રોગો પ્રમાણે છે કે વધ્યા? જનુ સાર તો એવી જ સાક્ષી પૂરે છે કે ડોક્ટરો જેમ વધ્યા તેમ રોગો પણ વધ્યા જ છે તે વધારાં ચિકિત્સા તો તેને જ કહી શકાય કે જે રોગોને ઝોલક કરે ન્યાયાલયનો આદર્શ ત્યારે જ સરળ કહેવાય કે આરોગ્યમાનમાં કમ્યા-કમ્યાં કાસો ઝોલક થાય કુમાર અલગથી આપ જ આદર્શનું બાલકરણુ કયું.

એક વાર કુમાર અલગથી રજામાં બેસી ક્યાંક જઈ રહેલો હતો એ જ રસ્તેથી ડોક્ટર-નરેસનો રજા પણ આવતી રહ્યો હતો એ રજામાં પોતે નરેસ મસ્તિક બેઠો હતો રસ્તો સાંકડો હતો બંને બાલુએ જામેલા વિચારો પર્વે તેને કાપતો-ચીરતો એ નાનકડો મામ જઈ રહ્યો હતો રસ્તે એકલો સાંકડો હતો કે ફક્ત એક જ રજા પસાર થઈ શકતો હતો બંને રજા આ જ રસ્તે ભટકાઈ પડ્યા બંનેને પોતપોતાની દિશામાં આવળ વધુ હતું એટલે પ્રથમ એ હતો કે બંનેમાંથી કોણ આવળ વધે? જનુ જનુર કહી હતી. આવ્યા બાવલરોમાં બે હોવાના બનેલા ક્ષત્રિયો આપ જની નમ્ર તો ફક્ત તલવાર જ એકે આખરી ફેસલો લાવી શકે પણ બંને રજાના સારથીએ કુશળ કર્યા એમને તલવારનો ફેસલો મ દર નહોતો વાતોલાપ વાટાઘાટ દ્વારા જે રસ્તો નીકળી આવે એના માટે તલવારને માફ કરવી એમાં એમને બહુ કારનું ફિદશન જવાનો ભય હતો.

હા તે કાલના સારથીએ કુમારના સારથીને કહ્યું તમે તમારો રજા પાછો વાળો કેમકે મારા રજામાં ડોક્ટર-નરેસ મસ્તિક બેઠેલા છે તે જ વખતે કુમારના સારથીએ કહ્યું 'રજા તમારે પાછો વાળવો નેહાંએ કારણ કે મારા રજામાં કાલીન'જ કુમાર અલગથી મિરાજેલા છે કુમારના સારથીએ વિચાર્યું ઠીક બંને જ નરેસો છે તે પછી આપ-સમર વડે એને

કેમલો કન્વે નોઈએ ને વચ્ચા મોટા હોય એમનો રથ પહેલા આગળ
જમે એવું પૂછ્યું -

“તમારા સમ્રાટની ઉમર શું છે?”

કેસલના સારથીએ જવાબ વાલ્યો “ચાલીસ વર્ષ”

કાશીનો સારથી વિચારમાં પડી ગયો કાચુ કે એનો નરેશ પણ આ
જ ઉમરનો હતો એટલે વય એનો કેમલો કન્વચામાં મદદરૂપ બની શકી
નહી પછી એણે રાજ્ય-વિસ્તારના આધારે નિર્ણય લેવાનો વિચાર કર્યો.
પણ ભાગ્યવશાત્ બનેલા ગભ્યવિસ્તાર એક જેવો સમાન જ હતો. પછી
સેના ધન, યશ, કુળ અને ગોત્ર એમ એક પછી એકની સરખામણી
કરી નેવાઈ પણ બને સરખા જ-સમાન નીકળ્યા બનેલા સમાન બળ
હતું પછી કુમારના સારથીએ પૂછ્યું “વારુ ત્યારે, એ બતાવો કે
તમારા રાજાની સજ્જનતા કેવી છે?” જવાબમાં કેસલનરેશના સારથીએ
પોતાના ગમ્મની સજ્જનતાનું વર્ણન કરતા કહ્યું -

વલ્લહં વલ્લહસ્સ સ્થિપતિ, મલ્લિકો મૃદુના મૃદું ।

સાર્ધંપિ સાધુના જેતિ અસાધું પિ અસાધુના ॥૧॥

પેતાદિસો અય રાજા ભગ્ન રુદ્રવાદિ સારથિ ।।

કેસલનો સારથી પોતાના સમ્રાટની સુજ્જનતા સજ્જનતા બતાવે છે
“નરેશ મલ્લિક કઠોર માથુસ માટે કઠોરતા અપનાવે છે, અને ક્રોમળ
વ્યક્તિઓ માટે મલ્લિક નરેશ હમેશા ક્રોમળ મૃદુ રહ્યા છે” **વજ્રાદપિ
કઠોરાણિ મૃદુનિ કુસુમાદપિ ।**” ત્રાસ સમ્રાટ કઠોર વ્યક્તિ માટે વજ્ર
કરતા પણ કઠોર છે અને મૃદુ વ્યક્તિ માટે ફૂલની જેમ મૃદુ ક્રોમળ બની
જાય છે અમારા સમ્રાટે સાધુ સ્વભાવની વ્યક્તિઓને પોતાના સાધુ સ્વભાવે
છતા છે અને દુષ્ટોને એમણે દુષ્ટતા કરીને છતા છે અર્થાત્ એમણે
સલાઈની સામે સલાઈ વાપરી છે અને છે અને જુરાઈને જુરાઈથી દગાવી
છે અમારા સમ્રાટ એટલા સજ્જન પ્રકૃતિ-સ્વભાવના છે કે એમના રાજામાં
સર્વજ્ઞ શાન્તિની શરણાઈઓ બહુ-વાગી રહી છે માટે હે સારથી, તમે
અમારા રથને આગળ જવા દો”

કુમારનો સારથી બોલ્યો “હા, તમે ઠીક કહો છો તમારા સમ્રાટની
નીતિ સુદર છે પણ આટલાથી તમને રગતો નહી મળી શકે, કારણ કે
તમે એક જ પક્ષનું જ્ઞાન મેળવ્યું છે” તો કેસલ નરેશના સારથીએ પૂછ્યું :
“વારુ, તો હવે તમે તમારા નરેશની સજ્જનતા અંગે કંઈક બતાવો”

સારથીએ કહ્યું

અવકોષેમ જિને કોથં અસાધુ સાધુનામિમે ।

જિમે કદરિય હામેન સચ્ચેનાલિક વાલિનમ્ ॥

પતાવિસો અથ રાઘા ઇમગા ઇચ્ચાલિ સારથિ ।

કુમાર અઘડતો સારથિ પોતાના સમ્રાટના સ્વભાવનો પરિચય આપી રહ્યો છે. અમારા નરેશ કોધને અકોષ વડે છતે છે અને અસાધુ પર આક્રુતા વડે વિનય મેળવે છે. કોધને કોષ કઢી છવી સકતો જ નથી, અગ્નિને જી અગ્નિ જ વડે યમાવી શાન્ત કરી સકાય ખરા? વેરથી વેર કઢી શાન્ત થઈ શકતું નથી એવું સારુ તો કામા રૂપી નીર-પાણીની જરૂર રહે છે.

અસાધુ સ્વભાવને છતવા શું આપણે પણ અસાધુ બનવું નોખીએ? છુરાઈને છતવા માટે શું અલાઈને પણ છુરાઈમાં રૂપાંતર થવું પડે? નો અલાઈ અલાઈ રૂપે જ છુરાઈને છવી ન શકે તો પછી છુરાઈ પોતે જ શું અરામ છે? પણ આતું જ નો અને તો દુનિયાના ખૂણે-ખૂણેથી અલાઈ નાથી જશે-નાબૂદ થઈ જશે કૂતરો ગાયસને કરડે તો શું મનુષ્યે પણ કૂતરાને કરડવા જવું? માટે સાચું તો એ છે કે આપણે છુરાઈને પણ અલાઈથી છતવી નોઈએ.

હા તો કુમારની સારથિ કહી રહ્યો છે. ‘અમારા કુમાર નરેશની સંજ્ઞાનતાએ દુર્જન વ્યક્તિઓની દુષ્ટતા ઉપર વિનય મેળવ્યો છે અને જે દીન અને સમુચિત દિલના માનવીઓ છે એમને પોતાની હાનવૃત્તિ વડે છત્યા છે. અશીવ એમની ઉદારતાએ દીનતાને છવી લીધા છે અને એમના સ્ત્રને મિથ્યા-લાધીઓને છત્યા છે. ચાર કુમાર નરેશ અસત્યને સત્યથી પરાજિત થયા છે. અસત્યથી સમર્થ કરવા માટે આપણે ક્રમ અને તારે જ અગર આપણે સ્ત્રને તજી અસત્યનો આશ્રય લઈએ તો પછી અસત્યનો જ વિનય થશે ને? અસત્યને જોતાં જ ને આપણે સત્યનું સ્ત્ર રેડી લઈએ તો નિશ્ચય સમજવું કે આપણને એના પર વિશ્વાસ નથી.

અસત્ય જીવનની દુર્ગંધ છે તારે સત્ય જીવનની શુદ્ધિ છે. ક્રોધ જીવનની ગંધ છે તો કામા જીવનની ખુશી છે તમારું જીવન પણ યુવા સિવ ગુલાબ બને અને જીવનના અણીદાર કઠિયામાં પડ્યા છતાં તમે ફેરબદલ રહો એજ કામના છે.

દિનાં

૨૧-૬-૫૮

જેન ઉપાધ્યય

કોટ ગુજા

આજતું પ્રવચન માનવથી સબધ ધરાવે છે દેવોની વાર્તાઓ તમે સાંભળી છે તમે એમને શ્રદ્ધાની સાથે શ્રુઓ છો પરંતુ જે ભૂમિ ઉપર આજે તમે છો એના મૂલ્ય અંગે તમે કદી વિચાર કર્યો છે ખરો ? એક વિચારકે કહ્યું છે કે 'ઈશ્વર પછી બીજું જ્ઞાન કોને અપાય ? ઈશ્વર પછીનું સ્થાન ન તો દેવોને મળી શકે તેમ ન વિચારા પશુઓને અને તો પછી નારકીઓની તો વાત જ શી કરવી, બીજું સ્થાન ન રાજા માટે છે, ન સમ્રાટ માટે, ન સૈનિક માટે તેમ ન સેનાપતિ માટે બીજું સ્થાન તો ફક્ત એક જ પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને તે છે માનવ

જૈન ધર્મ આત્મવાદી છે એ કોઈ પણ વસ્તુને તોલ કરવા બેસે તો તે વસ્તુનો બાહ્ય સૌન્દર્ય, ચમક-દમકનો તોલ કરતો નથી, એના તોલના વસ્તુનો ઉપયોગ જ વધુ મૂલ્યવાન કરે છે તો જૈન ધર્મની દ્રષ્ટિએ દેવ ભૂમિ કરતા માનવભૂમિનું મૂલ્ય વધુ છે જો કે ભૌતિક વૈભવ અને શક્તિ-તમા માનવ કરતા દેવોનું મહત્વ સવિશેષ છે તેમ છતાં માનવ એના કરતાં પણ મહાન છે એની પાછળ એક રહસ્ય છે

તમે આરસ-પથ્થરની કશીં પર બેઠા છો આ ચીકણવાળી કશીં તમને પસંદ છે પણ ખેતરની માટી પસંદ નથી કારણકે એથી તમારા કપડા મોઢા થાય છે પણ હા, એ યાદ રાખવું જોઈએ કે ખેતરની માટીના ધાન વધાય તો ચાર મહીનામાં એકે દાણાના હપ્પર દાણા ઊમેલા તમને મળશે પણ જો તમે તમારા આ આરસ-પથ્થરની કશીં ઉપર ધાન વાવજો તો કેટલા દાણા મળશે ? બસ, આ જ રહસ્ય માનવ ને દેવ-ભૂમિમાં છે

દેવભૂમિ સુદર છે પણ પેદાશવાળી નથી બ્યારે માનવજીવનની

ભૂમિ માટી કાળી છે અને કળી માટી પેદાશવાળી હોય છે એમાં આત્મ સિદ્ધિના મી વાજરી તો તેવી પેદાશ થશે અને સારુ—નરસુ મી પણ તેને આ માટીમાં નાખી શકશે. મનુષ્ય જો વિશુદ્ધિ બાજી આગળ વધે છે અને પરપરિણતિથી અવીને સ્વપરિણતિ તરફ આવે છે તો તે એટલો ઉપર કીટી થશે છે કે અગતી ઉચ્ચાર્થ પણ એ પર કરી લે છે કારણ કે ધર્મની ઉન્નત આરાધના માનવજીવનમાં જ સમાવિત છે નારકી વેદના—સાચરમાં દુનિયા રહે છે એમને ધર્મતત્ત્વ સમજવાની કુરસદ જ ક્યાં છે ! તિર્થંકર્થ અધિકાર છે ખરું જીવનની કઈક પરાધીનતા અને કમજોરીઓ એમને ઉદ્ધવ મહાવતોને અપનાવવાથી રોકે છે પણ પાપ—કળને પ્રતિક્ષણ ભેગવી રહ્યાં છે. માણસમાં એમને માતાનું દૂધ મળતું નથી શૂન્ય અને તરફને લીધે તેઓ સ્વયં દુનિયા રહે છે.

સક્રિય—સામર્થ્યથી વધુ બાર એમને ખેંચવો પડે છે અને સાથે સાથે માર પણ ખાવો પડે છે એમનાં ક્રમગત નસીબનાં નાથી દેવામાં આવે છે આમ કષ્ટમય વાતાવરણમાં એ બિચારાઓને ધાર્મિક ક્રિયાઓનો મોઢા લગભગ સ્વસ્ત્ર બનતો નથી. કેવલ પ્રતિ પ્રુક્ષ્યા ભોગ્યમાં રાખે છે વિશ્વાસ અને વૈભવમાં દેવાને આખાક્રિયા જીવન તરફ ભેગતાં કુરસદ જ છે ! એક ખૂન માનવ જ એવું પ્રાણી કે જે ધર્મ તત્ત્વોને સમજવાની અને જીવનમાં આચરવાની સમતા ધરાવે છે.

આગમની વાણીમાં કહ્યું તો નારકી અને દેવ અવધિયાનના ધારક હોવાં છતાં ચોથા ગુણસ્થાનથી આગળ જઈ શકતા નથી. તિર્થંક એમનાથી આગળ આવી શકે છે પણ પાંચમો ગુણસ્થાન વટીને આગળ જવાની ક્ષમતા તે એમનામાં પણ નથી એ તો મનુષ્ય તરીકે જ એટલું આગળ જાય છે કે ચોથા ગુણસ્થાન સુધી એની અગ્રાધ ગતિ છે અર્થાત્ જઈ શકે છે.

સ્તીર્થસિદ્ધિના અનુભવ વિમાનવ સી દેવ તેવીસ સાચરને વિશ્વાસ આગળ પામે છે મધુર સ્વરની સંગીત લહેરોનો દિવ્ય જ્ઞાનદ પણ એને ત્યાં ઉપસન્ન છે સાથે જ એનામાં એવી પણ સક્રિય છે કે પોતાના મનના પ્રભોને મન પરમાણુઓ વડે સ્વયં સુધી પહોંચાડી શકે છે અને સર્વશક્તિ દ્વારા અવરેષા માનસિક જગ્યાને પણ એ સંગ્રહ શકે છે પરંતુ આ રાખવું જોઈએ કે આટલી વિશિષ્ટ સક્રિય ધરાવતો દેવ તેવીસ સાચર સુધી પણ તે દેવજ્ઞાન મેળવવા સારુ પ્રવૃત્ત કરતો રહે તો શું એ એમાં (પ્રવૃત્તિમાં)

સફળ થઈ શકશે ખરો ? નહિ, કદાપિ નહીં આગમ વાણી એ માટે સ્પષ્ટ : સપ્તમેઘા ઈનકાર કરે છે પણ એક નાનો સામાન્ય માનવી એ પોતાના પુરુષાર્થને મોક્ષ તરફ કેન્દ્રિત કરે તો એક અતર્મુહર્તમાં કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે

હવે તમે મનુષ્યજીવનનું મૂલ્ય આકરી શક્યા હશે પોતાની સ્થિતિ બોધ તમે પોતાને દીણા સમજતા હશે પણ આગમવાણી કહે છે કે સ્વર્ગીય સુખમાઓમા પળતા દેવો પણ સદા ત્રણ વસ્તુઓની કામના કરે છે -

“તઓ ઠાળાઈ” દેવા પેહેઝા

માણુમ્સ ધવે આરિય સેત્તં સુકુલ જમ્મં ॥

સ્થાનાંગ સૂત્ર ઠા ૩

સ્વર્ગના દિવ્ય વૈભવમા વસતા દેવનું હૃદય જે વસ્તુઓ માટે અતુર હોય છે તે છે મનુષ્યજીવન, આર્પણેત્ર અને બ્રેજ સદાચારી માતાની રૂએ જન્મ પણ એ દેવી મહાનાં વાત છે કે દેવ તો માનવ બનવા ઇચ્છે છે ત્યારે માનવ ? એ તો દેવ બનવા સારુ યત્નો કરી રહ્યો છે ત્યારે માનવ ? એના તપ અને સયમનું લક્ષ્ય દેવોના પ્રાપ્ત કરવામા છે તમે દેવી અને દેવોને પ્રસન્ન કરવા માટે ઉપાસના કરતા હો છો

અજ્ઞાનના આચરણમા જીવતા કેટલાક મનુષ્યો તો દેવોને પ્રસન્ન કરવા માટે જીવતા પ્રાણીઓની બધી ચગવે છે, પણ પ્રથમ એ થાય છે કે દેવોની પાછળ થતી આ ઉપાસનાનું ધ્યેય શું છે ? શું મનુષ્ય આઠ કર્મોથી આજીવ : છે અને દેવ ૭ અથવા ચાર કર્મોથી ? આગમો સાક્ષી દે છે કે દેવ પણ આઠ કર્મોની જાળમા એટલી જ મહત્ત્વતાથી જકડાયેલો છે જેટલો કે મનુષ્ય અને બીજા આત્માઓ આત્મવિકાસના ક્ષેત્રમા પણ દેવ મનુષ્ય કરતાં કેટલો પછાત રહ્યો છે ! સાગરોપમાની સાધના હોવા છતાં એ ચોથા સુધુસ્થાનની ભૂમિકાથી એક ઈચ્છિ પણ આગળ વધી શકતો નથી હમણાં જ તમે એ સાલળી ચૂક્યા છો

પણ હા, કેટલાક ભાઈઓ એમ કહે છે કે પુણ્યના ક્ષેત્રોમા તો દેવ સહિએ મનુષ્યને પાછળ જ રાખી દીધા છે ને ! હા, આ તર્ક કંઈક હદ સુધી તો ઠીક પણ છે, પુણ્યનો પ્રભાવશાળી પ્રકાસ દેવને મળે છે એના દિવ્ય રત્નોના વિમાન અને એના સુકુટના એક મણિનું મૂલ્ય એટલું છે કે માનવલોકની સમગ્ર સપત્તિ મેળવીને પણ એક મણિનું મૂલ્ય ચૂકવી શકાય

નહી પોતાના છ ખડ્ડુ વિશાળ સામાન્ય જન યોદ્ધા રહેતા જાણીને પણ આકર્ષી દેવતુ એક મણિ પણ ખરીદી શકવામાં નાસમર્થ છે

આ તક પરથી તમે એ માની લો છો કે પુણ્યનો પ્રમળ પ્રભાવ દેવ સુખમાં વિદ્યમાન છે પણ ના તમે કઈક યાપ ખાવ છો તમારા આ તક કઈક બધૂરો છે પુણ્યનો પૂર્ણ પ્રભાવ દેવ નથી પણ એ તો દેવધિદેવ તીર્થંકરમાં છે અને એમનું જ એ અતિશય પૂર્ણ આ ભવંશ છે કે દેવો અને દેવરાજ છતાં પણ એમની વાણી સાંભળવા દરમિયાન મૂલ્યો-કર્માં આત્મા આવે છે

દેવોની સભામાં સિદ્ધાંતી જેમ મજબૂત કરનાર ઈન્દ્ર તીર્થંકરની સાથે જેવી રીતે બેસે છે એ તમે જાણો છો કે એક કારણી કરતાં પણ વધુ તમ બની એક આસન ઉપર એ વીતરણની સાથે બેસે છે આ છે તીર્થંકર દેવનો પ્રમળ પુણ્યપ્રભાવ એ એક પ્રમાણ છે કે દેવસંપિદને મૂકાવી દેવાની શક્તિ તો તીર્થંકરની આત્મ-શક્તિના ચરમ વિકાસમાં છે એમના જનત જ્ઞાન અને જનત દશનમાં જ એ શક્તિ છે કે દેવેન્દ્ર પણ એમના ચરણોમાં નથી પડે છે તો પછી આને પુણ્યનો પ્રભાવ શી કહી શકાય ?

આનો જવાબ એ હોઈ શકે કે દેવ શક્તિના આત્મશક્તિ પ્રભુ તીર્થંકર દેવની જનત આત્મ-શક્તિ તો છે જ પરંતુ સાથે જ એમનું પ્રમળ પુણ્ય બળ પણ છે કારણ કે આત્મ-શક્તિનો ચરમ વિકાસ તો એક સામાન્ય જગત્સીમાં પણ વેટસે જ છે જ્યાં ય એ જરૂરી નથી કે દેવે જેવળી પાસે દેવો આવે જ જ્યારે તીર્થંકર દેવ પાસે તો દેવરાજને આવડે જ પડે. આ એમના પુણ્યનો જ અતિશય છે અને પુણ્ય મૂલ્યો સર્વોચ્ચ પદે તો તીર્થંકરપણ જ છે માટે એ નિશ્ચિત છે કે પુણ્યનો પ્રમળ પ્રભાવ મનુષ્ય જાતને જ પ્રાપ્ત છે દેવ જાતને નહીં

આખ્યાયિકા ક્ષેત્રમાં તો ગાનવ બધાં કરતાં આગળ છે જ તીર્થંકરો અને જીવનારોની ઈતિહાસ એ જાનવે હ કે નોટલા પણ તીર્થંકર, પદ્મજ્યોત્સ્ના અને જીવનારો અથા છે તે બધા મનુષ્યધર્મમાં / પેદા થતા છે કે પ્રિ દેવો પૈકી એકપણ દેવ તીર્થંકર થયો નથી. વનમાન અવસર્પિણી કાળમાં હસ બહેમો અથા છે સેકડો અવસર્પિણી અને હિત્સર્પિણીની વચ્ચે આધારણ ગાન ન ચનાર બાનાઆ જ્યારે બને છે તો એવી માર્ગ / અને

કદાચિત યતો આશ્ચર્યપ્રદ બોનાઓને જૈન પરિભાષામાં અછેરા કહેવાય છે. આ વર્તમાન કાળચક્રમાં આવી દસ બોનાઓ બનવા પામી છે

જેમકે સામાન્ય રીતે સ્ત્રીઓ તીર્થંકર થઈ શકતી નથી પરંતુ મલ્લિનાથ નારીના જ રૂપે તીર્થંકર બન્યા પણ આવી બોનાઓ કેટલીયે ઉત્સર્પિણી પછી કદાચ સંભવિત બની છે પરંતુ શુ અનંત-અનંત ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણીઓની વચ્ચે એક પણ એવી બોના બની છે કે કોઈ પણ દેવ અથવા નાગકો તીર્થંકર બન્યો હોય ? જવાબ હશે-નહી સર્વદેવના અનંત જ્ઞાનમાં એક પણ એવું દૃષ્ટાંત નથી માટે એ નિશ્ચિત છે કે તીર્થંકરની સર્વોચ્ચ ભૂમિકા મનુષ્ય જ પ્રાપ્ત કરી શકે છે એક રિત્યારકે કહ્યું પણ છે કે ઈશ્વર એટલા માટે જ મહાન છે કે મનુષ્ય સમુદાયમાં એની ઉપાસના કરે છે અને મનુષ્ય એટલો મહાન છે કે એ ઈશ્વર બનવાને શક્તિમાન છે.

આ બધું બનાવવાનો અર્થ એ છે કે મનુષ્ય પોતાનું મૂલ્ય સમજી શકે. આગમમાં માનવજીવનની દુષ્પ્રાપ્તિ અગે કથાનક આવે છે એક વખતે મહામુનિ ગૌતમ તારક મહાપુરુષ ભગવાન મહાવીર સમીપે પ્રશ્ન કરે છે : “ભગવન્, આ આત્મા અનંત ગુણોથી સસારસાગરમાં પરિભ્રમણ કરી રહ્યો છે અનંત અનંતવાર એ જન્મ્યો અને મર્યો પણ ખરો પણ ભગવન્, આ આત્માએ સૌથી ઓછા ભવ કઈ થોડામાં કયાં હશે ?”

આના જવાબમાં ભગવાન મહાવીરે જો કહ્યું તે અત્યંત મહત્વપૂર્ણ છે.

તેમણે કહ્યું “ગૌતમ, આ આત્માએ સૌથી અલ્પ ભવ મનુષ્ય જીવનમાં કર્યા છે કારણકે મનુષ્ય બધા કરતા પ્રમાણમાં અલ્પ છે એ પણ નિશ્ચિત છે કે જે વસ્તુ કીમતી હોય છે તે જગતમાં અલ્પ પરિમાણમાં જ ઉપલબ્ધ બને છે પ્રસાપના સૂત્રમાં ખતાવ્યું છે કે અપેક્ષાકૃત અલ્પજીવી ગર્ભથી પેદા થતા મનુષ્ય છે કારણકે સમસ્ત લોક ત્રણસો તેતાળીસ રાજ્ય ધનાઢાર છે એમાં ફક્ત પિત્તાળીસ લાખ યોજનમાં વિસ્તૃત અઢી દ્વીપમાં જ મનુષ્યજૂનિ છે એમાં દસ લાખ યોજનના વિસ્તારમાં એ વિરાટ સાગરો લહેરાઈ રહ્યા છે, જ્યાં મનુષ્ય-વસતિ માટે કોઈ સ્થાન નથી ફક્ત પાત્રીસ લાખ યોજન-ભૂમિમાં મનુષ્યો વસે છે એમાં પણ હજારો લાખો યોજનમાં વિશાળકાય પર્વતો, નદીઓ-નાળાઓ છે તેમ હજારો માઈલ લાંબા ઘોર જંગલો છે આ બધા વચ્ચે મનુષ્ય વસે છે કેટલા અલ્પ અને સીમિત પરિમાણમાં ! આ આત્માને એકેન્દ્રિય, બે-ઇન્દ્રિય, ત્રે-ઇન્દ્રિય, ચતુરેન્દ્રિય,

જાસરી પાંચેન્દ્રિય અને સરી પાંચેન્દ્રિયના કટલાપ ભવો પચાર કથી પછી
માનવજીવન મળે છે

॥

જાતમ કહે છે માનવ દુર્લભ છે પણ આપણે જાનુભવ કહે છે
માનવથી સસ્તુ બીજુ કંઈ નથી. એક માણસની જરૂરિયાત ઊભી થતાં એક
હજાર હજાર થઈ જાય છે એક બોહિસમાં જસો આઠમીઓની જરૂર હતી
એને સારુ એ હજાર બ્યક્તિઓની અરજીઓ જાવી હતી એક દિવસ મારે
ને તમારે સાધકસ જોઈતી હતી તો તાર રૂપિયા આપવા પડે છે પણ ને
મનુષ્ય જોઈએ તો ત્યાર જાનામાં પૂરા દિવસનો મનુર તમને મળી જશે
એટલે એનો અર્થ એ થયો કે એક આઠમીની અપેક્ષાએ સાધકસની કીમત
વધુ છે

જાપના કહે એક આઠમી પચાસ રૂપિયા કમાય છે તો વરસભરની
એની કુલ કમાણી થશે રૂપિયા ડસેલી અને ને એ જાજ કને
એ વરસ સુધી અવિરામ શ્રમ કરતો રહે તો એ સાદા હજાર રૂપિયા કમાઈ
શકશે. આ એના સમગ્ર જીવનનો નિયોગ છે જામ એક આઠમીના જીવનની
કિમત રૂપિયા સાઠ હજાર થશે. જ્યારે બીજા જાણુ એક હીરાની કિમત એક
લાખ સુધીની પણ થઈ શકે છે તમે જ કહે વિચાર કરો કે માનવજીવ
નની કિમત થઈ કે એક જડ હીરાની ? પરંતુ આ પ્રશ્નના બી ન પાસાને
પણ ચકાસો માની સો કે હીરાની કીમત એક લાખ રૂપિયા છે તે કદાચિત્
હસ લાખ રૂપિયાનો પણ હોઈ શકે પણ જાણ ક તમે હીરા ખરીદનાર
મણુ માનવ જ છે અને એની કિમત ચુકવનાર પણ માનવ જ છે એટલે
તમારે એ બૂધવુ ન જોઈએ કે હીરા કરતાં હીરાનો પારખનાર મોટો હેલ
છે અને ને માનવમાં માનવતાની સજ્જ-સુજ્જ જાવી જાય તો એ હીરાની
અમાકને પણ દિગ્દર્શી કરી શકે તેમ છે કીક ત્યારે આથો આપણે માનવતા
અંગે પણ પણ કંઈક વિચાર કરી લઈએ

માનવતા

માનવ અને માનવતા વચ્ચે તે સો જ ફેર છે કે જોટલો મારી અને
મારીના પાશમાં. માટી જ્યાં સુધી પાશાનું રૂપ લેતી નથી ત્યાં સુધી એ
સોપાપવાથી પણ જનતી નથી. તમારે ચકા પીવી છે તો મારીમાં નહીં પી શો.
પરંતુ માટી જ્યારે પાશાનું રૂપ લે છે ત્યારે જ તમે એનો ઉપયોગ કરી
શો. હો. માનવશરીર પણ એક માટી જ છે પરંતુ માનવતા રૂપે ને એ

માટી ઢળાય છે તો એ દેવો માટે પણ પ્રિય બની જાય છે આગમમા કહ્યું છે કે —

“દેવાવિ તં નમસંતિ”

દેવો પણ માનવને નમસ્કાર કરે છે પણ શું દેવ અસ્થિ અને ચામડી સારુ નમે છે ? શારીરિક સુદૃઢતા તો માનવીની અપેક્ષા એમની કંને સહસ્ર ગણી વધુ છે સપત્તિમા પણ માનવ એમના કરતા ઘણો પાછળ છે, પરંતુ માનવમા સમાયેલી માનવતા જ દેવોને નમવા માટે વિવશ કરી મૂકે છે

સાકરમાંથી જો મીઠાસાનુ તત્વ કાઢી લેવામા આવે અને મીઠામાંથી ક્ષારત્વ (ખારાપણુ) સમાપ્ત થઈ જાય તો એમા બાકી શું રહેશે ? માટીના બાવે પણ કોઈ એને ખરીદશે નહીં એટલે માનવમા જ્યારે માનવતા અસ્ત પામે છે ત્યારે એ જીવનની પણ કોઈ કિંમત નથી બાદશાહ ઔરંગઝેબ કહેતો હતો

એમ તો હજારો-લાખોની જખ્યામા માણસો દૃઢતા જોવામા આવે છે, શકલ સૂરત (મોં) કહે છે અમે આદમીઓ છીએ પણ ઈન્સાનિયતને જોળશો તો તેવા ઈન્સાન (મનુષ્ય) મળશે કે સલાવ છે હજારમા એક પણ ન મળે. હા, તો માનવ ઘણા છે પણ માનવતાનો અભાવ છે.

આજના વિશ્વ-વિદ્યાલયોમા દર વર્ષે હજારો યુવકો પરીક્ષા પસાર કરે છે. પ્રતિવર્ષ વકીલ, બેરિસ્ટર-સોલીસીટર, ડોક્ટર, ઈન્જિનિયરની ડિગ્રીઓ અપાય છે પણ માનવતાની પરીક્ષામા પાસ થનાર કેટલા વિદ્યાર્થીઓ મળશે ? અને માનવતાની પરીક્ષા લેનાર કેટલી યુનિવર્સિટીઓ છે ? વકીલ, બેરિસ્ટર માટે યુનિવર્સિટીઓ મળશે પણ માનવતાની યુનિવર્સિટી ક્યા છે ? પરંતુ યાદ રાખજો માનવતા વિના બધી ઉપાધિઓ (ડિગ્રીઓ) ફિક્કી જ રહેવાની છે.

એક બહેન દાળ બનાવતા બધા મસાલા નાખે છે પણ મીઠું નાખવું જુલો જાય છે તો દાળનો સ્વાદ નહીં આવી શકે તેવી જ રીતે દૂધ કેશર નાખ્યું, બદામ પીરતા નાખ્યા પણ સાકરના અભાવે એ દૂધ પણ કિકકું જ રહેવાનું તેમ શરબતમા બધી સામગ્રીઓ નખાઈ છે પણ એમા થોડા બરફ નખાય કે એનો સ્વાદ વધુ સરસ બની જાય છે

હા, તો મીઠા વિના જેમ શાક-દાળ ફિક્કા નીરસ લાગે છે, સાકર વિના દૂધ જેમ વ્વાદિષ્ટ લાગતું નથી અને બરફ વિના જેમ શરબત તરી આવતું નથી તેમ માનવતા વગર માનવી પણ સહજુલોથી શૂન્ય હશે એને

જીવનનો જ્ઞાનદ નદી મળે સક્ષાધિપતિ થયા છતાં પણ જો એનામાં માનવતાની મધુરતા નથી તે તે નીરસ જ હશે. બધું પામવા છતાં એને ખાલી ખાલી જ લાગશે-અનુભવ કરશે.

વિખ્યાત્યની તળેટીમાં મદપિ સાત્ત્વકિનો આશ્રમ હતો. યોગી વિદ્યાર્થીઓ એમના આશ્રમમાં અભ્યાસ કરતા હતા. એમને પ્રકૃતિની ખૂબી દેવમાં ફેળવણી મળતી હતી તેમ જ્ઞાનનો ખુશ્બો પ્રકાશ મળતો હતો. પ્રાચીન યુગમાં આજની કોનેને સમી ફેળવણીપ્રણાલી નહોતી. ત્યાં રહેલો વિદ્યાર્થી આશ્રમની સિક્ષા-દીક્ષાની સાથે-સાથે આત્માના સ્વપુણ્યને પણ અપનાવવાના પ્રયત્નો કરતો હતો. એના અસ્તિત્વમાં ભૌતિક દુઃખાળો કરતાં આત્માના સૌન્દર્ય બહુ વધુ મહત્ત્વ રાખતા હતા.

તે જાણિયા આશ્રમમાં યોગીક જમીન હતી અને યોગીક ગાયો પણ હતી. વિદ્યાર્થીઓ ગાયોનું દૂધ પીતા અને જમીનની એક કરતા આમ જમી પાસે એમના શ્રમ અને રચવશજનના પાઠ લખતા. શ્રદ્ધાની સમયામાં એમનું શિક્ષણ ચાલતું.

એક વખત બનારસનો રાજા વિક્રમ દેવ રાણી અને સેવકો સાથે એ બાલુથી પસાર થયો. આશ્રમથી થોડેક જ દૂર વહેતી નદીના તટે રથ થોભેલ થોડો સમય વન-વિહાર કર્યો પછી બધા ામવા ચારુ મેડા તે જ વખતે આશ્રમના વિદ્યાર્થીઓ લાંથી પસાર થયા એક વાગીશ મીઠાઈ કરીને રાજાએ સ્કરિ પુત્રને આપવા હાથ લગાવ્યો પણ એણે એ કહીને કે આપને જે કંઈ આપું હોય તે જમાતા આચાર્યને આપજો, એનો ઈન્કાર કર્યો. આમ સેવુ એ જમારા નિયમ વિરૂદ્ધ છે રાજા વિદ્યાર્થીના આ નિતીકપણથી બહુ પ્રભાવિત થયો.

સંખ્યા ટાણે જ્યારે રાણી અને રાજા જલ-વિહાર બાદ રાજવાની તરફ પાછાં વળ્યાં ત્યારે રાણીનો હાર ત્યાં જ રહી ગયો. યોગીક વારે આશ્રમના વિદ્યાર્થીઓ એ બાલુ આવ્યા. સંખ્યાનાં સોનેરી કિરણોમાં ચમકતી કંઈક પીળી પીળા ચીજ એમની નજરે પડી. વિદ્યાર્થીઓએ હાર હાઈલીએ અને આશ્રમમાં પાછા ફર્યા. આચાર્યશ્રીને કહ્યું. ગુરુદેવ, નદીતટેથી આ વસ્તુ મળી છે. ક્યાં રાખીએ એને? જાણીએ ધીમા પણ ત્યાં સ્વરમાં જવાનું વાળ્યો. જ્યાં જાય એની છે ત્યાં એના ખાંધે ટાંચી દો નેનો હશે તે એ લઈ જશે.

આ બાબુ વિક્રમદેવનો ૨૪ જ્યારે નગરની સીમમાં પ્રવેશ કરી રહ્યો હતો ત્યારે જ રાણીને પોતાનો હાથ યાદ આવ્યો હાર ન મળતા એ ખૂબ ગભરાઈ ગભરાટમાં જ એણે રામને કહ્યું ‘હાર ધણુ કરીને નદીતટે રહી ગયો છે’ રામએ રથને પાછો વાળ્યો નદીએ પહોંચ્યા ને જોયું તો હાર ચૂમ હતો હાર ન મળતા એમની ચિતા વધી પડી શોધતા-શોધતા રાજા આશ્રમે પહોંચ્યો ઋષિએ કહ્યું - “સંખ્યાટાણે વિદ્યાર્થીઓને કાઈદ ચીજ મળી તો છે એ જુઓ ગાયના ખીને ટાગી છે તમારી હોય તો જોઈલો”

રામએ જોયું તો હાર લટકી રહ્યો હતો હાગને પામી એનું મન પ્રકુલ્લ બન્યું તે જ વખતે એના વિચાર-મણકા બદલાયા હું ભર્યો-ભર્યો છું છતાં ખાલી છું અને આ ખાલી છે છતાં ભર્યા-ભર્યા છે મારા એક નોકર કરતાં પણ ઓછા ખર્ચે આ આશ્રમ ચાલી રહ્યો છે, છતાં બંધા કેટલા પ્રસન્ન છે, જ્યારે મારી પાસે નિશાળ રાજ્ય હોવા છતાં પણ પ્રસન્નતા અને શાંતિ મારા નમીએ નથી કારણ કે હું ભૂખ્યો છું, આ લોકો તૃપ્ત છે.

તો જેણે માનવતાનું અમૃત-પાન કર્યું છે તે સાધનોના અભાવમાં પણ એક જાતની તૃપ્તિ અનુભવે છે હમણાં જ તમારી સમક્ષ માનવતાનું એક નાનુશુ ચિત્ર રજૂ કર્યું છે જેણે માનવતાના લબ્ય દર્શન કર્યા છે તેણે જીવનનો લબ્ય-નિધિ પણ મેળવી લીધો જ છે

મધ્યસારતમાં સાકરેટીનું પતીર બનાવે છે પણ જ્યારે એના નાના-નાના કકડા કરી એમાં સાકર મેળવાય છે ત્યારે એને પતીર કહેવાય છે તેમ માનવમાં પણ જ્યારે સદ્ગુણોની સાકર લગે છે ત્યારે મનુષ્યત્વ આવે છે અને માનવતા આવવાની સાથે જ માનવ ચમકે છે

એક પાકીટ છે એની કિંમત એક રૂપિયો છે પણ એમાં જો દસ હજારની નોટ ભરી દેવાય તો એની કિંમત દસ હજારની થઈ જશે એમ આ માનવ તો ખાલી પાકીટ સમાન છે પરંતુ એમાં દયા, પ્રેમ, ઋણુના સદ્ગુણ જોતરી આવે તો અને ત્યારે એની કિંમત સહસ્રગણી વધી શકે છે પાશ્ચાત્ય વિચારક બોર્ન કહે છે કે “મારી નજરમાં માનવતા મોટી છે અને માનવ તો એની સામે ઘણો નાનો લાગે છે”

આજે માનવતાવાદની જ આવશ્યકતા છે જે માનવમાં માનવતાની પ્રતિકા મૂકી શકે એમ તો આજે રિશ્વમાં સામ્યવાદ, સમાજવાદ, પૂજવાદ, સામાન્યવાદ, ગાંધીવાદ એવા અનેક વાદો પ્રચલિત છે, પણ જેવાનું એ છે કે આ

વાદોએ માનવતાના વિકાસમાં ફેરફાર ફાળો આપ્યો છે આને તો એવા માનવતા-વાદની જરૂર છે કે જે માનવને માનવતા સમીપ દોરી લઈ જઈ શકે.

સૌ કોઈ માનવરૂપે જ જન્મે છે એ પૈકી થોડાક તો નર-રૂપે જન્મે છે થોડાક નર-પિશાચ જન્મે છે તો થોડાક નર-પશુ પણ. આનો અર્થ એ થયો કે દહે તો સૌ માનવ છે પણ વિશ્વના કોરોડો માનવીઓ પ્રત્યે જેનું મન વત્સલ્ય અને પ્રેમ વહેવડાવે છે એનો વિશ્વ-પ્રેમ જ એને વિશ્વ-માનવ બનાવી દે છે પરંતુ જ્યારે મનુષ્ય પોતાની શક્તિઓને સ્વાધાર ભણી વાળે છે છુદ્ધિ અને શક્તિનો ઉપયોગ બીજાનું શોષણ કરવામાં કરે છે ત્યારે એ માનવતાવિહીન માનવ બની જાય છે.

માનવમાં જ્યારે ચક્ષુસી-શ્રવણ જન્મે છે ત્યારે એ નર-પિશાચ બની જાય છે માનવ-આકૃતિમાં ફરતા આવા જીવ તમને દર્શાવે મળે. એમનામાં પશુતા બેસી રહી હોય છે તેમનાં કાષીની પાછળ વિવેક-શક્તિનો અભાવ છે તેઓ નર-પશુ છે પછી કહેને તેઓ માનવ-દેહધારી કેમ ન હોય. એમની અવિચારી કાર્યશૈલી પશુતાને જન્મે છે બચમાં એટલા માટે જ આવા લોકો માટે મધ્યે ને મળક-ખૂટ જેવા સંદોનો પ્રયોગ થાય છે.

કોઈ મનુષ્યને પણ કહેવાશે તો એ બીજાથી મનુષ્ય માટે જ્યારે પશુત્વનો પ્રયોગ થાય છે ત્યારે એમાં એને શરમાવનારી વાત જન્મે છે પરંતુ આમાં મનુષ્ય માટે જ નહીં અપિતુ પણ માટે પણ શરમાવનારી વાત જન્મે છે એક વિચારક કહે છે માનવમાં જ્યારે નૈતિકતાની જ્યોત જન્મે છે એનું મન જો સ્વાર્થરહિત છે બીજાના દુઃખદરદ નિહાળી એના મનમાં જ્યારે એ જ અનુભૂતિ થાય છે તો એ મનુષ્યને કે દેવ કહી શકે. પરંતુ સત્તા અને સ્વાર્થજૂએ જેણે માનવતાની હત્યા કરી છે બીજાને કચરી પછી જેનું મોં મહાકાય છે બીજાને દુઃખદરદથી હટપટાતા જોઈ એના હૃદયમાં માનવ અનુભૂતિ છે એવા માનવને કે પણ પણ કહી શકે નહીં કદાચ કે એમાં પશુ-જગતનું અપમાન છે.

માની લઈએ કે પણ અસભ્ય-જગતમાં પળે છે એને વિજ્ઞાન-જ્યોત મળી નથી. એટલા માટે જ આપણે પશુઓને અસભ્ય કહીએ છીએ અને સિદ્ધને અસભ્યતામ્. પણ અસભ્ય સિદ્ધમાં પણ એટલો તો વિવેક છે કે એ તે પોતાના સજાતીય પશુનો શિકાર કરતો નથી. પણ સભ્યતા અને સંસ્કારોનો ઉચ્ચ સ્તરે જળથોષ કરનાર માનવ પોતાના જ સજાતીય માન-

વેનો એ રીતે શિકાર કરે છે કે પિશાચ પશુ એથી શરમાઈ જાય આ છે માનવની સમ્યક્તાનો નમૂનો

એક વખતની વાત છે થોડા-એક અંગ્રેજ લોકો અજાણ્ય-ધર જોવા ગયા ત્યાં સિંહ અને વાઘ-વઝીની ગર્જના સાંભળી તેઓ બોલ્યા 'શતાબ્દોથી વીતી ગઈ પશુ આ હેવાન તે હેવાન જ રહ્યા' અજાણ્ય-ધર જોઈ તેઓ બહાર નીકળ્યા અને ખિસ્સામાં હાથ નાખ્યા કે ચમક્યા એમનું ખિસ્સું કપાઈ ચૂક્યું હતું ખજર પડી કે કોઈ લાલા આદમીએ એમના ખિસ્સા પર હાથ માર્યો હતો પાંચસો રૂપિયાનું પાકીટ ગૂમ થયું હતું. તે જ અંગ્રેજોને કહેવા લાગ્યા 'આ બિચારા પશુઓએ તો ખિસ્સા કાપવાની કળા તો શીખી નથી'

હા, તો જ્યાં સુધી મનુષ્યમાં માનવતા છે ત્યાં સુધી એ દેવ છે પરંતુ માનવતાની મર્યાદા ઓળખી જ્યારે એ પતન તરફ વળે છે ત્યારે એ પશુ કરતાં પણ વધુ અધ પતન કરી ચૂકે છે દુરાચારી માનવને પશુ કહેવો એ પશુનું અપમાન કરવા સમાન છે, કારણ પશુ-જગતે આજ સુધી પોતાની મર્યાદાને ત્યાગ કર્યો નથી જો કે પશુઓ પાસે નથી મઠ કે નથી મજલ્લ કે નથી મદિર ન એમની કળવણી સારુ શાળાઓ અને કોલેજો છે તેમ છતાં પણ એમની વ્યવસ્થા સુદર છે અને તેમાં એમની વાસના-પૂર્તિમાં પણ સમયની મર્યાદા છે જ્યારે શાળાઓ અને કોલેજોમાં વર્ષો સુધી લાગેલો આદમી પણ આજ સુધી સમય-મર્યાદાને પિછાની શક્યો નથી.

હા, તો તમે માનવતાને પારખો માનવસરીર કેટલું સૌમ્ય છે, એના પર હિંસાનું એક પણ ચિહ્ન નથી, તેની પાસે મિલક સમા નષ્ટ નથી તેમ નથી એની પાસે કૂતરા જેવી ફાડી ખાનાર તીક્ષ્ણ દાત ગાય જો કે રીંછ અને સરળ પશુ છે છતાં એની પાસે હિંસાના સાધન તરીકે તીક્ષ્ણ શી ગડા છે સિંહની પાંખ તીક્ષ્ણ નષ્ટ છે, કે જેના વડે એ શિકાર કરે છે કૂતરા પાસે ફાડી ખાનાર દાત છે પણ માનવ-દેહ કેટલો રમ્ય છે એ અહિંસાનું પ્રતિક છે પરંતુ એ જ સૌમ્ય માનવીએ એટલે જોય સમા લય કર સહારક ચરતો આજે નિર્માણ કર્યું છે.

સાપ લય કર ગ્રાણી છે એની ઘડમાં લય કર વિષ છે અને એ મનુષ્યના ગ્રાણી પણ લઈ લે છે પરંતુ વિચારવાનું એ છે કે સાપ દ્વારા ઋશ દીધેલી વ્યક્તિ વધારે મરી છે કે સ્વયં માનવ દ્વારા વધુ કપાઈ છે ?

દતિદાસ સાથે પૂરે છે કે માનવીએ જોઈશા મનુષ્યોનો સદાર ક્યો છે તેટલો સદાર પશુઓએ પણ ક્યો નથી સાચે જ માનવતાવિહીન માનવ સાપ કરતાં પણ વધુ ભયકર છે અને સિદ્ધ કરતાં પણ વધુ દૂર

માનવમાં જો માનવતા હોત તો ભગવાન મદાવીરના કાનોમાં ખીણ શા માટે ઢોકાત ? ચમને શા માટે વનવનગમાં ભટકવું પડત ? ઈશુને કોસ પર અદ્યવનગ માણસ જ હતો અને સોફેરીસને વિનનો ખાસો પાનાર પણ નહીં પણ માનવ જ હતો એમનો આકાર તો એ જતાવતો હતો કે એ મનુષ્ય છે પણ એમની પ્રકૃતિ-સ્વભાવને પૂછે એ શુ જવાબ આપશે ? એમની પ્રકૃતિ માનવ-મારીથી નહીં પરંતુ ધનવ-મારીથી મૂર્ધ હતી મારીને મનુષ્યનો આકાર મળી જવામાં કશી વિશેષતા નથી એમ તો રાવણ પણ મનુષ્ય હતો અને રામ પણ મનુષ્ય જ હતા છતાં બંને વચ્ચે ઈશ્યો ફેર હતો ? એક શરીરની આકૃતિ માત્રથી મનુષ્ય હતો તે જીજ્ઞાસુ જીવન મુખ્ય દ્વારા માનવ કહેવાયો. એકના માનવ-ગોણ (વચ્ચ)માં ધનવતણુ રૂપ હાથેસું હતું તે જીજ્ઞાસુ વિષ જીવનમાં માનવતાનો પ્રકાશ અમર્શી રહ્યો હતો.

માનવતાની શોધમા

માનવમાં જ્યારે માનવતાનો પ્રકાશ ઓલવાઈ જાય છે ત્યારે ત્યાં અપકર જ જાડી રહી જાય છે અને ત્યાં અપકર છે ત્યાં અધ્યાત્મ છે આપણે ત્યાં સાધુઓની કમી નથી તેમ નથી શુરુઓની નથી નેતાઓની કે આચાર્યોની, તેમ છતાં સમ્રાટ પેશીવાદ, નતિવાદનાં ભૂત ભારતમાં છવાયેલાં પાયાં છે આ જ જીવતાનગતા ધનવોએ અર્ધનિષ્ઠા દામે ભાઈ મરાવ્યો છે અને એ રૂઝીઓ વચ્ચે આડો ખેલો છે નતિવાદ આપણામાં લગ્નની જગત છે પામવાના નામે પણ લડી ચૂક્યા છીએ. પ્રાંતવાદને લઈને મદારાષ્ટ્ર અને સુ ન્યારે બોલીની કોળા રમી છે

અમે હિંદુ છીએ મુસલમાન છીએ જૈન છીએ શીખ છીએ પારસી છીએ ખ્રિસ્તી છીએ પણ શુ મનુષ્ય નથી ? બીજા બાબુ અમે મદારાષ્ટ્રી છીએ, મુજરાતી છીએ હિંદી છીએ ઉત્તર ભારતીય છીએ પંજાબી છીએ સિંધી છીએ, પણ શુ ભારતીય નથી ? આપણી વિચારવાની રીત જ ખોટી (વિપરીત) છે આપણે કઠગાઓમાં વહેવાઈ ગયા છીએ. અને એ રીતે વિચારવાને ટેવાઈ ગયા છીએ. આખડ માનવતા આપણા મગજમાં પેસી જ નથી

કોઈએ જો હિન્દુના ઘેર જન્મ લીધો છે તો એના શિરે હિન્દુત્વ સવાર થઈ જશે ચોટલી અને જનોઈ રાખવી જરૂરી બનશે કોઈ પણ બાળક પોતાની માતાના પેટમાં આવે છે ત્યારે હિન્દુ અથવા મુસલમાન દર્શાવતું કોઈ નિશાન લઈને આવતું નથી આજ સુધી મનુષ્ય એવું કોઈ મશીન બનાવી ચક્રો નથી કે કોઈ બાળક અંજે એમ બતાવી શકે કે એ હિન્દુ છે કે મુસલમાન છે પ્રકૃતિને આગણે એવો કોઈ ભેદ નથી પણ એને શી ખબર હતી કે આ મનુષ્યના બાળકને જે પૃથ્વીગૃહનો અધિષ્ઠાતા બનાવ્યો છે તે આ પૃથ્વીને એશિયા, યુરોપ, આફ્રિકા વગેરે ટુકડાઓમાં વહેંચી નાખશે અને એ ટુકડાઓમાં પણ ભારત, પાકિસ્તાન, જર્મન, જાપાન, ઇંગ્લેન્ડ, આફ્રિકા, અમેરિકા જેવા નાના-નાના ટુકડામાં ભેદી નાખશે અને એ ટુકડાઓમાં પણ પંજાબ તે સિંધના ટુકડા, ગુજરાત તે મહારાષ્ટ્રના ટુકડા, બંગાળ તે બિહારના ટુકડા કરી દશે અને એને એની પણ ક્યા ખબર હતી કે માનવનું આ બાળ જે માનવસમાજનો સભ્ય હશે તેને જ હિન્દુ મુસલમાનના રૂપમાં બદલી નાખશે ?

પરંતુ માનવતા આપણને આ બધા ભેદો કરતા ઉપર અભેદ તરફ દોરી લઈ જાય છે ખડોમાં અખડ તત્ત્વનો સાક્ષાત્કાર માનવતા વડે જ સંભવી શકે છે આપણે જ્યારે પોતાને જાતીય, પ્રાતીય અને રાષ્ટ્રીય દિવાલોથી ઉપર ઊઠીને જોતું ગરૂ કરીશું ત્યારે જ બધા સંવર્ગો સમાપ્ત થઈ જશે પોતાને જ્યારે ટુકડાઓમાં વહેંચાયેલા જોઈએ છીએ, ભારતીય અને પાકિસ્તાનના રૂપમાં નિહાળીએ છીએ ત્યારે મનમાં સંવર્ગ-જવાલા ઊઠે છે એક અમેરિકન જ્યારે કોઈ રશિયનને જુએ છે તો એ રૂપાંતર બની જાય છે

આપણે જ્યારે સમગ્ર માનવ-જાતિને એક રૂપે જ જોવાનો અભ્યાસ કરીશું અને કુટુંબો મનુષ્યો વચ્ચે વ્યાપ્ત માનવતાને પિછાનીતું ત્યારે જ સપ્રદાયવાદ, પ્રાંતવાદ, ભાષાવાદ, અને ગણવાન્ની દિશાએ એક પછી એક તૂટતી જોવા મળે એ સપ્રદાયવાદ અને પ્રાંતવાદને લઈને ચળા દુલ્લહો પણ સમાપ્ત થઈ જશે ગણવાદના ન્હાવું કાઢે ચતુ મદાયુદ્ધ બધ વગે અને માનવ માનવતાની હયા તથે જાતિનો ત્રાસ લઈ શકે.

દિનાં

તા ૩૨-૮-૧૯૫૮

જેન ઉપાધ્યય

કોટ, મુબઈ-૧

જીવનનો કલાકાર એ સૌથી મોટો કલાકાર છે. જેને સારી રીતે જીવતા આવડે છે એ જીવવાની કલા શીખ્યો છે. વાતી જમે તેટલી લાંબી દોષ એ કાઈ જોતું નથી. પણ સાક્ષિઓ રસિક તો એ જ જોતો દોષ છે કે વાતીમાં શરસતા અને સજીવપણું દેટલું છે. તેવી જ રીતે જીવનની વાતી દેટલી લાંબી છે એ પ્રમાણ મહત્ત્વ નથી. પરંતુ જિંદગી કેવી રીતે વિતાવી એ જ મહત્ત્વનું છે. જિંદગીની સાચી કલા વર્ણવી મળતી નથી, પણ એટલે એના પ્રયોગો જ મળ્યા છે.

ગજસુકુમાર કરતાં સોમિશે લાંબી જિંદગી ગાળી અને અભિમન્યુ કરતાં જન્મદશે લાંબુ જીવન ગાળ્યું. પરંતુ એની જિંદગીની એ દીપકાલું શું મહત્ત્વ છે? પેમો સુદર સુકુમાર ગજસુકુમાર સોળ વર્ષની નાની વયે સ્વદેશનું પ્રેમ અને કુમારની સુવાસ દેલાની ચાહ્યો. મર્યો એણે કોઈના વિષને મર્યો કુમારનું અમૃત પાણું. અમરાર સામે પ્રાણ પ્રકટાવ્યો. અને તે પ્રકાશનો દેવ પ્રકાશમાં જ વિલીન થઈ ગયો. સોમિશનું જીવન અધકારમય હતું. એની પાસે માત્ર વિષ હતું એ ત્યાં સુધી જીવ્યો ત્યાં સુધી ચારે બાજુ વિષ / પ્રસારતો રહ્યો અને જાતે એક દિવસ તે એવા જ અધકાર પૂણું નરકમાં પહોંચી ગયો. આવી જ હાલિત અભિમન્યુની છે. અનૂનનો એ લાલ જોના દોહની લાલીમાં હતું જરા મેં એકી થઈ ન હતી કશું મેંદીની લાલાશ પણ પાવાઈ ન હતી ત્યાં તો એ નીકળી પડ્યો જનનાથ સામે ઝૂમવા ત્રાસવાદીઓના ચાળ્યુને બેઠવા. એકલો અટૂલો તે તરુણ કુમાર ફૂદી પડ્યો ને મોટા મોટા મહારથીઓના પ્રાણ તેણે કંપાની મુઠા પરંતુ એ જનનાથી શુદ્ધમાં જન્મકળા ગાળુનો એ સિદ્ધાર જતી ગયો. આમ જમે એ અભિમન્યુ જીવ્યો થોડા જ પણ ઉત્તમ રીતે જીવી ગયો.

જીવન પણ એક કલા છે ચિત્રકાર વાકીચૂકી રેખાઓમા રંગ પૂરી સરસ ચિત્ર વેપસાવે છે, ત્યારે એમા જાણે જીવન ધમકી લોકે છે એક શિલ્પી બિનધડાયેલો પથ્થર લે છે, અને છીણી અને હથેલી વડે એ પથ્થરને એક સબ્ય મૂર્તિમા પરિણત કરી દે છે એ એની કલા છે રંગ અને છીણીની કળા પણ સરસ કળા છે પણ જીવનની કળા સૌથી મોટી કળા છે શિલ્પી મૂર્તિ બનાવે છે પરંતુ જીવનનો કલાકાર જીવનને ધડે છે—બનાવે છે.

કલાકારના હાથમાં લોહુ પણ સોનુ બની જાય છે બજારમા રખડતા લોહાના દુકડાની બે પૈસાની કિંમત હોય છે પણ તે જ લોહાનો દુકડો જ્યારે કોઈ કારખાનામા પહોંચે છે, અને કોઈ મશીનનુ અંગ કે પૂર્ણ બની જાય છે ત્યારે તેની કિંમત દસ રૂપિયા થઈ જાય છે જો સજોગવશાત્ તે જ દુકડો વળી સ્ટીટ્ઝરલેન્ડ પહોંચી ગયો અને કોઈ ધડિયાળીના હાથમા જઈ અડ્યો, અને ધડિયાળીના હાથે તે દુકડામાથી ધડિયાળનાં નાના નાના સચા—મશીન બન્યા, ત્યારે બોલો, એ જ લોખંડના દુકડાના દામ કેટલા મોઢાં થઈ જશે? સોના કરતાં યે એ દુકડાની કિંમત વધી જશે.

આજ રીતે જીવનનો કલાકાર મૂળ મારીતુ સોનુ બનાવે છે. તે આત્મામાથી પરમાત્માની મૂર્તિ સાકાર કરે છે ભગવાન મહાવીર, મહાદેવ, પુરુષોત્તમ રામ, મહાત્મા છુદ્ધ, જરથોસ્ત, મહાત્મા ગાંધી, એ બધા આવા જ કલાકાર હતા. આપણે પણ જીવનના કલાકાર બનવું જોઈએ આપણે જીવનની કલા એવી વેપસાવીએ કે આપણે જે કોઈ સ્થિતિમા હોઈએ તે સ્થિતિમા આપણે વિષે બીજાને ગૌરવ થાય એટલે કે ધારો કે હું મારા પિતાનો પુત્ર છું તો હું એવો પુત્ર બનું કે મારા પિતા “હું આવા પુત્રનો પિતા છું ” એવું ગૌરવ અનુભવે રાજા સિદ્ધાર્થને ભગવાન મહાવીર જેવા પુત્રના પિતા હોવાનું ગૌરવ હતું રામ સમા પુત્ર મેળવી રાજા દશરથ પણ ગૌરવ અનુભવતા હતા પિતાનું જીવન જોઈ પુત્ર ગૌરવ અનુભવે કે ‘મારા પિતા આવું ઉજ્જવળ જીવન જીવી ગયા છે’ ભાઈ પોતાના ભાઈ માટે એમ ગૌરવ લઈ શકે કે ‘મારા ભાઈનું જીવન એટલું સુંદર હતું કે તેની સરખામણીમા કોઈ બીજી શકે નહિ એના જીવનમા કયાંય કંઈ કંઈ આછી છાટ પણ ન હતી’ માતાને પુત્રને જોઈ થાય, ‘મારો પુત્ર ખરેખરો કૃષ્ણદીપક છે તેણે માત્ર કૃષ્ણને જ નહિ પણ સારાયે સમાજ અને રાષ્ટ્રના નામને પોતાના પ્રજાશથી અલોકિત કર્યું છે’

શધીજી સમય પુત્ર મેળવી માતા પુનઃપ્રાપ્તિને અને સિવાજીને મેળવી માતા જીજ્ઞાસુની દૈયુ મળ મળ ફેરવતું હતું. આવી જ સ્થિતિ સાચી અને વહુ વચ્ચે હોઈ રહે. વહુ પોતાની સાસુ માટે જ્યારે જીવન લઈ રહે અને સાસુને પણ જ્યારે એમ થાય કે મારુ કેટલું મોટું વાળ્યું કે મને બારી સુશીલ અને શિક્ષિત વહુ મળ્યાં. આવી જ રીતે પતિ-પત્ની પણ એકબીજા માટે જીવન લઈ રહે ત્યારે તે બંધાઈ જીવનની કલા સાધ્ય કરી ગણાય.

જેણે જીવનની કલા સાધ્ય કરી છે તેને માટે તેનો શિક્ષક-ગુરુ કોણે પછી તેની પાસે તેણે એક જ વાત અભ્યાસ કરી છે. જ્યારે-અભિમાન છે કે જ્યારે જ્યારે એવું નામ કાને પડે છે ત્યારે ત્યારે એ બોલી જોડે છે “એક, એ તો મારો વિદ્યાર્થી”. એના જેવા વિદ્યાર્થી તો ગણ્યાગણ્યા જ મળે. વિદ્યાર્થીજીવનમાં પણ એની સુશીલતાએ મારા મનને કરી લીધું હતું વગેરે.”

તમારું નામ તમારા વડિલો સામે બોલાય ત્યારે સરમથી તેમને માથું નીચે ઢાળી દેવું પડે, તો એ કેટલું અરાધ્ય કહેવાય. એ તે કઈ જિંદગી છે તમારી જિંદગી એવી હોવી જોઈએ કે તમારું નામ જીવન પર આવતાં જ શુભચિન્તોનું હૃદય કંઈ નાચી જોડે. જિંદગી જીવે તો એવી જીવે કે જ્યારે તમે આ સંસારમાંથી વિદાય થો ત્યારે દુનિયાની બાંધો તમને થાક કરી રહી જોડે. જ્યારે કોઈનું હાલનાર તન કાકવા માટે કંઈને કુકરે આપે ત્યારે તેની બાંધમાંથી બાંધુના બે દીપાં પણ તમારે માટે વરમે અમશાનમાં જ્યારે સવચાત્ર પહેલે અને લાકડાં આપનાર લાકડાં જ્યારે ત્યારે એની બાંધો પણ તમને વિદાય દેતાં બીની થઈ જાય, અને એના મોંમાંથી શરૂ થઈ પડે કે આરે ગામને એક કામે આજીવી જતો રહો.

એક ઉદ્યોગ શાપર કહે છે

કિંદગી વસિ થમા કિમ્વા રહે કિંઈ સાવ દુ

જાન મ હો યુનિયા મેં સો યુનિયા કો વાદ આવે દુ ।

આપણું જીવન પેલા મહાનના કમલાના જીવન જેવું બનવું જોઈએ. મહાન જ્યારે લીલાગમ જ્યારે પડે ત્યારે પણ એણે દુનિયાને સુખ જ આપો અને કોઈએ એને ત્યારે કાપી નાખ્યું ત્યારે કાપનારને પણ એણે સુખ આપી અને શુ કહુ કે પોતાને કાપતી કુશળીના મેનિ પણ એણે તે સુખથી જ કરી દીધું જ્યારે એ કહે છે સુકાર્થિયો ત્યારે પણ પોતાની સૌરજને એણે ઉઘી નાંધે. અને ધસાતાં ધસાતાં પણ એણે તે દુનિયામાં સુરખિ જ પ્રસારી. આવી જ વાત આપણા જીવન માટે બનવી જોઈએ

ન્યારે આપણે સુખ અને સમૃદ્ધિના હયાંલયાં વૃક્ષ ઉપર હોઈ એ ત્યારે આપણે ખીજને સુગંધ જ આપવી જોઈએ અને ન્યારે સુખ અને સમૃદ્ધિની ડાળથી કપાઈને જુદા થઈએ અને દુખના મધ્યાહ્નમાં સુખના પાંદડા સૂકાઈ જાય, ત્યારે પણ આપણા સ્વભાવની શીતળતા અને ખુશબો સમાપ્ત ન થવી જોઈએ. દુર્ગતની જાલ કુહાડી બની આપણા દિલને છેદે તો પણ આપણે સુગંધ જ છુટાવતાં રહેવું જોઈએ એ જ ખરી જીવનની કલા છે.

જીવનની કળા ભગવાન મહાવીર શીખ્યા હતા. ન્યારે તેઓ રાજ-મહેલમાં રહેતા હતા ત્યારે પણ તેઓ ખીજઓ માટે વરદાનરૂપ નીવડ્યા હતા. હંજરો-લાખો ગરીબોના દુખને એમણે પોતાનું દુખ માન્યું અને એને ફરવાનો પ્રયત્ન કર્યો. ન્યારે તેઓ રાજ-રૈલવને ઠોકરે મારી મુનિ બન્યા ત્યારે પણ એમની જીવનસુવાસ તેવી જ રહી એમની જીવનસૌરભની અસીમતા તો અડકૌશિક નાગ ન્યારે એમને ડખ મારે છે ત્યારે અને ઈન્દ્ર ન્યારે એમના પગની પૂજા કરે છે ત્યારે જ અષ્ટ થઈ જાય છે પણ એમની સમભાવસાધના કદી સમાપ્ત ન થઈ.

ડખ મારનાર કૌશિક અને પૂજા કરનાર ઈન્દ્ર બંને પ્રત્યે એમની દૃષ્ટિમાં સામ્ય હતું. શત્રુ અને મિત્રનો ભેદ તેમના મનમાં રહ્યો ન હતો. એમાં તો અભેદભાવ લયો સમભાવ જ વહી રહ્યો હતો.

સત તુકારામ મહારાષ્ટ્રના ઘણા મોટા સત થઈ ગયા એક દિવસ તેઓ નિઠોળાની યાત્રાએ જઈ રહ્યા હતા માર્ગમાં કબૂતરોના ટોળા ધાનજીણા ચણી રહ્યા હતા ભૂલથી તુકારામ એમની નિકટ ગયા. પણ તેમની નજીક પહોંચતાની સાથે જ કબૂતરો એકદમ જોડી ગયા. આ દૃશ્ય જોઈ સત તુકારામને થયું 'માર્ગમાં હજુ પૂરતી સતવૃત્તિ આવી નથી જરૂર રાક્ષસી તરવે! હજુ મારામાં ક્યાય ને ક્યાય છૂપાયેલા પડ્યા છે તેથી જ બિચારા આ પખીઓ ધાન્ય છોડી જોડી ગયા. આવું પણ હૃદય હતું જે તમામ પશુ-પખીઓમાં આત્મીયતાનું દર્શન કરતું હતું અને કોઈને પણ દુખી જોઈ પોતે દુખી થઈ જતું હતું.

આપણું જીવન જ એવું હોવું જોઈએ કે ન આપણે સિદ્ધથી ડગીએ કે ન આપણાથી એક અડલું પણ ડરે એ જીવન એટલું ગમ્ય હોય કે સર્વત્ર એ લોકપ્રિય બને આજે આપણે લોકપ્રિય બનવા ઇચ્છીએ છીએ. સાદું ઇચ્છે છે કે દુનિયાના લોકોમાં પોતે જાણીતો થાય. ન્યા ન્યા તે ન્યા ત્યા ત્યા તેના આગત માટે હજારોની સખ્યામાં લોકોની મેદની બિભગય પોતે

ને કાંઈ કહે તે બધું જ હજારો સોઠા ધ્યાનપૂર્વક સાંભળે. પોતે બાપડ બાપડો હોય ત્યારે પાંચ પાંચ મિનિટ તાળીએથી સમાખડ માંડ લે. અને બીજો જ દિવસે એ બાપડ બાપડ દરેક દૈનિક બપોરમાં પહેલે પતે ઇશ્વર અને એ સાથે ઘાંઘ્રે એના પરિચય પણ આપ્યો હોય અને ફોટો પણ હોય.

ફક્ત અને માનવ

દુનિયામાં બાપડો સોફિસ્ટિક મનવા ઇચ્છીએ પણ એ પહેલાં બાપડો એ વિચાર કરી લેવો જરૂરી છે કે બાપડો બાપડો પોતાના ધરમાં પ્રિય અન્યા છીએ કે નહિ. ભારતની ભૂમિ પર પેલું થતા આત્માએ નેટલી સ્લેફ-ટ્રિપ્લિતા મેળવી છે એટલી સોફિસ્ટિક બાપડો છે કે કેમ ? એના નેત્રું માધુર્ષ્ય બાપડો મેળવ્યું છે ? પેલું આત્માનુ કળા તે મારીને બોલે પડ્યું છે અથવા તે સોનાને પારણે છુટો છે અને તે પેલાં આવરણ પોપણ મહત્ત્વ, પણ તે તે મીઠાં મધુરો સરજતો પોષા તે બેધકારમાં રહ્યું અને તે વીજળીના પ્રકાશમાં સ્થો પેલું સ્થા જગતમાં રહ્યું, અને તે ચમકદમકમાં સહેર માં સ્થો. પરંતુ કે માનવ તે એકાંતની શૃંગેમાં બેસી વિચારને કે તે પેલા કળા નેત્રી મધુરતા મેળવી છે ખરી ?

એક આત્માનુ કળા અથવા ધેર બાવે છે ત્યારે સૌના મોં પર પ્રસન્નતા હવાઈ જાય છે આજીવ કહવા લાગે છે પરંતુ અથવા તમે ધેર પહેલો છો ત્યારે સૌના મોં પર પ્રસન્નતા હવાઈ જાય ખરી ? અથવા હવાયેથી પ્રસન્નતા પણ તમારા જતાં લીધી નય એવું બને છે ? તમને નેઈને માણીક દોડીને નજીક આવે છે કે તમારો સજ્જ સાંભળી ખૂણમાં કરાઈ નય છે ધરમાં પણ મૂર્ત્વાની સાથે જ ને પ્રસન્નતાનુ વાતાવરણ સર્જાય તે સમજવું કે તમે જીવનની કળા શીખ્યા છો. પરંતુ એને જાહેર ને ધરમાં તમારો પણ પડે કે ધરનાં માણસોને એમ લાગે કે ધરમાં અમારા પણ ત્યાં છે તે સમજવું નેઈએ કે જીવનની કળા હજુ તમારાથી કે નરો ગાંઠ દર છે.

પહેલાંના ચોરસે પણ જીવનની કેવી કળા મેળવી હતી ? આત્માનાં સુદર કસાકાર વૈરાગ્યવાન જ જુકમારના ધરની વાત છે સુદર મુકમાર જ જુકમારે જુવાનીના દારે પગલાં પાડ્યાં હતાં અથવા એલે આત્માનાં સુધમ સ્વામીની પ્રવચનધારા સાંભળી અને એમનું જીવન અદ્યાર્થ મધુર એમનાં રોમની અનુભૂતિ જવા લાગે. ફોર્મા કળા કેળવવા જ જુકમારે

એક પ્રવચન સાંભળ્યું હતું. તમે કેટલા સાંભળ્યા છે ? સાંભળતા-સાંભળતા તો વાળ ધોળા થયા પણ જીવન બદલાયું નહિ કારણ તમે પ્રવચનને રોટલો ગણો છો રોટલો પ્રતિદિન ખાવો જોઈએ તેમ પ્રવચનો પણ દરરોજ સાંભળવાં જોઈએ પરંતુ જેમની પાચનશક્તિ મદ પડી ગઈ છે, તે રોટલી તો શુ બદામ-ખિન્તા આરોગે તો ય એનાથી એનામા શક્તિ નહિ આવી શકે આજે શ્રોતાઓની પ્રાચન-ક્રિયા આવી બગડી ગઈ છે

તમારે પ્રવચનને રોટલો નહિ પણ ઔપધ સમજવું જોઈએ રોટલી તો પેટ ભરીને ખાઈ શકાય છે, પણ દરા પેટ ભરીને ખાઈ કે પી શકાય નહિ થોડીક સુવર્ણભરમ કેવો પ્રભાવ દેખાડે છે ! તેવી જ રીતે થોડું સાંભળવું પણ એનો ધર્મત્કારિક લાભ દેખાવો જોઈએ ઈર્ષ્યા અને ક્રોધની બીમારી નાબૂદ થવી જોઈએ આર્થ જીવનને એક પ્રવચન સાંભળ્યું અને એમની જીવનધારા બદલાઈ ગઈ તેઓ ભોગથી નાસી ત્યાગના પથે આગળ વધવા મથી રહ્યા

માત-પિતાના રોહાણાં આગ્રહને તેઓ ટાળી શક્યા નહીં અને એમણે આઠ સુકુમારીઓનું પાણિગ્રહણ કર્યું બ્યારે તેઓ લગ્ન કરીને પાછા ફર્યા ત્યારે પહેલી જ રાત્રે સુઈઓને ત્યાગ-પથનો ઉપદેશ આપી રહ્યા હતા આ બાળુ તે સમયનો પ્રસિદ્ધ ચોર પોતાના સાથીઓ સાથે મત્રણા ચલાવી રહ્યો હતો કે આજે ક્યા ચોરીનો ધા નાખી શકાય ? ચોરીનો અધિપતિ બોલ્યો ‘ ધડા કરતા કૂવામાથી પાણી લેવું સારું અને તળાવમા જો પાણી હોય તો કૂવા કરતા તળાવમાથી લેવું વધુ સારું છે. તળાવ કરતા નદી અને નદી કરતા સમુદ્રમાથી લેવું સારું આપણે ચોરી તો કરવી છે પણ કોઈ મધ્યમ વર્ગના ઘેર નહીં કારણ તે બિચારા સ્વયં આર્થિક મુશ્કેલીના ધાણુમા પીસાઈ રહ્યો હોય છે એના ધડામાથી શું લેવું, જે પોતે જ તરસ્યો છે !’

એક ચોરે કહ્યું, “ વારુ તો, મમ્મન શોધને ત્યા જઈએ તે તો રાજગૃહના ધનગ્રેષ્ઠ છે તે સમુદ્ર છે, તેમાથી વધુ લગાય તો પણ કોઈ નુકસાન નહીં થાય, ચોરગ્રેષ્ઠ બોલ્યો, “ વાત તો સાચી છે તે સપતિનો સમુદ્ર છે, પણ દિલ તો દરિયાવ નથી તે પૈસાનો એટલો લોભી છે કે જો આપણે એને ત્યા ચોરી કરીશું તો તે કાલે જ જેર ખાઈ મરી જશે માટે ચોરી કરવી જ હોય તો ગ્રેષ્ઠકુમાર જીવકુમારને ત્યા જવું જોઈએ તેને ત્યા સપતિનો પણ સાગર છે તેમ પોતે દિલનો પણ સાગર છે આજે જ તે.

આઠ કરાળી બેટ સર્પને આપ્યો છ એટલે ત્યાંથી લાગી તે ન ત્યાં ખાડે પાસે નહિ. પેલા મોતમાં પણ કેટલો વિવેક હતો હું માનુ છું આજના શાહુકારોમાં પણ આટલો વિવેક નહીં હોય.

તમે નારાજ ન થાઓ તો એક વાત પૂછે સહિ તમારી ડુકાને ઘેર માલક આવે છે ત્યારે તમારું સ્વયં શું હોય છે ? એ કે એ બહુ ઝરીન છે મારે એની પાસેથી વધુ લેવું ન જોઈએ ? છ નહીં ત્યારે તો તમારું એક જ કામ રહે છે કે મારી ડુકાને આવેલા માલકનું ખિસ્સું કેમ ખાધી કરી ભેગા ?

તમે જો જીવનના કલાકાર જનના આવતા હો તો તમારે જાણવું પડે. પોતાની ભવિષ્યમાં અને વૃત્તિઓમાં પરિવર્તન આવવું પડે. એમ તો આ વીસમી સદીમાં ઘણું ખરું પરિવર્તન થયું છે પહેલાં તમે દીવડાને લીધેલા કરતા હતા એમાં તેજ દૂરવાની ઝંઝટ હતી, તે પછી શાનસ આપ્યું પછી ગેસ-મટી (પેટ્રોલ) આપી અને હવે તો વીજળી અને ટ્યુબલાઇટ આપી નાનકડું એવું બટન દબાવું કે ચારેય આલુ પ્રકાર સર્પ નમ

પહેલાં જાહેર કચાબો સુધી ચૂલા ફૂટી હતી. તેમાંથી વળી ધૂમાડાને સર્પને આપ્યો જળવી હતી પણ હવે તે ગેસના ચૂલા આવી ગયા છે એને સર્પને ચૂલાની આગાહત મરી અને ધૂમાડાની તકલીફ પણ મર્ધ કેટલકેટલે તો ફર પલુ આવી ગયાં છે જે એક કલાકમાં જ તમને ઘણ, ભાત, શાક તૈયાર કરી આપે છે તેને સાડુ હાથ પગ સવાવવાની હવે જરૂર નથી. હા પણ શેટલી આવવાની તમને મહેનત જરૂર પડે છે હવે એવા મશીનની પણ તમારે જરૂર છે જે શેટલી મેકામાં મૂકી કે અને કાચ-ઓ પણ ઘાઈ આપે. (સબમાં હસાહસ)

શેટલી અવ્યવચાનુ તો નહીં પણ મોં ધાવાનુ મશીન આવી ગયું છે હમણાં જ મેં અપામાં આવી અનર વાંચી હતી. અલગી સાથે બેટરી સમયી દેવાથી જલ પોતે હાત સાફ કરી દે છે મશીનનુમે તમારામાં કેવું પરિવર્તન આવી દીધું છે. તમારી ભોજનવિધિમાં પણ કેટલું પરિવર્તન આવી ગયું છે પહેલાં પાટલે માળી રાખી ભોજન કરવામાં અભ્યતા ગણાતી હતી. તમારે હવે તો ટેબલ ચુરસી પર બેસી કંટા અને ચમચ વડે ભોજન કરવામાં અભ્યતા ગણાય છે રહેણી-કરણી જીવન - નિમીલુ ધી સર્વમાં પરિવર્તન આપ્યાં છે પણ આપણે એ જોઈએ છે કે જીવનમાં પરિવર્તન આપ્યું છે કે નહીં જ્યાં જ્યાં જીવરીને જોઈએ તો ત્યારથી કે ત્યાર પરિવર્તન થયું છે પરંતુ માનવીની વિચાર-ધારામાં અને એની વૃત્તિમાં કશું જ પરિવર્તન નથી થયું

બળવાન નિર્બળોને, અમીર ગરીબોને અને સાધનસંપન્ન સાધન-હીનોને કચરી જીવિત રહી શકે છે, એ લાવનામાં જરા સરખું થ પરિવર્તન આવ્યું નથી હજારો વર્ષોથી જે રીતે આપણે વિચારતા આવ્યા છીએ, તેથી એક તમ્બુ પણ આપણે આગળ વધ્યા નથી હજારો વર્ષો પહેલાં આપણે સમજતા હતા કે, ક્રોધ પડે બીજાઓ પર વિનય મેળવી શકાય છે, આજે પણ આપણે એવું જ માનીએ છીએ એકવાગ નહીં પરંતુ હજારોવાર આપણે એ જોતા આવ્યા છીએ કે ક્રોધથી મળેલો વિનય થોડી જ વારમાં હારમાં પલટાઈ જાય છે, તો એ આપણે એ માન્યતામાં પરિવર્તન લાવી શક્યા નથી માનવી જ નહીં, પરંતુ મોટા મોટા શક્તિશાળી રાષ્ટ્રો પણ તેમાં જ પુરાણા ખ્યાલોમાં રાખી રહ્યા છે તેઓ આજે પણ એમ જ માને છે કે શક્તિશાળી રાષ્ટ્રો નિર્બળ રાષ્ટ્રોને દબાવીને જીવિત રહી શકે છે ઇતિહાસે હજાર વાર બતાવ્યું છે કે તમારા આ સ્વપ્નો ભૂલભરેલા, ખોટા છે બીજાને દબાવી અથવા ખાડીને ઉપર આવનાર સ્વયં નીચે સરી પડે છે, પરંતુ ઇતિહાસના આ સત્યની મોટા રાષ્ટ્રોએ સદૈવ ઉપેક્ષા કરી છે અને શસ્ત્ર-શક્તિ પર ભરોસો રાખી તેઓ નાના રાષ્ટ્રોને હડપવા તલસી રહ્યા છે

જીવનની કલા શીખવી હોય તો તમારે, તમારી જાતને બદલવી પડશે મનોવૃત્તિઓમાં ફેરફાર કરવો પડશે આજથી તમારે વિચારવું જોઈએ કે આપણને જે બળ મળ્યું છે તે નિર્બળોને સતાવવા માટે નહીં, તેમજ રક્ષણ કરવા માટે મળ્યું છે જે સપત્તિ પ્રાપ્ત થઈ છે તે ગરીબ ખાડોશીઓ અને સાધન-હીન સંકલ્પશીલોને ઉપર લાવવા માટે મળી છે જલ આપણને બીજાની નિંદા કરવા માટે નહીં, પરંતુ સહયુક્તસંપન્ન મહાપુરુષોના ગુણ અને ગૌરવગાન કરવા મળી છે

જેણે બીજાના કુળો મટાડવા એક પગલું ઉપાડ્યું છે, દુનિયાએ એને પોતાના માથે બેસાડ્યો છે એનું એક એક હાડકું પણ હીંગ જોડે મૂકવાનું લાગે છે. એકવાર ગાંધીપિતા ગાંધીજી દિલ્હીમાં એક ડોક્ટરની પાસે દાન દલાવવા ગયા એક પ્રમુખ સ્થિતિવાર પણ તેમની સાથે ગયા હતા ત્યાં તેઓ આશ્રમમાંથી ઉપડ્યા ત્યાં એક આશ્રમવાસી ડરિજન્ટ એવકે સારિત્વકારને કહ્યું “લાઈ, તમે ગાંધીજી સાથે જાઓ છો ગાંધીજીનો દાન ડોક્ટર કાઢશે, તે લઈ લેજો અને મને આપો દેવો તો જલુ મોટા ઉપકાર થશે બાપુની યૃતિમાં હું એને સદેવ માની પાસે જ રાખાઉ ”

ગાંધીજી દશમને પહેલાં એક્ટરે લેલા ચર્ચ ગાંધીજીના અભિનયન

હ્યું" અને બાપુને પૂછ્યું "અહીં આવવાની ક્યા કારણે તરફી લીધી હતી? હસતાં બાપુએ જવાબ વાળ્યો. "આ દાંત પીડા દે છે તે કાવવો છે" ડોક્ટરે કહ્યું, જે બીજાને પીડા દે તેને તો કાઢવો જ જોઈએ. અમેને ભારત-વાસીઓને પીડા રહ્યાં છે તેથી તમે એમને હિંદુસ્તાનમાંથી હાંકી કાઢવા માગો છો. બાપુએ કહ્યું તમે સાચું જ કહ્યું છે ભારત તો મારું શરીર છે એક પક્ષ ભારતવાસી દુષ્કર્મમાં ઢોળ તો આ જૂઠું શરીર એને ચઢન કરી રહ્યું નથી" ડોક્ટરે હવે એમને ઈન્કેસન સમાવ્યું મૈન્ટા પેનિ ટાન્ક કમી અને પછી એમની હસતી હાલ એમની કાઠી દાંત કઢાવી લીધા બાદ અંધીજી તો આશ્ચર્યમાં પાછા રહ્યાં.

પેલા સાહિત્યકાર હનુ દવાખાને જ રોકાઈ રહ્યાં અંધીજીના જ્યાં પછી એમણે ડોક્ટરને કહ્યું અંધીજીને પેલા કાઠેથી દાંત મને સોંપી દો ત્યારે ડોક્ટરે જવાબ વાળતાં કહ્યું, છતાં આ દાંત તો અહીં જ રહેશે. આ જ વખતે ત્યાં પાસે કોલેજા કંપાઉન્ડરના દિકરાં પણ ખળભળાટ થયો કે બાપુને દાંત હું જ લઈ લઈ જ્યારે પેલા સાહિત્યકાર ભાઈ વિચારી રહ્યા હતા કે, એ દાંત મારા કબજામાં આવી જાય. બાપુને દાંત લેવા માટે ત્રણેય જણો મથામણ કરી રહ્યા હતા. તમારા દાંત પણ પડતા જ હશે ત્યારે શું એ દાંત લેવા ઇર્ષા બીજું મથામણ કરે છે ખરું? મથામણની વાત તો દૂર રહી પણ ખાતાં ખાતાં ક્ષયિત તમારા દાંત પાછાં તમારી ધરવાળીને કહે કે આ દાંત પેલા કાઠેથીની ડાબીમાં મૂકી રાખો ત્યારે એ ધરવાળી કહેશે કે જાતે પેલી કચરપેટીમાં ફેંકી આવે. જસ આ જ કિમત છે એને તમારી!"

પરંતુ અંધીજી તો જીવનના કળાકાર હતા. એમણે પોતાનું સમગ્ર જીવન દેશવાસીઓના કિતારે સમર્પી દીધું હતું તેથી એમના દાંત માટે ડોક્ટર, કંપાઉન્ડર અને સાહિત્યકાર ત્રણેય મથી રહ્યા હતા. સાહિત્યકારે જોયું કે દાંત કમણાં મળે તેમ નથી તેથી તે પાછાં રહ્યાં અને સાંજેનાં એકે દરેકે ડોક્ટર પાસે ગયો અને કહ્યું, ડોક્ટર સાહેબ, દાંત આપી દો અંધીજી પોતે મચાવી રહ્યા છે આથી ડોક્ટરે તે તેમને સુખત કરી દીધા. રાત્રે તેમણે પોતાના હોસ્પિટાલે આ વાત જાણવી તો તેમાંનાં એકે કહ્યું કે એ મને જ આપી દો. હું એના બદલામાં એક હજાર રૂપિયા આપું બીજાને બે હજારની આશરે મૂકી ત્યારે વળી ત્રીજાને હવે હજાર દેવાની તકરારતા થઈ ગઈ. પરંતુ પેલા સાહિત્યકારે કહ્યું, છતાં એ બની શકે તેમ નથી અંધીજી સાથે બંધ

કપટ કરવું એ ખગમ છે તો તેમના દાત ત્યાં પશુ છળ-કપટ કરી શકાય નહીં આ દાત તો એક હરિજન એ રહે મગાવ્યો હતો, તે તેને જ આપીશ અને બીજો દા'ડે તે દાત પેલા હરિજન એવકને મોપાઈ ગયો '

આ દાતની વાત છે હું તો કહીશ કે આ દાત નહીં, જીવનના કલા-કારની વાત છે જે આ કળા શીખ્યો છે, એના હાડકાને માણસ સુવર્ણ પાત્રમાં સાચવે છે તે વીતગમ દેવો કે તીર્થંકર દેવો જ્યારે નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે એમના ભૌતિક દેહના સંગ્રહાર માટે રચ્ય ઇન્દ્ર ચાલાને આવે છે વીતગમી જ જીવનના સાચા કળાકાર છે

આપણને જીવન મળ્યું છે તો જીવનના સાચા કળાકાર બનીએ અને એક દિવસ વીતરાગ અવધ્યા પામી જીવનની શાશ્વત શાંતિ મેળવીએ '

જૈન ઉપાશ્રય,
કાદાવારી, મુબઈ

“ એક વાર ગાંધીજી ‘ એનિસખર્ગ ’ થી કાઢી અન્ય સ્થાન પર જઈ રહ્યા હતા, તેમની રેલવેની મુસાફરી બાર કલાકની હતી એ સમયે મિ પોલાટ નામના એક અંગ્રેજે રસિકતવું “ અ હુ ધિસ લાસ્ટ ” નામનું એક પુસ્તક આપતા કહ્યું —

“ આપ બાર કલાકની મુસાફરીમાં આ પુસ્તક વાંચી જાઓ ”

— મહાત્માજીએ તેને વાંચ્યું, તેમણે તે પુસ્તક વાંચ્યા બાદ ‘ સર્વોદય ’ એવું નામ આપ્યું આ પુસ્તકનો તેમના પર એવો પ્રભાવ પડ્યો, કે તેણે આધીજીને બેરિસ્ટરપણું છોડાવીને મહાત્મા બનાવી દીધા ! જીવનપર્યંત તેમણે સાદાર્થ સ્વીકારી, અને તેઓ જગવિખ્યાત બન્યા

અધ્યાત્મવ્રતનું મધુરુ સંગીત લઈને પરાધિન બાવી ખેંચે છે આ ની ઢવાની લહેરો સામનો સદૈશ આપી રહી છે તે કહે છે આજે આપણે ભોગેને તજી સામ બધી પમણા મારીએ બધારેથી અજાણ્ય તરફ જઈએ સરીરથી બહાર નીકળી આત્માના દશન કરીએ, તમે પુણ્ય પર્વ બિજવી રહ્યા છો પરંતુ એનો ઉદ્દેશ શું છે તે તમે વિચાર્યું છે ક્યારેય ? આ આત્મ-પ્રકાશના પત્ર દરમ્યાન આપણે વિચારીએ કે કું કેવું છે, મારું જીવન શું છે અને જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

આ ? વિશ્વમાં ત્રણ અનજા મનુષ્યો છે એ સૌને તમે પૂછવામાં આવે કે તમે સૌ જીવી તે રહ્યાં છો તમારી આસોગ્યવાસની કિંમત બતાવે છે કે તમારામાં જીવન ધરી છે તમે જીવી રહ્યા છો પરંતુ તમારું જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

પ્રથમ કોઈ જાણી-પહેચા નથી, કોઈ અવવતી સૂરનો મહત્ત્વ પ્રથમ નથી કે તમારે મીઠા સામે જોવું પડે, તેમ આ પ્રથમ કોઈ સ્વયં અજ્ઞાત પ્રાતઃજાગૃતિ સાથે કોઈ સમય ધરાવતો નથી સ્વયં ને નરકના પ્રભો જે તમે બધા નજીક છો અને એનું સમાધાન જલ્દી કરી શકો છો પરંતુ કે તમને સ્વર્ગે બિડવાનો પ્રથમ પૂછતો નથી, તેમ નરકની બિડાઈ આમવાનું પછી કહેતો નથી, મારો તો નાનો એવો પ્રથમ છે તમારું જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

પરંતુ તમે સૌ આ નાનકડે પ્રથમ સાંજાણીને મૂકા કેમ થઈ ગયા ? લાગે છે કે એનું સમાધાન તમારી પાસે નથી, તમે કહી આ બાબત વિચાર્યું જ નથી કુદાન કઈ રીતે ચારી આમે, પહેચી કરતાં મારી કુદાને વધુ ખીસ્કી કેવી રીતે સ્થા કરે એ બાબત તમે જરૂર વિચારી છે દ્રોહરને મોઢર વધાઈ, મોરિસ્ટર કે એજનિસર બતાવવો છે પણ તમે વિચારો છો અને ખબર

એને માટે ફેટલા દુનિયાની ઘેલી લાવે એવી વહુ સાથે એના લગ્ન કરવા છે એ પણ તમે વિચારો છો. આમપચાયતમા સંપત્તિ બનવું, મુધરાઈ, ધારાસભા કે લોકસભાની ચૂંટણીમાં વિજયી કેમ બનવું એ પણ તમે વિચારી લીધું છે, પરંતુ કદાચ નથી વિચાર્યું એ કે મારા જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

જીવનયાત્રા તો આપણે કરી જ રહ્યા છીએ, પણ આપણને પોતાના લક્ષ્યની ખબર નથી આ આપણી કેવી વિડબણા છે ? દાખલા તરીકે એક બાઈ એશને ગયા ગાડી આવી અને તે હાથમાં બેગી ગયા એ જીને મીટી મારી ગાડી છૂટવાની તૈયારીમાં હતી કે, એની નજીક બેઠેલા માણસે એને પૂછ્યું કે બાઈ ક્યા જવું છે ? તો એણે જવાબ લાખ્યો, 'બાઈ મને એની ખબર નથી કે મારે ક્યા જવું છે।' આવી વ્યક્તિને તમે શુદ્ધિમાન કહેશો ને ? નહીં, તમે તો કહેશો એ તો પહેલા નગરનો બુધ્ધુ છે એને જાન નથી કે એને ક્યા રોશને જીતવું છે । તે તો બુધ્ધુ જ થયો ને । તો આ વાત એના જેવી ધર્મ સભ્ય છે કે રેન્ડે રોગન ઉપર આવો ને એડ પહુ આફમી તમને નહીં મળે પરંતુ જીવન રૂપી રોગન પર તો હમરો લોકો મળો જશે, જેઓ જીવન-રક્ષા બેમી ચૂંટ્યા છે અને ફેટફેટલા પચીસ-પચાસ રોશનો પાર કરી ચૂક્યા છે તેમાય વળી ફેટલાકાએ તો સિત્તેર-પચોત્તેર રોશનો બેઈ લીધા છે, પરંતુ એમને હજુ સુધી ખબર નથી કે એમને ક્યા રોશને જીતવું છે એવાને તે વળી શું કહેવું ।

તમે સ્વહી બેઠા છો, તો બોલો અથવા ન બોલો, હું નથી માની શકતો કે તમે જીવનનું લક્ષ્ય નિશ્ચિત કર્યું જ નથી તમામમાં ફેટલાકા એવા પણ હશે જેમણે પોતાના જીવનનું લક્ષ્ય નક્કી કરી લીધું છે તમે જ્યારે વિદ્યાર્થી હતા ત્યારે પોતાનું લક્ષ્ય નક્કી કરી લીધું હતું કોઈએ પોતાનું લક્ષ્ય એમ નક્કી કર્યું હશે કે, મારે સારા વકીલ બનવું છે અને એથી એણે વકીલાતની લાઈન લીધી હશે કોઈએ એ જીનિયર બનવાનું નક્કી કર્યું હશે તો એણે એ જીનિયરી ગતી લાઈન લીધી હશે કોઈએ ડૉક્ટર બનવું હશે તો એણે એડિક્શન લાઈન લીધી હશે કોઈએ લક્ષ્મી એકઠી કરવી હશે તો એણે કૌમર્સ લાઈન લીધી હશે વળી તમારામાના ફેટલાકાએ પોતાનું લક્ષ્ય નિર્ધારિત કર્યું હશે કે આપણે લક્ષ્યાધિપતિ બનવું છે, શહેરમાં પાંચ માળનું મકાન બાંધવું ■ અથવા મરીન ક્લાર્ક ઉપર બગીચો બાંધવો છે વળી એ ચાર મોટરો પણ ચાલવી છે

પરંતુ તમારા આ બધા લક્ષ્યો તમને એક મનિષ્ય સુધી પહોંચાડી

રહે છે એ તમને તમારા જીવનની સગી મનિષ સુધી તે નહીં જ પહોંચાડે. પોતાના નિર્ધારિત લક્ષ્ય સુધી પહોંચવા છતાં તમને અતુલ્ય યશ કે તમે સાચા લક્ષ્ય લાગી તે જાણી જ રહ્યા નથી. તે દિવસે તમે વિચારના ઘડી કે લક્ષ્ય નક્કી કરવામાં ધણી મોટો ભૂલ થઈ ગઈ છે એ વ્યક્તિને સાતસો રૂપિયા માસિક પગાર મળે છે તે ઉચ્ચ પરીક્ષામાં મેડો હતો. તેને પૂજ્યામાં આવ્યું કે આ પરીક્ષા પાસ કરવાથી તને શું લાભ થશે? એણે કહ્યું કે આ પરીક્ષા પાસ થવાથી મને રોજ ૬૦ નરના પગાર મળશે. આના પછી એક બીજી પરીક્ષા પાસ કરીશ તે મને બે હજાર મળતા થશે.

આ વ્યક્તિ જીવન-ધ્યેય બે હજાર માસિક પગાર મેળવવાનું પક્ષ હતું તમને પૂછું છું કે બે હજાર રૂપિયા માસિક મેળવવા છતાં શું એના જીવનમાં ખૂબ સાતિ હતી ખરી? શું પછી એના જીવનમાં કોઈ દુઃખ નહીં રહે? શું બે હજાર મેળવનારાઓ સૌ કોઈ સુખી છે? જારે બે હજાર તે શું દસ દસ હજાર મેળવનારા પક્ષ કાળા જ નર કરતાં પકાઈ ગયા છે એના બધા એ યશ કે જીવનના સાચા લક્ષ્યનિહુને આપણે વિચરી રહ્યા છીએ.

જે માણસની પાસે ઉચ્ચ ધ્યેય હોતું નથી તે વિશ્વાસી બની જાય છે વિશ્વાસ બ્યારે એની ચરમ સીમા ઉપર પહોંચે છે ત્યારે એ વિનાશને નિમગ્ન આપે છે અતિવિશ્વાસ એ માણસમાં રહેલી માનવતાને પશુ તારા ફેરવી નાખે છે અને એવે એવું અધર્મન થાય છે આધુનિક જીવન એટલા માટે જાણી ગયું છે કે માનવી પાસે સાચું લક્ષ્ય નથી. ભૌતિક સૌન્દર્યનો અવગ્રાહ એના જીવનનું લક્ષ્ય બની ગયું છે પરંતુ તે અખ્યાતના આનંદથી વચિત બન્યો છે એટલે ભૌતિક પક્ષે એણે જેટલો વિશ્વાસ સાધ્યો છે તેટલો અખ્યાતનો નહીં બન્યો વચ્ચેની ખાઈ ભરી ને ભરી બની જ ગઈ છે છેલ્લાં સો વર્ષમાં તો આ જાતે ખૂબ વેગ-પૂર્વક વધતું જ ગયું છે આને માનવીના હાથમાં જેટલાં ધાતક રત્નો આવ્યાં છે તેટલાં પચાસ વર્ષ પૂર્વે નહોતાં ને એમની ખાતરીથી કહી શકાય તેટલી વધી ગઈ છે.

એટલે જ માનવીની સ્થિતિ આને વચર સીરનાખવાળાં પત્ર જેવી બની ગઈ છે એક વ્યક્તિ પોતાના મિત્રને પત્ર લખે છે કારણ સુદર છે તેમ બતાવવાના આટલે પેપર લીધા છે અક્ષર પશુ સુદર છે મધુર શબ્દોમાં ખજા રત્નોપૂર્વક એણે મિત્રીકાથી પત્ર લખ્યો છે એના સમ્બંધે

શબ્દે મેલ વરસી રહ્યો છે કે, વાચનારના દિલમાં ગ્રેમનો ઉમળકા જાગે. આપણે લખ્યા પછી એણે પત્રને સુદર કવરમાં બાંધ કર્યો એના પર પોતાના મિત્રનું નામ પણ લખ્યું, પરંતુ જલ્દી જલ્દીમાં શહેર અને જિલ્લાનું નામ લખવું ભૂલી ગયો અને એણે જેલો પત્ર ટપાલપેટીમાં નાખી દીધો. હવે તમે જ કહો, પત્ર ધારેલા સ્થાને પહોંચી જશે ખરો ને ? ના, નહીં. એના મિત્રના હાથમાં તે પત્ર પહોંચી શકશે નહીં, કારણ કે એણે પત્રનું નિશ્ચિત લક્ષ્ય લખ્યું નથી.

બસ એવી જ રીતે માનવીએ જીવનની સમગ્રતામાં કશી ઉણપ રાખી નથી, શરીરને કાટ અને પેટ વડે સમગ્રવ્યુ છે હાથ ઉપર દોઢસોનું ધડિયાળ બાધ્યુ છે, તે પણ રેડિયમ ધરાવતું ધડિયાળ છે મગજને એણે વિવિધ વિદ્યાઓ વડે સમગ્રવ્યુ છે ઇતિહાસ, ગણિત, ભૂગોળ અને અગ્રેજીનું સારું શિક્ષણ મેળવ્યું છે આટલાટલી સમગ્રતા કર્યા છતાં એણે જીવન રૂપી પત્ર ઉપર જે સરનામું કર્યું ન હોય, કે લક્ષ્ય નક્કી ન કર્યું હોય તો તે પણ ચેલા પત્રની જેમ ભટકતો જ રહેશે.

ચિત્રકાર પીછીને હાથમાં લે તે પહેલાં જ એના મગજમાં ચિત્રની કલ્પના આવી ગઈ હોય છે ચિત્ર ચિત્રપટ ઉપર તો પાછળથી ભીતરે છે જે ચિત્રને ચિત્રકારે પહેલા પોતાની કલ્પનામાં ચિત્રિત કરી લીધું હોય તે જ ચિત્ર સુદર બની શકે છે એક કુભાર ન્યારે પણ કળશ ઇત્યાદિ બનાવવા જેસે છે ત્યારે એના માટની રચના એના મગજમાં પહેલેથી જ આકાર પાળી ગઈ હોય છે જીવનનું નિર્માણ કરવું હોય તો એનું લક્ષ્ય પણ આ રીતે પહેલેથી જ નિશ્ચિત કરી લેવું જોઈએ.

હવે આપણે માનવજીવનનું લક્ષ્ય શું હોઈ શકે એ ઉપર વિચાર કરીએ માનવી માનવ બને એ જ એના જીવનનું સુદર લક્ષ્ય છે આપણે આપણા નિબંધરૂપમાં સંપૂર્ણપણે આવી જઈએ, નિભાવ દશાને છોડી સ્વભાવમાં આવી જઈએ એ જ જીવનનું શ્રેષ્ઠ લક્ષ્ય છે અનત-અનત કાળથી આત્મા ક્રોધની પરિણતિમાં લિપ્ત છે તે ક્રોધથી ઉ-મુક્ત થઈ, ક્ષમામાં પરિવર્તન પામે, અહંકાર તથા આપણે વિનય તરફ જઈએ, માયા અને હળકપટ તથા સરળતા અપનાવીએ અને લોભ તથા નિર્લોભી બનીએ. આમ આપણે આપણી જાતને બદલી નાખીએ ત્યારે આપણું લક્ષ્ય સિદ્ધ થાય. ત્રેજી માળા ફેરવનારાઓને હું કહીશ કે માળા ભલે ફેરવો, એ સારી

વસ્તુ છે પરંતુ માણા ફેરવવા સાથે તમારા સ્વભાવને પણ ફેરવો એ જરૂરી છે તમારી પ્રકૃતિમાં પરિવર્તન લાવે નાની નાની વાતમાં કોમી જવાની ને તમારી પ્રકૃતિ હોય તો એને સાંતિના વાતાવરણમાં જડવી નાંખો. તમે ને તમારા સ્વભાવને ફેરવશો નહિ તો માળ્ય ફેરવવા માત્રથી કાંઈ સુપરિણામ નહિ આવે.

અનત-અનત કાળથી આપણા જીવનમાં શીત ત્રિવેરે સ્થાન મેળવ્યું છે તો હવે એમાં ઈન્સાનિયત પ્રગટાવે તમે તમારા જીવનમાં કાંઈ રીતે ફેરફાર લાવી શકો એ નીચેની નાની એવી વાતથી જાણી શકશો.

એક માનુસ ગરીબાઈમાંથી પસાર થઈ રહ્યો હતો દીકરી એની મોટી થઈ ચૂકી હતી. એના વિવાહની ચિંતા એને એન પાસા દેવી ન હતી. જ્યાં જ્યાં એ દીકરીના પ્રમને લઈને પહોંચતો ત્યાં ત્યાં એની સાથે સાથે જ પ્રસન્ન બનીને ઊભો રહેતો કે દીકરીની સાથે તમે શું આપશો? આ? કન્યાને કાંઈ નેતું નથી હોઈ જુઓ છે કે તે કેટલી વજનદાર થઈ લઈને આવશે. આજના સમયે અને સમયો ઈન્સાનથી નહીં પણ પૈસા વડે જ જમવા છે. પહેલાં તો તમે ટાળવાનો પ્રયત્ન કરશો કે હોકરો તો દંડુ ભરે છે એટલે આવતા ચાર વરસ સુધી તો કાંઈ ઈચ્છો નથી આ મહાન્યા-આજ પાછળ એક રહેલો છુપાવેલો છે કે ૭૦ લાખને તે કહી નાખે કે તે કેટલું નાણું આપવા ઈચ્છે છે જાણવા આપી શકશે? ને તે એમ કહી કે પાંચ હજાર આપીશ તો તરત તમે કહી બેસશો કે લાઈસાહેબ દંડુ હમણાં એક આડવાડીમાં પહેલાં જ અમુક આમેથી હાથણા સાહેબ આપ્યા હતા તેઓ પણ અમલ કરી રહ્યા હતા કહેતા હતા કે કન્યાની સાથે ૧૫ હજાર હજાર શક્ય જણી આપીશ. વળી એણે ઊઠતાં ઊઠતાં એમ પણ કહ્યું કે મારી સ્થિતિ તો નથી પણ તમે કહેશો તો હસ હજાર સુધી કાઢી શકાશે પહેલાં મનુષ્યો મારે બાતી બોલીઓ બની પણ આજે તો હવે કન્યાઓ મારે પણ બાતી બોલીઓ થવા લાગી છે અને જે વધારે આપશે તેની જ નેડે સમજવું નહીં મળે. પછી તમે એને કહેશો સાહેબ જુઓ થેલુ થેલુ તો તમારી ઈચ્છા પ્રમણે છે આપનું ધર મોટું છે આપ આપના ધર પ્રમાણે નવરત્નો કરશો. આ પણ એક કળા છે એને ઊંચે ચઢાવી એનું બિસ્મૂ ખાતી કરવાની આ કળામાં તો તમે ખરેખર પાવરમાં છો (લક્ષ્મીમાં દસદસ)

તમે વળી પેલા પાસે સખતતા કરી શ્વે છે કે જુઓ અમારો પરિવાર મોટો છે ધર પણ મોટું છે જાનમાં વધુ નવચા લાવવાનો અમારો ઈરાદો

તથી તો પા, પા, એમના એકી પગેને દિલ્લિ તો થવાની જ, તમને પણ તકલીફ દેવા હિજ્જત નથી, પા ના, તમનેયો માટે બાકી સાચી રાખતે કમ પોનામગેને દા, અને ચલાવવાગેને ચલા, તેની સાથે થોડા નામતો આપમેળે જોયો બાગ પોનામગેને બાગ અને દાર્દિ વગેરેની બાકી તો તમે કમો જ પગ થોડા દુટ પા મગાની જેને, કામગી કે ગમી દેટલી થકે છે દાનમ-પેળીનો હનેતમ તો નેને જ. તો એકાદ જુટ થોડીનારાજાને પગ થોવાથી ના, પાન

દા, તમે તો એવું જ હિજ્જા છે કે કન્યાવાળા પોતાનું મકાન વીધાગ કરી તમને પણ આપા દે. આ દિવાલની પ્રધાને તમને છેક કયા નાનીને પડકારા છે ! એક દરિ કો છે.

મારત સે અવ તો દેવ હો

અમે રવાના હો ગયા !

કિમ્વતો જુનાકું, માદ્યોં વદરા નમાના હો ગયા !

લલ્લકે જા પાપ પૂરના કાયા કે માથ કોમે વયા !

મેં ટર વિના તો વ્યાજ મુરિકલ રવાના હો ગયા !

સામાજિક પ્રથા સમાજ માટે ચાલે શ્રમ જની રહી છે તેમ જ તમે એમને ગાનાનો દાર માની અને ગળીને એકા છે. દા, તો હું કરી રજો દનો કે તે બાઈની દીકરી જેમ-જેમ મોટી થતી રહી હતી તેમ તેમ એની ચિંતા પણ થેડી જનની જતી હતી ને દાર્દિ એને મળતું, તે જો મોં દારીને જ વાન કરતું આખરે એણે એક ગરીબ છોકરાને જોયો એને વાત કરી તેણે થોડામા જ સતોપ, માન્યો અરે, ગરીબ તો થોડામા જ સતુષ્ટ જની બાક છે પણ અમીરની તો વાન જ કરી નધા !

પેલા ગરીબ છોકરાએ પોતાની સમિતિ આપી તો પણ લગન માટે તો નાણાની જરૂર તો હતી જ તે એક કાલુના પામે ગયો તેણે પોતાની સમસ્યા એની પામે જ કરી અને બારગો ઉપિયા માગ્યા રોઠે એક ચિદ્દો લખાવી એના ઉપર દરતખત કરાવી વીધા અને ઉપિયા ગણી આપ્યા રૂપિયા લઈને તે ગરીબ માણસ ઘેર આવ્યો લગનસમારસ આટોપ્યો પછી એ કમાણી કરવાની મહેનતમા લાગી ગયો કારણ કે એના ઉપર બાળનો ભાર વધતો જતો હતો એટલે તો ગરીબ હે.ય અને આવી રીતે કરજ કરી લગમા નાણાનો ફાવો કરવો તે કેટલું અશ્વિતકર છે ! સાચી અને સળધીએ લાગવા ખાઈ જશે, પરંતુ કરજનો ભાર ઓછો કરવા કોઈ નહીં આવે.

સૌની તકાલે જાણી રહ્યો હતો. માટે એણે જેમ-તેમ કરીને પણ શિષ્યા એકઠા કર્યાં. પહેલાં યાજ્ઞ યજ્ઞાન્તુ અને પછી સો-સોની જાર નોટ સર્પિય પાસે ગયો. એને જોઈ શંક રાજ રાજ થઈ ગયો. તમારો પણ કરજનાર જમારે શિષ્યા સર્પિને આવે છે ત્યારે તમે કેટલી પ્રસન્નતા અનુભવો. હા પણ દ્વાર્ધ સ્વધર્મીને ઘેર આવતો જોઈ એટલી પ્રસન્નતા અનુભવો છો! મારાં એણે શંકના દાસમાં શિષ્યા ધર્મી અને ધર્મી ગણી સો શંક અને મને મારી પેલી ચિટ્ટી આપો! સૌ શિષ્યા ગણ્યા અને ચિટ્ટી લેવા જ દર ગયો.

આનવીનું મન માખી જેવું છે કદી તો એ સુદર રૂપે પર જઈ બેસે છે તો બીજી જ કણે ગદ્ગદી પર જઈ જઈ મરે છે કદી નતિજ્ઞા અને સ્વાચારથી સુરાસ છે છે તો કદી જનીતિ તરફ જતાં પણ વાર લાગવી નથી. શંક જ દર ગયા. આ બાળુ પેલા બાઈનું મન બદલાયું અને જોનામાંથી નિતિની સુરાસ બિટી ગઈ અને જનીતિએ પ્રવેશ કર્યો. એણે સો-સોની બે નોટો ઉપરથી ગળવામાં સેરવી દીધી શંક આખા ચિટ્ટી આપી કે પેલા બાઈ જંદ ત્યાંથી રવાના થઈ ગયા. એનું મન કદી રહ્યું હતું કે આજે તેની મજા મેટા વિનય થયો છે કેની ધૂળ દેહી શંકની બાંબોમાં એમણે હાજરની બાંબોમાં ધૂળ નાખી કરી પણ આજે તો એ પણ હસાઈ ગયા. એનું દિલ ખૂબ બિહારી ગયું હતું તે જ વેળા એક નોટ ચોલી એ ઈન્સાન, હા ખુદ થઈ રહ્યો છે ત્યારે વિનય થયો છે પરંતુ હું મારું છું કે આજે ત્યારે મજા મેટા પરાજય થયો છે તે જોની બાંબોમાં ધૂળ દેહી નથી પણ ત્યારે જ બાંબોમાં એ ધૂળ ખરી છે તેથી જ તે સ્વ અને અસત્યના ભેદને જોઈ શકી નથી.

તે આજળ નથી રલો હતો અને જાતીએ જગ્યાએથી નોંધમાંની એક નોટ કદી રહી હતી. જો સદા ત્યારે પાસે રહેવાના નથી હા મારે છે કે હા જસો શિષ્યા કમાયો છે પણ હું કહું છું કે તે આજે ત્યારે ઈન્સાન નિવન વેચી મારી છે ? લાખો અને કરોડોથી પણ મોંઘી છે જાતીએ જગ્યાએથી નોંધનો જાવજ જાતી તમે રહેલા દિવે સાંભળ્યો અને એ માણસ પાછા ફર્યા તે શંકની પાસે આવ્યો અને સો-સોની બે નોટ આપ્યાં કરેલા લાખો હા પહેલાં આવ્યો ત્યારે સીતાન જનીને આવ્યો હતો અને દરે રાખ્યો ઈન્સાન જનીને જહો દરો છું આ બે નોટ સભાગો મારી મન-નન મારા પર દેખી રહી છે આ નોટ મને પોષ થઈ રહી છે સૌ આ દરમ નમુ તે એનું દિલ જનુ ગદ્ગદ થઈ ગયું.

બસ, તમે પણ આ જ રીતે પાછા ફરો તમારું હૃદય જે અનીતિ તરફ જઈ રહ્યું હોય તો તમે એને ન્યાય તરફ વાળો એ જ તમારા જીવનનું લક્ષ્ય છે તમે અસાનના અધારથી જાનના અજવાળા લાણી આવો! મિથ્યાત્વથી સમ્યક્ત્વ લાણી વળો! ભગવાન મહાવીરે માનવજીવનનું લક્ષ્ય બતાવતાં ફરમાવ્યું હતું કે

“અન્નાણં પરિયાણામિ નાણં ઇવલપવજ્જામિ ।”

ન્યારે તમે એકાતમા ખેસો ત્યારે વિચારજો કે અમારા પગ અપગોના પગ બનો, અમારી આખો આધવાની આખો બનો, અને દુઃખ અને શોકમાં આસુડા સારતા ગરીબો માટે સાન્ત્વના દેવામાં અમારી જીભનો ઉપયોગ થાઓ. ગરીબો અને ગેંગીઓની સેવા માટે આપણો પરસેવો વહે લોહીના અભાવે ન્યારે કોઈનો દેહ દુર્બળ બન્યો હોય અને મૃત્યુશૈયા પર તે પડેલો હોય, અને તેને માટે જે ચકાની જરૂર હોય તો તે વખતે આરુ રક્ત એને આપી શકુ અને એને નવું જીવન સાપડે એ રીતે વિચાર કરો આ અસ્થિ, ચર્મમય શરીરનો આથી વધુ શો સુદર ઉપયોગ થશે ? આ પ્રકાશના કિરણોવાળા વિચારો આપણા મગજને સદા આલેષિત કરતા રહે

શરીર સ્વસ્થ અને મન પ્રસન્ન રહે શ્રેય સામે ઝમ્મવાની એનામાં તાકાત હોય, આખો પ્રકાશપૂર્ણ હોય, મુખ તેજોમય હોય, નિહવા થકી મુઠું બાંધણું થાય, અને ગુણીજનોની સ્તુતિ કરતા તે થાકે નહિ

મન સારા વિચારોથી ભર્યું-ભાદ્યું રહે અને તે જીવનલક્ષ્યના સત્ય રાહને પિછાનતું રહે, વળી, તે દેહની લાવનાઓથી ઉપર આવી આત્માના પ્રકાશને પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરે તે એટલું સ્વાર્થી ન બને કે પરહિતોને કચરી નાખે ઇર્ષ્યા, દ્વેષ, લોભ, અને અન્યાયનો એમાં અકુર ન ફેટે

સ્વસ્થ શરીર અને સ્વસ્થ મનની સાથે સ્વસ્થ બુદ્ધિ પણ જરૂરી છે. એવી બુદ્ધિ જોઈએ કે જે લક્ષ્ય લાણી દોરી લઈ જાય, જુરાઈ અને બલાઈ, હિત અને અહિતનો વિવેક જાળવી રાકે, એવી રીતે આવું શરીર, આવું મન અને આવી બુદ્ધિ એ ત્રણેને મેળવી આપણે પેતાના લક્ષ્ય લાણી આગળ વધવું જોઈએ

પહેલા તમે લક્ષ્યને નિર્ધારિત કરો અને પછી એમાં એવા તત્ત્વો બની જાઓ કે જેમ જાળક પોતાની રમતમાં અને લોખી ધનમાં તત્ત્વો બની જાય છે પતંગનો દોર લૂટતી વખતે જાળકને જોશે તો તમે જોઈ ...

કે તેમને નથી શરીરનું જ્ઞાન રહેતું કે નથી રહેતું વસ્તુનું જ્ઞાન. તેમને નથી સાગતી શૂન્ય, કે નથી સાગતી તરસ. જસ, તમે એની જેમજ તમારા લક્ષ્યમાં ત મય જાતી માઓ.

શુ કહો છો ત મમતા આવતી નથી ? શા માટે નથી આવતી ? જરૂર આવે છે જ્યારે તમે ક્ષિપ્ત મણુવા બેસો છો ત્યારે કેવી ત મમતા તમારામાં આવી જાય છે ? જસ, જીવનલક્ષ્ય પ્રાપ્ત કરવા માટે પશુ તમારામાં એવી જ તનુભવતા આવી જવી જોઈએ જીવનનાં સમરત કામી કરતાં રહેવા છતાં પશુ તમે તમારા લક્ષ્યને જુઓ નહિ. કુટુંબની સેવાને તમે જાણો છો ? આકાશમાં હજારો નક્ષત્રો અને તારાઓ છે એ જમાનાં અધિકાધિક પ્રજાલ દેવ છે પરંતુ કુટુંબની સેવા કેવળ ધુવના તારાને જ જુએ છે. સાત સીતળો ધિરણે બે રજનીનો અધકાર દૂર કરનાર ચંદ્ર અને હાનશે સદૃશ કિણે વહે રિખને આમેશિત કરનાર સૂર્ય પશુ મનમાં દરે છે પશુ કુટુંબની સેવા એમનાં કાણી જોતી નથી. જસ, તેવી જ રીતે તમારી સામે હ નર પ્રભોજનો આવે પશુ તમે એમાં દૂઆઓ નહિ. કિંતુ તમારી સુદિશી કુટુંબની સેવા સદૈવ લક્ષ્ય કાણી રહે તો લક્ષ્યસિદ્ધિ અવશ્ય પામી શકો.

શાંતિ — શાંતિ — શાંતિ —

આદરવા વડ
તેરસ

લૈન ઉપાસ્ય
કાંઠાવામી મુખર્ષ-

ડિક્શનરીમાં હજારો શબ્દો છે એ શબ્દોની પાછળ માનવસમાજમાં મતભેદ હોઈ શકે છે, પરંતુ એક શબ્દ એવો છે જેની વ્યાખ્યામાં કોઈના જે મત હોઈ શકશે નહીં એ શબ્દ છે “શાન્તિ” શુભાખની સુવાસના, સાકરની મીઠાશમાં અને મીઠાની ખારાશમાં કોઈનો મતભેદ નહીં હોય એક વૃદ્ધને પૂછશે તો એને પણ શુભાખની સુવાસ પ્રિય લાગશે યુવક અને યુવિકા પણ એમ જ બતાવશે આ જ વાત સાકર અને મીઠા માટે પણ છે, બધા સાકરને મીઠી અને મીઠાને ખારુ બતાવશે કોઈને એમ કહે કે મીઠું ગળ્યું છે અને સાકર ખારી છે તો તમે કહેશો કે એના મગજનો રકૂ ઢીલો પડી ગયો છે આ જ રીતે સુખને માટે પણ કોઈને મતભેદ નહીં હોય

વિશ્વના અનંત-અનંત પ્રાણીઓ અનંત યુગથી સુખને માટે પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે સુખ સારુ માનવીએ લાખો રૂપિયા એકઠા કર્યા, મોટા-મોટા મહેલો ઊભા કર્યા સુખને માટે એણે લડઈઓ લડી પરંતુ વિચારવું એ છે કે સુખ માટેના એના એ પ્રયત્નોમાં એને સફળતા દેટલી મળી ? આના જવાબ માટે એક કથેડપતિ પાસે પહોંચો, જેના મહેલો આસમાને ટકરાઈ રહ્યા છે, જેમના જગલા સામે ચાર-ચાર મોટરકારો ફરી રહ્યાં છે, અને પૂછો, “શેઠજી, કેમ છે ?”

જરા એમના દિલમાં પ્રવેશો પછી જ જવાબ મળશે, “બહારથી ઉજળા છીએ પણ અંદર તો હોળીના જગ ચાલી રહ્યા છે” જે જગલા-વાળાઓ પાસેથી આવા જવાબો મળે તો પછી બિચારા મધ્યમવર્ગ અને ગરીબ-વર્ગને પ્રશ્ન જ શો કરવો ? આનો અર્થ એ થશે કે આપણને સુખનું નામ યાદ છે પણ એનો રાહ જુડી ગયા છીએ હવે તમે જ બતાવો કે જે

કેઈને મુખર્જી નામ શબ્દ રહી જાય અને રસ્તો પકડે આમને તે એ મુંઝવે પડેવિશે ક્યારે ?

એક બહેન સચારમાં વતોવવાનું કામ કરે છે ગ્રામીન મુખર્જી ધરમાં બીજો પોતાના દાંધે જ વતોવવાનું કામ કરવી હતી. એ સે શુદ્ધ થી મળતું વેજીટેબલ નહોતું અને તેથી એમનું સ્વાસ્થ્ય કહી બગડતું નહોતું.

સ્વાસ્થ્યી મુખર્જીના ઘેરથી ગેર-પ્રાપ્ત છૂટકા છે અને બહેનોએ દાંધે મમ કરવાને અપમાન સમજ્યું છે ત્યારથી જ વેજીટેબલ ધરમાં પત્ર-પેશાશો કર્યા છે અને એની સાથે એની સે કડો બહેનો પણ તમારા ધરમાં ઘૂસી ગઈ છે એ છે રોગો અને ડોક્ટરોને અપાવી શી.

હા તે એ બહેન સચારે વતોવવાનું કામ કરી રહી હતી એને બે કલાક થઈ ગયા એનાં વઘો પરસેવાથી બીજાઈ ગયા. એના પ્રતિ પાસે જ બેઠો હતો પરસેવાથી નીનરતી પાંખેને નોઈ એનું મન પણ ફરી ભાંગ્યું એને પૂછ્યું આટલી મહેનત છતાં જ માખણ ન નીકળ્યું ? એ કહીને ત્રણે અને દાંધમાં બેસું તે એમાં દલો નહોતું પણ પાણી બહુ હતું એને કહ્યું "દેવી આ શું કરો છો ?" પાંખે બે થી માખણ કાઢું છું " ખતિએ કહ્યું તું અનત મુખે સુધી આમ વસેવતી રહીશ તેજ માખણ આપાથી નહી નીકળે.

તે આમ આપણે પણ વસેવતી રહ્યાં છીએ. અનત મુખે થયા પણ દલું સુધી મુખનું માખણ મળ્યું નથી ત્યારે રિચારણુ નોઈ એ કે આપણે કે વસેવું કે કદા પળી જ ? છતાં વસેવું હોત તે મુખ ક્યારેનું જ મળ્યું હોત પરંતુ મુખ મળ્યું નથી એટલે એ રિચારણુ પાસે કે ક્યાં જુન થઈ રહી છે કહી કહી જીવનમાં નાની થી જૂઠા પણ મનિર પરિણામ ત્યારો થો છે એટલે એક ઈચિએ કહ્યું છે

જૂત જરા રી જખરુ ડુખ કે છે
અનુભવીઓ જાન મિમ કરે છે
એક અનિનનો તીક્ષ્ણ તજખો
બુરન ઘણાને બરમ કરે છે
એક વચન અવગુ વાવાધી
જો પછી બહુ કાળ એ છે

ઈચિએ કે તે માનિક જાન કની છે જુન કદી નાની દોતી જ નથી

આગની ચિનગારીને તમે લાગે નાની માતો, પરંતુ એ નાની-ટી ચિનગારી હમરો મનુ રૂને લસમ કરી નાખે

હા, તો આખો કથાય આવી જલ તો કરી રહ્યા નથી ને? મને લાગે છે સુખની ખામતમા પણ આવી જ જલ થઈ રહી છે

વૈદિક દર્શનની એક લઘુ કથા છે માનવી જ્યારે સર્વ પ્રથમ ઈશ્વર પસંદથી વિદાય થઈ સૃષ્ટિમા આવવા લાગ્યો ત્યારે ઈશ્વરે એને બે કળમ દીધા એક સુખથી ભરેલો હતો અને બીજો સત્યથી—એક એને એના ડાબા હાથે અને બીજો જમણા હાથે મૂકતા ઈશ્વરે કહ્યું “સત્યની રક્ષા કરજો અને સુખને વહેંચતો રહેજો” જ્યારે માનવીએ પહેલો મુકામ ક્યો અને આગલે દિવસે આગળ વધ્યો તો કળશ બદલાઈ ગયા ડાબાનો જમણામા આવી ગયો અને જમણાનો ડાબા હાથમા પણ ઈશ્વરની આજ્ઞા હતી એના કાનોમા ગૂંછ રહી હતી એણે સત્યને વહેંચવું શરૂ કર્યું અને સુખની રક્ષા કરવા લાગ્યો આ જ વાત આજે અરિતાર્થ રહી છે માનવી પોતાના બધા જ પ્રયત્નો વડે સુખની રક્ષા કરી રહ્યો છે અને સત્યને વહેંચી રહ્યો છે. આદીના ઘોડાકા દુકડાઓ સારુ આજે એ સત્યને વેચી રહ્યો છે માનવીએ સુખને સત્યથી વધુ મહત્ત્વ આપ્યું છે

સુખ માનવીને પ્રિય છે અને સુખ સારુ એ દિવસ-રાત ઢોડી રહ્યો છે એણે ભૌતિક પદાર્થોમા સુખની શોધ કરી છે આદીના દુકડાઓમા એણે સુખ નીરખ્યું છે અહીં જ, બસ, એની ધણી મોટી ભૂલ થઈ રહી છે. જ્યાં સુખનો અભાવ છે ત્યાં જ એ એને શોધી-ખોળી રહ્યો છે.

સાધારણ રીતે માનવી માટે ચાર સુખો બતાવ્યા છે પહેલું સ્વાસ્થ્ય, બીજું સપત્તિ, ત્રીજું સુશીલા પત્ની અને ચોથું વિનીત પુત્ર જીવનતુ પહેલું સુખ સ્વાસ્થ્ય છે સ્વાસ્થ્ય જીવનની સપત્તિ છે ગૃહસ્થજીવનમા સપત્તિની જરૂર રહે છે કારણ કે દારિદ્ર્ય જીવનનો બહુ મોટો અભિશાપ છે પોતાની પેટ-પૂર્તિ માટે બીજાના મો સામે જોવું એ કાયરતા છે મનુષ્ય પોતાનો રોટલો પોતે જ કમાઈ લેવો જોઈએ હા, પણ એ રોટલો ન્યાય અને નીતિ દ્વારા જ આવવો જોઈએ

ગૃહસ્થજીવનતુ ત્રીજું સુખ છે સુશીલા પત્ની ગૃહિણી વગર ઘર-સનુ લાગે તો પુત્ર વિના ગૃહિણીનો જોગો સ્ત્રો લાગે અને માનવી આ ચારેય સુખો મેળવવા પ્રયત્નશીલ રહે છે પરંતુ પ્રથમ તો આ ચારેય સુખ માનવીને એક સાથે મળતા જ નથી નહીં તર માનવી એવો તો અહંકારી

જી જશે કે એ પોતાને ભૂલી જશે અને ભગવાનને પણ ભૂલી જશે. કિન્તુ પુરોહિતે ચારેય મુખ એક ખેંચતને મળી જાય તો તું એ મુખ હશે નહીં એ ખેંચત જમીનદાર તરફ જોશે કે એની પાસે મુખ છે જ્યારે ભાદરી જમીન ૧૨ની નજર જમીનદાર બચી હશે કે મુખ તો એની પાસે છે પણ એક જમીનદારને પૂછો તો એ કહેશે કાઈ મુખ જમાણ નથીને ક્યાં ? એ રાજાએના સિંહાસને વસે છે રાજાને પૂછો તો એ જમીન જમાણ કહેશે મુખ તો સમાજ પાસે છે સમાજ કહેશે હું ક્યાં મુખી છું ? સાચું મુખ તો ચાલતાના વિશાળ સામાન્યમાં છે અને ચાલતી કહેશે નહિ મુખ ક્યાં છે ? હજી તો હું ખરો જ સાબા છે સાતમા પર વિશ્વ ન મળે ત્યાં મુખી શાન્તિ ક્યાં !

મુખની જાણી મનિષ આપણે પસાર કરી જાણ એ ખેંચતથી મંદિરે ચાલતી મુખી કરી જાણા પણ કાઈ મુખી નથી તો પછી હું તમને મુખ ક્યાં મળતું ? જે પદાર્થમાં આપણે મુખને ખોળી રજા છીએ અને આ ભૌતિક દુકલ જેને આપણે મુખ માની બેઠા છીએ જરા એનું વિશ્લેષણ કરી જુઓ કે એમાં મુખનો આશ પણ છે કે નહીં ?

એક ભરવાડ હતો એની એક માથ એને ત્યારે જ દૂધ દેવી જ્યારે એ એની પાસે લીસું ધાસ ધરે વરસાદની ઝડપમાં લીસું ધાસ મળતું રજી, રજી મુખી પણ મળતું પણ જ્યારે લીસાનો જાણો ત્યારે જ જસ પણ મુખી જસ પેલા ભરવાડ સામે એક સમસ્ત લીસી થઈ લીસું ધાસ ન મળે તો માથ દૂધ ન જાય. આખરે એની છુલ્લો એક લીસા મળતો. એણે માથની જાણો પર લીસા કાચવાળા આશ લગાવી લીસા, હવે, માથ જ મલમાં પહેલી તો એને જાણ જ જસ લીસું-લીસું જ દેખાવા લાગતું ધાસ પણ લીસું જ દેખાતું હવે એ સુઝા ધાસને જાણ લીસી જાતી અને સખાણે જસ દૂધ આપતી.

હા તે ધાસ લીસું નથી પણ આશ લીસા કાચવાળા છે તેમ મુખ પદાર્થમાં નહીં અપિત માનવીના મનમાં છે મુખ કિન્તુ સંજીતમાં છે કાનોમાં ? જે રેડીમાં મુખ હોય તો એક જઠરાને બેસારી દો એની સામે, જો એથી એને જાણ મળશે ? મુખ આંખોમાં છે કે સિનેમામાં ? જે સિનેમામાં મુખ હોય તો એક જાથ જાણતને પણ એથી જાણ દો જાણ જવો જોઈએ પણ તેમ જાણ નથી એક બીજા વાત એ પણ છે કે જે આંખોમાં મુખ છે તે આંખને કાઢી કાઢીને એને કિન્તુ જાણવા તો તું એ

આનંદ અને સુખ એ આત્માની વ્યક્તિગત સપત્તિ છે, એને અન્યત્ર ખોળવી વ્યર્થ છે પુષ્પની મધુરી-મીઠી સુવાસ માટે પાદડાને તોડવા એ સમય ને શક્તિ ગુમાવવા જેવું છે સાકરની મીઠાશ અને દીપકનો ઉગ્ગશ અન્ય સ્થળે ખોળવો વ્યર્થ સિદ્ધ થશે

પણ કદી-કદી એવું બને છે કે માણસ જામમાં પડી જાય છે, અને સુદર વસ્તુને પણ અસુદર માની ગેસે છે મારા ગુરુદેવ કહેતા હતા કે ઉદયપુરના મહારાણાને આગણે બાળ-ફૂલનો ઉદય થયો વર્ષોની પ્રતીક્ષા બાદ મહારાણીનો સૂનો ખોળો લરાયો સારુય શહેર પ્રસન્નતાના મહા-સાગરમાં નહાવા લાગ્યું મગલ ગાન-વાદનોના મધુર ઝંકારોમાં આપ્રુય શહેર નાચી ઊઠ્યું મહારાણાએ આનંદોત્સવની લહેર જનતા સુધી પહોંચાડવા સારુ પ્રીતિ-ભોજનનું આયોજન કર્યું

મત્રીજીએ રાજાજી પાસે નિવેદન કર્યું કે શહેરના શેઠ-શાહુકારો તો દરરોજ પોતાને ઘેર પકવાન જમે છે પણ આપના સેવક-બીલ લેટા-શુ આ પુત્રોત્સવથી વચિત રહી જશે ? શુ આજે પણ એમનું મો મીઠું નહીં થાય ? મહારાણાએ મત્રીજીની વાત સ્વીકારી બીજા-બીજાને પણ નિમત્રણ આપ્યું એમને સારૂ શીશો-પુત્રો તૈયાર કરવામાં આવ્યા લાઇનમાં બેસાડી સૌની સામે શીશો પીરસવામાં આવ્યો.

અમોઘ આદિવાસિઓએ જોયું તો એ બીના બીના કાચા લોટ જેવું લાગ્યું એક બીજાએ એક બીજા સામે જોયું અને બધા જ બાણું છોડી ઊભા થઈ ગયા મત્રીજી સમજાવવા લાગ્યા તો તેઓએ જણાવ્યું કે, ‘અમે આવી પોદળા જેવી ચીજ નહીં ખાઈએ મકાઈના રોટલાની આશાએ અમે અહીં આવ્યા હતા, પણ અહીં તો ન જાણે કેવી વસ્તુ પીરસવામાં આવી છે.’ અને મત્રીજીએ હાર માની એમને માટે મકાઈના રોટલા ને હુંગળીનું શાક તૈયાર કરવા પડ્યા મકાઈના રોટલા ખાનાર આદિવાસીઓ શું જાણે એ શીરાનો સ્વાદ ? તો પ્રતિદિન ભૌતિક સુખોની ચકાચી ધમા વસનાર આજનો જ્ઞાનવી જે આધ્યાત્મિક સુખોથી ચોક્કી જાય અને એને ગાડપણ સમજવા લાગે તો એમાં કોઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી

આજનો વૈજ્ઞાનિક પણ મનુષ્યના સુખ માટે નિરતર પ્રયત્નશીલ છે રેલ, મોટર, રેડીયો, અને વિમાને મનુષ્યની યાત્રાને વધુમાં વધુ શીઘ્રગામી અને સુરક્ષિત બનાવી છે પોતાના દુઃસ્થિત સ્થાનીને મળવા માટે ટેલી ફોનની સગવડતા છે. ટેલીવીઝનનું મીટર ફેરવો કે શ્રી નેહરુ, આઈઝનહોવર,

સમાઈ જાય છે હવે તો એ માતાના મનોહર ખેળામાં પણ એકસવાળાપણું અનુભવે છે એટલે એ પોતાની રમનાં જાળીની ટેળીને મનમોહી રાગ બની જાય છે. મોઈ-હાડિયાની રમતમાં જીજ્ઞાસુ-તરસને પણ વિસરી જાય છે, તેમ કાચુતી વખતે પુસ્તકો એવું જીવનસર્વસ્વ બની જાય છે.

હોસેજ-જીવનના મન-રજનના રમકડાં પેલાં રખપરનાં રમકડાં કરતાં કંઈક જુદી જાતનાં હોય છે. મુનિવર્સિટીની ક્લિબો એના માનસ-સોદગર પ્રચિત્ત પુરુષ બને છે. સ્વપ્નેનાં ફૂલ સજતા કુવળા માનસને મધુરી આરામની મુલાખી મુદરતા પ્રસન્ન કરી દે છે. સ્વપ્નમાં ભરાતી પશ્ચિમમાં પોતાની નિરાળી દુનિયાને એ સ્વપ્ન સાથે તોળે છે. પછી દસતા-રમવા, ફૂલના ફરતા જાળકોમાં એની સુખ સુરતિ મૂર્તિમત બની જાય છે.

જીવનના પરિભ્રમ કરતાં ચક્ર પર સુખ પણ બારા મારી રહ્યું છે એક ક્ષણ ચેતના માટે પણ એને સમય ફરકે નથી. પણ એ જોતું પાછું કે મોઢો પર ઘૂમતા-ફરતા આ સુખનું કેન્દ્રમિત્ર ક્યાં છે? યાજ્ઞ-પાંડ્યા પાછળ દોડતાં આપણે મુનિયાને બૂલી રહીએ નહીં પ્રભવસિત જાળની મકાસોખને ઘણું એના પ્રમુખ કેન્દ્ર પાવર-હાઉસ (વીજળી-ખર) ને શામલુ જ પાછું.

આજે આપણું મન અમોઘ જાળક જેવું થઈ ગયું છે. જે ફૂલતા-ફૂલતા જડ-પુતળાઓમાં રમી ગયું છે ચેતનાના આકર્ષક દોર. કાચી લકર જેવું એ આજની દુનિયામાં ગાંડપણની પરિભ્રમમાં સમાવિષ્ટ થઈ ગયું છે. સ્વપ્નનાં વિવિધ કિરણોએ આપણા માનસને મોહાવી દીધું છે. પણ સ્વપ્નમાંથી કિરણોના ધારક સ્વ તરફ જોવાનું તો આપણે વિસરી જ ગયાં હોએ —

मैं दिम को छूट रही हूँ हगनू की जमियाली में ।

मम मांग रहा है मेरा सिका हीरक प्याली में ॥

ભૌતિક સુખોની મકાસોખમાં જરા સુખની કપળા દીક તેરુ / અનિપૂર્ણ બનીને જોરુ કે ચળકતા જૂનજૂનો ક્ષણિક પ્રકાશમાં દિવસના મદ્યપ્રકાશને જોળવે બને આ કન્દ્રધનુના સપ્તરંગી રંગો વડે આપણા મનમોને રમવાની એટા કરવી. આ હાસ્યારસ જ લેખાવ, માટે આત્મની દિવ્ય-વેગ દ્વારા શારીરિક સુખોની આજ્ઞા કરવી એ (અ) મુદિમત્તાનું પ્રયત્ન / છે ને! દીરાજનિ જાળીમાં પેલી બરનારને ખૂબ હલી રાખે તો આખામિક સાધનો વડે ભૌતિક લાસસા આદવી એને મુ કહી રાહો થાય !

કામળ-કળી જેવા બાળકને પોતાના હાથેથી ખૂટવી લેતા અશ્રુભર્યાં નેત્રો વડે જુએ છે ત્યારે એને લાગે છે કે પૃથ્વી માતા નથી, પણ ઝાકણ છે મીઠી નીંદરમાં સૂતેલા માનવીની છાતી પર જ્યારે અચાનક છાપડું તૂટી પડે છે તો સ્વપ્નસોકનો એ યાત્રી સ્વર્ગ-યાત્રી બને છે આ છે પ્રકૃતિની કાળી હાથા, જેનો સામે આજે સરકાર અને વિશેષજ્ઞો બાથ બીડવા પ્રયત્નશીલ છે.

૨ પર-પ્રાણીકૃત દુઃખ :

આ બીજા તરફથી આવતું દુઃખ છે મનુષ્યને પ્રકૃતિ કરતા પણ ભયં-કર દુઃખ એ લોકો તરફથી મળે છે કે જેને એ પોતાના માને છે ઇતિહાસ ખોળો, સમ્યક્તાને પાળનારાઓના જીવન-પૃષ્ઠો ઉલટાવે વીરતાની કથાઓની ઓથે રક્તના ઝાંઝા પડ્યા હશે કૌશલ મૂક માનવીઓની અશ્રુભરી કથાઓ આજે કપાવી મૂકે છે પશુસસારે માનવને એટલો ત્રસ્ત નથી કર્યો જેટલો કે માનવીએ આદમીએ જ આદમી ઉપર વિપત્તિઓનો ટગ ઊભો કર્યો છે. ભાઈએ જ ભાઈ પર વીજળી વરસાવી છે મનુષ્યે જ મનુષ્યને વિશ્વના 'ક્ષેત્રકેમ' પરથી ઉઝાડી દેવા સારું વિશાળ સેનાઓ ઊભી કરી છે, પશુઓએ નહીં ચગિઝખાં પણ મનુષ્યનો જ વશજ હતો બીજા વિશ્વયુદ્ધમાં વિશ્વને તપાવનાર-હાથનાર હિટલર પણ મનુષ્ય જ હતો એટમ બોમ્બ અને હાઈ-ડ્રોજન બોમ્બના આવિષ્કાર પશુ મનુષ્ય જ છે ને !

શમની વિશાળ સેનાને યુદ્ધ માટે ઊભેલી જોઈ એક નરભક્ષીએ સેના-પતિને પૂછ્યું " શુ આ લોકો ખાવા સારુ એકબીજાને મારશે ? શુ આ લોકો હજારો મનુષ્યોને ખાઈ જશે ? " હસતા-હસતા સેનાપતિએ જવાબ પાળ્યો " ના, આ ખાવા સારુ મારતા નથી " તો પેલો નાક ચડાવી કહેવા લાગ્યો - " દેવા છે આ રાક્ષસો કે જે વ્યર્થમાં જ હજારો માણસોનું નિક્કલન કાઢે છે ! લોહીની નદીઓ વહાવે છે ! આમના કરતા અમે શુ ખરાબ કે પોતાના પેટ માટે એક મનુષ્યને મારી લઈએ છીએ, સમ્યક્તા ને સંસ્કૃતિથી દૂર એવો નરભક્ષી વિકસિત સમ્યક્તાવાળી સંસ્કૃતિનું અદ્દહાસ્ય કરી રહ્યો હતો.

૩. સ્વકૃત દુઃખ :

ત્રીજું સ્વકૃત દુઃખ છે કે જે મનુષ્યો પોતાના હાથે પેદા કરેલું દુઃખ છે કદી-કદી એ પોતાના સ્વભાવથી લાચાર બની જાય છે, ત્યારે દુઃખોને નિમગ્ન આપે છે જ્યારે એ પોતાના અનુચિત સ્વભાવને વશમાં લાવી શકતો નથી તો પોતે જ પોતા માટે દુઃખોનો ઘવાનળ જાળવે છે કદી-કદી બીજાના મહેલને ખડિયેર ખનાવવા માટે પોતાના માથે પ્રકાર કરે છે અને

પ્રસંગો તમારી નજર સામે આવી બિણા થઈ જશે. તમે દેશ-વિધાતાઓ
નેડે મુલાકાત કરી રહ્યા છો. જેના પ્રખર તાપમાં વાતાનુકૂલિત
(એર-કન્ડીશનર) તમારા મહેલને મહાગિરિ બનાવી દેશે. આરોગ્ય માટે
તીખા ઈન્જકશનો લઈ જહી-જહીમાં ડ્રાઈટરો ગિરાજમાન છે ત્યાં મારે
શાન્તિ-પ્રસારક (૧) વધારીની ડ્રાઈ કમી નથી. શુ હવે પશુ સુખમાં
કમી-આમી છે ?

હા ફોની તમે કહ્યા છે હવે તમે બાધાડુ છે સહાયકવસ્તી
નેતો હશે નીચે સ્વર્ગ કિતરી આવ્યું છે પણ સત્ય મહેસોબા રહેલો અને
કારોમાં હરતા-હરતા શેઠ શાહુકારોના હાથને પૂછો હશે તો ત્યાંથી કે
ત્યાં પશુ કુખની હોળા જ બચ્ચી રહી છે વેદનાના અનંત કાલકારે કન
મહેલ કરી મૂક્યા છે પ્રભુ એ ઘણ છે કે સુખની પાછળ આવડ્યા પ્રવેશ
સ્વા કર્તા પશુ સુખ મળતું કેમ નથી ?

મારે બાપણે સુખનું કારણ શોધવું પડ્યું. સુખ મેળવતાં સાડુ કુખને
બોળવું પડ્યું. સ્વાસ્થ્ય માટે રોજનું મૂળ શોધવું ચતુર વૈદ્ય પ્રથમ કહ્યું
છે સુખ માટે કુખનું કારણ જોવું જોઈએ અને જે મળી જાય ત્યાં
જેને (કુખને) પગમાં વાગેલા કાંટાની જેમ ઈખાડી ફેંકી દેવું સત્ય બની
મહર્ષિઓએ કુખના ત્રણ પ્રકારો બતાવ્યા છે -

૧ પ્રકૃતિક કુખ

૨ પર-પ્રાપ્તિક કુખ

૩ સ્વકૃત કુખ

૧ પ્રકૃતિક કુખ

આ ન ઈચ્છ્યા કર્તા પ્રકૃતિ દ્વારા આવતું કુખ છે વિચિત્ર સદુઓમાં
મતો પ્રકૃતિનો કાપ આમાં જ આવે છે ગોળ મહિનાની કચ્છતી હાડી, જે
મહિનાનો પ્રખર તાપ, બીપણ આંધી તોફાન, આ છે પ્રકૃતિનાં રોડ રખાં
રખાવિત્રો જે માનવ-પ્રાણીને કમજોર દે છે મદો-અવ બનેલી સરિતાનો
નીર-પ્રવાહ આપે પ્રથમકારી હાથ રજૂ કરે છે કૃતારથી સર્પિષ્ઠીની જેમ
અજાતી હલેરો આપે માનવ-પ્રાણીને ડસવા દોડે છે તે અમર પ્રકૃતિ
બણી પાર-કારી ન ત્રે જોતું માનવી-હાથ કમી બળ છે

અમરવતનાં ગંભીર બવાજ સાથે મતો બીજાં પરતીકેપ આપે
હાથુબી બળક સાથેનાં મોઢિયાંને જુલોનાં પેટમાં ઈતારી મૂકે છે તે માતા

તારુ કામ નથી. “હુ જે ઘેરી લીધો છે, શુ કરીએ,” એ લાચારીના પુસતવહીન શબ્દો તારા છે ? પ્રાગ્બંધનો વિધાતા, પુરુષાર્થનો દેવ, આમ કદી કહેશે નથી તુ હુ જોના અધકારમા શા માટે ભમે છે | સુખનો દિવ્ય પ્રકાશ તારા પાં... , એના પર આવરણ પડ્યું છે હવે જરૂર છે માત્ર એને દૂર કરવાની. એ અચૂક શસ્ત્ર છે -

“**हुयं ह्यं जस्स न दोह मोहो**”

મોહને વશ વ્યક્તિ પોતાની પાછળ હુ જોની વિશાળ પરપરા બિમી કરી મૂકે છે.

જીવનમા જેટલી-જેટલી વાસનાઓ છે તેટલા જ સધર્મો છે વાસનાથી દુષિત ચિત્ત અશાંતિથી પરિપૂર્ણ છે એ બીજને પાડીને પોતે બાંધવા માગે છે ભૌતિકતાની આ દોટમા આજનો માનવી દોડી રહ્યો છે તે પોતાના જ બાઈઓનો દુસ્મન બની ગયો છે

આજના મોટા-મોટા રાષ્ટ્રો વિનાશકારી શસ્ત્રોની સ્પર્ધામા લાગ્યા છે. પરંતુ ત્યાં સુધી મનુષ્યના મગજમાથી સ્વાર્થ અને સત્તાનો અકબાર ગળી નહીં જાય ત્યાં સુધી શાંતિનો રાહ દૂર જ રહેશે એના માટે નિશ્ચયધૃત, એક અને સદ્ભાવનાને અપનાવવા પડશે ભગવાન મહાવીરના ‘**जीवो ओर जीने दो**’ ‘જીવો અને જીવવા દો’ નો સિદ્ધાંત સમજવો પડશે પોતાના સ્વાર્થને થ લાગવો પડશે ત્યારે જ જનજીવનમા શાંતિ સ્થપાશે

દિનાંક

તા ૩-૮-૧૯૫૮

જૈન ઉપાશ્રય,

કોટ, સુબર્ષ-૧.

એના કુતરિલખેને ભોમવવા માટે તત્તર બની તમ છે નાની જાળીમાં બોધા ઉંદરનું ભક્ષણ કરવા બિધાયી ખૂનમહેનત કરી પોતાનું મોં જાળીમાં નાખી તે દે છે પણ જ છુદ્ધા મિલામ વિલાલે સતમ જેમ ઉંદર એક ખૂણામાં લપાઈ જાય છે તે દાષ આવેલો નથી અને બિલાડીનું મોં એમાં ફાસાઈ તમ છે હવે એ છટપટે છે પણ તમે જ બતાવો એની જવાબદારી કેના સિરે છે ?

એક જલ્દન સામું છે વડુની સાથે એને બનતું નથી દિવસ દરમિયાન એને સો-સો ગાળોઆ ઘભળાવે છે ત્રણ ત્રણ દિવસ મુઠી એને ખાવા દેતી નથી અને પોતે પણ ખાતી નથી શે ત્યાં કચડ-કચડે એના ધરતું સુખ છીનવી લીધું છે કોપની જ્વાળામાં એનું રમ્યા જાળી જુ છે દસવણુ તે એને મોં પર કદી જોવા મળતું જ નથી પણ વિચારવાનું એ છે કે આ કુખ માટે જવાબાર કોણ છે ? આમ કરતું તે પોતાના હાથે જ બીજા પર તણખો નાખવા જેવું છે તણખો બીજાને પછી દગ્ગરી પણ પદલાં તે એને જ દાઢમાં ફોંમો પડશે આ કુખને કહેલું નિમજ્યુ છે ?

અમે વિદાર કરતાં એક નાનકડા ગામે પહોંચ્યા એક ભાઈ જમા શરૂથી ખૂબ જ હાંકી રવા હતા ખો-ખોની આદતે એની નીંદરમી હયામ કરી મૂકી હતી જાંતિ મજમ એના દાઢમાં હમેશાં રહેતી એને પૂછ્યું- આ શમ મનપ્રી થયો ? એ બોલ્યો : મદારા / આ તબાકુધી આ ઘાંજુ આ ટરીંગ ખાઈ ગઈ છે અમે કહ્યું ભાઈ તો આ મજમ દેડી કેમ દેવા નથી ? શા માટે પીઓ છો ? એ બોલ્યો મરવા માટે / જાણ પસંથી આદત છે એના વિના એક કચાક પણ ચેન પડતું નથી. ” હવે કદો આ શાંતિને કુખ કોણે મોકલ્યું ? કહેવું જ પડ્યું કે એ એના જ સ્વભાવે.

તેમ છતાં સતજન બધા કુખો માટે સ્વયં મનુષ્યને / જવાબદાર રાખે છે ૧૫૭ -

મળ્યા કલ્પા વિદ્યતાય હુદાણ ચ હુદાણ ચ ॥

ઉત્તરાખ્યન સુત

કુખનો અભાવ મુખ તો કુખનું કારણ સમ તઈ જાય મૂકી જાર રહે ૮ એનું ના મળ્યું ઉજેગ્યાની શાંતિના અમર દેવ અમરન અમરેર મનુષ્યન સમોદી કરે છે — દે અમોષ માનવ, કુખથી કારણ મનુ એ

પણ બદલાયા, પરંતુ જીવન જ્યની યાત્રા ન બદલાઈ દૃશ્ય બદલાવા છતાં દ્રષ્ટા એના એ જ રહ્યા એથી જ પ્રેમની ધારા સુક્ષ્મરૂપે આજ તારામાં વહી રહી છે ”

જરા આગળ વધો ભગવતી સૂતના સાતમાં શતકના નવમા ઉદ્દેશમાં એક અને કૌણિકના ભવાનક યુદ્ધનું દૃશ્ય આવે છે. અત્યાચારને રોકવા માટે ગણાધિપ ચેટકે ધનુષ્ય છાંવ્યું હતું જો કે ચેટકે વ્રતધારી આવક હતો એક કીડીની હિ સાથી પણ તેનો આત્મા ધ્રુજી જઈતો પણ એ જ ચેટકે, એક બાણમાં કૌણિકના ભાઈ એને વીધી નાખતો એક કીડીની હિ સાથી ડરનાર, એક કરોડ ને એ શી લાખ મનુષ્યોના સહારથી ન ડર્યો તેનું કારણ તપાસતા જણાશે કે ત્યાં સ્વાર્થનો નહિ પણ નીતિના રક્ષણનો પ્રશ્ન હતો. તેથી જ આટલી વિરાટ હિ સા ચવા છતાં ચેટકના વ્રતોમાં કોઈ વાધો આવ્યો નહિ, કે ન તો તે દુર્ગતિને માર્ગે ગયો

વાત બહુ લાંબી છે આપણે એ ઇતિહાસના ઉગ્રાણમાં જવાની જરૂર નથી આગમ કહે છે કે આ મહાયુદ્ધમાં દેવોના ઇન્દ્ર શકેન્દ્ર તથા અમરેન્દ્રના ઇન્દ્ર અમરેન્દ્ર કૌણિકને સહાય કરતા હતા ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે . “ ભગવત ! શકેન્દ્ર અને અમરેન્દ્ર માનવીની મદદ માટે ધરતી પર કેમ આવ્યા ? અને તેમણે અન્યાયના યુદ્ધમાં ભાગ કેમ લીધો ? ” સર્વેશ ભગવાન મહાવીરે કહ્યું “ ગૌતમ ! મૈત્રી તેમને ખેંચી લાવી શકેન્દ્ર પૂર્વે ભવમાં કાર્તિક શેઠ હતા અને અમરેન્દ્ર પૂર્ણ તાપ્ત હતા ત્યારે કૌણિકને તે બન્નેની સાથે ગાઢ મૈત્રી હતી દેહ બદલાવા છતાં પણ મૈત્રી ન બદલાઈ એ મૈત્રીનો તાર હતો કે જેને લીધે બન્ને ઇન્દ્રોને ઇચ્છા ન હોવા છતાં, યુદ્ધમાં અન્યાયના પક્ષને મદદ કરવી પડી ”

જીવનની અર્ધી મધુરતા મૈત્રીમાં છે પાગકાને પોતાના કરવાની કળાનું ખીજું નામ મિત્રતા છે જે આ કળામાં જેટલો વધુ નિપુણ હોય છે તેટલો તે મિત્ર બનાવવામાં વધુ નિપુણ હોય છે જીવનનો વિનય જ આ છે કે બીજાને તમારા બનાવી લો એટલે જ કહેવાય છે કે લાઈ કરતા લાઈગિધ વધે તે ખોળે લીધેલા લાઈ જેવો છે ઘણી જગ્યાએ એવો રિવાજ છે કે જેને પુત્ર ન હોય તે બીજા કોઈના પુત્રને ખોળે (દતક) લે છે તેને પોતાની સપત્તિનો વાગસ બનાવે છે આ એક નામનો મોહ છે

નામ અમર રાખવા માટે વ્યક્તિ આ બધા પ્રાપ્તો કરે છે પણ કોનું

સ સારની યાત્રામાં આપણે એટલા આવીએ છીએ પણ સાથી રિત્ય યાત્રા સુતી બની રહે છે એ યાત્રામાં હમણા એક સાથીની જરૂર રહે છે. જેની બાજળ આપણે આપણુ સુખદુઃખ કહી શકીએ સહયોગીના અભાવે આપણે પૂરેપૂરી પ્રસન્નતાનો અનુભવ કે દુઃખના ભારને હલકો કરી શકતા નથી. આપણે હવે પણ અપૂર્ણ રહે છે અને આંધુઓ પણ અપૂર્ણ રહે છે આપણા હવે અને શોકમાં ભાગ લેનાર સાથી તે જ મિત્ર છે મનુષ્યને સહારના સવ સબંધોમાં સૌથી મોટો સબંધ મિત્રતાનો છે કેમકે તેમાં બે હૃદયોનું મિશન છે જેનાથી કોઈ વાત છુપવાન નહિ. જાત કારણેના પાત્રો રખાય નહિ. તેની સામે હૃદય ખુલ્લુ કરી રાખી શકાય એવો મિત્ર એ એક જ સ્વભાવ છે કે જ્યાં વ્યક્તિ કોઈ પણ બેઠ રાખી શકતી નથી. મિત્રતા એ બે આત્માઓને જોડનારો પ્રસ છે શરીરનું મિશન તે કોઈ મિશન છે જ્યાં સુધી જીવ ન મળે ત્યાં સુધી એક આત્માને બેસવા જતાં પણ આપ એકબીજાની નજરે આવ્યાં શકતા નથી. પરંતુ એક વખત જીવ મળ્યા પછી, કાંઈ આપ હમણે માર્ગ દૂર હો. તે પણ અતર જણાયો નહિ કારણ કે સ્વભાવે અતર આત્માના અવ્યક્ત સદૃશને પણ શોધી શક્ય નથી.

દેહ મરી શકે છે પણ મિત્રતા મરી શકતી નથી કારણ કે તે તે દેહાતીતની સાથે હોય છે એટલે દેહ ન રહેવા છતાં પણ મિત્રતા તે રહેશે જ બીજાવતીજ સત્તાના પાનાં ઉપારીને જોશો. તે તેમાં આત્મે દેહાતીત મૈત્રીનું અવસર ઉઘાડેલું મળશે. વીતરાગ મહાપુરુષ ભગવાન મહાવીર ચતુર્થની મહાત્મ્યોની બીજીતમને કહે છે- જીતમં તારો અને મારો આ સ્નેહ આ દેહ પૂરવો જ અશકિત નથી તે પાછલા કલસાય જ મોઢી અવર રીતે અમો આપે છે જીવન આત્મા અને ગમા જીવનનાટકના કષ્ટકે

પણ બદલાયા, પરંતુ જીવન જ્યની માત્રા ન બદલાઈ દસ્ય બદલાવા છતાં દ્રષ્ટા એના એ જ રહ્યા એથી જ પ્રેમની ધારા સુદમરૂપે આજ તારામાં વહી રહી છે”

જરા આગળ વધો ભગવતી સૂત્રના સ્મૃતમાં શતકના નવમાં ઉદ્દેશમાં ચોથા અને કાલિકના ભવાનક યુદ્ધનું દસ્ય આવે છે અત્યાચારને રોકવા માટે ગણાધિપ એટલે ધનુષ્ય ઉઠાવ્યું હતું જો કે એટલે પ્રતધારી આવક હતો એક કીડીની હિ સાથી પણ તેનો આત્મા ધૂજી ભડતો પણ એ જ એટલે, એક બાણમાં કાલિકના ભાઈ જોને વીંધી નાખતો એક કીડીની હિ સાથી ડરનાર, એક કરોડ ને એ શી લાખ મનુષ્યોના સહારથી ન ડર્યો તેનું કારણ તપાસતા જણાશે કે લા સ્વાર્થનો નહિ પણ નીતિના રક્ષણનો પ્રશ્ન હતો. તેથી જ આટલી વિરાટ હિ સા થવા છતાં એટલના પ્રતોમાં કાઈ વાધો આવ્યો નહિ, કે ન તો તે દુર્ભૂતિને માર્ગે ગયો.

વાત બહુ લાખી છે આપણે એ ઇતિહાસના ઉઘાણમાં જવાની જરૂર નથી આગમ કહે છે કે આ મહાયુદ્ધમાં હેવાના ઇન્દ્ર શકેન્દ્ર તથા અસુરોના ઇન્દ્ર ચમરેન્દ્ર કાલિકને સહાય કરતા હતા ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે. “ભગવત ! શકેન્દ્ર અને ચમરેન્દ્ર માનવીની મદદ માટે ધરતી પર કેમ આવ્યા ? અને તેમણે અન્યાયના યુદ્ધમાં ભાગ કેમ લીધો ?” સર્વજ્ઞ ભગવાન મહાવીરે કહ્યું “ગૌતમ ! મૈત્રી તેમને ખેંચી લાવી શકેન્દ્ર પૂર્વે ભવમાં કાર્તિક શેઠ હતા અને ચમરેન્દ્ર પૂર્ણ તાપસ હતા ત્યારે કાલિકને તે બન્નેની સાથે ગાઢ મૈત્રી હતી દેહ બદલાવા છતાં પણ મૈત્રી ન બદલાઈ એ મૈત્રીનો તાર હતો કે જેને લીધે બન્ને ઇન્દ્રોને ઇચ્છા ન હોવા છતાં, યુદ્ધમાં અન્યાયના પક્ષને મદદ કરવી પડી”

જીવનની અર્ધી મધુરતા મૈત્રીમાં છે પાત્રકાને પોતાના કરવાની કળાનું બીજું નામ મિત્રતા છે જે આ કળામાં જેટલો વધુ નિપુણ હોય છે તેટલો તે મિત્ર બનાવવામાં વધુ નિપુણ હોય છે જીવનનો વિજય જ આ છે કે બીજાને તમારા બનાવી લેા એટલે જ કહેવાય છે કે બાઈ કરતા ભાઈનું વધે તે ખોળે લીધેલા ભાઈ જેવો છે ઘણી જગ્યાએ એવો રિવાજ છે કે જેને પુત્ર ન હોય તે બીજા કોઈના પુત્રને ખોળે (દત્તક) લે છે તેને પોતાની સપતિનો વારસ બનાવે છે આ એક નાગનો મોહ છે

નામ અમર રાખવા માટે વ્યક્તિ આ બધા પ્રયત્નો કરે છે પણ કેવું

નામ જામર ગઈ છે ? આ જાધા જોડો મોઢા છે કાઈને દત્તક લેવામાં સુખ દેતું છે એ તો તમે જોણે દત્તક લીધેરા લીધા હોય તેને પૂછ. તેના અંતરમાં તો ખ્યાલ બહુલી હોય છે અને દેહલીક વખત તે બહાર પણ આવે છે તેમના સંજાધા દેહલીક વખત કાવા પણ બને છે પરંતુ દત્તક લાઈ જેવા મિત્રના સંજાધમાં જામ બનતું નથી કે સંજાધમાં કાવાસ પણ આવતી નહીં. સરત એટલી કે તેમાં જનાવડ સળવડ કે દેખાવ ન હોવો જોઈએ સામાન્ય રીતે જીવનમાં સેકડે સાર્થજીયા આવે છે ને જામ છે ને તમારી પડે પૈસા હોય તો તમારે મિત્રોને શોધવા જવું નથી પરંતુ પણ એવાજોની મિત્રતા દેહલી દેહવાની ! સપ્તિ હોય તે વખતે તમારી આજુબાજુ એ જ સરનાર હશે કે જાડનાં પાંદડાં બનીને હાથી કરશે એવા પ્રજા મળી રહેશે. પરંતુ બીજી જાનીને તમારા જીવનમાં પ્રવેશ કરનાર તો આંજનીના વેડે મહામ એટલા પણ જાગ્યે જ મળશે.

દેહલીક મિત્રો સરોવરનાં પક્ષી જેવાં હોય છે જ્યાં સુધી તમારા જીવનમાં સપ્તિનું સરોવર જાગતાં હશે ત્યાં સુધી તેઓ તમને છોડી નહીં પરંતુ જ્યારે સપ્તિનું સરોવર સુકાવા માંડશે કે તેમાંનું એક પણ પક્ષી દેખાશે નહીં. એવા સરોવરનાં પાખીઓની મિત્રતા ન જામિલ ને મિત્રતા આપતી હોય તો માછલી જેવા મિત્રો જનાવડો જોમતું જીવવું બને પણ જન્મે સરોવરમાં જ છે જ્યાં સુધી પ્રજા છે ત્યાં સુધી તેનું જીવન છે પક્ષી સુકાઈ જતાં તે પોતાના પ્રાણ તજી દેશે પણ ત્યાંથી ખસશે નહીં. કાવ તેની સામે દૂધ ધરવામાં આવશે તો પણ તેને ફેકરે મારશે. માછલીને કંદે વાઈ આવે કે-‘અરે માછલા ! પ્રજામાં તું આટલી લીન કેમ છે ? આજ તને દૂધના તમારનાં લઈ જાઉં તો તે શું કહેશે ? તે કહેશે કે કાસે કિંમત ની દષ્ટિએ દૂધ પાણી કરતાં વધારે કિંમતી હોય પણ મારા માટે તો પ્રજા એ જ જીવન છે.

સરોવરનાં પાખી સરોવર સુકાતાં બેસી જશે પણ અસ્થિ માછલી જ્યાં પણ નહીં જાય. એવા માછલી જેવા મિત્રોની પાછળ તમે જાઓ રહિશો ખડી તો પણ તેમની કીમતી ગણતરીએ તે જોખમ પડશે. તેઓ તમારા પતનનાં નહીં પણ ઉત્થાનનાં અપ્પો જોશે તેમની આંખો તમારા વિહાર જોવા માફક વિનાસ નહીં. વિનાસના માર્ગે તમારો પગ મડ્યો ને જો તે તુરત તમને શોકશે એવા સાર્થજીયા કહેતાં મીઠી મીઠી વાતો નહીં કરે. જ્યારે જ્યારે કાવાં વેણ પણ સંજાગ્યશે. જો તમે એમ માનતા હો કે

જે હમેશા મીઠી મીઠી વાતો નથી કરતો તે તમારો સાચો સાથી નથી, તો તમે જૂલ કરો છો. હમેશા પ્રિય એવી જ વાત કરનાર મિત્રના વેશમાં છુપાયેલ આપનો સૌથી મોટો શત્રુ છે.

એક વિચારક કહે છે કે ખુલ્લા તલવારની માનસ સાફ દેખાતા દુશ્મનથી એટલા ડરવાની જરૂર નથી, જેટલા મિત્રના વેશમાં છુપાયેલા દુશ્મનથી. સાવધાન રહેવાની જરૂર છે એવો મિત્ર તોફાન વખતે નાવ છોડીને ભાગી જશે તિરવસ્કુર, દલિયુના એક મોટા કવિ થઈ ગયા. તેમણે એકવાર કહ્યું હતું કે-જે વ્યક્તિ દુ ખના સમયમાં દગો દે છે, જેને આપણા માન્યા હોય તે જ જ્યારે સુશીળત વખતે ધક્કો મારી ભાગી જાય છે, ત્યારે હૃદયને કેટલું દુ ખ થાય છે. વિછીનો ડખ, માનવી ચાર દિવસમાં જૂલી જાય છે, પણ જેને પોતાના માન્યા હોય, તેમનો ડખ તો મૃત્યુની છેલ્લા ધડી સુધી પણ જુલાતો નથી જેને કૂવનો હાર સમજી ગળામાં ધારણ કરવા મળ્યા અને તે જ જ્યારે નાજ બની ડખ દેવા આવે ત્યારે કેટલી પીડા થાય? હુ માનું છું કે હજારો વિછીના ડખની વેદના કરતા પણ એ પીડા વધારે દાહક હશે.

મિત્રની પસંદગીમાં આપ ખૂબ સાવધાની રાખો. અધિક મિત્રો બનાવવા કરતા એક મિત્ર એવો બનાવો કે જે જીવનની અધારી રાતમાં તમને સાથ આપે, જીવનના અધિકાર સમયે જે તમને પ્રેમભાવે પ્રકાશ આપે તેવો એક જ મિત્ર બસ છે.

જે ચીનાઓ ચર્ચા કરતા હતા કે ચંદ્ર અને સૂર્ય એમણો સૃષ્ટિને માટે વધારે ઉપયોગી કેણું? જે કે બન્ને પ્રકાશમય છે, છતાં એક શાત છે અને બીજાની પાસે ક્રાંતિની પ્રભા છે. પહેલાંએ કહ્યું કે, “મારી દૃષ્ટિએ સૂર્ય વધારે ઉપયોગી છે કેમકે તે પ્રકાશનો દેવતા છે. દરરોજ તેના પ્રથમ કિરણો માનવીને માટે જાગૃતિનો મુદ્દા લાવે છે. ચંદ્રનો પ્રકાશ તેજસ્વિત છે. સૂર્યની દિવ્ય-પ્રભા, તેના કિરણો આપણા જીવનમાં ધાન્ય પકાવે છે.”

બીજાએ કહ્યું “ભાઈ! એ સાચું છે કે ચંદ્ર કરતા સૂર્યમાં વધારે તેજ છે પણ જેઠા માસના હુમ તડકામાં જ્યારે ધરતી અને આકાશ તપી જાય છે, માનવીના તન અને કથાગ્રેક મન પણ તપી જાય છે, ત્યારે આપણને ચંદ્રની શાંત અને શીતળ ચાદની જ મધુર લાગે છે અને બતા કરતા વધારે અગત્યની વાત તો એ છે કે સૂર્ય તો માત્ર દિવસે જ પ્રગટે છે, અને રાતના

આપણને ઘેર આધારમાં છોડી જતો રહે છે. જ્યારે એ તો આપણે સાચો સાથી છે કે જે આપણને ઘેર આધારી રાતોમાં પ્રકાશ આપે છે. આધારમાં અન્યાય કરે તે જ સાચો મિત્ર છે. સુયોગ સાથીની મિત્રતા સમીપી સરકૂતમાં એક કવિ સુદર મુક્તિ રજૂ કરે છે -

આરંભ શુભો સુચિષી ક્રમેણ સચ્ચી પુરા સુચિમતી ચ પચ્ચાત્
વિમલ્ય પૂર્વાર્ધ પરાર્ધ મિષ્ણા હાયેવ મેષી અલસજ્ઞાનામ્ ।

ફક્ત જનોની દેસ્તી પૂર્વ દિશાના સૂરની હાથ જેવી હોય છે. સરખાતમાં તે ખૂબ લાંબી હોય છે અને ખીમે ખીમે ઘટતી જાય છે. પરંતુ સચ્ચીનોની દેસ્તી એથી ઊંચડી હોય છે તે અપોરત તમકાની આકર્ષક સરખાતમાં એકી જણાય છે. પણ ખીમે ખીમે વધતી જાય છે. બીજા સ્થાનમાં તે કહે છે -

ईश्यादेऽप्राप्त क्रमश्च पर्यणि यथा दसविशेष
तद्वत् सख्यम मेघी विपरीतानां तु विपरीता ।

શૈરડીના ઉપરના ભાગમાં મિદાસ એકી હોય છે. પણ જેમ જેમ નીચે જાય તરફ આવીએ તેમ તેમ મિદાસ વધતી જાય છે. એવી જ વાત સચ્ચીના મિત્રની છે. > સરખાતમાં કંઈક ફક્ત દેખાય છે. પણ જેમ જેમ કિતરતા જઈએ તેમ તેમ પ્રીતિનું માધુર્ય એવું જણાય છે કે જે પછી છેલ્લાનું મન થતું નથી અને એવા મિત્રા વિષિતિય ભવાનક આધારમાં પણ ઉઘડી જવાનો પ્રયત્ન કરતા નથી તેઓ દરેક મુશીબત વખતે આપણી સાથે રહે છે.

સહયોગની આવનાનો જિવામાં કોયો વિકાસ મિત્રતામાં દેખાય છે. સરીરના રક્તચુને મારે જન્ને દાઘ દમેણાં તેવાર રહે છે. કોઈ પણ જગ્યાએ પીઘ થતી હોય તો તરત ૮ દાઘ ત્યાં પહોંચી જાય છે. જે નગરની સમી કંઈ ભય દેખાયો તો આખોની રક્ષા મારે જન્ને દાઘ આગળ આવી જશે. રામે સુખેર સાથે મિત્રતા આપી, સવ પ્રથમ તેમણે વાલીનો વધ કયો અને મિત્રનું દુઃખ દૂર કર્યું. તે મારે તમને કપડીનું નિશાણ્ય ખરું. પરંતુ મિત્રને મારે તે બધું સદન કરવા તમારે દના. બીજી બાજુ સુખીવે મિત્રની રક્ષા મારે પેતાની વાનરસેનાને શુદ્ધના મેદાનમાં ઉતારી, મિત્રને મારે સવ દુઃખ દસ્તાં દસતાં સદન કરવાનું કળા જણવી નેઈએ. ખરી મિત્રતા તે પાણી અને કાંચની છે. મિત્ર પર કપટ આણ્યું. પાણી મુકાઈ જાય તો કાંચ

પણ પોતાનું અસ્તિત્વ મિટાવી દે છે ત્યારે તો તેનું મોં ફાટી જાય છે. પરંતુ જન આપીને મિત્રતાને નિભાવનાર મિત્રો બહુ ઓછા મળશે.

વિશાળ સમુદાયરૂપી માનવ ખળનામાથો મિત્રની પસંદગી કરવી તેથી વધુ કોઈ કિમતી સગ્રહ જીને નથી. આજનો માનવી પૈસાના સગ્રહની કલા જાણે છે. પુરતકોનો સગ્રહ પણ તે કરી શકે છે. પણ માનવનો સગ્રહ તે કરી શકતો નથી. અમેરિકાના એક પત્રકારે, શ્રી હેનરી ફોર્ડને, તેમના અતિમ દિવસોમાં એક પ્રશ્ન પૂછતા શ્રી હેનરી ફોર્ડે અમેરિકાની એક મોટી મોટર કંપની ફોર્ડ મોટર કંપનીના માલિક હતા. દુનિયાના પુણ્યપતિઓમાં તેમની ગણતરી થતી હતી. પત્રકારે તેમને કહ્યું—“આપને જીવનમાં સર્વ સુખ મળ્યા છે. આપની પાસે વિપુલ સંપત્તિ પણ છે. જડ સંપત્તિની સાથે, સજીવ સંપત્તિ—ખ્યાતિ પણ પુષ્કળ મળી છે. દીર્ઘ જીવનયાત્રામાં આપે મોટા ગૌરવપ્રદ કાર્યો કર્યા છે. આ બધી સફળતાઓની વચ્ચે એવી કોઈ ખામી છે કે જે આપના મનમાં ખટકતી હોય ?” શ્રી હેનરી ફોર્ડે કહ્યું, “મને સંપત્તિ અને સુયશ બહુ તો પુષ્કળ મળ્યું છે, પરંતુ એક બહુ જ મોટી ચીજ હું મેળવી શક્યો નથી અને તે દુનિયાની, સૌથી વધુ કિમતી ચીજ છે—“મિત્ર” જેનું મૂલ્ય હીરાથી પણ થઈ શકતું નથી. ધન અને ધનના નશાએ મને લોકોના દિલ સાથે મળવા નથી દીધો. જ્યારે મેં મળવા ટ્રાસિશ કરી ત્યારે ધનનો આહાર દિવાલ બની અમારી વચમાં ખાડો થઈ ગયો.”

“તે સમયે તો નહિ, પરંતુ આજ મારું હૃદય આ ખામીનો અતુલન કરી રહ્યું છે કે જીવનમાં મિત્રનો અભાવ કેટલો મોટો અભાવ છે ! આજે મારી આખી સંપત્તિના ભોગે પણ મિત્ર મેળવવા મારો આત્મા તલસે છે. વાસ્તવમાં જીવનનો સાચો સાથી મિત્ર છે. જે કદાચ જીવનનો આ ઇતિહાસ ફરીથી રચવાનો પ્રકૃતિ તરફથી મને અવસર મળે, તો હું આ શોધ કરીશ.”

આવી જ કહાણી અમેરિકાના વિશ્વવિખ્યાત ધનકુખેર કાર્નેગીની છે. તે કહે છે—“મારી બધી જ સંપત્તિ લઈ લો અને તેના બદલામાં મને ફક્ત એક મિત્ર—સાચો મિત્ર આપો.”

આ છે મિત્રતાનું મૂલ્ય. પણ યાદ રાખજો કે ધન આપીને તમે મિત્ર મેળવી શકશો નહિ. મિત્ર તો તમે તમારી જાત અર્પણ કરીને જ મેળવી શકશો.

આપણને ધીર અધારમાં ઊઠી જતો રહે છે. આરે ચક્ર તે આપણે સાચો સાધી છે કે જે આપણને ધીર અધારી રાતોમાં પ્રકાશ આપે છે. અધારમાં અન્યાય કરે તે જ સાચો મિત્ર છે. સુખેય સાધીની મિત્રતા સમધી સરકૂતમાં એક કવિ સુદર યુક્તિ રજૂ કરે છે -

માર્ગમ શુભો હયિષી કમેષ્ય કલ્પી પુરા કૃષિમતી ચ પચાત્
દિમસ્ય પૂર્વાર્ધ પરાર્ધ મિથા કાયેષ મેત્રી સહસજ્જનાનામ્ ।

કુટ જતોની દોસ્તી પૂવ દિશાના સુખની છાયા જેવી હોય છે. શરૂઆતમાં તે ખૂબ લાભી હોય છે અને ધીમે ધીમે ઘટતી જાય છે. પરંતુ સજ્જનોની દોસ્તી એથી ભિન્ન હોય છે તે અપોરુષ તડકાની તથા શરૂઆતમાં એકી જણાય છે પણ ધીમે ધીમે વધતી જાય છે. બીજા સ્થેયમાં તે કહે છે -

ઈન્ધ્યારેડપ્રાતઃ ક્રમણ પર્યજિ યથા રસવિશેષ
તદ્વત્ સગ્જન મેત્રી વિપરીતાતાં શુ વિપરીતા ।

દોસ્તીના ઉપરના ભાગમાં મિદાસ બોલી હોય છે પણ જેમ જેમ નીચે મૂળ તરફ આવીએ તેમ તેમ મિદાસ વધતી જાય છે એવી જ વાત સજ્જન મિત્રની છે. જે શરૂઆતમાં કાંઈક શીઠ દેખાય છે પણ જેમ ક્રમ ભિન્નતા જઈએ તેમ તેમાં પ્રીતિનું માલુમ એવું જણાય છે કે ૭ પછી ઊંડવણ મન થતુ નથી અને એવા મિત્ર વિપતિના વસાતક અધારમાં પણ ઊઠી જવાનો પ્રયત્ન કરતા નથી તેઓ દરેક મુશીબત વખતે આપણી સાથે રહે છે.

સજ્જનોની ભાવનાનો જિજ્ઞાસુઓ વિશાલ મિત્રતામાં દેખાય છે. શરીરના રક્ષણને માટે જ ને કાચ કમેલાં તૈયાર રહે છે. કાંઈ પણ જગાએ પીડા થતી હોય તો વરત જ કાચ સ્પર્શ પહોંચી જાય છે. જો અંદરની સામે કાંઈ ભય દેખાશે તો આંખોની રક્ષા માટે જ ને કાચ આગળ આવી જશે. શમે સુમીર સાથે મિત્રતા બાંધી, સર્વ પ્રકાર તેમણે વાસીને વધ કર્યો અને મિત્રનું કુખ દૂર ક્યુ તે માટે તેમને કપડીનું શિશુ મળ્યું. પરંતુ મિત્રને માટે તે જુદું સહન કરવા તૈયાર હતા. બીજા બાળુ સુમીરે મિત્રની રક્ષા માટે પોતાની વાનરસંવાને શુદ્ધતા મેદાનમાં ઉતારી. મિત્રને માટે સ્વ કુખ દસતા દસતા સહન કરવાનો કળા જણવો જોઈએ. બીજી મિત્રતા તે પાણી અને કાદવની છે. મિત્ર પર કષ્ટ આણ્યું. કષ્ટી સુકાઈ ગયું તો કાદવ

પણ પોતાનું અગ્નિતત્ત્વ મિટાવી દે છે ત્યારે તો તેનું મો કાટી જાય છે. પરંતુ જન આપીને મિત્રતાને નિભાવનાર મિત્રો બહુ ઓછા મળશે.

વિશાળ સમુદાયરૂપી માનવ ખજાનામાંથી મિત્રની પસંદગી કરવી તેથી વધુ કોઈ કિમતી સગ્રહ જીજ્ઞે નથી. આજનો માનવી પૈસાના સગ્રહની ઠલા જાણે છે. પુસ્તકોનો સગ્રહ પણ તે કરી શકે છે પણ માનવનો સગ્રહ તે કરી શકતો નથી. અમેરિકાના એક પત્રકારે, શ્રી હેનરી ફોર્ડને, તેમના અતિમ દિવસોમાં એક પ્રશ્ન પૂછતા શ્રી હેનરી ફોર્ડ અમેરિકાની એક મોટી મોટર કંપની ફોર્ડ મોટર કંપનીના માલિક હતા દુનિયાના પુણ્યપતિઓમાં તેમની ગણતરી થતી હતી. પત્રકારે તેમને કહ્યું—“આપને જીવનમાં સર્વ સુખ મળ્યા છે આપની પાસે વિપુલ સપત્તિ પણ છે જડ સપત્તિની સાથે, સજીવ સપત્તિ—ખ્યાતિ પણ પુષ્કળ મળી છે દીર્ઘ જીવનયાત્રામાં આપે મોટા ગૌરવપ્રદ કાર્યો કર્યા છે આ બધી સફળતાઓની વચ્ચે એવી કોઈ ખામી છે કે જે આપના મનમાં ખટકતી હોય ?” શ્રી હેનરી ફોર્ડે કહ્યું, “મને સપત્તિ અને સુખશ બહુ તો પુષ્કળ મળ્યું છે, પરંતુ એક બહુ જ મોટી ચીજ હું મેળવી શક્યો નથી અને તે દુનિયાની, સૌથી વધુ કિમતી ચીજ છે—“મિત્ર” જેનું મૂલ્ય હીરાથી પણ ઘર્ષી શકતું નથી ધન અને ધનના નશાએ મને લોકોના દિલ સાથે મળવા નથી દીધો. જ્યારે મેં મળવા દ્રશિશ કરી ત્યારે ધનનો અહંકાર દિવાલ બની અમારી વચમાં ખાડો ઘર્ષી ગયો.”

“તે સમયે તો નહિ, પરંતુ આજ મારું હૃદય આ ખામીને અનુભવ કરી રહ્યું છે કે જીવનમાં મિત્રનો અભાવ કેટલો મોટો અભાવ છે ! આજે મારી આખી સપત્તિના ભોગે પણ મિત્ર મેળવવા મારે આત્મા તલસે છે. વાસ્તવમાં જીવનનો સાચો સાથી મિત્ર છે જે કદાચ જીવનનો આ ઇતિહાસ ફરીથી રચવાનો પ્રકૃતિ તરફથી મને અવસર મળે, તો હું આ શોધ કરીશ.”

આવી જ કહાણી અમેરિકાના વિશ્વવિખ્યાત ધનકુબેર કાર્નેગીની છે તે કહે છે—“મારી બધી જ સપત્તિ લઈ લો અને તેના બદલામાં મને ફક્ત એક મિત્ર—સાચો મિત્ર આપો.”

આ છે મિત્રતાનું મૂલ્ય પણ યાદ રાખજો કે ધન આપીને તમે મિત્ર મેળવી શકશો નહિ મિત્ર તો તમે તમારી જાત અર્પણ કરીને જ મેળવી શકશો.

કરુણા ઉપદેશ નહિ પણ આપણુ માને છે કરુણાની વર્ણનાં બે બિંદુઓ શુદ્ધ જીવનમાં લીલીવાડીની સૌરજ લાવે છે આવકનો સ્ત્રોત મુલ્ય દયાળુતાનો છે દયાળુતા એ જીવનના આનંદનું ઝરણું છે આરે નિર્દય હૃદય એ સૂડી રેતી છે ત્યાં નેહ, સલામત્વ, સરળતા અને તરફનાનો અભાવ છે જીવનનું આધુર્વ સદાશતામાં હેમું છે જે દિવસે પ્રાણીના હૃદયમાંથી દયા અને રોહની સરિતા મુકાઈ જશે તે દિવસે સસાર નાકસો બની જશે જે દિવસે માતાના હૃદયમાંથી દયા પણ ખલાસ થઈ જશે તે દિવસે તેનાં નાનાં બળદની શી દાઢત થશે ? માતાએ આપણી રક્ષા દયાથી કરી છે કે કૃતાથી ? એ તેના હૃદયમાં દયા ન હોત તો તે આપણે એવી રીતે નાશ કરી નાખત કે જેવી રીતે નાગણુ પેતાના ઘ્યાનો અને કૃતી પેતાનાં મહુમિનિ કરે છે

કરતા જીવનનું કષક છે કરુણા જીવનનું આધુર્વ છે ખેલમાં વિદ્યેની આગ છે બીજાં સાતિનો સ્વર છે એકમાં જીવનનો અપકાર છે તો બીજામાં આત્માનો પ્રકાશ છે એટલા માટે વીતરાગ રહે અનુકરણને આત્મિક મુશ્કેલીમાં મળી છે સમકલ્પનાં પંચ મિત્રોમાં અનુકરણ પણ એ છે કેટલાક ભેદો અનુકરણના પણ સાવચળને નિર્વચ એવા ભેદ કરે છે પણ આ માત્ર દર્શનની પ્રાંતિ છે વાસ્તવિક રીતે અનુકરણના ભેદ સભરી જ રહ્યા નથી. કારણ કે અનુકરણમાં દીન, દુબળ પ્રત્યે દયાનું ઝરણું વહી રહ્યું છે પીડિતની પીડા દૂર કરવાની પ્રયત્ન કામના રહેલી છે અને દયા તથા અદિષ્ટા એ આત્માના મુલ્ય છે શુ આત્માના નિશ્ચયનું પણ ક્યારેય સાવચ દોઈ હો છે ? આ અનુકરણ એ જ આદિત્વની જ્ઞાની છે જનત જનત પ્રાણીઓ પ્રત્યે મનમાં આરે કરુણા નહત ધાવ છે ત્યારે તો આત્મા અવિરનિષ્ણામાંથી વિરલીખ્યા તરફ ખલાઈ મારે છે

ત્યારે ખાતરીના તલ્લમાંથી કરુણાનો પ્રવા મુકાઈ જાય છે ત્યારે તે જ્યોત વિનાના રીપક ને છે ? રીવામાંથી પોત છુટાઈ જાય છે તે રીવા રીપે ન રેનાં મારીનું મોતિ મળાય છે તેવી જ રીતે દયાહીન માનવ માણસ પિડા સરખો છે પીડિતને બેઠે તેનું હૃદય કરુણાથી બી નવું નથા.

૫૧ આનંદેશના આત્મામાં મામતી એક વાત છે એક નિશ્ચિત મુજબને પાપ : ૧. દનો એ પણ એક અમાનુષિ કાય છે નિમગ્ન પાપીઓને સ્વર્ગના પાપના આને હ નમન કરવું મિ કારો નામરોતે વીધી

છે, અને મનમાં અનાર્થ કર્મને માટે ક્ષુબ્ધતા જવાઈ જાય છે. ભારતની સરકાર પણ તેનો વિગ્રહ કૃતી નથી આમ તો અહિંસાની ખૂબ મોટી ધોપણાઓ કરવામાં આવે છે. પ્લેટફોર્મ ઉપરથી અહિંસાના સૂત્રો પોકારવામાં આવે છે અને સારાંચે વિશ્વને અહિંસાનો સંદેશો આપવામાં આવે છે, પણ અહિંસાનો સંદેશો આપનાર ભાગ્યમાં હિંસામય કૂર-કૃત્યો હોયે એક થઈ રહ્યા છે સરકાર તો તેને પ્રોત્સાહન આપે છે મત્સ્યોદયોગની ખીલવણી એ તેનું પ્રતિક છે.

સાલગવા પ્રમાણે, દિલ્હી, મુબઈ, કલકત્તા વગેરે મોટા શહેરોમાં ભારત સરકાર કરોડો રૂપિયાના ખર્ચે વિશાળ કતલખાના બાંધવાની છે. તેનો હેતુ એ છે કે વધારેમાં વધારે પશુઓ એકી સાથે સરળતાથી કાપી શકાય આ છે આપણી અહિંસક સરકારની અહિંસાને માર્ગે પ્રગતિ ! ભગવાન મહાવીર, ગૌતમ બુદ્ધ અને મહાત્મા ગાંધીના દેશમાં શું આવું જ બધું થવાનું છે ! એટલું તો અવશ્ય કહેવું પડશે કે અહિંસાના પોકારો પહેલા કરતા કંઈક વધારે જોરથી થવા માડ્યા છે અહિંસાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ એટલું જ ઘટતું જતું રહ્યું છે અને હિંસાનો દાવાનળ પ્રતિક્ષણે તેજ થતો રહે છે.

—હા, તો તે સૂવર, હરિજનની રસીના બધનથી છૂટવા માટે બાકુળતાથી ભાગી રહ્યું હતું હરિજન પણ હેરાન થઈ ગયો હતો છેવટે સુરેલીથી પકડમાં આવ્યું હરિજને તેને પકડી અને બાધી દીધું તે વખતે ત્યાંથી બે મુસલમાનો પસાર થઈ રહ્યા હતા. તેમણે આ દૃશ્ય જોયું તેઓ સૂવરને ઉદ્દેશીને બોલ્યા—“આ બહુ બદમાશ છે તેને ફટકો હેરાન કર્યો ?” તમે જ વિચાર કરો કે બદમાશ કોણ છે ? બિચારું બધનથી જકડાયેલું સૂવર બદમાશ કે તેને પકડનાર કૂર-હૃદયી હરિજન ?

પણ હૃદયહીન વ્યક્તિના હૃદયમાં કરુણા બ્યારે વિદાય થઈ જાય છે ત્યારે તેને પીડિત કૂર જણાય છે અને પીડનાર શાત !

જો ખીજને પીડાતા જોઈને આપણું હૃદય દુ ખથી ભરાય નહિ, પણ, ખીજના દુ ખથી આપણને આનંદ આવે, હૃદયમાં ગલગલિયા થાય તો સમજી લેવું કે શેતાનિયત ગઈ નથી.

ગંધેડો કોઈને લાત મારીને માફી માગતો નથી તેવી જ રીતે જો આપણે પણ કોઈને દુ ખ દઈને તેની ક્ષમા ન માગીએ, અથવા દુ ખી

જેને કારણે બીજાના સુખની ખાતર આપણા સુખનો ભોગ આપવાની આપણે પ્રેરણા મળે છે તે કરુણા કહેવાય છે. બીજાના સુખે સુખી થવું એ ઈચ્છી છે અને બીજાના દુખે દુખી થવું તે કરુણા છે.

જેક પ્રકાર પૂછી લઈ તમે બીજાના દુખે દુખી થાઓ છો કે બીજાના સુખે દુખી થાઓ છો? બીજાના દુખને લીધે જો આપને પીડાતો અનુભવ થતો હોય તો સમજાવે કે તમારા હૃદયમાં માનવતાનો દીવડો અમતી રહ્યો છે પરંતુ આને કોઈની ગાંઠ વડી રહી છે. આજનો માનવી બીજાના સુખથી દુખી થઈ રહ્યો છે. બીજાના સુખ આનંદ અને ઉત્કૃષ્ટિને જોઈને હૃદયમાં આનંદ ન થતો હોય તો સમજાવે જો કે હૃદયમાં સંતાપનિવૃત્તિ થઈ છે. આગે બધી ત્રાસે આજ જિંદગી કામ કરી રહી છે. માનવો કસ્ટર્ડ બે લક્ષ્યવિપતિ બન્યો. તે વેના ચરણ ચૂમવામાં આવે છે પણ જો માનવો કસ્ટર્ડ સ્વપ્નમાં સારી સ્થિતિએ પડ્યો તો ક્યારે એનું દેવાણું તીજે તેને માટે પ્રાર્થના કરાય છે. કારણ કે કસ્ટર્ડને સારી સ્થિતિમાં જોવા માટે આપણી આંખો તૈયાર નથી. આ ૮ વાત સમાવી છે. કસ્ટર્ડ નવા જુદામાન મુનિ આવે અને નવી ૮ વાણીમાં નવી ૮ વાત કરે તો સમાજ નૂતન બસરીનો રંગ વધુ પસંદ કરે છે. એટલે જીની સ્થાપિત ગાદીએ ધરતીકંપથી ધરા મૂગે તેમ પ્રજા જોઈ છે તેવા મુનિને, દરેક પ્રકારે લાંબિત અને અપમાનિત કરવાની ચેષ્ટાઓ થાય છે. મતીન સેજિનીયા નવા અક્ષરો ઉપર અર્થ મોહા કડકડી જોઈ છે અને પછી તે અદા અને આચારની કુદર્ષિ દર્શન સમાજમાં તરી રાસની પ્રત્યે વિરોધનો વટોળ જગાવવા પ્રયત્ન કરે છે. પરંતુ આ અધુરું છે. જો તમારો જિવન બિતરીને જુઓ કે અદા અને આચારની રક્ષા કર્યા અને જોઈ તે કસ્ટર્ડ રહી છે. મેઘાં કપાં અને અદાની જુઓ.

પાડવાથી શ્રદ્ધાની રક્ષા કદી પણ થઈ નથી પણ આ બધું અન્વય માનવતાનું પ્રતિક છે

જ્યારે બીજાને કષ્ટ પડતું જોઈને આપણને પોતાને પીડાનો અનુભવ થવા માડે, ત્યારે જ સમજાવે કે આપણામા માનવતા આવી છે જેમકે બીજાનું દુઃખ આપણું ત્યારે જ જાણે છે કે જ્યારે આપણામા હૃદયની વિશાળતા હોય, વિચારોની પવિત્રતા હોય પવિત્ર હૃદયવાળી વ્યક્તિની વિચારધારા દેટલી ઉદાત્ત હોય છે તે માટે એક પક્તિમા કવિ કહે છે કે —

દયામય એસી મતિ હો જાય .

અપના દુઃખકો સહણુ કિન્તુ, પર દુઃખ દેખા ન જાય

આ સતહૃદયનો સ્વર છે તે જોડે છે કે-પ્રભો ! એવું હૃદય હો કે મારા પોતાના દુઃખ તો હસતા હસતા સહન કરી લઉં, પરંતુ, બીજાનું દુઃખ જોઈને મારું હૃદય દ્રવે હૃદયની આવી વિશાળતા એ જ જીવનનો આદર્શ છે હવામા ઊડીને મનુષ્ય પોતાને ખૂબ જીએ માનવા લાગ્યો છે એરોપ્લેન એ તેની સફળતાનું સીમાચિહ્ન સમજે છે પરંતુ હવામા ઊડવું એમા કોઈ મોટો અમલકાર નથી, કારણ કે ગદી માળી પણ હવામા ઊડી શકે છે પુલ વિના કે નાવ વિના નહીં પાર કરવી એ પણ કોઈ મોટી અમલકારની વાત નથી કુતરાઓ કોઈ પણ જાતના સાધન વગર તે પાર કરી શકે છે જો માનવજીવનનો કોઈ અમલકાર હોય, તો તે એ જ છે કે માનવ બીજાના દુઃખ જોઈને તેને નિવારવાનો પ્રયત્ન કરે દુઃખીને જોઈને આપણું હૃદય ખરેખર કરુણાથી ઊભરાઈ જાય અને તે કરુણા શબ્દોમા ઊતરી દુઃખી પ્રાણે સહાનુભૂતિ પ્રદર્શિત કરે અને વર્તનમા ઊતરી, આપણા હાથ તેની સેવા કરે તે સિવાય આપણે માત્ર સહાનુભૂતિના શુષ્ક ગીત ગાઈએ છીએ જેમા આપણા હૃદયનો રસ નહિ હોય તેમા બીજા કેવી રીતે બીજાઈ શકશે ?

સેવા અને સહાનુભૂતિના દનજ ધી ઉપદેશ કરતા એક તોલા જેટલી સહાયતા કરવી એ શ્રેષ્ઠ છે પણ આજનો માનવી સેવાની વાતો કરે છે, સેવા નહિ મોટી વ્યાસપીઠ (Platform) ઉપરથી હજારો માનવીઓની વચમા, કલાકો સુધી સેવા અને સહાનુભૂતિના ઉપદેશો અપાય છે, પણ જો બે મિનિટની પણ સેવા કરવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય, તો તે વક્તામહોદય ચાલતી પકડે છે આનો અર્થ તો એ થયો કે તેનો ઉપદેશ માત્ર ઉપદેશ દેવા પૂરતો જ હતો તે ફક્ત પરોપદેશે પાંડિત્યમ્ હતું તેમા સ્વર્પણનો કોઈ ભાવ નહોતો

કરુણા ઉપદેશ નહિ પણ આચરણ માત્રે છે કરુણાની વચોનું એ બિંદુઓ શુદ્ધ જીવનમાં લીલીવાડીની સૌરભ લાવે છે આવકનો દસમેા યુલ્લ દ્વાગુતાનો છે દ્વાગુતા એ જીવનના આનંદનું ઝરણુ છે ન્યારે નિર્લેપ હૃદય એ સુખી રેલી છે ન્યાં રનેકે, સહાનુભૂતિ સગળતા અને તરલતાનો અભાવ છે જીવનનું માધુર્ય સહાયતામાં રહેલું છે જે દિવસે પ્રાણીના હૃદય માંથી દયા અને રનેકની સરિતા સુકાઈ જશે તે દિવસે સસાર નહિસમેા બની જશે જે દિવસે માનના હૃદયમાંથી દયા પણ અદાસ ધઈ જશે તે દિવસે તેના નાનાં બળિની શી હાથત થશે ! માતાએ આપણી રક્ષા દયાથી કરી છે કે દૂરતાથી ! જે તેના હૃદયમાં દયા ન હોત તો તે આપણે જેવી રીતે નાશ કરી નાખત કે જેવી રીતે નામણુ પોતાના ઇશનેા અને દૂતરી પોતાનાં વકુલિનીા કરે છે

દૂરતા જીવનનું કલક છે કરુણા જીવનનું માધુર્ય છે પહેલામાં વિદેશની આજ છે બીજામાં શાંતિનો સ્વર છે એકમાં જીવનનો અપકાર છે તે બીજામાં આત્માનો પ્રકાશ છે એટલા માટે વીતરાગ કેવે બનુકેપને આત્મિક યુલ્લમાં મણી છે સમ્યક્ત્વનાં પાંચ મિલ્લોમાં બનુકેપા પણ એક છે કેલસાકે ભેદા બનુકેપાના પણ સાવલ અને નિર્લેપ એવા ભેદ કરે છે પણ આ માત્ર દશ નની શાંતિ છે વાસ્તવિક રીતે બનુકેપાના ભેદ સભવી જ રહતા નથી કારણ કે બનુકેપમાં દીન, દુલ્લભ પ્રત્યે દયાનું ઝરણુ વહી રહ્યું છે પીડિતની પીડા દૂર કરવાની પ્રયત્ન કામના રહેલી છે અને દયા તથા અહિંસા એ આત્માના યુલ્લ છે શ્રી આત્માના નિજયુલ્લ પણ અપારે સાવલ હોઈ હોઈ છે ! આ બનુકેપા એ જ ચારિત્રની જનની છે અનંત અનંત પ્રાણીઓ પ્રત્યે મનમાં ન્યારે કરુણા જન્યુત લાવ છે ત્યારે તે આત્મા અવિરતિપણમાંથી વિરતીપણા તરફ ખસ્યા મડિ છે

ન્યારે માનવીના હૃદયમાંથી કરુણાનો પ્રવાહ સુકાઈ જાય છે ત્યારે તે ન્યોત વિનાના દીપક જેવો છે જે દીપમાંથી ન્યોત છુટાઈ જાય છે તે દીવો દીવો ન રહેતાં માટીનું કાચિયુ મણાય છે તેવી જ રીતે દયાહીન માનવી માટીના પિંડ સરખો છે પીડિતાને ભોઈને તેનું હૃદય કરુણાથી બીજાનું નથી

પૂવ આનંદેશના આમોદા મામની એક વાત છે એક હરિજન સુલ્લરને પકડી રહ્યો હતો એ પણ એક અમાનુષિ કાઈ છે મિચારાં પશુઓને નાઈવનાથી પકડવામાં આવે છે તેમના કરુણ ચિત્કારે નાચરિશને વીધી

છે, અને મનમાં અનાર્થ કર્મને માટે ભુગ્ધતા જવાઈ જાય છે ભારતની સગદાર પણ તેનો વિગેધ કરતી નથી આમ તો અહિંસાની ખૂબ મોટી ઘોષણાઓ કરવામાં આવે છે 'એટફોર્મ' ઉપરથી અહિંસાના સૂત્રો પોષારવામાં આવે છે અને સાગરે વિશ્વને અહિંસાનો સંદેશો આપવામાં આવે છે, પણ અહિંસાનો સંદેશો આપનાર ભારતમાં હિંસામય કૂર-કૃત્યો હોયેકે થઈ ગયા છે સગદાર તો તેને ત્રોત્પાલન આપે છે મલ્ગોલોગની ખીલવણી એ તેનું પ્રતિક છે

સાક્ષણવા પ્રમાણે, દિલ્હી, મુબઈ, કલકત્તા વગેરે મોટાં શહેરોમાં ભારત સગદાર કરોડો કપિયાના ખર્ચે વિશાળ કતલખાના બાંધવાની છે. તેનો હેતુ એ છે કે વધારેમાં વધારે પશુઓ એકી સાથે સળગતાથી કાપી શકાય આ છે આપણી અહિંમત સરકારની અહિંસાને માર્ગે પ્રગતિ ! ભગવાન મહાવીર, ગૌતમ બુદ્ધ અને મહાત્મા ગાંધીના દેશમાં શું આવું જ બધું થવાનું છે ! એટલું તો અવસ્ય કહેવું પડશે કે અહિંસાના પોષારે પહેલા કરતા કંઈક વધારે જોરથી થવા માડ્યા છે અહિંસાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ એટલું જ ઘટતું જતું રહ્યું છે અને હિંસાનો દાવાનળ પ્રતિક્ષણે તેજ થતો રહે છે

—હા, તો તે સૂચક, હરિજનની રમીતા બધતથી છૂટવા માટે આકુળતાથી લાગી રહ્યું હતું હરિજન પણ હેરાન થઈ ગયો હતો છેવટે સુરેકલીથી પકડમાં આવ્યું હરિજને તેને પકડી અને બાંધી દીધું તે વખતે ત્યાંથી બે મુસલમાનો પસાર થઈ રહ્યા હતા. તેમણે આ દૃશ્ય જોયું તેઓ સૂચવરને હૃદયેશીને બોલ્યા—“આ બહુ બદમાશ છે તેને કેટલો હેરાન કર્યો ?” તમે જ વિચાર કરો કે બદમાશ કોણ છે ? બિચારું બધતથી જઠકાયેલું સૂચવર બદમાશ કે તેને પકડનાર કૂર-હૃદયી હરિજન ?

પણ હૃદયહીન વ્યક્તિના હૃદયમાં કરુણા જ્યારે વિદાય થઈ જાય છે ત્યારે તેને પીડિત કૂર જણાય છે અને પીડનાર શાત !

જો ખીજને પીડાતા જોઈને આપણું હૃદય દુઃખથી ભરાય નહિ, પણ, ખીજના દુઃખથી આપણને આનંદ આવે, હૃદયમાં ગલગલિયા થાય તો સમજી લેવું કે શીતાનિયત ગઈ નથી

ગધેડો કાઈને લાત મારીને માફી માગતો નથી તેવી જ રીતે જો આપણે પણ કાઈને દુઃખ દઈને તેની ક્ષમા ન માગીએ, અથવા દુઃખી

પ્રત્યે સમવેદનાના બે શબ્દો પણ જીભેથી ન ઉચ્ચારીએ તો સમજાય કે માનવતાની ભોતિથી આપણુ હવે ઝગમગતુ નથી હયા, માનવતાને પારખવા માટેની સાચી કસોટી છે બે હયા છે તો માનવતા છે જે હલ્લમાં હયા છે તે જ જીવિત હલ્લ છે હલ્લ આમ તો એક માંસનો ટુકડો છે પણ આપણને જીવતા રાખવા માટે પ્રયેક શબ્દે તે રક્તને પરિશ્રમણ કરાવે છે તે રક્ત જ નહિ, પણ આખા શરીરનુ કેન્દ્ર છે તે બોલીને તિતિ આપે છે તેને શુદ્ધ બનાવે છે એ રક્તમાં બે હરણાના બે મિન્દુઓ ભાજે તો તે સજીવ બની જાય છે કરુણા વિના એ માંસના ટુકડાની કાંઈ કિમત નથી.

એક કવિ કહે છે

દયા હીમ વાયરિયા હોરા જનમ ગર્વાંધ,
ક્ષિ પરથરસે વિલક્ષો કર્યો ન કુલ્લ બનાવ,
કોમલછાકા માવ ન મનમે,
ફિટ કયા સુંવરતા તનમે લીવન વિપ વરસાવ ।

હયા વિના જીવન એ ઉજાડ આમ છે ફૂલ છે પણ તે એવું કે જેમાંથી સુગંધ મરી પરવારી હોય. હયાના અભાવમાં જીવન સૂકુ રેતીના રણ જેવું છે હવેમાં બે નાનું શરણુ હયાનું ઝરણુ ફૂટે છે તો આપણુ જીવન ખીંટી કોડે છે તેનામાં માનવતાની હરિયાળી કુબે જવાઈ જાય છે

વૈદિક દશનમાં એક નાનું શપ્ક છે અપારે વિશ્વકર્માએ સર્વ સૃષ્ટિનુ નિર્માણ કર્યું અને પોતાની બનાવેલી સુંદર સૃષ્ટિ ઉપર એકવાર નજર ફેરવી તો તે પોતાની કળા ઉપર વારી જમા. પણ એક વિચાર તેમના મનમાં આવ્યો કે આ સૃષ્ટિને ઉપભોગ કરનાર તો હાઈ છે નહિ, પછી તેનો અનંદ કેવલ માણુશી છે ત્યારે વિશ્વના સર્વ સક્રિયમાન માનવીનુ નિર્માણ કરવાનો સહન કર્યો.

આ શુભ સંજ્ઞાપત્રી જાણુ અપારે સ્વપ્ને ભઈ ત્યારે તે વિશ્વકર્મા પાસે આવ્યુ અને બોલ્યુ ભગવન! આવી શુભ ન કરશો. એ પ્રાણી દલ અને એઈમાની ફેલાવીને અસહ્યને જન્મ આપશે અને આપની શુભ સૃષ્ટિને અશુભ બનાવવાનો પ્રયત્ન કરશે. આમને પણ ખબર પડી તેણે કહ્યું- ભગવન! માનવ નામનુ પ્રાણી કેવળ સ્વાર્થી જ બનશે. અપારે તેનો સ્વાર્થ જોખમીતો જણાશે ત્યારે તે પોતાનાં માતા પિતા બાઈ સુદનિ મારી નાખશે. સૃષ્ટિએ અપારે વિશ્વકર્માના માનવની રચના કરવાના નિશ્ચયની વાત જાણી ત્યારે તેણે કહ્યું- હે નાથ! માનવી સત્ય અને આય એ બન્નેની

પાછળ તો લઠ્ઠ લઈને પડવાનો એ બે ગયા તો પછી હું કયા રહીશ ? આખી સૃષ્ટિમા એ પ્રાણી સહારનું સાધન બનશે ત્યારપછી, વિશ્વકર્માની સૌથી નાની પુત્રી દયા આવી. તેણે કહ્યું " પિતાજી ! એ પ્રાણીનું તમે જરૂર નિર્માણ કરો. જે આપના બધા દૂતો સુધારવામા નિષ્ફળ નિવડશે તો હું તેને સુધારવા પ્રયત્ન કરીશ " પછી, દયાના અનુરોધથી, વિશ્વકર્માએ માનવીની રચના કરી

ખરેખર, દયાનો નજીવો, સાધારણ સ્પર્શ પણ હૃદયને કોમળ બને મધુર બનાવી દે છે એટલા માટે તો આગમમા અનુક્ર પાને સ્થાન છે. એ અનુક્ર પા જ પશુને માનવી અને માનવીને દેવ બનાવી શકે છે.

જ્ઞાતા સૂત્રમા જુઓ. પહેલા અધ્યયનમા જ કરુણાની વાત સજાળાવી છે મગધ સમ્રાટ શ્રેણિકના પુત્ર રાજકુમાર મેઘ, ભગવાન મહાવીરની અમૃત-વાણીનું પાન કરી, રાજભવનની જીવિત લક્ષ્મીનો ત્યાગ કરી, મુનિ બને છે પહેલી રાત્રે, જ્યારે દીક્ષા મહેલોત્સવની શરણાર્થિઓના સૂર હજી કાનમાં ગુંજી રહ્યા હતા, ત્યારે સુકુમાર મેઘમુનિને આખી રાત ઉધ ન આવી કયા કૂલોત્રી સુકોમળ સૈયા અને કયા જગીન પર એક વચન બિજાનું । આ સૈયા અને મુનિઓના સ્વાધ્યાય તથા મુનિઓની થતી અવરજવર એ બંનેએ મળીને નવદીક્ષિત મુનિના મહેલની યાદ તાજી કરાવી તેના મનમા થયું કે હું કેવો ભોળવાઈ ગયો । રાજમહેલનો સ્વર્ગીય વૈભવ છોડીને અહીં આવી ફસાયો । કેટલી મોટી ભૂલ કરી ?

તેની મમતાળુ માતાએ કેટલોય સમજાવ્યો હતો પણ દીક્ષાની પણ એક ધૂન હતી છેવટે તેણે વિચાર કરતા કરતા નિશ્ચય કર્યો કે સવારમા ભગવાન મહાવીર પાસે ઉઠતાવેત જવું અને સયમના બધા સાધનો તેમને સોંપી દઈ, ઘેર આત્મા જવું અને કહી દેવું કે સાધનાનો ભાર આ કોમળ શરીર સહન કરી શકતું નથી

અને આમ રાજભવનોના સ્વપ્ના સેવતા, મેઘકુમાર સવાર પડવાની રાહ જોતા હતા સવાર પડ્યું સૂર્યના પ્રથમ કિરણો દેખાતા જ તે ભગવાન મહાવીર પાસે પહોંચ્યા વદન કર્યો ત્યારે ભગવાન મહાવીરે કહ્યું—“ મુનિ મેઘ ! રાત્રીના મુનિઓના સ્વાધ્યાય અને અવરજવરથી તમે વિચલિત થઈ ગયા । જૂમિની સૈયાએ તમને મહેલોત્રી સુકોમળ સૈયાની યાદ દેવરાવી । અને તમે મનમા સવારે મારી આડા લઈ, મહેલમા જવાનો નિશ્ચય કર્યો . પણ મેઘ ! જરા તમે તમારી પાછલી વાતોનું સ્મરણ કરો જ્યારે તમે

વિશાળકામ દ્વારીનો જેઠા ખાસ જ્યો દતો તમે એક દ્વારીના યોગના આગેવાન દતો તમે તમારા પરિવાર માટે વનમાં એક વિશાળ મડપ બનાવો હતો. એક વખત વનમાં પ્રચંડ દાવાનળ લાગ્યો અને તમે જો મડપમાં તમારા ટોળા સાથે સવના આબુની રક્ષા માટે પહોંચ્યા.

જેમ જેમ આગ વધતી ગઈ તેમ તેમ વનનો એક એક ખૂણો તેમાં સપાટો જતો હતો. પ્રચંડ પવનને લીધે આગ વધતી જતી હતી. ત્યારે વનમાં બીજા પ્રાણીઓ પણ આત્મરક્ષા માટે તમ્બારા તે મડપમાં આશ્રય અને તમે પ્રેમથી સવને જગા આપી. આ આગને લીધે જ મજત વેર પણ ભૂધાઈ ગયાં સિદ્ધ અને જકરી પણ તમારા મડપમાં એકબીજાની નજીક થઈ હતી. ખરેખર કુખની સમાન અવસ્થા આત્મીયતાને માત્ર બનાવે છે. જેવી રીતે અધારમાં દરેક નાની મોટી વસ્તુ પોતાનો બેદશ્યવ ભૂલી એક સરખી બની જાય છે તેવી જ રીતે કુખના અધકારમાં પ્રાણીઓ પોતાનાં વેર ભૂલી જાય છે.

તમારા મડપમાં વનમાં બધાં પ્રાણીઓ મહેમાન બન્યાં હતાં. તે વખતે એક નાનું સસલું ત્યાં આવ્યું પરંતુ આખોય મડપ બધાં પશુઓથી ચિકાર કરાઈ ગયેનો હતો. આ નાના સરખા સસલા માટે પણ તેમાં જગા રહી ન હતી. તે વખતે તમારા શરીરે અજવાળ આવવાથી તમે એક પગ કાઢ્યો હતો. તે વખતે સસલાએ ત્યાં જગા ખાલી જોઈ અને ત્યાં આવી બેસી ગયું. તમે જોયું કે પગ નીચે મૂકવાની જગા નહોતી. અને મેથકુમાર! એ વખતે મજેન્દ્રકેપ તમે વિચાર કર્યો કે આ નાનું પ્રાણી મારા શરણમાં આવ્યું છે. જો મારો પગ કુ નીચે મૂકીશ તો એક ક્ષણ માત્રમાં તેના પ્રાણ નીકળી જશે. તમારું મન કડુણાથી કરાઈ ગયું. તમે તમારો પગ જમીન પર ન મૂકતાં બદલ રાખ્યો. તે વખતે તમારા હૃદયની કડુણાને કારણે તમે મનુષ્ય માત્ર બાંધ્યું.

આગમ આ વાતની સાક્ષી આપે છે.

સપ્ત જુમ મેઘા સાપ વાળાણુકપિયાપ, મૂયાણુ કપિયાપ.
સીવાણુકપિયાપ સત્તાણુ કપિયાપ. સસાર પરીતિક્રમ માણુસ્તાઙ્ગમિતારે

—ગાંધી ધર્મ ક્યાં સુર જ. ૧

મદાદમરણુ ભગવાન મદાવીર બોલ્યા—પ્રાણુ ભૂત જીવ મારે સત્કર્મી આ અનુકાંપથી જ તમે સસારને સીનિત કર્યો અને મનુષ્યનું આનુષ્ય બાંધ્યું. તજુ વિજ્ઞ વીત્યા દાવાનળ શાંત થયો. પશુપક્ષીઓ પોતપોતાને

સ્થાનકે પહોંચ્યા ગળે-દ્રડપ તમે જગ્યા ખાલી જોઈ જમીન પર પગ મૂકવા માગ્યો પણ ત્રણ દિવસથી અદ્ધર રહેવાને લીધે પગમા ખાલી ચઢી ગઈ હતી એથે દિવસે પગ જમીન પર મૂકવા જતા આપુ શરીર જમીન પર પડી ગયું અને પ્રાણ નીકળી ગયા આ હાથીના જીવે રાજા બ્રેણિકના મહે-જમા રાજકુમાર તરીકે જન્મ લીધો

પૂર્વજન્મની આ વાત સાલળતા મેઘકુમારની વિચારધારાએ નવો વળાંક લીધો તે સયમમા સ્થિર થયા, અને ગમે તેવા કષ્ટોનો સામનો કરવા માટે તે તૈયાર થયા

આ કરુણાનો સ્પર્શ પશુમાથી માનવ અને માનવમાથી દેવ બનાવે છે એટલે એક વિચારક કહે છે-૨૫ શુ જુઓ છો ? ગુણ જુઓ કુળમા શુ જોવાનું છે ? શીલને જુઓ અધ્યયન જોવા કરતા પ્રતિમાનો ચમત્કાર જોવો જોઈએ ભાષણમા શુ જોવું ? આચરણ જોવું જોઈએ તપ જોવા કરતા સહનશીલતા જુઓ ધર્મના દયા જુઓ કેમકે, ૨૫ અને કુળ તો બાહ્ય આપોને માટે છે, જ્યારે ગુણ અને શીલ તો આત્મિક સૌન્દર્ય છે અધ્યયન અને ભાષણ માનવીનું મૂલ્યાકન કરવાના સાધન ગણાય છે, પણ તેમા કોઈકે વખત જૂલ થવાનો સભવ છે વિશાળ અધ્યયન કરનાર અને લાખ લાપણો કરનારના અંતર જુઓ તો કેટલી વખત તફાવત ખાલી જ હોય છે

એટલે, જીવનનું મૂલ્યાકન અધ્યયન અને ભાષણથી નહિ, પ્રતિભા અને આચરણથી કરો તપથી દેહ દુર્બળ બની સકે છે પણ આપણે દેહને નહિ, વાસનાને દુર્બળ બનાવવી છે શરીર તો અનેકવાર જન્મ્યું છે, અનેક-વાર મર્યું છે પણ આપણે તો મનને મારવું છે જે તપની સાથે સહન-શીલતા આપી તો સમજે કે હીરો મોનાની વીંદીમા જગાઈ ગયો તમે ધર્મની તુલના માત્ર ક્રિયાક્રિયાથી ન કરો તમે એ જુઓ કે તમારા હૃદયમા દયા અને કરુણાની લાગણીઓ છે કે નહિ જે તે ન હોય તો ધાર્મિક ક્રિયાઓ પૂરી રેતી જેવી છે માત્ર કરુણા જ એ સૂકી રેતીને મિનગધતા અપી ગે છે

ત્રેમની આ ત્રણ ધારાઓ સદૈવમા આપની સમક્ષ રજા કરી ગયો છું ભક્તિ, મંત્રી અને કરુણાની ત્રિવેણી, આપના હિરના સર્વે પહેલાં ગદે અને જન્મજામનના તાપને ધોતી રહે એ જ કલ્યાણની વાતના છે

મનની કામળતા જીવનની મિદ્યલ છે. મનની મિદ્યલ જ્યારે વાણીમાં જતારે છે ત્યારે તે વિનમ્રતા કહેવાય છે. કુસોની કામળતા જ્યારે હૃદયમાં આવે છે ત્યારે જીવનમાં વિનમ્ર પ્રવેશ કરે છે અને ત્યારે જ જીવનની પ્રત્યેક ક્ષિપ્રઓમાં તે સ્વાકાર થાય છે. આકાર દેવતાને શેતાન બનાવે છે ત્યારે વિનમ્રતા શેતાનને દેવ બનાવે છે. વિનમ્રતા એ દેવતાઈ પાંખ છે જે જીવનને બેઝે સર્વ જાય છે.

જીવનનો કાર્ષિક એવો મિલન છે કે માનવી નમીને જ જાગળ વધી શકે છે જે થડો પાણીમાં નમે છે તેજ કારણ છે. કૂવામાં થડો નાખીએ અને નેઈએ તો જળાશય કે થડો પોતે પાણીમાં છે તેની ચારે બાજુએ પાણી છે. પરંતુ તે તેજ ખાલી જ હોય છે. તેમાં એક રીધું પશુ પાણી કારણ નથી જ્યારે તે એક બાજુ નમે છે ત્યારે જ તેમાં પાણી કારણ છે. તેવી રીતે જો જીવનના થડને જળાશય કારણ હોય તો નમવું પડશે. જો નમન કરતાં ન થીજ્યા તો પશુ કામે જાપ કાર્ષિક સતની પાસે જાએ. કાર્ષિક વિદ્યાની પાસે કામે જાએ. કાર્ષિક દસનરાજન્યા પ્રોફિસર કે કાર્ષિકાસ જૂએળ કે સાયન્સના નિષ્ણાત હોય તેની પાસે જર્ષ જાપ જાપની જાતને વિદ્યાન્યા અથવા સાયરમાં જર્ષ શકશે. પરંતુ હૃદયમાં વિનમ્રતા નહિ તો તેની પાસેથી શાનનો પૂર્ણ પ્રકાર પ્રાપ્ત નહિ થાય.

વિનમ્રતાના જાણવમાં વિશેષતા પશુ વમારી સામે પોતાનું દિલ નથી જોઈ શકતા. કારણ કે સિખની ગેરસિસ્ત અને સિદ્ધ ક્ષતા તેના મનમાં ખિન્નતા પેદા કરે છે અને જા ખિન્નતા હૃદયના ખુશતા દરવાજાને બંધ કરી દે છે.

આજના વિદ્યાર્થીયર્ષમાં શાનનું બેઝ જોવામાં આવતું નથી. તેમજ

ક્ષેત્ર વિસ્તૃત છે, પુસ્તકો પુષ્કળ છે, કોલેજો વિશાળ છે, બ્યવસ્થા સુદર છે, છતાં વિદ્યાર્થીની જ્ઞાનની ઝોળી ખાલી છે. જ્યારે કોઈ મહત્ત્વ પ્રશ્ન થાય છે ત્યારે તે દિવાલ તરફ આંખો કરી બેસી જાય છે. તેનામાં સત્યને સ્પર્શવાનું સાહેસ પણ જણાતું નથી કેમ ? આ બધાનો વિચાર કરશે તો જાણશે કે વિદ્યાર્થીવર્ગમાં એવી કાંઈક ત્રુટિ છે જે તેને જ્ઞાનના ઊડાણમાં પહોંચવા દેતી નથી જ્ઞાનની ધારા વહે છે તે ઉપર ઉપરથી વહી જાય છે, પરંતુ અહર પ્રવેશ કરી જીવનને બીજાવી શકતી નથી, કારણ કે આજના વિદ્યાર્થી -જીવનમાં વિનમ્રતાની માટીની કમી છે. માટીને સ્થાને પથ્થર જડાયેલ છે. પથ્થરમાં ચમક છે, ચળકાટ છે અને હજી વધુ ચમક લાવી પણ શકાય તેમ છે પણ પથ્થરમાં પલ્લવવાની શક્તિ નથી એ શક્તિ તો માટીમાં જ છે કે જે એક એક કણને બીજાવી, નરમ બનાવી તેમાંથી અકુરો ફોડી શકે છે. આ માટીમાં જ એ શક્તિ છે કે એકમાથી હજાર ખીજ જાગી શકે છે. પથ્થર પર પડેલા અનાજના દાણા નાશ જ પામે છે. પથ્થર અને માટી બંને અનાજના દાણાઓનું અસ્તિત્વ મિટાવી દે છે, પણ પથ્થરથી કાંઈ નવું સર્જન થતું નથી, જ્યારે માટીનો પ્રત્યેક કણ ખીજના એક એક અણુમાં નવચેતના લાવે છે અને એકમાથી અનેક કણો સર્જાય છે. આમ માટીના સંયોગે એકના હજારો થાય છે, જ્યારે પથ્થર કોરો ને કોરો જ રહી જાય છે.

માટે હૃદયને પથ્થર જેવું કઠોર નહિ, પણ માટી જેવું કોમળ બનાવો. તો જ તેમાં જ્ઞાનના અકુરો ફૂટી શકશે એટલે જ તત્ત્વવેત્તાઓ કહ્યું છે કે જો ગુરુની પાસે ખાલી જશો તો ગુરુને પણ ખાલી કરીને આવશો. જો મન-રૂપી ઘટ પહેલેથી જ અહ કાર, મઠ અને મત્સરની વિકૃતિઓથી ભરેલો હશે તો તેમાં જ્ઞાનનું અમૃત ક્યાંથી ભરાશે ? જો ક્ષત્ર્ય પરાણે તેમાં અમૃત રેડવાનો પ્રયત્ન કરશે તો, અમૃત ઉપરથી દોળાઈ આસુ જશે અને જ્ઞાનનો સ્પર્શ થવાથી અહ કાર ખીલી જશે. અહ કાર ઉપર જ્ઞાનની પાખડી બેસશે જે ભયર નીવડશે પણ એવો પડિત 'અધૂરો ઘડો છવકાય'ની કહેવત સાચી પાડશે.

જીવનનો કુલ જો જ્ઞાનના અમૃતથી ભરવો હોય તો પહેલા તેમાંથી અહ ના વિપને કાઢી નાખવું જોઈએ. તે સિવાય તે જ્ઞાનને પણ વિપમ્બ બનાવી દેશે. ઝેરનું એક દીપ્ત વાસણમાં ભરેલા દૂધને ઝેર બનાવી દે છે, તો તો પણ ઝેર જ બની જાય.

જ્યાં સુધી સોનું નરમ ન થાય ત્યાં સુધી તેના ઘાટ ધડી શકાતા

નથી. તેની રીતે જ્ઞાનના ઘાટ ધડા મારે હૃદયરૂપી સુવર્ણને નરમ જનાવવું જોઈએ. આથી જ જીવન અને જન્મતના ચાતા ઝગવાન મહાવીર પાવાપુરોમાં અતિમ પ્રવચનનો પ્રારંભ કરતાં સર્વપ્રથમ વિનય ધર્મને જ રચાન આપ્યું છે. કુરુક્ષાવતાર મહાત્મા યુધિષ્ઠિરે આપેલ ઉપદેશોને તેમની પત્નીના સિંધોએ વિનય પિટક ને નામે સંગૃહિત કર્યા છે.

પાશ્ચાત્ય જન્મતના વિદ્વાન હેનરી કહે છે કે જો આપણે સ્વર્ગમાં જવું હોય તો નમ્ર પડી કારણ કે સ્વર્ગની છત તે કચી છે પણ દરવાજો નાનો છે. મારે આપણે નમ્ર પડી ઝગવાનના સમવસરણમાં દેખાતાં આમરો પણ આપણને એ જ સંદેશ આપે છે કે જો નીચે ઝૂકીને જાયે ચઢીએ છીએ.

નમ્ર એ જરૂરી છે. પરંતુ જેવળ શરીરથી નમ્ર તો વિનય નથી. હાકાનો માથો તો ધક્કીયે વાર ચૂકે છે. આપણે આપણા સ્વાર્થ માટે ચત્ત દિવસ ઝૂકીએ છીએ. આવા ઝૂકવાનો કોઈ અથ નથી. એમ તો કસરત કરી વખતે આપણે શરીર વળે છે. નમે છે પણ કસરતનું નમન વહન નહિ કહેવાય. કેમકે શોળ કોઠ કલાક કસરત કરી પસીના ઉતારનાર ધ્રુવક પિતાને સમાન આપણ ખુરશીમાંથી બેઠે પણ ચવાની તરફી લેતા નથી. ગુરુના ચરણે પડામાં તે શરમ અનુભવે છે. ખરી વાત એ છે કે વિનયમાં મન નમવું જોઈએ. તનની સાથે મન નમે ત્યારે જ વિનયની મધુરતા મળે શકે છે.

મનને નમાવવાની પદેલી શરત છે અહ કાનુ ગળી જવું. જ્યાં સુધી મનનું અહ ગળતું નથી ત્યાં સુધી ગુણીજનોના ગુણો જોઈને નમન કરવાની જાતના થતી નથી. મનના અહ કારનો નાશ કરવા માટે આપણે આપણો જાતને નાની માનીએ. મનની લઘુતા જીવનની સરળતાની નિશાની છે. જ્યાં લઘુતા છે ત્યાં લોકપ્રિયતા પણ છે.

આખાતમેઓ કવિશ્રી જ્ઞાન દમનજી એક પદમાં લઘુતાના મહુર્જનું વર્ણન કરે છે.

લઘુતા મેરે મન આની લઈ ગુરુજમ જ્ઞાન નિશાની
સિદ્ધારાજ ધામને જાવે સખિયાં દિલમિલ લાઝ લાવે.
બોલે હોય તો નન ન પાવે જો જાવે તો સિંધ કટાવે.

આખ્યાત્મિક ચોગીસત લઘુતાનું આધિક વિન પ્રસ્તુત કરે છે. લઘુતા દેહી મોલક છે. નાનુ જાળક દરકને પ્રિય હોય છે. સત્તુ જાળક હોય

તો પણ તેને ખોળામાં લેવાનું દિલ થાય છે માણસની વાત તો ઠીક પણ કૂતરીના પણ નાના ગલુડિયા પ્રિય લાગે છે નાના છોકરાઓ તેમને ઉપાડીને ફેરે છે નાના બાળકો રાજના મહેલમાં ઘૂસી જાય તો પણ તેમને કાઈ રોકી શકતું નથી રોકવાની વાત તો શી પણ રાણી-મહારાણી પણ તેમને ખોળામાં બેસાડી દે છે તેનું પણ વાત્સલ્ય જાગી બેઠે છે પ્રેમથી તેને ખવડાવશે, પીવડાવશે, તેનું મન રજન કરશે અને વાત્સલ્ય-રસમાં પોતાની બધીયે ચિંતાઓ ઘોડા વખત માટે ભૂલી જશે

વર્ષો વીસ્યા પછી બાળકમાંથી કિશોર અને કિશોરમાંથી તરુણ બન્યો. હવે જો એ યુવક કદાચ રાજમહેલમાં જવા માગે તો તેને કાણ જવા દેશે ? કદાચ દુર્વાસના સાથે તેણે બળપૂર્વક પ્રવેશ પણ કર્યો તો તેની સલામતી પણ જોખમમાં આવી પડશે અને જીવતો બહાર નીકળી શકશે કે કેમ તે પણ એક પ્રશ્ન રહેશે

જેના જીવનમાં, જેટલે અંશે હકીકત હોય તેટલે જ અંશે દુનિયા તેને ખૂંજે છે અસત્યનો સામનો પણ તે જ કરી શકે છે અથવા વિશ્વાસમાં ભટકતી જનતાને તે પ્રકાર પણ આપે છે અને ખોટી પરપરાઓને વળગી રહેતી દુનિયાને તે લપડાક પણ લગાવે છે, છતાં જનતા તેની વાતને પ્રેમપૂર્વક સાંભળે છે સત્ય વાત એ છે કે દુનિયાની સામે બિલા રહેવાની શક્તિ નમ્રતામાં જ છે

ભગવાન મહાવીર, ઇસુ ખ્રિસ્ત, મહાત્મા ગાંધી, ભક્ત પ્રહલાદ, શ્રીકૃષ્ણ વગેરે મહાપુરુષો દુનિયાની સામે થઈ રહ્યા હતા કારણ કે તેઓ નમ્રતાના સાક્ષાત અવતાર હતા જનપ્રવાહની સામે થવાની શક્તિ તેમણે નમ્રતામાંથી જ મેળવી હતી જગતની સામે સફળતાપૂર્વક એકલા બિલા રહેવાની શક્તિ નમ્રતા વિના અસંભવિત છે

નમ્રતાના ત્રણ લક્ષણો છે —

- ૧ કડવા પ્રશ્નનો મીઠો ઉત્તર આપવો
- ૨ ક્રોધના ભડકા વખતે ગુપ્ત રહેવું
- ૩ અપંગધીને દડા ફેલી વખતે પણ ચિત્તને કામળ રાખવું

કડવી વાતનો કડવો ઉત્તર તો પશુઓ પણ વાળે છે જો કદાચ તમે આવેશમાં આવી જઈ તેને તિરસ્કારો છો તો તે પણ ગરમ થઈ જાય છે પણ માનવ ! તું પશુઓ કરતા ઉચ્ચ સ્થાને છે પશુઓ નીચું મોં રાખી

નથી. તેરી રીતે જ્ઞાનના ઘાટ ખડવા માટે હૃદયરૂપી મુવલ્લુને નરમ બનાવવું જોઈએ. આથી જ જીવન અને જન્મતના ચાતા ભગવાન મહાવીરે પાવાપુરીમાં અતિમ પ્રવચનનો ઘરેલો કરતાં સર્વ પ્રથમ વિનય મર્મને જ સ્થાન આપ્યું છે. કુસુમાવતાર મહાત્મા યુધિષ્ઠિ આપેલ ઉપદેશોને તેમની પછેના સિમ્બોએ વિનય પિટક ને નામે સંગૃહિત કર્યા છે.

પાશ્ચાત્ય જન્મતના વિદ્વાન હેનરી કહે છે કે જો આપણે સ્વર્ગમાં જવું હોય તો નમવું પડે. કારણ કે સ્વર્ગની છત તે બ્રહ્મા છે. પણ દરવાજો નાનો છે. માટે આપણે નમવું પડે. ભગવાનના સમવસરણમાં દેખણતાં આમરો પણ આપણને એ જ સંદેશ આપે છે કે અમે નીચે મૂકીને બીચે ચડીએ છીએ.

નમવું એ જરૂરી છે. પરંતુ કેવળ શરીરથી નમવું તે વિનય નથી. હાડકાંનો માથો તો બધીથે વાર મૂકે છે. આપણે આપણા સ્વાર્થ માટે ચત દિવસ મૂકીએ છીએ. આવા મૂકવાનો કોઈ અર્થ નથી. એમ તો કસરત કરતી વખતે આપુ શરીર વળે છે. નમે છે. પણ કસરતનું નમન વલ્લ નહિ કહેવાય. કેમકે રોજ દોઢ કલાક કસરત કરી પસીના ઉતારનાર મુવલ્લ પિતાનું સમાન આપવા ખુરશીમાંથી બેઠો. પણ ઘડાની તસ્લી સેતો નથી. ગુરુના ચરણે પડવામાં તે શરમ જનુભવે છે. ખરી વાત એ છે કે વિનયના મન નમવું જોઈએ. તનની સાથે મન નમે ત્યારે જ વિનયની મધુરતા મળી શકે છે.

મનને નમ્રાવચની પહેલી શરત છે. અદકાગનુ મળી જવું. ત્યાં સુધી મનનું અદક મળતું નથી ત્યાં સુધી મુશીજન્યોના ગુણો જોઈને નમન કરવાની ભાવના થતી નથી. મનના અદકારનો નાશ કરવા માટે આપણે આપણી જાતને નાની મનીએ. મનની લપુતા જીવનની શરણાગતી નિશાની છે. ત્યાં લપુતા છે ત્યાં લોકપ્રિયતા પણ છે.

આપણા મનોમી કવિથી જ્ઞાનદાસનાજી એક પદમાં લપુતાના માધુર્યનું વર્ણન કરે છે.

મનુષ્ય મરે મન આની લઈ મુરખમ જાન નિશાની.
જન જગત સામમે જાવે સખિયાં દિલમિમ ભાલ લાવે
જોડે દેવ તો નન ન આવે તે જાવે તો યિત કરાવે.

આખ્યાયિક મોખીસત લપુતાનું આર્થિક મિત્ર પ્રમુખ કરે છે. લપુતા પેટથી માંડે છે નવું જાજક દરેકને દિવ દેવ છે. લપુતા મળે છે.

મુરુ આવ્યા છતાં જિભો પણ ચતો નથી ! આવી ભાવના હોય, અથવા મોટાનુ જેટલુ વધારે સન્માન કરીશુ તેટલા તે વધારે પ્રસન્ન થશે અને સ્ત્રીજા જોનારા પણ મારી નમ્રતાને વખાણુગે, આવી બન્ને ભાવનાઓથી કરવામા આવતો વિનય તે લોકપ્રિયાર વિનય છે

૨. ભય વિનય : અપરાધી, ન્યાયાધીશનો ખૂબ જ વિનય કરે છે. તે જાણે છે કે જો તેમનુ સન્માન નહિ કરુ અને તે નારાજ થશે તો સજા વધારે કરશે વિદ્યાર્થીના હાથે ભૂલ થઈ જવાથી તે પણ ક્યારેક ક્યારેક શિક્ષકનુ ખૂબ સન્માન કરે છે આ ગીતે શિક્ષકને સતોધીને, ઓછી સજા પ્રાપ્ત કરે છે શિષ્ય પણ અપરાધમા આવે ત્યારે આચાર્યનુ વધુ સન્માન કરે છે તે આચાર્યનુ સન્માન એ માટે નથી કરતો કે તેમની થાસે આચાર-ધર્મની પરપરા સુરક્ષિત છે અથવા તે સઘના નાયક છે અથવા તો તે સયમના રસ્તા ઉપરથી ભટકતા સાધુઓને સન્માર્ગે ચઢાવે છે પણ અપરાધી શિષ્ય, તેમના આત્મિક ગુણોથી આકર્ષાઈને નહિ પણ પ્રાયશ્ચિતથી અથવા માટે આચાર્ય પ્રત્યે વિનયનુ પ્રદર્શન કરે છે આવી જાતનો જે વિનય તે ભય વિનય છે

૩. અર્થ વિનય : કલાર્ક મેનેજરનુ સન્માન કરે છે. મેનેજર પેદીના માલિકનુ સન્માન કરે છે. મુનીમ શેઠનુ સન્માન કરે છે અને શેઠ પ્રધાનોનુ સન્માન કરે છે આ બધાની પાછળ એક નાની સરખી સ્ત્રીજા-પૈસા કામ કરે છે વિનય રાખવો જોઈએ માટે આમા વિનય રાખવામા આવતો નથી પણ પોતાના કરતા વધુ સ પતિષાળી છે મટે તેમને નમનુ જરૂરી છે, એમ માની બૂઠે છે જો વિનયનુ સાચુ સ્વરૂપ હૃદયમા વસ્યુ હોય તો માલિકની થાસે બકરી જેવો બની જતો મેનેજર, કલાર્કની સામે કેમ સિદ્ધ જેવો બની જાય છે ? અને પ્રધાનોને નીચા વળાવળીને સજામો કરનાર શેઠ, મુનીમની જરાક ભૂલ થતા કેમ રાતાપીળા થઈ જાય છે ?

તેનુ કારણુ એ છે કે આ વિનયમા તેનુ અસલ સ્વરૂપ નથી પણ વિનયના સ્વાગમા પૈસા છુપાયેલા છે આને અર્થ વિનય કહેવામા આવે છે.

૪ કામ વિનય -જેના હૃદયમા વાસના ભરેલી છે તે પણ નમે છે તે તો એટલો નમે છે કે નાના બાળકને પણ પ્રજ્ઞામ કરવા તૈયાર થઈ જાય છે નાના માણસોના પગમા પોતાનુ મગ્તક મૂકવા પણ તૈયાર થાય છે પણ ક્યારે ? કે જ્યારે વાસનાનુ પાપ પહાડ પર ચઢી પોકારવા માડ્યુ

આમે છે ત્યારે તુ કોમે મોઢે, છતી કાઢીને ફરે છે એટલે ઝેરનો ઉત્તર ઝેરથી વાળવામાં માનવતાની કાંઈ કિંમત નથી. તુ તો ઝેરનો ઉત્તર અમૃતથી આપ. વાણ, પૃથ્વી ઉપરના આર્ત પાણીમાંથી પાણી ખેંચે છે પણ મીઠા પાણીના રૂપમાં પૃથ્વી ઉપર વર્ષાવે છે તો તમે સ્વામર નહિ વાણ બને. સ્વામર પાસે અસીમ જળ છે તે રત્નાકર કહેવાય છે છતાં તે પૃથ્વીથી કોમે મીઠી શકેનો નથી. તેનો મોઢામાં મોઢા હોય એ છે કે મીઠા પાણીને આડુ બનાવી દે છે તો તમે પૃથ્વીના પેટાળ પર પેટ પચાનારા કીચ નહિ પણ આકાશની સ્વતંત્ર ક્રિયામાં આશ્વ લેનાર વાણ બને અને ક્રિયાશીલ મિહાશમાં પસંદાવવાની કળા શીખે.

વિનમનુ બીજુ ક્ષણે છે કોપના કાઠકા વખતે સારું રહેવું કોપની સ્થાપતી સ્વપ્નાઓમાં પેટ્રોલ છાંટવાનું કામ થઈ શુદ્ધિમાનનું કામ નથી. બે આપનાથી બની શકે તો આજ વખતે પાણીનું કામ કરો નહિ તે તમારી નતને અમાવી અલગ થઈ બને.

ત્રીજી વાત અપરાધીને દડા ફેલી વખતે પણ ચિત્તકેમળ રહેવું જોઈએ. કોઈ સાધુના જીવનમાં હોય લાગે છે તો આચાર્ય તેને પ્રમુખિત આપે છે તેમ જતાં આચાર્યના મનમાં સિદ્ધ પ્રત્યે દેટલી ક્રમળ ભાવના હોય છે માતા કણ્ઠી વખત જાળકને શિક્ષા કરતી હોય છે કઠોર શિક્ષા કરતી વખતે તેમાં કુરવા દેખાતી હોય છે જેનારને દેટલીક વખત એમ પણ લાગે કે તુ જાળક પર અસીમ મનન સંપન્નાર આ જ માતા છે ! કે જેની વાત્સલ્યની ધારા બીજકુલ સુધાર્થી ગઈ છે અને આજ રેતી જ બાકી રહી હોય એમ લાગે છે પણ અહારથી જેનારને શી ખજાર પડે કે આ કઠોર દેખાવા અવરણ નીચે વાત્સલ્યનું ક્રમળ ઝરણુ વહી જાય છે ! તેથી રીતે શિક્ષા કરતી વખતે હાથ બંધે કઠોર બને પણ મન કઠોર ન બને તે ભે જો એટલે જ સિદ્ધની બૂલ વખતે કઠોર શિક્ષા કરનાર આચાર્યને પણ વિનમની પ્રતિભૂતિ કહેવામાં આવેલ છે અને આજમાં તેમની વિનમતાની સાધ્યો સ્વાધી છે આ લોકમાં માનવે વિનમી રહેવાનું છે પણ વિનમની પાછળ કમ અગર સ્વામ પણ કામ કરે છે

વત્સવેણ્યોએ વિનમનાં પાંચ રૂપ બતાવ્યાં છે :

૧ હોઝેપચાર વિનમ આ જાતના વિનમમાં અતરની પ્રેરણા વિના માત્ર અહારનો દેખાવ હોય છે મોઢાઓ આત્મા અને સ્વાસ્થ્ય નહિ કરીએ તો મોઢામાં ખરાબ દેખાશે. લોહા કહેશે કે દેટલો અડકારી છે !

ગુરુ આવ્યા છતાં ભોગે પણ ચતો નથી આવે લાવના હોય, અથવા મોટાનું જેટલું વધારે સન્માન કરીશું તેટલા તે વધારે પ્રસન્ન થશે અને ખીજાં જોનારાં પણ મારી નમ્રતાને વખાણશે, આવી બન્ને લાવનાઓથી કરવામાં આવતો વિનય તે લોકોપચાર વિનય છે.

૨. ભય વિનય : અપરાધી, ન્યાયાધીશનો ખૂબ જ વિનય કરે છે. તે જાણે છે કે જો તેમનું સન્માન નહિ કરું અને તે નાગજ થશે તો સગા વધારે કરશે વિદ્યાર્થીનાં હાથે ભૂલ થઈ જવાથી તે પણ ક્યારેક ક્યારેક શિક્ષકનું ખૂબ સન્માન કરે છે આ રીતે શિક્ષકને સતોષીને, ઓછી સગા પ્રાપ્ત કરે છે શિષ્ય પણ અપરાધમાં આવે ત્યારે આચાર્યનું વધુ સન્માન કરે છે તે આચાર્યનું સન્માન એ મારે નથી કરતો કે તેમની પાસે આચાર-ધર્મની પરપરા સુરક્ષિત છે અથવા તે સઘનતા નાપક છે અથવા તો તે સચમતા રહતા ઉપરથી ભટકતા સાધુઓને સન્માર્ગે ચલાવે છે પણ અપરાધી શિષ્ય, તેમના આત્મિક ગુણોથી આકર્ષાઈ ને નહિ પણ પ્રાયશ્ચિત્તથી અથવા મારે આચાર્ય પ્રત્યે વિનયનું પ્રદર્શન કરે છે આવી જાતનો જે વિનય તે ભય વિનય છે.

૩. અર્થ વિનય : કલાર્ક મેનેજરનું સન્માન કરે છે. મેનેજર પેદીતા માલિકનું સન્માન કરે છે મુનીમ શેઠનું સન્માન કરે છે અને શેઠ પ્રધાનોનું સન્માન કરે છે આ બધાની પાછળ એક નાની સરખી ચીજ-પૈસા કામ કરે છે વિનય રાખવો જોઈએ મારે આમાં વિનય રાખવામાં આવતો નથી પણ પોતાના કરતા વધુ સંપત્તિશાળી છે મારે તેમને નમવું જરૂરી છે, એમ માની બૂકે છે જો વિનયનું સાચું સ્વરૂપ હૃદયમાં વસ્યું હોય તો માલિકની પાસે બકરી જેવો બની જતો મેનેજર, કલાર્કની સામે કેમ સિદ્ધ જેવો બની જાય છે ? અને પ્રધાનોને નીચા વળીવળીને સલામો કરનાર શેઠ, મુનીમની જરાક ભૂલ થતા કેમ રાતાપીળા થઈ જાય છે ?

તેનું કારણ એ છે કે આ વિનયમાં તેનું અસલ સ્વરૂપ નથી પણ વિનયના ત્રાગમાં પૈસા છુપાયેલા છે આને અર્થ વિનય કહેવામાં આવે છે.

૪ કામ વિનય -જેના હૃદયમાં વાસના ભરેલી છે તે પણ નમે છે તે તો એટલો નમે છે કે નાના બાળકને પણ પ્રણામ કરવા તૈયાર થઈ જાય છે નાના માણસોના પગમાં પોતાનું મ્તક મૂકવા પણ તૈયાર થાય છે પણ ક્યારે ? કે જ્યારે વાસનાનું પાપ પહોંચ પર ચઢી પોકારવા માડતું

હોય છે ત્યારે તે વખતે તે એ પણ નહિ જુઓ કે તે કોની સામે ચૂંટી રહેલ છે એવે વખતે કોઈ જ વાતો તે હસતા હસતા સાંભળી લેશે. જ્યાં પણ વિનયનો આવ દેહ છે આત્મા નથી.

પોતાના પ્રેમપાત્રની પ્રસન્નતા અને તેની એક કારમસહરી માટે તે પોતાનું સર્વસ્વ સમર્પણ કરવા તૈયાર રહે છે પણ આવો માણસ, જેના અંદર કોઈ સંશયનો પ્રભાવ છે તપ્તુ તેજ છે તેવા ક્ષેત્ર સત મંત્રી જતાં તેમને નમન કરવા તૈયાર નહિ થાય.

૫ આત્મ વિનય—આ જાતનો વિનય મુખ્ય આત્માઓમાં જ જોવા મળે છે તેઓ ન તો સ્વાર્થ માટે નમે છે કે ન તો કમ કે પ્રભુજીને સામે પુટણીએ પડે છે તેઓ નમે છે માત્ર સર્વજીવોની સામે કે જ્યાં કોઈ ગુણગુણીય વ્યક્તિ હોય છે.

પ્રજા તેને વેશનો મોહ કે પંથનો પ્રેમ રહેલો નહિ તેને એવો આગ્રહ નથી હોતો કે અનુક્રમકારનો વેશ હશે તો જ હું નમીશ અમર અનુક્રમકાર જિનાકાર કે અનુક્રમકાર પદમાં વિશ્વાસ રાખનારને જ હું નમીશ. આવો ક્ષેત્ર આગ્રહ તેના મનમાં નહિ હોય તે પણ અમર વેશને નહિ પણ સર્વ જીવોની સામે જ પોતાનું સિર ઝુકાવશે. જ્યાં તેને સમ્યક્દશન, સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રની સ્થાપના હોય ત્યાં તેનું ગુણપૂર્ણ મનન નથી પડતું.

આકલિ પરપરામાં માત્ર વિનયનો જ સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે. ફક્ત ત્યાં જ વિનયનો આત્મા હોય. જ્યાં જી ન ચારમાં તો વિનયનો દેહ છે વિનયનો વેશ છે પણ વિનયનો આત્મા નથી.

વિનયના આત્માને પારખનાર ખંડસતોએ જૈન જીવનમાં સ્થાન મેળવ્યું છે એટલા ૮ માટે મહાન વિનયવત ચીતમસ્વામી જેવા સત્ગુ નામ જાણનારી જગા ઉપર વસે છે.

જૈનના ધરમાં જાએય એવી કાએ જ ક્ષેત્ર વ્યક્તિ મળી આવશે કે જેને ચીતમસ્વામી શાશ્વત કે અલગપ્રમાણ નામની અમર ન દોષ તમને તે જરૂર શરૂ દશે જ કેમ ન હોય? વિનયની દિશે સારકા મૂલ્ય વખતે મનન મૂહર્તમાં આજ મહાપુરોના નામ તમારા મોપકામાં સર્વપ્રથમ લખો છે. ચીતમસ્વામીને માટે તે એક દોહરો લોકોની જીને વાદ દેવ છે ૭ને વાદ દેવરાવવાની જરૂર નથી કે—

અગુઠે અમૃત વસે, લગ્નિધ તણા લડાર,
નય સુરુ ગૌતમ સમરીએ, મનવહિત દાતાર

આ દોહરે માગલિકને અ તે જોડવામાં આવે છે અને આપને ખૂબ જ પ્રિય છે ઘણી જ આનંદની વાત છે કે આપ લગવાન મહાવીરના પ્રથમ શિષ્ય અને એક પવિત્ર સત પ્રત્યે આટલી શ્રદ્ધા અને રનેહ રાખો છો, પણ આ શ્રદ્ધાની પાછળ હેતુ શો છે ?

આની પાછળ બે હેતુ હોઈ શકે છે પહેલો તો એ કે તે જ્યાં અગુઠો ગયો છે તે વસ્તુ ક્યારે પણ ખલાસ થતી નથી જેવી રીતે ખીરના પાત્રમાં અગુઠો રાખતા ખીર અખૂટ બની ગઈ તેમ તમે પણ વિચાર કરતા હશો કે તમારી પાસે પણ કાઈ એવી લગ્નિધ આવી નય કે તમે જ્યાં અગુઠો ગયો તે વસ્તુ કદિ પણ ખૂટે નહિ આવી લગ્નિધ જો મળે તો તમે તેનો પ્રયોગ કયા કરશો ? મુઠપત્તિ પર કે માળા ઉપર ? ના ના તમે એટલા મોળા નથી પહેલો પ્રયોગ તો જવેરાતની તિજોરી ઉપર કરશો કે અગુઠો અડતા જ લક્ષ્મી અક્ષય થઈ નય

ગૌતમશ્રામીના સ્મરણનો ખીજો હેતુ તેમના જીવનની પવિત્રતા, સરળતા, વિનમ્રતા અને તપોનિષ્ઠા આપણા જીવનમાં આવે તે છે

બેમાંથી તમને કયો હેતુ પસંદ છે ? પહેલો કે ખીજો ? તમે જો પહેલો હેતુ પસંદ કરો, પરંતુ જૈન શાસ્ત્ર તો ખીજા હેતુને લક્ષ્યમાં લઈને જ તેમની અર્ચના કરે છે

ગૌતમ પ્રભુના હૃદયમાં કેટલી સરળતા અને કેટલી વિનમ્રતા હતી, તેનું એક દૃષ્ટાંત તમારી સામે રજૂ કરું છું વીતરાગ પ્રભુ મહાવીર, ગૌતમશ્રામીને કેટલીવાર શિક્ષા આપી છે દરેક વખતે તે કહેતા, “ સમય ગોચમ મા પમાયએ ”-હે ગૌતમ ! એક સમય માત્રનો પ્રમાદ કરીશ નહિ ” ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના દસમાં અધ્યયનમાં એક વાર નહિ, બે વાર નહિ, પણ ત્રીસ વાર આ પદ આવે છે

એક વ્યક્તિને એક વખત શિષ્યામણુ આપવામાં આવે તો તે સાલગળ દેશે ખીજી વખત કહેતા તે મનમાં સમસ્યા રહેશે અને ત્રીજી વાર કહેવા જશે તો ત્રાડ પાડશે-બસ, હજ તમારી નજરમાં આવું છું દુનિયાભરની શિષ્યામણુ મને જ આપ્યા કરો છો બધા દોષ મારામાં જ લયો છે ?

પણ વિનય અને નમ્રતાના અવતાર ગૌતમપ્રજ્ઞ, ભગવાન મહાવીરના એક સજ્જને કેટલા આદરસંહિત સંભળતા હતા ! તે કહેતા કે એક પિતાને પુત્ર મરતે કેટલું વાત્સલ્ય હોય છે ! પણ તે જ વાત્સલ્ય પિતાને મોટેથી પુત્રને પ્રેરણા આપે છે તિતાના એ વાત્સલ્ય કરતાં પણ પ્રજ્ઞુ મારા ઈશ્વર અત્યંત વિશુદ્ધ વાત્સલ્ય છે તેથી જ વારંવાર પ્રજ્ઞુ અને જ સંયોધન કરે છે

તો વિનયનો અભાવ હોત તો તો તે એમ જ કહી દેત કે હરેક વખતે મને જ કશા કરે છે આખો વખત મારું જ નામ બીધા કરે છે શું કે આખો વખત સૂઈ જ રહું છું ? રાત દિવસ આ સિખામણ કેવી ? શું કે હજી પણ અભોધ બાળક છું ? મારામાં પણ વિવેક છે યાન છે માર યાન અને ઘોડ પૂર્વોના મે અભ્યાસ કરેલો છે આટલા મોટા સમુદાયને કે અધિષ્ઠાતા છું

પણ આ સજ્જને નીકળે શું ના ! અઠકાર તો તેમને જાણી પણ નહોતો પદ અને સત્તાને મોઢ તો તેમનાથી દૂર ભાગી ચલેલો તેમના પ્રવિત્ર આદર્શમાં કેવળ વિનય રૂપી દીપકની સિખા જાલતી હતી એથી જ આજે અદી હજાર વર્ષ વીત્યા છતાં જાળતા તેમના જેવી વિનયની મૂર્તિને શુદ્ધી સહી નથી

તા. ૧૮-૭-૫૯

આરુ ગા (મુબઈ)

ભારતનો ખજીરો મીઠી લાકડી પર લહેગાય છે વાકીચૂકી લાકડી ખજીરો ફરકાવવા માટે કોઈ પસંદ કરતું નથી તેના લાગ્યમા તે ચૂલામા જઈ ચઢા ગરમ કરવાનું જ લખાયેલું હોય છે જેના જીવનમા જેટલી સરળતા હોય છે તેટલો જ તે લોકપ્રિય બની શકે છે જીવનની વાકીચૂકી લાકડી સદૃશ્યો રૂપી ખજીરો ફરકાવવાનો ઈન્કાર કરે છે એટલા માટે ભગવાન મહાવીર કહે છે કે વક્તા અને માયાથી દૂર થઈ સરળ બનો

હૃદયની વક્તાનું નામ જ માયા છે તમે કપાય વિનય ઉપર પ્રવચનો સાલળી રહ્યા છો તેમા માયાનું સ્થાન ત્રીજું છે મામા, આત્માની સરળતાનો નાશ કરે છે જ્યાં હૃદયમા કુટિલતા હોય ત્યાં ધર્મનું બીજ રહી જ કેમ શકે ? ભગવાન મહાવીર, પાવાપુરીની અતિથ દેશનામા સાધુઓને ચેતવણી આપે છે કે —

સોદી ઉજ્જય મૂયસ્સ, ઘમ્મો સુધ્ધસ્સ ચિદ્ધઈ ।

નિઘ્વાણ પરમ જાઈ, ધયસિલ્લિ વ પાવપ ॥

ઉ સૂત્ર, અ ૩,

જેણે સરળતા અપનાવી છે તે જ અધ્યાત્મ માર્ગનો યાત્રી બની શકે છે સરળ આત્મામા જ ધર્મ ટકી શકે છે કોઈ વાસણમા દૂધ ભરીએ પણ જો તેમા મીઠું ભરેલું હોય તો દૂધ સારું રહી શકતું નથી દૂધ ભરતું હોય તો પહેલા તેમાથી મીઠું કાઢી નાખી વાસણ સાફ કરી નાખવું જોઈએ તેમ જ, જો જીવનમા અધ્યાત્મની જ્યોત જગાવવી હોય તો પહેલા માયા અને વક્તાની દ્વાર ભૂમિને સાફ કરી નાખવો જોઈએ જીવનમા સરળતા આવશે તો શુદ્ધિ પણ આવશે શુદ્ધિ આવી તો ધર્મ આવી જ ચૂક્યો

સમજે, કારણ કે ધર્મ આત્માની શુદ્ધ સ્થિતિની નજીક રહેનાર છે એવો શુદ્ધ-શુદ્ધ આત્મા નિર્વાણરૂપી પરમપદને પામી શકે છે

સરળતામય શુદ્ધ જીવનની મુવિધા સર્વત્ર દેશારી. જેવી રીતે ધી રેઝાથી ખમિ ધૂમાદા વિનાનો લાકડાખંડ સળગે છે તેવી રીતે સરળતાથી કરવામાં આવતી ધાર્મિક ક્રિયાઓ દલ અને પ્રવચનાથી રહિત હોય છે

આસોચના જીવનનું અમૃત છે સાધુ, પોતાના ગુરુદેવ સમક્ષ આતોચના કરે છે અને તે દોષિન આત્મા, દોષના મોગથી વિમુક્ત થઈ હળવો થાય છે

દુષ્ટીને ઠાઈ સ્થાપી મળે તેના ઉપર ઠામળતાથી ક્રોધ ફરવે અને રતેકપૂર્વક બે મીઠા વચનો કહી તેની કડુણ કહાણી પૂછે તો કડુણતાનો સ્પર્શ થતાં જ જેમ લાળ વરસે તેમ તેની આંખોમાંથી આંસુ વહેવા મારે છે દુષ્ટી બક્ષિ હમદર્દીની આચળ પોતાનું દુષ્ટ બેજાત કરી હળવાશનું અનુભવે છે એ જ પ્રમાણે સાધુ આસોચના કરીને અપરાધના મોગથી મનને હળવું બનાવે છે સાથે જ પ્રાયશ્ચિત વડે શુદ્ધ પશુ બને છે

આચરમાં દરમાન્ય છે કે ? સાધક નિષ્કપટ અને સ્વચ્છ અરિસા જેવું હલમ રાખી આસોચના કરે છે તેને અસ્પ પ્રાયશ્ચિત આવે છે જો તે કપટ રાખી આસોચના કરે તો તેને જમણું પ્રાયશ્ચિત સાત્રે બચકાર સત્તત પહેલું પાતું ઉમાડતાં જ આપને સ્પષ્ટ આશ્વાસ થશે. આચરનું કહે છે કે -

લે મિશ્નુ માસિય પરિહાર ઠાળે પશ્ચિસેવિષ્ઠા
આલોપના અપશ્ચિ ર્શ્ચિય આલોપ માણસ્સ
માસિય, પશ્ચિરશ્ચિય આલોપમાણસ્સ શો માસિય ।

બચકાર સૂત્ર છ. ૧ સુ. ૧

જે સિમ્હ એક માસના પ્રાયશ્ચિતને થોડા દોષનું સેવન કરે છે પણ આચરનું સમક્ષ આસોચના બે છે તે આસોચના જો નિ કપટ ભાવે કરે તો એક માસનું પ્રાયશ્ચિત આવે પશુ જો તે કપટ આસોચના કરે તો તેને બે માસનું પ્રાયશ્ચિત આવે છે

કપટ એ એવું ઝેર છે કે ? આતોચનારૂપી અમૃતને ઝેર બનાવે છે આસોચનાના આટલી લાળી પહેળી વિષતમાં જીનરવાનો આ વિરુદ્ધ નથી પણ ગારે તેની વિજેતાં જોટલા ગારે દિતગુ રાગુ ? તમે માપના કરને આજખી શકો બે સાધુઓનો દોષ એક સરખો છે જન્મે આસોચના

પણ કરે છે તેમા એક સરળતાપૂર્વક કરે છે અને બીજો દબાવતિ રાખીને કરે છે, જેથી તેનું પ્રાયશ્ચિત બમણું થઈ જાય છે

એ પણ નક્કી છે કે જો રોગી વૈદ્યની સાથે જળ કરશે, તેના પ્રશ્નોના સીધા જવાબ નહિ આપે, તો તેથી વૈદ્યને તો કાંઈ નુકસાન થવાનું નથી, તેને તો લાલ જ થવાનો છે રોગ વધશે, સાથે વૈદ્યની કમાણી પણ વધશે. છતાં કોઈ પણ પ્રામાણિક વૈદ્ય એવી ઈચ્છા રાખશે નહિ પરંતુ રોગોની છળવૃત્તિ જ રોગને વધારશે અને તેની સાથે વૈદ્યની કમાણી પણ વધવાની જ.

શિક્ષણના ક્ષેત્રે, શિક્ષકની સાથે જળ કરીને કોઈ વિદ્યાર્થી આગળ વધી શક્યો નથી તેમ જ વકીલ સાથે જળપૂર્વક વર્તીને કેસમા સફળ થવાની આશા રાખવી તે પણ વ્યર્થ છે

વ્યવહારિક જીવનમા જળથી કઠિનાઈ પેદા થાય છે ત્યારે આધ્યાત્મિક જીવનમા કપટ પૂખ્ત જ મોટી વિપ્લવણા લાવે છે

સાધુજીવનની પહેલી શર્ત છે કે જીવનમા સરસતા હોય કારણ કે સરળતાના અભાવમા પવિત્રતા ટકી શકતી નથી હૃદયની સરળતા સિવાય કરવામા આવતી તમામ સાધના માત્ર કાયકલેશ બની રહે છે ભગવાન મહાવીરના શાસનમાં દબાવતિને કોઈ સ્થાન નથી શ્રમણ જીવનની તો વાત શી, પણ તે સિવાયનાને આવક કે સમ્યક્ત્વ તરીકે પણ સ્વીકારવામા આવેલ નથી ભગવાન મહાવીરની ભાષામાં માયાવત પ્રાણી મિથ્યાદષ્ટિ છે આપને યાદ હશે કે —

“ માયી મિચ્છા દિહી, અમાયી સમ્મ દિહો ”

જળ અને દબાવી મુક્ત આત્મા જ સમ્યક્ત્વરૂપી પ્રકાશના કિરણોને પામી શકે છે હૃદયની પવિત્રતા અને સરળતા વિનાની તમામ સાધનાઓ નિષપ્રાણ છે, બસે તેથી સ્વર્ગના ભોગોની પ્રાપ્તિ થય પણ જન્મ અને મૃત્યુના ચક્રવાળી ભવચર પરતો નાશ કરવામા તેની સાધના કામમા આવી શકતી નથી, સૂત્રકૃતાગ સૂત્રમા વીતરાગ પ્રણ મહાવીર ફરમાવે છે કે

જહ વિય જ્ઞાણો ફિલ્લે ચરે, જહ વિય મુંજિય માસ મંતલો ।

જે જહ માયાજ મિજ્જર્જ, જાગચ્છન્તિ ગચ્છાત્તણત સો ॥

મૂત્રકૃતાગ સુ ૧ અ ૨

સાધનાના ક્ષેત્રમા પ્રગતિશીલ સાધક પંચમાત્રનો પગિલાગ કરી અગ્રેણક-

તવનો સ્વીકાર કરે છે વર્ષો સુધી તપસાધના કરીને જેણે દેહમાંથી રક્ત અને માંસ સુકવી નાખ્યા હોય મહિના-મહિના સુધી નિરાહાર રહીને કઠોર સાધના કરી હોય છતાં જો આ બધી સાધનાની સાથે માણની મંચીને છાંયી ન હોય તો એક વાર નહિ, બીજા વાર અર્ધમાં બાવળ પડશે. સરળતાના અભાવમાં તેની અને તેની કઠોર સાધના પણ તેને જ મમરણના ફેરામાંથી છોડાવી શકતી નથી.

પરંતુ જાણે તો સાધનામાં પણ દલ ચાલી રહ્યો છે જ્યારે એક બંને બંદર બીજો જ રત્ન જણાય છે એળા એકા મેલા કપડામાં સાધુના માની બંસે છે તેને શી ખજાર પડે કે મેલા કપડામાં હાલનો મેલ છુપાઈ શકે છે ! સાધુજીવન હોય કે આરક્ષણ, પણ સરળતાના અભાવમાં જન્મેલું બસલપણ જન્મ રહે છે. દરેક પ્રવૃત્તિમાં જો જ જીવનના કામ કરતી હોય છે કે તેની બસલ વાત જ્યારે ન બાવે એટલા માટે દલ અને માણના પ્રદા પાછળ તેને છુપાવવામાં આવે છે.

મુદત્સવમાં પણ માણના કોરમાં પાછળ રહી ગયો નથી. તેની બાજે એ હાસલ છે કે ઉપાધ્યયના આવર્તા તથા વખત તિક્ષ્ણતો આચારિય કરશે. પરંતુ ઉપાધ્યયની સીમી કોતરતાં એ જ મુનિઓની ટીકા કરવી શક કરશે. આ શુ દલ નથી ? જો તમને મુનિજીવન ઉપર વિશ્વાસ ન હોય કે શુ કરવા તેમના ખર્ચમાં પડે છે ? મેં જાતે અનુભવ કર્યો છે કે એક માણ જો મુનિની દોઢ કલાક સુધી ટીકા કરતો હતો, તે, તે જ મુનિની પાસે પહેલમાં લગીયળીને વક્તવ્ય કરતો હતો. સાચી વાત એ છે કે પાદરિઓના બાંધ તો ગયા તેને કેહાણે યોષી બાવી અર્ધ પણ હાલના બાંધ જમણા વધી ગયા !

શાંદ રાખે કે જા વક્તવ્ય અશુભ નષ નાષિ છે અશુભ નામ પ્રકૃતિના અર્થના હેતુઓમાં વક્તવ્યને ગણાવેલ છે. કાલાની વક્તવ્ય કાલાની વક્તવ્ય કાલાની વક્તવ્ય અને વિવર્તવાદ. આ ચારે અશુભ નામ પ્રકૃતિઓનો નષ કરે છે તેનો વિપ્રકાશ અશુભ વણ-ગપ-રસ રમણ આદિમાં થાય છે.

એવી અક્ષિત કથા પ્રેમપૂર્વક કાંઈ એવે તો પણ એમ લાગે છે કે જાણે સરી રહી હોય. તેની કિતલોરથી વાત પણ કાંઈને પ્રેમ લાગતી નથી તેનો સ્વર એવો કઠોર અને છે કે સાંભળનાર, મનિ છે કે તે ક્યારે પોતાની સ્ત્રીય નષ કરે.

તમારે મધુર કંઠ ગેઈએ છે મોઢાનાં દિલ દરી સે તેની વાણી

જોઈએ છે, પણ જ્યાં સુધી વક્તા નહિ જાય, ત્યાં સુધી માધુર્યનો ગુણુ આપ નહિ મેળવી શકે અને ત્યાં સુધી તમારી વાણી જનતાના દિલને ડોલાવી શકશે નહિ સાથેસાથ મનની આ વક્તા, દેહને પણ વફ બનાવે છે આ વક્તાનું પ્રમાણુ જોવું હોય તો પશુઓના દેહ જુઓ પશુઓના દેહ વફ હોય છે તેમની ગણના તિર્થંચ યોનિમા થાય છે તિર્થંચનો અર્થ જ વાકાપણુ છે તિર્થંચ યોનિની પ્રાપ્તિ માયા વડે જ થાય છે હવે તમે સારી રીતે સમજી ગયા હશે કે મનની વક્તા શરીરને પણ વફ બનાવે છે જેના જીવનમા અહીં વક્તા છે, તે અહીંથી વિદાય થશે ત્યારે તેની વક્તા પણ તેની સાથે જ જશે. તે આગામી લવમાં સાકાર બને છે. માટે વાચક ઉમાસ્વાતિ મહારાજ તત્વાર્થ સૂત્રમા તિર્થંચ યોનિના હેતુ બતાવે છે.

માયા તૈર્વચ્ચોનસ્ય

તત્વાર્થ સૂત્ર અ ૬, સૂત્ર ૧૭.

જો દેહની વક્તાથી બચવું હોય તો મનની વક્તાથી બચો.

પણ આજે તો જેટલો માણસ કપટખાળ હોય, તેટલો તે હોશિયાર ગણાય છે તમારો દીકરો કાઈ પ્રપંચ રચી, કાઈકિનું ખિન્નુ ખાલી કરી આવે અને આવીને તમારી સામે આપી વાત કહી સલાજાવે, તો તમે-તેની પીઠ થાખડશો અને હસતા હસતા તેની માતાને કહેશો કે-જેયુ ? આપણો દીકરો કેવો હોશિયાર થઈ ગયો છે !” આને જ તમે હોશિયારી માનો છો શું જૈન-કુળમા જન્મ લેનાર વ્યક્તિ, કપટથી કરેલ કમાણીથી પ્રસન્ન થાય ? ખરું પૂછો તો તેવે વખતે તમારી આખોમાથી આસુ વહેવા જોઈએ, કે-મારો પુત્ર નૈતિકતા અને સરળતા ખોઈને માયા પ્રત્યે જઈ રહ્યો છે

તમે માનો છો કે છળ અને ધોકાખાણથી કમાણી સારી થાય છે એક રૂપિયાની ચીજ કદાચ આઠ આનામા લઈ આવ્યા, તો હૃદય નારી જાડે છે. તમે સમજો છો કે આઠ આના જયી ગયા એક ચીની વિદ્યાર્થીને કાઈકે પૂછ્યું કે એક માણસ ઘેરથી એક રૂપિયો લઈને નીકળ્યો એક રૂપિયાની શાકભાજી ખરીદ કરી પણ ચાલતી કરી આઠ આના પાછા લઈ ઘેર આવ્યો, તો તે શું કમાયો ?

વિદ્યાર્થીએ જવાબ આપ્યો-“સાહેબ ! તે કમાયો નથી તેણે ગુમાવ્યું છે. આઠ આના માટે તેણે પોતાની કરોડો રૂપિયાની મોઢી માનવતા ગુમાવી છે”

જેના જીવનમા દલ અને કપટનું સામ્રાજ્ય છે, તે બોલે છે નાઈ, ને ચાલે છે નાઈ તેની વાણી મોરના જેવી હોય છે મોરનો કેકારવ ધણો પ્રિય

તમે સ્વીકાર કરે છે વર્ષો સુધી તપસ્યાધના કરીને જોયું છેકમાંથી રક્ત અને માંસ ધુત્તી નાખ્યા હોય મહિના-મહિના સુધી નિરાહાર રહીને કઠોર સાધના કરી હોય છતાં જો આ બધી સાધનાની સાથે માયાની પ્રધીને હોય ન હોય તે એક વાર નહિ, બીજા વાર જલમાં બાવલું પડ્યો સરળતાના અભાવમાં તેની અમે તેવી કઠોર સાધના પણ તેને જ મમરણના ફેરામાંથી હાથવી શકતી નથી.

પરંતુ આજે તો સાધનામાં પણ દલ યાત્રી રજો છે બહાર એક અને આ ૨ બીજો જ રજ જણાય છે જોણ લોકો મેલા કપડામાં સાધુતા માની એસે છે તેને થી ખચર પડે કે મેલા કપડામાં હલ્લો મેલ છુપાઈ શકે છે ! સાધુજીવન હોય કે આવકજીવન, પણ સરળતાના અભાવમાં બંનેનું અસરપણું જન્મી રહે છે દરેક પ્રજાનોમાં એ જ ભાવના કામ કરતી હોય છે કે તેની અસર વાત બહાર ન આવે એટલા માટે હલ અને માયાના પ્રદા પાછળ તેને છુપાવવામાં આવે છે.

મુદ્દસ્તવજ પણ માયાના એકમાં પાછળ રહી ગયો નથી. તેની આજે એ હાથન છે કે ઉપાશ્રમમાં આવતાં જલુ વખત નિષ્ક્રમતો આપાદિલુ ” કરશે. પરંતુ ઉપાશ્રમની સીધી કિતરતાં એ જ મુનિઓની દીકા કરવી શરૂ કરશે. આ શુ દલ નથી ? જો તમને મુનિજીવન ઉપર વિશ્વાસ ન હોય છે શુ કરવા તેમના ખર્ચમાં પડે છે ? મે જાતે અનુભવ કર્યો છે કે એક કાલક જે મુનિની દોઢ કલાક સુધી દીકા કરતો હતો તે તે જ મુનિની પાસે પહેલેવાઈ લગીલગીને વક્તા કરતો હતો સાચી વાત એ છે કે પાશ્વરીઓના બાંહે તો ગયા તેને ઠેકાણે યેથી આવી ગઈ પણ હલના બાંહે જમણા વધી ગયા !

માદ રાખો કે આ વક્તા અશુભ બધ બધે છે અશુભ નામ પ્રકૃતિના અર્થના હેતુઓમાં વક્તાને ગણાવેલ છે કલાની વક્તા ભાવાની વક્તા, ભાવની વક્તા અને વિષયવાદ. આ ચારે અશુભ નામ પ્રકૃતિઓને બધ કરે છે તેને વિષાકાદય અશુભ વણુ-ગમ-રસ રખસ આદિમાં થાય છે.

એવી બહિષ્કાર કદાચ પ્રેમપૂર્વક કાંઈ બોલે તો પણ એમ લાગે છે કે જાણે લડી રહી હોય. તેની દિલસરેથી વાત પણ કોઈને પ્રિય લાગતી નથી. તેને સ્વર એવો કઠોર અને છે કે સાંભળનાર, ઈચ્છે છે કે તે ક્યારે પોતાની સ્પીચ બધ કરે.

તમારે મધુર કદ જોઈએ છે લોકોનાં દિલ હરી લે તેવી વાણી

આસ્તે વીણી વીણીને મારો વશ ખતમ કરી નાખ્યો છે આ સાધનાનું રહસ્ય પૂછવું હોય તો મને પૂછો

બહારના માણસો પાસે બહાર દેખાતી વસ્તુ જોવાની જ શક્તિ હોય છે, તે માત્ર ઉપરનો દેખાવ જ જોઈ શકે છે પણ માયાનું આ સ્વરૂપ, સાધકજીવનને બદલામ કરનારું છે સાધુના વેશમાં રહીને જેઓ બધાચાર ફેલાવે છે, તેઓ સાધુજીવનનું અપમાન કરી રહ્યા છે તેઓએ ખતે તેટલો મજ્જી, ઉપરનો વેશ દૂર કરી, પોતાના અસલ સ્વરૂપમાં આવી જવું જોઈએ. આવી વ્યક્તિઓ માત્ર પોતાના જ ચારિત્ર્યનું પતન કરે છે એમ નહિ, પણ આખા સમાજને બદલામ કરનાર પૂરતાર થાય છે

આ બહુ જ મોટું નુકસાન છે માત્ર સમાજને જ નહિ પણ પોતાની જાતને પણ એ નુકસાન પહોંચાડનાર છે કે જેના બાજુ જીવનમાં સાધના અને આત્મજીવનમાં વાસના રહેલી છે એવાઓથી સાવધાન રહો તેઓના માટે પણ એ જ સારું છે કે તે સાધનાનો દેખાવ છોડી દે સાધનાને, વાસનાનું સાધન બનાવવા કરતાં બીજું કાંઈ મોટું પાપ નથી

ગૃહસ્થ વર્ગમાં તમને બધા એવા મળી આવશે કે જે પોતાનાં પાપોને ઢાંકવા માટે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે છે દુકાને અનૈતિક ચાચરણ અને ઉપા અપમાં સામાયિક, આ તો સામાયિકની વિઠબણા છે આવાઓ જ્યારે ઉપા અપમા સામાયિક કરીને એસે છે ત્યારે લોકો કહે છે કે ખગભગત બેઠા છે.

દલાવત્તિ જીવનમાં જ નહિ, પરિવારમાં પણ અશાંતિ ઉત્પન્ન કરે છે. એક વિચારકે કપટી વ્યક્તિની સરખામણી કબરની સાથે કરી છે કબર ઉપરથી ઢાંકાયેલી હોય છે જોનારને તે પવિત્ર ભૂમિ જેવી દેખાય છે, પરંતુ, એ ઉપરથી સફેદ જણાતી ભૂમિને થોડીક જ ખોદવામાં આવતા તેની નીચે શું મળે છે? ગળીને સડી ગયેલા હાડકા અને દુર્ગંધ ફેલાવતું માસ નજરે પડશે

એટલે તમે નિષ્કપટ બનો તમને જીવનમાં સફળતાના દર્શન થાઓ તમારા આચારમાં અને વિચારમાં નિષ્કપટતા પ્રગટ થાઓ આ સરળતા પવિત્રતાને જન્માવશે અને પવિત્રતાની સાથે શાંતિ તમારું અંગત કરશે

માફ ગા,

તા. ૧૪-૮-૧૫૮

લાગે છે. પણ ચાલ રાખો કે મીઠા કેકરાવ કરનાર મેર સર્પ જેવા સ્થાન પર વિપર આણીને પણ મારી નાખે છે એવી રીતે કપડી ગણસની મધ જેવી મીઠી વાણીમાં મીઠાશ ખરેખર ફેટલી છે તે તે તે પોતે જ જાણે છે. અથવા તે તેના જેને પરિચય થયો હોય તે જાણી શકે છે. દૂર રહેનાર તે મન ઉપરનો ચગદાટ જોઈ આજાઈ જાય છે. પણ તેને અદરની વાતનો ક્યાંથી ખતો લાગે? એથી તે ફેટલીક વખત અમલગરો માણસ એવાએની પ્રતિજ્ઞા પણ કરે છે તેની આંખો ભીતરનો બેઠ પામવા મટે અસમર્થ હોય છે.

એક વાર મધોદય પુરુષોત્તમ શ્રી રામ તેમના બાઈ લક્ષ્મણ સાથે વન વિદ્યાર માટે ગયા ત્યાં માર્ગમાં એક સરોવર આવ્યું. સરોવરમાં કિરેણી કમળો અને તેના ઉપર બમરોએને યુગ્તમાં જોઈ તેમની આંખો સ્થિર થઈ ગઈ તેવામાં એક બમરો તેમની નજરે પડ્યો. તેની પાંખો જાણે સનથાઈ સાથુમાં ધોબેલી હોય તેવી સોફ દલી જુલ જ મદ ચતિએ તે આવી રહી હતી. જાણે કે કાઈ સત ઈર્ષ્યાસંમિતિનું પાલન કરતા આવી રહ્યા હોય. આખરે મીઠીને જોઈને રામે પોતાના બાઈ લક્ષ્મણને કહ્યું.

પદ્ય છદમણ પપાયાં ચક્ર પરમ ચાર્મિક

કાને કાને પદ્ય ઘસે નીવેણુ વચ શંકયા ।

બાઈ! જો તે કેવો મોઝી બને છે. જાણે કે પ્રમુખદર્શનામાં લીન કાઈ બતાવે. અને આમે છે ત્યારે કેવી સ્વપ્નનીથી પણ ઉદકે છે. નિરો તે આશ્ચર્ય દેખાઈ રહી છે. તેને જાય છે કે કદાચ પપ નીચે કાઈ છવ અથવાઈ જાય સામેસામે કાઈ મોડું સતકલ્પ પડી લાગે છે આમે તેની ક્ષતિ કરી તેને પ્રવેશ કરાવે.

રામ આ પ્રમાણે જગદાની, પોતાના બાઈ પાસે પ્રવેશ કરતાં મોઝી રહ્યા હતા ત્યાં સરોવરમાંથી એક અચાનક આવ્યો. રામનું ખ્યાન તે તરફ ગયું. અચાનક માણીને હતો. તે કહી રહી હતી કે—

ચક્રાં કિં વર્ણિતે રામ તેવાઈ નિષ્કુસી છતા ।

મદબાસી વિચારાતિ પરિવં સદયાસિતમામ્ ॥

૧ સગા જાણે રામ! તમારો દુષ્ટ જેવો સોફ છે તેથી તમે જગદામાં, દુષ્ટની સીટી જાઓ છો. પણ તમે આ જગ કરો છો. આ ઉપરનાવ માત્ર ઉપરની નહીં અદરનું રસ તમે ક્યાંથી નજીક તો તે ૧ સોફ રહે તે જ જાણી શકો છો. આ તમારો મોઝીએ તો સોફ વેલ પડે છે. આસે

આસ્તે વીણી વીણીને મારો વશ ખતમ કરી નાખ્યો છે આ સાધનાનું રહસ્ય પૂછવું હોય તો મને પૂછો

બહારના માણસો પાસે બહાર દેખાતી વસ્તુ જોવાની જ શક્તિ હોય છે, તે માત્ર ઉપરનો દેખાવ જ જોઈ શકે છે પણ માયાનું આ સ્વરૂપ, સાધકજીવનને બદલામ કરનારું છે સાધુના વેશમાં રહીને જેઓ બ્રહ્માચાર ફેલાવે છે, તેઓ સાધુજીવનનું અપમાન કરી રહ્યા છે તેઓએ ખતે તેટલો મદ્દી, ઉપરનો વેશ દૂર કરી, પોતાના અસલ સ્વરૂપમાં આવી જવું જોઈએ. આવી વ્યક્તિઓ માત્ર પોતાના જ ચારિત્ર્યનું પતન કરે છે એમ નહિ, પણ આખા સમાજને બદલામ કરનાર પૂરવાર થાય છે

આ બહુ જ મોટું નુકસાન છે માત્ર સમાજને જ નહિ પણ પોતાની જાતને પણ એ નુકસાન પહોંચાડનાર છે કે જેના બાજુ જીવનમાં સાધના અને આત્મજીવનમાં વાસના રહેલી છે એવાઓથી સાવધાન રહો તેઓના માટે પણ એ જ સારું છે કે ને સાધનાનો દેખાવ છોડી દે સાધનાને, વાસનાનું સાધન બનાવવા કરતાં બીજું કાંઈ મોટું પાપ નથી

ગૃહસ્થ વર્ગમાં તમને ધણી એવા મળી આવશે કે જે પોતાના પાપોને ઢાંકવા માટે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે છે દુકાને અનૈતિક આચરણ અને ઉપાશ્રયમાં સામાયિક, આ તો સામાયિકની વિડબણ છે આવાઓ જ્યારે ઉપાશ્રયમાં સામાયિક કરીને એસે છે ત્યારે લોકો કહે છે કે બગલગત બેઠા છે.

દલવૃત્તિ જીવનમાં જ નહિ, પરિવારમાં પણ અશાંતિ ઉત્પન્ન કરે છે. એક વિચાર કે કપટી વ્યક્તિની સરખામણી કબરની સાથે કરી છે કબર ઉપરથી ઢાંકાયેલી હોય છે જોનારને તે પવિત્ર ભૂમિ જેવી દેખાય છે, પરંતુ, એ ઉપરથી સંદેહ જણાતી ભૂમિને થોડીક જ ખોદવામાં આવતા તેની નીચે શું મળે છે? મળીને સમી ગયેલા હાડકા અને દુર્ગંધ ફેલાવતું માસ નજરે પડશે

એટલે તમે નિષ્કપટ બનો તમને જીવનમાં સફળતાના દર્શન થાઓ તમારા આચારમાં અને વિચારોમાં નિષ્કપટતા પ્રગટ થાઓ આ સરળતા પવિત્રતાને જન્માવશે અને પવિત્રતાની સાથે શાંતિ તમારું સ્વાગત કરશે

માડુ ગા,

તા ૧૪-૮-૧૫૮

કથાય વિનય ઉપર તમે રાજ્ય પ્રવચન સંભળી રહ્યા છે. જેનાથી સ્વપર પરાને પાપણુ મળે છે તે આત્માની અશુદ્ધ દશાએને કથમ કહેવાય છે તમે જાણી ચૂક્યા છો કે કથાવના ચાર વિભાગ છે તેમાં બે રાજન્ય અને બે દેવન્ય છે જરા આપણે કોણસુધી જોઈએ તો આપણામાં રહેલી રાજવૃત્તિ જ દેવને જ આવે છે જ્યારે મોઢા ખસવડા પર આપણા મનમાં રાજવૃત્તિ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે આપણા જણા મનને તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે જ હોય છે

ધૃમ્મિચ્છત વસ્તુની પ્રાપ્તિમાં જે અતરસચક્ષુત બને છે તેના ઉપર આપણી રાજવૃત્તિ કુદોચે આવે છે અને આ વિશેષ ટાળવા માટે કામે લાગી જાય છે પોતાની તમામ વાંકાત કામે લગાડી, અતરામોને દૂર કરી ધૃમ્મિચ્છત વસ્તુ તે પ્રાપ્ત કરવા માટે છે પછી તે અતરાપો પ્રાપ્તિ ત્ય હોય કે માનવસર્જિત હોય, તેના પ્રત્યે મનમાં શેષ નામૂત થાય છે આજ દેવની જન્મશ્રુતિ છે

હવ તમે જોઈ ચોકા છો કે હલ્લમાં પહેલા વસ્તુ તરફ રાજવૃત્તિ ખેંચ થાય છે પછી તેની પ્રાપ્તિ અને સરજાશુમાં બાંધારૂપ વિરોધી સન્નિઓ પ્રત્યે દેવ થાય છે. અર્થાત્ આત્માને વિભાવદશા તરફ ધોધનવાર મૂળ વૃત્તિ રાજાત્મક છે

રાજાત્મક વૃત્તિનુ કાર્ય છે લેવાનુ ? મનને અમ્મુ તે જમે તેમ કરીને પણ લેવું પડી એ નથી જોવાનું કે તે લેવા માટે કેટલુ ખર્ચ પડી આ લેવાની વૃત્તિ તે જ લોકની માતા છે ? ના મનમાં આ લેવાની વૃત્તિ જન્મ વચ્ચે છે તેને ઉચિત અનુચિતતાનુ કંઈ ચક્રવૃત્ત નથી હોતુ તે માત્ર સમજ કરવા જ ક્ષિપ્ત છે પણ, તે એ વિચાર પણ નહિ કરે કે તેની આ

સંગ્રહવૃત્તિને કારણે હયાંભયાં ધરો ઉજ્જડ બની જશે, લીલી કલાર જેવી ફૂલવાડીઓ ઉજ્જડ વન સરખી જઈ જશે, કેટલીયે હસતી આખોમાથી આસુઓ વહેશે

આ લેવાની વૃત્તિવાળો ક્યારેય એ પણ વિચાર નહિ કરે કે મારી જરૂરિયાતો માટે કેટલું જમા કરવું જરૂરી ■ સંગ્રહ હોય, પણ, તેની કોઈ સીમા હોવી જોઈએ જરૂરિયાતો વધે છે, પણ ક્યા સુધી તેને વધારવી ? સંગ્રહ અને જરૂરઆતોની સીમારેખા તેની પાસે હોતી નથી તે તો માત્ર લઈને તેની રખેરાણી જ કરી બસે છે

એક પ્રાચીન અર્હર્તાપિ સંગ્રહશીલ હૃદયનું ચિત્ર દર્શાવતા કહે છે—

આયાણ રક્ષતી પુરિસે પરં કિંચિ ન જાનતિ ।

અસાહુ કમ્મ કારી જલુ અયં પુરિસે ॥

અપિભાષિત સૂત્ર અ ૬-૧

આદાનરક્ષી પુરુષ લેવું અને સરક્ષણ કરવું એથી ત્રીજી કોઈ વાત બાંધતો નથી એવો માણસ હલકામા હલકું કાર્ય કરતાં પણ અચક્ષે નહિ જો કદાચ તેની બાંધુમા આવે કે અમુક માણસની ઝોપરી સોનાની છે, તો સોનાની પાછળ પાગલ બનેલ પુરુષ, તે માણસની ઝોપરી પણ કાઢી લેશે

સ પતિની પ્રાપ્તિ માટે માનવ જાતનું દમન પણ ઓછું નથી કરતો. એક યોગી આત્સસાધના માટે જેવી રીતે તપ કરે છે, જૂખ, તરસની પરવા ક્યાં વિના, સાધનામા દેહને કષ્ટ આપે છે, ખરું પૂછો તો સાધનાની તન્મયતામા તેને જૂખ-તરસની ખબર જ પડતી નથી તેવી જ રીતે લોકીની સાધના પણ યોગીની સાધના કરતા જરાયે કમ હોતી નથી રૂપિયાના રથ-કારમા તેની જૂખ અને તરસ મટી જાય છે

દુકાન પર ગ્રાહકોની ભીડ જામી હોય, સમય થઈ ગયો હોય, પત્ની વારવાર બહાર આવી જોતી હોય કે અત્યાર સુધી જમવા કેમ ન આવ્યા ? છેવટે અકળાઈને છોકરાને દુકાને મોકલે છે તે કહે છે બાપુજી આવો, જમવાનું ફક્ત અર્ધ જાય છે”

ખરું કહો, આ વખતે તમે શો જનાબ આપશે ?

અહીં ઉપાશ્રયમા તો લગિયાળનો કટિડા સાડાનવ ઉપર બે મિનિટ પણ આગળ જશે તો તમારું મન સુખઈ દોડી જશે મનમા થશે કે કદાચ દસનો ગાડી જતી રહેશે

પર તુ કુદાન ઉપર ધડિયાળમાં અગિયારને બદલે બાર પણ વાગી ગયા હોય, છતાં છાકરાને કહેશે કે- જા તુ જાને તારી મા જાને જાની લો અને હમણાં વખત નથી. પછી કસોને પેટમાં ઉંદરના કુદાકુદ કરવા હોય ! આકોતની જીડ આજળ, પેટમાં ઉંદરના મુ મુ કરવા હોય તેનો જવાબ સંભળાતો નથી. કેટલું દમન છે આ !

જૂન-તરસ માત્ર નહિ, ધણીને વાર કોધને પણ હાવવો પડે છે. માથા ખતાવતાં આકોતને તે પસંદ આવતો નથી તમે તેની સામે વાંકાનકા તાકા હાવી કમરો કરી દે છે છતાં ન લે તે તમારી આંખો જરા તેજ થઈ જાય છે પણ એ માથાક તમારે ત્યાંથી મોટા જલ્દયામાં માથા ખરીકનાર છે અને એ બેચાર કડવી મીઠી સંભળાવે પણ છે છતાં તેની વાતો તમે પ્રેમથી સાંભળી લો છો. એક સબ્બ પણ બેસવા નથી તમે કેટલા ક્ષમાથીયે જાની જાઓ છો ! જાણે કે જલ્દયાન મહાવીરની આંકડા ક્ષમા તમારા હૃદયમાં કિતરી ગઈ હોય ! ખરી વાત તે એ છે કે તમે એ જાણો છો કે જો જાણીશું તો હમેશનો ધરાક વધી જશે.

સમગ્રદિન માનવીમાં લોભની ભાવના પેદા કરે છે જે સમજની પ્રકાશ નુર્દિષાતો સતોષવાનો હેતુ હોય તેની તો કેઈ સીમા નર હોય છે કેમકે માનવની નુર્દિષાતોની હદ હોય છે પણ ઈચ્છાએ હમેશાં જનત છે તે તો દ્રોષીનાં ચીરની ગારક જનતક હોય છે દુરાસનના હાથ ઘાટી ગયા પણ દ્રોષીની સાડીનો છેડો ન આવ્યો. જ્ય તો એક વાર્તા છે પણ વાર્તાને આજુએ રાખી તેનો સાર કાઢો તો જણાશે કે દુરાસન એ ગેરરસ્તે ચહેલું મન છે જેની સવા દુષ્ટ છે ત્યારે આત્માનુ શાસન શુભ છે મનન શાસન હમેશાં દુષ્ટ જ રહેવાનું કારણ કે તેની વૃત્તિએ વિધારી છે એ જ દુરાસન આંતર વૃત્તિય દ્રોષીનાં ચીર ખેંચે છે જનત વાંચાની સાદી-આ દુરાસન ઘાટી જાય ત્યાં શુધી ખેંચે જાય પણ તેનો છેડો આવવાનો નથી એ માટે જ આજમ કહે છે-

इच्छाहु नागास समा वर्णसिया

ઈચ્છા આઘસની ગારક જનત છે

આઘસમાં અસંખ્ય ખાંઓ કીડે છે તે કીડી કીડીને પહાં આવે છે પણ આઘસનો છેડો કાઢી શકાય નથી. ઈચ્છાનુ આઘસ પણ એવું જ છે મનશી પગી રાજ તેમાં કીડ્યા કરે છે તેની પાંખો ઘાટી આવે છે અને તે પાંખુ આવે છે પણ તેનો જનત શીધી શકાય નથી.

તૃષ્ણાની પૂર્તિ ક્ષિતિજને ભેટવા જેવી છે તમે સૂતા જ ગલના ખૂણામાં બિલા રહીને બુઝો ફેટલેક દૂર, તમને જમીન અને આસમાન ભેગા થતા જાણશે આ જમીન અને આસમાનનું મિલન, તે ક્ષિતિજ કહેવાય છે. પણ કાઈને ઈચ્છા થાય કે હું આ ક્ષિતિજની મુલાકાત લઈ આવું અને તે બિડવા માટે તો તમે માનો છો કે તે ક્ષિતિજને મળીને પાછો આવી શકશે ? આ જન્મમાં તો શું પણ અનંત જન્મો વીતી જવા છતાં પણ તે પાછો આવી નહિ શકે કારણ ? કારણ કે ક્ષિતિજ જેવી કાઈ વસ્તુ જ નથી એ માત્ર આખોની શ્રમણા છે અહીંથી તમને જેટલે દૂર ક્ષિતિજ દેખાય છે તેટલે જ દૂર ત્યાં પહોંચ્યા પછી પણ દેખાશે

ક્ષિતિજ એ આખોનો શ્રમ છે તેવી જ રીતે ઈચ્છાની પૂર્તિ, એ મનનો શ્રમ છે એ એક મનનું ક્ષિતિજ છે જેટલું આપ તેને બરતા જશો. તેટલું તે ખાલી થતું જશે કારણ કે મનની ઈચ્છા પૂરી કરનાર દરેક ઈચ્છા, પોતાની સાથે નવી ઈચ્છાઓને જન્મ આપે છે કાઈ બાઈને બાળક ન હોય તો તેને બાળકની ખૂબ જ ઈચ્છા થાય છે કારણ કે તેનું સ્મિત બદલાઈ જવા ઝખતું હોય છે. દરેક સ્ત્રી માતા બનવામાં એક જાતની મીઠાશ અનુભવે છે પુત્ર પ્રાપ્તિ માટે કાણ જાણે કેટલાય દેવદેવીઓના ચરણે મસ્તક ઢાળે છે તમને ખબર હશે કે દીકરા-દીકરીઓ માટે માતાઓએ એક સ્વતંત્ર દેવી પણ બનાવી છે તેના પૂજન માટે એક દિવસ પણ નક્કી કર્યો છે આ દિવસને માટે અઢવાડિયા પહેલેથી તૈયારી ચાલે છે પૂજના દિવસે તે પોતે ટાઢું ખાય છે અને આખા કુટુંબને ટાઢું ખવરાવે છે

આટલું કરવા છતાં પણ આ દેવીઓ દીકરા-દીકરી આપે જ, એવું કાઈ નથી સહભાગ્યથી, કાગનું બેસવું અને તાડનું પડવું એમ કહાય પુત્રનો જન્મ થયો, વર્ષોની કામના ફળી, તો શું તમે એમ માનો છો કે પુત્રજન્મની સાથે જ માતાની ભાવના પૂરી થઈ જાય છે ? પુત્રજન્મની સાથે બીજા અનેક ઈચ્છાઓ જન્મ લે છે. પુત્રના લાલન-પાલન, તેની શિક્ષા-દીક્ષાથી માંડીને કે તેને માટે સુદર વહુ લાવવાના સ્વપ્નો પણ તેના મનમાં આવે છે.

હા તો ઈચ્છા પણ ક્ષિતિજ છે તેના પાર તમે કદી પામી શકવાના નથી

દાણાગ સૂત્રમાં ચોથે ઘણું કહ્યું છે કે ચાર યાન હમેશા અપૂર્ણ રહે છે. તેમાં ગમે તેટલું ભરવામાં આવે તો પણ તે ખાલી જ રહેશે

પરંતુ દુઝન ઉપર ધણિયાળમાં જાણીવારને બદલે ત્યાર પછી વાગી ગયા હોય છતાં હોકરાને કહેશો કે— જા તું જાને તારી મા જાને જાની લો. મને હમણાં વખત નથી. પછી જાણેને પેટમાં ઉંદરમાં કુદાકુદ કરતા હોય. આદરની જીભ જાણજ, પેટમાં ઉંદરમાં મુ મુ કરતા હોય તેને જાણજ સમજાતો નથી. કેટલું જાન છે આ ?

જૂજ-તરસ માત્ર નહિ, ધણીએ ત્યાર કોધને પછી જાણવો પડે છે. માલ જતાવતાં આદરને તે પસંદ જાણવો નથી તમે તેની સામે તાકાત. તાકાત લાવી જાઓ કરી દો છો છતાં ન હો તો તમારી જાણે જરા તેજ મર્દ જાણ છે પછી એ આદર તમારે ત્યાંથી મેટા જાણમાં માલ ખરીદવાર છે જાને એ જાણે કરવી મીઠી સમજાવે પછી છે છતાં તેની વાલે તમે પ્રેમથી સાંભળી લો છો. એક સપ્તક પછી જાણતા નથી તમે કેટલા કામચલાવી જાની જાણો છો. જાણે કે જાણવાન મહાવીરની જાણે કામ તમારે હાથમાં લેતરી મર્દ હોય. ખરી વાત તો એ છે કે તમે એ જાણો છો કે જો જાણીશું તો હમેશનો ધરાય વહી જશે.

સમજવું જાણવીમાં જાણની જાણના પેદા કરે છે જે સમજની પાછળ જાણવાનો સતોપવાનો હેતુ હોય તેની તો કાઈ સીમા જરૂર હોય છે કેમકે જાણવાની જાણવાનો હદ હોય છે પછી જાણેનો હમેશાં જાણવ છે તે તો કોપડીનાં ચીરની માફક જાણવ હોય છે કે સાસનના લાલ જાણી ગયા પછી કોપડીની સામીનો છેડે ન જાણે. જા તો એક વાર્તા છે પછી વાર્તાને જાણે રાખી તેનો સાર કાઢે તો જાણે કે કે સાસન એ રેરસતે મરેલું મન છે જેની સવા કુપ છે ત્યારે જાણવાનું સાસન શુભ છે મનનું સાસન હમેશાં કુપ જ રહેવાનું કારણ કે તેની જાણે વિચારી છે એ જા સાસન, જાંતર જાંતર કોપડીનાં ચીર જેવે છે જાણવ વસ્તુની સામી જા સાસન સામી જાણ ત્યાં સુધી જેવે જાણ પછી તેનો છેડે જાણવાનો નથી એ મારે જ જાણમ કહે છે—

જાણવાનું જાણવાનું સમા જાણવું

જાણવાનું જાણવાનું જાણવું જાણવું છે

જાણવામાં જાણવાનું જાણવું કહે છે તે જાણી જાણી જાણવા જાણે છે પછી જાણવાનો છેડે કાઈ કાઈ રાખ્યું નથી. જાણવાનું જાણવા પછી એવું જ છે મનમાં પાણી રાખે તેમાં જાણવા કરે છે તેની પાણી જાણે જાણવ છે જાણે તે પાણી જાણે છે પછી તેનો જાણવ રાખ્યું નથી.

તૃણાની પૃર્તિ ક્ષિતિજને ભેટવા જેવી છે તમે સૂતા જ ગલતા ખૂણામાં બિલા રહીને જુઓ કેટલેક દૂર, તમને જમીન અને આસમાન ભેગાં થતા જણાશે આ જમીન અને આસમાનનું મિલન, તે ક્ષિતિજ કહેવાય છે. પણ કોઈને ઈચ્છા થાય કે હું આ ક્ષિતિજની મુલાકાત લઈ આવું અને તે બડવા માડે તો તમે માનો છો કે તે ક્ષિતિજને મળીને પાછો આવી શકશે ? આ જન્મમાં તો શું પણ અનત જન્મો વીતી જવા છતાં પણ તે પાછો આવી નહિ શકે કારણ કે ક્ષિતિજ જેવી કોઈ વસ્તુ જ નથી એ માત્ર આખોની શ્રમણા છે. અહીંથી તમને જેટલે દૂર ક્ષિતિજ દેખાય છે તેટલે જ દૂર ત્યાં પહોંચ્યા પછી પણ દેખાશે

ક્ષિતિજ એ આખોનો શ્રમ છે તેવી જ રીતે ઈચ્છાની પૂર્તિ, એ મનનો શ્રમ છે એ એક મનનું ક્ષિતિજ છે જેટલું આપ તેને ભરતા જશો તેટલું તે ખાલી થતું જશે કારણ કે મનની ઈચ્છા પૂરી કરનાર દરેક ઈચ્છા, પોતાની સાથે નવી ઈચ્છાઓને જન્મ આપે છે કોઈ બાઈને બાળક ન હોય તો તેને બાળકની ખૂબ જ ઈચ્છા થાય છે. કારણ કે તેનું અત્યંત બદલાઈ જવા ઝખતું હોય છે દરેક સ્ત્રી માતા બનવામાં એક જાતની મીઠાશ અનુભવે છે પુત્ર પ્રાપ્તિ માટે કાણ જાણે કેટલાય દેવદેવીઓના ચરણે મસ્તક ઢાળે છે તમને ખબર હશે કે દીકરા-દીકરીઓ માટે માતાઓએ એક સ્વતંત્ર દેવી પણ બનાવી છે તેના પૂજન માટે એક દિવસ પણ નક્કી કર્યો છે આ દિવસને માટે અઠવાડિયા પહેલેથી તૈયારી ચાલે છે પૂજના દિવસે તે પોતે ટાહું ખાય છે અને આખા કુટુંબને ટાહું ખવરાવે છે

આટલું કરવા છતાં પણ આ દેવીઓ દીકરા-દીકરી આપે જ, એવું કોઈ નથી સહભાગ્યથી, કાગતું બેસતું અને તાડતું પડતું એમ કદાચ પુત્રનો જન્મ થયો, વર્ષોની કામના ફળી, તો શું તમે એમ માનો છો કે પુત્રજન્મની સાથે જ માતાની લાવના પૂરી થઈ જાય છે ? પુત્રજન્મની સાથે ખીજ અનેક ઈચ્છાઓ જન્મ લે ૥ પુત્રના લાલન-પાલન, તેની શિક્ષા-દીક્ષાથી માડીને કે તેને માટે સુદર વહુ લાવવાના સ્વપ્નો પણ તેના મનમાં આવે છે.

હા તો ઈચ્છા પણ ક્ષિતિજ છે તેના પાર તમે કદી પામી શકવાના નથી

દાણાગ સૂત્રમાં ચોથે દાણે કહ્યું છે કે ચાર સ્થાન હમેશા અપૂર્ણ રહે છે. તેમાં ગમે તેટલું ભરવામાં આવે તો પણ તે ખાલી જ રહેશે

૧ પહેલો સાગર ગંગા-યમુના જેવી મધ્ય નદીઓ પ્રત્યેક કણે તેમાં લાખો ટન પાણી રહે છે હ નેરો વર્ષ ધીલી થતાં, તેમનો વલુચ્છકનો પ્રવાહ સાગરમાં મળે ત્યારે છે પણ હળવો વર્ષમાં એક પણ ક્વિન્ટલ એવો નથી આવ્યો કે જ્યારે સાગર એમ કશું હોય કે હવે મારે જા પછી નથી ભેળવે

૨. બીજું રમસાન. રમસાનનો ખાડો ક્યારે પણ પૂરાવાનો નથી. હળવો ભાગ કુલક પ્રોડ ફ્રીડ, સી પુરુદ, ભળવાન કે નિમળ, સત્તાધિત કે સાસિત, મહત્તરી કે વામુદેવ બધા જીવો અને રમસાનમાં જઈ પહેલે છે હળવો-સામે વર્ષોથી જા કમ આવે છે કઈ કરાયે ને જામને માણ્યો ત્યાં પહોંચ્યા અને બે ચાર કલાકમાં રાખ મઈ ગયા પણ રમસાનની જગ્યા જાન સુધી વૃષ્ટિ મઈ નથી

૩ ત્રીજું પેટ. આવી જ વાત પેટની છે પેટનો ખાડો સવાર પૂરો ને બપોરે ખાલી. પથારીમાંથી કિર્તા જ જ્યારની માગણી થાય છે મહત્તરી સાથે નાસ્તો પણ ભેળવે છે. બે પણ પેટમાં ભય છે અગિયારેક વામતી કુધીમાં ફરી આવે છે રોટલી દળ, કદાવ, સાક કે મિષ્ટાન્ન ભરી પણ બે વામતાં તે ખાધુ ખાલી. વળી પાછી ચક્ષુ-પ્રસ્તાની, માગણી. સાંભળે છે વામતા કે પાછી ખીચડી ને ફરી ભેળવે. રાતના દૂધનો આસ પણ ખાય જ જાણે જા પેટનો ખાડો ક્યારેય ભરાતો નથી. અને પેટથી વાર ભરે, બે કલાક મથ કે પાછો ખાલી.

૪ ચોથો વામતા પણ વામતાનો ખાડો તે બધા કરતાં કોડે છે.

પેટનો ખાડો બધો સેર બનાવી કરાઈ ભય. બે કલાક માટે તે પેટ ભરાવતો કરાવ પેટ ભરાયા પછી ભમેને અને તેની જગતી વસ્તુ મળે તે પણ મન એક વખત તો ખાવા માટે ઈન્કાર કરે. પણ મનનો ખાડો એવો ભીડ છે કે તેને મેડુ પતત પણ પૂરી થકે નહિ. જેટલો ખાવ ભરાય જરૂર તેટલો જ તે વધુ ખાલી થતો જાય.

એક વાર સિંકદર, કાઈ પહેલિયે પોતી પાસે ગયો. જાગળા જાગળામાં પહેલિયેનો અર્થ એવો થાય છે કે જે કાઈ અધકાર ભળતો દોષ. જાગળા મન કારોના મહારમાં લાખો લોકો થઈ ગયા છે અને જેટલાક તેમાં દોષ છે પણ સેમજાઓની વચ્ચે અધકારવાળા પોતાય છે સત્તેની ખસે મથ તે પણ મન કારોનું મહાર મળુ જ દોષ છે

તમે ચારિત્રને નમો ચમત્કારને નહિ એની બે બદામની વિદ્યા તો આછગર પણ બાણ છે બે તમે લેવાનું બાણતા હો કે લેવાનું ચાદતા હો તો સદાચારની સૌરભ લો જાનનો પ્રગલ લો, સરળતાની શ્રવાસ લો

સિક્કર યોગીની સેવા કરવા મડ્યો ખરી રીતે આ સેવા યોગીની નહિ, તેના ચમત્કારોની હતી મનમા ગ્વાર્ધ ભરેલો હોય તો તેને તપ કે સ્થાગની ઉપાસના ન કહેવાય મનમાં આદીના દુકડાની લાલસા જાગી છે અને સતની સેવામાં પહોંચે છે ! આ સતની નહિ, દ્રવ્યની ઉપાસના કહેવાશે. કારણ કે આપના મનમાં સતનું નહિ, પણ સતની સેવાથી મળનાર સપત્તિના દુકડાનું મૂલ્ય છે. તમારું લક્ષ્ય સપત્તિમાં છે, ચારિત્રમાં નથી બે કદાચ બીજે સપત્તિ મળે તેમ હશે તો સેવાનો રસ્તો છોડી પણ દેશે

એક દિવસ યોગીએ સિક્કરને કહ્યું—“ તારી સેવા પણ ગજબની છે. મારું લક્ષ્ય આજ ખૂબ જ પ્રસન્ન છે બોલ તારે શું માગવું છે ? ”

સિક્કરને આ જ બોધતું હતું આવા દિવસને માટે તો તેણે પરસેવો પાડ્યો હતો તેણે કહ્યું—“યોગીશ્વર ! હું શું ઇચ્છું ? મારી એક નાની સરખી માગણી છે તે એ કે આખી પૃથ્વી ઉપર મારી સત્તા ચાલે ”

કેટલી નાની માગણી છે ! લોબીહૃદયને માટે તો સારી દુનિયાનું સામ્રાજ્ય પણ એાણ પડે છે સતે બેસુ કે મનની તૃષ્ણા કેટલી વિશાળ છે. આ તો સુરસાનાં મોં જેવું છે જેમ જેમ તમે અંદર જતા જશો તેમ તેમ તે મોઢું થતું જશે

આ સામ્રાજ્ય હાથની કાયા માટે કેટલી જગા બોધે ? દેહ તો માત્ર સામ્રાજ્ય હાથ જ માગે છે પણ મન ? ખરું પૂછો તો જેને એક ઇંચ પણ જમીનની જરૂર નથી, તેવાઓ વિશાળ પૃથ્વીના ખડથી પણ સતોષ પામતા નથી ! કદાચ દુનિયાભરનું સામ્રાજ્ય પણ મળી ગયું, સમગ્ર પૃથ્વી ઉપર એકચક્રી સત્તા પણ મળી, પણ બ્યારે જીવનયાત્રા સમાપ્ત થશે તે વખતે કેટલી જગા મળશે ? ફક્ત સામ્રાજ્ય હાથ અને તે પણ ઇન્દ્રિય સંસ્કૃતિમાં જન્મેલાને જ બીજા જૈન કે હિન્દુ કુળમાં જન્મેલાને તો તે પણ નસીબમાં નથી આ બધું બાણતા છતાં પણ માનવનું મન કેમ સંપ્રદાઈ પાછળ પામલ છે ?

માનવસરીરની સમગ્રતા તો ચાર રોટલીથી ખતી જશે રહેવાની સમગ્રતા સામ્રાજ્ય હાથ જમીનથી ઉકેલી જશે પણ મનની સમગ્રતા કે ઈંકે મુરકેલ છે.

હજારો મન જાનના અને મહુખથી સેતુ મળવા છતાં મનની સમસ્યા ઉઠતી ચકતી નથી

ચોગીએ જોયું કે સિક્કરનો કોણે તનનો નહિ પણ મનનો છે એટલે તેના ઈશ્વર પણ બીજી રીતે જ કરવો પડશે. ચોગી જાહર ગયા પોતાની એળીમાંથી એક મનુષ્યની જોપરી કાઢી સિક્કરને બાપી અને કમ્બુ કે જાને જાનનાથી કરી દે એ કહેવું તે જાનનાથી કરાઈ જશે તે જ કહેવું બાપી પૃથ્વી ઉપર તારુ સામાન્ય થઈ જશે.

જાહર સિક્કરના જાનનાની હદ નથી. મહેસમાં જવાની જ વાર છે એ મિનિટમાં જુવારના ઘણાથી કરી દેવાશે અને સમગ્ર પૃથ્વી ઉપર સિક્કરનું સામાન્ય થઈ જશે. સિક્કર મહેસમાં ગયો. તેણે એક દોર-પૂરી એક દોર જુવાર જોપરીમાં નાખી પણ જોયું તો જોપરી ખાલી! મુઠ્ઠીઓની મુઠ્ઠીઓ લાવી તેમાં નાખી પણ જોપરી ખાલી જ રહી. સિક્કરના જાનનાની હદ ન રહી. તે સમજી ગયો કે આ કોઈ ચમત્કારિક જોપરી છે.

પાછા પોતે તે ચોગી પાસે પહોંચ્યો. બધી વાત કહી સંભળાવી હસતાં હસતાં ચોગીએ કમ્બુ- સિક્કર! જણવ્યો નથી કે આ જાનનાની જોપરી છે! જાહરનું મોટું રાજ્ય પણ તેને ન કરી શક્યુ તે જુવારના ઘણાથી તે કેમ કરાશે! સિક્કર સમજી ગયો. તમે બધા પણ સમજી ગયા હોશો કે મનુષ્યની આ જોપરી કરવી એ કેટલું કાલુ કામ છે!

સાચી વાત એ છે કે સમ્રાટમાં શાંતિને શોધવી એ જ મોટી ભૂલ છે. જે એમ માને છે કે પૈસા આસ્વાથી મનમાં સ્થિરતા આવે છે એ ખૂબ જ મોટી જમણામાં છે તેઓ ધનને સમજ્યા છે પણ મનને નહિ. મનની મતિને સમજનાર જેવી ભૂલ કહી ન શકે.

તમે સારી રીતે જાણો છો કે વિશ્વાસ અને વૈભવનાં જો સાધનો મધ્ય મુખના સમ્રાટ જાહર પાસે નહોતાં તે જાણે એક સામાન્ય માણસ પાસે હોય. પરંતુ મધ્યમુખના સાધારણ જાનનાને જેટલી શાંતિ હતી તે જાણે મોટા મનનાનના નસીબે પણ નથી. શાંતિ વિશ્વાસનાં સાધનો કે સર્વવ્યાપક સમ્રાટમાં નથી પણ મનના સતોષમાં છે.

અહિંસા ધર્મના ઘણા ગાણાં તમે ગયા છે સત્ય ધર્મનો જ્યઘોષ પણ નોરથી કર્યો છે હિન્દુ અને મુસ્લિમ ધર્મની સ્થાપના પણ કરી છે તેને માટે લડ્યા પણ છે, ઝઘડ્યા પણ છે પણ કોઈ દિવસ સહયોગ ધર્મને ઓળખ્યો છે ? જે તમારી નજીકના છે, અને આતુખાતુખા વસનારાઓ પાસેથી જ શીખી શકાય છે ! બંને તો આને આપણે સહયોગ ઉપર વિચાર કરીશું

માનવ સામાજિક પ્રાણી છે તે સમાજમાં જીવે છે, સમાજ પાસેથી ઠાઠક લે છે, તો સમાજને ઠાઠક આપે પણ છે જે ફક્ત આપે જ છે તે દેવ છે અને જે માત્ર લેતા જ શીખ્યો છે તે જ્ઞાન છે માનવ આ આપ અને લેની વચ્ચે જીવે છે માનવીના જીવનનો આધાર સહયોગ ઉપર જ છે. માનવી તો શુ પણ દુનિયાના કોઈપણ પ્રાણી એક ખીન્ન વિના જીવી શકતા નથી એકલું કોઈ રહી શકતું નથી યોગીઓને માટે કહેવાય છે તે બધાના સહયોગનો ત્યાગ કરી હિમાલયની ગિરિ-ક દરાઓમાં જીવે છે, પણ તે યોગીને પણ ફળાહારના સહયોગની જરૂર રહે છે સલવ છે કે કોઈ તપસ્વી સાધક આહારનો પરિત્યાગ કરી દે છતાં તે પણ પાણી અને હવાનો સહયોગ તો છોડી શકતો નથી

પશુઓની દુનિયા કે જેને આપણે અસામાજિક કહીએ છીએ અને જેની કોઈ સમાજવ્યવસ્થા નથી, તે પણ સહયોગધર્મ તો જાણે જ છે. તે ટોળા બાંધીને રહે છે ગાય, ગાય સાથે લડશે છતાં પણ રહેશે તો પોતાના ટોળામાં જ બેસ, બેસથી લડશે છતાં સાજ પડતા તે પોતાના ટોળામાં બળી જશે કેમકે, તે જાણે છે તેને ત્યાં જ સહયોગ મળશે પશુ-સસાર,

સહયોગ લે છે અને વખત આવે આવે પસુ છે આમ તો આપણને લાગે છે કે પરુઓમાં વળી સહયોગ કેવો? દરેક પોતપોતાના પેટની ફિકરમાં છે પિતાને પુત્રની ચિંતા નથી અને બેટાને પિતાની ફિકર નથી પિતા પુત્ર એવો સબંધ રહે છે જ ક્યાંક પુત્ર માતાની પણ કંઈ સેવા કર્યા કરે છે?

આ દેશ સ્નેહથી પોતાનાં જન્મનિ પૂજે છે વાંદરી પોતાનાં જન્મનિ કંમેણાં જાતીએ વળાડેલાં રાખે છે તેને પૂછો કે— ઓ વાંદરી! તું જે દૂધ પીવાયે છે અને જાતીએ વળાડી રાખે છે તે મોટા થઈને તારું પેટ ભરવાનો છે? ઉપર ઉપરથી એમ લાગે છે કે પરુઓમાં સહયોગની જગ્યા નથી પણ ના એક કણ જ્યાં જ્યાં ઉતરીને વિચાર કરે તો તમને પરુ જન્મતની સહયોગની ભાવના સ્પષ્ટ જણાશે તે એમ ને એમ નહિ જણાવ.

કોઈ વાંદરીની પાસેથી તમે તેનું જન્મ્યું ચૂટવી લો અને પછી છુઓ કે તેનામાં સહયોગની ભાવના છે કે નહિ? થોડી જ વારમાં વનરોત્તુ મોંકે યોગુ તમારી પાછળ પડ્યો અને તમને તમારા ગ્રાણ્ય જમાવવા પણ મુશ્કેલ થઈ પડ્યો તમને એવી રીતે ઘેરી લેશે કે તેના જન્મ્યાને પાછું આપી દીધે જ તમે તમારો જીવ જમાવી શકશો.

વાંદરાઓમાં જ નહિ, ગાયો અને બેસોમાં પણ સહયોગની ભાવના છે ભવનો અનુભવ થતાં જ તે યોગમાં ભેગી થઈ જાય છે અને સતુનો સામનો કરે છે હરણાં જેનાં ધ્રમણ સ્વભાવનાં ગ્રાણ્યોથી મંડીને જન્મથી બેસો અને જે કુઓ જેવાં કઠોર સ્વભાવનાં ગ્રાણ્યોથી પણ યોગાં ભેગાં આવે છે યોગાળથી એ સહયોગ ભાવનાનું પ્રતિક છે અશ્વદામે લખ્યું છે કે—વાંદરાઓનું એક યોગુ કોઈ કંઠાવાળી કાઠીમાંથી પસાર થયું પરિશુમે તેમના સરીરમાં કંઠા પેલી ગયા પસાર થયા પછી દરેક વાનરે વક્ષની કળી પર ક્લય માંડ્યું એક સૂઈ જાય અને બીજા તેના કંઠા કાઢતા જાય કેપન સ્ટેન્સનરીએ અમેરિકાની એક ખારી ગ્રીસ (બે પરંતુ વચ્ચેની જગા) માં એક શૂક અને આંધળી કવાઈ સીધને જોઈ હતી જેને તેના સાથીઓ ભોળાન કરાવતા હતા તેથી તે ખૂબ જ રુષ્ટરુષ્ટ હતી.

પરુજીવનમાં સહયોગની ભાવના જીવિત છે તો પછી પોતાને પરુ કરતાં એક માનવાર માનવમાં સહયોગ ન હોય તો તે એક કણ પણ જીવી ન શકે રાજમાત્ર ઉપર ચાલતાં આપણે સેક્રેડ મનુરોની સેવા થઈએ છીએ એક કળીએ અન્ય ૮ ગળામાં ઉતારતાં આપણે જેડૂત, જળદ અને જમીનની સેવા થઈએ છીએ. કેમકે આપણને સેવા ભેગાને અધિકાર છે ત્યારે સાચે

સાથે એ પણ ન બૂલવું જોઈએ કે સેવા લેવાના અધિકારની સાથે સહયોગ આપવાની ફરજ પણ આપણા ઉપર આવી પડે છે એ ભૂલી જશો તે નહિ ચાલે જે માણસ પોતાના અધિકાર માટે જાગૃત હોય અને પોતાની ફરજો અદા કરવાનો ઇન્કાર કરે, તે જીવનનો કલાકાર બની શકતો નથી

જો તમારામાં સક્રિય હોય તો ખીજને સહયોગ આપવાની ફરજ છે— આપવાનું કર્તવ્ય છે તે વિના યાદ રાખજો કે જરૂર પડે તમને પણ કોઈ સહકાર આપનાર નહિ મળે આપણને કોઈ દિવસ કોઈના સહકારની જરૂર નહિ પડે એનું અભિમાન રાખવું એ ખોટું છે જિંદગીમાં કયે વખતે સપત્તિનો તડકો, વિપત્તિના જાણમાં ફેરવાઈ જશે એ કહી શકાય તેમ નથી. માનો કે કોઈની પાસે સપત્તિ છે, તો શું તેને કોઈના પણ સહયોગની જરૂર નથી ? પૈસા જરૂરિયાતો મેળવી આપી શકે છે પણ તે તો જડ છે ચૈતન્ય-મય માનવીનું ધ્યાન તે ક્યારેય પણ લઈ શકે તેમ નથી આ વાત પૈસા-વાળાઓ નોંધી રાખે.

એક નાતુ ગામ હતું તેમાં સમાજના પચાસેક ઘર હશે તેમાં એક પૈસાવાળો હતો તેની પાસે જેટલું ધન હતું તેના કરતાં તેના ગર્વ વધારે હતો ગામમાં કોઈ મરણ પામે, તો તે ઘોડા ઉપર બેસીને સ્મશાનયાત્રામાં જાય લોકો તેને કહે પણ ખરા કે, આ કોઈ શુભ પ્રસંગ નથી આવા પ્રસંગે ઘોડા ઉપર બેસીને આવવું એ સારું નથી દેખાતું પણ તે કોઈનું માનતો નહિ તે કહે કે મારી પાસે ઘોડો છે તો બેસું છું નહિ તો તેનો ઉપયોગ શો ?

આવા કટલામ પ્રસંગોમાં તે ઘોડા ઉપર બેસીને ગયો હશે એક વખત તેના ઘરમાં તેનો બાપ ગુજરી ગયો તેની માતિના બધા લોકોએ વિચાર કર્યો કે આજે એને પાઠ શીખવવાનો મોકો મળ્યો છે જેમની પાસે ઘોડા હતા, તે બધા ઘોડા ઉપર બેસીને ગયા, અને જેમની પાસે ઘોડા નહોતા, તે બધા ભાડે લઈ આવ્યા બધા ઘોડે ચઢીને તેને ત્યાં ગયા તેના ઘરની સામે ઘોડેસ્વારોની લાઈન ચર્ચ ગઈ તે ઘરમાંથી બહાર આવ્યો અને બધાને કહેવા લાગ્યો કે—“તમે બધાએ આ શી મશ્કરી માડી છે ? શું કોઈ વરઘોડો કાઢવાનો છે ? મારા પિતાજીને બાધીને ખભે ઉપાડી લઈ દેખાવું જશે ?” લોકોએ કહ્યું કે—“એમાં શું ? ભાડેથી માણસો લઈ આવો અને ઘોડા ઉપરથી ઉતરવાના નથી”

હવે તેને પોતાની બૂલવું સાન થયું. તેણે કહ્યું —“ સમાજના બધા...

ભાઈઓની કુ માફી માગ્યું છું અને હવે પછી કોઈ પણ ક્ષિય, ક્ષમી પણ ત્યાં થોડે સદીને નહિ જાઉં.

સાતિના અગ્નિવાનોએ વિચાર કર્યો કે જમે તેમ પણ ઉવટે તો તે પણ આપણે જ ભાઈ છે તેના વાપને બાકુતી માણસો ઉપદ્રવીને લઈ જાય એ સમાજ માટે સારું નહિ દેખાય. છેવટે બધા ધોમ ઉપરથી ઉતરી જઈને સદકાર આપ્યો.

આજે માનવી દુનિયાના બધા ધર્મોને માને છે પણ સદ્બોધ ધર્મને ભૂલેલો જાય છે પહેલાંના વખતમાં સાસુ માંદી પડી તો વડુ તેની સેવા કરતી અને વડુ માંદી પડે તો સાસુ તેની ચાકરી કરતી.

આજે મીઠામને વનવાસ મળ્યો ત્યારે સીતાદેવી પતિના પગસે ચાલી, વનવાસ જ્યાં તેવારે જ્યાં તે વખતે સાસુ કૌસલ્યાની આગા મળતી તે હો છે.

સેવા સમય થેલ જાન લીના મોર મનોરથ પૂરા ન લીના.

હે મારી રનેશ્વર સાસુ ! તમારી સેવાને વખતે દેને અને વનનો મજા આપ્યો તમારા આશીર્વાદથી વન ઉપવન બની જશે. પણ તમારી સેવા નહિ કરી છડું આ વાત અને ખટકતી રહેશે.

આ તો એ સમયની વાત છે આજે તો નવા જમાનાના નવા રંગે રંગાયેલી વડુને સાસુની સેવા કરતાં સરખા આવે છે એટલા માટે સેવા કરવા માટે પરિચારિકા (Nurse) ને બોલાવવી પડે છે અને કદાચ પરિચારિકા ન આવવી અને સાસુની સેવા કરવાનો ભાર વડુને મારે આવવી પડ્યો, તો વડુ પહેલાં તો પેતાનાં કપાળું ખાન રાખશે. વખત છે ને કપાળું ખરાબ ન થઈ જાય ! જેટલી કપાળી ફિકર હશે તેટલી માણસની નહિ.

મનુષ્યના સરીરમાં ચેતનની જ્યોત જ્વળતી રહી છે તેની સેવા કરતાં જડવઓ બાહે આવનાં હોય તો સમજવું પડશે કે તમને ચેતન્ય કરતાં હડની કિ મત વધારે છે સરીરને માટે વચ્ચે છે પણ વચ્ચેને માટે સરીર નથી. પણ આ જ પરિસ્થિતિ એ છે કે વચ્ચે પડેલાં અને સદ્બોધ પડી.

ધેર અને જાર બધે જ આ / વાત છે જાનરમાં ફરતાં કોઈ ભૂલથી જોવાની જાણ પડે નીચે આવવાથી લપસી પડે, તો તે જોઈને તમે ખડખડ દસી પડો છે આ ખડખડ : દાખ નખરા તદ્દયમાં સ્વયંબોધમાને બરમે સ્વાપ્નવનુ સામ્રાજ્ય છે એ જાણવી આવે છે બી અને પાન્ય જોઈ ને જો

તમને મજા આવી હોય તો મારે કહેવું પડશે કે તમે રોમન સમ્રાટ (નીરો) ના વશજ છો, કે જે રોમ સળગતું હતું ત્યારે આનંદથી બસરી બળવતો હતો.

શક્તિ હોવા છતાં પણ જેના હાથ ખીજની મદદ માટે લાખા થતા નથી તે પથ્થરહૃદયી છે તેવા માણસ, માણસ નહિ, માટીનો પિંડ છે. કાર્કની વેદનાના આર્તનાદ કાને પડવા છતાં હૃદયમાં સહાનુભૂતિ અને સ્વેદનાના સૂરો રણુકે નહિ, તો તેવા માણસમાં અને સીનેમાંના ચિત્રોમાં ફરક શો ? પડતાને જોઈને, જે માણસ જોતો જ રહે છે, તે પણ છે તેવે વખતે તેના હાથ તેની મદદ માટે આગળ આવે તો જ તે માણસ કહેવાય

સહયોગ વિના આગળીઓ જરા પણ કાર્ક ઉઠાવી શક્તી નથી અગ્નિમાં પ્રયત્ન શક્તિ છે હજારો મણુ લાકડાંને તે જોતજોતામાં બાળીને રાખ બનાવી દઈ શકે છે તે અગ્નિ પણ વાયુના સહયોગ વિના કાર્ક કરી શકતો નથી. તેને પણ વાયુના સહયોગની જરૂર પડે છે તે સિવાય તે કાર્ક સળગાવી શકતો નથી સહયોગધર્મ ભારતીઓની સરખામણીમાં વિદેશીઓ વધારે શીખ્યા છે અમેરિકામાં ચિકિત્સા-વિજ્ઞાને (Surgery) એટલી પ્રગતિ કરી કે ડોક્ટરો, એક તદુરમ્ત માણસની આખો કાઢી ખીજ જન્માન્ધને લગાડે અને તેથી અંધ દેખી શકે છે પણ તે આખોમાં થોડું સરખું પણ જીવનતત્ત્વ બાકી રહ્યું હોવું જોઈએ મૃત શરીરની આખોમાંનું જીવનતત્ત્વ નાશ પામ્યું હોય તો તે કામ આપી શક્તી નથી આથી બ્યારે કાર્કને એમ લાગે છે કે હવે તેનું મૃત્યુ સમીપમાં છે, ત્યારે, તે ડોક્ટરને બોલાવીને પોતાની આખો કાઢી બેવા કહે છે અથવા તે વસિયતનામું (Will) કરે છે અને તેમાં તે પોતાની આખોનું દાન કરવો જાય છે જેથી તેના મૃત્યુ પછી આખોમાંથી ચેતન નાશ પામે તે પહેલાં, ડોક્ટર તે કાઢી લે છે અને તે ખીજ માણસને લગાડે છે અગર ચક્ષુબંધર (Eye Bank) માં રાખે છે. જે જરૂર વખતે ખીજને લગાડી શકાય છે આવા માણસોના મનમાં એ ભાવના હોય છે કે મારી આખો મારા દેશબંધુને કામ લાગે, મારી આખો ખીજઓની આખોને પ્રકાશ આપે એથી વધારે મારું સહભાગ્ય કયું ? આ કેવું સહયોગનું જવલત ઉદાહરણ છે !

ભારતમાં જો સહયોગની ભાવના હોય તો દેશની બેકારી અને ગરીબીનો પયોતેર ટકા ભાગ ખતમ થઈ જાય એક ગલીમાં પચીસ ઘર હોય દરેક ઘરમાં છ માણસ હોય જે દરેક વ્યક્તિને બે કોણીયા બેટલે જ ખોરાક માત્ર

ભાઈઓની કું માફી માગુ છું અને હવે પછી કોઈ પણ કિસ્સા મને પસંદ નથી થઈને નહિ જાય.”

સાતિના આગેવાનોએ વિચાર કર્યો કે મને તેમ પણ હવે તે તે પણ આપણે જ વાઈ છે તેના આપણે માફની માફસો ઉપડીને કોઈ જમને સમાજ માટે સારું નહિ દેખાય છે. હવે નવા થો. ઉપરથી ઉતરી જશે સ્વકાર આપે.

આને માત્રી દુનિયાના નવા કરીને આને છે પણ સ્વકાર કમને જુલો જમ છે પહેલાના વખતમાં સાસુ માંદા પડતી તો વડુ તેની સેવા કરતી અને વડુ માંદા પડે તો સાસુ તેની ચાકરી કરતી.

ત્યારે ધીરમને વનવાસ મળ્યો. ત્યારે સીતાદેવી પતિના પગે ચાલી વનવાસ જવા તૈયાર થઈ. તે વખતે સાસુ કોઈકાની આગળ માગતાં તે કહે છે

સેવા સમય જેવ જમ લીના મોર મનારણ પૂરત જ લીના ।

હે મારી રત્નકમ સાસુ ! તમારી સેવાને વખતે દેવે મને વનને મળે આપે. તમારા આશીર્વાદથી વન જીવન જાતી જશે પણ તમારી સેવા નહિ કરી શકું આ વાત મને ખટકતી રહેશે.

આ તો એ સમયની વાત છે આને તો નવા જમાનાના નવા રંગે રંગાયેલી વડુને સાસુની સેવા કરતાં શરમ આવે છે એટલા માટે સેવા કરવા માટે પરિચારિકા (Nurse) ને બોલાવવી પડે છે એ કદાચ પરિચારિકા ન આવી અને સાસુની સેવા કરવાનો ભાર વડુને પાડે આવી પડે, તો વડુ પહેલાં તો પોતાનાં કપાંતુ ખાન ચાખશે. વખત છે ને કપાંતુ ખાન ન કરી જાય ! જોઈ કપાંતુ ફિકર કરી તેટલી માલુમની નહિ ।

મનુષ્યના શરીરમાં મૈત્ર્યની જ્યોત અમમી રહી છે તેની સેવા કરતાં જડવો આડે આવતાં હોય તો સમજવું પડશે કે તમને મૈત્ર્ય કરતાં જડની કિંમત વધારે છે શરીરને માટે વડો છે પણ વડોને માટે શરીર નથી. પણ આ જ પરિસ્થિતિ એ છે કે વડો પહેલાં જાને સ્વયં પડી

ધેર જાને જાણ જો જા જ વાત છે જાનરમાં કરતાં કોઈ જુલો જોઈની જાણ જ નીમે આવવાથી લપસી પડે તો તે જોઈને તમે મદદગાર થશો પડો છો આ જડવો દારમ તમારા જીવનમાં જીવેજાવતે જાણે સ્વામીજી સામ્રાજ્ય છે એ જાતાવી આપે છે બીજાને પડતા જોઈને જો

તમને મજા આવતી હોય તો મારે કહેવું પડશે કે તમે રોમન સમ્રાટ (નીરો) ના વશજ છે, કે જે રોમ સળગતું હતું ત્યાં આનંદથી બસરી બબલતો હતો.

શક્તિ હોવા છતાં પણ જેના હાથ ખીખની મદદ માટે લાગ્યા થતા નથી તે પથ્થરહદયી છે તેવો માણસ, માણસ નહિ, માટીનો પિંડ છે. દ્રોષની વેદનાના આર્તનાદ કાને પડવા છતાં હૃદયમાં સહાનુભૂતિ અને સ વેદનાના મૂરો રણુકે નહિ, તો તેવા માણસમાં અને સીનેમાં ચિત્રમાં ફરક શો ? પડતાને જોઈને, જે માણસ જોતો જ રહે છે, તે પણ છે તેવે વખતે તેના હાથ તેની મદદ માટે આગળ આવે તો જ તે માણસ કહેવાય.

સહયોગ વિના આગળીઓ જરા પણ કાંઈ ઉગ્રવી શક્તી નથી અગ્નિમાં પ્રયત્ન શક્તિ છે હજારો મણુ લાકડાને તે જોતજોતામાં બાળીને રાખ બનાવી દઈ શકે છે તે અગ્નિ પણ વાયુના સહયોગ વિના કાંઈ કરી શકતો નથી. તેને પણ વાયુના સહયોગની જરૂર પડે છે તે સિવાય તે કાંઈ સળગાવી શકતો નથી સહયોગધર્મ ભારતીઓની સરખામણીમાં વિદેશીઓ વધારે શીખ્યા છે અમેરિકામાં ચિકિત્સા-વિજ્ઞાને (Surgery) એટલી પ્રગતિ કરી છે કે ડોક્ટરો, એક તદુગ્મત માણસની આખો કાઢીખીખ જન્માન્ધને લગાડે અને તેથી અંધ દેખી શકે છે પણ તે આખોમાં થોડું સરખું પણ જીવનતત્વ બાકી રહ્યું હોય જોઈએ મૃત શરીરની આખોમાં જીવનતત્વ નાશ પામ્યું હોય તો તે કામ આપી શક્તી નથી. આથી જ્યારે કોઈને એમ લાગે છે કે હવે તેનું મૃત્યુ સમીપમાં છે, ત્યારે, તે ડોક્ટરને ખોલાવીને પોતાની આંખો કાઢી લેવા કહે છે અથવા તે વસિયતનામું (Will) કરે છે અને તેમાં તે પોતાની આંખોનું દાન કરતો જાય છે જેથી તેના મૃત્યુ પછી આંખોમાંથી ચેતન નાશ પામે તે પહેલાં, ડોક્ટર તે કાઢી લે છે અને તે ખીખ માણસને લગાડે છે અગર ચક્ષુબંધર (Eye Bank) માં રાખે છે. જે જરૂર વખતે ખીખને લગાડી શકાય છે આવા માણસોના મનમાં એ ભાવના હોય છે કે મારી આંખો મારા દેશજનુને કામ લાગે, મારી આંખો ખીખઓની આંખોને પ્રકાશ આપે જેથી વધારે મારું સહકાર્ય કયું ? આ કેવું સહયોગનું જવલત ઉદાહરણ છે !

ભારતમાં જો સહયોગની ભાવના હોય તો દેશની બેકારી અને મરીખીનો પચોતેર ટકા ભાગ ખતમ થઈ જાય એક ગલીમાં પચીસ ઘર હોય દરેક ઘરમાં છ મણુમ હોય જો દરેક બકિન એ દ્રોણીયા જેટલે જ ખોરાક માત્ર

આજે જે તો તેથી ઘણું મરણ નહિ પામે. શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ તેમને જીવોત્તરી તપનો લાભ થશે. સ્વાસ્થ્યની દૃષ્ટિએ તેમના શરીરમાં સ્ફુર્તિ રહેશે. વધુ ખાવાથી જે આજીવ્ય અને બીજા રોગો થાય છે તેનાથી મુક્ત રહેશે. અને આમ જો ઇર્ષ્યા ભોજન આહુ કરવાથી દસ આંધળાં કે કુસનિ ભોજન કરાવી શકાશે. તે રીતે તેમના પેટનો પ્રભુ ઉઠશે જશે. એ જ રીતે જેક બહેનની બહેનમાં સહયોગની ભાવના જાગે, તો તે પોતાના પડોશમાં અને મહેલમાં રહેતાં બાળકોને ભણાવે અને ધાર્મિક શિક્ષણ આપે, તો ઇશ્વર બાળકો સામાજિક પ્રતિભાવ સોંપી શકે અને તેમનામાં ધર્મના સરસરો રેશમ ?

પણ આજે તો સહયોગ આપવાની જગ્યાએ પણ સહયોગ પ્રદાન કરવામાં મન્યોરી કરામ છે. લગભગ આજેનાં જાનેશ બની જવાસ છે. વરણા અને જાનેશ લઈ જવાનો રિવાજ એટલા મારે હતો કે વરના પિતાને બીજાઓનો સહયોગ મળે. પરંતુ આજે તો તેને સહયોગ કરવાને બદલે તેને જાનેશને સહયોગ આપવો પડે છે. જાનેશને મારે આહ, નાસ્તે સરખા આદરિયમ ઉપરાંત પૂન બીડી, સીંગરેટ વિના બચ્ચા કરવી પડે છે. તેમ જ બહારમાં જાનેશનાં જાનેશને મારે પીણી, લગમ અને છુટપેટીક વાળાની પણ સમવા રાખવી પડે છે. આ બધું કરવા ખર્ચા પણ જો જાનેશનાં કાલ્ય ઘણું વખત જરાક મેડુ થાય, કે શાકમાં જરા મીઠું આહુ વધુ પડે તો તેણે કહેલી બધી વસ્તુઓ ઉપર પાણી ફરી વળે છે. જાનેશ તમે, આજે જાનેશ જાનેશ છે. કે શાર જાનેશ ? આ તો તમારે વિચારવાનો વિષય છે.

જેક પ્રભુ છે કે સહયોગના કાલની શરૂઆત ક્યાંથી થાય ? તેને અપેક્ષા સમાજમાં કરવો. જાતિમાં કરવો કે ધર્મમાં કરવો ? કહેવાક કોઈ સમાજની તેની શરૂઆત કરવા ઈચ્છે છે. તેજો સમાજની સેવા કરે છે. સામાજિક કાર્યને મારે આજે રાતે ઉપમાંથી બીડીને દોડવા જશે. પણ પેર જો બાળક મિત્રાર હોય અને તેની દવા લાવવાની હશે તો તેમના પગ દુખવા માંડશે. બીજાઓને મારે દોડાતો ફરીને દવા લાવનાર, પોતાના બાળકને મારે કેમ ઉપેક્ષાભાવ રાખે છે ?

તમે કહેશો કે પોતાનાં બાળકોની સેવા તો બધાં જ કરે છે. બીજાનાં બાળકોની સેવા કરવી તે / સાચી સેવા છે. આજે વિચાર જો બહેન હોય તો તે આદરણીય છે. પણ આજે તો ઘણું સુધી જ લાવના પ્રભુ કરી રહી

હોય છે ખીજાનેની સેવા કરીશું તો આગળ આવી શકાશે, સમાજમાં પ્રતિષ્ઠા મળશે લોકો કહેશે કે આ ખૂબ સેવાપરાયણ વ્યક્તિ છે, બ્યારે ધરના બાળકની સેવા કરવામાં કોણ કંઈ કહેવાનું છે !

દેશમાં બ્યારે આઝાદીની લડત ચાલતી હતી, ત્યારે દેશના નવયુવકો હાથમાં ઝાંડુ લઈ, સડકો સાફ કરવા નીકળી પડતા દેશભેલા માટે આ ગીતે નીકળી પડનારા, એ જ યુવકો, જે તેમનો માદી માતા, ધરમાં સાફસાફ કરવાનું કહે તો છેડાઈ પડતા ! જે સડક સાફ કરવા તૈયાર થાય, તે ધર સાફ કરવાનો વાતમાં કેમ છેડાઈ પડે છે ? કારણ સાફ કરનારના ફોટા વર્તમાનપત્રોમાં છપાય છે અને ધર સાફ કરવાનું કોઈ નામેય પૂછતું નથી આનો અર્થ એ થયો કે આ જનની સેવા, મેવાને માટે નહિ, પણ દેખાવ કરવા પૂરતી કરવામાં આવે છે

સેવાનો ક્રમ પણ જાણવો જોઈએ પહેલા માતૃપિતાની સેવા કરો, પછી કુટુંબની, મહોલ્લાની, સ્વધર્મીની ત્યારપછી, ગ્રામ, પ્રાન્ત, દેશ અને રાષ્ટ્રની

માતા-પિતા, તમારા સૌથી વધુ અને નિઃકંટા ઉપકારી છે એટલા માટે હું ખ વખતે તે યાદ આવે છે તેમની સેવા કરવી, એ તમારું કર્તવ્ય છે ત્યારપછી, સ્વધર્મીની સેવા એ તમારી સેવાલાવનાનો મહત્વનો માર્ગ છે કારણ કે તેનો સાથે તમારો ધણો ગાઢ સંબંધ છે તેમની સાથે તમારે દૈહિક અને આત્મિક બંને સંબંધ છે દૈહિક એટલા માટે કે તમે બધાની વચમાં રહો છો તમારે પુત્રોના લગ્ન તમે તેમની સાથે કરો છો, અને પુત્રીઓને પુત્રવધૂ તરીકે તમારા ધરમાં લઈ આવો છો, સ્વધર્મીનો સંબંધ માત્ર વિવાહ પૂરતો જ મર્યાદિત નથી કારણ કે એ સંબંધ તો સસારવૃદ્ધિનું કારણ છે સ્વધર્મીની સાથેઆત્મિક સંબંધ પણ છે સ્વધર્મી, એ પ્રજાના શાસનનું પ્રતિક છે તેનું દર્શન, એ જિનેશ્વરના શાસનનું દર્શન છે તેમની અને તમારી વચમાં પ્રજાનો સંબંધ છે એટલે સ્વધર્મીનું મિલન, વીતરાજદેવની પાવન સ્મૃતિ તાજ કરે છે

સ્વધર્મીને જોતા મનમાં એક પ્રકારનો ઉલ્લાસ આવવો જોઈએ તેના પ્રત્યે રોષ અને સહાનુભૂતિનો પ્રવાહ વહેવો જોઈએ હું તમને જરા પૂછું છું કે તમારા મનમાં સ્વધર્મીને જોઈને ઉલ્લાસ આવે છે કે કોઈ લક્ષ્મી-નંદને જોઈને ? જો કદાચ કોઈ ધનવાન વ્યવસાય સામ્રાજ્ય આવે છે તો હાથના ઇશારા ચાલુ થઈ જાય છે—“ આગળ પધારો ” તમે પણ થોડાક

આપાપાજી ખસે છે પણ ને કાઈ જરીબ સ્વધર્મી આવે, બને કમલાગ્રે તે ઓછું સાંભળતો હોય અને આજળ બેસવા ઇચ્છતો હોય તો તેને મટે શું લાગના ઇશારા થશે ? તેને મટે પણ આજળ પધારે " ના જવાબ થશે ? ખસીને તેને જગ્યા આપવાની તરફી તમે લેશો ? ના ના એ જણ તેના જાગ્રમમાં ક્યાં છે ? તેને તો કહેવામાં આવશે— એવ ! આજળ ક્યાં જાય છે ? ખદી બેસી જા આજળ બેસવાનો શોખ દતો તો વહેલા આવડું હતું ને !

આટલું જાતર શા મટે ? પહેલા આવેલા (ધનિક) લોકોને મટે આજળ પધારો ના જવાબને થાય છે બીજા લોકોને મટે એ જવાબને કેમ લક્ષ્યાર્થે મળે ? પહેલા મારેના જવાબે શું સ્વધર્મીને મટે દતો ? ને કદાચ તમે કહેશો કે એ સ્વધર્મીનું સ્વમાન હતું તો એ વાત તમારો પેતાને જ આત્મા કમૂલ નહીં કરે સ્વધર્મી તો જાને છે ધાર્મિક થઈ જાને યાનર્થ પહેલાની સરખાણીમાં બીજો કદાચ એ ક્યાં આજળ દર્શે પણ જવાબમાં પછેટા લાવનાર સક્તિ કાંઈક ભુલી જ છે પહેલા લોકોની પાસે નાણાનું ભર છે રૂપિયાનો રણકાર છે અને સરસ મળની લીલી મોટરમાંથી ઉતરીને આવે છે એનું સન્માન, એ સ્વધર્મીનું સન્માન નથી. એ તો રૂપિયા અને તેની મોટરમાંનું જા માન છે

તેના હૃદયમાં સમજાવવાનો દીવડો કમચમતો હોય તે કદી પણ માંદીના દુઃખઝોની આગર કાઢીનું પણ સ્વમાન ન કરે. તે તો સ્વનિષ્ઠ અને ધર્મવત્સલતાને જ માન આપશે. તે ક્યાં ક્યાં સમાનધર્મી બક્ષિતને જોશે ત્યાં ત્યાં તેના હૃદયમાં પ્રસન્નતા જલકશે તમારા હૃદયમાં સ્વધર્મીને જોઈને પ્રસન્નતા જિજાસુ છે ? તમે રેલ્વેમાં મુલાકાત કરવા હો. માદી મોઈ રોડને જાતી જીતી રહીને કાઈ તમારા કમળામાં ચઢવા મટે આવે અને તમે જણુલ્ય હો કે એ તમારો સ્વધર્મી છે તો તમે તેને જોઈને પણ લાંબા કરશો કે તેનું સ્વાગત કરવા હાથ પહોળા કરશો ? ને તમે પણ લાંબા કરશો અને વધારે જગ્યા રાખી રાખશો તો એમ માનવું પડશે કે સ્વધર્મી પ્રત્યે જે વાત્સલ્યના જોઈએ તેના તમારામાં જાણાવ છે કદાચ તમે કાપડ ખરીદ કરવા મટે જામલવાદ જતા હો અને સ્તામાં કાઈ સ્વધર્મી મળે અને તમને પૂછે કે તમે ક્યાં જાઓ છો ? તો તમે ખરેખર જતાવશો કે પછી જામુક લોકોને મળવા મટે જોરીનદર નહોતો છો એમ કહેશો ? પણ લોકો આ પ્રમાણે કરે છે કાણુ જાણુ તમને શા કર લાગે છે ? કદાચ

એમ પણ થતું હોય કે તે પણ એમ કહેશે કે ચાલો, હું પણ સાથે આવું છું અને કદાચ ખરીદીમાં પણ ભાગ લે આવી ભાવના સ્વધર્મી વાત્સલ્યના રસને મુકાવી નાખે છે

આવી વાતો હૃદય સકુચિત હોય, તેના જ મનમાં આવે છે વિશાળ હૃદયવાળો માનવી જો તેના ઉપર લક્ષ્મીની કૃપા હોય, તો કદી આવો વિચાર નહિ કરે તે તો તે કૃપાના થોડા કણો પોતાના સ્વધર્મી બહુઓને વહેવ્યા વિના રહેશે નહિ તમારે ત્યાં કોઈ શુભ પ્રસંગ હોય અને તમે તમારા સગા-વહાલાને નોતપાં હોય, તેમાં કદાચ કોઈ નાનો જમાઈ કોઈ કારણસર ન આવી શકે તો તેની ગેરહાજરી તમારા મનમાં ખટકશે તમે કહેશો કે બધા આવ્યા અને તે ન આવ્યા પણ ગામનો કોઈ ગરીબ સ્વધર્મી ન આવ્યો હોય તો તેની ગેરહાજરી તમારા મનમાં ખટકે છે ખરી ?

ધરમાં મિષ્ટાન્ન બનાવ્યું હોય, અને પુત્ર અમેરિકા ગયેલો હોય તો દરેક કોળીયો ગણામાં જીવરતા તેની યાદ આવે છે તમે ધરમાં શ્રીમતીજીને કહેશો કે, જુઓ જો તો અમેરિકા છે અને આપણે અહીં દૂધપાક ઉઠાવીએ છીએ ! ત્યાં એને ક્યાથી દૂધપાક મળતો હશે ? દૂધપાક ખાતી વખતે દીકરો યાદ આવે છે, પણ કોઈ દિવસ પડોશનાં ગરીબ સ્વધર્મીનાં બાળકો યાદ આવ્યાં ? કોઈ દિવસ તમે એ વિચાર કર્યો કે તેની આર્થિક સ્થિતિ સારી નથી તેનાં બાળકોને સવારમાં દૂધ પણ નહિ મળ્યું હોય, જો તેવો વિચાર ન કર્યો હોય તો પછી તમારા હૃદયમાં સસારની વાત્સલ્યતા છે કે ધર્મની ?

મને એક વાત યાદ આવે છે કે તમારા સૌરાષ્ટ્રમાં જ બની છે. સૌરાષ્ટ્રના શામળશેઠનું નામ તો તમે સાંભળ્યું હશે તેમને ત્યાં એક વખત તેમના દીકરાની વહુના સીમતનો પ્રસંગ હતો ગામની સ્ત્રીઓથી હવેલી લરાઈ મઈ હતી આરે બાળુ મગળ ગીતો ગાઈ રહ્યા હતા, કેમકે દરેક ઘેર મોકલવાના હતા

શામળશેઠે પોતાના પુત્રને કહ્યું કે-“જો મોટી મોટી હવેલીઓમાં રોજ મિષ્ટાન્ન જોડે છે એ તો મિહાઈથી ધરાઈ ગયેલ છે પણ સમાજના એવા ધરોનો ખ્યાલ પહેલો રાખજો કે જે આર્થિક બીસમા દબાયેલા છે અને કુળની પ્રતિષ્ઠાને કારણે દોષની આગળ મો લધાઈ શકતા નથી ઉપરથી પોતાના દંપત્ત જીવળા રાખે છે, પણ ધરમાં ગહિનાઓ સુધી ગળપણના કર્મન પણ થતા નથી મોટી હવેલીઓવાળા એક એ ઘર કદાચ બુવાઈ

આપાપાજી ખસે છે પણ ને કોઈ ગરીબ સ્વધર્મી આવે, અને કમલાએ તે ઝોણું સંભળતો હોય અને બાજળ બેસવા ઇચ્છતો હોય તો તેને મારે શું કાચના ઇંટારા થશે ? તેને મારે પણ "બાજળ પધારો" ના બવાજ થશે ! ખસીને તેને જ્યાં આપવાની તરફી તમે લેશો ? ના ના એ બધું તેના કાઝમાં ક્યાં છે ! તેને તો કહેવામાં આવશે— એમ ! બાજળ ક્યાં ભાય છે ! બહોં બેસી જા. બાજળ બેસવાનો શોખ હતો તે વહેલાં આપું હતું ને !

આટલું અંતર શા મારે ? પહેલાં આવેલા (ધનિક) ભાઈને મારે બાજળ પધારો ના બવાજો થાય છે બીજા ભાઈને મારે એ બવાજો કેમ લક્ષ્યાઈ ગયો ? પહેલાં મારેના બવાજો ને શું સ્વધર્મીને મારે હતા ? ને કદમ તમે કહેશો કે એ સ્વધર્મીનું સંમાન હતું તો એ વાત તમારો પોતાનો જ આત્મા કબૂલ નહીં કરે. સ્વધર્મી તો જ ને છે ધાર્મિક શક્તિ અને ચાતુર્ય પહેલાંની સરખાણીમાં બીજો કદમ્ય બે ઝગડાં બાજળ હશે પણ બવાજમાં પધારો લાવનાર શક્તિ કોઈકે ભુલો જ છે પહેલાં ભાઈની પાસે નાણાંનું ભેર છે રૂપિયાનો રણકાર છે અને સરસ મળની લીલી મોટરમાંથી ઉતરીને આવે છે એનું સંમાન એ સ્વધર્મીનું સંમાન નથી. એ તો રૂપિયા અને તેની મોટરમાંથી સંમાન છે

જેના હૃદયમાં સમજાવવાનો દોરકો અમમતો હોય તે કદી જાણ્યાં દુઃખઝોની આનંદ કોઈનું પણ સંમાન ન કરે તે તો સ્વર્ગીય અને ધર્મવત્સલતાને જ માન આપશે. તે ભાઈ ભાઈ સંમાનધર્મી બાઈને જોશે ત્યાં ત્યાં તેના હૃદયમાં પ્રસન્નતા છલકાશે. તમારા હૃદયમાં સ્વધર્મીને જોઈને પ્રસન્નતા બિભરણ છે ? તમે રેલ્વેમાં મુસાફરી કરવા હો. ચાલી કોઈ રેલ્વેને બાવી બીજી રેલીને કોઈ તમારા ડબ્બામાં ચઢવા મારે આવે અને તમે જાણતા હો કે એ તમારો સ્વધર્મી છે તો તમે તેને જોઈને પણ લાંબા કરશો કે તેનું સ્વાગત કરવા હાથ પહેળા કરશો ? ને તમે પણ લાંબા કરશો અને વધારે ત્યાં રેલ્વે રાખશો તો એમ માનવું પડશે કે સ્વધર્મી પ્રત્યે જે વાત્સલ્ય જોઈએ તેના તમારામાં બહાવ છે કદમ્ય તમે કાપ ખરીદ કરવા મારે અમલવાદ જતા હો અને રસ્તામાં કોઈ સ્વધર્મી અને અને તમને પૂછે કે તમે ક્યાં જાઓ છો ? તો તમે ખરેખર જતાવશો કે પડી બચુક કોઈને મળવા મારે બોરીબર નહોતો હો એમ કહેશો ? પણ ભાઈઓ આ પ્રમાણે કરે છે કેમ તમે તમને કોઈ જાણો છો ? કદમ

આવી શકે. તે ચિવાય, કદાચ તિજેરીમાં બધું કરી રાખવામાં આવેલ સોનું અને પથ્થર બન્ને એકસરખાં છે જે સોનું કદી પણ તિજેરીના બદાર જ ન આવે તેની શી કિંમત છે? જો માત્ર રાખી જ મૂકવું હોય તો એટલા જ વજનના પથ્થર પણ રાખી મદાય છે તમને ચેક્કીને અદર રાખી મૂકવામાં આનંદ આવે છે કે તેનો સદુપયોગ કરવામાં? જુઓ, શામળશેઠ લક્ષ્મીને કેટલી સફળ બનાવે છે!

થેનીમાથી સોનામહેરો કાઢી, દરેક લાડવામાં બળ્લો મહેરો નાખી દે છે અને તેને બગબગ હતા તેવા કરી દે છે

આનો હેતુ કાંઈ સમજ્યા? અરે! તમે ન સમજો એમ કાંઈ હોય? મુખ્ય જેવા શહેરમાં મહેનતારા અને દરરોજ લાખો રૂપીઆની ઉચ્ચપાયા કનારાઓની સમજમાં આવી વાત ન આવે એ કાંઈ બનવાનું છે? અહીં આપણને શામળશેઠની કુશળતાનો પરિચય મળે છે તમે જાણો છો કે સાગ ધરતી બહેનો કદી કાંઈની પણ સામે મદદ માટે હાથ લખાવતી નથી તે બુખી રહેવાનું પસંદ કરતો પણ કદી કાંઈની પણ સામે હાથ લાખે નહિ કરે એટલું જ નહિ, પણ તે વિના મહેનતનું કાંઈલેગે પણ નહિ એવું આપણે પણ ઠીક નવી કારણ કે એવી રીતે આપવામાં તેમનું સ્વાધિમાન હોવાય છે, તેમ જ આપનાગેનો અહંકાર વધે છે.

દાનનો આદર્શ એ છે કે જમણા હાથે અપાય, તેની ડાબા હાથને ખપ્પર ન પડે, અને ડાબા હાથે અપાય, તેની જમણા હાથને ખપ્પર ન પડે. શામળશેઠ, આ આદર્શને અપનાવી રહ્યા હતા પણ તમે આવા આદર્શને પસંદ કરો છો? એક બીજો આદર્શ પણ છે આજે દોઢ ફૂટમાં નાણાં આપ્યા, તો બીજો દિવસે છાપામાં ફોટો અને નામ આવવા જોઈએ તમને કયો આદર્શ છે? તેના ઉપર અત્યારે ટીકા કરતો નથી પણ શામળશેઠને પહેલો આદર્શ પસંદ હતો તેમણે કિન્ટ મુજબ બધાના ઘેર લાડુ પહોંચાડ્યા. તેમાં એક ઘરમાં માતા બહુ મમતાવાળી હતી તે તેના દીકરા વિના શી રીતે ખાય? સાજના પાચેડ વાગે તેના દીકરા લાણીને નિશાળેથી આવ્યો.

માતાએ તેને કહ્યું—“બેટા! લે આ તારા માટે લાડવા આવ્યા છે તે ખા” જેને મહિના સુધી જોળતી કાકરી પણ ન મળી હોય, તેને લાડવાના એક ઠંકડાની પણ કેટલી કિંમત હોય! તેણે ખૂબ ઉત્સાહથી લાડુનો ઠંકડો મોંમાં મૂક્યો ચાવવા જતા, કોઈકે કહ્યું વચ્ચે તેના દાંતમાં લાગી, તેણે તરત બહાર કાઢી માને કહ્યું—“આ શું છે? આ સમજી ગઈ કે આ પોણું શું”

જામ તો મને મહુ ચિતા નથી પણ, હીકરા! જે કાઈ ગરીબનું એક પણ ધર ભુલઈ ગયું તો મને એ સાકા મીઠા નહિ લાગે અને જરા નો, કમ્પાટ માંથી એ સિરક પણ કાઢીને તેમાં વિધવાઓનાં નામો લખેલાં છે. તેમની વ્યવસ્થા તો હું મારી જાતે જ કરીશ.

મામમાં કેટલી વિધવાઓ છે કેટલાં સાધનસંપન્ન ઘરો છે કેટલાં દુખી છે કેટલાં ઘરોમાં ધનના દમલા છે અને કેટલાં ઘરમાં રાતનાં તે શું પણ દિવસનાં પણ શોષવા છતાં કાંઈ પણ મળે તેમ નથી છતાં પણ જે અશ્વત્થનાં વ્યાસુઓ લુપ્તી નાખી મેનિ મલકાટ જાળવી રાખે છે જે છુખી સૂઈ શેટલી ખાઈને પણ જે સ્વપ્ન અને સીસને નિભાવે છે તેમણે સમાજ અને રાષ્ટ્રનાં ઔરવને જાળવી રાખ્યું છે. તે પોતે પાપા અને વહીઓ બનાવી પોતાનાં નાનાં ફૂલ જેવાં જાળવેલાં પોષણ કરે છે પણ કેટલી સામે લાચ લગી કરતાં નથી એવાંઓને ખાલ તમે કાંઈ સિલ્ક ક્યો છો!

શામળશેઠનો પુત્ર એવી નિરાધાર બહેનોની યાદી કમ્પાટમાંથી લઈ આવ્યો. તે શેઠ આવી યાદી પોતાની પાસે રાખતા હતા તમારી પાસે પણ આવવી માઠી લાગે! મામમાં કેટલા અક્ષાધિપતિ છે તેનું સિલ્ક તો તમારી પાસે જરૂર હશે પણ ગરીબ વિધવાઓનું સિલ્ક કેવું રાખે છે! વિધવા બહેનો એ સમાજરૂપ સરોવરની માછલીઓ છે. તેને તમે કદી પણ ચૂસશે નહિ. સતી તો સમાજ-સરોવરનાં પક્ષી છે એક સરોવર સુકાય તો પક્ષીને મારે બીજા પક્ષી સરોવર છે પણ જે સરોવરનું પાણી સુકાઈ જશે તે નિચ્છારી માછલીઓ ક્યાં જશે! તેમનું તો જીવવું અને મરવું બધું જ સરોવરમાં છે.

અપ સરોવર છે તેમાં ઉતારવાનું જાળ હમેશાં રહેવું જોઈએ. તે જ તેનું ઔરવ જાળવાઈ રહે છે શામળશેઠની પાસે સંપત્તિનું સરોવર ભરેલું છે તેની સાથે સાથે તેમના હૃદયમાં સેવા અને સહયોગનો સાગર પણ જમકાય છે.

તેઓ પુત્રની પાસેથી સિલ્ક લે છે તેઓ સિલ્ક પ્રમાણે દરેક ધર મારે માર માગ લાવ્યા લઈને બહારનાં આશ્રમમાં જાય છે. તે તેની ઉપાડી બહારથી મેલી જાર કાઢે છે મેલીને મારે કાંઈ વધારે કહેવાની જરૂર નથી કેમકે તમે જાણ મેલીવળાઓ છો! (સમાર્પાં દસાવસ.)

એ જ ધૈર્યની કિમત છે જે ગરીબોનાં દુઃખમાં કાંઈક કામ

આવી શકે. તે સિવાય, ફક્ત તિજોરીમાં બંધ કરી રાખવામાં આવેલ સોનું અને પથ્થર બન્ને એકસરખાં છે જે સોનું કદી પણ તિજોરીના બહાર જ ન આવે તેની શી કિંમત છે? જે માત્ર રાખી જ મૂકવું હોય તો એટલા જ વજનના પથ્થરો પણ રાખી શકાય છે તમને થેલીને અંદર રાખી મૂકવામાં આનંદ આવે છે કે તેનો સદુપયોગ કરવામાં? જુઓ, શામળશેઠ લક્ષ્મીને કેટલી સફળ બનાવે છે!

થેલીમાંથી સોનામહોરો કાઢી, દરેક લાડવામાં બળ્ળે મહોરો નાખી દે છે અને તેને બરાબર દતા તેવા કરી દે છે.

આનો હેતુ કાંઈ સમજ્યા? અરે! તમે ન સમજો એમ કાંઈ હોય? મુબઈ જેવા શહેરમાં રહેનારા અને દરરોજ લાખો રૂપીઆની ઉચ્ચપાયલ કરનારાઓની સમજમાં આવી વાત ન આવે એ કાંઈ બનવાનું છે? અહીં આપણને શામળશેઠની કુશળતાનો પરિચય મળે છે તમે જાણો છો કે સારા ઘરની બહેનો કદી કાંઈની પણ સામે મદદ માટે હાથ લગાવતી નથી તે જૂખી રહેવાનું પસંદ કરશે પણ કદી કાંઈની પણ સામે હાથ લાખે નહિ કરે એટલું જ નહિ, પણ તે વિના મહેનતનું કાંઈ લેશે પણ નહિ એવું આપણું પણ ઠીક નથી કારણ કે એવી રીતે આપવામાં તેમનું સ્વાભિમાન હણાય છે, તેમ જ આપનારનો અહંકાર વધે છે.

દાનનો આદર્શ એ છે કે જમણા હાથે અપાય, તેની ડાબા હાથને ખબર ન પડે, અને ડાબા હાથે અપાય, તેની જમણા હાથને ખબર ન પડે. શામળશેઠ, આ આદર્શને અપનાવી રહ્યા હતા પણ તમે આવા આદર્શને પસંદ કરો છો? એક બીજો આદર્શ પણ છે આજે કાંઈ દેશમાં નાણા આપ્યા, તો બીજો દિવસે છાપામાં ફોટો અને નામ આવવા જોઈએ તમને ક્યો આદર્શ છે? તેના ઉત્તર અત્યારે દીકરા કરતો નથી પણ શામળશેઠને પહેલો આદર્શ પસંદ હતો તેમણે ક્વિન્ટ મુન્ચ બધાના ઘેર લાડુ પહોંચાડ્યા. તેમાં એક ઘરમાં માતા બહુ મમતાવાળી હતી તે તેના દીકરા વિના શી રીતે ખાય? સાજના પાચેક વાગે તેના દીકરો લણ્ણીને નિશાળેથી આવ્યો.

માતાએ તેને કહ્યું—“બેટા! લે આ તારા માટે લાડવા આવ્યા છે તે ખા” જેને મહિના સુધી ગોળની કાકરી પણ ન મળી હોય, તેને લાડવાના એક કકડાની પણ કેટલી કિંમત હોય! તેણે ખૂબ ઉત્સાહથી લાડુનો કકડો મોંમાં મૂક્યો આવવા જતા, કાંઈકે કંઈક વગ્તુ તેના છાતમાં લાગી, તેણે તરત બહાર કાઢી માને કહ્યું—“આ શું છે? આ સમજી ગઈ કે આ પીણું શું”

છે માએ કહ્યું- બાઈ! લાડુ ખાઈ ના અને એને ઘેઈને એક જાલુ મૂકી દે. બાપ એક એક કરતાં ચારે મહેરો જાદાર બાવી. માએ દીકરાને કહ્યું- 'બાઈ! તે સામળદાસ મૈદનું ખર તો જોયું છે ને? દીકરાએ કહ્યું- હા, મા! પેલી મોરી હવેલી છે તે જ ને?' માએ કહ્યું- હા બેટા, ત્યાં જા અને જા ચારે મહેરો શેખને બાપી બાપ, જા બાવ છે કે જાડવા વાળતી વખતે તેમના ખાંસાખાંધી પડી ગઈ હોય.

દીકરો તેજાર થઈ ગયે. માએ ચારે મહેરો કાગળમાં પીકી વાળીને બાપી, દીકરો ગયે અને જઈને સામળદાસશ્રેણના દાસમાં બાપમાં મોલ્યો- મારી માએ જા મોકલ્યું છે શેકે પીકી ખોલ્યું અને જોયું તો ચક્રિય થઈ ગયા. ગરીબ પણ કેટલી પ્રામાણિક છે! જોની પાસે લાખોની મૂકી છે એ પણ જા પીળીપીળી મહેરો જોઈને ડાલી જાય છે તેમનું પણ મન લોભાય છે પણ જા તો પાપક વેચીને પેટ ભરે છે અને જાળકને કમ્પાસે છે જ્યાં તેનું લંકા કેટલું પ્રામાણિક છે! જા પ્રામાણિકતાએ શેખના હૃદયને બાળ દિન કહ્યું તેનાજકને ખેળામાં લીધા અને કહ્યું- તું એવી માનો પુત્ર છે કે જોની પાસે પેચાનો બચાવ હોવા છતાં જોની પ્રામાણિકતા એઈ નથી. પેતાની ખસેલી જીજી ચાર મહેર તે પડીકામાં મૂકી અને કહ્યું- 'એ જાને કહેજે કે જા જાની તમારી જ છે શેક તે પાછી નહિ સે. જાળકને કમ્પાસમાં સ્થગત રહેશે.

જા એક સકપોત કમનુ જીવન ઉદારરણ છે પેતાના મોજશોખ ચારે જાળકોનો કુમાર કરનારા જા જાળકા ઉપરથી કષ્ટકે રીખે. જાને પણ જાઈ સ્વધર્મની સેવાનો પ્રસન્ન ઉપસ્થિત થાય ચારે તમે કુનિચકારની મુસીબતો યાદ કરો જો વેપાર થી ગયો છે પરમાં જાળકા રક્ત દીકરીએ છે તેને પરજાવવાની છે પાંચ પાંચ જાળકોના કાચાવર કરવો પડે. માજ નાર બે જાંસુ પાડશે તો જાળકાર જાળક જાંસુ પાડશે જાસી પણ જાને મિર દીકરાના લખનો પ્રસન્ન કરી અને જાઈ કહેશે કે જોજો ન્યાય વધારે ખસ ન કરશે. ધોડામાં જ પતાવળો, ત્યારે જવાબ આપશે કે પેલા તો લખનો મેલ છે કમાઈએ જીએ તે કામનુ શું છે? એ વખતે, પાંચ ફાળા બાપતા પાંચ જાળક ગુમીઓને યાદ કરી શે જાં શેનાર, એકસો ઉધર કેમ જાની જમ છે? કા જુ કે તે દીકરાને પેતાનો સમ? છે અને સ્વધર્મને પરાયે.

દિવાળીને દિવસે તમે દીવા કરો જો અને વરસકારનો દિવાળ કરો છો-

ત્યારે જરા વિચાર કરજો કે ખર્ચ ખાતામાં જે મોટી રકમ વપરાઈ છે, તેમાંથી કેટલા પોતાના કુટુંબ-પરિવારની પાછળ ખર્ચો અને સ્વધર્મીની સહાયતામાં કેટલો ખર્ચ કર્યો ? પોતાના દીકરાને અમેરિકા સુધી લાવવા મોકલનાર, પાડોશી સ્વધર્મીના બાળકને લાવવાના પ્રશ્ન ઉપર ચુપકીટી બળવે છે કારણ કે એક પોતાનો અને બીજો પારકો છે.

“મિત્તિમે સવ્વ મૂપસુ”નો પાઠ મોક્ષનારા તમે જો આવી એક દીવાલ પણ ન ઓળંગી શક્યા તો આગળ કેમ વધી શકશો ?

મેઘકુમારે હાથીના લવમાં એક સસલાની રક્ષા માટે અઢી દિવસ સુધી પગ જિઓ રાખ્યો તો સસલા કરતાં તો સ્વધર્મી જય તેમ નથી ! તે તો તેની જાતનું પણ ન હતું જે હાથી એક પ્રાણીની રક્ષા માટે અઢી દિવસ સુધી ત્રણ પગે જિઓ રહી શકે છે, તો તમે તો માણસ છો, અને તેમાં પાંજા ભગવાન મહાવીરના ઉપાસક છો. ફેટોઆદરની પાસે તો તમે ઘણી વખત ગયા હશે. ફેટો લેતી વખતે તે શું કહે છે તેના તો તમે અનુભવી છો. તે કહે છે કે-મો જરા હસતું રાખજો બાકીનું બધું હું સલાળી લઈશ.

તમારી પાસે કોઈ સ્વધર્મી વીલે મોઢે આવે તો તેનું મો ખીલી જોડે છે કે ખીસેલું હોય તો કરમાઈ જાય છે. એ જાણે છે કે ફેટોઆદરની વાત જોઈતી તો સીખી લો કે જે કોઈ પણ મારી પાસે આવે તે હસતું રહે. બાકીની વ્યવસ્થા હું કરી લઈશ તમે તેને કહો કે સામાયિકના સાધનો, પારણા વગેરેની વ્યવસ્થાથી માંડીને તેના ધધારોજગાર અને છાકરાનાં લઘુ-તર સુધીની વ્યવસ્થા હું યથાશક્તિ કરતો રહીશ પણ તમે તમારું મો જિતવેલું ન રાખશો.

સહયોગ ધર્મને ઓળખો સ્વધર્મી પછી, આગળ સમાજ અને રાષ્ટ્રની સેવાના ક્ષેત્રો ખુલ્લા પડ્યા છે કોઈ પણ સીમા સુધી તમે જઈ શકો છો, જે તમારામાં શક્તિ હોય તો સ્વધર્મી-સેવા ઉપર તો મેં એટલા માટે ખાસ ભાર મૂક્યો છે કે તે તમારી નજીક છે તેનો અર્થ એ નથી કે સ્વધર્મીની સેવા એ એક જ પુણ્ય છે અને બીજા બધા કાર્યો પાપ છે. શુભ ભાવથી કરવામાં આવતા દરેક ક્રિયા શુભ છે હું તો એટલે સુધી કહું છું કે સેવાના ક્ષેત્રમાં આ સપ્રમાણની દીવાલોને બધનકારક ન બનાવશો. દુનિયાના દરેક પ્રાણીમાં તમે તમારું પોતાનું અતિબિંબ જુઓ તેમનામાં આત્મીયતા અસારે હું પ્રાણી માત્રનો છું અને પ્રાણી માત્ર મારાં છે-આવી મગજભય ભાવના તમારી સહયોગભાવનાને જીવંત રાખશે.

તે માએ કહ્યું- બાઈ! લાડુ ખાઈ ન જાને અને પાઈને એક માણુ મૂકી દે જામ, એક એક કરતા ચારે મહોરો બહાર આવી. માએ દીકરાને કહ્યું- 'બાઈ! તે શામળદાસ શેઠનું ઘર તો જોયું છે ને? દીકરાએ કહ્યું- હા મા! પેલી મોટી હવેલી છે તે જ ને? માએ કહ્યું- હા બેટા, ત્યાં જા, જાને જા ચારે મહોરો શેઠને આપી આવ. સંભવ છે કે લાડલા વાળતી વખતે તેમજ ખીસામાંથી પડી ગઈ હોય.

દીકરો તૈયાર થઈ ગયે. માએ ચારે મહોરો કામળમાં પડીકું વાળીને આપી. દીકરો ગયો અને જઈને શામળદાસશેઠના હાથમાં આપતાં બોલ્યો- 'મારી માએ આ મોકલ્યું છે. શેઠે પડીકું જોયું અને જોયું તો અકિન જઈ ગયા. જરીય ખસુ કેટલી પ્રામાણિક છે! જેની પાસે લાગેલી મૂકી છે એ ખસુ આ પીળી પીળી મહોરો જોઈને ડાહી નામ છે તેમનું ખસુ મન લોકાય છે ખસુ આ તો પાપક વેચીને પેટ ભરે છે અને બાળકને કાચુરે છે છતાં તેનું હૃદય કેટલું પ્રામાણિક છે! આ પ્રામાણિકતાએ શેઠના હૃદયને આનંદિત કર્યું. તેનાજીને જોનામાં લીધા અને કહ્યું- તું એવી માને પુત્ર છે કે જેની પાસે પૈસાનો અભાવ હોવા છતાં જે પ્રામાણિકતા જોઈ નથી. પોતાની પાસેથી બીજા ચાર મહોર તે પડીકામાં મૂકી અને કહ્યું- 'મે અને કહેજે કે આ મધી તમારી જ છે શેઠ તે પછી નહિ લે. બાળકને કાચુવામાં સ્વચ્છ રહેશે.

આ એક સંકલ્પ મનનુ જીવત ઉદાહરણ છે. પોતાના મોજશાળ માટે દુનિયાને કુમારો કરનારા આ હાખસા ઉપરથી કહકે થીએ. જ્યારે ખસુ કોઈ સ્વધર્મની સેવાને પ્રસન્ન ઉપસ્થિત થાય ત્યારે તમે દુનિયામંત્રી ખુસીજીતો યાદ કરો. જો વેપાર પટ્ટી ગયો છે ધરમાં આવી રહ્યા દીકરીએ છે તેને પરજીવવાની છે પાંચ પાંચ હ નરનો કરિયાવર કરવા પડશે. માન્ય નાર એ આસુ પાડે તો આખર હ નર આંસુ પાડે તો નહીં. ત્યાર બંધારે પેર દીકરાના લખનો પ્રસન્ન કરી અને કોઈ કહેશે કે જોજો નકાસુ વધારે ખચ ન કરસી. થોડામા જ પતાવજો. ત્યારે જવાબ આપી કે પૈસા તો હાથનો મેલ છે કમાઈએ છીએ તે કામનુ શુ છે? એ વખતે, પાંચ રૂપિયા આપતા પાંચ હ નર ખુસીજીતોને યાદ કરી શેઠનાં શનાર, એટલે ઉધાર કેમ જતી નમ છે? કારણ કે તે દીકરાને પોતાનો સમગ્ર છે અને સ્વધર્મને પાડે.

રિચર્જાને દિવસે તમે દીવા કરો જો અને વરસવાનો દિશાન કરો છે.

સદ્અસદનો પણ વિવેક ગુમાવ્યો છે, અને ખરું પૂછો તો શક્તિ મેળવવાનો આ સાચો રસ્તો પણ નથી-છતાં પણ જો શક્તિ મળી ગઈ તો તેનો ઉપયોગ, કઈ રીતે કરશે ? શક્તિનો ઉપયોગ તમે સ્વાર્થમાં કરશો કે સેવામાં ? ખીજાને બળમાં ફેલાવવા માટે કરવાના છે કે ફોફાને ફેલાવવાથી બહાર કાઢવામાં ?

શક્તિ તો દુર્યોધન અને દુઃશાસનને મળી હતી તેવી જ ભીમ અને અર્જુનને પણ મળી હતી પણ પહેલાના નાગો ઇતિહાસમાં કાળા અક્ષરે લખાયા ત્યારે બીજાના ઇતિહાસમાં સુવર્ણાક્ષરે લખાયા શક્તિ હંતુમાનજીને પણ મળી હતી અને રાવણને પણ મળી હતી પણ એકના પ્રત્યે જગત ઘુણાની દૃષ્ટિએ ભુએ છે તો બીજાના ચરણો પર શ્રદ્ધાના પુષ્પો સમર્પણ કરે છે તેનું કારણ ? કારણ એ જ કે તેમણે શક્તિ તો મેળવી પણ તેને વાપરવાની રીત ન જાણી શક્તિનો મુદર ઉપયોગ વિકાસનો માર્ગ છે, તો તેનો ગેરઉપયોગ એ પતનનો માર્ગ છે

શક્તિના સદ્અયની રીત જાણો તે જાણવા માટે તમે ચારિત્રશીલ વ્યક્તિઓની નજીક આવો, તેમનો પરિચય કરો, તેમના જીવનનું ખારીકાઈથી નિરીક્ષણ કરો માત્ર નિરીક્ષણ જ નહિ પણ તેનું અનુકરણ કરો સારા પ્રાસંગિક સરકાર શક્તિને સારા માર્ગે વાળશે

સમ્રાટ અશોકનું જીવનજૂતાત તમે જાણતા હશે રાજ્યશાસનની શરૂઆતનું તેનું જીવન, રાજ્યનો વિસ્તાર વધારવાની તેની ભાવનાનું ચિત્ર ખડું કરે છે સામ્રાજ્યના વિસ્તારની લોહપ્રતાને લીધે હમરો વીરોના ખૂનની નદીઓ તેણે વહાવી પૃથ્વીના ટુકડાની ખાતર ઘાસની માફક માનવીઓને કપાવી નાખ્યા પણ તેજ અશોક, કલિ ગવિજય વખતે બદલાઈ ગયો, તેના જીવનને નવો વળાંક આપવામાં મહાત્મા બુદ્ધની વાણીનો પ્રભાવ છે.

જે અશોક સામ્રાજ્યના વિસ્તારની ખાતર હજારો માનવીઓનું બલિદાન આપતા અચકાતો નહોતો, તે જ અશોક પાછલી ઉંમરે એટલે કે મરણ હૃદયની બની ગયો, કે એક નાના સરખા પશુની હત્યા પણ તેને ગમતો નહોતો, એટલા માટે તેણે ઠેરઠેર શિલાલેખો કાપરાવ્યા, અને રાજ્યમાં ઠેરઠેર જિલ્લા કરાવ્યા જેમાં તેણે પ્રજાને પ્રાણી માત્ર તરફ પ્રેમવૃત્તિ રાખવાનો સ દેશો આપ્યો એટલું જ નહિ પણ તેણે બૌદ્ધ ધર્મના પ્રચાર માટે પોતાના ત્રિપુત્ર અને પુત્રીને પણ વિદેશોમાં મોકલ્યા

સુરોપના ઇતિહાસમાં એક ચમત્કર્તી વ્યક્તિ આવી હતી તેનું નામ 'હતુ' સેન્ટ પોલ ધાર્મિક ક્ષેત્રે તે એક લખ્યપ્રતિષ્ઠ વ્યક્તિ હતી તે પ્રસિદ્ધ

જેનું જીવન આક્રમવાદી દર્શન છે તે દરેક આક્રમ્યાની જનત સક્રિય માને છે. ક્રિયાના આત્મામાં પણ એટલી જ શક્તિ છે. એટલી ઢાંચી અને સિદ્ધ આત્મામાં છે. આવશ્યકતા હતા તેને એળખવાની છે તમારું શક્તિ મેળવું છે તમારી વાત તો સૌ પણ નાની જગ્યા સરખી ઠીકીમાં પણ એટલી મોટી તાકાત છે કે તે મોટા ઢાંચીને પણ હેરાન કરી શકે છે. નાજ જેવી પ્રાણીના છેલ્લે પણ તે કારી નાખે છે. પરંતુ વાત અહીં આટલી નથી. શક્તિ મળી જવાથી કંઈ સમસ્યા હલ થતી નથી. શક્તિ પ્રાપ્ત થવા પછી તમે તેનો ઉપયોગ કઈ રીતે કરો છો એ મમ છે.

એમ તો પૈશ્ય પેશ્ય કરવામાં પણ લુહિની જરૂર રહે છે. પરંતુ પેશ્ય કરવા કે એકા કરવા કરતાં તેને ખર્ચવામાં વધારે શુદ્ધિશીલ્પ નોંધવો છે. તમે આશ્ચર્ય પામતા હો છો કે ખર્ચ કરવામાં તે કંઈ લુહિ નોંધતી હશે! પણ હા જરૂર એ ખર્ચ કરવાની કળા ન આવડી તો તમે હળવે રૂપિયા ખર્ચ કરવા છતાં એટલા જાન હ નહિ પામી શો. એટલે તે કળાનો જ સુતાર માત્ર શોધ ખર્ચમાં જ મેળવી શકે છે. અલ્પ અલ્પસે હળવે રૂપિયા ખર્ચવા છતાં પણ મોકડિય જની શક્તા નથી. કેમકે તે રૂપિયા તો ખર્ચે છે પણ તે આપવાની કળા નથી. જ્યારે કેટલાક જુદા જ જોઈ ખર્ચે પણ સોંકરિય થઈ શકે છે. કારણ કે તે કેમ ખર્ચ કરવું તે જાણે છે.

આ જ વાત શક્તિ માટે છે. શક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે પણ મન્યો કરવામાં આવે છે. શક્તિને માટે કેટલાક સનિવારે હનુમાનને તેમ મધ્યે છે, કેટલાક વીરામીનની જોળીઓ આવે છે તો કેટલાક જળી શક્તિ માટે ઈર્ષ અને મચ્છીના તેલ (Kodliver Oil)નું સેવન કરે છે. શક્તિ પાછળ પાચક મનનાવઓને કે પાકુ છુ કે જે શક્તિને પ્રાપ્ત કરવા માટે તમે

જે શક્તિ પતનાભિમુખ થઈ ગઈ છે તેને સેવાના માર્ગે વાળી, વિકાસનો માર્ગ ખુલ્લો કરે છે, તે સ્વાર્થના વૃક્ષ પર સેવાની એવી કલમ લગાડે છે કે જીવનવૃક્ષની ખટાશ, ગિદ્દાશમાં પગથિત થઈ જાય છે તમને ખબર છે કે લીજી ખાટું હોય છે પણ માળી લીજીના વૃક્ષને નારગીના વૃક્ષની કલમ જોડી દે છે, ત્યારે લીજી પણ મીઠા થઈ જાય છે. પણ તેનું નામ પણ બદલાઈ જાય છે અને તે સતરા કહેવાય છે

નારગીના સહવાસથી લીજીમાં ગિદ્દાશ આવી તેમ મદાપુરુષોના સહવાસથી જીવનમાં પ્રેમની ગિદ્દાશ આવે છે લઘાર્થ અને યુરાર્થ, એ બન્ને સર્વજન્ય શુભો છે જેની પ્રકૃતિના મનુષ્યોના સહવાસમાં તમે રહેતા હો, તેમના વિચાર, આચાર અને ઉપચાર, એ ત્રણેનો પ્રભાવ તમારા જીવનમાં આવ્યા વિના રહેતો નથી એક માણસ પ્રતિદિન સામ્યવાદ (Communism) સમર્થક વ્યક્તિઓની નજીક રહેતો હોય, એક સમાજવાદી (Socialist) ની નજીક રહેતો હોય, તો તેમના વિચારોની છાયા તે માનવી ઉપર પડ્યા વિના રહેતો નહિ

વિચારોની સાથે આચાર-વ્યવહાર પર પણ ગ્રાસગ્રીક સંસ્કારોની છાપ પડે છે જે વિદ્યાર્થી તદ્દન નિરામિપાહારી (Vegetarian) છે, પણ તેનો સાથી કે જે માસાહારમાં પાપ માનતો નથી તેની સાથે હમેશા ફરે છે, કોલેજમાં અને કોલેજની બહાર, ઘરમાં કે હોટલોમાં ફરે છે તે ઉચિત નથી. તેમાં તેની સ્વતંત્ર વિચારશક્તિ નાશ પામશે પણ સાથીની મળક અને કટાક્ષોની સામે ટકી રહેવાની તેની શક્તિ ખૂટી જશે જેવડે માસાહાર પ્રત્યે ધણી જોનાર તે પોતે જ ધીમે ધીમે પોતાના માસાહારી સાથીની હરોળમાં ખેંચી જશે

એક કહેવત છે કે-“થાય તેવા થઈએ તો ગામ વચ્ચે રહીએ”. તેની માફક જે વ્યક્તિની સાથે તમે વસતા હો, તેના જેવા બનતો જ તમારે રહેવું પડશે તે સિવાય તમારી દોસ્તી ટકી નહિ શકે કૃપણની સાથે કૃપણ અને ઉદારની સાથે ઉદાર જન્યા વિના રહેશે તો તે કામ નહિ આવે આપ મુસાફરીએ નીકળો અને તેમાં તમારો જોડીદાર જે ક જૂસ હોય તો તેની અસર તમારી ઉપર પણ પડવાની આ એક મનોવૈજ્ઞાનિક નિયમ છે કે-એક વ્યક્તિ ખર્ચ કરે પણ બીજો જે તેની સાથે સાથે જરાપણ ખર્ચ ન કરે તો પોતાનું હૃદય તરત જ બોલી ઊઠશે કે હું શા માટે ખર્ચું ? શું બધા જ ખર્ચની જવાબદારી મેં એકલે જ લીધી છે? એથી ઉતરું, જે

ચેર્ચ (Church) ના અધિષ્ઠાતા હતા આ જ પશુ તેમના નામે ખ્રીસ્તી ઈસાઈ (Christian) ધાર્મિક સંસ્થાઓ ચાલી રહી છે તેમનું જીવન-ચરિત્ર એમ કહે છે કે એક દિવસ તે યુરોપના ખૂબ જ મોટા શહેરો-ધમ્મ હતા.

ભારતમાં કશી વાસ્તીક્રિયા પશુ સે ટપોશના જીવનચરિત્રનું પ્રતિબિંબ જણાય છે જેનું ઇતિહાસમાં અનૂન ગુણો રાખ્યા પ્રદેસી જેવી અક્રિયો પશુ આવી જ બેસી છે પહેલાં તેમનાં જીવન કાળાં કુટુંબોથી ભરેલાં હતાં પરંતુ એક મહાપુરુષના પરિચયમાં આવતાં તેમના જીવનનો અપકાર દૂર થઈ પ્રકાશ ફેલાયો.

સતપુરુષાનો સજ જનવત્તા પ્રત્યે વહેલી સક્રિયતા પ્રવાહ માનવતા તરફ વાળે છે જીવન જે વાતાવરણમાં હોય છે તેની જગ્યા મન ઉપર જરૂર પડે છે હવા જે ઉચ્ચાનમાંથી આવતી હોય મુશ્કાળનાં ક્ષેત્રો સ્પર્શ કરીને આવતી હોય તો તે મુશ્કાળનાં ક્ષેત્રોની મધુર સુવત્સ લઈને જ આવતી, જાને જે તે જાડી ચઢતો સ્પર્શ કરીને આવતી હોય તો જાડો ફેલાવતો-જરાત્મર એ જ પ્રમાણે, જે તમારું જીવન સજ્જન પ્રકૃતિના મહાપુરુષોની પાસે વીત્યું હોય તો તમારામાં તેમના ચરિત્રની તપ્તી અને ત્યાગની સુવાસ આવતી, જે દુર્ગમ પ્રકૃતિવાળી યક્ષિતઓની સમીપમાં તમે વસતા હોય તો જીવનમાં કોષની અસત્યની અને દુરાચારની જાડો પ્રવેશ કરતી.

કુટુંબ વૈભવના કાષ્ઠે ચરેશુ વિષ પશુ અમૃત બની જાય છે નીકાતે આશ્ચર્ય પામીને પથ્થર પશુ પાણી ઉપરથી તરી જાય છે જે કે વિષને સ્વભાવ માસ્વાતો અને પથ્થરનો સ્વભાવ કુળાદવાતો છે ખત્તાં પશુ-સજ્જનતાના સ્પર્શને કારણે તેમ સ્વાભાવ પરિવર્તન આવે છે જીવનનું પશુ એમ જ છે અશુભ ઇતિહાસનું વિષ કુટુંબ વૈભવથી સતપુરુષના કાષ્ઠમાં આવે તો તેના સ્ફુલ્લિતોજ થાય છે તે અશુભ નરક વહેલી બારાને વાળીને શુભ તરફ અતિશીઘ્ર જનાવે છે જીવનના પ્રવાહને અશુભમાંથી શુભમાં અને શુભમાંથી શુભમાં ફેરવવાની કળા તે જ અર્થમાં કળા છે.

એમાસામાં વરસાદ મન મૂકીને પડે છે પાણી વરસે છે પાણીનો પ્રવાહ સ્વાતરમાં મળીને પોતાની મિલ્લાત જોઈ નામે છે કુટુંબ ઈન્જિનેર (Engineer) નદીમાં જાય ત્યાંથી એ જ જળપ્રવાહનો ઉત્પન્ન થયે ઉપયોગ કરે છે સત્ય પશુ એવા જ કળાકાર છે કે જે જીવનની બારા જે વાસનામાં વિનષ્ટ થઈ રહી છે તેને સજ્જનમાં પસંદગી રહે છે સત્યાકાર

જે શક્તિ પતનાલિમુખ થઈ રહી છે તેને સેવાના માર્ગે વાળી, વિકાસનો માર્ગ ખુલ્લો કરે છે, તે માર્ગના વૃક્ષ પર સેવાની એવી કલમ લગાડે છે કે જીવનવૃક્ષની ખટાશ, મિદાસમા પરણિત થઈ જાય છે તમને ખબર છે કે લીજુ ખાદ્ય હોય છે. પણ માણે લીજુના વૃક્ષને નારંગીના વૃક્ષની કલમ બેસી દે છે, ત્યારે લીજુ પણ મીઠા થઈ જાય છે પછી તેનું નામ પણ બદલાઈ જાય છે અને તે સતરાં કહેવાય છે

નારંગીના સદવાસથી લીજુમા મિદાસ આવી તેમ મદાપુરુષોના સહ-વાસથી જીવનમા પ્રેમની મિદાસ આવે છે લકાર્થ અને છુરાર્થ, એ બંને સસર્ગજન્ય શુદ્ધો છે જેવી પ્રકૃતિના મનુષ્યોતા સહવાસમા તમે રહેતા હો, તેમના વિચાર, આચાર અને ઉપચાર, એ ત્રણેનો પ્રભાવ તમારા જીવનમા આવ્યા વિના રહેતો નથી એક માણસ પ્રતિદિન સામ્યવાદ (Communism) સમર્થક વ્યક્તિઓની નજીક રહેતો હોય, એક સમાજવાદી (Socialist) ની નજીક રહેતો હોય, તો તેમના વિચારોની છાયા તે માનવી ઉપર પણ વિના રહેશે નહિ

વિચારોની સાથે આચાર-વ્યવહાર પર પણ ગ્રાસગ્રિહ સંસ્કારોની છાયા પડે છે જે વિદ્યાર્થી તદ્દન નિરામિષાહારી (Vegetarian) છે, પણ તેનો સાથી કે જે મામાહારમા પાપ માનતો નથી તેની સાથે હમેશા દૂર છે, કોલેજમા અને કોલેજની બહાર, ઘરમા કે હોટલોમા દૂર છે તે ઉચિત નથી તેમા તેની સ્વતંત્ર વિચારશક્તિ નાશ પામશે પછી સાથીની મળક અને કટાક્ષોની સામે ટકી રહેવાની તેની શક્તિ ખૂટી જશે જેવડે માસાહાર પ્રત્યે ધણુથી જોનાર તે પોતે જ ધીમે ધીમે પોતાના માસાહારી સ્વભાવની હરેજમા બેસી જશે

એક કહેવત છે કે—“શાય તેવા થઈએ તો ગામ વચ્ચે રહીએ”. તેની માફક જે વ્યક્તિની સાથે તમે વસતા હો, તેના જેવા બનીને જ તમારે રહેવું પડશે તે સિવાય તમારી દોસ્તી ટકી નહિ શકે કૃપણની સાથે કૃપણ અને ઉદારની સાથે ઉદાર બન્યા વિના રહેશો તો તે કામ નહિ આવે આપ મુસાફરીએ નીકળો અને તેમા તમારે જોડીદાર જે ક જૂસ હોય તો તેની અસર તમારી ઉપર પણ પડવાની આ એક મનોવૈજ્ઞાનિક નિયમ છે કે—એક વ્યક્તિ ખર્ચ કરે પણ બીજો જે તેની સાથે સાથે જરાપણ ખર્ચ ન કરે તો પોતાનું હૃદય તરત જ બોલી ઊઠશે કે હું શા માટે ખર્ચ ? શું બધા જ ખર્ચની જવાબદારી મેં એકલે જ લીધી છે? એથી ઉત્ક્રં, જે

મુલાકાતીમાં તમારો સહઅવાસી ઉદાર હૃદયનો હોય તો તમારે એક પગ
તો ખર્ચ કરવું જ પડશે. પછી બાકી તે તમે ઇચ્છી શકો કે અનિચ્છી
કે પછી કચવાઈને કોઈ કે સહેરમાં આવીને પસંદ કરવું તો જરૂર પડશે જ

હા તો આટલું માફ રાખો કે આપ જેની સાથે આસપાસ હો તેના
જેવા સર્કલને જ આસપાસ પડશે. એક મુલક પોતાના સહરાની સાથે ગામે છે
તે જ મુલક ક્યારેક પોતાના પિતાની સાથે જતો હોય છે તો ક્યારેક તે
પોતાના મિત્રની સાથે પણ ફરતો હોય છે ત્રણેની સાથે આસપાસ તે
કંઈ ફર રહીને આસપાસ નથી. છતાં તે ત્રણે આસપાસ અંતર હોય છે કે
નહીં ! તમે તો અનુભવ પણ ક્યો કરો. ક્યારે તે પોતાના સહરાની સાથે
જતો હોય ત્યારે તેના આસપાસ ગોસવામાં અને ફરેક આમતમાં વિવેક
રહેશે. હોય છે તે સમજે છે કે નો જરા પણ અવિવેક કે ખામી તો
પરખાઈ જઈ શકે ! એટલા માટે તે વખતે તો જેવામાં પણ સંવન કરી
વાત કરવામાં પણ સંવન કરો અને આસપાસ પણ સંવન કરી. માત્ર
કે ઈર્ષ્યાપશની પૂરી મત્તાથી આંધી રહો છે

પિતાની સાથે આસપાસમાં જો કે જેડા સંવન તો જરૂર હોય છે જ
પરંતુ તે સહરા જેટલો નહીં. કારણ કે ત્યાં પરીક્ષણો પણ ઉપસ્થિત જ
થાય નથી અને મિત્રની સાથે આસપાસમાં ત્યાં તો પ્રાચીન જ નહીં પણ
કોઈ બીજો જ રસ્તો માપી રહ્યા હશે. આખો કાર્લિસ્ટ જુદો જ તેઈ રહી
હશે અને હાથ પણ સીંધા નહીં રહેતા હોય. પછી જીવન તો ક્યાં મોન
રહે તેવી છે ! તેને માટે તો હમેશાં પહરમાં એમરલ્ટ (સ્વાતમ્ હિન) જ
છે હસવાનો આખાટ કરી તે ક્યારેક કોઈ નટ (Actor) ની કે નૃત્ય
(Dance) ની વાત ચર્ચા રહી હશે. (હસાહસ)

ત્રણ જુદી જુદી બ્યારિઓની છંદે આસપાસમાં ફરશે ફરક પાશે !
જેની સાથે રહેશે તેના મુજબ જ જરૂર તમારામાં આવશે. વિચાર કરતી વખતે
એક વખત મેં મારી નજરે એક દસ મેટ્રી છે એક વખત એક પ્રથમ
ઉપરથી બમે જઈ ત્યાં દત્તા તે વખતે એક રજારી થેડાને પાણી પીવારાય
નહીં પામે આજ્ઞા થે ! પાણી પીનાં દત્તા તેવામાં તે રજારીને પણ પાણી
પીવાની ઇમ્મર થઈ જેક જાણુ વાંઘા વળી તે પણ પાણી પીવા મડાશે.
પરંતુ આજ્ઞામાં લઈને ના? પણ મેં પાણીને લગાડીને તે પાણી પીને
મારા સામેના મુનિઆને ક્યું કે કુખો આ સમયે રત્ન ! રાત-

દિવસ ઘેટાની સાથે રહેવાથી, તે પાણી પીવાની રીત પણ ઘેટાઓ જેવી જ શીખો છે !

બુદ્ધ બુદ્ધ પ્રાતોના બે રહેવાસીઓ એકબીજાની પડોશમા રહેતા હશે, તો તેમની રહેણી-કરણી, આચાર-વ્યવહાર ઉપર એકબીજાની અસર જરૂર પડવાની ખાવા પીવાની રીતો પણ કટલેક અશે તેઓ એકબીજાની અપનાવશે મદ્રાસીની સાથે રહેનાર ઈંગ્લી, ઢોસા વગેરે ખાતા શીખી જશે, એટલું જ નહિ, પણ તેમની ભાષામા પણ એકબીજાના શબ્દોની આપલે થશે જે બંને કુટુંબોમા રહેલ અને સૌજન્ય હશે તો બંનેના બાળકો સહેલાઈથી બંને ભાષાઓ શીખી જશે જે ભાષાઓના મિશ્રણવાળી એક નવી ભાષા પણ જન્મશે ભાષાવિજ્ઞાનના વિદ્યાર્થીઓ આ વિષયથી ઘણા પરિચિત છે

ભારતની ત્રણ સંસ્કૃતિઓ હજારો વર્ષોથી સાથે ચાલી રહી છે જૈન, બૌદ્ધ અને બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિઓ, ઈડ, પિગલા અને સુષુમ્બાની માફક ભારતભરમા વ્યાપેલી છે હજારો વર્ષોના સહવાસથી એક બીજા ઉપર એક બીજાનો ઘણો પ્રભાવ પડ્યો છે વિચાર અને આચારના ક્ષેત્રોમા તેમણે એકબીજાના ઘણા ગુણદોષો અપનાવ્યા છે

જૈન સંસ્કૃતિની અહિંસાએ બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિને વધુમા વધુ અહિંસક બનાવી છે યજ્ઞોમા યતી હિંસાને જે કોઈ રોકનાર હોય તો તે જૈન સંસ્કૃતિની અહિંસા જ છે બીજા તરફ જૈન ધર્મ જેવા જ્ઞાતિવાદના વિદ્રોહી ધર્મમા સ્પર્શ્યસ્પર્શના સુરક્ષારે, એ બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિની પરંપરાના સંસર્ગને લીધે આવ્યા છે મૂર્તિપૂજા અને મૂર્તિપૂજામા સજીવ વસ્તુઓનો ઉપયોગ એ પણ એ જ સંસર્ગનું પરિણામ છે બૌદ્ધદર્શન જે કે ભારત કરતા વિદેશોમા વધારે ફાટ્યું છે, છતાં તેના આચાર-વિચાર જૈવ ધર્મ સાથે મોટે ભાગે મળતા છે તેમના સાધુઓ પણ ભિક્ષા લાવે છે માગલિક સહાયતાવાની જેવી પરંપરા જૈન સમાજમા છે તેથી જરાક બુદ્ધ રૂપે પણ તેવી જ પરંપરા તેમનામા પણ છે

જે નિર્જીવ વસ્તુઓ જે એક બીજાની નજીકમાં રહે છે તો તેમા પણ કંઈક પરિવર્તન થાય છે અજનાના ફૂલ, પીપરમિન્ટના ફૂલ અને કપૂર એક બીજાની નજીક આવે તો તેમા કેટલું પરિવર્તન થાય છે ? ત્રણે એક તથા એક બીજાનો ઘનગ્વભાવ ત્યાગીને પ્રવાહીરૂપ બની જાય છે અને એક

અસાધરીમા તમારો સવમવાસી ઉઘર હલ્લનો હોય તો તમારે થોડું મથુ તો ખચ કરવું જ પડશે. પણ સમી તે તમે ઈચ્છી શકો કે અનિચ્છી કે પણ કસવાઈને કરો કે હલેરમાં આવીને પણ કરવું તો જરૂર પડે જ

હા તો આટલું ચાલ રાખો કે આપ જેની સાથે ચાલતા હો તેના જેવા થઈને જ ચાલવું પડશે. એક મુવક પોતાના સસરાની સાથે ગમે છે તે જ મુવક ક્યારેક પોતાના ખિયાની સાથે જતો હોય છે તે ક્યારેક તે પોતાના મિત્રની સાથે પણ ફરતો હોય છે ત્રણેની સાથે ચાલતાં તે કાંઈ દૂર સ્ત્રીને ચાલતો નથી. જ્યાં તે ત્રણે ચાલ્યાં જતાર હોય છે કે નહિ ? તમે તે અનુભવ પણ કર્યો કરો. ત્યારે તે પોતાના સસરાની સાથે જતો હોય ત્યારે તેના ચાલવામાં બોલવામાં અને દરેક આમતમાં વિવેક રહેશે. હોય છે તે સમજે છે કે ને જ્યાં પણ અવિવેક દેખાડ્યો તે પરખાઈ જઈશું ! એટલા માટે તે વખતે તો જોવામાં પણ સવમ હશે. વાત કરવામાં પણ સવમ હશે, અને ચાલવામાં પણ સવમ હશે. માત્ર કે ઈર્ષીપણની ખૂબી ધન્યાથી ચાલી રહ્યો છે

ખિયાની સાથે ચાલવામાં જો કે થોડું સવમ તો જરૂર હોય છે જ પરંતુ તે સસરા જેટલો નહિ. કારણ કે ત્યાં પરીક્ષાનો પત્ર ઉપસ્થિત જ થયો નથી અને મિત્રની સાથે ચાલવામાં ત્યાં તો પૂછો જ નહિ પણ કેન્ડી બીન્ને જ રસ્તો માપી રહ્યા હશે. આખો કાંઈક ભુલુ જ નેઈ સ્ત્રી હશે અને હાથ પણ સીધા નહિ રહેતા હોય. પણ છબ તો ક્યાં મોત રહે તેવી છે ! તેને માટે તો ક્રમશઃ પદરમી ઓગસ્ટ (સ્વાત્મ દિન) જ છે હસાતો ખાખગાટ હશે તે ક્યારેક ડાઈ નટ (Actor) ની કે ડાન્સ (Dance) ની વાત ચાલી રહી હશે. (હસાહસ)

જમુ જુદી જુદી વ્યક્તિઓની સાથે ચાલવામાં ફેરો ફરક પાવો ! જેની સાથે રહેશો તેના ગુણોદોર તરતમારમાં આપણો વિચાર કસ્ટી વખતે એક વખત મેં મારી નાંચે એક દસ્ય જેવું છે એક વખત એક પુત્ર ઉપરથી અને જઈ રવા દતા. તે વખતે એક રંગારી થે નિ પાણી પીરાતવા નથી પાને બાબો થેગ પાણી પીતાં દનાં. તેવામાં તે રજાડીને પણ પાણી પીતાની ઈચ્છા થઈ એક બાબુ વાંકો વળી તે પણ પાણી પીવા મળ્યો. પણ દાલના બોજામાં લઈને નાં પળ મેં પાણીને લગાડીને તે પાણી પીતે હને. મેં માત્ર આંખના મુનિઓને કશું કે જુઓ બા સવનો રત ! રાત-

એક કલાકાર માટીના પિંડને સુદર કળાનું રૂપ આપે છે, અલુધડ પથ્થરને છીણી અને હથોડા વડે સુદર હસતી મૂર્તિનું રૂપ આપે છે તેમ સત પશુ એક કલાકાર છે તે માટી કે પથ્થરના નહિ, પણ જીવનના કલાકાર છે તે જીવનમાથી શુરાષ્ટ્રોને કાઢી દૂર કરી, ભક્ષાર્થની મૂર્તિનું સર્જન કરે છે

જીવનમાથી શુરાષ્ટ્રોને દૂર કરવી હોય તો સારા વાતાવરણમાં રહેા. સારાની સાથે રહેશો તો સારાપણુ આવશે અને નકારાની સાથે રહેશો તો જીવનમા ખરાબીઓ આવશે, જે બગીચામા બેસશો તો સુગંધ પામશો, પણ જે ઉકરડા પામે બેસશો તો દુર્ગંધનો જ અનુભવ થશે

વાતાવરણની અસર માનવના મન પર જરૂર પડે છે ગાય અને ઘેાડો વર્ષો સુધી એકબીજાની સાથે રહેવા છતાં એકબીજાનું અનુકરણ નહિ કરે પણ માનવીના સંબંધમા એમ કંઈ શકાય તેમ નથી કારણ કે તે અનુકરણશીલ છે તે બીજાના ગુણોને પણ લઈ શકે છે અને દોષોને પણ તે બીડી પીનારની સાથે રહેશે તો બીડી પીના શીખશે અને અદીશુ ખાનારની સાથે રહેશે તો અદીશુ ખાતા પણ શીખશે

કનૂસની સાથે રહેશો તો તમારામા કનુસાર્થ આવશે અને નિદાખોરની સાથે રહેશો તો નિદાખોરી આવશે, ઉડાઉની સાથે રહેશો તો ઉડાઉપણું આવશે અને ખાઉધરાની સાથે રહેશો તો ખાઉધરાપણું આવશે પ્રધી આખો દિવસ ખાવાની અને ઉડાવવાની વાતો જ યાદ આવશે મતલબ કે જેની પાસે કે જેની સાથે રહેવાનું હોય તેના જીવનની પહેલાં પરીક્ષા કરે અને પછી તેના સંગ કરે

એક વખત લખનૌની બલરામ હોસ્પિટલમા એક છોકરાને રાખવામાં આવ્યો હતો તે ફક્ત માસ જ ખાતો અને પશુઓની માફક કરડવા માટે દોડતો હતો તેની ચાલ પણ વિચિત્ર હતી મનુષ્યની માફક પગે ચાલતાં પણ તેને આવડતું ન હતું તે હાથ અને પગ વડે, પશુઓની માફક ચાલતો હતો તે બેલો શકતો જ નહોતો તે ક્યારેક ધૂરકતો અને ક્યારેક ચીડતો હતો આનું કારણ એ હતું કે જન્મ પછી, થોડા વખતમા કોઈ હિસક પણ તેને ઉપાડી ગયું હતું અને ત્યાર પછી લગલગ ત્યાર વરસ સુધી તે ત્યાં પશુઓની સાથે ઉછર્યો હતો, પરિણામે તેનામા મનુષ્યને બદલે પશુની પ્રકૃતિ આવી ગઈ મનુષ્યની એક પણ વાત તેનામા ન આવી

કેટલાક દિવસ તેને મનુષ્યોના પર્કમાં રાખવામા આવ્યો તો તેનામાં

ખીખમાં મળી જાય છે તો ખજી ચૈતન્યશીલ એ જ્યાંઆજો એખીખની નજીક વસે તો તેમાં કોઈ પરિવર્તન ન આવે એમ કેમ સમજાવે ?

એ ઘેસીઓ બાબુ બાબુમાં ટગિધી હતી એકમાંથી લક્ષ્મીની મધ આવતી હતી અને બીજામાંથી કેસરની સુવાસ મહેકતી હતી. એક જમણે સુગંધરૂપ કરતો ત્યાં જ્યાંએ. તેણે પહેલી ઘેસીને પૂછ્યું કે તમે જાને એક જ જાતના કાપડમાંથી બનેલી છો છતાં તમારી બંનેની વાસમાં જ્યારેથી જોઈ દેર કેમ છે ? ત્યારે તેણે કહ્યું : આ તો સમજો રજ છે મેં લક્ષ્મીનો સમ કંઈ દેતો કેટલેક વખત મારામાં લક્ષ્મી જાયું હતું ત્યારે મારી જાહેને કેસ તો સદવાસ કંઈ દેતો. તેના ફળ રૂપે બંનેની વાસમાં ભિન્નતા છે. એકમાંથી મધુર સુવાસ આવે છે ત્યારે બીજાની મધ કોઈને જમતી નથી.

વસ્તુ એક હોવા છતાં પણ સમતિભેદ તેમાં કેટલો દેરફાર થાય છે. જળનાં ત્રિફુલો એક સરખા જ હોય છે સ્વાતિ નક્ષત્રમાં પડ્યાં વર્ષાનાં ત્રિફુલો સર્પનાં મુખમાં પડે તો એર બની નય છે કેળાં પાન પર પડે તો કપૂર બને છે અને એ જ ત્રિફુલો છીપના સળખા આવે તો તેમાંથી મોતી બને છે માનવ પણ જેવા સંસ્કારોમાં પોષાય છે તેવા સંસ્કારોની અસર નીચે જ તેના જીવનનો વિકાસ થાય છે.

દીપામાં તેજ પણ છે વાદ પણ છે પણ જ્યાં સુધી જ્યોતિર્ભવ પ્રતીપતો સંયોગ થતો નથી, ત્યાં સુધી તેમાં જ્યોત પ્રગટ થતી નથી. એવી જ રીતે માનવીમાં જ્ઞાન છે વિજ્ઞાન છે પણ જ્યાં સુધી સ્વપુરુષનો સમાવેશ થતો નથી, ત્યાં સુધી તેનું જ્ઞાન, સમજ્ઞાન રૂપે પરિવૃત્ત નથી એટલા માટે તે માત્ર જ્ઞાન કહેવાય છે જેવી રીતે પારસમણિના સ્પર્શથી મેલું સુવર્ણમાં પ્લટાર્ક જાય છે તેવી રીતે જ્ઞાન પણ સમજ્ઞાનનો સ્પર્શ પ્રાપ્તિને સમજ્ઞાનમાં પરિવૃત્ત થાય છે.

સમજ્ઞાન જ્ઞાનમાં શ્રદ્ધિ કરતું નથી. જ્ઞાન તો એટલું જ રહે છે પણ પહેલાં એ જ્ઞાન અજ્ઞાનરૂપ હોય છે તેમાં સ્વપુરુષને જોળખવાની કે સમજવાની શક્તિ નથી હોતી તેમજ સત્ત્વે સમજવાની તેની તૈયારી પણ હોતી નથી. એટલા માટે તે અજ્ઞાન કહેવાય છે પરંતુ જ્યારે કોઈ સ્વતંત્ર સ્વપુરુષની પાસે નહીં પહેલે છે ત્યારે તેની દષ્ટિ બહાર જાય છે હિંદુ બ્રહ્માર્થ સંપિ પણ બ્રહ્માય છે મિથ્યાજ્ઞાન સમજ્ઞાન બની જાય છે સમજ્ઞાનની પ્રાપ્તિમાં સ્વપુરુષનો સમાવેશ એ પણ એક મહત્ત્વ ધરાવે છે.

એક કલાકાર માટીના પિંડને મુદ્ર કરાવતું રૂપ આપે છે, અલુધઃ પથરને છીણી અને હથોડા વડે મુદ્ર દસતી મૂર્તિનું રૂપ આપે છે તેમ અતઃ પશુ એક કલાકાર છે તે માટી કે પથરના નહિ, પણ જીવનના કલાકાર છે તે જીવનમાયા ધુરાઈઓને કાઢી દૂર કરી, લાકાઈની મૂર્તિનું સર્જન કરે છે.

જીવનમાયા ભુગર્હ્યોને દુઃકરવી હોય તો સારા વાતાવરણમાં રહે. સારાની સાથે રહેજો તો સાગપાલુ આવરો અને નદાગની સાથે રહેજો તો જીવનમાં ખગળીઓ આવરો, જે બગીચામાં ખેસગો તો મુગધ પામરો, પણ જે ઉકરડા પામે ખેસતો તો દુર્ગંધનો જ અનુભવ થશે.

વાતાવરણની અસર માનવના મન પર જરૂર પડે છે ગાય અને ઘેડા વગેરે મુધી એકબીજાની સાથે રહેવા છતાં એકબીજાનું અનુકરણ નહિ કરે પણ માનવીના સંબંધમાં એમ જોઈ ગયાય તેમ નથી કારણ કે તે અનુકરણશીલ છે તે બીજાના ગુણોને પણ લઈ શકે છે અને દોષોને પણ તે બીજી પીનારની સાથે મહેરો તો બીજી પીના શીખરે અને અદીણ ખાનારની સાથે રહેજો તો અદીણ ખાતા પણ શીખશે.

કજૂસની સાથે રહેજો તો તમારામાં કબુસાર આવશે અને નિદાખોરની સાથે રહેજો તો નિદાખોરી આવશે, ઉગ્રાઉની સાથે રહેજો તો ઉગ્રાઉપણ આવશે અને ખાઉધરાની સાથે રહેજો તો ખાઉધરાપણ આવશે પછી આખો દિવસ ખાવાની અને ઉગ્રાવવાની વાતો જ યાદ આવશે મતલબ કે જેની પાસે કે જેની સાથે રહેવાનું હોય તેના જીવનની પહેલા પરીક્ષા કરે અને પછી તેનો સંગ કરે.

એક વખત લખનૌની બલરામ હોલિપટલમાં એક છોકરાને રાખવામાં આવ્યો હતો તે ફક્ત માસ જ ખાતો અને પશુઓની માફક કરડવા માટે દોડતો હતો તેની ચાલ પણ વિચિત્ર હતી મનુષ્યની માફક પગે ચાલતા પણ તેને આવડતું ન હતું તે હાથ અને પગ વડે, પશુઓની માફક ચાલતો હતો તે બેલી શકતો જ નહોતો તે ક્યારેક ધૂરકતો અને ક્યારેક ચીડતો હતો આનું કારણ એ હતું કે જન્મ પછી, થોડા વખતમાં ટાઈ હિસક પણ તેને ઉપાડી ગયું હતું અને ત્યાર પછી લગભગ બાર વરસ સુધી તે ત્યાં પશુઓની સાથે જીવ્યો હતો, પરિણામે તેનામાં મનુષ્યને બદલે પશુની પ્રકૃતિ આવી ગઈ મનુષ્યની એક પણ વાત તેનામાં ન આવી.

કેટલાક દિવસ તેને મનુષ્યોના સંપર્કમાં રાખવામાં આવ્યો તો તેનામાં

ધીમેધીમે મનુષ્યના યુગ્મો છિતરવા માંડ્યા તે ધીમેધીમે રેડથી આર્તા શીખ્યો. થિડુ થોડુ બોધતાં પણ શીખ્યો છૂરકવાનું અને કરવાનું બધું થઈ ગયું સાચી વાત એ છે કે માનવીનું મન ઠારા કાપડ જેવું છે કે રૂંચમાં રૂંચે તે રૂંચ ચઢી પડે જોડું યાદરાખતો કે જો એક વખત તેના ઉપર કોઈ રૂંચ ચડી ગયો તો પછી જગતે પ્રમત્તો બને કોરો પણ તેના ઉપર મુશળી કે એવો કોઈ બીજો સારો રૂંચ ચડી શકે નહિ. એ પણ એક દર્શન છે કે માનવીનું મન કોઈ એવી વસ્તુનું અનેકું છે કે તે બધાઈને મદમે છુટાઈને જલુ જલ્દીથી પકડી લે છે પછી તેની સ્થાપ કરવી જલુ મુશ્કેલ થઈ પડે છે.

તમે જાણતા હોશ કે બાલકોને કુવામાં નાખતી વખતે કોઈ ખાસ બળતો ઉપયોગ કરવો પડતો નથી. પરંતુ તેને બહાર કાઢવામાં તે બાલકો કુખી જાય એટલું જોર કરવું પડે છે નળની નીચે બેસીને નકાનારને એટલું અનુભવ ક્યાંથી હોય. જીવનના પતનમાં કોઈ સમય લાગતો નથી. જનમ અને સંજિત તે તેના ઉત્થાનમાં જોઈએ છે.

ગ્રામી પ્રાથમિક સરકારો જીવનનું જલુ જલ્દી પતન લાવે છે તેને માટે કહેવા કે સાબળવાની જરૂર નથી. જાણકારે કોઈ પણ નિરાશમાં વાળે તેમાં કે બીજી ખીનાં શીખવવામાં આવતું નથી. તેમ જ જનમથી કોઈ ચોક્કસ ફોર્મ કે બીજી ખીનાં શીખીને જ જન્મ લેતું નથી. છતાં કહે કે તે આ વસ્તુઓ ક્યાંથી શીખ્યો? કહેવું પડે કે આ જમા પ્રાથમિક સરકાર છે કે ગ્રામી સરકારો નાનાઓને મળે છે.

કુસરકારો બને ચોક્કસ દોષ છતાં પણ તે ચોક્કસ છે જેમ આવી તેની ઉપેક્ષા ન કરે. એક ચમત્તો રામર, મધના આખા વાસુજીને બચાવી મૂકે છે ધૂળ બધારે પાણીમાં મળે છે ત્યારે પાણી તેનધોઈને સાર કરતું નથી પણ એથી બચતું પાણી મડુ થાય છે એ જ સીતે જીવનમાં બધાં સુધી જાય જોરે છે ત્યાં સુધી અરાજ સરકારોની બહાર જલુ જલ્દી થાય છે સરોર જનમ દોષ તે જલુક હરી પડતાં સરોર થઈ જાય જ અને જલુક વરોરે લાગનાં સરોરમાં ઉચ્છવાય વધી જાય છે.

ત્યારે સરોર જલુક તદુ સ્વ દોષ છે ત્યારે સરોરને હરી કે અરમીની કોઈ બહાર ચડી નથી તેની રીતે કે આત્મા સ્વસ્થ અને સ્વસ્થ દોષ તે અરાજ સરકારો પ્રમાણ તેના પર ચડી શકે નથી બીજને દયા પછી મારી બંને બધાં સમયે મળે પરંતુ, જો તે જીવન જીવન દોષ તેમાં જીવન દોષ તે પાણી અને મારી તેને સમાવી શકે નહિ તે ન તે મારીને

અનુરૂપ બનશે કે ન તો પાણીને અનુરૂપ તે તો સર્વ બીજોતુ બીજ બની, સર્વનો સહયોગ લઈ પોતાનું સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ ટકાવી રાખશે અને વૃક્ષરૂપે આગળ વધતું જશે

આ જ વાત વિશિષ્ટ આત્માઓની હોય છે જે ખરાબ વાતાવરણમાં રહેવા છતાં ખરાબીઓને પોતાનામાં પ્રવેશ કરવા દેતા નથી પણ પોતાના સારાપણના પરમાણુઓ દ્વારા ખરાબ વાતાવરણને સારું બનાવે છે ગોરાલક મહાવીર સમીપે રહ્યો, તેથી તેની અશુભ વૃત્તિની અસર લગવાન મહાવીર પર ન પડી પરંતુ લગવાન મહાવીરની શુદ્ધતાના કારણે, ગોરાલક, જીવનના અત સમયે બદલાઈ ગયો. આ વાત એ વિશિષ્ટ આત્માઓની છે કે જેમણે વાસના પર વિજય મેળવ્યો છે પણ સર્વ સાધારણને માટે તો એ જરૂરી છે કે તે કુસન્ધારો અને કુસંબતથી બચે કારણ કે દુર્બળતાનો કાલ ઉઠાવો તે બહુ શીઘ્રતાથી આક્રમણ કરી શકે છે દૂધમા સાકરનો સંયોગ થાય તો તે ગળ્યું થાય છે જ્યારે મીઠાના સંયોગે તે કાટી બન્ય છે વાતાવરણમાં રહેલા કુસન્ધારો જીવનમાં સાકરનું કામ કરે છે, તે આપણા જીવનને મધુર બનાવે છે, સુવાસિત બનાવે છે

આપ જાણો છો કે કાચલા વેચનારના હાથ કાળા જ રહે છે અને દૂધ વેચનારના હાથ સુવાસિત જેવા કાર્ય અને જેવું વાતાવરણ હશે, તેવા જ રંગ જીવનમાં આવશે સુખની કુક્ષણ નાગરિકો સુસસ્કાર અને સત્પુરુષના સમાગમરૂપો સુવાસિત અત્તર વડે પોતાના જીવનને સુવાસિત બનાવે એ જ શુભ કામના

તા. ૨-૮-૫૯

જૈન ઉપાધ્યય, - માદૃગા.

ଭଦ୍ରକ - ୧୫୧

આચારશુદ્ધિ પહેલાં વિચારશુદ્ધિની આવશ્યકતા છે. કાર્યની પવિત્રતા તે પાછળ રહેલા વિચારોની પવિત્રતા ઉપર આધાર રાખે છે. આને આચારશુદ્ધિ અર્થપૂર્ણ માટે સચ્ચા પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે. લાખી પહેાળી સાધના, મોરી મોરી તપસ્યાઓ એ બધું જ આ આચારશુદ્ધિ માટે છે, પરંતુ આચાર પહેલાં વિચાર આવે છે. કાષ્ટપણુ ક્રિયા કરતા પહેલાં 'માનવી પોતામાં મનમાં' એક લક્ષ્ય ધારી લે છે. તેના પર વિચારસ્પર્શ કરે છે. મછી જ એના આધારે ચાલે છે, માટે વિચાર જ કાર્યની ભૂમિ છે.

વેંઠાણુ વડે હજારો માણસો નદી પાર કરે છે. પણ ઘણી વાર તમને એમ સાંભળવા મળ્યું હશે કે, વેંઠાણુ બધું વળી ગયું અને તેમાંના મુસાફરો પાણીમાં ડૂબી મર્યા. આવી બીના તમે એટલેક વાર સાંભળી હશે. તો આનો અર્થ એ થયો કે તરાવનાર છે તે જ વેંઠાણુ વધારે ડૂબાડનાર. પણ એને છે, તો આ દુર્ઘટનાની જવાબદારી કોના પર આવે છે? જે સાર્થન આત્માને સિદ્ધિ તરફ લઈ જાય છે તે જો વ્યારેક વ્યારેક વચ્ચે જ જાળપ્રવાહમાં ડૂબાડી દે છે. તો એ માટે જવાબદાર કોણ? જાવનો નાવિક? ને કુશળ ન હોય, એનું લક્ષ્ય સ્થિર ન હોય. તો નીકા બાધી વળતો જાય છે. તેમ આત્મા ને અસાધવાન હોય, વિચારોના તરંગોમાં એણે પોતાની નીકાને છોડી દીધી હોય, તો એ ભટકાઈ પડવાનો જ.

દાન અને તપની સાધના શ્રેષ્ઠ સાધના છે. પરંતુ શું ક્યારેય પણ તમે એવું બન્યું સાબાલ્યું છે કે, માણસ દાન દેવા છતાંયે નરકમાં ગયો હોય? તમારો આત્મા આ માટે શું કરે છે? આગર્ભના પાના ઉથલાવો. તમને તેમાંથી જાણવા મળશે કે દાન દેનાર પણ કાઈ કાઈ નરકે ગયા છે. તપસ્વી સાધકની ગાડી પણ ક્યારેય બધી નથી જાય છે. તમને સ્પષ્ટ થશે.

લાગે છે? કારણ કે આજ સુધી તમે સાક્ષાત્તા આપ્યા છે કે ઘનથી કે સ્વર્ણના દારૂ પહેંચાય છે ને આજે આ મહારાજ શુ કહી રહ્યા છે? પણ મારી વાત સાચી છે નામથીએ ઘન ક્યું હતું ને? એક મહાન તપસ્વી સાધક એને દારૂ આપ્યા. એ ઇચ્છત તો એ પવિત્રતમ સતને પૂછ પોતાની જાતને ધન્ય જાણતી હોત. ત્યાજની પવિત્ર ગજામાં પાપની કાલીમાને કોઈ શકત. પરંતુ એની અશુભ વિચારધારા જ એને પુણ્યપદે જતાં રોકી રહી. એણે ઘન દીધું મુનિના પાત્રમાં કહી વસ્તુ નાખી કહેવા પદ્માર્જી તો રેલ થઈ ગયાપે જ છે! શુ કોઈ વેલે કોઈ મુનિ મહારાજને કહ્યું કરિયાતું ત્યાં આપ્યું હોય? જરૂર આપે છે પણ તેથી શુ તે નરકને પહોંચી જાય નહીં ખરે? કદાપિ નહિ. વસ્તુમાં કહેવાય કાલે હોય પણ હલ્યમાં તો મીઠાસજી હોય.

નામથી પસંદ હલ્યની મીઠાસજી અવધાય હતો. એના અણુએ સતને સતારે પિતૃકૃપા નહીં તે પોતાની જૂલને છુપાવવા ખાતર તેમને ઉપેક્ષા કરવા ચાહતી હતી. તેણે વનપ્રાણુ સાથે જન્માવ્યું હતું તેમાં મસાભે પણ બહોં નાખ્યો હતો તાજુ થી પણ રેતુ હતું પણ સાથે તૈયાર થતાં એણે ચાખ્યું તો જણાય કે વનપ્રાણુ તો કહ્યું છે જસ આ જ એની જૂલ હતી. પહેલાં વસ્તુ તૈયાર કરી લીધી પછી ચાખવા બેઠી તમે તો કરી આવી જૂલ કરતા નથી ને? પહેલાં કોઈ અંગે ખેલે બાલ મનમાં ડસાવી સેવા અને પછી એના આધારે મર્મો કરવી, એ પણ એક એવી જ જૂલ છે પરિણામે પરીક્ષા વિના કોઈના અને પૂરંચાઈ નાથી સેવા તે પણ હૃદયમંદુર કામ નથી. પહેલાં ખેડી ધારણા જાણવી સેવી અને પછી એ આધારે વલ્લ કરવી તે જયોગ્ય છે કારણ કે મનમાં પહેલેથી જ ખેડી ધારણા જરૂરી છે આવી સિધ્ધિમાં કોઈ પણ વસ્તુને સાચો નિર્ણય થઈ શકાય નહિ. પહેલાં જોતું અને પછી નિર્ણય કરવો.

નામથીએ વિચાર્યું તો તેને પોતાની જ નીર જૂલ થઈ જણાઈ તેને થયું પરિવારના લોકો જમવા આપવાના છે આ સાથે તેમના અણુમાં જતી તે સૌની સામે મારું અજ્ઞાણું પ્રદેશન થશે. તે જ સમયે પદ્માર્જી તપસ્વી સાધક પમરુમિ! આ? એમની એક મહિનાની તપશ્ચર્યાનું પરણ હતું નામથીએ તેણે કે આ સારી તક છે સાધુ આવી મળ્યા છે મનુ જ સાથે એમના પાત્રમાં કહી નાખ્યું ક્યાંક રેલો આવશે, સતને સતારે નહિ જોતાં એક કચરાપેટીની કોઈપણ એમને ઉપેક્ષા કરવા ધાવે. પરિણામે

નાવડી ઊલટી ગઈ જેનો આશરો લઈ તે મુક્તિ લાવી પેંગણું ભરી શકતી હતી તે હવે આ કૃત્યથી નરકના દ્વારે પહોંચી ગઈ.

તરવાના સાધનો જેમને મળ્યા, તે સૌ શું તરી ગયા છે ખરા ? તરનાર તો અનંત છે, તો તરવાના સાધનો મેળવ્યા છતાં ઈશી મરનારાઓની સંખ્યા પણ કંઈ ઓછી નથી કારણ શું ? કારણ કે તેઓને સાધન તો મળ્યા પણ તરવાની કળા તેઓ શીખ્યા નહિ.

જે ક્રિયા જોડે પુનિત જીવનાનો સંબંધ જોડાઈ જાય છે તે ક્રિયા પણ પવિત્ર બની જાય છે મનના પવિત્ર સંકલ્પો આસપાસના વાતાવરણને પવિત્ર બનાવે છે. તળાવમાં એક કાકરો ફેંકે તો એની લહેરો ઊઠે છે અને એક પછી એક તે કિનારા સુધી પહોંચે છે તેવી જ રીતે આપણા મનના પરમાત્મા પણ સમાજમાં લહેરો બની આગળ વધે છે આ જ કારણ છે કે તીર્થંકર-દેવના સમવશરણમાં સિદ્ધ અને બકરી સાથે સાથે જેમી શકતા હતા બકરીના મનમાં ભય રહેતો નહોતો કે સિદ્ધ તેને ભરખી જશે, તેમ સિદ્ધના મનમાં એ કૂર જાવ ઉત્પન્ન થતો નહોતો કે હું બકરીને ખાઈ જાઉં. બકરીના મનમાં ભય નથી તેથી સિદ્ધ પણ પોતાની કૂરતા બૂલી ગયા છે આ છે એક પવિત્ર વ્યક્તિના પવિત્ર વિચારોનો પ્રભાવ.

તીર્થંકર-દેવનું સમવશરણ તો તમારે માટે બહુ દૂરની વસ્તુ છે પરંતુ આ તો તમારા અનુભવની વાત છે કે જ્યારે તમે તમારા પુત્રને ખ્યારથી એક થપાટ મારી દો છો, ત્યારે થપાટ ખાઈને પણ તમારું બાળક હસતું રહે છે, એને કોઈ આવતો નથી તેમ તે શત્રુ પણ નથી ઊલટું કદી કદી તો તે પ્રેમના આવેશમાં તમને બાંધી પડે છે જગત્તે તમે જો કોઈ ભરાઈ એના કાનને પણ સ્પર્શ કરી લેશો તો જોઈથી રડા પડશે કારણ કે પહેલા તમારા દિલમાં પ્રેમ હતો, જ્યારે આ વખતે કોઈ એનું સ્થાન લઈ લીધું છે. વિચારોમાં રહેલા પરિવર્તન કેટલો ફેરફાર લાવી મૂક્યો ! પહેલા થપાટ ખાઈને પણ બાળક તમને ચોટી પડ્યું હતું અને હવે ફક્ત અગુલી-સ્પર્શથી તે ચીસ પાડી ઊઠ્યું અને દોડી જઈને એની માતા પાસે ફરિયાદ કરી દીધી “મા, બાપુજી સારા નથી તે તો મને મારે છે” એની ફરિયાદ પરથી તો કદા દેવીજી તમારા પર નોટીસ બજાવી દે છે કે જુઓ હવેથી બાળકને મારશો નહિ આપણે કંઈ દસ-વીસ દીકરા નથી શું તમને આ એક પણ ગમતું નથી ? બસ, જુઓ કેવું સ્વરૂપ લઈ લીધું આ વાતે ?

એ વિચારોનું ઊતરાણ-ચઢાણ એવું હોય છે કે, પ્રસન્નચન્દ્ર રાજર્ષિ

કે તે કોઈ સપ્રદાયનો માણસ નથી પણ વિશ્વનો માનવી હોય છે તારક-
મંદીપુરુષ' લગવાન મહાવીરના કાનોમા એક અગ્નિ વ્યક્તિએ ખીસા ઠોક્યા
ત્યાં જે વાતનો સાબળે જ્યારે જ્યારે વર્ષ વીતી ગયા તેમ છતાં તે પ્રભાવ
ત્યાં જ રહ્યો છે આનો અર્થ એ છે, સાલગવામાં આવે છે ત્યારે તે સંસ્કૃત
સંસ્કારથી પ્રત્યે સાધકનું મન પ્રજ્ઞાથી નથી પડે છે, સાલગવારતું કિલ્લું દુઃખ
જ્યારે કરુણ વડે ભરાઈ જાય છે પરંતુ શું, અતી હકારના લાભા કાળ-
પ્રેરણામાં આવી બીજા કરી ક્યારેય જની નહિ હોયદ ના, પ્રાણી સ્વતેક
બીજાઓ બન્યા કરે છે રતલામમાં એક બહેનને કોઈએ સ્તરક પર ખીસા
ઠોક્યા હતા પણ એને કોઈ પણ યદ કરતું નથી, અને લગ્નના મહાવીરને
જ દુનિયા શા માટે યદ કરે છે? શા કારણે એ કરુણ કથા સામે આવતા
જાણુક મનવ્રાણી વ્યક્તિઓની આજો બીની થઈ જાય છે? એનો એક જ
જવાબ હોઈ શકે કે તે વિરાટ પુરુષના પવિત્ર વિચારોનો જ એ પ્રભાવ છે.

એક પ્રશ્ન છે, વિચાર તો સુક્ષ્મ છે તે બહારના વાતાવરણને 'કઈ' રીતે પ્રભાવિત કરી શકે છે? તમારો પ્રશ્ન ઠીક છે 'પણ તમે જાણો છો વિચારોના પરમાણુ હોય છે અને તે શુદ્ધ અથવા અશુદ્ધ ગમે તે જાતના હોય પણ એ વિચારો જ્યારે મનમાં જોડે છે ત્યારે તો આપણા શરીરમાં તથા બહારના વાતાવરણને પ્રભાવિત કરી જાય છે - વૈજ્ઞાનિકોએ આ અંગે શોધ કરી છે તેમજે બતાવ્યું છે કે; હૃદયમાં જ્યારે કોઈ ભાવની તીવ્રતા આવે છે, ત્યારે એમાંથી જુદા જ અકારની ગધ-ફેલાય છે. આપણે એને જાણી શકીએ નહિ કારણ કે, ધ્યાન-શક્તિ બિટકી તીવ્ર નથી પરંતુ જે જે પ્રાણી-એને તીવ્ર ધ્યાન-શક્તિ પ્રાપ્ત છે તેઓ તો એને તરત 'અણુ' કરી લે છે. જ્યારે આપણા મનમાં ભાવનો ભાવ આવે છે ત્યારે શરીરમાંથી એક પ્રકારની તીવ્ર ગધ નીકળે છે, જે અણુઓ માટે અસહ્ય બની જાય છે એ જ કારણ છે કે જે ભાવનીત બની કોઈ અણુની પાસે પહોંચે તો એ ભાવની જોડે છે એ ક્યારેક તો માટવા પણ તૈયાર થઈ જાય છે પણ તમે જે નીડર બની તેમની પાસે જશો તો તેઓ ચૂપચાપ જાંભા રહેશે, એમનામાં કશી વિશેષ પ્રકારની હિંસ્યા નહિ દેખાય તમે સાલગવા હરો કે જે વ્યક્તિઓ બહુ જ અચાંચ બનીને આવતી હોય છે, તેમને ક્યાંક ને ક્યાંક સાથ વીધીનો બેટો થઈ જાય છે.

એ તો તમારો અનુભવની વાત છે કે, જ્યારે મનમાં ભાવની ભાવના તીવ્ર થાય છે ત્યારે હૃદયના ધડકાનો વેગ વધી જાય છે, રવાના બિલા થઈ

નળ છે અને પરસેવો જ છૂટે છે આ છે આપણા વિચારોની સરીર પરી પ્રતિક્રિયા. ને કોમની શાવના હશે તો પણ સરીરમાં વિકૃતિ આવી નળ છે. આખો શાશ ઘર્ષ નળ છે વાણી અસ્થિર જની નળ છે દેહમાં ક પરી છૂટે છે ઈર્ષ્યાની શાવના આજે ડોક્ટરોનું કહેવું છે કે અધારે આ શાવના મનમાં આવે છે ત્યારે પિતાશયની ઘેલીમાં એક જાતની દિસમાલ ઘર્ષ નળ છે અને એ મર્યાદાથી રસ ઝડપ લાગે છે

વીસમી સદીના યોગાનિદિ વજ દ્વારા શોધ કરીને આ સ્વસ્થ જાગે છે પરંતુ શારતના ક્ષત્રિઓ હજારો વર્ષો પૂર્વે આન અને નિદિઆન વડે અતસ્તી શાવનાઓને નળી લેતા હતા. ઝગ્ગેદમ્મ ક્ષત્રિઓએ આપણુ છે કે મનખન્ય ચિત્તમાં અધારે ઘર્ષ શાવના જળવાન અને છે ત્યારે સરીર માંથી એક પ્રણયુક્ત અશ્વઝ આવે છે આ જ કારણ છે કે રાત્રે સોતને દેખતાં જ કૂતરાં ભોં-ભોં કરવા લાગે છે ધરતા હપરે બેસી ઘર્ષ કાચે બોલે છે ત્યારે તમે વિચારવા લાગો છો કે આજે ઘર્ષ ડિવજન આવવાના છે. ઘર્ષ અતિથિ આવે અમવા ન આવે પરંતુ સ્નેહીતુ પ્રણયુક્ત વખત મનને આકર્ષી નળ છે આ આજની જ નહિ પણ પ્રાચીન યુગની વન છે આજે તો પત્ર અમવા તાર આવી નળ કે અમુક તારીખે અમુક દેવનાં દેશમાંથી સમાસનથી આવવાના છે તો મન કપી જોડે છે કે એ પાછા ક્યારે જશે અને તેઓ ને આપરેશન કરાવવા આવતાં હોય તે બંને વિચારો છે કે શાવ લખી નાખુ કે હમણાં યતુ સારી નથી, વરઘે મહુ પડે છે ડોક્ટર કહે છે કે હમણાં આપરેશન કરવું ઠીક નથી આવી સૈ-સા વાતો લખી પણ નાખશો કે પેશા આવવાનું નામ જ ન લે.

પણ પ્રાચીન યુગમાં કાચક તો સખ્દ સાંભળે મન બોલી જાયું કે ઘર્ષ મહેમાન આવવાના છે તેમના આગમનના સમાચારથી મન પ્રસન્નતા અનભવતુ હતું પછી સ્નેહી લામે આવે કે ન આવે પણ તેમના પ્રણયુક્ત તમને આકર્ષે છે તમે એ જાણો છો કે કાચળો પિતાના ઈર્ષ્યુ યોગ્ય સ્વય કરતો નથી. પરંતુ તેમને કાંઈની રેલીમાં રાખી આંતરિક પ્રભાવ વડે તેમનું યોગ્ય કરે છે કાચળાને ને ત્યાંથી લાપી લેવામાં આવે તો ઈર્ષ્ય નિજી વ જની જશે. કાચળાની સ્નેહ-ધારા જ એમનું યોગ્ય કરતી હોય છે.

કર્મ સજ્જામાં ને લી કાલાદલ મળી રહો છે નોકર આવે છે તે જૂન પાડી કહે છે સાંતિ રાખો. પણ એવો અવા / પેશા ડાકાદમ્મ સમાર્થ નળ છે એવી કશી અસર થતી નથી. સ્વયંસેવક આવે છે અને

શાંતિ જળવવા માટે વિનવે છે. લોકો સાલજે છે પણ કાલાહલ તો તેવો જ ચાલુ રહે છે પછી નેતા આવે છે તેમણે તો ક્રૂર આગળી વડે સકેત કયો ને સૌ દાર્દ શાત થઈ ગયું અધ્યક્ષ આવે છે ને તેમને જોઈને વધુ સ્તબ્ધતા હવાઈ જાય છે એટલે એ નિશ્ચિત છે કે પહેલી વ્યક્તિએ તીવ્ર ક્રિયા કરી તો પણ શાંતિ ન થઈ, બીજા-ત્રીજાએ અલ્પ ક્રિયાઓ કરી બ્યારે ચોથાએ સૂક્ષ્મ ક્રિયા કરી પણ પ્રભાવ તો ક્રમે ક્રમે વિશિષ્ટ જ રૂપે પડતો રહ્યો આતુ કારણ એ છે કે, જેની ભાવનાઓ શુદ્ધ હોય છે તેતુ જ વ્યક્તિત્વ જનસમુદાયના હૃદય ઉપર પ્રભાવ પાડી શકે છે

આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રે વિચારશુદ્ધિનું મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે તમારે આત્માના રાજ્યમા પહોંચવું હશે અને તે તમે બધું તમારી સાથે લીધું હશે, પણ જો વિચારશુદ્ધિનો અભાવ હશે તો તમે અધ્યાત્મનો રસ માણી નહિ શકો. સાચી રીતે વિચારવામા આવે તો વિચારશુદ્ધિ વિના ધર્મ ટકી શકે નહિ એક ચિત્રકાર પાસે રંગની પીછી છે અને તે કળાવિદ્ પણ છે તેના ચિત્રો જણે સજીવ છે આવો ચિત્રકાર પણ તેની કુશળતા ગમે તેટલી હોય પણ તે ગદા-મેલા કપડા ઉપર પોતાની હથેલી બતાવી શકશે નહિ કુશળ કળાકાર કદી આતુ કામ કરવા તૈયાર નહિ થાય અને તેમ છતાં ય એ જો એવું દુઃસાહસ ખેડશે તો એનો બધો જ શ્રમ અને કળા વ્યર્થ નીવડશે કારણ કે એનો આધાર શુદ્ધ નથી તેવી જ રીતે માણસના મનની ભાવના જો પવિત્ર નહિ હોય તો તેના પર રચાતું ધર્મનું ચિત્ર પણ કદી સુદર બની શકશે નહિ શ્રમ કયો, ઉપવાસ કયો તેમ કઠોર સાધના પણ કરી, પરંતુ મનનું જો પરિમાર્જન કર્યું નહિ હોય તો બધી જ સાધના અર્થહીન નીવડશે

તમે વાસણ ઉટકા-માજે છો આપણી મુખર્ષની માનાઓ તો આ ઝઝટથી મુક્ત બની ગઈ છે ! આ કામને ઝઝટ માનો છો પણ રોટલા ખાવા એ ઝઝટ નથી વાસણ માળવા એને ઝઝટ માનો છો એટલે ધાટી એક દિવસ જો હડતાલ પાડે તો તમારા માથે મોટો પહાર ઊતરી પડ્યો હોય એવું તમને થાય છે હા, તો તમે અથવા તમારો ધાટી વાસણ એવા માજે છે કે બસ, મોઢું જ જોઈ લો અને દિવાળીના દિવસોની તો વાત જ કાઈ એર, વાસણ માળ્યા અને કપડા પણ શુદ્ધ કર્યો જરા ગાંડું થયું કે, સનભાઈટ સાણુ ધર્યો જ છે આ બધું સાફ કર્યું પણ મનને માળજુ કે નહિ ? કે એને અશુદ્ધ જ રહેવા દીધું ?

માટે મનને સ્થાઈ કરેા તેમાં વાસના ઈચ્છા અને ક્રોધના મેલને રૂઝે
 ન હો. જાણે આ વચ્ચે ઈચ્છા છે પણ મનની યી સ્થિતિ છે. એ તો
 તમે જ જાણી શકો છો તો વાસનાની અક્ષી ભરી પડી છે. અવમા મોવક
 ખાઈ કરી ખેડે છે ત્યાંજે તમને દુઝાય નથી તો પછી મનમાં ૨ હા
 હિમ રહી જાય. યાદ ગયો કે ત્યાં સુધી મનની મવિનતા કામ રહે છે
 સ્વર્ગ/સુધી તમે સર્વજ વિજયી બનશો. પણ જેમી મનની ખવિસ્તા એવાઈ
 છે વિજય-મહેસને પણ અમો યતાં વાન નહિ જાયે.

એક 'મખર્તની' વાત છે તપસુ પોતાના સંધીઓ પસે એક સંવ
 મુકીને 'હુ' સિર્વિજય માટે જવા ઈચ્છું છું. ઈરાવ સાંભળી થોડાક મોન
 રવા ફેરવાઈ હામાં હા પુંચરી થોડાકે વળી પોતાની નામદૂરી નક્કી
 તુલિયામાં તપુ જાતના યાણીઓએ ફેરવાઈ આત્મઆમાં એકું સ્વક
 હોતુ નથી કે તેઓ જાણતાને હોયેક વિરલ્ય કરી શકે. વિશય માટે જ
 તૈવિક સ્વકસની જરૂર હોય છે. તેમાં પોતાના સ્વાધિનિ ભોજ કાપવા યો
 છે એક સતાધારી સામે ઈરાવ મૂકવા ચહે પણ ખસા એકા સામની તેમની
 રાખી. જાણજ નહવુ ખેડે છે કારણ કે સવાના નશામાં તે પોતાના
 વિરાધીને ફરક રીતે ખસાસ કરીને દાસિય હતો હોય છે તેથી વિરલ્ય
 કરવા માટે પણ પોતાનાં હિતોની જાણ હોય સદુ તૈયાર રહેવુ જોઈએ.

પણ હા 'મન્યાર્થની' વેળાએ જોન ધારણ 'કરવુ' તે જુની રીતે તે
 પ્રોત્સાહન આપવા જેવું અર્થાત્. સક્રિયસામર્થ્ય હોવા' છતાં કાળની વિરલ્ય
 ન કરવા તે કોઈ સંતર્ભમાં કાલ ની મેલ જેવું જ પડે છે.

'રાવણના' શૈકાંક સામોએ 'ચૂ' રવા તો ફેરવાઈ હા માં હા 'પોતી
 આવાં આલુસો કઈ જ કામના હોના નથી. કારણ તેઓમાં તેમને પોતાને
 કોઈ જ વિચાર હોતે નથી કોઈ સિદ્ધાંત હોતે નથી. તેઓ તે બીજાને
 ખુશ રાખી પોતાનું કામ કરાવવા માગતા હોય છે. આવા જ ખાલુસોને
 સ્વાધીન' કહેવાય છે તેમની સ્થિતિ કારણિયા થોડાં જેવી હોય છે. જેને
 પસીયુ હોતુ નથી આ બાબ પણ દળી પડે અને જીન નામદૂરી પણ
 દળી પડે. આવાં આલુસોને કહેશે કે કાગડો-કાળો તો પણ હામાં હા
 કહેશે અને કદાચિત્ કહેશે કે કાગડો. કહે-ધાણા છે. કહે ૧૫૫ તેમ
 કહેશે, હા, અને જાણુ સ્વજ સાંભળુ હુ ખરુ કે સતકુચમાં કામ
 મોળા હતા આવાં આલુસો ખતરનાક હોય છે એક વિચારકને કોઈએ
 ખુબુ ક્યાં જાણવશેને કારણ સોમો વધુ ખતરનાક હોય છે.' તો એકે

જવાબ વાળ્યો કે, 'જમલીઓમા નિદા કરનારાઓ અને ખાલેલામા મચકાન્ત પોલીશ ખુશામત કરનારાઓ'

રાવણના આવા ખુશામતજોર સાથીઓએ એના વિચારોનું સમર્થન કર્યું કારણ આવા માણસો પાસેથી દરેક સારા અથવા ખરાબ વિચારોનું સમર્થન જ મળે છે 'કોઈ સિદ્ધાન્ત પ્રત્યેની વકાદારીને તો તેઓ જાણતા હોતા જ નથી વ્યક્તિ પ્રત્યે તેમની વકાદારી ત્યાં સુધી જ રહે છે કે, જ્યાં સુધી તેની દ્વારા 'એમનો સ્વાર્થ' પોપાતો રહે એ પણ યાદ રાખવું જોઈએ કે આપહુસી અને વકાદારી એ બન્ને જુદી જુદી ચીજો છે વકાદાર સાથી તમારા સારા વિચારોનું સમર્થન કરશે, પરંતુ જ્યારે એ જોશે કે તમે ખોટા માર્ગે જઈ રહ્યા છો ત્યારે એ તમારા વિરોધ પણ કરશે'

રાવણના સાચા વકાદાર સાથીઓએ એના આ વિચારોના વિરોધ કર્યો પોતાનો રાટલો મહીસલામત છે તો પછી ખીજનો રાટલો શ્યામ છે. છીનવવો જોઈએ ? મનુષ્યનો એ સ્વભાવ છે કે જ્યારે એના હાથમાનો રાટલો કોઈ જૂટવી લે ત્યારે તે ખૂલે બેસી, રહે છે પરંતુ જ્યારે એ પોતે જ ખીજનો રાટલો જૂટવી લે છે ત્યારે તે આંખોથી ઢંસે છે, સત્તાના નુકામા લાન બૂલેલે! રાવણ પોતાના સહ સાથીઓના વિચારને શા માટે ગણકારે ? એણે કહ્યું 'તમારા જોવા નામદીની સલાહ અમલો ચાલુ' તો, હું ત્રણ દિવસ પણ રાજ્ય કરી શકું નહિ'

અને એ તો લોકો પર વિશાળ સેના લઈ દિગ્વિજય કરવા નીકળી પડ્યો વીરતા અને ઉત્સાહથી સેના નર્મ આપતી ત્યાં સ્ત્રી એને વિજય મળ્યા સર્વત્ર રાવણની વિજયપતાકા લહેરાવા લાગી. રાવણની 'મદોન્મત' સેનાએ ઉતારે આવેલી કૂબેરની રાજધાની અલકા ઉપર આપો માયો, રાવણની સેના સમગ્ર કૂબેરની સેના પટ્ટી થઈ નહિ. મોતના સૈનિકોને હોતોત્સાહ જોઈ કૂબેરે પોતાના સેનાપતિને બોધાવી સેનાને પાછા ફરવાનો આદેશ આપ્યો. કૂબેરની પ્રાંતે અસાધિકા બિધા હતી, એના વડે એણે અલકાની ચારેય બાજુ અગ્નિને કિલ્લો બોમો કરી દીધો કાર્કની તાકાત નહોતી કે આ જવાલાના કિલ્લાને પાર કરી આગળ ત્રણ શંક્ર પ્રશિષ્ટાએ રાવણની સેનાએ હથિયાર હેઠા મૂક્યા.

ગવણે મેનાનો ઉત્સાહને બદલે ચતો બોલો ને એ ચિતામા પડી ગયો. તે વિચારવા લાગ્યો કે હજુ સુધી તો મે સર્વત્ર વિજયપતાકા જ લહેરાવી છે અને અહીં જો આમ પરાજય મળશે તો પહેલા મેળવેલો વિજય પણ

પરાજન્યમાં પરિવૃત્તગમે. તમે એવી રીતે કરી વિચારુ છો કે ટેટીટલી ભૂમિ પર વિજય મેળવ્યા બાદ તમે બાકી સુધી પહોંચ્યા છો તમે નિષેઢ પર વિજય મેળવ્યો ત્યાંથી બાદમાં આવ્યા એકેન્દ્રિયથી બેઠેન્દ્રિય, ત્રેન્દ્રિય અને ચતુરેન્દ્રિયમાં આવ્યા ત્યાંથી વળી અસહી પચેન્દ્રિય પર આવી તે પર વિજય પ્રાપ્ત કરી સહી પચેન્દ્રિયમાં આવ્યા. સહી પચેન્દ્રિયમાં ચરીસ-પરીઠા નર્મ આવે છે ત્યાંથી પણ આગળ વધી તમે મનુષ્યભૂમિ ઉપર આવ્યા મનુષ્યમાં પણ ટેટીટલી એવી જાતિઓ છે જે ઉદ્દેશનુ અધ્યક્ષ જનની ખાલી હોય છે તેના પર પણ વિજય પ્રાપ્ત કરી તમે આશ્વત્થ મેળવ્યું છે આવ જના ઘેર અવતર્યા છો હવે જો બાકી દારણા તો સમગ્ર વિજય પરાજન્યમાં અદલાઈ જશે. જાગ્રમ વાણી છે કે આત્મા ગ્રાસ રૂપે જે હાલ સાગરથી વધુ રહેતો નથી આવી સ્થિતિમાં જો તમે ચિકારો ઉપર વિજય મેળવી લેશો તો પછી તમે સર્વત્ર વિજયી જ જાનશો નહીં તર ફરી સ્થાવરની ભૂમિ પર જવું પડશે.

એક ભક્ત કવિએ કહ્યું છે કે

અવ ન વની તો ફિર ન વનેગી

નરતન બારંબાર વહીં મિલતા

તેરી જબાની મરમ મે મુહામી

ગુઠ પિતૃ માત કો જાત ન માગી

જનની તોરી તોહે ફિર ન જાનેગી ॥ અવ ન વની તો

મહાકવિ સુરદાસ સંકેત કરી રહ્યાં છે માનવજાતના મૂલ જો તમે નહિ જાણો તો અરેખરની દાર જશે. જીવનમાં જો અશુભોની સુવાસ જરી કરે તો આ બાકી સોના કરતાં પણ મોંઘી જાનશે. નહીં તર પરાજન્યમાં આંસુ સિવાય બીજું કશું બાકી રહેશે નહિ.

રાવણ વિચારે છે સર્વત્ર વિજય-દુરુબી જાનવી પણ હવે પરાજન્યની વેળા સામે આવી ઊભી છે પરંતુ વિચારવાનું તો એ છે કે રાવણના અંત ઉપર કુ ખતે આ બાર કાણે ખર્ચો છે કે કહેવું પડશે કે એના મનની વૃથાએ જ આ કુ ખતે આમ ત્રણ આપ્યું છે નહીં તો શું એને સહામા શેઠસાને તોરો હતો કે શેઠસા તો શું એ જાગ્રમ જાને પોતા પણ ખાતો દેત તો ન કહી કમી નહેની તનની જૂન તો જાન દતી તે કશું આગની નહેતી પણ મન જૂનુ દત મનની જૂન કહી એવી વિચિત્ર છે કે તે ૭મ ૭મ

તમે એને પૂરતા જશો તેમ-તેમ એમા વધુ ને વધુ ખાડો પડતો જશે. કાઈની પામે જે સો રૂપિયા હશે તો મન બોલી બિઠશે, સોથી શુ બનશે, હજાર મળી જાય તો એકાદ નાની એવી હાટડી માડી હજી કમી કેટલાની છે? નવસોની

હજાર જે મળી જાય તો મન માગશે, હજારથી શુ થાય, પચાસ હજાર હોય તો દુકાન પણ સરખી ચાલે હવે કમી કેટલાની છે? પચાસ હજારની છે પચાસ હજાર પણ જે મળી જાય તો મન કહેશે, લાખ થઈ જાય તો સાચા એવો બગલો લઈ લઈએ, એક મોટર પણ લઈ લઈએ. હવે કમી છે પચાસ હજારની મનની માગણી જેટલી તમે પૂરી કરતા જશો તેટલો જ ખાડો તેમા વધુ પડતો જશે હા, એક જ વસ્તુ એને પૂરી શકે છે, અને તે છે ઇચ્છાનિરોધ ઇચ્છા પર અકુશ રાખશો અને પરિશ્રમને સીમિત બનાવશો તો પછી મન તમારી પાસે કશુ ય નહિ માગે

રાવણ પાસે અસીમ સપત્તિ હતી, પણ એની પાસે સતોષરૂપી સપત્તિ નહોતી તેથી તે ચિંતાની લહરોમા અટવાઈ પડ્યો હતો

આ બાબુ કુબેરની પત્ની હેમા બાળપણથી રાવણરાજ પ્રત્યે મેહભાવ રાખતી હતી એણે શરમ તથા પોતાના પિતા પાસે પોતાની આતરિક ઇચ્છા પણ રજૂ કરી હતી એના પિતાએ રાવણરાજની પાસે હેમાના લગ્નનો ફરાવ લઈને ફક્ત પણ મોકલ્યો હતો, પરંતુ તે વખતે રાવણ દિગ્વિજયની તૈયારીમા હતો તેથી તેણે ના પાડી દીધી એટલે ત્રિવલ્લ બની હેમાના પિતાએ એનો સબધ કુબેર બેઠે બાંધ્યો હતો, હેમા રાણી બની કુબેરના મહેલમાં આવી હતી, છતાં ય રાવણને વિસરી શકી નહોતી એટલે રાવણને નગરીની બહાર બાવેલો જાણી મહારાણી હેમાના મનમા એક દુર્ભાવના પેદા થઈ આવી એણે વિચાર્યું, રાવણ અત્યારે કોઠાર પરિસ્થિતિમા સંઘર્ષ કરી રહ્યો છે જે આવે વખતે હું એને સહાય કરું તો તે મને પોતાની રાણીઓમા સ્થાન આપવા તૈયાર થઈ જશે

એણે પોતાની દાસીને બોલાવી અને કહ્યું 'હું આજે તને એક એવી વાત કહેવા માગુ છું કે મેં આજ સુધી કાઈને ય કહી નથી' આ સાંભળી દાસી બોલી 'મારા બહાલા ગામિની, જે વાત કાઈને કહી નથી તેવી વાત મને પણ કહેના નહિ' આ પણ મનની પવિત્રતા છે

દાની ભણેલીમણેલી નણેલી છતાં કવો સુદર જવળ આપ્યો એણે ।

બીજો તો બીજાની વાત સાંભળવામાં જ એટલો રસ લેવાય છે કે વાર્તા બધા વચ્ચે માટે બનેલ પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે તેને કહેવાર જુ સ્ત્રી પાસે દોસ્ત જુ મારી પાસેથી કદી કોઈની વાત બહાર ગઈ છે ખરી ? શુ તને મારી બરોસો નથી ? બામ તેઓ બનેલ રીતે વાત કદાવશે, બીજાની રહસ્યશરી વાતો બાજુવાની બાટથી કિસકતા થા માટે બાપણમાં જોવી જોઈએ ? અને સાંભળનારે વાત જોઈ કાઢી તો બીજાને ખબર એ ક્યાં સુધી પસરી ? અને, માણસ બદામનો હલવો પચાવી લે છે, પીચી રસાયણે પચાવી લે છે પણ એનાથી બાવી વાતો પચાવી શકાતી નથી.

જા દસીએ કહ્યું એવી વાત મને કહેશે નહિ પણ રાણીએ કહ્યું તમે ન કહ્યું તો મારુ કામ ખબર થી રીતે થાય ? તારા મારુ એક બાલકાકામ કરવાનું છે તારે રાવણના મુકામે જઈ રાવણને કહેવું કે તમે ને દુશ્મની રાણી હેમને તમારી પત્ની, તરીકે સ્વીકારો તો કેમ તમને જાણતા, પ્રમનને મન બતાવી દેશે.

દાસી બા સાંભળી પ્રપાણ જેમ સ્વર્ગ બની ગઈ તેને મધુ અચર રાણીને બાવી અપવિત્ર બાવના ક્યાંથી નાગરિક ? એણે નમતાપૂર્વક કહ્યું 'મહારાણી મને માર કશે પણ બા મરનો ઈતિહાસ ઉત્તરવશ છે પણ બાવા કાર્યથી બાપણુ જીવન ખરાબ ગઈ જશે ને બા મરવી બાવી ઉત્તર વશ બામરુ પર શાહી કોળાઈ જશે બને કુ ને બાવા કામમાં સાથ મારું તો મારી જિંદગીનો ઈતિહાસ પણ જમી જશે. કારણ કે મારિત્તકીન બામિત પ્રત્યે કોઈને, સફાવતિ, જોતી, નથી એના લોકોના નામ ઉપર લોક, મુઝે, સુધી મધુ-તિરુમરુ વરસાવવા, રહે, છે.

પણ રાણીને દાસીની એક પણ વાત મળી મહિ ! કારણ કે મોઢને લીધે એના વિવેક-દીવડે આશવાઈ મેલો હતો. એ વાત નિશ્ચિત જોઈ જ્યારે હજમમાં મોઢનો પ્રવેશ થાય છે ત્યારે વિવેક-બુદ્ધિનો દીવો આશવાઈ નામ છે મોઢ બામને દુરવાગથી પ્રવેશ છે તો વિવેક પાછો દરબાજાની બાજી નામ છે એક દિલ્લી કવિ પણ કહે છે;

જાતુર જોર જોરી કરને ઘરમાં જાય ઘૂસે જાતા હૈ
હોઝત પ્રકાશ ઘર મે મિસસે ત્હા હીપક પ્રથમ જુલાતા હૈ ।
પહ મોહ જોર કે સરણ હૈ; મરવૈહ મોહ મે સબ માતા હૈ
જામ હીપક કો પ્રથમ જુલા ફિર બગમાલ જુલાતા હૈ ॥

કવિ મોહની ચોરની સાથે તુલના કરે છે કુશળ ચોર ચોરી કરવા માટે ઘરમાં પ્રવેશે છે ત્યારે એનું પ્રથમ કાર્ય હોથ છે, દીવાને ઓલવવાનું, જેથી તે અંધારામાં પોતાનું કામ કરી શકે આ મોહ પણ ચોરનો ભાઈ છે. જ્યારે એ મન-મંદિરમાં પ્રવેશ કરે છે ત્યારે સર્વ પ્રથમ તો એ જ્ઞાનદીપકને ઓલવે છે, પછી સદાચારરૂપી દોલત-ધનને ચોરે છે

રાણીનો વિવેક-દીવડો રામ થઈ ગયો હતો એણે ધમકાવીને દાસીને કહ્યું ‘હું તારો પાસેથી ઉપદેશ લેવા બેઠી નથી તારે જે આ કામ ન કરવું હોય તો ના પાડી દે પણ યાદ રાખજે, તારો આ નકાર તને બહુ ભારે પડી જશે તું અને તારું આ બાળક આ દુનિયામાં વધુ દિવસ ટકી શકશે નહિ !’ સત્તા અને લયની સામે દાસી નમી પડી, અને ગઈ રાવણ પાસે. રાવણ પોતાના મુકામ પર બેઠો-બેઠો વિજયની ચરચરતી દીવાલોના ભાવિ ઉપર વિચારી રહ્યો હતો

દાસીએ અભિવાદન કરતા કહ્યું ‘આપજી લક્ષ્મી સમ્રાટ રાવણરાજ છો ને ?’ રાવણે સ્વીકૃત મૂલ્યક માથું હલાવ્યું દાસી આગળ વધી ‘એમ જણાય છે આપ બહુ ચિંતામાં છો મને લાગે છે કે આપની ચિંતાનું કારણ છે આ અલકાનગરીની ચારેય બાજુ સળગતી અગ્નિ-જવાલાઓ, જે આપને વિજયના સંદેહમાં લેખાવી રહી છે હું ઈચ્છું છું કે તમને હું આ બાબતમાં મંદદ કરું એક ક્ષણમાં આ અગ્નિ કિલ્લો શાત થઈ શકે છે અને આપનો પરાજય વિજયમાં પરિણમી શકે છે, પણ એ માટે આપે મારી એક શરત સ્વીકારવી પડશે’

રાવણને આ નારીની વાતમાં કંઈક તથ્ય જણાયું વિજય એના મગજમાં શાસન જમાવી બેઠો હતો વિજીપણ સમાન રાજવીતિજ્ઞની શુદ્ધિ પણ જ્યાં હાર પામી હતી ત્યાં આ એક નારી વિજયનો રાહ જતાવી રહી હતી, તેથી રાવણને એ વાતમાં વિશ્વાસ બેસતો ને હતો છતાંય ઉત્સુકતા ખોતર એણે પૂછ્યું ‘વિજયનું વરદાન લઈને આવનાર તું કોણ છે ? તારો જરા પરિચય તો આપ તારી શરતનું રૂપ કેવું છે એ સ્પષ્ટ કર શું કૃષ્ણેરાજ વતી કાઈ સધિ-પત્ર લઈને આવી છો ?’

દામીએ કહ્યું ‘હું કૃષ્ણેરાજની ગણી હેમાની દામી છું અને તેમની વતી જ આવી છું. હું સધિ-પત્ર લઈને આવી નથી સમર્પણ-પત્ર લઈને આવી છું સમગ્ર અલકાનગરી તમારી ચર્ષ શકે છે, પણ શગત એ છે કે

અલકાની પહેલાં અલકાની રાણીને તમારે પહેલાં તમારી રાણી બનાવવી પડશે તમે જો એનો સ્વીકાર કરશો તો વિજય તમારા ચરણોમાં હશે.”

રાવણે બધું સંભળી લીધું એણે કહ્યું મોગી દાસી, રાવણની ભેટ આવી વાત કરતાં તને શરમ નથી આવતી? ચાલ રાખ, અલકા છે તું લઈ જાય ત્યાં જન્મ અને મારે રાજ્ય છે ત્યાં વન-વનમાં જન્મનો પ્રસંગ આવે તો મેં રાવણ એને મનુષ્ય કરશે પરંતુ મહાવિજય દ્વારા જન્મવેલી સદાચારની રેખાનું ઉદ્ધારન કરવા રાવણ કહી તમાર નહિ ધામ તું જઈ શકે છે અને તારી મહારાણીને રાવણની આ પ્રતિજ્ઞાની જાણ કરશે

દાસી નાનું-શુ મોઢું લઈ પાછી વળી. એની ગતિમાં વિવાદ દેવે વિનીયણ સારેથી આવી રહ્યો હતો. એ કળી મયો કે આ નારી જાતી વેળા પ્રસન્ન હતી અને હવે વળતી વખતે ઉદ્ધાર મન લઈ જઈ રહી છે રાવણ રાજે સત્તાના મદમાં ક્યાંય નારી-જાતિનું અપમાન તો નહિ ક્યું હેતુ ને? તે પાસે આંખો અને દાસીને પૂજનાં, દાસીએ વિવેક સંભળાવ્યું વિનીયણે એણે કે હું તો સત્ જાતી અહીં આંખો નથી. વિજય મેળવવો છે તે રાજાજિતો આજમ મેલો જ પડે. તેણે દસતાં હસતાં કહ્યું હું રાજા રાજનો આઈ વિનીયણ હું અને એમનું બધું કામ મારા પર રહે છે. દુનિયાની વાત તેઓ ટાળી શકે છે પરંતુ વિનીયણની વાત એમણે આજ સુધી કહી ટાળી નથી. તું ચિંતા ન કર, અને તારી મહારાણીને કહેશે કે તમારું કામ જાતી ગયું છે વિનીયણ તમને આજથી જ પોતાની કાલી માનવા લાગ્યો છે પણ આ અસાધિકાના ઉપશમનનો મત્ર તમારે જતાં વગે પડે.

એણી દાસી વિનીયણના વાજવાતુરને સમજ ન લઈ કાપસિદ્ધિની પ્રસન્નતા મેળવી એ મહેલમાં થઈ અને રાણીને કહ્યું સદાચાર મેળવીને આવી છું વિનીયણ તમને કાલી માની મોઢા છે રાણીનાં રૂપનાં રૂપનાં એણે દાસીની સાથે અસાધિકાના ઉપશમનનો મત્ર રાવણ પાસે મોકલ્યો આંખો મીળે જ દાસી રાવણની સેનાએ અલકા ઉપર આક્રમણ ક્યું અને કૂબેરરાજાને કેદ કર્યો અલકાનાં કાવનો ઉપર રાવણની વિજયપત્રાક્ષ લહેર્યા. કૂબેરના કાલ પર વીજળીનાં કરટની ઝેમ આ બીનાની અસર થઈ તેણે વિચાર્યું અસાધિકાના ઉપશમનનો મત્ર મારી રાણી સિવાય બીજું કંઈ જાણતું નથી. મારું ધર જ રૂટ્યું તો દોષ આપવો થાને? જે પોતાના માન્ય છે તે જ પોતાને મિથ્યાની દેવા વધાર જાય તો એની દરિયાઈ થાને

કરવી ? સાચી વાત તો એ છે કે આપણને બહારનો કોઈ લાય નથી, લાય છે તો પોતાના હૃદયવાતા હોય એનો જ કારણ કે પોતાનો જ માણસ પોતાને પાડવા કોશિષ કરતો હોય છે

એક કવિએ કહ્યું છે .

“ દુનિયા મહી ના છે છરી,
જે કાચને કાપી શકે, જુઓ કાચની હીરાકણી,
પોતાતણુ પોતે હણે
નહી અન્ય ધાતુ કાઢ કે પાષાણુ કાપે લોહને,
જુઓ છીણી લોખ ઝની, પોતાતણુ પોતે હણે ”

કવિએ કેટલું સુદર કહ્યું છે ! અનુભવની ઝેરણે કસાયેલી વાણી બોલે છે દુનિયામાં એવી કોઈ ચીજ નથી જે કાચને સીધું કાપી શકે, પરંતુ કાચની હીરાકણી જ કાચને કાપી શકે છે લોહને કાપવા માટે લાકડું કે પથ્થર કામમાં આવતા નથી, લોહની છીણી જ લોહને કાપે છે સાચી વાત તો એ છે કે પોતાનો પોતાને મિટાવે છે ગામનો કસાઈ જે લાખોપતિ અને જય તો કોઈ વાણિયો જ માણા ફેરવતો હશે કે હે ભગવાન, આનું દિવાળુ કે દિ' નીકળશે !

આખ્યાન બહુ કડુ થઈ ગયું છે, પણ કવીનાઈન પણ કડવી જ હોય છે ને ! પણ મેક્સેરિયાનો તાવ ન્યારે ૧૦૫ ડિગ્રી સુધી પહોંચી જાય છે ત્યારે ગળા ગોળાઓ કામ લાગતી નથી એના માટે તો કવીનાઈન જ કામ લાગશે. કોઈ કે સાચું જ કહ્યું છે કે—

यह व्याख्यान नहीं, ये गोलियाँ हैं,
जो रोगी को दी जाती हैं ।
ये खाने में कड़वी लगती हैं,
पर सारा ही रोग मिटाती हैं ।

દવા કડવી હોય છે તો પણ તમે એ લ્યો છો જ. ઇન્જેક્શન તીખા-તીણા હોય છે તો પણ તમે તે લ્યો છો મારી વાત કડવી લાગે લાગે પણ તેમાં સત્ય છે આજે આપણા સમાજમાં આવું જ જોવામાં આવે છે, કે ન્યારે કોઈ આગળ આવે છે, કોઈ વિચારક મુનિ કાંઈક લખવા બેઠો, એની કલમે કંઈ બદ્ધ કર્યો કે પ્રગણ પચીઓની દુનિયામાં બહુ ધરતીકપ જ આવી જરો સમાજના કહેસાતા રક્ષણહાગે એને નીચે પાડવાની જ પ્રશિયો

કરશે, એને મિથ્યાત્વી-જાણવારી કહેશે. એનું કારણ છે મનની ઈર્ષ્યા-ને માઈની પ્રતિભાને જોઈ શકતી નથી.

સમય પહોંચી જાય છે ધર્મિણ કહે છે હવે જન્મ કરે. હા તો કૂબેર વિચારે છે જેને મેં પોતાના માન્ય હતા તેણે જ મારી નાખી કુમારી હવે જાને પોતાના કહેવાં ? આ જાનુ હેમા વિભીષણ પાસે પહોંચી અને કહ્યું 'તમારું કામ સર્ધ જયુ છે હવે મારા કાર્મમાં વિશ્વ જ સા મારે ? વિભીષણે કહ્યું જેવી જે સલાહ હું મારા દુશ્મનને નથી આપી શકે તે તમને શે આપી શકું ? સદાચારની પરિત્ર રેખાનું ઉત્સાહન કરી માઈ પણ આજ સુધી શાંતિ પ્રાપ્ત કરી શક્યુ નથી. વળી મીછ વાત એ છે કે રાવણના મહેલમાં તમે તે સમાન પણ નહિ પામેા જે તમને અસહ્યમાં મળ્યું છે. માર નારીઓ વચ્ચે મેં ઊઠાવી વાત કરવા સાધક પણ તમે નહિ રહો. મારે તમે ત્યાં જ રહો જ્યાં તમે હત્યા. હેમા આ સાંભળી ખિન્ન થઈ બેઠી. તમે વીર છે. તમે વચન આપ્યું હતું તેનું શું ? વિભીષણે હસતા હસતા કહ્યું હું મારા વચન પર આજે પણ અક્કમલ છું મેં તમને મારા કામની મનાવ્યાં છે કૂબેરને મારે કાર્મ જનાવીશ તેથી તમે મારા કાર્મની મનાવો છો.

વિભીષણ કૂબેર પાસે પહોંચ્યો. કૂબેર કારણકારમાં લોખંડી સાંકે બપોરેમો હતો. વિભીષણે કહ્યું કાર્મ કૂબેર કેમ છે ? કૂબેરે જવાબ આપ્યો. કાર્મની આખી કાર્મને જ્યારે કારણકારમાં બધ જુએ છે ત્યારે આ કારણકાર અને આ કારણકારો એની આખીને જમે છે ને ? કેમ કાર્મ સંબંધી વિગતો કરી રહ્યા છે ?

વિભીષણે કહ્યું "કૂબેરશાહ" વધુ સરખાવે નહિ એણે તે જ કહે કૂબેરની સાંકે છેડી નાખી, એનું રાજ્ય એને પાછું વાળ્યું અને પોતાની વાણીના પ્રભાવથી મેં હજારો વચ્ચે જે દ્રવ્ય હોયો મયો હતો તેને પણ વિભીષણે દૂર કરી દીધા. વાત બહી સમાપ્ત થાય છે પરંતુ આપણે હવે એ જોવાનું છે કે રાણી હેમાના જીવનમાં આવી વિગતો કેમ હોયી શકી ? એના જન્મ છે એની અપવિત્ર વિચારધારાએ એના જીવનની શાંતિ ભંગ કરી હતી. મીછ જાડુ તમે જોશું કે રાવણને વિશ્વ સાંપડ્યો અને તે સંજોગ મેળવી પાછો ફર્યો પણ તે ૮ રાવણ રામથી સા મારે પરાજય પામ્યો હતો ? એનું એકમાત્ર કારણ એ છે કે અસહ્યમાં એની પાસે વિચારોની જે પરિવ્રત

હતી તે સમતી સામે સમી નહિ એના વિચારે દૂષિત થયા પરિણામે એને સમને હાથે પરાજિત થવું પડ્યું.

માટે જેના કાર્યો હશે તેવું પશ્ચિમ આવશે. તેથી કહેવાયું છે કે. “ પરિણામે વન્ધ ” ! જેના પરિણામ હશે તેવા જ આત્માબધ કરશે. શ્રાવકના અહિંસા-આહુત્રતાના અતિચારમા “ વન્ધે વહે ” પાઠ આવે છે જેનો અર્થ છે બાધવું અને મારવું તો શું કદી કોઈ શ્રાવક પોતાના તોફાની આળકને બાધે છે અથવા કદી લાફો લગાવી દે છે તો શું તેને અતિચાર લાગશે ? આગમ કહે છે, ના-નહિ, કારણ કે તે સમયે તેના પરિણામ હોતા નથી માટે બાધવા અને મારવા છતાં પણ, “ વન્ધે વહે ” નો અતિચાર લાગતો નથી માટે વિચારોની પવિત્રતા જાળવો, વિચારોની પવિત્રતા આચારમા ઊતરશે પવિત્ર વિચાર અને પવિત્ર આચાર વડે જ તમે શાંતિના દર્શન કરી શકશો.

દિનાક

૧૬-૭-૧૯૬૦

જૈન ઉપાશ્રય

કાઠાવાડી, મુળઈ

સતસાહિત્ય

- ૧ સ સારસમુદ્રમાં સાહિત્ય એક દીપ સમાન છે
- ૨ સાહિત્ય આત્માનો રોગ દૂર કરવાનું અદ્ભુત ઔષધ છે.
- ૩ જીવ્ય સાહિત્ય ધરનો ઉપદેશક છે
- ૪ પહેલો નગર ઉત્તમ સ્નેહ સંબંધારનો, અને બીજો નગર ઉત્તમ સાહિત્યનો છે.
- ૫ સાહિત્ય સત્ય અને સૌંદર્યથી લરેલા જહાજ સમાન છે.
- ૬ સાહિત્ય યુવાવસ્થામાં માર્ગદર્શક છે, અને વૃદ્ધાવસ્થામાં આનંદદાયક છે

આજન્મા પ્રવચનનો વિષય છે વિચારનો પ્રભાવ, માનવ, વિચારશીલ પ્રાણી છે વિચારની શક્તિ જ તેને પરબુદ્ધતણી સુદો પડે છે કમ્બુ કે પશુઓની પાસે તેમના અર્ધસ્વતંત્ર વિચાર હોતા નથી બલકે તે તે વિચાર અનુસાર ચાલતાં પશુ નથી તે ચાલે છે માત્ર હસને આધારે, પશુ માનવી વિચારવાન છે તેનામાં મનન કરવાની શક્તિ છે એટલા માટે તેને માનવ પદ મળ્યું છે માનવ શબ્દની વ્યાખ્યા કરતાં પ્રાચીન ગ્રંથો કહે છે કે—

મનનાત્ મનુષ્ય ।”

મનન કરવાની વિશિષ્ટ શક્તિમાં જ માનવની મહત્ત્વતા રહેલી છે. માનુષ્ય જેવો વિચાર કરે છે તેવો જાને છે અને જેવા તેના વિચારો હોય, તેવા જીવનને જનાવે પણ છે એક કુશાર ધડે જનાવતાં પહેલાં ધમ્મો વિચાર કરે છે પછી વિચાર મુજબ વસ્તુનું નિર્માણ કરે છે એક ચિત્રકર ચિત્ર જનાવતાં માટે પીછે કાચમાં ભે છે તે પહેલાં તેના મનમાં ચિત્રની રૂપરત્યા આવે છે ત્યાર પછી જ તે ચિત્રમાં રંગ લગાવવા લાગે છે સ્પષ્ટ આંખોને માટે હલુ ચિત્ર જન્મુ હોવા નથી પણ સૂક્ષ્મ દષ્ટિએ ચિત્ર તારે જ જની ચૂક્યું છે કે જે ધમ્મો તેની રૂપરત્યા તેના મનમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય ત્યારે મહાવીરના “ જાહામાણે જાહિય ના સિદ્ધાન્તનું આ જ રહ્યું છે

ચિત્રકરના માનસમાં કરુણા જ્યાં કે મોહનું જે ચિત્ર હશે તે જ પ્રમાણે તે, તેની પીછે જાને રંગ વડે સાકાર મનશે. એટલે જેવા વિચાર હોય છે તેવું જનાવે છે તેવી જ રીતે જેવા વિચાર હોય છે તેવો માનવ જાને પણ છે સાચું પૂછો તો માનવને જનાવનાર તેના વિચાર જ છે તેના જીવનની લક્ષણ અને શુભાર્થ તેના વિચારની લક્ષણ અને શુભાર્થ પર આધાર

રાખે છે તમે સારા છો? એ મને ન પૂછશે. તમારા વિચાર સારા હોય તો તમે સારા છો. સારા હોવા માટે આખની પણ એટલી જરૂર નથી તેમ જલની પણ જરૂર નથી કેમકે આધળા અને મૂર્ખા માનવીઓ પણ લલાઈના ક્ષેત્રમાં ધણા આગળ વધી ગયા છે. લક્ષિતરસના મહાન કવિ મુરદાસ પણ અંધ જ હતો છતાં કાવ્યકલા અને વાત્સલ્યના તેમના ચિત્રો અગ્રેડ છે. લલાઈને માટે વિચારોની પવિત્રતા જરૂરી છે.

વિચારોની પવિત્રતા જ કાર્યને પવિત્ર બનાવે છે તે સિવાય, પવિત્ર ગણાતી ક્રિયાઓ પણ અપવિત્ર જ જણાશે. શિકારની ક્રિયા દેટલી સુદર દેખાય છે! તે માટે પક્ષીઓને એટલું અનાજ નાખવામાં આવે છે કે તેઓ ખાતા ખાતા થાકી જાય છે. શિકારી પોતે તેમની નજીક પહોંચે જતો નથી, જરા અવાજ પણ થવા દેતો નથી અને બીજા રાહદારીઓને પણ, ધીરે ધીરે ચાલવાનું કહે છે અને તે પણ માત્ર હાથના ઇશારાથી બીજાની સાથે વાત પણ ખૂબ ધીમેથી કરે છે. દેટલી સાવધાની છે આ? છતાં આજ સુધી કોઈએ પણ શિકારીને દયાળું કહ્યું નથી તેની ક્રિયામાં દયા અને અહિંસા છે, પણ તેના વિચાર દ્યારસથી વિહીન છે. તેમાં તો કઠોરતા અને ક્રૂરતાનું સામ્રાજ્ય છે. એટલા માટે ક્રિયા પવિત્ર હોવા છતાં પણ બાવનાની અપવિત્રતાને લીધે ક્રિયા પણ અપવિત્ર કહેવાય છે.

વિચાર પવિત્ર હશે, તો આચરણ પણ પવિત્ર રહેશે. કારણ કે આચરણ શું છે? તે માત્ર વિચારોનો છાયા જ છે. વિચાર, બીજા છે અને આચરણ ક્રિયા છે. હાડમના બીમાથી હાડમ થશે અને નારંગીના બીમાથી નારંગીનું બાડ થશે. બીજા, અનુકૂળ તત્વોને ગ્રહણ કરી તેને પોતપોતાને અનુરૂપ રીતે તૈયાર કરે છે તે જ પ્રમાણે વિચારના કણો પણ પોતાને અનુરૂપ તત્વોનો આધાર લઈ, આચરણના સ્વરૂપમાં વિકસિત થાય છે. વિચારની સરળતા, જીવનને સરળ બનાવે છે, એ વાતની આગમો સાદી પૂરે છે. મનુષ્ય સીધો જીવો રહી શકે છે તેને એ સરળતા કાણુ આપી? જૈન સિદ્ધાંતોને પૂછો તો કહેશે કે તેના વિચારોની સરળતાએ જ તેના દેહને સરળતા અપી છે. પશુઓની દેહરચનામાં વક્રતા છે. તેમનું મસ્તક પણ ક્યારેય સીધું રહી શકતું નથી કારણ કે પૂર્વજીવનના વક્ર વિચારોએ તેમના શરીરની સૌમ્યતાને હણી નાખી છે.

કેટલા કુતરાઓ મોટરમાં ફરે છે, તેમને દૂધ પણ મળે છે. ડબલરાઈટી પણ મળે છે, કે જે કેટલાય માનવના બાળકોના લાગ્યમાં પણ હોતી નથી.

જ્યાં પણ તેમને હઠ વધે મળ્યો છે તેનું કારણ એ જ છે કે પૂર્વજીવનમાં સંભવતઃ તેમણે ગરીબોની સેવા કરી હતી. બનાવોના આંધુ લોકોને જે સેવા કરતી વખતે વિચારોમાં વધતા રહી ગઈ હશે. પરિણામે સેવાનાં ફળ તેને મીઠા સ્વરૂપે મળ્યાં પણ વિચારોની વધતાએ ઢેલની સરળતા ધોતી દીધી. કાયદાને કઠની મધુરતા મળી છે તેના બવાજ મનને મોઢ પચડે તેવો હોય છે તેનું કારણ એ હશે કે તે પૂર્વજીવનમાં બધાની સાથે મીઠું બોલતી હશે. તે જીવની મીઠાશ તેના કઠ બધા બધે પણ સાકર જેવો છે પરંતુ એ મીઠાશમાં બાવેલી વધતા રહી હશે તેથી જ તેને કાંઈ રમ મળ્યો છે.

કુપિત વિચારો એનાં કાયાલુઓ લઈને આવે છે તે બધાં લોકોમાં પહેલો છે તેને એવી બનાવે છે સુવિચારનાં મધુર ઠિરલેખની મધુરતા કમળની મધુરતા કરતાં જરા પણ ઓછી નથી. તે પરિણામમાં કાંઈ અમીશિત હેલ પણ તેની કમ ઠક્કિત અમીશિત નથી હોતી. રૂપકની સાધાર્ણ કહું તો કુવિચાર ધાર્શ્વિક તેજ છે કે જેમાં બે રીપાં પણ બે અંતરની છાંતીમાં નાજ વામાં આવે તો મુગધ, દુર્ગંધમાં પચડાઈ જાય. સુવિચારના કણ મુલમળ એસેન્સ જેવાં છે જેમાં બે રીપાં હજારો નાખતાં હજારો સ્વાદ સૌરભાગને તેનું નામ પણ મળી નાખે છે તેના મૂલ્યમાં અને બાપમાં પણ ફેર પડી જાય છે. પણ આ મૂલ્ય વસ્તુનું નહિ, તેમાં પહેલી સૌરભાગ છે.

વસ્તુ કાંઈ નાની હોય, પ્રમાણ કાંઈ ઓછું હોય પણ બે તેમાં પરિવિચારોની સૌરભાગ મળી જાય તો તે વસ્તુની કામગીરી વધી જાય છે. કોઈ મોટા મોટા વેપારીઓ છે જેનાં હાથોએ એક પણ લખો છે. માત્ર કેટલાંકને પાંચ હજારનો એક લખો તો પાંચ હજારની કામગીરી કર્યા છે. કમ્પ્યુટર બને ટાઈપની કામગીરી પાંચ હજાર નથી જ ત્યારે કામગીરી કર્યા છે. કેઈએ એક લખો તેમાં બાકીએ પણ લખો અને નામ પણ લખ્યું અને નીચે સહી ન કરી તો શું નાણાંમળી જશે? ના તે કામગીરી માત્ર સહીમાં જ છે એ જ પ્રમાણે વસ્તુની કામગીરી તેની પાછળ રહેલા વિચારોમાં સમાયેલી છે.

એક કુવંદ પરદેશમાં કાચવા માટે મળે. પહેલાંના વખતમાં પૂર્વની વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવા માટે વિદેશોના વિદ્યાર્થીઓ ભારત આવતા હતા. નાહી જ અને તમિલિસાના વિદ્યાર્થીઓના ભારતીય શાસ્ત્રીય શિક્ષણને જીવંત હતી. વિદેશોમાં જાતી આવીને પૂર્વની વિદ્યાની સાથે જાતીની શિક્ષણને પણ

અભ્યાસ કરતા હતા આજે તમે તમારા છેકરાઓને વિદેશોમાં મોકલો છો. તેની પાછળ નમારુ ખ્યેય શુ છે? વિદેશોમાં શુ તે ભારતીય સંસ્કૃતિ કે નૈન દર્શનના પ્રચાર કરશે? નહિ, નહિ ધનવાનના પુત્રોને ધર્મ કે સંસ્કૃતિની ક્યાં પડી છે? એ તો વિચારે છે કે અમારે દીકરે અમેરિકાનું ધન લઈ આવે, પણ ખ્યાન રાખજો કે અમેરિકાની લક્ષ્મીની સાથે ત્યાંની સંસ્કૃતિ પણ સાથે ન લેતો આવે

જે યુવક અમેરિકા ગયો છે તેનો મિત્ર તેને પત્ર લખે છે દસ પાનાં લરીને તે કાગળ લખે છે હવેટમાં તેની માતા પણ પોતાના અતરનાં હિતથી ઉભરાઈને ચાર લીટી લખે છે કાગળ, પક્ષીની માફક જડતો અમેરિકા જાય છે અને તે યુવકના હાથમાં પહોંચે છે તે પત્ર જોઈને, તેને પોતાની માતૃભૂમિની યાદ તાજી થાય છે મિત્રનો પત્ર વાચે છે જેવટની ચાર લીટીઓ પર તેની નજર પડે છે તો તેનું હૃદય તેની માતાના વાત્સલ્ય અને અનુ-રાગથી ભરાઈ જાય છે ક્યારેક ક્યારેક, તેના કશ્ચાભિમિત આસુઓ ઘની, તેની આખમાથી વરસે છે

આ શુ? મિત્રે દસ પાનાં લરીને લખ્યા છે તેમાં સમય પણ ખૂબ ખર્ચ્યો છે, ભાષા પણ સરસ છે, અક્ષરો પણ સુદર છે ન્યારે, માતાએ વાંચીચૂકી ચાર લીટી લખી છે પણ તે ચાર લીટી તેના હૃદયમાં કોતરાઈ જાય છે ન્યારે, દસ પાનાનો કાગળ હવામાં જોડી જાય છે તેનું રહસ્ય શુ છે? માની લખેલી ચાર લીટીઓમાં તેનું હૃદય બોલી રહ્યું છે, ન્યારે મિત્રના પત્રમાં તેનો અભાવ છે તે માતાનું હૃદય ક્યાંથી લાવશે? એ પણ યાદ રાખો કે હૃદયમાંથી નીકળેલી વાત જ હૃદય સુધી પહોંચે છે. પાણીની ટાંકી જેટલી જ્યાં હશે તેટલી જ ચાઈ સુધી (નળ મારફતે) પાણી પહોંચી શકે છે જે વિચારનો ઉદ્ભવ મસ્તકમાં થયો છે, તે મસ્તક સુધી જ રહી જશે પણ જે હૃદયમાંથી નીકળે છે તે જ હૃદયને સ્પર્શે છે માના હૃદયમાંથી નીકળેલી ચાર લીટીઓ પુત્રના હૃદયને સ્પર્શી જશે-લહે તે ચાર જ હોય.

શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવ હતા તે-રાજકુળમાં જન્મ્યા હતા. મોટા મોટા રાજાઓની સાથે બેસીને તેમણે બોજન કર્યા હશે પણ સુદામાના તાદુલમાં તેમને જે આનંદ આવ્યો, તે રાજમહેલોના રાજસી બોજનમાં નહોતો આવ્યો. દેટલી-કિમતના આ તાદુલ હતા. અને તે પણ રાધેલા નહિ, કાચા ચોખ્ખા હતા, તેની આમ તો કિમત, એ પેસા પણ નહિ હોય કારણ કે એ વખતે મોઢવારી નહોતી, તેમ વિદેશોમાંથી ચોખ્ખા, મગાવવા પણ

નહોતા પાતા તમારી નજરે એ ચોખ્ખાની જાણે કાંઈ કિમત ન હોય પણ તેનું મૂલ્ય જાણવું હોય તો જુઓને પૂછો તે કહેશે કે—તેની કિમત તમે નહિ ખાંડો શોધો અને તમે તેનો સ્વાદ પણ નહિ ઓળખી શકો કેમ તમારો ખાસે એવું મિત્રનું હૃદય નથી કે જે સુદામાની મિત્રતાને ધમજી શકે.

કિમ્બાની પાછળ સહવિચારનો ચોખ્ખો હોય તો તેમાં માણુષ્ય રહેશે કિમ્બાને આપણે જાનાજ કહીએ તો સહવિચારને મીઠું કહેવું પાડે. મીઠા વિના તમને કાંઈ પણ વસ્તુમાં સ્વાદ નહિ લાગે. ધરમાં દાળ જાતની હોય તેમાં મરચુ ધાણા હળદર લીલાં મરચાં કાચમીર મીઠા લીમડાનાં જનું જણું નાંખ્યું પણ મીઠું નાંખ્યું જુલો જ્યાં હોઈએ અને તમે દાળજાલે જાવા શરૂ કરો તો પહેલે જ કાળીએ તમારું માથું તરમ ઘર્ષી જશે. કોઈ પર કાળું રાખનારા પણ જાવા પ્રસંગે કેટલીક વખત એવા એકાન્ત જાની જણ છે કે જાળી પછાડીને જોયા ઘર્ષી જાય છે તમારા જેવા કાંઈક કુટળા હશે તો જીપરથી કાંઈ નહિ બોલે પણ મનમાં તો જરૂર થશે કે જાટસો વખતે જ્યો પણ રીધવાં ન આવડ્યું !

એક માત્ર મીઠા વિના જમી સ્વાદ હિલો પડી જાય છે એટલા માટે સુજરાતી શબ્દમાં તેને મીઠું કહે છે જો કે તેનો સ્વાદ ખારો છે અને એથી જ મહેલથી માંડીને ચૂપડી સુધી તેનું સ્થાન છે જીપકારનો જાણે જીપકારથી સુહવનારાઓને કાંઈ મરચાં—હરામ કે સાહર—હરામ કહેતું તથી પણ નીમકહરામ કહે છે કાંઈ ઈમાનદાર નોકરને કાંઈ કુર્બાન વ્યક્તિ તેના શેઠની સામે થવા કહે છે તો તે કહે છે કે મેં તેનું તમક ખાધું છે.” તો શું તેણે, માત્ર મીઠું જ ખાધું છે ? તેણે શું મીઠાના જ શેઠલા ખાધા છે ? ખરું કે જાનરીના નહિ ? પણ મીઠું જ—જણ, એ સમૃતિનું પ્રતિક જાની ગણ છે પંડિત લાગે છે કે—મીઠું જ દેવતાઓનો સવથી પ્રિય પદાર્થ છે જુનાનવા વાત્સીકિ હોમરે મીઠાને દીવ્યરસ કહ્યો છે દક્ષિણના રામાનુજ તેને રામરસ કહે છે જીકો તેને જીવનરસ કહે છે.

જોજાનમાં મીઠું જનિવાય છે તો સદાચારમાં સહવિચાર આવસજ છે જામે જામે તેટલી સાધના કરવામાં આવે જામે તેટલાં યત કે જીપવાસ જામે કરવામાં આવે, પણ જો તેમાં તમારી લાવધારા ન રહી તો તેમાં રસ નહિ આવે. તમારો પોતાનો જાતમા જ તેમાં માણુષ્ય નહિ જાનુજાવે. ઉત્સાહ કરવા છતાં પણ તેનો અધ્યાત્મિક જાનદ તમને નહિ જાણે. જાત વિનાની જાંબી તપ—સાધના કરી ગાલીસ કે પૂજાસ જેટલા જીપવાસ સુધી પહેંચાડે.

જેનારાઓ તમારા તરફ શ્રદ્ધાથી જોવા લાગ્યા, તમારાં તપસ્વી ચરણોમાં મસ્તકે ઝુંઘાવવા લાગ્યા—આ બધું ભલે હોય, પરંતુ જ્યાં સુધી તેમાં તમારો આત્મા મળ્યો નથી, ત્યાં સુધી, તમે તેને ભૂખમરો સમજાવો, અથવા તેને પ્રસિદ્ધિનું સાધન માનો તો ભલે તમને પ્રસિદ્ધિના પુષ્પો મળી શકશે લોકોનાં વાહવાહ ભલે મળે, પણ આત્માને તેમાંથી પ્રકાશ નહિ મળે

હું તો કહું છું કે, વાહવાહ માટે કરવામાં આવતી તપશ્ચર્યા તમારે માટે મોઢી પડી જશે જે તપ વડે તમે તમારા અનંત જન્મોના વિકારોને દૂર કરી શકો છો, તેનાથી માત્ર લોકોની વાહવાહ મેળવીને અટકી જવું એ કોઈ બુદ્ધિવાળાનું કામ નથી આ તો રસગુલ્લા માટે હીરાની વીટી આપી દેવા જેવું છે તમારો હોકરો હીરાની વીટી આપી આવે અને શેર બશેર રસગુલ્લા લઈ આવે તો શું તમે તેને ધન્યવાદ આપશો? કોઈ પણ સમજી આપ પોતાના પુત્રના આ કામને વખાણુશે નહિ

આ જ વાત દાનની છે માનને માટે આપવામાં આવતું દાન એ દાન નહિ, પણ એક જાતનો વેપાર છે તેવા દાનથી તમે આરસની તકતીઓ ચોટાડાવી શકશો, પ્રમુખપદની ખુશીઓ પણ મેળવી શકશો, ગળામાં ફૂલના હાર પણ પહેરી શકશો, અને ફેરિયાઓ હાવાથી શકશો પણ તેમાં દાનનું જે માધુર્ય છે તે તમને નહિ મળી શકે

દેખાવને માટે પાળવામાં આવતા શીલની પણ એ જ વાત છે જે હિંદુઓને માટે તમે કરો છો, તે જરૂર સફળ થાય છે દેખાવને માટે તમે સદાચારનું ત્રન લીધું હોય તો દેખાવ જરૂર થઈ શકે છે, તો પછી તેનાથી વધારે તમારે શું જોઈએ? પણ ખરેખર જે આત્મા હોય તો તે હું ખની વાત છે મને એ વાતનું કુખ નથી કે તમારા ગળામાં પુષ્પહાર પરાવાય છે કારણ કે મને તમારી ઈર્ષ્યા નથી, એ વાત તો તમારો આત્મા પણ કબૂલ કરશે હું ખ તો એ વાતનું છે કે તમારી મહાન સાધના એવે જઈ રહી છે એ સાધનાનું તેજ કોઈ ન થવું જોઈએ.

આ બધાનું કારણ શું છે? વાત દીવા જેવી સ્પષ્ટ છે આ બધાની પાછળ, તમારી સાચી વિચારધારા કામ નથી કરતી હું કહું છું કે તમે કલાકાર બનો તમારી પાસે એવી કળા છે કે જેના વડે અણુમાંથી સુમેરૂ અને સુમેરૂમાંથી અણુ બનાવી શકાય છે સત્કૃત્યની અનુમોદના કરીને તમે અણુ જેવા કાર્યને સુમેરૂબનાવી શકો છો શાળીબદ્ધની વાત તો તમે સાલળા છે સાલળતા સાલળતા તમારા વાળ પણ ધોળા થઈ ગયા તેમણે એવું જ

કમુ જુ સુપાત્રને ખીર વહોરાવી હતી. ખીર તો તમે પણ અનેકવાર પાત્રમાં વહોરાવી હશે. પણ શાળીબદ્ધે બાણનો સુમેરૂ બનાવી દીધો. તેની પાછળ સુર બચવાના કામ કરી રહી હતી મુનિજીવન પ્રત્યે ઉત્કૃષ્ટ અનુરાગ વહેતો હતો એ શુભ બાવનાના પ્રવાહે નાના સરખા ગીતો વિસાળ રક્તમાં ફેલાયા અને પુણ્યનું કમ્પૉઝિશનની છાયા તેને મળી અને તેનાં મીઠાં ફળ પણ સ્વદૃષ્ટિની માત્ર અનુમોદના પણ જીવનમાં નવી ચમક લઈ આવે છે.

તમે જાણો છો કે બળબદ્ધ મુનિની સાથે ઠરણું પણ પાંચમા દેવલોકમાં ગયું તેણે ન તો આવકનાં કોઈ વત (ટેક્સિરિટિ)નો સ્વીકાર કર્યો હતો છતાં પણ તે સ્વર્ગમાં જઈ શક્ય બાળે બાણને સુમેરૂ બનાવવાની કળા છે.

દુષ્કૃત્યની પાછળ પશ્ચાત્તાપની ભાવધારા સુમેરૂ નેટલાં પાપને બહુ નેટલાં બનાવી શકે છે. રાજ્ય પ્રદેશના જીવનની વાત તો તમારાથી જાણવી નથી. કાણુ શાહી જેવું જીવન આરસ જેવું બિજાણું બની ગયું અણુ કમોની બેડીઓ. શુભમાં ફેરવાઈ ગઈ હશે તેને સુમેરૂને બહુમાં બદલવાની કળા સાખ્ય હતી.

સ્વદૃષ્ટિની પાછળ રહેલી સુવિચારની ધાર બાણનો સુમેરૂ બનાવે છે. પછી વસ્તુ ઝીણું બની છે બાણનું હૃદય જોવાય છે.

એક વખતની વાત છે મહાન કમાલ પાસા બનારે ટુકડાં (Tuckers) ના ચતુરપતિ હતા ત્યારે એક વખત દેશમાં રાષ્ટ્રપતિની જન્મતિ સમારોહ ઉજવવામાં આવતો હતો. દેશના ધનવાન નાયરિકોએ પોતાના રાષ્ટ્રપતિને ચરણે સાંભો રૂપિયા ધર્મો. સાચા પાટનગરમાં ખમધમાટ લઈ ગયો હતો. આરે તારફ ઉત્સવનું વાતાવરણ હતું ઉત્સવ પૂરો થયા પછી રાષ્ટ્રપતિ, પોતાના જીવનમાં આવી ગયા. મોટા વખત પછી, એક જર્જરિત શરીરચાલો જુદા ચાલકવનની નજીક આવ્યો. તે જાદુ જતો હતો. ત્યાં પોલીસ તેને ફરજી રોક્યો. તેણે કહ્યું — સાહેબ, હું આપણા રાષ્ટ્રપતિ આરે જન્મદિનની કંઈક એટ ખરવા આવ્યો છું.

પોલીસે કહ્યું — દેખતો નથી કેટલી રાત લઈ ગઈ છે? સમારોહ તો ક્યારનો? પૂરો થઈ ગયો. હવે તું ક્યાંથી આવ્યો?

૧૬, પ્રજાતો પ્રજાતો બોલ્યો — સાહેબ, આરે કરને. હું વીસ મહિના દુરથી પને ચાલતો ચાલતો આવ્યો છું. એટલે મોડું થઈ ગયું.

પોલીસે કહ્યું — આરે એ જોવાનું નથી કે તું કેટલા મહિનાથી આવ્યો છે ના બહીથી.

વૃદ્ધની પવિત્ર ભાવનાના મૂલ્યની પોલીસને શી ખબર પડે ? કોઈના હૃદયની પવિત્રતાની ખબર લાલ-ચળરખી શાહી (Red Tapism) પાસે નથી - તેના મનથી કિંમત છે કાર (Motor car) વાળાઓની. બેકારોની તેની શી કિંમત હોય !

આજે પણ કારવાળાઓની જ કિંમત છે તમે પણ મોટરવાળાઓનું જ સન્માન કરો છો તમે દુકાને બેઠા હો અને કોઈ મોટરમાંથી ઊતરીને દુકાન તરફ આવે તો તમે ઊભા થઈ જશો અને હાથ લાળ્યા કરશો પણ કોઈ ગરીબ આવે તો હાથ લગાવશો ? નહિ કેમકે એ નકામું છે

આ વૃદ્ધ પણ કાર વિના આવ્યો હતો એટલા માટે તો તેને રાજ-ભરનમાં પ્રવેશ નહોતો મળતો પણ જ્યારે જાણી જાણી રાષ્ટ્રપતિ આ બધું સાક્ષણી રહ્યા હતા વૃદ્ધની વાત સાક્ષણતા જ તે તુરત સીધા ઊતરીને નીચે આવ્યા તેમજ તે વૃદ્ધના શરીર તરફ ન જોયું, તેના મેલા કપડા તરફ પણ ન જોયું તેમજ તેની અદર રહેલ આત્માને ઓળખ્યો ખૂબ રનેહથી તેને બેઠ્યા અને પૂછ્યું - 'શું લાવ્યા છો આ સેવકને માટે ?'

રાષ્ટ્રપતિના રનેહનો સ્પર્શ પામીને તે વૃદ્ધ આનંદિત થઈ ગયો તેણે માઠીનું એક કાણુ લાગ્યું આગળ ધસી અને કહ્યું - 'હું અમારા રાષ્ટ્રપતિને માટે તાણુ મધ લાવ્યો છું'

રાષ્ટ્રપતિએ તેમથી એક આગળી ભરીને જીભ ઉપર મૂક્યું, અને બીજી આગળી ભરીને તે વૃદ્ધના મોઝા મૂક્યું પછી તેને પોતાની મોટરમાં બેસાડીને તેના ધર સુધી મૂકી આવ્યા

મધ કેટલું મીઠું હશે ? પણ એ મીઠાશ, મધની નહિ, હૃદયની છે, જેમાં મધ કરતા પણ વધારે મીઠા પવિત્ર ભાવો રહેલા છે મૂલ્ય પણ લાવતું છે. ગોડાઉનમાં માલ ભર્યો હોય અને બજારમાં ભાવ વધી જાય, તો નાણા, બમણા કે ચારગણા થઈ જાય છે ચહેરા ઉપર નવી રેનક આવે છે પણ જો માલ ભર્યો હોય અને ભાવ બેસી જાય તો ચહેરાનું નૂર જોડી જાય છે. તેવી જ રીતે ધાર્મિક સાધનાઓમાં પણ લાવતું જ મૂલ્ય છે ભાવસહિત કરવામાં આવતી ધાર્મિક ક્રિયાઓ, દાન, શીલ, તપ ત્રણે અલપ ભલે હોય પણ તેની કિંમત છે પણ જો તેની સાથે સદ્વિચારોનો સુમેળ ન હોય, તો તે પાણી વિનાના મોતી છે મોતી હોય પણ તેમાં પાણી ન હોય તો પછી ઝવેરી તેની કેટલી કિંમત આકશે ?

દાનાં ત્રણ તો બળતારે પણ થઈ શકે ॥ પણ કાંઈ ક્ષિત્રકાર
ધર્મ છે તે કદી બળતારથી થઈ શકતો નથી સાંચુ પૂછો તો ધર્મ
બળતારથી જ નથી, તે તો અતરુની યીજ છે અને અતરુની
પ્રેક્ષાથી જ તેનો જન્મ થાય છે

દાન આપ્યું ખરુ પણ જો તે આપનાની સાવનાથી ન હોય તો તે
દાન નથી એમ તો કહો પણ આપે છે તો પછી તેને પણ નિર્જરા કવી
જોઈએ. પણ તેને કદી નિર્જરા થઈ શકતી નથી કારણ કે તે જડ છે તેમ,
જડ મનથી કરવામાં આવેલ દાન પણ કહીને ચાન જેવું છે દાનની સાથે
લક્ષ્મીની મમતાનો પણ ત્યાગ થવો જોઈએ. દાન આપનારને પૂછો કે—તમને
લક્ષ્મી ત્યાગ્ય (તજ્યા ચોગ્ય) લાગે છે કે નહિ ? અશ્વમેધનું પાશન કર-
નારને પૂછો કે—તમને વિશ્વ વિષ્ણવ્ય જેવો લાગે છે કે નહિ ? તે વિશ્વ
વાસનાનો દેવ તમને માંથી રાખશે અને તપસ્વી આત્માને પૂછો કે જો, તપસ્વી !
છે ઉપરની તમારી આચક્ષિત પટ્ટી કે નહિ ? પોષાસિક સુખોની રમણીયતા
તમારે માટે જોઈ થઈ કે નહિ ? તે વિશ્વ તપ આત્મકાચકષ્પ બનો રહેશે
કેહ ઉપરથી મમતાનો સ્વ બંધ તોડી-છોડી ફેલાવીત સાથે સમતાનો
સ્વ બંધ બેઠવો એ જ તપનો પ્રાણ છે તે વિશ્વ તપ લેજાહીન બનશે

સચારમાં રહેનાર વ્યક્તિ લક્ષ્મીની તરિયાવ જીતીએ એ સહવિત
છે ચારિત્ર મોહન ઉદ્યને લીધે ભોગ્યોના ત્યાગ દુઃખદાયક લાગે એ પણ
અસહવિત છે. તો હુમા વેદનિય સહન ન થઈ શકવાથી તપની સાધના કઠોર
લાગે એ પણ સહવિત છે પણ જોવાનું એ છે કે તેની પાછળ તમારું
માનસ શું કહે છે જો તમારો આત્મા તેમાં તમારી દુર્ગંજતા માનતો હોય
તો તે જોનસાસનમાં તમારું સ્થાન છે પરંતુ જો તમે એમ જાનતા હો કે
તપ કરવું એ જૂને મરવા જેવું છે જોનસાસનમાં તમને ક્યાંય પણ સ્થાન
નથી, કરવું કે આ વિચાર જ તમારા તપના લેખને ખાઈ જાય છે.

લક્ષ્મીને મોહ દાનની જાવનાનો નાશ કરે છે ત્યારે શીકનો સુવાસિન
જાત લાગ્યાને બેઠી નાખે છે સ્વાહની શોધુપતા તપના પ્રભાવને ખતમ
કરી નાખે છે કાઈ કામાં સો રૂપિયા આપવાનો વિચાર થયો પરંતુ સંપ-
ત્તિની મમતા આડે આવી અને લગાતા હાથ રોકાઈ ગયા એમ જ્યારે,
વિચારનાં પુષ્પ ૭ કરમાઈ ગયાં પછી સત્કૃત્યનાં ફળ ક્યાંથી મળશે !

એ કીવો જુઝાઈ રવો દનો કાઈ વાગને માટે યોગ્ય કાઈ દેવને
માટે યોગ્ય તો કાઈ ધીની વાટકો લઈ આપ્યું પણ જ્યોતિ ક્યાંથી આવે !

કારણ કે તે આવે તે પહેલાં શકે. ફટી ગયું હતું તેમ જ્યારે લાવતું શકે. જો ફટી ગયું હોય તો સત્કૃત્યની જ્યોત કયાથી ઝગમગે? જો લાવનાર પાત્ર સાચું હોય, તો તેમાં વાણીનો સ્નેહ પૂરનાર પણ મળી રહેશે અને પ્રેરણાનો પ્રકાશ પણ મળી જશે એવામાં એણે લાવનાર પાત્ર તો કૃતવા ન દેશે. નહિ તો, પ્રકાશની માત્ર કલ્પના જ રહેશે.

પ્રતિક્રમણ કયું તેની બધી જ વિધિ પણ કરી ધ્યાનના વખતે ધ્યાન પણ કયું, વદણા આવસ્યકના સમયે વદણા પણ કરી જિભા પણ થયા અને ડાબા જમણા હાથણ પણ જેમ જેમજે તેમ રાખ્યા, તેમ જ પાંઠ પણ કડકડાટ બેલી ગયા તેના તાલ, પદ, લય, વિન્યાસ બધું બરાબર જળવ્યું. ઉચ્ચારમાં એક માત્રનો પણ ફેર ન પડતો દીધો—આ બધું હોવા છતાં મ જો તેમાં આત્મા ન પેરાવાયો, હૃદયનો ગ્સ તેમાં ન રેડાયો તો હું નહિ “અનુચોગ દ્વાર સૂત્ર” કહે છે કે તે દ્રવ્યાવસ્યક જ કહેવાશે, લાવાવસ્યક નહિ. તેનાથી પુણ્યનો બધ બને પડે, પણ તે નિર્જરાનો હતો બની શકશે નહિ. કેમકે, પ્રતિક્રમણનું ખે ખું જ છે, તેનું સત્ત્વ નથી એ માત્ર એક શિરસનો જળની રાખો સવત્સરિનો દિવસ છે આજે જો ઉપાધ્યયમાં ન ગયા અને પ્રતિક્રમણ ન કયું, તો જૈનના પત્રક (Register)માંથી નામ નીકળી જશે. એવા ઉદ્દેશથી કરેલ પ્રતિક્રમણમાંથી તમે વધારે શી આશા રાખી શકશો ?

બે કલાક સુધી બેઠા. “મિચ્છામિ દુક્કડં” દેતા દેતાં ગણું સુકાર્થ ગયું. પણ એક પળ માત્ર પણ અંતરનું ચિંતન ન કયું, પાપ પ્રત્યે ઘૂણા ન જન્મી, હૃદયમાં પશ્ચાતાપની એક રેખા પણ ન જાગી તો તે પ્રતિક્રમણ દ્રવ્ય પ્રતિક્રમણ નહિ તો બીજું શું ?

સવત્સરિ પ્રતિક્રમણ કયું ખમત ખામણ કયાં આજે તો આ બધું માત્ર પરપરા નિલાવવાના ઉદ્દેશ જેવું થઈ ગયું છે. મિત્રોની ક્ષમા માગે છે, પણ જેની સાથે વરસ સુધી એક રાજદ પણ બોલ્યા નથી, અને જેના તરફ હૃદયમાં દ્રેપની આગ સળગી રહી છે, તેની ક્ષમા માગવાની જરૂર જોતા નથી ! ખર ક્ષમા માગવાનું સ્થાન તો તે છે.

કદાચ બીજાએને બતાવવા માટે તેની પાસે ગયા, તો તુરત જ કહી દેશે કે “ખમાવું છું” અગર તો બીજાની પાસે કહેવડાવશે કે “તે તમને ખમાવે છે” આની ક્ષમાપનાની શી કિમત છે, જેમાં હૃદયમાં પડેલી ગાંઠ છૂટતી ન હોય ક્ષમા માગી પણ ક્ષમાનો લાવ ન આવ્યો, ઈર્ષ્યા અને દ્રેપની ભટ્ટી ચાલુ રહી, તો તે ક્ષમાપના નહિ, ક્ષમાપનાનો દેખાવ માત્ર છે.

પરોરની ફેરી દોષ પણ તેને જાણીને કામતાં એક તેમજે પણ રહ ન નીકળ્યો તો તેની ફેરીની કિમત શી ? કયાંક સુધી સાધના કરી, પણ તેમાં તોણા જેટલો સમજાવ-ત્વ ન આવ્યો તો પછી તે સાધનાની કિમત શી ? એવી સાધના—બાવ વિનાની કિમતી એટલી જ કિમત છે જેટલી માંખણ દારૂ લીધેલા (Seperated) દૂધની છે એ કે તે દૂધ પણ સહે તે છે જ પણ તેમાં સત્તનો અભાવ છે કાર્ષ જાણી ઉપર સુવર્ણ ભરતું ભેગલ ચોટાણુ દોષ, પણ અદર કાઢીની ભરમ ભરેલી દોષ તો તેના વેચનાર ઉપરથી વિશ્વાસ બીડી જશે. આ જ વાત બાવ વચરની સાધનાની છે તેનું જાણવું ભેગલ તે સુશોભિત છે પણ અદરથી પોણુ છે.

કૃષ્ણ વાસુદેવ, પ્રભુ તેમનામનાં વદન કરવા ગયા રાજાની મારફ જાણે પણ તે જન્મવાનનાં જન્મ કરી બેઠા હતા. ત્યાં તેમના હૃદયમાં એક સુવિચાર આવ્યો. પ્રભુના અકાર હજાર સિધ્ધો છે તે જ્યાં તપ અને ત્યાગની મુર્તિઓ છે તેમને પણ વદન કરુ તો કેમ ? અને બીજા જ પક્ષે તે વિચાર તેમણે અમશમાં મૂક્યો અને સમગ્ર સાધુ દુનને મથાવિધિ વદન કરવા લાગ્યા. તેમની સાથે તેમનો સેવક વીર સાળવી હતો. તે પણ સાથે સાથે મુનિઓને વદન કરવા માંડ્યો.

વદનવિધિ પૂરી થવા પછી તે પ્રભુ પાસે આવ્યા. પ્રભુએ કહ્યું કે તમારો પુરુષાર્થ સફળ છે તે નિર્ધારિતો હોય છે પરંતુ વીર સાળવીનો પુરુષાર્થ માત્ર કાચાકચ જનનિ રહી ગયો.

વાસુદેવે પૂછ્યું પ્રભુ ! એમ કેમ ?

પ્રભુએ કહ્યું તેનું કારણ એ છે કે તમે વદન કરતા હતા તેથી તમાર પ્રત્યે જનુરાગ હતો, સવમી જીવન પ્રત્યે મહા ભજારાવી હતી. પરંતુ જ્યારે વીર સાળવી વદન કરતો હતો ત્યારે તેના મનમાં એવો વિચાર હતો કે—મારા મહાક નમસ્કાર કરે છે એટલે મારે પણ કરવા જોઈએ. જ્યાં તેની મહેનત માત્ર જનુકરણ જ રહી.”

જનને એક સરખો મમ દોષા છતાં ભાવબદ્ધને લીધે તેના રૂપમાં ફેર પડ્યો.

રામ, જાણી નીચે બેસતા હતા અને તેમના સેવક વાનરો, સ્ત્રી ઉપર બેસતા હતા છતાં તે (વાનરો) તેમના (સ્ત્રીના) અપમાનિત સેવક કહેવાતા. કારણ કે તે વાનરોના હૃદયમાં વિનયનો ભાવ ભરેલો હતો. ભાવને

ચમત્કાર જોવા હોય તો લાખે શુ કરવા જાઓ છો. તમારા ઘરમાં જ જુઓ. હૃદયના પ્રેમથી તમે બાળકના મો ઉપર હળવી લપડાક લગાવશો તો પણ તે હસતુ રહેશે પણ જો હૃદયમાં ક્રોધ લયો હશે ને જરાક આગળી પણ લગાડશો તો તે રડવા માંડશે

તમારુ લવિષ્ય ઘડનાર તમારા વિચાર છે પુત્રે પૂછ્યુ -- 'પિતાશુ ! શુ કાલ પણ જોઈ શકાય તેવી છે ?'

પિતાએ કહ્યું--'હા,' વિચારોપી ક્ષ-કિરણો (X-Ray)થી તમે આવતી કાલને જોઈ શકા જો આજે તમારા વિચાર સારા હોય તો તમારી આવતી કાલ સુખી છે

પરિણામની ધારા, આત્મદેશને માપવાની પારાથીથી છે જો પરિણામની ધારા અશુભ તરફ જતી હોય, તો તમારો આત્મા અશુભનો અનુભવી છે. એટલા માટે તો આગમ કહે છે કે-શુભ પરિણામ, શુભ બધ પાડે છે અને અશુભ પરિણામથી, અશુભ પ્રકૃતિનો બધ પડે છે પરિણામનો ચમત્કાર જુઓ! તે બધને પણ સવરમાં પલટાવી દે છે એટલા માટે આચારાગ શ્રુત કહે છે -

**જે આસન્ધા તે પરિસન્ધા
જે પરિસન્ધા તે આસન્ધા ।**

વિચારોના પરિણામો, આશવને સવરમાં અને સવરને આશવમાં બદલી નાખી શકે છે અરિસામાં તમે પણ તમારુ પ્રતિબિંબ જુઓ છો, અને ભરત ચક્રવર્તીએ પણ જોયુ સમ્રાટ ભરતને તો અરિસામાં જોતા જોતા કેવળજ્ઞાન થઈ ગયુ તમને થયુ કે નહિ? પણ કહેવુ પડશે કે એ દષ્ટિ જ કોઈ નિરાળી હતી તેની પાછળ, શુદ્ધ પરિણામોની ધારા વહેતી હતી અને એ જ, કેવળજ્ઞાનનો પ્રકાશ લઈ આવી

એ નક્કી જ છે કે જેવા પરિણામ, તેવા બધ આવકના પહેલા વ્રતના અતિચારમાં "ચન્દ્રે વદે" અતિચાર પણ છે જે આવકને માટે ત્યાગ્ય ગણાવ્યા છે અર્થાત, આવક બાધે નહિ અને ભારે (ભાર ભરે) પણ નહિ. પણ તેનો જ છોકરો, જો લણતો ન હોય તો ક્યારેક મારે પણ છે અને બાધે પણ છે છતાં તેને અતિચાર દોષ લાગતો નથી કારણ કે ક્રિયા અશુભ હોવા છતાં, પરિણામો અશુભ નથી માટે તે અતિચાર નથી

વ્યાખ્યાન વખતે કોઈએ પચ્ચખાણુ કરાવવા માગણી કરી એ આગ-

જીએ જોઈને મહારાજે જાંનાં પચ્ચખાણ કરાવ્યાં ત્યારે આવો કંઈ - એ
તો એ સામાયિકનાં પચ્ચખાણ આગ્યાં હતાં હવે આવક જાં કરે કે એ સામાયિક
કરે ? નિયમ કહે છે કે તે એ સામાયિક કરે પ્રત્યાખ્યાન અને તેનાં કરાગ્યાં
હોય પણ તેના મનમાં આવ ક્યો હતો ? પ્રત્યાખ્યાન શબ્દાનુસરી નહિ,
આવાનુસરી હોય છે

મનુષ્ય જેવા વિચારો કરે છે તેવા જ પરમાણુઓ તેની તરફ વ્યાકર્ષણ
છે જો તમે દસરી તો હસવાનાં પરમાણુઓ તમારી પાસે આવશે. જો
દસરી તો રુદ્ધરોજ પરમાણુઓ તમારી તરફ વ્યાકર્ષણો એ જ પ્રકારે શુભ
અખવસાય શુભ પુણ્યોને વ્યાકર્ષે છે અને અશુભ અખવસાય અશુભ
પુણ્યોને. એટલે તમે વિચારોના જાનુને સમજો અને મનમાં અશુભ વિચારો
પ્રવેશ ન કરે તેને માટે એટલા જ સાવધાન રહો. જોટલા ક્ષણનાં જાનુઓથી
રહે છે મનમાં શુભ વિચારોનો સચાર કરો કે જે તમારા જીવનને
સુવસિત બનાવે.

તા ૫-૬-૫૬

જીવન ઉપમન માહુચ

૧. ગેસ ટી ફિલ્ડ નામનો માણસ એક ખૂનિ
ફેદમાં મળ્યો અને તેને પૂછ્યું — શાઈ! તારા જીવનમાં આવી
ય ના કેમ બની ?

ઉત્તરમાં જાણક બોલ્યો — મેં જયપલ્લુમાં ખૂન અને એવાં જ
બાકર કાપોથી બારેશા પુસ્તકો વાંચ્યાં હતાં. એ વાચનના પ્રભાવથી
મને ખૂન કમ ની પ્રેરણા મળી હતી.

૨. નિઃશ્વ પેટર કહે છે જે બકિન જેવું પુત્રાં વાંચે
છે તવો જ જોતે છે વાંચનથી બચી રહેતો એ જની શક્ય નથી

આજ દરોરા-વિજયાદશમીનો દિવસ છે તેને વિજયનું પર્વ કહેવામા આવે છે આ દિવસે બહાઈએ, ખુરાઈ ઉપર વિજય મેળવ્યો હતો. નીતિએ અનીતિને પરાજિત કરી હતી સદાયાર સામે દુરાચાર હમેશા હારતો જ રહ્યો છે જે વાતને લાખો વર્ષો વીતી ગયા તે આજે પણ જનતાના મનમા સજીવ છે જેના જીવનમા દુરાચારની બદલો હોય છે, તેને લાખો વર્ષોનો કાળનો પ્રવાહ પણ ભૂલાવી શકતો નથી

આજના દિવસ સંબંધમા જે વિચારધારાઓ પ્રચલિત છે કેટલાક લોકોના વિચાર પ્રમાણે, આજના દિવસે મર્યાદા પુરોત્તમ શ્રી રામે દુરાચારની સામે યુદ્ધ આદ્યું હતું ત્યારે ખીજા કેટલાક લોકોની માન્યતા એવી છે કે આ દિવસે તે યુદ્ધની પૂર્ણાકૃતિ થઈ હતી એમાથી ગમે તે હો, પણ એ વાત નક્કી છે કે આજનો દિવસ અનીતિની દળેતીની કહાણી કહી જાય છે આથી જ, ઉત્તર પ્રદેશ અને મધ્ય પ્રદેશ આદિમા કેટલેક સ્થળે આ દિવસે, ગામની બહાર રાવણનું પૂતળું બનાવવામા આવે છે સઘ્યા વખતે લોકો સજીવટ કરીને નીકળે છે આઠ આઠ વર્ષના નાના બાળકો પણ નવા કપડા અને નવા છુટ પહેરીને નીકળી પડે છે, તેમને પૂછો કે-“ભાઈ ક્યા જાઓ છો ?” તો ગર્વથી કહેશે કે-“રાવણને મારવા જઈએ છીએ”

બધા ગામની બહાર આવે છે ત્યાં રાવણનું મોટું પૂતળું વિશાળ અને વિકાળ સ્વરૂપ ધારણ કરી બેઠેલું હોય છે તેની ચારે તરફ માથુસોની ખીડ હોય છે આ સીડમા નાના બાળકો પણ ધૂરી જાય છે દરેક જણ એકેક પથ્થર લઈ મારે છે અને ચાલી જાય છે જે કદાચ તે રાવણ જગત મો ફાડે તો તેમાનો એક પણ બેનો નહિ રહે પણ આ તો બિચારું કામગણું પૂતળું. પોતાની બદીવાન સ્થિતિ ઉપર આસુ સારતું ચુપચાપ બેલું

જાઓ નોંધતે મહારાજે જાનાં પચ્ચાખાણુ કરાવ્યાં ત્યારે આવડે કંઈ — મેં
તો બે સામાયિકનાં પચ્ચાખાણુ માગ્યાં હતાં હવે આવડે જઈ કરે કે બે સામાયિક
કરે ? નિમમ કહે છે કે તે બે સામાયિક કરે પ્રત્યાખ્યાન અને તેનાં કરાવ્યાં
હોય, પણ તેનાં ખર્ચાં ભાવ કયો હતો ? પ્રત્યાખ્યાન સંબંધનુસંધી નહિ,
આપનુસંધી હોય છે

અનુષ્ઠાન જેવા વિચારો કરે છે તેવાં જ પરમાણુઓ તેની તરફ આકર્ષાત
છે એ વખતે હજીયો તો હજવાનાં પરમાણુઓ તમારી પાસે આવશે. બે
રમીયો તો દુનિયાએ પરમાણુઓ તમારી તરફ આકર્ષાશે એ જ પ્રમાણે શુભ
અખવચ્ચાન શુભ પુણ્યોને આકર્ષે છે અને અશુભ અખવચ્ચાન અશુભ
પુણ્યોને. એટલે તમે વિચારોના નદુને સમજો અને મનમાં અશુભ વિચારો
પ્રવેશ ન કરે તેને માટે એટલા જ સાવધાન રહો એટલા ક્ષમતાં જાતુઓથી
રહો જી. મનમાં શુભ વિચારોનો સચાર કરો કે જે તમારા જીવનને
સુવાસિત બનાવે.

તા ૫-૬ ૫૬

જીવન ઉપાધ્યક્ષ મહાશય

૧. ગેસ ટી વિહાજ નામનો ગાલુસ એક ખૂતિ
કેદમાં મળ્યો અને તેને પૂછ્યું — ભાઈ તારા જીવનમાં આવી
ખટલા કેમ બની ?

જીવનમાં બાળક બોલ્યો — મેં ગચ્છાણમાં ખૂત અને એવાં જ
બરાબર કાર્યોથી બરેમાં પુરતો વાગ્યાં હતાં એ વાચનના પ્રત્યક્ષ
મને ખૂત કરવાની પ્રેરણા મળી હતી.

૨. મિયાન પોગર હદ છે ૭ બાજિન જેનું પુરતો વાગે
છે તરો જ અને છે વાચનથી કોઈ કક્ષતો એ બની શકતો નથી

વીસ લાખ જેનો તેમા સ્વર પુરાવશે શ્રીકૃષ્ણ કે રામની જ્ય બોલાવશે તો ભારતના લાખો હિંદુઓ તેમા સાથ પુરાવશે પણ કોઈએ રાવણની જ્ય બોલાવી તો ૧ તેમા તમારો સ્વર લળશે ખરો ૧ નહિ કેમકે તમારો આત્મા તે વાતને સ્વીકારતો નથી તેનું કારણ એ છે કે તેણે નૈતિક જીવનની ઉપેક્ષા કરી હતી

મનુષ્ય પોતાના સત્તાનનું નામ પણ જેવું રાખવા તૈયાર થાય છે. પણ જેણે અનીતિના માર્ગે ડગલુ લઈ હોય, તેનાનું નામ રાખવા કદી તૈયાર થતો નથી ઘણા માણસોના નામ પોપટભાઈ કે મુખલાલ હોય છે. કીરચંદ નામના માણસો પણ મળી આવશે મહિલાઓમા મેનબાઈ કે કોલિકાકુમારી મળી આવશે પણ એ તો શું પણ માદી અને કચરાનાં નામ પણ પોતાના પુત્રોને માણસોએ આપ્યા છે કચરાભાઈ અને પુખ્તભાઈ ધણાના નામ હોય છે પણ અજ સુધી કોઈએ રાવણ કે દુર્યોધનનું નામ આપ્યું નથી તેમ જ સ્ત્રીઓમા કોઈ કેટલી કે મથરા નામની બાઈ નહિ મળે તેનું કારણ એ છે કે તેમણે નીતિના નિયમોને ઠોકરે માર્યા હતા

નૈતિકતાની સીમારેખાનું ઉલ્લંઘન કરવાની મૂળ પ્રેરણા કરનાર અસહ-વૃત્તિઓ છે પહેલી વાસના, બીજી અપ્રમાણિકતા એકમા રૂપની લાલસા છે તો બીજીમા રૂપિયાનો લોભ છે એ બંને વૃત્તિઓ, જ્યાં સુધી મર્યાદામા રહી છે, ત્યાં સુધી નીતિની સીમારેખામા ગણાય છે ત્યાં સુધી સમાજ પણ સમાધાનકારક છૂટ આપે છે મનની વાસનાને નૈતિક રીતે સતોષવા માટે, સમાજે લગ્નપ્રથા ચાલુ કરી છે પરંતુ જ્યારે માનવીનું મન રૂપનું લોભુષ-અનીત્ય ત્યાં ભટકતું ફરે છે, ત્યારે તે નીતિની મર્યાદાની બંધારની વસ્તુ બની જાય છે

રાવણ, પદ્મોત્તર અને કીચક, આ જ અનૈતિક વાસનાના શિકાર બન્યા હતા તેમણે પોતાની પત્નીઓ ઉપરાત, પારકી સ્ત્રીઓ ઉપર વિકારભરી નજર નાખી હતી વાસનાની એક અપટે સોનાની લકાને બળી મૂકી અને તે પોતે પણ નાશ પામ્યો અને જતા જતા પોતાની દુર્વાસનાને ત્યાં જ મૂકતો ગયો.

નૈતિક પતનનું બીજું કારણ છે, અપ્રમાણિકતા તેનો જન્મ લોભની શ્રેણી ઉપર થાય છે આદિના થોડાક સિદ્ધાંતોને માટે પણ માનવી ક્યારેક ક્યારેક નૈતિકતાની હદ છોડી દે છે તેની પાછળ બે હેતુઓ હોય છે પહેલો અભાવને કારણે સ્વભાવનો નાશ બીજો ધનને વધુ પડતું મહત્ત્વ આપવું તે. શૂન્યથી સત્તાવતી ગરીબાઈ પણ કેટલીક વખત બીજાના ખિસ્સા પર હાથ

રહે છે તે નાના પદ્ધતિ કરતાં જાણીને પૂછે કે- ક્યાં જઈ આવ્યા ?”
તે ઉત્તર મળશે કે રાવણને મારી આવ્યા મહા મજાન વાસુદેવ
શક્તિમયને તે રાવણનો ચક્રાર કરતાં હાથ લાગ્યા હતા અને આજના આ
નાના નાના બહાદુરો તે એ મિનિટમાં રાવણને પૂરો કરીને પાછા આવ્યા !

આ જુલુ શું છે ? આ મધી જનીતિની ફોજો છે જેણે નીતિ
મર્યાદાની બહાર હમણે જાણું તેની ફોજોથી ચોક્કસ થવાની જ
છે અને એટલું જુલુ સખી રાખજો કે એવાની અમે તેવી દુર્ગા
ઉપર એ આપુ પાડનાર પજુ કોઈ માનવ નહિ મળે. ને જીવનમાં
ભ્રમણ કરી તે હારો સાધીઓ મળી રહેશે. જુલુ ને ખરાબી દશે તે
સગો ભાઈ જુલુ તેને છોડી જશે. રાવણના જીવનની વાત આ વાતની સ્ત્રીઓ
પુરાવો છે જ્યારે તે સીધા સ્ત્રીઓ અને સદાચારની મર્યાદામાં હોય,
ત્યારે તેણે જાણ્યા ભારત ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કર્યો હતો. સે કહે નાનકો
મુનટ, તેના અરણ્યમાં નમતા હતા. હજારો તેની કૃપાની શિક્ષા મળતા અને
પણે કૃષ્ણ રહતા હતા તે વખતે તે જ્યાં જતો ત્યાં વિજયમળ તે
સ્વાચ્છ કરતી.

જુલુ એ જ વિજયન ત રાવણ, રામની સાથે કેમ કારી ગયો ? તે
ઉત્તર મહાર બ્રાહ્મણ જવાની જરૂર નથી. પહેલાં તે નીતિની મર્યાદાની બહાર
હતો. એટલા માટે તે જ્યાં જુલુ જતો ત્યાં માત્ર જનતા જ નહિ મોટા
મોટા શત્રુઓ જુલુ તેનું સ્વાચ્છ કરતા પરંતુ જે દિવસે તેણે સદાચારની
સીમા ઓળંગી તે દિવસે તેના દિવસે પશ્ચાદ્ધ અથા જીલુ તો શું જુલુ
તેના સમો ભાઈ વિનીય જુલુ તેને છોડી ગયો.

જેના જીવનમાં સૌરભ છે તેના નામ ઉપર, પોતાનાં નામ કુલ કરનાર,
તેને મળી રહેશે પરંતુ જેના જીવન બહોલીઓની દુઃખ પથી સડી રહેશે
તેના નામ પજુ કોઈ મેશે નહિ. સવારના પહેરમાં કોઈ જાતના મહાવીર
નામ હો તો સાંજનાર પજુ ખુશી થશે રામનું નામ હોય તો પજુ ખુશી
થશે. જુલુ ને રાવણનું નામ હોય તો સાંજનાર કહેશે-અભારના પહેરમાં
તેનું ક્યા નામ લીધું ? જાણે દિવસ રોટલાન નહિ મળે. રોટલા તો ભાજમાં
દશે તો મજાના ન હ પરંતુ, એવાનું નામ સાંજનારને જાનક નહિ
થાય અને બાળનારને પજુ એક મિનિટ પચાવવા થશે.

જે કોઈ જાતના મદ્યવીરની જાણ મોઢી તો તેના જાતનીમાં
તમારો સ્વર પજુ મળી જશે. તમારો એકલાનો જ નહિ જુલુ ભારતભરના

વીસ લાખ જૈનો તેમા અવર પુરાવશે શ્રીકૃષ્ણ કે રામની જય બોલાવશે તો ભારતના લાખો હિંદુઓ તેમા સાથ પુરાવશે પણ કોઈએ રાવણની જય બોલાવી તો ૨ તેમા તમારો સ્વર લાળશે ખરો ૨ નહિ કેમકે તમારો આત્મા તે વાતને સ્વીકારતો નથી તેનું કારણ એ છે કે તેણે નૈતિક જીવનની ઉપેક્ષા કરી હતી

મનુષ્ય પોતાના સત્તાનનું નામ પણ જોડે રાખવા તૈયાર થાય છે. પણ જોણે અનીતિના માર્ગે ડગલુ ભર્યું હોય, તેવાનું નામ રાખવા કદી તૈયાર થતો નથી ઘણા માણસોના નામ પોપટભાઈ કે સુખલાલ હોય છે. કીશ્વર નામના માણસો પણ મળી આવશે મહિલાઓમા મેનબાઈ કે ટ્રાકિલાકુમારી મળી આવશે પણ એ તો શુ પણ માટી અને કચરાના નામ પણ પોતાના પુત્રોને માણસોએ આપ્યા છે કચરાભાઈ અને પુત્રભાઈ ઘણાના નામ હોય છે પણ અજ સુધી કોઈએ રાવણ કે દુર્યોધનનું નામ આપ્યું નથી તેમ જ સ્ત્રીઓમા કોઈ કેટલી કે મથરા નામની બાઈ નહિ મળે તેનું કારણ એ છે કે તેમણે નીતિના નિયમોને ઠોકરે માર્યા હતા

નૈતિકતાની સીમારેખાનું ઉલ્લંઘન કરવાની મૂળ પ્રેરણા કરનાર અસહ-વૃત્તિઓ છે પહેલી વાસના, બીજી અપ્રમાણિકતા એકમા રૂપની લાલસા છે તો બીજીમા રૂપિયાનો લોભ છે એ બન્ને વૃત્તિઓ, જ્યાં સુધી મર્યાદામા રહી છે, ત્યાં સુધી નીતિની સીમારેખામા ગણાય છે ત્યાં સુધી સમાજ પણ સમાધાનકારક છૂટ આપે છે મનની વાસનાને નૈતિક રીતે સતોષના માટે, સમાજને લગ્નપ્રથા ચાલુ કરી છે પરંતુ જ્યારે માનવીનું મન રૂપનું લોહુપ-વનની જ્યાં ત્યાં ભટકતું ફરે છે, ત્યારે તે નીતિની મર્યાદાની બહારની વસ્તુ બની જાય છે

રાવણ, પદ્મોત્તર અને કીચક, આ જ અનૈતિક વાસનાના શિકાર બન્યા હતા તેમણે પોતાની પત્નીઓ ઉપરાત, પારકી સ્ત્રીઓ ઉપર વિકારભરી નજર નાખી હતી વાસનાની એક આપેતે સોનાની લકાને બળી મૂકી અને તે પોતે પણ નાશ પામ્યો અને જતા જતા પોતાની દુર્ગતિનાને ત્યાં જ મૂકતો ગયો.

નૈતિક પતનનું ખીલું કારણ છે, અપ્રમાણિકતા તેનો જન્મ લોભની ભૂમિ ઉપર થાય છે ચાંદીના થોડાક સિક્કાઓને માટે પણ માનવી ક્યારેક ક્યારેક નૈતિકતાની હદ છોડી દે છે તેની પાછળ એ હેતુઓ હોય છે પહેલો અભાવને કારણે સ્વભાવનો નાશ બીજો ધનને વધુ પડતું મહત્ત્વ આપવું તે. શૂન્યથી સત્તાવત્તી ગરીબાઈ પણ કેટલીક વખત બીજાના ખિસ્સા પર હાથ

રહેશે ધીમાં વનસ્પતિ (Vegetable) મેળવવી એ તો આજે ઠેરઠેર છે. દૂધમાં પાણી મેળવવું એ પણ એટલું જરૂરી થઈ ગયું છે, કે એટલું જમ્યા પછી પાણી પીવું જરૂરી બને છે પાચ વર્ષ પહેલાં દૂધમાં પાણી મેળવાતું. આજે પાણીમાં દૂધ મેળવાય છે !

આ બધું છે શું ? માનવીના મનની અનૈતિકરૂઠિ ઠેટલી હદ સુધી પહોંચી ગઈ છે ! ભાવમાં તો જરા પણ સરખાપણું રહ્યું નથી ન્યારે સૂર્ય ફરે છે, ચંદ્ર ફરે છે, અહો અને ઉપઅહો કરે છે, ભૌતિક વિજ્ઞાન મુજબ પૃથ્વી ફરે છે ત્યારે ભાવ કેમ સ્થિર રહે ! દરેક આહક સાથે નવો ભાવ થશે મને એક ભાઈએ કહ્યું-ભાવ શો ? જેવો આહક તેવો ભાવ જરા કોઈ સુધરેલો (Up-to-date) આવ્યો, અને તમને લાગે કે આની પાસે કંઈ દાબ ગળે તેમ નથી, તો જે સાચો ભાવ હશે તે કહેશો તેના ગયા પછી કોઈ ઘિચારો ભડો ભોળો ગામડીયો ખેડૂત આવ્યો, અને જાણ્યું કે આ ઠીક પક્ષી જાળમાં આવ્યું છે, તો તેજ વગુના બમણા કે ચાર ગણા બતાવશો. આ છે આજની વ્યાપારનીતિ !

ભારતના મોટા મોટા શહેરોમાં કોઈ પણ ઠેકાણે જાઓ, દરેક જગ્યાએ વ્યાપારની નીતિનું આ કહ્યું તેવું જ ચિત્ર જોવા મળશે હવે યુરોપની વાત, કે જેને તમે અનાર્થ, મિથ્યા દષ્ટિ કે ન જાણે શું શું કહો છો શ્રી કૌશિક-જીનો એક નિબંધ છે, દિલ્હી અને લંડન તેમાં તેમની લંડનયાત્રાનું વર્ણન કરતાં તે કહે છે કે-“ જ્યારે હું ઇંગ્લાંડની રાજધાની લંડનમાં એક દુકાન ઉપર ગયો, ત્યારે તે વેપારીએ મારું સ્વાગત કર્યું મેં તેને કહ્યું કે-મારે એક વરસાદી કોટ (Rain coat) બોઈએ છે તેણે કહ્યું-પહેલે માણે, જમણી બાજુ પહેાચી જાઓ આટલું કહી તે બીજા આહકો તરફ વળ્યો.

હું તેણે બતાવેલી જગ્યાએ પહોંચ્યો એક રેઈનકોટ લીધો અને તેના પૈસા ચુકાવી આપ્યા મેં પછી, વેપારીને પૂછ્યું કે તમારે ત્યાં એક જ ભાવ ?

તેણે કહ્યું કે-એક ભાવ છે ? એટલે તમે શું કહેવા માગો છો ? માફ કરજો, તમારા કહેવાની મતલબ હું સમજી શક્યો નથી જેવી ચીજ તેવા ભાવ છે

મેં સેકન્ડ પછી તે મારા કહેવાનો ભાવાર્થ સમજ્યો. તેણે કહ્યું-જુઓ, રેઈન કોટની કિંમત બધી જગ્યાએ એક સરખી જ છે હા બનાવનાર કંપનીમાં ફેર હોઈ શકે છે હું કોટ લઈને બહાર નીકળ્યો અને વિચાર થયો કે લંડન

મુરોખુ બગર છે તો ફિલી શારવતુ બગર છે ખર્તા ફિલીમાં કુવારા (Fountain)થી ફોન્ટેનર સુધી આવતાં આવતાં માથાના કુખરાની એળીની કિમત પણ એક માથાના કુખરા જેટલી જ થઈ જાય છે.

આવી છે તેમના જીવનની એકરૂપતા ને આપણા સેઓ અને આદિવાસીઓને પણ આશ્ચર્ય છે તેમના જીવનની નૈતિકતાનો એક બીજો દ્રષ્ય છે આપણે જીવતા અને અમેરિકામાં ખર્પાં વેચવાની પદ્ધતિ કઈકે ભુલ પ્રાપ્તી છે ત્યાં સમાચારપત્રો વેચનાર ફેરીયાઓ ફરી ફરીને જૂઓ નથી પાસા તેમ ન તો તે વેચવા માટે કોઈ જગ્યાએ બેસી રહે છે રસ્તા ઉપર, જમુક જગ્યાએ તે અખખારોનો દબો ફરી તેના ઉપર વજન મૂકી દે છે કે જેથી તે ઘડી ન જાય એક પારીવા ઉપર તેની કિમત લખેલી હોય છે પેપરવાલા સવારમાં મધુ ગોળીને જાય છે સાંજે તે આવે છે અને જુએ છે તે પેસ અને પેપરનો મેળ, બરાબર મળી રહે છે એક પેસો પણ ઓછો નીખતો નથી ને કદાચ બારતમાં આવે પ્રયોજ કરવામાં આવે તો પેપર તો જઈ જતાં રહેશે, પણ પેસા ફેરવા રહેશે ? સાંજ સુધી ને ખાલી પેટી પણ રહે તે શરૂ બગર સવાર રૂપિયાના અખખારોના બદલામાં સવાર નો પેસા પણ મને તો સમજવું કે તમારું તકદીર તેજ છે.

આ એ જ બારતની ધરતીની વાત છે કે જેને સતિ અને અગ્નિની આગે પોતાના યાનનાં જળ વડે સીમેલી છે અને સત્તો રાત્રી જાગે છે ને ભૂમિ ઉપર સત્તની અગ્નિપરીક્ષા માટે હરિશ્ચંદ્રે પાતાલ રાજ્ય, મિથ પત્ની તારામતિ અને નાના કિશોર શોદિતને છાં ચાં હતાં આજ, એ જ બારતની ભૂમિના રહેવાસીઓ એ પેસા અતર સત્ત અને પ્રમાણિકતાને છાંની કે એ છેલ્લા કુખની વાત છે. આનો જન્મ એ નથી કે કુ મુરોખાં બીન ગાઈ અને બારતને અખખારો કુ ૭ ધરતી ઉપર જન્મ લીધો તેને ખોટા આપણને કારણે તિરસ્કારી એ ફેરવું જીવનાભરેણું કાર્ત છે !

પણ બારતની નૈતિક ગિનાયો દરમિયાન જતી જોઈને આ બારતવાસીનું દિશ નરિ કામે ? મુરોખ પસેથી તમે પણ લીધું છે હેર્યા દોરમે જાન્ય સદવાસથી તમે તેમની ધણી જમુઓ ચીખ્યા છે. કોટ-પટમુન પહેરતાં, રેનક પર બેસી છરી કાંટા અને ચમચા (Knives forks and spoons) થી ખાતાં અને દાણે પકીયાળ અને છરી રાખતાં લોખાં જીઓ ઉપાડે માથે ફરતાં લોખી ન લોખવા જેવું તો પણ લોખા. પણ

શીખવા જેવું શું શીખ્યા ? ન શીખ્યા તેમના વેપારની પ્રમાણિકતા ન શીખ્યા તેમનો રાષ્ટ્રપ્રેમ કે ન શીખ્યા તેમની સમયની નિયમિતતા.

જો વિદેશીઓની નૈતિકતા ન શીખ્યા તો કાઈ ફિકર નહિ પણ તમે તમારી નૈતિકતા પણ જાળવો તો સારું એવું નથી કે નૈતિકતા માત્ર વિદેશોમાં જ છે અને ભારતમાં તે હતી જ નહિ લાગે કયા જાઓ છો ? હમણા હમણાની થોડાક વર્ષ પહેલાની જ વાત છે સુલતાન શાહશંખનો એલચી અમ્બુલ રજાક, સને ૧૯૪૨માં ભારતના પ્રવાસે આવ્યો હતો તેણે પોતાના પુસ્તક “મુતાલુક સાદીન”માં લખ્યું છે કે “ભારતમાં દરેક જાતનો માલ બજારમાં ખુલ્લો પડ્યો રહે છે માલિક નજીકમાં ન હોવા છતાં પણ કોઈ તેને હાથ સુધા લગાડતું નથી”

આ છે વિદેશીઓના મોઢે આપણા ભારતની વ્યાપારિક નૈતિકતાની પ્રશંસા અને જુઓ, કર્નલ સ્વીમેને લખ્યું હતું કે “ગામડાના રહેવાસીઓ આમપચાયતો સમક્ષ દંડતાપૂર્વક સત્યને સાથ આપે છે મારી નજર સમક્ષ સેકડો દાખલા એવા બન્યા છે, જેમાં એક બાળુ માણસની સામે સપત્તિ, સ્વાધીનતા અને પ્રાણરક્ષાનો પ્રશ્ન હતો, અને બીજી બાળુ સત્યની રક્ષાનો પ્રશ્ન હતો પરંતુ અમારા બંધાના આશ્ચર્ય વચ્ચે તેણે સપત્તિ અને સ્વાધીનતાને ઠોકરે મારી, પણ સત્યનો પક્ષો ન છોડ્યો

વિદેશીઓએ તે વખતે કરેલી ભારતની પ્રશંસાના ચિત્ર સાથે આજના ભારતની સરખામણી કરો અને નૈતિકતાની પાછળ દોડવામાં કોઈ વર્ગ પાછળ રહી ગયો નથી માત્ર વેપારીવર્ગની વાત નથી સરકારી નોકરો પણ કર્ચા પાછા પડે તેમ છે ? ત્યાં પણ લાય અને રુસ્વતખોરીનું બજાર તેજ છે. નાના ક્લાર્ક (Clerk) થી મોટા અમલદાર (Officer) સુધી અધાય હોશિયાર છે જેના હાથે જેટલું ચઢતું, તેટલું લેવાનું તે કદી ભૂલે તેમ નથી અરજી ઓફિસર સુધી પહોંચાડવી હોય, તો બન્યા સુધી પટા-વાળાના હાથમાં રૂપિયા નહિ ચૂકે ત્યાં સુધી, અરજી આગળ જ વધશે નહિ. તેને આપણીના પૈસા આપી આગળ વધશો, પછી મોટા અમલદારનું તો મોં પણ મોટું જ હોય છે ને ? એ કહેશે કે અરજી ઉપર કઈક વજન (Paper weight) ચૂકા, નહિ તો જીડી જશે મિત્રારો કોઈ સીધો સાદો માણસ, પરંતુ ઉપાડીને તેના ઉપર ચૂકે તો તે શુધ્ધ જ ઠરશે. તેના ઉપર ચૂકવાનું વજન કયું છે તે તો તમે જાણતા જ હશો તેમાં વધારે કહેવાની જરૂર નથી તમે મોટે જ તેનો અનુભવ કદાચ કરી ચૂક્યા હશો.

ન્યાયવિભાગમાં પણ થી રિશ્તિ છે ? ત્યાં પણ બેટ મરવી પડી
જાને તો આ બધું સામાન્ય વાત થઈ ગઈ જેના ખીસામાં પેસાનું દોર
હોય તે બપોલમાં જઈ શકે છે તેની બપોલ જાગળ પણ વધે છે ન્યાય
ખસું પણ કદાચ તેની તરફ ધગશે કે જે બાબુ વગ્ન વધારે હોય. કામિયા
દાથી અશીર મુનો થઈ ગયો અને નિરપરાધી સાબિત થવું હોય તો કોઈ
હોશિયાર વકીલને સરણે જાય. તેની બેટ પૂજા બરાબર કરે. પછી ભુલ્યો,
કેવી સાહસી તે તમને બચાવે છે કાણ કે કામદો તે તેના ખીસામાં જ
હોય છે સૌથી પહેલાં તો તે શીખવાડી કે ડાક્ટરમાં મુનાની કમ્પ્લેન્ટ
ન કરેલા.

જાને તો વકીલ બોલ્યો કે કમવાન બોલ્યો. તે જેટલા બહાર શીખ
વાડી તેટલા જ બોલવાના એક બહાર બાધો પાડે નહિ. કારણ કે એટલા
ધૂરવે તો તે શરણ જવાળ છે તે આશેપીને કહે છે કે સર્વાનુ પરિત્યજ્ય
મામેકં શરણ વ્રજ અપરાધીની દૃષ્ટિમાં કમવાન તે કમવાન છે જ પણ
વકીલ પણ કમવાનથી બચમાત્ર પણ કિતરતો નથી વૈદિક દર્શન અનુસાર
કહેવાય છે કે હનરો પાપો કરીને પણ જો કમવાનના સરણે આત્મા જાય
તો તે બધાં પાપો (અપરાધ) માફ કરી દેશે. અહીં પણ જસ આ જ વાત
છે વકીલના અનુમત્તથી સવ અપરાધવાળો કદાચ એક દિનમાં નિર્દોષ વરતિ
સિદ્ધ થશે. જરૂર પડે ડોક્ટરનું પ્રમાણપત્ર (Certificate) પણ મળી જશે
પણ ત્યાં સુધી તો ચરમી કત્લી પડશે. પછી તો તે તમારી સેવામાં લેવાઈ
જ છે

અહીં તો કોઈ વકીલ કે ડોક્ટર નથીને ? નહિ તો તેમને એમ થશે કે
જાને બાબુ વ્યાખ્યાન અમારા હિપર જ આપવા માંડ્યું છે (અભાઈ
હસાહસ) પણ હું કોઈની મકિતગત ટીકા કરતો નથી કે તેમાં કિતરવા
માંડતો નથી પરંતુ જાને જેઈમાનદારીનો અવશ્ય દેખાઈ રહ્યો છે તેનાથી
અરેખર કુ બચાવ છે વકીલો જો તેમના કાર્મમાં સફળ થવા પ્રયત્ન હોય
તો તેમણે માધીજના આદર્શને પોતાનો આદર્શ બનાવી લેવો જોઈએ.
માધીજને સરઆવમાં વકીલાતને ધમી ક્યો દતો ત્યારે તે મહાત્મા નહોતો
જન્ય પછી તેમણે એવો નિયમ લીધો કે કાશે એક પેસો પણ ન મળે પણ
કોઈ ખોટો કેસ કામમાં નહિ લઈ કેમકે જ્યારે ખોટો કેસ લખા માટે
કોર્ટમાં જાય ત્યારે ત્યારે આત્મા કહેશે કે - માધી ! તું ખોટો છે
- જુદો છે તો તે વખતે હું કામદો પણ બૂલી જઈશ. તેમના સ્પર્ધક જઈ

સત્ય પ્રત્યે દેટલી નિષ્ઠા હોયેલી હતી ? સત્ય પ્રત્યે તેમને અડગ શ્રદ્ધા હતી તે કહેતા કે ઈમાનદારી એ સાચું મોતુ છે, તેને જોટલુ કાવે તેટલું તપાવે !

તિરૂલ્લુવર એ બહુ જ મોટા વિચારક થઈ ગયા તેમણે એક વખત કહ્યું હતું કે—“ દગાબાજીથી ધન એકઠું કરવું એ કાચા ઘડામાં પાણી ભરવા જેવું છે ” એ દેટલો વખત ટકશે ? પણ આજે તો બધા પ્રયત્નો એ જ દિશામાં થઈ રહ્યા છે ધર્મ સુધાને તેમા ઘસડવામાં આવે છે તેનો ઉપયોગ પાપને ઢાકવા માટે થઈ રહ્યો છે પણ યાદ ગળજે કે ધર્મ અને અનીતિ, બન્ને એકબીજાની વિરુદ્ધ દિશાના પ્રવાસીઓ છે ધર્મ, બધું સડી લેશે પણ અનીતિ બરદાસ્ત નહિ કરી શકે એ પણ નક્કી જ છે કે જે બકિતનું નૈતિક જીવન સુદર ન હોય તો, તેની ધાર્મિક ક્રિયાઓની છાપ જનતા પર બરાબર નથી પડી શકતી એક માણસ આવતી ટૂંને ખીમુ કાતરે અને મદિરા જઈને પ્રાર્થના કહે કે ઉપાશ્રયમા આરીને સમાયિક કરે તો એ પ્રાર્થના કે સામાયિકની શી કિંમત છે ?

નીતિ વિનાનો ધર્મ, એ પાયા વિનાનો મહેલ છે, એક મહાન છે, સાત માળની ભવ્ય હવેલી છે ફરસજીથી ચળકતી છે, દિવાલો પણ રંગ-રોગાનથી ચળકી રહે છે, દરિયાની ઠંડી હવા પણ તેમા આવે છે જે તે દસ હજારમા વેચાતું હોય તો તમે લેવા તૈયાર થશો ? ના દસ હજાર તો એક બ્લોકની પાછડી આપવી પડે છે ત્યાં આખું મકાન દસ હજારમાં મળતું હોય, તો તમે જરા પણ વિલબ નહિ કરો પણ પછી તમને ખબર પડે કે મકાન તો સુદર છે પણ તેનો પાયો માત્ર ટોઢ ફૂટ જ છે, તો શું પછી તમે તે ખરીદ કરશો ? ખરીદવાની વાત તો બાજુ પર રહી પણ એવું પાયા વિનાનું મકાન મફતમા ક્રાઈ આપે તો પણ તમે લેવા તૈયાર નહિ થાવ

આ તો મકાનની વાત થઈ હવે જરા જીવનની વાત સાંભળો ધર્મનો મહેલ જિઓ કર્યો વ્રત અને ઉપવાસની તેમા સજ્જવટ કરી દાનની ચળકતી-ફરસજીથી બનાવી સામાયિકનો મળલો પણ બાધ્યો પરંતુ તેમા નૈતિક જીવનનો પાયો એક ફૂટ પણ જોડો ન ગયો ! તો એવા મહેલની શી કિંમત મળશે ?

કપડું ગદુ હોય તો તેમા ઉપર રંગ સારી રીતે કેમ ચઢી શકે ? સારો રંગ ચઢવવા માટે, પહેલા કપડાને સ્વચ્છ કરવું પડશે જીવનને પણ આધ્યાત્મના રંગે રંગવા માટે પહેલા સ્વચ્છ બનાવો નૈતિકતા જળ પડે તેને સાફ

કરે. ધર્મને માટે નૈતિકતા એ પહેલી શરત છે જે પ્રાથમિક જરૂરિયાતની ઉપેક્ષા કરીને તમે આગળ વધવા જશો તો તમને સાચે જ સફળતા મળશે.

નીતિ વિનાનો ધર્મ લોકમાં ક્યારેય પશુ આર પામી શકતો નથી. મોટા પ્રમાણમાં પ્રીતભોજન ગ્રાહ્યવાર્માં આનુ દોષ જાતજાતનાં મિથ્યાનો દોષ જ્યાં જે સાકમાં ગીઠુ ન દોષ તો લોકો કહેશે કે કેવી સ્પર્ધા બનાવી? કાંઈ મળ ન આવી પરાંપર એ જરીતે ધાર્મિક ક્રિયાઓ દ્વંધાનમ કરી સામાયિકા કરતાં કરતાં મોં ઉપર મુદ્દપત્તીની દોરીની રેખાઓ પડે ગઈ જ્યાં પશુ જે નૈતિક જીવન ઉજ્જવળ ન દોષ તો લોકો કહેશે— જાણે જો! પૂરો જનમગત છે! કારણ કે જાતના સિદ્ધાંતને નહિ, આચરણને જુએ છે જાતના તમને એ નહિ પુછે કે તમારા આદર્શ કેટલા બિયા છે તે તો એ જોશે કે એ આદર્શોને તમે જીવનના વ્યવહારમાં કેટલા ઉતાર્યા છે! સિદ્ધાંત બનાવી લેવામાં કાંઈ વાર નથી લાગતી. વાર તો તેને આચરણમાં મૂક્યા સાચે છે.

સિદ્ધાંત જ્યારે આચરણમાં જાય છે ત્યારે વ્યક્તિની શક્તિની પરિક્ષા થાય છે તે વિના જીવેલી જુએ પામી સિદ્ધિતાની વાતે કરવી એની કશું કિંમત છે! નિયમ કામે નાનો બનાવો પશુ સંપૂર્ણ નિષ્કાચી તેનું પગલું કરો. તે સિવાય તમારું આવહારિક જીવન પશુ સુદર નહિ બની શકે. નીતિના કામે પશુ નિયમને, જીવનમાં ઉતારીને જુએ કે કેમ? આનંદ થાય છે મનન—નીતિની મર્યાદાથી એક ડગલું પશુ આગળ ભરવામાં દગર દગર વિધિઓને આમ ત્રણ આપવાનું છે કાંઈક વખત શબ્દિક સ્વાર્થને સતેવવા માટે માણસ બનીતિના માંહે ડગલું ભરે છે પશુ એ ડગલું ભરકર વિનાશ સંપન્ન બનીને આગળ જતાં તેને જ નડે છે.

એક વખતની વાત છે એક ભાઈએ સપ્તદશની બકસીર દવા શીધી કે ની રૈયાનિક રીતે તેણે પ્રયોગ કર્યો અને તેમાં તેમને સફળતા પશુ મળી પછી તેમણે તેનાં ઈન્જેક્શન કાઢવાં તેની કિંમત સોજ રૂપિયા હતી જ્યાં લોકોમાં તેની ખપત વધતી ગઈ કારણ કે એ ઈન્જેક્શનથી, મરવા પડેલાં જોડાં જ્યાં જતા દવા. સોજ રૂપિયામાં જીવ બચી જાય તો એ સોરો કાંઈ મેયો નથી.

ત્યારે એ કંપનીની ખાનિ પ્રસરવા માંડી મોટા પ્રમાણમાં ખોરી આવવા લાગ્યા ત્યારે બી ન વેપારીએ તેનું કે આ વેચારખા ખાતર (Income) જુમ છે તેને તે ઈન્જેક્શનની એક શીધી ખરીદ કરી. તે પ્રમાણે તે જ

આકાર અને પ્રમાણના ઈન્જેક્શન તૈયાર કર્યા લેખક પણ એવું જ હતું. પરંતુ, દવાના નામે, તેમા રગીન પાણી જ ભરેલું હતું. ઉપરનાં લેખક તો બધે સારા હોય છે પણ અદર શુ ભર્યું છે ? લેખક તો સામાયિકનું લગાડ્યું છે પણ અદર સમભાવનું તત્વ છે કે ખાલી પાણી, તે તો તમે જ વિચારજો

પૈસાની પિપાસા શુ શુ નથી કગવતી ! નવી કંપનીએ ઈન્જેક્શન તૈયાર કર્યા અને આઠ રૂપિયે વેચવા શરૂ કર્યા દુનિયાને તો સગતું પણ જોઈએ છે. એક વસ્તુ આઠ રૂપિયામા મળતી હોય તો તેના સોળ અર્થવા એ તો મૂખીની ગણતરીમા નામ નોધાવા જેવું છે. આની હરીફાઈ (Competition)મા જૂની કંપનીને હારી જવું પડ્યું કારણ કે તેને આઠ રૂપિયામા વેચવાનું પરવડે તેમ નહોતું તેમ, સોળ રૂપિયામા ડોઈ ખરીદનાર નહોતું હેવટે નવી કંપની ચાલી અને જૂની કંપની એમી ગઈ

બહારની દુનિયા, કક્ત લેખક જુઓ છે તમે પણ લેખક જ જુઓ કે તેની અદરનું તત્વ પણ જુઓ છો ? લેખકના ચળકાટમા તમારી આખો બૂલાવામા ન પડી જાય તેનું ધ્યાન રાખજો તમે લેખકના નહિ, તત્વના આહુક બનો એ લેખક અને રગીન પાણી ઝેરને ઉતારી નહિ શકે એનાથી તો જનતાની સાથે દગો થાય છે કોઈ બિચારાના બાળકને સાપ કરડ્યો હોય અને તે આવું ઈન્જેક્શન લાવે અને અપાવે, તો એ રગીન પાણી શુ સાપનું ઝેર ઉતારી, જીવ બચાવી શકશે ? તે બિચારો પિતા પોતાના ભાઈને દોષ દઈ બાલુઓ પાડ્યા કરશે

આ કેટલું મોટું પાપ છે ? બેળસેળ તો દરેક વસ્તુની ખરાબ છે પરંતુ, તેમા ય દવાઓમા આવી જાતની દગાખોરી કરવી, એ બહુ જ મોટું પાપ છે બિચારા દર્દીના મનમા એમ હોય છે કે તે દવા લેતો રહે છે, પણ ખરેખર તો તેના પેટમા દવાને બદલે આક્રમ્ય ટુકડા જતા હોય, પછી રાખનો આરામ થાય ? આવી દગાખાજ તેના પ્રાણુ હરી લે, તેની જવાબદારી કોની રહેશે ? પૈસાના ગુલામો આવા પાપની તરફ પણ કદી જોશે ?

એક કહેવાત છે કે “ અર્થી દોષો ન પશ્યન્તિ ” અર્થાત્-લોભીને મનથી કોઈ પાપ નથી એક દિવસ, એ કંપની ઉપર એક બ્યકિતનો ફોન (Telephone) આવ્યો- “ ઈન્જેક્શનની જલ્દી જરૂર છે કોઈની સાથે જલ્દી મોકલી આપો ” રોઠનો દીકરો ઈન્જેક્શન લઈ ત્યા પહોંચી ગયો.

તેણે જોયું તો એક જાવીસ વર્ષના મુવાન પડેલો હતો. તેને નામે ૪૫ થયો હતો. ઘુસ્ત જ ડોક્ટરને બોલાવ્યા

પિતાને આજી હતી કે હમણાં દીકરા આંખ ઉઘાડશે. પણ દીકરાએ હમેશને માટે આંખો મીચી દીધી દીકરાને મરતો જોઈને મા પજી જાઈને રોષ પડી બીજી તરફ તેની ઘુસ્તની પરણેલી પત્ની પટકાઈ પડી. મા બાલુ તેના પિતાની આંખમાંથી આંસુ વધી રહ્યાં હતાં. સંકુપ દીકરાએ જ કરુણ વાતાવરણ જોયું તો તેનું હિત દત્તો પડ્યું. તેણે ઘેર જાતી માખી કહ્યું— આપા! આ ધધો તો જુડુ ખોડો છે આ મૂકી દો આજુબજુ સરખા સ્વાધર્મ લીધે કોઈના પ્રાણ જીવ એ તો ભયંકર અપરાધ રહ્યા.” આપે કહ્યું દીકરા! તને હવે ખમર નથી કે પૈસા કેમ કમાવશ છે આવી ધર્મની વાતો હું જાણી શીખી આપ્યો? કાલથી ઉપાધ્યયનાં નિર્ધારિત અને ધર્મ તો તેના ઠેકાણે કરવાની વસ્તુ છે જો રાત અને દિવસ ધર્મ જો કરેશ તો જીવે મરવાના કાલ આવશે.

માખી કાલે બેટલુ કાઈ ન ચાલ્યું એક દિવસ એ જ ઉકારો પોતાના મિત્રોની કાલે સહેલગાહ (Picnic) માટે ગયો હતો. સાંતા જાક્વી વખતે તેના પગે કાઈએ ૪૫ માથો. બેટરી (Battery) થી જોયું લે કાલે ઝેરી સાપ હજી જઈને જઈ રહ્યો હતો. તેના મિત્રો ગભરાયા. તેને ઉપાદીને ઘેર લઈ આવ્યા. આપે પોતાના એકલા એક દીકરાની મા હાલ જોઈને તે જવાચક થઈ ગયો. તે દેડતો જૂની કંપનીમાં ગયો અને કહ્યું— “સોળ રૂપિયા લો અને અને એક ઈન્જેક્શન આપો. મારા દીકરાને સાપ કરે કરડ્યો છે જૂની કંપનીમાં મારી કહ્યું— બીજાના ઉકારાને સાપ કરે તો તમે ઈન્જેક્શન આપો છો અને તમારા દીકરાને માટે ઈન્જેક્શન લેવા તમે અહીં કેમ આવ્યા? ખરી વાત તો એ છે કે તમારી કંપનીની દરિયાઈ લીધે જામારો માલ માલી ન રહ્યો એટલે જામે મતાવવાનું જાય કહ્યું છે.”

સેઠે કહ્યું— જોઈએ તો જાવીસ લો પણ એક માટલી અને તમે તેમ કરીને પણ આપો. પેલાએ કહ્યું— તમે જાવીસનો આપો તો પણ કે આપી શકો તેમ નથી કારણ કે મારી પાસે સ્વેકર્મા જ નથી.

નવી કંપનીના માલિક પાંડો આવ્યો. તેની ફુકાનમાં સેઠે માટલીઓ પડી હતી. પણ તે બી નને માટે હતી કાલે દુનિયા ન જાણે પણ તે ખેતે તો જાણતો / હતો કે તેમાં રંગીન નણી / બરફું છે તે ચા કામની! ઉપર ૭ કલાકમાં તેના પુત્ર દેહ ઉઠી ગયો.

કુદગતે તેને જામરી લપડાક લગાવી દતી જેના ઘરમા અનીતિનાં પગલા પડ્યા, તે ક્યારેય મૂળે મુઠ શકે ? બીજાને રાગવાર, પોતે ક્યા મુઠી હસતો રહી શકે ? એક કવિએ કહ્યું છે -

જેવી કરે છે કરણી, તેવી તુરત ફળે છે,
બદલો લાલ્લા મુરાનો, અહીં ને અહીં મળે છે

કુંગળી ખાઈને કોઈ એલચીના ઓડકાર લાવવા ઇચ્છે તો શું તે ખતી શકે ? આગ પર હાથ રાખી, પંછી ભગવાનને પ્રાર્થના કરે કે જેજે મારો હાથ ન બળે ! ખોટા કામ કરીને માણસ એમ ઇચ્છે કે તેનાં કાયાં ફળ ન મળે, તો એ કદી પણ ખતવાતુ નથી મગન ચાલનાર જીવે ચકતો જાય છે, અને ફોવા ખોદનાર નીચે જતરતો જાય છે તમે જ નિર્ણય કરો કે તમારે કયે રસ્તે જવું છે

હાલકામાં જે ઓર્થ છે, તે જ કડજીથી નીકળવાતું છે બાજરીનો લોટ નાખી પછી ભાત કાઢવાની આશા રાખે, તે ક્યાથી સકળ થશે ? જીવનમાં મુશ્કેલીનો આટો ભેજવી પછી તમે પુણ્યના મીઠા ભાતની આશા રાખો તો તે આકાશકુસુમવત્ છે કુઝામાં મીઠું ભરી તેમાં ગુલાબનો છોડ રોપનાર શુદ્ધિગાળી નહિ કહેવાય તેવી જ રીતે, બીજાના હક્ક, હિતોને કચડી નાખી તેમાં ધર્મનો છોડ ઉગાડવાની ઇચ્છા રાખનાર ક્યાનો શુદ્ધિમાત છે ?

સમય ખૂબ થઈ ગયો છે ઘડિયાળ આગળ વધે છે છતાં એક વાત પૂછવાનું મન થાય છે વીહી ઝેર એકઠું કરે છે અને દુનિયાને ઝેરી ડબ્બે છે મધમાખી, મધ એકઠું કરે છે, તે દુનિયાને મિઠાસ આપે છે હવે શું કરવું ? વીહીની માફક ઝેર જમા કરવું કે મધમાખીની માફક મધ એકઠું કરવું ? મને ખાતરી છે કે તમને પહેલી વાત પસંદ નહિ હોય. હું એ જ ઇચ્છુ છું કે તમે જીવનમાં નૈતિકતાના મધનો સત્રહ કરો અને દુનિયામાં તેની મિઠાસનો ફેલાવો કરો

તા ૧૧-૧૦-૫૯,

જૈન ઉપાધ્યય, માહુડા.

પશુની તથા શેઠશીનો કંકડ નાખેલા તે તે ખાઈને માલુ હતો. પણ માનવીના સજામાં એમ નથી. તેની તરફ એ રીતે શેઠશીનો કંકડ નાખેલા તે તે જાણે મરવાનું પસંદ કરશે પણ એવી રીતની શેઠશી તે શું પણ મિષ્ટાન્ન સુદનિ ઠોકરે મારશે ઘાળીમાં સૂતરી રીતે પીરસાઈને અવસ્થિત રીતે ભોજન ખાવશે, તે જ તે ખાવા બેસશે. કારણ કે તે સૌંદર્ય પ્રિય છે સૌંદર્યમાં પણ એક આકર્ષણ છે જે હૃદયમાં પરિવર્તન લાવે છે.

મુનિવ્રત સૌંદર્ય ધર્મસ્થાન અને ધર્મોપકરણનું સૌંદર્ય જેનું ધર્મની પ્રભાવના કરે છે આગમ પણ વાતનાં સાક્ષી છે એનાથી મુનિનાં સૌંદર્યો અનંત સમ્રાટ શ્રીકૃષ્ણના જીવનની અધારી ગ્રાહમાં સત્ત્વનાં કિરણોને પ્રવેશ કરાવવામાં બીજા કોઈની સાથે અનાથી મુનિવ્રત સૌંદર્ય પહેલું નિશ્ચિત છે જે શ્રીકૃષ્ણને જોઈને સાધુ અને સાધ્વીઓના મનમાં એક અશક્તિ પેદા થઈ ગયેા હોય. જે સૌંદર્યની તેમજે મારા અપાજા જ નહિ, પરંતુ તેના સૌંદર્યની પ્રાપ્તિ માટે અકલ્પ (નિષાણ્ણ) સુદાં કર્યો હોય અને તેના જ્ઞાનમાં પોતાની અણુભાસ આપનાઓને પણ ખાક કરવા તૈયાર થઈ ગયેા હોય. તે જ સમ્રાટ મુનિના સૌંદર્યને જોઈને અક્ષિત થઈ ગયેા હોય. તેના કંકડમાંથી સ્વર નીકળે છે —

મહો થળ્લો મહો રૂર્વ મહો મજ્જસ્સ સોમયા ।

મહો વૈલી મહો મુલ્લિ મહો મોગે અલગયા ॥

— ઉપરપ્રખ્યાન સૂત્ર અ. ૨ ગા. ૫-

રામ કહે છે કે—મહો । આ મુનિનો કેવો વણ છે કેવું ૨૫ છે મી

સૌમ્યતા છે । તેમની ઠામા, નિર્વૈભવતા અને બોબો પ્રત્યેની અસંગત, ખરે-ખર, ચક્રિત કરી નાખે તેવી છે મહાગુનિના આ સૌંદર્યમા કુદરતી સ્વાભાવિકતા છે, લીપટીક અને પાવડરની બનાવટી ચમક નથી, કે જેની પાછળ આજે મુખઈ ઘેલુ થયું છે કુદરતી સૌંદર્યને જો ખોઈ નાખ્યું તો પછી, નકલી કયા મુખી ચાલશે ? આ વાસ્તવિક સૌંદર્ય હતું, જેણે સંભાટને આકર્ષિત કર્યો હતો.

આગમોમા, આચાર્યપદ કાને આપલું તેનું વર્ણન આવે છે તેને માટે યોગ્ય પાત્ર ખોળી કાઢવાનો આદેશ છે તેની બધી યોગ્યતાઓમાં એક યોગ્યતા એ પણ છે કે તે “સ્વ સંપન્ને” અર્થાત્ સૌંદર્યશાળી હોય તેનું કારણ એ છે કે આચાર્ય, સંઘના નિયામક છે બહારનું કાંઈ પણ આવે તો તેને સૌથી પહેલો પરિચય તેમનો થાય છે વ્યક્તિની આખો સીધી હૃદય ઉપર પડતી નથી પહેલા તે શરીર ઉપર પડે છે ત્યાં જો તેને કાંઈ આકર્ષણ જેવું જણાય, તો પછી તે હૃદય સુધી પહોંચવાનો પ્રયત્ન કરશે તે સિવાય, પહેલી જ ઠાણે જો તેના મનમા ધૂણા થઈ, તો તે આગળ શી રીતે વધશે ?

પ્રદેશી રાજા જેવા ફર રાજાને પણ, મહામુનિ દેશીકુમારનું સૌંદર્ય આકર્ષિત હતું જરા માદ કરે તમે રાયપસેણીય સૂત્ર તો સાબળી ચૂક્યા હો, ન્યારે ચિત્ત સારથી, તેના રથને ઉઘાન તરફ વાળતો હતો ત્યારે, તે માત્ર તેના રથનો જ નહિ, જીવનનો પણ સારથી હતો તેણે તેના જીવન-રથને એવો વાળ્યો કે તેના કાયાકલ્પ અર્ધ ગયો પ્રદેશી રાજા, વિશ્રામ લેવા માટે ન્યારે રથમાંથી ઊતર્યો ત્યારે ઉઘાનમા મહામુનિ દેશીકુમારને વિશાળ જનસમુદાયની સમક્ષ પ્રવચન કરતા જોયા પહેલા તે તેમને માથું મુડાવેલ અને મૂર્ખ સમજે છે પણ પછી, તેમના શરીર તરફ નજર પડતા, તેના વિચારના વહેણુ બદલાઈ જાય છે તે વિચાર કરે છે કે-“કેટલો સુંદર આનો દેહ છે, કેટલો તેજસ્વી છે । તે શું ખાતો હશે ? રાજા પ્રદેશીના જીવનને નવો વળાંક આપવામાં, આમ, દેશીકુમારનો અલૌકિક તેજથી ભરેલો દેહ, પહેલો હતો બને છે મુનિમા સૌંદર્યની સાથે સ્વાભાવિકતા પણ છે કૃત્રિમતા તેમને જરા પણ સ્પર્શી નથી સૌંદર્યના કૃત્રિમ સાધનો અપનાવવાને માટે જૈન ધર્મ જરા પણ છૂટ આપતો નથી ફેશનને માટે તે ઈન્કાર કરે છે તે કહે છે -

“વિમૂસા વચ્ચિયં મિષ્ણુ કમ્મં વંધર્હં ચિષ્કજ્જં ।”

દસવેં સુત્ર

અમોત-વિશુદ્ધા એકમે સરીતી સાન્નસભવટમાં રહેનાર સાધુ મૌન્ય કર્મ બધે છે-તેને કર્મનાં પ્રજાત બધાન થાય છે. દેહની સંભવટ સાધન મનની દેહસક્રિયને પ્રજાત કરે છે. કારણ કે દેહ પ્રત્યે જો અતુરતા હોય, તે જ તેની સંભવટ માટે પ્રયત્ન કરશે.

દેહન ધર્મ કહે છે કે દેહ સાથે નહિ, શિદ્ધાતીતની સાથે પ્રેમ કરેલ. હાલકાન્ય માળખા સાથે કરવામાં આવતો પ્રેમ વિશુદ્ધ અને સ્વાધી નથી હોતો. આ દેહ એક કિન્નર તો રાખ બનવાનો જ છે. પછી તેની સાથે પ્રેમ કરીને કૌર્મશુ પ્રિયારથી ? જો પ્રેમ ક્ષેત્રે હોય તે આત્માની સાથે કરે. કે જેને સમ્પત આનંદ ક્યારે પણ મળે જતો નથી.

દેહન તો ક્યાં પણ ન જોઈએ. પછી ધ્વનિક ઉપકરણોની તે જલ જ ક્યાં ! તે તો તંત્રન સાદાં અને સાદાં હોવાં જોઈએ. તેમાં પણ દેહન દાખલ થઈ તો પછી કહેવાનું શું રહ્યું ? જો મોહમાં લાગવા માટે, મેહોક્ષ દેહ વેશનો ત્યાગ કર્યો અને સાદાઈમાં આવ્યા પછી તેજ ઉપકરણોને ધારી મહારી, તેમાં મોહ પામવાનો કોઈ અર્થ નથી. આ તો એવું થયું કે ઉપવાસ માટે અનાજનો ત્યાગ કર્યો કર્યો પણ તેના બદલે બીજી બીજી વ્યવસ્થા આવી !

આ થત આપણી માતાએ અને મહેનેને વધારે લાગુ પડે છે અને પ્રેમમાં પછી મહેને મુદપત્તી ઉપર જરીત વેશણા કરે છે તેની આ બાહ્ય ચળકતી પટ્ટી (Border) પણ લગાડે છે. તે એટલા માટે કે કુદરતની સાથે સામ્યવિકાસ પણ ચળકાટ આવે પ્રમાણનિષ્ઠ (પૂજણી)ને પણ વિવિધ રંગ વડે રંગે છે. પછી તેના ઉપર એટલી મમતા થાય છે કે તેની રક્ષા માટે તેના ઉપર નાની માથરી પણ પહેરાવે છે. પૂજણી તે હલેની રક્ષા માટે છે પણ દલે તે પૂજણીની રક્ષાની તેને ચિંતા થાય છે !

આનો અર્થ એ નથી કે ધ્વનિક ઉપકરણોને અર્ધરાખવાં. જોન ધર્મ એક માણસ સાધુને દેહનથી બચવાનું કહે છે. તે બીજી તરફ મહાશી પણ દૂર રહેવાનું કહે છે. જોન ધર્મ દેહનમાં નથી માનતો તેનું કારણ એ છે કે તે મરેા પણ નથી. આમગોના જાણકારો તો શું પણ દરરોજ પ્રતિમલ કરનારને પણ આ તથ્યનો સારી રીતે પરિચય હશે, સમ્યક્તિ મ જોની ઉપરિનાં મોઢ સ્થાન બનાવ્યાં છે તેમાં મોઢે જાને એવા પદાર્થો છે કે ? અર્ધ દાર છે અને હેનટમાં તો એક પદ આવે છે. સ્વપ્ન મણ્ડર ઠાવે શું યા” એટલે કે જોટલાં પણ અહીંનાં સ્થાન છે તે બધાં, ઉપરિનાં

ધ્યાન છે સાચા સાધુને જીવહિસાથી બચવા માટે, આ બધા ધ્યાનોથી બચવું પડશે આમ જતા, “જૈન ધર્મ” ગદો છે ” એમ કહેવું એ “સૂર્ય” અધકારમય છે” એમ કહેવા બરાબર છે.

નદા રહેવું એ નુકસાનકારક છે તેમ, સૌંદર્યની પાછળ દીવાના બનવું એ એથી ઓછું નુકસાનકારક નથી પણ આજના માનવીની આખો સૌંદર્ય પાછળ ધેલી છે માટે તો પૈસા ખર્ચીને પણ બનાવટી સૌંદર્યના સાધનો ખરીદ કરે છે જેટલું તેજ વાળમા નાખે છે, તેટલું કદાચ પેટમા નહિ નાખતા હોય મો ઉપર ઝો અને પાછિડર લગાડવા નખોને રગવા અને હોઠો ઉપર લાલી (Lipstick) લગાડવી આ બધું સૌંદર્યનું પ્રદર્શન નહિ, તો શું છે ?

આ દેશની નારીઓએ પોતાનું રૂપ ખીજાને ન બતાવવા માટે સળગતી આગમા બળી મરવાનું પસંદ કર્યું હતું ચિંતોડનો જવલત ઈતિહાસ તમારી યાદદાસ્તમાંથી ખસી તો નહિ ગયો હોય વીર પદ્મિનિ સામે, માત્ર અરિસામા અસ્લાઉદ્દીનને પોતાનું સૌંદર્ય બતાવવાનો પ્રશ્ન હતો તેને માટે ખીજે રસતો માત્ર અગ્નિમા કુદી પડીને તે સૌંદર્યની રાખ કરી નાખવાનો હતો તેણે ખીજે રસતો પસંદ કર્યો અને જીવતી, ચિંતામા પ્રવેશ કરી બળીને મરી ગઈ પણ પોતાના સૌંદર્યનું પ્રદર્શન કરવાની વાતનો સ્વીકાર ન કર્યો આજ દેશમા આજે હોઝોએ સૌંદર્યનું પ્રદર્શન થાય છે સૌંદર્યની પ્રતિયોગીતા થાય છે કેટલી લજ્જતની વાત છે કે નારી પોતાની લજ્જતનો ત્યાગ કરી રહી છે !

ભારત, આત્માર-પ્રધાન દેશ છે તપ અને ત્યાગના ક્ષેત્રમા તે વધારે આગળ પડતો રહ્યો છે સ્ત્રીઓએ તેમા મહત્વપૂર્ણ ફાળો આપ્યો છે ભારતના સારકૃતિક ઈતિહાસના અનેક પાનાઓ, ભારતના ઊંચાની શીલનિષ્ઠાથી શોભી રહ્યા છે તેમણે સદાચારના મૃત્યુ કરતા, પોતાના મોતને વધારે મહત્વ નથી આપ્યું સદાચારને માટે તો તેમણે પોતાના હાથે જ મોતનું સ્વાગત કર્યું પણ શીલબળજી હાથોને તો તિરસ્કારની નજરે જ જોયા છે જ્યારે શીલ અને સૌંદર્ય એ બેની વચ્ચે પસંદગી કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો ત્યારે તેમણે સૌંદર્યનું બલિદાન ઈર્ષી શીલની રક્ષા કરી

જૈન ઈતિહાસ કહે છે કે જ્યારે, ધાહીના સૌંદર્યને જોઈને, ચક્ર-પત્તી સમ્રાટ ભરતનું હૃદય આકર્ષિત થવા માણ્યું ત્યારે, દેવી ધાહીએ કંઠાર તપની સાધના કરી અને એ તપની જવાબમા સૌંદર્યની આહુતિ

આપી. આને એ બાદની ઉત્તરાધિકારિણી (વારસદાર) બહેનને શરિર સ્વચ્છારવામાં રોજ દોઢ કલાક બેઠાં છે.

સૌંદર્યનું બિનજરૂરી પ્રદર્શન, હંમેશાં વાસ્તવને ઉત્તર્જિત કરવાનું કામ કરે. એવું જાણી શકાય છે કે તે આ જાતનું પ્રદર્શન જ ગુચ્છી રીતે પ્રોત્સાહન આપે. આને સહેશમાં જનતા ગુચ્છીરીતના બનાવવાને માટે વિકૃત માનસ તો જવાબદાર છે જ. પણ ફેશન પણ તે માટે જોડાઈ જવા દાર નથી એક બાજુમાં એ વાંચ્યું હતું કે એક ડેકરી કોમેનમાં જતી હતી. તેણે એકદમ બારિક સાડી પહેરી હતી. મોં ઉપર પાઉચર અને હેઠ લાલી સગાડેલી હતી. તે ઉપરાંત એક વાત તેણે કમ્પ્લેન્ટ કરી હતી. તેણે પોતાના વાળમાં વીજળીના દીવા (Bulb) લગાડવા દેતા. તેના ખીસામાં બેટરી હતી તે ચામે ત્યારે થોડોક વખત બાજુ ચમકે અને થોડી વારે જુસ્સું જાય.

હવે તમે જ કહો કે આ બધાની પાછળ તેની કઈ લાગણી કામ કરી રહી હશે? સૌંદર્યનું પ્રદર્શન નહિ. તો આ બીજું શું છે? એટલું જ નહિ પણ સૌંદર્યપિપાસુઓને આ મૂક-આમ ત્રણ છે.

કુદરતી સૌંદર્ય કણ્ઠમાર્ગે નથી માગતું. એટલા માટે તે પ્રત્યક્ષમાં વધુ વખત ટકી રહે છે. કૃત્રિમ સૌંદર્યના કળાકાર જુદું જ એવું બાકુન લઈને જ મે છે. તમે મુબારકના નામરિશા જે. મુબારકના નામજ મોહમ્મદ છે તે ક્યારેતનાં કુદરતમાં કુદરત નમશેમાંનું એક ગણાય છે. પણ તેની કુદરત સ્વાભાવિક છે કે બનાવડી? તમારે કહેવું પડશે કે આ કુદરતમાં કૃત્રિમતા જણાય છે. જગલનું સૌંદર્ય સદંતર અને સ્વાભાવિક છે એટલા માટે તે રવિવારે તમારી મેટરમાંથી જો નાસીક અને ખુબ તરફ દેખતી હોય છે કે જો તમે તમારી વનરાજીનાં કુદરતી સૌંદર્યનાં આનંદ લઈ શકો, એટલું તો નક્કી છે કે બનાવડી વસ્તુ માનવમનને વધારે વખત સુધી આકર્ષિત નથી રાખી શકતી. એટલે જ તે કુદરતી વસ્તુને શોધે છે.

સૌંદર્યની સાથે સદંતરતા એને સદગુણ હોય તો તે હજાર રત્નો જની જાય છે. પણ તેમાં કૃત્રિમતા અને કુચ્છી ભાગે તો તે આત્માનું નષ્ટ છે. તમે સૌંદર્યને પારખવાની દષ્ટિ ફેળવો. સૌંદર્યના સાચા પરિચય કાળધાણ રત્ન ઉપર વિશ્વાસ રાખતો નથી તે આમને રત્નને નથી જોતો. હજાર રત્નને જુએ છે તે ઉપર ઉપરથી નહિ. હા હા સુધી જુએ છે. આજ ઉપરજથી રીતે જોનાર, કાળધાણ રત્નમાંજ આધાર જાય છે.

પણ તે ભૂધી જાય છે કે કાળા કેશ, સિરની શોભા વધારે છે, વ્યાખની કીકી પણ કીળી છે, છતાં તે પસંદ છે કે નહિ ? શરીરનો કાળો વર્ણ પાપના ઉદયથી મળે છે અને ગૌર વર્ણ પુણ્યના ઉદયથી, એમ તમે માનો છો ? પણ એવી કોઈ વાત નથી કાળા વર્ણવાળા માનવીઓ પણ ઝળકયા છે, જેમની પાસે પ્રમળ પુણ્યનો સચ્ચ હતો, એવા તીર્થ કરો પણ કાળા વર્ણવાળા થયા છે

અર્હત અરિષ્ટનેમિ શ્યામવર્ણના હતા, મર્યાદા પુરુષોત્તમ શ્રી રામ પણ શ્યામવર્ણના હતા અને ભારતના રાષ્ટ્રપતિ ડૉ. રાજેન્દ્રપ્રસાદ પણ શ્યામવર્ણના છે શ્રી કૃષ્ણ પણ કાળા હતા છતાં આખું યજ્ઞ તેમના ઉપર મુગ્ધ હતું તમે રૂપની જાળમાં ન ફસાતા ગુણના પરીક્ષક બનો રૂપ સર્વત્ર અને સર્વને માટે પૂજ્ય બનશે એવું કોઈ નથી પણ ગુણો તો સર્વ જગાએ પૂજ્ય છે કહ્યું છે કે—“ગુણા સર્વત્ર પુજ્યસે ।”

પૈસાવાળો તો પોતાના સગા, સબધી કે કુટુંબ પરિવારમાં પૂજ્ય છે, પણ ગુણવાન તો સર્વ જગાએ પૂજ્ય છે હરિકેશી મુનિ ચાડાળના કુળમાં જન્મ્યા હતા અને તેમના રૂપને માટે કહ્યું છે કે તેમના દેહનો રંગ કાળો મેશ જેવો હતો, શરીરની રચના પણ વિચિત્ર હતી. કોઈ જાતની પણ સુદ્ધ રતા નહોતી, છતાં દેવતાઓ સુદ્ધ તેમની ઉપાસના કરતા હતા કારણ કે તેમની પાસે આત્માનું સૌંદર્ય હતું જે કદાચ તે મહામુનિ સદેહે અહીં આવી જાય તો, આપણા રૂપના ઉપાસકો તો દોડીને લાગી જશે પણ હું તો તેમને શ્રદ્ધાસહિત વદન કરીશ

કાળા રંગથી ડરવાતું શું છે ? કાળી રાતે જ તારાઓ અમકે છે કાળા અધારમાં જ રેડીયમનો ચળકાટ વધે છે સોનાનાં ચળકાટ છે, તેનો રંગ પીળો છે, પણ ગરમીના દિવસોમાં તમને ખૂબ તરસ લાગી હોય, હોઠ સુકાઈ જતાં હોય, તે વખતે કોઈ તમને સોનાની માટલીમાંથી પાણી લાવીને આપે તો તમને ચીડ ચડશે પણ જો કાળી માટીની માટલીમાંથી પાણીનો એક ગ્લાસ મળશે તો તમારું દિમાગ તર ચઈ જશે તમે રૂપનાં નહિ, ગુણના ઉપાસક બનો આજના દિવસને રૂપ ચતુર્દશી કહેવાય છે અને આજે તમે રૂપની ઉપાસના પણ કદાચ કરશો અહીંની તો મને ખબર નથી, પણ મધ્ય ભારતમાં તો આજના દિવસે રૂપને શણગારવામાં આવે છે શરીરને ચોળી-મસળીને ધૂવે છે, પછી નવા ડ્રેસ પહેરે છે પણ હું તો કહું છું કે રૂપને શું કરવા, ગુણને સમ્મનો.

પુણ્યના પ્રભાવે જોને સૌંદર્ય પ્રાપ્ત થયું છે, તે જો જુઓ કે ક્યાં

હતા છતાં આજે તે ભારતીય સાહિત્યમાં જીવત છે, તેનું કારણ તેમનું રૂપ નહિ, તેમની કાવ્યપ્રતિભા છે.

કસ્તુરી પણ કાળી હોય છે પણ છતાં કોઈએ તેને ખરાબ નથી કહી. તમે તો જિએ લાવ આખી તે ખરીદ કરો છો કાચલની પાસે ક્યુ સૌંદર્ય છે કે ને ભારતીય કવિઓની કાવ્યધારામાં ચમકી જોડી છે? કવિઓના મનમાં તેણે જે સ્થાન મેળવ્યું છે તે તેના રૂપના જોરે નહિ, પણ પોતાના કંઠની મધુરતાને કારણે પ્રાપ્ત કર્યું છે.

આજ સુધીના ઇતિહાસમાં એક પણ વ્યક્તિ રૂપના જોરે જિએ ચઢી શકી નથી કારણ કે રૂપ એ કોઈ વિકાસ માટેનું અનિવાર્ય સાધન નથી છતાં સ્વામ વર્ણના માનવીઓની વાત તો સાંભળો.

એક છોકરો રંગે જરા સ્વામ હતો ન્યારે તે બીજા છોકરાઓ સાથે રમવા જતો, ત્યારે બધા તેને ના કહેતા કોઈ તેની સાથે રમવા તૈયાર થતું નહોતું. ઉલટી બધા તેની મજાક ઉગ્રવતા અને તે પણ ખોળાઈ જતો આ અપમાનથી તેનું દિલ રડી પડતું તેને જોઈને બધાના મો ચઢી જતા.

એક હાથી (Negro), એ કહ્યું છે કે-હું ખ.ઉ છું, કમાઉ છું, લઉ છું, આપુ છું, સાબણું છું, સલાળાવુ છું, કોઈને હું મારુ છું તો કોઈની બે ખાઈ પણ લઉ છું મારે પણ આંખ, કાન, નાક બધું છે. મારી સામેના બગલામાં મુલતાની કુદબ છે. પોરશની ઓદિસમાં ગૌરવર્ણના કોદા છે ન્યારે હું તેમની સામે બઉ છું ત્યારે તેમના નાકના ટેરવા ચઢી જાય છે કારણ કે હું કાળો છું, કાળાની બધા નફરત કરે છે પણ કાળી દ્રોણ અને કાળા બાળુ તેમના ગળામાં જલ્દીથી જિતરી જાય છે કાળા મરીની તેમને જરૂર પડે છે અને લખવા માટે કાળી શાહીનો ઉપયોગ થાય છે.

કાળી વસ્તુઓ પ્રિય છે પણ કાળા માણસો પસંદ નથી. એટલા માટે તો તેમનો ઉપહાસ કરવામાં આવે છે.

હા તો તે કાળા બાળકની બધા હાસી કરતા એક દિવસ એક કુચ્છા-વાળો રંગબેરંગી કુચ્છાઓ લઈ કુટપાથ ઉપર જિઓ હતો તેના હાથમાંથી પીળા રંગના કુચ્છાની દોરી પૂટી ગઈ અને તે આકાશમાં જિએ જવા લાગ્યો. છોકરાઓ તાળીઓ પાડતા હતા. પછી તેને લાલ રંગના કુચ્છામાં ગેસ ભર્યો અને તેને છાડ્યો તો તે પણ જિડવા માડ્યો પછી કાળા રંગના કુચ્છો લઈ તેમાં ગેસ ભર્યો, તો તે પણ જિડવા માડ્યો બાળુમાં જિએલા તે કાળા

છોકરાએ પૂછ્યું- શું આ કાળા રંગનો કુચ્છો પણ બીજા રંગના કુચ્છોને જેટલો જ સારો પહેરી શકે ?

કુચ્છાવાળો હસીને કહે- કાળો શું ? પોતો જ, ઉપર ચક્રાવી ચક્રિત તે રંગમાં નથી પણ બેસમાં છે જેમાં જસ બરવામાં આવશે તે ઉપર હાલી શકશે "

હવે તમે સમજી ગયા હોશો કે કાળા આવવા માટે રંગ કે રસ નહીં પણ સદગુણોની આવશ્યકતા છે જોન દારૂન લાગે ત્યાં માટે આત્મની વિકાસને મદદર આપે છે સરીરના વિકાસને નહીં.

એક વખત જીતમત્સ્યમાંએ સમયન મહાવીરને પૂછ્યું- પ્રભુ! કયું કારણજને મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે ? સામા સરીરવાળો જાણી શકે છે કે નહીં ? કે દુઃખ સરીરવાળો ?

તેના જવાબમાં પ્રભુએ કહ્યું- પાંચસો ધનુષ્યની ભવગાહનાવાળો જ શ્રેષ્ઠમાં જઈ શકે છે અને બીજી હાથની કમ્પાસવાળાને માટે પણ શ્રેષ્ઠમાં હોવા શક્ય છે "

આત્મકલાણને માટે સરીરના કાળી પણ અપેક્ષા નથી ખરી રજાને સી હાં તે દુરની વાત છે તે તે પ્રજ્ઞના પ્રમાણને પ્રમાણ છે કે તમે પ્રજ્ઞને જેટલો વિકાસ સાધ્યો છે.

વાસ્તવમાં સ્વચ્છ જ સાચો સચ્ચાર છે તેના વિના તે મનુષ્ય મહિષર સાખ્યા ગ્રેષ્ઠ છે એક સાપને મહા મહિષર અથવા શરીરો સ્વચ્છ કાળી સાવે અને તમારી વચમાં મુકે તે તમે તેનું સ્વામત કરીશો ? કે ખરી કમ્પાસ વધારે કાળી નથી ? સાપ અને મહિષરોની સચ્ચારને દેખ તે પણ જાણે તેને પ્રેમ નહીં કરે. એ જ પ્રમાણે કુકુળી માનવી અને સખ્યા દેખ જાણ તેને પ્રેમ પ્રેમ નહીં કરી શકે.

મદજ્ઞ કમ્પાસ સાચા તે પ્રજ્ઞ છે કારણ કે તે જાણે પણ તમારું નથી કુકુળી અમારું જ કારણ કે તેના નાથ માથ છે અલુન પ્રજ્ઞ વિમલરતિનો માનવી કહે. તેને સેકેટ માનવીઓના માળ લીધ પાંડુ અપર તે પ્રજ્ઞ મદાવીરના ચરણે પડેલો ત્યારે જેટલો પવલાર્થ નથી તેને જ ના અને એ જ નો પણ મન બદલાઈ ગયું તેને કપાને જ નહીં, જાણીને જ બદલી નાખ્યા વિમલરતિ નાથ વધારે મહા કારણ કે તે અલુન દલી તેનું સ્થાન અરિસ્ટ અને કુકુળીને લીધુ અને તે કવમને "

તેની સાથે મ્હી સાંતિની લગ્નમાં અને અગાતિની જન્મજાઓમાં પણ તેમણે તેનો સાથ ન હોયો.

ઈસ્લામ મંત્ર છે. પણ તેના સદગુણો મરતા નથી. કારણ કે તે તેની સ્વભાવ-દેશ છે. ઈમર્સન કહે છે—“કળરની માટીમાં મારુ સગીર દફનાવારો, મારા ગુણો નહિ” સદગુણનું મૃત્યુ સૌથી મોટું મૃત્યુ છે જેનામાથી સદગુણ મરો ગયા પછી તેનું બીજું મોત ક્યું હશે? કૃષ્ણના જ્યાં મુધી મુગધ હોને ત્યાં મુધી તે ગળામાં મોલગે પરંતુ જે ઘડીએ તેની સૌરભ ખસાસ થઈ, પછી તેનું મ્યાન પણ ક્યા હોય છે? મુનિસિપાલિટીની ડ્યારની પેટીમાં.

એક નિષ્ણે આચાર્યને પૂછ્યું—“ગુરુદેવ ! મનુષ્ય શું છે?” આચાર્યે જવાબ દીધો—“મનુષ્ય એ એક માટીનું ઢેકું છે ન જાણે ક્યા અને ક્યારે વિખરાઈ જશે કે તેનો પતો પણ નહિ લાગે,” શિષ્યે પાછો પ્રશ્ન કર્યો—“તો પછી દુનિયા, મહાવાન, બુદ્ધ, ઈસુ, રામ, કૃષ્ણ અને ગાંધીને કેમ પૂજે છે? તે પણ માણસ જ હતા.” આચાર્યે કહ્યું—“તેઓ માનવ નહિ, મહામાનવ હતા. તેમનામાં એક સૌરભ હતી, જેણે તેઓને મનુષ્યના જ્ઞાતવ્યમાથી ઉપાડી, દેવતાઓના અમરત્વમાં પ્રતિષ્ઠિત કર્યા તેઓ એટલા ભયે ચઢ્યા કે દેવત્વ મળ્યું નાતું બની ગયું અને મહામાનવની પકિતમાં બેસી ગયા.”

દુનિયા, કપડાની પૂજારી નથી, તે ગુણોની પૂજારી છે. જો કપડાંની પૂજા જ તેને પ્રિય લાગતી હોત, તો નાટકના પાત્રો જે રામ અને કૃષ્ણનો પાઠ ભજવે છે, તે તેમને માટે વહનીય બની જતી પણ જ્યાં નાટક પુરું થયું કે દ્રોષ તેમને તે નામે પણ બોલાવતું નથી પછી પૂજાની તો વાત જ ક્યા ?

તમે કપડાંની પૂજારી છો કે ગુણોના ? જવાબ મળશે કે અમે ગુણના પૂજારી છીએ છોએ તો જરાબર બોલો છો પણ આચરણ શું કહે છે ? સાધુનાં કપડાં જોયા ત્યાં નમી પડ્યા ! દ્રોષ વખતે એ પણ જોવાનો પ્રયત્ન કર્યો કે કપડાં સુનિતા છે, પણ આચાર સુનિતા છે કે નહિ ? બીજી તરફ બીજકુલ લપકાળધ કપડામાં દ્રોષ તમારી પાસે આવે છે તો તુરંત તેનું સ્વાગત કરવા તમે હાથ લખાવો છો એ કદી જોવાની ચેષ્ટા કરી કે કપડાં તો ભજળા છે પણ આચરણ ઉજળું છે કે નહિ ? એવું કાંઈ નથી કે મરો જ સજ્જનતાની કસોટી છે.

સ્વામી વિવેકાનંદ, જ્યારે અમેરિકા ગયા ત્યારે ભગવાં વચ્ચે, સાથે

ધારે હાથમાં દડો અને ખભે ચાદર લાઈને સ્વામીજી ચીકામની શ્યામ માત્સ્ય જતા હતા તેમનો પહેરવેશ અમરિકાને વિચિત્ર લાગતો હતો તેઓ તેમનો ઉપદ્રાસ પણ કરતા હતા એક મહિલાએ પોતાની સાથેની નાકિને કહ્યું- જોશુ ! કેવો અને ખો પોતાક છે ! સ્વામીજી આ જાતે શ્રાવણી ગયા તેમણે મીઠાસાથી જવાબ આપ્યો કે- આ દેશમાં તો ખર્ચ ન સમજાતાની કસોટી છે પણ ન દેશમાં ફૂ રહે જી ત્યાં સમજાતાની કસોટી કપાઈથી નહિ પણ ચારિત્રથી થાય છે "

પણ આને તો માનવી વિચારે છે કે પેટમાં ખાણુ તે કાણુ જોશુ ! કપાઈ તો સારાં હોવાં જોઈએ કારણ કે તેનાથી ઈર્જનતા મળે છે કારણ કે ચારિત્રની કસોટી કપાઈ છે પણ ચલણને કેટલી ઈર્જનતા મળી ! કેવે તેની પાસે કપાઈ નહોતા ! કપાઈ શુ રાજાશાહી પોતાક તેના દરીયે રહેવો હતો અને ગજામાં મેટીઓના હાર પણ હતા જ્યાં તેને કસોટી ઈર્જનતા મળી ! ઈર્જનતા કપાઈથી નહિ, ચારિત્રથી વધે છે

ધન સત્તા અને વિદ્યામાં પણ સમૃદ્ધ છે કુનિયા તેને ખાદ્ય પણ કરે છે પણ તે કામથી નથી, કલ્પનાએ ખાદ્ય તેના કરશે, જેને તેની ખસેથી કંઈક લાભ લેવાવે છે સત્તાધીશના સ્વાગત પણ કંઈક લાભ અને કંઈક સ્વામ્યથી પ્રેરાઈને કરવામાં આવે છે વિદ્યાનું સન્માન પણ ત્યાં સુધી જ છે જ્યાં સુધી તેની સાથે વિનમ્ર વસેલો છે પણ સમૃદ્ધિનું સન્માન સર્વત્ર થાય છે તેમાં નથી હોતી સ્વામ્યની સાધના કે નથી હોતી કલ્પના સમૃદ્ધિનું સન્માન કુનિયા ખરા હૃદયથી મળે છે જ્યારે મીઠાએને લાભ ખાદ્ય પ્રધાનતાને કારણે

વાંચીજી જેમાં જ્યાં હતા અને માનસિક મુક્તિ પણ મળે હતો પણ પ્રાધિકાન્ય જેમ જવાબ સમાચાર સંબંધનાં જ જનનામાં એક તોફાન મળે જાય જ્યારે માનસિકને ટેલમાં લઈ મળા તે કાંઈએ પણ વિરોધ ન થયો આ સમૃદ્ધિની પૂ નવી જ વાત છે સંપત્તિથી પણ સમૃદ્ધિની પ્રતિષ્ઠા મળતી છે

તમારે ૩૫, સત્તા અને ધોરે પણ જોઈએ છે પણ મો કોઈ વિચાર કર્યો કે જ્યાં સુધી સદાચાર ન આવે, ત્યાં સુધી મારે વાત નથી જોઈતી હૃદયમાં ઉદારતા ન આવે ત્યાં સુધી મારે સંપત્તિ નથી જોઈતી જ્યાં સુધી કલ્પમાં સદાચારીયતા ઉપદ્રાવતા અને કામચોરતા ન આવે ત્યાં સુધી મારે જાન નથી જોઈતી તેમ જ જ્યાં સુધી આંખમાં સવન ન આવે,

ત્યા સુધી સૌંદર્ય પણ માટે ન જોઈએ એ પણ કદી નક્કી કર્યું છે કે દેહાત્મ આ બધી ચેત્યતા આત્મા વિના, આ બધા પદાર્થો અને મળને, તો પણ અને આનંદ નહિ થાય ?

બળમા સત્તાનો અકાર, ગાન અને વિનિગિયા (વિનયેન્દ્રિયા) છુપાયેલ છે. ન્યારે ગુણમા, મેવા, દયા, દાક્ષિણ્ય અને સૌજન્ય, છુપાયેલા છે એક વિચારકે હીક જ કહ્યું છે કે રૂપને શુ જુઓ છો ? શીલને જુઓ કારણ કે સારા કુળમા, ખગળ માણસો પણ નીકળે છે અધ્યયનને નહિ, પ્રતિભાને જુઓ એમ એ સુધી ભણેલાઓ એ શબ્દો પણ જોત્તી શકતા નથી, ન્યારે સાધારણ ભણેલો માણસ મેદાન મારી જાય છે મતલબ કે અધ્યયન કરતા પ્રતિભા વધારે કિમતી છે તપને નહિ, સહનશીલતાને જુઓ 'મહિનાઓ' સુધી તપ કર્યું. તપ કરીને કાયા દુર્બળ બની ગઈ પણ કપાલ દુર્બળ થયા કે નહિ તે જોવાનું છે તે સિવાય આજે તો મોટે ભાગે તપોગુણ અને તમોગુણ બન્ને સાથે જ જોવા મળે છે

ધણા લોકો કહે કે તપની સાથે તેજ તો આવે જ છે. તેજ તો આવશે જ કારણ કે તપ જાતે જ એક તેજ છે પણ એ તેજ સાત્ત્વિક હશે કે તામસિક ? તામસિક તેજ તો તપનું ફળ છે, તપના સત્ત્વને ખાઈ જનારું છે તપને નહિ, પણ તેની સહનશીલતાને જુઓ, કે તપની સાથે સમતા કેટલે અંશે આવી છે સાથે સાથે એક વાત ખીન પણ કહી દઉં ભાપણને નહિ, આવરણને જુઓ. ક્ષમા ઉપર કલાકો સુધી પ્રવચન કર્યું, પણ જરા કાઈ ઇન્દ્રિયાથી વિરૂદ્ધ થયું કે આખો લાલ થઈ ગઈ, સેવા ઉપર લાલુ બન્યું ભાપણ આપી દીધું પણ ન્યા મેવા સક્રિય રીતે કરવાની વાત આવી કે અગીયારા ગણી ગયા આ શુ કામનું ? એ ભાપણ શા કામનું કે જેના ઉપર વક્તાને જ વિશ્વાસ નથી ? આ પોપટીયું રટણ નહિ તો ખીનું શુ ?

અત આપ સૌંદર્યના નહિ, સદ્ગુણના ઉપાસક બનો સદ્ગુણ, એવું અતર છે કે જે તમારી ખાસે હશે તો તમને તો સુવાસિત કરશે જ, પણ તમારી આસપાસના ખીનજોને પણ તે સૌરભ આપશે

આવૃત્તિ પ્રવચન કરતવ્ય-પાલન સાથે સંબંધ ધરાવે છે જીવનમાં તેજ ભક્તિ સંજ્ઞાવાને વરે છે કે જેણે પોતાના કર્તવ્યને પૂર્ણપણે કરી આત્મે માનવી ચક્રોની મારફત આકાશમાં જીવ્યા સીખ્યો છે. આજીવી જેમ પૃથ્વીમાં તરતાં સીપ્પો છે અને સર્પની જેમ પૃથ્વી પર ઘોંટાં સીપ્પો છે એવાં એને (વિમાન) પતંગાળી અને (ટૂંક) વડે એણે જળ, વન અને નામને માપી લીધાં છે.

૮ વિદ્યાને માનવને આકાશમાં જીવ્યાની કળા સીખવી છે પણ એ વિદ્યાને આ પૃથ્વી ઉપર માનવને જીવન જીવવાની કળા સીખવી છે ખરી કે નહીં? માનવીએ દૂરની વસ્તુને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે પરંતુ એ પોતાની નિહાળી વસ્તુએને જુદી ગણે છે એક વિદ્યાર્થી સામે નકશો ધરા અને પૂછે કે એમાં હિમાલય ક્યાં છે? વિદ્યાર્થી જાગૃતી ઉપાડી ઋતુ બતાવશે કે આ રહ્યો હિમાલય તમે એને જગા સિંધુ નદી માટે પૂછશો તો તે પણ બતાવશે પણ તમે એને પૂછશો કે તારા સિંધુનું ધર ક્યાં છે તો એ આસપાસ તેણે જાગશે જાણીતું હિમાલયને જગા બતાવનાર વિદ્યાર્થી પોતાના સિંધુનું ધર બતાવી શકશે નહીં સિંધુનું ધર નજીક છે કે હિમાલય? પણ આજીવી માનવીએ દૂરની વસ્તુ જોઈ છે નજીકની નહીં.

કર્તવ્યસના વિદ્યાર્થીને પૂછશો કે સિંધુ દર ક્યારે મૃત્યુ પામે? તો એ તમને તારીખ અને વર્ષ પણ બતાવશે પણ તમે એને પૂછશો કે તારા કપ ક્યારે મૃત્યુ પામે તો એ નહીં બતાવી શકે. એના દાદાને મર્યાદા સમયો કે સિંધુ દરને? આપણે દરરોજ વસ્તુને જોઈએ છીએ પણ આપણી જ નજીકની વસ્તુને જુલતાં જઈએ છીએ.

આજનો મનુષ્ય બધું શીખ્યો છે પણ કર્તવ્ય-કરજ-ને ભૂલ્યો છે. શુ હું કર્તવ્યને પત્નીની ઉપમા આપી શકુ છું ? પત્ની હાયાની જેમ પતિનું અનુસરણ કરે છે સીતા રામની સાથે ચૌદ વર્ષ સુધી જંગલમાં ભટકી, જે કે વનવાસ તો રામને મળ્યો હતો, સીતાને નહીં. પરંતુ એણે હું ખતા દિવસોમાં પણ પતિનો સગાથ ન છોડ્યો એમ કર્તવ્ય પણ પત્નીની જેમ માનવની પરિચર્યા કરે છે પરંતુ આજનો યુગ છુટાછેડાનો છે પતિ-પત્નીને પરસ્પર ન બન્યું તો છુટાછેડા લઈ શકે છે પતિ-પત્નીને તજી શકે છે પણ શું કર્તવ્યને તજી આપણે છુટી શકીએ ખરા ? ના, એ કદી સંભવ નથી કર્તવ્યની તુલના એક જ ગ્રાણી સાથે કરી શકાય અને તે છે માતા. માતાનો સ્નેહ અને ખાર કદી શુષ્ક ન બની શકે અને આ સબધ પણ અમેદ્ધ છે માતાને પુત્ર વચ્ચે જે લાયકર ઝઘડો થાય અને પુત્ર માતાને ભારી નાખવાના સકલ્પ પર આવી જાય ત્યારે પણ એને જે એની માતા અંગે પૂછવામાં આવે તો એ માતાને માતા જ બતાવશે એમ કર્તવ્યનો સબધ મા-વત્ પવિત્ર છે માતાની જેમ એમાં રક્ષણની સ્નેહભરી સહકામના તેમ માતાની જેમ એના સબધમાં સ્થાયીપણું પણ છે । એટલે કર્તવ્યને આપણે છોડી શકીએ નહીં એના વિના આપણે છુટી શકીએ નહીં છવનની ચમક-દમક તો એમાં જ વસેલી છે

રામ નથી રામાયણમાં, કૃષ્ણ નથી ગીતામાં અને ભગવાન મહાવીર નથી ભગવતી સૂત્રમાં, આ મહાપુરુષો તો વસે છે પોતપોતાના કર્તવ્યની સીમારેખામાં એમને મહાપૌરુષના ગૌરવદાયી ચળકતા શિખરે આડુઠ કરાવ દાર તો તેમનું 'કર્તવ્ય' જ છે કરજ-કર્તવ્યને બગાડતી વ્યક્તિના છવનમાં એ તેજ વહેતું હોય છે કે જે વિશ્વના ઇતિહાસને બદલી શકે છે

ભારતીય એક કહેવત છે 'સાંપ કિસકા લાવ જૌર અગ્નિ કિલકી મા' અગ્નિ કાઢીની માતા થતી નથી એક બાળક જે એનો સ્પર્શ કરશે તો એ પણ ઘાઝશે અને વૃદ્ધ બાઝશે તો એને પણ એ અગ્નિ ઘાઝશે જ તેમ પવિત્ર વિચારધારી માનવી પણ જે એને સ્પર્શ કરશે, તો એ પણ ઘાઝશે જ પરંતુ ભારતીય સાહિત્ય કહે છે કે, આ નિયમમાં પણ એક અપવાદ છે રામાયણના ખાતા ઉઘલાવો ત્યાં તમને અગ્નિ પણ માતા થતી જોવા મળશે સતી સાધ્વી સીતા માટે અગ્નિની જ્વાલા પણ પાણી બની જાય છે જે કર્તવ્યની જીવિત મૂર્તિ છે એમને માટે અગ્નિ પણ પાણી બની શકે છે અને સાંપ પણ બાપ બની શકે છે.

ને વ્યક્તિને પોતાના કલવ્યનુ જ્ઞાન નથી એ મનુષ્ય સમાજમાં રહેલ
-છતાં પણ સમાન છે અને ને પણ એ કલવ્યને જાણી લીધું છે તે પુ
સ્તમાજમાં રહેનો હોવા છતાં માનવ સમાન છે જટામુ પછી હોવા છતાં પણ
-રામાયણનાં પૃષ્ઠોમાં અમર થઈ ગયો. કારણ કે એણે એક નારીના સ્વ
કા ? પોતાના પ્રાણ અપાવી દીધા હતા. એક રાક્ષસના હાથે પડેલી છત્રીને
-વ્યવસ્થા શારુ એ લાગ્યો. એ રાક્ષસી શક્તિ સાથે તે નિઃશસ્ત્ર પદમથ એ
પછી હતો પણ કલવ્યની પ્રેરણા એનામાં જોશ પૂરી રહી હતી. રાક્ષસ
-હાથે એ મરાયો સ્થૂળ દષ્ટિમાં તે એ મરાયો પણ જીવનના કલવ્ય-દેવતા
એ સર્વદા માટે અમર જ રહેશે. એટલે નેણે કલવ્યને જોતાં જુએ છે તે
પણ-જન્મમાં રહેવા છતાં પશુતાથી ઉપર ઊડ્યો છે અને નેણે જન્મ-
જીવનમાં કલવ્યના જીવન ક્યો છે તે મહા-માનવ છે

વિશાળ-કાય પ્રાણીને વાંચીને પણ નેણે કલવ્યને પાઠ વાંચે નહીં
તે જાતના છતાં ક્યોમો છે પણ હોવા છતાં પણ છે જ્ઞાન હોવા છતાં જાહેર
છે આંખો હોવા છતાં સુરદાસ છે

હવે આપણે વિચારીએ, કલવ્ય શું છે ? એમ તો કલવ્યની ટોચે
વ્યાખ્યાઓ છે માનવીનું પ્રત્યેક પ્રિય-શારુ-કાય કલવ્યની અંદર જાયી
જાય છે પણ એ પરિભ્રામણમાં કલવ્યનું સાચું રૂપ શોધવું મુશ્કેલ છે
એક નાની એવી પરિભ્રામણમાં સરજના એક કવિએ બતાવી છે

“મારમજ પ્રતિકૂલાનિ પરેયાં/જ સમાચરેત્” ॥

ને વસ્તુ આપણા મનને માટે પ્રતિકૂળ છે તે બીજાઓ માટે પણ
-આપણે જવાબદારી ન લાવીએ. આ છે કલવ્યનો સંશ્લિષ્ટ વ્યાખ્યા જ
અને આપણે જરા વિસ્તારપૂર્વક વિચારીએ. કલવ્ય તે છે કે આપણે બીજાને
સાથે તેવો જ વ્યવહાર કરીએ નેવો કે આપણે બીજાની પાસેથી અણે
રાખીએ છીએ. બીજાઓ પાસેથી ને આપણે સરળ-સત્ય વ્યવહારની જગ્યા
રાખીએ છીએ તો ત્યારે આપણી પણ એ ફરજ છે કે આપણે પણ તેવો
જ નિષ્કપટ વ્યવહાર તેમની નેડે રાખીએ. કારણ કે જે તમારા માટે અનિષ્ટ
છે તે બીજાઓ માટે પણ અનિષ્ટ છે તમે ને પ્રદુ-અપાત પાણી પી લેતા
નથી તેમ બીજાને પણ નહીં પી શકે કોઈ આપણને આજી-અયોગ કરે છે
એ આપણને કહી લાગે છે તેમ આજી-અયોગ બી તને માટે મીઠી છે
કોઈ શકે !

કર્તવ્યની સીધી-સાદી વ્યાખ્યા એ છે કે જે વસ્તુ તમને ખરબ જણાય છે તેનો ખીખને માટે પ્રયોગ ન કરો કારણ કે જેમ તમારા આત્મા-મા જ્યોતિ ચળકી રહી છે તેમ દરેક માનવીમા તેવી જ આત્મ-જ્યોતિ ચળકી રહી છે જીવનની પ્રથમ આવશ્યકતા છે માનવ કર્તવ્ય-દરજાનું યોગ્ય મેળવે કર્તવ્યની મૂર્તિએ તે સદૈવ પ્રસન્ન ચિત્ત રહે છે દરજ બળવનાર વ્યક્તિ કોઈ પણ ક્ષેત્રમા કામ કરવા જાય તો દુનિયાની કોઈ તાકાત એનો વિરોધ નહી કરે સૂર્ય અથવા ચંદ્રનો કોઈએ વિરોધ કર્યો છે વારુ ? નહી. કારણ એ અવિરામ મતિએ પોતાના કર્તવ્ય-પાલનમા નિમગ્ન છે. તેવી જ રીતે પૃથ્વી, વાયુ, જલ અને અગ્નિ બધા પોતપોતાની દરજમા રત છે. માટે જ તો દુનિયાના ખૂણે-ખૂણે એમનું સ્વાગત થાય છે

જેઓ કર્તવ્ય-વિમુખ બન્યા છે, જેમણે કર્તવ્યને જોયો-જાણ્યો નથી અથવા જોયા-જાણ્યા છતાં એના પરિપાલન વખતે લાગેલું વૃત્તિ અપનાવી છે, એવી વ્યક્તિઓના ચિહ્ન પણ તમને ક્યાય શોધ્યો નહી જડે પછી લક્ષેને તમે કાથમા ફાનસ લઈ દુનિયાનો ખૂણે-ખૂણે શોધી કાઢો રાવણ પાસે વિદ્યાળ વૈભવ હતો લાખુ-પહોળુ સામ્રાજ્ય હતું સ્વર્ણમયી નગરી લકા પર એનું રાજ હતું પણ આજે જે તમે એના વૈભવની નિશાનીઓ જોળ્યા જશો તો તમને શું મળશે ? અરે, એની સોનાની લકા તો એની આંખોની સામે જ રાખ બની ગઈ હતી. પણ એના ઈતિહાસની કાળી વેખાઓ આજે પણ ધોવાઈ શકી નથી હજારો વર્ષ વીત્યા પણ જનસમુદાયના મનની બૂંધ્યા સમાપ્ત થઈ નથી

એક પ્રશ્ન પૂછી લઉં : સંબંધાનો એક નિયમ છે કે જે વ્યક્તિઓની લગાઈમા ત્રીજાએ હસ્તક્ષેપ ન કરવો જોઈએ અને કટલીક વખતે તમે પણ કહેતા હો છો કે ખીખઓની ખટપટમા-લગાઈમા આપણે શા માટે વચ્ચે પડવું ? વાત તો હીક છે તો પછી રામ ને રાવણની લગાઈમા તમે શા માટે પડો છો ? રાવણ રામની સીતાને હરી ગયો તેમા તમારું તો કાંઈ નુકસાન થયું નથી, તો પછી તમારે મન એના પ્રતિ આટલો બધો આક્રોશ અને તિરસ્કાર શા માટે છે ? શા માટે દર વર્ષે રાણવનું પૂતળ બનાવી જલાવો છો ? કહેવું પડશે કે એ રાવણની નહી પણ કર્તવ્ય-વિમુખતાની લગાઈ છે. જેણે પોતાના કર્તવ્યનો પરિત્યાગ કર્યો છે અને જે દુરાચારને પથે અગ્રેસર થયો છે તેના પ્રત્યે, તેના નામ પ્રત્યે જનતામા યુગ-યુગ સુધી તિરસ્કાર જ રહે છે

કર્તવ્ય-પાલનમાં મનોબળ

કર્તવ્ય પાલન માટે સુ દ મનોબળની જરૂર છે. ધણી વ્યક્તિઓ પોતાના કર્તવ્યને જાણે છે પરંતુ કર્તવ્યનું ક્ષેત્ર જ્યારે સામે આવે છે ત્યારે કસોટીનો વખત હોય છે ત્યારે તેઓ કર્તવ્ય-મેદાનમાંથી નાસી છૂટે છે. ભારતીય પૌરાણિક યુગનો એ ચમત્કૃત તારો હરિશ્ચંદ્ર કર્તવ્યની સંખ્ય પૂર્તિ છે. ફરજના રક્ષણ કાળે એણે પોતાના વિરાળ સામાજ્યનો ત્યાગ કર્યો. મૃતી તારાને તથા જીવે રૂઝસમાં નાનકડા જાળજીને પણ તબો. એક દિં એવો પણ સમય આવે છે કે જ્યારે હરિશ્ચંદ્રને કર્તવ્ય-કસોટી પર ચડવું પડે છે.

કિશોર શેહિત ઉદ્યાનમાં રૂઝ ચૂટવા જાય છે અને કાઠો નાચે અને નાચે જાળના પગને જાળજી ડાલે છે. એના જાળ-સાથીઓ દોડી જઈ એની મદદ તારાને જા ખબર પહોંચાડે છે. પુત્ર-વિયોગના સમાચાર તારા માટે વજ્રવત્ જાને છે. એ ઉદ્યાનમાં આવે છે. રોહિતના જીવને જોઈ માતાનું હૃદય રક્તી જોડે છે. જાણીમાંથી ચોધાર પાણી વહી રહ્યાં તો હૃદય હજાર ધારાઓમાં રસુ. પણ એ સમયે ઢાંકવા માટે કદનો એક કુકડો પણ એની ઘડે નહોતો. જાણી સાક્ષીના દુઃખમાં પોતાના સાક્ષને લઈ રમવાને જાય છે. તે સમયની જનતેષિ ક્રિયા માટે જ્યાં લાકડાં એના કરવા નથી છે કે પાંખોએ જ્યારે મોઈ એ એને રોકી. પહેલાં જાણીના વેશ ચૂકવવો પડી પછી જ સરસ્વતી ક્રિયા કરી શકે. તારાએ એક કણુ સામે જોયું મધ્ય રાતના ધનધોર અધારમાં એક પુરુષ સામે જોયો હોય. કશું સ્વરમાં એણે જવાબ વાળ્યો. તમારી પાસે એક માતાનું હૃદય હોય તો તમને મારી હૃદય-વ્યથાને જાનુસર આવ મારા કાળજીનો જા કુકડો જમીન પર પાડે છે. એના સમયે ઢાંકવા છાત્ર પૂરું કરી પણ નથી પણ એક ઢાંડે એના પણ જાળ ચમકવા લાગ્યા. રાજમહેસમાં જ મો, સોનાના ધોળિયે કુખો. કે જ્યારે એના પિયરું જાળ સૂઈની જોમ ચમકવા લાગ્યા. પણ જીવે ખબર હતી કે જા સૂઈ-જાળ રાજકુમારને કદનો દુકડો પણ જાણે નહીં જાણી નહીં હોય. " સામે જોયું વ્યક્તિએ પૂછ્યું.

કેણું? તારું નામ તારા છે.

જાને તમે સૂઈવરના સમાટ હરિશ્ચંદ્ર. તારાએ વળતો પ્રશ્ન કર્યો. જાને તે જ વખતે વીળી જાણીમાં ચમકી. જાને એ જાળને જોયા વર્ષોથી વિખ્યાત પડેલા એ પ્રાણે મળ્યા પણ કેવી કડુ પડીને.

સામે પુત્રનું મહત્ત્વ જોયું ત્યાં તો હરિશ્ચંદ્રનું દિલ દ્રવી ગયું. ગળતા અવાજે એ બોલ્યો. “દેવી મારું હૃદય વૂટતું જાય છે પણ કર્તવ્ય મારા સામે છે હું મારા અધિકારની વસ્તુને છોડી શકું, પણ આ મારા સ્વામીના અધિકારનો પ્રશ્ન છે. એને હું છોડી શકતો નથી.”

આ છે સુદૃઢ મનોબળ, જેના વડે વિપત્તિની ભીષણ ક્ષણોમાં પણ હરિશ્ચંદ્ર પોતાની ફરજને ભૂલી શક્યો નહિ કર્તવ્ય-નિષ્ઠ પુરુષ અન્ય ક્ષણોમાં કુસુમની જેમ કામળ હોય છે પણ કર્તવ્યનિષ્ઠ વ્યક્તિ માટે કર્તવ્યનું મૂલ્ય હોય છે, પ્રાણોનું નહીં. એક વખતે થોડાક વહાણો આટલાટિક મહાસાગર ઓળંગી રહ્યા હતા જ્યારે ‘બરમદા દ્વીપની સમીપે’ પહોંચ્યા ત્યાં સમુદ્રમાં તોફાન ચડી આવ્યું. એમાંનું એક વહાણ ડૂબવા લાગ્યું. એટલે રક્ષણ માટે ‘નાની આગબોટો’ પણ આવી ગઈ પરંતુ આગબોટો ઓછી હતી અને યાત્રીઓ વધુ હતા વહાણના ૩૫ કાર્યકર્તાઓએ નિશ્ચય કર્યો કે જ્યાં સુધી યાત્રીઓના પ્રાણોનું રક્ષણ ન થાય ત્યાં સુધી અમે આગબોટમાં નહીં બેસીએ

કર્તવ્યમાં પણ એક આનંદ છે પરંતુ એ આનંદને ‘અનુભવ’ તો કર્તવ્ય-પાલન કરનાર જ સ્વર્ગ શકે છે એક મજૂર બાર આનાનું કામ કરીને સુખની નિદ્રા સ્વર્ગ શકે છે એક વૈદ અથવા ડોક્ટરની પાસે જ્યારે રોગી જાય છે અને એ ઔષધિ વડે એની ચિકિત્સા કરે છે. અને રોગીને સ્વાસ્થ્ય લાભ મળતો જુએ છે ત્યારે એના-ડોક્ટરના મનને એક જાતનો આનંદ મળે છે એક આચાર્યના શિષ્ય જ્યારે વિદ્યામાં પારંગત બને છે ત્યારે એ આચાર્યનું મન પ્રકુલિત બને છે પાણીમાં કુણ્ડતાને બચાવી સ્વર્ગને તરવૈયો પોતાને ધન્ય માને છે આ આનંદ બહાર શોધ્યો જણશે નહીં કારણ કે કર્તવ્યની પરિનિષ્ઠામાં જ એ રહેલો છે જીવનની સફળતા ફરજ બજાવવામાં જ રહેલી છે એક કવિએ કહ્યું પણ છે કે -

सफल उन्हीं का जीवन है, जो निज कर्तव्य निभाते हैं ।

‘વેસે તો પશુ-સમ જીવકર કે, લાચોં વર મર જાતે હૈ ॥

જીવનની સુરભિ-સુમધ કર્તવ્ય-પાલનમાં છે કર્તવ્ય-વિહીન જિન્દગી તો પશુ-જિન્દગી છે, કે જેની ચારેય બાજુ મહાલ નિરાશા છવાઈ રહે છે કર્તવ્ય-નિષ્ઠ પુરુષ મહેકતા ગુલાબ કાટાયી ભરેલી ઝાળ પર પણ મલકતો હોય છે કર્તવ્ય-નિષ્ઠ માનવી કષ્ટમય કાટામાં પણ પોતાની મલક છોડતો નથી ગુલાબ ખીલે છે નિર્જન વનમાં એ મહેકે છે એને એવી અપેક્ષા

નથી હોતી કે એની સુખ-પુણ્યનો જ્ઞાનદર્શક થઈ રહી છે કે નહીં
તેમની એવી સ્થિતિનાં ચીતો લખી રહી છે કે ખૂબી ? તેમ કર્તવ્ય-નિષ્ઠાથી
આવ એકાન્તમાં પશુ પોતાના કર્તવ્યનું પાલન તેની જ હક્કને મજબૂત
કરતી હોય છે તેની કે દળશી માનવીઓ વચ્ચે એ કરતી કેવલ એ
એવી ચિંતા નથી કે સ્થિતિ-પ્રવણતાની કુપમાણ એના મને પડે નિશ્ચય
કાવા વૃદ્ધ એને કિવારવા પડે.

તે દેશની દરેક દરેક વ્યક્તિ પોત-પોતાના કર્તવ્યનું જાન રાખે કે
જાને એનું સાચું જ પરિપાલન કરે છે તો એ દેશ દેશને આજ્ઞાથી છે,
એની તમે કલ્પના પશુ નથી કરી રહો તમે કાંઈ પશુ સમજે રહે તે
હોદ્દા-પદ પર રહો તમે આદિસર જનો અજવા મિનિસ્ટર-અધ્યક્ષ નહીં
લેવામાં લેવી પુરતીએ તમે એવો પશુ તમે પોતાને લો ન જ રહે
તમારી કર્તવ્ય-નિષ્ઠા કુલ-વાગ્દાની જેમ તમારો પવનિર્દેશ કરતી રહે.

નાગરિક એ પોતાના નાગરિકતાનાં કર્તવ્યોને જરાબર ભણી લે અને
પોતાની મર્યાદાનું જાન મળતી લે લો કે મળતું હું કે નજરની મર્યાદા
અરી અસુવિધાએ એક દિવસમાં જ સમાપ્ત થઈ રહે છે એક વેપારી કે
તો એણે વેપારમાં પોતાના કર્તવ્યને યાદ રાખવું જોઈએ માટે પ્રત્યેક
ઈમાનદારને બોલી રાખતી ન જોઈએ નાણાંના વલોળમાં મર્યાદા રાખ
ન કરવું જોઈએ, એણે રણ તેઓ જરૂર આસ્વાદે પશુ એના મૂલ્યો કે
ન જ હોયે વેપારીએ એ આપણમાં રાખવું જોઈએ કે આદરના જિજ્ઞાસુ
એના પ્રત્યેક વિશ્વાસ બેઠી ન જાય જાય જ એ વિશ્વાસને લોખિ વેપારીએ
એના અનુચિત જાતોના લાભ પશુ ન લેવો જોઈએ.

વસ્તુના ઉચિત-યોગ્ય વિનિમય (લેવા-દેવા) ની જવાબદારી દેશી
વચ્ચે ઉપર છે જાયે જ એના પર પ્રત્યેક સ્વાસ્થ્ય આરોગ્યની જવાબદારી
પશુ આવી જાય છે વસ્તુના વિનિમય વખતે વેપારીના મજાનમાં લેવા
પ્રત્યેક જાય જાને આપ પદાર્થમાં અનુચિત વિનિમય-નિષ્ણાટ કરે છે જો
અમાર વસ્તુએને સારા-સુદર લેખતો લખતી વેચે છે તો સમજવું જોઈએ
કે એણે પોતાની આપારિક કર્તવ્ય તિલાંજલ નથી જાને પરિચુક એ જાણે
કે જમડેથી વસ્તુ જાળાના પેટમાં જાણે જાને સ્વાસ્થ્ય-ખન નષ્ટ થશે જા એ
જા મરી દિશા છે જાદિસાના ઉપાસકો આ ક્રિસા લણી પશુ કાંઈ જાણ
રહે ખરા.

એક વ્યક્તિ ઝોટરના પદે છે ગાંધી પ્રત્યે ઈમાનદાર રહેવું એ એનું પ્રથમ કર્તવ્ય છે. દાના ચક્રમાં-ચોલામાં જો એ રાગને લખાવે છે તો સમજવું જોઈએ કે, એ ગાંધી સાથે અન્યાય કરી રહ્યો છે. કોઈ વધીલ હોય તો એનાં પણ કર્તવ્યો છે અસત્યના પલની પુષ્ટિ ન કરે, કાયદાની ગૂચ-બણામાં એ ન્યાયને અટપટાવે નહીં. ન્યાયના ઝક્ષણની જવાબદારી વધીલો ઉપર છે. પરંતુ ચાંદીના ચગકારામાં એના હાથે ન્યાયની હલ્લા જ વધુ થતી હોય છે. પણ એણે એની જવાબદારીમાંથી દૂર નાસી જવું ન જોઈએ.

એક મંત્રી અને નેતા પ્રજા-હિતને દષ્ટિમાં રાખી દેશની પ્રગતિ સાધે. કારણ કે પ્રજાએ દેશનું ભાગ્ય-ઘડતર એમના હાથોમાં મોપ્યું છે. નેતા જો પાછો પડે છે તો સારોય દેજ પાછો પડે. માટે એના ઉપર ધ્યાની જવાબદારીઓ છે. સાર્વધાની સાથે એને નભાવીને ચાલવું પડશે એણે ધર ભરવાની નીતિથી દૂર રહેવું જોઈએ. પોતાના હિતને કાટિ-કાટિ પ્રજાના હિતમાં મેળવીને જ અમગામી બનવું પડશે અને ત્યારે જ એ પોતાના કર્તવ્યનું કીક-કીક પાલન કરી શકશે.

કોઈ જો માલિક હોય તો એણે પોતાના આશરો હેઠળ રહેનારાઓના હિતની પૂરેપૂરી સલાખ અને સરદાણ રાખવું જોઈએ. વિનિમયના ક્ષેત્રમાં ઈમાનદારીની નીતિ અપનાવશે તો જ એ પોતાની ફરજ બજાવી શકશે.

હવે આપણે પારિવારિક કર્તવ્ય અંગે વિચાર કરીએ. એક પરિવારમાં માતા હોય છે, પિતા પણ હોય છે અને પુત્ર પણ હોય છે. બન્નારે પુત્રના લગ્ન થાય છે ત્યારે પત્ની શ્વે એક નારી ઘરમાં પ્રવેશ કરે છે અને ત્યારે માતા સાસુ બને છે.

પરિવારના પ્રત્યેક સભ્ય પાછળ કંઈક કર્તવ્યો રહેલા છે. પરિવારનો દરેક સદસ્ય જો પોતાપોતાના કર્તવ્યનું બરાબર પાલન કરે તો એ પરિવારમાં કદી અસાતિની ચિનગારી ફૂટતી નથી. એ ઘરમાં કદી કલહ પ્રવેશ નહીં કરી શકે. પ્રત્યેક કર્તવ્યનિષ્ઠ પરિવારમાં પ્રેમની ગગા વહે છે.

હવે આપણે પરિવારના પ્રત્યેક સભ્યના શા શા કર્તવ્યો છે તે અંગે વિસ્તારથી વિચારીએ. એક પરિવારના સદસ્યોમાં પહેલું સ્થાન માતા છે. માતાનું “એક શિક્ષિત માતા સો શિક્ષકોની ગરજ સારું છે” કારણ કે બાળક સૌથી વધુ અનુકરણ માતાના જીવનનું કરે છે. માતાના જીવનમાં જો હિંદારતા હશે તો એ સરકાર પુત્રના જીવનમાં પણ જરૂર જિતરશે જ માતામાં

ને કૃપણતા કરી તે બાળક પણ વિશેષરૂપે લેખી જ નીકળતો. માતાને કતબ છે કે બાળકને વીર બનાવે. એનામાં ઉદારતાના સરકારો સંચે. પુત્રને કાચર બનાવનાર માતા પોતાના બાળકનું સીધી મોઢું અક્ષિત કરે છે.

માતાનું કતબ શીખવું હોય તે મહાલક્ષ્મીના હાથથી લેવું કે જે પુત્રોમાં વૈરાગ્યના એ સરકારો સીધ્યા કે મોટા મતા હોય પુત્રો વિદ્ય તત્ત્વવેદો સત બન્ધા. આજની માતાઓ પોતાના પુત્રને સત ન બનાવે ત તેની કમી ચિંતા નથી પણ આજમાં આજુ એને વિદ્યાજીવી બનવ તે જરૂર બનાવે.

પરિવારમાં પિતાનું સ્થાન પણ સર્વોપરિ છે એ પરિવારને તક મુખી છે. પુત્રની જોગવણીનો કાર ને જવાબદારી એના પર જ છે. જે જવાબવાના વિચારથી ને એ પુત્રને જોગવણીથી વચિત રાખે છે તે એ કર્તબ-પાસક કહી શકાય નહીં. પિતાનું એ કર્તબ છે કે પોતાના પુત્રને વિદ્યાનોની પહેલી કોશમાં મેસવા લાગક બનાવે. પિતાનું કર્તબ શીખવું હોય તે એણીને હાથથી લેવું કે જે પોતાના પુત્ર પ્રત્યે કેટલું વાતલ રહેવું પોતાના નાના પુત્રના અગ્રણ્ય એર ઘૂસી ઘૂસી નાખ્યું. માતા-પિતા પોતાના બાળકને મનોરજનનું સાધન ન માને. મને સ્થાને જઈ કુ મ કર છે કે બન્ધારે માતા-પિતા મનોરજન ખાતર પોતાના અસુખ નાના બાળકને લગ્નની વાત પૂછ્યાં કરે છે. બાળક બન્ધારે પોતાની તોતડી લાગ્યાં કહી મોલી નાખે છે. સ્થાને મા ને વાપ બન્ને કસી પડે છે. પરંતુ આ એ કમીની દસી બાળકના અજાણ્યના પાયાને મણો નળેણ બનાવી દે છે.

પરિવારના સભ્યોમાં પતિ અને પત્નીનું અસ્તવપૂર્ણ સ્થાન છે એમાં પણ કઈક કતબો છે. પત્ની હજી ધરમાં રહેલા ધમ્મા સારુ જ બની નથી. એ ધરની સ્વામિની છે. ધરની બાળક રાખવી એના હાથમાં છે. ધરને સ્વમમાં રેસવી નાખવું એ પણ એના હાથમાં છે. તેમ સ્વમી ધરને નરકાચાર બનાવવાનું પણ એના જ હાથમાં છે. પણ પત્ની બન્ધી નારી એને કુ કહીશ કે તમે ને બનાવી શકો તો ધરને સ્વમ બનાવો, પ્રેમી એવી ગયા વધારે કે જેમાં મધો દેવ, ઈશ્વરી અને કલક-ક કાલ પિતૃક નલ.

ધરની સુખકમ્પા સિવાય કી મરે બીજા પણ કતબો છે. ને એ કોઈ વધારની સ્ત્રી હોય તો તેણે એ નેવું જોઈએ કે એનો પતિ કમ જુદા છે. ના લેવો નથી ને! કોના લેવો કમ જુદા નાખવું તો ખૂન કરે છે નથી ને! ચાંદીના હથોળામાં કોઈ બન્ધ તો સુખકમ્પા-મુશીખતમાં

મૂકાતો તો નથીને ? મારી નાઈ લોનની સાડી બદલ પેલી બાબુ તો કાઈ મારી જ બહેન ઉઘાડી થતી નથી ને ?

કાઈ બહેન જો કાઈ વેપારીની પત્ની હોય તો એણે જોવું જોઈએ કે એનો શાહુકાર પતિ હજારો ખેડૂતોને છુટી જે બેન્કા માટે સોનાનો નેકલેસ લાવે તો એણે એ પહેરવો ન જોઈએ ગરીબોના મોઝેથી કાળીઓ ખૂટ વીને ન્દે આપણા રસોડે પકવાનો પકાવાય છે તો એ આપણા માટે વિધવત્ લેખાવું જોઈએ મારી માતાઓ બરહીનો કકડો મુખમા મૂકતા પહેલા શું કદી તમે આમ વિચાર્યું હતું ખરું ? સારાંયે દા'ડો સળગત પાછળ રહેવું એ તમને શોભતું નથી બાબી, સુદરી, સીતા અને સાવિત્રીને તમારે તમારા આદર્શ તરીકે ગણવા જોઈએ તમારી વિચારશક્તિમા અભિવૃદ્ધિ થવી જોઈએ ધરની ચાર દીવાલોમા કેદ રહી જીવન વિતાવવું એ બાબી અને સુદરીનાં સતાન માટે શોભાયમાન નથી

તો તમે પૈસાને નહી પણ પૈસાના આગમનદ્વાર લક્ષી જુઓ આવતી લક્ષ્મી, પૈસો, પ્રમાણિકતા-પૂર્વક તમારા ઘેર આવે છે કે અપ્રામાણિકતા-પૂર્વક ? પ્રામાણિકતાની સાથે આવતા પૈસાનો તમે જરૂર સદુપયોગ કરો, પણ જો એ પૈસા અયોગ્ય રીતે તમારા ઘરમા પ્રવેશતા હોય તો એને માટે તમે તમારા દ્વાર બંધ કરી દો.

વેપારીઓની પત્નીઓની સાથે-સાથે મીલ-માલિકાની પત્નીઓને પણ હું કંઈકે કંઈક તમે વિચારો-તમારે ઘેર ચમકતી-દમકતી મોટરો આવે છે પણ તમે જરા જુઓ કે આ મોટરો મજૂરોનું શોષણ કરીને તો આવતી નથી ને ? ગરીબોનો કાળી મહેનતની કમાણીમાથી ખૂટાઈને ઘરમા લક્ષ્મીના દગ થાય છે તો તમે એનો વિરોધ કરો તમે સાફ કહી દો કે મોટરો નહીં હશે તો અમે પંજે ચાલીશું-ચાલી શકીએ છીએ અમારા આરાધ્ય દેવ અરિ-હંત પણ પગપાળા ચાલતા હતા અને અમારા શુરુ પણ પગપાળા જ ચાલે છે એટલે અમને પંજે ચાલતા શરમ આવતી નથી-આવશે નહીં, પણ અમારી ગરીબ બહેનોનું ચતુ શોષણ અમે સહન કરી શકતી નથી બહેનોની નામત વિચાર-શક્તિ દેશમા ચાલતા અન્યાય અને શોષણને રાક્ષી શકે છે. આથી ઘરમા ક્રાંતિ આવશે

સાથે જ સ્ત્રીઓને ઘર ચલાવવાની કળા પણ આવડતી જોઈએ પતિની આવડતે અનુરૂપ જ ખર્ચ થવું જોઈએ નહીંતર વિચારો પતિ મહિને રૂા ૧૫૦ કમાતો હોય અને પત્ની રૂા ૭૫ની સાડી માટે લડે તો એ ઘરમા

અર્થાતિ જ રથાન લેશે. ધરની ધણી-ખરી આવક કીઓને ફેરવેલ પ્રસ-
ધનો જુટવા પાછળ સમાપ્ત થઈ જાય છે.

મીનના ધણા મુવોઝ અવિવાહિત રહેવા લાગ્યા ત્યારે એ અગ્નિને
એમને એનું કારણ પૂછ્યું એક મુવક બોલ્યો કે જામારી ખસે એકાદ પૈસા
નથી કે ખસે ફની માટે એની ઈચ્છિત ફેરવેલ સાધનો જુટતી રહીએ
આ ફેરવની બધાથી તજ બાવીને અમે વિવાહ કરવાનો વિચાર જ મંડે
વાળો. અને એમ કરીને અમે ધરમાં રોજબરોજ મતા સંભોળી કુલ
બન્યા છીએ.

તો નારી જ્યારે ફેરવની ગુલામી અને છે ત્યારે કુલ માટે એ
એક પ્રમુખ બની જાય છે ભારતીય નારીએ તો સાદાઈને સમાર જાપ
નાવવો જોઈએ. સિવનાથ શાસ્ત્રી એક જમુ મોટા પડિત થઈ ગયા. સરસ્વતી
એમના ઉપર પ્રસન્ન બની હતી, પરંતુ લક્ષ્મી કટ હતી. હવનની ભરિ-
માતના સાધનો પણ તેઓ સરજતાપૂર્વક જુટાવી રાહતા નહોતા. નવનના
જ્ઞાને ખરીયા જેવી નાની-થી વસ્તુ પણ તેઓ વસાવી રાહતા નહોતા.
એક દિવસ એમની ફની વાળ બોળવા બેઠી સામે પડ્યી ભરેલી થઈ
રાખેલી હતી. એમાં પ્રતિબિમ્બ પડતું હતું અને એના વડે એ વળ એવી
રહી હતી. શાસ્ત્રીએ જોયું તો વિદુષી ફનીની સાદાઈ-પ્રિયતા ઉપર રસ
થઈ ગયા. શું ખરી માતાઓ આ વાતથી કાંઈ છીપસે? જ્યાં સાદાઈ છે
ત્યાં સખમ છે ફેરવનાં ખર્ચો સાધનોને તથા તમે સાદાઈ જાપાવસો લે
ખર મજબુત બની રહેશે.

ફનીના કર્તાવ્યનું વિ શેષલ કરતાં કું પણ કહી શકે. ફનીનાં કર્તાવ્યો
છે તેમ પ્રતિ માટે પણ કર્તાવ્યો છે. કર્તાવ્યોની નથી જ જવાબદારી એમની
(કીઓની) નથી એમાં મોડો ભાગ તમારો. પણ છે પ્રતિએ નિચાલ
જોઈએ કે ખરી શ્વિ-ભાવનાથી ફનીને આશુર્ગ સાચવવો વખત લે આવતો
નથી ને? એણે માથા સારુ પેતાના પિતાનું ધર હોય છે માતાનો મનઝ
બોળા હોય છે. કાર્થનો પવિત્ર પ્રેમ આપ આવર હોય છે માટે માથ
હવનથી એના દિતને કેસ પડીશરી ન જોઈએ.

ભારતીય નારી તમાર ને સેવાની મર્તિ છે હવિત શરીર પ્રતે પ્રેમ
રાખનારી સોએ તા સર્વજ્ઞ મળશે પણ મૃત્યુ પછી પણ પ્રેમની બોલ
જવની રાખનાર સોએ દુનિયાના બી ન કાર્થપણ ભાગમાં તમને જોડ
નરી મને ભરવનો ઈતિદાસ બનાવે છે કે દ નરો સોએ પ્રિયા નામે
સની થઈ ગઈ

પણ એક વાત ધ્રુષ્ટ પતિ પાછળ મરનાર સ્ત્રીઓનાં નામ ઇતિહાસમાં તો આજે પણ મળે છે પરંતુ પત્ની પાછળ મરનાર પતિ કેટલા છે ? કહેવું પડશે કે સ્ત્રીઓએ પ્રાણાર્પણ કરી પ્રેમને ટકાવ્યો છે ન્યારે પુરુષોએ તો સ્ત્રીઓ સાથે કપટ જ કર્યું છે

પતિનું કર્તવ્ય શીખવું છે તો પવનજ્યને અનુસરવો પડશે. દુર્ભાગ્યે પવનજ્યને અજનાના શીલ પ્રત્યે યોરી શકા થઈ આવી હતી અને એ બાર વર્ષ સુધી અજના સાથે બોલ્યો નહીં પણ યાદ કરે કે પવનકુમાર એક રાજકુમાર હતો એ ઇચ્છે તો દસ રાજકુમારીઓ સાથે વિવાહ કરી શકત, પણ એને બીજી લગ્ન સ્વીકાર્યું નહોતું આ છે પતિનું કર્તવ્ય

અને જુઓ જૈન કથા-સાહિત્યમાં ચમકતી દપતી વિજયકુમાર ને વિન્યાકુમારીને ઇતિહાસના દાર્ઢ પાને આવી જોડી શોધ્યે નહીં જડે પ્રથમ પરિચય વખતની એ પહેલી ઘડી કેટલી પવિત્ર છે કે ન્યારે વિજયકુમાર કહે છે 'મારે શુદ્ધપક્ષનું બ્રહ્મચર્ય-વ્રત છે,' અને ત્યારે જ વિન્યાકુમારી પણ બોલી 'મારે વદ (કૃષ્ણ) પક્ષનું વ્રત છે' આ સાંભળી વિજયકુમાર કહે છે 'આ તો વધુ પ્રસન્નતાની વાત છે શું ભાઈ-બહેનના પ્રેમમાં એાહી મધુરતા છે ?' વિન્યા બોલી 'દેવ, કુળપરપરા કેમ ચાલશે ? તમે બીજા લગ્ન કરી લો' આ સાંભળી વિજયકુમારે જે જવાબ આપ્યો તે હજારો વર્ષ વીત્યા છતાં ભૂલાયો નથી એણે જવાબ આપ્યો "તો મુત્રપરપરાના આધારે કોણ અમર થઈ શક્યું છે, દેવી ? અને જે એક સ્ત્રી બ્રહ્મચરિણી બનીને રહી શકે છે તો શું પુરુષ આટલું પણ ન નિભાવી શકે ?" આ છે આદર્શ દાપત્યજીવન !

આ સિવાય પારિવારિક જીવનના અન્ય સભ્યો, ભાઈ, બહેન, પિતા, મુત્ર, સાસુ, વહુ એમનાં પણ કર્તવ્યો છે પણ ધર્મિયાણ હવે વધુ બોલવા સ્વીકૃતી આપતી નથી તેથી પછી ક્યારેક અવસર મળ્યે આપણે આ વિષય પર વિચાર કરીશું.

પરિવારનો પ્રત્યેક સભ્ય જે પોતાના કર્તવ્ય-ફરજ પ્રત્યે સચેત-સાવધાન રહે તો તમારા ઘરમાં પ્રેમમગ્ના જ પદાર્પણ કરશે દેશનો પ્રત્યેક નેતા અને નાગરિક પોતપોતાના કર્તવ્યને જાણી સાચી દિશાએ કાર્ય કરે તો હું માનું છું કે શાંતિ દૂર નહીં હોય-સમીપ જ હશે

॥ ૐ શાન્તિ ॥

દિનાંક

તા. ૨૪-૮-૧૯૫૮.

જૈન ઉપાશ્રય,

કોટ મુબઈ-૧.

ધુપપાનના પાવન સ્વિસે સદેશ બાપી રહ્યા છે કે બાપલે જેવને
 નેઈએ. બાપસી દુનિયાને બનેક વાર બાપલે નેઈ છે. પરંતુ હવે બાપલે
 બાપલે પેતાને નેતાઈ થઈએ બીજાની આસોચના બાપલે, બનેકવાર કહી
 છે પણ હવે બાપલે બાપલે પેતાની આસોચના રૂપે બને જેવને
 પૂકીએ કે બાપલે કઈ બાપુ નેઈ રહ્યા છેએ ? બાપલે દેતિય વલિનિય
 શુ છે ? બાપલે નેઈએ કે બાપલે કરવા લાગ્યું, કાંઈ કેટલાં કાંઈ કે
 બને ન કરવા લાગ્યું કેટલાં કાંઈ કે મનુષ્ય કરવા લાગ્યું કાન કોં જી
 તો શાનુ જ છે નેઈવર તે ન કરવા લાગ્યું મનુષ્ય, કહી જાન કે જે
 એક કમિ કહે છે

રાત્રે રોજ વિચારો, કામ કમાવો શું બની રે
 કરવાનાં શુ શુ કામો કોઈ બાપુ કરવાનાં શુ તણ દાઈ ?
 કુલ પાપનાં વધે બાપુ છે કઈ રે ॥ રાત્રે..

કવિએ કેટલું સુદર કહ્યું છે. તમે કરોજ સખાટાલે દિશાન કરવ
 બેસો છે. બા ? વિવરણરમાં કેટલું કમાવો બને કેટલું કમાવો ? પેક
 માંડીનાં કુલકોનાં દિશાન તમે રાખો છે બને એવે દિશાન રાખવ
 મારે રોડોનાં પવારથી તમે મહેતાજી પણ રાખો છે. પરંતુ તમે છારતે
 દિશાન પણ કહી રાખો છે ? રાત્રે તમે વિચારવો. છુલકની બા કપનિ
 કેટલો લાભ થયો છે બને કેટલું કુલકન ?

તો કેઈએ વેચાર સાથે ચાલવો નથી તો કે બને મારે પૂલ વિચાર
 કરે છે ? કુલક માલતી કેમ નથી ? કુલકન ગરીબાં પડે છે એટલે બપ
 સારે દિને દેલ તો સારી થાયે. ખાસ મદદકારને ગમે લેવો નથી. મદદ

જે માલ માગે છે તે મારી પામે નથી સો સો જાતના વિચાર તમે એને રિશે કરો છો, પરંતુ જીવનની આ દુકાન કઈ રીતે ચાલી રહી છે, એમાં કેમાણી કેમ થતી નથી, એ અંગે તમે કદી વિચાર્યું છે ? આ પર્યુષણપર્વ એ જ બધું કરવા માટે પ્રેરણા આપી રહ્યા છે વિશ્વશાંતિના પથદર્શક ભગવાન મહાવીરે કહ્યું હતું “સાધક, તું તારો રસ્તો શોધી લે, તારે કઈ આજુ જવું છે” આગમરાણીમા કહ્યું તો—

“અકર્ણં પરિયાણામિ કર્ણં ઉવસંપવજ્જામિ ।”

સાધક પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે, હું અકર્ણ અર્થાત્ અનાચરણી તત્વનેા પરિણામ કરું છું અને કર્ણ—આચરણીય વસ્તુનેા સ્વીકાર કરું છું આપણે વિચારવું છે કે, મુનિનેા કર્ણ શું છે અને ભગવાન મહાવીરે કહ્યું હતું : આવકનેા કર્ણ શું છે ? મુનિ પચમહાવ્રતધારી છે સાવધ અને સંદોષ વરતું, એને, કર્ણપતી નથી. જે વસ્તુ મનને ચચળ બનાવે અને જે સાધકને સચમપથ પરથી વિચલિત કરે તેવી કાઈ પણ વસ્તુ એને કર્ણપતી નથી. મુનિ પોતાના વ્રત અને પ્રતિજ્ઞા પ્રત્યે વફાદાર રહે, જે વસ્તુ એના વ્રતનેા ભંગ કરે અને એના આત્માના વિકાસને અવરોધે, તેનેા તે દૃઢતાપૂર્વક ઈન્કાર કરી દે પરંતુ સુધે જ હું એ પણ કહીશ કે અનાચરણીય વસ્તુ માટેના એનેા ઈન્કાર લોકોને દેખાડવા ખાતર ન રહે, સુચોગ્ય અને આગમના જાણકાર શ્રાવકની સામે તે અમુક વસ્તુ માટે ઈન્કાર કરી દે અને અન્ય ભોળા ભક્તોની ભવુકતાને, જોઈ પ્રતિજ્ઞાને ભૂલી જાય, તેવો સાધક પોતાના પ્રત્યે વફાદાર રહેતો નથી જ્યાં સુધી સાધક સત્યભક્ત બની શકતો નથી ત્યાં સુધી એના સાધનાના વૃક્ષને ફળ આવતા નથી.

એક વ્યક્તિ આખો રોપે છે બાર વર્ષ સુધી એમા ખાતર અને પાણી પૂર્યાં કરે છે, એના મૂળીયાને એણે પાણીથી નહીં પણ જાણે શ્રમ બિદુઓ વડે સીચ્યો છે, પરંતુ બાર વર્ષના કઠોર શ્રમ પછી પણ જો એના પર ફળ આવે નહીં, તો એને અવશ્ય ચિતા થશે, કારણ કે, શ્રમ અને સમયને વ્યર્થ જતો જોઈને એને દુઃખ નહીં થાય ? તો મુનિ અને શ્રાવક પણ વર્ષો સુધી સાધના કરે છે, શ્રમબિદુઓ વફાવે છે પરંતુ જોવાનું તો એ છે કે, સાધનાના એના વૃક્ષ પર ફળ લાગ્યાં છે કે નહીં ? તે સાધનાનું ફળ ક્યું છે ? અનુયાયીઓની વિશ્વળ ગિરદી જામે છે, કરોડાધિપતિઓથી હમેશા ચારે બાજુથી ઘેરાયેલો રહે છે અને સર્વ પ્રશસના એ પુખ્ત વરસતા રહે છે ! આ સર્વ શું આ સાધનાનું ફળ છે ?

એ એણે વિચારવાનું છે કે તો કહીશ આ સાધનાનું ફળ નથી. જ્ઞાને તમે
ને સાધનાનું ફળ માનશો તો કે કહીશ કે તમે શ્રાતિમાં છે. અનુભવીઓની
વિરદી અને પ્રશ્નચાર્યા પુરો એક રાજનૈતિક નેતાને પણ મળે છે કે કહીશ
કે તમારે ને જાણુ જ નોંધવું હોય તો તમે છેવટની પસંદગીમાં જુદા
જાણી છે તમને સ્વયં કરતાં રાજનીતિમાં ધણો જ સરળતાપૂર્વક જાણી પણ
વધુ અનુભવીઓ મળી શકશે અને પ્રશ્નચાર્યા ફોર પણ તમે વધુ વીણી શકો.

વસ્તુતઃ તો આ સાધનાનું ફળ નથી. સાધનાનું ફળ તે છે કપાલનું
મહાપુ અંતર અને જાણની એકતા, જીવનની પવિત્રતા સાથા અર્થનું
આ જ સાધનાનાં ખર્ચા ફળ છે સાધના રૂપી રહેલી આ વાત જાણી છે
ત્યારે મને મારા પાવન ગુરુદેવ શ્રી કિશનલાલજી સાની વાત આવે છે.
સાધનાનાં ફળ તો તેમની પાસે દેખાતાં હતાં. શુ એમની સરળતા હતી,
અને શુ એમની સમતા હતી. એ મારા સમગ્રુરુદેવ પોતાની નિઃશીખર
હાથ છતાંપણ જાણુ નથી. એકને કંઈ કહેવું અને બીજાને કંઈ એ જાણ
અને કંઈની વૃત્તિ એમને સ્પર્શી પણ શકે નહોતી. પ્રપન્ન શુ છે એ તેમણે
જાણુ સુધાં નહોતું કે જાણુ છુ ત્યાં સુધી એમણે પોતાના સમગ્ર
જીવનમાં એક કાર્ડ પણ લખાવ્યું નથી. અંતર અને જાણની જાણી એકતા
બીજો દેખણે શક્યતા હતી પણ કવચિત જ નોંધ મળશે.

કપાલની મહત્તા સરળતા અને અંતર-જાણની એકતા જ્યાં સુધી
જાણુમાં જાણતી નથી ત્યાં સુધી સાધનાના જાણુના રક્ષ પર ફળ જાણતાં
નથી. પછી કહેને મેઘાં વચ્ચો પહેમાં ન હોય કે જાણુ જિજ્ઞાસો પ્રકી મે કરી
ન હોય. હાં તો કે મુનિના કંઈની વાત કરી શકો દત્તે. મુનિ પોતાના
જાતની અર્થધર્મ સિંચર રહે મહાવતોની એણે જે પ્રવિણ લીધી છે અને
દલ્લાપૂર્વક નભાવે. એક બીજી વાત પણ જાણી કરી દેવા છિંછુ છુ મુનિને
કંઈ ઉત્તર અને મૂળ ગુણને કારણે જ સરસિન રહે છે ઉત્તર ગુણ પણ
મૂળ ગુણને પોષક છે અને જ્યારે ત્યાં ચરમ્ય માત્ર છે ત્યારે મૂળને પણ
જાણાત પહેલે છે અને તમે નહોં છે કે નાની એવી જાણી પણ વિચળ
કામ મ અને જાણાની કે છે મારે સાધી ઉત્તર ગુણે અને પણ સાવધ રહેવું
નોંધાં અને ને દલ્લાપૂર્વક ઉત્તર ગુણને સપૂર્ણપણે નિશ્ચની ન શો તો
સરળતાપૂર્વક પોતાની દુગ્ધજનનો સ્વીકાર કરી લે. એની આ દુગ્ધજન
દાખને પાન જાણી શકે છે પરંતુ મૂળમાંની જાણ તો કરી શક્ય કંઈ શો
નહિ. મહાવતના જાણની ઉપેક્ષા કરતી નોંધાં નહિ. આ જીવનની ઉપેક્ષા

અને ખોટો બચાવ સાધકના આત્માને અને સધને વિકૃત બનાવે છે આંતર-શુદ્ધિના માર્ગમાં શિષ્યમોહ અથવા સપ્રદાયમોહને કદી પણ બાધક બનવા દેવા જોઈએ નહિ.

અકલ્પનો પરિત્યાગ કરી કલ્પમાં રચિત રહેવાની વાત ચાલી રહી છે. મુનિના કલ્પ સભ્ય છે તો હું ચોક્કસ કહી ગયો છું. મુનિના કલ્પને તમે પણ સારી રીતે જાણો છો. મુનિને શું કલ્પે છે અને શું નહિ એનું તમને સારું જ્ઞાન છે એક નાનું બાળક પણ જાણે છે કે સાધ્વીજી તેમને સ્પર્શી શકતાં નથી એટલે જ્યારે પણ કોઈ સાધ્વીજી ઘરમાં પ્રવેશ કરે છે અને તે દરવાજો જોમો હશે તો તે ત્યાંથી દૂર ચાલ્યો જાય છે એવી જ વાત છોકરીની છે. એ જ્યારે મુનિને જોશે કે તે પણ દૂર જોઈ જશે તમારા છોકરા-છોકરીઓને પણ મુનિના આચારનું પરિજ્ઞાન છે પરંતુ તમને તમારા આચારની જાણકારી છે કે નહિ ! આવક શું કલ્પે છે અને શું નહિ ? તમે કહેશો, અમે તો ગૃહસ્થ છીએ અને ગૃહસ્થ સ્વતંત્ર હોય છે ચાહે તે કરી શકે છે પણ એમ માનવું તે બૂલ છે આવક માટે પણ તેનો આચાર છે, તેને માટે પણ તેની મર્યાદા છે ગૃહસ્થ ધવાનો એ અર્થ નથી કે તે ચાહે તે કરી શકે આવકનો કલ્પ છે કે તે નિર્અન્યતા પ્રવચનો પ્રત્યે આસ્થાવાન અને શ્રમણ નિર્અન્ય કે મુનિઓને જુએ કે એના હૃદયમાં પ્રેમસ્રોત વહી જોડે. ખીજી બાજુ તે મહારાજનો પરિત્યાગ કરે, એની આજીવિકા અલ્પારભથી ઉત્પન્ન થાય છે. પોતાની અલ્પ એવી જિંદગી સારું મહારાજ કરવો તે આવકને કલ્પે નહિ ખીજી બાજુ આવક કુર્વ્યસનોના પરિત્યાગી બનવું જોઈએ. આજે તો જે વ્યસનોમાં ગળા મુખી હૂંબેલા છે, રાત્રે બાર વાગે પણ જોતે જીંડી અને સિગારેટ જોઈએ છે, તેવા માણસ પણ પોતે જ્ઞાન હજી, કામદેવજી, સમો આવક હોવાનો દાવો કરતો હોય છે.

આવક અલ્પારભથી જીવવાની કળા શીખે એ એનું કલ્પ છે તમે આવક છો તમે ધણુ ખરું જાણ્યું છે શીખ્યા છો, શાસ્ત્ર લખ્યા છો, થોકડા-બધ વિષયો શીખ્યા છો ઇતિહાસ, ભૂગોળ, ગણિત શીખ્યા વ્યાકરણ અને કાવ્યશાસ્ત્ર પણ શીખ્યા હવે એક ચીજ ખીજી જાણી લો, શીખી લો, તે કોઈ લાણુપહોળુ શાસ્ત્ર નથી કારણુ હું જાણુ છું કે લાણુ શાસ્ત્રો શીખવા માટે તમારી પાસે અવકાશ નથી એક નાનકડો શબ્દ છે બહુ મોટો નહિ, ફક્ત એક જ અક્ષરનો તે છે 'ના' તમે 'ના' કહેતા શીખી જાઓ.

જેણે આ નાનકડું સત્ત શીખી લીધું છે, જેણે જીવનની ધણી મોટી

સમસ્ત શિવર વિજય મેળવી લીધા છે વ્યવહારમાં પણ એમ જ કહેવાય છે કે ના પાડી દેવી તે સારુ છે પહેનેથી ના પાડી દેવી એ સારી સિવાય કે પહેલાં હા પાડવી અને પછી ના પાડવી એક વિચાર કે તો અહીં સુધી કહ્યું છે કે અમેજી સીખવા કરતાં તમે ના કહેતાં સીખી શો એક માણસ દોડમાં જોયો છે જગ એને પૂછે છે તે આ અપરાધ કયો છે ? જો તે હા કહે છે તો જગ એને સજા આપે છે પણ જો તે ઈશ્વર કહે તો જગ સજા ઈશ્વરે નથી દાઈ તમને કહે કે એપણમાં તમારા નામે હજાર રૂપિયા લખી સર્વ અને તમે હા પાડી દેશો તો તમારે હજાર રૂપિયા ભરવા પડશે અને ના પાડી દેશો તો એ મુશ્કેલીમાંથી જીવરી જશો ને ! આ તો હું તમારા કામની વાત કરી રહ્યો છું અને હું માનું છું કે જાની વાત તમારે ગમે બહુ જલદી કીતરી જાય છે (સલામાં ખળભળાટ)

પરંતુ બા નો મત્ર જાણી જાણીને કામમાં ન લેવાય. સુસ કાર્યોમાં ના નાનું કામ કરી જાય છે મારે ત્યાં તે મથક નથી, પરંતુ અગ્રજ અને પાપનાં કામોમાં ના નો મત્ર અવરજ વાળુવો જ જોઈએ આવે સ્વ પૂર પાડે ના કહી દેશે જોઈએ. આ એક ના તમને સેંકડો મુશ્કેલીમાંથી બચાવી મેશે. કોઈએ જો મજરાની સલાહ લેવા માટે ના કહી દીધી હોત તો એનો મત્ર વિચારમાં કામમ માટે રહી જાત જ્યારે રાવજીના મનમાં સતી-સાધવી સીતાને પાવટીમાંથી ઉપાડી લાવવાને પાપકર્મો વિચાર આવ્યો અને તે જ કહે એણે એ માટે જો ના કહી દીધી હોત તો એને કહેતો પૂજુ ન થાત. આજે હજારો વર્ષો વીતી જવા છતાં પણ એના એ અપરાધ ધિવાઈ રહ્યો નથી અને જે સમયે રાવજી પોતાના પાપમાં સ્કાંદ જનના માટે મારીએને બેઠાઓ ત્યારે તેણે તે જ સમયે રાવજીને જો દુહાપૂવક એક જ સ્વ ના કહી દીધો હોત તો એનો ઉત્તરજીવન મત્ર પણ દુનિયામાં કલમ માટે રહી જાત.

આ વાર્તા તો તમે અનેક વાર સાંભળી ચૂક્યા હશે. ભારતમાં જોઈએ, રાવજીની આ વાર્તા ઠાણ જાણે રીતે સંભવિત નથી એના પ્રત્યે પણ અને તિરકાગુ વાતાવરણ એટલા માટે જો સુ યમ કે એણે ના નો મત્ર અવરજ નહોતો.

નાનો મત્ર તો જાણે હોતો સતી સીતાએ રાવજી દ્વારા હજારો પ્રયોજનો અને વિપતિઓની વીજળીઓ વરસી છતાં એ ના ના મત્ર પર આજ રહી. નાનો મત્ર જાણે હોતો સતી રા નમતીએ. રાજમતીનું અપ્રતિમ

સૌંદર્ય જોઈને ગિરનારની મુદ્રામાં ધ્યાનસ્થ બેઠેલો યોગી રથનેમિ સાધના પથેથી ચલિત થયો અને તે સતી રાજમતીની પામે જઈ બોલ્યો 'હે રાજમતી, સાધનાના કાકરિયા પથ પર ચાલવા માટે તમારા કામળ કદમે નથી મારી વાત માનો અને બોગોની દુનિયામાં થોડક દિવસો વિતાવો પછી આપણે પાછા ત્યાગપથ પર ચાલી નીકળશું' સતી સાધ્વીએ દૃઢ સ્વરમાં એક જ શબ્દ કહી દીધો "નહી" તે સાંજી પથથ્રંબ થયેલા સાધકને ફિટકારતા કહે છે

વિરરંથુ તે, ડજસો કામી, જોતં જીવિયં કારણા
વન્ત ઇચ્છસિ વાથેઝ સેયં તે મરણં મવે ॥

હે સાધક, તને ધિક્કાર છે, આ વિષભયો વિષયો માટે ॥ તારા ઉજ્જવળ યક્ષને માટીના મૂંડે વેચી રહ્યો છે બોક્ષી કાઢેલી વસ્તુ માટે ફરી હાથ પસારતા તને શરમ નથી આવતી? એથી સારુ તો એ છે કે તુ મૃત્યુને જ બેટી લે

નારીનો આ ફિટકાર લખસી પડેલા સાધકને પુનઃ સાથે રસ્તે લઈ આવ્યો. સૂતેલું વીરત્વ જગી જાક્યુ નારીને નાગણુ બનાવનારાઓ આ જવલ ત દુષ્ટાતથી કઈક શીખશે શું આ સાંભળ્યા પછી પણ તમે નારીને નરકની ખાણુ માનશો?

હા, તો આ "ના" એ જે સાધકોને સાધના-પથ પર પુનઃ સ્થિર કર્યા નહીં તો તેમને લખસી પડવામાં વાર જ કયા હતી?

કેટલાક લોકો કહે છે કે ચંદ્રગિરિદુયુક્ત 'હા' શબ્દ ધણો જ રમણીય છે તમારી સામે કોઈ આહક આવીને જાઓ રહે છે તમે પૂછો છો કે શું માલ ખરીદવો છે? રોકડા પૈસા લાભ્યા છે'ને? ત્યારે એના જવાબમાં જ્યારે એના મોઝેથી 'હા' શબ્દ નીકળે છે ત્યારે તમને કેટલો આનંદ થાય છે? એક હજારનો માલ ખરીદવો છે અને તે પણ રોકડા નાણાં દઈને, ત્યારે તમારા આનંદમાં કોઈ ખામી રહે ખરી? "હા" શબ્દ તમને મીઠો તો લાગે છે, પણ ક્યારેક એ પણ મુશ્કેલીમાં મૂકી દે છે માની લો કે ધર્મસ્થાનકના લવન-નિર્માણના ખરડામાં એક માણસે દસ હજાર આપવાની "હા" લખી દીધી અને એના હારોસે કામ પણ ચાર ચઈ ગયું, પણ જ્યારે તમે એની પાસે રૂપિયા લેવા ગયા ત્યારે એણે ઈન્કાર કરી દીધો આવે વખતે મુશીબત જાળી ચઈ કે નહિ? તમે કહેશો કે તેણે પહેલેથી જ "ના" કહી દીધી હોત તો સારુ થાત

તમારે મોરેથી જો પહેરેથી જ “ના નીકળી જશે તો તમે એને સજ્જતાપૂર્વક ઢા”માં બદલાવી શકો છો. પરંતુ હા કહ્યા બાદ ના કહેશો તે દુઃસ્મનાવદ વધી જશે. એક બાઈ તમારી ખાસે ઠાઈ લેવા આવે અને તમારી તેને તે દેવાની ઈચ્છા ન હોય તે તમારે એ માટે તરત જ ઈન્કાર કરી દેવો જોઈએ જોથી તે પોતા માટે બીજી બ્યવસ્થા કરી લે. પરંતુ પહેલાં તમે ખોટી ઢા” પાડી એ વખતે તે ચાલુ પશુ બાઈ જશે ખસુ જ્યારે પ્રસન્ન આવે તમે ના પાડી છે તો તે તમારે સંતુષ્ટ મનથી વચ્ચે રહેશે ખરો ? હા કહ્યા પછી ના કહેવામાં હજાર બદલાનાં શોધવાં પડે. ઉપરાંત જાણેર અને કપડીની ઉપાધિ પુરસ્કારમાં મળે તે જુદી જો કરવામાં તમે અસમર્થ છો તે માટે તમે ના જો પાડી છે તમે કોઈ કિંમતી વસ્તુ ખરીદવા માંગો છો પશુ પૈસા નથી તે પહેલેથી ના પાડી છે કોઈનું નિમત્રણ ઉપર તમે જો સમક્ષર પહેલી શકો તેમ ન હો તે એને રજૂ કરે ના જ લખી દો આ નાનકડો એવો સજ્જ ના તમને અનેક ઉપાધિઓથી ઉગારી લેશે.

હું પશુ તમને એ જ કહી રહ્યા છું કે તમે પાપ માટે ના કહેવાનું સીખી લો. કારણ પાપનો પ્રારંભ પ્રાણીની જોમ અમકદાર હોય છે પરંતુ એનો અંત રાખીની જોમ અપકારપૂર્ણ હોય છે. સીમાનાં કૂંદોમાં મીઠી ફારમ આવે છે પશુ એને આખરો તે તે કલ્પાંલાયશે. જસ એવું જ પશુ પશુ છે એના કૂંદોમાં સૌરભ છે પરંતુ જ્યારે એવું અપસ્વાદન લેવામાં આવે છે ત્યારે મોં કાણુ લગા વિના રહેવું નથી.

કુશ્વર લાકડી વડે આકને ફેરવે છે અને પછી પેલી લાકડીને જુદી કાડી લે છે પરંતુ પેશું આ તે વેચને લઈને ફરતુ જ રહે છે. તેવી જ રીતે જાત્રા પાપકર્મ કરે છે અને એના વેચને લઈને સ્તુતિ સંસ્કારમાં પરિવર્તન કરતા રહે છે. પાપની પરિણતિ આત્માના સ્વભાવને વિશ્વાસ ભણી લઈ તપ છે જાત્રાનો સ્વભાવ ઉર્જાનિ કરવાનો છે આત્મ કહે છે.

સ્વર્ગ ગતિ ધર્માનો લીલા ॥

ત્યારે પ્રથમ એ માન છે કે આત્માનો સ્વભાવ ગતિ કરવાનો છે તે તરફ તે અપોધામાં છે ત્યારે પેશો ઉર્જાનિ કન્યાર આત્મા અધિગતિ કેવી રીતે કરે છે એના જાત્રામાં નીવડાવે કાચવાન મદદીર માતા ધમકાયા મુત્રા એક મુંદ ૧૫૩ દેતાં ફરમાવે છે.

નદ મિડલેવા લિતં ગરુયં તુમ્બં અહો વયદ્ પવં ।
આસથ કાયં કમ્મ ગુઠ જીવા વચ્ચન્તિ અદરમદ્ ॥

—જ્ઞાતા ધર્મકથા અ. ૬

અર્થાત્ જેમ તૂળાને અલવ પાણીમાં તરવાનો છે પરંતુ એ તૂળાને જે માટીનો લેપ લગાવી દેવામાં આવે તો આ ટૂળી જશે તેવી જ રીતે આત્માનો સ્વભાવ ઉર્ધ્વગતિ કરવાનો છે, પરંતુ પાપ પરિણતિ વડે આત્માને અધોગતિ કરવી પડે છે.

પાપ કર્મ દ્વારા આત્મા ભારી બને છે શ્રીમદ્ ભગવત્ સૂત્રમાં આત્માના ભારે થવા અંગે એક ગ્રંથક પ્રશ્નોત્તરી આવે છે

અક્ષત—સમણ મગવં મહાવીર વન્દિત્તા નમંસિત્તા પવં વયાસી
કહ્ણણ મન્તે ! જીવા ગરુયન્ત હવ્થ માગચ્છન્તિ ?

ઉત્તર—જયન્તિ ! પાણાદ્વાદ્ વાપણં જાવ મિચ્છા દસગ સલ્લેણ
પવં ચલ્લુ જીવા ગુરુયન્તે હવ્થ માગચ્છન્તિ ।—

જ્ય તી શ્રમણોપાસિકા ભગવાન મહાવીર પ્રભુ પાસે પ્રશ્ન કરી રહી છે. નારી જાતિ માટે આ ગૌરવ લેવા જેવી વાત છે કે એક નારી આવા મહાપુરુષ જેમની સામે સ્વર્ગનો દ્વંદ્વ પણ એક સસલાતી જેમ નમ્ર બની બેસે છે, અને જેમના તેજ સામે ઈન્દ્રો અને ચક્રવર્તીઓનું તેજ પણ ફીકકું બની જાય છે, એવા તારક ભગવાન મહાવીર સ્વામીને પ્રશ્ન કરી રહી છે. આ વીર નારી સુધાવિકા જ્ય તીએ જે પ્રશ્નો પૂછ્યા છે તે જ બતાવી આપે છે કે એ યુગની નારી પણ ઠેવી ભણેલી-ગણેલી હતી. આજની આપણી આતાઓ પણ જ્ઞાનના ક્ષેત્રે આગળ વધશે ખરી ?

હા, તો જ્ય તી શ્રાવિકા પ્રભુને વદના કરી પૂછી રહી છે “પ્રભો, આ આત્મા ભારે કઈ રીતે બને છે ?” આ કેટલો માર્મિક પ્રશ્ન છે ! પ્રશ્નને જવાબ આપતા વીતરાગદેવ કહે છે ‘હે જ્ય તી, પ્રાણાતિપાત અને મિથ્યાદર્શનના શલ્યરૂપ અઘાર પાપો દ્વારા આત્મા ભારે ચાય છે”

પાપની પરિણતિ આત્માને ભારે કરે છે અશુભ પરિણતિ વડે એના ઉપર અનંત-અનંત કર્મના પરમાણુ આવીને ચોટી જાય છે અને તમે જાણો છો કે ભારે વસ્તુ હમેશા નીચે જ જાય છે કર્મના ભારથી આત્મા પણ અધોગતિ કરે છે જેમ માત્ર એક સાપના ડસવાથી માણસ મૃત્યુ પામે છે; આરવા માટે એકથી વધુ સર્પોની જરૂર રહેતી નથી તેવી રીતે મનુષ્યને

નરકમાં પહોંચ્યાના માટે ક્યારેક ક્યારેક તે એક પાપ જ પામી જાય છે. જે પાપની પરિણતિમાં તીવ્ર રસ આવે છે તે વધુ પ્રમાણ ભક્ષી કરે છે. નામથીએ તે એક જ પાપ કહ્યું હતું એણે એક સતને કહ્યા વગરનું સાક વહેરાવ્યું હતું એ પાપે એને ઠેઠી વાર નરકના બાજીમાં ઠાપ્યું પાડ્યું હતું.

દુનિયામાં પેદા થતાં તેમાંનું દરેક જન્મારે કાર્યો હોય છે ત્યારે ખાલી હોય છે પણ જન્મારે એ પાકે ત્યારે તેમાં મીઠાસ આવે છે પરંતુ પાકસુ બધા એક એવું જાણે છે કે જ્યાં સુધી એ કામ્ય રહે છે ત્યાં સુધી એમાં મીઠાસ રહે છે પરંતુ પાકતાં એમાં કડવાસ આવે છે એની કડવાસ ઠેરી છે તમે જાણો છો? ખાવા મળતું નથી અને મળે છે તે પચતું નથી. થોડું ખાઈએ તોય ઝાઝા દાઢી મળે છે અને જૂઝૂકી રહી શકાતું નથી જીવનની જા તે ઠેરી વિઠળશ્યા છે? પણ તમે જ મને જણાવો કે બધા વિઠળશ્યા કેણે પેદા કરી છે? જવાબ એ જ હશે કે બધા વિઠળશ્યા તે પાપની પરિણતિને કારણે જ.

એટલા માટે હું કહું છું કે તમારી પરિણતિ માટે તમે ઈશ્વર કરી દો, એક વિચારો કહ્યું છે કે જીવનનિર્મલુન્ય ચાર ખર્ચ છે પહેલો છે કમેલ થાય તેવું બોધવું નહીં એક કારણે એ બધને ફાદી રાકે છે તેમ એક બાકિયા સંકલ્પી સમાજની સેકેડે બાકિયાઓની સાંતિને ભર થઈ જાય છે. સમાજમાં સેકેડે માણસો દાગર છે એક વક્તા બોલવા કોમો થાય છે ક્યારેક સમાજ દસી-દસીને ભેદ-પોષ થઈ જાય છે બીજો માણસ કોમો થાય છે ક્યારેકની સરખાતમાં જ એ એક એવો સંકલ્પી છે કે સમાજમાં બાકિયા છાપઈ જાય છે ત્યારે બાકી તોફાન સાર થાય છે બધાંય બાકિયાત જાય જાય છે બધાંય કહ્યું? સાંતિની સહેરમાં બધા બાકિયા ક્યાંથી બાકી થઈ? એવું કાળજી એ જ કે બોધતાં બાકિયા નહીં જાય શીખ્યા પણ બોધતાં શીખ્યા નથી.

હાં તે પહેલું સૂત્ર છે કમેલ થાય તેવું બોધા નહીં બીજું છે સેત્ર થાય તેવું બોધા નહીં " બોધા સ્વાસ્થ્ય માટે છે પરંતુ બોધા એવું કે છે કે જ્યાં પાપી તરત જ પચારીમાં પડ્યું પડે. ચલોદાર પચારીને તેમાં મન દાખમાં રડી શક્ય ના. પેની સીમાનું બાકિયામ કહ્યું અને તર કાળ વધારે ખાધું તે સમજી તેવું કે આપણે બોધા ખાધું નથી પરંતુ બોધા બાકિયાને બાકિયા રહ્યું છે મર્યા-મર્યાના તમનમર્યાનો

મોહમાં આપણે તણાવુ ન જોઈએ સ્વાદના પ્રવાહમાં સ્વાસ્થ્ય ખગડે નહીં, એ માટે સાવધાન રહેવું જોઈએ

જીવનનિર્માણનું ત્રીજું સૂત્ર છે “કરજ યાત્ર તેટલું ખર્ચ કરે નહીં.” “કળં કૃત્વા ધૃતં પિબેત્” વાળી કહેવત આપણે ચરિતાર્થ કરવી નથી. તમારા દૈનિક અનાવરણક અર્થ તમારે ઓછા કરવા જોઈએ સિનેમા, ચાહા, અને ખીરી-સિગારેટનો શોખ તમારા માથે કરજતો ભાર વધારે છે

ગરીબાઈમાં બચસન તે કાઢમાં ફરજ સમાન છે સગપણ લગ્નના ઉમંગે જરૂર કરતા વધુ ખર્ચ કરવો એ ઠીક નથી લગ્નનો ઉમંગ એ એક પ્રકારનો નશો છે. તે વખતે ખબર પડતી નથી એ સમયે કાંઈ જો કહે કે, વધુ ખર્ચ કરશે નહીં. ત્યારે ઉમંગથી મનુષ્ય બોલી બેઠો ‘અરે સાહેબ, પૈસો તો હાથનો મેલ છે’ પણ તો પછી જ્યારે કાંઈ અવધર્મને કંઈક આપવાની વાત આવે છે ત્યારે એ જોશ શા માટે ઠડે પડી જાય છે? એનો અર્થ એ થયો કે મનુષ્યને રાજમાં એટલો રસ આવી ગયો છે કે ત્યાજની વાત એને રુચતી નથી હા, તો મતલબ એ છે કે વ્યવહારમાં માણસ એટલો અનુરકત ખતી જાય છે કે અધુ જ બૂલી જાય છે, પરંતુ માનવીએ દરેક સમયે વિવેક રાખવો જોઈએ, કારણ કે અતિ ખર્ચ કરી કરજતો ભાર વધારવો અનુચિત છે.

જીવનનિર્માણનું ચોથું સૂત્ર છે “પાપ યાત્ર તેવું કાર્ય કરવું નહીં” કંડુશાશીલ મહાત્મા છુદ્દે પોતાના પ્રવચનમાં કહ્યું હતું

वणिजो ममयं मग्ग कप्पसत्थो द्विज्जनो ।

बिंस जीवितु कामो पापानि परिवर्ज्जय ॥

—ધર્મપદ

બહુ ધન ધરાવતો ધનિક જ્યારે ધન કમાઈને સ્વદેશ તરફ પાછો ફરે છે ત્યારે તે લયલયી માર્ગને ઊઝી દે છે કારણ કે, ત્યાં એને લૂટાઈ જવાનો ભય છે અને જીવવાની ઈચ્છા રાખનાર જોમ વિપત્તે તણ દે છે તેવી જ રીતે વિચારશીલ પુરુષ પાપને ઊઝી દે છે

પરંતુ આજનો માણસ તો પાપને ઊડવાનો નહીં બિલકુલ એને છુપાવવાનો પ્રયત્ન કરતો ફરે છે એક ચોર ચોરી કરતા જ્યારે પકડાઈ જાય છે ત્યારે એ વિચારતો નથી કે તેણે ચોરી કરી છે એટલે પકડાયો છે, પરંતુ એમ વિચારતો હોય છે કે તેણે ચોરી કરતા સાવધાની રાખી નહીં ગફલતા લીધે જ હું પકડાઈ ગયો છું ”

નરકમાં પેદાશ્યાજ્ઞા માટે ક્યારેક ક્યારેક તો એક પાપ જ પાપીત બને છે. જે પાપની પરિણતિમાં તીવ્ર રસ આવે છે તે વધુ પ્રગટ બાધન કરે છે. નાજશીએ તે એક જ પાપ ક્યું હતું એણે એક સતને કમ્પા વનમ્પુ 'સાક વહેરાય્યું હતું એ પાપે એને દેહથી વાર નરકના અગ્નિમાં સમાવ્યું પાપુ હતું

દુનિયામાં પેદા થતાં તમામ જોના ન્યારે' કામાં હેલ છે ત્યારે આટો હેલ છે પણ ન્યારે એ પાકે ત્યારે તેમાં મીઠાસ આવે છે પરંતુ પાપુ 'આ એક એવું જા છે કે ત્યાં સુધી એ કમ્પુ રહે છે ત્યાં સુધી એમાં મીઠાસ રહે છે પરંતુ પાકતાં એમાં કડવાસ આવે છે એની કડવાસ જેવી છે તમે જાણે છો! આવા મળતુ નથી અને મળે છે તે પચતુ નથી. મેહુ આશી તેમ ક્રમ દાસી મળે છે અને શૂણ્યા રહી શકતું નથી જીવનની જા તે જેવી વિગળવા છે! પણ તમે જ મને જતાવો કે આ વિગળવા છે પેદા કરી છે! જવાળ એ જ હશે કે આ વિગળવા તે પાપની પરિણતિને કારણે જ

એટલા માટે હુ કહુ છુ કે તમારી પરિણતિ માટે તમે ઈન્કાર કરી દો. એક વિચારે કમ્પુ છે કે જીવનનિર્મીલનના ચાર માત્ર છે પહેલો છે-કમેસ થાય તેવું બોલવું નહીં એક કંકિયે સો ધમને ફાડી શકે છે તેમ એક અક્રિયા શબ્દથી સમાજની સેકેડે અક્રિયાઓની શાંતિનો ભંગ થઈ જાય છે. સમાજમાં સેકેડે માણસો શા ૧૨ છે એક વક્ત્ર બોલવા કોનો થાય છે સારી સમાજ હસી-હસીને સોય-પોય થઈ જાય છે બીજો માણસ કોનો થાય છે શાપણની સરખાતમાં જ એ એક એવો શબ્દ ઉચ્ચારે છે કે સમાજમાં અક્રિયા જાણ જાય છે ચારેય જાણુ તેજાન શા થાય છે બધાં જ અક્રિયા જાણ જાય છે આ શું થયું! શાંતિની લહેરમાં આ અક્રિયા ક્યાંથી આવી ગઈ? એવું કારણ એ જ કે બોલતાં આવડતુ નહીં જાય શીખ્યા પણ બોલતાં શીખ્યા નહીં

હાં તો પહેલું કમ્પુ છે કમેસ થાય તેવું બોલે નહીં " બીજું છે-રોય થાય તેવું આજો નહીં બોલના સ્વાસ્થ્ય માટે છે પરંતુ બોલના એવું કેવું છે કે જામા પછી તમને જ પચારીમાં પડતુ પડે. ચરકિયર પચારીને તેનાં મન દાશમાં ગદી શકતુ નહીં પેટની સીમાનું અનિયંત્ર ક્યું બને ૧૨૧ કરતા વધારે આપુ તે સમજા મેવું કે આપને બોલના પચારુ નથો પરંતુ બોલના આપણને આઈ ગયું છે મર્યા-મર્યાના તમનમર્યાનો

એવને બાણે એવુ ન બને કે ઉપાદેયને તજી દે અને હેયને ગ્રહણ કરી લે. નહીં તર મોટી વિટબણા પેદા થઈ જશે

હા, તો એણે તરબૂચમા સોનુ છૂપાવી દીધુ અને પોતાની કુશળતા ઉપર મનમા ને મનમા મલકાવા લાગ્યો પોતાના આઠ વરસના બાળકને લઈને તે સ્ટેશને બિપડ્યો નાંકેદારે એને રોક્યો સામાન બતાવવા માટે કહ્યું, તો એણે ખૂબ ઉલ્લાસની સાથે આખો ટ્રન્ક બતાવી દીધો. કપડા સિવાય બીજુ કશુ ય મળ્યુ નહી હાથમા તરબૂચ હતુ એટલે તેને નાંકેદારે આગળ વધવા ઇસારો કર્યો સ કેત મળતા જ એ તો ત્યાથી ચાલી નીકળ્યો એશને પહોંચ્યો ત્યારે માડી આવી ગઈ હતી. ડબ્બામા બેસવાની તે તૈયારી કરી રહ્યો હતો ત્યા બાળકે હાં લીધી તરબૂચ મારા હાથમા આપો તો જ હું ડબ્બામા ચઢીશ. પિતાએ ધણુ ધણુ સમજાવ્યુ કે, તુ પહેલાં ડબ્બામા ચઢી જ પછી તરબૂચ તને આપીશ પણ તેણે એ કંઈ સાંભળ્યુ નહી આ રકઝકમા એન્હને સીદી મારી આખરે વિવશતાપૂર્વક તેણે બાળકને હાથમા પેલુ તરબૂચ મૂક્યુ

તરબૂચ લઈને જેવો એ બાળક ડબ્બામા પેસવા જાય છે કે, એના નાના હાથ તરબૂચના ભારને ખમી શક્યા નહી અને તરબૂચ છૂટી પ્લેટ ફોર્મ ઉપર પડી ગયુ અને પડતાની સાથે જ એના ટુકડા થઈ ગયા પેલી સોનુ બરેલી ડબ્બી એક બાજુ જઈ પડી આ બાજુ પોલીસના માણસો પણ ત્યા જ બિલા બિલા બોઈ રહ્યા હતા સોનાની ડબ્બી એતા જ તેમણે એને પકડી લીધો હિ હુન્તાન આવવાને બદલે એ જેલની કોટડીમા પહોંચી ગયો. પાપને છૂપાવવા માટે એણે કાઈ બિલુપ રાખી નહોતી પરંતુ હું કહું છું કે, પાપને છૂપાવી શકાતુ જ નથી વિશ્વમા હજારો વળુકરોએ કપડા વણ્યા છે, જેનાથી શરીર ઢાકી શકાય છે પરંતુ આજ સુધી એવો એકપણ વળુકર પ્રાક્યો નથી કે જેણે એવો કાઈ પડછે વણી આખો હોથ કે જેના વડે પાપને ઢાકી શકાય

મનુષ્ય પાપના પ્રતિક્ષણથી અને એ વડે ચનાર બદનામીથી નેટલો બચવા માગે છે તેટલો જો તે પાપથી બચવાનો પ્રયત્ન કરે તો આ દુનિયા સ્વર્ગ સમી બની જાય એક વિચારકે કહ્યું છે કે, એક સાઠની આમળ તમે ચાલતા હો ત્યારે તમારે સચિત રહેવાનુ છે, અને એક ગધેડાની પાછળ ચાલી રહ્યા હો ત્યારે પણ સચિત રહેવાનુ છે તેમ પાપમા જો આગળ વધી રહ્યા હો તો પણ ચિતા કરવાની છે અને જો ધર્મ અને સવરના સ્ત્રેરે પાછળ રહ્યા હો તો પણ તે ચિતાનો જ વિષય છે તમે ક્યારેય વિચાર્યુ છે કે, હું

મનુષ્ય પાપને છુટાવવાનો જોટો પ્રયત્ન કરે છે તેટલો જો તેનાથી છુટાવવાનો પ્રયત્ન કરે તો તેનું જીવન સ્વર્ગીય બની શકે છે પરંતુ પાપ તે છુટાવવા માટે છે અને આ કામમાં એની જીવિ પશુ તીવ્ર બની જાય છે.

ભારતનો એક માણસ પોંડિચેરી ગયો. આ તે સમયની વાત છે કે આરે પોંડિચેરી ફ્રાંસના તાબામાં હતું તે સમયે ત્યાં સેનું પણ હતું મળતું હતું જે સેનું ભારતમાં સો રૂપિયે તેલો મળતું હતું તે પોંડિચેરીમાં ૩૫ થી ૪ રૂપિયે તોસો હતું ત્યાંની સરકાર ત્યાંથી સેનું જહાઝ લઈ જવા દેતી નહોતી. ફિટુ સેનું એક એવી ચીજ છે કે, જોને કારણે માનવીએ હજારો પાપ કર્યા છે. સેનું માનવી સાથે પ્રેમ કરતું નથી પરંતુ મનુષ્ય સેનું પ્રેમ કરે છે અને એથી ય જામળ કુ તો કહીશ કે મનુષ્ય મનુષ્યને જોડેથી પ્રેમ કરતો નથી તેટલો સેનું પ્રેમ કરે છે.

સેનું સત્તે આવ જોઈ એનું મન પીચળી ગયું એણે વિચાર્યું કે સત્તા આવતું સેનું લઈ જઈ ભારતમાં વેચી નાખીશ તો કેટલી કમાણી થશે ! એણે હસેક વેચા સેનું ખરીદી લીધું પણ હવે સમસ્યા એ જાણી થઈ કે, નાવોડગની ખાખોથી જાયી અને ભારતમાં લઈ રીતે લઈ જવું ! મનુષ્યની પાસે જીવિ એક એવી ચીજ છે જેનાથી તે સર્વ સમસ્યાઓ ઉપર વિજય મેળવી શકે છે કુ કહીશ કે જામળમાં જેમ ધૂવળી ખાખો સતેજ બની જાય છે અને એની નેચની શક્તિ સો ગણી વધી જાય છે તેમ પાપથીય મનુષ્યની જીવિ પણ પાપમાં તીવ્ર બની જાય છે પરંતુ આ જીવિને કુડખોજ છે તમે સદ્યજુ વેચી સેનું ખરીદવા ચાહો છો !

સદ્યજુ વેચી સેનું ખરીદવાનો સોદો મેધિા પારો ! પરંતુ પેસે જોડે ભારતીય આ મેધિા સોદો ૮ પસદ કરી રહો હતો. એની જીવિએ એક ઉજવ ખાળી કાઢ્યો. પણ તે ઉજવ તમે શીખી લેતાં નહો (સમજામાં દસવડ)

તે જામળમાં ગયો એક મોટું તરજૂય લઈ આવ્યો. એની ડમચા પાડી ચીપુ નાનાની ડમચા એમા મુજી દીધી અને પછી એની ઉપર પેટી કાપેલી બની મૂની દીધી. ખરે ૮ માનવીની જીવિ કમાણ કરે છે પરંતુ કુ રી કદા નહીં જુ કે તમ આ તરજૂય સીખી લેશો નહીં એક વજા જ્યાં પ્રાચીન આ ૮ જીવિ તેમા પેપ આવીને ઉડાવા લાગ્યા અને એવ જામળ તરજૂય સાવક જાન ઉપદેશ અંદરે પ્રવળ કરવા લાગ્યા એ સારી ઉપદેશ કરે ૮ મનુ માન્ય મ જુ કરવા લાગ્યા લીધ તે મ જુ કરે, જેને હોડે અને

એવને જાણે એવું ન બને કે ઉપાદેયને તજી દે અને હેયને અહણ કરી લેા. નહીંતર મોટી વિટબણા પેદા થઈ જશે

હા, તો એણે તરખૂચમા સોતુ છૂપાવી દીધું અને પોતાની કુશળતા ઉપર મનમા ને મનમા મલકાવા લાગ્યો પોતાના આઠ વરસના બાળકને લઈને તે રોશને બિપડચો નાકેદારે અને રોકચો સામાન બતાવવા માટે કહ્યું, તો એણે ખૂબ ઉત્સાસની સાથે આખો ટ્રન્ક બતાવી દીધો. કપડા સિવાય બીજું કશું ય મળ્યું નહીં હાથમા તરખૂચ હતું એટલે તેને નાકેદારે આગળ વધવા ઇસારો કર્યો સ કેત મળતા જ એ તો ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો રોશને પહોંચ્યો ત્યારે મોટી આવી ગઈ હતી ડબ્બામા બેસવાની તે તૈયારી કરી રહ્યો હતો ત્યાં બાળકે હાં હાંથી તરખૂચ મારા હાથમા આપો તો જ હું ડબ્બામા ચઢીશ. પિતાએ ધણુ ધણુ સમજાવ્યું કે, તું પહેલાં ડબ્બામા ચઢી જ પછી તરખૂચ તને આપીશ પણ તેણે એ કંઈ સાંભળ્યું નહીં આ રકઝકમા એન્જને સીટી મારી આખરે વિવશતાપૂર્વક તેણે બાળકને હાથમા પેહુ તરખૂચ મૂક્યું.

તરખૂચ લઈને જેવો એ બાળક ડબ્બામા પેસવા જાય છે કે, એના નાના હાથ તરખૂચના ભારને ખમી શક્યા નહીં અને તરખૂચ છૂટી પડેટ ફોર્મ ઉપર પડી ગયું અને પડતાની સાથે જ એના ટુકડા થઈ ગયા પેલી સોતુ ભરેલી ડબ્બી એક બાજુ જઈ પડી આ બાજુ પોલીસના માણસો પણ ત્યાં જ ઊભા ઊભા બેઠે રહ્યા હતા સોનાની ડબ્બી જોતા જ તેમણે એને પકડી લીધો હિંદુસ્તાન આવવાને બદલે એ જેલની ફાટડીમા પહોંચી ગયો. પાપને છૂપાવવા માટે એણે કાંઈ બિજુપ રાખી નહોતી પરંતુ હું કહું છું કે, પાપને છૂપાવી શકાતું જ નથી વિશ્વમા હજારો વણકરોએ કપડા વણ્યા છે, જેનાથી શરીર ઢાકી શકાય છે પરંતુ આજ સુધી એવો એકપણ વણકર પ્રાકચો નથી કે જેણે એવો કાંઈ પડદો વણી આપ્યો હોય કે જેના વડે પાપને ઢાકી શકાય

મનુષ્ય પાપના પ્રતિકૂળથી અને એ વડે ચતાર બદનામીથી જેટલો બચવા માગે છે તેટલો જો તે પાપથી બચવાનો પ્રયત્ન કરે તો આ દુનિયા સ્વર્ગ સમી બની જાય એક વિચારકે કહ્યું છે કે, એક સાદની આગળ તમે ચાલતા હો ત્યારે તમારે સચિત રહેવાનું છે, અને એક ગધેડાની પાછળ ચાલી રહ્યા હો ત્યારે પણ સચિત રહેવાનું છે તેમ પાપમા જો આગળ વધી રહ્યા હો તો પણ ચિંતા કરવાની છે અને જો ધર્મ અને સવરના ક્ષેત્રે પાછળ રહ્યા હો તો પણ તે ચિંતાનો જ વિષય છે તમે ક્યારેય વિચાર્યું છે કે, હું

પાપમાં જાગળ વધી રહી છું કે નિર્જનતા ક્ષેત્રમાં ? માફ રાખો. નો ખપ્પર ક્ષેત્રે જાગળ વધ્યા તો પાપ તમારા માર્ગમાં પથ્થર બની જાય. મારી સાક્ષતા આલતા ઘણી જામ છે ત્યારે સમજવું કે માર્ગમાં મોટો પથ્થર આવી જશે. છે તેવી જ રીતે જીવનના સુખ અને શાંતિમાં વિધિ બાંધે છે અને જીવન-રથ યામને છે તો સમજવું જોઈએ કે પાપને કાલ થયો છે.

હું કપ્પડી વાન કરી રહી હતો. તમે જાણપતે હોડી કપ્પ તરફ જો. એમ તો આવજી કપ્પ વિસ્તૃત છે એની પૂરી બાબતો બાપડા સાડુ બાપડે સમય નથી પરંતુ દૂરમાં તમારો કપ્પ જતાવું તો તે. એટલે જ મને કે પાપ માટે તમારે ના પાડી દેવી જ્યાં પશુ બને જ્યારે પશુ પાપની પ્રવૃત્તિનો પ્રભુ આવે ત્યારે તમારે ઈન્કાર કરી દેવો. કારણ કે હાલમાં પાપ કરવું તે કામરતા છે તો ખુશી રીતે પાપ કરવું તે અમાનવતા છે. બાઈચના ત્રાંસાને એક ખૂલેલી થોડુંક લઈને ખાશો તો તે કપ્પ બને બીજો ખૂલેલી ખાશો તો તે પશુ કપ્પ જ લાગશે અને વળી કાંઈ ક્ષેત્રે લઈને એના સ્વાદ મેરો તોય તે કપ્પ જ લાગશે. તેવી જ રીતે પાપની પ્રવૃત્તિ જ્યારે બને જ્યાં પશુ કામ થઈને નામે, સમાજને નામે જાણ રાખીને નામે જમે તે કારણે થાય તે તો સ્વત્ર જ ખરાબ જ છે. હું તો કહીશ કે નરકમાં પડેલા નારકીઓ નરકમાંથી છૂટવા માટે હો-હા કરે છે જ્યારે પાપમાં સંકેત સ્થિત રહેતા જીવો પશુ એવી જ રીતે નરકમાં જવા માટે પ્રયાસ કરી કરે છે.

આવક કહી એવી પ્રવૃત્તિ ન કરે કે જે એને માટે નરકમાં કારણ બને નરકમાં કારણનો આવક પરિણામ કરે છે. મારો કહેવાનો આવક એટલો જ છે કે તમે પાપપ્રવૃત્તિઓથી અજાણ રહો. પાપમાં હસાર્થ જવું તે માનવ-મિત છે કારણ જીવનમાં સ્વાધ અને લોભ એને પાપ માટે પ્રેરિત કરે છે પરંતુ પાપમાં સિધ્ધ રહેવું તે શીતાનું કામ છે. મનેલા પાપ માટે કુલ પ્રગટ કરવું તે સત જોવું કામ છે કારણ સત તપ અને ત્યાગની સાધનામાં પાપને પિર્ષ નાખવા આવે છે તે પાપ કરતો નથી પરંતુ મર્ષ બધા છે. પશુ તેને માટે તેના મનમાં પમાતાપ જ મુનિનું મુનિપણ પ્રગટ કરે છે. એટલે પાપને સર્વથા હોડી દેવું એ ઈશ્વરી શક્તિનું કામ છે જે પાપની પરિણતિથી સર્વથા અજાણ રહી જાય છે તેજ સમયે તે સંપૂર્ણ કમોંડે

સમાપ્ત કરી દે છે, અને કર્મથી મુક્ત થવાની સાથે જ અત્મા અને તત્ત્વો અને અનંતદર્શનની સાથે શુદ્ધ-શુદ્ધ બની જાય છે.

હા, તો તમે શ્રાવક છો અને અમે મુનિપદે છીએ આપણા બન્નેનું લક્ષ્ય આત્માની શુદ્ધ દશા પ્રાપ્ત કરવાનું છે. અને એ દશાને મેળવવા માટે આપણે પાપપ્રવૃત્તિઓથી પાછા કરવું પડે. ગાળુ કે, આ પ્રવૃત્તિઓ અશુભ છે અને અશુભને તત્ત્વ શુભ ભરૂં પ્રયાણ કરના આપણે શીખીએ શુભથી શુદ્ધતા પહોંચવું એ જ આપણું લક્ષ્ય છે એ કદપમા આપણે રિચત બનીએ અને શુદ્ધ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરીએ એ જ કામના છે.

ભાદરવા વદ
અમાસ

જૈન ઉપાધ્યય,
કાલવાડી મુખર્ષી

હલકું સાહિત્ય

૧ ખરાબ સાહિત્ય સમાન બીજે કોઈ લેવાય નથી.

૨ તમે તમારું જીવન સફલ અને તેજસ્વી બનાવવા ઈચ્છતા હો, તો ગદ્ય પુસ્તકોને હાથ ન લગાડો. નહિતર એ ગદ્ય સાહિત્ય તમારા જીવનને ધૂળધાણી બનાવી દેશે.

પુરુષાર્થ એ સફળતાનું પ્રથમ સોપાન છે. પુરુષાર્થ પરથી તમે સંસ્કારનું છે. પણ અને લાગે છે કે પુરુષાર્થના વિષય હવે અપૂર્ણ છે તે હવે વધારે વિચાર માટે છે એક પ્રસિદ્ધ અંગ્રેજ લેખક જેન્સે કહે છે કે સફળતાની પ્રાપ્તિ માટે કસ ટકા આત્માશ્રેયણની જરૂર છે. મનમાં વિચાર હોય. નવી રહેઠાણ હોય. સમવાની કળા પણ હોય. જ્યાં ને હવે ન હોય તે વિચાર કમનાસોઠામાંથી કિતરીને વાસ્તવિક સ્વેદમાં બાંધી શકતા નથી.

પણ જરા વિચાર કરવો. પાસે કે ક્યો પુરુષાર્થ છે કે નો આપણને સફળતાની નજીક પહોંચાડી શકે છે. જનત જનત મુજ એવા વીની ગાય જેમાં એક કંઈ પણ એવી નથી. અર્થ કે ક્યારે આત્માએ પુરુષાર્થ ન ક્યો હોય. કારણ કે વીમાંવચનનું ક્યારે પણ પૂરું આવરણ આવતું નથી. હમેશાં તેને કમોપસમ રહે છે. જાણે આત્મા અને તે યોનિમાં હોય અને તે અતિમાં હોય. ઓન્દિય દિન્દિય નરક અને નિર્ગોષ બધી યોનિઓમાં આત્માની પુરુષાર્થની ક્રિયા ચાલુ જ રહે છે.

જનત જનત કાળના અવિરત પ્રયત્ન પછી પણ આત્મા યોતામાં સફળતાની નજીક નથી પહોંચ્યો, ત્યારે એ વિચારનું જરૂરી બધ પાસે કે તેણે આ / સુધી નો પુરુષાર્થ ક્યો તે અપુરુષાર્થ હતો કે અસપુરુષાર્થ ! એક દીકરી સવારમાં ઊઠીને આત્મા ધરમાંથી ક્યારે સાફ કરે છે. પણ તે એક જગ્યાએ ભેગા કરી રાખે છે. પણ તેની બહેન બાવી તે ધૂળને કાચમાં ઘર્ષ ધરમા વેરે છે. આમ પુરુષાર્થ જાને બહેનના કરે છે. ક્યારે સાફ કરવો એ એક કામ છે. તેમ ક્યારે વેરવો એ પણ એક કામ છે. પરંતુ એકાદ પુરુષાર્થ સાધક છે. બીજાનો નિર્ધાર છે.

ભારતીય સંસ્કૃતિમા ચાર પુરુષાર્થ બતાવેલા છે. ધર્મ અર્થ, કામ અને મોક્ષ જેમા બે સાધન છે. કામ-પુરુષાર્થ માટે અર્થ એ સાધન છે અને મોક્ષ-પુરુષાર્થ માટે ધર્મ એ સાધન છે. આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ બે હેતુ (ત્યાગવા યોગ્ય) અને બે ઉપાદેય (ઉપાર્જન કરવા યોગ્ય) છે.

અર્થ અને કામ એ બે કે પુરુષાર્થ કહેવાય છે અને વાસના-વિદ્યુપિત આત્મા, અનંત સુગોથી તેને વળગેલો છે, છતાં પણ તે અસત્પુરુષાર્થ છે તે આત્માને અવગે રસ્તે ચઢાવે છે. બે કે ચાલવાનું તો તે પણ શીખવે છે, પણ ખરે ઠેકાણે પહોંચ્યાડવાનું તેનું કાર્ય નથી. તે તો પોતાના સ્થળે પહોંચાડે છે અને રસ્તમા હળદરો સડોડે આવવા છતાં એ બધાની સાથે સમ્રામ ખેડી, તેના અંતિમ લક્ષ્ય તરફ લઈ જાય છે. ત્યાં પહોંચતા યાત્રીને એમ લાગે છે કે તે ધારેલે ઠેકાણે આવી ગયો છે પણ આ ખરું અતલલક્ષ્ય નથી.

જે મુસાફર સડોડો, કટકો, ભૂખ, તરસ બધું ભૂલી જઈ વીસ માઇલની મુસાફરી કરી એક ઠેકાણે આવી પહેંચે, હજી પગનો થાક પણ ભિતર્યો ન હોય, અને બીજી જ ક્ષણે તેને ખબર પડે કે તે ખોટું રસ્તે ચાલ્યો છે, તેને જ્યાં જવું હતું તે જગ્યા તો વીસ માઇલ પાછળ રહી ગઈ છે અને હવે તેને વીસને બદલે ચલીસ માઇલ ચાલીને જવું પડશે અને તો જ તેને તેની ધારેલી જગ્યા મળશે, તો એવે વખતે તેને કેટલું દુઃખ થશે!

જે તમારો પથદર્શક (Guide) આવી ભૂલ કરી એટલો હોય તો તમે તેના ઉપર ચિડાયા પિના રહેશો નહિ અને પોતાને પણ આવો અનુભવ થઈ ચૂક્યો છે. આજની લગભગ સત્તર વર્ષ પહેલાં અમે ઈદારથી કરી-કરખા તરફ જઈ રહ્યા હતા એક બહેન દીકરા લેવા ઇચ્છતી હતી હું મારા ગુરુદેવની સાથે હતો. માર્ગદર્શક તરીકે એક લાઈ અમારી સાથે હતાં. તેમણે કહ્યું કે સડક પરથી જવામા બહુ ચકાવો ખાવો પડશે તેને બદલે આ ટેકરી ઉપરથી ઉતરી જઈએ તો સીધા ગામની નજીક પહોંચી જઈશું. લગભગ ૭ માઇલ ચશે ટૂંકા રસ્તાની આસપાસે અમે સીધાં રસ્તા પડતો મૂક્યો. પહોંચી ટેકરીને રસ્તે અમે ભિતર્યા ખૂબ લય ઝર પગ દડી પસાર કરી અમે નીચે આવ્યા ચાલતા ચાલતા અમને ચાર કલાક લાગ્યા પણ ગામનો પત્તો ન લાગ્યો. તડકો ખૂબ ચડી ગયો હતો તરસથી મળુ સુગાઈ રહ્યું હતું પણ ગામનો પત્તો નહોતો. અમે એ લાઈને (માર્ગદર્શકને) કહ્યું -લાઈ! સવાગથી અગિયાર વાગ્યા સુધી ચાલ્યા છતાં હજી તારા છ માઇલ પૂરા નથી થયા ?

તેણે કહ્યું -મહારાજ ! હું જાતે રસ્તો ભૂલી ગયો છું.

તેણે પહેલાં જોઈને જોઈને હતું. માર્ગને પૂર્ણ હતું. આ જાણુ વચ્ચે તારાચક્ર મહારાજ તો એટલા આજુબાજુ થઈ ગયા કે તેમણે મી ધી કે મારાધી તો હવે એક જગતુ પસુ આચળ બરાસ તેમ નથી કુ તો હવે બધી જ સવારો કરુ છુ. જેને જીવ બચાવશે હોય તે આચળ જ અને તે તો એક જામ નીચે બેસી ગયા. હવે જાની કિ મત છે કે આચળ વધે ! આ કમ કર મુસીબતની પછા અને પસાર કરી રવાા હતા. ત્યાં બે મહાત્મા આવ્યા. તેઓ સવારથી જમને ખોળી રવાા હતા. તેમણે કહ્યું-મહારાજ ! આપ બધી કષાથી પહેલાં ગયા ! જામ તો થલુ પાછળ રહી ગયું જોડે, તેઓ જમને નજીકથી એક જામમાં લઈ ગયા. જ્યાં જામને ધોવણુ ખલુ જ્યારે પાણીને કુટડે ગઈ બિલથી ત્યારે જ જીવમાં જીવ આવ્યો.

પૂરા જાણકાર ન હોય તેવા પચ્છઈની સાથે મુલાકાત કરવી એ પણ જોખમકારક છે. કામ અને અર્થ એ જાને પુરુષાર્થ જાણના પચ્છઈ કે પસુ તે એકા રસ્તે દેશનાર છે. જે સચ્ચે માર્ગ નહિ પણ ખોટું રસ્તે જો ખોટી જગાએ પહોંચાડે છે.

સુખની શોધમાં નીકળ્યા. કામ અને અર્થને ભેદમિથ જનરવા મુસીબતોના પછા જોજાની લક્ષ્મણને પહેલાં પસુ પહેલાં જ તમને જાણે કે તમે ખરી જગાએ પહેલાં નથી. થવણે પસુ કામને પોતાનો ભેદમિથે જનરવા. હવે જાને જાણી નીકળ્યો હતો. મહામહેનતે તે સીતાને મેળવી શકે, પસુ તેને સાંતિ ન મળી કારણ કે તેણે પોતાના ભેદમિથ તરીકે ખોટી અકિતની પસ જની કરી હતી. જાણી જ વત પચ્છઈર જાને કામકામ કે.

અર્થ અને કામ પુરુષાર્થ જે કે જાણથી ખોટામ જાણે છે. જ્યાં પસુ જાણી છોડી તેમની થાણે નથી જ્યારે ચરીતના માર્ગ કામ પર સોને વડે છે ત્યારે તે કામ પહેલી નજરે કારાવકાર દેખાય છે. પરંતુ જાણી ચાકિતની માર્ગ જાય છે. એ જ પ્રમાણે અર્થ અને કામમાં જાણ-રૂં જાણ પૂરતી જમક હોય છે. અર્થ જાણકારી છે અને કામ નિહારી છે. જાણ આપણે જ નેત્ર જારી રીતે સમજી લઈએ.

અર્થ-પુરુષાર્થ

જે પૈસા (અર્થ)ની પાછળ માનવી પચ્છઈ અને છે તે પૈસાને જાણ પૂછી તો મી કે તુ હોજા સાથે તો રહીશ ને ? જીવજોની સી સ્થિતિ કે પ્રવચન અપૂર જાણે જેવા જાણવીજોતે પૂછે કે તમારા વિશ્વાસ સાચાન,

દિવ્ય ચૌદ રત્નો અને નવનિધાનો તમારી સાથે આવવાના છે ? શેા ઉત્તર આપશે એ ચક્રવર્તીઓ ? કહેવાય છે કે જ્યતિશેઠની પાસે એટલું બધું ધન હતું કે તેની ઇચ્છા હોત તો તે ગંગા અને ધમુના બન્ને નદીઓના કિનારે ગોનાની છટોથી આગ બધાવી ગરત પણ આજે તેમના જ વશવારસો, નોકર માટે કાકા મારી ગયા છે તે વખતે તો સિદ્ધાઓ ચોરસ હતા ત્યારે આજના ચક્રવર્તીની માફક કરતા ગોળ, સફેદ રૂપિયાને રગડી જતા વાર કેટલી ? આમ તો તમે બહુ જલદી સમજી જાઓ છો પછી આ તો તમારા લાલની વાત છે. (હસાહસ)

રૂપિયાને ગગડતા કદાચ થોડી વાર લાગે, પણ પેલા કાગળીયાને લોડી જતાં કેટલીવાર લાગશે ? લખવાના કાગળોની આ વાત નથી આ તો પેલા લાલ અને લીલી રીઝવં બેન્ક નોટ ઇન્ડીયાની છાપવાળા કાગળની વાત કરું છું, જે તમે તમારી છાતી ઉપર અદરના ખિસ્સામાં સાચવીને રાખો છો ! આ ગોળ પૈસા કેવો રગડે છે, કેવા ઢળે છે ! કાઢીનુર હીરા-જ્વેલ્સ લારતમાં અને પહોંચ્યો સમુદ્રપાર-છંદાડમાં.

કહેવાય છે કે કાઢીનુર હીરા, કૃષ્ણા નદીને તીરે પડેલા એક ખેડૂતને મળ્યો હતો ખેડૂતના હાથમાં એ ત્યકાત ક્યા હતી કે તેને પકડી રાખે ? તે પિંકુ રાજાઓની પાસે આવ્યો. ત્યાં પણ રહી ન શક્યો. સામ્રાજ્ય બદલાયાં તેની સાથે કાઢીનુરના સ્વામીઓ પણ બદલાયા તે મોગલ સમ્રાટોના તાજને શોભાવતો હતો ત્યાં પણ તેને આરામ ક્યા હતો ? અંગ્રેજો આવ્યા અને મોગલ સમ્રાટોના પતનની સાથે તેમના તાજ પણ કુલ ચર્ષ ગયા એટલે કાઢીનુર પણ ત્યાંથી નીકળી અંગ્રેજો સાથે સાગર પાર કરી લડન પહોંચ્યો. હવે તેને ક્યા ક્યા ફરવાનું બાકી છે તે તો કાઈ જ્યોતિષી જ કહી શકે.

પૈસો ગોળ અને ઢળકણ છે તેની સાથે રહીને માનવીએ પણ એવી શક્તિ અપનાવી લીધી છે જ્યાં પૈસા હોય છે ત્યાં માનવી ઢળતો જાય છે. ન્યાયની ખુરશી પર બેઠી કાયદાની બારીકીઓ બોળનારા અને ન્યાયની રક્ષાનો દલ કરનારા ન્યાયાધીશો પણ તેની સામે નમી પડ્યા, તેમજ ધર્મના સિદ્ધાસને બેસીને આત્મા અને પરમાત્માની શોધ કરનારા પણ તેની સામે ઢળી પડ્યા. તે પણ લક્ષ્મીપુત્ર તરફ દ્રષ્ટિ રાખવામાં જ પોતાના સિદ્ધાસનની સ્થિતિ માનવા લાગી ગયા સત્યના ઉપદેશો આજે સોનાના ઉપાસકો બની ગયા છે અપરિગ્રહના પ્રચારકો આજે પરિગ્રહના ઇશારે નાચી રહ્યા છે આ કેટલી અપરિગ્રહની હાર છે !

વધારો પણ તેની સામે શ્રી છે અને તે તો બહુ જ નસીબી શ્રી છે જેના ખિસ્સામાં વળ્ય વધારે તે જ પણ સાચો વચનો પછી બનેતે મર્યાદા કરીને પણ જેમ નથી આવતો । ત્યારે વેપારીઓ પણ આ પાખ પડે તેમ છે । તે તો આડે પહોર તેની પૂજામાં જ આજે છે આઠી વાપણમાં એક દોષ ત્યાં સુધી કામે અપરિમલનો ઉપદેશ સંભળતા નાવ અને છ" છ" કરવા નામ પણ દુકાન પર પહોંચતા જ પોતાના આરાખ (રેશ) ની પૂજા અમનમાં લીન થઈ જશે. ત્યાં તે બહુ જ ગૂઢી જશે. તે પૈસાની આરાખ નાનકડા સમસ્યા જેવી ચરખા અનામ પોતાની આસુબરી કમની કહેશે, યા તેને તે પોતાના બધાથી એકો વિદ્યાર્થી સમજશે.

આ કળકળાશ એકો સંપત્તિના સ્વામી નહિ, તેના ગુલામો છે સંપત્તિના સ્વામી હોવું તે એક વાત છે અને ગુલામ હોવું તે બીજી વાત છે. ઠીકે ઠીકે ઉપર સ્વામી હો તો ખાસને સ્થળે પહોંચી શકો છે તે ધોડાની સ્વામી વખતે પાસે દોષ ત્યાં સુધી લો ચિંતા નથી તે તમારા ઇચ્છા પર દોષો પણ ને તમારી લાગણ તેના લાગણ પહોંચી અને તેના ઇચ્છા તેને આપણે થઈ ગયા તો તે તમારો કંઈકી એકી કાર થશે ।

એકાંતના સમયમાં વિચાર કરવો કે સંપત્તિ ઉપર તમારી માલિકી કે તમારા મન ઉપર સંપત્તિનો આધિકાર છે । સંપત્તિની લગામ તમારા હાથમાં હશે તો તમે એકે રસ્તે નહિ જઈ શકો. પૈસા વખતે એકે રસ્તે થઈ જવા ચાહો તો પણ તમે ઈન્કાર કરશો અને કહેશો કે નહિ, એવા પૈસા મારે નથી નોંધતા જે મારી ઇમાનદારીને લૂંટવા હોય. ને તે માત્ર નામ અને નીતિને માત્ર મળતા હશે તો જ હું સચકત કરીશ તે સિવાય તેને મોઝા પરની ગ્યારણા નામ જે આપણે મન સહેલ નામત રહે સંપત્તિ તમારી મનવધાને કમી ન નામે. હમેશાં દરેક રીતે લાગણીની ઉપાસના કિર્તિ દેવતા નથી.

એકવાર અધીકારે અમેરિકા મારે સડેલા મોકલતા કહ્યું હતું કે મને થાય છે કે અમેરિકાનું અવિષ્ણ ઉજળું છે પરંતુ ને તે ધનની જ પૂજા કરતું રહેશે તો તેનું અવિષ્ણ આપણરમ્ય હશે. "

ધન જ ત સુધી કોઈની સામે શ્રી નથી એ તો હમેશાં એવા રોસ્ત જ સાબિત થયું છે. પૈસાનું મહત્ત્વ સાધન તરીકે કામે દોષ પરંતુ તેને સાચા ન જાણવો મારું પ્રજા તો પૈસા નિગમીની સ્વામી જરૂરિયાત

પણ નથી વગર પૈસે પણ કામ થાય છે પણ જરા પૈસા છેડીને તો બુઝો. ધણી વાર રાગનો આનંદ તો લીધો છે હવે એક વાર ત્યાગનો આનંદ તો લઈ બુઝો !

એક અઝેજ તત્ત્વવેત્તાએ કહ્યું છે કે ધન તો સોપારી જેવું છે સોપારી કાતરતા સેકડો જાણીની આગળીઓ કપાઈ ગઈ હશે પણ સોપારીથી કોઈનું પેટ ભરાયુ નથી માનવી તો ધનથી પેટ ભરવાનો વિચાર કરી રહ્યો છે જો કે તે જાણે છે કે પૈસો એ કોઈ ખાવાની ચીજ નથી જતા તે ખાઈ જાય છે, પચાવીયે જાય છે અને એવું પચાવે છે કે એક ઝોડકાર આવતો નથી કોઈ બિચારી ગરીબ ડોશી, વિશ્વાસ રાખીને કોઈને ત્યાં પોતાની જિંદગીની મૂઠી સાચવવા મૂકે પછી તે રૂપિયા હજમ થઈ જાય છે, કે નહિ ? હા કેમ નહિ ? એ તો બહુ જલ્દી હજમ થઈ જાય છે કારણ કે તેની પાછળ લડનાર કોણ છે ?

એકવાર એક ભાઈ બીજાને કહી રહ્યા હતા—તું મારા રૂપિયા ખાઈ ગયો. ગરીબોના પૈસા ખાઈ જતા તને શરમ નથી આવતી ? પાસે એક ગાય ઊભી હતી તેણે સાલજ્યુ અને વિચાર કર્યો—રૂપિયા તે કાંઈ ખાવાની ચીજ છે ? મેં ઘાસ ખાધું, કડબ ખાધી, રોટલી ખાધી અને ક્યારે એટવાડ પણ ખાધો. પણ રૂપિયા તો કદી પણ ખાધા નથી જો પ્રસંગ મળે તો રૂપિયા પણ ખાવા જોઈએ.

એક દિવસ શેઠ રૂપિયા ગણી રહ્યા હતા ઢગવો પડ્યો હતો ગાય ચરીને આવી રહી હતી અંદર જતા તેણે રૂપિયા જોયા તેનું મન રોકી ન શકી અને તેણે રૂપિયાના ઢગલામા મોં ઘાસ્યું, એક વખતમા લગભગ પચીસેક રૂપિયા તે ગળી ગઈ હશે પણ જે મિનિટ પછી, તેના પેટમા ભય-કર પીડા થવા લાગી તેણે કહ્યું રૂપિયા તો બહુ ભારે છે તેને ખાવામા તો કાંઈ સ્વાદ ન આવ્યો અને હવે તો પેટમા કુહાકુહ કરે છે હે લગવાન ! એ તો માનવની જ શક્તિ છે કે જે રૂપિયા હજમ કરી શકે છે અમારાથી તો એ હજમ થઈ રહ્યા.

આ પૈસાની પાછળ ઘેડી બેઠી દુનિયાએ પ્રમાણિકતા અને ઇમાન-દારીનો તો નાશ જ કરી નાખી છે જે સોનાને તમે પકડ્યા ઇચ્છો છો તે સોનું એવી તો ખરાબ વસ્તુ છે કે જ્યારે તે આવે છે, ત્યારે, માનવીની ઊંઘ હરામ થઈ જાય છે તેનો રંગ આખોમા આવે છે ત્યારે, આખું શરીર મઠમઠ જેવું થઈ જાય છે જ્યારે આખોમા તેનો વાસ થાય છે ત્યારે, ખરી

વસ્તુને ખરા સ્વરૂપે જોઈ શકાતી નથી. પછી જેની આંખોમાં માત્ર અર્થ પુરુષાર્થ જ સમાયેલો છે તે સત્તને ક્યારે ઝાળખી શકશે ? તોફારમીય કહે છે કે—જે દેશમાં લક્ષ્મીનો સમ્રાટ વધવાથી મનુષ્યો વૈભવશાળી બની જાય છે તે દેશનું ખાતન પણ નહીં જ હોય છે. પૈસાને સાચાપણનો નાશ માનવો એ બધાથી મોટી ભૂલ છે અને તે એવી ભૂલ છે કે જે આજે બધા કરે છે એથી જ આજે બધાના મનમાં પૈસા રમી રહ્યા છે અને બધા અર્થપુરુષાર્થ તરફ જ દોડી રહ્યા છે.

કામ-પુરુષાર્થ

હું પહેલાં કહી ચૂક્યો છું કે અર્થ પોતે સાધ્ય નથી, તે તો સાધન માત્ર છે તેનું સાધ્ય છે કામ. પૈસાથી વસ્તુ મળે છે માટે જ પૈસાની કિંમત છે તમે તે શું પણ નાનાં આળસી પણ જાણે છે કે આ નાનાં કારણના કટકાઓથી મોટી મોટી ચીજો મેળવી શકાય છે એટલે તે તે નોટ લેવાનું પસંદ કરે છે જે દિવસે પૈસાની કિંમત ખલાસ થઈ જશે અને જાગરમાં લેના જલ્દીમાં કોઈ વસ્તુ નહિ મળે ત્યારે મને લાગે છે કે તમારી આ નોટો પહીંકા બાજવામાં કામ લાગશે.

અમનું સાધ્ય કામ છે એટલા માટે અર્થ એકઠો કરવામાં આવે છે. અર્થપુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવા માટે કામ પુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવો જોઈએ. કેમકે પદ્ધતી પ્રત્યે મનમાં વાસના બની હોય છે તો જ તેને પ્રાપ્ત કરવા માટેનાં આવશ્યક સાધન તરીકે અમનું મહત્ત્વ રહે છે એટલે વાસનાઓને ખતમ કરો. પદ્ધતી તરફની આસક્તિનો નાશ કરો.

આ પદ્ધતી ઉપરની વાસના, જ્યાં સુધી તમે તેનું ખરું સ્વરૂપ નહિ જાણો ત્યાં સુધી તમારા મનને વિચલિત કરતી રહેશે. લીમડાની વાસ માંથી હોય છે પણ તેનો સ્વાદ કાઢવો હોય છે એ પ્રભાણે વાસનાનો રસ સુદર હોય છે તે મનને આકર્ષિત કરે છે પણ બ્યારે તેને પ્રાપ્ત કરવા જાણે ત્યારે કટુતાનો અનુભવ થાય છે આવતી વખતે જેમ જમણા પતની સાથે રામો હાથ આગળ જાય છે તેમ બોમની સાથે રાજા પણ જાય છે એ કદાચ મારી વાત ઉપર વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો અલગત મહત્ત્વને પૂછો—સ્વાતંત્ર્ય વર્ષોના બોમોએ તેને શું આપ્યું ? તેગીસ સાવરોપમની નહીં બાજ ?

સ્વાતંત્ર્ય વાત છે કે. સ્વાદ તો કુપ્યમાં પણ હોય છે પરંતુ એ કુપ્ય કરતો સ્વાદ રાજને જમણો વધારે છે એ પ્રભાણે વાસનાનો સ્વાદ કુપ્યોની પરંપરાને જમણી નહિ પણ હજારો વધારી મૂકે છે વાસનાના એ

બિન્દુને લીધે રાવણુ જેવો રોળાઈ ગયો. માટીમા મળી ગયો તો પછી ખીન-
ઓની તો વાત જ શી કરવી ?

ભોગોની વિડબણાનો ચિતાર આપતા, વીતરાગ દેવ, ભગવાન મહા-
વીર કહે છે —

કામાણુ ગિદ્ધિવ્વમવ રહુ કુકુલં,
સન્નસ્સ લોગસ્સ સદેવગસ્સ ।
જે કારયં માણસિયં ચ કિંચિ,
તસ્સંતગં ગચ્છઈ વીય રાગો ॥

ઉત્તરાધ્યન સૂત્ર, અધ્ય ૨૨, ગા ૧૮

દુનિયામા તમામ દુ ખોતુ જન્મસ્થાન વાસના છે આ દુ ખોની પર -
પરા માત્ર માનવ સુધી જ નહિ, પણ સ્વર્ગમા રહેનારા દેવતાઓ સહિત
સમગ્ર લોકમા વ્યાપેલી છે અહી દેવોના ખાસ ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે.
કારણ કે, નારકી અને તીર્થયાના દુ ખો તો જલ્દી સમજી શકાય છે, કેમકે
તે સ્પષ્ટ છે, જ્યારે, દેવતાઓના સબધમા માનવીની કલ્પના એવી છે કે
તે અત્યંત સુખમા છે આ આતિજનક કલ્પનાના નિવારણ માટે અહીં
દેવતાઓનો ખાસ ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે સ્વર્ગની દિવ્ય ભૂમિ ઉપર
વસનારા દેવતાઓ જો કે સુખ અને તૃપ્તાના દુ ખથી મુક્ત છે, છતાં વાસ-
નાની પીડા તો ત્યાં પણ છે તેઓ પણ વાસનામા લપટાયેલા છે એથી
ત્યાં કાયિક નહિ પણ માનસિક પીડા છે વાસના હમેશા અતૃપ્ત જ રહે-
નારી છે

વાસના હાયડામા, તડકા અને વરસાદથી રક્ષણની આશા રાખવી એ
જેમ ખોટું છે, તેમ, વાસનાથી સુખની આશા રાખવી એ પણ ખોટું છે.
તેની પાસે પીડા છે—માત્ર પીડા જ છે બલે તમે તેને મીઠી માનો એ જુદી
વાત છે આ કાયિક અને માનસિક પીડાથી કાઢી પણ ગયી શક્ય હોય તો
તે ફક્ત વીતરાગ વીતરાગ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા પછી શરીરની જન્મવેદના
કદાચ હોઈ પણ શકે, છતાં તે વેદના મનની નહિ હોય અને તે મનને
પીડી નહિ શકે

હા, તો બધું પીળું પીળું હોય તે સેતુ ન સમજરો બહારની ચમક-
જમકથી ખુશી ન થરો, તેનો અંત પણ જુઓ માનવી ભોગોને માખણ
માનીને ગ્રહણ કરે છે સફેદાઈમા તો માખણુ જેવા લાગે છે પણ તેને ગ્રહણુ

વસ્તુને ખરા સ્વરૂપે જોઈ શકાતી નથી. પછી જેની આંખોમાં માત્ર અર્થ પુરુષાર્થ જ સમાયેલો છે તે સત્યને ક્યારે જોઈ શકશે ? મોઝાર્ટની કહે છે કે-જે દેશમાં લશ્કરીનો સમ્રાટ વધવાથી મનુષ્યો વૈભવશાળી બની જાય છે તે દેશનું ખાન પશુ નકલી જ હોય છે. પૈસાને સાગરપ્રવાહો નાહક માનવો એ બધાથી મોટી ભૂલ છે અને તે એવી ભૂલ છે કે જે આજે બધા કરે છે. એથી જ આજે બધાના મગજમાં પૈસા રમી રહ્યા છે અને બધા બચપુરુષાર્થ તરફ જ દોડી રહ્યા. ■

કામ-પુરુષાર્થ

હું પહેલાં કહી ચૂક્યો છું કે અર્થ પોતે સાધ્ય નથી. તે તો સાધ્ય માત્ર છે તેનું સાધ્ય છે કામ. પૈસાથી વસ્તુ મળે છે મારે જ પૈસાની કિંમત છે તમે તો શું પણ નાનાં જાણીતા પણ જાણે છે કે જ્યાં નાનાં કાર્યવાહક કટકાઓથી મોટી મોટી બીજો મેજરી શકાય છે એટલે તો તે તોટ લેવાનું પસંદ કરે છે જે દિવસે પૈસાની કિંમત ખલાસ થઈ જશે અને જમ્બરમાં તેના જલ્દામાં કોઈ વસ્તુ નહિ મળે, ત્યારે અને જાણે છે કે તમારી જા નોટો પડીકા બાંધવામાં કામ લાગશે.

અર્થનું સાધ્ય કામ છે એટલા માટે અર્થ એકદમ કરવામાં આવે છે. અર્થપુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવા માટે કામ પુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવો જોઈએ. કેમકે પદ્ધતિ પ્રત્યે મનમાં વાસના બની હોય છે તો જ તેને પ્રાપ્ત કરવા માટેનાં અવસ્થક સાધન તરીકે અમનું મહત્ત્વ રહે છે એટલે વાસનાઓને ખતમ કરો. પદ્ધતિ તરફની આસક્તિનો નાશ કરો.

આ પદ્ધતિ ઉપરની વાસના બધાં સુધી તમે તેનું ખરું સ્વરૂપ નહિ જાણો ત્યાં સુધી તમારા મનને વિચલિત કરતી રહેશો. લીમ્બાની વાસ મીઠી હોય છે પણ તેનો સ્વાદ કયો હોય છે એ પ્રમાણે વાસનાનો રસ સુદર હોય છે તે મનને આકર્ષિત કરે છે પણ જ્યારે તેને પ્રાપ્ત કરવા જાઓ ત્યારે કડુતાને અનુભવ થાય છે. આશ્વતી વખતે જેમ જમણા પક્ષની સાથે કામો હાથ આગળ જાય છે તેમ બોજની સાથે રોજ પણ જાય છે. જે કદાચ મારી વાત ઉપર વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો અલ્લદવ અલ્લવર્તને પૂછો. સાતસો વર્ષોના બોજોએ તેને શું આપ્યું ? તેની સાચી ખાતરી નહીં જાય !

સ્વાદની વાત છે કે સ્વાદ તો કુખ્યમાં જાય હોય છે પરંતુ, એ કષ્ટ-કરનો સ્વાદ રોજને જાણ્યો વધારે છે. એ પ્રમાણે વાસનાનો સ્વાદ હું જોની પરખરાને જાણ્યો નહિ પણ હજારોની વધારી મળે છે વાસનાના એક

નજર જરૂર લગાડશે ભલે પછી દીકરી લેવા માટે અઢી કલાક તડકામાં કેમ નથી જિજ્ઞાસે રહેવું પડતું ? આ કામ પુરુષાર્થની કહાણી છે પણ તે જીવનના શાશ્વત સૌંદર્યનો નાશ કરી કૃત્રિમ સૌંદર્ય પાછળ પાગલ બનાવે છે. અને એમ બનવું પણ નક્કી જ છે કે જ્યારે અસલી હીરા ઝોઝા થયા ત્યારે કૃત્રિમ (Imitation) હીરા બહાર આવ્યા

આ માટે વાસનાના પ્રભાવને રોકવો જોઈએ, નહિ તો એક દિવસ તે આપણને ક્યા તાણી જશે તે કહી શકાય નહિ એ પ્રવાહને રોકવા માટે મનને શુદ્ધ કાર્યોમાં કામે લગાડવું જોઈએ કે જેથી મન વાસના પ્રત્યે નિમ્ન ન થાય સ્વામી રામતીર્થે એક જગાએ કહ્યું છે કે કામની દયા કાચી છે મતલબ કે ભ્રમજન્ય કાર્યોમાં તન્મયતા સાધવાથી માનવનું મન વિષયોથી દૂર વાળી શકાય છે

એક વખત વનસ્પતિશાસ્ત્રના મહાન તત્ત્વવેદી અક્ષયકુમાર દત્તે તેમના સાથીઓએ પૂછ્યું કે—“ તમે લગ્ન કેમ નથી કરતા ? ” તેમણે હસતાં હસતાં કહ્યું કે—“ મારા લગ્નની તમને શી ઉતાવળ છે ? ખરી વાત એ છે કે આજ સુધી મને લગ્ન સખધી વિચાર કરવાની ફરસદ જ મળી નથી. હું મારા કામમાં એટલો રોકાયેલો રહું છું કે બીજા વિષયો તરફ મારું ધ્યાન જ જતું નથી ”

બગાળના એક લેફ્ટેનન્ટ જનરલ શ્રી દત્તની પાસે સીખવા માટે આ યા કરતા હતા પણ જ્યારે પણ તે આવતા, ત્યારે, તે શ્રી દત્તને તેમના કામમાં પરીવાયેલ જોતા અવાજથી તો તેમની એકાગ્રતાને ભગ શર્ધ શકતો નહોતો. દ્યારેક દ્યારેક તો લેફ્ટેનન્ટ સાહેબ તેમની પાસે જઈ પકડીને હલાવતા, ત્યારે જ તેમને ખજાર પડતી કે કોઈ આવ્યું છે

હૃદયમાંથી વાસનાને દૂર કરવા માટે વિષયોમાં વિષમિશ્રિતતાનો અનુભવ થવો જોઈએ મનની મનિને અસત્માંથી સત્ય પ્રત્યે વળતી એનું જ નામ મર્મ છે

તા ૧૭-૮-૫૬

જૈન ઉપાધ્યય, માદુગા

કપો પડી તે માખણનું નહિ, પણ મુનાનું કામ કરે છે પણ વાત એવી છે કે જેમ આધિજા સામે આવેલી વસ્તુને જોઈ શકતો નથી, તેમ કામી વ્યક્તિ સામે આવતાં કુખોને જોઈ શકતો નથી આખો મધ કરીને ન માત્ર વાસનાના જાદુને સમજે. તેનાં પરિણામોનો વિચાર કરે.

વાસનામય પદાર્થો સાથે જાને તમે અને તેટલાં વર્ષો વીતાવો, પણ એક દિવસ તે એવી રીતે ઊઠી જશે કે જેવી રીતે જા વિનાશ પામે પછીનાં ઊઠી નય છે ઊઠવાનું તો જરૂર છે જ પણ જો તે તમને ઊઠી જશે કે તમારી આખાંથી આંસુ વહેશે, તેને બદલે, જો તમે તેને ઊઠાશો કે જાનવ જાનવ આવશે જેવી રીતે રૂપિયા ચોરાઈ જતાં માનવી રજા એક છે પણ જાનમાં આપી દેતાં જાનવ આવે છે સપ્તિ જાને વૈભવ એમ ને એમ યાદી જશે તો કુનિયા કહેશે કે મિત્રાચનુ બધું જાતું રહ્યું કદાચ ખરતી વખતે સુખ સાક્ષી અને પતિ ઊઠી જવાની થશે ત્યારે કુનિયા કહેશે કે આજ મિત્રાચે બધું ઊઠીને યાદી ગયો પણ જો તમે તમારી જાતે જ બધું ઊઠી દેશો અને આસક્તિનો ત્યાગ કરશો તો કુનિયા કહેશે કે-તમે મહાં આદમી હો તો ! ચેતાની જાતે બધું ત્યાગીને નીકળો હવે તમે જ નિર્લેપ કરી લો કે તમારે શું જાનવું છે

પરંતુ, આ ૭ વાસના ઊઠવાની વાત જ ક્યાં છે ! ત્યાજનો ઉપદેશ કે માંખણમાં મણાવ છે જાને તો દરેક વાતમાં વાસના ઘૂસી ગઈ છે જાને કાઈ પણ વસ્તુ કાઈકે કીનાં મિત્ર વિના વેચી શકતો નથી, વાસનાભરી આંખો મધમાં ધોઈ શકે છે જાને તો પુસ્તકો પણ જિવાં જ વધુ વેચાય છે કે તેનાં પૂછ ઉપર કાઈ સીનેટારિકા (Actress)નું મિત્ર હોય ! ૭૮૫ મિત્ર જાણીશ હોય વેટલી જ તેની મુજબી વધારે રહેશે. કપાં પણ જાહિનેત્રિઓના નામે જ આવે છે સાણી જાહેરાત અને તારીખો (Calendar) માટે પણ તેમનાં મિત્રોની જરૂર પડે છે

જાજનો પહેરવેશ પણ સીનેમાને અનુરૂપ હોય છે ફિલ્મમાં નાયિકા (Heroine) જેવી સાદી પહેરે તેવી સાદી સારા ધરની સ્ત્રીઓને પણ જોઈએ છે આપણે વિદ્યાનો ઉપાસક ગણાતો વિદ્યાર્થીવર્ગ પણ જાને ધોઈને ઉપાસક બની ગયો છે !

સાધુઓનાં જ્ઞાન કરવા જવા માટે તમને સમય નથી મળતો, કારણ કે જાણનારો સાર નડે છે પણ જાહિનેતાઓનાં જ્ઞાન ત્યાં માટે તેને સમયનાં કમી નથી ! નથી ફિલ્મ શરૂ થતાં પહેલાં એક (Show)માં તેનો

નખર જરૂર લગાડશે અને પછી ટીકીટ લેવા માટે અઢી કલાક તડકામાં કેમ નથી બિઝા રહેવું પડતું ? આ કામ પુરુષાર્થની કહાણી છે પણ તે જીવનના સામ્યત સૌ દર્શનો નાશ કરી કૃત્રિમ સૌ દર્શ પાછળ પાગલ બનાવે છે અને એમ બનવું પણ નક્કી જ છે કે જ્યારે અસલી હીરા આજી થયા ત્યારે કૃત્રિમ (Imitation) હીરા બહાર આવ્યા.

આ માટે વાસનાના પ્રભાવને રોકવો જોઈએ, નહિ તો એક દિવસ તે આપણને ક્યા તાણી જશે તે કહી શકાય નહિ એ પ્રવાહને રોકવા માટે મનને શુભ કાર્યોમા કામે લગાડવું જોઈએ કે જેથી મન વાસના પ્રત્યે જાગૃત ન થાય સ્વામી રામતીર્થે એક જગાએ કહ્યું છે કે કામની દવા કાર્ય છે મતલબ કે શ્રમજન્ય કાર્યોમા તન્મયતા સાધવાથી માનવનું મન વિષયોથી દૂર વાળી શકાય છે.

એક વખત વનસ્પતિશાસ્ત્રના મહાન તત્ત્વવેત્તા અક્ષયકુમાર દત્તને તેમના સાથીઓએ પૂછ્યું કે-“ તમે લગ્ન કેમ નથી કરતા ? ” તેમણે હસતાં હસતાં કહ્યું કે-“ મારા લગ્નની તમને શી ઉતાવળ છે ? ખરી વાત એ છે કે આજ સુધી મને લગ્ન સખધી વિચાર કરવાની દૂરસદ જ મળી નથી. હું મારા કામમા એટલો રોકાયેલો રહું છું કે ખીજા વિષયો તરફ મારું લક્ષ્ય જ જતું નથી ’

બગાળના એક લેફ્ટેનન્ટ જનરલ શ્રી દત્તની પાસે શીખવા માટે આ યા કરતા હતા પણ જ્યારે પણ તે આવતા, ત્યારે, તે શ્રી દત્તને તેમના કામમાં પરીવાયેવલા જોતા અવાજથી તો તેમની એકાગ્રતાનો ભગ થઈ શકતો નહોતો ક્યારેક ક્યારેક તો લેફ્ટેનન્ટ સાહેબ તેમની પાસે જઈ પકડીને હલાવતા, ત્યારે જ તેમને અખર પડતી કે કોઈ આવ્યું છે.

હૃદયમાથી વાસનાને દૂર કરવા માટે વિષયોમા વિષમિશ્રિતતાનો અનુભવ થવો જોઈએ મનની ગતિને અસત્માથી સત્ય પ્રત્યે વાળતી એવું જ નામ શ્રમ છે.

ધર્મ-પુરુષાર્થ

અર્થે અને કામ એ બે પુરુષાર્થ ઉપર આપણે વિચાર વિનિમ્ન કરી જ્યાં છીએ. તેમાં સમજાવે અને સજ્જિતો બધાં તેા થાય છે જ પણ તેના પરિણામની જે સુદર કલ્પના માનવીના મનજામાં રચાયેલી હોય છે તે ક્યારી નીવડે છે કેમકે તેની પાછળ નથી તેા ભાવધારા શુદ્ધ કે નથી આવે રજુ થાયુ જન્ને અશુભ હોવાને લીધે તેનું પરિણામ પણ સાચું નથી હોતું એથી જ એ જન્નેથી નિરાસ થયેલો મનુષ્ય ધર્મનું શરૂ કરે છે

ધર્મ શું છે ? શુદ્ધભાવ સજ્જિત કરવામાં આવતી શુદ્ધ ક્રિયા તેનું નામ ધર્મ છે ભાવ અને ક્રિયા જન્નેને એટલા મારે સાથે મૂકવામાં આવેલા છે કે કેટલીક વખત અજિતની ક્રિયાઓ સુદર હોય છે પણ તેમાં ભાવના પવિત્ર નથી હોતી એ પણ સાદ રાખે કે નિષ્કામની પવિત્રતા વિના, ક્રિયા પવિત્ર ક્યાંથી દેખાયે ? માતા પોતાના બાળકને મલીપચી કરીને હસાવે છે જ સહમાં જ્યારે મનુષ્યને ક્ષર્ષ વખત રીજ્યું મળી જાય છે તેા તે પક્ષે તેને પદ્ધતિ મલીપચી કરે છે અને હસાવે છે

હવે જરા ઊગ્રશી વિચાર કરે કે જન્નેમાં કેટલું જાતર છે ? જેમાં જાતર અધિકાર અને પ્રકાશની વચમાં છે તેટલું જ જાતર એ બે વચ્ચે છે આ બાળકને હસાવીને તેના મનને આનંદ પમાડે છે. ત્યારે રીજ્યું મનુષ્યને હસાવતે તેના શ્વ લે છે

વસ્તુ પોતે તેા શુભ પણ નથી અને અશુભ પણ નથી. તેની પાછળ ગ્રહેલી ભાવના જ તેનામાં શુદ્ધતા કે અશુદ્ધતાનો પરિચય કરાવે છે કેટલીક વખત શુભ વસ્તુ અશુભ ભાવના વડે જન્ને છે તેા ક્યારેક અશુભ વસ્તુના શુભ ભાવનાથી થતો હોય છે

ઉપાશ્રય જેવા ધાર્મિક સ્થળોના નિર્માણનું કાર્ય પણ ફેટલીક વખત ભાવેની અપવિત્રતાથી અપવિત્ર બની જાય છે એક માણસ વિચાર કરે છે કે જે ઉપાશ્રય થશે તો લોકોની ધાર્મિક ભાવનાઓને ઉત્તેજન મળશે, ત્યાં સામાયિક વગેરે ધાર્મિક ક્રિયાઓ થશે—આમ વિચાર કરી તે ઉપાશ્રય બધાવે છે બીજો માણસ એમ વિચાર કરે છે કે ઉપાશ્રય મારા ધરની નજીક હોવો જોઈએ ઉપાશ્રય માટે ફડ થતું હોય ત્યારે તે કહે છે કે અમુક જગ્યાએ થશે તો જ હું પૈસા આપીશ

આ ઉપાશ્રયને ધરની નજીક બનાવવાનો આશય શો છે ? શું એવો આશય છે કે ઉપાશ્રય નજીક હશે તો જવાઆવવામાં સગવડ પડશે ? ના. આમાં તો બીજું જ ભાવના કામ કરે છે જે ઉપાશ્રય ધરની નજીકમાં હશે તો સધતી બવરથા મારા હાથમાં રહેશે, ઉપાશ્રયની ચાવી મારી પાસે રહેશે, આવતાજતા મહેમાનોને ત્યાં ઉતારવા કામ લાગશે, બપોરે મારી દીકરીના લગ્ન વખતે જન આવશે તો ત્યાં જોતારી પણ રોકાશે, સભાઓ વગેરે માટે પણ સારું સ્થાન બનશે તો આ તે શું ઉપાશ્રય બનાવવાનો છે કે ધર્મશાળા ? આવી ભાવનાની અપવિત્રતા કાર્યની પવિત્રતાને સહીસલામત રાખતી નથી

ભાવ અને ક્રિયાનો સમન્વય હોવો જોઈએ એક માણસ સામાયિકતા સ્વરૂપને સમજીને સામાયિક કરે છે અને બીજો પોતાના ધર્મપથનું પ્રદર્શન કરવા માટે સામાયિક કરે છે એ બેની વચમાં કાર્ષ્ણ્ય તરખદ ફેનદિ ? એક માણસ જિજ્ઞાસાની પૂર્તિને માટે પ્રશ્ન કરે અને બીજો પોતાની પડિતાઈનું પ્રદર્શન કરવા માટે પ્રશ્ન કરે—આ બન્નેની વચમાં બહુ મોટો ફેર છે

બે મુનિઓ પ્રવચન કરે છે. બન્ને આચારશાસ્ત્ર ઉપર પ્રવચન કરે છે. એકનું લક્ષ્ય આચારશુદ્ધિ છે. શ્રાવકો પોતાના આચાર સમજે, મુનિવર્ગ તેમના આચારને ઓળખે અને બન્ને દંઢતાપૂર્વક પોતપોતાના આચારનું પાલન કરે, આ પહેલાં પ્રવચનકારનું લક્ષ્ય છે બીજા મુનિ પણ આચારશાસ્ત્ર ઉપર જ પ્રવચન કરે છે પણ તેમનું લક્ષ્ય જુદું છે તે એટલા માટે આચારશાસ્ત્રનું પ્રવચન કરે છે કે જેથી શ્રોતાઓ એમ માને કે તે મહાન આચારવાન છે અને તેમની સરખામણીમાં બીજાઓ શિથિલાચારી છે

પહેલામાં સર્વના કલ્યાણની ભાવના રહેલી છે, ત્યારે, બીજામાં પોતાની પ્રતિષ્ઠાની ભાવના છૂપી રીતે કાર્ય કરી રહેલી છે હવે તમે સમજી ગયા હશે કે એક જ જાતની ક્રિયા ભાવનાના બેદથી, પવિત્રતા અને અપવિત્રતાને ધારણ કરે છે.

પવિત્ર વિચારોની સાથેનો પવિત્ર આચાર એ જ ધર્મ છે. જો કોઈની સાથે તમારો ઉદ્દેશ પવિત્ર હોય તો તમારો ક્રિયાઓ ધર્મમાં સમાય છે તે સિવાય ઉદ્દેશની અપવિત્રતા ધર્મને પણ પાપમાં ફેરવી નાખી શકે છે. જો ધર્મનું શરણ પાવત્ર જનવા માટે જ હોય. ધર્મનું શરણ એટલા માટે લેવામાં આવે છે કે જૂરા કમનુ રાજ આલોક ને પરલોકમાં ન મળે.

જો જીવનની ગંઢીને હળાવવા માટે ધર્મનો ઉપયોગ કરશો તો તે ધર્મની સાથે અન્યાય થશે. આ તો કુલોના કમલાથી ગંઢીને હાંકવા જેવું કાવ જની રહેશે. અને તેમ કરનાર, ગંઢીને તો સૌરભગુકાત નહિ જતાથી શકે નહીં. કૃષ્ણ તો જરૂર ગંઢી કરી જ એવી જ રીતે લોકોએ ધર્મને જાણ્યું કર્યું છે તેઓ જાણ્યુંથી ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે છે. પરંતુ અંતરનો સ્વાર્થ એક ક્ષણ પણ તેમનો સાથ ઉપર તો નથી ઉપાસ્યમાં કરવામાં આવતી ધાર્મિક ક્રિયાઓના રસનું એક પણ બિંદુ જીવનમાં ન જોવાયું. તો જીવન શું છે અને નિષ્પ્રાણ જની જરૂર.

અંતરમાં ધર્મનો રસ જોતરે તેની અસર જીવનના રાજગરજાળ વ્યવહારમાં પણ જની જોઈએ. કેરી જો પાકેલી હોય તો તેની અંદરને કેસરી રંગ જાડાર જણાયા વિના રહેતો નથી. અંતરમાં ધર્મરસ જોતર્યો છે કે નહિ તેની પરીક્ષા તેના નૈતિક જીવનથી જ થઈ શકે છે. જેના હલ્લામાં ધર્મ હોય તેનું જીવન નીતિયુક્ત હોય જોઈએ. તે વિના તો એમ જ ક્ષિપ્રરૂપ પડી કે આપણે જે કાંઈ કરીએ છીએ તે ધર્મ છે કે કાંઈ જુદું જ છે.

એક મુસલમાન એક વખત પોતાના ઘેરા માટે અણા લેવા એક દુકાને ગયો. રાતનો વખત હતો. તેણે દુકાનદારને કહ્યું કે પૈસા બંધે વધારે છે પણ અણા સાચા આપણે માનવતું મન સારી વસ્તુનું માલક છે તમે પણ જ્યારે કાંઈ ખરીદ કરવા જાઓ ત્યારે કહો છો કે કાંઈ. બંધે પૈસા વધારે થાય પણ માલ સાચો આપણે પણ કેટલાક વેપારીઓ એવી મનોવૈચિત્ર્ય હોય છે કે સારી વસ્તુના નામે પૈસા સાચા (વધારે) લે છે જ્યાં જાય સાચો નથી આપતા આ કેટલી અજાણ વાત છે.

સારી વસ્તુ ખતાવીને અજાણ વસ્તુ આપવી—એ આવકધર્મની વિષય છે. અજાણ મદાવીરે આવા કાપોને જીવનના બદ્દ જ મોટા દોષ તરીકે ગણાવ્યા છે. માવકાને તેનાથી જાણવા માટે પ્રેરણા જ નહિ નિહાળ પણ કરી છે તેમજે કહ્યું છે કે—માલક! તું તારા નૈતિક જીવનનો ખામો મુદત નહિ

રાખે તો તારા અધ્યાત્મનો મહેલ એક દિવસ તૂટી પડશે એ અતિચાર છે. જો તેનાથી નહિ બચે તો તારા વ્રતોને તે દુષ્કિત કરી નાખશે.

હા, હવે આપણે વાત આગળ ચલાવીએ તે મુસલમાનભાઈએ પૈસા વધારે આપીને વસ્તુ સારી માગી પણ શેઠે તો મેં ઉપર કહ્યું છે તેવું જ ક્યું તેણે પૈસા તો વધારે લીધા પણ ચણા ખરાબ આપી દીધા તે ચણા લઈને ઘેર આવ્યા અને ખોલીને જોયું તો તેમાં ફેટલા જીરડા ખદબદી રહ્યા હતા તેવી જ રીતે તેનું મન પણ ખદબદી રહ્યું હતું. તેણે તે ચણા કપડાના કંકડામાં બાંધી દીધા, બીજે દિવસે તે ઉપાશ્રય તરફ આવ્યો તેણે જોયું કે પૂજ્યશ્રી ખુબચંદ્ર મહારાજ પ્રવચન આપી રહ્યા હતા તે શેઠ મોટે મુહપત્તી બાંધીને આગળ બેઠા હતા, અને જીકારો દઈ રહ્યા હતા તે મુસલમાનભાઈ ઘેર પાછો ગયો અને ચણાની પોટલી લઈ આવ્યો અને વ્યાખ્યાન પૂરું થતા તેણે ચણાની પોટલી ખોલી અને બધાને બતાવ્યા, અને બોલ્યો—સારા માલનો ભાવ લઈ તમારા દયાધર્મી શેઠે કેવો ચણા આપ્યા છે તે જુઓ ! ફેટલા જીરડા છે આમાં !

ધર્મ જ્યારે આવી વ્યક્તિઓના હાથમાં આવે છે, ત્યારે તે સ્વયં કલકિત થઈ જાય છે દૂધ મીઠું હોય છે પણ કેઈ તેને કડવા તુબડામાં ભરે તો તે બગડશે જ ધર્મ એ શુદ્ધ દૂધ છે પણ જ્યારે તેને સ્વાર્થી મન રૂપી કડવા તુબડામાં ભરવામાં આવે છે ત્યારે તેમાં કડવાશ આવ્યા વિના રહેતી નથી.

ધર્મ સ્વાર્થરહિત મનમાં જ ટકી શકે છે. જેના જીવનમાં ધર્મ પુરુષાર્થ કામ કરી રહ્યો છે, તેના સાક્ષી તો તેના શત્રુઓ પણ આપી શકશે એક વિચારકે કહ્યું છે કે—જો કદાચ તમારો મિત્ર તમને સારા માનતો હોય તો હું તમને સારા માનના અચક્રાઈ પણ જો તમારો દુસ્મન તમને સારા માનતો હશે તો હું અચકાયા વિના તમને સારા માની લઈશ. જેમના જીવનમાં ધર્મનો રસ જીત્યો હોય છે, તેમના શત્રુઓના મનમાં પણ તે સ્થાન પામે છે.

ગૌશાલક ભગવાન મહાવીરના શત્રુરૂપે જ રહ્યો આખી જિંદગી, પ્રભુ પ્રત્યે દ્વેષ અને ઈર્ષ્યાની આગ વરસાવતો રહ્યો પણ જીવનના અત સમયે તે જ ગૌશાલક બદલાઈ ગયો અને તે પણ એટલો બદલાઈ ગયો કે કાળો ભમ્બર મટીને સફેદ આરસ જેવો બની ગયો તે વખતે તેણે જે શબ્દો કલા છે તે ઉપરથી ભગવાન મહાવીરની મહાનતા બતાવી શકાય છે. તેણે

પવિત્ર વિચારોની સાથેનો પવિત્ર આચાર એ જ ધર્મ છે એ પ્રિયની સાથે તમારો હિંદુ પવિત્ર હોય તો તમારી ક્રિયાઓ ધર્મમાં સમાય છે તે સિવાય, હિંદુની અપવિત્રતા ધર્મને ખૂબ પાપમાં ફેરવી નાખી શકે છે તો ધર્મનું શરણ પાવિત્ર બનવા માટે જ હોય. ધર્મનું શરણ એટલા ખરે સેવામાં આવે છે કે જૂરા કામનું ફળ આપેલા ને પરભોક્તા ન મળે.

તો જીવનની ગદગીને દબાવવા માટે ધર્મનો ઉપયોગ કરતાં છે તે ધર્મની સાથે અન્યાય થશે. આ તો કુશળતા કમસાથી ગદગીને દબાવવા જેવું કામ બની રહેશે. જાને તેમ કરનાર ગદગીને તો સૌરભયુક્ત નહિ બનવી શકે. ત્યુ કૃષ્ણ તો જરૂર ગદગી થશે જ એવી જ રીતે ભોક્તાએ ધર્મને અન્યાય કર્યો છે તેઓ અધારથી ધારિત્ર ક્રિયાઓ કરે છે પરંતુ અતરતો રક્ષક એક ક્ષણ ખૂબ તેમનો સાથ હોડતો નથી. ઉપાસનામાં કરવામાં આવતી ધારિત્ર ક્રિયાઓના રસનું એક પણ બિંદુ જીવનમાં ન જોવાયું તો જીવન શુષ્ક અને નિઃશ્રાવ્ય બની જશે.

અતરમાં ધર્મનો રસ જિનરે તેની અસર જીવનના રાજનરેખા અવધારમાં ખૂબ સ્વીકૃતિને ફેરી તો પોતેથી હેતુ તો તેની અસરને ફેરવી રમ બધાર જાણ્યા વિના રહેતો નથી. અતરમાં ધર્મરસ જિત્યો છે કે નહિ તેની પરીક્ષા તેના નૈતિક જીવનથી જ થઈ શકે છે. તેના હલ્લમાં ધર્મ હોય તેનું જીવન નીતિયુક્ત હોવું જોઈએ. તે વિના તો એમ જ વિચારવું પડ્યું કે આપણે જે કંઈ કરીએ છીએ તે ધર્મ છે કે કંઈ છુટું જ છે?

એક મુસલમાન એક વખત પોતાના ધોગ માટે ચલ્યા સેવા એક દુકાને ગયો. રાતનો વખત હતો. તેણે દુકાનદારને કહ્યું કે પૈસા ભરે વધારે મેં ખજા સારા આપે? માનવતું મન સારી વસ્તુનું માફક છે તમે ખજા ત્યારે કંઈ ખરીદ કરવા જાઓ ત્યારે કહો છા કે વાઈ! જાને પૈસા વધારે સાથે ખજા આપે. સારા આપણે ખજા કેટલાક વેપારીઓ એવી મને જાણિત દોષ છે કે સારી વસ્તુના નામે પૈસા સારા (વધારે) મેં છે છતાં, ખજા સારા નથી આપ્યા આ કેટલી અચળ વાત છે?

સારી વસ્તુ બતાવીને અચળ વસ્તુ આપતી-એ આવાધર્મની નિષેધ છે. અચળ મદાવીરે આવા કામોને જીવનના બદુ જ મોટા દોષ તરીકે ગણાવ્યા છે. આવીને તેનાથી અચળ માટે ધીરજા જ નહિ નિદાસ ખૂબ કર્યો છે.

તેમણે કહ્યું છે કે-આવકાં તુ ત્યજ નૈતિકજીવનનો પાપો મુલ નથી

દાનનૃત તો અપરિગ્રહમાં વિશ્વાસ રાખે છે એક વાળુ પાપ કરીને પૈસા બેગા કરવા અને પછી તેનાથી ધર્મ કરવો એ તો એવું થયું કે દોષી કાદવમાં પગ નાખે અને પછી ધોવા જેવે ખરી વાત તો એ છે કે પૈસાનો સંગ એ જ અર્થ પુરુષાર્થનું લક્ષ્ય છે અને તે સગ્રહ કામના પ્રસાંગોને કરવા માટે જ કરવામાં આવે છે પૈસાના તોફાનમાં ધર્મનું પાદ્મ તો ટડી શકતું જ નથી તે તો શાંતિના સમયમાં શાંત મનમાં જ ટકી શકે છે

કેટલાક લોકોને એમ કહેતા પણ સાલજ્યા છે કે ધર્મ પુરુષાર્થ અર્થ અને કામને આપનાર છે આનો અર્થ તો એવો થયો કે જેને છોડીને આપણે ચાલવું છે તે જ સામે આવે છે પછી એ ત્યાગનો કાર્ષ અર્થ જ રહેતો નથી તેમની દલીલ એવી છે કે ધર્મ એ શુભ પરિણતિ છે અને પરિણતિથી પુણ્યનો સચ્ચ થાય છે તેના મીઠા ફળોને ભોગવવા માટે સ્વર્ગમાં જાઓ અને પુણ્યલપ થાય એટલે પાછા ગાદી આવે જે કામપુરુષાર્થનો તમે વિરોધ કર્યો તે સ્વર્ગમાં વિપુલ પ્રમાણમાં ઉપલબ્ધ છે પછી એ ત્યાગનો કોઈ અર્થ નથી અર્થપુરુષાર્થને એટલા માટે ત્યાગ્ય ગનાઓ હતો કે એ કામનો સહાયક છે પણ અહીં તો અર્થની અપેક્ષાએ ધર્મ જ કામનો અધિક સહાયક બન્યો !

હા, વાત ઠીક છે જો કોઈ સ્વર્ગને માટે ધર્મનો આશ્રય લે અને આ દુનિયાના ભોગોનો તેને માટે ત્યાગ કરે, કે સ્વર્ગમાં હનરગણા વધારે પ્રમાણમાં તેનું ફળ મળે તો તો તમારી વાત બરાબર છે પણ એવા ધર્મનું અધ્યાત્મના ક્ષેત્રમાં કાર્ષ મૂલ્ય નથી જૈનદર્શન, એવા ધર્મનો ધર્મ તરીકે સ્વીકાર કરતું નથી તે તો કહે છે કે-સ્વરૂપમાં રમણતા એનું નામ જ ધર્મ છે મિહાવદશામાંથી સ્વભાવદશામાં આવવું, તે ધર્મ કહેવાય છે

પણ વાત અધૂરી છે સ્વર્ગને માટે કરવામાં આવતી ધર્મસાધનાનો જૈન ધર્મ ઉચ્ચ પ્રકારની સાધના નથી માનતો એટલું જ નહિ, તે તો તેને નિદાનકૃત કહે છે અને સાધુઓને તેનાથી બચવા કહ્યું છે નિર્જરાની સાથે પુણ્ય થાય છે એ વાતનો ઈન્કાર પણ કરી શકાતો નથી આગમમાં વર્ણન આવે છે કે શુભ પરિણતિથી શુભ કર્મોનો સચ્ચ થાય છે પણ એટલું જ બહુશો કે નિર્જરાની સાથે પુણ્ય થાય અને પુણ્યને માટે સાધના કરવી એ બેમાં કયો ફેર છે પહેલી વાતમાં પુણ્યની કામના નથી, એ આવી ભય તે જુદી વાત છે તમે ચોખ્ખાની ગુણીઓ ખરીદ કરો છો, તે વખતે તમે ચોખ્ખા ખરીદ કરો છો, ગુણીઓ નહિ કેળા અને નારંગી ખરીદ કરી લાવો

પોતાના અનુયાયીઓ સમક્ષ કહ્યું—સાચી વાત તો એ છે કે ભગવાન મહાવીર જ સાચા જિન છે. હું તો સ્વાર્થનો કાંઈ છું. મેં મારા બહુકારની પૂજા માટે ભગવાન મહાવીરના ઉચ્છવણ જીવન તરફ કાંઈ દેખ્યો નથી.

આ ભગવાન મહાવીરની ધર્મસાધના હતી કે જેણે સત્યના મુખે વેપલ પ્રત્યે મહાભક્ષિ દેવગ્રવી.

આજ વાત ધર્મરાજાની છે તેમના જાનીદુરમન દુર્યોધનના મનાઈ પણ તેમની સ્વપ્ન પ્રત્યેની મહા ચમકી રહી હતી.

ધર્મ જ એવો કલાહાર છે કે જે સત્યતાઓ હૃદયમાં મિત્રતા સ્થપિત કરે છે.

હા તો શાક રાખજો કે ધર્મ એ મોક્ષસદાયક પુરુષાર્થ છે અને જર્થ કામસદાયક પુરુષાર્થ છે. કેટલીક વખત એથી ઉલટું પણ લોકમાં જાતે છે. ક્યારેક ધર્મ અર્થસદાયક પણ જાતી નથી. ત્યારે જેના જીવનમાં ધર્મનું તત્ત્વ બાંધેલું છે જેણે પ્રાપ્ત્યશિક્ષાને પોતાના જીવનનું સાધન બનાવી છે તે આર્થિક ક્ષેત્રમાં પણ આગળ વધી જાય છે. બીજા બાજુ એમ પણ કહેવાય છે કે અર્થ વડે ધર્મ પણ ઘર્ષી શકે છે.

કોઈ બ્યક્તિએ શાખ રૂપિયામાંથી દસ દળાર રૂપિયા દાનમાં આપ્યા તો ધર્મ થયો કે નહિ? કેમકે દાન પણ ધર્મના એક પ્રકાર છે.

તેનો ઉત્તર એ પણ મળશે કે ધર્મ એટલો સરતો નથી કે તે દિશાથી ખરીદ કરે સકાય. કારણ કે તે આત્માનો ગુણ છે તેને જરૂરી કોઈ ખરીદી સકાયતો નથી. ધર્મ પૈસાથી નહિ, પિસાનથી ત્યાગથી થઈ શકે છે. જેને જોઈને દાન દાનમાં આપ્યું તેની તેરલા ઉપરથી આપણા મટી મઈ છે અને આપણા મટી જતી એ જ ધર્મ છે.

બીજી વાત એ છે કે ધર્મથી ધર્મ તરફ નથી જઈ સકાય. ધર્મો તે તમારું લક્ષ્ય પણ નથી. પિસા કમાતી વખતે તમારો અવલોકન કોઈ બીજો જ દોષ છે તમે જ તરમાં શાક ખરીદવા જાઓ તો શાકની સાથે પાંદડાં અને પાંદડાં પણ આવશે. જ્યાં તમારું મુખ્ય પ્રયોગ તો શાક લેવાનું જ છે. પાંદડાં અને હાલ નહિ. એ સાથે જાણે છે તે જુદી વાત છે. એવી જ છે તે જર્થોપાન સમયે તમારું લક્ષ્ય હાલ તરફ દોષ છે નહિ. તે સમયે તો નિર્મલ તર કરવાની પ્રમત્યાજ કામ કરતી દેવ છે (અત્યારમાં દેવલક).

કામ્ય કોઈ અમ કાંઈ હું ધર્મને મારે અવલોકન સમયે કરું છું. તે તે પણ અનુચિત છે. જેનકાન તે વાતને ધન્યકાર કરે છે. કારણ કે

ગરમ લવિંગના ડિકાળાની જરૂર નથી હોતી છતાં દ્યાર્ષ્ઠ તમને તેનો ખ્યાલો આપે તો તે તમને કુ ખરૂં ધર્મ પાશે કહી ઋતુમા આપતું મન આકર્ષીત થઈ જતું નથી જે કદાચ દ્યાર્ષ્ઠ રકાબીમા આપે તો તમને મુશીબત થશે, કેમ કે તમારે તે વસ્તુઓની જરૂર નથી.

બરાબર એ જ પ્રમાણે સિદ્ધક્ષેત્રમાં દુનિયાની દ્યાર્ષ્ઠ વસ્તુની જરૂર પડતી નથી જ્યારે ભૂખ હોય ત્યારે ખાવાના પદાર્થની જરૂર પડે છે અને જ્યારે આહતી ઇચ્છા હોય ત્યારે ખ્યાલો યાદ આવે છે પણ ત્યાં તો અશાંતિના મૂળ જેવી ઇચ્છા જ સમાપ્ત થઈ ગઈ હોય છે. ખીજું એ કે ત્યાં મૃત્યુ પણ નથી સૌથી મોટું સુખ તો એ જ છે જે મૃત્યુ-મોતને નામે દુનિયા આખીને થથરાટી છૂટે છે તે મોતનો ત્યાં અભાવ છે દ્યાર્ષ્ઠ તમને એમ કહે કે હું એવી નગરીમા રહું છું, જ્યાં ભૂખ પણ નથી અને મૃત્યુ પણ નથી, તો તમે જશો એવી નગરીમા ?

જો કહેનાર હિપર તમને વિશ્વાસ હશે તો તમે ત્યાં જવા માટે, વિના વિશ્વે તૈયાર થઈ જશો. પછી લાલેને ત્યાં જવા માટે મુખર્ષ જેની મોહક નગરી પણ કેમ ન છોડવી પડે. મોક્ષ તો એ નગરી છે, કે જ્યાં આ બધી (જન્મ, જરા, મૃત્યુ, ભૂખ-તૃષ્ણા આદિ) વસ્તુઓનો અભાવ છે. જ્યાં જન્મ છે, ત્યાં મોત પણ છે જે જન્મે છે તે મરે છે અને જે મરે છે તે જન્મવાનો જ છે ? ના, જૈનદર્શન કહે છે કે અહીં અતેકાન્ત છે જન્મ લેનાર તો મરશે જ એમાં એ મત નથી પણ જે મર્યો તે જન્મશે જ તેમાં સંદેહ છે જે મર્યો છે, પણ મોતને ખારીને મર્યો છે તેને જન્મ નહિ લેવો પડે.

સિદ્ધ સ્થિતિમા પહોંચી ગયા પછી તે આત્માનો મોત પીછો પકડી શકતું નથી કાળ પણ ત્યાં પહોંચી શકતો નથી કારણ કે ત્યાં આત્માનું પોતાનું ઘર છે તમને તમારું પોતાનું ઘર પસંદ છે કે ભાડાનું ? કહેવાની જરૂર જ નથી કે દરેકને પોતાની માલિકીનું જ ઘર પસંદ હોય છે તેમાં ય મુખર્ષની વાત જ ન પૂછા અહીં તો જેની પાસે પોતાની માલિકીના મકાન છે તે તો લક્ષ્યાધિપતિ છે પોતાની માલિકીના ઘરનું મોટામા મોટું સુખ તો એ છે કે, ત્યાંથી દ્યાર્ષ્ઠ તેને કાઢી શકતું નથી, ખાલી કરાવી શકતું નથી.

હા, તો હવે કહો કે ચોરાશો લાખ જીવ્યોનિ-એ આત્માના પોતાના ઘર છે કે પારકા ? કહેવું પડશે કે એ બધા પારકા ઘર છે, ઘરના ઘર નથી. એટલા માટે તો ત્યાંથી નીકળવું પડે છે લાલે તેનીસ સાગરોપમ સુધી કેમ

હો ત્યારે તેની સાથે જોતરાં પણ આવે છે. છતાં કાંઈ એવો તો જીવિયો નહિ નીકળે કે જે જોતરાંને આડે ફેળાં કે નારખી ખરીદ કરે. ધર્મની સાથે અર્થ અને કામ આવે કે નિર્જરાની સાથે પુણ્ય આવે તેને ખાસ મહત્વ ન આપશો. તેમ તેની પ્રાપ્તિને પણ મહત્વ ન આપશો.

મીઠા વાત એ છે કે ધર્મની સાથે પુણ્યનો સમય દમોદર દેવ એવું કાંઈ નથી કારણ કે કામા ગાદવં અદિ દસ વિધિ ધર્મ સવર છે સવર, શુભ કરતાં શુદ્ધની વધારે નજીક છે શુદ્ધ પરિણતિમાં પુણ્યનો પણ ફળ થાય છે અને ત્યારે જ મોક્ષ સલાવે છે તે સિદ્ધાન્ત શુદ્ધની સાથે પુણ્ય સમય માન્યો તો મોક્ષનો સભવ જ નહિ રહે. પુણ્ય, શુભ સુધી જ સીમિત રહે છે ત્યારે સવર શુદ્ધ સુધી પહોંચાડે છે.

મોક્ષ-પુરુષાર્થ

આત્માની શુદ્ધ સ્થિતિની પ્રાપ્તિ માટે કરવામાં આવતો પુરુષાર્થ એ જ મોક્ષ-પુરુષાર્થ છે જેમાં આત્મા નથી વિભવસ્થાને છેડીને સ્વભાવમાં આવે છે તે જ મુક્તિવસ્થા છે. મોક્ષનો અર્થ ફક્ત સ્થાન વિશેષ ન કર્યો. સિદ્ધિધાને મુક્તિસિદ્ધા કહી છે પણ તે તો દ્રવ્ય મોક્ષ છે ત્યાં જ્યાં મનથી કામ નહિ થાય એમ તો આત્મા જાનત્યાર ત્યાં પહોંચી ગયો છે. પૃષ્ઠી-કામના રૂપે ત્યાં ઉત્પન્ન પણ થયો છે અને ત્યાં મર્માં પણ છે પણ તે જોડિયાદિ જીવ મુક્ત નથી કહેવાતા. કારણ કે તે કામ યજમાની નીચામેણ છે કમની ૦ જીવેથી મુક્ત થવું એ જ સાચો મોક્ષવસ્થા છે.

તમે પણ મુક્ત થવા માટે સાધના કરતા રહો. આ બધા કત, ઉપવસ, સામાયિક વગેરે મોક્ષની પ્રાપ્તિને માટે છે પણ કે જરા જુદી બાજુ ? મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે તમે આટલા આતુર હો તેમાં એવું શું છે ? ત્યાં આવતાં નથી પીવાનાં નથી સવાનાં નથી. સવારમાં જાત્યાં જે તમને દમોદર યાદ આવે છે તે સિદ્ધનની આઠ તમને ત્યાં મળવાની નથી ત્યાં બીડી નથી સિનમા નથી ફરવા માટે એપારી પણ નથી એવી શુદ્ધી નમરીમાં જ્યાં માટે તમે કેમ તૈયાર થઈ ગયા છો ? (દસાદસ)

તો જ્યાં પણ છે માની લીધું કે કુનિયાની આ બધી કાંઈ કોવિદ વરતુઓ ત્યાં નથી. તો એ પણ છે કે ત્યાં તેવી વસ્તુઓની કાંઈ જરૂર પણ નથી. જરૂર દાન અને વસ્તુ ન મળે તો કુળ થાય. પણ જરૂર ન દેવ અને વસ્તુ મળે તો તે એક કુળવપ થઈ પડે છે. ગરમીના દિવસમાં તમને

ગરમ લવિંગના ઉકાળાની જરૂર નથી હોતી છતાં કોઈ તમને તેનો પ્યાલો આપે તો તે તમને દુ ખરૂંપ થઈ પડશે ઠંડી ઋતુમાં આપતું મન આર્તસ્ત્રીમ ઈચ્છતું નથી જો કદાચ કોઈ રક્ષાળીમાં આપે તો તમને મુશીબત થશે, કેમ કે તમારે તે વસ્તુઓની જરૂર નથી.

ખરાબર એ જ પ્રમાણે સિદ્ધક્ષેત્રમાં દુનિયાની કોઈ વસ્તુની જરૂર પડતી નથી જ્યારે ભૂખ હોય ત્યારે ખાવાના પદાર્થની જરૂર પડે છે અને જ્યારે આહતી ઈચ્છા હોય ત્યારે પ્યાલો ચાદ આવે છે પણ ત્યાં તો અસાતિના મૂળ જેવી ઈચ્છા જ સમાપ્ત થઈ ગઈ હોય છે ખીલતું એ કે ત્યાં મૃત્યુ પણ નથી સૌથી મોટું સુખ તો એ જ છે જે મૃત્યુ-મોતને નામે દુનિયા આખીને થયરાદી છૂટે છે તે મોતનો ત્યાં અભાવ છે કોઈ તમને એમ કહે કે હું એવી નગરીમાં રહું છું, જ્યાં ભૂખ પણ નથી અને મૃત્યુ પણ નથી, તો તમે જશો એવી નગરીમાં ?

જો કહેનાર ઉપર તમને વિશ્વાસ હશે તો તમે ત્યાં જવા માટે, વિના વિલંબે તૈયાર થઈ જશો. પછી લલેને ત્યાં જવા માટે મુખર્ષ જેવી મોહક નગરી પણ કેમ ન છોડવી પડે ! મોક્ષ તો એ નગરી છે, કે જ્યાં આ બધી (જન્મ, જરા, મૃત્યુ, ભૂખ-તૃષ્ણા આદિ) વસ્તુઓનો અભાવ છે જ્યાં જન્મ છે, ત્યાં મોત પણ છે જે જન્મે છે તે મરે છે અને જે મરે છે તે જન્મવાનો જ છે ? ના જોનદર્શન કહે છે કે અહીં અનેકાન્ત છે જન્મ લેનાર તો મરશે જ એમાં બે મત નથી પણ જે મર્યો તે જન્મશે જ તેમાં સંદેહ છે જે મર્યો છે, પણ મોતને મારીને મર્યો છે તેને જન્મ નહિ લેવો પડે

સિદ્ધ સ્થિતિમાં પહોંચી ગયા પછી તે આત્માનો મોત પીછા પકડી શકતું નથી કાળ પણ ત્યાં પહોંચી શકતો નથી કારણ કે ત્યાં આત્માનું પોતાનું ઘર છે તમને તમારું પોતાનું ઘર પસંદ છે કે લાડાનું ? કહેવાની જરૂર જ નથી કે દરેકને પોતાની માલિકીનું જ ઘર પસંદ હોય છે તેમાં ય મુખર્ષની વાત જ ન પૂછે અહીં તો જેની પાસે પોતાની માલિકીના મકાન છે તે તો લક્ષ્યાધિપતિ છે પોતાની માલિકીના ઘરનું મોટામાં મોટું સુખ તો એ છે કે, ત્યાંથી કોઈ તેને કાઢી શકતું નથી, ખાલી કરાવી શકતું નથી

હા, તો હવે કહેા કે ચોરાશી લાખ જીવ્યોનિ-એ આત્માના પોતાના ઘર છે કે પારકા ? કહેવું પડશે કે એ બધા પારકા ઘર છે, ઘરના ઘર નથી. એટલા માટે તો ત્યાંથી નીકળવું પડે છે લલે તેનીસ સાગરોપમ સુધી કેમ

ન રહે પણ એક દિવસ કાળનો દૃઢ તેને તે ધર ખાલી કરવા વિવસ નવરે
 છે પણ મોક્ષ એ આત્માનુ પોતાનુ ધર છે કાઈની તાકાત નથી કે તેને
 ખાલી કરવાનુ કહી શકે

પણ ત્યાં પહેંચવા મરિ પારજી ધરની નથી વસ્તુઓ છાંડવી પાશે ત્યારે
 જ તમે ત્યાં પહેંચી શકશો. જન્મ લીધા પછી આજ સુધીમાં તમે એટલી
 વસ્તુઓ ભેગી કરી છે તે નથી સ્વની છે કે પરની ? જો તમારી પોતાની
 હોય તો અહીંથી જતી વખતે તે નથી સાથે લઈ જવી જોઈએ. જન્મ
 જન્મ બતાવે કે કઈ કઈ વસ્તુઓ સાથે લઈ જશો ? મોક્ષની વાત લે જ
 રહી પણ પરનોકર્મા પણ તમે અહીંની કાઈ પણ વસ્તુ સાથે નહિ લઈ જઈ
 શકો મુક્તિના ચક્ષુમાં પહેંચવા મરે તમારે આત્માના ચક્ષુની નથી જ વસ્તુઓ
 છાંડવી પડે. આ ધર્મને પણ તમારે છાંડવો પડશે. કારણ કે તે પણ આ
 દુનિયાની જ વસ્તુ છે

તમને જરા આશ્ચર્ય થશે કે અત્યાર સુધી તો મહારાજ કહેતા હતા
 કે ધર્મ મોક્ષનો સહાયક છે અને હવે કહે છે કે તેને છાંડવો પડશે ! એટલી
 વારમાં આટલું પરિવર્તન !

ધર્મ મોક્ષનો સહાયક છે એમ તો હું અત્યારે પણ કહું છું એ લે
 નક્કી જ વાત છે કે આત્માને મોક્ષમર્યાદાથી મોક્ષમર્યાદા પહેંચાવવા
 ધર્મ છે જે લક્ષ્ય સુધી પહેંચાવવામાં સહાયક હોય તેને લક્ષ્યસ્થાને પહેંચા
 પછી છાંડવું જ પડે છે

પોરો તમને જ મર્યાદાથી ધર સુધી પહેંચાડે છે ધરનાં બારણું સુધી
 તે પહેંચાડી શકે છે પણ ત્યાં પહેંચ્યા પછી તો તમે તેની પીઠ ઉપરથી
 નીચે કિતરી જાઓ છો એ જ પ્રમાણે જે સાધના અને દિશાઓ મોક્ષની
 પ્રાપ્તિમાં મદદગારી હોય છે તેની આવરણરૂપ ત્યાં પહેંચનાં સુધી જ છે
 ત્યાં પહેંચ્યા પછી તો તેને છાંડી જ દેવી પડશે.

બી ન સંયોગમાં કહું તો ધર્મ અને મોક્ષનો સંબંધ જૂના અને શેઠશીને
 છે શેઠશી જનાવરા મરે તવો જૂનો જળતણ બધું જરૂરનું છે એ નથી
 ઘીને વગર શેઠશી થઈ શકતી નથી છતાં ખાવાના કામમાં તે તેમની
 એક પણ વસ્તુ આવી શકતી નથી તેમજ બોજન તથા કરવા મરે અગ્નિ
 આરમ્ભ સાધન છે પણ મોજન તથા થઈ ગયા પછી અગ્નિ સમાપ્ત્યાર
 પેટની જાતે / જુઝારી નાખે છે પણ તેનો અર્થ એ નથી કે તે વિચાર

કરતો રહે, કે અગ્નિ જુગાવાનો જ છે, ભોજન તૈયાર થયા પછી તેને શાંત કરવાનો જ છે, એટલે પહેલેથી જ ચૂઢામા લોટા લરીને ખાણી રીડી દે તો તો એકાદશી જ કરવી પડે-બૂખે જ મગ્નુ પડે

સાધનાના સમય દરમ્યાન, સાધનોને પકડી રાખવાં એ જોટલુ જરૂરી છે, એટલુ જ સિદ્ધિ મેળવ્યા પછી તેને છોડવુ જરૂરી છે સિદ્ધ સ્થિતિમાં પહોંચ્યા માટે તમારે સસારની સમસ્ત વાસનાઓનો સાગ કરવો પડશે. સસારી અવસ્થાની નાની સરખી રેખા પણ છોડવી પડશે ચૈદ્ધનુ ગુણસ્થાન કે જે અયોગી ક્વણી ગુણસ્થાન છે, તેનો પણ સિદ્ધ થતીવખતે ત્યાગ કરવો પડશે ત્યારે જ આત્મા સ્વપૂર્ણ શુદ્ધ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરી શકે છે તે જ મોક્ષ-પુરુષાર્થ છે

તમે તમારા આત્માને અશુભાર્થી વાળીને શુભમા લાવો અને શુભ-આર્થી શુદ્ધ તરફ અભિયાન કરો પણ તેને માટે પુરુષાર્થ તો અનિવાર્ય રીતે આવશ્યક છે શુદ્ધ સ્થિતિને પુરુષાર્થથી જ મેળવી શકાય છે કેટલાક લોકો કહે છે કે પુરુષાર્થ અનાવશ્યક છે કેમકે કાળ પાકશે, ત્યારે જ આપણે મુક્ત થઈ જઈશું પરંતુ આ સિદ્ધાંત ભગવાન મહાવીરનો નથી, ગોશાળાનો છે. ભગવાન મહાવીર પોતે કદર પુરુષાર્થવાદી હતા. તે જાણતા હતા કે-“મારુ આયુષ્ય ખોતેર વર્ષનુ છે ત્યારપછી, હું જરૂર મોઢે જવાનો છું ” હતા તેમણે શું કરવા દીક્ષા લીધી અને કઠોર તપ-સાધના કરી ? તેનો અર્થ એ છે કે તે એકલા નિયતિવાદી નહોતા, પુરુષાર્થવાદી પણ હતા તે જાણતા હતા કે-“હું મોક્ષમા તો જઈશ, ” પણ તે એ પણ જાણતા હતા કે “તે માટે આટલી સાધના પણ કરવી જ પડશે ”

નિયતિવાદ પૂર્ણ જ્ઞાનીઓને માટે છે ત્યા મારી અને તમારી લાયકાત નથી આપણી પાસે તો પુરુષાર્થ છે તે મારફતે જ આપણે વિકાસના ખેત્ર સુધી પહોંચી શકીશું પણ તે પુરુષાર્થ સમ્યક્ હોવો જોઈએ આપ સર્વના આત્મામા સમ્યક્ પુરુષાર્થ જગૃત થાય અને તે આપના ચરમલક્ષ્ય સુધી પહોંચાડવામા સહાયક થાય, એ ઈચ્છા સથે ત્રિરમુ છું

મોહ અને પ્રેમને બાળની દુનિયામાં લગભગ સમાનપદે વર્ણવે છે. અને બન્નેને જા રીતે રાખવામાં આવ્યું છે. શુદ્ધી મગનસ્થાં દોષી ન કહેવા લાગ્યા છે જા અને તે એક જ છે એ જા. જા બન્નેમાં મહેર છે એટલે હર છે જેટલો છે તામ અને આકાશના દૂધમાં હર છે એ નામ અને રવની દષ્ટિએ બન્ને એક જોય છે પણ શું કુવ-દષ્ટિમાં પણ એક જોય છે. ખરા નહીં બન્નેમાં દિવસ-રાતનો હર છે. પહેલું (ચાલું દૂધ) પ્રવૃત્તિ છે તારે જીલું (આકાશનું દૂધ) પ્રવૃત્તિ રહે છે ચાલું દૂધ નાના જાગૃત્તી લઈને સો વધના જલને પણ હાલ રાત્રિ છે એટલા મારે જ તે જામને માતા કહી છે પણ જોઈતું દૂધ આટલું સ્વાસ્થ્ય નથી અને આકાશનું દૂધ તે આલુ-માતક છે પ્રેમ એ જામનું દૂધ છે તે એક જ આકાશનું દૂધ છે.

જાગૃત્તીમાં જ્યાં જાવક-જીવન અંગેનું વર્ણન આવે છે ત્યાં એ પ્રેમાણુપાત્ર રજા વિશેષ જામનું છે સાથે જ જગત્પુરાણ રજા "એ પાંડ પશુ બાપે છે પશુ મોહાલુચ રજા એવો પાંડ ક્યાં જાવતો ત્યાં કાણુ છે પ્રેમ જીવનનો પ્રકાશ છે તે મોહ અંધાર છે પ્રેમ જીવનનો માર્ગ છે તે મોહ પતનની પ્રેરણા છે તેથી જ મોહને કમ નામનું પણ કાણુ જામનું છે.

વાતો વ લોલો વિચ જમ્મ કીય કમ્મજ મોહપ્પમજ વર્વંતિ ।
કમ્મજ કામરજસસ મૂલ્લ પુલ્લજ જાહ મરજ્જવાન્તિ ॥

રાગ અને દ્વેષ કર્મના ખીજો છે અને કર્મ મોહનો પુત્ર છે મોહની ચિકાશ જ આત્મા ઉપર કર્મ ચોટવાનુ પ્રમુખ કારણ બને છે આ કર્મ ભાવ-પર પરાના ખીજો છે આના વડે જ આત્મા જન્મ અને મૃત્યુના ચક્રને ગતિ આપે છે. દુ ખ શું છે ? જન્મ અને મૃત્યુનો પર્ણીય જ તો છે

દુ ખનુ મૂળ-મોહ

આત્મા દુ ખથી બચવા ચાહે છે પણ દુ ખના કારણથી બચવા ઈચ્છતો નથી એ તાપથી બચવા માગે છે પણ સર્વના કિરણોના મોહને પણ છોડવા માગતો નથી પરંતુ એ પણ નિશ્ચિત છે કે જ્યાં સુધી કારણ હાજર છે ત્યાં સુધી કાર્ય-પર પરા ચાલુ રહેવાની જ કાર્યની સમાપ્તિ માટે પહેલા કારણને સમાપ્ત કરવું પડશે દુ ખને સમાપ્ત કરવા માટે તો આપણે ત્યાંની નીકળ્યા પણ એનો રસ્તો જ જોયો-જાણ્યો નહીં તો આપણા અંતરનો નિબંધ નીવડશે. દુ ખથી મુક્તિ પામવાનો સાચો રાહ તો અઢી હજાર વર્ષ પહેલા પાવાપુરીના છેલ્લા પ્રવચનમા વીતરાગ આત્મા ભગવાન મહાવીર બતાવી ગયા છે

दुष्कृतं ह्ययं जस्स न होई मोहो ॥

આ સોનેરી સૂત્રને તમે સૌ યાદ રાખો. વિશ્વના દુ ખોના ઉપરની જાહને તોડીને જોશો તો ત્યાં તમને મોહનુ ખીજ દેખાશે એક મિનિટ જરા ઊંડા જોતરી જુઓ તો ખરા કે દુ ખ એ શું છે ? અને તે ક્યા છે ? તમે માનો છો કે વિયોગની ક્ષણે એ દુ ખની ક્ષણે છે એ ક્ષણે ક્યારેક એટલી કરુણ હોય છે કે કદી-કદી તો વિયોગનુ દુ ખ આખોમા આસુ વહાવી દે છે. આ વિયોગ પછી સ પત્તિનો હોય કે સ બધીનો હોય, પણ એ માનવ મનને દ્રવિત કરી દે છે અને આ બધા વિયોગોમા પુત્ર-વિયોગની વાત સૌ કરતા વધુ કરુણ હોય છે, એ વિયોગનો સર્વાધિક પ્રહાર માતાના મમતાળુ હૃદય ઉપર પડે છે.

મુ બઈ તો વિરાટ નગરી છે લાખોની સખ્યામા અઢી માણસો વસે છે. અઢી ઓછામા ઓછા પચાસથી સો માણસો પ્રતિદિન મૃત્યુ પામતા હશે પણ શું એ બધાનુ દુ ખ તમારા મનને ખીડા પહેાચાડે છે ? જવાબ આવશે, કે નહીં જો મૃત્યુ જ દુ ખનુ એક માત્ર કારણ હોય તો દુનિયામા પ્રતિક્ષણ મૃત્યુ પામતા હજારો માનવીઓ તમને શા સારુ ખીડા દેતા નથી ? જો મૃત્યુ દુ ખ દેણ નથી તો કોઈની પ્રિય વ્યક્તિ જ્યારે સસાર-યાત્રા સમાપ્ત કરી વિદાય લે છે ત્યારે શા માટે એ કલાકે સુધી આસુ વહાવ્યા કરે છે ? દુ ખનુ અસહી રૂપ તમે જાણવા માગશો તો દુ ખ કોઈના શ્વવા અથવા મરવામા નથી જો એમ જ હોત તો ઓછામા ઓછુ તો.

મોહ અને પ્રેમને જાણતી દુનિયામાં લગભગ સમાનાર્થી ગણાય છે અને આરે જા શીર્ષક રાખવામાં આવ્યું તેા મોહની મનઃભાવ દોષી જ કહેવા લાગ્યા કે જા જાને તેા એક જ છે એ કહ્યું. પણ જાનેમાં જેને હેર છે એટલે હેર છે નેરલે કે આજ જાને જાણતા હવેમાં હેર હેર કે નામ જાને રમતી દષ્ટિએ જાને એક જેવા જ પશુ થું મુલ્ય-દષ્ટિમાં પણ એક જેવા છે ખરા ? નહીં જાનેમાં દિવસ-રાત્રીના હેર છે પહેલું (મર્ત્ય હવે) મરણકાલ છે ત્યારે જીવન (જાણતું હવે) મરણકાલ છે જાણતું હવે નાનકા જાણકાની કાઈને એ વપ ના જાને પશુ જાણકાલ છે એટલા મરણ તેા જાણને જાણ કહી છે પશુ ને જાણ હવે જાણતું સ્વાસ્થ્યકાલ નથી જાને જાણતું હવે તેા મરણ-કાલ છે પ્રેમ એ જાણતું હવે છે તેા એક જ જાણતું હવે છે "

જાણકામાં જાનાં જાણક-હવેનાં જાણતું વધતું જાણે છે ત્યાં એને પ્રેમાસુરારા રજા વિશેષ જાણતું છે સાથે જ પદમાસુરારા રજા " એ પદ પશુ જાણે છે પશુ પ્રેમાસુરારા રજા એવે પદ કથાને જાણતો નથી. મરણ કે પ્રેમ હવેનાં પ્રકાર છે તેા મોહ જાણકાર છે પ્રેમ જાણકાનો મરણ છે તેા મોહ પદમાં પ્રેમજ્ઞ છે તેથી જ મોહને કમ જાણતું મૂળ મરણ જાણતું છે

રામો ય હોસો ચિય જમ પીય કર્મજ મોહવ્યસનં વર્ષતિ ।
કર્મજ આશરણસત સુત તુલ્યં જાત મરણવ્યાનિત ॥

(ઉપરા. જા. ૩૨ ચા. ૮)

તો એમા મોહ જ દેખશે પછી લલેને એ રૂપનો મોહ હોય કે પછી રૂપિયા-પૈસાનો સુદરી અને સપત્તિને લઈને જ મોટા મોટા યુદ્ધો રમાયાં છે પશ્ચિમી દેશોમા થયેલા એ-એ વિશ્વયુદ્ધોની પાછળ જુઓ, ત્યાં પણ તમને મોહનો ઇતિહાસ જ મળશે

હા, તો જ્યાં મોહ છે ત્યાં મારા-પોતાપણ છે અને આ પોતાપણ જ તો બધી પીડાઓનું મૂળ છે એક સમળી માસનો દુકંડો લઈ આકાશમા ઉડી રહી હતી ખીચ સમળીઓએ આ જ્યારે જોયું તો એ એના ઉપર અપદી એ માસના દુકંડા માટે સમળીઓ આપસ-આપસમા લડી પડી પરતુ પેલી સમળી જેવી બદલો વાળવા એના ઉપર વાર કરવા ઈર્ષ કે લાગસો જ એના મોમાથી પેસે માસનો દુકંડો છૂટી પડ્યો નીચે તળાવ હતું. માછલીઓ મો ફાડી તૈયાર જ હતી માસના દુકંડા ત્યાં પહોંચતા જ ત્યાં પણ સઘર્ષ શરૂ થઈ ગયો પણ સમળી હવે શાત હતી આ વાત સંસારના બધા જ મોહવૃત્ત પ્રાણીઓની છે જ્યાં સુધી મોહ છે ત્યાં સુધી સઘર્ષોની પરપરા-સમાપ્ત થશે નહીં લોકમા જ્યાં સુધી અગ્નિ રહે છે ત્યાં સુધી એણે ધણુ-પ્રહાર પણ સહેવા પડશે, તેવી જ રીતે આત્મામા જ્યાં સુધી મોહની જવાલા છે ત્યાં સુધી એ એને બાળતી જ રહેશે

એક વાત મને યાદ આવે છે એક વાર એક શેઠ મેળામા ગયા મેળા એક એવી જગ્યાએ છે કે જ્યાં અનેક સંસ્કૃતિઓ ભેળી થાય છે દૂર દેશના રહેવાસીઓ એક-બીજા જોડે મળે છે શેઠે મેળામા માલ ખરીદ્યો, સામાનને પેટીમા બંધ કરી ખીલીઓ લગાડાવી દસ મજૂરો બોલાવ્યા. સાત-સાત પેટી અત્યેક મજૂરના માથે મૂકી શેઠ ધર લાણી ચાલી નીકળ્યા. રસ્તો લાખો, જેઠા મહિનાનો મૂર્ધ તો હાર જીવાનીમા હતો સહસ્ર કિરણો વડે તે પૃથ્વીને તપાવી રહ્યો હતો આવા સમયમા તો ખાલી હાથે પણ ધરની બહાર નીકળવું મુશ્કેલ બને ત્યારે આ મજૂરો તો સાત-સાત પેટીઓ માથે મૂકી ધોમ-ધખતા તડકે રસ્તો કાપી રહ્યા હતા હાર અને ગરમીને કારણે મજૂરોના શરીરમાથી પરસેવાની ધારાઓ નીતરી રહી હતી

આખરે મજૂરોના કિર્મે જવાબ આપી દીધા તેઓ કહેવા લાગ્યા કે-હવે તો ચલાય તેમ નથી ચાલવું અને હાર લઈને ચાલવું એ બની શકે તેમ નથી હવે તો એક એક ડગલુ કપ્ટ-કપ્ટ બને છે જો આવી જ સ્થિતિ ચાલુ રહેશે અને હાર જોડો કપાં વગર આગળ વધવું તો સંભવ છે કે-આપણે અહીં જ ઢગલો થઈ જઈશું, શેઠે મજૂરોની આ વાત સાંભળી તો

પાડેલીના પુત્રના મૃત્યુથી તમને જરૂર દુઃખ થત. વચાવમાં તો એવું બન્યું નથી. દુઃખ તો મારાપણમાં વસે છે આપણુ પોતાનું કોઈ પ્રિયજન મર્યું જ તો જ એનો વિચાર આપણને ખટી છે પુત્ર મૃત્યુ પામ્યો એવું દુઃખ નથી પરંતુ તે પોતાનો હતો અને તેથી જ તો માતાની મમતા બાદથી દ્રવી જાય છે દુઃખ થાય છે પાડેલીમાં કોઈ મરી પણ જાય તો એનામાં પર એક દુઃખની રચા પણ ફરકતી નથી.

કદમ્બા કરો એક બાદમાંએ પચાસ હજાર રૂપિયા રોકી એક જગેએ આંધ્રો. એના હૃદયમાં એ બજલા પ્રત્યે કટકો મોઢ કરો ? એમાં ક્યાં પણ થોડું-પણ નુકસાન થાય તો એના હૃદયને કેસ પહેલે છે પરંતુ પરિસ્થિતિ વલ એને એ બજસો વેચી દેવો પડ્યો. એના એને સાઠ હજાર રૂપિયા કિપ્પના થોડા દિવસ બાદ એને સમાચાર મળે છે કે બજલાની પાસે આજ છાત્રી જને તમારા કવ્ય બજલાના સ્થાને હવે હકત બાધી-બજેલી દીવાસોના ખડેરા કીધા છે શું આ સમાચારથી એ સજ્જનને કંઈ દુઃખ થશે ? નહિ. પ્રજ એ કવ્ય છે કે એવું સા માટે જને છે ? પહેલાં તો બજલાને થતુ જરા સરખું નુકસાન એના હૃદયમાં આઘાત લગાવતુ પણ હવે બ્યારે બજસો રાખતો છત્રો બની મયો તેમ છત્રાંય તેને દુઃખ-અનુસૂતિ થતી નથી. એવું કારણ છે પહેલાં બજસો પોતાનો હતો માટે દુઃખ થતુ હતુ હવે એ બાંતની ખાદિ કીનો છે એના રૂપિયા એ મણી ચૂક્યો છે તેથી એને એનાથી થતા હાનિ-લાભની સાથે હવે કોઈ સંબંધ રહ્યો નથી. આ પોતાપણુ મરુ કે સાથે જ દુઃખ ત્યુ જરૂં પરંતુ મોઢમથી આદ્રમા આ તથ્યનો સ્વીકાર કરતો નથી. કવચન મહાવીર આચાર્ય સૂત્રમાં ફરમાવે છે

‘इयं मेव नाव बुद्धयति ये जप्ता मोह एतदा ॥’

આચાર્ય સૂત્ર

મોહાદૃત આદ્રમા કવ્યનો પ્રકાશ મેળવી શકતો નથી મોહની અંધી બ્યારે હૃદયમાં પ્રજા રૂપે પ્રવેશે છે ત્યારે એનો પહેલો પ્રકાર વિવેકની દીપ્તિ આ હપર પડે છે વિવેક પોતે જ પ્રકાશ છે પરંતુ મોહ અંધાર દેવાવે છે એ પોતાના કાવિ જીવન પ્રત્યે સાવધાન થતો નથી તેમ એના પરિણામ તરફ પણ એનું ધ્યાન જતું નથી. સીતા સોનાના મૂલ હપર મોહિન વર્ધિ રામાયણકાળમાં અંધાર એ મહાયુદ્ધના મૂળમાં આ મોહ જ હુપાયેસો રહ્યો છે. સૂતર્ય મ્મનો મોહ પણ મુદ્ધની એક ચિત્તચારી બનીને રહ્યો છે એના પછી આવે છે યરણનો સીતા-મોહ. આજ પ્રત્યેક મુદ્ધના મૂળમાં કિંમ હવરસે

તો એમા મોહ જ દેખશે પછી લાગેને એ રૂપનો મોહ હોય કે પછી રૂપિયા-પૈસાનો સુઢરી અને સપત્તિને લઈને જ મોટા મોટા યુદ્ધો રમાયા છે પશ્ચિમી દેશોમા થયેલા એ-એ વિશ્વયુદ્ધોની પાછળ જુઓ, ત્યાં પણ તમને મોહનો ઇતિહાસ જ મળશે

હા, તો જ્યાં મોહ છે ત્યાં મારા-પોતાપણુ છે અને આ પોતાપણુ જ તો બધી પીડાઓનું મૂળ છે એક સમળી માસનો દુકડો લઈ આકાશમા ઉડી રહી હતી બીજી સમળીઓએ આ જ્યારે જોયું તો એ એના ઉપર ઝપટી એ માસના દુકડા માટે સમળીઓ આપસ-આપસમા લડી પડી પરતુ પેલી સમળી જેવી બદલો વાળવા એના ઉપર વાર કરવા ગઈ કે લાગલો જ એના મોમાથી પેલો માસનો દુકડો છૂટી પડ્યો નીચે તળાવ હતું. માછલીઓ મોં ફાડી તૈયાર જ હતી માસના દુકડો ત્યાં પહોંચતા જ ત્યાં પણ સઘર્ષ શરૂ થઈ ગયો પણ સમળી હવે શાંત હતી આ વાત સંસારના બધા જ મોહવૃત્ત પ્રાણીઓની છે જ્યાં સુધી મોહ છે ત્યાં સુધી સઘર્ષોની પરપરા સમાપ્ત થશે નહીં લોહામા જ્યાં સુધી અગ્નિ રહે છે ત્યાં સુધી એણે ધણુ -પ્રહાર પણ સહેવા પડ્યો, તેવી જ રીતે આત્મામા જ્યાં સુધી મોહની જવાલા છે ત્યાં સુધી એ એને બાળતો જ રહેશે

એક વાત મને યાદ આવે છે એક વાર એક શેઠ મેળામા ગયા મેળા એક એવી જગ્યાએ છે કે જ્યાં અનેક સરકૃતિઓ ભેળી થાય છે દૂર દેશના રહેવાસીઓ એક-બીજા જોડે મળે છે શેઠે મેળામા માલ ખરીદ્યો, સામાનને પેટીમા બંધ કરી ખીલીઓ લગાડાવી દસ મજૂરો મોલાવ્યા. સાત-સાત પેટી પ્રત્યેક મજૂરના માથે મૂકી શેઠ ધર લાણી ચાલી નીકળ્યા. રસ્તો લાંબો, જેઠ મહિનાનો સૂર્ય તો જાર જુવાનીમા હતો સહસ્ર કિરણો વડે તે પૃથ્વીને તપાવી રહ્યો હતો આવા સમયમાં તો ખાલી હાથે પણ ધરની બહાર નીકળવું મુશ્કેલ બને છે ત્યારે આ મજૂરો તો સાત-સાત પેટીઓ માથે મૂકી ધોમ-ધખતા તડકે રસ્તો કાપી રહ્યા હતા જાર અને ગરમીને કારણે મજૂરોના શરીરમાથી પરસેવાની ધારાઓ નીતરી રહી હતી

આખરે મજૂરોના ધૈર્ય જવાબ આપી દીધા તેઓ કહેવા લાગ્યા કે- હવે તો ચલાય તેમ નથી. ચાલવું અને જાર લઈને ચાલવું એ બની શકે તેમ નથી હવે તો એક એક ડગલુ કષ્ટ-પ્રદ બને છે જો આવી જ સ્થિતિ આણું રહેશે અને જાર ઝોછા કર્યો વગર આગળ વધશું તો સંભવ છે કે આપણે અહીં જ ઢગલો થઈ જઈશું, એકે મજૂરોની આ વાત સાંભળી તો

એમનું હૃદય ધ્રુવી ઊડ્યું મજૂરોની મન:સ્થિતિને એ સમજતો હતો. શ્રી-
માઈની પીઠા એણે ખનુશની હતી. એટલે જ તો એ મજૂરોના મટે સમજ
-સક્યો. એક કવિએ કહ્યું છે કે —

તેને વીઠી હોય તે જાણે કે જાળવ્યો કાંઈ ન જાણે કે
કોરા ખરે ખર ખારડી કરે દાઢમા વાગ્યો હોય,
વાગ્યા વિનાની વેળા કે જાણી શકે નહીં કેમ.

જે જેના ઉપર વીતે છે તે જ જાણી શકે છે હમેશાં મોટરમાં ફરે
-છે એને શું ખબર કે પસે આવ્યું કેવું હોય છે જે હમેશાં સફળતા જાય
છે અને વિશાળ આરસ પથ્થરના મહેનોમાં વસે છે એને શું ખબર કે
મરીઓની નિઃશ્વી કેવી હોય છે ફૂટપાથ ઉપર સુનાગને કેવી વીતે છે!
નળ તળે બેસી નહાનાર શું જાણે કે કૂવામાંથી પાણી એવીને નહાયું કે
હૈય છે! જે માણસ જે પરિસ્થિતિમાંથી પસાર થઈ શક્યો છે તે પોતાના
જેવા કુખીઓના કુખને પિંજતી શકે છે

હા તો શહે મજૂરોની મન:સ્થિતિ જાણી લીધી અને કહ્યું કે ?
જેટલો સાર ઉપદ્રીને આગમથી આવી શકે તે તેટલો જ સાર ઉપા? અને
વાળોના બધી જ ઊંઠી દ. અને એનું કાઈ કુખ નહીં લાગે તમારું જ
તે માનુ મટે છે કારણ કે તમારા સૌમાં કુ ખરા જ આત્માના પ્રતિનિધ
જેણે કુ આ જડ હૃદય કે તા તમારામાં આજ્ઞા ચેતન્ય પ્રકરે મર
આત્માને વિશેષ પ્રેમ છે શકતાં મધુર વચનોથી મજૂરોને કંઈક આપા-
સન મળ્યું એમણે તો ચાર ચાર પેટીઓ ઉતારી લીધી.

ફક્ત એક મજૂર એવો હતો જેણે વિચાર્યું કે આ પ્રશ્ન તો તે જ
સમયે જમારી સામે આપ્યો હતો. જ્યારે અને શકેને ધેર આ પેટીઓ પહે-
આવવાનું વચન આપ્યું હતું હવે અમે જો પેટીઓ ફેરી છઈએ તો શકેને
ફેરકું નુકસાન થશે! આ જાણુ અને જમારું વચનોથી પાછું ફરીએ છઈએ
આમ વિચારી એ તો સાતેજ પેટીઓ માથે મૂકી ચાલતો રહ્યો. છેવટે મનિષ
જાતી પહોંચી. હવે જ્યાં મજૂર ભાર-વહનથી મુક્ત થઈ પોતાને ધેર જ્યાં
ઉત્સુક હતા તેઓ તેવા પેટીઓ ઉતારવા લાગ્યા કે સડ જોત્યા આ
મટે તા માટે કરે છે. જેની પાસે જેટલી પેટીઓ છે તે તે લઈને ચેત-
પોતાને ધેર જઈ શકે છે. આ જાણુ તમારે માટે જ છે " આ સંભળ્યાં
જ મજૂરોએ ધરતીકંપનો અર્થચોળા ખનુશચોળા વિચારવા લાગ્યા. અને
-છો ખબર હતી નહીંતર જ્યાં પેટીઓ આપણે ઉપદ્રી લાગત.

તે પેટાઓ ફેંકીને મનુસેએ શાંતિનો શ્વાસ લીધો હતો, હવે એ જ પેટાઓ માટે એમની આખોમા આગુ આવી નીકળ્યા કારણુ લારે તો પેટાઓ ગેહની હતી અને હવે એ પોતાની થઈ ગઈ, પહેલા એના પર પોતાની માલિકી-પોતાપણુ નહોતુ એટલે માત્ર લાગેની પેટાઓ કેંદ્રમાં શાંતિ માની હતી હવે એ પેટાઓ પર પોતાપણુ-માગપણુ આવ્યુ એટલે લાગથી હલકા હોવા છતાં પણ દુઃખની સિદ્ધા એમની જાતી પડી લઈ ગઈ છે. માટે જ ભગવાન મદારીર ખતાવે છે ત્યાં માગપણુ છે, મમત્વ છે, લા દુઃખ રહેશે જ.

મોહ અંગે હું ઘણુ જોડી ગયો છું. હવે આપણે પ્રેમ અને મોહ અને ઉપર તુલનાત્મક વિચાર કરીશું મોહ બંદિરગ છે તો પ્રેમ અતરગ છે પ્રેમ અને મોહમાં તેટલો જ ફરક છે જેટલો કે હીરા અને કાચમાં હોય છે. ચમક તો કાચને પણ છે અને કદી-કદી તો બોળા માણસની આખને ચાપ આપી એ હીંગના ભાવમાં પણ વેચાઈ જતો હોય છે તો પણ કાચ અને હીંગના મુલ્યમાં ઘણો મોટો ફેર છે, તેમ એમના ચકળાટમાં પણ ફરક છે હા, તો તેની રીતે મોહ પણ કદી-કદી પ્રેમનો પોપાક પામી પ્રેમનુ મૂલ્ય મેળવી જાય છે, પરંતુ એના અસખીપણાને જેણે પીછાની લીધુ છે તે બંનેને એક માનવાની ભૂલ કદી નહીં કરી શકે

પ્રેમ આત્મધર્મ છે તો મોહ દેહ-ધર્મ છે મોહ ખીળને ઉગાડવા માગે છે તો પ્રેમ ખીળ માટે વ્યય બગ્યાદ થવામાં આનંદ માને છે કારણુ કે મોહશીલ આત્મા પોતાના જ સુખને જુએ છે, જ્યારે પ્રેમશીલ માનવ મૌના મુખમાં પોતાનુ સુખ જુએ છે પ્રેમની પુષ્ટિ વિયોગમાં થાય છે અને મોહ સયોગમાં પુષ્ટ બને છે પ્રેમ કિલમાં વસે છે તો મોહ દક્ષા આખોમાં વસે છે. મોહ વિદારશીલ છે ત્યારે પ્રેમ વિચારશીલ છે, માટે પ્રેમ લાગ ચાહે છે ત્યારે મોહ રાગ અને ભોગનો લિખારી છે પ્રેમ નિલ છે તો મોહ અનિલ છે પ્રેમ અસલી છે તો મોહ નકલી છે પ્રેમને રૂપ અને વયની અપેલા રહેતી નથી જ્યારે મોહ તો રૂપનો તરસ્યો છે રૂપના ખસવાની સાથે જ મોહ પણ ત્યાથી ખસી જશે એટલા માટે જ પ્રેમ પ્રતિદિન વધે છે તો મોહ સમય જતા ઘટતો જાય છે પ્રેમ સદા યુવક રહે તો મોહ વૃદ્ધ થતો જાય છે

એ મોહની જ તો પ્રેરણા હતી ને કે સુરિકાતા પોતાના પતિને ઝેર દેવા માટે તૈયાર થઈ ગઈ હતી સુલ્લણી પોતાના પુત્ર બહાદતને મારી નાખવા માટે તૈયાર થઈ ગઈ, ત્યાં પણ મોહની જ વાત હતી. આજે અધિકાંશ યુવકો સીનેમાં-સસાંગ ગાખીને છે ફિલ્મોમાં પ્રેમ-કહાણીઓ જુએ છે અને સગી-

તના નામે દિલ્થી ગીત એમની જીવન ઉપર ચડેલા રહે છે તે આ નવું પ્રેમ છે? નહીં આ પ્રેમના નામે મોઢની કકાણી છે જે પ્રેમમાં વાસનાને રમ છે તે પ્રેમ નથી ત્યાં તો પ્રેમની ઓથ મોઢ બોલી રહો છે કુદરતમાં વસતો પ્રેમ પણ મોઢનું જ એક રૂપાંતર છે કારણ કે જે પ્રેમ સરીરાકક્ષી છે તે દુઃખ છે તે પોતાની ખજાણા દુઃખની પરંપરા થઈ આવેલો હોય છે પરંતુ આત્મકક્ષી પ્રેમમાં દેહની વિમુક્તિઓ ભૂલી રહ્યો નથી માટે તે શુદ્ધ છે અને અપેક્ષામુક્ત સ્થાયી પણ છે

સાથે-સાથે પ્રેમ સેવાસીધ છે કારણ તે બીજાના દુઃખમાં હમકી ધરાવે છે બ્યારે મોઢ તો પોતામાં જ આસક્ત રહે છે બીજાની એને મિત્ર નથી પ્રેમ હશે છે

બોરોં કે સુલહો સુલ સમસુ સુલહા કરેં હવાય

બપના હુલ્લ હો સહફેં કિમ્મુ પર-હુલ દેલા ન જાય ।

હયામય વેલી મતિ હોજાય ।

કારણ કે પ્રેમ ગીચનવીની જેમ ગ્લન બગારે પણ બીજાને પ્રમદ આપવા માગે છે બ્યારે મોઢ કંઈક બુદ્ધુ જ ચિત્ર બતાવે છે

કિસ કિસ કો ફિક કીગિય, કિસ કિસકો રોહયે

આતમ યહી શીજ હૈ મુંદ હક કે સોહયે ॥

કારણ કે મોઢ સ્વર્થી અને પ્રેમ પરર્થી છે એટલે જ એક શબ્દ પોતાના સાગ્ર તથા હાથના પિડ સુધી જ સીમિત રહે છે મોઢમાં ગ્લન અને અન્યાયનો પણ વિવેક રહેતો નથી બ્યારે પ્રેમ વડે તો વિવેકનીપ અમમતો રહે છે એક કિડુ માનને જમાનપોયેથી પણ મૂતી એવી સેવા કરે છે એમાં પૂર્ણ ભાવ રાખી એવી લાલિત પણ કરે છે તે એનો પ્રેમ છે પણ જો એ માત્ર કંઈ જુદા પેતરમાં જઈ કંઈ નુકસાન કરી આવેલો પણ એનો માલિક એની કશી દરકાર ન કરે તો એ મોઢ જ લેખાઈ કારણ કે મોઢમાં બીજાને કશી કાનિ પ્રત્યે આંખો નામ થઈ નામ છે

માટે કુ ફરી ભારપૂર્વક કહીશ કે પ્રેમ એ તો આત્મિક સંપત્તિ છે બ્યારે પ્રેમ સારીરિક છે ત્યાં આત્મિક મુજો પ્રત્યે આકર્ષણ છે ત્યાં લગી પ્રેમનું આકર્ષણ છે ત્યાં સારીરિક સોહય તરફ આપણું હાથ વધે છે ત્યારે વિચારવું તેજીએ કે આ મોઢનું આકર્ષણ છે જેમ આપણે એક પુખ્તને તેજીએ હીએ એના મધુર સોહય પર મુગ્ધ થઈ જઈએ છીએ આ તો સૌંદર પ્રેમ છે પણ એને ચૂરી લેવા માટે બ્યારે આપણે હાથ આગળ વધે છે અન્યાય એના પર અપિહાર જમાવી બેસી જઈએ અને

ખીજે લેવા માગે તો એની સાથે લગાઈ-ઝઘડો કરવા તૈયાર થઈ જઈએ તો સમજવું જોઈએ કે એ ફૂલ પ્રત્યેનો આપણો મોહ છે

એના પ્રત્યે આપણો પ્રેમ હોય છે તેના સારુ ત્યાગ, ઉત્કર્ષ તથા સેવાના વિચારો જનમૂત થાય છે પરંતુ મોહમા સેવા આપવાની નહીં લેવાની ભાવના રહે છે પ્રેમી પોતે કષ્ટ વેઠી લેજે અને ખીજનું તનિક કષ્ટ પણ એના માટે ભારરૂપ બની જશે ત્યારે મોહશીલ વ્યક્તિ તો ‘હું’ અને ‘મારા’ને સદા બચાવવાની ચેષ્ટા કરતો ફરશે પોતાના કષ્ટોને એ ખીજ ઉપર જ લાદવાનો પ્રયાસ કરશે

એક માતાનો પુત્ર શાળાએ લાવવા ગયો માતાની એના પર અસીમ મમતા હતી તેથી એ પણ સાથે ગઈ શિક્ષકને પોતાના પુત્ર અંગે સૂચના આપતી કહેવા લાગી “માસ્તર સાહેબ, મારા દીકરાને તમે કંઈ ન કહેશો. કદાચિત જો એ તોફાન કરે અને તમારે એને ડરાવવો હોય તો તમે એની પાસે બેઠેલા છોકરાના ગાલ ઉપર જોરથી તમારો મારજો એ તમાચાથી એ ડરી જશે આ માતાનું હૃદય છે એની આખો પોતાના બાળકને સદા સુખી અને હસતું જોવા માગે છે આ એનો રનેહ છે પણ પોતાના બાળકને બચાવવા માટે બ્યારે એ ખીજ બાળકના ગાલ ઉપર તમારો મારવાની સૂચના કરે છે તો સમજી લેવું જોઈએ કે એ પ્રેમ નથી, પણ મોહ છે.

પ્રેમથી મોહ, મોહથી વાસના અને વાસનાથી પતન એ અધોગામી પ્રેમ છે પ્રેમથી સેવા, સેવાથી ત્યાગ, ત્યાગથી આત્મશુદ્ધિ એ પ્રેમની ઉર્ધ્વ-મુખી ચેતના છે પહેલો પ્રેમ છે અને ખીજે મોહ છે આ મોહ જીવનને પતનના રસ્તે ધસડી બંધ છે તમે પ્રેમથી મોહ બાણી જઈરહ્યા છો કે સેવા બાણી ? એ તો તમારું આત્મ-નિરીક્ષણ જ બતાવશે

હા, તો તમે પ્રેમ અને મોહમા વિવેક રાખો જો કે ઉપરથી બને એક સરખા જ દેખાય છે, પરંતુ બન્નેમાં તેટલો જ ફરક છે જેટલો કે આપણુસી (મરુઠા પોલીસ) અને વિનયમા આપણુસી વિનયમા જ ધૂમે-ફરે છે પરંતુ એ પિશાચિની છે, બ્યારે વિનય દેવતા છે તે તો આત્માનો પોતાકો ગુણ છે એક ચૂનો છે તો ખીજૂ માખણ સફેદી બનેલી એક જેથી છે પણ એક ગ્વારથ્યકરક છે તો ખીજે પ્રાણનાશક છે માટે તમે મોહ અને પ્રેમમા હીક હીક વિવેક રાખો અને પ્રેમના પ્રકાશમા આગળ વધો ઉર્ધ્વમુખી પ્રેમ તમાર આત્માને ઉર્ધ્વગામી બનાવશે.

॥ હૈંના શાંતિ

દિનાડ

૧૯-૧૦-૫૮

જૈન ઉપાધ્યય,

કોટ, મુબઈ

આણે કંમે સૌ જીવનનાં બેરૂપો જોયાં જાયાં છે. પણ પ્રથમ એ છે કે જીવન એ છે શું ? મનુષ્યની આસ પાસે કરવાની ક્રિયા એ જીવન કહેવાય છે પરંતુ ફક્ત આસપાસ માત્રમાં જ જીવન નથી કારણ કે 'એમ' તો આસ તો પેલી ધમણ પણ છે કે પણ જોયાં જીવનમાં કંઈક નિઃશબ્દી છે તેમ તો જીવિત છે એકની નિઃશબ્દી પોતા પૂરતી જ સંમિત રહે છે નીચે કંઈક એથી આજળ થયે છે એકની દિગ્ગજને પાર કરી જેણે બીજા જીવનમાં આત્મીયતાનો સમાર કયો છે તે જીવન અનરમતીના જીવનસં છે અનરમતી પોતે જગીને આસપાસના વાતાવરણને સુવાસિત કરે છે એ તો આપણે જાણીએ જ છીએ.

એ પણ એક નિઃશબ્દી છે ને બીજા અર્થે પોતાનાં દિવોનું નિશ્ચય આપે છે પણ ઓન્દિય અણુય છે શીખ વસ્તુનાં સ્વરૂપે તાપને એ સ્ત્રી છે કે પણ એનાં સરણે આવનારને એ શાંતિ અને શીતળતા પ્રદાન કરે છે. શીખનાં કાંચકા તમે ને અશ્વિત વધુ રહે છે તેનું સર્વોત્ક્રમ જતી જાય છે સુધામની પસે કાંઈ જાય તો એનું હૃદય પ્રસન્નતા વડે સ્વાસ્થ્ય જાય છે પણ હં માનવ, તું તો પચેન્દ્રિય છે તારી પસે આવનાર બીજા માનવી પ્રસન્નતા અનુભવે છે કે શિતા લઈને પાછો ફરે છે કે તમારી પસેથી અનર કાંઈ શિતા લઈને પાછો વળે છે તો સમજવું પડશે કે હજુ સુધી આપણે પેલા ઓન્દિય નેટરો પણ જીવનવિકાસ સાધી રાહમાં નથી.

જીવન વિકાસ અમે જોઈ જાણ જતાવે છે આ આદ્યમા અમારે નિચે દેખી નીકળી પ્રત્યેકમાં જાઓ ત્યારે એણે થોડો થોડો વિકાસ કર્યો. ઓન્દિયમાંથી ને-ઈન્દિય એન્દિય ચતુરેન્દિય અને પચેન્દ્રિય થયું એ આદ્યમાને વિકાસક્રમ છે પચેન્દ્રિયમાં પણ અસહીયી સહીયક્રમ મેળવવું અને એમાં

મનુષ્યપણુ પ્રાપ્ત થવું એ જીવનનો દ્રવ્ય વિકાસ છે પણ ભાવવિકાસની વાત જુદી છે કપાય અને સ્વાર્થના ભારથી જેટલો દરદા જની આત્મા ઉપર લેડે છે, આધ્યાત્મિક પરિભાષામાં એને ભાવ-વિકાસ કહે છે

દ્રવ્ય-વિકાસની અપેક્ષાએ મનુષ્યથી દેવો આગળ વધી જશે, કારણ ભૌતિક વૈભવ અને સુખની દૃષ્ટિએ દેવ માનવ કરતા મહાન છે, પણ અતુલ સપત્તિનો વ્યાપી એ દેવ કપાય અને વાસનાનો પોટલો બાધીને ફરતો હોય છે સ્વર્ગની સુકોમળ પુષ્પ-શય્યા ઉપર પણ એને શાંતિ નથી ત્યાં પણ ઈર્ષ્યાની જગાળા જતી રહી છે એ નીરખે છે કે મારા કરતા પણ આ લોકો પાસે મકાનો વધુ છે આપ્સરાઓ અને રત્નો માટે પણ ત્યાં સધર્પ થતા હોય છે માટે કહેવું જોઈએ કે દ્રવ્ય-વિકાસની દૃષ્ટિએ દેવ ધણો આગળ વધેલો હોવા છતાં ભાવ-ક્ષેત્રે એ પાછળ છે વિશાળ સ્વર્ણ સિંહાસન મળ્યું હોવા છતાં પણ એના મનનું દારિદ્ર મટ્યું નથી ભાવસપત્તિ દેવ કરતા એક એકેન્દ્રિયની પાસે વધુ હોઈ શકે છે જે હીરા માટે દેવો પણ સધર્પ કરે છે, એ એકેન્દ્રિય જ તો છે જેના સારું સધર્પ થાય છે તે સધર્પ કરનારાઓ કરતા શ્રેષ્ઠ ગણાવેા જોઈએ છે જીજ્ઞાસુ, એકેન્દ્રિય એક-ભરી હોઈ શકે છે દ્રવ્ય સપત્તિથી તેઓ હીન-રહિત છે પણ ભાવ સપત્તિ એટલી વિશાળ છે કે કેવળ એક ભવ પછી જ સીધું મોક્ષ જઈ શકાય છે

એકેન્દ્રિયતા જીવન-વિકાસનું એક રહસ્ય એ પણ છે કે એનો દેહ અન્ય પ્રાણીઓના ઉપયોગમાં આવે છે જેનું જીવન જેટલું વધારે જીજ્ઞાસુ ઉપયોગમાં આવે છે, એ તેટલો જ લોકપ્રિય બને છે એમ તો સામાન્ય કેવળી અને તીર્થ કરનારાના અને દર્શનમાં કોઈ ફરક નથી જેટલું વિશિષ્ટપૂર્ણ કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શન તીર્થ કરના આત્મામાં છે તેટલું જ એક સામાન્ય કેવળીમાં પણ હોય છે છતાં પણ તીર્થ કરના પચકલ્યાણક ઉજવવામાં આવે છે એમના જન્મદીક્ષા વગેરે કલ્યાણકોમાં દેવ અને દેવેન્દ્ર હાજર થાય છે જ્યારે સામાન્ય કેવળીના કેવળજ્ઞાન મહોત્સવમાં પણ સદેવ દેવો હાજર થતા નથી આ બેદનું કારણ શું છે? આત્મિક ગુણોના વિકાસની પરિધિમાં બન્ને સમક્ષ હોવા છતાં પણ આ બેદનું રહસ્ય છે તીર્થ કર, નામકર્મ પણ એ વિચારવું જોઈએ કે તીર્થ કર નામકર્મના આત્મા કઈ રીતે ઉપાજન કરે છે? આગમ સાદી પૂરે છે કે જે આત્મા પ્રાણીમાત્રની સેવાનો વિરાટ સંકલ્પ લઈને આવે છે, સાધના-રસંગા સેવાનો રસ ભેળી દે છે, એ તીર્થ કર નામ

કમનુ ઉપજાન કરે છે ઉત્તરજીવન સૂચના રહે મા અખ્યાતમાં પ્રજોત્તરમાં એનું સુદર નિરૂપણ થયેલ છે

૪૦ વૈયાવચ્ચણ મન્તે ! જોએ કિં કળ્યયહ !

૪૦ વૈયાવચ્ચણે વિરથપરમામ ગૌત કમ્મ નિવર્ણ ॥

મહાત્મનિ જોતમ મહાજગતુ જગત્વાન મહાવીર પાસે પ્રથમ રજૂ કરે છે કે પ્રભો, આત્મા સેવા વડે કઈ વસ્તુને પ્રાપ્ત કરે છે ?

પ્રભુ જવાબ આપે છે વૈયાવચ્ચ અર્થાત્ સેવા વડે આત્મા તીર્થંકર પડેને પ્રાપ્ત કરે છે નિષ્કામ સેવા અને જ્ઞાનમુદ્રણના માર્ગમાં સાનિ અને જ્ઞાન-ધારા વશવવાની પવિત્ર વિચારમેણી જ એને તીર્થંકરપદ્ધતિના વિચાર પદ પર લઈ જાય છે

કલ્પના પવિત્ર સકલ્પો એક દિવસે સાકાર બને છે અને તીર્થંકરપદ પ્રાપ્ત મહાપુરુષ સ્વકલ્પાણુ પછી જ્ઞાનતાનવ પ્રાણીએને કુખ અને અર્થા-તિના અધિકારમાંથી ઉચારવા માટે વાણીને પ્રકાશ પામે છે તેથી સામાન્ય દેવળી કરતાં જ્ઞાન અને જ્ઞાનની જ્યોતિ સમાન હોવા છતાં પણ તીર્થંકર વધુ વડનીય બને છે એ જ કારણ છે કે આજનો ચોર કસે દેવળી બની શકે છે પણ આજનો એ ચોર કસે તીર્થંકર બની શકેલો નથી કારણ કે તીર્થંકર સવા માટે પાછલા અનેક જ મેળની સાધનાની અપેક્ષા રહે છે.

એક મહત્વપૂર્ણ વાત એ પણ છે કે એ નિર્મિત છે કે તીર્થંકર નરમ કમળો બધા સમ્પત્તિ કલ્યાણમાં જ થાય છે પરંતુ એ નિર્મિત નથી કે બધા ક્ષામિક સમ્પત્તિઓ તીર્થંકર ગોત્રનું ઉપજાન કરે જ છે બધા જ જોપ-સમિક અથવા ક્ષામીપત્તમિક સમ્પત્તિ તીર્થંકર ગોત્રનું ઉપજાન કરે એમ પણ હોતુ નથી. પરંતુ ત્રણેયમાં પણ સમ્પત્તિશીલ આત્મા જ્યારે વિરિષ્ઠ સૌકાર સેવા-ભાવનો વિકાસ કરે છે ત્યારે જ તેઓ તીર્થંકરપદ પ્રાપ્ત કરે છે આ જ સેવા-ભાવના માનવીને મહાનતા અપાડી દોરી લઈ જાય છે

જીવન ભણે નાનું-અનન હોય પણ જોમાં ને સેવાની સુરાસ હરી તે એ આગળ વધી શકશે. એક દેળના પાન ઉપર એક આગળ-મિદુ પડેલું હતું સૂરજનાં સોનેરી કિરણો પામી એ હીરાવત અગ્રણી રહ્યું હતું એની જ પાસે એક હીરો હતું અગ્રણી રહ્યું હતું એક પાંખી બીડીને ત્યાં આનંદ અનંત તુલસી-મિદુ તરફ ઠંઠારો કરતાં એ જોત્યું જ આ નમ્રાડુ સખમી છે ? એટલામાં હીરો કાંધે બરાઈ ગોલ્ડો. જ એક તુલસી-મિદુની સાથે મારી તુલના સલામ છે ? બસ તે જ વખતે એક મહત્તી નાં આવી અને તેણે પેલા હીરા ઉપર ચાંચ મારી પણ એને તો રક્ત નિરાસ

જ સાપડી આ જોઈ પેલું નાનકડું તુપાર-બિદુ મોલ્યું ‘બહેન, મારી જિંદગી નાની-અલ્પ છે, પણ આ જીવન જો તમાગ ઉપયોગમાં આવે છે તો હું પોતાને ધન્ય માનીશ’

પ્રશ્ન એ નથી કે જીવન કેટલું મોટું છે ? સપત્તિ કેટલી વિશાળ છે ? પ્રશ્ન એટલો જ છે કે આ જીવનનો કેટલો અંશ પરહિતમાં ઉપયોગી બન્યો છે ? વિશાળ સપત્તિનો કેટલો અંશ પર-સેવામાં વપરાયો છે ? બહુવાર સપત્તિ વિશાળ હોવા છતાં માણસ કંઈ આપી શકતો નથી ન્યારે સાધારણ સ્થિતિવાળો ધણું બધું કરી જાય છે લાંબે જોવાય તો મધ્યમ સ્થિતિ વાળો વધુ ઉત્સર્ગ કરે છે જો કે એની આવડ સીમિત હોય છે છતાં એનું દિલ અમીર હોય છે એ પોતાની પ્રતિષ્ઠા કાયમ રાખવા માટે પણ પોતાની સ્થિતિથી વધુ કરી જાય છે, ન્યારે જોયી સ્થિતિવાળા પોતાની મસ્તીમાં મસ્ત રહે છે એમને વધુ દરવાર પણ હેતી નથી કારણ તેઓ જાણે છે કે બીજાનું સ્વાગત થશે તોય ઠીક છે અને ન થાય-કરાય તોય ઠીક છે સપત્તિની સુગંધ છે તો ભ્રમરોનો ગુન્ગરવ પણ કાયમ રહેવાનો છે જ, પછી શા માટે નંકાનું ખર્ચ ગળે નખાય !

સાચું પૂછો તો નાના-નાના પ્રાણીઓનું જ જીવન આપણા માટે વિશેષ ઉપયોગી બને છે સ્થાનાગ સૂત્રમાં ભગવાન મહાતીરે એની પૂરી વિગતો આપી છે જીવન ઉપર કોનો કેટલો ઉપકાર છે, આગમ એનો સાબી છે. મનુષ્ય ઉપર પટકાયિક જીવોનો અનંત ઉપકાર છે પવનને જ દ્યો, કેટલો ઉપકાર છે એનો આપણા ઉપર ! એના અભાવે આપણે એક દિવસ તો શું પણ એક કલાક પણ આપણે જીવી શકીએ નહીં શું આ ઉપકારનો બદલો વાળવા માટે પણ તમે કદી વિચાર્યું છે ? લેણદાર ભલે ન માગે પણ હિમાન-દાર શાહુકારનું શું કર્તવ્ય છે ? અને વિચારો કે જો સમસ્ત સૃષ્ટિમાં એક પણ માનવ ન હોય તો પવનને શું ચિંતા થશે ? પાણીનું શું અગરશે ? પણ જો હવા અને પાણી ન રહે તો મનુષ્યને ચિંતા થશે કે નહીં ? અરે, ચિંતાની તો વાત જ ક્યા રહી, મનુષ્ય એના વિના જીવી પણ નહીં શકે નળમાં પાણી થોડું ગોઠું આવે અથવા સમય કરતા વહેલા બધ થઈ જાય ત્યારે પણ માણસ કેટલો અધીર બની જાય છે ? ત્યારે એનો-પાણીનો પૂર્ણ અભાવ તો પ્રત્યેક જ દૃશ્ય ઉપગ્રિત કરશે

હા, તો આ નાના જીવોનો કેટલો ઉપકાર છે ! પૃથ્વી આપણો આધાર છે કંદેરોડો, અબજો મનુષ્ય એના વક્ષમ્ય ઉપર ઘૂમી રહ્યા છે. છતાં એને

એનો તનિક ખૂબ રોષ નથી. તમારા શરીર ઉપર નાની-સી ઠાપી ખૂબ દરદે
તો એનું ધમધમ-કરતું તમને ગમશે નહીં આટલું હોવા છતાં પૃથ્વી પિતાનું
કર્તવ્ય મૂકી દે તો ક્યાં જઈશું આપણે ? તમને માફ કરી કે કચ્છમાં પૃથ્વીએ
એ મિનિટ માટે ખૂબ પોતાની ફરજનું પાલન કરવામાં દીક્ષ કરી તો લાંબા
રહેવાસીઓની શી સ્થિતિ થઈ હતી? ધરતીકંપના એ સેકન્ડના પક્ષમાં મનુષ્ય
—સુધિ કંપી જોઈ છે

પૃથ્વી આધાર છે અને પાણી પેશ છે આગ્નિ મનુષ્યને પ્રમુખ સહાયક
છે એના અભાવે કાશ્યુ ધાન—અન્ન સ્વાસ્થ્યને જગાડશે અને પવન તો આપણું
જીવન છે એટલે જ તો એનું બીજું નામ ગ્રાણી રાખવામાં આવ્યું છે
વનસ્પતિ માનવીનો આધાર છે એ પૃથ્વીમાંથી રસ તરત લઈને આપણને
આપે છે એક નાનકડી વેશ પૃથ્વીમાંથી નીકળી પદ્મ ઉપર ચડે છે જળ
અને પૃથ્વીના પરમાણુઓને મદદ કરે છે ખૂબ એ લઈને ખૂબ પોતાની પાસે
એ સંગ્રહ કરતી નથી. એ જળ અને પૃથ્વીનાં ગતિત્વને જલ-પ્રવાહને
આપે છે એ સુગંધમય ફૂલોનો આનંદ ન એ વેશ લે છે તેમ નથી મેલુ થઈ
ખૂબ જલદુ એ મંથમાખીને આમત્રે છે કહે છે ફૂલોનો પરમ લે અને મનુષ્ય
માટે મંથન નિર્મીલુ કરે જો પૃથ્વી એ રસતત્ત્વ વડે ફૂલોનું નિર્માણ
કરે છે તે પોતે ખૂબ જળ ન આપતાં તમને જ એ આપણું કરે છે

આ સૌનો કેટલો ઉપકાર છે આપણા ઉપર ? એ અંજ તમે કહી
વિચારુ ? કતુ ખરું ? ધાનના એક ગ્રાસની સાથે કેટલી અક્ષિઓનો જળ
આપણે એકી સાથે આપણા ગળામાં ઉતારી જઈએ છીએ ? દરેક ગ્રાસમાં
ખેતરના રૂપમાં પૃથ્વીનો જ આપણે ઉપયોગ કરીએ છીએ. એટલે પોતાના
મન-મિત્રોની નીતાઈ છે તેણે બળદોને એમાં પુરુષાર્થ રચ્યો છે ત્યારે
બીજી જલસિંધાન એમાં રચ્યું છે અને પાણી તેમ જ સ્થૂળ એમાં સંયોગ
રચ્યો છે વનસ્પતિના ઉપકારોની આ કથની તો અસીમ છે મનુષ્યસમજ
આપની તો મદદ કરે છે અને એના નદીમાં કાબોલિક ગેસ (વાયુ) દે છે
છે ખૂબ તમને ખબર છે કે એ કાબોલિક ગેસ દવામાં વળી ને સમસ્ત
સંસ્કારમાં ફેલાઈ નથી તે સમસ્ત મનુષ્યસૃષ્ટિ એક દિવસે સંપૂર્ણ થઈ
જાય. ખૂબ વનસ્પતિ જગત કાળના વાયુને લઈ લે છે અને એ જલમાં
આપની તો હો ? છે મનુષ્ય ગ્રાણીવાન મંથુ કરે છે અને વિવિધ ઊંડે
છે પાનું વનસ્પતિ જગત મનુષ્યને દુધે ચાખી વિવિધાનું જ મંથુ કરે છે
અને પ્રજા વાયુ આપે છે

સાથે જ જીવનના અવિદ્યનમાં જ જેણે જીવનનો આનંદ માન્યો છે તે જ જીવનનો સાચો કળાકાર છે. પરોપકાર માટે જે એક ડગલુ પણ આગળ વધ્યો નથી, તે પગ હોવા છતાં પગ છે માનવ હોવા છતાં પણ જેણે સારીય જિંદગીમાં એક પણ માણસનું રક્ષણ કર્યું નથી, એનો કરતાં તો પેલા બાવળના કાટા શ્રેષ્ઠ છે કે જેના વડે ખેતરનું રક્ષણ તો કરી શકાય છે.

ખીજના રક્ષણ કાળે જે હાથ લખાવે છે તે જ ખીજઓ માટે પ્રિય પણ થાય છે એક ગરીબ ડોમીમાં હતી. એ ડોસીમાંનું એક નાનું-સરખું ઘર હતું. ગરીબોને તો ઝૂપડું પણ એ મહેલ છે. જ્યાં સાજાની વેળાએ આશ્રમ-વિશ્રામ એમને પ્રાપ્ત થાય છે એક દાંડો રસોઈ કરતા અગ્નિ જરા તેજ થયો અને એની ઝૂપડીને આગ લાગી ગઈ પિયારી ગરીબ વૃદ્ધા આગ ઠારવા માટે લોકોને વિનતી કરવા લાગી સેડો માણસો એ રસ્તેથી પસાર થઈ રહ્યા હતા એક વિદ્યાર્થી તો આગનો પ્રકાશ જોઈ ત્યાં જ પુસ્તક ખોલી વાચવા લાગી ગયો ખીજ સમજતો પણ ત્યાંથી પસાર થઈ રહ્યા તેઓ સિગરેટના શોખીન હતા એમણે વિચાર્યું અહીં અગ્નિ છે ચાલોને, એકાદ સિગરેટ જ પેટાવી લઈએ એક-બે દિવાલની ખચત થશે કેઈ વ્યક્તિ વળી આવી જે ચહાની શોખીન હતી એણે વિચાર્યું આગ તેજ છે વળી બળતણ પણ ધણું છે તેથી ચહા જલ્દી બની જશે એણે તો વદાના બળી રહેલા ઘરના દરવાજાને ચૂનો બનાવી ચહા બનાવવી શરૂ કરી પણ ચોથી વ્યક્તિ એક સજ્જન માણસ હતો. એના હૃદયમાં માનવતા છલોછલ હતી હતી એણે પોતાના બેડીદારને બોલાવ્યા અને આગની જ્વાલાઓને સહીને પણ આગ શમાવવામાં મદદ કરી.

ઉપરના ચારેય જાતની વ્યક્તિઓ તમારી સામે છે એકે પુસ્તક વાંચ્યું, ખીજએ સિગરેટ સળગાવી, ત્રીજએ ચહા બનાવી અને ચોથાએ ગરીબ વૃદ્ધાની ઝૂપડી બચાવી હવે તમે પેલી વૃદ્ધાને પૂછ્યો કે તને એ ચારેયમાંથી કોણુ પ્રિય છે ? તો એ શું કહેશે ? પહેલા ત્રણના હૃદયમાં સહૃદયતા તથા સ્નેહાભાવ છે તેઓ તો કંઈ પોતાના સ્વાર્થોમાં જ રાચતા રહ્યા-મીમિત રહ્યા પણ ચોથો તો દેહની દિવાલથી ઉપર જઈયો તેથી એ પ્રિય બન્યો.

આ જીવનની ખુશ્ખુ-સુગંધ-સૌરભ જ બાકી રહેશે મૃત્યુ તો સૌને એક ને એક દિવસે તો સમાપ્ત કરી જ દેશે કાળક્રમે સ્મૃતિ પણ ધોવાઈ જાય છે પરંતુ દુનિયાના માનસ-ખટણ પર તેમની જ સ્મૃતિ-રેખા ગ્રેપ રહી જાય છે જેઓ દુનિયાના હિતમાં ઈર્ષક કરીને જાય છે દુનિયા પૈસાદારોને

માફ કરતી નથી. તેમ નથી કરતી સત્તાધીશોને. ભારતના ઇતિહાસમાં મોટા-મોટા અમલોપતિઓ ઘઈ ગયા જેમનાં મહેસો અમલને સ્પર્શતા હતા, જેમના મહેસોમાં લક્ષ્મી નૃત્ય કરતી હતી તે કહે નોકરો જેમના કુકમળી પ્રતિષ્ઠા કરતા કિશોરો હતા પરંતુ જરા શોધો તો ખરા કે દુનિયાના કયા શૂણ્યામાં એમનું અસ્તિત્વ છે કે શાનસ લઈને ફરી વળેલા તેમ તમને એમનું નામોનિશાન નહીં મળી શકે.

સત્તાસંપન્ન વ્યક્તિઓની જીવનશાલા પશુ સાચરની વાત સમજન છે તેઓ અપ્રત્યક્ષ વધતા ગયા પશુ પાછળનાં એમનાં ચરણચિહ્નો પશુ બ્રહ્માનાં ચર્ચા અપૂર્વો ઉપર મોટા-મોટા ચક્રવર્તીઓ આવી ગયા જેઓ ગર્વ કરતા કે મારુ એક બાજુ સાખ વ્યક્તિઓને મોતના ખોલે સુવચની તો છે અજવાન વાસુદેવ આલ્યા જે પોતાના સારચ ધનુ વડે પૃથ્વીને કંપી દેતા મોટા-મોટા અજવાન પોદા અને સેનાપતિઓ એવા નામથી એવી રીતે મુજબ છતાં જેમ પવનના ઝાકધી પીપળાના પંદારાં કંપી જોડે છે પરંતુ તેઓ પાંન વેગે દુનિયાની સામે આલ્યા તેમ જ દુનિયા પશુ એમના જા અને સત્તાની સામે ઝૂકી પશુ ઘઈ પરંતુ એમની આંખો બધે ઘડાતી સામે જ દુનિયાએ પશુ એમના અભીષેક આંખો મીચી લીધી.

ઇતિહાસકારો અને એમના ઇતિહાસની કડીઓ શોધતા ફરે પરંતુ જન સાધારણ એમને કદી માફ કરતો નથી. જનતા તો એમને જ માફ કરે છે જેઓએ એના માટે કંઈક કર્યું છે અથવા નર વર્ગ પવેલાં પૂર્વ અવધમાં સત્તાએ એણે પશુ ઘઈ ગયા જેની પાસે અમલકારો કહે છે અવધનું સામ્રાજ્ય હતું સેનાના ભાવન ખુબરા હતા હજારો નર-નારીઓ એના ચરણની મુજબ એવા કિશોરો જે બાલુથી એ નીકળવાં કે પછાર થતાં ત્યાં જન-જનમ ઘડોથી ચાલુ હતા અવધે રૂઝ જિવા હતા.

મીઠા બાલુ એ ૪ મરધા ભૂમિ પર અખાત્રમ જમતના સર્વ અમલાનું મહાવીર પશુ આલ્યા એમણે રાજ-પરિવારમાં જન્મ લીધો હતો એમના પિતા પશુ વલ્લભી રાજા હતા એમના મામા અણ્ણત્રના નાયક હતા. પશુ શુ આપણે એમને એટલા માટે માફ કરીએ છીએ કે તેઓ એક રાજકુમાર હતા ૧ ને અઢી સુધી જ એમનો નિઃશ્વસ સમિત રહેલો હોત તો જનતા પેદા હજારો રાજકુમારોની જન્મ રાજકુમાર વર્ધમાનને પશુ શૂંધી ગઈ હોત. પશુ ના એમણે ભોગતો નહીં ત્યાગ્યો રાહ લીધો હતો. તેઓ સપના-પમે અમલ વધ્યા અને એ પથ પર આસતી વખતે એમણે ગરીબ ભારતની ને

આગળી લગોટી પણ ન લીધી પરંતુ યાદ રાખતે, એ અપરિગ્રહતા ઉપાસકની ઉપાસના માટે ચર્ચાના ઇન્દ્ર પણ વિલાસ તથા ત્યા હાજર થતો હતો ત્યારે સમ્રાટ શ્રેણિક પાસે ઇન્દ્ર તો શુ સામાન્ય દેવ પણ હાજર થયો નહી હોય, જો કે એમના આધિપત્યમા સોનાના કુગરો હતા આને અદ્દા હાજર વર્ષ પછી પણ ભગવાન મહાવીરને તમે યાદ કરો છો દર વર્ષે વીસ લાખ જેનો એમની જયંતિ બિજવે છે પણ શુ કાઈએ સમ્રાટ શ્રેણિકની જયંતિ બિજવી છે ? અહિંસાના અવતાર ભગવાન મહાવીરના મદિરે તમને મળશે પણ સમ્રાટ શ્રેણિકનું મદિર ખનાત્રો એમને કાઈએ પૂજ્યા હોય એવું સાલળવામા આવ્યું નથી

શુ તમે કદી વિચાર્યું હતું કે આનું રહસ્ય શુ છે ? દુનિયા શા માટે સમ્રાટો અને ચક્રવર્તીઓને વિસરી જાય છે ? અને એક સતત નામ રહે છે અને એના પ્રત્યે શ્રદ્ધાના પુષ્પો ચઢાવે છે ? એનું રહસ્ય છે, જેણે પોતાનું સમગ્ર જીવન જનતાની સેવામા અર્પી દીધું, કરોડો માણસોને કિત અને કલ્યાણનો માર્ગ બતાવ્યો અને બદલામા શુ લીધું ? તાબાની એક પાઈ પણ દુનિયા પાસેથી ન લીધી જનતા એના જ ચરણોમા શ્રદ્ધાથી નત મસ્તકે રહેશે

જેની પરહિત-વૃત્તિમા સ્વાર્થના કાદવની એક પણ કાળી રેખા નથી, દુનિયા એને જ હૃદય સમર્પિત કરે છે. બીજો એક એવો છે જે થોડું લઈને સહસ્રગણુ પાછું આપી દે છે, એને પણ સ્વાર્થી કહી શકાશે નહીં. વૃક્ષ પૃથ્વીથી રસ લે છે, હવા પ્રકાશ અને પાણી પણ લે છે તેમ છતાં કાઈએ એને સ્વાર્થી કહ્યું નથી, કારણુ એ જે લે છે, એના બદલા રૂપે સહસ્રગણુ ફળ અને ફૂલ પ્રદાન કરે છે મેંબને આજ સુધી કાઈએ સ્વાર્થી કહ્યો કે ગરબો નથી જો કે એ સાગરથી પાણી લે છે, તોપણ એ સ્વાર્થી નથી, કારણુ ખારુ જળ એ લે છે અને એને મધુર બનાવી જનતાને એ પાછું વાળે છે જે લઈને બદલામા પાછું વાળે છે એને સ્વાર્થી કહી શકાય નહીં સતો પણ તમારી (અહરથો) પાસેથી ચાર રોટલા લે છે, એના બદલે તેઓ સત્યનો રાહ બતાવે છે એટલે એમને સ્વાર્થી કહી શકાય નહીં.

જો કેવળ લેવાનું જ જાણે છે અને બદલામા કશું જ વાળતો નથી, અથવા વાળવાનું એના સ્વભાવમા નથી તો એ સત નો નથી જ પણ માનવ પણ નથી હેવું અને બદલામા કાઈ પણ ન લેતા દેતા રહેવું એ દેવોની સ્વપત્તિ છે અને લેવું અને બદલામા કાઈ પણ દીધા વિના લેતા જ રહેવું

એ રાક્ષસોની સપત્તિ છે માણસ તો લે અને જુની વચ્ચે છવે છે એ કંઈક દે છે તો કંઈક લે પણ છે પણ આજનો માણસ તો ફક્ત ભેગતું જ માગે છે દેવાની-આપવાની વાત આવે છે ત્યારે એ કહે છે અમારી પાસે છે ન શું ? અને શું આપી શકીએ એમ છીએ ? અર્થાં કાંઈ માનનાર આવે છે તો એ આગે બે બાંસુ સારે છે ત્યારે દેનાર દેનાર બાંસુ સારતો ફરે છે કમાણી ખસાસ થઈ ગઈ અર્થાં વધી ગયા ટેકોનો બાર એટલો વધી ગયો છે કે અને તો માયુ પણ બિનુ કરી શકતા નથી પણ આમ કહેનારા સજ્જનો સિનેમા જોવા નથી જતા શું ? કમાણી નો ઘટી જાય અને અર્થો વધી જાય તો સિનેમા તો પહેલાં બંધ થઈ જાય, પણ તરી ફિલ્મ આવી કે એમને તો પહેલી દીકરી જોઈએ પછી બસને પાંચત્રી મેં કે દસત્રી મેટર ટ્રાઈવરનો ફા. ૨ નો મશિન ખચ આપે ચડતો નથી પણ કાંઈ જીવને પાંચ રૂપિયા આપ્યા હોય તો સારી ડુનિયાબરના અર્થો અને ટેકસ થાક આવી જાય છે

મુસાફરી કરવી કરી તો ફર્ટ કલાસમાં જશે અને બાકી રિસ બનાઈ સીટ રિજન કરાવશે. શું કાંઈ થઈ કલાસમાં બેસાતું નથી ? અને રાખ ફિલ્મ માયુ કમેસાં ત્રીજા વર્ગમાં મુસાફરી કરતા હતા શું એમની પાસે ફર્ટ કલાસમાં જવા-આવવા પૈસા નહોતા એકવાર કાંઈએ એમને પૂછ્યું 'માયુ, તમે થઈ કલાસમાં શા માટે મુસાફરી કરો છો ?' સ્વારતનો મેતાજ માફતાલે ત્રીજા વર્ગમાં મુસાફરી કરે એ અમારા વાસ્તે સરખી વાત છે 'માયુએ શા જવાબ વળ્યો 'જાનર છે તમને ? તેઓએ કહ્યું 'હુ ત્રીજા વર્ગમાં એટલા માટે મુસાફરી કરું છું કે એમાં વગ નથી ભારતની ત્રીજા જાતના ત્રીજા વર્ગમાં પણ બેસ-બેસ જવું પડે છે હુ તો એમનો સેવક છું પણ ફરત અને સેકન્ડ કલાસમાં કેમ બેસી શકું ?

હા તો તમે અધીછના ચીસે આશવા આદતા હો તો ફર્ટ કલાસમાં ન બેસતાં થક કલાસમાં મુસાફરી કરી શકો છો અને એમ કરવાથી ન્યેસો પૈસો કાંઈ જરીમને આપો તો કેવું સારું ! મારી બહેનોને કહીશ કે તમે રેલમાં અને ન્યેક્સ્ટની સાડીઓ પહેને છા. સરીર તો સારાં કપડાંથી પણ ઢાંકી શકાય છે પણ રેલમ પહેતો છવ-જવાનુ ખપ શા મારે ખરીદો છો ?

તમે સારાં કપડાં પહેતાં છીએ તેથી તરીમ ભારતના પ્રમોશીને પ્રિસાદન મળશે. આમ કરવાથી તમે તમારી / અનાથ અને મૂંઝાન નહેને રાખ અને રાગી મેજરવામાં સહાયક થઈ શકશો અને તેથી નમતો પૈસો

તમે ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને મદદ કરવામા વાપરો તો તમને બમણો લાભ મળશે પહેલો લાભ એ થશે કે જીવનમા સાદર્થ અને અપરિગ્રહ આવશે અને બીજો એ કે તમે ગરીબ ભારતની મેવા કરી શકશો આ મેવાના ક્ષેત્રે તમે જેમ-જેમ આગળ વધશો તેમ તેમ તમને જીવનની સાચી મધુરતા મળતી જશે તમે આવડ પથ ત ગગનો આનંદ લીધો છે પણ હવે ત્યાગનો પણ આનંદ લેતા શીજો

રસમુદ્ધાનો આનંદ તમે ઘણી વખત લીધો છે હવે આવો આનંદ તો કે તમે પોતે બૂખ્યા છો અને તમારી સામે લાલ્ચ આવ્યું કે બરાબર તે જ વખતે ત્રણ દિવસનો બૂખ્યો કાઈ હાથ પસારો તમારો સામે આવીને બેસે રહે તમારો આત્મા એના કડુણ-સ્વરને પીંજીને અને લાલ્ચ આપું તમે એ બૂખ્યાને આપી દો તો એમા પણ એક સારિયક આનંદ છે. ચોપાદીનો સ્વાદ માણનારા શુ એક દિવસ આ સ્વાદ પણ લેશે ખરા?

તમારા જીવનની સુવાસ અને સેવાથી કોઈ વ્યક્તિની આખોમા કૃતજ્ઞતાના આશુ ઉભરાઈ આવે તો હું માનું છું કે એની આખોના એ મોતી, પેલા મોતીઓ કરતા પણ વધુ ડિમતા હશે કે જે તમે પાચ કે દશ હજાર આપી ઝવેરી બજારમાથી ખરીદી લાવો છો અને તેનો હાર ગળે પહેરી ગૌરવમિશ્રિત આનંદનો અનુભવ કરો શકો છો

સ્વીડનની વાત છે ત્યાના સમ્રાટની બહેનનું નામ રાજકુમારી યુનિની હતું એના હૃદયમા એટલી બધી દયા હતા કે રાગીઓને જોઈ એના હૃદયમા કરુણા ઉભરાઈ આવતી આ કરુણાથી પ્રેરિત થઈ રાજકુમારી યુનિનીએ પોતાના હોરા અને મોતીના આભુષણો વેચી એક ઘણી મોટી હોસ્પિટલ બનાવી હતી આ હોસ્પિટલમા સુશ્રુષાના સમસ્ત સાધનો ઉપલબ્ધ હતા. આટલાથી રાજકુમારીને સતોષ ન થતા એ પોતે હોસ્પિટલ જતી અને પોતાના હાથે રાગીઓની સેવા કરતી બીજી નસો કહેતી, “તમે સ્વીડનના રાજકુમારી છો સેવાનું કામ તમારું નહીં, અમારું છે” રાજકુમારી જવાબ વાળતી “આ પરિવર્તમા મને સેવાનો એટલો આનંદ મળે છે કે તમે એ જાણી શકશો નહોં સેવાનો આનંદ પૈસા આપીને મેળવો શકાતો નથી એ તો સ્વ-હાથે વડે કરીને જ લઈ-મેળવો શકાય છે.”

એક વાર એની હોસ્પિટલમા એક કોઠના રોગથી પીડાતો માણસ આવ્યો બધા એનાથી બચવા માગતા હતા રાજકુમારીને બખર પડી તો એ પોતે એ કોઠી માણસની પાસે પહોંચી ગઈ અને બોલી “ભાઈ, કેટલા દિવસથી આ રોગથી તમે પીડાઓ છો?” એ દર્દથી પીડાતો બોલ્યો-

માતાજી ૭ વર્ષ થઈ ગયાં. આ વખતે જીભારીએ ધર પાત્ર છે. બેબેબેબેબે પીઠ થાય છે. સેલી અને પડુ કરે છે. કાઈ પણ પાસે ફરકવા મન્ય નથી. હવે તે બચવાન બોલાવી છે તે જ સારુ છે. રાજકુમારીની આંખોમાં આંસુ આવી ગયાં એટલે કમ્પ્લેક્ષ થઈ ગયા. નહીં. આ પત્રિકા કાઢી દે. રાજકુમારીએ પાણી ચરમ કમ્પ્લેક્ષ અને પોતાના હાથે રોગોના ધાવે ધોયા. હવે જમાવી નવા પાટા બાંધી દીધા. નોકરની પસંદ થિયા ફળ મળ્યાં અને રોગોને ખતમા આંતર મહિના સુધી આ કમ આપ્યો. ફરશજ રાજકુમારી આવતી રોગોને નવજનવી, ધાવોને પોતાના હાથે ધોતી અને નવા પાટા બાંધી દે. એક એવો દિવસ આપ્યો કે રાજકુમારીની સેવા સજી થઈ અને રોગો સ્વસ્થ-આપે થઈ ગયા. ને વિશે એને જવાની ન આપી અને એ જરા સાચો તારે રાજકુમારીને કમ્પ્લેક્ષ

તમે મારી અપર માતા છે. એક માતા પણ બાળકની આંટલી સેવા નહીં કરે. નેટલી કે તમે રાજકુમારી હોવા છતાં મારી સેવા કરી છે. વખતી સેવા અને મમતાએ જ રોગ મટાડ્યો છે. તમારી પરિચયોને આ માનવું હવે જીવનની છત્રી ધરીઓમાં પણ સુધી નહીં રહે. ” અને એટલે ચરમ સ્પર્શ કરતાં એની આંખોમાં આંસુનાં મોટાં-મોટાં બિંદુઓ નીવરી રહ્યાં.

આ નેઈ રાજકુમારી બોલી. થઈ આ હોસ્પિટલના નિર્માણમાં મેં હીરા ને મોતીનાં આશુપલ્લે આપ્યાં છે. આપો તે મોતી બિંદી નીકળ્યાં છે. તમારા નખેનાં મોતી ધમી કું. આ ? ધન જની થઈ જુ. ”

આયુ પૂરે તે આજ જીવનની કળા છે. આંસુઓનાં મોતીઓથી મણકને તેજાવ છે. જેનું મૂલ્ય દુનિયાને ખાતે જેનું નામ વિશ્વ પર અપવિત્ર જ સંજોગવારની આંખો મોતીઓની બેટ ચલાવે એ જ જીવનનો આયો કળાકાર છે. નહીંતર જેના મૂલ્ય પર લોભ હોવા સામે સારુ કમ્પ્લેક્ષ આ ? સારાથે આપો રોગ ગયા. તે સમજવું નેઈએ કે એનું જીવન દિવગાવા જેવું છે.

એક વખત એક રીતે ત્યાં પુતળામ થયા રીતુ ધર ને કુમારને જન્મ, અને તેમણે પાછાં એ નચરરી રહ્યા સોઠા દુર-દુરથી વધામણી દેવા આવવા લાગ્યા. રીતે તે આ વધામણાનું સત્તાન હતું. એમના હાથમાં હરખ મા તે નહોતો. તેઓ પણ આજળ વધી-વધીને સોફેટુ રવાનત કરી રહ્યા હતા. સૌના મોં પર મહાકાટ હતો પણ પેટું નવજાત બાળક રડી રહ્યું હતું. એના રુદનનો અવાજ પડેલમાં રહેતા રોષસાદીજના અને પડેલો તેઓ પણ આંખો અને સીધા બાળકની પાસે જઈને મોઝા આપો.

તારો જન્મોત્સવ ઉજવવા દૂર-દૂરથી લોકો આવી રહ્યા છે સૌ હસે છે અને તુ રડી રહ્યો છે કોઈ ચિતાની વાત નથી પણ તુ તારી જિંદગી એવી બનાવશે કે જ્યારે તુ સસારથી વિદાય લે ત્યારે તુ હસતો રહેશે અને દુનિયા રોતી રહે” બસ, આજ તો જિંદગી છે.

હસવું એ જ તો જિંદગીની જિદ્દદિદી, મદદનગી છે રડતા અને મડદાની જેમ જીવવું એ પણ શુ કોઈ જિંદગી છે? પણ યાદ રાખજો, સુખના મહેસોભા રહેતા ચહેરાઓ પર મલકાટ રહે, એમા કશો ચમત્કાર નથી પણ વિપત્તિની લચાનક ધડીઓમા જ્યારે દુખની - અધારી રાતમા કંઈની વીજળીના ટડકડાટ ચર્ષ રહ્યા હોય ત્યારે-તેવા વખતે પણ તમારા મો પરનો મલકાટ જાય નહીં-જવો જોઈએ નહીં, એતુ તમે સદૈવ ધ્યાન રાખજો વળી એક વાત એ પણ છે કે પોતાના સુખમા તો હરકોઈ હસી શકે છે પણ ખીજાની સેવા કરતી વેળા મુસીબતો આવી પડે, વિપત્તિઓના તોફાનો આવે તો પણ તમારો મલકાટ-સ્મિત કાયમ રહેવો જોઈએ તમારે પેલા ગુલાબની જેમ સદા ખીલ્યા રહેવું જોઈએ, જે પથ્થરની સાથે અથગતાં પણ પોતાની સુગંધ આપતુ રહે

એક વાર થોડા ગુલાબ પીસાઈ-દળાઈ રહ્યા હતા ઈત્રિવાળો એમને ખરણમા ખાડી રહ્યો હતો ફૂલની કળી તો શુ પણ એનો આહુએ અશુભ ઘડતો જઈ રહ્યો હતો અને સાથે જ પોતાને મૃતપ્રાય કરનારને પણ એ સુગંધિત કરી રહ્યું હતુ એ જ વખતે એક દાર્શનિક તે બાજુથી પસાર થયો એણે પૂછ્યું “રે મોહક પુષ્પ તારુ જીવન તો સુવાસિત જીવન છે, પછી તારા થકી એવો તે શો અપરાધ થયો છે કે તુ નિર્દય શિક્ષા તો પીસાઈ રહ્યો છે?” એમાના પૈકી થોડાક ફૂલો બોલ્યા.

“અમારો તો શો અપરાધ, અમે તો દુનિયાને ખુશખુ આપવા આવ્યા છીએ પણ અમારો અપરાધ હતો કે અમે હમી પડ્યા અને દુનિયા અમારીએ હસીને જોઈ ન શકી દુનિયા ખીજાની આખોમા આસુ જોઈ શકે છે પણ ખીજાના આખોની હસી એ જોઈ શકતી નથી દુનિયા દુખીઓને જોઈ એમના પ્રત્યે દયા લાવી શકે છે પણ સુખીને જોઈ એ ઈર્ષ્યા કરવા લાગે છે” એમાના વળી ખીજા ફૂલો બોલ્યા ‘હે મનુ-પુત્ર, અહીં મળતી પીડાથી અમને તો ક્રિયિત માત્ર પણ દરદનો અનુભવ થતો નથી કારણુ અમે જાણીએ છીએ કે અમારુ આ દુખ ખીજાઓ માટે છે ખીજાઓ માટે પોતાને મીઠાવી દેવામા અમને દુખ યસો નડી અમારુ જીવન સૌરભ-સુગંધ લુટાવવા માટે જ છે. રે માનવ, અમારી જિંદગીથી તો તમે કોઈ

શીખ્યા નહીં પણ જો મોતથી કંઈ શીખશે તો આ મોત પણ વિજય વરદાન બનશે.” આ વિશાળ હલની પરિત્ર પ્રેરણા છે ‘પરકિતાયે’ પેતાને જિંદગી ને હસના રહે છે મોતની છેલ્લી ધડી સુધી એમના મોં પર રિખત ફરતુ રહે છે એ જ તો હલની સુવાસ છે અને એ સુવાસ એમનાં કંઈ પછી પણ જનતાની હલ-પટલ પર રહી એમની સ્મૃતિને સજીવ રાખે છે.

એક બીજી વાત છે ‘બીજાને કરવામાં આવેલી બહાર પ્રકારનાં સ્વ ઉપકાર છે આને જો આપણે ધીંગાને કામ આવીશું કહે એ આપણા કામે આવશે તમે કંઈક મેળવ્યું છે અને તમારી પાસે અમર અભાવથી પીડાયેલા કંઈ હાથ પસાર છે ત્યારે એના દુઃખમાં જો તમે સહયોગી બનો છો તો કહે એ પણ તમારા સહયોગી બનશે. કારણ જીવન તો અસલો ફરતો ઝંરડો છે કમ-સિદ્ધાંત ઉપર વિશ્વાસ ધરાવનાર કદી પેતાને સદા માટે સંપત્તિનો સ્વામી માની શકતો નથી. ક્યારેક પાસે બ કાઈ રહે છે આજનો ધનકુબેર કાલે ગલીનો બિખારી બની શકે અને આજનો ગલીનો બિખારી, ધેર-ધેર શેઠાના બે કકડા માટે હાથ લખાવનારનું પણ ભાગ ભાગી શકે છે અને તેઓ નમરના ધનવાનોની મેણીમાં આવી શકે છે અથવા પણા પ્રસંગે સાંજના છે એટલું જ નહીં નિજને નેત્રમાં પણ આપ્યા છે કે એક વિશે તેઓ હસ ફિયામાં તોફારી કરતા હતા તેઓ લાખોના સેંદા કરનારા બની ગયા.

હા તો બીજાની મુસીબતોમાં તમે જો ભાગ પાડ્યો છે એમનાં આજીવનનાં છે તો તમારી પરિસ્થિતિ બગડતાં અને તેમનામાં માનવતાનો દાવો પ્રગટેલો હશે તો તેઓ તમારા કામમાં પણ આવશે જ.

ખેત પેતે કંઈકો ચતુર છે એ ગામમાં વસે છે એનામાં ડેંગર-સમ્યતા વનો અભાવ છે તેમ છતાં ગામડાવાળાઓએ સહેરા પાસેથી કંઈક શીખવાનું છે તેમ સહેરીઓએ પણ ગામડાવાળાઓ પાસેથી કંઈક શીખવાનું-લેવાનું છે સહેરની સહાય અને વ્યવસ્થા ગામડાએ શીખવાની છે તો સહેરીઓએ ગામડાની સેવા, સહાયતા અને નિષ્કપટપણ શીખવાની જરૂર છે.

હું ગામડામાં રહેતા ખેતની કુલજાની વાત કરી રહ્યો હતો. એના ધરમાં હજારો બેળના જ આવે છે બૂમિ-પુન બૂમતાની સેવા કરી નાશમાં માનવતા હમણે છે પણ ને કંઈ મેળવે છે બધું એ ખાઈ ને નથી. એનો થોડો ભાગ પાછો પૃથ્વીને આપી દે છે પૃથ્વીના પેટાળ પર

વિખરેલા થોડાક દાણાના બદલામાં સહસ્રરૂણા થઈને એને મળે છે આ જ આપણી સેવા અને સમર્પણનું પ્રતિક્ષણ છે

તમે પુરુષોત્તમ પાર્શ્વનાથ પ્રભુના જીવનથી સારી રીતે પરિચિત છો. કમઃ એનો હરીફ હતો એ હમેશા એમનો વિરોધી બનીને જ સામે આવ્યો. વારાણસી એ દિવસોમાં કમઃ સમા તાપસોનું તપ-કેન્દ્ર હતું પણ એમની અચાન સાધનામાં દેહદંતી પ્રધાનતા હતી હિંસા-જન્ય પ્રવૃત્તિઓની પણ તેટલી પ્રધાનતા હતી પાર્શ્વનાથ ભગવાન ઉપ કષ્ટ પ્રદર્શન દ્વારા જનતાને આકર્ષતા ભૂલેલા રાહદારીઓને સત્ય પથ બહાર દોરવા નીકળી પડ્યા. વારાણસીની બહાર તપ કરતા કમઃની પાસે તેઓ ગયા એની સાધનાને આત્મ-લક્ષ્યથી વિપરીત દર્શાવતા તેઓ બોલ્યા “હે બોળા સોધક, તમે જે તપ કરી રહ્યા છો તે તો અન્ય પ્રાણીઓ માટે ઉત્પીકનનું કારણ બની રહ્યું છે. તમારી આ ધૂણીની લપેટમાં સર્પ અને સર્પિણી રોકાઈ રહ્યાં છે”

ન્યારે બળતા કાષ્ઠ-લાકડાને ચીરવામાં આવ્યું તો અર્ધ-ઠગધ-સર્પ-સર્પિણી બંકાર નીકળ્યા પાર્શ્વકુમારે એમને નવકાર મંત્ર સંભળાવ્યા. સર્પ-સર્પિણી ત્યાંથી મરી ધરણેન્દ્ર અને પદ્માવતીના રૂપમાં રંગશ્રૂતિમાં જિપ્ત-થાય છે, દ્વંદ્વ જીવો ઉપર પ્રભુનો આ ઉપકાર હતો પણ આ ઉપકાર વૃત્તિ જ એક દિ-સે એમના માટે પ્રત્યુપકારમાં બદલાઈ ગઈ પાર્શ્વનાથ ભગવાન આત્મા-સાધન માટે મુનીન્દ્ર બની વનમાં ન્યારે ધ્યાનગ્રંથ ઊભા હતા ત્યારે અસુર કમઠે પોતાના વૈરનો બદલો લેવા માટે પ્રભુને જલમગ્ન કરી દેવા સારું પ્રલયકારી વૃષ્ટિ કરી હતી એ જલ-પ્રવાહ-પ્રભુના ગળાથી પણ ઉપર આવી ગયો હતો કે તે જ વખતે ધરણેન્દ્ર અને પદ્માવતી સર્પ-સર્પિણી રૂપે આવી છત્ર બની એમનું રક્ષણ કર્યું પ્રભુએ એમનું રક્ષણ કર્યું તો તેઓ પણ નાગ રૂપે જ પ્રભુના રક્ષણ કાળે દોડી આવ્યા હતા

આ છે ઉપકાર અને પ્રત્યુપકારની કથની, આજનો ઉપકાર આપણા માટે જ પ્રત્યુપકાર રૂપે ક્યારે કઈ લાણે આપણું રક્ષણ કરવા આવી જશે એ કહી શકાતું નથી કોઈ પણ પ્રકારે તમે જીવનમાં પરોપકારને આશ્રય આપશો તો જીવનનો રાટલો મધુરો બની જશે તમે બળજો છો કે મીઠા વિના રાટલો મીઠો લાગતો નથી તેથી જ મધ્ય-ભારત વગેરે પ્રદેશોમાં રસોઈ કરતા પહેલાં લોટમાં મીઠું નાખવાની પ્રથા છે આપણી બહેનો આ કળામાં નિપૂણ છે ઘણા બધા લોટમાં ચોડક મીઠું પડે છે તો રાટલાનો સ્વાદ વધી જાય છે, તેમ આપણા ઢગલાબધ સ્વાર્થના લોટ-આટામાં જો પરમાર્થનું અપડીલર મીઠું પડે જાય તો સ્વાર્થનો રાટલો મીઠો બની જશે.

આજનો માણસ સેવા અને પરાપક્ષર વૃત્તિને બૂલી ગયો છે. જ્યારે જે વખત જ મની વાત હોય એને તો પોતાના મતલબની વાતો થાય છે પર-
-કામને કામ નહીં પણ દરમ આને છે એ તો સ્વાર્થ કણી જ હોય છે.
આજનો જઈ રહ્યો છે પાકા ફળને જોઈ જોમ પછી હોડે છે તેની જ રીતે
માણસ પૈસા તરફ દોટ લગાવી રહ્યો છે આ પૈસાની દોટ પાછળ એણે પોતાની
માનવતા પણ ગેદી દીધી છે પોતાની પારિવારિક જવાબદારીઓને એણે
પરિવાર ક્ષેત્રે છે એટલે આજે મનુષ્યને મનુષ્ય કરતાં પણ જરા પૈસો વધુ
મિલે છે.

થાક રાખજો, પૈસાના પ્રેમ કાઈને કાઈને શત્રુ બનાવ્યો. બીરત્રએ
પોતાના મિત્ર સાહેબોને કારાગરમાં ધકેલ્યો. કાઈએની હત્યા કરી. એને
તમે પૂછે કે આવો ગુસ્સો શા માટે રચ્યો ? શું તારી પાસે ખાવા-પીવાનું
કંઈ આવડે હતું ? એની પાસે આ મરિ હા તો જ્યાં જ નહીં હોય. અને
કદમિત્ત એ કહી પણ દે તો દુનિયા એના કબજામાં સરીકાર કરી રહ્યો નહીં
એ સાહેબો હતા. એને સમસ્ત રાજ્યની વૈભવો પ્રાપ્ત હતા. ખાવા-પીવાની
વાત તો શું આશાના સાથી મહેમો પણ એને સારુ પુત્રો હશે, તેમ છતાં
એની સ્વાચ્છતાને વિરામ ન લીધો અને પિતાને કારાવાસની કેદોમાં
ધકેલી દીધી. શુદ્ધ અને દ્વિત્ય જેવાં વીર બાઈઓને પણ-જનરેશન માની
હોય છતાં એમને મરવા નામે છે સાચું છે કે સ્વાર્થ માણસ પોતાના
સ્વાર્થ માટે કયો અત્યાચાર નથી કરતો ? એક દિવસ કવિએ કહ્યું છે.

હૈ સ્વાર્થ તેરી પૂછતામે વાપુજન શત્રુ કિયે
ગુસ્સામે હૈ શે કોમસે જો ના કિયે તેરે કિયે ।

તેરી પરાયનતા ચરાચર વિશ્વ મેં છા રહી;

હંપકાર કરના સ્વાર્થ વિન યદ્દ બુદ્ધિ તો જાતો રહી ॥

કવિ કેટલુ માર્ગિક કહી ગયો છે ! સ્વાર્થને ઉપાલભ દેતા કહે છે : સ્વાર્થે આપણા રનેહો-સખધીજનોમા વેર અને વિદ્વેષની ખાઈ ઊભી કરી દીધી છે. પહેલા તો તેઓ એક બીજાને જોયા વિના જીવવું પણ અસભવિત માનતા, હવે તેઓ સ્વાર્થમા ભગ પડના એક બીજાનુ મો જોવામાં પણ પાપ માને છે આ સસારના સખધો અને સમણો સ્વાર્થના દોરા વડે બંધાયેલા છે સ્વાર્થના દોરા કાચા સૂતરના દોરા કરતા પણ વધુ કાચો હોય છે જ્યાં સુધી મર્ણુસના સ્વાર્થને પોપણ મળતુ રહેશે, ત્યાં સુધી એ બીજાની સેવા પણ કરતો રહેશે એને પોતાના આરાધ્ય માની પૂજા પણ કરશે પણ સ્વાર્થની સમાપ્તિની સાથે જ એક ક્ષણમા એટલા દૂર જઈ પડશે જાણે કે કોઈ જાતની આપસમા ઓળખાણ જ ન હોય તમે જાણો છો કે મકાનના થાભલા (લાકડાના થાભલા) જ્યાં સુધી ઉપરની મજિલોનો ભાર સહન કરવાની ક્ષમતા ધરાવે છે, ત્યાં સુધી મકાનમાલિક એમની સુરક્ષા સારુ ચિંતા રાખતો રહે છે સાફ-સફાઈ પણ કરે છે અને દિવાળીના તહેવારે તેલ ને વાર્નિશ પણ લગાડે છે પણ જે ક્ષણે એ સ્તભ (થાભલો) ભાર સહન કરવાનો ઇન્કાર કરશે-અર્થાત્ જીવું બનશે ત્યારે એની શી ચિંતિ થાય છે ? પછી એને કાણુ તેલ અને વાર્નિશ લગાડશે ! તેલ ને વાર્નિશના દિવસો તો ગયા પણ હવે તો એના ટૂંકડે ટૂંકડા કરી ચૂસામા જ હોમશે પછી તો અગ્નિની જવાલામા એમનુ અસ્તિત્વ જ બૂસાઈ જશે કારણુ કે એની પ્રીતિ પણ સ્વાર્થના દોરા વડે બંધાયેલી હતી

સ્વાર્થ-પ્રેમ હમેશા સાથ આપે એવુ પણ બનતુ નથી આપણને શક-કપડી મનુષ્યો પસંદ નથી પણ કપડ પસંદ છે કારણુ બદમાશ બાદમાં તો ધન લઈ જાય છે જ્યારે લુચ્ચાઈ તો બીજાનુ ધન અપહરણુ કરી લઈ આવે છે હા, તો સ્વાર્થી સદા 'સારા'થી પ્રેમ કરતો નથી, એ તો સ્વાર્થને જ પ્રેમ કરે છે સ્વાર્થની પ્રીતિ અદ્ય-આયુ લઈને આવે છે

એક વખત કુતરાઓની કોન્કર-સ મળી કૂતરા-સમાજના વિકાસ અને ઉજ્જવલ ભાવિ માટે ચર્ચા-વિચારણા શરૂ થઈ એક સભાન કૂતરાએ ઠરાવ રજૂ કર્યો “આપણો સમાજ પરસ્પર લડવા માટે બહુ બદનામ થયો છે. આપણે આપસમા લડીએ છીએ નાનાશા રોટલાના ખટકા માટે આપણે ઝડપી બની લડી પડીએ છીએ, આ કેટલી ખરાબ વાત છે ? આજે પ્રેમ અને આત્મ-

જણવતો મુજ છે માનવસામાજ વિશ્વ-પ્રેમ નજીક પહોંચી રહ્યો છે. સખ પાડી ગયો છે કે હમે આપણે આપણું કલક ધોઈ નાખીએ. વિશ્વ-પ્રેમની વાત જલુ દૂરની છે પરંતુ આજનાં આજ જાતિ-પ્રેમને તો આપણીએ જ તેથી અને એથી દુરોવ કરીએ છીએ કે “કેવાં પણ પ્રયોજતો શબ્દ કેમ ન આવે પણ આપણે કદી બંધ નહીં” સૌએ એક સ્વરે પ્રાપ્તને જન મેલન આપું

જનમેલનનો સ્વર હજુ સુદેશનો હતો કે આકાશમાં હાથી જામની ચાંચમાંથી દૂરને પહોંચતો હતો નીચે જવો હમને ખેતો જ સો એવો ઉપર કાઢી પંખા અને પછી તો એને જ મેળવવા માટે કરીને પરસ્પર કપડવા લાગ્યા. દેશવની મૂંઝવણ પૂરી થઈ નહોતી કે એનો મેલનો જંદ વાગી ગયો. એકોસ્થાઈયા હોતમાં એક પણ દરાવ છવિન દેહી રાત્રે નથી દરાવની રાત્રી હજુ સુકાઈ નહીં હતી કે દરાવનિર્માણ કરનારને કાંઈ જ એનું મેલું થઈ જતું.

એમ તે માનવી આઆત્મી થી થી જવાંચ માટે છે પણ ન્યાં એમ નાના-શા સ્થાઈને કાનિ પહોંચી કે એ જાણી હતું છે પોતાના નાનકડાં સ્વાઈના રક્ષણ માટે બીજાના મોટામાં મોટા હિતને કચરી નાખવા એ તેમને થઈ જાય છે આ મનપનની મુદ્દ જુદી છે જે એને પોતાના દેહની દિવાલેથી ઉપર જીવા દેતી નથી પોતા માટે એ હમણે રૂપિયા ખર્ચ કરી શકે છે પણ બીજા શરૂ ને રૂપિયા ખર્ચ કરવા માટે એની દેહજીભિ આટલા આપણી નથી. પણ થાક રાખજો કે પોતાના સ્વાઈ આતર ખર્ચ કરવામાં આવેલા હમણે રૂપિયા નષ્ટ થવા માટે છે આરે ગરીબનાં હિતાઈ ખર્ચેલા ને રૂપિયા ખેતરમાં વીંચેરલા-વાવેલા સંધાન છે જે એક દિવસે હમણેનું પ્રતિજ્ઞ કરીને આવશે.

એક મોટર કાર્પિર છે મોટરના રક્ષણની જવાબદારી એની છે. જલુ એ કેવળ પોતાની મોટરની સુરક્ષાની જ ચિંતા કરે અને સડક પર ન જવર ઘનાત્મોના પ્રયોજની ચિંતા ન કરે તો શું બિની મોટર પણ સુરક્ષિત રહેશે ખરી? કેટલા અકસ્માતો થશે કેટલાના પ્રયોજ આત્મા નશે?

આપણે આપણી જીવનશૈલી મોટરની સુરક્ષા કરીએ એની જવાબદારી આપણા ઉપર છે જીવન મેળવ્યું છે તો એ નષ્ટ કરવા માટે નથી પણ સ્વાઈ-સાઈ એ જોવાની જવાબદારી પણ આપણા ઉપર બાંધી પડે છે કે આપણો આ જીવનશૈલી મોટરના વેગમાં સ્વાઈમાં પેાંચો હોળ થઈ

ક્યારે ન જાય જેને ફક્ત પોતાના હિતોની જ ચિંતા છે, તે જઘન્ય સ્વાર્થી છે બીજો છે જે પોતાના હિતની સાથે-સાથે બીજાનાં હિતનો પણ કાંઈક ખ્યાલ રાખે છે તેને મધ્યમ પ્રકૃતિનો માણસ કહી શકાય પરંતુ બીજા માટે પોતાના હિતોનું અલિધાન કરે તે તો મહાપુરુષ જ છે.

અથવા એમ પણ કહી શકાય કે જેટલું લે છે તેટલું પાછું પણ વાળી દે છે, તે સાધારણ લઘુ પુરુષ છે જેટલું લે તેના કરતા વધુ વાળી આપે એ વિશિષ્ટ પુરુષ છે, પરંતુ જેણે પોતાની સમગ્ર જિંદગી પરાર્થ કાળે સમર્પી દીધી છે તે અસાધારણ મહાપુરુષ છે તે તીર્થ કર દેવોનો મંદાન આત્મા છે, જેનું સમગ્ર જીવન લોક-કલ્યાણ અર્થે છે અનતાનંત આત્માએને અધારેથી પ્રકાશ લાણી દારી લઈ જવા માટે જ એમનું જીવન છે પરંતુ આ ત્રણેયથી જુદો એક પ્રકાર બાકી રહી જાય છે ફક્ત લેવાનું જ નાણું છે પણ બદલાતો કંઈ દેવા માગતો નથી લેવાની કાંઈ સીમા માનીને એ આલતો નથી.

માણસ મોટામાં મોટી હિસા સ્વાર્થથી પ્રેરાઈ નો જ તો કરે છે. માનવીની સ્વાર્થબુદ્ધિ જ્યારે એનો વિવેક-દીપ ઓલવે છે ત્યારે જ તો એ હિસા માટે પ્રેરિત થાય છે ચીના લોકો કર્મોરેટ નામનું પક્ષી પાળે છે. આ પખી લગભગ બગલા જેવું હોય છે, એનો ઉપયોગ તેઓ માછલા પકડવા માટે કરે છે પરંતુ તે પોતે એક પણ માછલું ખાઈ ન જાય એ માટે એના ગળામાં એક ગોળી ફસાવી દે છે જુઓ, ફેટલી સ્વાર્થીથી છુદ્ધ છે માણસની ! તેની પાસેથી બીજો કાંઈ કશું લઈ ન શકે તે માટે ફેટલી સાવધાની રાખે છે !

ક્ષણિક સ્વાર્થ માટે માણસે હિસાની પ્રક્રિયાને કેવું વિશેષ રૂપ આપ્યું છે ? મોટા-મોટા કસાઈ-ખાનાઓ માનવીની સ્વાર્થચિત્તિની વાતો કંઈ રહ્યા છે અહીં એવા સ્વાર્થ ખાતર એણે સ્ત્રીખેતા-ખરાડ પાડતા પશુઓની કબર પોતાના પેટમાં નિર્મોહ્ય કરી છે.

ચિકાગોમાં કસાઈખાનું છે જ્યાં દરરોજ સવારથી લઈને સાંજ સુધી અવિરત પશુઓની કતલ થયા કરે છે એ પશુઓની કતલથી લોહીની નદીઓ વહી રહી છે એ એક જ કસાઈખાનામાં અદારસો મર્જૂરો પ્રતિદિન કામ કરે છે આ તો ચંઈ વિદેશની વાત પણ ભારતની જ વાત હોયો ભગવાન મહાવીર અને મહાત્મા શુદ્ધ જેવા અહિંસાના પેગંબરો અહીં ચંઈ ગયા મહાત્મા ગાંધીજી અહિંસાનો સંદેશ અહીં આપ્યો જે ભાગ્યનીય સરકાર વિશેષ મન્ય ઉપરથી અહિંસાનો ઉદ્દેશ્ય કરે છે તે જ ભારત સગરમાં અહીં

મદ્રાસ કલકત્તા દિલ્લી જેવા ભારતનાં પ્રમુખ નગરોમાં કરોડો રૂપિયા ખર્ચો વિશાળ કક્ષાઈખાનાં નિર્માણ કરી રહી છે. આ વ્યય પરમુખેના આગમ માટે છે ? ના નહીં. વહેણમાં વહેણ વધુમાં વધુ સંખ્યામાં પરમુખોની કલ્યાણ એ આ નિર્માણ પાળીને ઉદ્દેશ્ય છે.

અદિસાની શુભિ ભારતમાં મત્સ્યોલોગને પ્રાપ્ત થઈ મળી રહ્યું છે. કક્ષાઈખાનાં વધી રહ્યાં છે. આપણી અદિસા દેવી નુપચાપ આસ વધારી રહી છે. એના આનુયાં કાણુ લુપ્તો ? ખાલ ઉપરાંત દેશનેબેલ વસ્તુએ માટે પણ ખર્ચી ચિતા થાય છે. આ ચીકણા ચમકતા ચામડાનાં પટા અને જૂટ બધાં મદ્ય દિલાથી જ તૈયાર થયેલાં છે. એ નિશ્ચિત છે કે આમણી ને વસ્તુ નેટલી વધુ મુશ્કાલ અને ચમકીલી હશે. એના નિર્માણમાં એટલી જ જ વધુ દિસા થઈ હશે.

હ નર્મ એકવાર એક વર્ષમાં ૭ લાખ પરમુખોનું આમુ વેચાણ હતું. એના શુ ઉપયોગ થયો હતો ખબર છે તમને ? એના વડે આમણી એના જૂટો ચપ્પો વગેરે બનાવવામાં આવ્યાં હતાં. મનને આનંદ પમુખ નારી વસ્તુએ માટે ૭ લાખ પરમુખોની ચિકાશે. કેટલી મમવેધી બની હશે ? પરંતુ સ્વાર્થા મુખ્યો પાસે એ કરુણ ચિકાશે સાંભળવા થત નથી. હલકા મત્સર ત્ર માટે થઈને અનેક પરમુખોનાં પ્રાણુ વીધી દેવામાં આવે છે. ક્યારેક એમની પૂછી કાપી નાખવામાં આવે છે. કેટલાક આઠમીએને કાપેલી પૂછીચળાં પણ પસંદ હોય છે. એટલા માટે માથ બલવા ફરવાનું પૂછું કાપી નાખવામાં આવે છે. પૂછું કાપતાંની સાથે જ લોહીની ધારા વહી નીકળે છે. એમનો આત્મા કેટલો તણવો હશે ? પણ એ મૂક પરમુખ તણાવને કાણુ લુપ્તો છે ? લોહીની ધારને બંધ કરવા માટે લોહાને ચીપીએ ગરમ કરી એ સ્થળે ચોટાડી દેવામાં આવે છે. એક તો થા અને ઉપરથી પાડો. ગરમ ચીપીએ લોહી તો બંધ થઈ તથા પણ એને કેટલી પીડા થઈ હશે એની કમળા પણ કરી શકાતી નથી. પાછળથી કાપેલાં પૂછાવળાં પ્રાણીને મચ્છર પણ ખજે ત્રાસ આપે છે. કારણ કે પૂછાવળાં બનાવે મચ્છરને ઉપવચમાં પણ તેઓ અસમથ બની જાય છે.

આ ધ નાઓ શુ મનોહરિની પ્રતિક છે. પીઝિત નેઈ મનમાં આનંદ અનુભવે છે તો સમજવું તેઈએ કે મનના પૂણે ક્યાંક કુદતપ નથી એડી. ૭ પણ શુ હરિની વ્યક્તિ માટે એનો સ્વાથ એ મોટી ચીજ છે. જીવનના પ્રાણેનું કાઈ મુખ નથી. આનો સ્વાર્થા વ્યક્તિએ દેશના અને સમજના

ગૌરવને નષ્ટ કરે છે. જ્યારે મનુષ્યની દૃષ્ટિમાં દેશની પ્રતિષ્ઠા, સમાજનું ગૌરવ અને રાષ્ટ્રગરિમા એ બધા ઉપર સ્વાર્થને સ્થાન મળે છે ત્યારે તે બધાને એક ક્ષણમાં તજી શકે છે કેઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી કે આવી વ્યક્તિઓ જ્યાં રહેશે ત્યાંની ફૂલવાડી જલદી જ ઉજળડ બની જશે કારણ જ્યાં બધા જ માણસો સ્વાર્થની જગ્યાએ વિશ્વસ સિવાય બીજું શું નિમાણું થઈ શકશે ?

એક વખત એક હસ-જુગલ ઉડતું ઉડતું એક એવા પ્રદેશમાં પહોંચ્યું જે બિંસકુલ ઉજળડ બની ગયું હતું. કંઠાય સૌ દર્પ અને સ્વઠ્ઠતાના દર્શન થતા નહોતા. સમસ્ત પ્રદેશમાં ભપતું વાતાવરણ સર્ગઈ રહ્યું હતું. એટલે થાક્યા-પાક્યા ૫ બીઓએ એક વૃક્ષની સુષ્કો ડાળ પર આશ્રય લીધો. પાસેની ડાળ પર બે છૂવડ બેઠા હતા. એમને જોઈ હંસે હસણીને કહ્યું. “એક દિવસે આ વનસ્થત્રી હરી-હરી હતી પ્રકૃતિનું સૌ દર્પ સર્વત્ર પ્રસરી રહ્યું હતું. પણ આજે આ કેવું ઉજળડ બની ગયું છે ? એ સૌ દર્પ અને સુખમાં હવે કંપનાવત્ બની ગયા છે. એનું શું કારણ હોઈ શકે છે, તે તું જાણે છે !” હસણીએ તા પાડતા હંસે બીજી ડાળ ઉપર બેઠેલા છૂવડની તરફ ઈશારો કરતાં કહ્યું. “આ અહીં આવી વસ્યા તેથી લીલીછમ આ વનસ્થત્રી ઉજળડ બની ગઈ આ પક્ષીઓ જ્યાં આવીને વસે છે ત્યાં ધ્રુવસ જ ધ્રુવસ થાય છે. દેશને વેરાન થતા વાર લાગતી નથી.”

છૂવડે હંસની વાત સાંભળી તો હંસનું તીર એના કાળજમાં વીધાયું. “પણ એની પાસે એનો જવાબ પણ નહોતો. કડવો છૂટડો પી-ગયું અને બેસી રહ્યું રાત વીતી સવારે હસ-જુગલ બિડવા લાગ્યું તો છૂવડે હસણીને રોકા લીધી અને બોલ્યું. “આને કયા લઈ જાય છે, આ તો મારી પત્ની છે.” હંસે કહ્યું. “એ પણ કદી સંભવિત બને ખરું ? હસણી શું કદી છૂવડની પત્ની બની છે ખરી ?” છૂવડે કહ્યું. “શા માટે નહીં, આજે તો બધું સંભવિત છે.” હંસ વિચારમાં પડી ગયો. હસણી ચીખવા લાગી ત્યારે છૂવડે બોલ્યું કે, “તમે જો ચાહો તો આ દેશના પંચો પાસે એનો નિર્ણય કરાવી શકો છો. એ પંચો જે ન્યાય આપે તે સૌએ મંજૂર કરવો પડશે.” ત્રી પંચોની ખાસે પહોંચ્યા બંને પક્ષોએ પોતપોતાની ફરિયાદ રજૂ કરી. પંચોએ વિચાર્યું. હંસ તો પરદેશી છે આજે એ છે ને કાલે બીજી જશે. આપણે પાડેશો તો આ છૂવડ છે જે એને નારાજ દરીશું તો એ ઠીક નહીં થાય અને છૂવડનો પક્ષ લઈશું તો સત્યનું ખૂન થશે આખર સુધી પંચો કોઈ નિર્ણય ન આપી શક્યા.

પચોતે મીન બેઠેલા બોઈ જલ-કામ પ્રમુખ બોલ્યા તમે સૌ અનુ
મતિ આપે તે વુ આ ફેરમાં હાથ નાખુ પચો તે કમળા ન હતા કે
આ નવા ફોર્મ બી ના સિરે જાય તે સારુ એમણે તે સદૈવી સ્વીકૃતિ
આપી રીધી સ્વીકૃતિ મળતાં ન પ્રમુખે ન્યાયાસન સભાબંધુ પરણુ ન્યાય
દેવનો એક કાલ પહેલાં પચોતે ખાનગીમાં મત્રણા માટે ગુલ્લ લઈ ગયા
બોલ્યા આ તો જાણેના અજ્ઞાનની નેમ રખત છે કે હસણી હસણી
પત્ની છે પણ આ ઈન્સાફની દેશને પણ મોટું નુકસાન થશે કારણકે આ
હસ પરદેશી છે અને ઈન્સાફ મળવાની સાથે ન હસણીને સાથે લઈને
કાઠી જશે. બેઈ પણ ઉપાયે ને હસણીને રોકી લેવામાં આવે તે ને પ્રેક્ષક
આજે ઘવડેથી બચે છે તે એક વિષયે હસોનો પ્રદેશ બની જશે. નધા
પચો દરાવણી સહમત થઈ ગયા કારણકે રેગુ કિન સર્વોપરી હતુ

નધા જ્યાર આવા પ્રમુખ ન્યાયાસન પર બેઠા અને બોલી વાર પત્ની
એમણે ફેરવેલા આજો હસણી જુવણી પત્ની છે એ રીક છે કે એ
હસ જાતિની છે પણ આજના પ્રવૃત્તિસીલ પુત્રમાં આત્મજાતીય વિવાદ પણ
થાય છે બહારતીય બહિષ્કાર સુરોપીઆન નારી સાથે શુ લગ્ન નધો કરતો
મોટે આત્મજાતીય લગ્ન કામદા પ્રમાણે હસણી જુવણી પત્ની હોવામાં ડોઈ
જાતિયે સસય રહેતા નથી "

ફેસમે સાબળતાં ન હસના કાલ-કલાલ મૂળ લઈ ગયા જુ અગીલ
મોટે બીજુ ડોઈ ન્યાયાસન પણ નહોતુ અને પચ પ્રમુખતો ન્યાય સર્વોપરી
હોય છે આસિદ્ધિ સારી ખિન્ન અને હસ પોતાના દેશ કણી કીધી આજો
હસણીની અખિભાં આસિ નીતરી રહ્યા હતાં હસ હુર પોડેકૂત નધો હતો
કે પેલા જુવડે એને લાભ થો અને બોલ્યો, હસણીને મૂકી દુ ક્યાં જઈ
રહો છે? હસણી શુ કહી જુવણી પત્ની થઈ છે? આર ને વિચારી વચ્ચે
કિશલ બનતુ નથી. હસનો મધકાદ પાછો થો પર ફરી વળ્યો. એ બેઠાસે

તો પત્ની આ નાટક કેમ રચતુ? જુવડે કહ્યું એ બધુ એટલા
મોટે ન કે તે જઈ કામે કશુ હતુ તે કે આ જુવડેના વલણ તે લીધે સમજ
વનરથથી ઉત્તરજ જાની અઈ આર એ ન જાનાવતુ હતુ કે વનરથથી જુવડેના
કારણે ઉત્તરજ જાની કે સંબંધતા અને સ કૃતિના રક્ષક તમારા સમા
સ્થાપિઓને કારણે.

જ્યાં ન્યાયનું સામાન્ય છે ત્યાં સત્યનું મળુ દબારી સમાય છે ત્યારે
આદિસ વચ્ચેમાં જા કાની ફેર છે વિવેક પોતાના લાગ ઉપર આસિદ્ધિ સાર છે

હવે જીવનના બન્ને રૂપો તમારી સામે છે એકમા સેવા છે, સમર્પણ છે, તો બીજો કેવળ લેવાનું જ બાક છે એકમા બીજા માટે પોતાને કુરબાન કરવાની ભાવના છે તો બીજો પોતા માટે બીજાને કચડી નાખવા માગે છે એકનું નામ પરોપકાર છે, તો બીજાનું નામ સ્વાર્થ છે એક કટકનો રાહ છે બીજામા ફૂલ નજરે પડે છે પણ પહેલાનું પર્યાવરણ ફૂલોની વાટિકામા છે ત્યારે બીજો રાહ કટકાકીર્ણ પથ પર લઈ જાય છે હું આશા રાખું છું કે મુખર્ષના સુવિદા નાગરિકો પ્રથમતઃ માર્ગ અપનાવશે એ માર્ગ જ જીવનનો સાશ્વત અને સુરમ્ય માર્ગ છે

જૈન ઉપાધ્યય, ડોટ,
બકાર ગેટ, મુમર્ષ

કોઈ એક યુવક વિદ્યાર્થી એક સાધુ પાસે આવ્યો. સાધુએ તેને પૂછ્યું — “કેટલું ભણ્યા છો ?”

હિતર આપતા એ વિદ્યાર્થી બોલ્યો — “હું ૭ હજાર પુસ્તકો ભણ્યો છું !”

સાધુએ કહ્યું — “આટલું ભણ્યા છતાં તમારા જીવનમા કોઈ સુધારો થયો કે નહિ ?”

વિદ્યાર્થી બોલ્યો — “મહારાજ ! પુસ્તકોના અભ્યાસથી તો મારા જીવનમા અનેક દુર્મુખોએ સ્થાન જમાવી લીધું છે ”

—અત્યુ ગદુ સાતિ જીવનને એ મનાવી દે છે તેનાથી દૂર રહેજો

આજનું પ્રવચન દૃષ્ટિ અંગે ચો નમુ છે. સાધક જીવનકેત્રમાં જાનતા વધે છે ત્યારે એણે શુદ્ધ દૃષ્ટિ રાખાની જ વધતું નેહીએ. દૃષ્ટિમાં ફેરફાર થતા યદિમાં પણ પરિવર્તન આવે છે. ધરમાં એક સ્ત્રી છે. પતિ એને પત્ની રૂપે જાણે છે. તો પુત્ર એને માતા રૂપે નિહાળે છે. સાસુ અને સસરા એને ફજાવણુ જાણે છે. તો દિવર અને નણદ એને બાળી કહે છે. સ્ત્રી છે એક જ છે પણ દૃષ્ટિમાં એક થવાથી એમાં રૂપ-રોડ પણ બાવી ગયે છે. એટલા જ માટે ભારતીય કહેવત છે કે જેની દૃષ્ટિ તેવી હૃદય ને બાજી ને દૃષ્ટિ સર્જને આવે છે. વરતુ એને તેવા જ રૂપમાં દેખાય છે.

જેનું દર્શન પ્રમાણે પ્રત્યેક પદાર્થ જાનતા ધર્માત્મક છે. કેટલાક ધર્મ બાકન રૂપે રહે છે. તો કેટલાક વળી અબજત રૂપે ને મનુષ્ય ને દૃષ્ટિ બિંદુને સામે ધરી એના પર ચિત્તન કરે છે. તે જ ધર્મ એની અભિવ્યક્તિ થાય છે. બે બક્ષિતએ જગીયામાં જાય છે. જગીયામાં કંદાળી ઝળામાં દુધાળ મહેજા રજા છે. એક કશું - ગુલાબ રૂવુ મહેજી રજી છે. "બી નહો કશું" "ફૂલની નીચે તો કંદા છે" આ જ દૃષ્ટિમાં ભેદ છે.

એકની દૃષ્ટિ ગુલાબની સુરતના બાણી છે. તો બીજાની એની તળેના કંદા કાણી, અને ત્રણની દૃષ્ટિમાં કંદા પણ છે. તેમ જૂથ પણ. પરતુ કંદાની દૃષ્ટિ સર્જન-મરીને આસીશ તો કંદા જ દેખાયો અને ફૂલોની દૃષ્ટિ રાખાને આસીશ તો ફૂલો જ દેખાયો. એકને માટે કંદામાં પણ જૂથ છે. તો બીજા માટે ફૂલમાં પણ કંદા છે.

આ જ વાત તમારી અને જાખરી છે. કેઈ બક્ષિત પ્રત્યે આપણે સત્ક્રમણ પધારીએ છીએ. તો આપણે તરત જ એના અને વિપરીત જાણ્યા બાંધી સર્જીએ છીએ. પણ આપણે એના સજાખમાં વિચારવા બેસીએ તો

આપણી દષ્ટિમાં પેલા કાટા જ આવી જાય છે ફક્ત બધા ઝોળલ થઈ જાય છે, કેમકે આપણી દષ્ટિ ફૂલો ઉપર નથી પણ કાટા તરફ છે તેથી જ રીતે એના પ્રત્યે આપણા મનમાં એક ને સદ્ભાવના છે અને આપણે એના તરફ સમાધાનક દષ્ટિએ જોઈએ છીએ ત્યારે આપણને એક કાટોય દેખાશે નહીં કાગળ કે એના ફૂલો તરફ જ આપણી દષ્ટિ ટેકાશે અને એ જ તે દષ્ટિનો જાદુ છે, જ્યાં કાટા પણ ફૂલ જની જાય છે અને ફૂલ કાટા.

એક હોલમાં થોડાક આદમીઓ પુરણી પર બેઠેલા હતા. એમના માથે ઘોળી ટોપીઓ હતા અને હાથમાં દારૂની ખાટલીઓ. દારૂ પીવાઈ રહ્યા હતા અને ગપશપ ચાલી રહી હતી ત જ સમયે સડક પરથી પસાર થતી થોડાક વ્યક્તિઓની નજર એમના પર પડી એકે કહ્યું “જોયું, હવે તો ખાદીધારી-ખાદી ટોપીવાળા જ દારૂ પીવા લાગ્યા છે જે કેએસે દેશને આઝાદી અપાવી, જેના ચાગ્નિયબળ ઉપર સમસ્ત ભારતને વિશ્વાસ હતો, એક દિવસ એવો હતો કે જ્યારે ગાંધી ટોપી સત્ય ને સદ્ગુણતુ પ્રતિષ્ઠા હતી, પણ આજે એ જ ખાદીની ટોપી હેઠળ મદ્ય-પાન ચાલી રહ્યું છે” ત્યારે બીજાએ કહ્યું “વાત એવી નથી ખરું તો એ છે કે દારૂગિયા જ ગાંધી ટોપી પહેરવા લાગી ગયા છે ગાંધીજીની જીવન-સાધનાના જાદુનો એવો પ્રભાવ પડ્યો છે કે ભારતમાં ઘેર-ઘેર ખાદીનો પ્રચાર થઈ ગયો અને એટલે હવે દારૂગિયાઓ પણ ખાદીની ટોપી પહેરવા લાગી ગયા છે” દાવ બદલાઈ ગયો ને ? આ છે દષ્ટિનો જાદુ

એક વખત એક કાગડાએ એક ધૂવડને કહ્યું “કેટલી ભયાનક રાત છે ! ચારેય બાજુ અધકાર છવાઈ રહ્યો છે અને તો કાંઈ જ દેખાતું નથી.” ધૂવડ બોલ્યું. “કાગડાશાહ્યા, જુદું ન બોલો કેટલો પ્રકાશ છે ? હજી હમણા તો સૂર્યનો ઉદય થયો છે અને તમે ખતાવો છો રાત” સાચું તો છે કે કાગડા માટે રાત છે, તો પેલા ધૂવડ માટે રાત પણ દિવસ છે કારણ એ રાત્રે જ જોઈ શકે છે સૂર્ય નીકળતા જ એની આંખો બંધ થઈ જાય છે અને પછી એને માટે સમસ્ત સૃષ્ટિ અધકારપૂર્ણ જની જાય છે.

હા, તે દષ્ટિ બદલાતા સૃષ્ટિ પણ બદલાઈ જાય છે આપણે જે દષ્ટિને લઈને ચાલીએ છીએ, તે વસ્તુ આપણે મેળવી પણ સકીએ છીએ. એક અત્તર બનાવનારની નજર ફૂલો ઉપર રહે છે કારણ એ એમાંથી જ તે અત્તર બનાવવું છે, જ્યારે કાગડાની નજર ચ દો તરફ રહે છે એટલે

આપણે જે દષ્ટિ ધરીને ચાલીશુ તેવા જ રૂપમાં આપણે સૃષ્ટિને, પ્રાણી સહીશુ આપણે જો હસી દષ્ટિથી દુનિયાને ચકાસીશુ તો ત્યાં મોતી મળશે-દેખાશે. કામગાની દષ્ટિએ જોઈશુ તો માંસ અને એવું જ જોવા મળશે. હસી દષ્ટિ મોતી પર જ રહે છે એ મોતીનો જ પ્રહક અને ચાલક છે એટલે એ મોતી પણ મેળવે છે પણ પેશો કામગે તો ધણત ઝીંજો વરદ દષ્ટિ ચાખતો હોય છે તેથી એ માંસ ને એવી જ ચકીમાં ચાંચ મારતો હોય છે.

દુનિયા તો એક જાતનું દર્પણ છે. દર્પણમાં તમે તમારું પ્રતિબિંબ જોઈ શકો છો. જેવી આકૃતિ બનાવીને તમે એમાં જોશો તેવી જ આકૃતિ તમને જોવા મળશે. તમે એ વખતે સૌમ્ય રૂપમાં હશો તો તમારું પ્રતિબિંબ પણ સૌમ્ય જ દેખાશે. તમે ક્રોધના આવેશમાં હો તમે ક્રોધના પાત્રમાં હો ત્યારે એ તમારા સૌમ્ય રૂપને ધરખી જશે અને એથી મોં પર ભયક તા છવાઈ જશે. આવી આકૃતિ લઈને તમે દર્પણ પાસે પહોંચશો તો એની પ્રતિબિંબ પણ ભયકર જ દેખાશે.

મોં પરની ભયકરતા માટે તમે કપણને દોષિત ઠેરવી શકતા નથી. તમે એને દોષિત ગણશો અને એના પર જ તમારો ક્રોધ દલવાઈ જાય તો ક્રોધમાં ને ક્રોધમાં તમે એના દુકાન કરી શકો છો પણ એ દર્પણ તમારી પ્રતિબિંબને બદલી શકશે નહીં તમારી પ્રતિબિંબમાં તો ત્યારે જ પરિવર્તન આવશે કે જ્યારે તમારી આકૃતિ જ બદલે. હા તો તેવી જ રીતે દુનિયા પણ એક દર્પણ છે એમાં તેવું જ પ્રતિબિંબ પડશે, જેવા તમે હશો. સમગ્ર પ્રકૃતિ તમને એવા જ રૂપમાં દેખાશે. સૌપેન હોવર નામનો માણસ પાશ્વળ જાતનો એક ખલો મોટો વિચારક થઈ ગયો છે એવું સાહિત્ય જ્યારે પ્રવલ થયું ત્યારે એના આશોચીત્રો જાણે એક પૂરજ આવી ગયું એ આશોચ-કેના બાળક સામે એને એક નાનો એવો જન્મ આવ્યો. આરુ પુત્રક તો એક દર્પણ છે જે એમાં અધિકારે જોઈ એને દેવદૂત દસનમાં કેવી રીતે થઈ વારુ? અધિક પોતાનું રૂપ લઈને ગયો છે તે કાઈ મનુષ્ય ત્યાં પહોંચ્યો હોત તો એને માનવીય-સૌન્દર્યની જ આભાસ, જનુભવ થાત એટલે કે આપણે જે રૂપ લઈને નીકળે તેવું તેવું પ્રતિબિંબ હશે.

એક દોષતા ધોડાનું ચિત્ર હતું ચિત્રકાર પોતાના એ ચિત્રને લઈને કાંઈ એક સજ્જન પાસે પહોંચ્યો પેમા દસક સજ્જનને એ ચિત્રને લઈ જવાય તો એમાં ધોડાના પગ ઉપરની વરદ દેખાતા તેથી તેઓ નરાઈ

છાંચા. “આ તે જેવું ચિત્ર છે ? એક ગધેડાં ચામ્ય પગ ઉપર કરીને આળોટી રહ્યો છે.” ચિત્ર જ ન્યારે ઉલ્ટું પકડી રાખ્યું છે તો ઘોડો ગધેડાં રૂપે જ દેખાશે એટલે સર્વ પ્રથમ, દૃષ્ટિ જ હીક કરવાની જરૂર છે પછી જુઓ કે ઘોડો છે કે ગધેડો ? અને દોડી રહ્યો છે કે આળોટી રહ્યો છે ?

એક બહેન કાંઈ એકના ઘેર રસોઈવિણુ કામ કરતી હતી પગાર કાંઈ એને વધુ મળતો નહોતો રસોઈ કરવી અને ધરતું ખીજતું નાનું-મોટું કામ કરવું અને એના બદલામાં એને ખાવાનું તથા કપડાં મળતા હતાં પેલું ઘર લક્ષ્મીસપત્ન હતું એક દા’ડાં ત્યાં શીરો બનાવવામાં આવ્યો ધરતા બધાએ જમી લીધું પછી એ બહેન જમવા બેઠી શીરાનો કાળિયો મોમાં મૂક્યો પણ એ ગળે ઊતર્યો નહીં ઘેર એનો દસ વર્ષનો દીકરો જીવારનો ચૂંકો શેટલો ખાતો હતો એટલે માના ગળે શીરાનો કાળિયો શે ઊતરે ?

માની મમતા જાગી ઊઠી અને એણે થોડુંક શીરો કાગળમાં બાધી લીધાં ધરતું કામ જલ્દી-જલ્દી આટોપી એ પોતાના ઘર ભણી જવા નીકળી પડી, પણ હજી ધરના ઉંબરથી પગ બહાર મૂક્યો નહીં કે પેલું પડીકું હાથમાંથી સરી પડ્યું એમાંથી ઘીના દીપા ચૂર્ષ રહ્યા હતાં દાર નજીક ઊભેલી ત્રણ બહેનોની નજર એના પર પડી પહેલાં બહેન બોલી “કેવી ચોર છે ? અડી ખાધું અને હવે પોતાના ઘેરે પણ લઈ જાય છે પકડો એને” બીજી બોલી “આ ગરીબાઈનું પાપ છે”

ગરીબાઈ પોતે જ એક પાપ છે સાચું છે કે “**बुभुक्षितं किं न करोति पापम्**” જૂખ્યો કયું પાપ નથી કરતો ? દરિદ્રતા જીવનના સમગ્ર ગુણોને હરી લે છે એક ગરીબના મનની પીડા અમીર-ધનવાન જાણી શકતો નથી જેના ઘેર ચાર-ચાર મોટરો છે અને જે કદી બે ફર્લાંગ પણ ચાલ્યો નથી એ પત્રપાળા ચાલનારના કબ્જેના શો અનુભવ કરશે ? તેવી જ રીતે જેને ત્યાં બદામ-પિસ્તાની બરફીઓના દીકરીના ભર્યા પડ્યા છે, જેને ખાધેલું પચાવવા સાર પાચન માટેની દીકરીઓ લેવી પડે છે, એ જૂખ્યાની પીડાને જાણી શકતા નથી કે સાધનોના અભાવે મનુષ્યને કેટકેટલી મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવો પડે છે હા, તે બીજી બહેને કહ્યું કે ‘દા’પ એનો નથી, પણ ગરીબાઈનો છે’

ત્રીજી બહેને કહ્યું “તમે બન્ને એના રક્તબંને સમજી શક્યા નથી.

આ ચોર-દુષિ નથી તેમ જરીભાઈનું પાપ પણ નથી. આ તો માતાની મમતા છે. અહીં શીરો બન્ધો, તે આ શીરો આરોગે અને કોનો બાળક મેર સુકી રેલટલી ચાલે એ માનુ મન કેમ કરી સ્વીકાર કરે? કેળાપો એને મળે શે કીનરે? માની મમતાનું નાપ આપણે કરી રહીએ નહીં " જેની મમતા એક માતાને પોતાના બાળક પ્રત્યે હોય છે તેવી જ મમતા વિષય સમસ્ત પ્રાણીઓ પ્રત્યે આપણા મનમાં ઉભયાર્થિયાવે તો આપણે પરમાત્મા જની રહીએ છીએ. માની મમતા મનુષ્ય અગ્ર મેળવી લે તો એ અમામાનસ જની નામ માતા પોતાના બાળક પ્રત્યે નેટલી સ્નેહધાર વરસાવે છે તેટલી કુનિમાના તમામ બેગ-દોકરાઓ પ્રત્યે વરસાવી શકે તો એ કડુછાની સ્પર્શવ મુર્તિ જની શકે છે પ્રસવ-કાળમાં સાગરનું વિશાળ પાણી-સમૂહ સુધારી શકે પણ માતાની હૃદય-મમતા તો પ્રસવકાળમાં પણ સફાલ રહશે નહીં.

શીરો બંધનું નાનું-એવું પીકું છે ત્રણ બહેનો છે અને એમની ગુફી-ગુફી મલ્લુ દર્પિઓ છે પહેલી એને ચોરની દર્પિએ ભુએ છે બીજી દર્પિમાં એ ચરોળ કી છે તો ત્રીજી આંખોમાં એ એક માતા છે અને એના દિક્ષમાં મમતાની ધાર છે. આને જ કહેવાય છે નેવી દર્પિ તેવી સ્પર્શ વિચારકાએ દર્પિના અનેક ભેદ-અકારો જવા તો ઉ આપણે એ વિશે આત્મજર્ણ પ્રારંભમાં વિચાર કરીશું.

આસન્ન સંકુચિત દર્પિ

નેવી દર્પિ હોત નજીબી વસ્તુને જ ગેર્ષી શકે છે અને દૂરની દર્પિ (દૂરદર્શિતા) નજીબી હોય તેને આસન્ન િ કહેવાય છે. આ ચર્ચ બ વધતી જાય છે સંકુચિત દર્પિની વ્યાખ્યા પરથી આપણને છેલ્લે સંકુચિત દર્પિ (નિકટ દર્પિ)ની વ્યાખ્યા બીજી જ છે. જેણે હકત વર્તમાન અને વર્તમાનના મુખને જ તેણે છે વર્તમાનના બોલો ઉપર જ તેની નજર છે એવા બી ન પાછાને જોવા કે ઈકાર કરે છે તેને સંકુચિત (નિકટ) દર્પિ કહેવાય છે. આ કે અધિકારિ માણ્યો સંકુચિત દર્પિવાળા જ તેણે મને છે તેઓ વર્તમાનના બોલોને / છાતનું ચરમ સ્પર્શ માને છે અને બોલો પ્રાણ આપ મીચીને રોકવા નય છે વળી આજે તે બોલોની આ છે મા ? તેમણે આજણ વધી ગયો છે એને જીવનની રેલમાં કોઈકો જ આજણ રૂપિયા માનવામાં આવે છે.

બાળકને રમકડા પ્રિય દેખે છે કેટલાક બાળકો રમકડાં સારુ રોવા

અને ક્યારેતા હોય છે રમકડાંમાં બાળકોને તેટલો જ આનંદ આવે છે જેટલો તમને મોટાની ચપ્પીઓમાં હા, તો બાળકની પાસે એક કિમતી હીરો છે અને તમારી પાસે એક રમકડું છે પણ બાળક રમકડું લેવા માગે છે એને જો એ રમકડું પસંદ આવી જશે તો એ હીરાને બદલે પણ પેલું રમકડું ખરીદી લેશે ચાર પૈયાના રમકડાં પાછળ પેલો હજારોની કિમતવાળો હીરો બાળક ગુમાવી શકે છે પણ તમે આવા સોદા માટે કદીયે તૈયાર નહીં થાવ પણ કોઈ 'પચ્ચીસ વર્ષ'ના નવજુવાન જો આવેા મોદો કરી બેસે તો તમે એને શું કહેશો ? એને તમે જુદ્ધિમાન તો નહીં જ કહી શકો, તો જે અકિત માનવજીવનને ભોગોના રમકડાં બદલે વેચી નાખે છે એને શું કહેવાશે ?

કોઈ માકડું (વાદરો) તમારો હાર લઈ જાય છે તમારે એની પાસેથી હાર પાછો મેળવવો છે પણ તમે એને જોડાવશો, ધમકાવશો તો સંભવ છે કે એ હાર લઈને નાસી જાય અથવા હારને તોડી પણ નાખે એટલે તમારે હાર મેળવવો જ હોય તો તમે એને થોડાક ચણા ખતાવો એ ચણા લઈ લેશે અને હાર ફેંકી દેશે ચણાને બદલે કિમતી હારને ફેંકી દેવાનું કામ માકડું (વાદરો) કરી શકે છે, મનુષ્ય નહીં કરે પરંતુ જે માનવ હૃદય વસ્તુઓના બદલામાં બહુમૂલ્ય જીવનને લૂટાવી દે છે, એને માટે તમારી પાસે ક્યો સમ્મદ છે વારુ ? એ સકુચિત (નિહત) દષ્ટિ છે કારણ એણે ફક્ત વર્તમાન સુખને જ જોયું છે

જેને પોતાના ભાવિ-ભવિષ્ય-હિપર વિશ્વાસ નથી તેમ ભવિષ્યની પ્રગતિ સારું કાઈ સંકલ્પ કર્યા નથી એને આપણે એક દષ્ટિએ અસહી કહીશું. અસહીના અર્થ આગમની ભાષામાં કહીએ તો જેને ફક્ત વર્તમાનનું સુખ પ્રિય છે, જેની વિચારશક્તિ ફક્ત વર્તમાન પૂરતી જ સીમિત છે ભૂત ને ભવિષ્ય અંગે જેને વિચારવાની શક્તિ જ નથી, તેમ નથી કદી એની પાસે વિચારવા માટે એક મિનિટની કુરસદ, એ ચાય

માખીને તમે હિડાડશો તો પણ બિડીને પાછી શરણતના પ્યાલામાં પડશે કેમકે શરણતની મીઠાશ એને પ્રિય છે આખો વડે એણે ફક્ત મીઠાગને જ જોઈ છે પણ એમાં પડ્યા પછી શરણતની મીઠાશ માણવા એ જીવતી રહેજે કે કેમ એ અંગે એ વિચારી શક્તી જ નથી એટલા માટે માખીને અસહી કહી છે તેવી જ રીતે જે મનુષ્યે ફક્ત ભોગને જ પોતાનું જીવન-લક્ષ્ય

માન્ય છે તે પણ વર્તમાન સુખને જ જોઈ રહ્યો છે હતા પતમાન મુખ
ચાલનાર માટે જાનિ કાંપિત સુખમાં મધુરામ અદ્યત-અપિ એક મુદ્દર ૧૫૦
આપે છે કે -

વાય વરસ્સ કુચ્ચંતો હસતિ મોહ મોહિતો ।

મપ્પોગલે ગચ્ચંતો વા વિવિંચાતં ન પસ્સતિ ॥

ઈસિયા સિવાઈ સુખ અ. ૧૫ ના. ૧૧.

મોહ-મળમાં હસાયેલા આત્મા બી ન પર બતાવાય કરે છે પોતાના
સુદ સ્વાર્થ આતર બીજાનું શોપણ કરે છે બીજાને કુખ દરમાં બદલતો
જોઈ એનું હલ્લ જ્ઞાન-મજા બની જાય છે મો પર મલકાર જવાય છે
પણ એના જ્ઞાન-દો પેલી માજીની જેવા છે જે લોટની ચોળી જોઈ એને
લેવા લેદી નય છે જાણીયાર બધે નહીં માજીની પામ્યા નય છે
ત્યારે જી કાંટામાં લોટની ચોળી ભેરવી દે છે અને મજી કાટિ પાણીમાં મજી-
લુમાં છોડી દે છે એ ચોળી માજીની લોટની ચોળીની લાલચે કાંટા પાસે આવે
છે અને ચોળીને આપ છે પણ એ પૂરી ખાઈ લે ત્યાર પહેલાં તે ચોળીની
આરે-એથી-રહેલો કાટિ એના મળાને વીધી મામે છે એક હલુને જ્ઞાન-
એના જીવનને ભરખી લે છે

આ છે નિકટ દષ્ટિ (સકુચિત દષ્ટિ) જે પદાર્થના જ્ઞાન સીન્નતિ
જી જુએ છે એની પાછળ છુપાયેલા કાંટાને જોવાની સુક્ષ્મ દષ્ટિ એની
પાસે નથી. એક પ્રત્યેક કવિએ માનવની નિકટ દષ્ટિનું સુદર ચિત્ર એક
સ્થાનમાં આપ્યું છે મારા ગુરુદેવ શ્રી કિશનલાલજી મહારાજ પોતાના પ્રવ
ચનો દરમ્યાન એને બહુ મર્મવાલે કલા કરતા લેતા.

સ્વર્ગે દયાલે કિપતિ હરિઃ પાદ શોભે વિષયે

વીણવેજ પ્રવર કરિણા લાહવસ્યેન્ધ મારમ્ ॥

ચિન્તા રત્ન ચિંકરતિ કરાદ્ વાંપસોદ્ધાયનાર્થમ્,

યો હુમ્રાવ્યમિર્લે ગંમપતિ મુષા મૈત્ર્યજ્ઞ્ય પ્રમલ્ ॥

એક દરિદ્ર વ્યક્તિ છે પિતળની તો શુ માટીની ચાળી પણ એના
નસીબમાં નથી. સફળતાને કાંઈ સમાપ્ત પ્રસન્ન થઈએને સેનાની ચાળી આપી
દે છે સિખારી પ્રસન્ન થઈ થેર પાછા ફરે છે થેર આપ્યો ને બીજુ તો
ખર આપુ મૂળના લેણીની લખુ પાણુ છે મહિનાઓ પાતી વધા કરી 'સાર
જી હુમ્રાવ્યમિર્લે' એ જી જી હાલમાં 'સે' છે જાને/કથરા ભેગા કરે છે
વિચારે છે આ કથરા ફેરવી છે તે કથા કાળી ફેરુઈ તે જ વખતે એને

સંપ્રાપ્તિ આપેલી થાળી યાદ આવે છે સોનાની થાળી ઉપાડી, એમાં કંચરો ભર્યો અને બહાર ફેંકી આવ્યો તમે હવે એને શુદ્ધિગ્રાન કહેશો ને ? કે બીજું કંઈ ?

વારુ ત્યારે, જુઓ, એક આદમીએ વર્ષો સુધી સાધના કરી તેથી એક દેવ એના પર પ્રસન્ન થયો અને એણે એને અમૃતનો એક ઘડો આપ્યો. જેટલો ભાગ્યશાળી છે એ ! જેને જીવનમાં પાશેર દૂધેય મળ્યું નથી એને અમૃત ભર્યો એક ઘડો મળી ગયો જેનું એક રીપુ પણ સરીરમાં નવજીવન જીવે છે એવા અમૃતને લઈ માણસ ઘેર આવે છે, નીચે જુમ્મિ છે તો પગ ધૂળ-ધૂળથી ભરાઈ ગયા દેખાય છે એ વિચારે છે પાણી લેવા તે કાણુ જાય, આ અમૃતનો ઘડો તો ભર્યો છે જ, એનો જ પાણીને સ્થાને ઉપયોગ કરી લઉં અને એમ વિચારીને એ એ જ અમૃત વડે પગ ધોઈ માખે છે. શું તમે એને ચતુર કહેશો ? નહીં, તમારું મન એમ કહેવા સ્વીકૃતિ નહીં જ આપે તમારી પાસે તો એવા માટે બીજાને જ સમ્મત છે

ત્રીજી વ્યક્તિ એક એવી છે જેને હાથી મળ્યો છે જેણે જીવનમાં કદી પૂણ્યરૂપે ઘોડેસ્વારી કરી નથી અથવા તો જેને સાડા ત્રણ પગો ઘોડો પણ નસીબમાં નથી અને હાથી મળો જાય તો સમજવું જોઈએ કે એનું કિસ્મત તેજ છે પણ એ શ્રીમાન હાથી મળતા એમ વિચારે કે આને માટે એક મહાના રાટલા જોઈશે આવું ખર્ચ શે પૂરું થશે ? અને ખર્ચની પૂર્તિ સારું એ જ ગણમાં જાય છે ત્યાંથી લાડા ઠાપી, હાથી પર લાદી શહેરમાં વેચવા જાય છે વિચારે છે ચાલો સારો ગધેડો મળી ગયો એકી સાથે 'ધણું' બધું બળતણ આવી જાય છે અને પોતે પણ પહેલા એની શ્રેણીમાં બેસશે.

એમાં એક ભાઈ છે એમની વાત પણ સાલળી લ્યો વર્ષોની સાધના પછી કોઈ દેવની કૃપાથી ચિતામણી રત્ન એમને મળ્યું એના પ્રભાવથી વિલાળ મહેલ અને સ્વર્ગીય વૈભવ એમને સાપેક્ષ એ વખતે જ એક કાગડો વૃક્ષની ડાળે બેસી કાન કાન કરી રહ્યો હતો અમિ પેલા ભાઈ સાદિ-ચામા આરામમાં ખલેલ પડી રહી હતી એને ઉઠાડવો પણ કાકરા-લાવવાનો પ્રયત્ન કાણુ કરે ? એમને વિચાર મૂક્યો કે શા માટે આ ચિતામણીનો જ ઉપયોગ ન કરી લેવાય ? એ તો તે જ ચિતામણી વડે કાગડાને ઉઠાડે છે કાગડો તો બેસી ગયો સાથે જ પેલો સ્વર્ગીય વૈભવ પણ સમાપ્ત થઈ ગયો.

આને પણ તમે કુશળ અને શુદ્ધિગ્રાન નહીં કહો આવી વ્યક્તિઓ માટે તમારી પાસે એક-ચબ્દ છે 'મૂખ' અથવા મૂખની શ્રેણીમાં બેસવો હા.

માન્ય છે તે પણ વર્તમાન સુખને જ નોંધી રહ્યો છે. ફક્ત વર્તમાન સુખ ચાહનાર માટે જીવન કલ્પિત સુખમાં મધુરાપ બ્રહ્મત-શ્રવણે એક મુદ્દર રૂપ આપે છે ? -

પાવં વસ્સ્સ કુલ્યંતો હસતિ મોહ મોહિતો ।

મય્છોગલે વસતો વા વિવિધાર્ત જ વસ્સતિ ॥

ઈસિલા સિવાઈ સૂત્ર બા. ૧૫ આ. ૧૧

મોહ-ભગવાન સ્વાયેશે બ્રહ્મા બીજા પર બ્રહ્માચાર કરે છે પોતાના કુદ સ્વામ આતર બીજાનું શોધણું કરે છે બીજાને કુખ દરમાં બ્રહ્મપત્ને નોંધી એનું હૃદય બ્રહ્મ-મન બની ભજ્ય છે મોં પર મહકાદ જ્વાલ છે પણ એનો બ્રહ્મ તે પેલી માહથી નેવે છે જે સેટની જાણી નોંધી એને સેવા દેતી ભજ્ય છે. આજીઆર બ્રહ્મે નદી-પરે માહથી પકડવા ભજ્ય છે. સ્વાયે એ કાંટામાં સેટની જોણા જોરવી દે છે અને પછી કટિ પશુના-સે-લુખાં છોડી દે છે. એ જોણી માહથી સેટની જોણીની સાલમે કાંટા પાસે બ્રહ્મે છે અને જોણીને 'ખામ' છે. પણ એ પૂરી ખાઈ સે ત્યાર પહેલાં તે જોણીની બ્રહ્મે-જોણી-સે-સે કટિ એના બળાને વીધી નાખે છે એક શણે બ્રહ્મ એના જીવનને કારખી મે છે.

આ છે નિકટ દષ્ટિ (સકુચિત દષ્ટિ) જે પદાર્થના બ્રહ્મ સૌન્દર્યને જ જુએ છે એની માહજી કુપાયેલા કાંટાને જોવાની સુદૃઢ દષ્ટિ એની પાસે નથી. એક પ્રાચીન કવિએ માનવની નિકટ દષ્ટિનું મુદ્દર વિષ એક સ્થાનમાં આપ્યું છે. મારા મુદ્દરે જી કિલનવાલજી મહારાજ પોતાનાં પ્રયત્નો દરમ્યાન એને બહુ મર્મજાલે ક્ષોભ કરતા હતા.

સ્વર્ગે દર્શાલે સિર્પતિ સરિખ પાવ શોભે વિષલે

વીયુવેજ પ્રવર કરિણા લાહપર્યેન્ધ મારમ્ ॥

ચિન્તા રામે ચિંકરતિ કરાવ્ ચીપસોદ્દાયનાયમ્,

યો કુદ્રાપ્યમિદં ધર્મયતિ મુખા મર્થજન્મ પ્રમલ્ ॥

એક દરિદ્ર બ્રહ્મિત છે પિત્તળની તો શુ માટીની થાળી પણ એના નસીબમાં નથી. સદાજીએ કાંઈ જાણ્યા પ્રસન્ન થઈ એને સેવાની થાળી આપી દે છે. સિખારી પ્રસન્ન થઈ ધેર પાડે છે. ધેર આખો ને જીવ તે પર આપુ પૂજના થઈથી બહુ પામુ છે. અદિનાઓ પત્ની બધા હોય. સાથ જ બહુ નેરો. કવે એ જકુ-દાવનાં સે છે અને કથરા મેળા કરે છે. વિચારે છે આ કથરા હોવા છે તે શર્મા કરી દેકા તે જ વખતે એને

સાધના કરવાની છે પરંતુ મનુષ્ય તો આજે ઉલટું કાર્ય કરી રહ્યો છે એકવાર એક ધરમા કૂતરો આવ્યો માતાએ જોયો તો બાળકના હાથમાં લાકડી આપી અને કહ્યું કે, જા આ લાકડી વડે પેલા કૂતરાને કાઢી આવ પરંતુ એ બાળક લાકડી લઈને બહાર ગયો પણ કૂતરાને ન કાઢતા પોતાના નાના ભાઈને જ મારવા લાગ્યો માને આની ખબર પડતા બાળકના હાથ માંની લાકડીને એ લઈ લેશે અને પેલા બાળકને વડશે ય ખરી આજે આમ થઈ રહ્યું દેખાય છે પ્રકૃતિ માતાએ આપણને આ શરીર એટલા માટે આપ્યું છે કે એના વડે આપણે આત્માના કપાય ને વાસનાને કૂતરાની જેમ બહાર કાઢીએ પણ આપણે તો ઉલટું જ કામ કર્યું છે કૂતરાને તો કાઢતા નથી પણ એ લાકડીને ઉપયોગ પોતાના જ જીવનના સહયોગીને સમાપ્ત કરવામા કરી રહ્યા છીએ ચંદ્રદાસ ખેડૂત-લવાર હળગે દુશ્મનોની વચ્ચે પણ આપણુ રક્ષણ કરી શકે છે પણ એ તત્ત્વવારનો ઉપયોગ દુશ્મનોના માથા વાઢવા કરતા ધાસ કાપવામા-વાઢવામા કરવામા આવે તો એના માટે શું કહી શકાય, વારુ !

હા, તો આ નિકટ-સક્રિય-દૃષ્ટિ છે જે ફક્ત દેહ અને દેહ-સુખને જ જુએ છે પણ એના કડવા પરિણામોને જોતી જ નથી

રાગ અને દ્રેષ દૃષ્ટિ

એક રાગ દૃષ્ટિ છે, જેમા હોય પણ ગુણ રૂપે દેખાય છે જેના પ્રત્યે રાગ હોય છે પછી એના હોય દેખાતા જ નથી બીડીના શાખીનને એના દુર્ગુણ કદી નજરમા નહીં આવે, ભલે તે તમે એને ચાહે તેટલું સમજાવે. બીડીથી લોહી સુગાય છે, હૃદયમા જલન થાય છે હોઠ કાળા થાય છે અને સાથે જ પેસાનો દુર્વચ થાય છે પરંતુ જેને બીડી પ્રત્યે અનુગામ છે તે આ મોટા-મોટા દુર્ગુણો, ક્રોધ, એક્રમને સ્વીકારવા તત્પર નહીં બને તેથી જ તો ખામીથી-પીડાતા ક્ષેત્રના ગરજ કાઢવા છતાં લોકો એને (બીડીને) વળગી રહેતા હોય છે એમને બ્યારે બીડી છોડવાનું કહેવામા આવે છે તો, તેઓ બોલી બોડે છે, ભાઈ એ તો હવે મર્યા પછી જ છૂટશે આવી જ રીતે અશીશુ, અને મદ્યપાનના શાખીનો સામે તમે જો એ નશીલા પદાર્થોની પુરાઈ-દુર્ગુણનું વર્ણન કરશો તો તેઓ પણ એ માનવા તૈયાર નહીં થાય નશો કરનાર નશાની પુરાઈને જો ખરેખર એક વખત સ્વીકારી લેશે તો હું માનું છું, જીવન પર્યાંત એનો તે સ્પર્શ પણ નહીં કરે

એ રાગદૃષ્ટિ છે કે ચોરને અધારી રાત ઝિલ લાગે છે, ચાદની અગ્નિ,

તે સોનાની ઘાળીમાં કચરો ભરીને ફેંકનાર મૂખ છે જામૃતથી પાન પીનાર અકુલજી છે કાચી ઉપર જળનાચુ વહેનાર ચતુર નથી અને ચિતામણી રત્નથી કામડે ઊઠા નાર પણ મૂખ ન છે તે માનવ-જીવનને ભોગે પાછળ છુટાવનાર કેવો બુદ્ધિમાન છે ? વાસના ને ભોગ જેના જીવનના હૃદય છે તેણે એની પાછળ આત્મ ચિંતાને તે એમ છે આત્મ-રાજ્ય સ્થાપે પદાર્થ-રાજ જેના જીવનમાં ન આવે છે એ નિકટ (સકુચિત) દષ્ટિવાળા મનુષ્ય છે

ભોગને ન નો હૃદય મનાયુ હોય તે એ દષ્ટિએ માનવ કરતાં પણ જીવન વધુ સુદર હશે કારણ કે માનવજીવન કરતાં પણ-જીવનમાં ભોગે સ્વદેશ-મુસલ છે મનુષ્યે નો ભોગોના સાધનો એકલ કરવા હોય તે એણે નાણાં ખરચવાં પડી. જ્યારે પશુએને તે એક નવો પૈસો પણ ખરચવા પડતો નથી. એક માખીને નો મીઠાઈ ખાતી હશે તે એ જાનિ રાત્રી કંદોઈની દુકાને પહોંચી જશે. એને એક પૈસો પણ દેવા નથી પડે જ્ય તમને મીઠાઈ ખાવાની ઇચ્છા થઈ અને તમે માખીની જેમ મીઠાઈની દુકાન ઉપર ધા નાખશો તો તમે માર ન ખાશો અને મીઠાઈનો એક કુકોળ તમારા હાથમાં નહીં આવે. એ મીઠાઈ મારે તે તમારે પૈસા ખરચવાં પડી.

આજે તે-મો ડાઈ બાજ સુરક્ષિત હોય દરવાજા ઉપર સસલ પેશીય પહેરો ભરી રહી હોય પણ જમર (ભખરા)ને પ્રાપ્તની સુવચસ ભેવી હશે તે વિના રોકરોક ત્યાં તે પહોંચી શકશે, એને નથી પેશીસનો દર કે નથી જાગુતી પરવાહ અને તમારે નો એ સુરક્ષિત જાગમાં પહોંચવું હોય તે પણ (પરવાહ) ભેવો પડી. વગર પરવાને જ દર પ્રવેશ કરવો નોખમમયુ જણાશે. મહેસોમાં ૨૨૫૭૬ રૂપે ફરતી ચાલીઓ અને કમૂતર જેવાં પાખીઓ રણીના રૂપને સ્વતંત્રપૂર્વક પ્રતિદિન જોઈ શકે છે એમને ડાઈ રોકી શકતુ નથી પણ ડાઈ મનુષ્ય નો આ હમે જોવાનો પ્રયત્ન કરશે તે એને તે સાંકળ ન પહેરવાનો વખત આવશે હા તે જોવાને ન નો જીવનનો ઉદ્દેશ જનની દીપા હોય તે તમે જાવની ચૂરણી કરવામાં મોટી ભૂલ કરી ચ્હા છે. પછી તમારે મનુષ્યમત નહીં પણ પશુ-ભાવ ન ચૂરવો જોઈએ. કેમકે ત્યાં સ્વતંત્રતા છે

વિચારવાની એ રીત ન ખોટી છે કે માનવજીવન વાસનાની પર્તિ અર્થ ૮ મનુષ્ય જ જીવનનું હમ્ય છે આજે આધ્યાત્મિક પ્રવૃત્તિ સાધીએ આત્મી ઉન્નતિ અન્ય કાવોમાં અસકલ છે એવી ઉન્નતિ કરવા મારે આપણે

શોધતા ફરતા રહેશે પણ જ્યારે કાર્ધની સાથે તમારી દીકરીનું વેવિશાળ થઈ જશે તો પછી ભલેને એ મુરતીયો દોઢ ટાગનો પણ કા ન હોય, તો પણ સાસુ ને સસરાની આંખોમા દેવકુમારથી કાર્ધ અશે એ ઓછો નહી હોય.

એની દૃષ્ટિમા પ્રેમ ભર્યો છે એને માટે સમસ્ત સૃષ્ટિ સૌન્દર્યપૂર્ણ છે સાસુ પૂછે તો સૌન્દર્ય પદાર્થોમા નહી પણ આપણી આંખોમા વસે છે, આપણે જ એમા સૌન્દર્યનો રગ ભરતા હોઈએ છીએ નહી તર પદાર્થોમા તે વળી શું ભર્યું છે ? વસ્તુમા જ એ સુદરતા ભરી પડી હોય તો એ સદૈવ સર્વને માટે સુદર હોવી જ જોઈએ, પણ એવું બનતું નથી

હા, તો સુદરતા અને અસુદરતા બહાર નથી પણ મનુષ્યની આંખોમા છે એ જ એને સૌન્દર્યપ્રદાન કરે છે સૂર્ય પોતાના સેકડો કિરણો વડે જલ, ઘસ અને નલ (આકાશ) ને પ્રકાશમાન કરે છે, કારણ કે પૃથ્વી પર્વત વગેરે બધા પોતાના અવસ્થામા પ્રકાશમાન નથી એમતો પ્રકાશ ઉપર સાપેક્ષ હોય છે તેવી જ રીતે પદાર્થ ન સુદર છે તેમ ન અસુદર, પરંતુ માનવમનનું સૌન્દર્ય જ પદાર્થોમા સુદરતાના રગ ભરે છે બીજા શબ્દોમા કહું તો આજ દૃષ્ટિ તે રાગ દૃષ્ટિ છે જ્યાં વસ્તુમા ફક્ત ગુણ જ દેખા દે છે, પછી ભલેને એમા હજારો કુચુંણો હોય અને તે એના મનમા વસી ગયો છે ત્યાં તે એના દોષો પ્રત્યે ઉપેક્ષા કરે છે.

કહેવાય છે કે નેપોલિયનના અક્ષરો અત્યંત ખરાબ હતા. જ્યારે એના પત્રો મિત્રો પાસે પહોચતા ત્યારે બહુ હાસી-પાત્ર બનતા. એક વખત એવા મિત્રે કહ્યું .-“ સમ્રાટ, અક્ષરો તો એવા છે કે સ્વયં સરસ્વતી પણ ચક્ષમા લગાવે તો પણ વાચી-જીકેલી શકે નહા ” નેપોલિયને જવાબ વાલ્યો “ મારા અક્ષર કેવા છે, એ મને નહી પણ જેસોફાઈનને જઈને પૂછો.” પેલો મિત્ર પત્ર લઈને જેસોફાઈન પાસે ગયો અને એને અક્ષરો અંગે પૂછતા એ બોલીઃ “ આનાથી વધીને વધીને બીજી સુદરતા શી હોઈ શકે ? કેવા મોતી જેવા ચળકી રહ્યા છે ? ” આ જ તે રાગ દૃષ્ટિ છે જ્યાં અસુદર પણ સુદર બની જાય છે

એના પ્રત્યે મનમા રાગ છે એની પાછળ આવતા હજારો કષ્ટોને આપણે હંસતા મુખડે સહન કરી લઈશું એમા કષ્ટો જેવું લાગશે જ નહી કાર્ધ આપણી પ્રિય વ્યક્તિ બીમાર હોય તો આપણે દલાઈના કલાકો એની સેવા સંજુષા કરીશું અડધી-અડધી રાત સુધી આંખોમા બિંધ નહી હોય તેમ

ચાલતી ચીતળ ચાલતી સારાપે આણીજનવતે આકર્ષિત કરે છે પરંતુ મન
 ઉદ્ભવી ચોરનું મન બિન્ન બને છે કેમકે અધકાર એના સ્વાધીન પેને છે
 સાચ આપે છે તેથી જ તે શીત-ચિન્મય મધુરી ચાલતી એને અક્ષિય થાય
 છે આમ જ ચોરનો એક ભરખી ધૂવડ છે એને પણ પ્રકાશ પ્રિય નથી
 સૂર્યોદયની સાથે જ કમળ ખીલી જાડે છે પ્રથમ કિરણોને રમણી ધમી એ
 પ્રકૃષ્ટિત બની જાય છે અક્ષીઓ ચમળ ખામન ગાઈ એવું સ્વાગત કરે છે
 માનવસમાજ સૂચના પ્રથમ કિરણથી જન્મીતો સદેશ મેળવે છે પરંતુ
 સૂર્યના એ જ શુભ કિરણો ધૂવડ ખારે કષ્ટવધી બને છે કારણ કે સૂર્યના
 ઉદ્ભવની સાથે જ તે પોતાની દષ્ટિની શક્તિ ગોઈ બેસે છે એટલા માટે જ
 એ અધકાર પસંદ કરે છે

એના જીવનમાં મિથ્યાત્વનો પ્રબળ અધકાર છવાયેલો છે એને વીતલક
 દેવની પવિત્રપાવન વાણી પણ મગલી નથી જીવનજ્યુતિનાં સૂત્રોમાં-એકમાં
 -એને અંધ પતનનો ભાસ થાય છે આધ્યાત્મિક વિમુક્તિમાં વિનાશ લુપ્ત છે
 બને વિનાશમાં વિમુક્ત કરણ છે એને ભૌતિક પદ્ધતી પ્રત્યે અનુરાગ છે બને
 એ રાગ જ એને તે પદ્ધતીમાં જાન દોરે અનુભવ કરાવે છે એટલા જ માટે
 અધુન પરિણામ ભોમરીને પણ સરાય દધિ-આદ્યા પદ્ધતી-રાગમાં જ અનુરાગ
 નિહાયેલો રહે છે

અર્ધી મહેનો બેઠેલી છે કાઈ મહેનતુ બાળક પેશાબ કરી દેશે તે
 પાસે બેઠેલી બીજી મહેન થોં મચીકાઈ બને બોલી લાકો કરે ઉપર
 છે આ અર્ધી જ પેશાબ કરી નાખ્યો પરંતુ બીજે જ ઘડિ એ જ મહે-
 નતુ બાળક એના બોલામાં પેશાબ કરી દે છે તે એ જ થોં મચીકાઈ
 મહેન પેનવાળા બાળકને ખારથી ઉપાડે છે બને ચાર કરો લે છે લુપ્ત-
 પાડેલી મહેનતુ ઉપર એ પેશાબ કરી તે થોં મચીકાઈ પણ બનારે એના
 પોતાના જ બળે એની કિંમતી સારી ગણી કરી નાખી ત્યારે એ પુનઃ
 છે કારણ કે માતાની પેતાના બાળક પ્રત્યે રાગ-દષ્ટિ છે

માતાની દષ્ટિએ એવું બાળક સર્વ કાઈ છે એની નજરમાં એ કાઈ
 રાગપ્રમારથી ઝાંઝો નથી, કમોતે એને અદેશ કાઈ માકા (વાદા) નેસ
 કા ન દેવ! અને સ્વયં માકા પણ દપણમાં બનારે પોતાનું પ્રતિબિંબ જુએ
 છે ત્યારે એવું લાલ પલ્લુ પ્રસન્નતાથી નાળી થઈ છે અર્ધી જ વાત કાઈ
 એક સામુગ્રી છે એની આંખોમાં એના કુરૂપ જમાઈ પણ સ્વયં મુદર છે
 ત્યાં સુધી દીકરીનાં જન્મ ન અર્ધી જ ત્યાં સુધી તે તમે દેશમાં મુદરો

શોધતા ફરતા રહેશે પણ જ્યારે કાઈની સાથે તમારી દીકરીનું વેવિશાળ થઈ જશે તો પછી ભલેને એ મુરતીયો દોઢ ટાગનો પણ કા ન હોય, તો પણ સાસુ ને સસરાની આખોમા દેવકુમારથી કાઈ અંશે એ ઓછો નહી હોય.

જેની દૃષ્ટિમા પ્રેમ લાગ્યો છે એને માટે સમસ્ત સૃષ્ટિ સૌન્દર્યપૂર્ણ છે સાચું પૂછો તો સૌન્દર્ય પદાર્થોમા નહી પણ આપણી આખોમા વસે છે, આપણે જ એમા સૌન્દર્યનો રગ ભરતા હોઈએ છીએ નહીં તર પદાર્થોમા તે વળી શું લયું છે ? વસ્તુમા જ જે સુદરતા ભરી પડી હોય તો એ સદૈવ સર્વને માટે સુદર હોવી જ જોઈએ, પણ એવું બનતું નથી

હા, તો સુદરતા અને અસુદરતા બહાર નથી પણ મનુષ્યની આખોમા છે એ જ એને સૌન્દર્યપ્રદાન કરે છે સૂર્ય પોતાના સેકડે ફિરણો વડે જલ, થાન અને નભ (આકાશ) ને પ્રકાશમાન કરે છે, કારણ કે પૃથ્વી પર્વત વગેરે બધા પોતાના સ્વરૂપમા પ્રકાશમાન નથી એમનો પ્રકાશ ઉપર સાપેક્ષ હોય છે તેવી જ રીતે પદાર્થ ન સુદર છે તેમ ન અસુદર, પરંતુ માનવમનનું સૌન્દર્ય જ પદાર્થોમા સુદરતાના રગ ભરે છે બીજા શબ્દોમા કહું તો આજ દૃષ્ટિ તે રાગ દૃષ્ટિ છે. જ્યાં વસ્તુમા ફક્ત ગુણ જ દેખા દે છે, પછી ભલેને એમા હજારો દુર્ગુણો હોય અને તે એના મનમા વસી ગયો છે ત્યાં તે એના દોષો પ્રત્યે ઉપેક્ષા કરે છે.

કહેવાય છે કે નેપોલિયનના અક્ષરો અત્યંત ખરાબ હતા. જ્યારે એના પત્રો મિત્રો પાસે પહોચતા ત્યારે બહુ હાસી-પાત્ર બનતા. એક વખત એવા મિત્રે કહ્યું .-“ સમ્રાટ, અક્ષરો તો એવા છે કે સ્વયં સરસ્વતી પણ ચક્ષુમા ભગાવે તો પણ વાચી-બીકેલી શકે નહી ” નેપોલિયને જવાબ વાળ્યો “ મારા અક્ષર કેવા છે, એ મને નહી પણ જેસોફાઈનને જઈને પૂછો.” પેલો મિત્ર પત્ર લઈને જેસોફાઈન પાસે ગયો અને એને અક્ષરો અંગે પૂછતા એ બોલીઃ “ આનાથી વધીને વધીને બીજી સુદરતા શી હોઈ શકે ? કેવા મોતી જેવા ચળકી રહ્યા છે ? ” આ જ તે રાગ દૃષ્ટિ છે જ્યાં અસુદર પણ સુદર બની જાય છે

જેના પ્રત્યે મનમા રાગ છે એની પાછળ આવતા હજારો કળેને આપણે હસતા મુખડે સહન કરી લઈશું. એમા કળે જેવું લાગશે જ નહીં કાઈ આપણી પ્રિય વ્યક્તિ બીમાર હોય તો આપણે કલાકોના કલાકો એની સેવા સંભાળ કરીશું અડધી-અડધી રાત સુધી આખોમા બિંધ નહીં હોય તેમ

માઁ પણ નહીં જણાય પણ ઠાઈ બીજી વ્યક્તિ કે તેના પ્રત્યે આપણને રાગ નથી પ્રેમ નથી તેની પાસે એક કલાક પણ વીતાવવે આપણને જારી થઈ પડે.

આ જ વાત એક માનવી છે એનું જાણક બીજાર દરો તે આખી રાત્રી એને ખોળમાં રાખી વીતારી દેશે. એની પાછળ દળદાર કરો. સમીને પણ એના મનમાં આનંદ બિજારતો રહેશે પણ એની સામુની સેવામાં ત્વ મિનિટ પણ વીતાવવી પડે તે એનું માથું યડી નથી કેમકે જાણકમાં તે એણે જાત્યનો રાગ દાસ્યો છે ત્યારે સાસુ પ્રત્યે એનો રાગરોમ નથી.

તમે સિનેમા જોવા જાઓ છો ત્યાં સ્થનાભાવ છે દીકરી માટે તમે ત્રણ-ત્રણ કલાક બિજાર રહેશો. છતાં તમારા પૈસા કુ ખરી નહીં માકસે નહીં બીજા યોગ્ય રાતનો એક વાગી જરો તોય તમારી આખી બીજાં બેરાત નહીં કેટલી સાધ્યા તમારી !! આવી રાત વીતી જાય તોય તમે જાગતા રહે છે. કેવો પ્રમાદનો પતિભાવ છે ! ફિલ્મ માણુ છે એક પછી એક ચિત્રો આવે છે ને જાય છે એટલે એક સમય માટે પણ તમારી આંખો મીચાસે નહીં. સમય ગોચર મા પમાયર નો બજારના મહાવીરનો ઉપદેશ તમે પૂરો અમલમાં મૂક્યો છે ને ? પણ મારે તો કહેવું જ પડે કે આ રાત્રિ છે કે જેના કારણે તમને સિનેમાનાં કપોની અનુભૂતિ ન થતી નથી.

રાત્રિવાળો જાત્ય એ જોતો નથી કે આમાં શુષ્ક છે કે નહીં ? શુષ્કની વાતને તે જાત્યે મૂકી તે એ પણ જોતો નથી કે એમાં ચેતન્ય પણ છે કે નહીં ? એ તો જસ વળગી જ જમે. સાંજનું છે કે વાંદરીએ પોતાના મૃત જાણકને મહિનાઓ સુધી જાતીથી ચોટાલવા રાખે છ એવી જ રીતે રાત્રિવાળો જાત્યા પર પાને વળગે એ રહેશે. પછી તે એ નિ જુએ કે એમાં ચેતન છે કે નહીં ? એ તો ફક્ત પર પડતો પુલ્લરી છે એ ખોડુ છે કે સામુ એ જોવાની એની પાસે કુરસદ જ નથી. પહેલાંથી આમુ આવે છે અમારા જાપ-દાદ કરતાં જાત્યા છે. જસ આવ્યાં નવાંઓ એની જીવન-માફીને માફવા માટેના મજબૂત પાટા છે જેના ઉપર તે આંખો મીચીને રહે છે તે એ વિચારતો નથી કે આજળ જતાં પાટા વહેતા છે કે સાચાં ?

પોતાના વિચારો પ્રત્યે પણ માનવને મમતા થઈ જાય છે તેથી એક વાર સ્વપ્ને નહીં લોખંડી છતાં પણ એને જોડવા એ તેમાર થકો નથી કેમકે એ એના પોતાના વિચારો છે વિચારમોહ પણ એક રીતે રાત્રિવાળ જ છે જેને કારણે પોતાના જીવનદેવા વિચારોને પણ એ સાચા માનતો જાય છે અને જી નના પચાસ દેવા છતાં એના પર ચોક્કસ ફેરવી મારે છે એ

ખીજના ગુણને સ્વીકારવા તૈયાર નહિ પણ ખોતાના દુર્ગુણો પર સદગુણોનું લેખણ લગાડવાનો પ્રયત્ન કરશે

હિસાબનીશના હાથે શેઠના ખમીસ ઉપર શાહીનો ડાઘ પડી જશે તો શેઠ ખોલશે. “ અશ્માના નખર વધી ગયા હોય તો અશ્મા બદલી નાખો ” પણ પોતે શેઠના દીકરાના પગના ઠેબાથી આખોય ખડિયો દોળાઈ જાય અને હિસાબનીશનું નવું-નકાર ખમીસ ખરાબ થઈ જાય તો શેઠ ખોલશે “ વાહ, આજે તો સારા શુકન થયા છે તેમને ઘણો ફાયદો થવાનો લાગે છે, અને આમા બગડ્યું પણ શું છે ? આ ખમીસને આવાજ રગમા રગાવી લો બહુ સારું લાગશે રગારો તો પૈસા લેન પણ અમે તો મફતમા જ રગી દીધું તમે અમારા જ છો ને તો પત્ની તમારી પામેથી લેવું પણ શું ? ” બસ અહીં જ ફાયદો ને ફાયદો બધું યાદ આવી જશે કેમકે પોતાના પુત્રના જ હાથે આ પરાક્રમ થયું છે એના હાથે થયેલું ખૂરુ કામ પણ લાલુ છે અને હિસાબનીશના હાથે જો કઈક થયું હોય તો લાલુ પણ ખૂરુ થઈ જાય છે આ જ સરાગ દષ્ટિ છે જ્યાં પોતાનું બધું સારું લેખાય છે દેષપૂર્ણ દષ્ટિ

આ દષ્ટિ સગળ-દષ્ટિથી બિવકુલ વિપરીત છે અહીં ગુણ પણ દેષ છે રાગ તો કુદુબ-શત્રુ ગણાય છે, જ્યારે દેષ અગ્નિ, રાગ પદ્મથી પ્રત્યે ગનને ચચળ બતાવે છે મનોરમ પદ્મથીની પ્રાપ્તિમા જે બાધક-રિષ્ટરૂપ અને છે તેના પ્રત્યે દેષ પ્રગટ થાય છે રાગ આત્માને સ્વગુણમાથી વિચલિત કરે છે અને દેષ એને પર-ગુણમા વિચલિત કરાવે છે, જેટલા અશ રાગ સક્રિયિત હોય છે તેટલા જ અશ દેષ વિચલિત બને છે અને જેટલા પ્રમાણમા રાગ વિરમે છે તેટલા જ પ્રમાણમા દેષ સક્રિયિત બને છે

શ્રીમદ્ રાજયદ્રના શબ્દોમા સસારરૂપી ગાડીના રાગ અને દેષ બે બળદ છે. રાગ મીઠું ઝેર છે તો દેષ કડવું ઝેર છે પણ બંનેનું કામ છે ગ્રાણુ ઢરવા વીજળીમા જેમ બે જાતની શક્તિ હોય છે, પહેલી શક્તિ ખેંચે છે અને બીજી શક્તિ ફેંકે છે ઝાટકો મારે છે પણ બંને શક્તિઓ મનુષ્યના ગ્રાણુ ઢરણનું કામ કરે છે તેથી જ રીને રાગ ખેંચે છે અને દેષ ધક્કો મારે છે પણ બંને આત્માની સ્વભાવ-દશાને બદલે છે તેથી જ લગવાન મહાવીરે કહ્યું છે

રાગો ચ દોષો વિય કમ્મં ધીય,

કમ્મં ચ મોહપ્પમવં વયન્તિ ।

કરમ જ નાહ મરણસ્ત મૂઠે
 હુપ્ત જ નાહ મરણ લયમિત્ત ॥

ઉત્તરાધ્યયન જા ૩૨ ચા ૮

વીતરાગ પશ્ચાત્ત અદીપ લગવાન મહાવીર સાધકને સદૈશ આપે છે વીતરાગ પદ પર તો વીતરાગ બનીને જ આથી શકાય છે. આ સુધી રાગ ને દેવ હસ્તિમાં હશે ત્યાં સુધી આત્મા વીતરાગ બની શકતો નથી અને લવ-પર-પરા પદ સમાપ્ત થઈ શકતી નથી. કારણ કે રાગ અને દેવ જ લવ-પર-પરાના બીજો છે. બીજા સાનુકૂળ સાધનો પામતાં વૈષ્ણવે જરૂર પાસવિત બને છે. રાગ અને દેવ કર્મબીજો છે અને કર્મ મોહ દ્વારા પેદા થાય છે. જ મ અને ચતુર મૂળ કર્મમાં જ મળશે અને કુશળતા મૂળમાં ૧ મ અને ચતુર છે કારણ કે જન્મ પોતે કુળ છે અને પુત્રીથી તો માનવના પ્રાણ કપે છે.

જ મની સાથે મુક્ત બોધાયેલું છે ચતુરને સમાપ્ત કરવું પાડે. જે નિશ્ચિત સિદ્ધાંત છે કે જે જ મો છે તે જરૂર મરશે જ પદ ને મરે છે તે જ મો જ એવું નિશ્ચિત બી શકાય નથી. કારણ કે જન્મ મરણ કર નાર માટે તો ચતુર સુનિશ્ચિત છે જ પદ નેલે લવ-પર-પરાનાં બીજાથી કર્મોના કુલ કરી દીધા છે તેથી વીતરાગી આત્મા જન્મ અને ચતુરની જાળમાંથી છૂટી જાય છે. પરંતુ આ સુધી રાગ અને દેવ છે ત્યાં સુધી જન્મ અને ચતુરની સમાપ્તિ એ ફક્ત સ્વપ્ન જ ગણાયે.

દેવની પાછળ કૃષ્ણ મેસ્થા હોય છે. રીદ ખાન હોય છે તેથી જ તો તેના હસ્તમાં દેવની જવાબા પ્રત્યક્ષ છે તે આત્મા પોતાના દેવ-પ્રત્યે સમાપ્ત કરીને જ આનંદ અનુભવશે. જે સત માનવ કે સામાન્ય માનવનો પછી વિચાર જ નથી કરે. જે દેવનું જ કારણ હતું કે પરમ પ્રસાદ લવજા કમ્પિલ જમા પુનિત સતને વિષ હળે મારી નાખવામાં આવ્યા હતા. દેવ શુદ્ધિ કરાવતા મનુષ્યને સતને રચાને અસત ગરબો છે. મનુષ્યના અર્થ આપે દેવશુદ્ધિ આપે છે ત્યારે એ સત તેવા પુનિત આત્માને પદ અપ માનિત કરવાનું જુદો નથી ગણાવતો. પદ તે જ દેવદાસિ હતી કે એણે લવવાન મહાવીર જેવા વીતરાગ આત્મા પ્રત્યે પદ દેવમિ દાવનો અને એમને ખરે જ લગમ કરી દેવા માટે તેમને મેસ્થાની જવાબા ડાઘી હતી એમના સરળ, સાત એ સિખેને એમની આંખો સામે જ લગમ કરી દીધા હતા.

સોમિલની પણ એવી જ દ્વેષદષ્ટિ હતી કે એણે ગજસુકુમાર જેવા સુદર અને સુકુમાર સતના માથા ઉપર બળતા અગારા નાખ્યા હતા શો અપરાધ હતો ગજસુકુમારનો ? જેના કારણે એનો સુક્રામળ દેહને અગ્નિદાહ મળ્યો ? કહેવું જ પડશે કે સોમિલની દ્વેષદષ્ટિએ જ એવું જલન્ય કૃત્ય કરવા પ્રેરણા આપી હશે.

દ્વેષદષ્ટિ ધરાવતી વ્યક્તિ કદી-કદી પોતાના પ્રિયવરનું જ અહિત કરી એસે છે કારણ કે એની પ્રતિદ્વેષની લાવના હિતમાં પણ અહિતની કલ્પના કરી લે છે અને પછી એમને કષ્ટે આપવાની ફર કામના એમના દિલમાં ઊછાળા મારે છે એ દ્વેષની અગ્નિમાં આત્મા પોતે પણ દાડે છે શાંતિ પાળવા માટે સાધકે રાગ કે દ્વેષ બંને દષ્ટિઓથી મુક્તિ મેળવવી જોઈએ

સતસાહિત્ય

૧ સાહિત્યનો પ્રેમ દુગુણોને પકડવાનું વૉરન્ટ છે

૨ કેટલાક અર્થો ‘પ્રેય’ વસ્તુ તરફ પ્રેરણા અને સચાલન કરે છે તો અર્થો ‘ઐય’ તરફ પ્રેરણા અને સચાલન કરે છે. ‘પ્રેય’નો સાધક ‘બોગસાગંધો’ના સગ્રહ કરવામાં તત્પર બને છે, ત્યારે ‘ઐય’નો સાધક આધ્યાત્મિક સામગ્રીનો સગ્રહ કરે છે

૩ માનતાને પ્રેરણા આપનારું સતસાહિત્ય છે

હો-દષ્ટિ ધરાવતો મનુષ્ય ગુણોની અપેક્ષા કરી ઢાળેને શોધતો રહે છે એની નજર ગુણો ઉપર એટલી જ નથી જેમ જળ-બિંદુ જેમ કમળ-દળ ઉપર ન શેઠાતા કાળા કાચમાં જઈ પડે છે તેવી જ રીતે જેની દષ્ટિ દાંધ વેરાણુ પાછળ જ રત રહે છે તેની દષ્ટિ બીજાના સદ્ગુણો તરફ જઈ જાય છે. મુજબ સરીરમાં પ્રાપ્તિ વાગેલા ધાને જ શોધે છે. સુ ર અવધાને છાંયે એ ત્યાં જ બેસશે કે ત્યાં થા વાગ્યો હશે અને પછે વહેતું દમ તેવી જ રીતે દુર્ગત વ્યક્તિ પણ બીજી તરફ જોશે ત્યારે અના સ્વાચંદ્ર્યુએને છાંયેને એ જ્યાં નાની એવી પણ ભુવર્ષ હશે ત્યાં જ તઈને એ પોતાની ખામણી સ્વીકારે. સજ્જન પ્રકૃતિનો મનુષ્ય હજારે પ્રેમાશી પણ એક ગુણ પ્રદણ કરી ભેરે જ્યારે દુર્જન હજારે સદ્ગુણ પ્રેમાશી એક દુષ્ટુણ શોધી ભેરે અને તેમ કરવા પ્રાણી બધા જ સદ્ગુણોને અ છાંયે દેશે.

જેની દષ્ટિ હો મનુષ્ય બીજા મુખી છે તે સતતની પસે રહીને પણ એમના સદ્ગુણોને પામી નહીં સકે. જ્યાં અને ચાંચક (એક જાનના ઘોડીના ચૂસના) કોડા)નો અવસ્થા તમે જાણો છો. આ જાણુઓ દિવસ-રાત ચાવતા રાતન રાત કે જ્યાં દષ્ટની ધારા વહેતી રહે છે ત્યાં ચોંટી રહે છે. પણ તમો દષ્ટની અમુતપા પ્રાપ્તિ એક દીપ્તિ પીતાં નથી પરંતુ ચાવના સતતના પાટા ચૂસો, ખાવો જ રીતે આમેયના-મિત વ્યક્તિ સત વ્યક્તિની સમીપ રહેને પણ સદ્ગુણોની દુષ્-અવસ્થાથી એક દીપ્તિ ભેરે નહીં પણ એમનાં શોધાનું જા-પાન ન કરો.

ના દાંધ ન જોવાની દષ્ટિ છે એના ખોરે મુલ્ય પણ દેવામન નથી

જાય છે આલોચના-ટીકા-પ્રિય વ્યક્તિને ક્ષાંતનીય સ્તુતિ કદી ભાવશે નહીં. જાણમા જીવતા જતુને તમે ગુલાબમા છોડી આવશે તો એ ગુલાબની સુગંધથી એનું ગળુ ધૂટાવા લાગશે ગુલાબની સુગંધ એ જતુ માટે કષ્ટ પ્રદ જ બનશે નિદા કરનારાની જીભથી તો પોતે પરમાત્મા પણ બચવા પામ્યો નથી એણે તો એ વીતગગની પણ ટોકા કરી છે તો પછી હૃદય-સ્થમા તો ભૂલો થવાને સંભવ છે અને તેથી ટીકા કરવાનો પ્રસંગ મળી જાય તો એમા આશ્ચર્ય જ શુ છે ? શાહીચૂસ (ખેડોટીંગ પેપર)નું કામ છે, શાહી ચૂસનાનું જ્યાં કપાય શાહીનું ટીપુ હશે, ત્યાં શાહીચૂસ લગાડવાથી એ શાહને ચૂમી લેશે તેવીજ રીતે આલોચક ટીકાકાર વ્યક્તિ જ્યાં દુર્ગુણ જોશે, એને જ અહણુ કરશે.

કામડાની સામે સુદર ભોજનસામગ્રી મૂકશે પણ એ એને તજ કાઈ મહાત્મા શરીર પર જ ટોચ મારશે કેમકે એને સુદર ભોજનમા તેટલો આનંદ આવેલો નથી જેટલો કે મૃત પશુના શરીર પર ટોચ મારીને એનું લોહી પીવામા દુર્જન પ્રકૃતિના માનવની આદત પણ કંઈક આનાં સાથે હોય -મળે છે તે સદ્ગુણોના સુદર ભોજનને છોડા દે છે અને છુરાઈઓના ધા ઉપર ટોચ મારીને એમનો સ્વાદ માણુગામા જ આનંદ માને છે વાત જરા દહવી જઞર લાગે તેવી છે પણ સાથે જ આજે આપણા સમાજમા આ જાતની ટીકા કરવાની ખીમારી બહુ ફેલાયેલી છે.

જેમ લાસના કૂતરા માટે સંજ્જન અને દુર્જન બંને સમાન છે; બંને તરફ એ સમાન રૂપે લસે છે તેવીજ રીતે જેઓને આલોચના ટીકા કરવાની આદત પડી ગઈ છે એમના માટે તો સત અને દુર્જન બંને સમાન છે. અને મઝાની વાત તો એ છે કે ખીજની રજ જેટલી બૂલને તેઓ ગળ બનાવી મૂકશે એમની આખો પોતે જ એન્લાન્ડ (મોટી) ઘઈને એમની સામે આવી જાય છે પોતાની ભૂલ તો કદી એમની નજરે આવી શકતી નથી અને જો કાઈ એનું દિગ્દર્શન કરાવે છે, તો એનો સ્વીકાર કરવામાં પોતાનું અપમાન માની લે છે, વળી કાઈ જુદીજ માન્યતામા લમી પોતાનો ભૂલ માટે તેઓ ખીજને જવાબદાર ઠેરવવાની કળા આદરે છે.

એકવાર, કહેવાય છે કે રાવણના પાપો માટે શિક્ષા કરવા પોતે રામ લકાના મેદનમા જીતરી પડ્યા હતા આ બાબુ રાવણ પોતાના પાપ ઉપર પુણ્યની છાપ બેસાડવા તનતોડ મહેનત કરી રહ્યો હતો જ્યારે એને

જાન્યવતી સકિત સમ્પત્તિ થઈ તે પછી સહજી સકિત જાન્યવતીમાં
જાવી. રામ અને રાવણની સેનાઓ રણ મેદાનમાં પહોંચી ગઈ અને તરતના
હજારો સૈનિકો રણ મેદાનમાં ખપી ગયા પણ મુદની જ્વાલા સમી નહીં
એક દિવસ પોતે મેધનાદ અને કુસારણ રણ મેદાનમાં આગળ આગળ
રાવણને પોતાના જાઈ કુસારણની સકિત પર અભિમાન હતું અને મેધનાદ
તો ઈન્દ્રને પણ છતી શકતો હતો. તેથી જ તો એણે મેધનાદનું બીજું નામ
ઈન્દ્રજિત રાખ્યું હતું અને વીરો લડવા સમ્મતી પૂરું સકિત હોવા છતાં
જ સહચારની સકિત આ વીરો કને નહોતી કેમકે સહચારના વિશેષમાં
તેઓ અસહચાર વતી લડવા આવ્યા હતા ને। સાચું પૂછે તો રાવણનું
પાપ આ વીરોની સકિત પણ નષ્ટ કરી ચૂક્યું હતું અને લક્ષ્મણના વીક્ષ
બાણોએ અને વીરોને સદા માટે શૂનિ હિપર સુધાવી દીધા હતા.

જાને વીરોના મૃત્યુના ખબર લેકામાં ખૂબ વેગથી પ્રવ્રી ગયા રાવણે
જાત ત દુઃખની સાથે આ સમાચાર જાણ્યા. મેધનાદના મૃત્યુની વાતથી તે
રાવણનું દિલ કપો ભાંગ્યું એના પગ તથેની ભૂમિ ખસવા લાગી. કારણ કે
એની આંખી સકિત તો આજે સમ્પત્તિ થઈ ચૂકી હતી.

એણે (રાવણે) નિચાવું સીતાના ચરણ જ જમગળ છે જ્યાં એના
પગમાં પડે છે ત્યાં સવનાશ થાય છે જાન્યવતી પેર જ ગી ત્યારે મિચ્છારા
પિતાને વન-વનમાં ભટકવું પાડ્યું હજી આદ્ય જ્યોત્ષ્ણા જાવી તો ત્યાં હસ-
સ્થના પ્રાણ લીધા અને પતિને ચોદ તરસ સુધી જાગ્યોમાં ભટકવું પડ્યું
હવે લક્ષ્મણ જાવી છે જ્યારથી એનાં પગમાં આ લક્ષ્મણ પડ્યા છે તે જ
વિશ્વથી હમેશાં જાગત સમાચારો જ સાંભળવા થયે છે કદી જાગ્યો
વાટિકા ઉજાગડ જની ગઈ છે તે કદી જાગ્યોમાર મર્યો છે જાના લીધે જ
સીતાની લેકા રાખનો હજ્યો જની ગઈ છે આ ? મારો વીર જાગ અને
લડેયો. પુત્ર મેધનાદ જાને જાસ્ત થઈ ગયા. સાચે જ સીતાનાં જ્યાં પગમાં
થય ત્યાં સવનાશ સર્ગયો છે.

આ છે રાવણની વિચારવાની રીત. એ તે જાની સાખી સીતાના ચર
ણને સવનાશ માની રહ્યો છે પણ આપણે વિચારવું તે એ છે કે સીતાના
ચરણે સવનાશના કારણ જાના છે કે એની-રાવણની-દુરાચારમાં જાન
મુખની મોઢી જુલિ ? એટલે સાચું તો એ છે કે નિહા જાગિત પોતાના
જાપે માટે પણ બીજાને જ જાગ્યાદાર કારણે છે જાવી જાગિત બીજાના

દોષોનો નિર્ણય કરવા માટે ઘણી જાતની તૈયાર થઈ જાય છે પણ એ સારું ન થાય કે એ વ્યક્તિ જરા પાછા વળીને પોતા ભણી પણ દૃષ્ટિ ફેરવવાની તકલી લે તો ? આજણી સોયનો નિર્ણય કરવા ચાલી, એણે કહ્યું . “ સોય, તું શા માટે અહીં કાર કરી રહી છે, તારા મો પર તો છિદ્ર છે ? ” સોયે જવાબ વાળતા કહ્યું “ બહેન, મારુ નાનું-શુ છિદ્ર તને દેખાયુ પણ જરા તું તારા પોતા ભણી નજર નાખી જો ને ! મારામા તો એક છિદ્ર છે પણ તારામા તો કેટલા છિદ્ર છે એની ગણતરી તો કરી જો ” એક કવિએ કહ્યું છે -

पगतर जरत न जानत मूरख

परघर जाई बुझावै,

अचभो इन लोगन को आवै ।

ભારતના સત કવિ સુરદાસ કહે છે કવિ સુરદાસ આખે અધ હતા પણ એમને જીવનનું દર્શન સાપડ્યું હતું . તેથી જ પ્રસાદ્યશ્રુએ આખ-વાળાઓને રાહ બતાવ્યો છે, તો કવિ કહે છે કે મનુષ્ય બીજાના ધરતી આગ ધુમાડવા દોડી પડે છે, એ બૂમો પાડે છે ત્યા આગ લાગી, પણ તે પોતાના પગ તળે બળતા આગને દેખતો નથી. જે એની જ બૂમડીને જ બાળી રહી છે

આજનો યુગ બીજાના ધરતી આગ બતાવવાનો છે વહુને પૂછશો તો એ સામુનો દોષ બતાવશે એ કહેશે “ માનો બોલો છોડીને આવી છું ત્યારથી એક દા’ડાય એન ભઈ શકી નથી જીભ દિવસરાત કામ ને કામમાં લાગી રહું છું તોય સામુની જીભ તો આખો દા’ડો કાતરની જેમ કઈને કઈ કાપે જ જાય છે, એ કદી મારુ દિલ કાપે છે, તો કદી મારી માતાનો, તો કદી મારા પિતાનો જ દોષ કાઢતી ફરે છે ”

તમે અગર સામુને પૂછશો કે ધરમા શાંતિ કેમ નથી ? શા માટે રાતને દિ’ વઢાવડ ચાલુ રહે છે ? શા માટે રોજ-ખરોજ ખાવા-પીવાનું હરામ બને છે ? તો એ વહુના ગીત ગાવા બેસી જશે “ શુ કહું, અમારા ભાગ્યે તો એવી વહુ મળી છે કે બસ આખોય દિ’ રેડિયા પાસે બેસી રહે છે ક્યારેક નાટક-ઉપન્યાસ વાંચે છે પણ મારી પાસે આવવાની એને કુરસદ જ મળતી નથી મને દરદ છે કે કઈ દુખ છે, એની એને કાઈ જ ચિંતા નથી ”

નોકર શેઠનો દોષ કાઢે છે એમની ફરિયાદ હોય છે કે અમારી પામેથી વધુ કામ લેવામા આવે છે, પણ અમારી મહેનતની સામે એનું પૂરું પરિશ્રા-

નિમિત્ત (પ્રતિક્ષણ) આપવામાં આવતું નથી. આમ શોષણનું ચક્ર સ્વધી રહ્યું છે અને દિવસ રાત લોહીનું પાણી કરીએ છોએ તેમ છતાં પણ અમારા માળિકા લખ્યાં સુમે છે ન એમને પૂરતાં ડેળવણીની સમવડતા છે કે નથી કાંઈ વ્યવસ્થા. રાત્રે પૂછીશ તો તેઓ કહેશે પમાર તો પૂરો અપાય છે પણ આઠ કલાકનું કામ આઠ દિવસમાં પણ પૂરું કરતાં નથી. કાલાચોને લીધે નાકમાં દમ આવી ગયો છે.

વિદ્યાર્થી શિક્ષકનો ઘોન ખતાવશે. પૂછવામાં આવશે તો કહેશે શું કદું માસ્તર એવા મળ્યા છે કે પૂરું ભણાવવાનું ભણતા નથી સરકાર પાસેથી કરામતના પૈસા લે છે ત્યારે શિક્ષક દરિયાદ કરશે કે વિદ્યાર્થીઓમાં સ્વચ્છ હતા વધી ગઈ છે અનુચાસન સિસ્ટમના નામની શિક્ષકની એક પણ વાત વિદ્યાર્થીઓ માનવા ત્યાર નથી અને કલાચિત કઈક કહી દેવામાં આવે તો એમનું મપ-સમૂદ-એ શિક્ષકની રેવળી જ કરશે બધા બીજાના જ દોષો બતાવે છે પોતા તરફ કાંઈ જોવા માગતું નથી.

દેશમાં આજે અસાંતિ શા માટે છે? એનો જવાબ તમે સરકાર પાસેથી માગશો તો એ કહેશે તમારું નનિક ધોરણ ધલુ નીચું પડી ગયું છે વેપારીઓમાં પ્રમાણિકતા રહી નથી શે /-અરોળ પડતી હાલતો દેશની પ્રજામાં મોટામાં મોટી બાધ છે જ્યારે જનતા કહે છે શાસક વર્ગમાં બાધાગાર વધી ગયો છે કર-વેરાનો ભાર એટલો હાથમાં આવ્યો છે કે માત્ર હાઈ સકાતો નથી અને વેરા દ્વારા અમારી પરસેવાની કમાણીનો પૈસો ખેડોને મિનિ ટશ-પ્રધાનો મોજ છાવે છે.

હા તે અપજ્ઞી આંખની દીણી કાળા છે એટલે બીજાની કાળાસ-જીવનને જાણી નીકળી લે છે બીજાની જીવણાસને જોવામાં આપણને એ હી ડુધિ પણ નથી થતી ડેટલી કે કાળાસ જોવામાં થરાવીએ છીએ એટલે / તો પ્રતિદિન જીવન સૂરને કાંઈ જોવા જતું નથી પણ ધર્મિકથા સવાનું હોય-એટલે કે એમાં કાળાસ આવવાની હોય ત્યારે મનુષ્યો એને જોવા માટે ડેટલીક વખતે વિશેષ-આસ-નૈવારીઓ પણ કરે છે કાચ કાપર કાળા રંગ થયતી એને નેવાની કે સિર કરે છે જીવનું કાંઈએ જોવું નહીં પણ કાળાસ જોવા સી ડોડી પડ્યા.

ઉત્તીનના સમાદ બનું કરીએ પિતૃજાનાં પાપ પોતાની નાંડે જોવાં એના મનમાં વચગાળા કોમચાઈ આવ્યો. / પિતૃજાના કલ્પન ઉપર એને

પૂરે વિશ્વાસ હતો અને જેને સારુ એણે પોતાના ભાઈ વિદ્યમને વનવાસ દીધો હતો, એ જ પિંગળાનું ચારિત્ર્ય આટલું પતિત બની શકે છે ! જર્તુહરી એની કલ્પના પણ કરી શકતા નહોતા. અન્ય દ્વંદ્વએ કહ્યું હોત તો તેઓ એની વાત માનવા કદી તૈયાર ન થાત પણ બ્યારે પોતાની સગી આખોએ જ ભેઈ લીધું તો એને ખોટું પણ કેમ માની લેવાય ? એક દિવસ જે પિંગળાના ચરણોમા સમગ્ર રાત્ર્ય એજાવર કરવા તૈયાર હતા, આજે એ જ પિંગળા માટે એમના મનમા ધૂણા અને તિરસ્કાર છે પિંગળાના પ્રેમ પાછળ થયે બતેને જર્તુહરી આજે તે જ પિંગળા તરફથી પીડા પામી રહ્યો છે તાત પણ યથાર્થ છે કે જે માનવીએ પોતાનું ચારિત્ર્ય ખોસુ તે બધું જ ખોઈ ચૂક્યો છે તેથી જ જર્તુહરીના મનમા ધૂણા પેદા થઈ, વૈરાગ્ય જન્મ્યો અને એમણે વનનો રાહ લીધો રાજવીય-ચિહ્નપાતે રથાને એમના શરીર ઉપર ભગવા રંગની કકની કરકી રહી હતી.

એક વખત એક વૃક્ષની નીચે પાદડાની શૈયા અને પથ્થરનો તકિયો બનાવી તેઓ સૂતા હતા એટલામા ત્યા થઈને થોડીક બહેનો પાણી ભરવા નીકળી એક બહેનની નજર ભગવા રંગની કકની પહેરેલા રાજ જર્તુહરી ઉપર પડી તો એણે પોતાની સાહેલીઓને કહ્યું “ સામે સુતેલા થોગીને તમે જાણો છો ? ” સાહેલીઓએ ના પાડી ત્યારે પેલી બહેને પરિચય આપતા કહેલું “ આ ઉત્તજૈનના નરેશ જર્તુહરી છે પિંગળાના પાપથી એમને સસારથી વૈરાગ્ય થયો છે પણ કેવો વૈરાગ્ય છે આ ? મખમલની ગાદીઓ પર સુનાર આ રાજ આજે પાદડાની શૈયા પર આગે છે, રેશમી તકિયા જેવા માથા હેડળ રહેતા હતા ત્યા આજે પથ્થરનું ઝોડીકણ છે ”

ખીજ બહેન બોલી “ વાહ !, હવે રહેવા દે તું વધુ સ્તુતિ ના ગા રાત્ર્ય તો ઉપરથી છોડ્યું છે પણ દિલમા તો રાજવૈભવ જેમ ને તેમ ભર્યો પડ્યો છે રાત્ર્ય છોડ્યું પણ ગાદીનો મોહ ક્યા છૂટ્યો છે ? મખમલની ગાદીના સ્થાને પાદડાની ગાદી બનાવી છે તકિયાના સ્થાને રેશમી નહી તો પથ્થરનો તકિયો લગાવી મૂક્યો છે ”

વાતો કરતી એ બહેનો આગળ વધી ગઈ એમના મગદો થોગીના કાન સાથે અથડાયા એમણે વિચાર્યું “ અરે, હા, હું પણ કેવો છું ? પૂરું રાત્ર્ય છોડ્યું અને હવે આ પાદડાની ગાદીની પણ શી નજર છે ? અને આ પથ્થરનું ઝોડીકણ પણ શા માટે ? બહેનો ઠીક જ કહી રહી હતી, બૂમિ મારું બિહાનું છે અને નીલ ગગન મારી આદર ઝોડાયું ” થોગી તો બિંધ્યા

અને પાંદડાં એક બાજુ ફેંટી દીધા. પથ્થર દૂર ફેંકાયો અને ભૂમિ ઉપર જ લાક્ષ્મી ઓઢીકપ્પુ ઠરી સપ્તિ ગયા.

પેથી બહેનો પાણી ભરીને પાણી તે જ રસ્તેથી પથ્થર સપ્તિ પહેલી બહેને બેસુ તે કહેવા લાગી કેવો મનસવી ચોખી છે ? અમારી એક વાત સાંભળી તો પાંદડે-પાંદડુ ફેંટી દીધુ અને ભુઓ કહે જમીન ઉપર જ લાક્ષ્મી દીધુ છે આજ તો સાધના છે ને ! બાઈરીએ એક જ વખત વાત સાંભળી અને એણે પોતાના જીવનમાં પરિવર્તન આણી દીધુ ત્યારે તમે મારી ફેટલી વાતો સાંભળી છે ? આને ત્રણ-ત્રણ મહિના વીત્યા ફેટ-ફેટલી વાતો તમારી સામે મૂકી ક્યો-કહી ક્યો ને વીતરાજ વાણીનું અમૃત તમારી સામે ઢોલુ ખસુ તમારા જીવને ફેટલો વળાંક લીધો વાડુ ? (સભામાં શિખા હસ્ય)

હા તો પહેલી બહેનની વાત સાંભળી તો બીજી સહેલાણી બેસી : રહેવા દે, એનું શું ચોગની વાતને તું બ્યારી રહી છે ચોખી જન્મ પસુ હજુ ડુનિયાના સબ્બે સહન કરવાની કળા તો શીખી જ નથી. આપણે શેઠક કપ્પુ અને કોષિ ભરાઈ પાંદડે-પાંદડુ એક તરફ ફેંટી દીધુ પથ્થર પેથી બાજુ ફેંટી દીધો. આને તે ચોખી કહેવાય ? "

બેની દષ્ટિ ફક્ત દેવો તરફ જ હતો, એને સર્વત્ર દેવો જ એવા મળશે. પરંતુ યાદ રાખજો, બાઈઓ, દેવો કાણી જ ને દષ્ટિ રહેશે તો જીવનમાં દોષ જ આવશે અને સમગ્રજીવ બચી તમારી દષ્ટિ રહેશે તો તમે પસુ સદાચી બની રાહો.

બેન ઉપરમ્મ,
કેદ મુંઝ

ગુણ દષ્ટિ આપણને ગુણાનુરાગી બનાવે છે આપણી દષ્ટિ જે સદ્ગુણ બાંધી હોય તો પછી એવું કોઈ કારણ નથી કે આપણે સદ્ગુણી ન બની શકીએ ફક્ત આપણી દષ્ટિમા સદ્ગુણોને ગ્રહણ કરવાની કળા આવી જવી જોઈએ ચિત્રકાર જુદી-જુદી આકૃતિઓ બોતો હોય છે પણ એ બધામાથી થોડી થોડી સુદરતા લઈને પોતાના રંગ અને કલમ વડે એ સુદર ચિત્ર ચીતરે છે જે કે એની દષ્ટિ તો સારા અને નરસા બંને જાતના ચિત્રો પર જાય છે પણ એ તો એ સૌમાથી સારુ જ ગ્રહણ કરે છે એમાથી જે એ કદરૂપ જ ગ્રહણ કરશે અને પોતાના ચિત્રમા તેવું જ કદરૂપ લાવશે તો એનું ચિત્ર કદરૂપું જ બની જશે પછી તો એની કળાની તો કશી કિંમત જ અકાશે નહિ તેવી જ રીતે દિવસ દરમ્યાન આપણી નજર સામે અનેક આકૃતિઓ પસાર થતી હોય છે એ પૈકી કેટલીક સારી અને કેટલીક નરસી પ્રકૃતિ ધરાવતી હોય છે. કેટલીક આપણા પરિચયમા પણ આવે છે. આવે લખતે જે આપણે કળાકાર હોઈએ, તેવી દષ્ટિ આપણામા હોય અને એમાથી આપણે અશ-અશ રૂપે પણ સારુ જ ગ્રહણ કરતા થઈશું તો આપણા જીવનનું સુદર ચિત્ર તૈયાર થઈ જશે

નિહાર ધૂળશોષક હોય છે એ માટીમાથી પણ સોતું બોળે છે. મોનાની દષ્ટિ સામે રાખીને ચાલે છે તેથી એ ધૂળના ઢગલામાથી પણ સોતું મેળવે છે આપણી પાસે પણ એવી દષ્ટિ આવી જાય તો માટીમાથી સોતું શોષવા જઈએ તો આપણને મોતું જરૂર મળશે પણ આજે તો સોનામા પણ માટી બોળેલી દેખાય છે જે દષ્ટિને લઈને ચાલશે તે જ વસ્તુ તમને મળશે સદ્ગુણ તરફ દષ્ટિ રહેશે તો તમે વિશ્વની અત્યેક વસ્તુમાથી એ

મેળવી શકશે અને દુગુણ્ય ભેગની જ દષ્ટિ કરી તો સ્વયં સિવાય પ્રત્યેક વસ્તુમાં વખતે દુગુણ્ય દેખાશે.

વ્યવહારમાં તમે સારું ભેગના અલકા છો. તમારી દુકાને ઘાઈ માલક આવશે. તમે એને એની માંગેલી વસ્તુના ગુણ બતાવશો. પણ દુર્ગુણ્ય નહીં ઘાઈ અનાજનો વેપારી હોય અને માલક જુવાર માટે એને પૂછશે તો એ બતાવતાં કહેશે. અજી જુઓ તો ખરા આ જુવાર નથી પણ મોતી છે મોતી. મોતી હોય તો પછી એને ઘાઈ ઝવેરી પાસે લઈ જાઓ. અને-પાંચ પાંચ હજારમાં વેચી નાખો. મનશબ્દ એ છે કે દુકાન ઉપર આવેલા મલકને એની માંગેલી વસ્તુના ફક્ત ગુણ જ બતાવશો. ઘાઈ દુકાન ઉપર તમે જાતે જાય તો ત્યાં પણ તેમાં જ ગુણ સંભળવા મળશે. મીઠાઈ ભેગ તમે કહોઈને ત્યાં જ્યાં ત્યાં તમે એ કહોઈનાં કપાં. જોશ કે કેવાં જવાં કપાં છ ? એને ત્યાંથી મીઠાઈ ખરીદવી નહોઈએ અથવા તમે એની મીઠાઈ જોશો ? તમારી નજર તો મીઠાઈ ઉપર જ જતી, કહોઈનાં વઝો પર નહીં હા. તો તમે પણ બીજાના પરિચયમાં આવો ત્યારે ત્યાં સદગુણ્ય કૃપા મીઠાઈ તરફ જ દષ્ટિ રહેવી જોઈએ. વઝોની પચાસતમાં રહેશે તો મીઠાઈ જતી કરવી પડશે.

તમે તો મુબઈના નામરિક છો પ્રતિદિન સેકડો વ્યક્તિઓના પુરિયમાં તમે આવતા હો છો એ પૈકી કેટલીક વ્યક્તિઓ સત્ચારિત્ર હોય છે તો કેટલીક ચારિત્રહીન, તમારા મજામાં જો ચારિત્રહીન વ્યક્તિઓ જ ભરાઈ જશે તો એમની ચારિત્રહીનતાની વાતો / તમારા કાનમાં ગૂંજતી રહેશે અને મન પણ જો વારવાર એ વાતોમાં જ. દુષ્ટાચેતુ રહેશે તો શાખ ને કે એક દિવસ ચારિત્રહીનતાની શુદ્ધિઓ વસાવમાં પણ પેટી પડે. પણ તમને ચારિત્રથીય વ્યક્તિઓને / તમારા મજામાં કેળવત કરશે. તો એ સુનિશ્ચિત છે કે એમના મુવાક્ષિત જીવનની મુદ્દેક (સુમુખ) વખતે પણ સાંનિડે. તમે ૭૮૯ વિચારશો તમારી સ્થિતિમાં બિલકોશ મહાપુરુષ છેડે જ વધુ વિચારોની ખૂણ તમને દેતા રહેશે.

મુસાબનાં ફૂલો કાઢાણી ગળે ઉપર રિમન હાસ્ય વેરી રવાં દતાં. તેરાની ખવન કાગા ઉપર જોએલાં ફૂલોના રિમન-હાસ્યને જોઈ ન શકતાં. વામુનો એક વેચીસો ઝણો આપ્યો કે ફૂલો ઘણા પરથી જાળીન ઉપર પડી ગયાં. મોઝાક મારી તમે દુબાઈ ગયાં અને મોઝાક મારી ઉપર જ દસી રવાં દતાં રસ્તા પર પડેલા ફૂલો ચાલકારીઓના પગ તળે કમચાઈને પણ એમને મહેકાવી શકા. રાત વીતી ગઈ. પ્રભાત વેળાએ નગરનો આકાશક દેશ નીકળે બપોરે

એ માટીથી હાથ ધોઈ રહ્યો હતો ત્યારે એમા એને ગુલાબની મુગધ આવી. એણે વિચાર્યું આ માટીમા ગુલાબની સોડમ ક્યાથી ? લાગણુ જ ગુલાબનું ફલ બોલ્યું -રાત આખીય અમે માટીના ખોળે સૂતા હતા માટીને અમે અમારી સુવાસ આપી પણ માટીની સુવાસ અમે લીધી નથી

હા, તો માટી તમે દળાએલુ ગુલાબ કહી રહ્યું છે તમે જનતાના સપર્શમા આવે તો તમારા જીવનની સુવાસ જન-સમૂહમા પ્રવેશવી જોઈએ પણ એના જીવનની દુર્ગંધ તમારામા પ્રવેશવી જોઈએ નહી. તમે ખરાબમા ખરાબ વાતાવરણમા પણ તમારી ખૂશબૂ આપવી છોડશો નહિ ત્યારે જ જીવનના ખરા કળાકાર જની શક્તિ છે જુઓ તો, પેલી નાનકડી કીડીમા એટલી અક્ષક્ષ છે કે એ ધૂળના ઢગલામા પડેલા સાકરના દાણાને શોધી લે છે, તેમ તમેય ધૂળના નહી પણ સાકરના દાણાના ગ્રાહક બનજો અને ધૂળમાથી સાકરનો દાણો શોધવાનું શીખી લેજો

લોકચૂષકની આસપાસ હજારો ચીજો પડેલી છે તેમા ધનના કણ હોય કે પદ્મચન્ના દુકડા હોય કે માટીના કાકરા હોય પણ એમાથી એકપત્રે પોતા તરફ આકર્ષિત નહિ કરે પરંતુ એ ઢગલામા લોદાની એક નાની પાતળી એવી સોય પણ હશે તો એને પોતા તરફ આકર્ષિત કરી લેશે તેવી જ રીતે સામા માણુસમા કોંધના કીટાણુ હોય, અહ કાર લગેો હોય અથવા અવિચારના અણુ હોય પણ એમાથી એકેય આપણે ગ્રહણ ન કરવું જોઈએ પણ દુર્વિચારના ઢગલાની વચ્ચે એક પણ સદ્વિચાર હોય તો એને જ આપણે ગ્રહણ કરવાનું શીખતા ચઢીએ, પણ એ માટે તો આપણે મુખજ બનવું પાડી

આવું મુખદીપ આકર્ષણ રાષ્ટ્રપિતા ગાંધીજી ધરાવતા હતા આ મુખ-કીય શક્તિ વડે જ તો એમણે ભારતના જતીસ કરોડ હૃદયોને એકી સાથે પોતાના તરફ એચી લીધા હતા એક વાર ગાંધીજી લગ્ન જઈ રહ્યા હતા. જતીસ કરોડ ભારતવાસીઓના ભાગ્યનો ફેસલો કરવા એક સ્ટીમરમા યાત્રા કરી રહ્યા હતા રસ્તામા એક અંગ્રેજ સાથે મઠામા ગાંધીજીનો પરિચય થયો ગયો પણ પેણો અંગ્રેજ બાપુના હૃદયને પિત્રની શક્યો નહી એની કને એવી આખો જ-દષ્ટિ જ નહોતી એણે તો એમને અંગ્રેજોના શત્રુરૂપે જ જોયા, પરંતુ બાપુની જૂદ કાયાની બીતર છુપાયેલા હૃદય અને એમા પ્રણીમાત્ર માટે વહેલી કરુણા અને પ્રેમના અગ્નિચિત્ર પ્રવાહને એ જોઈ શક્યો નહી.

તથી જ એ જ્યારે ગાંધીજી મળે ત્યારે બધું-સર્વું જોડું થઈ જાય છે. બાપુ સાંમળતા અને હસી દેતા એક દિવસ એણે સાળી કવિતા સખી જે પદ્ય પાનાંથી બરેલી હતી એ કવિતાની એક-એક લીટીમાં બાપુ પ્રત્યે ધણા અને દેવ વહેતો દેખાતો હતો. એ કવિતા બાપુને બાપુના શ્રદ્ધાભાવી બાપુએ જે લીટી વાંચી અને બધું સમજી ગયા એમણે તો કાજળમાં લાગેલી પીપ (દાંચણી) સારૂં જે કાઢી લાધી અને પીપડાનીમાં ખેંચી દીધી અને ત્યારે કચરાની ટોપડીને દવાને ક્યોલે પેલા બાપુને કહ્યું જરા આગળ વાંચો હસનાં હસતાં બાપુ બોલ્યા સાર તો મેં લઈ લીધા છે.”

વિરોધીઓનો વચ્ચે પડ્યું બાપુ સાર કાઢી શકતા હતા બા જ દૃષ્ટિએ તો એમને તોફાનિય બનાવી દીધા હતા. હા તો આપણામાં પણ આ કળા બાવની જોઈએ જીવાઈ જોખાઈ પણ સા, જ અઢણ કરતાં લીખીએ.

ગુણ દોષ દૃષ્ટિ

આવી દૃષ્ટિ વ્યક્તિમાં ફક્ત દોષ જ નહીં પણ ગુણ પણ જુએ છે. ગુણ અને દોષોની સાથે-સાથે જોવાની કળાનું નામ ગુણ દૃષ્ટિ છે. કેટલીક વ્યક્તિઓમાં એવી બાબત દોષ છે કે પહેલાં તો તેઓ બધું પ્રશંસા (સ્તુતિ) કરી લે છે અને તે પછી એટલી હદ સુધી કે એની કોઈ મર્યાદા જ રહેતી નથી ત્યારે સ્તુતિ બાદ એક એવો દુર્ગુણ જતાવશે કે સ્તુતિનો મહેલ જમીન દોસ્ત થઈ જશે.

ત્યારે આજની કોઈની પ્રશંસાનાં ફક્ત બાધિયા બેસે છે ત્યારે એ કેટલીક વખતે મર્મી. ઓગળી જતો દોષ છે. જાણ સારું જોવા એનું સૌ કશું છે. ૧. પ્રશંસા અને ધીરે તો લાચ પાઈ નાખ્યા છે જાંબો તે બધું દરજીની જ જોઈ શકે. વધુ ગુણાળી અને મોંએ દસમુખે લાગતા બી જોવા તો રાત છે પણ પતે જ્યાં લ મગાય છે.

પદ્યોને દોષ ૧ પહેલાં તો એને ખૂબ માથે ચડાવ્યો પણ પછળથી એક એવી વાત કહી દીધી કે માથે ચડાવ્યા ઉપર પાણી જ ફરી ચડ્યું કોઈની સ્વ જ્યાં અને પ્રશંસા કરશે તો કહશે એવો તો સ્વચ્છ રહે છે કે એના કામ તો નરું જમણાની પાંખો ૧ જોઈ શકે. એક પણ માખી એના ઉપર બસતો નથી ધૂળ-માટીની એક ૨ / દેખાશે નહીં કળા શબ્દ તો નામ નિરાત ૫ નહીં લાચ. રોજ એ વખત ન્હાય છે અને જન્મે વખત કપડાં બદલે ૭ ૧ મુ જાણથી બાદમાં સ્વચ્છ રહેવા જતાં પરમાં એ તળ-તળ

દિવસના વાસાગ્રેય સાક કરતો-કે કરાવતો નવી ઘરમા મુન્દેલથી અહવાડિયામા એક વખત જાકુ કાઢતો હશે " લ્યો, બેઈ લ્યો, પ્રશસા કરનાર એને લઈ આવ્યો ને ધનનળ ઉપર પહેલા સાગ મળેલા અવજાની વાન પલગારી અને માર્થો ધક્કો તે સાગીએ પ્રશસા ધળમા લાળી મઈ

મને વતનઅનુભવ છે એટલાઈ આવ્યા અને દોઈ એક ગેડ અ ગે વાતચીત દરમ્યાન મોટા " શુ ગેડ છે, લક્ષની તો એમના ઉપર પ્રભુરૂપે પ્રસન્ન થયા છે પેઢીઓવી એણે મંદી જ વામ કર્યો છે ચાર ચાર તો મોટા છે કસડતા, દિલી, મુળઈ જેવા મહેંગા મોટા દુનનો આવે છે, પાચ પુત્રરતો છે અને એ બધાય ડમમ્મીની ડામા નિપૂન છે ધરમા પ્રેમ પણ સાગ છે ભકુ ધર છે અને ધરમા કર્મી જ ખટપટ નથી ભધા ભાઈઓ એક ખીજા માટે મડી છૂટે છે પેમે ધણો પણ ઉદાગતાનો અભાવ છે સમાજના કામ માટે કઈક લેના જઈશુ તો દસ તો અક્કર-ધક્કા અવડાવમે અને અ તે આદ ના મુણવી દેમે પોતાના વિહાર પાછળ તો હળરે ફેડી દેમે પણ ધાર્મિક કાર્ય માટે તો મો રૂપિયા પણ કાઢશે નહી "

સપતિ અને સપતી પ્રશસા ગાઈને ગેડ પ્રત્યે ફેટલી પ્રીતિ જગવી હતી અને વ્યકિતવની છાપ પાડી હતી, પણ પાછળના વાક્યે એના ઉપર પાણી કેળવી નાખ્યુ જ્યારે કાઈ વિદ્વાનની મૃતિ કહેરો " અહા, ફેટલા વિદ્વાન છે એ ! મોટા-મોટા પ્રોફેસરો પણ એમની સામે કાઈ ચીજ નથી; સંસ્કૃત તો એટલા બોલી શકે છે પ્રાકૃત ઉપર સારો કાબૂ છે વ્યાકરણ, સાહિત્ય , કાવ્યનો અંદાજ ખૂણો બાઝી રહ્યો નથી કે જ્યા એમણે સ્પર્શ ન કર્યો હોય દર્શન અને ફિલસૂફીમા ખૂબ જિઝ ઊતરી છે એમની પ્રતિભાને બેઈ દગ થઈ જવુ પડે છે બલે કે સાક્ષાત સરસ્વતીના પુત્ર જ ન હોય " પણ છેલ્લે હેશે " વિદ્વાન તો પૂરા છે પણ વ્યવહારકુશળતાનો અભાવ છે ત્રણ પૈસાનુ ડાડ લખજે તો એ પૈસા પણ હિસાબમા લખશે " વિદ્વાનની પ્રશસા કરી જે પ્રભાવ પાડ્યો હતો પણ છેલ્લા વાક્યે એ પ્રભાવને સમાપ્ત કરી દીધો આ છે ગુણ દોષ-દષ્ટિ, જેમા આદમી પહેલા ગુણો ગાય છે પણ આખરે એક એવો દોષ બતાવી દે છે કે જેથી સારાએ ગુણનો પ્રભાવ સમાપ્ત કરી નાખે છે

આવી વ્યકિત જ્યારે કાઈ નેતાની વાત કરશે તો હેશે " અહા, શુ એમનો પ્રભાવ છે ? જ્યા જિભા થાય છે, વગર બોલાવે પચાસ-સો આદમીઓ આ રી જિભા થઈ જાય છે, સારાએ સમાજ ઉપર એમનો પ્રભાવ

છે એક ઇશ્વારએ કમરો આઢમીએ જાન દેવા તૈયાર થઈ જાય છે હવે એકઠો કરવો હોય તો એમને સાથે લઈ જાઓ. જ્યાં કાઢીની ખાસા નદી હોય ત્યાં ચેલીઓ ભરી-ભરીને લઈ આવશે. એકવાર પૂરમરતો માટે સભ્ય મોજવામાં આવી પૂરા ફસ વહતા હતા. બધાએ એક-એકથી વધીને આવણે. ક્યાં પણ કાઢીના ખિસ્સામાંથી એક પૈસો નીકળ્યો નહીં આખરે આ મહાસભ્ય ક્રિયા થયા કે ફક્ત પાંચ જ મિનિટમાં જ નરો ઇશિયા ખણખણતા બહાર નીકળી આવ્યા. સ્ત્રીઓએ તો પોતાના દાગીના ઉતારી-ઉતારીને ફેંકી દીધા. સમાજ ઉપર તો એમને આવો સુદર પ્રભાવ છે પણ ઘરમાં ખિસ્સી બની ત્યારે શ્રીમતીજી તો માયાના મળ્યા. આ એક કહેરો તો પેલી ચાર વરમજરમ સભજીવશે. જસ ધોવાઈ મથોને બધા પ્રભાવ ! નેતામીરીના રુઆબ જમાવ્યો અને એમની ધૂળ પણ કાઢી નાખી.

આવા યુલુ-રોષ દષ્ટિ ધરાવતા કાઈ આઢમીને તમે કાઈ તપસ્વી સ ત જાણે પૂછીશો તો કહેશે કેવા એ તપસ્વી છે અમારાથી તે એક ઉપવાસ પણ થતો નથી પણ એ તો બાઈ વીસ ત્રીસ ખેતી કાઢે છે પાછી એમાં કાઈ જાનની ઉલ્લુપ નહીં ત્રીસમા ઉપવાસને દિવસે એમને જોશો તો એમના ચહેરા ઉપર જસ પ્રસન્નતા જ દેખાશે. જાણે કે એમને એની ખમર જ નહીં હોય કે એમને આજે ત્રીસમો ઉપવાસ છે આવા તપસ્વી શોખી નહીં જરૂર. આ તો થયો એનો જીજ્ઞાસુ પણ, હવે જોઈ શ્યો એનો જીજ્ઞાસુ.

આટલું તો તે કહે છે પણ મન ઉપર પૂરો કાબૂ નથી. સરીર તપમાં રહે છે પણ મન તો ખાવામાં રહે છે તપની સાથે તેને સેસ્યા પણ જોઈ નથી. નાની એવી જૂસ થઈ કે જસ એ તો અમારા જ વિખેરશે. આત્મા શું આવા તપની પવિત્ર થતો હશે ? તપ શું છે એ ફક્ત જૂખો મરવાનું છે !

હા તો યુલુ-રોષ દષ્ટિ જેઓ ધરાવતા હોય છે તેવા આઢમીએ પણ જોખમી હોય છે એના થકી થતી પ્રસન્નતાથી પણ સાવધાન રહેવું પડે છે પહેલા તો પ્રસન્નતા પુષ્પો પાથરશે અને પાછળથી એક / પ્રદાર એવો કરશે કે એ પુષ્પો ક્યાંય જાય જશે અને આવેમો-જામેમો પ્રભાવ એક જ મિનિટમાં માટીમાં બળી જશે.

આત્મ-દષ્ટિ

આત્મ દષ્ટિનું બીજું નામ મરોત-દર્શન, આ દષ્ટિ દ્વારા સાધક

પોતાને જુએ છે બહારનું જોતાં-જોતાં તો સારુ ય જીવન વીતી ગયું. પણ જરા અંદરની તરફ પણ જોઈ લ્યો બીજાના ગુણ-દોષ તો ખોળ્યા પણ કદી પોતા લાણી જોયું કે મારામા કયા ગુણદોષ છે ? બીજાના ચોપડાઓ તો તપાસ્યા પણ પોતાનો ચોપડો ખોલીને કદી જોયું ? કુશળ વેપારી પ્રતિદિન પોતાનો ચોપડો તપાસી જાય છે, બીજાના ચોપડા જોનાર-તપાસનાર વેપારી આજ સુધીના ઈતિહાસમા કદી સફળ થયો હોય એવું દેખાયું નથી હા, તો બીજાના દોષો તરફ નહીં પણ પોતાના દોષો લાણી પણ આખોતે વાળી જુઓ તો ખરા બીજાના દોષો જોવા પાછળ તો મનુષ્યની આખો ગીધ જેવી તેજ ખની જાય છે, પરંતુ પોતા લાણી જોવા માટે તો એની પાસે માખીની આખ પણ નથી

દર્પણમા જ્યારે આપણે જોઈએ છીએ ત્યારે આપણું એ લક્ષ્ય હોય છે કે એમા પોતાનું પ્રતિબિંબ જોઈ મોં પર લાગેલા કાળા ડાઘને ભૂમી નાખીએ-ભૂછી નાખીએ તેવી જ રીતે આપણી દષ્ટિ અત્યુચ્ચ ખનવી જોઈએ આપણે આપણી ભૂલો તરફ દષ્ટિ દોડવતા થઈએ જ્યારે પણ કોઈની ટીકાના શબ્દો આપણા કાન સાથે અથડાય અને આપણું મન પણ એ ટીકામા લાગે ત્યારે તે જ ક્ષણે તમારા મનના વેગને થભાવી દો, એને પોતા લાણી વાળી લ્યો પછી મનને ઢહો કે બીજાનું નહીં, પોતાના દોષોનું ગીતા ગાઓ, પોતાની ભૂલોને જ જુઓ, એનું પરિમાર્જન કરો જ્યારે આવી અત્મ-દષ્ટિ તમને મળી જશે ત્યારે તમારું મન જાતે જ ઢહી જાડશે.

૨ એતન પોતે તૂ પાપી, પગના છિદ્ર ચિતરે ૨

નિર્મળ હેય કરમ કર દમ, શુ નિજ ગુણ અણુ નિતારે ૨

જેમ તેમ કરવા શોભા આપણા, આ જગ માહે દિખાવે ૨

પ્રગટ કહાવે ધર્મનો ઘોરી અતર લયોં વિકારે ૨

ભારતનો એક સત કટકું આર્મિક ઉપરની સીટીઓમા કહી ગયો છે ! એક એક શબ્દમા આત્માની આલોચના ખોલી રહી છે હું કોઈનીય નિદા શા સારું કરવા જાઉં ? મારો આત્મા પોતે જ દોષોના ભારથી દુઘાઈ ગયા છે. કવિનું મન પશ્ચાત્તાપનાં અશ્રુભિન્નુઓથી ભીંગઈ રહ્યું છે “ અરે, એતન, તું પોતે જ પાપી છે, પછી શા માટે બીજાના દોષો જોવા દોડી જાય છે ? જો હું શુદ્ધ ખનીને સાધના કરે છે તો પોતાના ગુણોના પાણીને સાફ કરી શકે છે અને જેમ તેમ કરીને પણ હું પોતાની સરસતાનું પ્રદર્શન કરવા

આ છે મદારની અગિયારી તુ સત જની તો છે પરતુ અજર તો વિકાર
અને વાચનાઓ થરી પડી છે

આ છે સાધકની આત્મ-આસોચનાથરી આત્મદષ્ટિ જેના વડે
સાધક પીગની નદી પશુ પોતાની જ આતોચના કરવાનું શ્રીયતો હેય તો
આસોચના કરે. જોન દરન એ માટે ના પ. તુ નથી પણ આસોચના
દેની હેય પોતાની કે જી ની ! એ જ સવાલ સામે આવે છે પર-આસોચ
નાથી તો તમે જીવનના દુઃખોમાં વધારા કે ગો અને અઆસોચનાથી
જીવનનું પમાજન કરી શકશો. જો દરન તો સ્વઆસોચનામાં વિશ્વાસ
ધરાવે છે સિધ્ધ પ્રમ કરે છે -

પ્રશ્ન—સાક્ષોચનાર્ણ મગ્ને ? બીજે કિં જળયદ ?

જવાબ—સાક્ષોચનાર્ણ માયા ત્રિવાણ મિચ્છા વૃક્ષવસસ્તાર્ય-મોક્ષ-
મગ્ન-વિગ્ધાણ વર્ણત સસાર વધનાળ ઉદ્ધવઈ કરેદ ।
ઉદ્ધુમાય જ મળયદ । વસ્તુમાય પઠિચ્છમે ય વં કીર્તે
અમાઈ દરધોમનુંસગ્ધેય જ જ વર્ણઈ । પુષ્પવદ્ધ જ વ
નિરુદ્ધરેદ ।

ઉત્તરાખ્યત બ. ૨૬ મ. ૧૫

આસોચના જીવનનું કલ્પજા છે સિધ્ધ આસોચના જી પ્રમ કરે છે
પ્રમો આસોચના હાલ આ આત્મા કયા સોધેતર મુલ્યને મેળવે છે ?
સિધ્ધતા મનની તિચ્છાસનુ સમાધાન કરતાં વીતરાગ હેવ દરમાવે છે આસો-
ચના આત્મામાં હેસા આમા નિધન અને નિધ્ય દરન સત્મ મરી ફેડી
દે છે આ મેક્ષમાર્ગમાં તિચ્છપ છે આપા નિધન અને નિધ્ય દરન
સત્મથી રાંત શુદ્ધ જીને આત્મા જનત સસારનાં બંધનેઆથી વિમુક્ત
જઈ તપ છે

હા તો સ્વ-આસોચના એ મેક્ષનુ પવિત્રુ છે ત્યારે પર-આસોચના
નરકના ખાંડ । અણી પદ્મો છે આસોચના એવી થવી જોઈએ કે આપણે
આપણા જીવનની કાળાસને પ્રમદ કરી ધાર્મ-સદીએ, એક કવિની નાચીની
લી રીચાના આસોચનાનુ આ જ રૂપ દેખાય છે -

૧ મતિદીન દીન દુષ્પદિગી પારી જુદિસ ઘડારો ।

રેડી મતિ મતિ રજો નાથ, જુમ અપમો દિ ચિદદ્ધ ચિદારો ॥

કારણ મે કીમો જુમ ઘરનારો ॥

આચાર્યશ્રી માધવમુનિજી મ ફરમાવે છે આચાર્યશ્રીએ પ્રત્યેક શબ્દમાં પ્રભુ સમક્ષ પોતાનું હૃદય જોલીને રજૂ કરી દીધું છે હું મતિહીન છું, વિશિષ્ટ પ્રજાનો મારામાં અભાવ છે દૈત્ય-ભાવ મારામાં ભર્યો પડ્યો છે અને સાધકનો તે ફક્ત વેશ જ મારી પાસે છે, સાધનના નામે ફક્ત વેપ-પૂજનને મેં પ્રોત્સાહન આપ્યું છે મારામાં આધ્યાત્મિક પ્રકાશનો અભાવ છે હૃદય ગુદામાં પાખો અધકાર છવાઈ રહ્યો છે

તો આલોચના કરવામાં સ્વદોષના દર્શનની કામના હોવી જોઈએ પાપની આલોચના થવી જોઈએ અને પુણ્યને છુપાવવું જોઈએ પણ આજે તે હિલરી ગંગા વહે છે દાનના ચિનાલેખો લખાય છે અને પાપને એ શિક્ષા તથા છુપાવાય છે

અષાઢી ઝગનમાં જ્યારે મેઘબર્ષા કાળા વાદળો ઉમટી આવે છે, ત્યારે એમની જોશીલી ગર્જના સાલળી મોર કળા કરવા નાચવા લાગે છે જ્યારે દુનિયાની આખો એની રગ-બેરગી ચિતરાવેલી પાખોને નીરબે છે ત્યારે મોરની આખો ક્યા હોય છે? એની આખો હોય છે પોતાના પગ તરફ જ એ પોતાની પાખોના રગભર્યા સૌન્દર્ય પર ગૌરવ કરતો નથી, પગ તુ પોતાના પગની કુરૂપતા ઉપર એનું મન રહી પડે છે તેમ દુનિયાની આખો તમારી તરફ હોય, હજારો મોઝે તમારી પ્રશસ્તિ-સ્તુતિ જવાઈ રહી હોય ત્યારે તમારી દષ્ટિ પોતાની છુરાઈઓ તરફ જ રહેવી જોઈએ પોતાના દોષો તરફ જ દષ્ટિ રહેવી જોઈએ

એક વિચારકે કહ્યું છે કે મનુષ્યે દોષદા બનવું જોઈએ દોષદા એટલે પોતાના દોષોને જાણી લેવા તે ખીજની પીઠ જોવી તો સરળ છે પણ પોતાની પીઠ જોવી બહુ મુશ્કેલ કામ છે તેવી જ રીતે આપણે ખીજના દોષો તો ધણી ઝડપથી જોઈ લઈએ છીએ પણ પોતાની આખે પોતાના દોષ જોઈ શકતા નથી સ્વદોષ દર્શનથી આપણને મોટામાં મોટો લાભ છે કે આપણે આપણી નબળાઈનું માપ કાઢી શકીએ છીએ એના સારુ જરૂર છે આપણે આપણી દષ્ટિને અત્યુખી બનાવતા ચર્ઈએ, પોતાને જ નિરખીએ અત-દષ્ટિ મેળવીએ આતર-સૌંદર્યને જ જોતા ધીખીએ

એક વખતની વાત છે શ્રાવણની રમણ વર્ષાએ પ્રકૃતિને નવું જ સૌન્દર્ય સમર્પિત કર્યું હતું ચારેય બાજુ લીલુછમ દેખાતું હતું પૃથ્વી અને પર્વતોએ લીલી આદર ઝોઢી હતી પર્વત-માળાઓમાંથી અકી-તહી

હસ-હસ નિનાદ કરતાં ઝરણાં વહી રહ્યાં હતાં. એવી પ્રકૃતિના ખોલે એ નાનકડી ઝૂપડીમાં આખ્યાત્મ-યોગી આનંદમનજી સ્થપનમાં લીન થઈને બેઠા હતા. એમને એક સિધ્ધ બહાર બીએ હતો પ્રકૃતિનું મનોહર સૌન્દર્ય જોઈ મુગ્ધ બની ગયો. આનંદમાં ને આનંદમાં એ બોલી બીડ્યો. મરુદેવ, જ્યાં પધારો જુઓ તો ખરા કે પ્રકૃતિનું કેવું મોહક સૌન્દર્ય છે આજે ? સાધનારત આનંદમનજીના હાને આ રબંદો અચ્ચવા. એમણે હાથ વાસ, અહર આવે બને બહીનું સૌન્દર્ય જુઓ. બહારનું સૌન્દર્ય તો જાનેક વાર જોઈ ચૂક્યા હોયે પણ હવે જરા અહર ડુબકી મારે ત્યાંનું સૌન્દર્ય જુઓ.

હા તો તમે પણ તેવી જ રીતે અહરનું સૌન્દર્ય જોતાં થીએ. તમે તમારી જાતને વધારે બને પરખ કરે પછી આમોઝનાના આજ્ઞા સંબંધે વધારા ઉપર કાંઈ અસર કરી શકો નથી તમે જો દુનિયાના સંકેતો પ્રમાણે જ ચાલો છો અને તમારી પોતાની કાંઈ જ દૃષ્ટિ નથી તો તમે તમારી શક્તિ ખોઈ બેસશો. આલોચનાના સંકેતો પ્રમાણે જ જો તમે ચાલતા રહેશો તો તમારી સ્થિતિ પેલા ધડિવાળના પે રહ જોવી ઉપર નીચે થતી રહેશે એટલે કે તમે તમારી મનની સ્થિતિને ખોઈ બેસશો. અમેરિકાના ભૂતપૂર્વ પ્રેસિડેન્ટ રૂઝવેલ્ટે પોતાના વિરોધીઓને જવાબ વાળતાં કહ્યું હતું કે જો હું મારા અંગે લખાવેલી આલોચના અને આશયોને વાચતો જ રહું તો આ કાપીલકમાં મારા માટે બીડું કાંઈ કામ જ નથી રહે સિવાય કે હું એ બધાવના જવાબ વાળતો રહું.

તો તમે અત્ર અત્રમાંથી કામ રાખવા માગતા હો તો વિરોધીઓની આલોચનાથી મજાશી નથી મુઝાશી નથી તમે આત્મરસ જાનો બને પોતા અહીં જ પોતાની દૃષ્ટિ ને વાળતાં થીએ તો આત્મ-દાનિવતે લહેરાવે સત્તર તમારી નજીક જ હશે.

જોન ઉપાધ્યક્ષ,
કાલ મુનર્ષ

માણસના મનમા હજારો ઈન્દ્રિયાઓ હોય છે મન તો એક વિરાટ સાગર છે, જેમા પ્રતિક્ષણ ઈન્દ્રિયાઓ રૂપી દહેંગ આવતી જ જાય છે પણ એ ઈન્દ્રિયાઓની લહેરોને રોકતા શીખો, એક વગર તો જીવન જોખમમા મૂકશે કદપના કરો કે તમે કયાક જઈ રહ્યા છો રસ્તામા ટેકસી મળી, ટેકસીને જોતા જ તમારા પગ મદ્દ ગતિ બની જશે તેમાય મુબઈની તો વાત જ ન પૂછો અહી તો ચાર ઝગલા ચાલતુ હશે તોય ટેકસી, ટ્રામ કે બસની રાહ જોશો બસની પ્રતીક્ષામા બસેને પછી અડધો કલાક નીકળી જાય અને પગે ચાલીને જવામા તો ફક્ત પદર જ મિનિટનો સમય લાગે તેમ છે, આજે માણસની પુરુષાર્થ પર શ્રદ્ધા જ સમાપ્ત થઈ ગઈ છે. શહેરોની વાત બાજુએ મૂકીએ તો પણ ગામડાના ખેડૂતો, જેઓ પહેલાં ૫-૭ ગાઉ તો હસતે મોઢે ચાલ્યા જતા હતા, તેઓ પણ હવે સાઈકલ રાખવા લાગ્યા છે

હા, તો ટેકસી બાગી કે તમારા પગ અટક્યા સંકેત મળતાં ડ્રાઈવરે ટેકસી થોભાવી તમે બેસવા લાગ્યા ત્યા જ પેલાએ કઈું કે બાઈ, તમે ખુશીથી એની શરૂા છો પણ મોટરને એક નથી હવે તમે જ કહો કે તમે મોટરમા પગ મૂકશો કે પાછા ફરશો ? તમને જો એ મદ્દમા લઈ જાય તો પણ શું તમે જવા ઈન્દ્રિયા ? નહી તમે એની મોટરમા બેસવાનો સ્વીકાર નહી કરો, કારણ કે તમે જાણો છો કે એક વગરની મોટરમા બેસવુ જોખમ ભરેલુ છે

આજના માણસોને ઈન્દ્રિયાઓ ઉપર નિગ્રહ (એક) નથી એટલા માટે જ તો અકસ્માત (એકમીડેન્ટ) થવા કરે છે સામાજિક અશાંતિનુ મૂળ તપાસો તો જણાશે કે એની અદર માનવ-મનની અનિયંત્રિત ચાહનાઓ

જ કામ કરી રહી છે એટલા જ માટે તો એક બાળુ ધાનના બજારમાં ધાન સડે ■ ન્યારે બીજા બાળુ એવા પણ માનવીઓ છે જમને બે ટક પૂરુ ખાવા પણ મળતુ નથી. એક બાળુ ધોમક લોધા પાસે વસ્ત્રોના ટૂંકા ભરી પામ્યા છે બહેનો પાસે એટલી બધી સાડીઓ છે કે તે વિચારતી રહે છે કે આ રંગની સાડી પહેરું કે તે રંગની ? ન્યારે બીજા બાળુ ભરતમાં એવી પણ ઓઓ છે જે પાસે સજ્જન ટાંકવા માટે પણ પૂરતાં વસ્ત્રો નથી. આરે એમની પાસે જ સ્વરા માટે બીજા સાગી કે વસ્ત્ર મુલાં નથી. આ વિષમતા કેમ આવી ? ન્યારે માનવીની વૃષ્ટિ અસીમ બને છે અને એક બાળુ વિપુલ સમૃદ્ધિ બોલે આપ છે તો સ્વચારત. જ બીજા બાળુ તેટલો ખાડો પાવે જ

હર ન જતાં આપણે મુન્દર્ષિને જ લઈએ એક બાળુ વિદ્યાભ્યાસ-આકાશને સ્પર્શતા બીજા-જેમાં ભરપોતી દારમણા બળી છે જેમાં લક્ષ્મીના પ્રિય પુત્રોના આવાસ રહે છે જેમાં ભરતો રેડિયોના સંગીતના મધુર સ્વરો વડે ગૂંજ રહ્યા છે ત્યારે બીજા બાળુ એવા પણ માણસો છે જેમને મક્કા નવા નામે વહેલુ ધાસનુ મૂંઝુ પણ નથી. ગામડાંઓમાં જમીનદારો પાસે એવી જમીન છે કે તેઓ એનો પૂરો ઉપયોગ પણ કરી શકતા નથી પણ કહેવે તો ભારત સરકાર જમીનદારી બને જમીનદારીને નામસેવ કરી રહી છે તેમ છતાં ૫ એક આદમી પાસે સેકરે વીધા જમીન છે ત્યારે બીજા બાળુ એવા એક ખેત છે જેની પાસે ચાર પેઠા પાળવા છાત્ર ચાર વીધા જમીન પણ નથી સાચુ કહેવામાં આવે તો ભારતનું આ ચી વ નદી પણ કલક છે એક તરફ ભોંકો રેડી માટે તલપી રહ્યા છે ત્યારે બીજા તરફ સોનાની ઈંચે જમીનમાં ઘટી રહ્યા છે

ન્યારે એક બાળુ ખાતિ સમૃદ્ધિ હોય છે અને બીજા તરફ ખાડો પડે છે ત્યારે નિમિત્ત રીતે જ કાનિની ન્યાયા બચાઈ બેઠે છે સમા / આખરે સમાજ છે બધાં માણસોને એક જ કોટિમાં મૂકી શકાય નહીં થોડી પશ્ચી વિષમતા તો કાયમ રહેવાની જ પણ એ વિરમતા અમુક મવાદામાં રહેવી જોઈએ. જેમ તો વિરમતા આપણી આંતરણીએ માં પણ છે મોઈ નાની છે તો મોઈ મોટી છે પણ જમતી વખતે બધી બેળી મોઈ તથા છે મોઈની સમાપ્ત જમવામાં બાધક થતી નથી પણ કલ્પના કરો કે એક આંતરણી ૫ કમ્પની મોઈ જમ તો ભોજનના બારે મોઈ પડશે. ભોજનમાં તો બધા ભારત

વામીઓએ સમાન રહેવું જોઈએ ભારતનું એક બાળક પણ ભૂખ્યા સંવુ જોઈએ નહીં

હા, તો તમે મનખાની દોડને સીમિત કરો અતિ સમૃદ્ધતા પરિણામ પણ બહુ ગંભીર આવે છે પેલો કુગો હવાનો સમ્રાટ કરીને જ ઉપર ઊડે છે પણ જે હવાએ એને ઉપર ઊડવામાં મદદ કરી, મનોરમ આકાશના ઉડવન કરવાનું બળ આપ્યું તે જ હવાનો સમ્રાટ જો મર્યાદા કરતા વધુ થઈ જાય તો ઊડાડનારી હવા જ એ કુગાની જીવન-લીલા સમાપ્ત કરી નાખે છે ખીજી તરફ લોટ (આટો) અને શાકમાં મીઠું નાખવું જરૂરી છે એના વિના રોટલા ફિકકા લાગશે અને શાકમાં કાઈ મ્વાદ નથી આવે, પણ એ જ મીઠું જો પ્રમાણથી વધુ નખાઈ જાય તો એનો મ્વાદ જ બગડી જાય છે, માટે અતિ સમ્રાટ અશક્તિને જ નિમત્તે છે

તમે ટ્રેન અથવા ટ્રામમાં મુસાફરી કરો છો પણ તમે જો બિગ્તરે ફેલાવી ચાર આદમીની જગ્યા રોડો લ્યો તો સઘર્ષ જરૂર થવાનો જ ચાર આદમીની જગ્યા રોડો પોતે એકલા જ બેસવું એ કાયદા વિરુદ્ધ છે, તેમ ચાર આદમીઓના રોટલા ઉપર પોતે એકલો જ અધિગાર જમાવી બેસે તો શું એ કાનૂનસભત ગણાશે ?

ઈચ્છા પર માણસનો અધિકાર રહે છે ત્યાં સુધી તો કોઈ ચિંતા નથી પણ માણસ ઉપર બ્યારે ઈચ્છાઓનો અધિકાર થઈ જાય છે ત્યારે સમજી લ્યો કે ગાડી પાટા બહાર છે ધવલ રોડની તૃણા બ્યારે મર્યાદાથી બહાર મઈ ત્યારે એણે શ્રીપાલને સમગ્રની શીતળ આગમાં ધકેલ્યો હતો એવું દિવસ એવો પણ આવ્યો કે શ્રીપાલની હત્યા માટે એ બ્યારે આગળ વધ્યો, તો શ્રીપાલ તો બચી ગયો અને ખુદ ધવલ રોડની જ જીવન-યાત્રા સમાપ્ત થઈ ગઈ ધવલ રોડની હત્યા કાણે કરી ? કહેવું પડશે કે ધવલ રોડની તૃણાએ જ એની ઇહલીલા સમાપ્ત કરી ધવલ રોડની ઉમર ધણી હતી એ જિંદગીના સાઠેક વર્ષ પાર કરી ચૂક્યા હતા, તો ખતુ એની તૃણાને પાર ન આવ્યો, જેમ જેમ મૃત્યુદાઢે પહોંચ્યો ગયો તેમ-તેમ એની તૃણા વધતી જ ગઈ શરીર વૃદ્ધ થઈ જાય છે પણ ઈચ્છાને વૃદ્ધાવસ્થા કદી આપતી નથી એટલા માટે ભારતના સત્ત્વ અવિસરદાસ કહે છે

તુળ્ણા તૂ ન ગઈં મેરે મન સે ।

પાકે કેસ જન્મ કે સાથી જ્યોતિ ગદ્દ નૈનન સે,

પગ ઘાટે, કર કંપન છાગે કાજ ગદ્દ છોકનસે
 યે તુષ્ણ ! તુ ન ગદ્દ મેરે મન સે ॥

એક સત કવિ બોલે છે મારા શરી ની બધી શક્તિઓ એક પક્ષી
 એક વિદ્યુત સર્પ રહી છે જળપ્રચુના સાથી જાણ ત્યુ પાકી ગયા છે એક
 દિવસ એવો હતો કે ત્યારે કાળી કેસવાળી કાળા લમરની પેઠે ઠિરની
 શાબ્દમાં વૃદ્ધિ કરતી હતી. આજે માંદીની જેમ એ શ્વેત સર્પ ગયા છે
 આંખોની બ્યોરિતિ પણ વિદ્યુત સર્પ રહી છે ને આંખો વડે પહેલાં નાની
 સોય પણ એક જ સંકન્ડમાં પરાંતી રાહતો હતો. આજે સમો પુત્ર પણ પાસે
 આવે છે ત્યારે પૂછવું પડે છે કે ઠોણ છે? ને પગ વડે હાથમાં વીસ-વીસ
 માઈલ ચાલી બેતો હતો. આજે ધરનો દરવાજો પણ ઓળખાતો નથી. સૌને
 માપણ આવે છે પણ રી તુષ્ણ ત્યારે કેસો ગળગળો છે શરીર જરાને
 લીધે જાગે જાને છે ત્યારે તને સુવાની આવી રહી છે

માથુસ પેસા વડે તુષ્ણને શાન્ત કરવા માગે છે પણ પેસા વડે તુષ્ણ
 સમાવવાનો પ્રયત્ન તેવો જ છે જેવો કે પેટ્રોલ વડે આગ લુગાવવાનો. ફિન-
 ચાન્ડ પ્રતિહાસમાં આજ સુધી પેટ્રોલથી અગ્નિ હદી છુટ્યો નથી તેમ પદ્મ
 દ્વારા માનવ-મનની તુષ્ણ સમાપ્ત થઈ નથી. એ વિચારો કહ્યું છે કે
 તુષ્ણનું માથુસની આંખોને કાં તો સતોષ દારણે અથવા તો પક્ષી મચ્છા
 સુની મારી.

સુખ પેસા મગતું નથી. કારણ કે પેસામાં સુખ હોત તો તીર્થ
 અને સંસ્કૃતિ એવો જાગ ન કરત. આ તરફ તમે પેસા વડે કાંઈ પ્રયોગ
 વસ્તુ મેળવી શકતા નથી પેસા વડે હાલિન્ટન પેન ખરીદી શકાશે પણ
 પેસાથી લેખન-કળા નહીં ખરીદી શકો. પેસાથી તમે આમ ખરીદી શકો.
 પણ પેસાથી આંખ નહીં મેળવી શકો. પેસા વડે તમે પગચાલુ-જૂદ ખરીદી
 શકો. એ પણ પેસાથી પગ તો નહીં જ પેસા તમને રોટલો આપશે પણ
 એના વડે સુખ કદી ખરીદી શકાશે નહીં તો પક્ષી માનવ સા ચાતુ હાથ
 સિધ્ધિ એની પાછળ પડ્યો છે ?

પેસા વડે માનવ પોતાની આબજાને પૂરી કરવા માગે છે પણ તુષ્ણની
 ખૂંત પેસા કરી જ શકતો નથી. હા સતેષ તુષ્ણને જરૂર રાંત કરી શકે
 છે જેની તુષ્ણ વિશાળ છે એના માટે સપ્તિ સદા અપ્પ જ રહેશે. એ
 લાઈ પુરાંપ બધા દેવા લગિા અનુભવ સંભાવતા કહ્યું કે એક અગ્નિ
 સપ્તિસપ્ત હતો. એ લાઈ એને મળી આત્મા નીજે જ દિવસે એમણે

જાપાના વાચ્યુ કે એ સમજને જોળી ખાઈને આત્મહત્યા કરી રિપોર્ટના લખ્યુ હતુ એના ટેબલ ઉપરથી એક ચિદ્રી મળી જેમા એણે પોતાની આત્મહત્યાનુ કારણ ખતાવતા લખ્યુ હતુ કે મારી સમસ્ત સપત્તિ બરબાદ થઈ ગઈ મારી પાસે ફક્ત બે ફરોડ પૌડ સિવાય બીજુ કાંઈ બચ્યુ નહોતુ એટલે લાચાર થઈને હુ આત્મહત્યા કરવા તૈયાર થયો છુ

એના માટે બે ફરોડ પણ ઓછા હતા જ્યારે ભારતીય સત માટે બે રૂપિયા પણ વધુ છે, એટલે જ તો એ એનો પણ ત્યાગ કરી અકિચનવૃત્તિ ધારણ કરે છે મહાત્મા ગાંધીએ એકવાર કહ્યુ હતુ કે “ જેને આવશ્યકતા પ્રમાણે મળી ગયુ છે, છતાં એને સતોષ નથી તો સમજવુ જોઈએ કે એ આદતનો ગુલામ છે અને વૃત્તિની ગુલામીથી વધીને બીજુ કાંઈ ગુલામી નથી ” એક લિખારી છે, બે રોડી માટે ઘેર ઘેર ભટકે છે કપાયથી સૂકો રોટલો પણ એને મળી જાય તો તેથી એ સતોષ માને છે રાજી થઈ સો-સો આશિર્વાદ દેતો જશે જ્યારે અમીર-ધનવાન મીઠાઈ અને મુરખો ખાવા છતાં પ્રસન્ન નહી થાય દિવસે એને એન નથી, રાત્રે એની આખોમા સુખની નિદ્ર નથી કારણ એને સતોષ નથી

આજે ફકીરોમાં તમને સતોષ જેવી ચીજ જોવા મળશે, જેની પાસે પૂરી સાધન-સામગ્રી પણ નથી તો પણ એમના મો પર ચમકે છે-પ્રસન્નતાની રેખા છે ત્યારે બીજુ બાબુએ લાખો મઠી, કરોડોની સપત્તિ હોવા છતાં પણ મનમા એક પીડા છે-રોગ છે, મો પર આતંકનુ ચિન્હ પણ નથી

એક ફકીર એક શહેરમા આટા મારી રહ્યો હતો શ્રીમતોના વિશાળ પ્રાસાદો પાસેથી ખસાર થયો ત્યારે એણે એક અવાજ કર્યો કે, “ ધની લોકો, બે તમારા હૃદયમા સતોષ હોત અને અમ લોકો (લિખારીઓ)મા આત્મગૌરવ હોત તો સસારમા સ્વર્ગ હોત બીજા ભાગવાની પ્રથા જ રહેત નહી. પણ સત્ય તો એ છે કે ધનવાનોમા તો સતોષવૃત્તિ નથી તેમ લિખારીઓમા આત્મગૌરવ જાગ્યુ નથી માણસને કાલનો ભય સતોષ લેવા દેતો નથી. એના મનમા ભય છે, કે બે મારી પાસે નહી હોય તો કાલે હુ ખાઈશ શું ? જેના મનમા દાન દેતી વખતે કાલની ચિંતા છે તો સમજવુ પડશે કે એને પોતાના અસ્થિમ લાવિ ઉપર વિશ્વાસ નથી અને એણે પુણ્ય અને પાપની વ્યાખ્યા ઉપર ઠીક રીતે વિચાર જ કર્યો છે

જુઓ પેલો ઝેરી કણ્ઠીધર, જેને કાઠપણુ જ્યારે ખાવાનુ મળતુ નથી તો એ ફક્ત હવા ખાઈને જ પડ્યો રહે છે તો પણ એના દેહમા દુર્ગંધ-

તાનું નામ નથી. પેતો વિશાળ કાચા ધરાવતો જગરાળ કક્કા સુકું પાસ જ આવે છે બહામ અને સિંચાના દક્ષવા એને મળતા નથી પણ તમારા ધરમાં તે બહામ-પિત્તાના દક્ષવા જો છે તેનિક પદ્ધતીનું પણ તમે સેવન કરો છો શું તમારામાં સક્રિય વધારે છે કે પેશા સુકું પાસ ખાનાર દાથીમાં ? (સભ્યમાં દસાદસ)

એ નિશ્ચિત છે કે દાથીની સક્રિય જોડે માનવ-સક્રિયની તુલના કેમ કરી શકાય ? એની સક્રિયનું એક માત્ર કારણ છે કે તે પેતાના ખેરાકની સાથે વિદ્યામીન પણ મેં છે તમે વિચારો છો કે વિદ્યામીન તો અમારા આવ પદ્ધતીમાં વધુ છે પણ દાથીના ખેરાકમાં જે વિદ્યામીન છે તે એ બી. બી.ના નથી પણ સતેાનું વિદ્યામીન છે તમે એ બી. વાળાં વિદ્યામીન તો લીધાં છે પણ સતેાનું વિદ્યામીન તમારી પાસે નથી જે દાથીને તે જન્મમાં જ મળે છે માટે સપ્તિની આદ્ય એ જ તો તમને ચિતિત કરી મૂક્યા છે એટલે જ્યાં આદ્ય છે ત્યાં ચિત્ત અવસ્થા છે જ

ચિત્તાથી જીવાનો ઉપાચાર

કેવે પ્રશ્ન એ છે કે સતેાના લાવવે કેવી રીતે ? પેતાની ઈચ્છાઓ ઉપર એક મૂકવા માટે તમે તમારાથી નીચેનાઓ તરફ જુઓ તમે અવર આધિક રીતે પવત છો અને પૂરા પ્રયત્ન કરવા છતાં તમને સજાના સાંપની નથી અર્થાભાવની ચિત્તા નિરાત તમારા પેટો કરે છે તે તેવી રિધિમાં તમે તમારી ન તર એ લીધો બહુ લઈ જાઓ કે જેમને મેં દેહ પૂરું પૂ આવાનું પણ મળતું નથી સ્વારે સાંપડે છે તે સંખ્યા-દાથીની ચિત્તા જ જોને સાંજે આવતું મળે છે તે આવતી કાલની શરીરો પ્રશ્ન જેમની સામે છે

તમે જ્યાં રહો છો તે ત વાતવરણને જરા મ બીરતાપૂર્વક જુઓ તે તમને જોને વ્યક્તિઓ એવી મળશે કે જેમની આધિક ચિત્તિ તમારા કરતાં પણ વધુ નજીક છે તમે જેમને જોશો તે તમારું મન એક નવની યદન જામવડા વિદ્યાનાં વાદળાં દરી તા અને તમે પેતાને નિઃશ્વસ સદ્ય તેઈ શક્યા પછી તમે જો તમારી તુલના નિઃશ્વસની સાથે કરવા મેસશો તે નિઃશ્વસ નવની પુનમાં તમે મુક ઈને કહો જની ત્રીજા જો પછી તે તમારા હિતન લાગતું પણ બની ત્રીજા માટે ચિત્તાથી પિસ્યમિનીથી મૂકા મયા માટે તમા તમા થી નીચે ત તરફ જુઓ

એક વખતની વાત છે શેખ શાદી બહુ બીડલરી ગભીર ધડીઓ પસાર કરી રહ્યા હતા શેખ શાદી કાન્સીના પલુ મોટા શાયર હતા પણ તમે જાણો છો કે સરસ્વતી અને લક્ષ્મીને તો અણખનાવ છે જ શેખ શાદી ઉપર સરસ્વતી તો પ્રસ્ન્ન હતી, આજે પણ એમની શાયરી દિલને હલાવી દે છે પણ લક્ષ્મીએ એમના હાથ કદી ખટખટાવ્યા નહોતાં

એક વખત તો તેઓ એવી તગ સ્થિતિમાં આવી ગયા કે પગરખા ખરીદવા જોડલા પૈસા પણ એમની પાસે રહ્યા નહીં હદિતો દિવસ હતો. ગામના નાના-મોટા સૌ નવા પગરખા પહેરતા હતા. પણ શેખ શાદી કાન્સીના તે શાયર, પોતાના લાગ્ય ઉપર આસુ વહાવી રહ્યા હતા એ પણ એક તસીબ છે કે ગામનો માગણિયો પણ આજે નવા પગરખામાં હતો પણ તેઓ પગરખા ખરીદી શકતા નહોતા વિચારોની આ ઉધણ-પાથણમાં તેઓ નહાઈ રહ્યા હતા તેઓ જિન્દગીથી કટાણો ગયા એમનું હૃદય આવા છવન કરતા મૃત્યુને ખીત કરવા લાગ્યું અને એને આશ્વિનન કરવા માટે તેઓ ચાલી નીકળ્યા પોતાના લ અને દોષ દેતા જેવા આજળ વધ્યા કે રસ્તે ચાલતા એક લૂલા તરફ એમની નજર પડી એના બન્ને પગ હીક નહોતા અને એ લગડાતો ઘણી મુશ્કેલીથી રતો પસાર કરી રહ્યો હતો એને જોતા જ શેખ શાદીની વિચારધાગએ પટ્ટો ખાધો તેઓ ખુદનો લાખ લાખવાર આભાર માનવા લાગ્યા એમની ચિતાઓના વાદળા વિખેગઈ ગયા અને પ્રસ્ન્નતાનો સૂર્ય પ્રકાશી જોઈયો એમણે ગિયાયુ, અને પગરખા ન મળ્યા, પણ મારા બન્ને પગ તો સહીસલામત છે જ્યારે પેલા વિચારને દોહ જ દાગ છે

હા, તો જ્યારે-જ્યારે તમારા માનસમાં ચિતાની કાળી રેખાઓ ઘેરાઈ આવે અને કુખના વાદળા ટૂરી પડે તો તમે નીચે જોજો નીચે જોવાના મતલબથી ભૂમિ જોવાની નથી પણ તમારા જગતા પણ વધુ નજણી ઝિંધતિના લોકોને જોજો ગરીબી ગરીબના મનમાં એક પ્રકારનું ફલકાપણ લાવે છે. કારણ કે સમાન કુખીઓ વચ્ચે પારસ્પરિક સહાનુભૂતિના તાર જણાઈથી જોડે જ્યારે એ દુખી જનો વચ્ચે ઈર્ષ્યાની હરીકાઈ જામને કુખી અગર કુખીવાને જોરો તો એના મોઝેમાં તો સહાનુભૂતિના ન્વર નીકળશે પણ સુખના પારણે જુતતી એ વ્યક્તિઓ વધી એક બીજાને પ્રેમથી જોઈ શકતા નવા તેઓ અકાર અને ઈર્ષ્યોની આગમાં બળી જશે મૂંઝા અગર મહેલ બાણી જોરો તો પીડા અને વ્યથામાં એ દુખી મરશે અને ખીન જ ફાઈ મૂંઝાને જોશે તો હમદર્દીના એ મધુગ જેલું કંઈ

હા તો તમે આધિક અભ્યાસની ચિંતામાં હો તો પણ નીચેનાઓને જુઓ. કેટલાક કુપુત્રની ચિંતામાં જળાઈ રહ્યા હોય છે. બેટો તો મળ્યો પણ તે તમારી આરાધના દીકરી રીતે પાલન કરતો નથી એનાથી તમને તિરસ્કાર અને અપમાન મળે છે તમારું મન એના ત્ર્યે વૃણાથી—તિરસ્કાર થી ભરાઈ બિટપુ છે અને એથી તમારું હૃદય બોલી જાય છે કે આવા પુત્ર કરતાં પુત્ર ન મળ્યો હોત તો શું ખોટું હતું ? આવી ચિંતાના ઘેરા અધારા વખતે તમને દશરથના ધરનું સ્મરણ થઈ આવે છે રામ જેવા વિનયી પુત્રને ખમી દશરથ શા ન ધન્ય બની ગયો હતો. રામે પિતાની પ્રતિજ્ઞા સારુ અર્ધાખાનું સિંદુસન પણ તજી દીધું. આરે તમારો પુત્ર તમારી આરાધના છતાં બે પૈસા છોડ્યા તરફ નથી તો તમ ખી નઈ જાઓ છો. પણ અહીં તમે શૂંચ કરી રહ્યા છો. આવા સમયે તમે તમારી સ્મૃતિને દશરથના ધર પરથી ઉઠાવી થઈ પુત્રરાધના ધર ઉપર થઈ જાઓ. કૌરવકુળના સદાચર કુર્મોધનને માફ કરો જેની પાછળ આમે રાજા પુત્રાદ્રે સો વખત આસુ વગાડ્યાં હતાં. આવા સમયે કસને માફ કરો, કૌશિક અને ઔરજએળના ઇતિહાસને સ્મૃતિ પૂર પર લાવો. આ જ પુત્રને કારણે તેમના પિતાએ કારામંદી અધારી કાઢીએ મળી હતી.

આરે આ દુર્જનિયો ઇતિહાસ તમારી નજર સામે આવશે ત્યારે એ વિચારી ખુશ થઈ જશે કે કુર્મોધન કરતાં તો મારો પુત્ર માખનલો મારો છે. જામે એ પૈસા ન આપે પણ કેટલિક કસની જેમ એણે મને કાશ-મુદમાં તો ધીક્યો નથી. તમે જોશો કે આમ કરવાથી પુત્ર પ્રવેશે તમારો રાજ એતલો થઈ જી મુલાલાવ પ્રેમજાનમાં બહુસાઈ જશે. એમાં કોઈ આશ્ચર્ય નથી રહે કે પ્રેમ તમારા ધરના ઉત્તમ વનને વળી પાછું લીધુંજામ કરી મુકશે.

આવી જ રીતે તમે તમારી પત્નીથી હેરાન છો. એના કડું રરજાવના લીધે રોજ કથ-કથાસ થયા કરે છે અને તમે વિચારો છો કે આના કરતાં તો દીકરા થઈ મેરી મારી પણ આમ ઘેરથી નામી નઈ દીકરાને પ્રવેશ અહીં પણ આધ્યાત્મિક અનુદ મેળવી શકો તો નથી. સરિખ તો વીરોત્તે પશ-મારમ છે. જામે એનો ના.

હા તો આવા વખતે તમારી નજર ઘડે છે રામાયણના અષ્ટોખાંડા ઉપર. એમાં વનવાસ ત્યાં મળ્યો છે. સમને, પણ સતી શુક્રાચરી સીતા પણ

વનની ભીષણ યાતનાઓ સહેતી-સહેતી પતિની જોડે-જોડે વને-વને ભટકી રહી છે કાટા અને કાકરાના કબોચને પણ એ હસ્તે મોઢે ઝીલી લે છે. વનવાસ મળ્યો હતો રામને, સીતાને નહીં પરંતુ પતિ-સેવા માટે સીતાએ તો સ્વેચ્છાપૂર્વક વનનો રાહ લીધો હતો પછી સીતા સમી પત્ની પામીને રામને સારુ જ ગલ પણ અયોધ્યા યાત્રા તો એમાં શુ આશ્ચર્ય ? હા, તો તમે વિચારો છો કે સીતા રામને સારુ અયોધ્યાનું વૈભવભર્યું સુખ તથા શકે છે વન-વગડાના અસીમ કબોચ સહન કરી શકે છે તો મારી આ સીતા (પત્ની) મારા સારુ નહીં સહી શકે ? અને તમારી ખીજ તો વધતી જ જાય છે

પરંતુ આ ખીજનું કારણ છે તમે જુલ લેરેલી પાત્ર-વરણી કરી છે. રામાયણનો અયોધ્યાકાંડ બંને તમારી સામે રાખો, પણ તમે જરા આગળ વધી ગયા એની પ્રથમ લીટીઓ વાંચો કે ન્યા કૈકેયીના પુત્ર-મોહને લીધે પતિના પ્રાણ સકટમાં મૂકાયા છે, દશરથના સર્વ સ્વપ્નો ભાંગી પડ્યા ક્યાં તો તેઓ રામના રાજ્યાભિષેકનું સોનેરી સ્વપ્ન નિહાળી રહ્યા હતા, રાજ-મહેલ જ નહીં, પણ સમસ્ત અયોધ્યા નગરી સુખના સ્વપ્નામાં હતી, પરંતુ પૈત્રી એક સ્ત્રીએ સર્વના આનંદમાં એક ક્ષણમાં ભગ પાડી દીધો, દશરથના જીવન-મરણનો પ્રશ્ન પેદા કરનાર એ નારી હતી.

હા, તો આવી સ્થિતિમાં તમે તમારી પત્નીની તુલના સીતાથી નહીં અપિતુ કૈકેયી સાથે કરજો, જેણે પુત્રના મોહમાં અધ જની પતિના પ્રાણની પણ ચિંતા ન રાખી આવી તુલના જ તમારા મનને શાંતિ પ્રદાન કરશે- અને અર્થાત દૂર કરશે તમારું મન જ બોલી બહાર, આ લાખ રીતે ખૂંટી છે પણ કૈકેયી કરતા તો સારી છે આવા વિચારો તમારા ધરની જે પ્રેમ મંગા સુકાર્મ ગર્ભ છે, એને ફરી પ્રવાહિત કરી મૂકશે માટે ચિંતાની ક્ષણોમાં મનને તમે નીચેના મેદાનમાં દોડાવતા શીખો એના માટે તમારે તમારી મનોકામનાઓ ઉપર એક મૂકવી પડશે ચાહના ટળી તો ચિંતા પણ તે જ ક્ષણે ટળી જશે અને તમારા મનમાં શાંતિ-સરિતા ફરી વહેતી થશે

પવિત્રતાની પ્રેરણા પાતા પર્વાધિરાજ પશુપત્નિના દિવસો ગાથી રહ્યા છે પશુપત્નિ પર્વનો સ દેશો છે કે અતરનો દીપ પ્રગટાવે આજનો દિવસ કહે છે તમારા હૃદયને માંગે મનની વૃત્તિઓને સ્વચ્છ બનાવેલા આ બધા માટે જ્ઞાનની મહાલ જગવવી પડશે. કારણ એવા વિના જીવનની બધારી રાત્રે તમે આજળ વધી શકશો નહીં.

જ્ઞાનના બધાંર છે જ્યારે જ્ઞાન પ્રકાશ છે તે એવા પ્રકાશ છે કે જેને તેજની અવસ્થા નથી તેમ નથી જરૂર વાહની. જ્ઞાન સ્વત પ્રકાશમાન છે એને બાંધ પ્રકાશની જરૂર પણ નથી. કુ તો કહીશ કે જ્ઞાનનો પ્રકાશ સુપ્રકાશ કરતાં પણ એક છે કારણ સૂર્ય તો ફક્ત દિવસના કાળમાં જ આપણા પાને પ્રકાશિત કરે છે જ્યારે જ્ઞાન દિવસ તેમ જ રાત્રના એક સરખા પળ બતાવે છે ક્યારેક તો વળી જ્ઞાન દિવસ કરતાં રાત્રે વધુ આજ્ઞાજી આપે છે એમ પણ કહી શકાય. કારણ દિવસની વિવિધ પ્રવૃત્તિમાં સહજ મન-જ્ઞાનપ્રાપ્તિ બહુ ઓછું પ્રેરિત થાય છે જ્યારે રાત્રિના સત વાતાવરણમાં મન જ્ઞાન-પ્રકાશની શોધ કરતું હોય છે તેથી કહેવામાં આવ્યું છે કે —

“યા મિથા સર્વે મૃતાનાં તસ્માં આપતિ સંયમી”

હો પ્રણીઓ માટે જે બધારી રાત્ર છે તે જ રાત્રીઓ માટે પ્રકાશથી જળદળની રાત્ર છે બીજી બાજુ સૂર્યના પ્રકાશ કેવળ આજવાળાઓને જ નહીં બાંધ વચરનાને પણ પ્રકાશ આપે છે.

જ્ઞાનના આપણે આ જા બનત-બનત કાળથી ભમીએ રહ્યો છે કુ ખતી બધારી રાત્રના હરો રો છે એને સુખનાં દેશન થતાં નથી ત્યારે મદા પુર જગતના મદાગર જીવનસાંનિનો સામો રસ્તો બતાવતાં કહે છે.

જાવન્તિ જવિજ્ઞાપુરિસા

સવ્વેતે દુક્ખ સમ્ભવા ।

—ઉત્તરાધ્યયન અ ૬

આ સસારના પ્લેટફોર્મ પર જેટલી અજ્ઞાન વ્યક્તિઓ છે એ સૌના ભાગ્યમા સુખની રેખા નથી ઘોડા ભડે સવા લાખ રૂપિયાનો હોય પણ એના ઉપર એસનાર સવાર અધ હોય તો તે લક્ષ્ય સુધી પહોંચી શકતો નથી તેવી જ રીતે ક્રિયા ચાહે તેટલી સુદર હોય, તો પણ સાધકના હૃદયમાં જ્ઞાનનો પ્રદીપ પ્રગ્વસિત નથી તો તે સત્યનુ દર્શન કરી શકતો નથી. આધ્યાત્મ પથ પર એ ચાલી શકતો નથી એટલા માટે આગમમા ક્રિયા પૂર્વે જ્ઞાનને આવશ્યક બતાવ્યા વીતરાગ દેવ કરમાવે છે “પદમ નાણં તથો દયા” સાધનાના ક્ષેત્રે ક્રિયાની સાથે-સાથે જ્ઞાનનું પણ મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે.

આધ્યાત્મિક જ નહીં બહુ જવાબદારિક ક્ષેત્રમા પણ જ્ઞાનનું પહેલું મહત્ત્વ છે વેપાર કરવા માટે પણ પહેલાં વેપારનું જ્ઞાન હોવું જોઈએ. કાપડના વેપારી પાસે ગજ અને કાતર છે પણ જો એને કાપડના બાવની ખબર નથી તો તે વેપારમા સફળ થઈ શકતો નથી તેલની પાસે ધાણીના બળદ, તલ અને મગફળી છે તેમ છતાં જો એને કાકરા અને મગફળીના ભેન્ની ખબર નથી તો એનો ભ્રમ વ્યર્થ જશે તેવી જ રીતે જ્યાં સુધી ધનિયમધર્મ તેમ જ આત્મધર્મનું જ્ઞાન નથી ત્યાં સુધી તે સાધનાનો રસ મેળવી શકતો નથી આ આત્માએ અનંત-અનંત જન્મ અજ્ઞાનમા વિતાવ્યા છે, એવા એવા ભવો ઠપાં છે જ્યાં ઉદરોત્ત અથાથ બતાવી ખવાય છે. આજે પણ સેકડો એવી જાતિઓ છે જે કોણેનાં રામનું બતાવી ખાય છે.

અજ્ઞાન પાપને જન્મ આપે છે તમે બચુતા હશે અમેરિકાની રેડ ઈન્ડિયન જાતિમાં એવો રિવાજ છે કે, સ્ત્રી તેને જ પોતાનો પતિ બતાવે છે કે, જેની મૂંપડીમા વધુમા વધુ માણસોનાં માથા લટકતા હોય સમાજમા પણ તેવા લોકો વીર અને પ્રતિષ્ઠિત ગણાય છે આફ્રિકાની જંગલી જાતિ-એનો એવો વિશ્વાસ છે કે કોઈના મથાં બાદ એની કબરમા જે વસ્તુ રખાશે તે મરનારને પ્રાપ્ત થશે આ અજ્ઞાન અહીં સુધી વધી ગયું હતું કે કોઈ રાજા કે સરદારના મરણ બાદ એમની સ્ત્રીઓ, સુલામો અને નોકરોને પણ મારીને કબરમા દફનાવવામા આવતા હતા જેથી રાજાને તે મળી શકે આ વિદબજીનું કારણ અજ્ઞાન જ બજાય છે

આ અજ્ઞાને કેટલા પાપકર્મ દરાવ્યા છે તમે સાલળશે તો કે પી

જરો. ઝોબી જાતિમાં દર વર્ષે થોડાક નોકરોને કેવળ એટલા માટે જ મારી નાખવામાં આવે છે કે મૃત વ્યાદસાહેને પરલોકમાં નવા-નવા જનુઓ મળતા રહે. આ થોડો મનુષ્યોની જોખરીઓ વડે પોતાનું ઘર ટકાવે છે અને એની ચોરી થતાં શુદ્ધ સુદા કરવા તેવાર થઈ જતા હોય છે. તે જાદી સુધી સંબંધિય છે કે ખદ્દાની મુશ્કેલીની માતાઓ દેવી અને દેવતાઓ ખસે ડાકના કરે છે એમની ખસેથી કંઈક માયના કરે છે જેમ આપણી માતાઓ ચડી-મડી અને જોગણીઓને મનાવે છે અને ડાકના કરે છે કે મારો દીકરો બી. એ. માં પાસ થઈ જાય, એને સારી નોકરી મળી જાય. પણ તમામ આપણા મનની નિર્જાળના છે શું દેવી અને દેવતાઓમાં એ ત્યાગ છે કે તેઓ સારું જામવા જૂરુ કરી શકે? જો એમનામાં ત્યાગ હોય તો સસારમાં કોઈ કુખી રહેવા નથી પડી તો કર્મવાદ જેવી કોઈ વસ્તુ રહેવા જ નહીં.

જેમ જીવનના કર્મસિદ્ધાંત ઉપર તમને પૂરો વિશ્વાસ નથી તેમ પોતાના પુરુષાણ પર કારણો નથી એટલા જ માટે તો આપણે મનામણી કરવામાં આવે છે હાં તો કું કહી શકો હોય કે ખદ્દાની મુશ્કેલીની માતાઓ દેવી પાસે પ્રાર્થના કરતાં માને છે કે મારો દીકરો પહેલાં નબરનો થઈ જાય. આ તે કેવી પ્રાર્થના છે? મારો દીકરો સ્વયં સત જાય, સારો વિદ્યાન જાય એવું ન માનતાં પ્રથમ નબરનો થઈ જનારવાની માગણી કરવામાં આવે એ બધું જાણનારું જ કારણ છે.

સ્વામાનિક જાણના કરતાં માનિક જાણના વળી વધુ ભય કરે હોય છે. તે જાણના એ-વારની આવૃત્તિ-બોધ મેં છે. આપણે માનિક જાણના દળારો સામેનું જાણવું કરી મધુ છે પ્રાચીન મેકિસીકોના નરમેયનું રમરજી કરીને જાને શ્રેમાંય પેદા નહીં થાય? કહેવાય છે કે ત્યાં દેવતા નર-રક્તના તરસ્યા રહેતા હતા. ઇતિહાસકાર કહે છે કે ત્યાં પ્રતિવર્તી વીસ દળાર માણુમાને સદ્યર થતો હતો. કેટલાક ઇતિહાસકારો તો આ સંખ્યાને પચાસ દળાર મુજબની માને છે. આ જાણ તેમને મન એટલે જાણસ્થાન હતો કે ત્યાં નતિઓમાં એ માટે વિચિત્ર સંધિઓ થતી હતી. એક રમુજેન પસંદ કરાવું અને નિવન સમયે શુદ્ધ થવું. એમાં ૭ નતિ જણાવેલી થતી એવું સ્પષ્ટતા. ૬ કમી નરવા અને ૭ કમીઓને દરવાની સાથે જોડિયા દોમરમાં આવ્યા હતા.

આ રામ રામ બોલા કરી દેનારા પાપો માટે પ્રેરણા આપનાર કોણ હતું ? હું કહીશ કે, આ તમામ પાપો અજ્ઞાનને લઈને થયા છે એટલા માટે જ અનંત જ્ઞાની વીતરાગ દેવોએ અજ્ઞાનને સીધો મોઢું પાપ બતાવ્યું છે એમની દેશના જ અજ્ઞાન-અધિકારને દૂર કરાવવા માટે થાય છે આગમ વાણી કહે છે

જાણસ્ત સઙ્ગસ્ત પગાસણામે ।

અજ્ઞાણ મોહસ્ત વિચક્ષણાએ ॥

અજ્ઞાન અને મોહને દૂર કરવા માટે તેમ જ સંપૂર્ણ જ્ઞાનના પ્રકાશ માટે આવી વીતરાગ દેવની દેશના પ્રકાશિત થઈ છે, અજ્ઞાન તે અધારી રાત છે જેમા હીરા અને કાકરા એક સમાન દેખાય છે અધિકારમા હીરા પથ્થ કાકરા દેખાય છે એવું મૂલ્ય ન જાણતા આપણે એને તજી દઈએ છીએ. અજ્ઞાન વસ્તુના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થવા દેતું નથી મધુક વચાજન એક પ્રકારનું અજ્ઞન થાય છે જો એને આખોમા લગાવો લેવાય તો વાસ પથ્થ સાપ દેખાય છે જેને સાપે ડરશે છે એવી વ્યક્તિને પાણીમા એક વાળ નાખીને જોવાનું કહેવામા આવે તો એને તે વાળ પથ્થ સાપ રૂપે દેખાય છે. તેરી જ રીતે અજ્ઞાનને લીધે અસત્ય વસ્તુ પથ્થ સત્ય દેખાય છે જે આત્માના નિજગુણ છે, અજ્ઞાની વ્યક્તિ એમનામા પરમાપણુનો અનુભવ કરે છે. સામા અર્થમા જે વિકાસના સાધનો છે તેમા એ વિનાશનો પડછાયો જુએ છે.

અપથ્ય વસ્તુઓ સ્વાદિષ્ટ લાગે છે પરંતુ એવું પરિણામ સારું આવતું નથી કાઠિને જે સગ્રહશૂની બિમારી છે ત્યારે ડોક્ટર એને દવા અથવા જાણ સિવાય અન્ય બધી ચીજો ખાવા માટે ઈન્કાર કરે છે પરંતુ રોગીને તો ડોક્ટરે ઈન્કાર કર્યો હોય તે જ વસ્તુઓ વધુ લાગે છે તેવી જ રીતે અજ્ઞાનમાં કુબેસો આત્મા તેવા જ પદાર્થોમા જ્ઞાન દ મારે છે જે એને તુલ્યતા પહેચાડનારા હોય, અજ્ઞાનમા આત્મા હેપને ઉપાદેય અને ઉપાદેયને હેપ સમજવા લાગે છે જેમ સર્પ અને અગ્નિ લપકર લાગે છે અને સોનું અને સાદી આકર્ષક અને ગ્રાહી લાગે છે પરંતુ જેમ સર્પ અને અગ્નિથી તમને લપ લાગે છે, તેમ અસત્યથી કદી ડર લાગે છે ખરા ? અને ન્યાય અને સત્ય તમને સોના જેવા પ્રિય લાગે છે ખરા ?

જ્ઞાન પ્રકાશ છે અને અજ્ઞાન અધિકાર છે. પ્રકાશ વડે કાટા, કાંકરા કે સર્પોદિના વિનિધિ લયોથી આપણે મુક્ત બની નિર્લય બની રાષ્ટ્રીએ છીએ. પરંતુ અજ્ઞાનને દૂર કરવા માટે

જેન દશનમાં જ્ઞાન-અજ્ઞાનની ચર્ચા આવે છે એ કેવળ સમ્બન્ધ સમવૈત જ્ઞાન સાથે સજય કરાવે છે જે જ્ઞાન સાથે સમ્બન્ધ છે તે જ્ઞાન સમ્બન્ધ હોય છે સમ્બન્ધવત્તા અજ્ઞાને જ્ઞાન અજ્ઞાન કહેવાય છે પછી કહેતે તે અવધિગ્ધાન પણ કેમ ન હોય. જે જ્ઞાન આત્માને વિકાસપદ કહી દોરી જાય છે અને આત્માને નિઃશયુક્તના દશન કરાવે છે તે સમ્બન્ધ જ્ઞાન છે હુ જોયું છું કે અને મારું સ્વરૂપ શું છે? એ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કઈ રીતે થઈ શકે છે? આ સમસ્ત જોષ તે સમ્બન્ધ સમવૈત જ્ઞાન છે મારે અને જ્ઞાન કશું છે એવું જ્ઞાન મળતાં આત્મા સ્વ અને પરનો એક સમજ લે છે નિજ સ્વરૂપ જ્ઞાન થતાં જડ પુરુષને પરથી આત્માની આસક્તિ જીતી જાય છે કિંતુ આત્મા ઉપર ન્યારે અજ્ઞાનનું આવરણ હોય છે ત્યારે તે ત્યારક કાલેકાને પ્રાપ્ત્ય છતાં એમનો ઉપયોગ જોડી રીતે કરે છે

બૌદ્ધાધો એવું / ક્યું હતું કમવાન મદ્યવીર જેવા પરમધર્મિય સતને મુર કપે પામવા છતાં એણે ક્યાપની પરિણતિમાં વધારો કર્યો હતો. આશ્ચર્યની વાતમાં કહુ તો એણે જનમમયમાં વધારો કર્યો હતો.

જ્ઞાની બક્ષિ આશ્ચર્યના સ્થાને સવરનું ઉપ. નન કરી શકે છે ન્યારે અજ્ઞાની સવરના સ્થાને આશ્ચર્ય ઉપાગિત કરી શકે છે તેથી કમવાન મદ્યવીર આશ્ચર્યના સ્તરમાં ફરમાવ્યું છે કે

જે આસવ્યા તે પરિસવ્યા
જે પરિસવ્યા તે આસવ્યા ॥

આવર્તી સમ્રાટ જાત અસિદ્ધાશ્ચર્યના ચર્ચા દત્તા તે આશ્ચર્ય સ્થાન છે પણ ત્યાં એમણે કેવો સવર કર્યો? પર-પરિણતિએથી ફર રહી સ્વ તરફ વળ્યા. નર્ત દળનાં પદસાથી તેઓ ન્યારે ધમી તા દત્ત ત્યારે જ અજ્ઞાનક તેમના દાસમાંથી મુક્તિ નીકળી પડી એમના દાસ એ સેવ્ય મારે નીચે નમ્યા કે અને વર્ણક લીધા. જેને મારે તું નથી સ્વા છે તે શું ત્યારી પાતાની વસ્તુ છે? અને જ્યાં પર તે મમાર કર્યો છે તે પણ શું તારું છે? આ સીન્દર અને મુખ્ય એ જામું તારું નથી. પરંતુ તું પુરુષ જ્ઞાની સવરક પાછળ રાગી રંગો છે તિચ્છાગની આ મારા શુભમાંથી શુભતર થતી મર્મ થી મીક જ દાસમાં તે દાસક કેળી અને શુદ્ધ જ્ઞાન મેળવી મુદતમ જાતી જાય છે અને એવું પરિવર્તન કેવળ જ્ઞાનમાં થાય છે એમનો અજ્ઞાન કેવળનો અર્થાત વ જનમથી બાકે છે

ચક્રવર્તી સમ્રાટ ભરતે અગ્નિજ્ઞાના ભવનમાં કેવળજ્ઞાન મેળવ્યું પરંતુ તેણે જ ભવનમાં એક ફત્તરોને પૂરા દેખે તો એની શી દશા થશે? કેવળજ્ઞાન તો ફર રહ્યું, જે થોડું ધણું જ્ઞાન તેને હશે તે પણ જતું રહેશે અને ભૂંડી ભૂંડીને તે હેરાન થઈ જશે, એક ભારતીય કવિએ કહ્યું છે

લીલા તાકુ સમસ્ય ન આદ મૂલ્ય તે ડમર ગુમાઈ ।
રાગ દ્રેષ ત્ત્વ કિન્નસે કરત હૈ ષઠ વ્રહ્મ રહ્યો છાઈ ॥
કૈસે દયાન વાંચ મુદ્રન થીંચ, મુદ્ર મુદ્ર કે મર જાઈ ।
લખર અવની નહીં પાઈ ॥

જ્યાં મુધી આત્મા જ્ઞાનદશાને પ્રાપ્ત કરતો નથી ત્યાં મુધી એની વિદ્યુત્પ્રણાઓ સમાપ્ત થતી નથી

જ્ઞાન અને અજ્ઞાનીમાં એટલો જ ફરક છે જેટલો સળગતી અને બૂઝાયેલી મીઠુબત્તી વચ્ચે છે. સળગતી મીઠુબત્તી પોતાને પ્રકાશિત કરે છે અને પોતાના નિકટવર્તી પદાર્થોને પણ પ્રકાશિત કરે છે જ્યારે બૂઝાયેલી મીઠુબત્તી નથી પોતાને પ્રકાશિત કરતા કે નવાં કરતી બીજા પદાર્થોને જ્ઞાન સ્વ અને પર બનેને બાંહે છે હું કાણ છું ? મારો સ્વભાવ શું છે ? આત્માના નિજ ગુણો કયા છે ? જડનો ગુણધર્મ શું છે તે જ જુએ છે કિંતુ જેનો જ્ઞાનદીપક પ્રગટાઈ ગયો છે તે પોતાને જોઈ શકતો નથી. જૈન તર્ક બાપા સૂત્રમાં કહેવાયું છે કે, “સ્વ પર વ્યવસાયી જ્ઞાન પ્રમાણ” સ્વ અને પરનું નિશ્ચયાત્મક જ્ઞાન જ પ્રમાણ છે. જ્ઞાનની આ પરિભાષા બતાવે છે કે આપણે સ્વ અને પરનો વિભેદ બાંધતા શીખીએ. આલવાયેલા હંમરો દીવડા કરતા સળગતો એક દીપક શ્રેષ્ઠ છે એ જશતા દીપકે હંમરો દીપકો પ્રગટાવી શકાય છે પરંતુ બૂઝાયેલો દીપક પોતે જ અધકારમાં પડ્યો છે તો એ બીજાને પ્રકાશનો રાહ બતાવી શકતો નથી એક વિદ્વાન હંમરો અજ્ઞાનીઓને સત્યનો રાહ બતાવી શકે છે

અજ્ઞાનો બધું કરી શકે છે પરંતુ બુદ્ધિની વાત માની શકતો નથી શૂરવ્ર જોની બધી વાતોનો ડગલો ને પગલો વિરોધ કરે છે, સમજવું જોઈએ કે, તે વિદ્વાન છે, એની વાતોમાં નથ્ય છે તે વિચારક છે એણે દુનિયાને વિચારેનો પ્રકાર આપ્યો છે પરંતુ અજ્ઞાની વ્યક્તિ પોતાની પૂરી તાકાતની સાથે એનો વિરોધ કરશે જેણે સત્યનો પ્રકાશ મેળવ્યો છે તે કદી વિરોધોથી ગભરાતો નથી ઉલટી બગણા ઉત્સાહની સાથે અજ્ઞાન સામે લગાઈ ચાલુ રાખે છે

જેણે પોતાનો પ્રકાર મેળવ્યો છે તે અધવિશ્વાસના અન્યકારમાં રહી શકેલા નથી પરંતુ બધાની વ્યક્તિ પ્રમાણ પ્રમાણથી એવી તો ભક્તિ કે જાણે કૃપા પ્રકારથી ભાગી રહ્યું હોય. તે પરપરાઓને વળગી રહે છે એક વસ્તુ અમુક સમય માટે ચોખ્ખા લાગતી હોય પરંતુ તે સદૈવ તેવા જ રૂપમાં આવરવા ચોખ્ખા ન થે રહે તે સમજવું જોઈએ પરંતુ અધવિશ્વાસ વ્યક્તિ માટે તે જાણવાજ્ઞ છે સદાને માટે ન જાણવાતો એવો કૃપા સિદ્ધાંત છે આને આપણા સમાજમાં દેહલાભ શાંતિ-સ્થાને એવા છે જેને કારણે માણસને પ્રભુ ક્રૂર વેળુ પડે છે તેમ જ્યાં રેલા કળતા પશુ એ નિષ્પ્રાણ રિવાજોના સમને ખભે ઉપાડી ચામે છે જેમ વાંદરી પોતાના મૃત બચ્ચાના સમને ખાતીએ વળગારી રાખે છે તેમ અધ વિશ્વાસુ વ્યક્તિઓ મૃત રીતિ-સ્થાનોને વળગી રહે છે.

જ્યાં મુધી જાળકને છેલ્લો શ્વાસ પશુ બાધી હોય ત્યાં મુધી માતા એને પોતાની ખાતીથી જુદું કરતી નથી પરંતુ જે કહે એમાંથી કૃતનની એવાં વિદ્યાર્થી છે તે જ કહે પોતાના એ લાગણી મેડાને તે આગવુંદેના લાગણી આપે છે જેને પોતાનું દાન પાડુ છે જેને અનેક પ્રકારના કામ કર્યા છે જેને જસ એવો રચનાને આવજા સંભળી તે જ્યાં કામ હોય તેણે જાણે છે અધી રાતે પોતાની જીપ ફરામ કરીને પશુ એને દાહરગાં ગાઈ પારણે સુવચનુ છે અધી અધી રાત મુધી એને જોવામાં લઈ મેમી રહી છે પોતે બીનામાં સ્ત્રી છે અને એને સુખમાં સુવચનુ છે એવા જાળકને આજે તે સદાને માટે જુદું કરી દે છે બહારથી ચાર માણસે આવે છે અને માતા પિતાના હાથે તેમને પોતાનું જાળક સોંપે છે એને પારણામાં સુવચનવા નહી પરંતુ આમે એકી તેમાં સુવચનવા સોંપે છે.

જસ એવી જ રીતે જે રીત-રિવાજોમાં હવન છે જે સ્ત્રીને માટે વર દાનનું કામ કરી રવાં હોય એવી પરપરાઓના રક્ષણ કાળે જે હ વરો કથી સહેવાના આવે તો પણ તે આપણે સહીએ અને એમનું રક્ષણ કરીએ. પરંતુ જે સ્થાનેમાં હવન જ નથી સમાજ અને દેસ માટે જેમાં કઈ વરદાન નથી ઉદ્ધટ્ટ એને જાણે તે અભિષાપ્ત કામ કરતા હોય છે તે તેવાને વળગી રહેવું તેઈએ નહીં ચોખ્ખા રિવાજોના પરિપાકનમાં ટેલવી પ્રસન્નતા માથે તેવી જ પ્રસન્નતા આપણને અચોખ્ખા સ્થાને ઉપચારમાં પણ થરી તેઈએ.

એક પરમાં જાળનો પ્રસન્ન દનો વર-વધૂ ચોરીમાં મોં દનાં બદે

મોના મગળ મીતોના લગ્ન-મડપ જ માત્ર નહીં, આખો ય મહોત્સો પડવા પાડતો હતો. વાળિજો વાગી રહ્યા હતા. વર-વધૂ ચોરીમાથી ઊડી ગુરુદર્શન માટે જ્યાં તૈયારી કરી રહ્યા હતા-તે જ વેળા એક બિલાડી એ બાબુ આવી. વરના પિતાની દષ્ટિ એના પર હતી એણે વિચાર્યું, અપશુકન થઈ જશે. આ પશુ આપણા એક મોટી બિમારી છે એક વ્યક્તિને બહાર જવું હોય અને કોઈ શરદીથી ચિઠ્ઠી વ્યક્તિએ આવી છીંક ખાધી તો બાણે ધરતીકંપ જ થઈ જશે એમ માણસને લાગે છે એ વખતે બહાર જવાનો ખર્ચો હિસાબ લેડો પડી જશે આ માનવના મનની દુર્બળતા છે.

એ જ દુર્બળતાથી પિતાતા વરના પિતાએ વર-વધૂની શુભ યાત્રાને આ અપશુકનથી બચાવવા માટે એક ઉપાય રચ્યો અને પાસે પડેલો ટોપલો એના ઉપર ઢાંકી દીધો. ઘૂંઘટ તાણેલી ઢીંગલી જેવી વહુએ આ બધું જોયું. અને વર-વધૂ ગુરુદર્શન કરવા ગયા.

વાત આમ પતી ગઈ બને ગૃહસ્થાશ્રમી બન્યા એ વાતને પચ્ચીસ વર્ષ વીતી ગયાં. આજે એમના હાકરાના લગ્નનો પ્રસંગ આવ્યો છે. મગલ મીતો વડે ધર ગૂંજ રહ્યું છે. વર-વધૂ ચોરીમા બેઠા છે અને ગુરુદર્શન જવાનો પ્રેમામ થાય છે ત્યારે જ વરની માતાએ કહ્યું ‘ધરના રીત-રિવાજોનો તમને ખ્યાલ સુધ્ધા નથી’ પતિદેવ બોલ્યા ‘દેવી, હવે કયો રિવાજ બકી રહ્યો છે તે બોલી ‘ધરના રિવાજોને તમે પુરવો શું બાણો? બાવ, એક મિલાડી લાવો,’ પતિદેવ બોલ્યા ‘મિલાડીને શું કરવી છે, અને આ શુભ પ્રસંગમાં મિલાડીની શી જરૂર પડી છે?’ દેવી બોલી ‘તેથી જ તો કહ્યું છું ધરના રિવાજોની તમને ખબર નથી મને યાદ છે કે જ્યારે આપણે લગ્ન થયાં ત્યારે એક મિલાડીને ટોપલા હેઠળ છૂપાવી હતી એ આ ધરનો ખાસ રિવાજ છે બહે આપણે આજે એનો અર્થ ન સમજીએ પણ આપણા વડેલો-મેટેરાઓ કરતાં આવ્યા છે તે બધું કાર્ડ જોડું થોડું જ હોઈ શકે છે? શું તેઓ સૌ મૂરખ હતા! બાવો, એક મિલાડીને પકડી લઈ આવો ત્યારે જ વર-વધૂ અહીંથી ઊડશે.’

પતિની પાસે એની શો જવાબ હોય! આખરે આસપાસના પાડોશીઓ પાસે ગયો અને પૂછ્યું, ‘મિલાડી છે?’ લોકોએ સામો પ્રશ્ન કર્યો, ‘મિલાડીની શી જરૂર પડી વળી?’ જે કોઈ આ સવાલ સામળતું તે ગરકરી કરતું આખરે કપાક લટકતી એક મિલાડી એને દેખાણી. એને

એ પકડ્યા ત્યો તો તે એના ઉપર કપટવા લાગી. (સભામાં ખિસખિસાટ)
મહામુસ્લીમને એ બિસાડીને મનાવી શક્યો. બિસાડી નહિ આવે તો ફેલી
ચિદરો. આખરે બિસાડી બાવી બને એને એક રોપલા નીચે બધ કરી
ત્યારે જ વર-વધૂ આગળ વધી શક્યા હવે તમે જ કહો આ રીતિરિતિઓમાં
શું છે? આવા તો અનેક રીતિરિવાજ છે જેને નથી માયું કે નથી ધરા
બા આપણી માતાઓ આગળ લાં દેવ-દેવતાઓને પૂજે છે એમનો ઇતિહાસ
પણ તેઓ જાણતી નહિ હોય. આ દેવીઓ જુદામને પૂજે છે જુદા મા તે
કઈ દેવી છે? એમનો ઇતિહાસ શું છે? તેવી જ રીતે શીતળામાને પણ એ
પૂજે છે દેવ વધી સાનમના દિવસે ચૂધાને ઉપવાસ કરતી તેઓ પેટે હક
જેને છે અને સવારે શાળમાં કુકુમ અને બન્ય સામઝીઓ સળવી દેવીને
પૂજવા જાય છે અને એમની પાસેથી એક દીકરા માને છે અને જેને
બાળકો ડગલ દીકરા-દીકરીઓ હોય તે પણ એક વધારે દીકરા માને છે
આટલા દીકરા-દીકરીઓ મેળવોને શું ફોજ તૈયાર કરી છે? સત્તાનજદિ
સામે પહેમેથી જ સરકાર જૂઓ પાડી રહી છે નહેરજી કહે છે બધી વસ્તુ
ઓનું ઉત્પાદન કરતું પરંતુ સત્તાનજદિ ન કરે (સભામાં હસારમ)

આ દેવીઓને જરા પૂછા તો ખરા કે તમારી શીતળા મા પાસે કેટલા
દીકરા-દીકરીઓ છે? અને શું તેઓ ખરેખર દીકરા-દીકરીઓ બાવી રાકે
તેમ છે ખરા? આ માતાઓ તે દેવીને ધૂપ ઈત્યાદિ સામઝી ચડાવે છે અને
એમની સામે જ જાન એ જાય ચટ કરી જાય છે તો જે પેતાના માલ
સામગ્રીને પણ જાણવી શકતો નથી તે તમને દીકરા-દીકરીઓ કઈ રીતે
આપશે? એ તો વિચારો, અને આ શીતળામાને પૂજાવારી માતાઓને પૂછો
તો ખરા કે આ શીતળા તે કઈ દેવી છે? એનો ઇતિહાસ શું છે? તેઓ
શું જાણ બાવી? (હસારમ)

આ જાય શું છે? બાળકો માત્ર અધર્મિયાસ છે અને જેો આપણી
માતાઓએ પોતા કરી છે અધર્મિયાસ તે અધર્મનો પુત્ર છે બધા અધર્મ
છે ત્યાં જ બાવી નિઝદળ રહિઓ જાય છે આપણા સમ ત્યાં પ્રચીનને
નામે ~ રિવાજે ચાલો ત્યાં છે એમાં કેટલું કારન રહ્યું છે તમે કદી કઈએ
વિચાર કરી છે?

એક કિષ્કવરની જ વાત ત્યો એની ચિત્તામાં પુત્ર વિચારો મરી
તો રોય છે ની દીકરી માટી કઈ દેવ અને તેની આધિક શક્તિ
નજાના ૮૫ તમના ૨ ની રિચીતના અધિક કરો એ કાલે ને ની સર્ત

એન, નથી બેસતા એન, તેમ છતાં કાઠનામા એવી હિંમત નથી કે આવી ગળા કાસા જેવી રીતે દૂર કરવાની પહેલ કરે એ પરપરાઓમા કશું એ જીવન નથી હોતું, પણ આપણને ખોટી પ્રતિષ્ઠાનો મોહ આડો આવે છે, જ્યારે આવી રીતેએને તોડવાની વાત ચર્ચાય છે ત્યારે સૌ એનો સિદ્ધાંત તરીકે સ્વીકાર કરી લે છે, પણ જ્યારે એ જ બાબતને આવરણમા મૂકવાનો પ્રયત્ન આવે છે ત્યારે સૌ પાછા પડી જાય છે, ત્યારે તેઓ એમ વિચારે છે કે જો આપણે આ રિવાજને તોડી નાખીશું તો લોકો આપણે માટે શું કહેશે ? સમાજમા આપણી બદનામી થશે આવી બદનામીનું ભૂત જ માણસને તત્કરને સ્વીકાર કરવા દેતું નથી.

આવી જ હકીકત રડવા-કુટવાના રિવાજની છે. સો વરસનો ધરડો ડાસો મરી જાય, તો એ બધાંયે રડવું જોઈએ જેમ જમ્યા પછી હાથ ધોવા જરૂરી છે તેમ કાઠના પણ મરણ બાદ રડવું જરૂરી છે, પછી લહેને આમુ એક પણ ન આવે હું મારી જ વાત કહી દઉં જ્યારે હું નાનો હતો ત્યારે એક વાર અમે ગાડીમા બેસી ઉજ્જૈનથી રૂઢિગડા ગયા ગામની બહાર ઊતરી ગયા સૌએ વસ્ત્રો બદલ્યા ભાઈ આગળ થયા અને બહેનો પાછળ આવતી હતી ગામના દરવાજાની પાસે પહોંચ્યા કે પાછળથી એકી સાથે સૌ બહેનોના રડવાને અવાજ આવવા લાગ્યો. હું ગભરાયો આટલી વારમા આ શું થઈ ગયું ? મેં પાછળ ફરીને જોયું તો જી જી જી . નો અવાજ તો લાગ્યો હતો પણ આમુ તો એકેયની આંખોમા નહોતા તે જ વખતે એક બહેન પાછળ રહી ગઈ અને પોતાના બાળકને પાસે બોલાવી કહેવા લાગી “જે, લાહું લાહું ખાજે, એકલી પૂરી ખાઈને પેટ ભરીશ નહિ” અને બાળકને આમ શીખવાડી એ પહેલી બહેનોના સમૂહમા લગી ગઈ. અને પછી જી .. જી તું સગીત ચાલુ કરી દીધું (સભામા હસાહસ)

તમે હરમા, અને વાત પણ દસવા જેવી છે આ બધું નાટક છે કારણ એમા કૃત્રિમતા રહેલી છે બાર-બાર મહિના સુધી ખૂણે બેસી રહેવું, અને જ્યારે પણ કોઈ બહારનું આવે કે જી જી તું સગીત શરૂ કરી દેવું, દિવાળી-દશેરા જેવા કાર્ષ પશુ પર્વ આવે ત્યારે પાલવ પાથરી લેવો, એ બધા ખોટા રિવાજો છે જૈનદૂળમા જન્મેલી વ્યક્તિને આતુ નાટક શોભા આપતું નથી કોઈ પ્રિયજનનું મૃત્યુ થાય, વીસ વર્ષના સુવાન પુત્ર જેણે હજુ સુવાવચામા પહેલું જ ડગલું ભર્યું હોય, અને તે જો દાંડા બિમાર રહી મૃત્યુ પામે તો માતા-પિતાના તમામ સ્વપ્નના ચૂરેચૂગ થઈ જાય છે સુવાન

પુત્રની શાસ્ત્ર લેઈને એમનું સિદ્ધિ થઈ પડે છે જોડા શોક એમનાં સિદ્ધિમાં વધી જાય છે અને જાતરનો આગ્નિ આંધુ બની નીકળે છે પરંતુ જાતર વખતે પણ તમારે તમારા મનનું ધૈર્ય જોઈ બેસવું ન લેઈએ. શાસ્ત્ર કોઈ આધારમાં બદલાતા મન માટે જ્ઞાનની મહાશક્તિ જાતરનાં શીખોડાં દુખ અને શોકની અધારપૂર્ણ ક્ષણોમાં તમે તમારા મનને સમજાવો, જરા કોઈ કોતરી વિચારો તમારો સુવાન પુત્ર ત્રણે પરંતુ એનો નામે જાણ તે હજુ ક્યાં છે કેટલાક એવા પરિવારો પણ છે જેમને ત્યાં એક જ પુત્ર નથી એવા કરતાં તો તમારી વાણી શીલીક્રમ છે ।

દુખમાંથી સુખ શોધવાની પણ એક કળા હોય છે દુખની આ ક્ષણોમાં પણ તમે તમારા વિચારોને વળાંક આપો અને જરા કોઈપણ વિચારવાની રેખા પાડો તો દુખમાંથી પણ સુખ શોધી શકાશે. બાપ દુખના વખતે તમે એમ વિચારવા પ્રયત્ન કરો કે પુત્ર ત્રણે એ તે ખોટું યશુ પરંતુ સારું શું કે રોકવાનું કામ ક્યાં નહોતાં, કેટલાંક માયાં આપતાં હતાં, સાથે થેલીઓ પણ મળતી હતી પણ પુત્ર હજુ અભ્યાસ કરી રહ્યો છે એમ કહી સ્વપ્નની વાતને આપણે ટેકવ્યા રહ્યા. એ સારું જ યશુ નહીં તરબોળે આવિતું સિંધાન હોત તે મિથ્યા થાત નહિ અને પુત્ર તો જતો રહેત, પણ પાછળ વધુ વિચારી વિધવા જમાત. એની વૈધવ્ય દશાં લેઈ લેઈને કેટલું દુખ થત ! આપણે આપણે શોકમગ્ન થકુ પર આપણી નજર પડત ત્યારે-ત્યારે હાથને એવો આધાત આવત કે જાણે વીજળી પડી હોય એવા દુખથી તો બંધ જાય જાય

તમે જો આ પ્રમાણે તમારા વિચારોને નહવશ તો દુખમાંથી પણ સુખ મેળવી શકશો જે આવકો થેર જાત્રો છે અને જેણે વીતરાગને વધમ બનવું ક્યો છે તે વધુ શોક કરી જ શકતા નથી એ તે એમ જ વિચારશે કે મારો અને એનો સંબંધ જ એટલો હતો તે માટે થેર આંખો હતો પ્રેમનું શાશુ સર્ઈને આંખો હતો તેથી તો એને જાત્રનું કૃપા મળે હો પરંતુ તે આશુન આંખુ સર્ઈને આંખો હતો. જો એનું આશુન વધારે હોત તો જિન-સાસનની પ્રશ્નવત્તા કરત, સમાજની સેવા કરત.

તમે પણ શું આમ વિચારો છો ? ના તમારું મન તો એમ જ કહે છે કે રોકશે મોટા થાત તો પામધૂમથી એના કામ જીતવત. જનમાં દોડશે માણસો કઈ જાત વધુ આવન અને સાથે પચ્ચીસ દળારની થેલી લાવત. કોઈને મોટો થઈને વહીવટ ચોકર કે એન્જિનિયર બનત અથવા દુકાનમાં

ચારગણી પ્રગતિ સાધત અને હુ ઇડપણુમા આરામથી બેઠા બેઠા ખાત આ-
બધા વિચારો જ્ઞાનગર્ભિત નથી, પરંતુ સ્વાર્થગર્ભિત છે

જેના હૃદયમા જ્ઞાનનો દીપક ઝળમળી રહ્યો છે તે સ્વાર્થના શુદ્ધ ધેરા-
માથી ઉપર રહીને વિચારે છે, અને શોકના અધારમા પણ જ્ઞાનની દીપશિખા
પ્રજ્વલિત રાખી આગળ વધે છે આધળી પરપરાઓ અને મિથ્યા વિશ્વાસોની
સામે તે લડે છે અને જ્ઞાનની મશાલ હૃદયમા લઈને આગળ વધે છે તમે
અજ્ઞાનના ધેરા અધારમા જ્ઞાનની જ્યોતિ લઈને આગળ વધો. આ પ્રકાશ
પથ સ્વ-પર બને માટે કલ્યાણકારી સિદ્ધ થશે

ભાદરવા સુદ
એકમ

જૈન ઉપાશ્રય,
કાદાવાડી, મુબઈ

નાનો શો દીપક સાગ ચે ધગ્મા પ્રકાશ પાથરી
દે છે તેમ શરીર નાનું હોવા છતાં જો એમાં સદાચારની
નાની શી બાતોનો પ્રકાશ આવી મળે તો સાગ સસારમા
તેની ખ્યાતિ ફેલાય છે

રૂપરંગપ્રત્યક્ષ સાથે શ્રીવરમાનના પણ હોવી
જોઈએ.

શ્રીવ વિનાન જનન એવે મધામ મેળે નાન

પુત્રની ઘાત નોંધને એમનું દિલ ફાટી પડે છે. બિડા શોક એમનાં દિલમાં વસી જાય છે અને અંતરનો ખાંસિ આંસુ બની નીકળે છે. પરંતુ આને વખતે પણ તમારે તમારા મનનું ધૈર્ય જોઈ બેસવું ન જોઈએ. શિક્ષક બિડા અધારામાં લટકતા અને માટે જ્ઞાનની મસાલ જલસવી રાખતાં થીંપે. દુઃખ અને શીક્ષાની અધિકારપૂર્ણ ક્ષણોમાં તમે તમારા મનને સમજાવો જરા બિડા કિતરી વિચારો. તમારો મુદ્દાન પુત્ર મર્યો. પરંતુ એનો નાનો કાર્ધ તે હજુ કલાત છે. ટેલકાક એવા પરિવારો પણ છે જેમને ત્યાં એકે જ પુત્ર નથી એવા કરતાં તે તમારી વાણી લીલીજમ છે.

દુઃખમાંથી સુખ શોધવાની પણ એક કળા હોય છે. દુઃખની આ ક્ષણોમાં પણ તમે તમારા વિચારોને વળાંક આપો અને જરા બિડાસુપૂર્વક વિચારવાની ટેવ પાડો. તો દુઃખમાંથી પણ સુખ શોધી શકાશે. આવું દુઃખના વખતે તમે એમ વિચારવા પ્રયત્ન કરો કે પુત્ર મર્યો એ તે બોલુ મર્યુ પરંતુ સારુ મર્યું કે દીકરાનાં લગ્ન કર્યો નહોતાં, ટેલકાંય ખાઈ આવતાં હતાં સાથે મેલીએ પણ મળતી હતી પણ પુત્ર હજુ અભ્યાસ કરી રહ્યો છે એમ કહી સ્વપ્નની વાતને આપણે ટેકવા રહ્યા. એ સારુ જ મર્યુ નહીં તરત જો કાવિતુ વિધાન હોત તે મિથ્યા થાત નહિ અને પુત્ર તો જતો રહેત, પણ પાછા વળુ મિથારી વિધવા બનત. એની વૈધવ્ય દયા નોંધ નોંધને ટેલકું દુઃખ થાત. આપણે આપણે શોકમગ્ન વધુ પર આપણી નજર પડત ત્યારે-ત્યારે લખને એવો આપણે લખત કે નણે વીલગી પડી હોય એવા દુઃખથી તો અંધ જાયી મળા.

તમે જો આ પ્રમાણે તમારા વિચારોને બદલશો તો દુઃખમાંથી પણ સુખ મેળવી શકશો. જે આવડતે મેર જન્મ્યો છે અને જેણે વીતરાગનો ધમ અરજી કર્યો છે તે વધુ શોક કરી જ શકેતો નથી. એ તે એમ જ વિચારી કે મારો અને એનો સમઘન એટલો હતો. તે મારે મેર આબો હતો. પુત્રનું બાપુ લઈને આબો હતો તેથી તે એને આપણું હજી અમરું હતું પરંતુ તે આપણુ બોલુ લઈને આબો હતો. જો એનું આપણુ વધારે હોત તો તિન-સસની પ્રભાવના કરત, સમાજની સેવા કરત.

તમે પણ આ આમ વિચારો છો. ના તમારું મન તો એમ જ કહે છે કે દીકરો મેરો થાત તો ધામધૂમથી એવા લગ્ન ઉજવત. જનમાં દોહસો માણસો લઈ જત વધુ આવત અને સાથે પચ્ચીસ હજારની મેલી લાવત. દીકરો મેરો લઈને વહીવ જોહર કે એન્જિનિયર બનત અથવા દુધાનમાં

નથી જ્ઞાનાવરણ કર્મના અનંત પ્રદેશો હોવા છતાં પણ જડ ચૈતન્યનો ભેદ રહે જ છે એટલે નદી સૂરમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે

“અક્ષરસ્ત્વ ઝગન્તમો માયો ણિચ્છુઘાદિયો ।”

નદી સૂત્ર.

આક્ષર અથવા જ્ઞાનનો અનંતમો ભાગ સદૈવ અનાવૃત (પ્રકાશ) રહે છે.

અનંતાનંત કાળ વીત્યો આત્માએ અનંત જન્મ-મરણ કર્યા છે. અને એવા પણ ભવ કર્યા છે જ્યાં અજ્ઞાનનું પ્રગાઢ સામ્રાજ્ય રહ્યું છે તેમ છતાં જ્ઞાન સમાપ્ત થયું નથી પરંતુ એવો સમય જરૂર આવે શકે કે, જ્યારે આત્મા સંપૂર્ણ રાગદ્વેશને સમાપ્ત કરી વીતરાગદ્વેશ પ્રાપ્ત કરી શકે છે સોતું અનંત કળશી ખાણમાં રહે છે એના પર માદી ચઢેલી રહે છે પરંતુ એક દિવસ તે ખાણની બહાર આવે છે અને પ્રયોગો દ્વારા તે શુદ્ધ થઈ જાય છે તેવી જ રીતે અનંત કાળથી સાથે લાગેલી રાગદ્વેશને ખતમ કરી આત્મા પોતાના નિર્જરપમા આવે જાય છે અને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

મારા કહેવાનો અર્થ એ છે કે, રાગ ખતમ થઈ શકે છે કારણ તે ખરું પરંતુ જ્ઞાન સંપૂર્ણ હોય થઈ શકતું નથી કારણ તે આત્માનો નિજગુણ છે એટલા માટે જ તે સદૈવ આત્માની સાથે જ રહે છે ભગવતી સૂત્રમાં ગણધર ગૌતમ સ્વામી ભગવાન મહાવીરને એક માર્મિક પ્રશ્ન કરે છે.

“इह भविष्य भस्ते ! नाणे ! परमविष भस्ते ! नाणे तदुभय भविर नाणे ! ” નોવવા ! હહ ભવિષ્ય વિ નાણે પરમવિષ્ય વિનાણે સદુભય ભવિષ્ય વિનાણે ! ”

—ભગવતી સૂત્ર-શતક-૧

મણુ ગૌતમ સ્વામી વીતરાગ દેવને માર્મિક પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે, એના પ્રશ્નમાં સ્વર્ગનું ઉદ્ધવન નથી તેમ નરકને પણ મપાયું નથી આત્માથી નિકટ સંબંધ રાખતા તત્ત્વ અંગે તેઓ પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે “પ્રભો ! આત્માની સાથે જ્ઞાન આ જ ભવ સુધી રહે છે અથવા પરણવે પણ સાથે જાય છે અથવા બન્ને ભવોમાં સાથે રહે છે ?” વીતરાગ દેવ આ પ્રશ્નનું સમાધાન કરતા કહે છે “હે ગૌતમ ! જ્ઞાન આ ભવમાં પણ આત્માની સાથે રહે છે, તેમ પુણ્યમાં પણ, અને બન્ને ભવોમાં પણ, જ્ઞાન આત્માની સાથે સદૈવ રહે છે, કારણ આત્માનો નિજગુણ જ જ્ઞાન છે પરંતુ ચારિત્રની પાન જુદી છે એના અંગે પણ ત્યાં પ્રશ્ન પૂછાય છે

૩૭ આત્માનો અગમગતો દીપ-જ્ઞાન

પશુપત્તુ પર્વ પ્રકાશનું પર્વ છે દીપાવલીમાં તમે વીજળીએ અને દીપમાળા વડે વમાવ્યું કરને સમગ્રો જિ પગલુ આ પર્વ દરીરને નહીં આત્માને સમવવાનું પર્વ છે એમાં દ્રવ્યપ્રકાશ નહીં શાવ-પ્રકાશ અપેક્ષિત છે એને માટે દ્રવ્ય-દીપક નહીં શાવ-દરીપની આવશ્યકતા છે અને તે આત્માનો અગમગતો દીપ છે-જ્ઞાન.

જ્ઞાન આત્માનો સદ્ગુણ છે આગમની શરૂઆત કહી તે આત્માનું સ્વરૂપ જ જ્ઞાન છે આચાર્યજી સૂત્રમાં લખવાનું મહાવીર કહે છે

‘ જ્ઞે જ્ઞાયા સ્તે વિષ્ણવાય ।

આત્મા જ્ઞાન સ્વરૂપ છે રાગ સ્વરૂપ નહીં કારણ જ્ઞાન સદા આત્મામાં જ રહે છે રાગની પ્રમાદ અવસ્થામાં પણ જ્ઞાન નષ્ટ થતું નથી પછી કહેતે તે અસ્પર્શ રહે અજવા અશુદ્ધ રૂપે, પણ રહે છે અવસ્થા નિત્રાત્માં અજ્ઞાનનું મેરુ અજરુ છે તો પણ ત્યાં જ્ઞાનનો અનતમો શાસન ખુલ્લો રહે છે જ્ઞાનાવરણ કમન્ય અનતા અનત પરમાણુ પણ આત્માને આત્મચરિત્ત કરી લે તો પણ તેઓ આત્માના સપૂણું જ્ઞાનગુણને ઢાંકી રાકતા નથી કારણ કે જ્ઞાન આત્માનો નિજગુણ છે જેમ સૂર છપર ઢાળે વાળ આવી જાય એના પ્રકાશને ઢાંકવાની એટલા કરે તો પણ તેઓ સપૂણુ પ્રકાશને ઢાંકી રાકતા નથી. એ આવરણ ન હોવા છતાં પણ એટલે પ્રકાશ તો જરૂર રહે છે જ કે જેથી દિવસ-રાતનો ભેદ જણાઈ શકે

તેથી જ કમનું આવરણ પણ જ્ઞાનગુણને એટલું ઢાંકી રાખતું નથી કે જેને કારણે એના મૈતન્ય ગુણ જ વિશુદ્ધ થઈ નવ નવીનતા સર્જાય આવરણ આવી જ્યાં આત્મા જડ બની જાય પરંતુ એનું કરી થઈ રાખતું

નથી જ્ઞાનાવરણ કર્મના અનંત પ્રદેશો હોવા છતાં પણ જડ ચૈત્યનનો બેઠ
રહે જ છે એટલે નદી સૂત્રમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે

“અક્ષરસ્સ અણન્તમો માનો નિઃકુલ્લઘાડિયો !”

નદી સૂત્ર.

અક્ષર અથવા જ્ઞાનનો અનંતનો ભાગ સદૈવ અનાવૃત (ખુલ્લો) રહે છે.
અનંતાનંત કાળ વીત્યો આત્માએ અનંત જન્મ-મરણ ક્યાં છે.
અને એવા પણ ભવ ક્યાં છે જ્યાં અજ્ઞાનનું પ્રગાઢ સાંભાળ્ય રહ્યું છે તેમ
હતા જ્ઞાન સંપાત થયું નથી પરંતુ એવો સમય જરૂર આવી શકે કે,
જ્યારે આત્મા સંપૂર્ણ રાગદશાને સંપાત કરી વીતરાગદશા પ્રાપ્ત કરી
શકે છે સોનું અનંત કાળથી ખાણુમાં રહે છે એના પર માટી ચઢેલી રહે
છે પરંતુ એક દિવસ તે ખાણની ખડાર આવે છે અને પ્રયોગો દ્વારા તે
શુદ્ધ થઈ જાય છે તેની જ રીતે અનંત કાળથી સાથે લાગેલી રાગદશાને
અંતમ કરી આત્મા પોતાના નિઃકુલ્લપના આવી જાય છે અને કેવળજ્ઞાન
પ્રાપ્ત કરી શકે છે

મારા કહેવાનો અર્થ એ છે કે, રાગ અંતમ થઈ શકે છે કારણ તે
પર છે પરંતુ જ્ઞાન સંપૂર્ણ હોય ત્યાં થઈ શકતું નથી કારણ તે આત્માનો
નિઃકુલ્લ છે એટલા માટે જ તે સદૈવ આત્માની સાથે જ રહે છે ભગવતી
સ્વરૂપા ગણધર ગૌતમ સ્વામી ભગવાન મહાવીરને એક માર્મિક પ્રશ્ન કરે છે.

“દ્વ મવિષ મન્તે ! નાણે ? પરમવિષ મન્તે ! નાણે તદુમય
મવિર નાણે ?” તોવમા ! દ્વ મવિર વિ નાણે પરમવિષ વિનાણે
તદુમય મવિષ વિનાણે !”

—ભગવતી સૂત્ર-શ્લોક-૧

પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામી વીતરાગ દેવને માર્મિક પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે, એના
પ્રશ્નમાં સ્વર્ગનું ઉકુલન નથી તેમ નરકને પણ મપાયું નથી આત્માથી નિકટ
સંબંધ રાખતા તત્ત્વ અંગે તેઓ પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે “પ્રભો ! આત્માની
સાથે જ્ઞાન આ જ ભવ સુધી રહે છે અથવા પરભવે પણ સાથે જાય છે
અથવા જન્મે ભવોમાં સાથે રહે છે ?” વીતરાગ દેવ આ પ્રશ્નનું સમાધાન
કરતા કહે છે “હે ગૌતમ ! જ્ઞાન આ ભવમાં પણ આત્માની સાથે રહે
છે, તેમ પરભવમાં પણ, અને જન્મે ભવોમાં પણ, જ્ઞાન આત્માની સાથે
સદૈવ રહે છે, કારણ આત્માનો નિઃકુલ્લ જ જ્ઞાન છે પરંતુ ચારિત્રીની
પાત જુદી છે એના અંગે પણ ત્યાં પ્રશ્ન પૂછાય છે

પ્રશ્ન— હા મરિય મન્તે ! જરિતે પરમરિય મન્તે ! જરિતે
તથુમય મરિય મન્તે ! જરિતે !

જ્ઞાતર—“ગોયમા ! હા મરિય જરિતે જો પરમરિય જરિતે
જો તથુમય મરિય જરિતે !

—ભગવતી સૂત્ર પ્રથમ સ્તવક

અણુધરેલે મી મૌતમ સ્વામીએ ચરિત્ર સજાધે ભગવાન મહાવીરને
પ્રભ પૂજ્યો પ્રભો ચરિત્ર આત્માની સાથે આ જ ભવમાં રહે છે કે
પરભવ પશુ સાથે જામ છે અથવા બને ભવોમાં સાથે રહે છે ? એનું
સમ્બંધન કરતાં વીતરાગ દેવ ભગવાન મહાવીર પ્રભુ બોલ્યા હે મૌતમ !
ચરિત્ર આત્માની સાથે કેવળ એક જ ભવ માટે રહે છે અને તે પશુ
વર્તમાન ભવમાં જ

તેથી જ ચરિત્ર મહાણુ કરતી વખતે અપારે પાંચ મહાવતોની પ્રતિષ્ઠા
આપવામાં આવે છે ત્યારે એ વર્તમાન જીવન પર્વતની જ અપ.મ છે કારણ
ચરિત્ર આત્મા જીવનમાં સાથે આવતું નથી પરંતુ એક પ્રભ એ કોમો
જામ છે કે જ્ઞાન આત્માનો ગુણ છે તે શું ચરિત્ર આત્માનો ગુણ નથી ?
જો છે તે પછી તે જ્ઞાન સમાન આત્માની સાથે જીન મન્તમાં શા માટે
જતું નથી ? એનો જવાબ એ હશે કે ચરિત્ર પશુ આત્માને નિજગુણ
છે અને તે આત્માની સાથે જામ પશુ છે આત્મા જીવનમાં તે શું સિદ્ધ
સ્થિતિમાં પશુ તે સાથે રહે છે ચરિત્ર મોક્ષના ક્ષમથી આત્મા ચરિત્રગુણ
પ્રાપ્ત કરે છે અને તે પછી જ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે સિદ્ધ સ્થિતિ
મેળવતાં તે ગુણ સમાપ્ત થતો નથી સમજવાન અને સમજાવતની સાથે
સમજ ચરિત્ર પશુ આત્માને નિજગુણ છે આ મક્ષે મોક્ષના માત્ર છે-
વાચ્ય મુખ્ય ઉપદેશવતિ પશુ વત્સાલ સૂત્રમાં કહે છે

સમ્યગ્વર્ણન=જ્ઞાન-ચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગ ।

—વત્સાલ સૂત્ર અ. ૧ સ્. ૧-

ત્રણેમને અરમ વિકાસ તે મોક્ષ છે માટે મુક્તિમાં પશુ ચરિત્ર છે
અને ચરિત્ર આત્માની સાથે પરભવમાં પશુ જામ છે પરંતુ મીમ્સા ભગવતી
સૂત્રમાં ચરિત્ર પરભવમાં સાથે જતું નથી-તી જે વાત કહેવામાં આવી છે
તે મતાચરણરૂપ ચરિત્રના સજાધે છે સિદ્ધ સ્થિતિમાં જે ચરિત્ર કહેવાય
છે તે મતાચરણરૂપ ચરિત્ર નથી પરંતુ આત્મ સ્વરૂપમાં રમણન રૂપ ચરિત્ર

છે આત્માનું નિજ ગુણોમા રમણુ કરતું તે જ ચારિત્ર છે. એવું ચારિત્ર મોહના કાય દ્વારા મળે છે અને સિદ્ધ સ્થિતિમા પણ રહે છે. માટે ભગવતી સૂત્રમા પાંચ મહાવ્રત રૂપ અંગે પ્રશ્ન કરવામા આવ્યો છે અને તે ચારિત્ર પરલોકમા સાથે જતું નથી

વાસ્તવિક રીતે તો વિકાસના ચરમ લક્ષ્ય સુધી પહોંચવા માટે સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્ચારિત્ર એ ત્રણેય જરૂરી છે ત્રણેમાથી એકેયને પણ ને છોડી દેવામા આવે તો મુક્તિનો સભવ નથી તમે તિપાર્ષિને જાણો છો એના ઉપર પાણીનું માટલું રાખી શકાય છે એ તિપાર્ષિને એક પગ પણ ખસી જાય કે નીકળી જાય તો શું હાલત થશે ? માટલાના ટુકડે-ટુકડા થઈ જશે અને પાણી પણ ટોળાઈ જશે અધ્યાત્મ રસની માટલી મૂકવા જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની તિપાર્ષિ હોવી જરૂરી છે એનો એક પગ પગ તૂટ્યો કે, “ “ જ્ઞવાણં હાચિવાણં ” (હસાદસ)

અંજન, મંજન અને રંજન એ ત્રણેયને તમે જાણો છો. અંજન આખે અંજાય છે મંજનથી દાંત ચમકે છે અને રંજન કહે છે આનંદને જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રને હું અંજન, મંજન અને રંજન કહીશ જ્ઞાન આત્માનું આજ્ઞણુ છે જે આત્માને પ્રકાશ આપે છે દર્શન અર્થાત્ સમ્યક્ત્વથી આત્માની ઉપર ચમક આવે છે એના પરનો શ્રદ્ધાભાવ સશયાદિ દોષોથી રહિત હોય છે આત્માની ચચળ અને અસ્થિરાવરથા નાબૂદ થાય છે અને ચારિત્ર રૂપી રંજનથી આત્માને નિજગુણોમા રમણુતા અને આનંદનો અનુભવ થાય છે જેમ અગ્નિના ત્રણ ગુણુ છે-પ્રકાશ, દાહકપણુ અને પાચકપણુ તેવી જ રીતે આત્માનાં પણ ત્રણ ગુણુ છે, જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર, જ્ઞાન પ્રકાશ અર્થપ છે તો દર્શનમા ખોટી ધારણાઓ અને અધ વિશ્વાસોને ભરમ કરવાની ક્ષમતા છે ચારિત્ર પાચનનું કામ કરે છે જ્યાં સુધી ચારિત્ર આવતું નથી ત્યાં સુધી જ્ઞાનનું પાચન થતું નથી અને વગર પચેલું જ્ઞાન હાનિકારક બને છે સુવર્ણભરમ લેવામા આવે કે બદામનો હલવો પણ ખાવામા આવે પરંતુ એનું પાચન થતું ન હોય તો તે શરીરને માટે હાનિકારક બને છે વગર પચેલું અન્ન શરીર માટે વિપ છે તેમ જ પચ્યા વગરનું જ્ઞાન પણ આત્મા માટે વિપનું કામ કરે છે માટે ચારિત્રથી જ્ઞાનનું પાચન આવશ્યક છે

મુસાફરીમા ત્રણ વસ્તુની જરૂર રહે છે ૧ પાથેય-ભાથુ ૨ પૈસો અને ૩ બિસ્તરો ત્રણેમાથી એકની પણ ખામી હોય તો મુસાફરી શાંતિકાયક

જનની નથી તેવી જ રીતે મુક્તિ માટેની મુશ્કાઈરી માટે પણ સમગ્રજ્ઞાન, સમગ્રદેશન અને સમગ્રઆરિજ્ઞની અપેક્ષા રહે છે એ કે સાધના ૫ પદ પર ત્રણેય મહત્વના છે પરંતુ આપણે અહીં જ્ઞાનનો જ વિચાર કરો છો પ્રકાશના અભાવે રૂપ કરમાઈ જાય છે પાણી રાખના મૂળતુ સિમ્બ કરે છે પરંતુ સૂર્યપ્રકાશના અભાવે હેઠ વિભક્ષ કરી શકતો નથી તેવી જ રીતે જ્ઞાનના અભાવે આત્મા પ્રગતિ પમે આગળ વધી શકતો નથી. જ્યાં સુધી વસ્તુના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થતુ નથી ત્યાં સુધી એને મેળવવાની ઉચ્ચિત પણ પેદા થશે નહીં એ તમે હીરાનું સ્વરૂપ જાણી લીધું હોય તો તમે એને તિજોરીમાં સુરક્ષિત રાખશો. પરંતુ એનું જો તમને જ્ઞાન ન હોય તો એને કાઢશો માની દેહી દેશો.

બાળક હીરાની સાથે રમે છે અને તે શુભાવી પણ શકે છે તે એ જ્ઞાનના ડોળને જાણે એ હજારો હીરા પણ આપી દે છે પરંતુ જાણુ કામ બાળક જ કરી શકે એટલાં નહીં બાળક એવું કરે તો એને અલ્પસમજ કહી કુખ્ય કરી શકાય છે પરંતુ મૂઝા બાવી મઈ હોવા છતાં પણ તે એમ રમતો રહે તો એની તો ખરકરી જ થશે. બાળાની ભૌતિક દુકામ માટે આત્મજ્યોને વેચી દે તો તે કુખ્ય હોઈ શકે છે પરંતુ જાવક અને સમ જુષ્ટિવાળો એવું કરે તો તે ઉપકાસને પાત્ર બનશે.

જ્યાં સુધી વસ્તુના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થતુ નથી ત્યાં સુધી એને લેવાનો વિચાર થતો નથી. ધારો કે તમારે એક રોહી છે પત્રોથી એ તમારો પરિચિત છે જન્મે વચ્ચે વખતોવખત પત્ર-અવકાર થયા જ કરે છે પરંતુ તમે એને જોયા નથી અને એણે તમને જોયા નથી. પણ જ્યારે તે તમારા આમર્ષ આવે છે ત્યારે તમારે ધેર પણ એ આવે છે પરંતુ જ્યાં સુધી તમે એને ઓળખી શકતા નથી ત્યાં સુધી તમારા મનમાં એના પ્રત્યે પ્રેમનો પ્રયાસ બિચારો નહીં પરંતુ જે કાણે તમને એ જ્ઞાત થઈ જશે કે જ્યાં તો તે રોહી જ છે તો તે જ કાણે તમારા હૃદયની કમીએ ખીલી જશે. મનની પ્રસન્નતા હોયે છવાશે આ રિમત દાસ્ય-ઉમંગો ક્યાંથી આવે. ૧ દહેવું પડશે કે એ પ્રસન્નતા ત્વક જ્ઞાનનું કારણ છે વ્યક્તિનો પરિચય વ્યક્તિ પ્રત્યે પ્રેમ વધારે છે તો આત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન આત્મ પ્રત્યે પ્રેમ વધારે છે જેને આત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન નથી તે આત્મમુણેની ઉપાસના તરફ દરી શકતો નથી. એટલા જ માટે જનવાન મહાશીર આગમમાં કહે છે-

“જો જિવે થિ ન યાણદ્, યજીવે ચિ ન યાણદ્ ।
જોવા જીવે અયાણન્તો કદ્ધ સો નાદિદ્ સંજ્ઞમં ॥

જે આત્માના અવરૂપને જાણતો નથી તેમ જડના અવરૂપને પણ જાણતો નથી, તે સયમપથે આગળ વધી શકતો નથી જ્ઞાન વડે આત્મા જાણે છે કે હું કોણ છું, મારું પોતાનું ધર કયું છે ? પરંતુ એને એવું જાન નથી તેથી અનાદિ કાળથી પરધરમા ઘૂમી રહ્યો છે, આધ્યાત્મિક કવિ દૌષતરામજી કંરી રચ્યા છે

હમ તો કવદ્ધ ન નિજ ઘર આવે,
પરઘર ફિરત વહુત દિન बीते ।

નામ અનેક ઘરાયે ॥

પર પદ નિજ પદ માર્ગ મગન મયે
પરિણતિ સોં લિપટાયે હમ તો ॥

કવિ કેટલું સુદર કહી રહ્યા છે — ‘અનત અનત કાળ વીત્યો, પરંતુ હું ચેતન, તું પરધરમા ફરી રહ્યો છે પરંતુ હજી સુધી મને સ્વધરની ખબર નથી’ તમને તમારું પોતાનું મકાન સારું લાગે છે કે ભાડાનું ? એ નિશ્ચિત છે કે ભાડાનું ધર પરાયું છે અને પોતાનું તે પોતાનું । ખસ, તો તેવી જ રીતે ચોપાંતીલક્ષ જીવ-ચોનિઓ આત્મા માટે પરાયું ધર છે એટલા માટે જ આત્મા સ્વર્ગમાં તેનીસ સામર સુધી રહી શકે છે પરંતુ એક દિવસ એવો આવે છે કે, જ્યારે એને તે ધર તજવું પડે છે કારણ તે પરાયું ધર છે, જ્યારે મોક્ષ આત્માનું સ્વધર છે, માટે ત્યાં ગયા બાદ કોઈની તાકાત નથી કે, એને કોઈ દાઢી શકે

પોતાના ચેતન્યને હવે કહો કે, તારા ધર તરફ પ્રયાણ કર એ અનાદિને જાણ્યો રહી, તને તારા ધર તરફ જવાનો વિચાર થતો નથી સાજ થતા મજૂર પણ પોતાને ઘેર પાછો ફરે છે, વિદેશ ગયેલી વ્યક્તિને પણ પોતાને ઘેર પાછો ફરવાની યાદ આવે છે પરંતુ હું પશિક, તું એક જ એવો પશિક છે કે તને તારા ધરનું પણ જ્ઞાન નથી જ્યાં જાય છે ત્યાં એને પોતાનું ધર માની લે છે, અને પથારી પાથરી ત્યાં જ ધામો નાખી લે છે મોહ અને રાગની પરિણતિને તે તારો સ્વભાવ માની લીધો છે અને તેમા જ આનંદ અનુભવી રહ્યો છે

તમને રાગમા આનંદ આવે છે કે ત્યાગમા ? એક માણસ તમારા

દીકરાના સમસ્થની વાત લઈને આવે છે તમે એનું સ્વાગત કરો છે એને સારુ કેશરીયા જ્ઞાત બને છે ત્યારે ખીજે માણસ તમારા દીકરાની દીકરાની વાત લઈને આવે છે ત્યારે શું તમે એને કેશરીયા જ્ઞાત ખવડાવો છે ખરા ? ના ખાલી વાત જ કરશો નહીં દીકરાની વાત કરનારને એક મિનિટ પણ તમે તમારા ધરનાં કિબો રહેવા દેતા નથી બા રામની પૂન છે (સમાર્પક દસાવસ)

જ્યાં સુધી જાત્યાને પોતાના નિજરૂપનું જ્ઞાન થતું નથી ત્યાં સુધી તે પરપરિણતિમાં આસક્ત રહે છે જ્ઞાનનું મહત્ત્વ એટલા માટે જ છે કે તે આપણને નિજ ધર બતાવે છે

હમણા જ્ઞાન સંબંધે તમે પ્રવચન સાંભળી રહ્યા છો વિશ્વના વિચારોએ કહ્યું છે કે જ્ઞાન નિકાસનો હેતુ છે અને તે સુખનું કારણ છે પણ કુ ક્લીષ્ટ કે જ્ઞાન કુખનું કારણ પણ છે તમે વિચારમાં પૂછી ગયા ખરું ? વાત અટપટી છે ખરી, પરંતુ જરા ઓછા કોનરીને વિચાર કરો તો વાતની સ્વચ્છાઈ ખરિયા જેવી સાફ અને સ્પષ્ટ થઈ જશે. જૈન સિદ્ધાંત પ્રમાણે એકેન્દ્રિય બે-દન્દ્રિય ત્રેઈ દ્વિય ચતુરેન્દ્રિય અને અસ્ય પચેન્દ્રિય ભરીને નરકમાં જતાં નથી કારણ કે એમનામાં મતિ અને શ્રુતિ (જ્ઞાનના કાળી) બે જ જ્ઞાન છે ત્યારે સચો પચેન્દ્રિય ભરીને નરકમાં જઈ શકે છે કારણ એમાં પૂર્વોક્ષા જ્ઞાનનો વિકાસ વધુ હોય છે હવે તો તમે જ્ઞાનશી ને કે જ્ઞાન કુખનું કારણ છે

એક માણસ તમારો રતેલી છે તે વિદ્યેય ગયેલો છે ચાર વધ પછી તે પાછા ફરી રતો છે તમારી પાસે એનો ત્યાગી રવાના થવાનો તાર પણ ખાલી તમે છે તમે હીનિત બની ગયા છો એને મળવા માટે ઉત્સુકતા પૂરક રાદા ગેઈ રહ્યા છો. એક-એક પણ તમને જાણે લાગે છે તમારું દિલ આનંદ-આનંદથી ભર્યું છે પોલી બાલુ તે જ વિમાન તેમાં પેલા ભાઈ સફર કરી રહ્યા હતા તે ઘોડે દૂર સુધી ઊડ્યા પછી એકાએક ડુપડના મરત બની જૂમિ થઈ પડી ગય છે પૃથ્વીની સાથે ટકરાતા / તેમાં બાજ લાગે છે અને તેમાં બંધવા માગીઓ અને પેલો તમારો મિત્ર સધને માટે તમને હારી આપ્યા હાય છે પરંતુ તમને બા ડુપડનાની ખબર નથી તમે તો પાતા પેલા / આનંદ જનુબની રતો છો પરંતુ ? કમયે એક-પેટા. (ખાત) બા ડુપડનાના સમાચાર આવે છે ત્યારે તમારો સાથે આવે જ ન મિનનવામાં બાજાઈ જાય છે ડુપડનાની આમમાં નરોપતન જાય અને વિમાનની આગમાં તમારું હૃદય જમવા લાગે છે

પરતુ હું પૂછું છું કે, જ્યાં સુધી દુર્ઘટનાની ખબર તમને થઈ નહોતી ત્યાં સુધી તો તમારું મો મલકાઈ રહ્યું હતું પરતુ એની ખબર મળતા જ મલકાટ વિષાદમાં ફેરવાઈ જાય છે એનો અર્થ એ થયો કે, જાને તમને દુઃખ આપ્યું હવે તો તમે માનશો ને કે નાનર્થ દુઃખ થાય છે નહીં તો

વળા એક બીજી વાત સાચાનો એક ગમેકું કોઈ ગવર્નરના અગલાની પાસે પેશાબ કરી દે છે, તો એને કોઈ પકડતું નથી, તેમ એને સગ પશુ મળતી નથી કિંતુ કોઈ વફાને જો આવી ભૂલ કરી તો તે તરત પકડાઈ જશે એનું કારણ એ છે કે, ગમેકામાં જ્ઞાન નથી તેથી એ પકડાયો નહીં જ્યારે વફાતમાં એના કરતા વધુ જ્ઞાન છે, એ જ્ઞાનની જ શિક્ષા (દડ) છે કે, એને ગિરફતાર થવું પડ્યું

જ્ઞાનથી દુઃખ જ નહીં, લોભ અને લાપ પશુ વધે છે માની લો કે તમારા દીકરાને તમે દસ સુધી ગણતરી શીખવ્યાડી અને એને પૂછશો કે, બોલો, બાપુ, તમને કેટલા પૈસા આપ્યું ? તો તે કહેશે કે, મને દસ પૈસા જોઈએ અને તમે એને જો સો સુધીની ગણતરી શીખવ્યાડી હોય અને પૂછશો તો તે કહેશે મો રૂપિયા આપો બોલો ગણતરીનું જ્ઞાન વધ્યું તો બાળકનો લોભ પણ વધ્યો

આ તો થઈ લોભની વાત હવે જાણી લો લાપની વાત તમે જો ભર-નીદરમાં હો અને પામેથી વિષધર સાપ પસાર પણ થઈ જાય તો શું તમને એનો લાપ લાગશે ખરો ? નહીં, કારણ એ વખતે તમને સર્પનું જ્ઞાન હોતું નથી પરતુ અહીં દમણા જ જો કોઈ એક નાગ લાડી છોડી દેવામાં આવે તો સલામાં ખળભળાટ મચી જશે તો આમનેમ નાસી જશે કારણ કે, તમને આપારે સર્પનું જ્ઞાન છે સાબળ્યું છે કે એક નાના અણુસમણ બાળકે નાગને પકડી લીધો એને પકડી એ એની સાથે રમવા લાગ્યો આ બાળક બાળકની માના દૂધ લઈને આવી અને બાળકને સર્પની પાથે રમનો જોયો તો તે લપને લીધે એના લાચમાની દૂધની વાડી પડી ગઈ તો માનાને લાપ લાગ્યો પણ બાળકને નહીં તે જ બાળક જ્યારે મોટું થઈ જાય ત્યારે શું તે સર્પની સાથે રમી શકશે ખરું ? જવાબ મળશે, ના નહીં કારણ હવે એને એનું જ્ઞાન થઈ ગયું છે એટલે જ્ઞાન લાપનું કારણ થયું કે નહીં ?

હવે તમે માની શકો છો કે, જ્ઞાન દુઃખ, લોભ અને લાપનું કારણ છે. હવે તમને જ્ઞાન જોઈતું નથી ને ? અને ખરું પૂછો તો તમને જ્ઞાનની જરૂર

જ ક્યાં છે? જાનો સમાજમાં નેહથી બાકર સંપત્તિ પામે તો મને છે તેથી ચાનીઓને નહીં ચાણાની માત્રો ઉપર લખેમું હોય છે કે વિદ્યા ધન જ સૌથી મોટું ધન છે પરંતુ જ્યારે એ જ ચાણાનો દીક્ષાન્ત સમારોહ થાય છે ત્યારે એના માટે સજ્જપતિ યજ્ઞ બને છે કે વિદ્યાધનનો ધનવાન કે ચાંદીના ધનને ધનવાન કે પ્રમુખપ પર નજરનો સૌથી મોટો ધનવાન બિરાજે છે અને વિદ્યાધનનો ધનવાન તો એની સામે હાથ જોડી બેસી રહે છે

હા તો હું કહી શો છું કે જ્ઞાન કુખ્યુ કારણ છે પરંતુ જરા મોઝો જાત-જાતી કાંઈ નિર્ણય કરી શેરો મા હમણા-હમણાં ને કાંઈ કહેવાયું છે તે કીક નથી. તમે સમજાવું કે ઐતિહાસિકમાં જ્ઞાન અમર છે તેથી તેઓ નરકમાં જતા નથી. માની સો કે એ નરકમાં જતા નથી પરંતુ તેઓ મૈત્રીમાં પણ જઈ શકતા નથી સહી પચેન્નિ નરકમાં જાય છે પરંતુ એનું કારણ જ્ઞાન નથી, સમજ્યાનનો અભાવ છે જ્ઞાન અને જ્ઞાનની સાથે મૈત્રી મહારજા અને મદ્ય પન્નિમ્મ જ નરકમાં કારણ છે નિમ્મ દષ્ટિએ તે જ્ઞાન નથી પરંતુ અજ્ઞાન છે પચેન્નિ જો સમજ્યાનની સાથે સમજ પુરુષાય કરે તો તે માણે પણ જઈ શકે છે

રત્નેદીને નોંધી કુષ્ટનાના જ્ઞાનથી તમને કુખ્યુ પરંતુ જરા એક કિવરીને જોશો તો કુખ્યુ કુષ્ટનાને કારણે નહીં પરંતુ એના પ્રત્યેના માદને લઈને થયું નહોતર કુષ્ટનાની ખબર તો તમારા પહેલાં સૂચના આપનારને મળી દલી પરંતુ એના મોં પર તો કુખ્યુ કાંઈ ચિહ્ન જ દેખાતું નથી. આ કુખ્યુ મોહના થરથી આમ્મુ છે જ્ઞાનના થરથી નહીં

અધિગ અને વહીવટી વાત પણ લઈશો. માની સો કે જનનરના જન-લક્ષની પાસે પેલાજા કરવાથી વહીવટિરિતાર થાય છે અધિગ નહીં પરંતુ જનનની પાસે વહીવટને જ ખુરશી મળે છે અધિગને નહીં ચિરિતારીતુ કારણ વહીવટુ જ્ઞાન નહીં અધિવેક છે

હવે તમે જાણકની વાત લઈશો. અણુચીના જ્ઞાનની સાથે એનો મોહ વધે છે ઉત્તરી તપાસના આ વાત સાચી છે પરંતુ આમ્મુ જોવાય તો લોભ અને અપનુ ચિહ્ન જાણકમાં રહેમું છે વજાનાની જીતમાં વિદ્યાજ વડે સમાવમા દાય છે જીતમાં વડે નહીં દેવ તો તે જાવરી ક્યાંથી? જાણકના તપ અને લાભના સરકાર રહેતા છે તેથી જ મોટા થતાં તે અધિગ બને છે

હવે તો તમારો મનનો સશય દૂર થયો કે નહીં ? જ્ઞાન આત્માનો પ્રકાશ છે તે પ્રકાશ તરફ તમે આગળ વધો એક વખત તમે વસ્તુનું સ્વરૂપ જાણી લો અને પછી એને આચરણમાં ન મૂકો અને તમે તેમાં દુર્બળતા અનુભવો તો પણ તે ખોટું નથી એવું કહેવાય છે કે, વસ્તુના સ્વરૂપને જાણ્યું અને એનો અમલ કર્યો નહીં તો તે જાણવું બ્યર્થ છે ક્રિયા નયની દ્રષ્ટિએ ઠીક પણ છે પરંતુ જ્ઞાન નયની દ્રષ્ટિએ આપણે વિચારીએ તો જણાશે કે, જાણકારી થવી એ પણ એક મોટી સફળતા છે એક ઝવેરીની પામે ઝવેરાત આવે છે ખરીદવા માટે એની પામે પેસા નથી પરંતુ એને ઝવેરાતની પરીક્ષાનું જ્ઞાન છે તેથી હોરાને બદલે કાચના ટુકડાને તે કદી ખરીદ્યો નહોતો

હું તમને પૂછવા માગુ છું ? ધડિયાળ સારી છે કે ધડિયાળ બનાવવાની કલાનું જ્ઞાન મારું છે ? ધડિયાળની કિંમત મોંઘી હજારની હોઈ શકે પરંતુ જેને ધડિયાળનું જ્ઞાન નથી એની કિંમત કેટલી હોઈ શકે ? અને તે કેટલામાં ખરીદશે ? ધડિયાળ બગડશે તો ચિંતા કરવા લાગશે પરંતુ ધડિયાળીને આવી ચિંતા થશે ખરી ? નહીં, કારણ તે જાણે છે કે, ધડિયાળ બગડી જશે તો તે ફરીથી દુરસ્ત કરાવી લેવાશે તેની જ રીતે આત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન નથી, તે શરીર રૂપી ધડિયાળના બગડી જવાથી રડવા એમ છે પરંતુ જેને સ્વરૂપનું જ્ઞાન છે, તે એમ રડવા એસતો નથી તે તો વિચારે છે આવતા જન્મના આ ફરી મેળવા લેવારો ! તો પછી એને માટે રડવા શા માટે એસવું ?

ખીજ બાણ જે વસ્તુને જાણી લે છે, તેમ છતાં પરિસ્થિતિવશ જૂલ ફરી એસે છે ત્યારે એના મનમાં પશ્ચાત્તાપ થાય છે એક માણસ જાણે છે કે, હું અપરાધ કરી રહ્યો છું પરંતુ પરિસ્થિતિ એ માટે એને પ્રેરી રહી છે તે શુંનો કરે છે, સગા ભોગથી જેલમાંથી છૂટી પણ જાય છે પરંતુ જેને સાચા રસ્તાનું જ્ઞાન નથી, તેમ હું જૂલ કરી રહ્યો છું એ જ્ઞાન પણ નથી તે ખરે જ પાગલ છે ગુનેગારને જેલમાંથી છૂટવા માટે કોઈ અરધિ હેપ છે પરંતુ પાગલની મુક્તિ માટે શું અરધિ હોઈ શકે ? માટે જ્ઞાન દરેક ક્ષેત્રમાં સર્વેષ ભરખોળી છે

નાનું બળક હજારો આંધળાઓને રસ્તો બતાવી શકે છે તે બાળક છે જ્ઞાન, જે હજારોને પ્રકાશનો રાહ બતાવે છે, હાથમાં બેટરી હોય તો તમે નિર્ભય બની અધારામાં ચાલી શકો છો, જ્ઞાન બેટરી રૂપ છે જે આત્માને ચારિત્રનો મુખ્ય બતાવે છે જ્ઞાનના પ્રકાશમાં રહી તમે આચાર-માર્ગે અનિમાન બનો એ જ કામના છે

પ્રિય સબ્જનો,

આજે રવિવાર નહીં શુક્રવાર છે પણ જીભરાયેલા જનસમૂહ કહી શકે છે કે આજે રવિવારથી પણ વર્ષાની કઈક છે આજે અપાઘી પૂનમ છે બીજી પૂર્ણિમાએ કરતાં આમાં એક મહત્વપૂર્ણ વિશેષતા પણ છે આજે આતુર્ભાસનો પ્રારંભ દિવસ છે આજના દિવસે સૌ વિચારનારા સતે નિશ્ચિત સ્થાન પર સ્થિર થઈ જશે. મુનિને વિદ્યાર પ્રિય દેશ છે અને પિદ્યારમાં એના સવનની સુરક્ષા પણ છે ત્યારે આવકા મુનિની સ્થિરતામાં આનંદ માને છે

મુનિ જે બિરાજતા હોય તે આવક સધારે સતતસતન પ્રાપ્ત કરી શકે છે મૌનસિક સાંભળી શકે છે પ્રવચન જાને સ્વાધ્યાયનો લાભ સર્વ શકે છે સાથે-સાથે તે જ્યારમાં મતનો લાભ પણ મેળવી શકે છે પરંતુ સતને તે વિચારણામાં જ લાભ છે વહેલી સચિતા જેમ નિકટવર્તી વસ્તુને વાળખી દેતી આગળ વધે છે તમે સત-ચરણ બનાવવાનો જુએ છે ત્યાં-ત્યાં નમ-રિશ્યાના સમુદાયને તાળી મળે છે તેમ છતાં મુનિને પ્રભુતી આપ્યામાં વધુ આનંદ છે વર્ષાવાસમાં જીવેલી વિશેષ ઉત્પત્તિ ક્તી દેવાને કારણે વીર પ્રભુએ નિમ્ન થોડાં આતુર્ભાસમાં એક જ સ્થળે સ્થિર થવાનો આદેશ આપ્યો છે

૨જ આતુર્ભાસિક દારો છે શીત આતુર્ભાસિક દાર ઉપર આતુર્ભાસિક દાર અને ત્રીજું છે વર્ષા આતુર્ભાસિક દાર. પરંતુ સર્વાધિક મહત્વપૂર્ણ દેશ તા ને છે વર્ષાવાસ ને વધુ કંઈ ન પડે તે તથા માનવને કઈ નુકસાન થતું નથી તરી રીતે ચરમી પણ વધુ ન પડે તે એથી માનવને પ્રત્યક્ષરે

કોઈ તુકસાન થતુ નથી પણ જો વરસાદ ન પડે તો માનવસમાજના શા રાસ થશે ? માનવ જ શા માટે, પશુ અને પખી, પૃથ્વી અને પર્વત સૌ કોઈ સુખમારિહીન બની જશે

અનાડના વાદળોને જોતાંની સાથે જ મોર એમની ગર્જના સાલજવા ઉત્ક્રિષ્ટ બની જાય છે તેવી રીતે ચાતુર્ભાસ સન્નિકટ આવતા જ શ્રદ્ધાળુ લોકો પ્રભુવાણી સાલજવા ઉત્સુક બની જાય છે વર્ષાને લઈને પ્રાકૃતિક સૌન્દર્ય હનરગણુ વધી જાય છે પૃથ્વી તો જાણે લીલી સાડી જ પહેરી લે છે સર્વત્ર સૌન્દર્ય મુખમા નાચી જોડે છે. ચાતુર્ભાસના દિવમોમા પ્રવચન સાલજ્યા બાદ જીવન રમણીય બની જવુ જોઈએ—સર્વત્ર શાત સૌન્દર્ય વિખેરાઈ જવુ જોઈએ વરસાદના રીમ-ડ્રીમ ઝાપટા જેટલી તપેલી ધરતીને શીતળ, શાત બનાવી દે છે વરસાદ થયો અને પૃથ્વી પણ શીતળ થઈ પરતુ જોવાનુ એ છે કે શાત-મુધા ભરેલી વ્યાખ્યાનધારા સાલજીને પણ મનના ખૂણામા એક સાતિતુ નાનડું વાદળુ જોડયુ નહીં અને એક હલકો ઝાપો પણ થયો નહીં અને કપાયતી જ્વાળામા મનની ધરતી તપતી રહી તો કહેવુ પડશે કે વરસાદની આ કાળી વાદળીઓથી તમે કઈ શીખ્યા નથી

વર્ષાની ધારાઓ સડો ઉપર જામેલા ધૂળના ઢગણાઓને, ગદી ગટરોને ઘોઈ સાફ કરી નાખે છે તેમ હે ઉપાસક, તુ પણ મનના દ્વાર ખોલી દે. વર્ષાની આ ધારાઓને અદર જવા દે ન્યા સ્વાર્થનો કચરો ભર્યો છે, વાસનાની ગટરોમા દીડા ખદખદી રચા છે તેમને આજે ઘોઈ નાખો મનને શીતળ અને શાત બનાવી દો કડવો-મીઠો ઘૂટડો મળે તો પણ મન સમ-રિથિતિમા રહે તેવી સાધના હોવી જોઈએ મેઘ ગરજે છે ત્યારે એ ગર્જના સાલજીને ખેડૂતની આખો ઉપર ચઢે છે કે પેલી ગર્જનાની તર્જના કરતા મેઘને પણ પ્યાર કરે છે ? નહીં, તે પ્યાર જ કરે છે તમે તમારા ઉપર ગર્જના કરનારથી ત્રેમ કરો છો કે એની ગર્જના સાલજી એના તરફ આખ ઠાકો છો ? અરે, મુગઈનિવાસીઓ, તમે પેલા આગીણુ પાસેથી પણ થોડુંક શીખી લેજો પોતા પર ગરજનારને પણ પ્યાર કરતા શીખો એ ગરજે ત્યારે તમારુ મનહુ મથૂર બની જાય મેઘની ગર્જના સાલજી મોર પોતાની પાખો ફેલાવીને નાચવા લાગે છે તેમ જ્યારે કોઈ અકારણે જ તમ રા પર ગરજ-જોડે ત્યારે તમે વિચારજો કે હમણા નહીં પણ થોડા દિવસો બાદ તે પોતાની ભૂલ સમજશે અને જો તમારી ભૂલ તમને દેખાતી હોય તો તમારુ

મન વિચારોની પાખો ફેલાવીને નાચી બેસુ નેઈએ ' અને વિચારું નેઈએ કે ખરે જ કું અધિકારમાં હતો મારી બૂધ મને સમજતી નહોતી.

વારુ ત્યારે જલદી બતાવો કે તમારી બૂધ બતાવનાર સ્વરો છામે છે કે તમારી પ્રશ્ન સા અને જાહેરાત કરનાર ? તથા તો એ છે કે આજનો માનવ પોતાની જ સ્વીકાર કરવાનું જાણતો જ નથી તેમ જ એને પોતાની બૂધ બતાવનાર ન જમે છે એક રસોવાના દાવે એક વાર શાકમા મસાધો વધુ પડી ગયો આવાની જીભ તતડવા સાચી અને આંખે નીર ચાલવા સાચી એટલે એકે પૂછ્યું આટલો મસાધો કેમ કરતા પડી ગયો ? તો તે રસોધો બોલ્યો આજે મારવાડ જેવું શાક બનાવ્યું હતું વળી બીજા ઘોડાકે ફિરસો પડી શાકમાં મસાધો ઝોઝો પડ્યો જમનારાએને આ ? આમ મેશ જેવું જાણ્યું પૂછામાં આવતાં એણે કહ્યું આજે મુંઝઈ જેવું શાક બનાવ્યું હતું વધુ મસાધો પડ્યો તો કહ્યું મારવાડ જેવા અને ઝોઝો મસાધો પડ્યો તો કહે મુંઝઈ જેવા અને પોતાની બૂધ તા દેખાતી જ નહોતી.

આવી જ વાત ધર-ધ ની છે સગા પછી ત્રીજા જ મહિને વડુએ નવું ધર વસાવી લીધું સાચુને પૂછ્યો કે વડુ ત્રણ જ મહિનામાં જુદી કેમ થઈ ગઈ ? તો કહેશે, વડુના નખરાઓ કું હે જાન થઈ ગઈ અને વડુને પૂછ્યો તો કે જુદા થવાની એવી તે કઈ આશ્ચર્યકતા પડી ગઈ ? તો તે જવાબ આપ્યો-

શુ કહું મારા સાસુની જીભ સવા મગની છે (સવામાં દસાદસ) તે દમેઈમાં મારા પરિવારને જ નહી પૂરી સાત પેઢીએને આપતી હશે છે અને એક બીજાને નિદે છે પોતાની બૂધ દાઈને દખાતી નથી.

નવતા મેરલાથી જમ દીખવું છે તેમ ચળકતા જૂનનું પક્ષ કઈક શીખો. અવલુની અધારી રાતે પક્ષ જૂનનું ચળકે છે તેમ તમે વિપતિની કાળી રાતે ચળકતાં દેખો. ૮ નરો-૮ નરો વિપતિઓ વેશવ પ્રકાશનું એક કિષ્ક પક્ષ ન દેખાવ ત્યારે તમે સુશનન અને કામદેવનું સ્મરણ કરો- તેઓ તમારી અધારી રાતે વિજિતો દીવડો પ્રગટાવી દેશે.

આરક ફળમા જ મતા બાળક કામદેવ અને સુશનને ઠાઈ કામે જુમી રહે નહી કામદેવ પોતે જાનમાં બેસા છે એમની સામે નિમત્સ ૧૫ દર દેખા છે દાધમા સળકતી તથા છે તે કદી રનો કામદેવ અક ના ક ૧ ૨ ૩ ૪ ના પામ અસન છે તેમ ન કહેવતો વિજય દશે તા આ મત લા મ નો તથા અક ૧ પામે શરીરના દૂધ-દૂધ

કરી નાખે કામદેવે આનો જે જગણ આખો તે અદા હનર વરસ
પછી પણ આજે આગમમા સુગઢિત છે એમણે કહ્યું 'તમારી તલવાર
શરીરને મારી ગઈ છે, આત્માને નહીં અને જગીર તો અનત વાત મધુ' છે.
આવા પાર્થિવ શરીર માટે આત્માના શાશ્વત ધર્મને કામદેવ કદી પણ અસત્ય
કદી શકે નહીં, ભલે માન આવુએ આલુ લુદા રહી જાય તેમ છતાં એમાંથી
એક જ ધર્મ આવશે -

નિર્ગ્રંથ પ્રવચન-જ મહાયોગ પ્રવચન સત્ય અને સર્વશ્રેષ્ઠ છે

ખીછ બાજુ બ્યારે સજગૃહ અર્જુન માળાના લાવાનક ઉપદ્રવથી પીડા-
યેલુ હેતુ ત્યારેના આ વાત છે મ્વયસન્નાટ બ્રેષ્ટિક પાતુ મંદુનોમા લપાઈને
બેસી ગયા હતા તે વખતે ગજગૃહમા સદેશા આવ્યો કે પ્રભુ મહાવીર
રામચંદ્રની બહાર પધાર્યા છે સાલજ્યુ સોગે પશુ ત્રિઆયુ કંઠન મુદ્દાને
"પ્રભુ ઉદ્યાન સુધી પધારે તેમ છતાં આખોની તગસ સાત ન થાય અને
અર્જુન મને માગ પ્રભુશો મળ્યા ન દે એ કદી બની શકે નહીં અર્જુનનો
આત્મક માની ગતિને ચલાવા દે તો એ હવનની બધુ મોટી હાર ગણાશે
અને આ કાયરતા વીરના ઉપાસકને શોભતો નહીં " આમ વિચારતાની
સાથે જ એના કદમ શુણ્ણીલ ચેત્ય તરફ આમળ વખ્યા વચ્ચે અર્જુન
કૂરતાનો પ્રતિમૂર્તિ બનીને આવ્યો પણ ધૈર્યના મહાશીલા સાથે ટકરાઈને
એની કૂરતાના ભૂંડભૂંડા ભીડી ગયા

હું ખતી અધારી રાતે તમે ચળકતા રહેજો અને જે સુખના પારણે
બૂલતા હો તો પણ પોતાને બૂલશો નહીં શ્રાવણના મૂલા તો તમે જોયા હશે
મુખર્ષમા પ્રાકૃતિક સૌન્દર્ય મળતુ નથી પણ આજે પણ ગામડાએમા ચાલ્યા
જશો તો પ્રાકૃતિક સૌન્દર્ય સર્વત્ર પથરાયેલુ જોવા મળશે શ્રાવણમા પૃથ્વી
લીલી સાડી પહેરા લે છે, ચારે ધર્મ બાજુ વનસ્પતિ ખીલી બેઠે છે બહેનો
શ્રાવણના દિવસોમા પારણા-હી ચકા બાધી હી ચકે છે હી ચકાના ઉતારચઢાણ
પણ આનંદદાયી હોય છે કદી અઢળક સપત્તિ વચ્ચે હો તો ફુલાયુ નહીં
અને વિપત્તિમા હો તો રહવા બેસયુ નહો

વર્ધાવાસનુ-અકૃત્રિમ સૌન્દર્ય જોલે છે કે હે માનવ, કૃત્રિમતાને છોડી
સદજ સૌન્દર્ય તરફ આવ તમે કૃત્રિમ સૌન્દર્ય વધારો છો કે સદજ સૌન્દર્ય ?
વીસમી સદી જેટલુ કૃત્રિમતાને પસંદ કરે છે તેટલુ વાસ્તવિકતાને નહીં

એવા જ માટે તો સૌથી વધુ અને વેસભૂષા બધામાં હૃદય સૌન્દર્ય પસંદ કરાય છે. વેસભૂષા તો શુદ્ધ હૃદય પણ તેવી જ પસંદ કરે છે એ જોઈ શકાય. એટલે પસંદ કરી હશે. વસ્ત્ર-ભૂષા પણ તેવી જ પસંદ કરે છે એ જોઈ શકાય. પહેરે છે ખરી બાતેન હૃદયમાં કરતા રહે છે અને ગરમીમાં ગરમતા રહે. જેવાં બાતેન એવા બાતેનમાં આવ્યા છે કે આંધે હી હોય કે ગરમી થોળ હમેશા એમના પગમાં હશે. તો જરૂરિયાતને પ્રમાણમાં અપાતી નથી. પ્રમાણમાં તો મળે છે હતા ફેરવને.

આ ફેરવને તો ગમત કરી નાખ્યો છે. સ્વતંત્ર કારતુની રાજધાની દિલ્હી અને મહારાષ્ટ્રની રાજધાની મુંબઈ અભિલેખ સાચન તમે આટલી જાણવાની નહીં રહી હોય નેટલી કે બાળે જી. વેસભૂષા આસ-સ્થાન, આશ્વાર અને વ્યવહાર, બધામાં વેસથી કારતુ વિશ્વપતીકરણ મર્ષ રહ્યું છે મુખ પર પાવર અને હાથે રમ (સિપરિટક) એ બધું ફેરવે આપું છે પાંચ રેન સાચનમાં જ-એક વ્યક્તિએ એમના પાશ્વિય કરીરની આ પૂર્ણ શાંત્ય જેવી નથી. આ ફેરવપરસ્તિ આપરે લાગ્યું છે. જીવનની જાણે આપણા સાચા દેખાઈએ વાહ ત્યારે તમે જરા જાણી બતાવો કે તમે કર્યા હતા માટે પહેરે છે. જીવનની જાણે તમે કાશા દેખાઓ એટલે કે કરીરને આરામ મળે એટલા માટે. જીવનના દિલ્હીમાં મોઢા લેવાના કરવા મળે મુલક કહી કપડાં પહેરી શકો નથી.

સાચો માનક વેસપરિધાનમાં ત્રણ બાતેન મકર આપે. ૧ તે આશમપદ હોય ૨ સર્તા હોય અને ૩ સ્વચ્છ હોય. પહેલી બાતેન છે વસ્ત્રભૂષા આરામપદ હોય. કારણ કે જેની સુરક્ષા માટે જ જસોતો ઉપયોગ કરાય છે એવો પોષાક સા કામનો કે નેનાથી મળુ બીસાટ હોય અને સ્વતંત્રતા તુલ્ય હોય. એવી સમગ્ર ન હોય. એક વાર એક કાર્ડ લેવાથી આવ્યા તે બેસવા માગના હતા એમની આંખો કાર્ડમાં જોઈ રહી હતી. મે પૂછ્યું-તું જોઈ રહ્યા છો? તેઓએ જવાબ આપ્યો. હું જાણી કાર્ડ ખુલ્લી નથી. હું સમજી ગયો કે એમણે પહેરેલું કાર્ડન ખુલ્લી મ મી રહ્યું હતું. નામે બેસણે તો એમાં સજા પડી જશે. આ પેન તમને આરામથી બેસવા દેતું નથી.

બીજી બાતેન છે કાર્ડ કપડાંની મળનામાં ખાન શાખું જોઈએ કે તે સત્તા હોય, સાચા જાણી વડે પણ કરીર હાંડી સજાવ છે તો પછી રોડ થો. આ ૧ મુખની સીંચોની છો તુરુ છે. પૈસા ને નિનેલીમાં સમાતા ન

હોય તો ગરીબ સ્વધર્મી ભાઈ-બહેનોને આપો તેમની સમસ્યાઓનો ઉકેલ. આવશે પાશ્ચાત્ય વિચારક વિલિયમ પેગે ખરું જ કહ્યું છે કે ફેશન અને પ્રદર્શનના પ્રિય લોકોની સાજસજવટથી અનેક નગન વ્યક્તિઓને વસ્ત્રવાળી બનાવી શકાય છે મને ખબર છે, એક ફેશનગ્રેમી યુવક જ્યારે પણ કપડા બહાર જતો ત્યારે પોતાની જોડે પદર-પદર જોડ કપડાની લઈ જતો જરૂર છે માર કપડાની અને સાથે રાખે છે ચોવીસ જોડ એટલે વધારાના કપડાં જો બીજાને આપી દેવામાં આવે તો કેટલાય અર્ધનગન વ્યક્તિઓના વસ્ત્રોની સમસ્યાનો ઉકેલ લાવી શકાશે

ત્રીજી બાબત છે કપડા સ્વચ્છ હોય જૈન ધર્મ ફેશનનો વિરોધી છે પરંતુ આવશ્યક સ્વચ્છતાને એણે આગ્રહ જરૂર આપ્યો છે એટલા માટે જ આગમમાં ન્યાન્યા આવકના બદિર્ગમનનું વર્ણન આવે છે ત્યા ત્યા "પદ્માવ કય લલિકમ્મે" નું વિધાન આવે છે માટે વસ્ત્રભૂષાના ફેશનને મહત્ત્વ ન આપવું જોઈએ શું તમે એમ સમજો છો કે સાજસજેલ પોષાકને લઈને લોકો તમારી તરફ વધુ આકર્ષીશે? સાજસજવટવાળો પોષાક તો દુર્યોધન, ઠસ અને ઔરંગઝેબ પાસે પણ હતો લોકોએ કેટલું સન્માન કયું તેમનું? એક વિચારકે સાચું જ કહ્યું છે કે 'કાઈ આદમી પોતાની સાજસજેલ અને હેલછેનીલ પોષાકને કારણે મૂરખાઓ અને સ્ત્રીઓ અન્ય કાઈ દ્વારા સન્માનિત થઈ શકતા નથી માટે દેહને શા માટે સજવે છે? સજવું છે તો દિલને જ સજવે

દિલને સજવવાનો એ અર્થ નથી કે છાતી પાસે ચુલાબના ચાર ફૂલ લગાવી લો ચુલાબના હજાર હજાર ફૂલ ભેળા મળે તોય દિલને સજવી શકતા નથી ઉદારતા અને સેવાના ફૂલ જ દિલને શોભાવી શકે છે શુભતા ઉદ્યતને લઈને જે પ્રસાધનો મળ્યા છે, સ્વધર્મીઓની સેવામાં તમે એમનો કેટલો ઉપયોગ કર્યો છે, વાર્ષિક દીકરીને ઓછું અપાયું છે, એ તો તમે જરૂર વિચાર્યું હશે પરંતુ શું કદી એવું પણ વિચાર્યું કે મારી સપત્તિનો કેટલો હાજ સ્વધર્મીઓના કામમાં આવ્યો? હા, તો મને જરા જલદી બતાવો કે તમને હાથ જોડી દેવું સારું લાગે છે કે હાથ જોડાવી દેવું? દુર્લોચનો પીગાયેલો કાઈ ગરીબ ભાઈ કઈ સહયોગનો આશા સાથે તમારી પાને આવે છે તે હાથ જોડીને માગે છે ત્યારે તમે શું કરો છો? તિબ્બેરીમાં હાથ નાખી જે કંઈ હાથમાં આવે તે આપી દો છો ખરા? કે આખો કાઢી બોલો.

નાખો છો કે બધા જિખાગીઓ મારી જ દુકાને આવે છે. પણ બનારે ઈ કમરોડસ ઓફિસર દુકાન પર આવે છે ત્યારે પણ શું તમે આખો કામતોં તેવી જ તે રજૂ માઓ છો કે જેવા કે પેલા ગરીબ વાઈની સામે રજૂ થયા હતા? નહીં એવી સામે તો એક સસલાની માફક નમ્ર બની જશો. એને હાથ નોડી નોડીને આપશો. કહેશો સાહેબ બાઈટલું લઈ લો અને રળ આપો. આજનો માનવ હાથ નોડીને દબાવે આપી શકે છે પરંતુ જે હાથ નોડીને લેવા આવે છે એને બે પૈસા પણ નહીં આપે.

જુઓ પેતો મેકુલો (મિથ) જુઓ છે પૃથ્વીના પટ પર વહેવા સરિતા અને સરોવર સુકાઈ ગયા છે ત્યારે તે દિલ ખોલીને વરસે છે તમે જરા પેલા સ્થામલ મેકુલાથી પણ મોડું કે તો શીખો. જે સ્વધર્મી ભાઈઓના જીવન સરોવર સુકાઈ ગયા છે હિંદનાના બીજા તાપમાં જેમનું જીવન ગ્રાઈ સ્ટું છે ત્યાં જઈને મોડું કે પણ વરસો. એમના કુખરદમાં પણ કઈ કામમાં આવે. શક રાખને સંપત્તિનો જેટલો હાજ બીજાના કામમાં પડાઈ વપરાયો છે તે જ તમારો છે.

તમે ભાગ્યશાળી બનવા માહો છો તો ભાગ્યમાંથી ભાગ આપતાં શીખો, નહીં તર ખરા અર્થમાં તમે ભાગ્યશાળી બની શકતા નથી. તમારી સંપત્તિમાં સ્વધર્મીઓનો પણ ભાગ છે. વહેંચણીમાં જો તમને તમારો ભાગ નહીં? મને તો તમે મહેનત બની જશો. પોતાના ભાગને લેવા છાડુ તમે એટલા બધા એકેન છો કે એ છાડુ તો તમે ઝાટના બારણાં ખખડાવવા તૈયાર થઈ જાઓ છો. ત્યારે સ્વધર્મીને ભાગ આપવા તમે તૈયાર હો કે નહીં? તમે સ્વધર્મીને જો ભાગ ન આપ્યો તો એ માટે બાંધુન બે ટીપાં પાડવા નેઈએ કારણ તમારી આ બૂલ કેટલાય ભાઈઓને ખોટો રસ્તો સ્વીકારવા વિવશ કરી મૂકે છે.

ધાર સહેરની વાત છે હિપ્પાચમાં શોમાર બારીક પાક્કિ પ્રતિક્રમણ કરવા એક મથા. પ્રતિક્રમણ એ જીવનની કંપનિનું સર્વેયુ છે. દરેક / સખાટાણું તમે દિસાન માંડો છો જીવનનો દિસાન પણ કરી ક્યો? આ? કેટલું આનું અને કેટલું ગયું? આ મા કામથી કોપ તરફ કેટલો મનો? નમનાથી અહ કાર તરફ કેટલો મનો? સરળતાથી જીવકપદ તરફ ક્યાં સુધી પહોંચ્યો? સતોયે ભાગ્યશક્તિને પગમાં છે કે લોભે સતોયે? રાત્રી ત્યાં જતી મનો કે ત્યાંનાં જ બનું આનંદ વધ્યો? પુરુષોના દુઃખઓનો દિસાન રાખનાર શું આ માતા જીતિઓનો દિસાન પણ રાખરી ખરા?

આ ને પ્રતિદિન પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ જો પ્રતિદિન ન થઈ શકે તો પાલિક પ્રતિક્રમણને ચૂકવું જ ન જોઈએ

આશ્રવથી અળગા થઈ સવર તરફ આવવા માટે શ્રાવક પ્રતિક્રમણ કરી રહ્યા હતા પરંતુ દુર્ભાગ્યથી પીડિત એક ગરીબ શ્રાવક કષ્ટકે પીળું જ વિચારતો બેઠો હતો તે આત્માનું નહીં, ધરતું સરસું કરી રહ્યો હતો. દીકરી સોળ વર્ષ પસાર કરી ચૂકી છે, પણ એના હાથ પીળા કરવા માટે બીજી પીળી વસ્તુ પણ જોઈએ એ પીળી વસ્તુને તમે જાણી જ ગયા હશે. તમે સૌએ એવા રિવાજ બનાવી દીધા છે કે એ રિવાજની જાળમાં ઠકી-ઠકી તો તમે જ ફસાઈ જાઓ છો પેલો ગરીબ શ્રાવક વિચારે છે કે નાણાના અભાવે લગ્ન લેવાયા નથી તે જ વેળા એની દ્રષ્ટિ નગરશેઠના હાર પર પડી એને શેઠ સામાયિક કરતી વખતે ઉતારી બાજુએ મૂક્યો હતો વિચાર્યું કે આ લઈ લેવામાં આવે તો સમસ્યાનો ઉકેલ આવી જશે પરંતુ આત્મા ધિક્કારી ઉઠ્યો "તું સવરના (ધર્મના) સ્થાને બેઠો છે અને ચોરી સમા જઘન્ય પાપ તરફ તારી વૃત્તિ જઈ રહી છે ત્યારે મન બોલ્યું લાખોનું ધન છે, હાર ચાલ્યો ગયે તો ય ચિંતાની વાત નથી અને તારી બધી સમસ્યા ઉકેલાઈ જશે

હાથ આગળ વધ્યા અને હાર લઈને સુરક્ષિત સ્થાને ચૂકી દીધા વળી વિચાર્યું કે અત્યારે જ ચાલી નીકળવું તે ઠીક નથી શેઠને આ હાર ઉપર અત્યાધિક આસક્તિ હશે તો તેઓ એને ન પામતા બેચેન બની જશે જો એની ઝિંતિ બીમી થશે તો અન્ય શક્ય તેવા ઉપાયો વડે એ હાર પાછો આપી દેવો એ જ ઉચિત લેખારો અને હાર ખોવાતું એમને દુઃખ નહીં થાય તો લઈ ચાલવામાં કાઈ નુકસાન નહીં, માટે શેઠની સામાયિક પૂરી ન થાય ત્યાં સુધી પ્રતિજ્ઞા કરવી જ પડશે

સામાયિકનો સમય પૂરો થયો શેઠ જ્યાં વચ્ચે ઉતાર્યો હતા ત્યાં ગયા. કપડાં તો યથાવચિત હતા પણ હાર ગૂંમ 'આસપાસ તપાસી બેંચુ વિચાર્યું કેઈ પરિસ્થિતિનો માર્ગો સ્વધર્મી લાઈ આ કામ માટે વિવશ બન્યો હશે. ચાલો, લઈની ચીજ લાઈને કામ લાગશે તમે પણ સુ આમ વિચારો છો ખરા ? જો સડેલી છત્રી અને જૂના પૂરાણા પગખ્યા કેઈ લઈ બંધ તો સો સો મારો વગસાવશે અને ઉપરથી પ્રતિજ્ઞા લેશે કે હવેથી ઉપાશ્રયે કદી જવું નહીં

જો કે ધર્મસ્થાનેના ચોરી કરવી તે જઘન્યમા જઘન્ય પાપ અપરાધ

છે આ એ વાતનો ઘોતક છે કે ભારતીય જનતાનું નૈતિક સ્તનનું ઇંધુ બંધ પતન થયું છે એનું ધાર્મિક રક્ષણ પણ જુદું અને ૯૫૨ી ચોરોથી સુરક્ષિત નથી તો એની સાથે આ સ્ત્રો એ પણ જોવું પડશે કે ચોર ચોરી કરતાં શા માટે પ્રવૃત્ત થાય છે ? જો તે આદતને સંઈને પ્રવૃત્ત થાય તો તે કદી ક્ષમ્ય જાતી રાહતો નથી પરંતુ જો પરિસ્થિતિવશ એવું કરે છે તો તેની તેવી પરિસ્થિતિને બદલવા સાડુ સાધનસાધન અક્રિયાઓને બાજી આવવું જોઈએ

પેલા નગરશૈલ વિચારે છે ખરી તો મારી ભૂલ છે હું નગરપતિના રજાને છું તેમ જ્યાં મેં મારા કર્તવ્યને પોષ્યનું નથી, પોતાના સાથીઓની મેં સારસલાજી પણ લીધી નથી તેઓ કઈ સ્થિતિ વચ્ચેથી પસાર થઈ રહ્યા છે ? એમના ધરમાં અનંત છે કે નહીં ? એ બાદ મારું સ્થાન જ પ્રશ્ન નથી એટલા જ કારણે આ ? ઉપાધ્યક્ષમાં આ બીના જાતી છે અને ચોરી જોવા જવાનું કૃત્ય માટે વિવશ થવું પડ્યું હતું. જનવશા મનુષ્ય પોતે એટલો ખરાબ નથી

આ બાદ દારુ સર્ઈ તો લાઈ થો તો પહોંચ્યો પણ રખતે એતો આત્મા એને ખતો રહ્યો આ દુરુત્ય માટે દાશ બાજળ કેમ વખ્યા ? મોલીઓથી પણ મોલી માનવતા હું વેચી આપ્યો અને જડ દુકાને વીણી લાવ્યો રાત આખી આઘાટતો રહ્યો અને એવી સ્થિતિમાં એણે રાત પસાર કરી સવાર થતાં જ દારુ સર્ઈ તે શૈલીની દુકાને પહોંચ્યો પણ છાંય કેમે થ કરીને બોલે નહીં કે કામે ઉપાધ્યક્ષમાં આપનો દારુ હું સર્ઈ આપ્યો છું પ્રજાનો દાશ બાજળ પ્રસાદતાં બોલ્યો આ દારુ રાખી લો ! નગરશૈલી આંખોને પોતાને દારુ ઓળખતાં વાર લાગી નથી પણ તેઓ જાગરવા જાતી પૂછવા લાગ્યા સર્ઈ આ કિમતી દારુ શા માટે લાવ્યા છો ? આજતુરે દગાતા બવાળે જવાનું આપ્યો, આ રાખી લો અને એના બદલે થોડું દાન આપો જેથી એક જાતની સમસ્યાનો છાંય આવે.

આ તો સર્ઈ શૈલી વાત. તમને પણ વાત પૂછી શકું આવો જ તમારો દારુ બેવાઈ જમા હોલ અને પાછો મળે તો લાવનારને તમે પેસીસને હવામે કરશો કે નહીં ? બી ? જ કાંઈ મુખર્ષી સમાચારમાં ખબર ઉપાઈ જશે અને થ થેર એની / વાત કહેતા કરશો. બી પચા ૬ મંજણ પચાનું બદલમો હસવા પણ પચાવ્યા પણ હવે જરા વાત પણ પચાવતાં શીખો જુઓ પેલા નગરશૈલ દિલની ઉદારતા—

તેઓ બોલ્યા, “ભાઈ, તમે જૈન કૃળમાં જન્મ્યા છો, હું પણ એક શ્રાવક છું. આ મારો આત્મા કબૂલ કરતો નથી તમે ચાહો તો એમ જ રૂપિયા લઈ જઈ શકો છો. આગ તુક ભાઈ હાર રાખી લેવાનો અતિ આગ્રહ કરવા લાગ્યો એટલે શેઠે એક ડબ્બીમાં હાર રાખી એના ઉપર કપડું સીવી પેલા ભાઈનું નામદામ લખી નાખ્યું અને કહ્યું: ‘આ તમારી જ વસ્તુ છે, જ્યારે ચાહો ત્યારે લઈ જઈ શકો છો હું તો નામનો એક રક્ષક માત્ર રહીશ, સાથે જ બે હજારની થેલી પેલા શ્રાવકના હાથમાં આપતા બોલ્યા, ‘આ મારી તુચ્છ બેટ છે એ સ્વીકારો અને જરૂર પડે ત્યારે આ ભાઈને ફરિયાદ કરો’”

આવનાર ભાઈ નાણાં લઈ પાછો ફર્યો પરંતુ શેઠના સહવ્યવહારે એના આત્મા ઉપર અમિટ છાપ પાડી રહી રહીને એમની ઉદ્ધરતાના ચિત્ર એની સ્મૃતિમાં આવી રહ્યા હતા આ બાજુ શેઠ ઘેર ગયા. પત્નીના હાથમાં પેલો ડબ્બી દેતા બોલ્યા, “જિંદગીનો કરો ભરોસો નથી આને સલાહીને રાખજો આમાં એક ભાઈની જિંદગીની કમાણી છે જુઓ, આના ઉપર નામ લખ્યું છે, તે ભાઈ હાર આપી ગયા છે અને બદલામાં થોડાક રૂપિયા લઈ ગયા છે. મેં એને લાખવાર સમજાવ્યો કે હાર રાખો નહીં, એમ જ રૂપિયા લઈ જાઓ, પણ તે માન્યો નહીં હારની કિંમત ધણી છે પણ તે ધણું બોણા પૈસા લઈ ગયો છે”

આવિકા ડબ્બી હાથમાં લેતા કહેવા લાગી, “આ તમને શોભતું નથી. તમે શ્રાવક છો એક શ્રાવકનો હાર ગીરવી રાખી પૈસા આપવા તે શ્રાવક માટે ઉચિત નથી એને એમ જ આપી દેત તો કાઈકમી થવાની નહોતી. બહુબાહુ ધર છે બે કાર્મના હુ ખ દરદમાં કામમાં નહીં આવીએ તો લક્ષ્મી શા કામની છે?”

શેઠે જવાબ વાળ્યો, “મેં એને ઘણું ઘણું સમજાવ્યો, પણ સમાજનો રિવાજ જ એવો છે કે એમ જ લેવામાં એને પણ સારમ આવતી હતી”

આ છે વિશાળ હૃદયનું એક ચિત્ર મુખર્ષિના કુશળ નાગરિકો આનાથી કઈ બોધપાઠ જરૂર લેશે લેશે નહીં, પણ શીખ્યા પણ છે મુખર્ષિવાળા વરસે છે, પરંતુ કદી કદી મુખર્ષિના મેઘ સમુદ્રમાં જ વરસી પડે છે સાગરમાં વરસેલું શું કામ આવે? જ્યારે નાના નાના છોકરાં તો તરસ્યા જ રહી ગયા. માટે વરસો, શ્રાવણની જેમ વરસો! અભાવની દુપહરીમાં સુકાઈ રહેલ છોકરાં

માટે દિશ ખોલીને વરસો. ગોંધવારીની ચક્કીમાં પીસાઈ રહેલ સમાજના મજમૂરમાં બાકીઓ અને આ બાજુ અસહાય વિદ્યાર્થીઓ. જેઓ શુદ્ધિને કુલ્લ છે પરંતુ અધોશાયે જેમની પ્રગતિ રૂપાઈ ગઈ છે અને વચ્ચે જ રસાઈ પાયા છે તે સૌ માટે તમારા સામનો કામ આવે અને તમે તેવા સૌ મનમગ્ન બનેા એવી મનન કામના છે.

અધાદી પૂનમ,
સુવત ૨ ૧૭

જેન ઉપાધ્યય કાંઈવાળી મુંબઈ

હુદિમાનોનુ દુનિયા સન્માન કરે છે આરિન્નવાનનુ
દુનિયા અનુસરણ કરે છે

અભ્યાસારી જેવે અભ્યાસી માણસ બીજે કોઈ તરીકે
કેમકે એની આપત્તિના સમયે એને કોઈ મિત્ર થવું નથી

એક પાશ્વર્ય વિદ્યાને કશું છે કે સ્વ અને વિશ્વાસ
સહારનુ મંદિર છે

સ્વ અને તેલ સદા ઉપર જ રહે છે સ્વ નાટલીના
જૂસ સમાન છે

હુદિમાળથી થણુ આરિન્નળા ઉચ્ચ છે

કદાચરણને બેઠનું એટલે સહમાર. સારો સ્વભાવ
એટલે શીલ.

૩૯. કેળવણી છે જીવનની ચોંટ ચમક

(જૈન ડાઈરેક્ટર ટ્રિફોમા આપેલ એક પ્રાયન)

પ્રિય વિદ્યાર્થી! બંધુઓ,

તમામમાં બહુ જ મોટું આકર્ષણ છે આ જીવનની રાજધાની દિલ્હીમાં આવ્યાને મને લગભગ આ ત્રીણું અઠનાશિયુ ચાવી રહ્યું છે હા મેંશા મધાવીર લવન કે ચાદનો ચોકમાં પ્રવચન આપે છે પણ તમારામાં બહુ મોટી શક્તિ છે એ આકર્ષણ શક્તિ અને તમાગે પાસે જેથી લાવી છે ન્યારે હું મને વિદ્યાર્થીઓની વચ્ચે આવો પડેતો જોઈ છું ત્યારે મને બહુ જ હાથ થાય છે લગભગ સાહિત્યગત મી મનોહર મુનિશ કેળવણીના વિષય પર તમને મુન્દર રીતે સંભળાવી ચૂક્યા છે ખરેખર કેળવણી એ એક બહુ જ મોટી વસ્તુ છે એ જીવનમાં એક નવી જ ચમક લાવે છે માણસની સુધૃત શક્તિને જગાડનાર કેળવણી જ છે કેળવણીનું આખરો અને સાચું લક્ષ્ય તો માનવીને સાચો માનવ બનાવવાનું જ છે

ખેતરમાં પેદા થયેલા કપાસ સીધે નીધે આપણો મર્યાદા જળવવાનું કામ નથી કરતો તેમ હાડીથી પણ એ આપણને પૂરેપૂરી રીતે બચાવો નથી શકતો જોને તો ન્યારે વણકા દોરા રૂપે ફેરવી કાપડનું કપ આપે છે ત્યારે જ તે આપણા કામમાં આવી શકે છે ત્યારે એ આપણે પહેલાં શરીરને છીએ, કે તમારા કોટ-પાટલુન એમાંથી બની શકે છે જો કોઈ માણસ પોતાના આખા શરીર પર ચુદર લગાડી કપાસ ચીટકાડી દે ને બહાર નીકળે તો તમને કેવું લાગશે ? બીજા બધા આશ્ચર્યમાં પડી જશે, પણ દિલ્હીમાં તો તેની મમક જ જશે તમે બધા જોની શુદ્ધિમના જોઈદગી બિડો. હા, તો આપણું જીવન તો પેલા ખેતરમાં પેદા થયેલા કપાસ જેવું છે, તદ્દન કપાસ જેવું.

એમાંથી આપણે કાપા બનાવવું પડે. શિક્ષણ એ કામ કરે છે એ બાબતને સમાજને ઊપયોગી બનાવે છે એટલે જ જીવનમાં કેળવણીનું મહત્વ મોટું સ્થાન છે.

આજનું શિક્ષણ માણસને વકીલ, ડોક્ટર, શિક્ષક વગેરે નહીં બનાવે છે પણ દુઝાની વાત છે કે તે માણસને માણસ નથી બનાવતો. હા તમે કહેશો નહીં એવો એક સવાલ એક પરીક્ષકે પરીક્ષાર્થી વિદ્યાર્થીએને એકવાર પૂછ્યો હતો. એક માણ પોતાનો બબ્બાસ પૂરા કરી શાળા બેઠી થઈને શ્રવણ નીકળ્યો. નોકરીની ચિંતામાં તે એવેન ફરતો હતો. બા વત પણ ફેરી છે કે એક મનુર શાળા ૩ રૂપિયા કમાઈ લે છે બપોરે આપણા બાપુસાહેબે નોકરી માટે બાંટાફેરા માર્યા કરી.

જે શિક્ષણ માણસને એનો શરમો પણ મેળવી નથી આપતું તે તે બીજાનું શું આપવશે? પણ બાલુ કારણ એ છે કે આજનું શિક્ષણની ભજ તે મધુ વધી જાય છે પણ હાથ નાના રહી જાય છે એક એવો વિદ્યાર્થી તમે જુઓ કે જેનું માથું ખૂબ મોટું હોય તે હાથ જીંદર જેવા નાના હોય તે તમને એ દસ્ય કેવું લાગશે? આજનું હાથ નાના રહી જાય છે તે ભજ વધી જાય છે એમાં કિન્દી મરિત ઇતિહાસ, ભૂગોળ, અંગ્રેજી કેટલું જાણે શું શું જાણે છે પરંતુ હાથમાં કામ કરવાની તાકાત નથી રહી. કારણ શિક્ષણને કામ જ જાણ્યાઈ ગયો છે એનો પ્રારંભ જ ફરારને નિષ્ણદથી થાય છે પહેલાં ભારતીય શિક્ષણપદ્ધતિમાં સ્વયં પ્રથમ બાળકને સીખવાનું હતું (માવૈવૈવૌ મમ્ પિતૃવૈવૌ મમ્) તેને સ્થાને બાળકે શિક્ષણની શરૂઆત થાય છે Dog ડોગ એટલે ફરારે જાણવા Cat કેટ એટલે મિલકતીથી. આ તથી પણ વન પહેલાંની બાળપણથી જુઓ તે એમાં જ મહાપદિતો હોય તે જ બાળકે મરિત મરિત ગયો.

પ્રકાશ્ય શિક્ષણનો આપણા ઊપર એ પ્રભાવ પડ્યો કે ન આપણે પૂરું અંગ્રેજી થઈ શક્યા કે ન આપણે પૂરા ભારતીય રહી શક્યા. આપણે બંને બની ગયા મુશ્કેલીને બાદમાં રહ્યો ભારતીય બાળક શરીર પણ ભારતીય જ રહ્યું કારણ કે એને તમે મુશ્કેલીને જેનું ઝાડુ ન બનાવી શક્યા બાળકે રોગ પાલકમાં પણ એવી તાકાત નથી કે જે તમારા શરીરને મુશ્કેલીને જેનું બનાવી કે પણ હા તમારી વેશભૂષા તે મુશ્કેલી બની વધી છે.

બાળકે આપણા જીવનનું એક જ જાણ્યાઈ ગયું છે જીવનમાં જ્યાં સમતા, સુસીલતા બાળકે સહાયતાની આવશ્યકતા છે ત્યાં માત્ર એકલી શાસ-

રતા રહી છે. સાક્ષરતા જરૂરી છે, પણ સદાચાર વિનાની એકલી સાક્ષરતા એક વિડમ્બના છે જીવનમાં સહુ પ્રથમ સદાચારનું શિક્ષણ આવશ્યક છે. આજના નાના વિદ્યાર્થીની જીભ પર ફિલ્મી ગાયનોની તરબોળે રમતી હોય છે. તેઓ દેવાનંદ કે ગોપના સ્વપ્નાં બેતા હોય છે આવું આપણું ચારિત્રનું પતન આપણને ક્યા લઈ જશે? એણે નવા જગતા ફૂલ જેવા વિદ્યાર્થીના મોઢા પરનું ગુલાબી સૌંદર્ય કુટવી લીધું છે.

આથી જ હું તમને અનુરોધ કરું છું કે, તમારું ચારિત્ર્ય રામ-લક્ષ્મણ જેવું બનાવો, કારણ કે, તમે જ ભારતના ભવિષ્યના ધારક છો. સદાચારી બન્યાં જ્યાં જશે, જે સમાજમાં જશે ત્યાં ત્યાં તે નેતા બની જશે. જે દેશમાં તે જશે તે દેશના તે પ્રિયપાત્ર બની જશે એટલે જ કેળવણી સાથે વિનય, વિનમ્રતા, સદાચાર અને સહિષ્ણુતાનું સક્રિય શિક્ષણ મળે તો તમારું ભવિષ્ય નિશ્ચિત ઉજ્જવલ છે, મંગલમય છે.

હા, તો આપણી મૂળ વાત પર ચાલીએ શાળામાં એક પરીક્ષક પરીક્ષા જેવા આખા પરીક્ષકને બેતા જ શાળામાં હલચલ મચી ગઈ કારણ કે, પરીક્ષાનું નામ જ એક જ ભૂત સમાન ભયાનક છે વિદ્યાર્થીઓના વિભાગમાં પુસ્તકો ફરવા લાગ્યા કાઈ ધારતું હતું ગણિતમાંથી પ્રશ્ન પૂછશે, કાઈ ઈતિહાસ ભૂગોળમાંથી ધારતું હતું આમ બધા જુદા જુદા ધારતા હતા ત્યાં પરીક્ષકે, પહેલાં વિદ્યાર્થીને પ્રશ્ન પૂછ્યો, ‘તમારા ભણતરનું ક્ષેત્ર શું છે?’ પ્રશ્ન સાંભળી તે વિદ્યાર્થી ગભરાઈ ગયો એને થયું આ પ્રશ્ન નથી ઈતિહાસનો, નથી ભૂગોળનો કે નથી ગણિતનો ગભરાટમાં તે ઉત્તર ન આપી શક્યો નીચે બેસી ગયો કારણ કે ગભરાટ બહુ ખરાબ વસ્તુ છે એમાં વિદ્યાર્થી પોતાના વિષયને પણ ભૂલી જાય છે બીજા વિદ્યાર્થીને પણ પરીક્ષકે એ જ પ્રશ્ન કર્યો, ‘તમારા અભ્યાસનો ઉદ્દેશ શો છે?’ પ્રશ્ન સાંભળી તે ગભરાયો નહીં. તે હિંમતપૂર્વક બોલ્યો ‘આપ આપના અધિકાર બહાર જઈ રહ્યા છો કારણ કે આપનો પ્રશ્ન અમારા આખા અભ્યાસક્રમમાં ક્યાં આવતો નથી આવો પ્રશ્ન જે વિદ્યાર્થીના પાઠ્યપુસ્તક સાથે સંબંધ ધરાવતો હોય નહીં તે પૂછવાનો તમને કાઈ હક્ક નથી,’ કહેવો લાગ્યો આ જવાબ તમને? તમે સહુ આ જવાબ સાંભળી હસી પડ્યા આ એનો ઉત્તર ઉદ્દતાઈપૂર્વક આપનાર્થે આપ્યો હતો કારણ કે, આજકાલના વિદ્યાર્થીઓમાં ગેરચિસ્ત ચારા પ્રમાણમાં વધી ગયું છે. સરકાર પણ એ બાબત ચિંતામાં પડી છે વિદ્યાર્થી તો વિનયી અને નમ્ર હોવા જોઈએ પણ આ વિદ્યાર્થી આવો ચિસ્ત વગરનો હતો.

પછી પરીક્ષક આમળ વખા. ત્રીજા વિદ્યાર્થીને પૂછ્યું તેણે જવાબ આપ્યો,
મારે ડોક્ટર બનવું છે. કાર્કએ વહીવટ બનવાની ઈચ્છા પ્રગટ કરી છે તે
બેરિસ્ટર કાર્કએ એન્જિનિયર એમ સહુએ પોતાના હૃદયની ભાવના બતા
કરી. સાધનને છેડે એક વિદ્યાર્થી બેસ્યો હતો. અને પછી પરીક્ષકે પૂછ્યું

તમારા આભાસનું ખ્યાલ શું છે? એણે કહ્યું 'મારે નથી ડોક્ટર બનવું
કે નથી બનવું બેરિસ્ટર અને આ ટર ટર માં વિશ્વાસ નથી. કે
તો એટલા માટે શાળામાં આવ્યો છું કે કુ મારા જીવનનું ખ્યાલ સમજ
શકું અને કુ સાચો માનવી ઈ સાન બનું. આ જવાબથી પરીક્ષક એકા
પ્રસન્ન થયા કે ખીસામાં રાખેલો સુવર્ણ ચક્ર એ વિદ્યાર્થીના હૃદયમાંથી
દીવેલ. કહાય તો પછી આ જવાબથી ખુશ થઈ મથા દરોડ પરંતુ કુ આ
જવાબ ઉપર બેઠક ખુશ થઈ ડેનરણીનું સીધી માંડ કાપે છે મારુએ
માનવતા સીખવવાનું તે આ સીખી મથા તો આપણે ધણ બધું થીવું
મથા છીએ એમ સમજી

પરંતુ આજનું શિક્ષણ ખુરશી હમ્મે છે. શિક્ષિત બહિન શારીરિક
કમની વાતને આજમાનજનક સમજે છે જીવનને ધાન્યાર અમથી લેવો વિગત
બની મથા છે અને તેથી આ ૭ એક ખેડૂતમાં બેઠેલો આત્મવિશ્વાસ, કૌ
કે અમાનતા જેવા મળે છે તેટલી એક શિક્ષિતમાં બેરાં નથી મળતા.

તા. ૧-૧-૧૯૭૭

જેન સાહસિદાન કિશોરી

५५३-५५३

પ્રિય સગજનો,

આજના પ્રવચનનો વિષય છે 'ધર્મ અને આજનો યુવક.' થોડી વાર આપણે ધર્મ અંગે વિચાર કરીએ યુવાનો, તમે ગભરાશો આ, હું ધર્મ પર બોલી તમારા ખાન-પાન પર અવરોધ નાખવા ઇચ્છતો નથી.

બનરેથી આપ્યા લાવ્યા, એમા થોડુંક ખાવાનું છે અને થોડુંક ફેંકી દેવાનું છે. રસ ખાવા માટે છે તો ગોટલો ને જાલ ફેંકી દેવા માટે. દાડમનું પશુ તેવું જ છે દાડમ લાવ્યા, એના બીજ તમે ખાઈ શકો પશુ એની ઉપરની જાલને તો તમારે ફેંકી દેવી જ રહી પરંતુ નાની મોટી દ્રોણ [અગૂર] મા કશું જ ફેંકવા જેવું હોતું નથી ધર્મ પણ દ્રોણવત્ છે, જેમાંથી બધું જ લેવા જેવું છે, ફેંકી દેવા જેવું કશું જ નથી પાશરનું નાનકડું ઘુબુંડ ત્રણ મણના દેહને નદી પાર કરાવી દે છે તેમ અહીં અક્ષરનો નાનો-શો ધર્મ શબ્દ પણ આત્માને હુબવાથી બચાવે છે એટલા સારુ ભગવાન મહાવીર કહે છે:

પચ્છાવિતે પયાયા, સ્વિપ્પ મચ્છન્તિ અમર ભવનાહં ।

જેસિ પિમો તવો સંજમો મ, સંતી ચ મમચેરં સ ॥

(દશવૈકાલિક અ ૪ ગાથા ૨૫)

જીવનની સધ્યા ટાણે જેઓ સાધના-પથે અગ્રેસર થયા છે, તપ, સયમ અને બ્રહ્મચર્ય જેઓને પ્રિય છે, જેઓના જીવનની રંગેરંગમા ધર્મ પ્રત્યે શ્રદ્ધા અગૃહ છે, તેઓ નરક ને તિર્થંચની અશુભ ગતિઓમાંના અમણથી બચી જઈ સ્વર્ગના દિવ્ય ભવનોને પામે છે

સમાજ બે પ્રકારનો છે પહેલો સમગ્ર ધૈર્યનિક સાધન-પ્રતાપને વડે ભરપૂર છે-બીજા પાંચ-પાંચ મિનિટ રેલો ટ્રેડે છે સડો ઉપર મોટરો ફરતી હોય છે પેલીસના દાઢા જતાવવા માત્રથી એક જ મિનિટમાં મોટરોની ઘાંતી દારમળા જીભી ચઢી જાય છે વેપારીઓની કચેરીઓ (બારિસો) પર ટેલિફોનની ઘટ્ટી રણના માથો જ ફરતી હોય છે રેલો દ્વારા મધુર સંગીત-પ્રતિ ગૂંજતો રહેતો હોય છે

બીજા બીજો સમાજ માત્ર-સભ્યતામાં પળતો હોય છે બીજા નથી રેલમાડીઓ કે નથી ટેલિફોનના રજીસ્ટરો કે નથી તાર કે નથી રેલિંગો કદાચ એટલું નામ પડ્યું સાંભળ્યું નથી હોય. સમાજના બને નકશા (ચિત્રો) તમારી સામે છે તમે ક્યો પસંદ કરશો? તમારી જીભ કાઢે ન ઉપડે જ્યુ તમારું કિંચ તો જરૂર બોલે જ છે કે તમે ધૈર્યનિક સાધનપુરુષ સમાજમાં રહેવું વધુ પસંદ કરશો. પરંતુ જો પહેલા સમાજમાં રચાય તિરસ્કાર ઈર્ષ્યા-દવન સામ્રાજ્ય હોય કારણ જાડું બીજો ને પાટી કચરી પોતાના જ સ્વાર્થને રાંટસો રોકવાતો હોય છાસ-વારે ત્યાં લુટ અને મારમૂળ્ય કમિ રચાતાં દાઢા ત્યાં તેવા સમાજમાં પચુ થુ ત્યાં રહેવું પસંદ કરશો? નહીં બાવા સમાજમાં તમે એક દિવસ પચુ રહેવું પસંદ નહીં કરો. બીજા સમાજમાં કમ રેલિંગના સંગીતનો અભાવ હોય પરંતુ ત્યાં બાલાતું સંગીત છે પ્રેમ અને આત્મીયતાની સેતુ-બ્રુ વહે છે તમ આત્રી માત્ર-સભ્યતા ધરાવતા સમાજમાં રહેવું પસંદ કરશો મુશ્કેલી સભ્યતા પ્રથમ સમાજની ગણનામાં આવે છે કેમકે ત્યાં વિજ્ઞાન ઉન્નતિની ચરમ કોટી સુધી પહોંચી ચૂકે છે અલ્કોહોલની દોઢ માથી રહી છે બીજા ભારત બીજા પ્રકારનો સમાજ છે કે બીજા ભૌતિક નદી અપિતુ આધ્યાત્મિક વિજ્ઞાનનો વિભાસ ઘટે રતો છે ધમ કળાને પ્રચાર-પ્રસાર થતો રતો છે અને બધી જ કળાઓ ધમ-કળાના અભાવે નિષ્પ્રજ્વળિત “સાવ્યજ્ઞા ધમકતા કિણાદ” ।

રામના ધેર ‘ધમ કળા’ જીવિત દની એટલે એમને ત્યાં સેરાની નદી પરંતુ રેવાની લગઈ દની રામ કહેતા અપોખાનો તા / મુકદ દુ નાં વડે બીજા બા બાડુ જગત કદતો-દુ નદી કઈ

તમારા ધેર લગઈ લેવાની છે કે રેવાની ?

ધમ જલમાં પમી ગયેલી ઘનતી-રતિને દૂર કરે છે અને માનવતાનું

પુણ્ય-પ્રતિષ્ઠાન કરે છે ખીજા શબ્દોમાં કહું તો ધર્મ જાનવને માનવ બનાવે છે તે માનવને દેવ

હવે એ વિચારીએ કે ધર્મનું અસલી રૂપ શું છે? આજે ધર્મની સેકેડ પ્રોબ્લેમ થયેલી આપણા જીવનમાં આવે છે. એની પાછળ હજારો બાબતો આડળગે રહ્યા છે આજે ધર્મ એક ગીચ વન બની ગયો છે, ત્યાં એનું અસલી રૂપ પામવું મુશ્કેલ છે એક વેળા કહે છે ૩૫ વેળી રૂપિયા કમાવવા એ અમારો ધર્મ છે રાનિઝ શરૂતે દાન કરવામાં પોતાનો ધર્મ સમજે છે ફારસીમાં અપનાધીને કામીના તખ્તે ચઢાવવામાં ધર્મ માને છે એક મુસલમાન કુશનની જોયે કાફિરની કતલ કરવાને ધર્મ ગણે છે સતી પતિ પાછળ જળી મરવામાં પોતાનો ધર્મ માને છે તો વિધવા પતિના નામે એક વર્ષ સુધી ખૂણે બેસી રહવામાં ધર્મ માને છે પાઠશાળાના નામે હુડી લખી આપવામાં ધર્મ માને છે ક્ષાત્રાણુ દેવપાઠ-પુરીને ઉપબોગ કરી સવા રૂપિયાની દાંડણી રવીઠાવવામાં ધર્મ માને છે, એક ભક્ત પોતાને માથે સાઠા આગિયાર નખતો નિઝલ લગાવી ભક્તિનું પાટિયું લગાવવામાં ધર્મ માને છે આ બધું ધર્મ નહિ પણ ધર્મનો ઉપહાસ છે જે ક્રિયાઓમાં ધર્મનો આત્મા જોલતો નથી તે ક્રિયાઓ નિષ્પ્રાણુ છે, ત્યાં ધર્મનો આત્મા વિદાય લઈ ચૂક્યો હોય છે મૃત શરીર પડ્યું છે, પોતે સડે છે અને સ્વસ્થ માનવાને પણ મુઠાસ બનાવે છે

જીવિત ધર્મ તો તે જ છે કે જેની રંગરંગમાં અહિં સા, દયા અને પ્રેમની ધારાઓ સતત વહી રહી હોય પવિત્ર જીવન જીવવાની કળાનું નામ જ ધર્મ છે જે વિચાર અને આચાર આત્માની ચારિત્ર્યશક્તિને વિકસિત કરે, જીવનમાં સદ્વિચાર અને સદાચારની જ્યોત જગવે એ જ ધર્મ છે જેના જીવનમાં સદ્વિચારોની-ધર્મની જ્યોત જગમગે છે, એના જીવનની વિપત્તિઓ એટલી જ દૂર રહે છે જેટલી કે હંણી સિંહના ભયથી દૂર રહે છે જેના ઘેર ધર્મનો પ્રકાશ હોય તેને ત્યાં રોગ પગપેસારો કરી શકે નહીં, એના ઘેર મૃત્યુ કદી અસમયે આવશે નહીં

એક સમયની વાત છે આચાર્ય દિગ્વિજય પાસે બનારસના ધર્મપાલનો પુત્ર પણ અભ્યાસાર્થે આવ્યો આચાર્યનું યુગે આજના જેવી ખર્ચીલી કેળવણી નહોતી, ત્યારે ન તો ફી જેવી પડતી હતી તેમ ન ચોપડીઓનો આજના જેવો ભાર તેમના પર હતો કુદરતના ખોળે, નદી તટેના આશ્રમમાં વિદ્યાર્થીઓ ભણતા નાના મોટા દરેક વિદ્યાર્થીઓને આચાર્યશ્રી સમાનભાવે ભણાવતા;

‘પત્ની’ કહેતે એ વિદ્યાર્થી કોઈ રાજકુમાર હોય કે મેષીપુત્ર હોય કે પત્ની કોઈ ચરીત્ર જાણુનો પુત્ર હોય. આચાર્યશ્રી જાણ પ્રત્યે એકભાવ રાખતા. તેમ વિદ્યાર્થીઓ પણ આચાર્યશ્રી પ્રત્યે પ્રમાદ મદા ધરાવતા.

ધર્મપાલનો પુત્ર પણ કુદરતના ખેળે બેસી આચાર્યશ્રી પાસે અભ્યાસ કરતો. એક દિવસ આચાર્ય દિગ્વિજયનો આઠ વર્ષનો નાનો પુત્ર સંસ્કરણી વિદ્યા પામ્યો. પુત્ર-વિદ્યા જાણના અને ઉદ્દેશ પગાડી રહ્યો હતો એવો રતેક આખોમાં આંસુ રૂપ ધારણ કરી નીતરી રહ્યો હતો. વિદ્યાર્થીધર્મનાં પણ શોક-જવા જવાઈ રહી હતી. ધર્મપાલના પુત્રે આચાર્યશ્રીની આંખે અમુ નેમાં આચાર્યશ્રીને કહ્યું — ભગવન્ અને આચાર્ય એ ધામ છે કે નાની વયમાં આપનો પુત્ર કેમ વિદ્યા પામ્યો? અમારા કુળમાં તો જાણ-પણમાં કદી કોઈ મૃત્યુ પામતો જ નથી.” આચાર્યશ્રીએ જવાબ વાળ્યો: કુદરતના ખેલ વિચિત્ર છે એવું સ્વસ્થ હોય પામી ‘શક્ય છે ભાઈ! અને મૃત્યુ ક્યારે અને કઈ ક્ષણે આવશે તે કશું કહી શકે તેમ છે.”

વિદ્યાર્થી બોલ્યો. મુરદેવ કામ કરશે આપ નહીં કહી શકે પણ એટલું તો કે જરૂર કહી શકું છું કે મારા ઘેર મૃત્યુ કદી અકામને પ્રવેશ પામી શકતું નથી.” એક આવાણિય પસાર થયું આચાર્ય દિગ્વિજય જનારસ બહુ સ્થાવી નીજ્યા. હાથમાં એક ઝોળી હતી જેમાં થોડી રાખ હતી. સીધા જ ધર્મપાલને ઘેર પહોંચ્યા ધર્મપાલે આચાર્યશ્રીનું સ્વાગત કયું બોલ્યા કેમ પધારવું થયું? એ વાત પત્ની પણ પહેલાં આપ બોલત કરો.

આચાર્યશ્રી બોલ્યા અને શૂંખ નહીં. તમે પહેલાં જમી રહે પછી હું એનો સ દેશ આપીશ. એના સાર જ હું બહી સુધી પગપાથ બાંધ્યો છું.” ધર્મપાલે કહ્યું મારા આત્મામાં વિશ્વાસ છે મારા સાર એવો કોઈ સ દેશ કોઈ શકે નહીં કે જે મારી શૂંખ-તરસ ઉગાડી શકે. આચાર્યશ્રીએ ફરી એક વખત આમક ક્યો પણ ધર્મપાલના ઈન્કાર પર અમુકરી આખોએ બોલ્યા “ધર્મપાલ બહુ ખરાબ સંદેશ વાળ્યો છું બઈ કશું જ તમારો પુત્ર અમારક અવસાન પામ્યો છે આ જુઓ એની રાખ લઈને હું તમને આ સમાચાર પહોંચાડ્યા બાંધ્યો છું

આચાર્યશ્રીને ખાતરી હતી કે પુત્રના અવસાનના સમાચારથી ધર્મપાલનું સુખ પડી નથી અને આખોમાંથી આંસુમાં ઢળી પડશે. પરંતુ એમની આશાથી વિપરીત પ્રસન્ન મુખે ધર્મપાલ બોલ્યો. ભગવન્, કામ કરશે,

આપ સમા આચાર્યશ્રીના મુખેથી આટલું મોટું અસત્ય શોભા દેતું નથી મારો આત્મા અને કહે છે મારો પુત્ર હાલ મૃત્યુ પામી શકતો જ નથી.”

આચાર્યશ્રીએ પૂછ્યું “તમારો આ વિશ્વાસ શેના આધારે છે ?”

ધર્મપાલે કહ્યું

घम्मे चरामो न मुसं वयामो ।

पापानि कम्मनि विवज्जयामो ॥

अनारियं च परिवज्जियामो ।

तस्माद् वयं असमय न मरामો ॥

અમારા જીવનમાં ધર્મનો આત્મા બોલે છે અમે મૃપાવાદ (જૂઠું) બોલતા નથી આયુના તાતાને તોડનાર કુષ્કર્મોથી અમારો સમગ્ર પરિવાર બચે છે, માટે જ અમોને શ્રદ્ધા છે કે મારા કુળનું એક પણ બાળક અસમયે મૃત્યુ પામી શકે નહીં ”

આત્માર સુધી હું ધર્મ ઉપર બોલ્યો; બહુ લાંબુ બોલી ગયો હવે મારે જરા યુવકવર્ગને સંબોધીને વાત કરવી છે ધર્મતત્ત્વ જીવનનો પ્રકાશ-સ્તંભ છે ધર્મ આત્માનો પોતાનું સ્વરૂપ છે ભારતના બધા જ સતોએ, ઋષિ અને મહર્ષિઓએ ધર્મ ઉપર ભાર મૂક્યો છે તો પછી એ જ માટી-માથી જન્મેલા ભારતીય યુવકો ધર્મ-ભાવનાથી શા માટે દૂર નાસી રહ્યા છે ? આજે ઉપાશ્રયોમાં ૬ મંદિરોમાં પ્રોફેસર અને વૃદ્ધો જ વધારે જોવામાં આવે છે, પરંતુ કાળા વાળવાળા બહુ ઓછા-જૂનજૂન-જૂન દેખા દે છે આપ આવીને કહે છે ‘મહારાજ, છોકરાને કહીએ છીએ કે, જા ઉપાશ્રયે, મહારાજશ્રીના દર્શન કરી આવ, માર્ગલિંક સાબળી આવ, અને તો સામાયિક કરી આવ, પણ એ તો કેરમ રમવા બેસી જશે ઉપાશ્રયે નહીં આવે ” આમ દેખ બને છે એ વસ્તુ પર જ આપણે જરા ઊંડાણથી વિચાર કરવાનો રહે છે અધ્યયનમાં, સીનેમાં, ફિલ્મો સિતારોને જોવામાં કે ફિલ્મ શુટીંગ જોવામાં, પિક્નિક-પાર્ટીઓમાં, હોટલો અને કલબોમાં સુવક્ષ હંમેશા આગળ પડતા રહેતા હોય છે, તો ધર્મક્ષેત્રે પાછળ શા માટે ? શું એના આ પછાત-પણામાં આપ લોકો (પ્રોફેસર)ની તો કયાંય જૂલ છુપાએલી તો નથી ને ? જરા એક મિનિટ પોતા લાણી પણ નજર નાખી જુઓ યુવકવર્ગને સુધારતા પહેલા તમારે સુધરવું પડશે તારણ કે બાળકોમાં માતા-પિતાના જ સંસ્કારોનું સિંચન થાય છે કેટલીક વાર માતાઓ જ બાળકોમાં એવા

સરકાર ના મતી દોળ છે કે જેથી ભવિષ્યમાં એ (બાળક) સતી કે ચત્ર
સ મૃતિ સમીપે જાય જ નહીં

મારો પોતાનો અગ્રામર હ એક વખત ગોચરી (આદાર) મારે ફ
ધેગ ત્રણે બાળક રમે રહ્યો હતો. મારી પુત્રકારીઓ અને રમકડાં વ' એનું
મન છતવાની પેરની નિહાળ જતી હતી અને આવતો જોઈ એ મોલી

બાળા રહીશ નહીં નહોતર જોઆ મહારાજ સાહેબ આત્મા છે ને, એ
તન પકડીને સર્પ જશે. તો શુ અમે બાળક પકડનાર છીએ? (સલામ
દસાદસ) એક બાજુ તો માતાઓ નિષ્પ્રત્યેના પાઈથી વહ્યુ કરે છે તો
બીજી બાજુએ બાળકના કામળ લક્ષણો ઝેરી સ કારો રેખી દોળ છે જ્યારે
એ મોઢે થાય છે ત્યારે આવવા સરકારો પશુ વિશ્વાસ પાતે છે બાળક વિચારતો
થાય છે કે આ કોઈ પક નારા છે એટલે એમની પાસે જવું ન જોઈએ પકી
માતા કહે કે જા બાળ્યાન સામગી આવ પશુ એ એને રચતે હેરમ રમચ
એસે તો એમાં નવાઈ શી? માતાઓ પાસે હિતિદ થાવે પશુ માતાઓ
આ સરકારો તે તમે જ રેડો છો.

યુવકવર્ગમાં આ? પશુ ધમના શુદ્ધ રૂપ ઉપર વિશ્વાસ છે અદિસા
સ્વા કમને કોઈ સ્થુ યુવક અચળ નહીં ફરોવે. હા રહીત કિલકિડિ
પર, અમુક પ્રકારના વિશેષ રીતિ-રસો ઉપર એના મનમાં એકી શક્તિ છે
એની પાછળ પશુ એક કારણ છે જાળનો આપણે વગીસવર્ગ ઉપાધવમાં
ધર્મની કીચી કીચી વાતો કરે છે મહારાજ સસાર જસાર છે સર્વ
મિથ્યા શ્રમ છે પાઈ પશુ સર્વે નહીં આવે. ધમની અર્થાં કીચી ઉકુચનો
કરે છે અને જાણે એમ લાગે છે કે જાળના યુવના જ છુકમાર ચાલિશ્વ
તો આ લોકો જ છે પરંતુ કુદને પહેલિયા ચાંદીની ખજુખજુટ થવા લાગી
કે બધા જ વેરાઓ રમ કોણુ નણે ક્યાં અદસ્ય અર્થજન્ય છે! પુત્રમોને
મિથ્યા મનાવનાર એક નવો પેસો પશુ છેડવા તૈયાર નહીં થાય. (સલામ
દસાદસ) એનો અથ એ થયો કે ધર્મ ફક્ત ઉપાધવમાં છે મળારની એને
હવા ભારતા / એ જીમતર અર્થ નય છે જાળનો હુદિવાઈ યુવક આ
મધુ પોતાની નહીં નિહાળે છે અને જાણે છે કે ઉપાધવમાં રમ એક છે
જ્યારે મ નરમાં કઈ બીજો જ તથાજ જીવનનું આ જહુરૂપીપશુ યુવકના
મનમાં ધમ ઉપર કેમ કરી વિશ્વાસ જામવા દે!

બીજી બાજુ એક વહા માતા સામાયિક કરે છે પશુ આન નીસ
મિતિની સમજાવનાની સાધનામાં એનું મન એમાં (સાધનામાં) ચોટવું

નથી એની આખો ફરતી કરે છે વહુ શુ કરી રહી છે, છોકરો શુ કરી રહ્યો છે? સામાયિક પૂરી થતા જ એનો પ્રથમ ધા વહુ ઉપર થતો હોય છે. આમ કેમ ક્યુ, તેમ કેમ ક્યુ પાસે બેસેલો યુવક આ જુએ છે, માથાએ એક કલાક ધર્મસાધના કરી કે કરિયાદોની હારમાળા બની કરી?

આ જ કારણે છે કે આજનો યુવક રૂઢ ધાર્મિક ક્રિયાઓથી પીછેઠઠ કરી રહ્યો છે

ખીજી બાજુ આજની ડેળવણીમાં પણ કેટલાક એવા તરવો છે જે યુવકોને ધર્મ-વૃત્તિથી પાછળ ધકેલે છે આજની ડેળવણીમાં ભારતીય સંસ્કૃતિની હાયા નથી તે યુરોપથી આવી છે એમાં પાશ્ચાત્ય સભ્યતાની બોલ-ખાલા છે ભારતીય સંસ્કૃતિમાં ડેળવણીનો પ્રારંભ ત્રણ વાક્યોથી થાય છે - “માતૃ દેવો ભવ, પિતૃ દેવો ભવ અને માતૃચાર્ય દેવો ભવ” આચાર્ય શિષ્યના માનસમાં સરકારોના ખી રાપતો તારી માતા તારા માટે દેવ સ્વરૂપ છે, તારા પિતા તારા માટે દેવ સ્વરૂપ છે, તેમ જ તારા આચાર્ય પણ તારા માટે દેવ સ્વરૂપ છે આ ખીજ-અકુરો એવા છે જે પશ્ચિમી યુવાનો સાથે માતા, પિતા અને આચાર્ય પ્રત્યે બાળકના મનમાં શ્રદ્ધા અને મિત્રતા પેદા કરે છે, પરંતુ પાશ્ચાત્ય ડેળવણીનો પ્રારંભ થાય છે Dog ડોગ અને Cat કેટથી કૂતરા-બિલાડાથી પ્રારંભ થતી ડેળવણીમાં વડીલો પ્રત્યે સન્માન, મુરજનોનો આદર અને ધર્મ પ્રત્યે શ્રદ્ધાનો અભાવ હશે જ! (હંસાહસ)

ખીજી તરફ આ ડેળવણી આદમીને ફક્ત પેટપૂર્તિ સુધી જ સીમિત બનાવી દે છે વધુમાં વધુ પૈસા એકઠા કરવા અને પોતાના વૈભવવિલાસમાં વૃદ્ધિ કરવી એ જ એક માત્ર જીવનનો હેતુ બની ગયો છે ડેળવણીનો ધ્યેય પણ આજ બની ગયો છે વિદ્યાર્થી વિચારે છે કે તે જ ડેળવણી ઉત્તમ છે જે સારામાં સારી નોકરી અપાવે પૈસાનું આદર્પણ જ્ઞાનમાં બિડા બિતરવાને શકે છે એટલે જ આજનો ડેળવાયેલો વર્ગ થોડા પૈસા ભણે નેહી લે, પરંતુ નાનનો પ્રકાશ એની પામે નહીં હોય

વિદ્યાર્થીના મગજમાં પૈસા પ્રત્યે આટલું આદર્પણ પેદા કરનાર પણ તે જ બધા હો અજો સમાજમાં સપ્તશીનીનું માન છે પૈસા માનવતુ ઉપજાવત છે પણ એ જીવન બની શકે નહીં એ સાધન ભણે હોય પણ એ સાધ્ય બની શકે નહીં પૈસા હાથમાં ગ્રહે છે ત્યાં સુધી એ પાપ નહીં અને પગનું બતારે એ હૃદયમાં પેમે છે ત્યારે એ પાપ બની નવ્ય છે હાથમાં

રહેલો પૈસો સમાજ અને રાષ્ટ્રના વિકાસમાં ઉપયોગી થયું જતી રહે છે પરંતુ હાલમાં પેટેલો પૈસો શૂન્યથી વ્યાક્રમ માટે થયું કામમાં જાવી શકતો નથી. પરંતુ જાગે તો પૈસાવાળાઓને ગેટલો જાદર આપે એ તેટલો એક ત્યાગી, કે તપસ્વી કે વિદ્વાનને આપતા નથી. તે પછી એ આશા કેમ રાખી શકાય કે સમાજમાં ત્યાગી અને સેવાભાવી મુવક પેદા થાય ?

આ બાબતે મીમતાનાં દુષ્ટાંતો પૈસા વડે દાંડી દેવાનું છે. પૈસાથી પાપ દહાય છે પણ પાપ ધાવાતાં નથી. એક ધનવાનને એક પત્ની હોવા છતાં ન બીજા વાર લગ્ન કરે છે એના જીવન પ્રયે જનસમુદાયમાં તિરસ્કાર વધુરી રહ્યો હોય તે પણ ઈર્ષ સરસના ઉદ્દાહરણમાં દસ દલસની ચેલી બેટ કરે કે એ સમારોહનો પ્રમુખ બની જાય છે અને એ જ સમારોહમાં શેઠ સાહેબને સમાજના પ્રાણ બનાવી એમની સ્તુતિ પાછળ કથાકથિત વિતાવી દેતા હોય છે. દૈનિક પત્રોમાં એમના ફોટાઓ સાથે મોટા ટાઈપોમાં એમનો પરિચય હાથેય છે એ સમાજનો સેક્રિસિય બની, જાય છે પણ પેલી પ્રથમ પત્ની ને એક ખૂલે બેસી સિસકારા મારી રહી છે એનાં આંસુ કોણ સુકો ?

પરંતુ આ પૈસાની કદાચી મુરોઝ ઉપર જુદા માડી જસર નામે છે. એમનો જીવનધ્યેય એક માત્ર પૈસો જ બની જાય છે તે પછી ધર્મનો પત્ર પૈસાથી ત્યાગી ઉપડી નય તે તેમાં નવાઈ થયું શી ?

હા તે મુવક-વર્ગને જો ધન બહુ જીવનમાં જીવન કરવો હોય તે પોતાના ધાર્મિક જીવનના બહુશીખવાને દૂર કરે. કેળવણીમાં આમુક્ષ પરિવર્તન આવે અને પૈસાના પ્રયત્નને ઓછું કરે ત્યારે જ આપ બેઈ સકાર્ય કે ધાર્મિક કાર્યોને મુવકવર્ગ વધારા કરતાં મોખરે / હશે.

હિયાં

૬ જુલાઈ ૧૯૫૮

જેન ઉપાધ્યક્ષ

કોલ મુબઈ ૨

સત્યશ્રવણ એ વિકાસની પહેલી સીડી છે નદીના કિનારા ઉપરનાં વૃક્ષો લીલાછમ રહે છે, કારણ કે તેમને નદીના પાણીમાંથી તાજગી મળે છે. તે આપણા જ્ઞાનને પ્રુષ્ટ બનાવે છે હજાર વાતો જ્યાં કાન ઉપર પડે છે, ત્યારે સો વાતો યાદ રહે છે, અને મોમાંથી દસ પણુ જો આચરણના ક્ષેત્રમાં પહોંચી તો જીવનમાં નવી ચમક આવે છે

એટલા માટે પ્રાચીન ઋષિઓ પોતાના શિષ્યોને કલ્પ કરતા કે પહેલા કાનને ભોજન આપો, પછી જીભને કાનને ભોજન આપવાનો અર્થ એ નથી કે જમણુનો દાણીયો મોને બદલે કાનમાં નાખવો કાનને ભોજન આપવાની મતલબ કે સત્યનું શ્રવણ કરવું

ભારતીય સંસ્કૃતિમાં એ પરપરાઓ મહત્વપૂર્ણ રહી છે પહેલી સ્વાધ્યાય અને બીજી શ્રવણ પ્રાચીન ગૃહસ્થો સત્તારમાં બીડીને શાસ્ત્ર-સ્વાધ્યાય કરતા અથવા દોઢ ઋષિ કે સત પાસે જઈ તેમના સુખેથી એ શબ્દો સાંભળતા આજે તો યુગ પલટાઈ ગયો છે, સંસ્કૃતિ બદલાઈ ગઈ છે એ પરપરાઓને બદલે એ નવી પરપરાઓ દાખલ થઈ ગઈ છે પચારીમાંથી ઉઠતાવેત જ પહેલું કાર્ય ચાહેદેવીનું સ્વાગત કરવાનું અને બીજું વર્તમાનપત્ર (News paper) વાંચવાનું

પ્રાચીન યુગની સંસ્કૃતિની જાયા આગમોમાં જોવા મળે છે તે જમાનાના રહેન-સહન, આચાર-વ્યવહારના રેખાસૂત્રો વિખરાયેલા મળી આવે છે. કથાનુયોગ જોઈએ તો તેમાં જણાય છે કે ભારતીય સંસ્કૃતિ શ્રવણને કેટલું મહત્ત્વ આપતી હતી જ્યાં ત્યાં વર્ણન આવે છે કે અમુક શહેર કે નગરમાં ભગવાન મહાવીર પંધાર્યો કે અન્ય કોઈ સત પંધાર્યો, તેમના આગમનની ખબર શહેર કે નગરમાં હવાની માફક ફેલાઈ જતી ચારે તરફ રાજમાર્ગ

અને ઉપમાર્ગ જાણી જાણી એક પ્રકારની હાલતમાં મળી જતી. ધરધરમાં ચર્ચાઓ ચાલતી કે જાણ પ્રજા પધારી છે આથી તેમનાં હૃદય કંપી જાય. તેમની જીવનસ્પર્શની વાણીના બે શબ્દો કાન ઉપર પડે. અને મારે જીવન જનપ્રવાહ બિભરતો. આ તેમની સત્યભવજીવી બિભરતી શાવનાનો પરિચય કરાવે છે.

આને પણ જનપ્રવાહ બિભરતો છે પણ ક્યાં ? સત આપે ત્યારે ? એ તો મુગ વીર્યે તેમ તે વાત પણ વીવી ગઈ જાણ તે સહેર કે ગામના ચલચિત્રગૃહ (Cinema)માં કોઈ નવું ચિત્ર (Film) આવે છે ત્યારે નગરમાં એક જાનની હાલતમાં મળે છે પણ કાનને આત્મવિકાસની વાતો પ્રિય લાગે છે કે ફિલ્મી લગીત ? બે ફિલ્મી ગીતો પ્રિય લાગે તો વિચારવું પડે કે મનમાં કેટલી વાસના બરી છે ? જીવનની વાસના જ વાસનાઓ મીતો પસંદ કરે છે પણ બે કદાચ મનને જીવનના વિકાસની વાતો પ્રિય લાગતી ન હોય તો સમજાવે કે હાલમાં વિકૃતિ આવી ગઈ છે શરીરમાં વિકૃતિ આવી હોય, તાવ આવ્યો હોય ત્યારે દુધપાક કડવો લાગે છે અને પાણી મીઠું લાગે છે કોઈને સાપ કડવો હોય ત્યારે તેને લીલાનાં કાંઈ પાંદડાં વાટીને પીવડવવામાં આવે છે તે કાંઈ પાંદડાં તેને મીઠાં લાગે છે કારણ કે તેના શરીરમાં ઝેર ફેલાયેલું છે એ ઝેરની વિકૃતિને લીધે જ કડુતામાં બિદાસનો અનુભવ થાય છે.

તમે કાનને મીઠું લાગે તેવું નહિ, પણ જે જીવનને મારે મીઠું હોય તેને સંસ્કૃત સત્યભવજીવી હાલ વિવેકની જ્યોતને જામે છે.

એ મારે વીતરાજ પરમાત્મા ભગવાન મહાતીર કરાવે છે કે :

સોષ્ટા જાણહ કલ્યાણ સોષ્ટા જાણહ વાલ્યં ।

કમય જાણહ સોષ્ટા મં સેય સં સમાવરે ॥

દશવીશસિક્ક સુત જી. ૮-૧૧

સત્યભવજીવી આત્મા ઓળખી શકે છે કે કલ્યાણનો માર્ગ કયો છે અને પાપનો માર્ગ કયો છે. ભવજીવી વિકાસનો રાહ અને વિનાશનો માર્ગ તપ્તા સકાય છે. ભવજીવી કામ માર્ગ જતાવવાનું છે કયા રસ્તે ચાલવું તની નસકની તો તમારે કરવાની છે એ તો માર્ગ દષ્ટિ આવે છે. માર્ગવાનું કામ તો પતન છે પણ એક વાત છે કે જાણ, જાંઘ પડી મહેલી મુ'મને પણ ૮ ખૂંટીખૂંટી જીતી આવે છે જ્યાં મોટા મોટા રાજનીવિદોની મતિ

પણ મુઝાઈ જાય છે ત્યાં એક સામાન્ય માનવીની સાધારણ વાત પણ તેની મુઝ ઉઠેલવામાં સહાયભૂત નીવડે છે.

એક વખત સમ્રાટ ચદ્મુખેત મૌર્ય અને ચાણક્ય ફરતા હતા મૌર્ય-યુગ એ ભારતનો સુવર્ણયુગ કહેવાય છે. ચાણક્ય તો ભારતના ઇતિહાસના વહેણને નવો વળાંક આપનાર છે સાથે જ તે ઘણો મોટો કુશળ નીતિ-નિર્માતા પણ હતો.

ખન્ને કોઈ મહત્વભરી યોજના લઈ ચાલી રહ્યા હતા ત્યાં સુધી હજુ નદય સતી જડ હાલી ન હતી ફરતા ફરતા એક ગામમાં પહોંચ્યા અને એક વૃદ્ધના ઘર પર આવ્યા.

ગ્રામ્યજીવનમાં પૈસાનો અભાવ હોય છે પણ તેની પાસે હૃદયની સપ્તિ વિશાળ હોય છે એટલા માટે તે અપરિચિત અતિથિનું પણ પ્રેમપૂર્વક સ્વાગત કરે છે આ વાત તો તમે અમને પૂછો કે ગ્રામ્યજીવન કેટલું સરળ હોય છે! કેટલીક વખત એવી લાવુક વ્યક્તિઓ મળી આવે છે કે માત્ર એ જ મિનિટના પરિચયમાં તે આપણું મન હરી લે છે તેની પાસે જે કાંઈ લુપ્તીસુકી રેટલી હોય છે તે ખૂબ પ્રેમથી આપે છે પણ તેની લુપ્તીસુકી રેટલી પર મેહની સિન્ધતા એટલી બધી હોય છે કે શુદ્ધ ધીની ચિકાસ પણ તેની સામે કાંઈ વિસાતમાં નથી.

આ વૃદ્ધ માતાનું મકાન તો નાનું સરખું હતું, પણ તેનું હૃદય ઘણું વિશાળ હતું એટલા માટે તેણે પ્રેમપૂર્વક એ ખન્ને જાણીને પોતાના ઘરમાં રહેવા દીધા તેને એ ખબર પણ ન હતી કે આ ખન્ને ભારતના ભવિષ્યના ભાગ્યનિર્માતા છે તેણે તો માત્ર તેમને અતિથિરૂપે જોયા અને અતિથિસત્કારની ભાવનાથી જ તેમનો સત્કાર કર્યો સાંજના સમયે તે વૃદ્ધનો છોકરો ખેતરમાં મહેનત મજૂરી કરી આવ્યો દિનભરના પરિશ્રમથી તેના પગ થાકેલા હતા.

આવતાની સાથે જ તેણે માને કહ્યું કે-ખૂબ જૂખ લાગી છે ખાવાનું ચવાની કેટલી વાર છે ? જૂખની સૌથી સારી દવા શ્રમ છે શહેરોમાં શારીરિક શ્રમનો અભાવ છે એટલે જૂખ લાગવા માટે ચૂર્ણો અને દવાઓ લેવા પડે છે છતાં પણ કહે છે કે જૂખ લાગતી નથી.

વૃદ્ધ માતાએ વાત્સલ્યથી કહ્યું-એટા! કંઈ વાર નથી ખીચડી તૈયાર છે તું બેસી જા, હું પીરસી દઉં તે બેસી ગયો અને માતાએ તેના લાણુમાં ખીચડી પીરસી.

અંતે જી આપણે પત્રે જાણીથી ખીચડી વચમાંથી લઈ ખાવા માટે તેમાં

હાથ નાખ્યો. જીભ જ ફાળે તે એકમ ચીસ પાડી ઊડ્યો. કારણ કે તેનો હાથ જમ ખીચીને આ તાં દાઝી ગયો માએ કમ્બુ કેટું પણ પેસા ચાણાક અને ચદ્મુપ્ત જેવો મૂર્ખ છે

ચાણાકના કાને આ રા દે પડતાં તે ચમકી ઊડ્યો. આશ્ચર્ય અને ઉત્સુકતાભરી આંખો તેણે ચદ્મુપ્ત તરફ ફેરવી. સ્વાસ્થ નીતિનિર્માતાઓને એક ગ્રામ્યદા મૂખ ડરાવી રહી હતી. ખાનુ કારણ હતું કે તે જાણતો આવે જ ને જાણી શક માતાની પાસે ગયા અને પૂછ્યું—માતાજી! હમણાં તમે તમારા પુત્ર પાસે ચાણાક અને ચદ્મુપ્તને મૂખ ડરાવી રહ્યાં હતાં તો એ બે જણે શી મૂર્ખાઈ કરી? આજ તો જન્મે જાણાં મણાં સુદિમાન ગણાય છે

શ્રદ્ધાએ કમ્બુ—બેટા! હરેક વસ્તુને ચદ્મુપ્ત કરવાની રીત હોય છે તેને તેની રીતે પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ ચાણાક અને ચદ્મુપ્ત, નહિ સામાન્ય કમ? કરવા માટે છે પણ તેમણે મોટી ભૂલ કરી છે બાસપાસની સીમા ઓળખે કમ? કમ? વિના તેમના કૈન્યને વચ્ચે કોનાયું અને પાંદીપુત્ર ઉપર આક્રમણ કમ? પરિણામ એ બાબુ કે આરે બાબુથી ઘેરઈ ગયા બાવી જ મૂખતા મારો હોકો કરી રહ્યો હતો. બાબુનાબુથી ખીચી લઈને તેણે ખાધી હોત તો હાથ દાઝત નહિ પણ તેણે તો એકદમ વચમાં જ હાથ નાખ્યો એટલે હાથે દાઝી ગયો.

ચાણાક અને ચદ્મુપ્તે એકબી નની સામે જોયું એક ધરડી ગામડીયો તેમને વિભુ સ્વસ્થ સમજાવી દીધું હતું.

હા તે તમે સાંભળો સાંભળવામાંથી જ તમને બાવી વાતો મળશે જે તમારી મુશ્કેલી ગમેથી સમસ્યાઓને એક મિનિટમાં હોંસી આપશે. મનુષ્યવત્તા વિહાસમાં આવ્યું નેટલું મહત્ત્વ છે તેટલું જ આખ્યાત્મિક જીવનમાં પણ છે. ત્રી વાગવતી સૂરમાં જાગવાન મહાત્મી કહે છે કે —

‘સવજે જાણે ય જિજ્ઞાણે વચ્ચજાણે ય સંજમે’

અર્થજ્ઞપ તથો જોત જોવાને અકિરિયા સિદ્ધિ ॥

જાગવતી સૂર ય. ૨-૭-૫

જ્ઞાન અને વિજ્ઞાનની પહેલી ભૂમિકા અવલોકન છે. સાંવાગવા પછી જ આત્મા જ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં આગળ વધે છે. જ્ઞાનથી વિજ્ઞાનને માર્ગ વધે છે. વિજ્ઞાન એટલે આપ સાયન્સ (Science) ન સમજણ. વિનિમિત્તાત્મક જ્ઞાન

એ વિદ્યાન છે અથવા જે જ્ઞાન, તત્ત્વવિનિશ્ચયનો હેતુ હોય, તે વિદ્યાન છે. તત્ત્વનિશ્ચય પછી જ આત્મા ત્યાગાશિમુખ થાય છે કારણ કે જડ અને ચેતન એ બેના બેઠનું વિદ્યાન થવા પછી, જડ પ્રત્યે અનાસક્તદશા પ્રાપ્ત થવી અનિવાર્ય છે પ્રત્યાખ્યાન છે ત્યા સયમ છે સયમ અને તપ નિર્વાણનો હેતુ છે આ પ્રમાણે સાધનાની ભૂમિકામાં ભગવાન મહાવીર શ્રવણને મહત્ત્વ આપ્યું છે

શ્રવણની સાથે મનન પણ ચાલવું જોઈએ તે વિના શ્રવણનો રસ નહિ બને સાક્ષળતા છતાં પણ જો સમ્યગ્જ્ઞાન ન આવ્યું તો વિચાર કરવો પડશે રોટલા ખાધા અને પેટ જો ન ભરાયુ તો બીજા પૂછશે કે તમે તે રોટલા ખાધા કે બીજી કાઈ ખાધું ? રોટલા ખાઈએ તો પેટ ભરાયુ જ જોઈએ તેમ, શ્રવણની સાથે જ્ઞાન પણ મળવું જ જોઈએ

રોટલી ખાવા માત્રથી કામ ચાલવું નથી તેવું એકરસ થઈ શરીરમાં પાચન થવું પણ જરૂરી છે તેનો રસ બને અને શરીરના એક એક અણુએ આહુ સુધી પહોંચે ત્યારે જ તે ઉપયોગી થાય છે એ જ રીતે શ્રવણની સાથે મનન કરો, ચિંતન કરો અને આચરણ કરો, ત્યારે જ તેનો રસ બની જીવનના અણુએ અણુમાં પહોંચશે અને ત્યારે જ તે શક્તિ આપશે

ધરમાંથી બહાર નીકળના પહેલા તમે વાળ ઓળીને દર્પણમાં જુઓ છો કે કાઈ ડાઘ તો નથી રહી ગયો તેવી રીતે, સત્યશ્રવણ એ જીવનનું દર્પણ છે તેમાં તમારા આત્માનું પ્રતિબિંબ પડે છે તેમાં તમે જુઓ કે ખરાબી ક્યા છે ? જીવનમાં કાઈ કાળો આવ તો નથી ? દર્પણનું કાર્ય તો માત્ર ડાઘ બતાવવાનું છે સફાઈ તો તમારે જાતે જ કરવાની છે દર્પણ કાઈ સફાઈ કરવા આવવાનું નથી જો દર્પણે તમને ડાઘ બતાવ્યો અને છતાં તમે તેને સાફ ન કર્યો, તો તેમાં દર્પણનું કાર્ય બગડવાનું નથી પરંતુ દર્પણમાં જોવાનો કાઈ અર્થ સરશે નહિ આ જ વાત સત્ય શ્રવણની છે. સાક્ષાત્કૃત્ત્વ છતાં જીવનમાં પરિવર્તન ન આવ્યું, અસલમાંથી સસ તરફ ન આવ્યા, સ્વાર્થ અને દ્વેષના કાળા ડાઘ જો સાફ ન કર્યો, તો શ્રવણ નિષ્ફળ જશે

સતોનું જીવન અરિસા જેવું છે તેમાં સમાજનું પ્રતિબિંબ પડે છે. પણ સતો જડ આત્મા જેવા નથી તેમાં ચેતન્યની જ્યોતિ હોય છે એટલે જો તેમને ખરાબી નજરે ચડે છે, તો તેને દૂર કરવાના પ્રયત્નો પણ તે કરે છે પોતાની વાણીના જળથી સમાજમાં ધુમેલી વિકૃતિઓને સાફ કરવા

તેઓ પ્રમત્તો કરે છે વર્ગવિસ્તેષમાં સ્વાર્થ જીતિનાં છે. જો કે સુધી જાણવાથી જોડેલાં મુશ્કેલીનાં નાશ કરવાનું મોટું કામ સત્તા કરે છે સમાજનાંની સંપત્તિની ઉપાસનાની જીતિને દૂર કરી સદ્ગતિ અને સદ્ગુણોની ઉપાસનાને પ્રેરણાદન આપવાનું કામ પણ તેમણે છે પણ જ્યારે સમાજનાં વિકાસ પ્રયે સત્તા અગ્રણીનિર્દેશ કરે છે ત્યારે સમાજનો એક ભાગ ખજાણી જોડે છે કેમકે તેમને તેમના સ્વાધની જાહેશી જડ હાથની જણાય છે. સમાજની વિકૃતિઓ જતાવનાર સાધુ તેમને પ્રિય પણ હાજત નથી.

ત્યારે ખાદી અને ગાદીની હાથમાં ચાલતી હતી મહત્ત્વા ગ્રંથી ધરધરમાં ખાદીની પ્રતિષ્ઠા કરવા ઇચ્છતા હતા ત્યારે એ જાણે કશું-બાપુ ! સારું ખાદી કરતાં કાળી ખાદી સારી હોય છે ત્યારે તેમણે હક્કમાં હક્કમાં કશું-કેમ ? સારું ખાદીમાં એવો કપો અવગણ્ય છે !

ત્યારે પેલા ભાઈએ જવાબ આપ્યો કે તેને મેલ જલદી થાય નથી અને સારું ખાદી જલદી મેલી થઈ જાય છે ત્યારે ચાંચીજીએ કહ્યું-ત્યારે કાળી ખાદીમાં કાંઈક ચમકાર છે ! ખરી વાત તો એ છે કે ખાદી કાળી હોય કે સારું મેલ જાનેને કાગે છે પણ વાત એ છે કે કાળી ખાદી મેલને છુપાવે છે કેમકે તે જાતે જ કાળી છે ત્યારે સારું ખાદી મેલ જતાવે છે આ જ વાત સતજીવનની છે તેમણે જીવન સારું ખાદીનું જીવન છે કષ્ટા અને સંપત્તિની કાલિમા તેમની પાસે નથી એટલે ખરાબીને મેલ તે જલદી જતાવે છે.

સતજીવનનું પણ એક શ્વેત વસ્ત્રધારી સત છે જે જીવનની ખરાબી-ઓને જાણે જલદી કાઢે છે પણ તેમણે કામ માત્ર જતાવવાનું છે તેને દૂર કરવાનું કામ તમારું પોતાનું છે પરંતુ જાણનાં જાણનાં શ્રોતાઓ માત્ર શ્રોતાઓ છે આદર નથી. તમે જાણી સંજાણવા જ જાણો છે કે કાંઈ મેલ પણ !

મને તો કાગે છે કે તમે કાવક છો અને કાવક જીવને ચરિતાર્થ કરી રહ્યા છો. પણ કાવકનો ખાસ છે અવશ્ય કરીને કરનાર." માત્ર સાંજળતા રહે અને કાંઈ તે અનુસાર વતન ન કરે, તો કહેવાય છે કે જા-તો કાંઈ સાંજળતા જ નથી આપ કહેતો રહે અને દીકરા કામ ન કરે તે. આપ કહેશે કે હું કહું છું તે સાંજળ છે કે નહિ ! માને તે માનવ." આપ સત્તી કેટલી વાતો માને છો ! તમે તો માત્ર સાંજળતા જાણો છો, અને ત પણ મીઠી મીઠી વાતો કે જે કાનને પ્રિય કાગે. જીવનમાં જાણતિ

લાવે અને હૃદયના વિકારોને દૂર કરે એવી વાતો આપને પસંદ નથી. પણ યાદ રાખો એકદમ મીઠી અને ગળી દેખાતી વસ્તુઓ પરિણામે એર જેવી હોય છે. તે શરીરના ખગાડને દૂર નથી કરી શકતી તેમા વૃદ્ધિ લાગે કરી શકે. પરંતુ, વિકારને દૂર કરવાની શક્તિ તો કડવી ચીજોમા હોય છે એટલા માટે તો બ્યારે તાવ ૧૦૫ અથવા (Degree) જેટલો ચઢ્યો હોય છે, ત્યારે તમે દૂધપાકને યાદ નથી કરતા કદાચ માતા પ્રેમની બેલજામાં દૂધ-પાકનો વાટકો લઈને આવે તો પણ પુત્ર કહેશે કે મારી નજર સામેથી દૂર હટાવો તેના તરફ જોવાથી પણ મને ઊંઘડી થવા જેવું થાય છે. પણ તે સમયે તમે કડવું દરિયાતુ કે કવીનાઈન (Quinine)ની ગોળીઓ સહે-લાઈથી કંઠે ઉતારી જાઓ છો.

જીવને માત્ર ગળી અને ગળપણવાળી ચીજો આપવી તે તુલકાનકારક છે તેવી રીતે કાનને પણ માત્ર કર્ણપ્રિય મીઠી ચીજો આપવી તે પણ હાનિકર્તા છે.

આમ તો હું તમારી શ્રવણ કરવાની જીજ્ઞાસાનું સ્વાગત કરું છું. અને આપણો સમાજ સાબળવાનો શોખીન પણ છે આ સાબળવાનો શોખ પણ એટલી હદે પહોંચ્યો છે કે ગામમા સત આવે તો વ્યાખ્યાન જરૂર જનું જ નેઈએ જમા પછી મો ઘોવું જરૂરી છે તેમ ગામમા સાધુ આવે ત્યારે વ્યાખ્યાન થવું પણ જરૂરનું છે કેટલીક વખત તો આ શ્રવણની પિપાસા કમાલ કરે છે.

એક વખત લગભગ નવ માઈલ જેટલું ચાલીને અમે એક ગામમાં પહોંચ્યા ગરમીના દિવસો હતા, શરીર પરસેવાથી તરબોળ થઈ ગયું હતું. ધડિયાળમા સાડાનવ વાગ્યા હતા અમે ખબેથી સામાન નીચે મૂક્યો ત્યાં એક જિરાસુ શ્રાવક આવ્યો અને બોલ્યો—આપ વ્યાખ્યાન કરમાવશો ? હજી વખત છે કહો તો લોકોને બોલાવી લાવું.

ગળપની શ્રવણ—પિપાસા છે ! મને લાગે છે કે કોઈ સાધુનો અ તકાળ નજીકમા હોય તો પણ લાકતો કહેશે કે—જુઓ મહારાજ ! વ્યાખ્યાન આપીને પછી જાઓ (હસાહસ)

આ શ્રુતિપિપાસાને માટે તો ધન્યવાદ ધટે છે પણ તેની સાથે આશ્રયની પિપાસા પણ રાખતા રહો સાબળવાની સાથે બદલાવાનું પણ શીખો એક મ કાઢો હોય અને તે પથારી તરફ આવતો હોય, ત્યારે જરાક

દાષ કપાસો કે તેના ધણા સાથે તે પોતાનો રસ્તો બદલે છે પણ મનુષ્ય ! જરાકી જૂથે પાડીને કહેવા છતાં પણ રહેતો બદલવા તૈયાર થતો નથી. સેકેડે પ્રયત્નો સાંભળ્યાં, માનના વાળ બદલાઈ ગયા, તે તો કબજામાંથી પોગા થયા. પણ આપણે તો એ જોવું છે કે હવે કેમથી ઉભાગવળ બન્યું ? આજે વાત એવી થઈ છે કે ધર્મોદ્ધારોના પગથી ઉપગ્રસ્તતાં પગધિયાં ધસાઈ ગયાં પણ કપાસની થિયોએ ન ધસાઈ

એ મિત્રો સામકથ ઉપર જઈ રહ્યા હતા. સામકથને જરા કંઈ ધકો લાગે. ત્યારે પછળની જગ્યા (Carrier) પર બેઠેલા મિત્રે પૂછ્યું—ગાંધી કેમ ઉઠેલી પડી ? ત્યારે આગળ બેઠેલાએ જવાબ આપ્યો કે ખાતે હતો ત્યારે પછળ બેઠેલાએ કહ્યું કે પટ્ટી કેમ ન વચાડી ?

એ ચૈતન્યવાદી માનવી હોત તો પડીતો અવાજ સાંભળી દૂર ખસી જાત. સાંભળવા છતાં પણ જીવનનો માર્ગ બદલાવ નહિ એક ઈમ પણ એકથી બીજા બાજુ ખસવા નહિ, તો પછી શું સમજવું ? હું એમ નથી કહેતો કે તમિલનાડુ ચેતન નથી. તમે જ્યાં ચૈતન્યની ભવિષ્ય મૂનિઓ છે. પણ એમું જરૂર છે કે જ ના વધુ પડતા સડવાસથી કંઈક જરાક આવી ગઈ છે આટલાં પ્રયત્નો સાંભળ્યા પછી પણ જીવનમાંથી જરાક કેમ ખસતી નથી એ જોવું પડે અને તેનું કારણ જોણવું પડે. જૂથ ક્યાં છે એ શોધી કાઢવું પડે. એક મુજબતી કવિએ કહ્યું છે

જુનો ધમ જ્યો જાણી મારા સતે

જુનો ધમ જ્યો જાણી રે

નદી કિનારે કોઈ નર ઊભો તરખા નહિ સખાણી રે

હાં તો જાગ જાગ્યું એનું

હાં તો સરિતા મુકાણી રે

કાપત તમે કોઈ નર બેઠો કુધા ખૂન પીધણી રે

નહિ કાપત એ જાગીયો, કે જાગરેખા જૂસણી રે

નવીન તોરે કોઈ જાગિ કબી છે ત્યાંથી તેના દોઢ મુકાઈ રત્ન છે તેનાં એ કારણે દોઢ થો કાં તો તે જાગિ એવી જાગ્યું દોષ કે નદીમાં ચાંદા જઈને એ પટ્ટા પીચની મદદના ન કરતી દોષ અથવા બીજું કારણ

એ પણ હોઈ શકે કે નદીમા પાણી સુકાઈ ગયું હોય ! કલ્પવૃક્ષની નીચે બેસીને કાઈ ભૂખ્યો રહે તો સમજવું કે કા તો તે કલ્પવૃક્ષની નીચે નહિ પણ ખાવળીયા નીચે બેસે છે, અને ભૂલથી તેને કલ્પવૃક્ષ માની બેસે છે. અથવા ખીલું કારણ એ પણ હોય કે તેની ભાગ્યરેખાઓ જ અવળી હોય.

આટલા પ્રવચનો પછી પણ બે સમાજ એક તરુ પણ આધોપાહો થરા તૈયાર ન બને, તો અમારે વિચાર કરવો પડશે કે ક્યા કઈ વિકૃતિ આવી છે કા તો સતના જીવનની સવયસરિતા સુકાઈ ગઈ છે અને માત્ર શુષ્ક વિધિવિધાન અને ક્રિયાકાંડની રેતી જ રહી ગઈ છે, જે રેતીના સુકા કણો નથી તો નદીમા પાણી લાવી શકતા કે ન તે તેને તીરે આવનારની તૃષ્ણા શાત કરી શકતા.

ખીજે વિકલ્પ છે ગૃહસ્થજીવનનો પ્રમાદ અને રાગપ્રત્યેની આસક્તિ. આજનો યુગ ત્યાગનો યુગ નથી, ગગનો યુગ છે એથી તો તમને લોકોને રાગદ્વેષની વાતો યાદ રહે છે જે વરસ પહેલા કાંઈને ત્યા જન્મવા માટે ગયા હો અને ત્યાગતમા હૃદયપાક-પુરી થાળીમા આવ્યા હોય તો તેને તમારી યાદ દારત ભૂલશે નહિ કદાચ ભગિવામા મીઠું ઓછું હોય તો તે પણ તમે નહિ ભૂલો. જે વરસ પછી પણ ભગિવાનો ત્યાદ તમને યાદ રહેશે.

અરે ! આ માતાઓની પણ અગણ્યશક્તિ કાઈ કમળેર નથી કાઈ ખેડાસણ એક વાટકી ચલાવે તો લોટ ઊછીને લઈ ગઈ અને એક મહિના સુધી પાછો ન આપી ગઈ તો તે પણ ભૂલશે નહિ (હસાહસ) એક વાટકી લોટ છ મહિના સુધી ભૂલી શકતો નથી લગ્ન જેવા પ્રસંગે કાઈ સગા કે સવધી ન આવ્યા હોય તો ચાર વરસ પછી, તેમને ત્યા પ્રસંગ આવશે ત્યારે કહેશે કે અમારે ત્યાં ન આવ્યા તો અમે તેમના ઘેર શેના જઈએ ? ચાર વરસ થયા પણ વાત ભૂલાઈ નથી ગઈ પણ બે ગઈ ઢાલના વ્યાખ્યાનની વાત આજે પૂછે તો ભૂલાઈ ગઈ હશે ! સાચી વાત એ છે કે રાગદ્વેષની વાતો યાદ રહે છે પણ વીતરાગત્વની નથી રહેતી વીતરાગત્વની વાતો યાદ રાખવા માટે રાગદ્વેષની વાતો દૂર કરો.

એક ખીજ પણ વાત છે જીપ નદીમા પણ હોય છે અને સમુદ્રમાં પણ હોય છે પરંતુ તમે જાણો છો કે નદીની જીપમા મોતી પાકતા નથી. મોતી તો સમુદ્રમાની જીપમા જ થાય છે આનું કારણ શું ? તમે બતાવી શકશો ? નદીની જીપને હમેશા મીઠું પાણી મળે છે પણ સમુદ્રમાં રહેતી

શબ ડપારો કે તેના ધગધગ સામે તે પોતાનો રસ્તો બદલે છે પણ મનુષ્ય !
 મરણી જૂઓ પછીને કહેવા છતાં પણ રસ્તો બદલવા તૈયાર થતો નથી.
 સેકેડે પ્રવરતો સાંભળ્યાં, માથાના વાળ બદલાઈ 'ખમા, તે તો કળામાંથી
 ધીળા થયા. પણ આપણે તો એ જોવું છે કે હાલ કેટલું ઉજ્જવળ મનુષ્ય !
 આજે વાત એવી થઈ છે કે ધર્મોત્થાઓના પગથી કપામળતાં પત્રિકાં ધસી
 ગયાં પણ કમળની શ્રુતિઓ ન થસી

એ મિત્રે સાપકક ઉપર જઈ રહ્યા હતા સાપકકને જરા કાંઈ ધક્કો
 લાગ્યો ત્યારે પાછળની જગા (Caster) પર બેઠેલા મિત્રે પૂછ્યું—ગાડી
 કેમ ક્યવી પડી ? ત્યારે આગળ બેઠેલાએ જવાબ આપ્યો કે ખાડો હતો
 ત્યારે પાછળ બેઠેલાએ કહ્યું કે થટી કેમ ન વગાડી !

જો કૈનન્યવાળા માનવી હોત તો થટીનો અવાજ સાંભળી દૂર ખસી
 જાત. સાંભળવા છતાં પણ જીવનનો માર્ગ બદલાવ નહિ એક ઉપ પક્ષ
 એકથી બીજા બાજુ અચ્ચત નહિ તો પછી શું સમજવું ? હ એમ નથી
 કહેતો કે તમારામાં ચેતન નથી તમે બધા કૈનન્યની અવધ વ્યતિઓ છો.
 પણ એટલું જરૂર છે કે જમના વધુ પડતા સહેલાસથી કાંઈક જમતા-ખાવી
 ગઈ છે આટલાં પ્રવરતો સાંભળ્યા પછી પણ જીવનમાંથી જમના કેમ ખસવી
 ત્યાં એ જોવું પડે. અને તેનું કારણ જોળવું પડે, જૂલ ક્યાં છે એ
 શોધી કાઢવું પડે. એક ઝુજરાતી કવિએ કહ્યું છે

જુનો ધર્મ ભો જાણી મારા સતો

જુનો ધર્મ ભો જાણી રે

નહી કિનારે કોઈ નર બોલે તરસ્યા નહિ કમાણી રે

હાં તો અત્ર જ જાળસુ એકનુ

હાં તો સરિતા સુમણી રે

કમ્પતરુ તમે કોઈ નર બોલે કુધા ખૂબ પીગણી રે

નહિ કમ્પતરુ, એ જાવળીઓ, કે ભાગ્યરેખા જૂસણી રે.

ત્યારે તારે કોઈ બંધિત બની છે તુલાથી તેના હોઠ સુમણી રહ્યા છે.
 તેનાં એ કારણે હોઈ શકે હાં તો તે બંધિત એવી જાળમુ હોય ? નહીં
 વાંધ વળીને એ ઘૂટા પીવાની મહેનત ન કરતી હોય. અથવા બીજું કારણ

દુનિયાના ત્રણ અખજ મનુષ્યોમાં એક પણ મનુષ્ય એવો નહિ મળે કે જે શાંતિ ન ચાહતો હોય મનુષ્ય માત્ર જ નહિ, પણ દુનિયાના દરેક પ્રાણીઓ સુખ અને શાંતિને ઝાંખે છે. પછી ભલે તે સ્વર્ગનો અધિપતિ હિંદુ હોય કે છાણુમાનો કોડા હોય દરેકનો આત્મા સુખની અભિલાષા રાખે છે. શાંતિના અમર દેવતા ભગવાન મહાવીર, જીવનના આ અમર સત્યનું ઉદ્ધારન કરતા કહે છે કે .

“ સર્વે સુદસાયા દુષ્કલ પડિકૂલા ” ।

આચાર્ય ગ સૂત્ર

આત્મા શાંતિનો ઈચ્છુક છે શાંતિ માટે તે પ્રયત્ન કરે છે એક જન્મથી નહિ, અનંત યુગોથી તે આ દિશામાં અવિરત પ્રયત્ન કરતો આવ્યો છે પણ વિચારવાનું એ છે કે તેને આ પ્રયત્નોમાં કયા સુધી સફળતા મળી છે ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જ્યારે આપણે આત્માના શાંતિ માટેના પ્રયાસોની લગભગ પરપરાને લક્ષ્યમાં રાખી તેના પરિણામોની તુલના કરીએ છીએ ત્યારે આપણને માત્ર શૂન્ય જ દેખાય છે આનો અર્થ એ છે કે આપણે અત્યાર સુધી અશાંતિના વૃક્ષની ડાળીઓ-પાખરીઓ કાપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, પરંતુ તેના મૂળ તરફ આપણે ધ્યાન ગયું નથી જ્યાં સુધી મૂળ નાશ પામતું નથી ત્યાં સુધી તેમાં નવા નવા અકુરો ફૂટે જવાના અને એ અકુરોમાં વધી પામતું એક દિવસ વિશાળ વૃક્ષ બીજા થવાનું અને તેમાં પાછી અનેક ડાળીઓ-પાખરીઓ ફાલવાની

અશાંતિના મૂળ છે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ-આ ચાર કષાયો અશાંતિની જડ છે અનંત ડાળીઓ કહે છે કે

છીપ તે રક્ત સ્વાતિ—નક્ષત્રનું જ પાણી છે. સ્વાતિ નક્ષત્રમાં પડતાં વર્ષોનાં નિડુઓ તેમાં મોટી નીપળાવે છે. જ્યારે નદીની છીપને હળરો દન મીઠું પાણી મળતા છતાં તેમાં મોટી ઉત્પન્ન થતાં નથી.

મને લાગે છે કે જ્યારા મોતાઓ પણ નદીની છીપ જેવા છે તેમને દરરોજ મીઠું પાણી મળે છે. અનાવૃષ્ટિને કારણે દુકાળ પડે છે તે અતિષ્ઠિ પણ પાકને જમાડે છે. તે જ્યાં અતિષ્ઠિ તેા નથી થતીને!

બાળાનને તમે બોજાત તરીકે નહિ પણ હવા તરીકે ગ્રહણ કરો. બોજાત તેા પેટ ભરીને આવતુ હોય છે પરંતુ હવા પેટ ભરીને આવતી હોતી નથી. ઉપદેશ તમે હવા તરીકે તેની ગાત્રામાં—અંગાણમાં સેા.

ભાષાનની એક ગ્રામીન પરણ છે. ત્યાં જ્યારે કોઈ ભાણુ આપવા બેસુ થાય છે ત્યારે તેને કહેવામાં આવે છે કે તમે એક પત્રે બેસા રહીને બેસો. તેની મતલબ એ છે કે જેટલી વાર એક પત્ર ઉપર બેસા રહીને બેસી સક્ષમ એટલું જ બેસો—એટલે જ ઉપદેશ આપેા. લાંબા મોડાં ભાણુએ કરનારને મારે આ જેટલી સરસ સમ છે!

ભવલુની સાથે આચરલુનો શોખ રાખેા. ભરલુ પણ કાંઈક છે જરૂર, પણ તે સર્વસ્વ નથી. અગ્નિ પર લખેલ નિબંધ વાંચવાથી હડી દૂર નથી થઈ શકતી. હડી તેા અગ્નિના સાંનિધ્યથી દૂર થાય છે તેમ ખાલી ભવલુ કે વાંચનથી આત્મવિકાસ થતો નથી. આત્મવિકાસ માટે આચરલુના અગ્નિનું સાંનિધ્ય જોઈએ. ત્યારે જ જીવનમાં ચમક આવે. ભવલુ આચરલુમાં કિતરીને જ જીવનનાં રહસ્યોને સમજાવી શકશે.

દુનિયાના ત્રણ અળગ મનુષ્યોમા એક પણ મનુષ્ય એવો નહિ મળે કે જે શાંતિ ન ચાહતો હોય મનુષ્ય માત્ર જ નહિ, પણ દુનિયાના દરેક પ્રાણીઓ સુખ અને શાંતિને ઝંખે છે. પછી ભલે તે સ્વર્ગનો અધિપતિ હિંદુ હોય કે હાથુમાનો કીડા હોય દરેકનો આત્મા સુખની અભિલાષા રાખે છે. શાંતિના અમર દેવતા ભગવાન મહાવીર, જીવનના આ અમર સત્યનું ઉદ્ધારન કરતા કહે છે કે .

“ સન્ને સુહસાયા ડુક્ખ પડિકલા ” ।

આચાર્ય સૂત્ર

આત્મા શાંતિનો ઇચ્છુક છે શાંતિ માટે તે પ્રયત્ન કરે છે એક જન્મથી નહિ, અનંત યુગોથી તે આ દિશામા અવિરત પ્રયત્ન કરતો આવ્યો છે પણ વિચારવાનું એ છે કે તેને આ પ્રયત્નોમા કયા સુધી સફળતા મળી છે ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જ્યારે આપણે આત્માના શાંતિ માટેના પ્રયાસોની લગભગ પરપરાને લક્ષ્યમા રાખી તેના પરિણામોની તુલના કરીએ છીએ ત્યારે આપણને માત્ર શૂન્ય જ દેખાય છે આનો અર્થ એ છે કે આપણે અત્યાર સુધી અશાંતિના વૃક્ષની ડાળીઓ-પાખડીઓ કાપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, પરંતુ તેના મૂળ તરફ આપણુ ધ્યાન ગયું નથી જ્યાં સુધી મૂળ નાશ પામતું નથી ત્યાં સુધી તેમા નવા નવા અકુરો ફુટે જવાના અને એ અકુરોમા વળી પાછુ એક દિવસ વિશાળ વૃક્ષ બિંદુ થવાનું અને તેમા પાછી અનેક ડાળીઓ-પાખડીઓ ફાલવાની

અશાંતિના મૂળ છે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ-આ ચાર કપાયો અશાંતિની જડ છે અનંત રાત્રીઓ કહે છે કે

વમે ચતારિ દોસા રાજગૃહો દિવ્ય મવ્યષો ।

—સ્તૈકાસિક સ્ત્ર.

સોનાના અક્ષરે લખી રાખવા જેવું આ સુવર્ણ મન છે તમે તમારી નોટલુકમાં લખી શો કાઢીની પાસે નોટલુક છે ? ખસા દુ ખની વાત છે કે જીવનને પ્રકાશમય બનાવનાર આવા સોનેરી સૂત્રો લખવા માટે કાઢીની પાસે નાની સરખી નોટલુક પસુ નથી ।

જડ વસ્તુઓના હિસાબને માટે દોઢ દોઢ હાથ લાંબા ચોપાઓ અને આવાંઓ રાખે છે. તેને લખનાર મોટા પગારના મુનિઓ રાખે છે. પરંતુ ચૈતન્યના વિકાસને માટે એક નાની સરખી નોટલુક પસુ રાખતા નથી ।

માતા મોહનના હાથર । ગાઈ બાળકને સુચડે છે એવી રીતે જન તથા જન નસીસ વીતરાગ દેવો જાનના હાથરના ગાઈ બાળકને મોહની નિદ્રામાંથી જાગૃત કરે છે

વીતરાગદેવ શાંતિના સ્વરૂપનુ જ્ઞાન કયાવર્તા કહે છે કે —

એ શાંતિના સાક્ષત આત્મી । જો તારે આત્મસાંતિ પ્રાપ્ત કરવી હોય તો આ ચારે દોષોનુ નિવારણ કર. જ્યાં સુધી આ દોષો તારા હૃદયમાં ભરેલા હોય ત્યાં સુધી શાંતિ મળવાની નથી. એક કણનું પણ વિકલ્પ ક્યો વિના તેનુ વખન કર.

મોસળીનો રસ પીધો અને પેટમાં ટકે નહિ જાને જ્ઞાન મિનિટમાં ઉઘડી થઈ નય તો ઝોકટર પાસે જાઓ છો. જો કાઈએ આવેશમાં આવી ઝેર પીધું હોય તો તેને પણ હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવે છે. ઝોકટર શાંતિને તપાસે છે. પહેલાં મોસળીનો રસ પેટમાં ટકી રહે અને પાચન થાય તેનુ જીવધ આપે છે. બીજાને ઉઘડી થઈ જાને ઝેર બહાર નીકળી જાય તેના દવા આપે છે. ઝોકટર કહેશે કે નોટલી જલ્દી ઉઘડી થઈ ઝેર બહાર નીકળી જશે તેટલો જલ્દી દરદીને આરામ થશે.

આપને પાચનની દવા નેઈએ છે કે વખનની ? આજે તો ઉંચો પ્રચાર માથી સ્થો છે ઉપાધ્યયમાં આવી સમજાવતી સાધનાના અમૃતનાં પાન કરા છો અને ઘેર જઈ થકી નાખો છો. કયાવરિજનનો રસ ક્ષેપિ જાને આદિસમાં જઈ કાઢી નાખ્યો જાને જે કયાવલાવને કાઢી નાખવનુ કલ્પના આવે છે તેને દક્ષવવાનો પ્રયત્ન આમે છે । આ તો એવી વાન થઈ કે અમૃત પચાડુ નથી જાને ઝેર નીકળનુ નથી । ખજી તદુરસ્તી થી રહે મજા ।

જ્યાં સુધી કપાય ઓછ ન થાય ત્યાં સુધી શાંતિના તમામ બહારના પ્રયત્નો નકામા નીવડવાના ચૂકા ઉપર દૂધ ગરમ કરવા મૂકવું હોય, નીચે દેવતા સળગતો હોય, દૂધ ગરમ થતા તેમાં ઊલરો આવે તો એકદમ ઊલરાઈ ન જાય તે માટે તેમાં બેચાર પાણીના ટીપા નાખો છો પાણીના ટીપાથી ઊલરો બેની જાય છે પરંતુ કેટલીવાર ? વળી પાછો બે પાચ મિનિટમાં ફરીથી ઊલરો આવે છે આમ કેટલી વાર એમ પાણીના છાટા નાખ્યા કરશો ? સાચો રસ્તો તો તેની નીચે રહેલ અગ્નિને દૂર કરવાનો છે જ્યાં સુધી નીચે અગ્નિ હશે ત્યાં સુધી તે ઊલરાયા જ કરશે

માણસ પણ અકળાય છે જરાજરામાં તે ઊકળી ઊઠે છે ઉપદેશના છાટા નાખી તેને શાંત કરવામાં આવે છે, પરંતુ ઘેર ગયા અને જરાક નિમિત્ત મળ્યું કે વળી ઊકળે છે ઉપદેશના છાટા નાખી નાખીને કયા સુધી તેને શાંત રાખી શકાય ? જો ખરેખર અતરંગો ઊકળાટ દૂર કરવો હોય તો પહેલા કપાયેથી અગ્નિના ધ્વજન જે અનંત યુગથી સળગી રહ્યા છે તેને દૂર કરવા જોઈએ તે સિવાય તો મનની સાથે તન પણ તપતું રહેશે અને કદિક એ આગ બહાર આવી સારા ધરને, કદિક પૂરા પરિવારને અને અને કોઈક વખત સારાચે સમાજ, દેશ કે રાષ્ટ્રને સળગાવી દેશે

પણ યાદ રાખજો કે ક્રોધની મશાલ લઈ જે કોઈ બીજાના સુખને સળગાવવાની ટ્રાશિષ કરે છે તેણે એ મશાલ મારફતે પોતાની માનવતાને સળગાવી દીધી છે ક્રોધ એક આગ છે જે જલાવે છે પણ તે એક એવી આગ છે કે જે પહેલા તો બીજાને નહિ પરંતુ પોતાને જ જલાવે છે બીજાને સળગાવતા પહેલા તો પોતાની જાતે જ સળગી જવું પડશે બીજા તો જો તેમાં સળગાવનારું તત્ત્વ લઈ હશે તો જ સળગશે ક્રોધથી ક્રોધ ટકરાય છે જો અજાણપણે કોઈને પણ અડકી જાય છે તો ક્રોધ નથી ચઢતો પણ જો કોઈ આવેશમાં આવી સહાનુભૂતિ ઠોકર મારે છે તો મન-જનો પારો બીચે ચઢ્યા વિના રહેતો નથી

ક્રોધની આગથી બચવા માટે એ જરૂર છે કે આપણે મનને શાંત બનાવીએ, કપાયોને મદ પાડીએ જ્યાં સુધી દોરાનો છેડો પાતળો અણીદાર થતો નથી ત્યાં સુધી તે સોયના નાકામાંથી પસાર થતો નથી એટલા માટે જ્યાં બહેનો સીવવા બેસે છે ત્યારે પહેલા દોરાને વળ દઈને પાતળો અણીદાર બનાવે છે અને સોય પરોવે છે એ નાનો દેખાતો દોરો અને સોય અનેક ગરીબ વિધવાઓને રોટલા અપાવે છે જેવી રીતે સોયના નાકામાંથી

હમે જસારિ લોલા રૂબરૂતો દિવ્ય મળ્યો !

—સતૈકાસિક સૂત્ર.

સોનાના બહારે લખી રાખવા જેવું આ મુવલુ મન છે તેને તમારી નોટલુકમાં લખી લે. કોઈની પાસે નોટલુક છે ? ખજા કુખી વાત છે ? જીવનને પ્રકાશમય બનાવનાર બાર્વા સોનેરી સૂચો લખવા માટે કોઈની પાસે નાની સરખી નોટલુક પસુ નથી !

જ્યાં વસ્તુઓના હિસાબને માટે દોઢ દોઢ હાથ લાંબા ચેપડાઓ અને ખાનાંઓ રાખે છે તેને લખનાર મોટા પ્યારના મુનિઓ રાખે છે. પરંતુ ચેતનના વિકાસને માટે એક નાની સરખી નોટલુક પસુ રાખતા નથી !

માતા મોહનો હાથર ! ગાર્થ બાળકને સૂચાડે છે એવી રીતે જનત દ્યોત દશ નશીદ વીતરાગ દેવે યાત્રાનાં હાથરમાં ગાર્થ આત્માને મોહની નિસ્ત્રામાં જાપુન કરે છે

વીતરાગદેવ શાંતિનાં સ્વરૂપનું દર્શન કયાવર્તાં કહે છે કે.—

એ શાંતિના સામ્યત મર્મી ! જો તારે આત્મશાંતિ પ્રાપ્ત કરવી હોય તો આ આરે હોળાનું નિવારણ કર. જ્યાં સુધી આ દોષે તારા હૃદયમાં ભરેલા હશે ત્યાં સુધી શાંતિ મળવાની નથી. એક કલ્પને પસુ વિશ્વન ક્યાં વિના તેનું વખન કર

મોસખીનો સ પીધો અને પેટમાં ટકી નહિ અને દસ મિતિટમાં ઉધરી થઈ ત્યારે એક્ટર પાસે જાઓ છો. જો કોઈએ આવેશમાં આવી એર પાછું હોય તો વને પસુ હેતિપ્રકરમાં લઈ જવામાં આવે છે એક્ટર રાખીને તપાસે છે પહેલાંને મોસખીનો રસ પેટમાં ટકી રહે અને પાચન થાય તેવું જોવક આરે હ બીજાને ઉધરી થઈ અને એર બદાર નીકળી જાય તેવો દવા આપે છે એક્ટર કહેશે કે ૭૮લી ત્વડી ઉધરી થઈ એર બદાર નીકળી જશે તેટલો જલ્દી દરદીને આરામ થશે.

આપને પાચનની દવા તેઈએ છે કે વખનની ! આજે તો ઉભેર પ્રવાહ ચાલી રહ્યો છે ઉપાધ્યયમાં આવી સમસ્યાની સ્થપનાના અમૃતનાં પાન કરો છો અને ઘેર જઈ કાઢી નાખો છો. કયાવિન્યયને રસ પીધો અને ઓદિસમાં જઈ કાઢી નાખ્યો અને ૭ કયાવખનને કાઢી નાખવનું કહેવામાં આવે છે તેને ટકવવાને પ્રયત્ન આપે છે ! આ તો એવી વાત થઈ કે અપુત્ર પચ્ચુ નથી અને એર નીકળનું નથી ! ખરી તદુસ્તી શી રીતે મળે ?

આવેશની ક્ષણોમા તે ગુસ્સે ગુસ્સે જોતી નથી. રાજા અને દેવતાઓ સુદાનો તિરસ્કાર કરી જોએ છે ક્રોધ એવા અધ બનાવે છે કે તે વખતે એ પણ વિચાર નથી આવતો કે વહુ દીકરીઓ બેડી છે તેમની સામે આ શબ્દો બોલવા ઉચિત છે કે અનુચિત સભ્યતા અને શિષ્ટતાની મર્યાદા બોવાઈ જાય છે. કેટલીક વખત તો તે પોતાને માટે પણ એવા અનુચિત શબ્દો બોલે છે કે જે બીજાએ તેને માટે તેવા શબ્દો વાપર્યા હોય તો લડવા કે મરવા તૈયાર થઈ જાય.

મને એક અનુભવ છે એક માનવી આવેશમા બોલી રહ્યો હતો કે હું એવો નાગ છું કે જે ડખીશ તો પાણી પણ પીવા નહિ પામો મને થયું કે છેલ્લે તો માનવનો મળ્યો છે પણ હજી અદર સર્પચોનિના સરકાર રહી ગયા છે. એક ભાઈ સાહેબ કહેતા હતા કે હું સો ગુડનો એક ગુડો છું. આખા શહેરમા મારા ગુડપણાની ધાક છે કાઈની તાકાત નથી કે મારી સામે જુએ મારા મનમા થયું કે હું તો આ ભાઈને સંજ્ઞાન વ્યક્તિ સમજતો હતો પણ મારી એ બૂલ હતી કારણ એ પોતે જ પોતાના ગુડ પણાનો સ્વીકાર કરે છે !

ક્રોધનો આવેશ મનુષ્યને કર્તવ્યથી જુદા કરે છે માતા પ્રત્યે ક્રોધ કરનાર પુત્ર, ખરેખર પુત્ર તરીકેનું કર્તવ્ય ચૂકે છે, જે તેને કર્તવ્યનું સતત ભાન હોય તો ક્રોધ તેને પ્રાગલ્ભ્ય નથી બતાવી શકતો. પણ ક્રોધ પવનની આધીની માફક આવે છે જ્યારે તે આવે છે ત્યારે વિવેકનો દીવો તો બધા-યથી પહેલો જુઝાઈ જાય છે દીવો જુઝાયા પછી જેમ અધકાર વ્યાપે છે તેવી રીતે વિવેક થયા પછી અનિષ્ટો ફેલાય છે ક્રોધથી અધ વ્યક્તિને શુ વિતરે તે તો ક્રોધનો નશો જિત્યા પછી જ ખબર પડે છે

મુખર્ષી શહેરમા રસ્તા ઉપર એક બહેન ફૂટપાથ ઉપર બઈ રહ્યા હતા સાથે તેમની એક હજીએક વર્ષની દીકરી હતી થોડેક દૂર એક કુઝા વેચનાર બોલો હતો તેની પાસેના રગજેરગી કુઝાઓ જોઈ છોકરી અટકી ગઈ. કુઝાની કિંમત માત્ર બે પૈસા હતી પણ બે પૈસાની કિંમત આપના મનથી બલે ખાસ ન હોય, પરંતુ ગરીબોને તો બે પૈસા પણ બે રૂપિયા જેવા થઈ પડે છે તમને પણ પૈસાની કિંમત તો છે જ કાઈ ગરીબ કે અનાથ સામે આવે અને હાથ લાગાવે ત્યારે બે પૈસા પણ કાઢતા હાથ સંકોચ અનુભવે એ, છતાં એ જ માણસ પોતાનો બોગનિવાસ માટે સેકડો રૂપિયા ખરબાદ

પચ્ચાર કરવા માટે દોરાને પાતળો બનાવવો જરૂરી છે તેવી જ રીતે સચ્ચાર જીવનને પકર કરવા માટે કળાત્મકી દોરાને પાતળો થાડવો આવશ્યક છે ત્યાં સુધી કપાયોની તીવ્રતા છે ત્યાં સુધી જીવન પર પરાની શક્તિ અડકી શકતી નથી.

ઉપરાંત આત્મ કાવવાન મહાવીર કહે છે—

કોદો ય માળો ય યજિગદિયા

માયા ય લોમો ય પદ્મમાળા ।

સતારિ વય ય કસિયા કસાયા

સિન્ધિ મૂઠાઃ પુન્નમવસ્થ ॥

—સ્તવૈકાલિક મુત્ર

ત્યાં સુધી કોઈ અને માન અનિબદ્ધિત છે અને માયા તથા લોભ ઉપર આપણું નિમગ્ન નથી ત્યાં સુધી કપાયોની વિપલેષ વધતી જ રહેતી અને જીવન પર પરાશ્રી ક્ષેપ થતવાનાં નથી.

એટલે આપ હમેશાં જાગૃત રહો. એકાન્તની ક્ષણેમાં આપે બેઠા હો ત્યારે વિચાર કરો કે આપનો કોઈ પર અધિકાર છે કે કોઈને આપના પર અધિકાર છે? આપે કોઈ આગલા દરવાજો ખોલે છે ત્યારે વિવેક પાછળ દરવાજેથી કાઢી જાય છે તે વખતે આપના ઉપર આપનું નહિ પણ સેવાનું શાસન રહે છે વિવેકનું શાસન મધું એટલે પ્રકાશ થયો. પછી માણસ એ પણ વિચાર નથી કરતો કે હું કોની સામે બેઠું છું મારી સામે મારા આદરણીય પૂજ્ય પિતા કોણ છે જ મહત્તી માતા છે કે જેણે વર્ષો સુધી મને કાળાં ઉપાડી ફેરવ્યા ક્યો છે અવશ્યું છે અથવા મારી સામે મારા મુઠું છે જેમણે હાલની અધારી ગ્રામ્ય પ્રકાશ પાંચે છે જેના કલામ્બ હસ્તરપલ્લી મારા જીવનની મારી સોનું બની ગઈ છે એમને તિરસ્કાર કરવા તે તેમને મ્હ જાય છે.

તારતમ્ય અદર્શિ જીવનના આ સત્યને એક ગ્રામ્યમાં રજૂ કરે છે

કોવાયિદ્યાણ યાજન્તિ માતરં પિતરં મુદ્ધ ।

અર્ધિફલિદ્યન્તિ સાધુ ય રામાળો વૈશ્યાણિ ય ॥

ધર્મિ કારિવાઈ મુત્ર અ. ૩૬ ચા. ૧૪

અર્ધિફલિત મુત્રમાં તારતમ્ય અદર્શિ કોવાયિદ્યાણ વ્યક્તિનું ચિત્ર દોરે છે ત્યાં સુધીના પ્રત્યેક જન્મમાં કોઈનું તર્ક થાય છે ત્યારે તેની આખા મન મ્હ જાય છે પછી તે માતાપિતાને બોધ શકતી નથી.

પતી ગયું હતું પોતાના હાથે જ પોતાની પુત્રીની હત્યા થએલી જોઈ માતા પગથી માથા સુધી કપી ગઈ એ પણ જોરથી આક્રંદ કરવા મઝી તેના અવાજમા તેના હૃદયની વેદનાઓ વ્યક્ત થતી હતી

ત્રણ મિનિટમા જંદુ બની ગયું પણ ત્રણ મિનિટના આવેશે કેવો મજબ કરી નાખ્યો હતો ! તો પછી જેના હૃદયમા હમેશા ક્રોધની જવાબાઓ સળગતી રહે છે તેમની તો વાતજ શી કરવી ? ક્રોધનો કો તો તદ્દન ત્યાગ કરી દેવો જોઈએ કે કા તો તેને એકદમ ઓછો કરી નાખવો જોઈ એ આખી જિંદગી ક્રોધની જવાબામા સળગતા રહેવું એ તો આપણા સદગુણોની રાખ કરવા જેવું છે, જ્યાં સુધી ક્રોધની આગ હૃદયમા જલતી રહે છે ત્યાં સુધી આત્મા સત્યાસત્યનો વિવેક ગમી શકતો નથી સત્ય તરીકે સ્વીકાર કરવાની તેનામા ક્ષિપ્ત જ રહેતી નથી તેની પાસે નથી હોતો પ્રેમનો પ્રવાહ કે શાંતિના શીતળ જળ તેની પાસે હોય છે માત્ર આગ જે જ્યાં પહોંચે ત્યાં સળગાવવાનું કાર્ય જ કરે છે જેણે જિંદગી સુધી સળગાવવાનું જ કાર્ય કર્યું છે તેને આપ માતો છો કે સ્વર્ગના પુણ્ય મળશે ? તેના નરસીખમા તો નર્કની આગ જ લખાએલો છે

અનંત અનુબંધ કરનારા ક્રોધને જૈન પરિભાષામા અનંતાનુબંધી કહેવાય છે તે અનંત અનંત જન્મ અને મૃત્યુની પરપરામા શ્રદ્ધિ કરે છે આત્માને સમ્યક્ત્વથી દૂર કરી નર્કની જવાબાઓ તરફ ધકેલે છે તમે તો વેપારી છો જે ધરાકે આપની પાસેથી માલ લઈ બહારમા પૈસાને બદલે પત્થર આપે તેવા ધરાકને આપ કદિ પસંદ નહિ કરો અનંતાનુબંધી ક્રોધ પણ એ ધરાક જેવો છે જે તમારી પાસેથી સમ્યક્ત્વ રૂપી માલ લઈ આપને નર્કના પત્થર આપે છે હતા આપ એવા ધરાક સાથે કેમ સંબંધ રાખો છો ?

અનંતાનુબંધી જન્ય તો બધાપર પરાતું મૂળ કપાઈ જાય અને જેનું મૂળ કપાઈ ગયું, વિનાશ પામ્યું તે જ્યાં ખેટલા દિવસ ટપી રહેવાનું ? જીવનમા જે સહવિવેકની બોલત જમાવવા હોય તો અનંતાનુબંધીના અધઃકારને દૂર કરો ચાર પ્રત્નરના ગોળા છે એક માદીનો, બીજાને લાકડાનો, ત્રીજો પત્થરનો અને ચોથો લોખંડનો, ચારેની હિપર સૂર્યના પ્રખર કિરણો એક સાથે પડે છે ચારે ગરમ થાય છે પરંતુ સૂર્ય અસ્ત થયા પછી ચારે ઠંડા થવા માટે છે, ત્યારે માદીનો ગોળો સૌથી પહેલા ઠંડા થાય છે, લાકડાના, પત્થરના અને લોખંડના ગોળાને ઠંડા થતા અનુક્રમે બમણો વખત લાગે છે

ઠંડા થવામા જેને વધુ વખત લાગે છે તેનામા ગરમીના તત્ત્વો વધુ પ્રવેશેલા છે એ સમજાવો, એવી જ રીતે બાહ્ય વાતાવરણ એક સમુદ્ર હોવા

કરે છે બે પૈસા શુ ચાર કે આઠ આના તે કુ કે થૂ માં પૂરા કરે
 છે બે પૈસા શુ ચાર કે આના તે કુ કે થૂ માં પૂરા થઈ જાય છે
 કુ અને થુ અને પાન ચાવોને થૂકી નાખવું તે થૂ બીડીએ તે
 ખમભાલ કરી નાખ્યું છે તેણે કેટલું લોહી બાળ્યું છે કેટલા સુદર મહેરા-
 ળોને સ્થામ બનાવ્યા છે તેનો તે કાણ દિસાવ્યું ગણે છે ?

પુત્રપાન તે કલ્પની માફક આખા ભારતવર્ષમાં ફેલાઈ ગયું છે. સૂ-
 દીથી માંડીને મહેસેા સુધી તેની ગતિ મેઈ રોકી શક્યું નથી એક ખેડૂત
 બેતર ઉપર જાય છે ત્યારે ચાર આનાના ચણા નહિ લઈ નહ ખજૂ ચાર
 આનાની તમાકુ અને ચલમ લઈ જવાનું જૂલતો નથી એવી જ રીતે સિક્કિત
 માણસો એમણે જતી વખતે બદમ કે પિસ્તા ખીસામાં નથી નાખતા પણ
 સનારેટનું પાકોટ તે કમેશ સાથે જ રાખે છે

ગરીબો પણ આવાં દુબસનોની પાછળ કેટલાં નાણાં જરવાઈ કરે છે !
 એક બાલુ ગરીબોની ફરિયાદ કરે છે અને બીજા બાલુ સૌંદર્ય અને સંપત્તિનો
 નાશ કરનાર આવાં બસનો ગળે વળગાડીને ફરે છે !

હા તે કૃષ્ણજી ઉપર ચાલતી માતાની પાસે બે પૈસા નહોતા નહિ
 તે કઈ વ્યભાગ્યી મા હતો કે જે છતાં સાધને પોતાનાં નાનાં બાળકાના
 માથની લાલી જોઈને થવા દે ? તેની નાની બાળકાને શુ બાન હોય કે તેની
 માની પાસે બે પૈસા પણ નથી ! તેની જક વધતી બઈ તેણે કૂચો લેવા
 માટે કહ્યો. કલ્પ માંડ્યો. રસ્તા ઉપરથી જોરથી રડવા માંડી તેને સાંત
 કરવા માટે તેની માતાએ જલા ઉપાયો કર્યા. પણ એક કામ લાગ્યો નહિ-
 આ જોઈ બાલુબાલુના રાહદારીઓ બેઠા થવા અને તે માતાને કપેઈ આપવા
 લાગ્યા કે કેમ કૂચો વપાવતી નથી ? બે પૈસામાં લી મેટી વિચાર છે !
 આટલી કલુસ શુ કરવા થાય છે ?

રાહદારીઓની વાત તેના દિશને ચોંટ લગાવી ગઈ હાલિ અને કુ બધી
 તેની સમજસક્તિ નાશ પાગી. મનની શક્તિને સ્થાને ધમધમાટ થવા માંડ્યો-
 આ માનુ બાળકાએ જોરથી બેઠા તાલુવા માંડ્યા આથી માતાએ બાપે
 તમાં આવી તઈ જોરથી એક ધક્કો માર્યો અને ઊઠરી રસ્તા ઉપર પડી
 બઈ અને પાતાની સાથે જ સડસડાટ કરતી એક મોટર ત્યાંથી પસાર થતી
 હતી ત તેની ઉપર ફરી વળી. લોહીનું બાળોમીનું લગાઈ ગયું એક મીસની
 સાથે તે ઊઠરી કમેશને માટે સાર્થક મા નીચે વળીને દુબે ત્યાં તે બધું

કહી રહ્યું છે તેણે કહ્યું 'શું કહી રહ્યા છો, વરુણ દેવ, કઈ સમજાવ્યુંમા આવતું નથી।' પાણીએ જવાબ વાળ્યો, 'કહેવાના દા'ડા તો ગયા; હવે તો શેકાવાના દા'ડા છે તેમ છતાં તમે સાલજવા ઈચ્છો છો તો સાલજો. 'તીરે અગ્નિ તપી રહ્યો છે, પણ એની તે શી તાકાત છે કે તે મને બાળી શકે હું એક મિનિટમા જ એને ડાકે કરી શકું છું પણ અફસોસ છે કે વચ્ચે આ વાસણ પડ્યું છે બસ, એના જ કારણે આજે મારો અણુએ અણુ તપી રહ્યો છે.'

આ એક રૂપક છે પાણીની વાત તમે સાલજી તેની જ છે આત્માની કથની તે અડતાળીશ મિનિટમા અશાંતિના અગ્નિને સદા સારું ઓલવી શકે છે પરંતુ વચ્ચે પડેલું છે આવરણ, તે આવરણ જ તેને દેહાશક્તિના કાવાનલમા તપાવી રહ્યું છે એ પુત્ર પરનો રાગ જ હતો કે જેને કારણે ધૃતરાષ્ટ્રની આધળી આખોને સો વખત રડવું પડ્યું એ રાગ-દશા જ હતી કે, એક નટકન્યાની પાછળ ગાડા બનેલા ઈલાયચીકુમાર પોતાના દૃઢ માતા-પિતાને તોળ્યા

રાગ દટલો કઠોર હોય છે, એ પણ તમે જાણી લ્યો. અનેક સસરાઓએ પોતાના જમાઈના શિરે પાઘડી બધાવી હતી પરંતુ ઇતિહાસમાં એક જ સસરો એવું કઠોર હૃદય લઈને આવ્યો હતો કે, જેણે પોતાના જમાઈને-માથે, ધગધગતા અગારા મૂક્યા હતા જૈન જગતનો ઉજ્જવળ ત્યાગી ગજસુકુમાર તમારી સ્મૃતિમા આવ્યો હશે સોમિલની સુંદરી કન્યા જોડે એનો વિવાહ નક્કો થયો અને ભોગમા પડેલો રાજકુમાર ત્યાગના પથે વિચર્યો સવારનો ભોગી, સાજનો ભોગી બની મહાકાળ સમશાને પહોંચી ગય છે અને ત્યા જ આવે છે તેમનો સસરો પણ તે પ્રેમ નહીં પરંતુ પ્રતિશોધ-બદલાની ભાવના લઈને આવે છે અને જુવાન ભોગીના માથે ધગ-ધગતા અગારા મૂકતા એના હાથ જરા સરખાય કે પ્યા નહીં આ હતો પુત્રી પ્રત્યેનો રાગ જેણે આવું કઠોર કર્મ બાધવા પિતાના હાથને પ્રેરિત કર્યો.'

છતાં આશ્ચર્ય તો એ છે કે, આવા કઠોર કર્મ કરનાર રાગને તમે છોડી શકતા નથી તેને જ તમે લાડ અને પ્યારથી પોષો છો વારુ, ત્યારે તમે જલ્દી બતાવો કે, તમે રાગને લાડ કરો છો કે ત્યાગને ? અરે, વર અને પડકારે શયગાયા ત્યારે રાગને જ લાડ કર્યો હતા ને ? તમને રાગની વાતો ગમે છે કે, વિ રાગની ? એક વ્યક્તિ તમારા પુત્રના વેલિશાળ માટે આવે

પરંતુ રાજના રાજથી જાગ્યા માટે કંઈ કરે છે ખરી ? જ નહિ, કશું જ નહિ. કારણ કે કારણ કે એનો રાજ તીક્ષ્ણ લાગતો નથી. પરંતુ માફ રાખોને કે વેદનીય કમનો રાજ એ વિછીનો રાજ છે જે યથાર્થી મૂકે છે પણ ગ્રાણી ભેટો નથી. તે આત્માના સદ્ગુણોને મારતો નથી ક્યારે રાજનો રાજ સર્વનો રાજ છે જે મનુષ્યન જરૂરપણે નથી. પણ બેલાન કરી મૂકે છે માફ રાખોને વીધી કરતાં સાધનો રાજ લખ કરે છે એની મનુષ્ય સુધી પણ ખબર પડતી નથી માટે વેદનીય કમથી જાગ્યા માટે પણ પહેલાં રાજને સમાપ્ત કરવો પડે.

રાજ-દયા શુભને પણ અશુભમાં ફેરવી નાખે છે એ એક સિદ્ધાંત છે કે શુભ ક્રિયાનું શુભ પ્રતિફળ હોય છે પરંતુ રાજ-ભવને લઈને શુભ ક્રિયા કરેલો તે તે પણ અશુભ ફળદાયી બનેલો. દાન એ શુભ ક્રિયા છે. શ્રેયંસક્રમારે આદિધર પ્રભુને ઈશ્વરસનું દાન હમુ અને ભવપરંપરાને સીમિત કરી લીધી. કુખમાં પડેલી રાજકુમારી ચંદનગાળાએ પ્રભુ મહાવીરને સૂઝાં આજ્ઞા આજ્ઞાનું દાન હમુ અને જીવનની સફળતા પ્રાપ્ત કરી પરંતુ ભગવાન મહાવીરની સામુએ એમને મોતીઓ વડે વધાવ્યા. ખૂબ જ પ્રસન્નતાપૂર્વક એમને દાન દીધું હતું આમ કરવાથી એની તે ભવ-પરંપરામાં વધારો થયો. કારણ કે સની ચંદનગાળાએ એમને દીધું વાસ્તી મદાન સન જાણી દાન દીધું હતું ક્યારે સામુએ પોતાનો જન-મત્તા મની દાન દીધું હતું પહેલામાં ત્યાગની દ્રષ્ટિ હતી ત્યારે બી તરફ રાજ-વિદ્યો વ્યાગ-વિદ્યો જ મિત્ર-તત્વન ભરખી જાય છે એમાં કંઈક ફક્ત મનિમાને કાળી નાખે છે તેમ / રાજવિદ્યો થય અને વૈરાગ્યની દ્રષ્ટિને આવીમમ કરી નાખે છે.

મોદ-ધર્મ એમી મોદને મળવું અસંભવ છે. કારણ કે એ આત્માની દ્રષ્ટિને વિઘ્ન કરી મૂકે છે એ એક જનનું આવરણ છે જેને લઈને નિકા નમ વળુને પણ જોઈ શકાતી નથી. આત્મા જ આવરણમાં દખાઈ જનન સન્નિમાળા આત્મા પણ કહર અને ચકર રૂપે બદલતો ફરે છે આધિ-આધિ જનન ઉપાધિના અપારદ અનિર્મા એ શક્ય છે.

એક વાસ્તવમાં પાણી કોઈમતુ હતું નીચે રહેમો તે / અનિ ખે-તો પાણીને કામ કરી મળો દત્તો તે / રાણે પાણીમાં સ્ન-સ્નનો અવાજ થય સામ્યા પાસે બેઠેલી જડેને તે સન્નિમાળે તેને લાગુ પડતી કંઈક

અથવા મોક્ષને પામે છે આ છે ત્યાગનું મહત્ત્વ જે નરકથી ઉગારી અર્ગ
અથવા મોક્ષ અપાવે છે

હવે તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ સમજી શક્યા હો. બોગ હ મેશા ત્યાગની સામે નમ્શે છે શકેન્દ્ર પામે દેટકો ઝેલવ છે, એના મુદ્દ પર અમૃત્ય રતો જડેલા છે જેના તેજ્યો એનું મુખ દાપા બે છે. ચક્રવર્તીનું સપ્તરુ રાજ એના રતને ખરીતી શકતું નથી તેવો બત્રીસ હજાર વિનાતોનો ત્યાગી શકેન્દ્ર પોતાના સિદ્ધાસન પર બિગળે છે ત્યારે સિદ્ધની જેમ ગર્જના કરે છે, પરંતુ તેજ ઈન્દ્ર ત્યારે ત્યાગના દેવ-તીર્થ કુ દેવની સામે આવીને બેમે છે ત્યારે એક સસલાથી પણ વધુ નમ્ર બની નમ છે

હજુ સુધી તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ જ સાલ્યું છે પરંતુ ત્યાગનો આનંદ કમી લીધો છે કે નહીં ? રાગનો આનંદ તો તમે દેટલીપ વાર લીધો છે, હવે જરા ત્યાગના આનંદને પણ માણી લો, જુઓ, એમા પણ દેટકો આનંદ લયો છે ! પરંતુ બોગના આસન ભેગી ત્યાગનો આનંદ દેટી લઈ શકતો નથી, જશુ જેવો સુવક આદ-આદ પત્નીઓનો સહવાસ તજ એક દિવસમા સુધર્મ ગણધના એલો બની ગયો એ હતો ત્યાગનો આનંદ ત્યાગનો સ્સ માણ્યો'તો સાલિલદે ! જે પન્નાના એક કિટંગે બત્રીસ-સુક્રમારીએને તજ ત્યાગના પથે સચ્યો

ત્યાગમા પણ એવ આનંદ છે પણ એનો આત્માદ તો જેણે ત્યાગનો પથ અપનાયો હોય તે જ લઈ ગકે છે સરોવરમા કમળ ખીલ્યા છે, એમા લમરા છે તેમ દેડકા પણ પરંતુ કમળની સુવાસનો આનંદ લમરો લઈ શકે છે, દેડકો એ આનંદને શું બાણે ? ત્યાગનો આનંદ અતિમુકતે લીધો હતો નવ વર્ષની ઉમરે, આ અવગ્યા તો છે રમગ અને ખાવા-પીવાની અને એક તુલ્યાલરા વ્યક્તિને જેટલું ધન ગમે છે એટલું જ બાળકને રમણુ' ગમે છે પરંતુ ત્યારે ત્યાગી સત શૌતમ પ્રજુને અતિમુકતે જોયા ત્યારે તે રમતનું ત્યાગ છોડી ત્યાગની ભૂમિ (ઉપાશય)મા આવો પહોંચ્યો તમે સૌ પણ વેપારની ભૂમિ છોડી ત્યાગની ભૂમિ-ઉપાશયમા આવ્યા જ છો ને ? (સલામા હસાહસ)

જન્મ અને મૃત્યુ જ ત્યાગના સુચક છે. જન્મ્યા હતા ત્યારે પણ કઈ સાથે લાલ્યા નહોતા અને સસાગથી વિદાય લઈશું ત્યારે પણ સાથે શું લઈ જવાના ? તમે, લોહીનું પાણી કરીને જે વસ્તુઓ એકઠી કરી છે એમને જરા પૂછી લ્યો કે એમાથી ઈર્ષ વસ્તુ તમારી સાથે આવવાની છે ! તે હજારો વસ્તુઓમાથી એક પણ સાથે આવશે ખરી ? તમારો આત્મા શો જવાબ

છે તે પણ સ્થલે વળનદાર ઝોળી લઈને જ આવે છે વળનદાર ઝોળીને બધે તમે સમજી ગયા હશે. તમે તમારા સ્વામીની વાતને બહુ ગમી જ સમજી શકો છો.

ખીજી બ્રહ્મિત તમારા પુત્રની દીક્ષાની વાત કરવા આવે છે જરા જાણી જતાવો કે જાણીયાં દુષ્ટાકે કોણ આસિ? દીક્ષાની વાત કરનાર કે વૈવિધ્યની કરનાર? પણ જાણના મુત્રમાં ત્યાજની વાત કરનાર કોઈને બમતો નથી.

વમને ગમે કે ન ગમે, ગમે તો બાઈ ત્યાજની / વાતો કહેવાના વિકાસમાં ત્યાજ એ પહેલી શરત છે ત્યાં સુધી જીજ્ઞાસેતાને માદીર્ઘ એકરૂપ કરી સેતુ નથી ત્યાં સુધી પૃથ્વીને બેઠાને ઉપર બાધી રાકતુ નથી. બધારે જીજ્ઞાસેતાનું વિચારન કરી નાખે છે ત્યારે / એકને જાણે હજારનું વરણન લઈ તે આગળ વધે છે.

આ જ વાત પેલા મહાપુરુષોની છે કે જોએ એક દિવસ તમારી જાને જમારી ત્યા જ હતા, પરંતુ બધારે તેમણે પોતાની ઈચ્છાએ જાને જરમાનોનું અસિદ્ધાન કયુ જી નવા દિતમાં પોતાને અદ્યતી દીધા ત્યારે જ તેઓ મહાપુરુષોની કરોળમાં આવી રાક્યા દુનિયાએ એમને જોયા જાને તે એમની પાસે નથી પડી. વધમાન રજકુમારે ત્રીસ વધની ભગતી કરુ જુવાનીમાં શજ-પ્રાસાદોને ઠોકરે મારી વનનો રાહ લીધા ત્યારે તેઓ જનવાન મહાવીરના સ્વરૂપમાં પૂજામાં છુદ જાને ગાંધી જ્યા મહાપુરુષો ત્યાજના જાને જ આગળ વધ્યા હતા.

દુનિયાએ બોચીઓનો દેખાવ જોયો છે પણ તે નથી છે તો ફક્ત ત્યાગીઓના ચરણોમાં જ ભારતની જામિ પા જોમ ચકવર્તીઓ દયા છે તેમ જાનેક ત્યાગીઓએ પણ ગદી જ મ ધારણ કર્યો છે ત્યાગીઓના મહિર તો તમે જા? પણ માગુદ રહેવા જોઈ શકશો પરંતુ ચકવર્તીનું એક પણ મહિર જ્યાં જાને દેખાશે નહીં જ્યા ત્યાગીની દેણ છે હજારો દેવો ચકવર્તીની સવામાં રહે છે પરંતુ એક પણ દેવ તેમને નમસ્કાર કરતો નથી પણ બધારે તે યાગિ-ધર્મના સ્વીકાર કરે છે ત્યારે તેઓ નમસ્કાર કરે છે ખીજી જાટ આગમમાં વધુ ન આવે છે કે ચકવર્તી જો ચક્રમાં સ્વરૂપ મરણ પામે છે તો જોને ખરે / નરકમાં જતુ પડે છે ચકવર્તીનું સિદ્ધાસન તજી ને તે ત્યાજના સિદ્ધાસન પર ગિરાજો છે તો તે સ્વર્ગ

અથવા મોક્ષને પામે છે આ છે ત્યાગનું મહત્ત્વ જે નરકથી છોગારી અર્ગ્ય અથવા મોક્ષ અપાવે છે

હવે તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ સમજી શક્યા હશે. ભોગ હો મેશા ત્યાગની સામે નમ્યો છે શકેન્દ્ર પાસે કેટલો વૈભવ છે, એના મુદ્દટ પર અમૂલ્ય રત્નો જડેલા છે જેના તેજથી એનું મુખ દીપી જાય છે. ચક્રવર્તીનું સપૂર્ણ રાજ એના રત્નને ખરીદી શકતું નથી તેવો બીજો હજાર વિમાનોના રવામી શકેન્દ્ર પોતાના સિંહાસન પર બિરાજે છે ત્યારે સિંહની જેમ ગર્જના કરે છે, પરંતુ તેજ ઈન્દ્ર જ્યારે ત્યાગના દેવ-તીર્થંકર દેવની સામે આવીને બેસે છે ત્યારે એક સસલાથી પણ વધુ નમ્ર બની જાય છે

હવે સુધી તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ જ સાબળ્યું છે પરંતુ ત્યાગનો આનંદ કરી લીધો છે કે નહીં ? રાગનો આનંદ તો તમે દેટલીય વાર લીધો છે, હવે જરા ત્યાગના આનંદને પણ માણી લ્યો, જુઓ, એમાં પણ કેટલો આનંદ ભર્યો છે ! પરંતુ ભોગના આસને બેસી ત્યાગનો આનંદ કદી લઈ શકાતો નથી, જાણુ જેવો યુવક આઠ-આઠ પત્નીઓનો સહવાસ તણ એક દિવસમાં મુધર્મ ગણુધરના એવો બની ગયો એ હતો ત્યાગનો આનંદ ત્યાગનો રસ માણ્યો તો શાલિભદ્રે ! જે ધનનાના એક કિટકારે બીજાનું સુકુમારીઓને તણ ત્યાગના પથે સમર્થો

ત્યાગમાં પણ એક આનંદ છે પણ એનો આવ્યાદ તો જોણે ત્યાગનો પથ અપનાવ્યો હોય તે જ લઈ શકે છે સરોવરમાં કમળ ખીલ્યા છે, એમાં ભમરા છે તેમ દેહકા પણ પરંતુ કમળની સુરાસનો આનંદ ભમરા લઈ શકે છે, દેહકા એ આનંદને શું જાણે ? ત્યાગનો આનંદ અતિમુક્તે લીધો હતો નવ વર્ષની હિમરે, આ અવગ્યા તો છે રમવા અને ખાવા-પીવાની અને એક તૃણાક્ષરો વ્યક્તિને જેટલું ધન ગમે છે એટલું જ ખાળકને રમવું ગમે છે પરંતુ જ્યારે ત્યાગી સત ગૌતમ પ્રજ્ઞને અતિમુક્તે જોયા ત્યારે તે રમતનું મ્થાન છોડી ત્યાગની ભૂમિ (ઉપાશ્રય)માં આવી પહોંચ્યો તમે સૌ પણ વેપારની ભૂમિ છોડી ત્યાગની ભૂમિ-ઉપાશ્રયમાં આવ્યા જ છો ને ? (સભામાં હસાહસ)

જન્મ અને મૃત્યુ જ ત્યાગના મૂલક છે જન્મમાં હતા ત્યારે પણ કંઈ સાથે લાલ્ચ નહોતા અને સસાગથી વિદાય લઈશું ત્યારે પણ સાથે શું લઈ જવાના ? તમે, લોહીનું પાણી કરીને જે વસ્તુઓ એકઠી કરી છે એમને જરા પૂછી લ્યો કે એમાંથી કંઈ પરંતુ તમારી સાથે આવવાની છે ! તે હજારો વસ્તુઓમાંથી એક પણ સાથે આવશે ખરી ? તમારો આત્મા શો જવાળ

ખાપે છે ? જ્યાં હો જ્યાં યીએ શું જ્યાં વાળશે ? પરંતુ મૈત્ર્ય પરિ
મ્ભવે જ પૂછી શ્યો તે તો જ્યાં ખાપશે ને ? તેમનો જ્યાં સ્વીકાર-સ્થા
વશે કે નહાર સુચકા એ નિશ્ચિત છે કે જે કંઈ એકઠું ક્યું છે તે સર્વ
કંઈ ખરી જ છે એનિ આત્મા જુ પડશે. હિંદુ એક કવિએ પણ ક્યું છે કે

મેરા મેરા મો દુ કહતા હૈ વહ કુછ મી કામ ન માપગા
દુ હવી મુદિહ માયા હૈ મોર જાહી હાયો માપગા ॥”

જ્યારથી જ્ઞાન જ્ઞાત્રુ છે ત્યારથી પ્રજ્ઞાન જોસે છે કે જ્ઞા માત્રુ છે
તે માત્રુ છે જ્ઞા કું માત્રુ જ સર્વ સંપત્તિનાં મૂળ છે મમતાની
મહોર મારી જે કંઈ એકઠું ક્યું છે તે તારા જીવનની છેલ્લી મીઝોમી-
ખોમી રત્નની કાળી છવાથી તને ઉચારી લેવામાં જસમર્મ છે તું જ્ઞાનો
ત્યારે મુઠી માંધીને જ્ઞાનો હતો તને જોઈ કહો કે જ્યારે જાળક અવતરે
છે ત્યારે એની મુઠી વાળેલી હોય છે જ્યારે તું જ્ઞાનો મીઝી સમિત ત્યારે
જ્ઞા મધુ પચમુ થઈ જશે. તું તો ખાલી હાથે જ દુનિમામાંથી વિદાય થઈશ.

જોનું તો નિશ્ચિત છે જ પણ જોડવાની પણ રીત હોય છે એક
માણસ લાકીનું પાણી-પરસેવો કરીને જ્ઞાપી નિહાળી સુધી પૈસા ભેગા મ્પી
કરે છે ખાતો થ નથી ને અવગવતો થ નથી. પરંતુ મૃત્યુના એક જ અપારે
સર્વ કંઈ તજ આવી નીકળે છે ત્યારે લોકો જોસે છે ખાપડો જુ
છેડીને ચાલી ગયો ખીને માણસ પણ છે જે જુદિજળે દાગરો-સાખો
રૂપિયા કમાવો છે પણ તેમાંથી તેણે ખાધું જને કાને ખવડાવ્યું છે પોતાના
જરીબ ભાઈ-ભાઈઓને મટે દાગરો રૂપિયા તેણે જ્ઞાપ્યા હોય છે જ્યારે
જ્ઞાવો માણસ મૃત્યુ થતાં ચાલી નીકળે છે ત્યારે દુનિયા કહે છે મહુ
અધાદુર હતો જીવ જીવાની કળા એવું જાણી હતી તે મનને કાંઈ
નહોતો ફક્ત ભેગુ કરીકરીને મરી જમાવ્યોખાધા તે નહોતો તેણે
કમાઈ તરુ તેમ વાપરી પણ જાવડુ વાર ત્યારે હવે જાહી ફેસશે
જ્ઞાપો કે તમારે નિચારો-ખાપડો જનરું છે કે જાહાદુર ! હ માનું
હુ કે કાંઈપણ જાપડો જનવાનું પસક નહીં કરે કામ-લાય કરીને કમાઈ
જને રાતા-રોતા છેડીને ચાલી નીકળું એ જાહાદુરોનું નહીં પણ કાવરોનું-
નિચારજોનું કામ છે

જાહાદુર જનરું છે તો મનને વિસાળ બનાવો. ખીલ મારે કંઈક ત્યાજ
કરતાં શીખો મનને એવું તો સાધો કે જ્યારે સંપત્તિના વિકાસનનો પ્રભ
જાવે ત્યારે પણ તમે હાલી જાઓ કે તમે જ્યો મારે કંઈ નહીં નેઈ એ.”

આ શબ્દોમા તમને વિશાળ હૃદય બોવા મળશે સકુચિત દિલનો માણસ-
આવી તદ્દન વિપરીત મનોવૃત્તિ ધરાવતો હોય છે તે કહેશે, “હું જ લક્ષ્મિ;
તને નહીં આપું ” આ નીતિ પર આલીને કૃત્રીએ-અયોધ્યાને નરક બનાવી
મૂંઝી હતી રામ તો વનમા સીધાવ્યા ભરતને અન્તસ્તાપ થયો દશરથનું
પ્રાણપંખેરું ઊડી ગયું અને અયોધ્યાનગરી સૂતી બની ગઈ

જીવનનો વિકાસ વિલાસમાં નહીં, ત્યાગમા છે નળજાઈને, દુર્બળતાને,
સન્નિવૃત્તતા માનવી એ બૂલ છે અને કાયરતાને અહિંસા માનવી એ પણ
એવી જ એક બૂલ છે અને એમ વિલાસમા વિકાસ માનવો એ તેથી પણ
ગંભીર બૂલ છે વિલાસી બ્યક્તિ કદી વિકાસ કરી શકતી નથી એક
કવિએ કહ્યું છે

ત્યાગ નહીં, જેને ગાદી ગમે,
જેના હૈયામા વાસ કર્યો કુડમે,
જેના રામે રામે સ્વાર્થ રમે,
મેલુડ માનવી તે જરીએ
જેને સ્થાનક માટે અવકાશ નથી
એવા પાપી વિલાસીના મદિરમા,
મારા દીન દયાળુ તો વાસ નથી ”

જેને ત્યાગથી વાત પ્રિય નથી, જેનો શ્રમ જોઈતો નથી, સેવા નહીં
પણ સત્તાની જેને ભૂખ છે, જેને સત્ય નહીં પણ મ્વાર્થ પ્રિય છે જેને
સીનેમા જેવા જવા સમય છે, પણ ધર્મધ્યાનકે આવવાની ફરસદ નથી,
એવા વિલાસી કાલમા ખૂણેલાના મન-મદિરમા આત્મા કદી સ્વસ્થ રહી
શકતો નથી તેને તો ત્યાગની મધુર ખૂશબોની જરૂર છે બપોરે હૃદયમા
ત્યાગનો દેવ બિરાજેલો હોય છે તારે મન બોલશે, ‘હું એકલો ખાઈ
શકતો નથી તમે ખાશો આરે જ ખાઈશ ’ ઉપનિષદમા પણ કહેવાયું છે કે

“તેન ત્યક્તેન મૂજિયા ।

મા શુદ્ધ ડકસ્યવિદ્ધનમ્ ॥

“બીજાને આપ્યા પછી જ આરોગો કોઈની સપત્તિ ઉપર મમત્વ
ન રાખો ”

ત્યારે મનમા અનાસક્તભાવ જાગે છે અને તે સમયે પદાર્થનો જે
ત્યાગ કરવામા આવે છે તે સાચા અર્થમા ત્યાગ છે આ આત્માએ મોહ-
દશામા રહી અનેકવાર ત્યાગ કર્યો છે તમે પણ અનેકવાર એવા ત્યાગ કર્યો

છે. અમુક વસ્તુ મંગાશે તો ખાટલા ઉપાસ કરીશ છેકરો ઘેર ફરશે તો પાંચ આપમેશ કરીશ આમાં ત્યાજ તો છે પણ તે રાગભિન્ન ત્યાજ છે ક્રોધમાં પણ ત્યાજ કર્યો છે આવેશમાં આવીને લાત મારી માથી નીકળ્યા અને ત્રણ દિવસ સુધી એક કબુ પણ ખાધુ નહીં તો શુ એને અકમ તપ માની શકાશે ખ ત વીતરાગ દેવ આવા તાને તપરૂપે સ્વીકારવા નથી.

સોની મનની વ્યક્તિ પણ ત્યાજ કરે છે કુકારને ગીરદી જમી છે ઘેરથી બાળક બાલ્યુ અને કહેવા લાગ્યુ આમે ભાણુ હુ ઘઈ રહ્યુ છે આ જ્યુ બાર વાગ્યા છે અને પેટમાં જૂખ લાગી છે તેમ જતા આહોની ગીરદીને જોઈ જાવનુ મન થતુ નથી. તે કહી દે છે કે “ જા, તુ જમી લે ? અને તારી બાને કહેજે કે તે પણ જમી લે. મને કમલુ જૂખ લાગી નથી. બે જનનો અહીં ત્યાજ કર્યો છે પણ તેમાં અત્મ- દિ નથી. ભૌતિક પદ્ધતીના રાગમાં અનેકવાર આપણે ત્યાજ કર્યો છે ક્રોધમાં ક્રોધ પ્રતિશ્વર્યા પણ કરી છે પરંતુ ? ત્યાજમાં યત્નદષ્ટિ ન મળે તે ત્યાજને સાચા અર્થમાં ત્યાજ કહી શકાય નહીં.

વિકાસરતા મદારાજના બાઈનુ નામ પૃથ્વીરાજ હતુ તેમનાં લગ્ન લાલદે નામની સુદર રાજકુમરી સાથે થયેલાં. એકવાર લાલદે બીમાર પડી તેની અવસ્થતા જોઈ પૃથ્વીરાજ બેબાકાઓ જઈ ગયા સર્વજિજ્ઞાસિની ઉપચાર પણ કારગત ન નીવડ્યો સ્ત્રી વાત તો એ હતી કે આડુખનો વાતણે એટલો નાજુક છે કે જ્યારે તે વટે છે ત્યારે એને સાધનાર ઈર્ષ મળતુ નથી એક સાથે કહ્યુ છે કે

ઈર્ષિઓના હાંને કાળાવનારુ કાણુ છે ?

કોરી વહી આડુખની તો સાધનારુ કાણુ છે ?

જીવન-કીરતે જ્યારે જોલવાય છે ત્યારે કુનિવાની ઈર્ષ તાકાત એવી નથી કે એને ફરી પ્રતીપ્ત કરી શકે પૃથ્વીરાજના સર્વ પ્રયત્નો બર્ષ મયા અને લાલદેએ એક દિવસ સહને માટે આંખો બીડી લીધી. જે દિવસે મિત્ર મેરના રાત્રીસંઘથી લાલદેની અર્ધી મહાર નીકળી તે દિવસે પૃથ્વીરાજની આંખોમાં અર્ધમારા વહી નીકળી અને એનો આ મા તો વળી હાનર-હ નર ધારાઓમાં સી પડ્યો છેવટની વિદાય દેવા પૃથ્વીરાજ પણ રમશાન બુમિ સુધી ગયો અહન-જિના ઉપર લલદેના મુનદેને મુકતમાં આ-રો જાત-જોતામાં અગ્નિની જ્વળાઓમાં ભૌતિક દેહ બરમ થવા લાગ્યો.

એ દ્રવ્યને નિઃશબ્દી પૃથ્વીરાજનું દિવ જાણે છાતીમાં ગોળી લાગવાથી મૃત્યુ અનુભવી રહેલું પપ્પી પોતાની પાખો કૂકવતું હોય એમ કૂકડી બિંચું. વિશોગની વેદનામાં જળતાં હૃદયે પૃથ્વીરાજ બોલ્યો.

“ તો રાંધ્યો નહીં સ્વાવશુ રે વાસદે નિસડ,
મો દેહત હી ચાલિયો લાલ દહદાં દહ્દહ ॥

અરે ઓ નિર્લજ્જ અગ્નિ ! મારી આખો સામે જ મારી પ્રિય લાલ-દેના કોમળ દેહને બાળીને ભસ્મ કરી નાખ્યો આજથી હું તારા ઉપર પક-વેલી કાઈ વસ્તુ આર્પણ નહીં.

કેટલો મોટો ત્યાગ છે ! અગ્નિ પર પકાવેલી વસ્તુ ના ખાવી એ બહુ મોટો ત્યાગ છે ! તેણે મીઠાઈથી માડી શટલા સુદા ખાવાને છોડી દીધું. આટલો મોટો ત્યાગ છે પણ જરા શોભો, આપણે હજુ બિંદુ બિંદુની જેવાનું છે આ ત્યાગની પાછળ આત્મવિજ્ઞાન કહે છે કે એક નારી પરનો મોહ છે એ નિશ્ચિત છે કે આઠી આત્મ-જ્ઞાન બોલતું નથી પણ દેહ પરની મમતા બોલી રહી છે, એટલે વીતરાગના ધરમાં આવા ત્યાગની કાઈ કિંમત નથી મનમાં રાગને સ્થાપી ત્યાગ કરી લેવાનો કાઈ અર્થ નથી માટે પહેલા રાગને તળે અને પછી પદાર્થને તળે, આવો નાનો એવો ત્યાગ પણ આત્માને શાશ્વત શાંતિ તરફ લઈ જશે.

ભાસ્કર સુદ ૩

જૈન ઉપાધ્યય,
કાદાવાડી, મુબઈ.

“ સપૂર્ણ કુમ્ભો ન કરોતિ શબ્દ ”

૪૪ ભરેલો ઘડો અવાજ કરતો નથી

ક્યાયવિજ્ઞાનના સંબંધમાં આપણે વિચાર-વિનિમ્ન ચાલી રહ્યો છે કામે મે માનવિત્વ સંબંધમાં વિચારે. ૧૫૫ ક્યાં હતા આપણે વિચાર કરવો છે કે માન કેવી વ્યક્તિને થાય છે માન હમેશાં અધૂરો થાય છે જદેના અનુભવ હોય છે તે તમે જોયું છે હવે તો ‘હ’ ના બદલે ‘હી’ કહેવું જોઈએ. કારણ કે કાંઈ જણવું એ તો ગરીબાઈનું ચિહ્ન થઈ ગયું છે કાંઈ પણ ન કરવું એ શીમતાઈની નિશાની ગણાય છે પછી અને એક આજ્ઞા જીવનથી ગમે તેટલી બિભારીએ ચાલી આવે । ક્યારેક માથું ભારે થાય છે ક્યારેક પેટ ભારે થાય છે કાંઈ વખત કમનિમ્ન થાય છે તો વળી કાંઈ વખત બિંમ નથી આવતી શા / શબ્દ ડોક્ટરને ત્યાં દોડે અને ફી આપે, પેટમાં ફાગળે નાખે જાઓ અને ઈન્જેક્શનો ભેંજાવે. બારી શીમતાઈ કે ? બે શબ્દો પણ સાંતિથી આવ્યા ન હો. તેમ કરતાં ગરીબાઈ શું ખેડી છે ? ગરીબી, અને શબ્દો સાથે બી ન આપે, જાતજાતનાં ચટણી-અથાણાં ન આપે પણ તદુરસ્તી તો સારી રાખે છે શબ્દે શા ત્યાં ઈન્જેક્શનોથી શરીરમાં કાણાં તો નથી પાડ્યા પડતાં. અને ગરીબોની પાસે એવા વધાણાં પૈસા પણ ક્યાં છે ? ખરું પૂછે તો તેમની પાસે બિભારીએ વધુ જતી પણ નથી. કારણ કે તે જાણે છે કે ત્યાં તેનું શ્રદ્ધા સન્માન થવાનું નથી. આ તો તમે સોંપેલે તેની સાથે પ્રીતિ બાંધી રાખી છે મેં સખીતો રસ તેને તમારે ત્યાં મળે છે પછી ગરીબોની કુપ્રીમાં તે પા કરવા ત્યાં ।

બામણની જદેનો બાળે પણ કાંઈ પડીએ હોય છે એટલે તેમને

ચોખ્ખો હોટ મળે છે અને તે પણ વીટામીનવાળો કારણ કે હાથધરી વીટા-
મીનને બાળી નાખતી નથી જ્યારે મશીનની ધરી અનાજના સંસ્વનો નાશ
કરે છે, એથી તમારે વીટામીનની ગાળાઓ શીધવી પડે છે

જ્યારે બહેનો ધરીમા દળે છે ત્યારે જો અનાજ પાણીમા પલળેલું
હોય તો અનાજ થતો નથી પણ જો અનાજ સૂકું હોય તો કંકડાટ
અવાજ થાય છે

તેરી રીતે જેનામા જ્ઞાનની બીનારા છે, તે અવાજ ઓછો કરે છે પણ
જે સૂકા છે તે વધુ અવાજ કરે છે એટલે, એટલું સત્ય સમજાવે કે જેના
જીવનમા ગભીરતા છે, વિચારોમા પ્રીલતા છે, તે તેટલું જ ઓછું પ્રદર્શન
કરે છે

અમેજ વિચારક માર્કટવેર્થન કહે છે કે-માત્ર જો ઈડા મૂકનાર મુરઘી
એટલો કંકડાટ કરે છે કે જાણે તેણે કાંઈ નક્ષત્રને જન્મ આપ્યો હોય
અધૂરો આદમી જ્યારે કપડા પહેરે છે, ત્યારે એમ જ સમજે છે કે તે કાંઈ
દિવસ નગ્ન રહ્યો જ નહિ હોય જ્યારે તેની પાસે જો પૈસા બેગા થાય છે
ત્યારે તે એમ સમજે છે કે જાણે તેણે કાંઈ દિવસ મરીખી જેઈ જ નથી
જ્યારે તે ચાર અક્ષર લાલે છે ત્યારે તો તે બૃહસ્પતિ સાથે પણ ચર્ચા કરવા
તૈયાર થઈ જાય છે અહીં લાંબો આદમી જ્યારે બે પાતાનો નિયમ
લખી નાખે છે, ત્યારે તે પોતાની જાતને એક મહાન સાહિત્યકાર માની લે છે.

એટલા માટે એક સમૃત કવિ કહે છે કે-

यदा किञ्चिज्ज्ञोऽर्द्धं द्विप इव मदान्ध समभवम्

तदा सर्वज्ञोऽहस्मीत्यभवद्वह्निप्तं मम मन ।

यदा किञ्चित्किञ्चिद्वृષ્ટમन सकाशादवगतं ।

तदामूर्खोऽहमीति ज्वर इव મજો મે વ્યપગત ।

પિગળાની પાપકહાણીએ જેના અંતરને અજવાળ્યું, એવા ભનૂંદરિ
કહે છે-જ્યારે હું દાર્દન જાણતો હતો ત્યારે, મારું અહંકારી મન એમ
કહેતું કે હું જાણુ જ જાણુ છું આ અહંકારે મારો જ્ઞાનદીપક લુપ્તાવી
નાખ્યો હવે જ્યારે હું અધાગમા ડૂબીને ગોળવા મડ્ડો, ત્યારે જ્ઞાનનો
પ્રકાશ મને મળ્યો પણ જ્યારે હું કેટલાક વિદ્વાનોના પગિચામા આગ્યો,
તેમની જ્ઞાનધારાના ઘોડાક મિ-કુઓ પ્રાપ્ત કર્યા, ત્યારે મને સમજાયું કે
આજ સુધી હું જો કાંઈ શીખ્યો, જો કાંઈ વિચાર્યું અને જો કાંઈ સમજ્યો

હતે. તે ગાન નહિ પણ અગાન હતું અને તેને કુ ગાન માની મોઠો દતો. તેથી મારા મનમાં અહંકાર આપ્યો. આ ૮ કુ સમજી શક્યો છું કે હું કેટલા અધારમાં છું. ગાનરૂપી પ્રકાશનાં કિરણોનો હનરનો ભાગ પણ મેં મેળવ્યો નથી.

૭ કિરી નદીઓ હોય છે તે ચાત હોય છે પણ જીઝરા નાળં એવો અવાજ કરે છે કે નળે પાણીનો અખૂર સમર હોય. વર્ષાઋતુમાં તો ધણી વખત તે એવો દેખાવ કરે છે કે રૂઝ જ નહિ આશુઆશુની નાની મૂપડીઓ અને ઝાડોને પણ તે એવી ભય છે.

એ નદીનું જોશ ત્રણ દિવસમાં કિતરી જશે. પણ તેણે જે વિનાશ સર્જ્યો હશે તે મનચીનાં મનમાંથી ત્રણ વર્ષ પણ દૂર નહિ થાય. અપાર તે તેની નદક જશે ત્યારે તેની કદાણી કહેશે કે અમુક વર્ષમાં આ નદીમાં એટલું મોટું પૂર આવ્યું હતું કે તેમાં અમારા ગામની તમામ સંપત્તિ તણાઈ ગઈ હતી કેટલાં દુધ પીતાં બાળકો મરી ગયાં કેટલાં કુચનો અને વઢો તણાઈ ગયા. તેનો આજ દિન સુધી પતો નથી કેટલી જમીન ધોવાઈ ગઈ વાવેતર સાર મઈ ગયું હ નરો તણાઈ ગયા.

આવી ૮ રીતે સંપત્તિ અને વૈભવનાં પૂર પણ ત્રણ દિવસમાં કિતરી જશે. પણ એ પૂરમાં ગાનચીએ કરેલા કાળાં કામની યાદ તો હમેશાં આટો રી ૮૨. કેટલાં દસનાને રજવ્યા બી નઓના રાટલા ઊંચી લીધા એવી કાળી કદાણીઓ મનચીનાં મનમાંથી વર્ષો સુધી જશે નહિ.

૫૮૬ આ કારી વ્યક્તિના પ્રયત્નો જ એવા આશય હોય છે કે તે બીજાને નીચે પાડી પોતે બિચા આવવા ઈચ્છે છે પણ અધકારી પોતે જ પાનાનું પતન સાવે છે અધકાર થું છે? તે છે મારા મનનો ભાર જે વળ કરીએ તો એક તેવાભાગ પણ નથી. પણ તેનો ભાર એટલો છે કે ત આ માન ઉચ્ચ કદાણે ત્યાં નથી દેતો. તે આપણી બિચે કિશ્કિની સંખ્યાને કાપી નાખી પતનના યા. ૫૮૬ છે જે ચાર્જ નેઈતી હોય તો પદસા આ મનના ભ. ને હ કરે. ખરું માનને કે મનમાંથી માનને ન ત ઉઠા. નાખ્યા તો નમન એટલું હળવાપણુ કામસે કે નળે મામા નથી મળુ માર ૧૧. ૧૧ માનરિ ત્વનો લાભ બધા કરતાં વધુ છે નીચન પ્રમુ સીચન વિનય આ વધ માનને પ્રમ કરે છે.

૬૦— 'માણ વિજયેષ મન્તે િતીરે કિં જળયઈ'.

૯૦—માણ વિજયેણં સદૃશં જણવહ । માણ દેયણિજ્ઞં કર્મં ન
ધન્ધહ । પુઘ્વં લુહં ચ નિજ્ઞરેહ ।

ગૌતમ સ્વામી પૂછે છે—ભગવન્ત । માનવિજ્યથી આત્માને શો
લાલ થાય ?

કેટલો માર્મિક અને હૃદયને અપર્શિતો આ પ્રશ્ન છે । નહીં તેમા સ્વર્ગની
બીજી જિયન કે નથી તેમા નર્કની પાતાળયાત્રા

ધણી મુમુક્ષુઓ આવે છે પ્રશ્નો કરે છે પણ તેમના પ્રશ્નો આકાશમા
બેસતા હોય છે કે પાતાળને ફેડતા હોય છે પણ આ પૃથ્વીની કાઈ વાત
નથી હોતી કે જ્યાં આપણે રાતદિવસ રહીએ છીએ જાણે કે આ દુનિયાના
તમામ સચાણો બેઠેલી ગયા । ખજી ભણેને કીડાની માફ, ધરમા ઝકળતા
હોય, ખાવાનામાં જરા જેટલું મીઠું વધારે પડતા, ધરમા મળાભારત જગાવતા
હોય અને આખા કુટુંબને ચેકી નાખતા હોય, પણ ઉપાસ્યમા આનંદો
ત્યારે આસમાનની જ વાતો કરો

ક્યા ઉપાસ્ય વડે મનની આગ જુએ, ક્યાય મદ પડે, કૌટુંબિક હૃદયમા
કેમ શાંતિ આવે, હૃદયની નાનીમોટી સમસ્યાઓ કેવી રીતે માતિપૂર્વક ઉકેલે,
બીજાની ભૂતોને પ્રેમપૂર્વક કેવી રીતે સુધારી શકાય, સ્વર્ગ આકાશમા નહિ
પણ હૃદયમા કેવી રીતે ઊતરે, આ બધા પ્રશ્નો સાથે આજના તત્ત્વજ્ઞાનપ્રિય
પિપાસુઓને જણે કે કાઈ લાગતુવળતુ જ નથી તેમની સામે તો હંમેશા
સ્વર્ગ અને નરકની તસ્વીરો જ નાચતી હોય છે

પણ મહાન સાધક પ્રભુ ગૌતમ હૃદય અને જગતના સહસ્રના ચાતા
ભગવાન મહાવીરને હૃદયને અપર્શિતો પ્રશ્ન કરે છે

પ્રભુ ! આત્મા માનવો ભાર ઉતારીને ફેકી દે છે ત્યારે તેને શો લાભ
મળે છે ? આ લાભને તમે ચળકતા ચાદીના દુકાનો લાભ ન સમજશો

તમારે શુભેષ્ઠ્યે ? ચળકતી ચાદીનો લાભ કે આત્માની ઉન્નત્યજ્ઞતાનો
લાભ ? આજનો માનવો ચાદીના ચળકાટમા એટલો લોભાઈ ગયો છે કે
આત્માની ઉન્નત્યજ્ઞતાનો તેણે નાશ કરી નાખ્યો છે પણ અહીં ભૌતિક
લાભનો પ્રશ્ન નથી, પણ આત્મિક સૌંદર્ય અને નિઃશુષ્કની પ્રગ્તિનો પ્રશ્ન
છે આત્મિક સાધના દ્વારા, ભૌતિક લાભના દુકાની બીજા નાગવી એ
શુદ્ધિમતાથી દૂર છે

વિનયવત આત્મા માનના યોગને ઉતારીને ફેંકી દે છે. પછી માનને પરિણામે વેદના પડતા કર્મોનો બધ તેને થતો નથી એનો અર્થ એવો છે કે તેના કાર્યો એટલા ક્રમબદ્ધ હશે કે ભવિષ્યના જન્મોમા પણ ગાલ કાર, તેની નજીક નહિ આવે. કારણ કે તેનામા બહાર વિનય છે તેવો અદર પણ વિવેક છે એવી નિરભિમાન વ્યક્તિ પરાક્ષ રીતે પણ અલંકાર વ્યક્ત થતો હોય એવા પ્રયત્નોથી દૂર રહેશે તે મહાપુરુષોનું આગત કરશે પણ તેમના અપ-માનથી દૂર રહેશે.

એક માણસ ટોકીયોના બજારમાં ફરી રહ્યો હતો એકાએક તેની નજર તેના એક ફોટા તરફ ગઈ તે જરા અટકી ગયો કાંઈક વિચાર કર્યો અને ફોટા લટકાવેલો હતો તે સ્ટુડીયોમાં ગયો ત્યાં જોટલા ફોટા તેના હતા તે બધા તેણે ખરીદી લીધા અને ફોટોગ્રાફરની સામે જ તેમા દીવાસળી આપી દીધી ફોટોગ્રાફર તત્ખંધ થઈ ગયો આશ્ચર્યચકિત થઈ તેણે પૂછ્યું. “આ તમે શું કર્યું ?”

તેણે પૂછ્યું - “તમને ખબર છે આ કોનો ફોટો છે?”

ફોટોગ્રાફરે કહ્યું - “હા બરાબર ખબર છે, આ અમારા જાપાનના મુખ્ય સેનાપતિનો ફોટો છે, જેના ઉપર દેશની સ્વતંત્રતાની ખૂબ જ મોટી જવાબદારી રહેલી છે પણ તમે કહો કે તમે આટલા પૈસા ખર્ચ્યા અને તેના ફોટાઓને સળગાવી દીધા, તો શું તમે વિદેશી ”

“શું કહ્યું ? વિદેશી જાણુસ ? વિદેશી નહિ, પણ વિદેશીઓને માટે જરૂર જાણુસ છું ”

ફોટોગ્રાફર આગળ કાંઈ પણ બોલે તે પહેલા પેલા આવનારે કહ્યું

“તમે મને ઓળખી શક્યા નથી આ ફોટાઓ મારા જ છે હું જ તે જાપાનનો મુખ્ય સેનાધિપતિ છું જુવાનીના સમયમા હું લશ્કરમા જોડાયો હતો આજે તો હું ખૂબ બદલાઈ ગયો છું અને મેં ફોટા સળગાવી દીધા તેનું કારણ જાણુવું હોય તો સાલજો જાપાનના લોકો પોતાના લોકડાનનાં મકાનોને શણગારે છે, મારા ફોટા પણ તેમા લગાડશે પણ તેમા મારો એક-લાનો ફોટો નહિ હોય મારી સાથે અનેક મહાપુરુષોના હશે એ બધી અહિં સા અને વિશ્વપ્રેમી મૂર્તિઓની સાથે મારો ફોટો કેટલો શરમાશે ! ક્યા કરુણા-મય સત અને મહાપુરુષો અને ક્યા બીજાઓના ખૂનથી ખેંચનારો હું ! એમની વચ્ચે જોસતા ફટકી શરમ આવશે ! હું નથી ચાહતો કે સત અને

કૈનિક એક વ્યાસન ઉપર બેસે. એવા માટેજ મે ફોટા લગાવી કે ૭થી જનતાના મનમાં પવિત્ર સતીની સ્મૃતિ રહે. કથમક સેનાપતિની નવિ.

આ એક નિયમિતનીપણુ અને નિબાધસતતુ ચિત્ર છે જેના આત્માને અભિમાન અપાયું નથી તેના જીવનમાં આવી વાતો મળી શકે છે જેમ સુખમાં શીતળતા અવસ્થા છે, તેમ આદ્યકારીના મોંમાંથી નમ્રતા-અર્પણ વાક્યો નીકળતાં અવસ્થા છે આદ્યકારીની પાસે તમે વારંવાર એક વાક્ય સાંભળશો 'મને ઓળખો એ કુ કાણુ છું ?

એક સાત વારની બાધિકાને પૂછવામાં આવ્યું કે અભિમાન અને આ કારમાં શા ફેર છે તેણે કહ્યું—અભિમાન કહે છે કે તમે મને શું સમજો છો ? ત્યારે આ કાર કહે છે કે—તુ તમને કાઈ કાઈ સમજતો નથી

સાત વારની બાધિકાએ અભિમાન અને આ કારની જુદી પરિસ્થિતિ આપી છે. આમાં આ કાર પ્રવેશ કરે છે ત્યારે માનવી મોટામાં મોટી બે જુદો કરે. પડેલી તો તે પેતાની સ્વરૂપ માને છે આ બીજી તે બીજાને તુચ્છ સમજે. આ કારણને કારણે તમે બીજાને તુચ્છ માનશો તો બીજાની નજરમાંથી તમ કીનગી જશે

આકાશમાં નિર્ગેરે પનખ, આખી દુનિયાને નાની મનવે દર્શાવે રિશ્તો તો દર્શાવે કે દુકાંડે બીજો થઈ નવો છું. આથી જેતાં દુનિયાનાં મોંમાં મોટાં પ્રણીએ જન્મ નાનાં નવા દેખાય છે! આદ્યકારી આંખોમાં તને કોઈ તો શું મનુષ્યો જન્મ કોઈ એ દેખાય છે પણ એ ન જન્મ. કે દુનિયાને નાની જોવાર પનખને એ જગર નથી કે દુનિયાની આંખોમાં એ જન્મ જો જ દેખાય છે

પરંતુ આદ્યકાર એટલું ક્યાર જ દર્શાવે છે! સોપ્રવોહરની જાદવીમાં રહે. જાગની સ્વચ્છ દવાને આદ્યકાર તો રેતી નથી અને અદરના એમો જાગ નીકળતા રેતી નથી. એ દરીને અનવમનમાં રહેલી આ કારની પેટી ૧૯૨૮માં મોંમાં મે આદ્યકાર નીકળતા રેતી નથી અને અદરના પ્રકાશને આદ્યકાર દર્શાવે નથી. આ આત્મના આકાશમાં રહેવા વાળું છે તે અદ્યકાર નથી જન્મ ઉરો વધે છે

અભિમાન અપવમા પા પાતુ ૧૯૨૮ ને ખોલે તમને ને અનવમા પાતુ ૧૯૨૮ની કનકા ૧૯૨૮ નિવૃત્ત ઉપર આવવાના જાગ અનવ

અધ થઈ ગય છે પછી પ્રશ્ન ન્યાયાન્યાયનો ન રહેતા વ્યક્તિગત પ્રતિષ્ઠાનો બની ગય છે વ્યક્તિગત માન પાછળ અધ બનેલો માનવી શું નથી કરતો ?

પણ અહ કાર જ તેના પતનનું કારણ બને છે તે બધી હાલતો એને દડો મારીને કાઢી મૂકે છે અહ કારીને પ્રાર્થની સાચી શિખામણ પણ સાલળવામાં અપમાનનો આભાસ થાય છે પછી માનવાની તો વાત જ ક્યા રહી ? પછી તેના જીવનમાં રહેલા સદ્ગુણો, પહોડ ઉપરના ઝરણાની માફક સમાપ્ત થઈ ગય છે, પાણીનો સ્વભાવ છે કે તે હમેશા ઉપરથી નીચેની તરફ વહે છે, એવી રીતે સદ્ગુણ પણ નીચે જીતરતા ગય છે જેના જીવનને અહ કારનો સ્પર્શ થયો છે, તેનામાં સદ્ગુણનું પાણી ટકી શકતું નથી, એટલે મનમાંથી અહ કારને કાઢી નાખી તેમાં સદ્ગુણોને ભરવાનો પ્રયત્ન કરે.

પરંતુ, માન જેટલી અનાવશ્યક વસ્તુ છે, તેટલું જ સ્વાસ્થિમાન આવશ્યક છે તમે તમારું જીવન, પણ દીન ન બનશો સદ્ગુણોની સામે નમવામાં નમ્રતા છે, પણ સ્વાર્થ સામે નમવામાં દીનતા છે પ્રાપ્ત સદ્ગુણો વ્યક્તિને તમે હાન વાર નમો તમારું ગૌરાવ વધશે પરંતુ સ્વાર્થના પ્રત્યેજ્ઞા અને ભયની સામે એક વાર પણ મરતક નમાવશો તરિ ત્યા નમવાનો અર્થ સ્વાર્થ અને અન્યાયને ઉત્તેજન આપવા જેવો થશે

ભગવાન મહાવીર, પાવાપુરીની અતિમ દેશના-ઉત્તરાખ્યન મુઝમાં સૌથી પહેલા અધ્યયનમાં, વિનય ગ્રાણી ખીલવવાની પ્રેરણા આપે છે તે જ ભગવાન ખીલ અધ્યયનમાં પોતાના સાધુઓને દીનતાનો પરિચય કરવાનું પણ કરમાવે છે ભગવાન કહે છે -

સાધુજીવનની લાખી યાવામાં તારે જૂખ અને તૃપાના સ કટો પણ સંકળ કરવા પડશે કારણ કે સાધુજીવનનો માર્ગ ક્ષોધથી તરિ પણ કાટાથી પથરાયેલો છે, પરંતુ એ માર્ગ પર ચાલતા તારા જીવનમાં દીનતાનો જરૂર સંખી હાટ પણ ન આવે, ભલે જૂખ તારા સંગમે દુર્જન બનાવે પણ તે મન ઉપર આક્રમણ ન કરે એ જોજે

તનની દુર્જનતા મનમાં ન પેમે તે માટે વીતગગ પ્રભુ એતવણીરૂપે કહે છે-

“કાલી પબ્બમ સહાસે, ક્ષીસે પમણિ સતપ ।

માયન્ને અલળ-પાણસલ અદીળમણલો ચરે ” ॥

જૂન અને તરસને કારણે તારો દેહ કામચલા પળ જેવો ફૂટ થઈ જાય છતાં તું મનમાં દીનતા ધારણ કરી વિના ચાલને શિક્ષા તારૂં જીવન છે છતાં તેને માટે તું કોઈની પ્રશંસા ન કરીશ. ધર્મ ક્યા પ્રાપ્ત થયું એક ખજ છે અને એ તપ પણ છે. મુનિજીવનમાં સ્વાધ્યાયનું મહત્ત્વ પૂર્ણ સ્થાન છે છતાં પણ સાધક તું શિક્ષા માટે સ્વાધ્યાય ન કરીશ. નહિ તે સામાન્ય જનતા તેનો સીધો અર્થ એવો કરશે કે બાટણ ત્રાણ બાટણો ઉપરેસ દીધો એ બધું માત્ર એ શે લા માટે હતું. આ જીતિ તારૂં સ્વાધ્યાયની જીવન માટે શેષાર્પક નથી તેમ જ જૈન શાસનને માટે લાંબારૂં છે.

તમે તમ જાનો પણ દીન નહિ. એવી જ રીતે સ્વાધ્યાયની મનો પણ અધ્યાયની નહિ. અધ્યાયન અને સ્વાધ્યાયનમાં એટલું અંતર છે કે જેટલું વાતની ઝરમી અને સ્વાસ્થ્યસૂચક ઝરમીમાં.

તદુરસ્ત માનવીના શરીરમાં ઝરમી હોય છે. ને ઝરમી ન હોય. તે તો મોતનું વોર ટ જ આવે. પણ ને ગેરપરેવર સાચાજીવન કરતાં ઉપર જાય તો તે ચિત્તાનું કામજીવન. તેને માટે જોઈએલું પણ મેલું પડે.

અચાનક એવી જ રીતે. સ્વાધ્યાયન શરીરની જરૂરી ઝરમી છે. અધ્યાયને પોતાના દેશનું પોતાના ધર્મનું પોતાના સમાજનું ધોરણ હોય. જોઈએ. ને કોઈ મનુષ્ય ધોરણ પૈસાની ખાતર રાખીને કિતનો નાશ કરવા તપસ થાય તો જાણવું કે અધ્યાયનને રાખીને મોટું તુલસાન કરી રહ્યો છે.

તમામાં આત્મધોરણ હોયું જોઈએ. ગાંધીજી એટલા વિનમ્ર હતા કે તેમની વિનમ્રતા એ બારતનો બાદલ છે. પોતાની જૂથ ને જણાતી તો એક નાના બાળકને નમવામાં પણ તેમને શરમ નહોતી આવતી પણ આદિ કાની ધુસારીમાં એક અંગ્રેજી તેમને ગાંધીમાંથી જન્મ પામી કરવા કહ્યું તો તેઓ જરાયે અસહ્ય પણ નહિ. જો કદાચ કોઈ જુદાં તેમને કહ્યું હોત તો તેને તમા અપમામાં એક કષ્ટનો પણ વિચાર ન કરી હોત. પરંતુ અહીં પ્રથમ બુદ્ધિ હતો. ને તેમણે જન્મ પામી કરી હોત તો સમય બારતનું સ્વાધ્યાયન તું રહેત. એટલા માટે તેઓ તે અંગ્રેજી જાણ અને માર આઈને પણ જન્મ ઉપર બેસી રહ્યા. કારણ કે આ સ્વાધ્યાયનનો સંવાસ હતો.

આત્મધોરણ વ ઠાને નથી. ધૂળ જેવી વસ્તુ પણ કોઈને તિરસ્કાર સ્થાન કરી શકતી નથી. કોઈને આવામાં આવે છે તો તે કોઈને આરનારના માથે ચડીને બેસી તપ છે.

હા તો તમે સ્વાભિમાનની રક્ષા કરો પણ તેને માટે તમારે અહંકારને તો વિદાય આપવી જ પડશે અહંકાર ચયા પછી ધ્યેયની પ્રાપ્તિમાં એક સેકન્ડની પણ વાર લાગવાની નથી સ્વામી વિવેકાનંદના શબ્દોમાં કહ્યું તો—

“જો તમારો અહંકાર ઓગળી ગયો તો કોઈ પણ ધર્મપુસ્તકની એક લીટી પણ વાંચ્યા સિવાય મંદિરનું એક પણ પગથિયું ચઢ્યા સિવાય, બીજા બેઠો હશે ત્યાંથી જ મોક્ષ મેળવી શકશો.”

તા. ૧૮-૭-૫૬

જૈન ઉપાશ્રય, માદુગા.

દેખી માનસ સદા લખબીત મ્હે છે

પૃથ્વીની રક્ષા સમુદ્ર કરે છે, ધરની રક્ષા આર દિવાલો કરે છે, રાષ્ટ્રની રક્ષા શાસક કરે છે, તો મનુષ્યની રક્ષા ચરિત્ર કરે છે

જેમ મધુની જોભા એની પાખોથી અને પાખોની જોભા મધુથી છે તેમ વ્યક્તિ અને સમાજની જોભા પરસ્પરના પ્રેમસબંધથી છે

વેગથી વેર વધે છે, આપણા હૃદયનું વેર શત્રુના વેરાગિને માટે ઈશનૃપ છે જો આગમાં ઈશ્વર ન પડે તો તે શુદ્ધાર્થ જાય છે

દરેક માનવીના મનમાં એક મહત્વાકાંક્ષા હોય છે કે તે મનન જતે તેના દરેક પ્રયત્નો મહાન જનવાની દિશામાં જ હોય છે પણ તેમ જેમ તે આગળ વધવાનો પ્રયત્ન કરે છે તેમ તેમ તેના મનનો બદલાર તેના મનમાં જટિલમયત કરતો જાયો રહે છે જનવાની સાથેસાથ માનવમનમાં બદલ જાય છે તે બદલ તેની પ્રતિભા રહે છે મનના બદલાને એક બંનેજ વિચારો દાંડણીની ઉપમા આપી છે દાંડણી કાગળમાં પેસે છે પરંતુ તેનું માથું તેને આગળ જવા દેતું નથી એ જ પ્રમાણે બદલારમાં જવો નહીં જતેજ બંધિતનું મસ્તક તેની પ્રતિભાને જટિલમે છે

બદલારી અક્ષિતની એક આત હોય છે કે તે પોતાના / કાશીને સવશિષ્ટ માને છે તેના કાન હમેશાં પોતાની પ્રશસ્ય સાંભળવા / ઉત્સુક હોય છે

બદલાર એ કાશીનું જાણું રૂપ છે આત કાશીના સબધમાં સાંભળતા આતમાં જા આ પહેલાં તમે મનની જાણના કોષ કરવાનું સબધમાં સાંભળ્યું છે આજે મન પર વિચાર કરીએ

એક પ્રશ્ન થાય છે કે તે આવે છે શા મારે ? એક માણસ શાંત અને સ્વસ્થ બેઠો છે તેની પાસે જાક વાત થઈ કે તેના હૃદયમાં છૂટી આગ લાગી જાય છે તે શાંતમિત પસન્ન આદર્શ એકદમ સાથપીળો થઈ જાય છે એ જાણે એનું શું કામ કરે છે કે જેથી દુઃખાવેથી કોષ જાળી નય છે આપ જરા બેઠાજુમી જુએ ક્યારે પણ એકાન્તમાં ચિંતને શાંત રાખી આ સબધમાં વિચાર કરો છે કે મનજો અને અન્ય જગતોમાં નાશ કરવાની યોજનાઓ થાય છે પ્રશ્ન થાય જાણે તે નીચેના ઘૂસી અર્થ

હે.ય તો તેનો નાશ કરવા તમે ફેટલા આતુર બનો છો? તુગ્ત જ ડોક્ટર પાસે જઈ ઈન્જેક્શન લો છો.

હોગિયાર ડોક્ટર શરીરમા પ્રવેશેલા રોગના જ તુઓનો નાશ કરતાં પહેલા, તેની ઉત્પત્તિના કારણો શોધે છે તમે પણ કુશળ ડોક્ટર બનો અને જુઓ કે કોઈના ડેરી જ તુઓ કેવું આક્રમણ કરે છે જરા બારીકાઈથી જુઓ તો જાણશે કે કોઈના જ તુઓ અહ કારમા પેદા થાય છે કોઈનું મૂળ અહ કાર છે, ન્યારે માનવ મનના અહ કાર પર આઘાત થાય છે, ત્યારે તે ઉછળે છે, આ બિઠળતા અહ કારનું નામ ક્રોધ છે.

ન્યારે કોઈ કાઈ કંઠની વાત કહે છે તો તે બોલી જાડે છે-મને જાણો છો હું કોણ છું? આ "હું" ઉપર ચોટ લાગી કે બિલકેલ ચચો આ અહ કેટલીક વાર કુટુંબ પરિવાર સુધી વિસ્તરે છે, તો કેટલીક વાર પોતાની જાતિ કે વંશ પર પરા સુધી ફેલાય છે આથી કેટલીક વખત કોઈના મોઢે પોતાના કુટુંબ કે પરિવારને હલકા પાડે તેવી વાત સાલળી આખો લાલ્લ થઈ જાય છે તેની વંશ પર પરાને કોઈ નીચી કે હલકી કહે તો તે સહન કરી શકતો નથી. આ બધું શું છે? અહ કાગના જ આ બધા રૂપાતર છે.

શરીર ઉપર ધા પડે તે માણસ હસતો સહન કરી શકે છે, પણ તેના અહ ઉપર ધા પડે ત્યારે તે હ્રુ ધવાઈ જાડે છે અહ પર થયેલ ધા તેના તન, મન અને પ્રાણને ધાવલ કરી નાખે છે આહ ઉપર થયેલો ધા એવો હતો કે જેને પરિણામે આણુ ટોરવસૈન્ય નાશ પામ્યું ટ્રોપીકો માત્ર એક જ વાક્ય ઉચ્ચાર્યું કે, "આધવાના દીકરા પણ આધવા જ હોય" આ વાક્ય દુર્યોધને સાલગ્રહ અને તેનું અહ ધવાયું અને તે ધામાથી અકાર અક્ષોહિણી સેનાના રધિર વલા યાદ રાખો કે માનવ મનવા સુપ્ત અહ કાર પર ચોટ લાગે છે, ત્યારે ક્રોધ ઉભરાય છે.

તો એ પણ ન જાણો કે ન્યા સુધી હૃદયમા અહ કાર ભર્યો છે ત્યાં સુધી તેના પર ચોટ લાગવાની જ એક વાગ કુરંગોલને કોઈએ પૂછ્યું કે દુનિયા તને કેમ ઠોકર માટે છે? તુ ઠોકરો ખાવા છતાં પણ ઉપર બિઠળે છે માટે જગતે તારું સન્માન કરવું જોઈએ, નેના બદલે તારું તો ઠોકરો ખાવી પડે છે આ બાણુ આવે તો પણ લાત અને સાચી પારી પાસે જાય તો ત્યાં પણ લાત.

કુટંગોને કહ્યું-લાત તો સાચી છે અને પણ આ તિગ્ધાર પર રોપ ચડે છે ન્યા જાહ ત્યા લાતે ચડે છે, પણ તેનું કાગલ એ છે કે માગ.

પેટમાં અકારની હવા બરેલી છે તે અને ઠોકરો ખવડાવે છે. આં સુધી એ દવા રહેશે ત્યાં સુધી દુનિયાની ઠોકરો ખાવાનું ચાલુ રહેશે.

અ કા ના આવેશમાં બને માનવી પોતાને મહાન માને પણ દુનિયાની નજરમાં તે નીચે પડતો જાય છે એ નહીં છે કે જો તમે બીજાં એને નીચા માનશો તો તેઓ નિર્ધન હોય કે ગરીબાઈથી દુઝાયેલા હોય તમારા અકાર સામે વિરોધનો સર બાધે ન કાઢે પરંતુ તેને ઠોકરો તે નજર સામે છે. ઘાટ રાખો કે અનતકાળ સુધી કામખતે માટે ક્ષમિ ક્ષમિને મુલાકાત રાખી રાખી નથી અનતકાળની વાત જવા દો પણ જો શુભકર્મના ઉદય અને તેના ફળ મળવા માટે તો યોગ્ય જ દિવસ તેનું કિરમત બદલાઈ જાય છે અને તેના આશ્વસનનું કિરમત તેની આશ્વસન શિક્ષુ પડી જાય છે તમે એ જોશું છો અને અનુભવ પણ ક્યોં છો કે તેમનાં કિરમત મધ્યમાં હુના સ્થળની માફક ચમકતાં હતાં જેમના મહેતોમાં થી કે તેમને બદલે અચરના દીવાઓ બળતા હતા. તેમનાં કિરમત એવાં તો બચડી ગયાં કે તેમના ધરનાં વાસણો સુકાં વેચાઈ ગયાં અને તેમના ધરની વડુ અને દીકરીઓ કે જેમણે ઠાઈ દિવસ એક પાણીનો સોટો પણ બરોં નહોતો કે તેમ કરવામાં પાપ માનતી તેમને પારકે ધેર દાસીઓ બની વાસણ મંજૂરનાં કામ પણ કરવાં પડ્યાં.

બીજા બાલુ મુજાઈમાં કોવી એક નહિ અનેક વ્યક્તિઓ મળી આવશે કે જેમના જીવનનો ઇતિહાસ જુઓ તો આપને આશ્ચર્ય થશે. તેમના જીવનના ઇતિહાસનો પ્રારંભ ગરીબીથી થાય છે અને તે એવા આશ્વસન વધ્યા છે કે આ ૭ મિથ્યાશિક્ષાની પદ્ધતિમાં એસે છે માનવીએ પોતાના આશ્વસન અસિદ્ધાન ન કરવું જોઈએ વૈશવના ગ્રંથારા મૂરતી તરફમાં જિજ્ઞાસુની કૌતુહલના જાગ્રતની મશ્કરી કરીશ નહિ. બીજા વાત માનવીની પાસે એવી કઈ વસ્તુ છે કે તેને તે ગર્વ કરે ? ને કદાચ વૈશવને મત મનમાં આવતો હોય તો જરા એ ચક્રવર્તી સમીકષાને ઘાટ કરો કે જેમની પાસે કદરતબરનું વિશાળ સામાન્ય હતું અને જેનું ક્યા સાહિત્યમાં અમરતા રત્ન શાસિભાગની સંપત્તિને ઘાટ કરો અને તેમની સાથે તમારી સંપત્તિની સરખામણી કરી જુઓ.

સંપત્તિનો મત આવતો હોય તો નિરાશિતો તરફ નજર કરો. જેઓ ગઈ કાલ સુધી વગર મો શેમાં મહાશયતા હતા અને આ ૭ આગ પરવારી જતા એકેક પૈસા માટે બી ન તરફ નજર કરે છે અગ્રીરી એક રાતમાં ગરીબીમાં પસંદાઈ ગઈ.

સપત્તિ સિવાય માનવીની પાને ગકિતનુ બળ પણ છે, કદી કદી તેને સત્તાનો અદકાર પણ આવી જાય છે એવો અદકાર મનગા આવે તો નેપોલિયન, હિટલર કે મુસોલિની તરફ નજર ફેરવે તેમના સત્તાશાળી જીવન તરફ જુઓ તેઓ એક દિવસ દુનિયાભરના સામ્રાજ્યના સ્વપ્ના ઝેના હતા. સમ્રાટ નેપોલિયન તો છાતી દોકાને કહેતો કે મારી ડિક્ઝનેરીમા “અસ-ભવિત” જેવો કોઈ શબ્દ જ નથી આવા આત્મવિશ્વાસ સાથે જે દિશામા તે પગ ઢિપાડતો તે દિશાનાં પૂરી ચગચરી જીતી જનનાના પ્રાણુ ઢ પી જાકના તે ગર્વની સાથે કહેતો કે આખી દુનિયાને એક દિવસ મારી ધુટલુથિ પડવુ પડશે પણ તેનુ કિસ્મત એવુ બદલાયુ કે તેને મરતા કદન પણ ન મળ્યુ પૃથ્વીના પ્રાણુને ઢ પાવનાર યોદ્ધો એક નાના સરખા ટાપુ ઉપર ફેલીની હાલતમા મર્યો હજારે વીરોના લોહી વહાવી મેળવેલો વિજય તેની સામે જ પરાજયમા પલટાઈ ગયો.

મહાધ મુસોલિની ઉપર ગઠમીઠ્ઠિ એવી જોર કરતી હતી અને પોતાની વાયુસેના ઉપર તેને એટલો ગર્વ હતો કે તે અભિમાનભર્યા અવાજે કહેતો કે યુદ્ધ તો વિશ્વનો અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે નાના સરખા એગિપ્તિનિયાને તેણે ફેટલા જ ગઠીપણાથી કચડી નાખ્યુ હતુ ! નાનાસરખા દેશના આધુનિક રાજસત્તવટથી વિહીન નાગરિકો પર ઝેરી ગેસ છોડ્યો પણ યુદ્ધને અનિવાર્ય કહેનાર મુસોલિનીનુ ગવૌન્નત મતક યુધ્ધે જ નીચુ નમાવ્યુ લશ્કરના પગમા જ તેની છાનલીલા સમાપ્ત થઈ ગઈ.

અને હિટલર ! તેનુ નામ જ આતકનુ પ્રતિક જની ગયુ હતુ વિશ્વ વિજયની ધૂનમા તેણે માનવતાને ગુલામ બનાવવાનો આતક ફેલાવ્યો હતો એક હાથમા હાથકડી અને બીજા હાથમા જોખ્ખ લઈ દુનિયાને પડકારી રહ્યો હતો કા તો આપ યુપચાપ હાથકડી પહેરી લો કા તો તમારા ઉપર જોખ્ખ પડે તમારા મહેલો ઉપર જોખ્ખ પડે અને તમારા અરમાનો ધુમાડો થઇ ઉઠી જાય પણ એક દિવસ એવો આવ્યો કે હિટલરના પોતાના અરમાનોની રાખ થઈ ગઈ, માત્ર તેના અરમાનો જ નહિ, પણ તેનો પ્રિય દેશ જર્મની પણ ખ ડિયેરોમા પલટાઈ ગયો વીજળીના ઝળકારા જેવો તે જગતની રમ જૂમિ પર આવ્યો અને તે જ રીતે નાશ પામ્યો અને તેના શબનો પણ પત્તો ન લાગ્યો.

જો સત્તા જ ટકવાની નથી તો એવી સત્તાનો મદ થી રીતે ટકશે ? આપની નજર સામે જોતજોતામા ભારતના સાદસો રાજ રજવાડાઓની -

સત્ય જિનચર્ચ મર્ત સદીઓથી ચાલી આવેલી પુરાણી રા નશાની પર ત્યને ખતમ થતાં બે મહિના પણ ન લાગ્યા.

ક્યારેક ક્યારેક માનવીને પોતાના હોશનું પણ અભિમાન આવે છે પણ સૌ પનો ફેર ફેટો વખત ટકવાનો છે? બાધિની ઉપાધિ તેની પાછળ પડેલી જ છે જો મારી વાત ઉપર વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો મુબઈની હોસ્પિટલોમાં જઈને ખાતરી કરો ચાર દિવસ પડેલાંનું સુદર સુક્રમાર બાળક આ? ચામડીના રાચથી એવું પી તુ જોવામાં આવશે કે તેના સાથું પણ તેવું તમોને નહિ મળે. હઠાચ બાધિથી બચશે તો સૌ કશું દુશ્મત જેવી વૃદ્ધાવસ્થા તો આવશે / આ જ વાત બળતી છે જે અકર તીંઓ એક બાણુ વડે એક લાખ ચોદાઓને મારી શકતા હતા તેઓ પણ સદ્યે માટે સુઈ ગયા હોવાની બેડીઓને ઠાયા સુતરના તાનણાની માફક તોળી નાખવાની શક્તિ ધરાવનાર બદ્દાદુરો ઠાયા સુતરથી એવા બધાઈ ગયા કે પાસુ બલ્લવાનું પણ મુરેલ બન્યું.

એક ચી / બીજી પણ છે કે ક્યારેક ક્યારેક માનવીને તેનું પણ અભિમાન નમે તે છે તેની શાનશક્તિ ક્યારે કોઈ કુદ હંફવાળા મનુષ્યને ચાર અક્ષર આવશે છે ત્યારે તે પોતાની જાતને સવચની કાટિમાં / મૂકે છે બે ચાર મોઠા આમથી કે તેમથી મોઢે ક્યો પણ ક્યારે કોઈ સાધુ સત પાસે ગયા ત્યારે તે મોઠા એવી હળથી ઉચ્ચારે છે કે તમે કવિ કાલિદાસ જ બેઠી રહ્યા હોય અને જરાક પાછળ જોશો કેમ જાણે એમ બતાવતો હોય કે હું પણ એક વિદ્વાન છું.

આગમ કે ચોક્કામગીરી એમાર પ્રશ્નો માફ કરી લીધા ખબર જો કોઈ સાધુ કે સાધ્વી ગામમાં આવે તો તેમની સામે તે આ પ્રશ્નો કરશે. જો કોઈ પ્રચલિત મુનિ જગમગ ઉત્તર આપશે તો કહેશે કે મારું ધારવું પણ એમ જ છે હઠાચ કોઈ એવો પ્રશ્ન આપ્યો કે કોઈ અસ્પૃશ્ય સાધુ કે સાધ્વી મળી ગયાં તો પછે તેના આક્રમકતાના માત્રા એકદમ વધી જવાની વદનમ પ્રશ્ન કરશે અને તેનો ઉત્તર નહિ મળે તો બોરવજરી રીતે ચરદા બેઝી કરશે હસતે મોઢે પ્રશ્નનું સમાધાન કરશે અને બાણુબાણુ બેઠેલાઓ તરફ એવી રીતે નજર કરશે કે જાણે કોઈ મોટો વિનય પ્રાપ્ત ક્યો હોય. પણ જો હઠાચ કોઈ પહેચિસ સાધુસત તેને એ ચોક્કામગીરી / વચ્ચેથી પ્રશ્ન પૂછે તો રમ બદ્દાઈ જશે અને તે સહેજ પડેમેથી જ ગળવા બેઠી રહે.

હા તો આ વાત કુદ હંફતી છે શાતાવરણીય કમના સુરોપકમળી

થેહુ માન પ્રાપ્ત થયુ તે તેને આચરણુમા ઉતારે તેનુ અદર્શન કરી તમારા અહ કારને ન પોષે

તમને ખબર છે કે જે બિચી જાતના જમ્મે હોય છે તે પોતાના કબોને કાઢીને મળે છે તેના ઉપર કંઈક કાઢતુ હોય છે બનમ, નાળિયેર વગેરે બિચી જાતના કબો છે તે બધા ઉપર કાંચુ કાચડી હોય છે કારણુ કે તેના બડે તે પોતાની મોટાઈ ઢાકી રાકે, પણ હનડી જાતના કબો પર આવુ એક પણ આવગણુ હોતુ નથી જમરૂખ લુઓ તેના ઉપર કાંઈ હોતુ નથી હા, તે સહસાગ્રયથી જાનનુ કળ પ્રાપ્ત થયુ હોય તે ઢાકીને રાખો. ગૌરવને પ્રગટ કરવાયા તેનુ શ્રવ નામ પામે છે જે બી ઉપર માટી પડે છે તે જ બિચી ગંકે છે જો તેના ઉપરની માટી કાઢી નાખવામા આવે તે ગમે તેટલુ સરસ બી હોય, ગમે તેવુ ખાતર નાખ્યુ હોય પણ તે બિચી રીગતુ નથી તેથી જ રાતે જાનના પીજને ખુલ્લુ ન કરે તેની જાહેરાત ન કરે જાન જાહેરાતની વસ્તુ નહિ, પણ આચરણુની વસ્તુ છે તેની જાહેરાત કરવી તે તેના ઉપર બખાલકાર કરવા જેવુ છે

જો કદાચ આપને આપના જાનનો અહ કાર જાગે તે આપ વિશિષ્ટ જ્ઞાનશીલ મહાપુરુષો કે ચૌદ પૂર્વધારીઓના જ્ઞાનનુ સ્મરણુ કરે અને વિચાર કરે એ અનંતજ્ઞાનીઓના જ્ઞાન સાથે તમારા જ્ઞાનની સરખામણી કરે અને જુઓ કે તેમની સરખામણીમા તમારુ જ્ઞાન કયા સુધી પહોંચ્યુ છે। હુ માનુ છુ કે આ તુલના જ્ઞાન-અહ કાર રૂપી રોગને માટે પાવરફુલ કન્જેક્શનનુ કામ આપરો

ઉપાધ્યાય યશોવિજયજીનુ નામ તમે સાલજ્યુ કરો જૈન સમાજના તેઓ એક ઘણા મોટા વિદ્વાન થઈ ગયા જૈનદર્શનની સાથેસાથ તેમણે અન્ય દર્શનનો પણ જીડે અભ્યાસ અને ચિંતન કર્યા હતા બાર વર્ષ સુધી કાશીમા રહી તેમણે અભ્યાસ કર્યુ હતુ તે વખતના વિદ્વાનો ઉપર તેમની વિદ્વતાની છાપ હતી કેટલીયે સલાઓમા તેમણે વાદવિવાદમા ભાગ લીધો હતો જે સલામા જતા તે સલામાથી વિજય મેળવીને જ આવતા થયે થયેથી મળતા આ વિજયોની સાથે તેમને ન્યાયવિશારદનો પદવી પણ મળી હતી

એક વાર એક વિદ્વત્સલા મળી હતી આ સલામા વિદ્વાનો કાંઈ એક વિષય ઉપર શાઆર્થ કરતા અને એક નિર્ણાયક જય-પરાજયનો નિર્ણય કરે. આવી સલાઓનો ઉદ્દેશ એ હતો કે વિદ્વાનો ભેગા મળી કાંઈ તર્ક

કે સામ્રાજ્ય પર તેમના મૌલિક વિચારો રૂઝ કરે નવી શોધ અને નવા વિચારો જન્મતા સમયે સામુદાયિક રૂપે રજૂ થાય સામ્રાજ્ય પક્ષની ખોટી ખોટી ધારણાઓ દૂર થઈ તેમનામાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાય. ખજુ જ્યારે આ વાદ થાય ત્યારે તેમાંથી સ્વતંત્ર જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાય. ખજુ ત્યારે આ વાદ થાય ત્યારે તેમાંથી સ્વતંત્ર તો દૂર જ શાગી જતુ અને વ્યક્તિગત બહુ કામ કરવા મરી ખજુ જ્યારે વાદમાંથી સ્વતંત્ર જતુ રહે છે અને બહુભયતાનો પૂર્વગ્રહ પ્રવેશ છે ત્યારે વાદ વાદ ન રહેતાં વિવાદ બની જાય છે. પછી સ્વતંત્ર શોધ અને રક્ષાનો સ્વચ્છ ન રહેતાં વ્યક્તિગત માન અને પ્રતિષ્ઠાનો વિષય જનાવવામાં આવે છે જેનું ધ્યેય માત્ર બી નતે પરાત્મ આપી પોતાની પ્રતિષ્ઠાનું સ્થાપન કરવાનું રહે છે જય-પરાજયની આ રૂપમાં સ્વતંત્ર ખોવાઈ જાય છે.

હા તો આ વિદ્વત્સભામાં શાસ્ત્રીયનું આયોજન થયું વિન્નિયતને સલાએ પાંચસો ધ ત્રણે આપવાનું નક્કી કર્યું કે જે તેની વિજયની નિશાની બની રહે શાસ્ત્રીની શરૂઆત થઈ ઉપાધ્યાય ધરોવિજયજીએ તેમાં ભાગ લીધો. વિદ્વાત અને પ્રતિજ્ઞાના જોરે તેઓ વિજયની નિમરશ નિયમ મુજબ સભાએ તેમને પાંચસો ધનજોની ભેટ આપી જ્યારે તેઓ એક સ્થળેથી બી ન સ્થળે વિહાર કરતા ત્યારે આ પાંચસો ધનજો તેમની મરપત્તાકળો બની આવજો ગ્રાહતી આ ધનજો ભેઈને તેઓ ઔરવાન્દિત બનતા જ્યારે તેઓ વિચરતાં વિચરતાં ગુ ત્રાત તરફ જતા હતા ત્યારે રસ્તામાં આખ્યાતિક થોમી જ્ઞાનદધનજીને ભેટો થયા બન્ને પૂરના સ્નેહિતો હતા.

થોમી જ્ઞાનદધનજીએ ધનજો ભેઈ અને તે આચાર્યની મનોહારા ખૂબી મપા પોતાના સાથીના મનને બહુકાર માળવા તેમણે પ્રશ્ન કર્યો-

આચાર્ય ! તમે સરખી જાની કેને ખાને છે ?

આચાર્ય ધરોવિજયજીએ કહ્યું- મારી હાથિએ કેવળ જાની મદ્યપુરુષ સ્વચ્છિત્ત જ્ઞાનના ધારક છે કે જેમનો આત્મા બનત જ્ઞાનના તેજથી પ્રકાશમય છે.

જ્ઞાનની હયામા તેમનાથી જોજી જ્ઞાનચણ જોજી છે ! થોમીરાજે બી ન પ્રશ્ન કર્યો.

તેમનાથી બીજો ન જારે ચોદ પૂરિયે આપે. તિનેપરની પછી તેમને ન જારે આપે. આચાર્ય ધરોવિજયજી બોલ્યા.

પ્રશ્ન પૂર્વધર પછી ?

ઉત્તર સિદ્ધસેન દિવાકર

પ્રશ્ન - તેમની પછી ?

ઉત્તર આચાર્ય હેમચન્દ્રસૂરિ

આટલી ચર્ચા પછી આનંદધનજીએ આનંદ પામી ફરી પ્રશ્ન કર્યો.
“અચ્છ, હવે આપ બતાવો કે વિશિષ્ટ જ્ઞાનીઓની પકિતમાં આપનું જ્ઞાન
ક્યા સ્થાન પામે છે ?”

આચાર્ય યશોવિજયજીએ કહ્યું “તેમની સરખામણીમાં તો મારું જ્ઞાન
ટકી જ શકે નહિ ક્યા તે વિશિષ્ટ જ્ઞાની અને ક્યા હું અદ્વૈત ?”

“તો પછી એ કહો કે એ અનંત જ્ઞાનીઓની આગળ કેટલી ધન્યો
ફરકતી હતી ?”

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં આચાર્ય મૌન હતા હવે તેમને તેમની ભૂલ જણાઈ
અને તે જ વખતે તેમણે તેમની ભૂલ સુધારી લીધી

આ તો આચાર્ય યશોવિજયજીની વાત છે હવે થોડી તમારી વાત કરો ?
ખોટું તો નહિ લાગે ને ?

તેમણે તો ભૂલ જોઈ તેનો સ્વીકાર કર્યો અને સુધારી પણ લીધી.
પણ આજે જો ભૂલ બતાવવામાં આવે તો તે ભૂલ બતાવનારની જ દીકરા
કરવાનું શરૂ થઈ જાય છે અચ્છ, હવે તમે એ બતાવો કે તમે અહો
તમારો ભૂલો તપાસવા આવો છો કે તમારી પ્રશ્નસાના ગીત સાલજવા આવો
છો ? “તમે ઉદાર હૃદયવાળા છો સમાજની તમે ઘણી સેવા કરી છે તમારા
જેવાઓ તો સંધનુ ગૌરવ છે સંધની પ્રગતિ માટે ઘણી સેવાઓ આપી છે”
આપના જ્ઞાન આની પ્રશ્ન સા સાલજવા આવુર છે કે ભૂલોને તપાસવા અને
સુધારવા ? તમે જે કહે છો તેના શુભજ્ઞાન સાલજવા ઉપાશ્રયમાં આવો છો
કે જે કરવાનું છે અને નથી કરતા તે કરવાની પ્રેરણા લેવા આવો છો ?

જે પ્રશ્નસાના પુષ્પ જ પ્રિય હોય તો યાદ રાખો કે પ્રગતિ રૂધિરેડી જ
પડી છે આચાર્ય યશોવિજયજીએ ભૂલ જોઈ તો સહજ લાવથી તેનો સ્વીકાર
કર્યો અને સુધારી લીધી તથા ભૂલ બતાવનાર તરફ જરા પણ ગેપ-દેપ
તેમના મનમાં પણ ન આવ્યો એ જ ઠાણે તેમના મનમાંથી જ્ઞાનનો અદકાર
નાશ પામ્યો

ચાલનો હેતુ વિકાસ છે. પણ તેનો અદકાર તે હવનને બાંધે પત્તા જ હાથે છે. ચાલ હજુ હાથ છે પણ તેની આગ હજી નથી હેતી. આગનો ગુણધર્મ ઉષ્ણતા છે એ સે તે તે સગમાલવાનું જ કામ કરશે. ખસે બસે તે આગ સાકામની હોય કોલાસાની હોય કે ચકનની પણ તે હજી ના વિના રહેશે નહિ.

આગની આકૃતિ જ અદકારનો સ્વભાવ પણ દ્રશ્યમાનો જ છે તે દરમિયાન મનની શાંતિને સગમાલ્યા કરે છે. વિનયના ગુણને રાખ કરે છે. ખસે ભસે તે અદકાર દેવનો હોય જ પતિનો હોય, ભગનો હોય સાનનો હોય કે ક્રિયાનો હોય પણ તે અત્માના ગુણોને તે ખનન કરી નાખશે.

ધણા માણસોમાં પોતાની ધાર્મિક ક્રિયાઓ કે ધર્મસ્થાનોનો અદકાર જાગે છે એ આટલી સામાયિક કરી આટલા ઉપવાસ કરી આટલી અડા ધ્યાની કરી બી ન શું કાંઈ કરી શકશે ? પણ અરે ! અરે ભણા માણસ ત્રીક છે તે મન કરી સામાયિક કરી ઉપવાસ કરી દેહને હૃદય કર્યો. પણ તારા મનનો અદકાર હૃદય થયો કે નહિ ? તે સિવાય તારી આ બધી સાધનાઓ મનનો છૂપો ચોર-અદકાર, ગળી જશે અને તું પાછો કોશ જ રહી જઈશ.

મનનો અદકાર સાધનાના રૂપમાં ઝેર ભેળવે છે ઝેરવાળું દૂધ તદુરસ્તીનું રક્ષક નહિ, પણ ભક્ષક હોય છે એટલે જો તમે સાધનાના રૂપને અદકારના ઝેરથી મુક્ત રાખશો તો પછી સર્વજ્ઞ બધાને માટે સુખદ નીવડશે.

તા ૧૭-૭-૫૬

જેન ઉપાસ્ય, મધુબા

મગરની આમકિત વામના કહેવાય છે અને પ્રજાની આમકિત, ભક્તિ કહેવાય તે ઈશ્વરજીને આપણી તરફ જોવાનો પ્રયત્ન, તે ભક્તિ છે ભક્તિમા ભક્ત, પોતાના પતનમા લગાવતે મોઢે છે, જ્યારે આત્મા સસાગના પદાર્થોમા પોતાનો ગાત્રાત્મક અજબ વેંડ છે ત્યારે તે ગગ આત્માને માટે પતનનું કાગળ બને છે, કાગળ કે તેના મોઢ છે મોઢ પોતે એક બધન છે જ્યાં મુધી પદાર્થો પ્રત્યેની આસક્તિ મટી ત્યાં જતી ત્યાં મુધી રીતગરતા તરફ મનનું આકર્ષણ નથી થતું

મોઢની સ્થિતિ ગતિએ પ્રગટોડી સાગરોપમની છે તેમાથી જ્યારે અગત્યોતર દોડદોડી લય થાય છે ત્યારે આત્માને 'નમો અગ્નિતાણુ' બોલવાની લાગના જનમ થાય છે.

જ્યાં મુધી લૌતિક પદાર્થોનું આકર્ષણ મનને ખેંચતું રહેશે ત્યાં મુધી, તેમા ભક્તિના અકુશ ફટી જ નહિ શકે દેહાસક્તને માટે દેહાતીતની ઉપાસના સહવિત નથી દેહાસક્તિ લઈને કદાચ દેહાતીતની પાસે પહોંચશે તો ત્યાં પણ તેની મોઢમય દૃષ્ટિ, લૌતિક દ્રવ્યોને જ શોધશે પદાર્થો સાથેના આત્માનો ગગસજબ અનાદિ કાળનો છે માટે તેના ઉપરથી આસક્તિ દૂર કરવા માટે પુણ્ય સાધનાની જરૂર છે એ રાગને ત્યાગવા માટે પ્રજામા પ્રેમ જોડવા પડશે એટલા માટે જૈન દર્શનમા અપ્રજગત ગગને હાવવા માટે પહેલા પ્રગરત રાગનો આશય લેવામા આવે છે પરંતુ, તે પ્રગત રાગ પણ છોડવા માટે જ છે તેને માટે એક આચાર્યે ઘણી સુદર ઉપમા આપી છે કંટકનેવ કંટકમ્-પગમા કટિ વાગ્યો હોય તેને કાઢવા માટે તેના કરતા પણ વધુ અણાંતર કાટો બોકવામા આવે છે, પરંતુ તેનું કાર્ય પૂરું થતા તેને પણ કાઢી નાખવામા આવે છે એવી જ રીતે અશુભની અનાદિ

કાળની વૃત્તિને ફેરવવા માટે શુભમાં ભાવની જરૂરી છે. વિનયરના ગુણેનું વર્ણન આ મળમૂર્તિ પેદા કરે છે. ક્યારેક એ શુભ ભાવ, શુદ્ધ કારણ બની શકે છે.

જેની રીતે સાધારણ વસ્તુ નહીના પ્રયત્નમાં મળીને, સમુદ્ર સુધી પહોંચી શકે છે તેવી રીતે ભક્તિના પ્રયાસમાં તથ્યચવાળા આત્મા પ્રભુમય બની જાય છે. ચિત્તશુદ્ધિ માટે તપ જપ દાન આન વગેરે અનેક કર્મ છે તે બધા સાધનોને સોમ સાથુ જીરોડા ઈન્ધાદિની છપમા આપીએ તો ભક્તિને પાણીની છપમા આપવી પડે. સોમ સાથુ વગેરે સફાર્થ માટે વધારે કામ કરે છે. પણ જો પાણી ન હોય તો એ જાંઘનો કાર્થ ઉતારી નથી. બીજુ જો સોમ સાથુ વગેરે ન હોય તો એકલા પાણીથી પણ કપડાં ધોઈ શકાય છે. આ જ વાત તપ-જપની સાથે પરમાત્મ-ગુણોમાં ત મયતાની છે. સાચી જ મયતા આત્માના મેધને ધોઈ શકે છે.

પણ આ સ્તુતિસ્તવ બાત પ્રિરિત દોવો જોઈએ તેમાં જીવનના જવાજ દોવો જોઈએ. જેમાં આત્મા ન જોયતે હોય એવી વસ્તુ માત્ર બધારને આગળ છે. જો દુકાનમાં માથનો રડોક ન હોય તો માત્ર સો-રૂસો વેપારમાં સ્થાયી થઈ શકતાં નથી. માત્ર સૈનિકનાં કર્મ પહેરી ભેવાથી ગ્રાહ સૈનિક બની શકતું નથી. જેઓ હંમેશાં સુક્રમાર રોખા છપર સતા રહે છે. બદ્ધ કંથે જવાજ સાંભળીને બધા પામે છે. રજુમુખિયા નામથી જેમને મુળરી છૂટે છે તથવાર પડકારાં જુ જેમને આવડતું નથી એવા સનિકા કાર્થ ઈતિહાસના પાને જીમર થઈ શકતા હશે. આવી જ વાત બાલક કિયાની છે. જામુક પ્રધારની વિશેષ કિયાઓ કરવી તે જાહરનાં વજો જેવું સાધનનું સાધન છે. પરંતુ રાત્રિનિશ્ચયની ત મયતા કઈક જુદી. જીવન છે તેને સમય જાહરથી એટલો નથી. જેટલો જીવનથી છે. સૈનિકનો સમય જેટલો વીરતાથી છે એટલો તેના મજબુતમાં નથી. વીરતા ન હોય તો મજબુત પેશની કિમત કેટલી? સૈનિકનાં વજો તો એક માટીનાં પુતળાને પણ પહેરાવી શકાય છે.

હા તો સાધના અને ભક્તિમાં વજો અને માળાઓ એટલી જ જીર બમ નથી. ક તો કે જેટલી જીવનની ત મયતા કરે છે જીવનની ત મયતાનાં જાણવે સાધના નિ પ્રાપ્ત બની જશે. તેમાં સમ્યક્ષ અને સજીવતાનો જાણવ હશે. સમ્યક્ષ વિના જોષવણ વસ્તુની કિમત નથી. જે અસજ વસ્તુ હોય તો પ્રમાણમાં ઓછી હોવા છતાં તેનું મૂલ્ય વિશેષ હોય છે. સાંભળવામાં

આવે છે કે રેડિયમ ધાતુ દુનિયાની સર્વ ધાતુઓમાં અધિક કિમતી છે, તેની એક તોલાની કિંમત લગભગ ચાર કરોડ રૂપિયા જેટલી થાય છે તેના એક કણ પણ મહા કિમતી છે, પરંતુ શરત એ છે કે તે અસહ્ય દોરી જેઈએ બંધે એક કણ હોય, જો અસહ્ય રેડિયમનો તેને ચમકશે, પણ જો અસહ્ય નહિ હોય તો એક તોલા ગુ દસ તોલા એકઠું કરશે તો પણ તેમાં જરાય ચમક નહિ આવે આવી જ વાત સાધના અને પ્રાર્થનાની છે જો તેમાં હૃદયનો રસ ન હોય, સમ્યાઈની ચમક ન હોય, તો પછી તેનું પ્રમાણ ગમે તેટલું હોય, તેની કિંમત કાંઈ નથી તેવી સાધના વડે આત્મકલ્યાણની ઈચ્છા રાખવી એ એટલું જ નકામું છે, કે જેટલું લોભાની નાવમાં બેસી સાગર પાર કરવાની ઈચ્છા રાખવી તે તરશે નહિ પણ તળીયે જરૂર પહોંચાડશે.

સુવર્ણભસ્મ તમે ખાઓ છે મહિના સુધી સેવન કરવામાં આવે તો જરૂર તેની અસર થશે તમે નરી તાજગી અને ઋત્વિત્તો અતુલવ કરશો, તમારા લોહીમાં નવું બળ દેખાશે, પણ મહિનાઓ સુધી ભસ્મનું સેવન કર્યું શરીરમાં તલમાત્ર ફેર નં પડ્યો, ઋત્વિત્તે બદલે જડતા આવી, શક્તિ જરા પણ ન આવી, તો પછી તમે એ ભસ્મ આપનાર વૈદ્યને પૂછશો કે “ વૈદ્ય રાજ, આ તો તમે સુવર્ણભસ્મ ખવડાવી કે બીજી કાંઈ ભસ્મ ? ” એવી જ રીતે વર્ષો સુધી જપ કર્યો, સાધનાની માળાઓ ફેરવી, છતાં મનમાં પવિત્રતાનું એક કિરણ પણ ન આવ્યું, અરિહંતની ઉપાસના કરતા કરતા વર્ષો વીતી ગયા છતાં પણ કામ અને કોષ્ટથી દુસ્મનો ઉપર જગા પણ વિન્ય ન મળ્યો, થોડા પણ કારણ ગણતા કોષ તમારા આત્મા ઉપર સ્વાદ થઈ ગયો, વીતરાગને રટતા રટતા, એક ધ્ય જેટલો પણ રાગ ધટ્યો નહિ, તો પછી વિચારવું પડશે કે સુવર્ણભસ્મના રગ જેવી કાંઈ બીજી ભસ્મ તો નથી લઈ લીધી! અથવા તો તેનું બીજું કારણ એમ પણ હોય કે શરીરમાં કાંઈ છૂપો વિકાર હોય કે જે સુવર્ણભસ્મની શક્તિને ખાઈ જતો હોય જ્યાં સુધી પેટમાં વિકાર હોય ત્યાં સુધી સુવર્ણભસ્મની કાંઈ અસર થતી નથી તેમજ, મનમાં વિકૃતિઓ છે ત્યાં સુધી, વીતરાગના કાંઈ અસર પેદા કરી શક્તી નથી, કારણ કે સરાગ-દષ્ટિ તમને તેની તરફ ખેંચી રાખે છે.

તમારે દવા જેઈતી હોય તો સારામાં સારી લો, બંધે તે ગમે તેટલી કિંમતી કેમ ન હોય, છતાં જો પરેશ ન પાળો તો દવાથી લાભ નહિ થાય, તે જ પ્રમાણે તમે સાધનાના ઔષધનું સેવન કરે પણ તેની સાથે વિચાર

અને આચાર—શુદ્ધિની પરેશ નહિ જાળવો તો આત્મશોધને મટાડવામાં તે ઓપણે કામ નહિ લાગે. સ્વાદ તો અપખ્ય વસ્તુઓમાં હોય છે સમસ્તશ્રીના શેષીને મીઠાચણી ચીંતે શુ સ્વાદિષ્ટ નથી લાગતી? સ્વાદ તો મધુર હોય છે પણ તેનું પરિણામ સારું નથી આવતું.

આશ્ચર્ય તો એ થાય છે કે પ્રાથના આગરે પણ તમે અપખ્ય વસ્તુ ઓની માનસી કરો છો. શેષી વૈભવી પાસે જાય છે અને પોતાને ભાવતી પણ અપખ્ય વસ્તુઓ ખાવાની છૂટ આપવાની વિનંતિ કરે છે પણ કુશળ વૈભવ જ્યાં પણ તેની વિનંતિને માન્ય રાખતો નથી.

શ્રીસતો નરવેતા સોક્રેટિસ, ઇશિર પાસે હમેશાં ઝેરી પ્રાથના કર્યા કરતો કે હે ન્યુ! જાણે કુ માંત્ર કે ન માંત્ર પણ મને એવી વસ્તુ કહી પણ ન આપતો કે જે મને પ્રિય હોવા છતાં માત્ર બકિત કરનારી હોય તથા મારી છુદ્ધિને અશુભ માર્ગે લઈ જનારી હોય. "મતક્ષત કે અમલુ એ બકિતના છેત્ર જાણરની વસ્તુ છે બકિતમાં તો સમર્પણ છે આરાખની સમક્ષ સર્વસ્વ સમર્પણ કરવાનો પરિત્ર ભાવ એ બકિત છે.

એક સતને એક જણે પ્રશ્ન કર્યો કે બકિતની પૂજ્યતા શી છે? તેમણે કહ્યું કે તસ્મિતોને નાશ થઈ જવા એ બકિતની પૂજ્યતા છે બીજા સંબોધમાં તું જાણે ન મમ થઈ જાય અને પ્રભુ તારામાં સમાઈ જાય એ બકિતની અર્થ નીતિ છે હનુમાન બકિત હતો કેમકે તેમણે રામના અરણે પોતાનું સર્વસ્વ સમર્પણ કર્યું હતું તેઓ રામમય હતા. મીરાંતી ત મવતા કે સુખ પોતાની ૧૧ને પણ બુધ્ધારી હતી હતી આપણી ૧૧ને જુદીને જ આપણે તેને આપણા જાણરની સહીએ છીએ ત્યાં સુધી કુપણ રહેશે ત્યાં સુધી દેહબુદ્ધિ ર મે અને આ દેહઆસ તો સાધનમાં જાય છે દેહઆસી બકિત ના. ૬૧ને ૧ પ્રેમ કરે છે તે મને તેનું સ્મરણ કરે પણ તેની દૃષ્ટિ ૬ પ્રેમ ૧ દેહ છે તેના જ્યાં પ્રજ્વળે દેહઆસને મારેજ દેહ છે બકિતના આર પ્રશ્ન છે —

૧ માત્ર બકિત કુ અર્થી પ્રેમને જે બકિત કરવામાં આવે છે તે આ ૧ ન મા ૬ કુ ખના સમર્થમાં બધી જાણથી નિરાશ માનવોને સરભૂરપ પ્રેમ ૧ ન મા ૬

૨ અધ્યાત્મ બકિત આ બીજા પ્રકારની બકિત છે તેમાં બકિત ૧૧ને ૧ ના આશયથી પ્રેમને ઉપસના કરે છે ઉપસનાનું ૧૦૧ અર્થ (૧૧ ૧ ૧ ન અર્થોપબકિત કરવાય છે.

૩ જિજ્ઞાસુભક્તિ આ પ્રકારની ભક્તિમાં, ભક્તતા મનમાં નથી તો હું ખના દાવાનળ, નથી કોઈ વસ્તુના અભાવે કજની પીડા કે નથી તેના મનમાં કોઈ પ્રકારનું પ્રતીક્ષન તેની ઉપાસનાનું એક માત્ર લક્ષ્ય હોય છે ઈશ્વરીય સ્વરૂપનું જ્ઞાન આત્મા અને પરમાત્માના ભેદનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે જ તે ઉપાસના કરે છે.

૪ તત્ત્વભક્તિ આ ભક્તિમાં માનવી પ્રભુમય બનવા ઇચ્છે છે કોઈ પીડાની મુક્તિથી તેને સતોષ થતો નથી, આદીના દુઃકદાઓથી તેના મનની પાસ છુટાતી નથી, ન તો તે માત્ર ઈશ્વરીય સ્વરૂપને જાણીને સતોષ પામે છે તે દહીં, દૂધ કે છાશથી સતોષ પામનારો નથી તે તો માખણનો ચાહક છે તે આત્માને પરમાત્માગય બનાવવા ચાહે છે, એવો ભક્ત સોપાનિક ભક્તિમાં શ્રદ્ધા રાખતો નથી તે નિરૂપાધિક ભક્તિનો આદ્ય હોય છે.

અધ્યાત્મયોગી જ્ઞાનદધનજી તેમનો કવિતામાં સુદર વ્યાખ્યા આપે છે

પ્રીત સગાઈ જગમાં સૌ કરે, પ્રીત સગાઈ ન કોય,

પ્રીત સગાઈ નિરૂપાધિક કરી, સૌપાધિક ધન ખેડ.

અધ્યાત્મના અખર કવિ કહે છે-પ્રીતિ તો દુનિયાના બધા પ્રાણી કરે છે પણ પ્રીતની રીત કોણે જાણી છે? પ્રીતના જે પ્રકાર છે એક સોપાનિક અને બીજો નિરૂપાધિક જે સ્વાર્થથી પ્રેરાયેલી અને જેની પાછળ મોહ રહેલો છે તે સોપાનિક છે તેમાં સ્થાયિત્વ (ટકવાપણું) ઓછું હોય છે. સ્વાર્થના તત્ત્વ વડે બધાયેલી પ્રીતિનું આકુબ્ધ બહુ ઓછું હોય છે તે સામાનિક પ્રીતિ હોય છે અને સસારની વૃદ્ધિને માટે હોય છે નિરૂપાધિક ભક્તિ આત્માથી પરમાત્મા સાથે હોય છે તેમાં સ્વાર્થનું શોધણું નહિ, પવિત્રતાનો પ્રકાશ હોય છે તેમાં છીછરી નદીનો જીણજીણાટ નહિ, પણ સાગરની ગભીરતા હોય છે તે દેહને નહિ, પણ દેહાતીતને ચાહે છે તે રૂપનો પ્રેમ નહિ, પણ રૂપાતીતના સરળતા સૌંદર્યનું પાન કરે છે એટલે તેમાં રિચરતા હોય છે. નિરૂપાધિક ભક્તિ, આપના જ ચાહે છે સ્વાર્થ હશે તો પણ આપશે અને સ્વાર્થ નહિ હોય તો પણ આપશે સોપાનિક ભક્તિની દૃષ્ટિમાં સ્વાર્થનું મહત્ત્વ છે જ્યાં સુધી વ્યર્થ સધાતો રહેશે ત્યાં સુધી તે આપશે પરંતુ સ્વાર્થમાં જરાપણું કાંઈ ખામી આવી કે તે દુઃખન બની જશે.

એક વાર ગાંધીજી સરત જયા તેમની પ્રાર્થના સભામાં હિંદુ મુસ્લિમ -બધાય સામ્રમિત બેઠો બૂંદીને બેઠા થતા હતા જે વિચારોને વ્યક્ત કરવામાં

જેટલો જીવ છે તેટલો જ તે પુરુષ વિરાટ છે તેની સમક્ષ પ્રાણીઓ પોતાના જ મનત વેર પણ જુદી જાત છે વીતરાગ દેવ-અરિહતની સામે વાપ-નકરી સાથે બેસે છે ત્યાં વાપ પોતાની કૂરતા જુદી જાત છે અને તેથી નકરીના હૃદયમાંથી ભય જાગી જાય છે એવી રીતે વિરાટ પુરુષોની સમક્ષ હિન્દુ અને મુસ્લિમ પોતાના સાંપ્રદાયિક ભેદો જુદી જાત તેમાં કંઈ બાંધનું નથી.

ઝાંધીજીના પ્રાર્થના પ્રવચનોમાં હિન્દુ અને મુસ્લિમો વચ્ચેની દિવાલને તોડીને પ્રમત્ત થતો રહેતો તેમાં તેમને ધણે જાણે સફળતા પણ મળતી હતી જેમ સારુ અને સ્વચ્છ દિલ લઈને એક હિન્દુ તેમની પાસે આવ્યો તેવી જ હૃદયની પવિત્રતા લઈએક મુસ્લિમ વહેરા આવતા. વહેરાસમયના હૃદયમાં પણ તે ખૂબ જ ધર કરી ગયા હતા. એક વહેરાજી પ્રાર્થના-પ્રવચન પછી ઝાંધીજી પાસે પહોંચ્યા તેમણે પચાસ રૂપિયા ભેટ આપ્યા અને કહ્યું કે

તમે તો ખરેખર પ્યારખર છો જ્યારે મને તાવ આવ્યો ત્યારે આપણું સમરણ હૃદયમાં થયું મેં મનથી નહીં કહ્યું કે જો તાવ કિતરી જશે તો આવતી થાશે પચાસ રૂપિયા ઝાંધીજીને ભેટ ધરીશ ખરેખર, આપના નામમાં જાડુ છે કામે રાતના જ મારો તાવ કિતરી ગયો એટલે હું આપને ભેટ આપવા આવ્યો છું

ઝાંધીજીએ કહ્યું- જાણીઆ રૂપિયા મારે ન જોઈએ એ તો ઠીક છે કે તમે મને પાઠ ક્યો અને તાવ કિતરી ગયો એટલે રૂપિયા ભેટ ધરા છે પણ જો કદાચ તાવ ન કિતર્યો હોત તો ઝાંધીજીને ગાથો દેવા પણ તૈયાર આ હોત એટલે આવી ભેટ મારે જોઈતી નથી

આ સોપાધિક ભક્તિ છે જ્યાં સુધી સ્વાર્થ સંધાતો રહેશે ત્યાં સુધી તે રહેશે અને સ્વાધ પૂર્ણ થતાં તે પણ અતમ ભઈ જશે ભક્તિનું કળ છે વૃષ્ટાનો નાશ, વાસનાનો ક્ષય અને ઈચ્છાઓની નિવૃત્તિ જો ત્યાં પણ હૃદયમાં સાલસા હોય તો સમજો કે હજુ સાચી ભક્તિએ આપના હૃદયમાં પ્રવેશ ક્યો નથી. ભક્તિ અને સાલસા જન્મે એક જગ્યાએ રહી શકતી નથી કેમકે એક દૂધ છે તો બીજી ઊંચ. ઊંચ અને દૂધ કંઈ એક વાસણમાં રહી શકે!

આપણે માનીએ છીએ કે ભક્તિથી વાસના પૂરી થશે વૃષ્ટા સત્યપથો અને ૧ જ એ સફળ થશે પરંતુ આ તો ભક્તિનું શીર્ષોક્ત છે તમે કમ જ કોના સમ ત્યાં છે ખરી રીત ભક્તિ સાલસા વૃષ્ટા અને ઈચ્છાઓનો નાશ થાય ત્યાં જ છે અપકાર અને પ્રહાર ન ને એક સાથે રહી શકતાં નથી એક અંદર કે બીજાને દગા ત્યાં પડે છે એવી રીતે આસક્તિ બિપદ

ઈચ્છે છે, બ્યારે લક્ષિત ઈશ્વરને ઈચ્છે છે આસક્તિ પ્રભાવ ઈચ્છે છે, અને અનાસક્તિ પ્રભુને ઈચ્છે છે એશ્વર્ય મળ્યું તો શુ થયું ? ઈશ્વર મળવો જોઈએ. પ્રભાવ માટે યાચના નહિ પણ પ્રભુને માટે ઈચ્છા હોવી જોઈએ હનુમાનની લક્ષિતમા સીતાના મુકતાહારને ધ્યાન ન હોય, તેને રામ જોઈએ હરામ નહિ.

એકલી શક્તિથી માનવી શેતાન બને છે, તો એકલી લક્ષિતથી હેવાન બને છે અને એકલું જ્ઞાન ઈન્સાન બનાવે છે પણ ભગવાનમા શક્તિ, લક્ષિત અને જ્ઞાન એ ત્રણે હોવાં જોઈએ એથી જ કહેવામા આવે છે કે તીર્થ કર- દેવોની સ્તુતિથી સાધકને આધ્યાત્મિક બળ મળે છે, મરી ગયેલી બ્રહ્મા સજીવન થાય છે અને ત્યાગ થતા વૈરાગ્યનો પ્રકાશમય આદર્શ આપો સામે તરે છે. પરંતુ સ્તુતિમા હૃદયનો અવાજ હોવો જોઈએ તે સિવાય તો ખાલી હોકારા દેકારા છે કોઈ માણસ ચાર દિવસોનો ભૂખ્યો હોય, પેટમા બડબડાયા બોલતાં હોય, છતાં પોતાની જ્ઞાન બતાવવા ખોટા ઝોડકાર ખાય તો તેથી શુ તેની ભૂખ છુપાવી શકાય છે ? નહિ કદાપિ નહિ, કેમકે ભૂખ્યાના ઝોડકાર અને ધરાયેલના ઝોડકારના પ્રકાર ભુદા હોય છે આવી જ વાત અસહી અને નક્લી લક્ષિતની છે સાચી લક્ષિતની છે સાચી લક્ષિતની તદ્દલીનતા ભુદો હોય છે અને નક્લી લક્ષિતનો તન્મયતાનો દેખાવ ભુદો હોય છે ભાવોનો પ્રવાહ અને ભાવ તેની પાસે કયાથી હોય ?

જો હૃદયની તન્મયતા હોય તો કોઈ પણ સ્થાન, સાધના માટે બાધક નથી થતું એકધાર પબળ કેસરી રણજીતસિંહજી અદર બેઠા જપ કરી રહ્યા હતા તેમના એક મિત્ર અમુહિની બકાર મેરી માળા ફેરવી રહ્યા હતા. ત્યારે રણજીતસિંહજીએ પોતાના સાથીને પૂછ્યું-“ મિત્ર પ્રવાર ! એ તો કહો કે બકાર બેસીને માળા ફેરવવી એ ઉત્તમ કે અદર બેમીને ? ” અમુહિનીને કહ્યું-“ માળા ફેરવવાના એ ઉદ્દેશ હોય છે સદ્ગુણોને ગ્રહણ કરવા અને દુર્ગુણોને છોડવા તમે અદર બેમી સદ્ગુણોને ગ્રહણ કરી રહ્યા છો અને હું બકાર બેસી દુર્ગુણોને કાઢી રહ્યો છું

લક્ષિતનો ઉદ્દેશ છે સદ્ગુણોનું ગ્રહણ એ માટે તો આપણે ઉપાસ્યનું માનસચિત્ર આપણા હૃદયમા રાખીએ છીએ

લક્ષિત અને જ્ઞાન

લક્ષિતથી જ જ્ઞાનની કિમત છે લક્ષિતશૂન્ય જ્ઞાનશૂન્ય જ છે કાગળ ઉપર સરકારની છાપ લાગી છે માટે જ તેનું માન છે અને નોટની કિમત છે તે સિવાય તો તે કાંઈ કાગળ જ છે કાગળની કિમત અને નોટની કિમતમા

ઢેલો મોટો ફેર છે તે તો તમે સારી રીતે જાણો છો. હા તો તેવી જ રીતે જ્ઞાન ઉપર ભક્તિની છાપ લાગે છે ત્યારે જ તેની કિંમત વધે છે. મધ વાસણમાં દૂધ ને ચાખીએ તો તે ખરાબ ચર્ષી જાય. તેવી રીતે ભક્તિભર્યો ચિત્તમાં જ્ઞાન પણ વિકૃત ચર્ષી જાય. ભક્તિ વિનાનું જ્ઞાન પાંગળું છે. જમ સાસરામાં જતાં પતિની વધી મિશ્કત ઉપર પત્નીનો ઠક ચર્ષી જાય. તેવી રીતે ભક્તિભર્યામાં પ્રવેશ કરતાં માનવની સમસ્ત આધ્યાત્મિક શક્તિઓ ઉપર ભક્તનો અધિભાર ચર્ષી જાય છે. સાથે સાથે જેમ સાસરે આવતાં વહુનાં પીયેરનાં નામ જોત વચેરે જતાં રહે છે તેમ ભક્તિયોગમાં પહેંચતાં સકુચિત શુદ્ધિ અને દુર્બોધનાશરી વાસના પણ નાશ પામે છે. રીરડી ભણે ક્ષણી હોય કે વાંછી પરંતુ તેના રસ મીઠો જ હોય છે તેવી રીતે ભક્તિયોગે તે જાતિ, વય કે પરપરાનો હોય તે જનતાને માટે તો અચનીત રહેશે.

માદુરુ

તા. ૨૫-૭-૫૬

જીવનમાં શુદ્ધિમાનીની ચીજ હોય તો એકાગ્રતા છે. જો એમાં અચળી હોય તો આપણી શક્તિને વિચેરી દે છે.

અસિદ્ધ નવલકથાકાર ચાલ્સ ડિકન્સ કહે છે કે જ્ઞાન એક ઉપયોગી નિરાપદ નિશ્ચિત અને પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય મુલ્ય છે.

જો ચિત્તમાં એકાગ્રતા હોય તો ૭ વર્ષનો જુદા પણ ખૂબ ઉત્સાહપૂર્વક કામ કરી જતાવરી.

જો કાર્યમાં તમય ચર્ષી જાય છે એને કાર્યનો બેજા કામતો નથી અને ૭ કાર્યમાં પ્રેમ નથી એ જાતિ અકર્ષક હોય. જાણ્યારે તો તપ્ત લાગે છે.

આપણે સ્વાધ્યાય સબધી વિચાર કરીશું સ્વાધ્યાય, એક અતરતુ. તપ છે બાકી તપના ક્ષેત્રમાં આજનો આપણો સમાજ ખૂબ આગળ છે. બાકી તપની તરફ તે જોટલો આગળ વધ્યો છે, તેના પ્રમાણમાં અબ્ધ તર- તપ પ્રત્યે તેનું લક્ષ્ય તેટલું જ ઓછું ગયું છે

ધણાઓને એ પણ ખબર નહિ હોય કે સ્વાધ્યાય પણ એક તપ છે કેમકે અણુસણુ, વ્રત, ઉપવાસ વગેરેના સબધમાં તમે ધણી વખત સાલજી છે ન્યારે પણ તપની વાત નીકળે છે ત્યારે આપણી નજર સામે ઉપવાસ અને વ્રત આવે છે એટલે જ જૈન સમાજમાં મોટા મોટા તપસ્વીઓ એકા છે શ્રમણવર્ગમાં મોટા તપસ્વીઓ છે તેવી જ રીતે શ્રાવણમાં પણ એવા તપસ્વીઓ પડ્યા છે, જે માત્ર ઉકાળેલા પાણીના આધારે પચાસ કે સાઠ દિવસો સુધી રહી શકે છે, છતાં તેમના ચહેરા ઉપરથી પ્રસન્નતા જતી નથી આજે તમારી સામે એક તપોનિષ્ઠ વ્યક્તિ આવે છે, જેમને આજે છત્રીસમે ઉપવાસ છે

ગમે વર્ષે તેમણે પચાસ ઉપવાસ કર્યા હતા આ વર્ષે પણ તેમની ક્ષમિષ્ટા બાવન ઉપવાસ સુધી પહોંચવાની છે તેમનું આત્મબળ અને તપો- નિષ્ઠા ખરેખર વધાવવા લાયક છે

બહેનો પણ તપસાધનામાં ખૂબ આગળ છે કેટલીકને છઠ્ઠ-છઠ્ઠના વર્ષાતપ ચાલે છે, તે કેટલીકને પાચમે ઉપવાસ છે, કેટલીકને સાતમે છે. કેટલીકને સાતમે છે. જો કે પચુપણુ હજી દૂર છે જૈન શાસનની તપસાધના ખરેખર મહાન છે તેનું કારણ છે જૈન શાસનના અન્તિમ તીર્થંકર ભગ- વાન મહાવીરની કઠોર તપસાધના અને એટલા માટે જ તેમને દીર્ઘ તપસ્વીના

નામે ઓળખવામાં આવે છે. નપ અને ત્વાજની પ્રતિમૃતિ-મગ્ધવાન મહાવીરની ક્ષિત્ર તપસ્યાધનાના પગમે પગમે જૈન સમાજ ચલી રહ્યો છે તેમની તપસ્યાધના સામેસાચ વહનીય છે.

સાધોસાધ એ પણ જુસવાતુ નથી કે મગ્ધવાન મહાવીરે તપની મીઠાસા કરતાં તેના એ બેઠ જનાવ્યા છે એક છે બાક તપ અને મીઠું અભ્યતર નાચ તપની સાધના અભ્યતર તપની પોષક અને ત્વારે જ તે સમાદરણીય બનશે.

તપનું લક્ષ્ય છે મનની સાધના. બાક તપ મનની અદિમુખ વૃત્તિઓને વાળે છે તે અભ્યતર તપ મનને અતમુખતાથી જોડે છે. સ્વાખ્યાય પણ અવરતું તપ છે જે મનને આત્માની સાથે એકતાત કરે છે. મનની એકામતા સ્વાખ્યાયથી તમે જોડથી સાધી શકો છો. તેથી બીજા કેઈ પ્રવૃત્તિથી સાધી શકશો નહિ.

મનની એકામતા માટે માળાને આશરે પણ સેવાય છે. પણ માળા, ક્યાં સુધી મનને પકડી રાખી શકશે? માળાના મણકાની સાથે સાથે તમારા મનના મણકા પણ ફરતા રહે છે. મનની એકામતાને માટે માળા કરતાં સ્વાખ્યાય ઉત્તમ સાધન છે. સ્વાખ્યાયથી બે લાભ છે.

પહેલો લાભ છે મનની એકામતા. કોઈપણ સાહિત્ય તમે વાંચતા હોય પણ ત્યાં સુધી તેમાં ત મગ્ધ નહિ આવે ત્યાં સુધી તેને ખરા રસ આપ માણી નહિ શકો.

સ્વાખ્યાયનો બીજો લાભ છે ચાત્રપ્રાપ્તિ. ત્યારે આપણે સ્વાખ્યાય કરીએ છીએ ત્યારે ત વિચારેલાં રમીએ છીએ. કનરા વર્ષોમાં મહાપુરુષોએ જે ચિંતન અને મનન કર્યું છે જીવન અને જગત સુખથી વિશ્વને જે વિચારસૂત્રો આપ્યા છે તેનાથી આપણે પરિચિત થઈએ છીએ. સ્વાખ્યાય કરીને વર્ષોનાં મનનનું માખણ આપણને આપે છે જે આપણા જીવનના પ્રવાહને નવો ઝોક આપવામાં ઉપયોગી નીવડે છે.

હું માળાને ખરબ નથી માનતો. જપના અભ્યાસ માટે તે પણ આવશ્યક છે જે વહો અક્ષરશાનથી સૂચ્ય છે તેમને માટે તો માળા એક માત્ર સાધન છે. પણ જો અક્ષરશાન અકલિત છે તેમણે તો માળા કરતાં સ્વાખ્યાય તરફ વિશેષ લક્ષ્ય આપ્યું તેઈએ.

આત્મીય સરકૃતિમાં સ્વાખ્યાયનું મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે. ચાન અને

વિજ્ઞાનનો જે પ્રકાશ આપણે પામ્યા છીએ, જેના બળ ઉપર આપણે ગૌરવ-અનુભવીએ છીએ અને કહીએ છીએ કે ‘ભારતની પાસે વિશ્વ માટે સદેશો છે,’ તે જ્ઞાન સ્વાધ્યાય દ્વારા જ પ્રાપ્ત થયેલું છે. જ્ઞાનના દીપકને જલતો-રાખવા માટે તેમા સ્વાધ્યાયનું તેલ પૂરવું પડશે તો જ તે જ્યોતિ કાયમ-રહી શકશે.

જૈન આગમો આજે ઉપલબ્ધ છે. હજારો વર્ષોનો કળતો પ્રવાહ વહી ગયો. ભારતના ઇતિહાસમા મોટા મોટા સામ્રાજ્યો આત્મા, અને કાળના પ્રવાહમા તણાઈ ગયા. પણ આગમો આજે પણ જીવિત છે. તેને જીવિત રાખનારી કેઈ શક્તિ હોય તો તે સ્વાધ્યાય છે. એટલા માટે ભગવાન મહા-વીરે સાધુઓને પોતાની દિનચર્યાનો અર્ધો સમય સ્વાધ્યાયમાં વીતાવવાનો નિર્દેશ કર્યો છે.

પદમ પોરિસી સજ્ઞાયં ધૌય જ્ઞાનં સ્થિયાયહ્ ।

તદ્યાપ મિલ્લાયરિયં પુણે સત્ત્થો સજ્ઞાયં ॥

ઉત્તરાધ્યયન અ ૨૬ ગા ૧૨

સાધક પહેલા પહોરમા સ્વાધ્યાય કરે, બીજામા તેનું ધ્યાન કરે, ત્રીજા પહોરમાં ભિક્ષાચરી માટે જામ અને ચોથા પહોરે ફરીથી સ્વાધ્યાયમા પ્રવૃત્ત થઈ જાય. જોકે કાળના પ્રવાહમા આ વિધાન, તેના મૂળ સ્વરૂપમા જળવાઈ રહ્યું નથી. ભિક્ષાચરીનો સમય, આચર્ય શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીના સમયમા જ બદલાઈ ગયો. “તદ્યાપ મિલ્લાયરિયં” ને આને “કાલે કાલે સમાધરે” નું વિધાન આવી ગયું. છતાં સ્વાધ્યાયની પરંપરા ઓછેવતે અંશે આજ પણ ચાલુ છે.

જે આગમો વિચિન્ન થઈ ગયા, તેનું જે મૂળકારણ જોઈએ તો ત્યાં પણ સ્વાધ્યાયનો અભાવ જ જણાશે. ઇતિહાસ કહે છે કે જાર વર્ષના લાગત દુકાળના વખતમા મુનિઓનો આહાર-વિહાર અવ્યવસ્થિત થઈ ગયા. પરિણામે સ્વાધ્યાયમા ભંગ પડતો ગયો અને આગમો સ્મૃતિ-મનુષ્યમાથી બહાર જતા રહ્યા.

એટલા માટે ભારતીય ઋષિઓએ સ્વાધ્યાયને જીવનનું અમૃત માન્યું છે. જ્યારે શિષ્ય ગુરુની પાસે વિદ્યા મેળવી ઘેર પાછો ફરે છે ત્યારે ગુરુદેવ તેને છેલ્લા આશીર્વાદ વખતે જીવનનો મહામત્ર આપતા કહે છે કે—

સ્વાધ્યાયે મા પ્રમદ્

અર્થાત્ હે વત્સ ! સ્વાધ્યાયમાં જરા પણ પ્રમાદ કરીશ નહિ. કારણ પ્રમાદ સ્વાધ્યાયનો ઊંઘી મોટો દુશ્મન છે.

સ્વાધ્યાય જીવનનું નિર્ધનવન છે તેમાં વિચારો રૂપી કેઈકે પુર્યો મળે છે આચારોનાં મધુર ફળો પણ તેમાં દેખાય છે જેવી રીતે નિર્ધનવનમાં જ્યાં દષ્ટિ જાય છે ત્યાં મનોરમ દર્યો ન જોયે છે તેવી રીતે સ્વાધ્યાયમાં એક પછી એક મનોરમ દર્યો દેખાય છે ક્રાંતિકે જગત્તે મહાપુરુષોની જીવનગાથાનાં રંગીન ચિત્રો તે ક્રાંતિકે જગત્તે તેમના વિચારોની સૌરભ મળે છે.

અમવાન મદ્યવીર સ્વાધ્યાયના કદર સમયકે હતા. તેઓ જોજન ત્યાગી શકતા હતા પણ સ્વાધ્યાય નહિ. એક બે દિવસ નહિ, પણ મહિનાના મહિનાઓ સુધી તેમણે જોજનનો ત્યાગ કર્યો છે પરંતુ સ્વાધ્યાયને એક દિવસ પણ છાડ્યો નથી એક વખત તેમના પ્રગમ સિખ અણુધર ચોતરે પ્રમ કર્યો કે—

પ્ર० સમસાપણ મમ્મે સીયે કિં અણયઈ ?

હ૦ 'સમસાપણ યાણા ઘરણિગ્ગં કસ્મં અણેદ !

અર્થાત્—હે પ્રભુ ! સ્વાધ્યાયથી આત્માને કયો ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે ? ત્યારે અમવાન તેનો ઉત્તર દેતાં કહે છે કે—સ્વાધ્યાયથી આત્મા યાનાવસ્થુપિ કર્મને અપાવે છે.

કારણ કે સ્વાધ્યાય યાનનાં અવરોધક વસ્તુઓ નાશ કરે છે દૂર પા કરવા જઈએ ? સ્વાધ્યાયનું રૂપ એટલું જલ્દી અને સહેલી રીતે મળે છે કે જેટલું શાસ્ત્રી અવાધી શાસ્ત્રી આધી અને પેટ ભરાઈ મધુ એવું તે નથી / થતું કે શાસ્ત્રી બાગે આઓ અને પેટ મહિના પછી ભરાય એવી / રીતે સ્વાધ્યાયનું રૂપ પણ દુરલ / મળે છે આપ સ્વાધ્યાય કરો અને જીજી / રાજે આપને તેનું યાન મળે છે.

બીજી રીતે સ્વાધ્યાય વાણીનું તન છે તે આત્માને મદ્યત્મા અને મ / માન પગમા મા સાથે તેજાની ક્ષી છે એ જરાજર છે કે સ્વાધ્યાય વાણી સ્વર્ગ સમય / ખે છે જ્યાં તેને માત્ર વાણી સુધી / સ્થિતિ રાખવાની મૂલ ન ક / મન પેપ નીમારક પાડે મોક્ષી જગા કે તેનું બાજ માન ન દન કે નુ એ સ્વાધ્યાય નહો એ તે સ્વાધ્યાયનું પહેલું પરમિનું

છે. પાઠ બોલ્યા પછી, તમે તેને સમજવાનો પ્રયત્ન કરો જ્યાં સુધી કાંઈ પણ વસ્તુનો અર્થ સમજવામાં નથી આવતો ત્યાં સુધી, તે રસદાયક બની શકતી નથી, તેમાં આપણું મન ચોટતું નથી તે મન ઉપર એક ભાર જેવી બની રહે છે. આજ આપણા સમાજમાં અર્થહીન મુખપાંચને સ્વાધ્યાયના નામે મહારૂપ આપવામાં આવે છે તે સ્વાધ્યાય નથી પણ ફક્ત દિમાગની કસરત છે.

સ્વાધ્યાયનું અતઃચળ છે રવનું અધ્યયન અને ચિંતન અર્થાત્ જે કાંઈ આપણે શીખીએ તેમાં આપણા જીવનનું પ્રતિબિમ્બ જોતા જઈએ. કોઈપણ શાસ્ત્ર કે સાહિત્યનું વાચન કરો તે પહેલાં તેનું હાર્દ જાણવાનો પ્રયત્ન કરો. તેની સાથે આપણા મનમાં આપણા જીવનનું ચિત્ર પણ દોરાતું જશે. આપણે આપણા મનનું માપ કાઢતા જઈએ કે તે સાહિત્યમાં બતાવેલ આદર્શ આપણામાં આવ્યા છે કે નહિ ? જો ન આવ્યા હોય તો તેમાં બાધક શક્તિઓ કઈ છે ? આપણે તે આદર્શોની તુલનાએ કેટલા પાછળ છીએ અને કયા સુધી પહોંચવાનું છે ? વાચનની સાથે સાથે આ પ્રક્રિયા પણ આપણા માનસમાં ચાલવી જોઈએ આવું ચિંતન, એ જ સાચો સ્વાધ્યાય છે.

અગમમાં સ્વાધ્યાયના પાંચ ભેદ બતાવ્યા છે —

- ૧ વાચના
- ૨ પૃછના
- ૩ ખર્ષટના
- ૪ અનુપ્રેક્ષા
- ૫ ધર્મકથા

૧ વાચના—વાચન તો સ્વાધ્યાયની પહેલી શરત છે વાચનની સાથે ચિંતન પણ હોવું જોઈએ.

૨ પૃછના—વાચનની દરેક લીટી, હેતુ અને પ્રશ્નની સાથે વાચો. વાચનની સાથે જેટલા વધુ પ્રશ્નો તમારા મનમાં લીધા થશે તેટલા જ વધુ રહ્યોતે તમે સમજી શકશો. પ્રશ્ન, ચિંતનની કમોટી છે પ્રશ્ન સમાધાન માગે છે એટલે સ્વાધ્યાય-સમયે એ પ્રશ્નો તમે નોંધી ગળો પછી, ટાઈ અનુભવી અને હિંદુ ઉત્તરવાની પામે તેનું સમાધાન મેળવવાની કોશિશ કરો.

શ્રોતાઓ તેને બહુ જલદીથી સમજી શકશે દરેક વાર્તાનું એક ધ્યેય હોય છે કે કોઈ એક સત્યનો પરિચય આપવો વાર્તા એ માધ્યમ છે, એટલે લક્ષ્ય પર ન પહોંચતા માત્ર વાર્તામાં જ આનંદ માનવો એ પણ બરાબર નથી.

આગમમાં પણ વેદો સ્વાધ્યાયના બેદો દૂર કરવા માટે તમારી સામે મૂક્યા છે હવે સ્વાધ્યાય માટે જરૂરી વાતો તરફ તમારું ધ્યાન ખેંચુ છું તે આ પ્રમાણે છે

૧ એકાગ્રતા—સ્વાધ્યાયના સમયે આપણું ધ્યાન શાંતિ કે અથવા શબ્દો અને તેના અર્થો તરફ હોવું જોઈએ જે મનમાં અસ્થિરતા હશે તે આપણે માત્ર તેના શબ્દો બોલતા રહીશું, પણ તેના અર્થ આપણા સમજવામાં નહિ આવે એટલે સ્વાધ્યાય વખતે મનને ખીજ બધી બાબતોથી દૂર કરી, તેમાં જ પરોવવું જોઈએ, તે માટે મનને ચલિત કરે તેવા પ્રસાધનોથી બચવું જોઈએ સ્વાધ્યાય માટે સ્થાનની પસંદગી કરતી વખતે પણ એ વાત લક્ષમાં રાખવી જોઈએ કે ત્યાં મનને ચચળ બનાવે તેવું વાતાવરણ કે ચિત્ર ન હોય

૨ નિયમિતતા—સ્વાધ્યાય માટે ખીજ જરૂરી વસ્તુ છે નિયમિતતા. ચાર દિવસ વાચ્યું અને બે દિવસ નહિ આ રીત સ્વાધ્યાયમાં વિક્ષેપ કરે છે ધણી લોકો આર બે થરા હોય છે મોટા અથવા લઘુને બેસે છે ચાર પાના વાચે અને પછી ચાર મહિના સુધી તેને અડે પણ નહિ ! પરિણામે, સ્વાધ્યાયનો રસ ઊડી જાય છે

૩. વિષયોપરતિ—સ્વાધ્યાયની ત્રીજી જરૂરિયાત છે વિષયોપરતિ. સ્વાધ્યાય માટે પુસ્તકોની પસંદગી કરતા બહુ જ સાવધાની રાખવી જરૂરી છે ચેપી રાગોથી બચવા માટે તમે જેટલા પ્રયત્નો કરો છો તેટલા જ મનની વાસનાને હિતજનનારા કથરા સાહિત્યથી બચવા માટે પ્રયત્ન કરવા જરૂરી છે સાહિત્યને નામે અ જે એના પુસ્તકો બકાર પડે છે કે તેને સાહિત્ય કહેવું એ સાહિત્યનું અપમાન કરવા જેવું છે

સાહિત્યનો અર્થ છે—જેમાં સર્વનું હિત સમાયેલું હોય, પણ જેના વાચનથી તમારું અહિત થાય તેને ખીજી ગમે તે કહો, પણ સાહિત્ય તો ન જ કહેવાય

સાહિત્યનું લક્ષ્ય છે મનને વાસનામાંથી ઉપાસનામાં લઈ જવાનું, અસત્ય-માયો સત્ય તરફ દોરવાનું અને અધિકારમાંથી પ્રકાશને શોધવાનું

વાસનાના રંગે રંગાયેલું સાહિત્ય આપણને સન્માર્ગે લઈ જઈ શકે

નરિ. કારણ કેજકનુ હાલ વાસનાના રંગમાં રૂનેશું છે ત્યાં ઘિપનની કાન્યા વાસનાને બાકાવે છે યેજકટોય કહે છે-ગદુ સાદિત એથી પણ વધારે બમ કર છે કેમકે એર સરીરને આર છે પણ ગદુ સાદિત તો સદા તિને આરી નાખે છે

એની જ રીતે પુસ્તકની પચડીમાં ખુશ્વા અને કામ લેવું નેષ્ટિ. સાંપ્રત્તિક વૃત્તિઓ મનમાં રાખીને ને જીગતા સાદિતને નેષ્ટિ. તે વે જાણજને ખરાબીના પટારા જેવું લાગશે. અમુક પુસ્તક સમજ છે કે અમુક મિથ્યા છે તેનો એકદમ નિષ્ક્રમ કરવો એ અવિવેક હતાંવે છે વસ્તવમાં સમજ અને મિથ્યાત્વ દષ્ટિમાં સમાવેશાં છે આ દેવર્ધિગણિ હામામમજી, શી નદી મુજમાં આ સ્થાને રજૂ કરતાં કહે છે-

સમ્પદિદિશ્વસ સમ્મ સુવાદ । મિષ્ઠાદિદિશ્વસ મિષ્ઠા સુવાદ ।

સમજ દષ્ટિ રાખનારને આરે મિથ્યા સાચો પણ સમજ છે અને મિથ્યાદષ્ટિ રાખનારને આરે સમજ સાચા પણ મિથ્યા બને છે મતક્ષમ કે અમુક સમ્રાજ્ય સિવાયનું બીજું સાદિત મિથ્યા છે એવી વિચારણી સકી-જુ તા તમને મહાપુરોના તત્ત્વજિતનથી વચિત રાખશે.

ખુશ્વા અને અને સ્વસ્થ મિતે તમે સ્વાધ્યાયના ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરો. તેની સાથે તમારા જીવનની કિતાબ પણ વાંચો તો સ્વાધ્યાય તમારો દષ્ટિને નવો માત્ર દર્શાવશે અને જીવનમાં પ્રકાશની નવી રેખા મળશે.

માહુચા

તા. ૨૦-૮-૫૬

આજના પ્રવચનનું મથાળુ એ કહે છે કે હું તમારી સામે પ્રાર્થના અંગે કંઈક કહું પણ પ્રાર્થના અંગે શું કહેવાય ? પ્રાર્થના પોતે જ આત્માનું સંગીત છે આત્માને પગમાત્માનો પ્રકાશ દેનાર પ્રાર્થના છે એક પ્રશ્ન એ આવે છે કે પ્રાર્થનાનું જીવનમાં શું સ્થાન છે ? જેમ માછલી માટે પાણીનું મહત્વ છે તેટલું જ અને તેવું જ જીવનમાં પ્રાર્થનાનું સ્થાન છે. માછલીનું જીવન જ પાણી છે પાણીમાં જ એ જન્મ લે છે અને પાણીમાં જ એ મરે છે માછલીને એમ કહેવામાં આવે કે હું તને દૂધના તળાવમાં મૂકી આવું પાણીનું તો એની સામે મૂલ્ય જ શું છે ? શક્તિ અને ક્રિમત બન્ને દષ્ટિએ પાણી કરતા દૂધમાં વિશિષ્ટતા છે પણ તમારા આ પ્રયોજનભર્યા આકર્ષણમાં એ ફસાશે નહીં એ તો કહેશે કે તમારા દૂધના તળાવ કરના મારું પાણીનું તળાવ શ્રેષ્ઠ છે તેમ જતાય એના પર બળપ્રયોગ કરશે! તો એ પાણીથી જુદા અતાની સાથે જ પોતાના પ્રાણ અર્પી દેશે પાણીમાં શું આનંદ છે ? એ બળજબુ હોય તો જઈને માછલીને પૂછો એનો આનંદ આપણે બાણી શકતા નથી.

બસ, તેવી જ રીતે પ્રાર્થનાનો આનંદ ભક્ત-હૃદય જ બાણી શકે છે માછલીના જીવનમાં પાણીનું જે સ્થાન છે, તેવું જ સ્થાન ભક્તના હૃદયમાં પ્રાર્થનાનું છે શરીર માટે કસરત જરૂરી છે કસરતથી શરીરને નવ-સ્ફુર્તિ (તાજગી) મળે છે એથી શરીરમાંના ખરાબ તત્ત્વો પરસેવારૂપે બહાર નીકળી જાય છે અને એમનું સ્થાન આરોગ્ય દેનાર તત્ત્વો લઈ લે છે તેમ પ્રાર્થના પણ એક આધ્યાત્મિક કસરત છે શારીરિક કસરત શરીરની ચરબી ઘટાડી સ્વસ્થ રચતો સચાર કરે છે, તો પ્રાર્થના આપણા જીવનમાંની જુરાઈ જોને દૂર કરી સ્વસ્થ સુદર વિચારોનો જીવનમાં સચાર કરે છે

શરીર માટે ભોજનનું જરૂરિયાન છે. આત્મા માટે પ્રાથનાનું તેવું જરૂરિયાન છે. ભોજન-ખોરાક વિના આપણું શરીર ઝાઝા દિવસ ટકી શકે નહીં. તે જાણી પ્રાર્થના વિના ક્યાં સુધી ટકી શકશી? ભોજનમાં એક જાતની તેજ છે એક તાકાત છે. એક દિવસ ખજાનો ખાઈ ન મળે તો ગુલામની જેમ હસતું મોં પણ કમખાઈ જશે. તેમ પ્રાથના આત્માનો ખોરાક છે. શરીરને એનો ખોરાક નહીં મળે તો તે દુર્બળ બની જશે. તો આત્માને પણ તેનો ખોરાક નહીં મળે તો શું એ નિર્બળ નહીં બની જાય? આજનો માનવી શરીરને ખોરાક દેવા માટે ખાઠ-ખાઠ કસાક અવિરત શ્રમ કરે છે. પણ આત્માના ખોરાકને એ વિસરી ગયો છે.

પ્રાર્થના જાગે એક વખત ગાંધીજીએ કહ્યું હતું કે મારા છાત્ર ખાવા કરતાં પ્રાર્થના કરેલાં ગણી ઉપયોગી છે. ખાવાનું ભણે છૂટી જાય પણ પ્રાર્થના છૂટવી ન જોઈએ અને પ્રાર્થના જો છૂટી જાય તો મનુષ્યને હલ્લમાં એવું કુખ થવું જોઈએ. પ્રાર્થના કરવી રહી જાય તો મહાત્માજીને કુખ થતું હતું પણ તમને પણ શું કુખ થાય છે? ઘેર ચઢ્યા મોટી બને અને તમને ચઢ્યા લીધા વગર ૪ બોલિસે જવું પડે તો કુખ થશે. ૬૫ કેમ ન થાય? જરૂર તમને ચઢ્યા વિના બોલિસે જવું કુખપ્ર જનશે અને એ જાહેર બામતીજીને તો હસવાતો પણ સાંભળતી પડશે. એક દિવસ ચઢ્યા છૂટવાથી તમને જોટલું કુખ થાય છે. પ્રભુ પ્રાર્થના છૂટી જવાથી તેટલું કુખ શું થાય છે ખરું?

તમે પાન લેવા માટે જાનવાણાની દુકાને ગયા એને તમે બે આવી આપી. એક આવાનું પાન લીધું અને મોંમાં મૂકી ચાવી બસા. પણ એ પાનના રચાઈમાં પેસેલા બાણ રહેતો. એક આતો લેવાનું બૂલી ગયા. ઘેર આવતા જ તમને એક આતો ચાલ આપ્યો અને તેથી તમને કુખ થઈ. ૬૫. તો આતો બૂલી જવાથી તમારા મનમાં કુખ થાય છે તેમ એક દિવસ પ્રભુ-પ્રાર્થના બૂલી ગયા તો શું એવું કુખ થાય છે? ત્યાં તો તમારા હિમાજમાં પ્રભુ-પ્રાર્થના કરતાં પણ પેલા એક આત્માની ક્રિયાત નથી જાય. ૬૬. પરંતુ સતના હલ્લમાં પ્રભુ બિરાજેલા છે તે એને કદી બૂલી શકે ખરો? સત એક દિવસ ખાવાનું છોડી શકે છે. આરે એક દિવસ જ શા માટે તપસ્વી તો મકિના અને બે-બે મકિના સુધી ભોજનને બોલી દે છે. પણ તમને ભજનને બોલી નહીં શરીર કરતાં આત્માનું મધ્ય વધારે છે તો એ

નિર્વિવાદ સિદ્ધ થઈ જાય છે કે બોજન કરતા ભજનનું મૂલ્ય પણ વધુ છે, કારણ કે પહેલા ભજન છે અને પછી બોજન છે.

ગાંધીજીને પ્રાર્થના અંગે એક બીજી મદસ્તપૂર્ણ વાત કહી છે એમણે બતાવ્યું છે કે “હું સસાગ્રમા વ્યભિચારી થતા બન્યો છું તો તે રામનામનો જ પ્રતાપ છે વાનરમેનાઓ રાવણને માર્યો, હનુમાને પર્વત બચાડી લીધો, સીતાનું સતીત્વ રખોપાયું અને ભરત ચૌદ વર્ષ પર્વત પ્રાણુ ધારણ કરી શક્યો. એ બંધાનું કારણ એ જ હતું કે એમના મુખેથી ‘રામ’ શબ્દ જ નીકળતો હતો મારો પામે પણ મમ શબ્દ ન હોત હું અગ્નિને બાંધેન કહેતા થોડા ન હોત બ્યારે-બ્યારે મુજ પર સદેહ આવ્યા છે, મે રામનું નામ લીધું અને હું બચી ગયો છું તથા અનેક સદેહ વખતે તો રામ નામે જ મારું રક્ષણ કર્યું છે.”

હા, તો ગાંધીજી પરમ આત્મિક હતા એમના મનના ખૂણે ખૂણામાં હિંદુ સમૃત્તિ રમતી હતી તેથી જ પ્રત્યેક સમય એમની જીભ ઉપર રામ ધિરાજતા હતા એટલા માટે જ પ્રભુ-પ્રાર્થનામાં એમને દૃઢ વિશ્વાસ હતો. પ્રતિદિન સંખ્યાટાણે પ્રાર્થના યોગની હતી અને પછી તેઓ પ્રવચન કરતા હતા.

પ્રાર્થના એ કોઈ અધ વિશ્વાસ નથી નવા ચીજે દોડતારાઓ માટે પ્રાર્થના એક વહેમ અને ઢોંગ માત્ર બની ગઈ છે તેથી બ્યારે પણ નવી પેઢી સામે પ્રાર્થનાનો અથ આવે છે સારે તેઓ વહેમ બતાવી એની મશકરી કરે છે, પરંતુ જરા અદર દીડાને બુઝો, જેને અન્તર્દર્શન થયા છે, તેને આત્મા ઉપર વિશ્વાસ છે, પણ જેને આત્મા ઉપર વિશ્વાસ નથી, એને પરમાત્મા ઉપર શો વિશ્વાસ હશે વારુ ? એના માટે ધર્મ, કર્મ, આત્મા અને ધર્માત્મા બધું જ વહેમ માત્ર જ બની જશે પરંતુ જેને આત્મા ઉપર વિશ્વાસ રાખ્યો છે, એકાત્મી શાત ક્ષણેમાં જેણે આત્માનું સંગીત શ્રવણ કર્યું છે, એના માટે આત્માનું સંગીત-પ્રાર્થના-એટલી જ સત્ય છે જેટલું કે હરણુ-હરણુ, ખાણુ અને પીણુ.

પ્રાર્થના તો સતજીવનનું અમૃત છે પ્રભુ-પ્રાર્થના એવી જ રીતે વગર દગાની વસ્તુ છે જેણે કે અમૃત સ્વપ્નમાં પ્રાઈ દેવે પ્રસન્ન થઈને તમને અમૃતનો ઘડો લીધો અને પેલા દેનાર પર તમને વિશ્વાસ છે, વળી અમૃત ઉપર પણ વિશ્વાસ છે તો તમે એને સપ્રસન્ન બની પીજશો અમૃત જે કે વગર દગાની વસ્તુ છે, પરંતુ દેનારની જૂરી જાવનાથી અથવા પીવાના

પરિમાણની માહિતીના અભાવે એ પણ કદીક નુકસાન પહોંચાડી શકે છે પરંતુ પ્રભુપ્રાર્થના તો એ અમૃત છે ન્યા-નેર્મા દર્શાવ્યાજની સજ્જનના કદી દેખાશે જ નહીં

પ્રાર્થના કહેવાની નહીં કરવાની વસ્તુ છે એનો જ્ઞાનદ સંદેશમાં વ્યક્ત કરી સમજાવેલો નથી. જ્ઞાનદનો મધુર અનુભવ તો એ જ હલને માર્ગ શકે છે જે પ્રાર્થનાના સંગીતથી રચાયેલો છે

સંખ્યાવેળાએ ગામ બાસ ચરીને ધર ભણી પાછી ફરે ત્યારે એનું વાહરું માની રાહે ઉત્સુકતાપૂર્વક દાર ભણી નગર નાખે છે પેતાની જાનનીતે જાંઝલે આવવી જોઈએ આરંભ પહેલે જીજ્ઞાસુ-જીજ્ઞાસુ નામના લાગે છે અને હાર્-જ્ઞાનદ વ્યક્ત કરે છે પણ દોરણ વચ્ચે એ હજુ બધાંયે છે માલિક જ્ઞાન એ દોરણના બંધનમાંથી મુક્ત કરે છે ત્યારની એની પ્રેમ વિહવળતા તમે કહો જુઓ તો ખરા ! પૂરા વેગથી એ માતા તરફ દોડે છે અને જ્ઞાન એ સ્તન-પાન કરે છે તે વખતનો એનો દુઃખપાનનો પરમ જ્ઞાનદ શુ પાસે જોએ જોવાળ-ભરવાડ માણી સકશે ખરે ? ના નહીં પેલા સ્તનને પણ વેટશે જ્ઞાનદ નહીં આવે કે ન્યાંથી પેલા વાહરું મારે અમૃતધારા વહી રહી છે એ પરમ જ્ઞાનદ મારે તો પેલા વાહરુંના હલને જ પૂછે હા તો તેવી જ રીતે પ્રાર્થનાનો જ્ઞાનદ ન તો સંદેશમાં અજાણ તેમ છે તેમ ન એ પ્રાર્થનાના કોઈ પુસ્તકમાં છે કે ન એ એના સંગીતમાં જ છે એની અનુભૂતિ તો હતા કોઈ ભક્ત હલ જ કરી શકે છે

હા એક વાત પણ છે મીઠાઈ તો જ્ઞાનદ સ્વ કોઈ લઈ શકે છે પરંતુ પુસ્તકનો જ્ઞાનદ હતા સિદ્ધિતો અને રસિકો જ લઈ શકે છે તેમ પ્રાર્થનાનો જ્ઞાનદ પણ હતા પ્રાર્થના કરનારાઓ જ લઈ શકે છે બીજા તો માત્ર દર્શક જ રહી જાય છે જ્ઞાનદની સહેજે એમના હલને સ્પર્શી શકવી નથી તેમ ન સંદેશ દ્વારા કહેવાયેલું વક્તવ્ય પણ એમને જા જ્ઞાનદની અનુભૂતિ કરાવી શકે છે

એટલા ન મારે વિચિત્રા અનેક ધર્મમાં પ્રાર્થનાને મહત્ત્વ અપાતું છે જો કે સિદ્ધાન્તોમાં ધર્મ ધર્મ વચ્ચે ધણો મતભેદ પ્રવલ છે જ્યાં પ્રભુ-પ્રાર્થના સંબંધે તો સ્વચ્છ જાણ ધર્મોમાં એક મત રજો છે કિંતુ ધર્મ તો પ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ દર્શાવતાં કહે છે “ રામ સે સધિક રામ કર જામા અથો રામ કરનાં પણ રામ નામમાં વધુ સંકલિત છે મુસ્લિમ ધર્મ અને કિંતુ ધર્મ વચ્ચે ન કે કોઈ ખીણ જોડેલો તથાવત છે અને વિશ્વકુલ વિખરેલ વિદ્યાના

પથિક છે, તેમ છતાં પણ પ્રભુ-પ્રાર્થના અંગે એમનામાં એકમત જોવા મળશે.

એમની નમાજ પણ એક પ્રકારની પ્રાર્થના જ છે જે કે એમની બાપા ફારસી છે, ઉપરાંત એના ઉપર મુસ્લિમ સંસ્કૃતિનો પ્રભાવ છે, તો પણ શબ્દ અને શૈલી-બોદને એક બાબુ રાખી તમે એમા જીડા જીતરશે; તો ત્યાં પણ તમને ઈશ્વર પ્રત્યે જિજ્ઞાસાનો અનુરાગ જ દેખાશે.

ખ્રિસ્તી ધર્મ કે જોનો વધુ પડતો વિકાસ પશ્ચિમના દેશોમાં થયો છે, તેમા પણ પ્રાર્થનાને સ્થાન અપાયું જ છે તમે જોતા હશો કે રવિવારના દિવસે ઇસુ ખ્રિસ્તને માનનાર બાળક દેવળમાં સાત-શબ્દકીન પ્રાર્થનામાં તલ્લીન બિભેલુ દેખાશે જૈન દર્શન જો કે આત્મામાં જ પરમાત્માની સત્તા સ્વીકારીને ચાલે છે, ઈશ્વરને સૃષ્ટિના નિર્માતા રૂપે જો સ્વીકાર કરતા નથી છતાંય કતી નહીં પણ પ્રેરણા દેનારને રૂપે જૈન દર્શને ઈશ્વરની ઉપાસના કરી છે અને તેથી જ ચોવીસી સ્તવન અને સ્તવન-સ્તુતિ રૂપે અરિક ત તથા સિદ્ધ ભગવાનની પ્રાર્થના માટે એ વિધાન કરે છે.

અત્યાર સુધી આપણે જીવન અને ધર્મના વિવિધ ક્ષેત્રોમાં પ્રાર્થનાના પ્રસાર વિષે વિચાર કર્યો હવે આપણે એ વિચારીશું કે પ્રાર્થના શું છે અને એ શા માટે કરવી જોઈએ ?

પ્રાર્થના શું છે ?

પ્રાર્થનાનું બીજું નામ છે અહંકારરહિત પ્રવર્તન અર્થાત્ અસત્યથી સત્ય ભણી જવા માટે નિરહંકારી પ્રવર્તન કરવો એ પ્રાર્થના છે. પ્રાર્થના અર્થ કરાવતું પરિમાણનું, સ્ફૂર્તિ અને બળ છે. પ્રાર્થનામાં પ્રવર્તનવાદ અને દૈવવાદનો સમન્વય છે. દૈવવાદમાં પુરુષાર્થને સ્થાન નથી એટલે તે પામળો છે, જ્યારે બીજા બાજુ પ્રવર્તનવાદમાં પુરુષાર્થનું તેજ છે છતાં નિરહંકાર વૃત્તિ રહેતી નથી એટલે ત્યાં ગર્વ આવી જાય છે એટલે બન્ને અહંભુ કરી સકાય નહીં. પરંતુ બન્નેને છોડી પણ સકાય તેમ નથી, પુરુષાર્થના દૈવવાદ (ભાગ્યવાદ)ના અભાવે જીવો સકતો નથી તો પુરુષાર્થના અભાવમાં તે જડ બની જશે. જીવનની ગાડી પ્રવર્તનવાદ અને ભાગ્યવાદના પાટા ઉપર જ દોડશે મનુષ્ય દૈવવાદ ભાગ્યવાદમાં એક નમ્રતા છે જે આપણને વિનયશીલ બનાવે છે. પ્રવર્તનવાદમાં પરાક્રમ છે જે આપણને ગર્વ દે છે અને પ્રાર્થના બન્નેને જોડવાનો એક સેતુ-પૂલ છે.

પ્રાર્થનાથી થતા લાભ

હવે પ્રાર્થનાથી થતા લાભો વિશે વિચારીએ. પીપળ નાની ઢોલ છે એનું મૂલ્ય પશુ જણુ અમ્મ છે પરંતુ એ નાની પીપળને ખરગમાં ચોસાં પ્રથર સાથે ફૂટરીયા તોએનો ગુણુ પશુ બાંધી જરો અને સાથે-સાથે એનું મૂલ્ય પશુ વધી જરી. તેવી જ રીતે પ્રભુપ્રાર્થનાનો સબ્બ જો આપણા આત્મામાં રમે છે પ્રાર્થનાના સુખધુર સંગીતજ્વાલિની જેનું હૃદયમંદિર ગુણુ હૃદય હિ તે સબ્બનું રટણુ આત્માની પવિત્રતામાં અભિવ્યક્તિ કરે છે જેવી રીતે ધમણી અગ્નિ પરની ચાખને દૂર કરી એને વધુ પ્રવીણ કરે છે તેવી જ રીતે પ્રભુમંદરણુ જીવનના અગ્નિ અને મોહની રાખને દૂર કરી એની અમકમાં સો મણી વૃદ્ધિ કરે છે.

ધરમાં ચતના અધારુ ઢોલ ત્યારે જિહ્વાની રમઝટ ચાલુ થઈ જાય છે સૂનારની જિભ કચમ કરી નાખે છે તમે એનાથી મુક્તિ પામવા ચાહે છો અને એક નાનો એવો દીવડો ચેતાવીને ધરમાં મૂકી દો છો તો જ્યાં જિહ્વા દેણુ જાણે ક્યાં જ નાસી જરી. એવી જ રીતે જ્યાં સુધી મહાનો દીવડો જીવનમાં પ્રકાશવત્ જનતો નથી ત્યાં સુધી ક્યાંની દોટદોટ (રમઝટ) ચાલુ રહેશે અને તે તમારા મનની શાંતિને કચમ કરવા રહેશે. તેથી તમે મનના ખૂણામાં પશુ પ્રભુના નામનો દીવડો ચેતાવી દો છો તો ક્યાં જ નાસવા રહી જિહ્વા નાસી જ જરી.

વમ્સાનુ બીજ જો કે રાઈના દાણા કરતાં પશુ નાનું ઢોલ છે પશુ તે અમ્મ બી / ઉપર માટી એકડી થઈ જાય છે અને બે પાણીનું સિંચન મળે છે તો એ જ નાનું બીજ એક કિસ્સે વિશાળ વડ-વૃક્ષનું રૂપ ધારણુ કરી શકે છે તેવી જ રીતે પ્રભુના નામનું બીજ જે તમારી હૃદય-શુભિમાં વાળ્યું છે અને એના ઉપર નિરહકારરૂપી માટી નાખી પ્રેમરૂપી પાણીથી એનું સિંચન કરો છો તો વમ્સાનુ જીવનમાં એક દિવસે ખરખર ઉપરિષ્કતા પ્રગટરી તમારા મનમાં રમ-રમમાં ઉપરિષ્કાનો શાંત શુભ પ્રકાશ પ્રગટરી જરી. તમે પોતે તમારામાં એક વિસિષ્ટ બંધાતિનું દહન કરશો. રૂપની જાળા છાંડી સાફ જાવામાં કહુ તો તમે પોતે ઉપરિષ્કા જની જશો. કું તો તમે સર્વેમાં ઉપરિષ્કા પગાળશે જોશુ છું જો કે આજે જામે એ સદ્ગુણે ઢોલ પરનું અંતુ અસ્તિત્વ તમારામાં જરૂર છે / હવે હકત જરૂર છે એને જાગ્રત કરવાની.

તે જેવી રીતે અપર ઢાઈ જાવાને તમે શીખો છો ત્યારે એના સબ્બો

ગોખી-ગોખીને પણ તમે એક દિવસ એ ભાષા ઉપર સારો એવો કાબૂ મેળવી લો છો તેવી જ રીતે પ્રશુસ્ત્રમણ કરતા-કરતાં તમે તમારામાં છુપા-યેલી એ ઈશ્વરીય ન્યોતિને જગવી શકશો એક કવિએ કહ્યું છે .

આતમ પરમાતમ પદ પાવે,

જો પરમાતમસે લયકો લગાવે, સુનકે શબ્દ કીટ મૂંગીકો,

નિજ તન મન કી સુઘ વિસરાવે ।

દેસદૂ પ્રગટ ધ્યાન કી મહિમા,

સો હી કીટ મૂંગી હુઈ આવે ॥

આધ્યાત્મિક કવિ આનંદધનજી કહે છે એમને જૈન સંસારમાં યોગી આનંદધનજીના નામથી પણ ઓળખે છે એમણે સમાજ અને સપ્રદાયની રૂઢી પર પરાઓને તોડી એકાન્ત વનમાં સાધના કરી હતી એમણે કેટલાય વર્ષો આત્મ-સાધના પાછળ વોતાવ્યા હતા તેથી જ એમના પદોમાં સાધનાનો રસ નીચોવાઈ આવે છે અને સાધક આત્માભિમુખ બની જાય છે તેઓ ફરમાવે છે કે સાધક અગર સાચી અને ખરી તત્ત્વમયતાપૂર્વક પરમાત્માની સાથે ભળી જાય છે તો એક દિવસ તે પોતે જ પરમાત્મ-દશા પ્રાપ્ત કરી લે છે કેટલાક દર્શનો એ તથ્ય માનવા ઈન્કાર કરે છે કે કોઈપણ આત્મા પરમાત્મા ધરાની ક્ષમતા-સામર્થ્ય રાખતો નથી, લહેને તે આડે તેટલા મતો ઉપવાસાદિ અનુષ્ઠાન કરે ન્યારે જૈન દર્શન પ્રમાણે તો ભકતમાં ભગવાન અનંતાની ક્ષમતા છે. આત્મા જ પરમાત્મા છે એવો દિવ્ય સંદેશ એણે વિશ્વને આપ્યો છે

જૈન દર્શનની એ જ વાતમાં સૂર પૂરાવતા આધ્યાત્મિક કવિ આનંદ-ધનજી કહે છે

આતમ પરમાતમ પદ પાવે, જો પરમાતમસે લય કો લગાવે

‘લખ્યા સો પરમાળ્યા’ તો નાદ આ સ્વરોમાં સંભળાય છે કવિ એના માટે સુદર રૂપક આપે છે ભગરીના શરીરમાં ન્યારે ગરમી પેદા થાય છે ત્યારે એ બીની માટીથી પોતાનું ઘર બનાવે છે અને સાથે જ એક કીટક-કીડો લાવી એની સામે ભૂ-નો શબ્દ ગૂંજવે છે અને એ ભગરીના શબ્દથી પેસો પેટ ઘસીને ચાલનાર કીડો ૧૭ દિવસમાં આકાશમાં જડતી ભગરી બની જાય છે આ શબ્દચકિતનો પ્રભાવ છે

આ એક કવિએ પ્રસિદ્ધ કરેલી કહેવત છે પણ એમાં એક સૈદ્ધાંતિક ભેદ એ આવે છે કે એક એકન્દ્રિય જીવ ચતુરેન્દ્રિય કેવી રીતે બની શકે ?

સાચું તો એ છે કે લગભરો જ્યારે ઈર્ષા થઈ છે ત્યારે ઈર્ષાની સુરક્ષા મારે
જાને એમના ખોરાક મારે એ ઠીકી લઈ આવે છે આમ સત્તર દિવસ મુખી
ઈર્ષાને સેવા માટે ઇશુ ક્રીડી જાય છે એમથી લગભરો નીકળે છે અને ઈર્ષા
જાય છે પણ જાણી કવિ યોગી જ્ઞાનદાસજીએ કઈ દષ્ટિએ આ રૂપક કહ્યું
છે તે જાણે સમજી શકાય તેમ નથી તો પણ કવિજ્ઞો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય તો
પ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ બતાવવાનો છે કે પ્રાર્થના વડે આત્મા પરમાત્મા જતી થઈ
છે ઈર્ષાના મમનથી જેમ માખણ મેળવાય છે તેમ પ્રભુ નામના મમનથી
આત્મા ઈશ્વરીય જ્યોતિ મેળવે છે

પ્રભુ નામ તો મેલ છે જે પાપના પ્રખર તાપને ઘાંત કરે છે જે
માસના પ્રખર તાપમાં જ્યારે ધરતી અને આકાશ તપવા લાગે છે સૂર્ય
જ્યારે જ્ઞાનના યોગા વરસાવી રહ્યો હોય તો ત્યારે આરસ પાવરના મહેલો
પણ તપી જાય છે ત્યારે માનવ હૃદય ઠંડક માગતું હોય છે આપણી જન્મમાં
જ્યારે સ્વામવશી વાણી ઈશ્વરાય છે અને રમણીય વરસાદ પડે છે ત્યારે
તાપ રહે છે પૃથ્વી પણ ઘાંત બને છે તેમ આકાશ પણ ઘાંત બને છે
જ્યારે ને ઈશ્વર આપતા મહેલો પણ હવે તો જમવા લાગે છે. બસ, આવી
જ રક્તિ પ્રભુના નામમાં પણ છે જ્યારે મનમાં કપાલની જ્વાળા જલી
રહી હોય છે વાસનાનાં તેજાન જાળાં હોય છે તે વેળાએ પ્રભુ નામ મેલ
કામ કરે છે અને કપાલોની જ્વાળા ઘાંત બને છે વાસનાનાં તેજાન રમી
જાય છે

સાચે જ પ્રભુ નામ જ્ઞાતિ મન મારે પ્રજ્ઞાત મેલ છે જ્ઞાતિ સ્વર
માટે વહાણ પણ છે લોકત માટે તે ટેલો જ ડિંક છે જેમણે કે કુળતા
વહાણમાંના માણસો મારે નાની એવી નીકા જ્યારે ચારે બાજુ અસીમ જલ-
સિંધુ પાણી જ પાણી) કેળાય અને કિનારો શોધતી આંખો સહેરોની સાથે
જાણાઈને પાછી ફરે અને જીવન-સાથી વહાણ પણ દબો દેવા લાગે છે
તેવા સમયે જ્યારે એક નાની એવી નીકા પણ મળી જાય તો એથી મનુષ્યને
એટલી પ્રસન્નતા થઈ કે જાણે કુળતા આવે પાણી આંખો, તેવી જ રીતે
સત્તરના અસીમ સાગરમાં કુખ અને જ્ઞાતિની ઠીકી અગ્નિમાં જ્યારે
તમારો આત્મા યોગ્ય ખાતો હોય ત્યારે તમે પ્રભુ નામની નીકામાં સવાર થઈ
જશો તો એ તમને કિનારે પહોંચાડશે-પાર ઉતારશે.

શબ્દ-રાશ્ત્રિ

પ્રાર્થનાના કાળમાં કિનારો તો ત્યાં તમને શબ્દ-રાશ્ત્રિ મારી

તત્ત્વ કામ કરતું દેખાશે શબ્દમા પણ ઘણી મોટી શક્તિ છે-તાકાત છે. ફેટલાક શબ્દો એવા છે જે સલાળતા જ તમારા મનમાં પ્રસન્નતા સચાગિત થશે ફેટલાક શબ્દો એવા છે જે હૃદયની પ્રસન્નતાને હરી લે છે તમે કાંઈને ધેર ગયા. જોજો ખૂબ એકની સાથે તમને દૂધ પાચુ દૂધ પણ જેવું-તેવું નહીં, સ્વાદિષ્ટ હતું જદામ કેસરવાળું હતું તમે ખૂબ આનંદથી જો પ્યાલા મળગટાવી ગયા પણ દૂધ પીને જેવા તમે જહાર નીકળ્યા ત્યારે જ દોડતો-હોડતો તમારો મિત્ર આવી જાય છે કંઈ જલસાતા અવાજે એ તમને કહે છે “ અરે, તમે જે દૂધ પીધું એમા તો થોડુંક ઝેર લાગેલું હતું ” બસ, થઈ રહ્યું એર શબ્દ કાન સાથે અચકાતા જ તમારા મનમા ઉછળીફૂદ મચી જાય છે કયા તમે દૂધનો સ્વાદ લઈ આનંદથી નીકળી રહ્યા હતા અને હવે તો તમારા મનની બધી પ્રસન્નતા છૂમતર થઈ ગઈ આ શબ્દની જ તો શક્તિ છે

એક માતા અહીં બેઠી છે શાત મનથી એ પ્રભુ પ્રાર્થનામા લીન છે. અચાનક કાંઈએ આવી એને કહ્યું કે તમારું બાળક કુવામા પડી ગયું બસ આટલું સાલજતા જ એ માતાના દિલમા તોફાન જાગી જાહેશે સર્વ પ્રસન્નતા ગૂમ થઈ જશે પ્રભુ પ્રાર્થનાના શબ્દો હોહો પર જ રહી જશે અને એ રડી પડશે “ અરે, મારો બેટો ક્યા ગયો ” એક શબ્દ જ એના મનની સારીયે. શાંતિનો ભગ કરી દીધો ખીજ જ કાણે ખીજે કાંઈ આવી એને કહે છે કે કુવામા જે બાળક પડ્યું હતું એ તમારું નહિ પણ કાંઈ હરિજનનું હતું આ સાલજતા જ એના મનની વ્યથાજતા સમાપ્ત થઈ જશે એનું મન શાત બનશે એક શબ્દ એની શાંતિ હરી લીધી, બ્યારે ખીજ શબ્દ એને પાછી વાળી દીધી

રામ શબ્દ પદર કરોડ હિંદુઓ માટે પ્રિય છે શ્રીકૃષ્ણ અને જુહનું નામ લેતા જ હારતવાસીઓના મનમા શ્રદ્ધા જાગી જાહેશે લગવાન મહાવીરનું નામ લાગેા જૈનેના હૃદયોને હલાવી દે છે પરંતુ મુસ્લિમ ધર્મમા વિશ્વાસ ધરાવનાર માટે આ શબ્દોની કાંઈ જ કિમત નથી એમની સામે અલ્લાહ અથવા પેગમ્બર-મોહમ્મદને યદ કરેા તો તેઓ શ્રદ્ધા સાથે નમી પડશે. તેવી જ રીતે ઈસુને માનવના કરોડો ખ્રિસ્તીઓ ઈસુનું નામ સાલજતા જ તરંગિત બની જશે આ બધું શું છે ? કહેવું જ બોધેા કે શબ્દની શક્તિ છે

સમ્બંધ હસાવી પણ શકે છે અને રોવડારી પણ શકે છે. કાંઈકે તમારી સ્તુતિઓને એ સમ્બંધ કલા તો તમારુ મોં ગુલાબનું ફૂલની જેમ ખીલી શકેશે પણ કાંઈ અપમાનકારી સમ્બંધ કહેશે કે જેમાં તમારા પ્રત્યે વિરસધર અને ઘણા કરી છે તો તેથી તમારી મુખપ્રકૃતિ ચળીર નથી જશે.

રજુ મેઘનમાં ન્યારે યુદ્ધની ભેરીઓ વૂછા જોડે છે ત્યારે વીના મનમાં વીરનાની આવના બની જોડે છે ભેરી વાંછતોમાં પણ એક સમ્બંધ જ તે કામ કરી રહ્યો છે વાછતોમાં પણ ભેદ દેખ છે સમના પ્રસંગે પણ સરસા ધ્રુવો વિ વાછતો વગાડાય છે એ વપના હૃદયમાં કાંઈકે કાંઈકે કાંઈકે કાંઈકે વિદાય છે છે ત્યારે પણ વાછત નથી છે આ જ ને પ્રકારમાં કાંઈકે ભેદ જણાય છે. હા ધણે મોટો વધવત દેખાય છે પહેલા પ્રસંગે વગાડવા વાછતોને ધ્વનિ તમારા હૃદયમાં આવડ કરી દેશે ન્યારે ખીલા પણ પ્રસંગે ધ્વનિ તમારામાં મનખીની પ્રચારાવશે. તમારા ખિસ્સામાંથી એક રોકો રૂપિયો પડી જશે તો એનો રજુકારો તમારા હૃદયમાં ચલી સ્વી શ્વેતી કરશે, ન્યારે વરસાદની પ્રથમ રમઝ અને તોફાનમાં પડેલમાંની કાંઈકે કાંઈકે જીત સુખિ જત થશે અને ત્યારે જે સમ્બંધ તમને સમજાશે એમાં તમને મધુરતા નથી લાગે નેટથી તમે પેલા રૂપિયાના રજુકારમાં અનુભવી હતી.

સંગીનમાં પણ એક સમ્બંધકૃતિ રહેલી છે કુશળ સંગીતજ વીજના તાર ઉપર ન્યારે સુરીશા અવાજમાં તાન વહેલી થશે છે ત્યારે જોવાનતેના હૃદયે ટાલી જોડે છે સંગીનમાં હૃદયને આકર્ષિત કરવાની ધણી મોટી તાકાત સંક્રિત છે તેથી જ એને જીવતો જાડુ કહેવાય છે અખુલુસને સંગીતકાર ન્યારે મેલ રાગનો આશ્રય કરતો ત્યારે વાદ્યોમાંથી જાંટા વરસી જતા અપરતના પ્રસિદ્ધ સંગીતજ તાનસેનની વાત તો અખ્યાત છે એવું કહેવાય છે કે તેણે અને વાદ્યો સુકત એલચાપેલા હીરચની દારમાળા સ તવી ન્યારે એ હીરચ-રાગની તાન છેડતો ત્યારે પેલા એલચાપેલા હીરચ જમી જતા.

એમે સંગીત હૃદયની ખીલને દલકાત બનાવી દે છે પણ એમાં આશ્વ જેવું કાંઈકે નથી. સંગીત વડે કુર પશુઓની ક્રિસક રૂપિમાં પણ પરિવર્તન આણી શકાય છે તો માનવ હૃદય એથી કરોનિત નથી જાય એમાં તે શુ આશ્વ છે વાશ! અને પશ્ચિમના દેશોમાં તો સંગીત વડે કેટલાક રોગો પણ મટાડવામાં આવે છે.

ઈટાલી દેશનો વાત છે તેરમા શીકામાં ત્યાં એક વિચિત્ર રોગ દેખાયો હતો એને નાચ-રોમ કહેવા હતા સરીર ઉપર ન્યારે એ રોગનું આક્રમણ

થતુ ત્યારે સુતેલો આદમી પણ મધમાખીના ડખની પીડા અનુભવતો અને પછી તરત ઊડીને બહાર આવી નાચવા લાગતો. આવા કટલાક રોગીઓને તો વસ્ત્રોનું પણ લાન રહેતું નહોતું કેટલાક લોકો તો બહાર આવી વસ્ત્રો ફેંકી દેતા અને અસ્લીલ શબ્દો બકવા લાગતા અને જ્યારે વધુ પડતી બેચેની જણાય કે ગામડી કુકરની જેમ ગદા સ્થાનોમાં આબોહવા લાગતા પણ આશ્ચર્યની વાત તો એ હતી કે ઇટાલીના ડોક્ટરો પાસે આ રોગ માટે કોઈ દવા નહોતી-કોઈ ઈલાજ નહોતો. સૌ હેરાન હતા એમને રોગનું મૂળ જ સમજાયા આવતું નહીં તો પછી એનો ઉપચાર તો શે શોધી શકાય? ત્રીસ-વર્ષ સુધી આ રોજ ચાલતો રહ્યો એક વખત ડોક્ટર ફાર્ડિના-સ પાસે એક ફેસ આબ્યો તે વખતે તેઓ વીણા-વાદન કરી રહ્યા હતા સંગીતનો મધુર ધ્વનિ પેલા આવનાર રોગીના કાનોમાં પડ્યો. એની આશ્ચર્યજનક અસર એના શરીર પર થઈ ધીમે ધીમે મધમાખીના ડખ જેવી પીડા ઓછી થવા લાગી અને એનો બેચેનીભર્યો નાચ પણ ઓછો થવા લાગ્યો. થોડીક ક્ષણોમાં તો એ તદ્દન સ્વસ્થ બની ગયો. ત્યાર પછી તો ડોક્ટરે કેટલાય રોગીઓ ઉપર સંગીતનો પ્રયોગ કર્યો અને એમાં એમને સફળતા મળી એમની આ સફળતા સારાથે ઇટાલીમાં સ્તુતિ-પાત્ર બની અન્ય ડોક્ટરોએ પણ સંગીતના પ્રયોગ કર્યો અને તેઓ પણ એમાં આશ્ચર્યજનક સફળ થયા પછી તો સંગીત જ એ નાચરોગનો ઉપચાર-ઔષધ બની ગયું. આવી જ રીતે એ નાચ-રોગ ઉપર કાબૂ મેળવી શકાયો.

સંગીતની સ્વર-લહેરોથી હૃદય આનંદ અનુભવે છે, પ્રાર્થનામાં શબ્દ અને સંગીતનો જ સુમેળ છે પરંતુ પ્રાર્થનાની જન્મભૂમિ કંઈ નહીં, હૃદય છે કંઈ વડે ફક્ત સંગીતના સ્વરો ફૂટે છે પણ એમાં હૃદયને ડોલાવી દેનાર શક્તિ તો ત્યારે પેદા થાય છે કે જ્યારે એની સાથે હૃદય એકતાર-એકયોગ બની જાય પ્રાર્થના પરથી હૃદય જ્યારે ઊડી જાય છે ત્યારે તે નિઃપ્રાણ બની જાય છે અને મનુષ્ય-શરીરમાંથી હૃદય જ નીકળી જાય તો પછી શું બાકી રહેશે? એની જીવન-યાત્રા બે ડગલાં પણ આગળ વધી શકશે નહીં.

પ્રાર્થનાના ક્ષેત્રમાં પગની આવશ્યકતા નથી કારણ કે કેટલાક લોકો [૫૭] મનુષ્યો પણ આત્મા-કલ્યાણ સાધી ગયા છે પ્રાર્થના માટે હાથ પણ કોઈ જરૂરી નથી. પ્રાર્થનાના ક્ષેત્રમાં જીવનની પણ જરૂરત નથી મૂળો માનવી પણ આત્મ-સાધનાના ક્ષેત્રમાં આગળ વધી શકે છે પ્રાર્થનાના ક્ષેત્રમાં આખોની પણ અનિવાર્યતા નથી હારતના ભક્ત ડ્રિ સરદાસ પોતાની પાસે આપેલો.

પ્રકાસ ન હોવા છતાં પણ બહિતના હોને અમર થઈ ગયા છે એ હેતુમાં તો હક્ત નાનું એવું દિલ નોંઠીએ હૃદય અમર પ્રેમથી પરિપૂર્ણ છે અને તમે એક શબ્દ પણ બોલશો તો તે પ્રકાસની રેખા બની જશે.

સમયને સજીવ બનાવવા માટે તમે પ્રાર્થના જરૂર કરો. સમય તપ્ત કરવા માટે નહીં. કેટલોક વખતે માણસ એવું વિચારે છે કે ચાસો અત્યારે ફરસદ છે પ્રાર્થના કરી લઈએ. એ સાચું છે કે તમે કામવાળા હો પણ પ્રાપ્તિના પણ કોઈ કામની વસ્તુ નથી શું ? તમે શું એના માટે નમ્રો સમય વીતાવો છો ? કોઈ અતિથિને જેમ સહેલ હજી આપી શકતું નથી તેવી જ રીતે પ્રાર્થનામાં ફરસદનો વખત પણ આપી શકાય નહીં. તમારા હૃદયમાં પ્રાર્થના પ્રત્યે મધુરતા પેદા થવી નોંઠીએ પ્રાપ્તિના પ્રત્યેક શબ્દથી હૃદયમાં આનંદ સિસરાયવો નોંઠીએ પ્રાર્થનાના પથમાં મળેને નોંડી રહેું નોંઠીએ. એમાં જો મળે ન જોયું તો એ પ્રાર્થના દબ-પ્રાપ્તિ ગણાશે જેનું જીવનમાં કોઈ મૂલ્ય નથી.

બોજન અને સમજ બન્નેનો સંબંધ જીવન સાથે છે કેમકે જો જાતે સ્વાદ જીવ જ લઈ શકે છે અને સમજની મધુરતા પણ જીવથી જ મેળવી શકાય છે. પરંતુ હક્ત જીવ ન તો પૂરો બોજનનો આનંદ લઈ શકે છે તેમ ન સમજનો રસ. જ્યાં સુધી એમાં મળેના સંબંધ નહીં થાય ત્યાં સુધી આનંદ અનુભવાયો નથી કારણ કે એનો સંબંધ જીવ અને મનની સાથે છે. તેવી જ રીતે પ્રાર્થના પણ જીવ અને મનથી થવી નોંઠીએ એ જીવ અને જીવના જુદા-જુદા ભાગ જામ તો ચાલી નહીં રથને પહેંચી શકતી નથી. તેવી જ રીતે મન અને વચન બંને અમર જુદા-જુદા રહે છે તો પ્રાપ્તિના હજી દિવાર બની શકતી નથી. એની સાક્ષતા તો મન અને વચન બંનેના સમન્વયમાં વસે છે.

હક્ત નામ એવા અગ્રથી એક બ્યક્તિનો ભૂતપૂર્વ ઇતિહાસ જાણે સારો તરી આવે છે. માતાનું નામ લેતાં જ મમતા કરુણા અને સેવાનુ મિત્ર સામે આવી જાય છે. કસાઈનું નામ લેતાં જ છરી ચાકુ અને લોહીનીની ઘાતનું દસ મમત્રીનીભાયું દસ નજર સામે આવો બેસુ થઈ તપ છે તેવી જ રીતે સત્નું નામ લેવામાં આવશે તો એની અદિસા દ્વા સમાનુ મિત્ર સાક્ષર બની આવશે. અને વીતરાજ દેવાનું નામ લેવાથી વીતરાજતા આવી જાય છે. વીતરાજ દેવની આધ્યાત્મિક શક્તિઓ એમની પવિત્રતા અનંત યતન વગેરે જામા. આપણી સ્થિતિમાં આવી તપ છે. વીતરાજપણુ થરાવતુ એક માનસ-મિત્ર જેવું બેઝાઈ આવે છે.

ભગવાન મહાવીરનું નામ લેતા જ એમના જીવનનો સમગ્ર ઇતિહાસ ચમકી જાય છે એમની બાર બાર વર્ષ સુધીનો કઠોર સાધના અનુકૂળ અને પ્રતિફળ ઉપસર્ગ અને પરિપોષણ વગેરે પણ એમનું અડિગ વ્યક્તિત્વ નજર સમક્ષ આવી અકાઈ જાય છે એ વિરાટ વ્યક્તિત્વ આપણા જીવનની દુર્બળતાઓને સખળતામાં પલટાવે છે મુસ્કેલીઓથી ભરેલી ધડાઓમાં જ્યારે આપણે સાદસ અને ધૈર્ય હારી બેસીએ છીએ, ત્યારે ભવિષ્ય દ્રક્ત અધકાર-મય જ દેખાય છે જીવનનો એ અધારી રાતમાં એમનું પ્રકાશવત જીવન આપણી સામે પ્રકાશના કિરણો પાથરી જાય છે એ પ્રકાશપુન્ધ્રી આપણે પ્રેરણા મેળવતા રહીએ, વાવાઝોડ અને તોફાનો વચ્ચે હલતાપૂર્વક પગલું ભરતા થઈએ એ જ પ્રાર્થનાનો ઉદ્દેશ છે.

આજે પણ ઘણા લોકો પ્રાર્થના કેરે છે પરંતુ તેઓ કહેતા હોય છે કે અમને પ્રાર્થનાનો આનંદ આવતો નથી માળાના મણકા ગણતું અને પ્રાર્થના કરતા વર્ષો વીતી ગયા પણ પ્રાર્થનાનો આનંદ મળ્યો નહીં પણ એનું ય કંઈક કારણ હશે એ કહેવું ખોટું જ ઠરશે કે એનો આનંદ પર-લોકમાં મળશે એ તો એના જેવું થયું કે રોટલા અહીં ખાવા અને ભૂખ મટશે પરલોકમાં રોટલા ખાધા પણ ભૂખ શમી નહીં એમ કહેનાર માટે કહેવું પડશે કે તમે રોટલા ખાધા જ નથી અથવા તો ખાવાની રીત જાણી નથી તેવી રીતે પ્રાર્થનાનો આનંદ આવતો નથી તો સમજવું જોઈએ કે તમે કા તો પ્રાર્થના કરી નથી અથવા તો પ્રાર્થનાની રીત જ જાણી નથી.

પ્રાર્થનાનો ઉદ્દેશ્ય

એક વિચારકે કહ્યું છે કે પ્રાર્થના-મંદિરમાં પરમાત્મભાવ સિવાય અન્ય કોઈ વસ્તુ માગવી એ ભૂલ છે ઇશ્વર પાસેથી તે ઐશ્વર્ય શું માગવું ? માગવું જ હોય તો ઇશ્વરત્વ માગો વીતરાગના આગણે પહોંચીને પણ મનમાં જો રાગની ઈચ્છા રહી ગઈ તો તમે વીતરાગ-મંદિરમાં પ્રવેશ કરવાના સામ્યા અધિકારી જ નથી કેટલાક લેખિકાએ પ્રાર્થનાને લાભ રૂપવતનું રૂપ આપી દીધું છે તેઓ વિચારે છે જીવનમાં ચાહે તેટલા પાપ થાય પણ સંખ્યા વખતે પ્રભુ પાસે ક્ષમા માગી લ્યો એટલે બસ જાણુ માફ પ્રભુ તો અત્યંત કરુણાશીલ છે એના હૃદયમાં ભક્તો પ્રત્યે અસીમ સ્નેહ-સાગર વહે છે. એટલે તે તમને ક્ષમા કરો દેશે પાપ કરીને એના રૂબથી બચવાની પ્રાર્થના કરવી એના જેવું છે કે કલકતા મેલમાં બેસી પ્રભુને પ્રાર્થના કરી કે ભગવાન મને મદ્રાસ પહોંચાડી દે અરે ભાઈ, મદ્રાસ જવું

હવે તો ક્ષણિક મેલમાં બેઠોજ રા મટેઈ તેમ પાપના ફળથી બચવું હોય તે પાપથી બચો. એક ઉદ્ધૃત સાથે કમ્પેર છે કે યદિ રવાદત કરના હોયો માદત સે યથો। ક્યોઈક માદત બીર રવાદત હોનો સાથ નહીં રહ સક્તી અથોઈ ઈન્દ્રિય કરતી હોય તે આદતથી બચો કારણ કે આદત બને ઈન્દ્રિય બન્ને સાથે રહી સક્તા નથી.

સ્વાયંભુવિને લઈને કરવામાં આવેલી પ્રાર્થના પ્રાથના કહેવાતી નથી. બીજા વિશ્વયુદ્ધમાં જન્મની ભેળા દેવળમાં જઈ ઈશ્વરને પ્રાર્થના કરતા કે "ઈશ્વારિ સમાપ્ત થઈ જાઓ" ત્યારે આ બાદ ઈશ્વારમાં અસ્તિત્વે દેવળમાં જઈ પ્રાર્થના કરતા કે અમરન અમર્ય દુરમન જન્મનીને સમાપ્ત કરી દે. હવે તમેજ બતાવો ઈશ્વર કોનો પક્ષ લે? અરેઅર પ્રાથનાની બધી રીત જ સુલભરેલી છે કે તો આવી રીત-રસમને લાંચ જ કહીશ. પ્રાર્થનામાં તમે નમ્રારા પાપેલી આલોચના કરે. આલોચનાપ્રધન પ્રાથના સુદર કહી શકાય. એક કવિએ કહ્યું છે કે

પરનિદા મનસુ મુણી મારુ હલ્લ હરખ્યો અપારે
મુણી જોના મુણ નથી કીધાં કીધાં મેં આલ હલારે નામ,
વીર પ્રભુ હવે તારે

નિજ સ્વાશેં તન મન ધન કીધુ પરમારથ નથી અપારે
કુખી જોનાની કરણા ન કીધી કીધાં મેં કહ્યું અપારે નામ
વીર પ્રભુ હવે તારે

જે પ્રાર્થનામાં પોતાના બહાર મનને બેસીને મૂકી દેવામાં આવે તે જ ખરી પ્રાથના એ સાથે જ પ્રાથના દરમ્યાન અપસ્ત્રી દષ્ટિ ભૌતિક દુઃખાઓ તરફ જતી ભોઈએ નહીં તેમ જ આપણે આંતરિક મોહાક દુઃખ મારે પ્રભુ સામે કાચ ટેકવા ભોઈએ. પરંતુ એમના જીવનનો ઉત્કલ્પન ઇતિહાસ ભેઈ એમના જીવનનાં પ્રકાશકરણો મેળવતાં શીખવું ભોઈએ એ જ પ્રાથનાનો સાચો ઉદ્દેશ ॥

પ્રાર્થના કરવાની રીત

દરેક વસ્તુને પોતાની એક રીત હોય છે અને એ રીતે કરવાથી જ એમાં સુરક્ષિ આવે છે. સામાન્યતઃ તે જ હોય છે પરંતુ રીતની ભિન્નતાને

લીધે વસ્તુમા ધણો મોટો ફેર આવી જાય છે લોટ [આટો] અને મેદો અને એક જ વસ્તુ છે અને એક જ વસ્તુના અને છે, પણ જનાવટની રીતમા ફેર પડવાથી એમાથી બનતી વસ્તુઓમા ધણો ફેર પડી જાય છે સવત્સરીના પારણ્યા વખતે તમે શિરો અને રાજ પીધા હશે બન્નેમા એક જ જાતની સામગ્રી રહે છે પણ એ જનાવટાની રીતમા ભિન્નતા હોય છે એટલે બન્નેના સ્વાદમા અને સમ્માનમા પણ ભિન્નતા આવે છે

તમે લગ્ન, વિવાહાદિ પણ વિધિવત્ જ કરો છો એની પાછળ કેટલા રીત-રિવાજો છે પણ જો કાંઈપણ જાતની વિધિ વિના શ્વસુર-ગૃહે (સાસરે) જઈ કન્યાને ઉપાડી લાવે તો તમે એને શું કહેશો ? જો કે લગ્નનો ઉદ્દેશ્ય પણ આ જ છે, બીજાની કન્યાને વહુ બનાવી પોતાને ઘેર લઈ આવવી, પણ વગર વિધિએ આમ લઈ આવવી તે રાવણુની રીત કહેવાય

પાણીનો સ્વભાવ તો હુબાડવાનો છે પણ જો તરવાની રીત આવડતી હોય તો તેમાથી પણ પાર પહોચી શકાય છે નદી-કિનારે બેભેલો એક માનવી સામા કાઠે જવા ઇચ્છતો હતો નદીનો પ્રવાહ વેગીયો હતો પાણી પણ બહુ હતું એણે પામે બેભેલા એક બીજા સજ્જન પાસે સામા કાઠે જવા અંગે સલાહ માગી પેલા સજ્જને કહ્યું 'હવે વડે તમે પાર પહોચી શકો છો' પેલો માણસ વિચારવા લાગ્યો 'હવે તો ધણી કું કાઈ રહી છે મારા મો અને પેટમા પણ ધણી હવા ભરી છે એટલે સામે પાર પહોચતાં શી વાર લાગશે ?' આમ વિચારી એ તો એકદમ નદીમા ફેરી પડ્યો પણ સામે પાર પહોચવાને બદલે એ તો વચ્ચે જ ડૂબવા લાગ્યો કાઠે બેભેલા અન્ય લોકોએ એને ધણી મુસ્કેલીએ બહાર કાઢી ઉગારી લીધો સામે પાર પહોચવાની સલાહ દેનારા પેલા સજ્જન પણ ત્યાં આવી પહોચ્યા સામે કાઠે જવા ઇચ્છતો માણસ એને જોઈને બળો લેડ્યો કહેવા લાગ્યો 'ડૂબી મરવાનો સારો ઉપાય તમે મને બતાવ્યો ! એ તો ઠીક થયું કે આ લોકોએ મને ઉગારી લીધો, નહીં તર તો હું અત્યારે વ્યર્થધામ પહોચી ગયો હોત' પેલા સજ્જને જવાબ વાળ્યો 'ભાઈ, આટલા ઉંડળો નહીં મેં તો તમને સાચી રીત બતાવી હતી મથકમા હવા ભરી છે અને એના સહારે તમે સામે પાર તરી શકશો પણ તમે તો રીત જ બાણી નહીં'

હા, તો તેવી જ રીતે પ્રાર્થના ડગવાની પણ રીત હોય છે તમે એ રીતે જ ડરશો તો જ તેમા મધુરતા આવશે અને જો ફક્ત દશ-પદર મિનિટ

પાક એમી જ્યાં તે એમ તમા, મન પણ પરાવારી નહીં તેમ એમાં
ત મયતા પણ આવશે નહીં તે પછી એની પ્રાપ્તિ કરવાથી તમને શા
આનંદ થશે વારુ ? શબ્દ તે સ્થિતિ સરીકે છે અને ભાવ એ એનો
આત્મા ॥ આત્મા-શબ્દ દેહનું શુ મૂલ્ય હોઈ શકે ? જે દેહમાંથી અમર
વિદ્યમાન થઈ ચૂક્યો છે એ સરી ને તમે જાહે તે શો સમયે આબૂપણેથી
સમર્થ જવા છતાં ॥ તેમાં તેજ આવી શકે છે ? નહીં તેની જ રીતે
પ્રાપ્તિના ત હ સ્વર અને ક્ષય એ બંધાં એના દેહ છે પણ એમાં અમર
ભાવ નથી તે તે અર્થશૂન્ય છે એમાં ચેતન નહીં આવે.

એટલે પ્રાર્થના પણ અનુક્રમ પ્રકારે કરવી જોઈએ

પ્રાપ્તિ કરવાની રીત એક પ્રાચીન કવિએ બહુ જ મનઃશીલમાં
જન્યા છે કે -

જમુ પનિહારી કુભ ન વિસરે નત્રી વૃત્ત નિધાન,
પદ્મક ન વિસરે પદ્મજી પિંછિ બણી ચક્રી ન વિસરે રે ભાન
ધરમ જિનેશ્વર મુજ હિમડે વસો પ્યારા પ્રાણ સમાન.

કવિ વિનયમદ્વજ કહે છે એમના આ કાવ્યમાં આધ્યાત્મિક રસ ભરેલો
છે લીલીએ-લીલીએ જતરને દલિત કરતો જાડુ ભર્યો છે તેઓ પ્રાર્થના
કરવાની રીત જનાવે છે આ ? પણ નાના જાત્યાઓમાં આ રીત કામમ છે
માન્યો હ ? હ જઈ પાછી ભરી ભાવે છે પરંતુ આપણા સંદેશની અને
આસ કરીને મુશ્કેલી માતાઓ તે પુણ્યશાળી ॥ તેઓ તે આ વ્રતથી
હ ? છે જામગમાં રહેલી માતાઓ આ ? પણ જમુ જ કામ પેતે જ કરે
છે બહીએ દળજા દજે છે એટલે એમને ઘેર ઘોઘટરા જમુ ઓછ પહોંચે
છે કા જ કે એમના સરીરને કસરત મળે છે સ્વાસ્થ્ય પણ સાર રહે છે.

મુમર્ષ માનવી ન સંદેશમાં દૂર-દૂરથી પાળી આવવાનું તે હું કું છે
પણ જ્વની સાથે જ રોગાએ પણ ધર પડ્યા છે ગરીબ-ગરીબ ઘોઘટરા
જ કમલ સર્જને એકા છે અને વા દ ? એ કહે નહીં પણ દ તરો રક્ષિત
તમા નથી તપ છે તમે નારાજ ન થશો કું કાંઈ ઘોઘટરાની ટીકા કરતો
તમા નું ત્યા થી પુણ્ય ઉપરથી વિશ્વાસ નહોતો છે ત્યારથી જ સંદેશમાં
રોગાએ નવ રસા હ થો છે

ત્ય ત જામગની માતાઓ સવારે હવા ઉપર પાળી ભરવા તપ છે
ત્યારે એમના સિરે એક નહીં જમુ બે-બે થાડા હેલ છે સાથે-સાથે તેઓ

પોતાની સહેલીઓ સાથે હાથવિનોદ પણ કરતી જતી હોય છે પણ એમનું ધ્યાન ક્યા હોય છે, એ તમને ખબર છે ? હાથ-વિનોદમાં નહીં પણ શિરે રહેલા પેલા જળ-સગેલા ઘડા તરફ અને પેલી નટ-કન્યા જેવું નૃત્ય જોવા હજારો માણસો એકઠા થયા છે તે જાન્યે જોવા જોડી વચ્ચે લોહ-તાર બાધી એના ઉપર ચાલે છે, નૃત્ય કરે છે લોકો તાળાઓ પાડે છે. હજારો માણસોની નજર એના તરફ હોય છે પણ એની દૃષ્ટિ ક્યા હોય છે, શું લોકો તરફ ? ના, એ તો ફક્ત જુએ છે પેલા તારને જેના ઉપર એને નૃત્ય કરવું છે એની તન્મયતા પેલા તારમાં જ પરોવાયેલી હોય છે જેમ પાણી લાવનાર માતાની તન્મયતા શિરે રહેલા ઘડા તરફ હોય છે તેમ સાધકની તન્મયતા પ્રાર્થનાના સ્વરોમાં હોય છે

પ્રાર્થના કરતા-કરતા એવી તન્મયતા આવી જતી જોઈએ કે એમાં મન ને પ્રાણ બન્ને એકરૂપ બની જાય ફક્તની મુગ્ધ સારી હોય છે પણ ફક્ત જ્યારે એકદમ નજીક હોય તેમ એની ખૂંચ ખાસ આનંદપ્રદ હોય છે. તેવી જ રીતે જીવ આત્માની નજીક હોય ત્યારે જ પ્રાર્થનામાં માધુર્ય આવી શકે છે હૃદયના ધ્વજ જેમ ગૂંજી જાય તે જ સાચી પ્રાર્થના છે ફક્ત દાત અને હોઈ વચ્ચે થતી પ્રાર્થના એ નકલી પ્રાર્થના છે એમાં તન્મયતા આવતી નથી નકલી વસ્તુથી દુનિયાને રાજ કરી શકાય છે પણ આત્મા એનાથી કદી આનંદ પામી શકતો નથી નકલી હાર પહેરીને બહાર નીકળે, દુનિયા એ હારની અમક-દમકથી અજાણ જાય અને એ અજાણમાં દુનિયા એને કદાચ કરોડપતિ પણ કહી ખેસે પણ એનો આત્મા શું કહેશે ? શું એ પણ પોતાને કરોડાધિપતિ માનવા તૈયાર થશે ?

હા, તો જે પ્રાર્થનામાં તન્મયતા નથી, એના વડે તમે આસપાસ જોભેલાઓના દિલમાં છાપ કદાચ પાડી શકશો પણ એની છાપ આત્મા ઉપર તો પડશે જ નહીં જ્યાં સુધી તમે પોતાને એમાં ભૂલી ન જાઓ ત્યાં સુધી એનો લાભો પણ લઈ શકશો નહીં

એક ફકીર એક શહેરમાં આઠા મારી રહ્યો હતો અચાનક એના પગમાં એક તીણી ખીલી બોકાઈ ગઈ આ પણ નાગરિકતાનું પાપ છે જ્યાં સુધી નગરવાસીઓમાં નાગરિકપણાએ સાચી રીતે પ્રવેશ કર્યો નથી ત્યાં આવી ખીનાઓ ગેજ બનતી જ રહેતી હતો કદી કોઈ કેળાની છાલથી લપસી પડે છે ત્યારે જ તો કોઈના પગનું લાડકું ભાગે છે અથવા તો કોઈને ડમરમાં

અચિંતે આવે છે રસ્તે ચાલતા હદી કાઢના પગમાં ખીલી વાગે છે તે કાઢને જાણીદાર પત્રાવતી કહી ખૂચે ॥ અને તેથી પગ ભેંસી-ભેંસાયુ નતે છે રાદદારી તોળા પોદારી જામ છે ક્યારેક વળી રસ્તે ચાલતા કાઢનો પગ પૂક અથવા ગળાકા ઉપર પડે છે અને ગદો ચર્ચિત્ત્વ ત્યારે એનું મન તિરસ્કાર વગસાવે છે આ જાણી અસ્વસ્થ નગરિકપણાની વાત છે રહેરખો રહી નાચકિપણાની ઉપેક્ષા કર્યાં સુધી બની રહેશે ત્યાં સુધી આવી બીનાઓ બનતી જ રહેવાની.

હા તો પેનો ફક્ત મસ્ત બની મોઝાને દુબ્બા રહેલો અને જાણમાં મળતો મોગ (આટો) મેતો આમ્મો હતો હતો કે અચાનક એના પગમાં તીખી ખીલી વાગી. ખીલી જાણીદાર હોવાથી ખૂબ જીડે સુધી એને જામ થયો. એક આદતી સાથે તે ત્યાં જ રહી પડ્યો. એના પગમાંથી અંધર ભેંસી વધી ગયું. રીઝાને લીધે એનું તલ્લમ ભેંચેલ હતું. રસ્તે ચાલતાં સેકાંડે રાદદારીઓ ત્યાં ઘિમ્મા લી ગયા. ફેરલાક તો ફક્ત ફરક કાપે જ ત્યાં લિપ્ત રહી ગયા તો ફેરલાક વળી પેલા ફકોરની પીડ સાથે પોતે પણ પીડા બનુ. જાનવા સાન્ય પામેના દકોમજી પણ આખા પાટો બાંધવાની સામયીએ પણ દતી પણ પેડી ખીલી કર્યાં સુધી નીકળી નહીં ત્યાં સુધી ખટો પણ બધે કાઢી રીતે! દકોમ ખીલી કા તાનો પ્રવલ્ય થયો. દનુ આમ્મો પણ નદાલે ને ફકોરે ચોસ પાડે એને ખીલી કાન્યા આટો ઈકાર કરી એણે કહ્યું.

આ પીડા સગી જાતી નથી આખરે ઈજાત કરવા ફેરી રીતે! આખરે એને કહ્યું. વગર ત્યારે કે ગર ગરને નમાજ કરીશ. ત્યારે એમાં ત મગ બની ગડ ત્યારે આ ખીલી એમી કા ને. અને એની અંધર પણ નહીં પડે. હજી તમ ને કહ્યું પડ્યું એ તો નમાજમાં ત મગ બન્યો. કે આ જાદુ દરમિયાન પીડી બેઠી કા! નમાજમાં કામ પૂરું થતાં જ એને પડ્યું. આ જાદુ નીકળી ગઈ. ખીલીને રાહ કરવા આવ્યો જે મગ ને ત દનુ અને અંધરે તનુ ન પડી કે ખીલી તો એમી કાઢી છે. આ ત મગ દનુ આકાશિ. માં સપાક જાડુ જ જાણી જાણ છે.

તે પગમાં ને નદાજ ન બન આપણા વિમાયમાં ફોડી
કાઢી સપાક આજના જ પગ પરનું રાતિડા અંધરમાં
તે ત્યારે આ જાદુ પત્રને કામ કર્યું જાણ ત્યારે મગ પડ્યો
કાઢી ને કાઢી પડી નહીં પડી જાણ જાણના પગા પેના
તે ત્યારે કાઢી દુનિયા આજના કાઢી સપાક ને ગની નમ નહીં જ

જીવનમાં પ્રાર્થનાનું સ્થાન

રીતે પ્રાર્થનાની કાલોગા પણ આપણામાં એટલી તન્મયતા આવી જાય કે આપણે પોતાને પણ ઘીસરી જઈએ

સાથે જ જપની સંખ્યા માટે તપ પણ જરૂરી છે જેમ મેલા વસ્ત્રોને ધોવા માટે પાણી જોઈએ તેમ સાણ પણ જોઈએ, અને સ્વાસ્થ્ય જ વસ્ત્રો અવગણ્યા છે તેમ આત્મ-શુદ્ધિ માટે જપ અગર જળ છે તે તપ સાણું કામ કરે છે, તપથી જીવન પવિત્ર બને છે અને જપથી બળ આવે છે, માટે તન વડે તપ કરતા રહો અને મન વડે જપને ચાલુ રાખો

આજર્ણુ પ્રવચન મનોનિગ્રહથી સંબંધ રાખે છે તમારી સાધન્ય મનને વશ કરવા સારુ જ છે સદ્ગુણને વશ કરવાની રીત તમે જાણે છે. એકદેશની તિ નેરી અને વળી એના પર મજબૂત તાણુ તમે મારે છે. છતાં ક્ષમ જેવું હોય-જનુભવાય તો નત્રે ઈસિદ્વીક વાપર (તાર) લગાવી દે છે. હા તો તમે સદ્ગુણને વશ કરી ચૂક્યા છે પણ મનની વાત ન્યારી છે એ તમારા વશમાં નથી તમે એને વશ છે. લોકો કહે છે મન ચપ્પા છે.

દુનિયામાં સૌ કર્તાં વધુ ચપ્પા પ્રભુની વાતર છે પરંતુ રાત્રે તો એ પણ સૂઈ નમ છે પરંતુ ચરણ મન રાત ન દિ અવિરામ ગતિથી દોડતું રહે છે એક રત્ન પૂમ્મ જ હોય આ જાનુવી દોડી અને બીજી બાજુથી હવા ખાતી તે તે જાનુ દો રી. જસ મન પણ એ રત્ન પૂમ્મ સમાન છે. વાસનાના કપાટા બંધી દોડતું રહે છે મનથી આ ચપ્પાતા અને મહામુનિ કેલીકુમાર મહાશયજી નોતમ સામે એક પ્રભ કરે છે આ જાનુ મીતામાં અનુન શીકૃષ્ણ પાસે પોતાની અતર-વ્યથા રજૂ કરે છે.

वचसं हि मम कृष्ण! प्रमार्शय बद्धयवृद्धम् ।

तस्याह निग्रहं मयि वायोरिय सुदुष्करम् ॥

મેલીન્દ કૃષ્ણ ! મનની ચપ્પાતા દુઝેમ છે આ મનની મળવાન ગતિ માનવતા વિચારેને મક્કનાર છે આપણા જેવા માટે એનો નિગ્રહ વાધુને મુશીમાં જાંબ કરવા જેમ છે.

હા તે આ દુન મનની હરિયાદ લઈને શીકૃષ્ણ પાસે પડેાં પા છે કૃ. પણ ન્યારે આશાથી મુન્દાઈ આમ્મે ત્યારે વચ્ચે આપણું દામક ૧ એવું ગમ્યા.

ગયું હશે કે જ્યાં કોઈએ મારી સામે મન અંગે ફરિયાદ ન કરી હોય અને મન છે પણ માખી જેવું માખી કદી પણ મીઠાઈ પર જઈ બેસે છે તો કદી ગદકી પર આ મન પણ કદી તો સાહિત્યના સુદર પુષ્પોનો રસ લે છે તો ક્યારેક વાસનાની ગદકી તરફ દોડી જાય છે

સિનેમાના દર્શકો રિયર હોતા નથી તમને તો એનો સારો અનુભવ છે એક દૃશ્ય આવ્યું અને બે સેકન્ડ પણ પૂરી નહીં થઈ હોય કે તરત ખીજી દૃશ્ય આવી જાય છે મનની કિલ્મમાં હમણાં એક દૃશ્ય ચાલે છે તો ખીજી ક્ષણે કોઈ નવું જ દૃશ્ય આવી જશે મનને બદલતા દર્શકોની કિલ્મ મનુષ્યને એક ક્ષણમાં ક્યાંયને ક્યાંય લઈ જાય છે

રાજર્ષિ પ્રસન્નચન્દ્ર રાજગૃહની બહાર અડોલ ધ્યાનમાં બિભા હતા સમ્રાટ શ્રેણિક આધ્યાત્મિક જીવનના કળાકાર ભગવાન મહાવીરના દર્શને આવે છે વચ્ચે રાજર્ષિ પર નજર જાય છે એમની નિશ્ચય સાધના જોઈ એમનું મન શ્રદ્ધા સાથે ઋષિના ચરણોમાં ઢળી પડે છે સમવસરણમાં પહોંચ્યા. શાંતિના અમરદેવ ભગવાન મહાવીરને વદણા ડરે છે પરન્તુ મન-પટલ પર રાજર્ષિની સાધનાના ચિત્રો અકાઈ ગયા હતા પૂછ્યું જો આ સમયે એમની આયુદ્ધેરી તૂટી જાય તો, ભગવાન, તેઓ ક્યાં જાય ? પ્રભુ વર્ધમાન શાંત ચિત્તે બોલ્યા “સાતમા નરકમાં”

“શું કહ્યું ભગવાન ? સાતમું નરક ?” કાનો પર વિશ્વાસ બેસતો નથી “આવો સાધક જો સાતમા નરકે જશે તો અમ જેવા બોગી કીટકો ક્યાં ટકશે ?”

પણ સર્વજની વાણી સંદેહોથી ૫૦-૬૦-હોય છે વિદ્વત્પતે ત્યાં ન્યાન હોતું નથી પણ મનનું સમાધાન હજી બાકી હતું થોડીક ક્ષણો થોભી શ્રેણિકે પોતાના પ્રશ્નનું પુનરાવર્તન કર્યું

“પહેલું નરક” ભગવાન મહાવીરે સમ્રાટને જવાબ આપ્યો હતું મનનું પૂરું સમાધાન થયું ન હતું સદેહ-સાગરમાં રૂબના-કિતગત સમ્રાટે ફરી પૂછ્યું, “ભગવાન, જો રાજર્ષિની આયુ-દેરી દમણા તરે તો ?”

“હવે એ સ્વર્ગના પથિક છે પદલા સ્વર્ગમાં” ભગવાને જવાબ વાળ્યો

શ્રેણિક હજી ચિચારી જ રહ્યા હતા કે આજનમાં દેવદુન્દુભિનો ગડગડટ શરૂ થયો દેવોનું આગમન શરૂ થઈ ગયું, શ્રેણિકે ફરી પૂછ્યું “ભગવાન, આ અસામયિક ગડગડટ કેમ થઈ ગયો છે ?”

ભગવાન બોલ્યા સમ્રાટ રાજર્ષિ પ્રસન્નમન સવર જની ગયા છે દેવતાઓ એવા જ્યોત્સ્ના કરી રહ્યા છે અને એમના માટે જ આ દેવ-કુન્ડ બિઓ ગાજી રહી છે હા આ તે જ રાજર્ષિ છે જેમની નિમિત્ત સાધના પર તમારુ મન મહાનુમત જની ગયુ હતુ અને જેમના વિશે હમણાં-હમણાં તમે મને પ્રશ્નો પૂછ્યા હતા.

સમ્રાટ બોલ્યા પણ ભગવાન! હું કઈ સમજી શકતો નથી ભગવાન! આ ક્ષયે છેકલી શક્યો નથી. ઘોઠીક મિનિટો પહેલાં સાતમુ નરક હતુ અને હમણાં જ કેવળગાન ! ભગવાન, જરા સ્પષ્ટ કરી મને સમજાવો ?

પ્રભુ બોલ્યા શ્રેષ્ઠિક જે કહે રા ર્ષિને વહન કરી તમે જાહી આવા હતા તે કહે એમનુ તન તે યુનિ-સાધનામાં હતુ પણ મન ! તમે એની ગતિને પકડી નહી શકો તે એ કહે બીરાજ સદ્યાર કરી રહ્યુ હતુ પિતાના નાના પુત્ર પર રાજ-ભાર નાખી તેઓ પ્રસન્નમન યુનિ મન્યા આ બાબુ સત્તુઓએ દુનિયતાનો લાભ લઈ ગ્રાહી કરો હતી મુદ્દ ખેલાઈ રહ્યુ હતુ રમ્તે પચ્ચાર થતાં કાઈ વ્યક્તિએ ત તિ તરફ ધ્યાનો કરતાં કશું પિતા યુનિ મન્યા પણ પુત્રને માટે રાત્રિ વિપતિ લઈ આત્મ સત્તુની વિશાળ સેના દ્વારા નવા સમ્રાટ ચેરાઈ ગયા છે

આ સમ્રો રા ર્ષિના કાને અધરાધા અને એમનામાં વિદેષનો અગ્નિ ભગ્નપી બેઠેલ મન મુદ્દના મોસ્તે તઈ પહોંચ્યુ અને બાલુએથી ભીવજ પ્રભારે થઈ રહ્યા હતા. કાયની જ્વાલામાં અળગતુ મન અશુભની તીવ્રતમ પરિણતિ દ્વારા સાતમુ નરકનું દોષો એકઠું કરી રહ્યુ હતુ કે આ તે જ કહે લઈ રહ્યુ હતુ કે જ્યારે તમે પ્રશ્ન કયો હતો અને મે મન સ્થિતિની પરીક્ષા કરતા તમને જવાબ વાળ્યો હતો બાલ સરીર સાધનમાં હતુ પણ અન્તમન સત્તુઓના સિરો સાથે ક્રિયા કરી રહ્યુ હતુ

હા કયા હજુ અધૂરી છે મુદ્દ પૂરોગેશમાં હતુ હજારો વીરો કપાઈ ચૂક્યા હતા સત્તુલક પણ સમાપ્ત થવા આવ્યુ હતુ સત્ત-સામયી પણ સમાપ્ત થવા આવી હતી કે અચાનક સમ્રાટ પ્રસન્નમનનો કીધ ઊભે રાઈ આવ્યો અને એક શાસે સત્તુ-સમ્રાટની જીવનશીલા સમાપ્ત કરવા માટે એ સત્ત મોખરા લાગ્યા પણ બધાં સત્તો કામમાં આવી ચૂક્યા હતા સમ્રાટે વિચાર્યુ શામાં મુકર ન ખરો એક જ પ્રગરે સત્તુ-સિર જમીન સાથે આગાસે અને જ્યાં દાલ લપાઈ છે તે યુદ્ધ કરેલું સિર હતુ ક્યાં હતો મુકર !

બસ, તે જ ક્ષણે વિચારધારા બદલી આરે, હું તો મુનિ હું કેવો
શત્રુ ને કેવું કુદ્દ ? ક્યાથી ક્યા પહોંચી ગયો અને હવે તો પશ્ચાત્તાપની
પુનિત ગંગામાં પાપને ધોવા લાગ્યા અને તે જ વખતે તમારો પ્રશ્ન ફરી
નવો હતો

થોડીક જ ઠણોળા શુભ પરિણતિએ શુદ્ધિની ધાગમાં મળી રાગ અને
દેષ પરિણતિનો ક્ષય કરી નાખ્યો અને રાજર્ષિ કેવળ જ્યોતિ પ્રાપ્ત
કરી શક્યા

આ કથા જરા લાંબી જરૂર થઈ છે પણ જૈન દર્શનની આ લઘુ કથા
એ સંકેત કરે છે કે મનનું વહેણ જો ઉપર ઊઠે છે, મનુષ્યને એ નિર્વાણ
નજીક પહોંચાડી દે છે અને નીચે વહે છે તો એ સાતમા નરકની અધારી
શુક્રામાં ધોતી દે છે એટલે એક કવિએ કહ્યું છે કે —

“ અજળ છે વેગ આ મનનો, ગજળ છે શક્તિ પણ ભારી,
ધણા જ્ઞાની અને ધ્યાની, ગયા મન શત્રુથી હારી ”

મનનો વેગ (ગતિ) વિદ્યુત-વેગ કરના પણ તીવ્ર છે એરોપ્લેન, રોકેટ
અને તમારો નવો ઉપગ્રહ પણ એને પકડી નહી શકે

પરંતુ મનની આ અપળતા સકળ યત્નમાં વિધ્નરૂપ બને છે અસ્થિર
મનવાળી બ્યક્તિ કોઈ એક કામમાં પોતાને લગારી શકતી નથી તે તો
પ્રતિદિન નવું કામ બદલશે અને પગિણામ સ્વરૂપે એક પણ કામ એ પૂરું
નહી કરી શકે આવો આદમી સાહિત્યવાચન માટે બેસશે, તો એક દિવસમાં
દસ પુનઃતકાને સ્પર્શશે પણ એટલેય પૂરું વાંચી શકશે નહી

હો એસ ડી કાલગેજ બર્ડ પ્રતિભાશાળી હતા એ પ્રખળ સાહિત્યકાર
હતા એ હમેશા પોતાની સામે એક નવો નિશ્ચય, નવો વિચાર લાવતા.
ન્યારે એ આ સસારથી વિદાય પામ્યા, ત્યારે એમની કાષ્ટકોમાંથી ૪૦
દગ્ધર લેખો મળ્યા પણ દુર્ભાગ્યે બધા જ અધૂરા કારણ કે મન શક્તિ પર
એમનો કાબૂ નહોતો ન્યારે તેઓ લખવા બેસતા, થોડીક લીટીઓ લખી
કે એમના મગ્નિષ્કમાં કોઈ નવી જ કલ્પના જાગતી એ એમાં પગેવાઈ જતા.
પહેનો લેખ અધૂરો જ રહેતો અને આ જ અગ્નિચરતામાં તેઓ આત્મીય
દગ્ધરમાંથી એક પણ લેખ પૂરો કરી શક્યા નહી

માનવીએ પોતાની શક્તિને કેન્દ્રિત કરી તેમજ વિખરાયેલી શક્તિ
વિખરાયેલા કિન્હો છે કિન્હોમાં જો તેજ લાવવું હો તો એમને એકઠી

શક્તિ કરવી પડશે. આર્થિકશક્તિના કાર્યમાંના કેન્દ્રિત કિરણોમાં તેજ પ્રગટ કરી શકાય છે. આ અનિતરત્વ ક્યાંય બહાર આપ્યું નથી, પણ એમાં જ સમાયેલું છે. સૂર્યનાં સહસ્રકિરણો એક ચિત્રચારીનું કામ કરી શકતાં નથી પરંતુ એમને જ્યારે એક કાર્યમાં કેન્દ્રિત કરી લેવાય ■ ત્યારે જ એમાંથી ચિત્રચારી ચેતાય છે.

શક્તિને વિખેરવી એ અસહજતાને ચોતરવા સમાન ■ એક એકને ખેતરે ફૂલો ખેડવો તથા ક્યાં પચ્ચીસ દાંધ સુધી ખેડવો પણ પાણી ન નીકળ્યું એવું મન લેવાનું થઈ ગયું. બીજી જગ્યાએ એણે નવો ખાડો ખોદ્યો પચ્ચીસ દાંધ સુધી ત્યાં પણ ખેડ્યું પણ પાણીનું એક ટીપુંય ન નીકળ્યું. તેમ એણે વળી ત્રીજો ઠેકાણો પણ પચ્ચીસ દાંધ સુધી ખોદ્યો પાણી ન નીકળવાથી ચોથો ઠેકાણો ખોદ્યું તથા છઠ્ઠું ત્યાં પણ એણે પચ્ચીસ દાંધ લેકું ખેડ્યું પણ ત્યાંય પાણીનું ટીપું નસીજમાં ન હતું. પચ્ચીસ-પચ્ચીસ દાંધના માર ફૂલો ગુલ-ગુલ ન ખોદ્યાં એક જ જગ્યાએ ચો દાંધ ખેડ્યું હોત તો એને પાણીનાં દરિયો જરૂર થાત. ચમળ મન જ એની અસહજતાનું મૂળ છે.

નીરનાં નાનાં ટીપાં પણ જો ધારા રૂપે એક જ વસ્તુ પર સતત પાતળી રહે તો પથ્થર જેવી કઠોર વસ્તુને પણ હેંડી શકે છે. પરંતુ તે જ અતિથી વહેતું પાણી અને તેના પ્રવાહ રૂઝા અવાજ કરીને / સ્ત્રી ગાય છે. એના અસ્તિત્વને બતાવનાર કોઈ ચિહ્ન પણ બાકી રહેતું નથી.

પદ્માત્મ વિચારક ઈમસન બોલે છે. જીવનમાં શુદ્ધિમાંની એકાગ્રતામાં છે અને જીવનની મોટામાં મોટી બુરાઈ પોતાની શક્તિઓને વિખેરવામાં રહેલી છે.

મનની એકાગ્રતામાં મધ્યન શક્તિ છે. હિન્દુ પ્રજા એ છે કે એને કોઈ રીતે મેળવી શકાય કેટલાક લોકો કહે છે. મનોનિમ્મલ વડે મોટી-મોટી સિદ્ધિઓ મેળવી શકાય છે પણ મનની ચમળ અતિને રોકવી એ તો મધ્યન ચોખ્ખાઈનું કામ છે. અમારા ડેરા લોકો માટે એ અસંભવ છે. મનની પ્રવૃત્તિ શક્તિને કેન્દ્રિત કરવી અશક્ય છે. આમ તે લોકો કહેતા હોય છે કે જો આ વાસનાના ગુણમાં છે આત્મ-દર્શી સાધકોને પૂછ્યો તો એ કહેશે. મન જેવું સરળ તત્ત્વ દુનિયામાં બીજું કોઈ નથી. કારણ કે એના પર આપણા વિવેકનું સહવિચારોનું શાસન છે એ આપણે જાણ્યું છે આપણે એના નથી.

મનોનિયંત્રના ઉપાય

એક વાર સમ્રાટ ચેન કુરુણાવતાર ભગવાન શુદ્ધ પામે ગયા અને મનની ચપળતાની વાત એમને કહેતા કહ્યું “ભગવન્, અમાગ જેના પ્રાણી શુ” મનોનિયંત્રના ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરી ગઈ છે? અમે સાધના કરવા ઇચ્છીએ છીએ પણ એ માટે સમયનો અભાવ છે ચારેય બાજુનું વાતાવરણ પણ અમાને પ્રવૃત્તિમાર્ગ લણી ઘસડી જાય છે નિવૃત્તિમાર્ગ ગ્રહણ કરવો એ અમારા જેવા માટે અસંભવ નહીં તો અગત્ય તો જરૂર છે માટે એવી સાધના બતાવો કે જેમાં અમે ગભ્યની જવાબદારી પણ અદા કરી શકીએ અને મન પરની નિઃકુશતા પણ દૂર કરી શકીએ.”

હા, તમે પણ એવી જ સાધના ચાહો છો કે ઘર પણ છોડવું ન પડે ઔદિસ પાશુ ચાલતી રહે અને સાધના પણ ચાલતી રહે ભગવાન શુદ્ધ જવાબ વાળ્યો “સમ્રાટ, હા, એવી પણ સાધના છે કે જેના વડે માનવી સંસારને છોડ્યા વગર પણ મનની સ્થિતિ પર વિજય પ્રાપ્ત કરી શકે છે પ્રતિદિન તે એ ચાર વિચારોનું ચિંતન-મનન કરતો રહે તો એ પારિવારિક જવાબદારી નભાવવાની સાથે-સાથે મન પર સયમ રાખી શકે છે એ ચાર વિચારો આ પ્રમાણે છે

(૧) હું જરા (વૃદ્ધત્વ) ધર્મી છું

(૨) હું વિયોગ ધર્મી છું

(૩) હું રોગ ધર્મી છું

(૪) હું મરણ ધર્મી છું

જરા ધર્મી.

મનુષ્યના મગજમાં એક ચિંતન ચલતું રહેવું જોઈએ કે “હું જરા (વૃદ્ધત્વ) ધર્મી છું” અને એક દિવસ ઘડપણ આવવાનું છે એ જેમ મૂંઝામાં પ્રવેશ કરે છે તેમ મહેલોમાં પણ જાય એ ખુદશી તસવારો સાથે દરવાજે બિભેલા ચોઢેદારો પણ એને મહેલમાં પ્રવેશતા રોકી રાકતા નથી ચક્રવર્તીનું ચક્ર દુશ્મનોનો સહાર કરી શકે છે પરંતુ વૃદ્ધાવસ્થાનો સહાર કરવો એ એની શક્તિની બકાગની વાત છે

જૈન આગમોમાં ચક્રવર્તીના બોજનનું વિશદ વર્ણન આવે છે એમના બોજન સાડું ત્રણ સો ને સાડાં પાંચાણ માલમસાલા તૈયાર કરે છે એમની

ખીર એ શી શક્તિ ધરાવે છે કે એને ચક્રવર્તી ન પડ્યાવી શકે જ્યારે એ જમીને બેઠે ■ ત્યારે એમની દાસી એમનું વધેલું એકું ખાધ છે અને કહેવાય છે કે એથી એનામાં એટલી બધી શક્તિ બ્યારી જાય છે કે ચક્રવર્તી ત્યારે ઢિગિજળ માટે નીકળે છે ત્યારે એ દાસી હીરાને પોતાની ચપટીમાં ચૂસ કરી એનો ચક્રવર્તીના કપાળે ચાંદ્યો કરે છે તમે જ કલ્પના કરો કે જ્યારે એકું ખાનાર દાસીમાં આટલી-શક્તિ છે તો ક્ષીરબોજન કરનાર ચક્રવર્તીમાં કેટલી શક્તિ હશે !

તેમ છતાં ખાવા મળવાન ચક્રવર્તીને વૃદ્ધાવસ્થા આવે છે કે નહીં ! જવાબ મળશે જરૂર આવે ■ શક્તિના અક્ષય બહાર સમગ્ર ચક્રવર્તી પશું વૃદ્ધાવસ્થાના આક્રમણથી બચી શકતા નથી તો બી નથી તો વાત જ શી કરવી ! આ પ્રકૃતિનો બદલ નિયમ છે એને કાઈ તાકાત બદલી શકી નથી.

વૃદ્ધાવસ્થાના આક્રમણ બા શરીરની શી સ્થિતિ થશે વારુ ! જરા એક ક્ષણ માટે વિચારો તો ખરા શરીરની બધી શક્તિઓ જવાબ આપી દેશે મનુષ્ય પોતા પરથી નિયત્રણ ગુમાવી બેસશે. આપણે એકવાર ચાલીમાં કઈ અને છતાં જ્યારે કાઈ બીજા જ શબ્દો આ ? આપણી શક્તિમાં તે / ■ આશમાં અજીવન છે પણ જરા (૨૬૨૨) આક્રમણ પત્ર પર થશે તો કદમ મૂકવા જશે સીધા પણ પડશે અને વાંકાચૂકા પણ. ઉર્દાના એક શાવરે પણ કહ્યું છે કે

ઝોર ચલ ફિર છે જરા તન તન કે વ બકિ જવા,
ઘાર દિન કે વાદ સેરી ટેહી કમર હો માયગી "

મગપણનું આક્રમણ થશે કે બધી અજીવ સમાપ્ત થઈ જશે કહવાની સાથે વાસ એક બીજા સાથે અમણ છે તેમ મગપણમાં તમારા પત્ર પણ પરસ્પર અમણથી વાણી રુક્ષ બની જશે અને એવા શબ્દો નીકળશે જાણે ફોરેલા વાંસનો જવા / દોષ તે સમયે પરિવાર પણ એ માનવનો તિરસ્કાર કરવા લાગે છે તેમ વેશ કરમાઈ મચેલાં ફોનોના પરિવાર કરે છે તેમ પરિવાર પણ વૃદ્ધ વ્યક્તિનો સ્નેહ છોડે છે કારણ કે એ પરિવારને ઉપયોગી વ્યક્તિ રહેતો નથી

હા આ જા-પમનું ચિત્તન માનવીના સૌ કર્મનો બદલાર સમયની કે છે દરરોજ સ્નેહને પાવર પાટનાશઓ એ વિચારે કે આખરે આ સૌન્દર્ય ક્યાં મુઠી રહી રહેવાનું છે ! મનુષ્યને પોતાના સૌન્દર્યનો નરો દોષ છે

અને આ અહંકારે જિન્દગી બરબાદ કરી છે આ રૂપાસક્રિયાએ મનુષ્યને અભ્યાસ કરવા તરફ પ્રેરિત કર્યો છે આ રૂપની પાછળ પાગલ બનતા માણુઓએ લશ્ચિક રૂપની આસક્તિ સારુ હજારોની જિન્દગીઓ લઈ લીધી છે.

પણ આ વૃદ્ધાવસ્થા રૂપ ને બળના અહંકારને એકે જ આપે છે એક દિવસ આ શરીરના સૌન્દર્યનો પ્રવાહ વહી જશે અને સૂત્રે રેત જ બાકી રહી જશે તો પછી અહંકાર કેના પર કરવો ? વૃદ્ધાવસ્થાનું ચિંતન માનવીને રૂપાસક્રિયા બચાવે છે

ભગવાન છુદ્દને સાધના માટે જે-જે વસ્તુઓથી પ્રેરણા મળી હતી એમાં જરા પણ એક હતી એક દા'ડો રાજકુમાર સિદ્ધાર્થ જ્યારે શહેરથી બહાર જઈ રહ્યા હતા ત્યારે વૃદ્ધત્વથી જર્જરીત શરીરવાળા કૃશકાય માણસને હાથે લાકડીનો સકારો લઈને આગતો જોયો પોતાના સારથિને પૂછ્યું. “ આ શું છે ? ” સારથિએ કહ્યું - “ જરા (વૃદ્ધત્વ) છે ” તો રાજકુમાર સિદ્ધાર્થ પૂછે છે - “ શું આ જરા સુકુમાર સુદરી યશોધરાને પણ આવશે ? ” સારથિએ કહ્યું “ હા, રાજકુમાર, એ જરૂર આવશે ” “ અને શું મને પણ ? ” રાજકુમારે ફરી પ્રશ્નનું પુનરાવર્તન કર્યું

સારથિએ સ્વીકૃતિ રૂપે કહ્યું - “ જરૂર ” રાજકુમારે વળતો પ્રશ્ન કર્યો ‘ તો શું એથી બચવાનો કઈ ઉપાય છે ? ’ જવાબ ન મળ્યો અને રાજકુમાર સિદ્ધાર્થનું હૃદય સૌન્દર્યમયી દુનિયાથી ભીડી ગયું

વિયોગ ધર્મી

અનાસક્તિનું ખીલું રૂપ છે “ હું વિયોગ ધર્મી છું ” મનુષ્યે વિચારવું જોઈએ કે જેટલા સંયોગો છે, તે એક દિવસે વિયોગમા બદલાઈ જવાના છે સંયોગના સૂત્રો (દોરા) કાઢ્યા છે, ગમે તેટલી મજબૂતીથી બાંધો, એ એક દિવસે તૂટી જ જવાના છે એક આચાર્યે કહ્યું છે કે

“ સયોગાસ્તે વિયોગાન્તા ”

સંયોગનો અત વિયોગમા જ થવાનો છે જ્યાં સંયોગ છે ત્યાં વિયોગ અવસ્ય લાવી છે મનુષ્ય સંયોગો જોડવા પ્રયોગો પ્રયત્ન કરે છે અને એમાં સફળતા મેળવતા એ પ્રસન્નતા અનુભવે છે અને વિયોગમા એ રાવા બેસે છે પણ એણે એ યાદ રાખવું જોઈએ કે સંયોગ વિયોગ માટે જ છે.

સયોગ બે પ્રકારના છે પહેલો જડ સયોગ અને બીજો તે ચૈતન્ય-સયોગ. મહેશની પ્રાપ્તિ સંપત્તિનો સાધ એ જડ-સયોગ છે પત્ની પુત્ર-પરિવાર એ ચૈતન્ય સયોગ છે પરંતુ સંપત્તિ સામન નથી પુત્ર અને પરિવાર અમર નથી દુનિયાની જે-જે વસ્તુઓ સાથે તમે તમારો સંબંધ બાંધી રહ્યાં છો તે પશુ એ બધામને છીં તો જુઓ કે તમને એ છોડી તો નહીં જાય. દૂર ન જાયો શરીરના અંગો અંગ અંગ નાક વગેરેને જ પૂછી જુઓ તે કે એ તો સાથે ચાલશે ને ?

મનુષ્ય પોતાના મનને સમ નવે છે ધન સ્ત્રી પરિવાર પર માડુ સ્વામીત્વ છે કારણ કે એ મારી પસે છે પરંતુ માથ પાસે હોવાને લીધે એના સ્વામી કંઈ તમે બની શકતા નથી. વિચારતો પ્રસન્ન આવે ત્યારે મનુષ્ય આંસુ વશવે છે રોવું એ શુભામીનું ચિહ્ન છે એક મોઢરને આંદોલન જ્યારે કાની મૂં છે ત્યારે એ આંસુ એની શુભામી સિદ્ધ કરે છે માટે તમે વસ્તુના રચામી નહીં પણ સેવક છો. પરંતુ મનુષ્ય પાસે જ્યારે દ્વેષ મીન આવે છે ત્યારે એ એનો સ્વામી બની બેસે છે અને તે પશુ અનંત અનંત કાળ સુધી તમે જ્યારે દ્વેષ મનન ખરીદો છો અને એનું રજિસ્ટ્રેશન કરાવો છો ત્યારે એમાં જખાવો છો. જ્યાં સુધી સૂચ અને ચક્ર રહેશે ત્યાં સુધી આ ભૂમિ ઉપર મારો અધિકાર રહેશે. પશુ એ બેળા માનવી ! આ રજિસ્ટ્રેશન કરાવતાં પહેલાં તું એ તો વિચારી લે કે સૂચ અને ચક્ર જ્યાં સુધી રહેશે ત્યાં સુધી તું પશુ રહીશ ને !

સાચે જ સંપત્તિ સ્વપ્નવત્ અને શક્ય પુણ્ય સમાન છે એક કવિએ કહ્યું છે .

जिनके महलों में हजारों रंग के फानूस थे

साढ़ उमको कम पर है, और निशा कुछ भी नहीं ॥

દુનિયાના રાજમય પર મોટા-મોટા સમ્રાટો અને બાદશાહો બાબા ને આજ્ઞા થયા એમનો સાચો ઇતિહાસ કદેનાર આ ? કોઈ તથુ નથી. બાદશાહ શાદ જ્ઞાન અંગે કલંચાલ છે કે એના જન્માન્તર્યા એના જ તન્તર્યા વૈભવ નૃત્ય કરતો હતો. આજનો ઇતિહાસકાર એની સંપત્તિનો આંક કાઢી શકે નહીં કાલ અને ઇશન ગાળની સમુદ્રા સંપત્તિ કરતાં એની સંપત્તિ વધુ હતી. એક દિવસે શાપાળ્યે જદલાને અગ્નિને મુજબ મારે દિવાળો પડેાળો કરવ્યા કહ્યું કારણ કે સંપત્તિ મૂજબ મારે એ જ્ઞા દવે નાની

પત્ની હતી માત્ર એ પ્રાણી જ નહીં 'નખનાહિસ' બતાવ્યો, તેનું મન એ દુનિયા પર કોઈ પણ દન અને એના કિમતી હીરા જવાહરો જડવાના એ દન દત્તા એ નખનાહિસના રૂપ મન એનું ઉપયોગમાં થેરતુ દન અને જડવાના તીરા-જાદુના વસ્તુ દન મન રાખવા કુળના કારીગરોએ કાન રહ્યા એ તમારું કૃત્ય દન

આજે જરા મોંઘા તો ખરા એ નાદજ્વાલન અને એના તામ્બતાહિસને આશાનો કિનો એની ક્ષી-ચ્છી કરા ભયે મળાળાવે નાદજ્વાલન સમાપ્ત થયા અને આજે જ એની સપત્તિ પાન સમાપ્ત થઈ

માટે માનવીએ ચિતન કવ્વુ તોઈએ કે 'હુ વિયોગ ધર્મી છુ' આ ચિતન એના મન પરથી સપત્તિનો આજે દર દરે, કે જે સપત્તિ પાછળ માનવી આજે લાથ દોઈને પડ્યો છે

સપત્તિના હુકમ સાદુ ભઈને ન જોયો જે સપત્તિ માટે માનવીએ પોતાની માનવતા વેચી, ઇમાનદારી વેચી, પ્રમાણિકતાને વેચી થોડાક હુકમ બેગા કપો એ બધા અદી જ રૂઢી જવાના છે માટે વિયોગ ધર્મનું ચિતન માનવીની પદાર્થ-જગત આમકિત દર દરે છે

રોગ ધર્મી :

મનોનિઝદ માટે ત્રીજે વિચાર છે, "હુ રોગ ધર્મી છુ" આ ચિતન દેહ પ્રત્યેની અસર્તિ દર દરે છે જે આ ચિતનનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ મેળવવો હોય તો તમે ઈર્ષિપતાક્ષના જાઓ ત્યાં કોઈના પગે ઝોપડેશન થયું હશે અને એ ઝીખી ગયો હશે, કોઈનો પગ કપાઈ ગયો છે, તો કોઈની આંખે પાટા બાધ્યા છે કોઈ ફદને લીધે મીસકારા મારી રહ્યો છે તો કોઈ બૂમો પાડી ગયો છે આ બધું જોયો તો દેહાભિમાન દર થયે નહન મણિયાર પામે દરોડાની સપત્તિ હતી આગમોમા એની સપત્તિનું પિરાદ વાળું આવે છે પરંતુ ન્યારે એ એકી સાથે નાળ ગજગેનોશી ઘેગયો અને એથી એના આણુ-આણુના જે વેદના થઈ ગઈ હતી, તે એનાથી ન સહેવાતાં એણે થોપણા ઠરાવી કે જે માગ મેળોનું સમન કરી દેશે એને મારી બધી સપત્તિ આપી દેવા હું તૈયાર છુ

અનાથી મુનિની વાત ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમા આવે છે સ્વયં ભગવાન મહાવીર પોતાના છેલ્લા પ્રવચનમા એ વાર્તાનું નિરૂપણ કરે છે સમ્રાટ શ્રેણિકને સાચુ અનુચપણ જતાવતા અનાથીમુનિ પોતાનો જીવન-ઈતિહાસ

એમની સામે રજૂ કરી દે છે મદાગુનિ બોલ્યા. મારી આંખોમાં ન્યારે પીપા ઝીપડી ત્યારે મારા પિતાશીએ ઘેઘીઓનાં મોઢાં ખુસ્શા કરી દીધાં. કુદળમાં કુદળ વરો આત્મા દિવ્ય દર્શને મારી ચિહ્નિત્વા પજુ કરી પજુ સમ્રાટ પિતાશીની જખૂ સંપત્તિ અને વૈદ્યની લાંબી ચિહ્નિત્વા પજુ મને રાજથી મુક્ત કરી ન શક્યાં. એ જ વૈદ્યનાએ મને મુક્તિનો રાહ બતાવ્યો છે.”

રામ પજુ માનવીનો એક મિત્ર છે. પજુ તે એવો મિત્ર છે જે લોક-રોક્ષની નીનિતે પસંદ કરે છે. છતાંય તે જામૃતિ બાલ્યે છે. વિશ્વાસ-વૈભવના સાગરમાં પૂમેશે માણસ પરિજનોની ઉપેક્ષા કરે છે. સંપત્તિ ઢોલ ત્યારે મિત્રા એને શોધતા આવે છે. ન્યારે બીમારી વખતે એ મિત્રાને શોધતો કરે છે. બીમારીમાં આત્મીયતાનો તાંતણે જરા સન્માય છે. અરવસ્થ દાલતમાં ન્યારે ઠાઈ આપણી સેવા-સુખ્યા કરે છે ત્યારે એ આપણા મનમાં સહેજે વસી જાય છે. આપણે એના પ્રત્યે કૃતજ્ઞ બનીએ છીએ. ડેટલીક વખતે એવું બને છે કે એક જ પરિવારની એ વ્યક્તિઓમાં મનભેદ દોષ અને એમાંથી એક જણ બીમાર પડે અને બીજો એની સેવામાં લાગી જાય છે ત્યારે કોનો એ મનભેદ ધોવાઈ જાય છે અને એ વખતે બીમારી પજુ એક વરદાન બની જાય છે.

કુ રામ ધર્મી છું. એ ચિત્તન માનવીની સૌ ક્ષાંસક્તિને એકાદ કરે છે. એક સુદર ગાળક છે. ન્યારે એવી-અજબા એના શરીર ફરે છે અને એના મોં પર મજુ-ચિહ્ન છવાઈ જાય છે ત્યારે એનું સૌન્દર્ય સમ્રાટ ઘઈ જાય છે. માટે ન્યારે આપણને આપમાં જ રૂપનો અવકાર ઘઈ આવે ત્યારે એ ચિત્તવું જોઈએ કે મને રાનો પીઝિત કરી દો છે અને આધિ-આધિ મારા સૌન્દર્ય તેમ જ શક્તિને પજુ ભરખી રહે છે.” આ ચિત્તન જો તમારામાં સદા અલગ રહેશે તો તમે શરીરમોહથી પાર્શ્વ દુરશે અને આત્મા બાણી જપાનો તર પ્રવાસ કરશો. દિવસ-રાત બાલતી શરીર સેવામાં આત્મસેવાને ત્યારે જ રચાન મળશે.

મરજુ ધર્મી

મનોનિગ્રહનો મોથો ઉપાધ છે. મૃત્યુનું ચિત્તન. મૃત્યુ જીવનનો મોટામાં મોટો પરાજય છે. કોઈની પાસે જો પુરવસચય કરી તો રાનો એની રહે દરકશે નહીં. માતા મરુદેવીનું જીવન એનું સર્વશ્રેષ્ઠ દર્શાવ છે. જીવનની લાંબી યાત્રામાં માતા મરુદેવીને એક ઘડિ પજુ માધુ કુળવા આત્મુ નહોતું. પરંતુ મૃત્યુના બાજનમાંથી તો એ પજુ જાયી રહી નહીં.

આ નિયમ-નિધન સમ્પાદને માટે પણ તેટલો જ લાભ થાય છે જેટલો કે સરકારે રક્ષણતા એક લિખાગીને આગમમા વર્ણન આવે છે, વાસ્તુદેવ અર્થ અકવતા થાય છે, આક દગ્તર દેવો એમની એવામા રહે છે એમની પાસે સુદર્શન ચક્ર છે, જે ચતુર્જોતો શિરચ્છેદ કરે છે અપ્રતિમ સારંગ ધનુષ છે કૌમુદી ગદા છે સુદના મેદાને એ દસ દળર વીરોને એકાસાથે રણજીભિમા મુરગધી મદે છે પરંતુ એ વાસ્તુદેવ પોતે પણ એક દિવસે તો સદાને માટે ચૂર્ણ જ નય છે

નવ તરવો અગે આચાર્યોમાં મતભેદ છે પુણ્ય હોય છે કે ઉપાદેય એ અગે પણ મતભેદ છે કેળા ને એલચીના પ્રશ્ન પર પણ આચાર્યો એક મત ધરાવતા નથી સવત્સરીના પ્રશ્ન પરત્વે પણ સમાજમા એક મત પ્રવર્તતો નથી કોઈ ભાદરવા મહિનાના પક્ષને બળ આવે છે તો કોઈ શ્રાવણને જ વળગી રહ્યા છે બધા પ્રશ્નોમા મતભેદ છે પણ જરા એ આચાર્યોને પણ પૂછી તો લો કે મરવામા પણ કોઈને મતભેદ છે? મૃત્યુ સબધે તો કોઈના એ મત હોઈ શકે જ નહીં

એક વિચારક કહે છે - "તને મિત્ર જોઈએ તો એ માટે ઈશ્વર (ધર્મ) પૂરો છે સાથી જોઈએ તો વિધાતા ધણ છે માન જોઈએ તો હુનિયા ધણી છે, શાન્તવના જોઈએ તો ધર્મ પુન્તક ધણ છે અને ઉપદેશ જોઈએ તો મૃત્યુ ધણ છે મૃત્યુ લયની નહીં પણ કેળવણીની વસ્તુ છે. મનુષ્ય માટે મૃત્યુ જ મોટામા મોટો એવો ઉપદેશક છે

જીવનચી એ કંઈ શોખી શકશે નહીં, પણ મૃત્યુચી એ જરૂર શીખી શકશે જે લોકો પોતાના જીવન દરમ્યાન ઝળક્યા નથી તેઓ એવા મૃત્યુને પામ્યા છે કે ઈતહાસના પૃષ્ઠમા અમર થઈ ગયા છે મૃત્યુ જેવી કોઈ નિશ્ચિત વસ્તુ કોઈ ખીજ નથી. પરંતુ માનવી જેવો જીલકણો પણ કોઈ નથી જાણે એને એ વિશ્વાસ જ નથી કે એ કદી મરવાનો પણ છે માનવીને જે પોતાના મૃત્યુ પર વિશ્વાસ હોત તો એ એને માટે તૈયાર જ રહેત, જેમ ટ્રેન-આવવા પહેલા યાત્રી તૈયાર રહેતો હોય છે તેમ મૃત્યુ માનવને પ્રતિજ્ઞા સચેત-સાવધાન-રાખે છે

મનુષ્ય જ્યારે પણ અન્યના રોપણમા પ્રવૃત્ત બને છે ત્યારે એ માની લે છે કે તે અમર રહેવા માટે આવ્યો છે અને અનંત કાળ સુધી એ સપત્તિ પણ એવનિત કરવા ચાહે છે પરંતુ એને જે તે જ લાણે એના મસ્તિષ્કમા મૃત્યુની સ્મૃતિ થઈ આવે કે મારે માટે પણ એ દિવસ નિશ્ચિત

જ છે જનત-જનત પુત્ર સુધી જીવા સારુ હું આવ્યો નથી મારી પસે જાય જાતે સીમિત નિહાળી છે તો પછી આ જાણ-સા જીવન માટે માખી આ વિશાળ કારી સા માટે હું માનું છું કે જ્યાંયાર કણી-આજળ વધતા કાચેને મૃત્યુની આ અમૃતિ આજળ વધતાં જાટકારથી, અને તેમ મતાં માનવતાની માનવતા સજીવ થશે ।

મૃત્યુની શાકાસ્ત મનુષ્યને મૃત્યુના ભયથી નિભાવ લેવાને છે જોયે મૃત્યુને નિહાળ માની લીધું છે તે કી એવાથી કરશે નહી જીવન્યેને મૃત્યુ કમસે ને પત્રને નુલ કરતુ દેખાય છે દુખળ મનને મનુષ્ય મૃત્યુને સામે જોઈ આજળ વધતાની દિ મંત કરી રહ્યો નથી પણ જોયા રમૃતિ-પ્રલય પર મૃત્યુનુ ચિતન છે એના પત્ર કહી પાછા પડે નહી

ચીનમાં મરણ પહેલાં જ પોતાને રાખવા માટે એક પેટી ખરીદી લેવાય છે અને એ પેટી પોતાના સાથીઓ પરિજનોને ભક્ષી ભગ જ સાથે દેખાડાય છે પુત્ર પોતાના માતા-પિતાને એ પેટી પ્રેમ સાથે ભેટ કરે છે તરત જ આત્માને જામર માનવાર આત્મર્થ મૃત્યુ તામથી દિલ લગવા લાગે છે

હા તો મૃત્યુનુ ચિતન માનવાને જ્યાંયાર અને જાનવા ભણી જતાં રોકશે સાથે જ એ મૃત્યુથી નિર્ભય જાની જીવન-સેવમાં આજળ વધી રહેશે

આ ચારેય ચિતન જીવનમાંની આસક્તિન દૂર કરે છે ત્યાં સુધી આસક્તિ છે ત્યાં સુધી મનની ચળના દૂર થઈ રહેશે નહી ચળનાના મૂળ આસક્તિ પર પ્રકાર કરે અને મનની ચળનાને દૂર કરવા માટે ચાનને અકુલ લગાવે

નારો શી અકુલ વિશાળક્રમ લાગીને પણ લશમાં રાખી રાંધે છે તે ચાનનો અકુલ મન પર નિમગ્ન સા માટે નહીં કરી રાંધે પરંતુ હા મનને નિમગ્ન થઈ એક જ દિવસમાં થઈ જશે નહીં એને માટે દીર્ઘ-કાલીન સાધનાની આવશ્યકતા છે સાધના ચાલુ રાખે વાસના દૂર કરે પછી મન તમારુ સ્વામી નહીં પણ તમે મનના સ્વામી બનશો અને ત્યારે સાધના પણ તમારી સાથે જ રહેશે

દિનાંક

તા ૧ -૮-૧૯૫૮

૧૫ ઈશ્વર

૧૫ મુખર્ષી

સ્વભાવતું વિલાવમા પન્વિર્ભન કરનાર કોધ છે સ્વભાવદશામા આત્મા અવ્યથ હોય છે, પરંતુ ત્યાં આત્મા સ્વભાવગાથી વિલાવ તરફ જાય છે ત્યારે, તેમા વિકાર પેદા થાય છે આ વિકારોમાના કેટલાક રાગાનુપ્રેરિત હોય છે તો કેટલાક દ્વેષાનુપ્રેરિત હોય છે દ્વેષાનુપ્રેરિત વિકારોમા સર્વાથી પ્રથમ ધ્યાન કોધનું છે સ્વભાવને વિલાવમા પસંદાવનાર કોધ છે કોધ પોતેજ પ્રકૃતિની વિકૃતિ છે અને તે પોતાની સાથે અનેક વિકૃતિઓને લાવે છે.

કોધ વિકૃતિનો જન્મદાતા છે અને કોધને કારણે મનુષ્યને ઘણી વાર હક્ષાન વેલું પડે છે કોધને કારણે, ઉચ્ચ શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરેલ મુયોચ્ય વ્યક્તિઓએ ઘણા જાત્રા ધ્યાનો મુખાત્રા છે અને નીચી પાયરીએ જીતરી મથેલ છે કાર્ધને પૂ-ત્રીએ કે-ભાઈ! પચોનેરના પગારમા કેમ પડ્યા છો? ત્યારે તે કહે છે કે-શુ કરીએ? પહેલા તો ઘણી સારી જગાએ હતો દોઢમે રૂપિયા મળતા હતા, પણ એક દિવસ મેનેજર સાથે બોલાચાલી થઈ એટલે ખીજે દિવસે રાજીનામું આપ્યું પછી નવી નોકરીની શોધમા નીકળ્યો પરંતુ ૭ મહિના મુધો ઘણી ઘણી આફિસો અને પેઢીઓમા કર્યો, પરંતુ ત્યાં જાઉં ત્યાં એક જ ઉત્તર મળતો કે જગા નથી પછી એક જગાએ મેનેજરના ભાઈના સાગાની લાગવગ લગાડી ત્યારે જગા મળી પહેલા સાઠ મળતા અત્યારે પચોતેર થયા છે

જરા સરખી બોલચાલે જીવનમા કેટલી વિટબણા જીભી કરી! આપ મુબઈના રહેનારા છો આપે આવી એક નહિ, અનેક વાતો સાલળી હશે એવી કેટલીયે વ્યક્તિઓના પરિચયમા પણ આપ્યા હશે કે જેમણે વર્ષો મુરી મહેનત કરી, કેટલી લાગવગ લગાડી, મોટા જરાગદારીભર્યો ધ્યાન મેળવ્યા હોય, જાત્રો હોદ્દો અને આજ્ઞ જમાવી હોય, પણ એક ધણુના

કેમની ચિનત્રારીએ તેમની એ સર્વ વસ્તુઓને ખાકમાં મિલાવી દીધી હોય-
ને વસ્તુને પ્રાપ્ત કરતાં વીસ વર્ષ સામે છે તેને ખોવામાં વીસ મિનિટ પણ
લાગતી નથી

એક માનવીને હું ઓળખું છું તેના પર મોટા મોટા સ્તામીરોની
હાથેશાં કૃપા ભીતરતી રહી છે અને તેણે પછી મોટી જગ્યાએ મેળવી છે
પરંતુ દુર્ભાગ્ય કહો કે મને તે કહો, પણ તે કદાચ પણ જગ્યાએ જવું મહિનાથી
વધારે ટકી રહ્યો નથી કાર્યશક્તિ અને આવડતવાળો માણસ બદલતો રહે
એ શું ઓછી સરખાની વાત છે? પ્રતિભાશાળી અને શક્તિશાળી વક્તિઓને
આમ બદલતી જોઈ છું ત્યારે મારા હૃદયમાં ચિંતા થાય છે તદુરસ્ત અને
શક્તિવાળો માણસ પોતાના કુટુંબના પોષણ માટે પોતાના મિત્રો અને સગા
સબંધીઓની યુક્તિઓ કરતો ફરે અમર ઘાતાઓ તરફ હાથ લગાવે એ શું
ઓછી ચિંતાની વાત છે?

પણ આ બધા કુખર્તુ મૂળ છે કેમની જરા સરખી ચિનત્રારી કે જે
માનવીની બધી ઈચ્છાઓ અને અરમ્ભોને સમિતભૂત કરી નાખે છે એમ
ન માનશો કે કેમની આમ બીજાને સજાવાર છે બીજા તે બધું જ છે
પરંતુ કેમ કરનારનું હૃદય પણ એ આવના સમસ્યાથી જળતું જ રહે છે એક
મિનિટના આવેશને કારણે માનવી પર જે વીતે છે તે તેને જીવનભર માઠ
રહી જાય છે એટલા માટે એક તત્ત્વવેદી કહે છે કે કેમની સરખાતમાં
મૂખવા હોય છે અને અતમાં પશ્ચાતાપ.

શું તમે એમ માનો છો કે જેણે હેલો ગ્રુપ્પાઓ છે તેને કંઈ કુખ
નહિ થવું હોય? હોદ્દાની પ્રાપ્તિથી કે પ્રસન્નતા હૃદયમાં હિપ્પમ થાય છે
તે તો કદાચ હોદ્દા પર બેઠેલ વ્યક્તિને થઈ શકે ત્યારે અમર પડે. એક વખત
પુરસ્કૃત મળ્યા પછી હું નવો વડા સુધી તેના પર બીટકી રહેવાનાં તે વ્યક્તિ
સ્વર્ણ સેવકો હોય છે અચલનૂરક સાજાના મેળવીને પ્રાપ્ત કરેલ પુરસ્કારને
તે મરતાં સુધી ઊંચા તૈયાર નથી હોતી જામે તે તેને માટે થાયક હોય કે
ન હોય. પણ પુરસ્કૃત તો ત્યારે જ ઊંચારો કે ત્યારે જીવનની આરાધા છૂટી.

તે દિવસે હોદ્દા છોડે કે હિન્દી સેવામાં આવે તે વખતે તે વ્યક્તિને
ચહેરો મેળે. નહીં કે તેના પરનું કંઈ માનવી મરી પડવાનું હોય એવો
ભાવ તેના ચહેરા ઉપર જોવા મળશે. તેણે કૃષિક આવેશમાં પોતાનું સર્વસ્વ
ગ્રુપ્પાઓ છે તેના મનમાં જીવનના દતિ-નિષ્ઠા એક અઢિચિત્ર ખડું થઈ જાય.

છે ભૂતકાળની જાહેરવાલી અને વૈભવોનું દસ્ય તેના દિવસે એક ઘેરી ચોટ લગાવે છે પોતે કેટલો મહત્વાકાંક્ષી અને કડો પરિશ્રમી છે, આગળ વધવા માટે તે મહેનત કરે છે તેનામા શક્તિ પણ છે પરંતુ હવે તે શક્તિને ઉપયોગ કરી પોતાના અવધાને સાકાર કરવાની તેનામા લાચરૂત રહી નથી. પોતાની નિરાધાર અવસ્થાને લીધે તેને શરમ આવે છે તેને થાય છે કે પોતાના પ્રયત્નમા અડધે રસ્તે રહી જેવાને બદલે તેણે ટાંચ સુધી પહોંચવું હતું તેનાથી અડધી પણ કુશળતા ન હોય તેઓ લહેર કરતા હોય છે. ઔદિક રીતે જેઓ તેનાથી ઘણા પાછળ છે, તેમની નેતાગીરી સ્વીકારવાને બદલે તેને પોતાને નેતા બનવું હતું, કારણ કે તેનામા નેતાગીરી માટે જોઈતી કુશળતા છે અને પોતાનાથી ઓછી શક્તિવાળાની આગા હેઠળ રહેવું એ તો મોતથીય વધારે લપાનક લાગે છે તેની દરેક આગા, દરેક હુકમ, વીછીના ડખ જેના લાગે છે પણ તેના સિવાય અન્ય કોઈ ઉપાય નથી પોતે પોતાની જાતે જ બધું ગુમાવ્યું છે

આની વ્યક્તિઓની મનોદશાની સરખામણી નરો જિતરી ગપેલા શરાબીની મિથિ સાથે થઈ શકે તેમ છે દારૂની ગાટલી લઈ તેને ગટમટાચી જવામા આનંદ આવે છે દારૂનો કેદ ચડે ત્યારે એમ લાગે છે કે તેનામા ખૂબ જ શક્તિ આવી ગઈ છે, પરંતુ બ્યારે કેદ દૂર થાય છે ત્યારે શક્તિનું પૂર પાડું ઓસરી જાય છે આની જ હાલત કોંધની હોય છે કોંધની શરૂઆતમા અહ કાર હોય છે આવેશ વખતે તે પોતાને પૂરો શક્તિવાળો માને છે અને બીજાને એકદમ કમજોર, પણ બ્યારે કોંધ જિતરી જાય છે ત્યારે તે એવો હડો થઈ જાય છે કે જાણે ટાઈફોઇડમાથી જીંદો હોય સસારમા કોઈપણ માણસ એવો નહિ હોય કે જે કોંધ કરીને પસ્તાયો ન હોય.

એટલા માટે જ કહેવામા આવ્યું છે કે કોંધમા ગેરસમજ છે, કમ-સમજ છે એટલે કોંધી બીજાનો નહિ પણ પોતાનો જ ચિનાશ કરે છે. આપે જોયું હશે કે કોંધમા માણસ કાચનો પ્યાલો ફેંકે છે પણ તેને પ્રજો કે લાઈ! પ્યાલો ફૂટ્યો તેમા નુકસાન કોનું થયું ? અને તમારી આત્મિક શક્તિની કેટલી ખરબાદી થઈ ?

એક કલાકાર વર્ષો સુધી મહેનત કરી હાથમા છીસી અને હથોડી સર્ષ આરસની મૂર્તિ બનાવે છે તેમા તે પોતાનાની રૂબરૂના મૂર્તિ સ્વરૂપ આપે છે પરંતુ તેમા કોઈ જોનાર જૂઠા કાંઠે છે જોનારનો તો જૂઠા ઝાઝાનો

ધધી છે આ વસ્તુને તૈયાર કરવામાં ફેટસી મહેનત પડી છે ! ફેટસી જુલિ વાપરવી પડી છે ! ફેટસો સમય લાગ્યો છે ! આ બધી વાતોને વિચાર કરવાની તો વિવેચકને કુરસ દોતી નથી તે તો ફક્ત બૂલ કર્ષા છે તે જ જુલો છે દબાર સારી વસ્તુઓની વચમાં એક જગા ખામી હોય તો ટીકાકાર સારી વસ્તુઓ તરફ નજર ન કરતાં ખામી જ પહેલી જુલો છે. જ્યારે આમ ટીકાકાર ખામી જતાવે છે ત્યારે કલાકારનો મિતજ મરમ થઈ જાય છે અને તે મુદ્દિ પર હથોડી મારી તોડી નાખે છે આમ જો વસ્તુ તૈયાર કરતાં ત્રણ વર્ષ લાગ્યા હોય તેને તોડી નાખતાં પૂરી ત્રણ મિનિટ પણ લાગતી નથી.

મને યોતાને એક બનુભવ થયો છે એક સાઈને એક સાક્ષની નકલ તૈયાર કરવા કશું સત્રવજ એક મહિનામાં તે સાઈ કાર્મ પૂરું કરીને લાવ્યા તે જોઈને એક સાઈએ કશું કે જીલુ તો કીક છે પણ લિપિ જગ અશુદ્ધ છે જસ આટલું કહેતાની સાથે જ પેલા સાઈને મનજ ચરમ થઈ ગયું અને તે નક્કસના મારી નજર સામે જ ઢુકડે ઢુકડા કરી નાખ્યા.

પણ મણસો નાજુક મિજબાન હોય છે યોતાની વિરુદ્ધ જગજ સાક્ષજગ મટે તેમના કાન તૈયાર હોતા નથી. તેમના લેખની કે તેમના કાવના જરા પણ ટીકા કરી તો ગાડી પાટા ઉપરથી જાય છે બાવા કું સ્વભાવજળી વ્યક્તિઓની સાથે વાત કરવામાં બાપલે ખૂન સાવધ રહેલું જોઈએ.

કોપનો જોરાક

માનવી ખાખા વિના છવી સકતો નથી તેમ કોપ પણ તેના જોરાક વિના વધી સકતો નથી આપને થશે કે ॥ કોપ તે કોઈ માનવી છે કે જોરાક જોઈએ ! કોપ માનવી નથી અને તે માનવીને પણ માનવી રહેવા દેતો નથી છતાં જ તે ખાખ છે જરૂર તે યોતાનો જોરાક જરૂરથી લેતો નથી પણ તે જોરાકનું અપમજુ કરે છે દવે કુ આપનો વધુ વખત સસમાં રાખવા માંડતો નથી કોપનો જોરાક છે ઝીનિ વિનવ અને વિવેક કોપ દમેશ માનવીના આ મળે મુળેને ખાઈ તથા છે કોપી મનુષ્ય દમમાં કુળો રહે છે કારણ કે કાવમ તે અદરથી જાય કરે છે તેની વાતમાં તે / વસ્તુ નથી મને.જળ તો તેની પાસે દેવ છે જ કર્ષા ! આવેલની દાગામા મને.જળ નાસી નય છે

માનવીના ત્રણ મુળે નાચ ખમવા છતાં તે કોપનો તથા કરતો નથી.

આપ આપના કાર્ય માટે દિવસમા સત્તર વાર ક્રોધ કરો છો. પણ ક્ષમાથી એક વાર પણ કામ લેતા નથી કારણ કે ક્ષમા પર વિશ્વાસ નથી હો, ક્ષમાની મૂર્તિઓને વદન જરૂર કરો છો, તેનું પૂજન કરો છો તેની માળાઓ પણ ફેરવો છો તેમના નામની જ્યોત્સનાઓ છો તેમના જન્મદિને મોટા મોટા સરઘસો કાઢો છો પણ ન્યારે જીવનમા ક્ષમા પ્રાપ્ત કરવાનો અવસર આવે છે ત્યારે તેને ધક્કો મારી બહાર ફેંકી દે છે અને ક્રોધને માટે આપના દ્વાર હમેશા ખુલ્લા હોય છે ક્રોધ આપના બારણે સ્વાગત પામે છે ત્યારે ક્ષમા બિચારો બહાર આગણુમાં જીભી જીભી આસુ સારે છે.

આગ' ઉપર ઠંડુ પાણી પડવાથી આગ ખૂંટાઈ જાય છે તેમજ ગરમ પાણી પડવાથી પણ ખૂંટાય છે એમ આપણે માનીએ છીએ છતાં દુનિયાની ત્રણ અમજની વસતિમાંથી એક પણ એવો શુદ્ધ નહિ મળે કે જે આગ ક્ષામે ત્યારે ઓલવવા માટે પાણી ગરમ કરવા, એસે ક્રોધની આગ લાગી છે તે ક્ષમાથી પણ શાંત થાય છે અને ક્યારેક ક્રોધથી પણ તે દબાઈ જાય છે પણ તે થોડા વખત પૂરતી જ કાયમની શાંતિ ક્રોધની પાસે ક્યા છે? છતાં જે ક્રોધ ક્રોધને દબાવવા પોતે જ ક્રોધનો આશ્રય લે તો તે આગ ખૂંટાવવા પાણી ગરમ કરવા જેવું છે ક્ષમા ઠંડુ પાણી છે, તો ક્રોધ ઊકળતું પાણી છે.

આજ સુધી ક્રોધ એવો માણસ નથી મળ્યો કે જેણે ક્રોધને ધિક્કાર્યો ન હોય, છતાં પ્રશ્ન એ છે કે ક્રોધે તેને છોડ્યો છે? જે વીતરાગ પરમાત્મા-ઓએ-સર્વથા કષાયનો ત્યાગ કરી અકપાથી અવસ્થા-પ્રાપ્ત કરી છે તેમની વાત બાળુ પર રાખો તે તો મહામાનવ હતા, પરંતુ હું તો એમની વાત કરું છું કે જેઓ આપણી આખ સામે છે અને જેમણે ક્રોધને એક વાર નહિ અનેક વાર ધિક્કાર્યો છે ન્યારે ન્યારે ક્રોધ ઉપર અપમાનો સાલળ્યા છે ત્યારે ત્યારે ધિક્કાર દર્શાવ્યો છે ન્યારે ન્યારે ક્રોધ પણ મદાપુરપની વાત તેમની સમક્ષ મૂકાઈ છે ત્યારે ત્યારે તેમણે ક્રોધને ધિક્કાર્યો છે પણ માત્ર ધિક્કાર શબ્દોમા વ્યક્ત કરવાથી વાત ખૂબ ચતી નથી તેને છોડવો પડે છે જે આપણે ખરા દિલથી ક્રોધને ખરાબ માનતા હોઈએ તો ક્રોધ પણ કારણ કે સન્નેગોમા આપણને ક્રોધ આવવો ન જોઈએ ક્રોધને ધિક્કારતા પણ જઈએ અને તેનો ઉપયોગ પણ કરતા રહીએ તો તો માનવું જ પડે છે, આપણા હૃદયના ક્રોધક ખૂણામા ક્રોધ પ્રત્યે આદર રહેલો છે.

માનવીને જોડેલો વિશ્વાસ કોઈ પર છે તેનો એક ટીકા પણ ક્ષમા પર નથી. એથી જ તેને ખરાબ કહેવા છતાં પણ તેને તે વળગી રહે છે.

અકિતિએ જ નહિ પણ સમાજનો ઇતિહાસ પણ કોઈની આરુપાસ કરી રહ્યો છે. ઇતિહાસ શું છે ? એક માનવીના કોઈ ઇતિહાસના પાનાઓ રંગી નાખ્યા છે. એક માનવી પોતાના કોઈને સમાવી ન શકે તો તેણે કમરે માનવીઓની લાશે લાગી દીધી. મોટાં મોટાં મુઠ્ઠો અને મઠામુઠો એ માનવીના કોઈની જ કથાઓ છે. માનવીઓએ કોઈને એટલું જ માન આપ્યું છે કે દેવતા બનાવી પૂજ્યો છે. લાશમાં ત્રિશુળ, તરવાર, વિક્રમળ આગ અને બિલ્વસ ત્રિદામણા રૂપની મૂર્તિઓ બનાવી તેની સામે માનવી પોતાનું અસ્તક ઝુકાવે છે ! આ કોઈની પૂજા નહિ તો બીજું શું છે ?

અનંત કળ થયો આત્મા કોઈને અપનાવતો આપ્યો છે સિદ્ધ અને પીછા ભરમાં તેણે કોઈને પોતાનું હથિયાર બનાવ્યો. સાપ અને વિહીન ભરમાં તેણે કોઈ વડે કામ લીધું. આ અનંત જીવોનો સ્વાસ્થ્ય આપે છે અને એથી જ મનુષ્ય કોઈથી લપટાયેલો રહે છે. તેને કોઈ ઊડવાની વાત કરીએ તો પણ તે કોઈ ભાગ્ય છે. તે સપતિને ઊડી શકે છે. કોઈના વૈભવ-વિશાસને કોઈને ખરી શકે છે. વૈભવજારો આસિદ્ધાન ઇમારતો એક ક્ષણમાં ત્યાગી શકે છે. સમસ્ત કુટુંબ પરિવારને તે મૂડી શકે છે. રત્નદારી પત્ની અને દુધમધ્ધ બાળકોની મમતા છાંડી શકે છે. પણ કોઈને ત્યાગી શક્યો નથી. જાને તેથી જ ગૃહસ્થાસીઓમાં પણ કાલની જ્વળાઓ જલતી જ દેાય છે.

પણ માફ રાખો-કોઈને ઇતપન્ન કરવો એ ઝેરનું સતેજુ છે. તેના કરતાં તેને દમાવવો એ ધાતુ વિકટ છે. કોઈના રત્ને માલવુ સહેજુ જી પણ શોભતું મુરોશ છે. આમ તો તમે પણ મનુર હો. મુળઈ જેવા સદરમાં રહેનાર હો. જરાક ઇશ્વરમાં સમજીને તેના કો આત્મી મોટર માગી દૂર જાવે જઈ શકો છો અને પોર્સિય રોકવાનો ઇશ્વરો કરે છે. તો આપ એકદમ માગી ચોખવા દો છો. ચોક્કસ ચીજો તો નથી બેસતો નથી, માત્ર લાશ જ બેસે કરે છે અને આપ ગાડી ચોખવા દો છો ત્યારે કુ વારવાર મળુ બેમી ના તેવા સાથ પાછોને અમળવુ મુ તો શું તમે સમજીશો ? નમે સમજીશો એમ માગ તરવ કળુ કરવુ નથી અનંત મનીઓ વારવાર રતે છે કે થોભે ! કાલના પર આજના ન વધી કારણ કે એ રતે સમાપ્ત નથી. તો તમે થોભો મના કે નહિ એ / વિચારવાનું છે.

એક એનલ પદ એક એનિનલ દાખલુ હતુ ગાડી આવી ગઈ હતી અને એનિનલ ફરી ગયુ હતુ ફાઈન એનિનલનો અવાજ અને ગરમીથી સારત મેળવવા પેન્ડેન્ટ પદ એનલ ખુલ્લા દવામા કરી ગયો હતો એવામા તેનો એક ન વર્તતો હોડનો એનિનલ ઉપર ગયો ગયો અને એક પછી એક આવીશો હવેના સામંપ યોડા વાગમા તેનો દાય એનિનલ ચલુ કરવાની આવી ઉપર કર્મો અને એનિનલ પાટા ઉપર હોડવા લાગ્યુ ફાઈનરતા કાન ઉપર એનિનલ ચાલુ થયાનો અસર આવ્યો તેણે કરીને જોયુ તો તેનો પોતાનો જ હોડનો અંદર લાગો હતો હાઈવે તેને જૂમ પાડીને કહ્યુ કે એનિનલ મેડ, નહિ તો મરી જઈશ હોડનાએ કહ્યુ કે મેડવાની આવી કઈ છે તે મને ખબર નવા ત્યારે પિનાએ કહ્યુ કે નીચે ફેદી પડ ત્યારે પુરે કહ્યુ કે-ફેદી પડ્યાનુ ગિગર ચાલતુ નવા ચાલુ એનિનલમાથી નીચે ફેદી પડવા નાટે પાથુ સાવધિડતાની જરૂર છે

હવે તમે જ બતાવો કે આવા છે કમનાં ગી કરતા થશે ? થોડેક દૂર જતા જ એનિનલ અથગયુ, એનિનલના હુડે હુડક અઈ ગયા અને છોકરાના તો હોડના ખાલુ દાય ન આવ્યા

તેઓ કપાયના પાટા ઉપર હોડવાનુ જ શીખ્યા છે અને રોકવાનુ નહિ, તેમની પાલુ આજ વાત છે કોધને ઉત્પન્ન કરવાની, પ્રજ્વલિત કરવાનાં અને ઉપગ્રાત વગેરે કોધને કરીગી જગતવાની ઢળા જોઓ જાણે છે, પણ રોકવાની ઢળા જાણુના નથો તેમની શી ગતિ થશે ?

કોધને ખાં આપવા કરતા તેને મેડવાની ઢળા પહેલા શીખો, ચલાવતાં તો બધાને આવડે છે, જગડ મળડ બઢાગ નીકળ્યો કે ચાલુ પાલુ તેના પરિણામોને સમજો, માત્ર વર્તમાન નહિ, પણ ભવિષ્ય તરફ દષ્ટિ કરો વૈર-માથી અંદર તગ્ન જાઓ કોધમાથી લામા તગ્ન આગળ વધો એ જ સાચો સાતિનો માર્ગ છે

આવશ્યકની આવશ્યકતા

અથવા

૫૨ જીવનમા પ્રતિક્રમણનુ સ્થાન

આજુબુઝુ પ્રવચન આવશ્યકની સાથે સળધે ધરાવે છે જીવનની જે ક્રિયા જેના અભાવે આપણે આજળ વધી સકતા નથી એને આવશ્યક કહે છે જીવવા માટે અ.સ. હોવો જરૂરી છે તેવી જ રીતે આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રે જીવનશુદ્ધિ માટે જે ક્રિયા અનિવાર્ય રહે જરૂરી છે એને આગમમાં આવશ્યકની સરખાવવામાં છે આત્મશુદ્ધિ માટે બહારના ક્રિયા-કાર્ય એટલા જરૂરી નથી જેટલી કે આત્મસાચીના આપણે પોતાનું નિરીક્ષણ કરીએ અને પરખીએ આપણી દરિયાની નેત્રામાં નિષ્ક્રાંત-પુરુષ છે પણ જ્યાં પોતાને જોવાનો પ્રભુ આવે છે ત્યાં આપણે જૂન થઈ જઈએ છીએ આધ્યાત્મના ક્ષેત્રમાં જીવને જોવાનું એટલું મહત્ત્વ નથી જેટલું કે પોતાને જોવું એટલા માટે આત્મ-નિરીક્ષણની પ્રક્રિયાને પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે

પ્રતિક્રમણનો શબ્દ કે અર્થ છે “પાછો વળીને આવવું” આત્માની વૃત્તિઓ જ અશુભ કાણી ગઈ છે એમને પાછો વળીને શુભ સ્થિતિમાં કરવાનો ભાર એ પ્રતિક્રમણ છે સાધક પોતાના દૈનિક જીવન ઉપર નજર ફેરવે છે વાસના અને ક્રમશઃની દુર્ભાવનાઓએ આત્મ-સ્થિતિમાં કેટલા વિચ્છેદ નાખ્યો છે ? આત્માની શુદ્ધ સ્થિતિમાં અશુદ્ધતાએ ક્યાં સુધી પ્રવેશ કર્યો છે ? મનના આ ચોરા ઉપર સાધક ચક્રગદહિ રાખતી જોઈએ વેપારીના ધરમાં ચોર પૂછી આવે ને એને એની ખજાના પસ ન રહે તે જેટલું મોટું નુકસાન એને સહેવું પડે ? વેપારીને જો જાત હોય અને ચોર કદાચિત્ત આવી પસ નથી તે પસ ચિતા ઓગી છે કારણ કે ચોરાને એની અજાણ્યતાનું જ્ઞાન

થતા એ એમને નસાડી મૂકવામાં સક્ષમ બનને હા, તો એટલા માટે પ્રતિક્રમણમાં પોતાના મનમાં સતારેલા એવો ઉપર સાધક નજર રાખવી જોઈએ.

સધ્યા વેળાએ આપણે આપણી જૂલોનું સ્મરણ કરીએ કારણ કે જીવનમાં થયેલી જૂલ કયાંક લાયકર થઈ પડે અને જીવ છે જૂલને જૂલ-રૂપે સ્વીકાર કરી લીધા પછી સાધક એનું પરિમાર્જન કરે છે પણ જૂલને જૂલ જ ન માનવી, એથી મોટી જૂલ બીજી કઈ હોઈ શકે વારુ ?

એક ડૉક્ટરને પૂછવામાં આવ્યું કે સૌથી મોટો રોગ કયો છે ? એમણે કહ્યું ' રોગને રોગ ન માનવો એ સૌથી મોટો રોગ છે ' કાય-કેન્સર વગેરેને રોગરોગ કહેવાય છે પણ રોગનું નિદાન થઈ જતા એની લાયકરતા ઓગળી જાય છે જ્યાં સુધી રોગની પનીલા થતી નથી ત્યાં સુધી એ કાયમ રહે છે રોગ ત્યારે વળી વધુ લાયકર બને છે જ્યાં રોગી રોગના અમિતત્વનો જ સ્વીકાર ન કરે

હા, તો જૂલોનું જ્ઞાન, જૂલ સુધારવાની દિશામાં પહેલું પગથિયું છે અને પ્રતિક્રમણ આપણને આપણી જૂલોનું જ્ઞાન કમરવાનો સુઅવસર પ્રદાન કરે છે એટલા માટે જ જૈન શાસનમાં પ્રતિક્રમણનું બહુ મોટું સ્થાન છે સાધુ ને શ્રાવક માટે સાજો અને સવારે કર્મરૂપે કરવા માટે એ અનિવાર્ય ગણાય છે

હવે આપણે આવશ્યક-સૂત્રના અધ્યયનો ઉપર થોડા વિસ્તારથી વિચાર કરીશું આવશ્યક સૂત્રના છ અધ્યયનો છે —

- (૧) સામાયિક
- (૨) ચતુર્વિંશતિપત્ર
- (૩) વદણા
- (૪) પ્રતિક્રમણ
- (૫) ડાંગોત્સર્ગ
- (૬) પ્રત્યાખ્યાન

સામાયિક હવે આપણે સામાયિક આવશ્યક ઉપર વિચાર કરીશું. સમભાવનો સાધક દરેક પ્રત્યે સમતા, સમત્વ આચરતો હોય છે સુસ્વાદિષ્ટ પદાર્થો લાણી એના મનમાં લોભ-લાલના જાગતી નથી તેમ અરુચિપ્રદ પદાર્થો

સામે આવતાં એ બસા-ભાવ ઘાખવતો નથી કહુ પ્રસન્ન નગર સમક્ષ
આવતાં એના નિશાં કાઠનિ પ્રસન્ન થી દુઃખીવના જન્મતી નથી.

તેમ સાધક જીવનમાં સમભાવની ધારા વધી રહી છે એને સાલ-
નુકસાનમાં ખજ સમભાવ જ હોય છે હમરો-સાખોનો સાલ મય છતાં
એને અદકાર સ્પર્ધા શકતો નથી તેમ નુકસાન એની પ્રસન્નતાને છીનવી
શકતું નથી સાલબાજ વેચનારનો કારો કદી કાચો કદી નીચો થતો હોય
છે પણ ગ્રવેરનિ કારો સમ રહેતો હોય છે.

તમે શાક-ભાજી ખરીદવા બજારમાં ગયા વેચનાર બાઈએ શાક-ભાજી
તોળ્યાં એ બાપડી થોડું વધારે જ તોળે છે તો પણ તમે એને થોડું વધુ
નાખવા-તેળવા કહો છો એ બિચારી થોડું વળી વધુ નાખે છે તેમ જાણે
તમે થોડી બ્રેડે છો. આટલી સોળી કેમ બની ગઈ છે? થોડીક ભાજી હજી
નાખ એ બિચારી સેડના ડરને લીધે ત્રા ત્યામાં વળી થોડુંક ઉમેરે છે અને
પછી તમારી બેલાઈ બરી કે છે અને તમે ઘેર પાછાં આવ્યાં જાઓ છો.
હવે એકઠા તમારા ઘેર સમ પ્રસન્ન આવે છે કન્યાને આજ્ઞામાં આપવા
માટે તમને મોનાની જરૂર પડે છે કારણ કે આજ્ઞા વચર તો આજે સમ
મવા જ બહુ મુશ્કેલ બની ગયાં છે પહેલાં દીકરીઓ વેચાતી હતી હવે
દીકરાઓ વેચાવા લાગ્યા છે તમારા આ સામાજિક સબંધો હવે પૈસાના
વાંતણે બધાવા લાગ્યા છે એમાં પ્રેમની ખીંચણ નથી પણ પૈસાની પૂછ
જ છે.

હા તો તમે સોનું ખરીદવા શરાફને-સોતીને ત્યાં જાઓ છો જ
તોણા સોનું ખરીદી શરાફ એ સોનું કટિ ચલાવે છે ત્યારે શું તમે એમ
ઓમો છો ખરા કે થોડું સોનું હજી ઉમેરો? ના તહી ત્યાં તમે એક સમ
પણ બેસશો તો તમારી ચતુરાઈ આપ નીકળી જશે અને તમે યેહ ચલાશો.

શાકભાજી વેચનાર બાઈ પાસે તમે થોડુંક ઉમેરવા કહો છો પણ
શરાફની દુકાને તમે કંઈ જ કહેતા નથી કારણ કે પેલી બાઈના ત્રા ત્યાં થીકમાં
નીચાં થઈ નય છે બ્યારે શરાફનો કારો-જાળવાં સમ રહે છે વારુ તો
હવે તમે જનાવો કે તમારે પેલી બાઈનાં જાળવાં જનવું છે કે પેલા શરાફનાં
જાળવાં હજી પેલી બાઈનાં જાળવાં-નીચાં થતાં જાળવાં જેમ જનવાનું તમે
પસંદ નથી કરો તો સમદષ્ટિ ધરાવતો આદમ સપ્તિ અને વિપત્તિમાં સમ
રહે છે એની સામે જીવનનું સોદામણ હવે હોય બધવા મોતની કાળી બમા,

તેમ છતાં એ કદી પાછળ નહીં હટે પ્રગસાના પુખ્તો એને લલચાવી શકશે નહીં તેમ નિદાના કાટા એને પદ્મજા નહીં કરી શકે સન્માનના મધુર ખાલા માટે જે પ્રસન્નતા સાથે એ હાથ લગાવશે, અપમાનના કડવા દૂટકાને એ જ પ્રસન્નતા સાથે એ ગળે ઊનારી લેશે

આપણે સમભાવની સાધના તો કરી, પણ કપાયનો પ્રસંગ આવતાં આપણે જો એ સમભાવને વીસગે જઈએ છીએ તો એ જ વાત ચરિતાર્થ થઈ ગણાશે કે શત્રુના આવવા સુધી તો આપણે શત્રુની તૈયારી રાખી પણ શત્રુને આવતો જોતા જ શત્રુ દેહી નાગી છટકા આ કાયરતા ગણાય એ જ રીતે કોઈનું નિમિત્ત આવતા આપણે જો સમભાવનું શસ્ત્ર કેહી શકીએ તો એ એક કાયરતા જ લેખાશે તો, સામાયિક સમભાવની એક શાળા— મૂલ છે, જ્યાં આપણે શાંતિ, સદિધિવૃત્તિ અને ધર્માનો પાઠ શીખવે છે. આ પાઠ તો શીખ્યા પણ ઘેર જતા જ ભૂંડી ગયા આપણા બાળકો શાળામાં ગણિત શીખે છે પણ ઘેર આવતા જ એ ભૂંડી જાય છે તો શું તમે એના એવા ભણતર પ્રત્યે રાજી થશો ? કદાપિ નહીં તેવી રીતે તમે ઉપાશ્રયે આવ્યા, એક કલાક સુધી સમભાવનો પાઠ શીખ્યા પણ ઘેર અથવા દુકાને સમભાવ-સાધનાની એક લીટી પણ તમે માદ ન રાખી શક્યા તો એ અભ્યાસ કેવો ગણાશે ? જ્યાં સુધી ઉપાશ્રયમાં રહેો છો, સમભાવની વાતો કરો છો પણ દુકાનની હવા લાગતા જ સમભાવ તો કાણુ જાણે ક્યાં ફર થઈ ગયો ?

યાદ રાખો, તમે પણ સમભાવના સાધક છો મુનિ—મયોદાથી એક ઝગલુ તમે પાછળ છો મુનિ જહ્નુ ગુણુસ્થાને છે તો તમે પાંચમા ગુણુસ્થાને છો સાધુની સામાયિક સર્વ સામાયિક છે તો શ્રાવકની સામાયિક કેશ સામાયિક છે શ્રાવક મુનિ-પથનો જ એક નાનકડો સાથી છે એનું લક્ષ્ય પણ એ જ છે કે જે પેલા વિરાટ-આત્મા સન્તનો છે પણ સન્તની સામાયિક જીવન માટે છે ત્યારે તમારી સામાયિક એ બહીની છે

હા, એક વાત એ છે કે તમે સામાયિક દરમ્યાન ભોજન કરતા નથી, સૂતા પણ નથી જ્યારે અમે તો સામાયિકમાં જન્મે ટાઈમિ ગોચરી પણ કરીએ છીએ, સૂઈએ પણ છીએ અને વિહાર પણ કરીએ છીએ તોય શું અમારી સામાયિક તમારા કરતાં બેની થઈ ? ના, વાત એમ નથી. શાળામાં જે વિદ્યાર્થી છ કલાક ભણે છે, એને એક કલાક ખાવાપીવા આરામ માટે પણ મળે છે પણ જે વિદ્યાર્થી ફક્ત એક જ કલાક ભણે છે,

એને કેટલા સમયની રજા મળશે ? તો મુનિને યાવત્-જીવનની સામાયિક છે
માટે એને પણ ભોજન વગેરેની રજા છે જ

સાથે જ યત્ના (જળણ) પૂર્વક જન્મવામાં સામાયિક દુનિત થતી નથી.
જ્યારે અવતારની વિષા શામ છે ત્યારે જ દોર લાગે છે મુનિનો આધાર
સવમમાં આધાર પહોંચાડનાર નહીં પણ સવમ-સદાચાર હોય છે સવમની
સાંખી મજામાં સમાધિપૂર્વક આગળ વધવા માટે આધાર જરૂરી છે જ્યારે
આવકની સામાયિકસાધનાની મર્યાદા બે ધરીની છે બ્યારલા અરૂપ-કાળની
સાધનામાં આવ્યા-પીવાની રજા દેવાનો હાર્દ પ્રમ જ બિહતો નથી

હા તો સામાયિક એક ધરી મોટી આત્મ-સાધના છે સામાયિકની
સાધના સાધુ કરે છે તો એ આત્માની સમરસતા મેળવે છે અને આવક કરે
છે તો એને પણ સમરસતા મળે છે પછી બધેને એ અરૂપ કાળ મારે જ
હોય ને ! સાકર-ખાંડનો એક કણ પણ તમે ચાખશો તો એ પણ ગળી જ
લાયશે પણ બધેને એ એનો-ખાંડનો અરુ જ હોય ને ! એ અરૂપ કણ
પણ બે તમને ગળાય નહીં આપે તો એ કદી સાકર-ખાંડ કહેવાશે
જ નહીં

સામાયિકની સાધના અંજે મહામુનિ ગૌતમ પ્રભુ તારક-મહાકુલ
મળણ સમવાન મહાવીર પ્રભુ પાસે પ્રમ કરે છે —

મ૦ સામાયિક મળે કીજે કિં જણવહ !

હ૦ સમાયિકણં સાવજ્ઞ જોગ ચિરહં જણવહ ॥

ઉત્તરાખવન અ. ૨૬ સુ. ૮

કેમો માનિક પ્રશ્નોત્તર છે ! જીવનને સ્પર્શતો આ પ્રમ છે એમાં
સ્વર્ગમાં બિંદુ ઉમ્મન નથી તેમ નરકને પણ મજાકું નથી જીવનની સમભાવ
સાધના અંજેનો આ પ્રમ છે જે આત્માએ સમતાની અસત-નિદુએનું પન
કુપ્ત છે એ કથો આનંદ મેળવે છે ! પ્રમમાં ગભીરતા દેખાય છે તો ત્યાં
એથી પણ વધુ ગભીર છે

ગૌતમ સામાયિક વડે આત્મા સ્વયં-યોગની પ્રવૃત્તિથી વિરક્ત
જાતે છે આત્માની વૃત્તિઓ દિવસ-રાત અશુભ તરફ દેરી રહી છે સામાયિક
એમને અશુભ તરફથી વળી શુભમાં જોડે છે અને શુભથી શુદ્ધિ તરફ દેરી
સર્વ નય છે પછી આત્મા નિર્બંધ જાતે છે જે રક્તિ મુખ્યને ખામે
આધી દે છે પછી એમના ખસી કાળનો ભવ રહેતો નથી નેરી જ રાત

સમભાવનો સાધક અથુલ વૃત્તિઓને સામાયિક વડે બાધી દે છે, પણ વિકાસે બાધી એમનો દોડી જવાનો ભય રહેતો નથી ખસ, આજ શારીરિક અને માનસિક સાવધ વૃત્તિઓને વિરક્તિ તરફ લઈ જવાનું સામાયિકનું લક્ષ્યનિદુ છે સામાયિકનો અર્થ ફક્ત શારીરિક ક્રિયાઓને જ રોકવી એ નથી, પરંતુ માનસિક ક્રિયાઓને પણ રોકવાનો છે

સામાયિકની મુખ્ય આધાર-શ્રૂતિ મન જ છે જ્યાં સુધી મનમાં સામાયિક આવતી નથી ત્યાં સુધી તનની સામાયિકનું કાર્ષ મહત્ત્વ નથી. રાજર્ષિ પ્રસન્નચદ્રનું શરીર તો સામાયિકમાં હતું પણ મન વિષમ-ભાવોમાં ગૂથાયેલું હતું તન સમભાવમાં હતું તો મન સહારમાં પ્રવૃત્તિ હતું પણ મનની આ અચ્ચરતાના થેજે એમણે સાતમાં નરકના મુણે એકત્ર કર્યા હતા પણ જ્યારે તનની સાથે મન પણ સમભાવમાં પ્રવૃત્ત બન્યું ત્યારે તેઓ સકળ કર્મો ખખાવી મોક્ષ પણ મેળવી શક્યા

સામાયિકનું બીજું રૂપ છે સ્વરક્ષણની ભાવનાને સર્વ-રક્ષણમાં પરિવર્તિત કરી દેવું વિશ્વના પ્રત્યેક પ્રાણીમાં સ્વરક્ષણની ભાવના રહેલી જ છે એક નાનડાં કીડી પણ આત્મ-રક્ષણ માટે સાવધાન-સચેત રહે છે. થોડાક આઘાત પામતા જ એ પોતાનો ગ્મ્તો બદલી નાખે છે તો આ સ્વરક્ષણની ભાવનાને સર્વ-રક્ષણમાં ફેરવી નાખવાનું તામ જ સામાયિક છે.

સર્વ-રક્ષણની ભાવના ત્યાં સુધી મનમાં જાગી શકતી નથી જ્યાં સુધી ફેલાસક્રિત તને પુદ્ગલાસક્રિત એટલી થતી નથી જેના માનસમાં સમતાની અન્તઃક્રરણ જાગી છે, એના જીવનમાં પદાર્થો પ્રત્યેની આસક્તિ સમાપ્ત થઈ જશે હિન્દ્રિયો એ માટે ત્રીકૃતિ આપે અથવા ન આપે તોપણ એનું મન તો સમતામાં લીન જ રહેશે

એક વખતની વાત છે એક વૃદ્ધ મુનિ કંઈક પીડાતા હતા એટલે તેઓ ચઢા લેતા હતા નાના મુનિજી ગયા લઈને આવ્યા વૃદ્ધ સંતે ચઢા લીધી અને પાતરુ સાક કરી જ ગયા હતા ત્યાં એક બહેને દોડતી-દોડતી આવી એનો ચહેરો બાકુળ હતો એણે કહ્યું “મહારાજ, ચઢા હજી પીધો તો નથી ને ?” નાના મુનિજીએ કહ્યું “શા માટે એમ પૂછો છો ? એનો ઉપયોગ તો થઈ ચૂક્યો” એ બોલી “માફ કરજો, મહારાજ બૂલ થઈ ગઈ ચહેરામાં સાક્ષર-ખાડની જગ્યાએ મીઠું નખાઈ ગયું હતું.” નાના મુનિજીને વિશ્વાસ ન ગયો. કાગળ દે મોટા મુનિજી બધે ચઢા લઈ રહ્યા

હતા ત્યારે નાના મુનિજી પાસે જ હતા પણ એમના મોં પર એક પણ કરચલી પડેલી નોંઠી નહોતી

હવે તે (નાના મુનિજી) પાછા મોટા મહારાજાની પાસે ગયા એમને પૂછ્યું ગુરુદેવ, ચકામાં મીઠું હતું કે ખાંડ? ગુરુદેવ હસતા-હસતાં જવાબ વાળ્યો રોજ-રોજ ગળી ચકા પીએ છીએ એક ઘાંઘે ખારી પી ગયા તો એમાં શું નુકસાન થઈ ગયું વળી? ગુરુદેવના જવાબથી સિંચ ચકિત બની ગયો. આ છે સમભાવની સાધના જેના વડે સાધક કાવ્યકૃતે પણ મીઠાચર્માં ફેરવી નાખવાનો અમરસ બની જાય છે જીવનમાં કાવ્ય-મીઠા છૂટકાં હસનાં-હસનાં ઉવારી શકે છે ત્યારે જ સમતાના દરન પામી શકાય છે

અતુર્વિંશતિ-સ્તવન

(ચોવીસી-સ્તવન)

અતુર્વિંશતિ-સ્તવન એ આવશ્યકનું બીજું અભ્યસન છે પ્રતિક્રમણમાં પહેલાં સામાયિક આવશ્યક છે બીજામાં વીતરાજની સ્તુતિનો ક્રમ રાખવામાં આવ્યો છે આતોચનાના ક્ષેત્રમાં પહેલાં પૂર્વ સાધકની ક્ષેત્ર-શુદ્ધિ થવી જરૂરી છે સાધક પહેલાં સમભાવમાં સ્થિત બને પછી ગુણાધિક પ્રમેોની સ્તુતિ કરે મહાપુત્રોનું ગુણ-કીર્તન એના જીવનને પ્રેરણાપાત્ર છે એટલા માટે જ અતુર્વિંશતિ-સ્તવન કરે સાધક સામન્સના પ્રાપ્તુ ચિંતન કરે છે

માનવ-મનને જ્યાં સુધી પ્રભુ-પ્રાપ્તનાનો પ્રકાશ મળતો નથી ત્યાં સુધી અગત્ય અધિકાર પ્રવર્તે છે અને જ્યાં અધારુ છે ત્યાં સ્વાર્થ વાસના અને મોહના વલેણ જ ઊઠવા કરશે એમને તે દૂર કરવા દશે તે વખે માનવ-મર્દિમાં પ્રભુ પ્રાપ્તનાની અભેદિ જગ્યો એક કવિએ ક્યું પણ છે -

પાપ વરાહ કા પુત્ર કવ્યો અતિ મામર્દુ મેઠુ આકારો ।

તે મુમ નામ હુતાસન સેઠી પ્રજાજ્ઞ સારો મ યારો ॥

પદ્મ પ્રમુ વાયવ નામ તિહારો ॥

કવિ વિનયચક્ર એમે ૭ એમના શ ૨-શ ૨ અત્માની સ્વર વહેરીએ મૂછ તો ૭ એમા હજી સમીપ જ નથી ત્યુ અખ્યાતની સ્વરી ૭ આપના ક્ષેત્રમાં સન્ધાનુ સમીપ એ ૩ મ તા મારાનુ નથી પણ ત્યાં તે ૧૯૫૫ સમીપ તેઈએ એક પૈરિક કવિના સન્ધામાં કહ્યું તે એ ૩ ૭૮૫ જલ્ય મોત્ત છે તેઈનું પરમાત્મા સામ્યો છે અને ૮૯૫ ને

મીન-રૂપ છે તો ત્યાં પરમાત્મા પણ બહેરો બની જાય છે હા, તો કવિ પ્રાર્થનાનો આધ્યાત્મિક ચગત્કાર બતાવે છે ઘાસના વિશાળ ઢગલામાં બે એક નાનકડી ચિનગારી પહોંચી જાય તો એ સારોયે ઢગલો થોડાક જ ક્લાકમાં બળી લાગે થઈ જશે, પણ એ ચિનગારી હોવી જોઈએ બળતી-અગ્નિમય, દરેલી ચિનગારી કંઈ કામમાં આવશે નહીં દરેલા મણુ કાપલા પણ એ કામ નહીં કરી શકે જે એક જલતી નાની-શી ચિનગારી કરી જશે તેવી જ રીતે પાપના વિશાળ ઢગલાને સમાપ્ત કરવા માટે પ્રાર્થનાની એક નાની-શી ચિનગારી બસ-પ્રર્યાપ્ત થશે પણ એમાં આત્માની ચમક હોવી જોઈએ, હૃદયની ઉભા હોવી જોઈએ, ત્યારે જ એ પાપ-પરાણ (ધાતુ)ને લાગે કરી શકશે નહીંતર દરેલી ચિનગારી પાપ-પરાણમાં લળી જઈ એના સમૂહને વધુ વધારશે જ પાપ-પરાણને ઘટાડવા માટે એની પાસે તેજ પણ નથી.

પ્રાર્થનાનાં શબ્દોમાં હૃદયનો અવાજ હોવો જોઈએ અને ત્યારે જ જીવંત શબ્દો દહેવાશે અને જીવંત જ કંઈક કામ કરી શકે છે, કારણ કે એમાં તેજ રહેલું છે કરતુરીમાં જ્યાં સધી સુગંધ-તેજ છે ત્યાં સુધી જ એની ક્રિયા છે એક લાઈ એમ કહે કે પારી પાસે મણુ કરતુરી છે હું એ સરતા લાવે તમને આપી શકીશ પણ એમાં તેજ-સુગંધ નથી, નકલી છે શું તમે એ ખરીદવા તૈયાર થશો ? નહીં કદી નહીં.

બીજી બાબુ બીજો જથ્થો એમ જહે કે મારી પાસે ફક્ત પાત્ર તોલા કરતુરી છે એનું તેજ એટલું છે કે શીતના પ્રબળતમ રોગીને પણ બે એ આપવામાં આવે તો એકવાર ગરમી પેદા કરી શકે છે પણ એ છે મોઢી-હવે તમે જ બતાવો કે તમે સત્તા લાવે ઝાઝી કરતુરી ખરીદવા તૈયાર થશો કે મોઢા લાવે મળતી થોડી કરતુરી ? અરે, તમે તો કુરાળ વેપારીઓ છો. લાખોની ઉથલ-પાથલ તમે કરી છે નિસ્તેજ કરતુરી માટીના મૂલેથી પણ મઈ ગુજરી છે તમે તેજવાળી કરતુરીના સાહક છો, પછી લેલેને એનું મૂલ્ય વધારે કેમ ન હોય !

હા, તો અધ્યાત્મ-ક્ષેત્રમાં તેજહીન પ્રાર્થનાનું કોઈ મહત્ત્વ નથી-મૂલ્ય નથી જે પ્રાર્થનામાં આત્માનું તેજ નથી, જે પ્રાર્થનામાં અક્ષરોની લીટીઓ અને સ્વરલહેરોમાં સખ્યામાં ચાહે તેટલી વધુ હોય, પણ છતાં ય એની કશીજ ક્રિયા અકાશે નહીં. એટલે જીવનમાં સમાણ પ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ છે આ અંગે શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે :

પ્ર૦ સઠમ્મીસરથપણ માટે જીવે કિં જળયદ્,

જ૦ સઠમ્મીસ થપર્ણ દસજ વિસીદો જળયદ્ ॥

ઉત્તરાખ્યન. અ. ૨૬ સ. ૬

અત્યુત્તરિ સતિ-સ્તવનનું જીવનમાં શું સ્થાન છે સમજવનું? જીવનમાં સ્તવન-સ્તુતિનો પ્રશ્ન આવે છે ત્યારે આત્મા કયા આધ્યાત્મિક મુદ્દાસ્થાનને મેળવે છે ?

સિંચની બિચાસાના જવાબમાં સમજાવન ફરમાવે છે પ્રાથનાનો પ્રશ્ન આત્માના સ્થન યાનને વિશુદ્ધ બનાવે છે બિચાત્વનો અધકાર સ્થન-મુક્તિની પ્રતિષ્ઠા ને નષ્ટ કરે છે પણ વીતરાયની સ્તુતિ આપત્તને બિચાત્વથી સમકલ્પ ભણી લઈ જાય છે કારણ કે પ્રાથના દ્વારા આપણે પ્રભુને મળીએ છીએ. એમના વીતરાય જીવનનો સાક્ષાત્કાર કરીએ છીએ અને પછી એમના દેહીધ્યાન જીવનને સામે ધરી આપણે આપણા જીવનની વાસના તેમ જ ગદહીને દૂર કરવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ.

એટલે પ્રાથના દ્વારા આત્મા વીતરાયના જીવન અને એમની વાણી પ્રત્યે અનુરક્ત બને છે મનમાં શક્તિ બને છે આત્મ સ્થન-વિશુદ્ધિ થાય છે અને વીતરાયના સરણે જવાનો શુભ સંકલ્પ પણ કરે છે જીવનનું સાક્ષત સરણુ પણ આખરે તે જોઈ જાય છે ને ! ત્યાં જ આત્મા અભય મની થાય છે ને સત્યમેથી રક્ષાયેલી થાય તે જ સરણુ છે નહીં તો બીજા સરણુ તે વિદ્યમણ માત્ર છે

એક વખતની વાત છે એક કુશલર માદી બોલતા મયે. ને ખાણેથી માદી બોલી રહ્યો હતો ત્યાં જ એક સાપનો ચાંચો હતો અને કુશલરે કુશલરની ક્ષાણી પાવડે પેલા સાપની પૂછડી સાથે અથામ્યો. ફોજાન કરતો સાપ ચાંચામાંથી નજર નીકળ્યો એની વિહરાણ કાળાને નેઈ કુશલરના હાથમાંથી પાવડે-કૂવાડી છરી પડ્યાં અને આણુ જમ્યાવયાએ નાસી દાડ્યો. મનુ કાપડી દોડ્યો દૂર નેઈ પહોંચ્યો એટલે એક કાણુ મારે આટકી. પાછળ નજર કરી તો મોન મોં ફાટી પાછળ-પાછળ આવી રણુ હતું એ પ્રાણના મોદને લઈ દેવ્ય જતો જ હતો કે લાગ્યા જ એક ગરૂડે એને પાકાર કર્યો “સા મારે નાસી નેઈ રહ્યો છે ? મારી પાસે આવી જા અહીં તારા સાગ નિર્ભય સ્થાન છે મોન તારો પીએ કરી રણુ છે અને તારા આ નાનકડા પત્ર કર્યા

સુંધી હોયતા જશે ?” પણ પેલા ભોળા માણસને ખત્રી ન થઈ. એણે મરુની વાત માનવા ના પાડી.

કુલારે દોટ મૂકી હતી થોડેક જ દૂર પહોંચ્યો હતો કે એના પગ જવાળ દેરા લાગ્યા પરંતુ પાછળ પડેલો લાલ આખવાળો સાપ પાછળ જ દોડ્યો-ચાલ્યો આવતો હતો ચાક્રો માણસ-કુલાર-બિચારો હવે શરણ શોધવા લાગ્યો તે જ વખતે પાસેના ખાભોચિયામા એક દોડે દોડે-ફાટી-ફાટી કરતો દેખાયો. પેલો કુલાર એ દોડકા પાસે પહોંચ્યો અને કહેવા લાગ્યો, “દોડકારાણા, રક્ષણ કરો, તમારા શરણે આવ્યો છું ત્યાં જુઓ, કાળમુખુ મોત મો ફાડી ચાલ્યુ આવે છે” હવે તમે જ કહો, -પેલો દોડકા એતુ શું રક્ષણ કરશે ? એ ખાપડો પોતે જ પોતાનું રક્ષણ કરી શકતો નથી તો શરણે આવેલાનું એ શું રક્ષણ કરી શકશે ?

એવી જ રીતે આજે માનવ સ્વરક્ષણ કાળે દોડી રહ્યો છે કાળ એની પાછળ મો ફાડી ચાલ્યો આવે છે વચ્ચે વીતરાગનો ધર્મ મરુતા રૂપે એને મળે છે, એ કહે છે ગારુ શરણ સ્વીકારો, આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિના સર્પો તને દશી શકશે નહીં, પણ ભોળા માણસને એમની વાતોમા વિશ્વાસ ખેસતો નથી એ જાણ છે ડોક્ટરને શરણે, વકીલોને શરણે અને ધન તથા સત્તાને શરણે પણ માદ રાખજો, એમનું શરણ સ્વીકારતા પહેલાં એ વિચારી લેજો કે શું એ પોતાનું રક્ષણ કરવા સમર્થ છે ? કયાય તમે પણ દોડકાનું શરણ લેતા નથી ને ? હું કમ્પીશ કે લાઈઓ તમે ભૌતિક પદાર્થોમા શરણ ન શોધો તમે એ પરમ પિતા પરમાત્માનું શરણ શોધો. એમા પોતાનો શ્રદ્ધા-સૂર જોડો અતુર્વિશતિ સ્તવન આ જ કહે છે-શીખવે છે તમે પુત્ર, નારીનું શરણ તજી વીતરાગને શરણે આવો વતમાન ચોવીસીમા આધ્યાત્મિક જીવનના જે ચોવીસ કળાકારો થઈ ગયા છે એમનું શરણ હ્યો અને એમની અધ્યાત્મ-કળા શીખો એમના જેવું શાત વીતરાગ-જીવન, અપનાવો.

વદણા-આવશ્યક

વદણા એ ત્રીજો આવશ્યક છે આલોચનાના ક્ષેત્રમા પ્રવેશતા પહેલાં નમ્રતા અને ગુરુદેવ પ્રતિ ભક્તિ હોવી આવશ્યક છે એટલા માટે જ સાધક તીર્થ કરની સ્તુતિ ખજી ગુરુદેવને વદન કરે છે કારણ કે એ એમની સામે પોતાના પાપોની આલોચનાની તૈયારી કરે છે જેમની સામે રહી પોતાના પાપોની આલોચના કરી જીવનને અભિશુદ્ધ બનાવવું છે એમના પ્રત્યે જીવનમા

મદ્ય તે જમવાની જ રહી. એમ ન કરવાથી એમની સામે એ મનની ગમિને પૂરી ખોલી જ નહીં થાય. એટલા માટે સાધક વડન માટે પણ ગુરુની અનુમતિ મેળવે છે. ઈશ્વરિયા જગતમાંથી જ્યાં જ વસ્તુનું પ્રતિપાદન કરે છે સાધક પૂછે છે. હાથા અમલ, જે આપની સમાધિમાં આપના યાનને ચારિત્ર-સાધનામાં વિશેષ ન પડતો હોય તે કુ વહણા કરવા માટે આપના અવગતમાં પ્રવેશ કરવા માગુ છું-ઈશ્વર છું.

વહણા એ કામળ-હૃદયની ડેણી છે. જ્યાં સુધી હૃદયમાં નમ્રતા આવતી નથી ત્યાં સુધી આ માયુ નમતું પણ નથી અને વહણામાં હૃદયથી નમતું જ વધુ મહત્ત્વ ધરાવે છે. હાથ જે બીજાએવા રહે પણ એમાં મન ન જાય તો હાથનું જોડાવાનું-બીજાવાનું શું મુશ્કેલ છે? એમ તો કેટલી પણ હાથ જ નેડે છે ને! એક ગુલામ પણ પોતાના માલિક પ્રત્યે હાથ નેડે છે પણ એમાં નમ્રતા ટપકતી નથી. જ્યારે-હૃદયથી મદ્ય એમાં સાચું પૂરતી નથી.

વહણામાં મનનો અઢકાર ગળી જવો જોઈએ. મુણીજનો પ્રત્યે મદ્ય ભવ પેદા થવો જોઈએ. મુણીજન પાસે જવું છે તે નમ્રતા અને વિનયને લઈને જ જશો ત્યારે જ તમે કંઈક એમની પાસેથી મેળવી શકશો. ધાર્મમાં પાણી ભરવું છે એટલે એને કૂવામાં નાખ્યો પણ જ્યાં સુધી એ નમતો નથી ત્યાં સુધી એમાં પાણીનું એક ટીપું પણ ભરાશે નહીં. ગુરુ પાસેથી યાન મેળવવું છે તો પહેલાં નમવું જ પડશે. એક પાશ્વત્ય વિદ્વાને કહ્યું છે કે જે તમારે સ્વર્ગમાં જવું હશે તે તમારે નમવું પડશે કમનું કે સ્વર્ગનું અપરું જિમું છે પણ એનું પ્રવેશ-દાર નાનું છે.

જ્યાં સુધી જીવનમાં નમ્રતા આવતી નથી ત્યાં સુધી યાન કેવું? યાન મેળવવાની આશાએ તમે ગુરુ-દાર પહોંચો છો તે વિનયનો ઉપદ્યાર-એટલામાં લઈ જવો ભૂલશો નહીં. એમને પહેલાં વહણાની એટલું ધરવડનું શૂંકશો નહીં. રાત્રિ પ્રદેશી જ્યારે મનમુનિ કેશીકુમાર સામે જાય છે અને વહણામાં વિનય જ પ્રગટ કરી દે છે ત્યારે મનમુનિ કેશીકુમાર કહે છે - યજ્ઞનું કાઈ વેપારી વેપાર માટે માથા લઈને આવે છે પણ એ વેશે ભરતો નથી તો એની સામે તારો અવગત કેવો રહેશે? પ્રદેશી બોલ્યો કુ એને દીધું અને એને વેપાર કરવાની પરવાનગી પણ નહીં મળે. કારણ કે એ માગે માર છે.

હા તે રાજા તેમ જ પણ ચારી ચોર છે કારણ કે ખરી જાણે

ગાન મેળવવા આવ્યો છે પણ બદલામાં વિનય અને વદણાની ભેટ ધરવા ખૂંચતો નથી” ગુરુના દ્વારે હાથ ખાલી હોય તો ચિંતા નહીં પણ મન આસી ન હોવું જોઈએ; એ તો વિનય, વિવેક અને નમ્રતાપૂર્ણ હોવું જોઈએ.

વદણાનાં પણ બે રૂપ છે. પહેલો તે સ્વાર્થ-સાધના માટે કરવામાં આવેલી વદણા અને બીજી તે ગુણપૂજની વદણા. પહેલા પ્રકારમાં વદણા માનવ-મનના લોભનું કામ કરે છે આવે માનવી સ્વાર્થ-સાધના માટે જ બીજાની સામે માથું નમાવે છે બીજી ગુણપૂજક વદણા છે જે ગુણાતુરાગને પ્રગટ કરે છે ગુરુ-ચરણોમાં એટલા માટે માથું નમાવવામાં આવે છે કે તેઓ ગુણોના ઉત્કર્ષમાં અમારા કરતા આગળ વધેલા છે અને એમના ગુણોને આપણે પ્રાપ્ત કરવા છે આવી વદણામાં સર્વ સમર્પણ હોય છે. સાથે એ પણ જોવું જરૂરી છે કે વદણા પોતાના કરતા વધુ ગુણશીલ બક્ષિના ચરણોમાં જ ધવો જોઈએ સ્વાર્થ અને લોભથી પ્રેરિત વદણા એ ક્ષુદ્ર જીવોની વદણા છે. વીર આવી વદણામાં કદી વિશ્વાસ રાખતો હોતો નથી.

સોળમી શતાબ્દનો ઇતિહાસ બતાવે છે અકબરે પોતાનું સામ્રાજ્ય ફેલાવ્યું, અને એ સમ્રાટ બન્યો પણ એના દિલમાં રાણા પ્રતાપનું ગૌરવ ઘરાની જેમ બેઠાવું હતું ભારતના લાખા-પહોળા ભૂખંડ ઉપર વિજય મેળવી લીધા હતા પણ મેવાડના વિજયનું સ્વપ્ન અધૂરું જ રહ્યું હતું. ન્યા સુધી પ્રતાપની પાંધડી નમે નહીં ત્યાં સુધી મેવાડનો વિજય કેવો ? અકબરે પ્રતાપને નમાવવા માટે સેકડો ઉપાયો કર્યા એણે પ્રતાપને સ દેશ! પાઠવ્યો કે એ જો એને બાદશાહ તરીકે સ્વીકારી લે અને એકવાર નમસ્કાર કરી લે તો એ ફક્ત મેવાડ રાજ્ય જ નહીં પણ એની સાથે-સાથે એ એના રાજ્યનો છઠ્ઠો ભાગ પણ એને આપી દેશે

પણ રાણાનો જવાબ હતો. “ ન્યા પગ મૂકવાનાર જગ્યા મળશે એ જ મારું રાજ્ય છે હું એક મોગલ-જેણે ભાગતની આઝાદીને છૂદી નાખી છે. મેવાડ-ભૂમિતે રગદોળી છે, એની સામે કદી નમી શકતો નથી. બાદશાહને નમસ્કાર કરવાનો મતલબ છે ગુલામીને સ્વીકારવી પૃથ્વીના ટુકડા માટે આ મત્તક કદી નમી શકે નહીં. ગુલામોની બેડીઓમાં જડાઈ સોનાના સિંહાસન ઉપર બેસવા કરતા આ પ્રતાપ વનવગડા ખૂદવાનું વધુ પસંદ કરે છે ગુલામીની મીઠાઈ કરતાં આઝાદીના ચૂકા ધાસના રોટલા મને વધુ આનંદ પમાડશે ”

રાજાની સામે એક તરફ સામાન્ય હતું સોનાનું સિંહાસન હતું સુખ તે એનની જિન્દગી હતી ત્યારે બીજી બાજુ માત્ર થોડું માથું નમવું પડતું હતું પણ એમણે સામાન્યને ઠોકર મારી અને અકસ્માત સામે બચી નહીં રહ્યા, તો શું તમે રાજાને ઠોકર મારીશો ? નહીં વિનય અને નમ્રતા તો એમને મળી પૂરીમાં જ મળ્યાં હતાં. પ્રતાપ ગુરુજનોની આજ્ઞા વાંચ કરવા દોષમાં આજ્ઞા રવા કરી પણ અહીં તો પ્રભુ જ બીજો હતો. અહીં વહુલા નમરનો અર્થ હતો સ્વાર્થ અને સોમને વસ જની શૂદ્રોએ દેવતાને એટલા માટે જ રાજાએ વહુલાની જગ્યાએ વનનું આસિયત કર્યું.

જે વહુલા પોતાથી ગુણધિક ગુરુજન પ્રત્યે કરાય છે તે જ આદ્રમાને વિકાસ કરી લઈ જાય છે જુઓ ઉત્તરાખ્યન સૂત્રમાં વહુલા અને ધરેલા સુદર પ્રમોદરો ઉદ્દેશ્ય આવે છે.

પ્ર० અન્નપ્રણામં મરેદે લીલે પિં અન્નપ્રણામં ।

સ० અન્નપ્રણામં મીય ગોય કમ્મં અન્નપ્રણામં । ઉત્તર ગોય કમ્મં નિચ્છવર્ણી । સોહગા અ પ અપરિહિય માજાકલે નિચ્છવર્ણી વાહિય માસ અ પે અન્નપ્રણામં ॥

ઉત્તરાખ્યન અ. ૨૬ સ. ૧૦

શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કેમવન, વહુલા દ્વારા આદ્રમા ક્યા આત્મિક પડે? પ્રશ્ન કરે છે ? શિષ્યના આ પ્રશ્નના જવાબમાં અન્નપ્રણામ કરવાએ છે વહુલા દ્વારા આદ્રમાના નીચ જોત રૂપે અધ્યાત્મ વિકાસ કમ અપે છે અને ઉચ્ચ જોત અધ્યાત્મ છે અને તે સૌભાગ્ય તથા અપરિહિય આદ્રમા-રૂપે આવે છે અર્થાત્ એની વાણીમાં એટલું તેજ આવે છે કે દુનિયાનો કંઈ માનવી એના સંબંધોને જોળી શકે તો નહીં. નમ્રતા અને વિવેક સાથે સાક્ષતો માનવી મોહ-પ્રિયતા મેળવે છે અને એટલા માટે જ એની વાણી કદી નિષ્ફળ જતી નથી. સાથે-સાથે વહુલા તો આત્માના દ્વિતીય તથા આત્મને પ્રશ્ન કરે છે તો કહેવાનો આશય એ છે કે વિનયપૂર્ણ વહુલા આત્માને નીચ જોતથી ઉચ્ચ જોત તરફ દોરી જાય છે,

એક વખત સમ્રાટ એલિઝાબેથના અધીનિયો વહુલા કરે છે એની સાથે સાથે હાજર રહેલા અન્ય મુનિ-દંડો પણ વહુલા કરે છે એ વહુલામાં આદ્રમાનો તે શુભ કમ અપાય છે જે મદાસતના યુદ્ધોને સ્પર્શે છે અને તે સાતમા નરકના એકાગ્રિત અપેક્ષા કરીને અપેક્ષી રહતા પ્રથમ નરકના

કર્મોમા પરિણતિ લાવી દે છે. ક્ષમક સમ્યક્ત્વ દ્વારા આ સમ્રાટ જ આગામી ચોવીસીમા પહેલા તીર્થ કરે અને હા, તો નમસ્કાર-નમન વ્યક્તિત્વના અહંકારને ગાળે છે અને ગુણાનુરાગથી ચતા પ્રમોદલાવને પ્રગટાવે છે ઉદ્દેશ્યની વિભિન્નતાને લીધે નમસ્કારના ચાર ભેદ જતાવવામા આવ્યા છે

(૧) અશુદ્ધ નમસ્કાર

આ ભૌતિક સુખોની પ્રાપ્તિ માટે કરવામાં આવે છે એમા મનમાં રહેલો સ્વાર્થ બેસે છે આવી વ્યક્તિ જ્યાં સ્વાર્થ હશે ત્યાં નમી-નમીને વશ કરતી રહેશે પણ જ્યાં એને સ્વાર્થસાધનાની લેશમાત્ર આશા નહીં હોય ત્યાં એ બિલકુલ નમશે નહીં, પછી ભલેને કોઈ ગુણી સત પુરુષ જ એની સમક્ષ કેમ ન હોય

(૨) અશુભ નમસ્કાર

આ બીજાને રાજ કરવા માટે કરાય છે એમા પણ પ્રત્યક્ષ નહીં પણ પ્રોક્ષરૂપે સ્વાર્થ નિહિત-રહેલો છે એ બીજાને ખુશ કરી પોતાનું કામ કાઢી લે છે

(૩) શુભ નમસ્કાર

કર્તાવ્ય-લાવનાથી પ્રેરાઈને જે નમસ્કાર કરાય છે એ શુભ નમસ્કાર છે એમા સ્વાર્થ-લાવના નથી તો ગુણાનુભાવ પણ નથી નમસ્કાર કરવા ખાતર એ નમસ્કાર કરતો હોય છે

(૪) શુદ્ધ નમસ્કાર

પરમાત્મ-ભાવથી પ્રેરાઈને જે નમસ્કાર કરવામા આવે છે તે છે શુદ્ધ નમસ્કાર એમા ગુણી-જનો પ્રત્યે અનુગ્રાહ છે અને શ્રદ્ધા ને લક્ષિતની ભાવના એમા અભિપ્રેત છે આવો જ નમસ્કાર જીવનને શુદ્ધ-દિશાએ પહોંચાડે છે

પ્રતિક્રમણ આવશ્યક

મતમા લાગેલા અતિચારોની શુદ્ધિ માટે પ્રતિક્રમણની આવશ્યકતા છે કોટાથી ભરેલા માર્ગે ચાલતી વખતે કાટાથી જાયવા જેટલી કાળજી રખાય છે તેટલી જ કાળજી-સાવધાની સાધકે અતિચારો પ્રત્યે રાખવી જોઈએ. અસાવધાનીને લીધે દેહચિત કાટા વાગી જાય તો તમે એની ઉપેક્ષા કરતા નથી કાટા લાગતા જ તમે ત્યાં જ બેસી જશો એને પગમાંથી કાઢ્યા વિના તમે એક ડગલુ પણ આગળ નહીં વધો એને કાઢવા માટે કાટાથી પણ વધુ

દીવ સોવથી તમે ખજામાં જોતરશો એથી તમને પીડ થશે કદાચિત્તે સેતી
પણ તીજળથી છતાં પણ તમે એની ચિંતા નહીં કરો. ખજામાં વાગેલા કાંટાને
કાઢવા માટે તમે જેટલા સાવધાન-સતર્ક રહો છો શું એટલી સાવધાની તમે
જીવનના કાંટા કાઢવા માટે રાખો છો ખરા ?

ભાવક મુદતજીવનમાં રહે છે છતાં એનું લક્ષ્ય ત્યાગમાં રહે છે.
એ સંસારમાં રહે છે પણ સંસારને તુલ્યમાં કારતો નથી. મૃતુર ભરેલ
રોટથી ધરે છે એને આજારે-આટે-રોટ છે કારણ કે આટે રોકવા વખતે એ
ખાઈતી પણ નથી ભણ, આવી જ રીતે ભાવક સંસારની ખાત્ર સાથે એક-
રમે-છે જ્યાં સુધી મુક્તિપરધામાં છે ત્યાં સુધી બીજો માથું પણ નથી.
પણ એ આજારા સાથે રમવા-મોડા કરવા-છતાં જીવનમાં કંઈ લાગણી ફો
નથી તેમ જ્યાં આશ્વાસનીને લીધે અમર લલ લાગી જાય ત્યારે એને
ધીવ માટે એ સદા તૈયાર રહે છે

તમે કાંટ પહેવી છે અને સજામાં જઈ રહ્યા છો ત્યારે કાંટ પર ક્યાં
પણ થોડી એવી કાળી રખા બૂચવા કંઈક કચરો પડ્યો હોય તે પહેલાં
એને સાફ કરો છો અને પછી જ થર બહાર તીજળસેલ થોડો વજ્ર ફરતો
ગ્રામની ચિંતા છે તેમ આશ્વાસ પરના ગ્રામની પણ ચિંતા છે ને ! ક્યાંક
અને વાહનખેડના કંટલા લાગ્યા એ જ એ તમે કહી વિચારો પણ
ખરું ! ખજામાં વાગેલા કાંટાને કાઢવા માટે તમે બાગત છો તેમ બિબ્બાતનના
કાંટાને કાઢવા માટે પણ આટલી સાવધાની રાખો છો ને ! તમેમાં અતિઆરત
કાંટા જમ્યા છે એ તરફ પણ તમારું લક્ષ્ય ગયું છે ખરું !

બાવકારની વાતેમાં મનુષ્ય બધી સાવધાની રાખે છે સાં ? તમે રોજ
વિશ્વાસ કરો છો આજે કેટલું કમવા ને કેટલું બેલું ? એ માટે તમે કાંવા-
પહેળાં આપણ રાખો છો. સો-દારસોના પગારે તમે સુનિચો રાખો-રોમ-છે
પણ એમ જો પૂછાય કે જીવનનું સરવૈયું કાઢવા માટે એક નાની-સી ઘરની-
રોજનીશા-પણ રાખી છે ખરી ? તમે એવો શો જવાબ વાળો ? હું માનું
છું-એનો જવાબ નાકારમાં જ આવશે. પણ આશ્વાસની-સાવધાની-વાત કંઈક
બીજી છે જેમ વેપારી પ્રતિજ્ઞા સાં ? ટીપ્પણ પ્રકાશમાં આપક-જનવનું
સરવૈયું કાઢે છે એવી જ રીતે આશ્વાસની પશ્ચિમ પણ સાંજે-સંજા ટાકે-
સુરના માન-ટીપ્પણ પ્રકાશમાં પોતાના જીવનનું સરવૈયું કાઢે છે

આજે આજના તત્ત્વથી આજતમાં કેરો મનો ? આજે ક્યાંની જવાબ

કેટલી વાર ઉદ્ધતી ? જો ગાલી તો શા માટે ? એની પાછળ ન્યાય હતો કે વ્યક્તિગત દુઃસ્થ સ્થિતિ ? અને તેમાય આ કપાય અનતાનુબધી હતો કે, અપ્રત્યાખ્યાનનો હતો કે પ્રત્યાખ્યાનના વરણનો હતો કે પછી સંજ્વલનનો ? એ કોઈની જવાબમાં બીજાના હિતને કેટલું નુકસાન થયું, એના હૃદયને કેટલી ઠેસ પહોંચી ? ક્રોધના આવેશમાં મેં જે શબ્દો વાપર્યા હતા તે વિચિત્ર હતા કે અનુચિત ? એમાં ભૂલ ક્યાં હતી હતી-મારી કે સાચા પક્ષની વ્યક્તિની ? મહેલ કોણે ? રી ? આ બધાનું સરસું કારણ એનું નામ જ તે પ્રતિક્રમણ છે.

એક-એક નવા પૈસાનો હિસાબ ગણનાર શું કદી મનના અહંકારનો પણ હિસાબ રાખે છે ? મારા અહંકારની શિક્ષા બીજાની જીવનયાત્રામાં પથાવરોધક તો બનતી નથી ને ? કપાય બીજાના જીવનની દુર્ગંધતાને ભણી એને સંકોચ-પીડાળ જવાને બદલે એની મશ્કરી તો નથી કરી ને ? સામાજિક પ્રગતિમાં વ્યક્તિગત અહંકારને પોપી સંધર્ષનું બીજારોપણ તો નથી કર્યું ને ? મનમાં કેટલું કપટ ભર્યું છે, લોભ કેટલો જામેલો છે, ઈર્ષ્યાની કેટલી આગ જલી રહી છે, વાસનાતા કેટલા તોફાનો છૂપાયેલા છે, વિકારોએ આત્માની સ્વભાવદશાને કેટલી વિકૃત કરી છે, દેષે કેટલીકવાર આક્રમણ કર્યું છે અને રાગે કેટલીવાર આત્માને હેઠો પગડ્યો છે ?

સાધક આ રીતે પોતાની દિન-ચર્ચાને યાદ કરે એટલા માટે પ્રતિક્રમણના પ્રથમ આલ્પસ્યકમાં ધ્યાનનો ક્રમ મૂક્યો છે એના વડે સાધક એકાગ્ર બની પોતાના દૈનિક જીવન ઉપર દષ્ટિપાત કરે છે અને પોતાની પ્રતિજ્ઞાઓનું સ્મરણ કરે છે સાથે-સાથે એક-એક વ્રતનું પુનરાવર્તન કરી એમાં લાગેલા અતિચારોનું સ્મરણ કરે છે પછી સાધક શુરુદેવને વદણા કરાં એમની સામે પાપોની આલોચના કરે છે આ આલોચના જ પ્રતિક્રમણનો પ્રારંભ છે. ક્રૂર પાકોને ગોખી જવા-રટણ કરી લેવું-એ પ્રતિક્રમણ નથી એ તો એનું શરીર થયું જ્યાં સુધી એમાં પાપો પ્રત્યે પશ્ચાત્તાપ વહેતો નથી ત્યાં સુધી એમાં જીવન પણ આવડતું નથી.

કેટલાક એમ વિચારતા હોય છે કે દિવસ દરમ્યાન જેટલા પાપો થશે, સાંજે “ મિચ્છામિ દુક્ષ્ઠ ” કરી લઈશું એટલે બધા પાપો ધોવાઈ જશે આપણામાંના કેટલાકની એવી ધારણા હોય છે કે વર્ષમાં જેટલા પાપ થાય, તેટલા ભગ્ને થાય, સાવત્સરિક પ્રતિક્રમણ કરીશું અને “ મિચ્છામિ દુક્ષ્ઠ ” કરીશું કે બધા પાપો ત્યાંભેળે ધોવાઈ જશે બહુ દૂરદર્શિતા વાપરી ? પણ

આવી વિચારધારા ધરાવનાર એ વાતનું સ્મરણ કરાવે છે કે જો એવો વિશ્વાસ રાખે છે કે આખી જિન્દગી પાપમાં રમ્યા-પમ્યા રહે અને જગમાં એક દુનખી મારી લીધી કે બસ જ્યાં પાપો ધોવાઈ જાય.

પણ શરૂ રાખજો ભાઈઓ પાપનો રંગ કાઢી એવો કલ્પો-કલ્પો નથી કે એક વખતના મિમ્બિમિ દુછડાથી એ સાફ થઈ શકે બધરા તે જગમાં દુનખી મારી કે બધું ધોવાઈ જાય. નહીંતર જો આ માન્યતા સાચી ફરતી હોય તો તો જગમાં નિરતર તરતી રહેતી માહલીઓ અને મચ્છો તો ક્યારનામ મેક્ષમાં ચાલી ચર્પા હોત કારણ કે એમનું તો સમસ્ત જીવન જ જગમાં વીટે છે પણ આ બધી વાતો તો ડોહીમાની વાતોઓ સહ્ય છે આવી વાતોથી જો ધડી મનોરજન થાય છે પણ એમાં કંઈ જ સત્ય નથી.

પાપની કાળજીને નહીનું સેઠડ મણ પાણી ધોઈ ટાકુ નથી પણ પ્રયત્નિત-પશ્ચાત્તાપના આશુનાં એ ટીપાં એને એ મિનિટમાં ધોઈ શકે છે. પશ્ચાત્તાપના અભુમિદુઓ સદૃશ્યોને ઉજળા કરે છે. પશ્ચાત્તાપ એ પવિત્રતાનું ચિહ્ન છે પણ પશ્ચાત્તાપનો અર્થ છે ફરી-બીજી વખત એ પાપ ન કરવાનું પ્રતિજ્ઞા કરવી જે પ્રયત્નિતમાં આ જાતની પ્રતિજ્ઞા હોતી નથી એને ભૂલ એવો જ ઘસે કે પાપ કરવા જાઓ અને મિમ્બિમિ દુછડા પછી કરતાં જાઓ. આ તો પેલા કુભરના મિમ્બિમિ દુછડા જેવું છે એનું કંઈ મફત નથી.

પ્રતિજ્ઞાઓમાં સાધક પોતાની ભૂલોનું સ્મરણ કરે છે અને એ જાણે પશ્ચાત્તાપનાં આશુનાં સાથે છે એક વિચારો કશું છે જે ભૂલ કરે છે તે મનવ છે પણ ભૂલો પર બંધકાર કરવો એ રાક્ષસનું કામ છે ભૂલ કરી સ્વાભાવિક છે પણ એ ભૂલો ઉપર ભીરવ જનુભવવું અને ભૂલોને દૂર મારી બેઠવું એ જ મોટામાં મોટી ભૂલ છે એ જ જીવનમાં અમલગ થાય જ નહીં જાય છે.

કેટલાક બેઠા એમ વિચારતા હોય છે કે જો હું મારી ભૂલોને એક વાર-સીકાર કરી ભઈષિ તો જાંબા સામે મારું અપમાન થશે, પણ આમ વિચારવું એ ભૂલ છે કારણ કે ખૂલી ગટર કરતાં બંધ ગટર વધુ દુર્ગંધમય હોય છે પ્રગટ કરેલા પાપ કરતાં છપું રખાએલું પાપ વધુ અપમાન કરાવે છે ખૂલેને કબાવવાનો-છુપાવવાનો પ્રયત્ન જ પાપને વધારે છે કારણ કે એક ભૂલને સતાવવા સાડું બીજી ભૂલ કરવી પડે છે એથી વળી બીજા દસ

પાપ આચરવા પડે છે માટે મનુષ્યે પોતાથી થયેલા પાપને છુપાવવું ન જોઈએ. પણ એવો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કે જે પાપ યથા ગયું છે, હૃદયથી એ માટે પશ્ચાત્તાપ કરી લે આ પશ્ચાત્તાપનો અગ્નિ એ પાપને ભસ્મ કરી નાખશે. રસોઈ બનાવતી બહેનને રસોઈ બનાવતી વેળાએ ડ્રાયલાને પણ અડવું પડે. છે હાથ પણ ડાળા થાય છે પણ કામ આટોપાતા એ હાથ ધોઈ સાફ કરી નાખે છે એ જ રીતે સમ્યક્ત્વી આત્માને કદી પાપાચાર કરવો પડે છે, પરિસ્થિતિ એને વિવશ-લાચાર-બનાવી દે છે પણ સત્યરોધક સાધક કાર્ય પૂર્ણ થતા જ પશ્ચાત્તાપના જળબિંદુઓ વડે થયેલા પાપને ધોઈ નાખે છે.

એક વખત બગદાદના ફકીર કઈં ઉદાસ મને બેઠા હતા એમની મુખ-મુદ્રા પર ખિન્નતા છવાયેલી હતી એમનું પડી ગયેલું મો જોઈ એમના એક બકતે પૂછ્યું “આજે આપ ઉદાસ કેમ છો ? સતત જીવન તો મસ્તીનું જીવન હોય છે દુનિયાની ઉપાધિઓ તજી દીધી, તેમ જતા ફકીરમાં પાછી ફિકર બાકી રહી ગઈ ?” સતે જવાબ વાલ્યો “વત્સ, સાચું પૂછો તો સતના જીવનમાં આનંદ-સરિતા વહે છે ત્યાં તો શેજ દિવાળી હોય છે અને હમેશા વસંતનો આનંદ હોય છે પણ અત્યારે તો મારું મન પશ્ચાત્તાપના અગ્નિમાં શેકાઈ રહ્યું છે હું પ્રભુને ધન્યવાદ દેવાનો પશ્ચાત્તાપ કરી રહ્યો છું.”

બકતે વિસ્મય બની ફરી પૂછ્યું “ભગવન્, ધન્યવાદનો તે વળી પશ્ચાત્તાપ હોય ? અને તે પણ ઈશ્વરને અપાયેલો ધન્યવાદ ? એનું પણ શું કદી પ્રાયશ્ચિત્ત હોઈ શકે છે ?” ફકીર બોલ્યા “વત્સ, હા જ્યારે પ્રભુ-પ્રાર્થના વખતે પણ સ્વાર્થ આપણે પીછો છોડતું નથી, ત્યારે આપણે આત્માની નહીં પણ સ્વાર્થની વાત પ્રભુ પાસે કરતા હોઈએ છીએ તો એના માટે એનો વૃત્તિ માટે પણ પશ્ચાત્તાપ કરવો જ જોઈએ.”

એ ફકીર આગળ બોલ્યો “એક વાર જ્યારે મેં ફકીરી અપનાવી નહોતી, ત્યારની એક દુઃખદ બીના વાત મને યાદ આવે છે બગદાદ શહેરમાં આગ લાગી હતી શહેરની બગરોમાંની દુકાનો આગમાં ભસ્મ થઈ રહી હતી; કેટલીયે દુકાનો બજીને રાખ થઈ ગઈ હજારો-લાખોનું નુકસાન થયું મારી પણ દુકાન ત્યાં જ હતી હું ચિતામગ્ન બેઠો હતો તે જ વખતે અચાનક-ઘાઈએ આવી મને બગર આપી કે તમારી દુકાન બચી ગઈ છે મેં ખુશ થઈ, ખુદનો ઉપજાર માન્યો અને એને અનેક ધન્યવાદ આપી રહ્યો પણ આજે જ્યારે એ દૃશ્યનું ઝમરણું થઈ આવે છે ત્યારે મારું મન શેઈ પડે છે અતરાત્મા બોલી જાહે છે, કેટલી સ્વાર્થ-વૃત્તિ ભરી છે તારામાં ? જ્યારે

તારા જ બાઈઓની દુકાનો ખાતમા બસીજૂત થઈ રહી હતી એમના રોટબો ઝૂટવાઈ ગઈ હતો એ બિચારા ખાંસુ વદાવી રહ્યા હતા તારે તારુ મન તારી દુકાન બચવાથી ખુશ થઈ રહ્યું હતું કેટલો સ્વાર્થ ભર્યો છે આ મનમાં ! બાઈઓની ખાંખોમાં ખાંસુ નીતરતા હતાં અને હું અંખુને ધન્યવાદ બખી' રહ્યો હતો. બસ એ જ પાપ બાળે મારા મનને પોડિત કરી રહ્યું છે

હા તો જન્મદાનના સત ફરીરની વાત તમારી સામે મૂકાઈ છે એના જીવનમાં હૃદયની પવિત્રતા બોલી રહી છે કારણ કે એના મને સ્વાર્થને ધક્કાયો છે એ પાપ ઉપર આંસુમાં સાચાં છે

તેવી જ રીતે પ્રતિકમલમાં આપણે છૂપાયેલી સ્વાથ-વૃત્તિને શોધવી છે બીજાની જર્મોદો-વિનાશની વાતથી મન હપીન્વિત થાય છે તે સમજવું કે મનમાં હડ દુષ્ટતા બાકી છે અને એ દુષ્ટતાને ધોવા જ પ્રતિકમલને કમ યોગ્ય છે

પ્રતિકમલ શું છે? આદ્યમાની સાથે એના શા સુખ છે ? ઉત્તરાખ્યન સૂત્રમાં એના બે વિશદ ચિતન રજૂ કરવામાં આવ્યું છે સિમ્ધ પ્રમ કરે છે પ્રમ્મ પચ્છિમમેણં મમ્મે ! ઝીથે દિં કલ્પયહ !

મયાવ પચ્છિમમેણં વચછિરાણિ વિદેહ,
વિદિય વચ-છિદે પુવ-ઝીથે મિઠ્ઠાસથે
મસવહ ચરિત્તે મહ્ઠસુ પવવપમાયાસુ
દયહસે મપુહસે સુપ્પચિદિય વિહરહ !

ઉત્તરાખ્યન ખ. ૨૬ સ. ૧૧

પ્રમ્મ કમવન્ પ્રતિકમલ કરીને આદ્યમા કમ વિવિધ ઝુલને જમાવે છે !

સિમ્ધતા મનની નિચાસણુ સમાધાન કરતાં કમવાન દરમાવે છે પ્રતિકમલ દારા સાધક જતના હિંદોને દાંકે છે પ્રમાદવસ મતમાં ને રખવન મયુ હોય, સાધક પ્રતિકમલ દારા એને દૂર કરે છે ઉદરમાં વગેરે મહાનમાં-મરનાં કપામ પચુ નાનુ એક હિંદ કરે છે તે તમે ચિતા કરવા લાગો છે. તમે એ જુરવા માટે પ્રમ્મન કરો છો પણ મતમાં હિંદો પડી તમ છે ત્યારે તે તમે ખસાવધ રહો છો. તમે વિચારતા હો છો કે આ તા નાની એવી ભૂસ છે પણ માદ રાખ ને, બાઈઓ નાની એવી ભૂસ પણ જીવન-

નૈયાના હિંદવત્ છે નાવ-વહાણમાં હિંદ પડ્યું છે નાવિક એની ઉપેક્ષા કરે ને કહે અરે, આ તો નાનું શું હિંદ છે આવી આવીને તે વળી કેટલું પાણી આવશે ? પણ એ ઉપેક્ષિત હિંદ જ કદી આખા વહાણને લઈ ફેંચે છે એટલા માટે સાધકે તો મતોમાં પડતા હિંદો પ્રત્યે ખૂબ સવાધ રહેવું ધટે એને પૂરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કારણ કે આજે હિંદો દ્વારા આશ્રવને પ્રવેશવાની તક મળે છે મતોમાં પડતા હિંદો બધા થતા જ ડોળોનો આશ્રવ પણ થતો બધા થાય છે

પ્રતિક્રમણનો ખીજો લાભ છે ચારિત્રમાં રહેલી શયળતાને દૂર કરવી શયળતા એટલે ચિત્ર-વિચિત્રતા જે ગાય ચિત્ર-વિચિત્ર હોય છે એને શયળાગો કહેવામાં આવે છે આ ચિત્ર-વિચિત્રતા જ્યારે જીવનમાં આવે છે ત્યારે એ બહુરૂપિયાપણું કહેવાય છે, કે જેના મનમાં કંઈક છે, વાણીમાં કંઈ ખીજું જ છે અને કર્મમાં પણ વળી કંઈ ત્રીજું જ છે જે આપને કંઈક કહે છે અને મારી ખાસે કંઈ ખીજું જ વાત કરે છે, જન-સમૂહમાં એવું જીવન જુદું હોય છે ત્યારે એકાત-ક્ષણેમાં એના જીવનની ગતિ વળી એથી જુદી જ જોવા મળે છે આ બધું જ બહુરૂપિયા જેવું આ જીવન સાધક-પથ પરથી અંધ પતન કરાવે છે પ્રતિક્રમણ જીવનના આ બહુરૂપીપણાને દૂર કરે છે સાથે જ સાધક પ્રતિક્રમણ દ્વારા અષ્ટ પ્રવચનની આરાધનામાં વિશેષ પ્રયત્નશીલ બને છે

પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુરિત અષ્ટ પ્રવચન કહેવાય છે આ છે પ્રતિક્રમણનું સ્વરૂપ હવે આપણે પાંચમાં આવશ્યક અંગે વિચાર કરીશું

કાયોત્સર્ગ આવશ્યક

પ્રતિક્રમણ આવશ્યક પછી કાયોત્સર્ગનું સ્થાન આવે છે. સાધક પાપોની આલોચના કરીને આત્મિક જૂલોથી શુદ્ધ બને છે કાયોત્સર્ગ એ અગિયારમું તપ છે એનો અર્થ છે દેહ પ્રત્યેની મમતાને દૂર કરવી જ્યાં સુધી દેહ પ્રત્યે મમત્વ-ભાવ છે ત્યાં સુધી સાધક જીવનના મેદાનમાં દંડતાપૂર્વક આગળ વધી શકતો નથી

એક સૈનિક યુદ્ધ-મેદાને જાય છે એના મનમાં જો દેહ પ્રત્યે મમતા છે તો મોતનો ભય એના મન ઉપર છવાયેલો રહેશે. રથ-મેદાને મોતને સામે જોતા જ એ નાસી છૂટશે સાધનાના ક્ષેત્રમાં પણ સાધકના મનમાં દેહ પ્રત્યે મમતા છે તો ત્યાં પણ એને સફળતા મળતી નથી સાધક-જીવન

ફોનો નહીં પણ કટાકીર્ણ રાહ છે જ્યાં જાને ને પગમે હજારો કપડે છે વિદાર-યાત્રામાં ગરમી-હીના સેકડો પરિપક્વ સહેવા પો છે એટલે બે સાધકના મનમાં દેહ પ્રત્યે આસક્તિ હશે તો એ સાધના કરી શકશે નહીં

દેહ પગની આસક્તિ સમાપ્ત ન થાય તો આધ્યાત્મિક જીવન સુદર જાની શક્ય નથી. પોતાના ધાર્મિક વિશ્વાસ પર મનુષ્ય ત્યારે જ સ્થિર થઈ શકે છે ત્યારે દેહ પ્રત્યેના એનો આસક્તિ-ભાવ સમાપ્ત થઈ જાયો હોય છે કામદેવ સાધકના મનમાંના બે દેહાસક્તિ હોત તો શું એ ભારે ક્યોને સહી શકત ખરો ? શરીરના દુઃખ દુઃખા કરવામાં આવે છે શરીરનો ખલુ-ખલુ વેદનાથી પીડા પામી રહ્યો છે પેમે પિતામ આકૃતિમાં રહેશે કે બોલે છે કામદેવ ત્યાં સારુ પીડાઓ છે ? કહી દેને કે કામવાન મહાવીરનો ધર્મસિદ્ધાન્ત મિથ્યા છે આ બે સ દે માત્ર હમણાં જ એક મિનિટમાં વમારી વેદનાનો ખત લાવી દેશે એક બાજુ અસીમ વેદના છે બીજી બાજુ દેહ બે સબ્બો ઉચ્ચારવાના છે પણ કામદેવે તો વેદના-પીડા સહેવાનું સ્વીકાર્યું પરંતુ કામવાન મહાવીરના ધર્મને મિથ્યા ન કહ્યો કારણ કે કામદેવની દેહાસક્તિ એટલી થઈ ચૂકી હતી.

આવી જ વાત ગજમુકામરની છે ગાથે અગ્નિ લાલુડી રહ્યો છે અગ્નિ નવાળામાં લોહી ને માંસ વધીતરીને જળી રહ્યાં છે પણ માથાની નવાળા મન સુધી પહોંચી શકી નહીં ત્યાં તો કામાને શાંતિનો સાગર સહેરાઈ રહ્યો છે કારણ એ જ કે એમની દેહાસક્તિ સમાપ્ત થઈ ચૂકી છે તેઓ નાચે છે કે ને બાજે છે તે મારુ નથી જાને ને મારુ છે તે કહી શકમ થઈ શકે નહીં પ્રથમકાળની-સવાનજની નવાળા પણ અસમીપૂત કરી શકતી નથી. દેહ પરનો અમલભાવ દૂર થયો ત્યારે જ તે ગજમુકામરનો અક્રમા પ્રાણપાતક શત્રુને પણ કામા આપી શક્યો કામોત્સર્ગ અગ્નિ સિંચ પ્રકરે છે

પ્રશ્ન : કાઠસંગોર્ણ મગ્ને લીલે કિં જળયદ ?

અર્થ : કાઠસંગોર્ણ લીપ પદ્મપ્પન્ન પાપચિત્તં વિસોદ્દેહ વિસુદ્ધ પાપચિત્તેષ્વ લીલે નિશ્ચુચદિય્ય બોદરિયમકમ્પમારપદે પસરથ જ્ઞાનોવળય સુદંસુદોર્ણ વિહરદ્.

પ્રથમ ભગવન, કાર્યોત્સર્ગ દ્વારા આ આત્મા કયા આધ્યાત્મિક આનંદનો અનુભવ કરે છે ? જવાબમાં ભગવાન ફરમાવે છે “ કાર્યોત્સર્ગ દ્વારા આત્મા શૂત્રકાળના અને વર્તમાન કાળના પ્રાયશ્ચિત્તથી વિશુદ્ધ બને છે શૂત્ર અને વર્તમાનમાં જીવનની દુર્ગતતાઓને લીધે થયેલાં પાપો માટે સાધકને જે પ્રાયશ્ચિત્તનો યોગ સાપડ્યો છે, એની વિશુદ્ધિ વિના આત્મા અતિચારોને દૂર કરી શકતો નથી અતિચારોથી શુદ્ધ થયા પછી સાધકના મનમાં એટલો જ આનંદનો અનુભવ થાય છે, જેટલો કે એક મજૂરને માથેથી ભાર હાટાઈ છે ત્યારે જે આનંદ એને મળે છે

ભારે વજન ઊંચકી ચાલતા મજૂરની મનસ્થિતિને મોટરકારોમાં ધૂમતા શેડો-શાહુકારો બાણી શકતા નથી જેણે જીવનમાં કદી પાંચ શેર પણ વજન ઊંચક્યું નથી તે મણુ ભારથી હળવા થવાનો આનંદ બાણી શકતો નથી માથાનો ભાર તો હળવો હોય છે એના કપડાંને પણ આપણે સમજી શકીએ પરંતુ અતિચારોનો પણ એક ભાર હોય છે પ્રત્યેક વિભાવ દ્વારા પોતે એક ભાર છે એ ભારનો તોલ-માપ કાઢી નહીં હોય પણ એ જૂપો ભાર છે, જેના વડે આત્મા ભાગ-મય બને છે આ ભાર જ આત્માને અધ પતન તરફ ખેંચી જાય છે અને દુર્ગતિદ્વારે લાવી જિલા કરી દે છે

હા, તો જે ક્ષણે આત્મા અતિચારોને હરી લે છે, પ્રાયશ્ચિત્ત દ્વારા દોષોના ભારથી મુક્ત બને છે ત્યારે એને એક જાતનું હળવાપણું અનુભવાય છે એના મન પરનો ભાર ઓછો થાય છે અને ત્યારે જ એ પ્રશન્ત ધ્યાનનો યોગ મેળવી શકે છે ધર્મ અને શુક્લધ્યાન પ્રશસ્ત-ધ્યાયવા યોગ્ય છે પ્રાયશ્ચિત્ત પહેલાં મનની સ્થિતિ સકલ્પ-વિકલ્પમાં રાખે છે પણ ન્યાયે દોષોનું પ્રાયશ્ચિત્ત લેવાઈ જાય છે ત્યારે મનના વિકલ્પો-સંભાષિત થાય છે અને પ્રશસ્ત ધ્યાન લાણી આગળ ધપે છે.

પ્રત્યાખ્યાન આવશ્યક :

અતીત (શૂત્રકાળના)ના અતિચારોની આલોચના પછી સાધક પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપે કાર્યોત્સર્ગ કરે છે અને અતીતના દોષોથી મુક્તિ પામે છે પરંતુ ભવિષ્યના દોષોને રોકવાનું કાર્ય પ્રત્યાખ્યાન કરે છે જીવનમાં પ્રત્યાખ્યાનનું મહત્ત્વનું સ્થાન છે સાગ્તીય સમૂહોનું લક્ષ્ય ત્યાગ તરફ છે એ ભોગમાં નહીં, પણ ત્યાગમાં વિશ્વાસ ધરાવે છે એ ભોગીનું નહીં પણ ત્યાગીનું જ સન્માન કરવાનું શીખવે છે.

એનું કહેવું છે સદ્ગુપ્તો કરતા સરસ્વતીના પુત્રોનું સમાન કરો કારણ કે સદ્ગુપ્ત કરતાં સરસ્વતીનું ગ્ધાન ઘણું છે. સદ્ગુપ્તો તો ખાન છે, કામે નથી જ્યારે સરસ્વતી તો જીવન પર્વત સાથે જ રહે છે અને જીવન સુધી જ નહીં પણ આગામી જીવનમાં પણ એ સાથે જાય છે—આપી રહે છે. પણ જમણ-સંસ્કૃતિ કહે છે જ્ઞાન કરતાં ત્યાગનું સ્થાન મહાન છે તીર્થ કર જ મની સાથે જ ત્રણ જ્ઞાન ધરાવતા હોય છે. પરંતુ જ્યાં મુશ્કેલી તેઓ ગૃહસ્થ-દશામાં હોય છે ત્યાં સુધી મુનિઓ એમને વહણા કરતા નથી. આ જ્ઞાનમનો સિદ્ધાન્ત છે મુનિમાં એ જ્ઞાન છે જ્યારે તીર્થકર જ્ઞાનની શ્રેણીમાં મુનિ કરતાં આગળ છે પણ જ્યાં સુધી તેઓ ચારિત્ર્ય-શ્રદ્ધા કરતાં નથી ત્યાં સુધી મુનિઓ એમને વહણા કરી શકતા નથી, અને બીજું તો ઠીક પણ જ્ઞાનક્ષેત્રે એક દેવ પણ મુનિ કરતાં આગળ છે પણ જ્ઞાનમાં પ્રત્યાખ્યાનનો અભાવ હોય છે એટલા માટે જ મતિ-જ્ઞાને શ્રુતિજ્ઞાનના ધારક મુનિ વહનિ છે પરંતુ અવધિજ્ઞાનનો ધારક દેવ વહનિ નથી.

જ્ઞાનમની એક બીજી વાત એવી છે કે જે જીવનમાં પ્રત્યાખ્યાનના આદર્શને અલગ છે એક બાજુ ચક્રવર્તી છે બીજી બાજુ ચક્રવર્તનિ સેવક છે જે એક દાસ જેવી ચક્રવર્તીના કુકમની રાત્રમાં બેઠો છે પણ એ જ સેવક તે ચારિત્ર્ય-પદ અંગીકાર કરે છે અને એના બીજે જ દિવસે પોતે ચક્રવર્તીના મનમાં વૈરાગ્યની જીવનના નામે છે અને એ પણ વિશાળ સામ્રાજ્યને તણ મુનિ અને છે ચોવીસ કલાક પહેલાં એમના જ સેવકે દીક્ષા મહાશ્વરી છે એટલે એક બાજુ સેવક છે અને બીજી બાજુ સમ્રાટ છે પણ ચક્રવર્તીની વાત તો એ છે કે સમ્રાટ સેવકના ચરણોમાં નમે છે કારણ કે આટલા દિવસો બેઠેને એ બિખારી બની સમ્રાટના હારે બટકતો હશે પણ ખાન તો એ ખાનના ચક્રવર્તી છે ત્યાગ અને વૈરાગ્યનું વિશાળ સામ્રાજ્ય એની પાસે છે જ્યાં છે પ્રત્યાખ્યાનનો પ્રભાવ વર્ષો સુધી જે ચરણોમાં બૂકતો રહો ગુલામીમાં આખી જીવનની વીતાવી પણ ખાન એ ચક્રવર્તી છે અને ચક્રવર્તી એને વાદવા એના ચરણોમાં બૂકે છે.

જ્યાં સુધી ચારિત્ર્ય-મોહનો ક્ષયોપશમ થતો નથી ત્યાં સુધી એક નવકારસી જેવું પ્રત્યાખ્યાન પણ ખાન કરી શકતો નથી. જીવનમાં-શ્રદ્ધામાં પ્રત્યાખ્યાનવસ્થાનું ઉપશમન, ક્ષય અથવા ક્ષયોપશમ થાય છે ત્યારે જ મનમાં પ્રત્યાખ્યાન તરફ અધિકારિ જાય છે પ્રત્યાખ્યાન એ સિદ્ધિ પ્રદ કરે છે -

પ્રશ્ન ' પચ્ચક્ષણેણ મન્તે જીવે કિં જળયહ ?

જા ૦ પચ્ચક્ષણેણં આસત દ્વારાહ નિહંમહ,

પચ્ચક્ષણેણ હન્ત્યા નિરોહં ધળયહ ।

ઈચ્છા નિરોહં યળપ ણં જાંવે સવ્વદ્વેસુ વિણીય તળ્હે
સીહ મૂપ ચિહરહ ॥

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર અ ૨૯ સૂ ૧૩

પ્રશ્ન —“ ભગવાન, પ્રત્યાખ્યાન દ્વારા આત્મા કયા આત્મગુણને પ્રગટ કરે છે ? ”

શિષ્યની નિશાસાનુ સમાધાન કરતા ભગવાન ફરમાવે છે “ પ્રત્યા-
ખ્યાન દ્વારા આત્મા આશ્રવદ્વારાને રોકે છે ન્યા સુધી આવતા આશ્રવોને
રોકાતા નથી ત્યા સુધી કર્મોનો પ્રવાહ આત્મામાં આવ્યા જ કરે છે ન્યા
સુધી કોઈ વસ્તુ માટે પ્રત્યાખ્યાન કરવામાં આવતો નથી, પરંથી આસક્તિ
હર થતી નથી ત્યા સુધી કર્મરજ આવતી જ રહેશે ”

પિતાએ કોઈ વસ્તુ વ્યાજ ઉપર લીધી છે તો પુત્રે પણ એટું વ્યાજ
આપવું જ પડશે તેવી જ રીતે કોઈ યોનિમાં રહે અથવા ન રહે પણ એ
વસ્તુ દ્વારા કર્મોનો આશ્રવ તે સાલુ જ રહેશે એમ તો આત્મા ન્યારે
શરીરનો ત્યાગ કરે છે ત્યારે ત્યાની હજારો વસ્તુઓમાંથી એકને પણ સાથે
લઈ જતો નથી પણ હા, વસ્તુઓનો મોહ સાથે લઈ જાય છે પદાર્થો તન્યા
છે પણ પદાર્થો પ્રત્યેની આસક્તિ હર થઈ નથી માટે ન્યા સુધી આસક્તિ
સમાપ્ત થતી નથી ત્યા સુધી ક્રિયા થતી જ રહેશે

પણ અહીં એક પ્રશ્ન થાય છે જે વસ્તુનો આપણે ઉપયોગ જ કરતા
નથી શું એની ક્રિયા પણ લાગશે? હા, કારણ કે ન્યા સુધી પ્રત્યાખ્યાન થતું
નથી ત્યા સુધી ક્રિયા જરૂર લાગશે જ માની લ્યો કે તમારી પાસે બે મોટરો
ને ત્રણ સાઈકલો છે તમે ફક્ત એક મોટર અને બે સાઈકલોનો જ ઉપયોગ
કરો છો પણ તમારે ટેકસ તો પાચેયનો ભરવો જ પડે છે તમે એમનો
ઉપયોગ કરો છો અથવા નહીં એ સવાલ નથી, પણ સવાલ તો છે માલિકીનો
ન્યા સુધી વસ્તુઓ પરથી તમે સ્વામીત્વ-માલિકીપણુ-ફર ક્યું નથી ત્યા
સુધી તમારે ટેક્સ ભરવા જ પડશે જાસ, આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં પણ એ જ
વાત છે.

એક વાત એમ પણ છે તમે મુખર્ષિમાં એક મહાન વાટે લીધું અને પછી દશમાં આસ્યા જવા લાંબી બે વર્ષ પછી પાછા મુખર્ષિઆવ્યા મગ્નન માધિક તમારી પાસેથી શાકુ આગળે તમે કહેશો સલા આદમી, હુ તો એક સ્વિષ પણ આ મહાનમાં રહ્યો નથી તો એનું શાકુ કેવું? એ કહેશે, તમે રહેો જાવવા ન રહેો એનો કોઈ પ્રશ્ન નથી એ વર્ષ મુધી તો તમે એના માધિક રહ્યા છો જુઓ તો ખરા કે આ તાજુ તમે મારેશું છે અને વાત પણ સાચી જ છે કે તમે તમારુ સ્વામીત્વ કાલમ-આતુ રાખ્યું છે તો તમારે એનું શાકુ પણ આપવું જ પડશે જાણ સ્વામીત્વને-માસિકીપણને જ તે આખ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં જાવા આસક્તિ કહે છે અને આ આસક્તિનો જ્યાં મુધી પરિત્યાગ કર્યો નથી ત્યાં મુધી જામવ આશુ જ રહેશે પ્રત્યાખ્યાન જ એ જામવદારને રાહો રોકે છે

સાથે જ પ્રત્યાખ્યાન ઈચ્છિતો નિરોધ કરે છે કારણ કે ઈચ્છિતને અપોદિત કરી વિના પ્રત્યાખ્યાન સલાવી શકતું નથી. એટલે પ્રત્યાખ્યાનદ્વારા જ આત્મા ઈચ્છિતો પર કટ્ટોચ કરી શકે છે પછી ૭ પદ્ધતિઓ એણે પરિત્યાગ કર્યો છે એ એના મનમાં કદી મોહ-તાવચ કે આસક્તિ પેદા કરી શકશે નહીં એથી સૌથી મોટો સાધ એ થાય છે કે મનની તુલ્યા-જન્ય અચળતા સમાપ્ત થઈ જાય છે અને સાધક આત્મ-સતોરી જતી શકે છે

ઉપસહાર

આ રીતે પ્રતિકમ્બુમાં જાપણે જાપણી આધીયત્વ કરીએ છીએ જતીનના દોષોને સાવધાની પૂર્વક દૂર કરીએ છીએ એનું પ્રાપ્તિ કરીએ છીએ અને કાવિષ્વમાં એમના નિરાશ મારે સેવાર થઈએ છીએ પ્રતિ કાલુન્ય છે આવસ્થાકિતો કમ પણ પૈશ્વનિક રહે સખવામાં આવ્યો છે પહેલે સામાનિક આવસ્થક જીવનમાં સમજાવતી સાધના શીખવે છે સમ જાવ જાવ વિના સહમુજો પ્રત્યે પ્રેમ જન્યુન થતો નથી તેમ કુશુલિથી વિરક્તિ પણ થતી નથી સમજાવતો સાધક જ મુખાનુરાગી જતી શકે છે એવા મારે જ સામાનિક પહે ચેતવીસી સ્તવનનો કમ આવે છે સ્વ-પૂર્વ જન્મ પછી જ માનવી શુણીની પૂજા કરે છે અને તારે જ મુર જતોના ચરણે નમે છે એટલા મારે ગિન-ચુનિ પછી મુરવજાનો કમ ગાવો છે

તેના મન, વચન ને કર્મમાં નમના છે તે જનાવારેથી દૂર રહે છે

આવશ્યકની આવશ્યકતા

અને અતિયાચે પ્રત્યે સખગ રહે છે પ્રમાદવશ પણુ જો એમા અપલન થઇ જાય છે અને પ્રતોમા દોષ લાગે છે તો એ દોષોને પશ્ચાતાપના વારિલી ધોવા માટે કૃતનિશ્ચયી બનેછે અને એટલા માટે જ વદલુ પછી પ્રતિક્રમણુ સ્થાન રાખવામાં આબુ છે. બૂલોના સ્મરણુ સારુ મન, વચન ને કાયામા સિયરતા થયો જરૂરી છે માટે જ પાચમે આવશ્યક કાયોત્સર્ગનો આવે છે એટલે કે દોષોની આલોચના પછી પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપે કાયોત્સર્ગનો નિયમ છે અને સિયર યોગવાળી બ્યકિત જ પ્રત્યાખ્યાન કરી શકે છે એટલા માટે કાયોત્સર્ગ પછી પ્રત્યાખ્યાન કરીને સાર્થક ભવિષ્યના દોષોની સભવિતતાને શકી દે છે અને આત્મામા પૂર્ણ લીન બનીને સ્વભાવ-દશામા પાછો આવે છે અને વિભાવ-સ્થિતિમાંથી સ્વભાવ-સ્થિતિમા પાછુ આવવુ એ જ પ્રતિક્રમણુ છે

દિનાક

તા ૧૪-૯-૧૯૫૮

જોન ઉપાશ્રય,
કેદ, મુબઈ

અહિસા એ ભારતીય સંસ્કૃતિનુ જીવનશૃત તત્વ છે ભારતીયોના સેમે સેમમા એનુ તત્વ ભરેલુ પડેલુ છે ભારતીય હવા એટલે અહિસાની હવા ! ભારતીય ઇતિહાસ એટલે અહિસાનો ઇતિહાસ

ધર્મનો નીચોબુ બીજુ નામ છે અહિસા

આપના મનને એક માત્ર દ્યારૂં ખૂબસૂરત આલુપ-
શુધી સજો

આત્મ સરૂતિના પ્રવીઃ સમા પવિત્ર દિવસોમાં તમે અધ્યક્ષ સદેશો જવલું કરી રહ્યા છો, તમે શિષ્યો-સદેશો સાંભળો છે અનેરો અંતે જાણતા સદેશો સાંભળવા તમારા હૃદય આતુર રહે છે મોટા-મોટા નેતાઓના સદેશો તમે સાંભળ્યા છે પ્રધાનમંત્રીના સદેશો સાંભળવા માટે એપ્રિલ તો સાંભળી સંખ્યામાં તમે હોમોના સાંભળો છો અને બધા પ્રિયો એમના સદેશો ગ્રીષ્મો છે. પણ હું પણ હું કે આત્માનો સદેશ તમે સાંભળો છે કદી કે નહિ ? આત્માનો સદેશો જોઈ સાંભળી લીધો છે અને કુન્નિયાનો ડાર્ક સદેશો સાંભળવાની જરૂર રહેતી નથી.

ધોડા જ સયમ પહેલાં તમારી સામે મજબુત્તારની પવિત્ર વાત અપવી હતી. તે ત્યાં અને અસિદ્ધાનકરી વાત મારા સાથી મુનિશી પાસેથી તમે સાંભળી લૂંટ્યા છે. તે મહાન સાધક જૈનજાતનું અપોતિધર નક્ષત્ર છે એ પણ એક હજી હતું જેથી પોતાના સુકમાર ત્યાંની માથે અધ્યક્ષતા જારા મૂકી રહ્યા. તો સામે પણ એવું એક અદ્ભુત હજી હતું કે એ અધ્યક્ષતા અત્યંત સમજાવપૂર્વક સહી થઈ રહ્યું એ જવાબમાં તને જાણી રહ્યું હતું રહત અને માંસ બેઠેથી રહ્યાં હતાં પરંતુ એની જાત મન સુધી પહોંચી રહી નહિ. તે મનને ત્યાંની રહી નહિ. કારણ તે સાધક સાધનાતી એવી સ્થિતિએ પહોંચી ગયેલા કે જ્યાં તને તથાવતર આ જવાબ સાંભળી પહોંચી શકે નહિ. અને આ જાણ એટલા જ કારણસર સંકરિત નથી રહ્યું કે એમણે આત્માનો સદેશો સાંભળી લીધો હતો. સયમ અને આત્મા એવી સ્થિતિમાં તેઓ લીન થઈ ગયા હતા કે અધરે એમને એ

જ્ઞાન પણ રહ્યું નહોતું કે કંઈ એને જાણી રહ્યું છે તેથી કોણ જાણી રહ્યું છે એની એમને ખબર સુદ્ધા પડી નહિ.

આ સાધનાની ચરમ યિતિ છે આ સ્થિતિએ પહોંચવા માટે સયમનો પથ સ્વીકારવો પડશે મન અને ઇન્દ્રિયોને વશમાં લેવા પડશે સયમ શક્તિનો સ્ત્રોત છે સ્વીમ-વરાળ જ્યારે પાવર નળીમાં સયમિત બની જાય છે ત્યારે વિશાળ એન્જિનને ગતિ આપે છે અને એને ઝરણું હજારો-લાખો ટન ભાર એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે લઇ જઈ શકાય છે આવી શક્તિ ક્યાંથી આવે ? કહેવું પડશે કે એ સયમની જ શક્તિ છે એટલા માટે જ શાસ્ત્રકાંડએ ઇન્દ્રિય-નિગ્રહ અને આત્મસયમ ઉપર ભાર આપ્યો છે મન ચારે બાજુ ફરતું રહે, ઇન્દ્રિયો વાસના તરફ દોડતી ફરે અને પછી આપણે ઇન્દ્રિયોને કે સાધનામાં રસ આવે તો એ સંભવિત નથી તમને તો રસ પડે છે બોહિસમાં એવી રૂપિયા બેળા કરવામાં જેવો રસ ત્યાં છે એવો આત્મસાધનામાં છે ખરો ? જ્યાં સુધી ઇન્દ્રિયો વિપથગામિની છે ત્યાં સુધી અધ્યાત્મની વાતોમાં રસ આવી શકશે નહિ.

ઇન્દ્રિયો શું છે ? ઋષિઓએ આત્માને ઇન્દ્ર બતાવ્યો છે-“ **इन्द्रो वै आत्मा** ” આ ઇન્દ્રપી આત્મા માટે જે સહાયક છે, તેમને ઇન્દ્રિય કહેવાય છે લખવા માટે પેન્સિલ વ્યવસ્થા પેન સાધન છે તેવી જ રીતે ઇન્દ્રિયો પણ આત્મા માટેના સાધન છે આત્મા ધારે તો ઇન્દ્રિયો વડે સસારભ્રમણને સીમિત કરી શકે છે, અને તે ધારે તો તે જ ઇન્દ્રિયો વડે લવચરભ્રમણમાં ઇન્દ્રિય કરી શકે છે.

પેન્સિલની આણી કાઢવા માટે અપાયેલા ચાકુ વડે જે કંઈ ખીજતી આગળીને હાલી નાખે તો તે ચાકુનો દુરુપયોગ જ થયો કહેવાશે સાધન સાધન છે, તેના તમે સદુપયોગ પણ કરી શકો છો તેમ દુરુપયોગ પણ જે દર્પણને નિમિત્ત માની ભરત ચક્રવર્તીએ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું, તે જ દર્પણ વડે અભયકુમારે કૂકડને લડતા શીખવાડ્યું ચક્રવર્તી સમ્રાટે જે જે નિમિત્તને મેળવી અનંત-અનંત કર્મોનો ઢાપ કર્યો હતો, તે જ નિમિત્ત દ્વારા કુવડા અને એના સ્વામીએ અનંત-અનંત નવા કર્મો બાધી લીધાં.

એમ તો તમે બહુ કુશળ છો હજી ચીજનો પૂરેપૂરો સદુપયોગ કરવા માગો છો બે જ્ઞાનાની એક દિવાળીની પેટી આણી, દીવાળતી કરતી લેજા જે એક દીવાસળી પણ નીચે પડી ગઈ હશે તો તેને ગોધી ફરી પાછી તે

જાણીમાં ખૂટી છે હો. એવી જ રીતે એક માનવી ૨૪ સોય લાખ, એમાંથી એક પક્ષ સોય ખેતરમાં જાય છે તો તેને પક્ષ શીધી કાઢે છે. પરંતુ મિનિટ એની શીધ પાછળ મુઠાવી છે એ પક્ષ એને જતી કરવા નથી જાને બીજું તો શું ચોપાડા જાખની વખતે શાકી સુકવવા માટે જે રેતી બાકેરા ઉપર નાખવામાં આવે છે તેની પક્ષ તમારા કિમતમાં કિમત છે જ્યારે કાલે દનપેનનો મુજબ જાવી ગયો છે પરંતુ માનવી પક્ષીની વધે પહેલાં દરેક કુખને કાળી ચાલીથી લખાવું હતું અને એને સુકવવા માટે રેતીનો ઉપયોગ કરતો હતો. બાકેરા ઉપર રેતી નાખ્યા બાદ એ રેતીનું શું થયું ? શું એને ફેંકી દેતા હતા ? જ નહિ. ખૂબ જ સાવધાની સાથે એને ફરી તે જ જાણીમાં નાખી દેતા હતા. એ રેતીને પક્ષ તમામ જાણ દેતો નહોતો વારુ, તો જતાવેક એની કિમત શું હશે ? બે-ચાર પૈસામાં તો પૂરી ની જાણ જાય છે પરંતુ એનો પક્ષ તમે સુખયોગ કરો છો.

નાની નાની વસ્તુઓનો તમે પૂરો સુખયોગ કરો છો. જેની મોસમમાં તમે ફેરી લાખા બે રૂપિયા આપ્યા અને બેઠી લઈને ઘેર આવ્યા તમે જ્યાંય રાખે છે કે બેઠીમાંની ફેરીઓ જાહેર નહિ-પિયાળ નહિ. એવા જાણી જવા પહેલાં જ તમે એનો ઉપયોગ કરી શકો છો. તમે એને જેવો ઉપયોગ કરો છો શું તે પક્ષ માટે જનાવણ પામી ? તમે કાઢી રીતે એ જાણો છો અનેક વાર એનો રસ કાઢેશો છો, સૌથી પહેલાં ફેરીને ધોઈ લેવામાં આવે છે તો બેઠી લેવાય છે ઉપરનું ટીટીકું કાઢી કાઢી સ્વચ્છ કાપડીયા વસ્તુનાં રસ લાગે છે પૂરી તાકાતથી એનો રસ કાઢી લેવાય છે અને એનાં જીવનને એક જાણુ રાખી લેવામાં આવે છે પછી વારો આવે છે જાણીઓને એમાંથી પક્ષ ખસીખસીને રસ કાઢી લેવાય છે પછી શું એને ફેંકી દે છે ? ના કારણ હતું તો પક્ષ જાણી છે જાણી ફેરી કરીને જીવતાં અને એટલેથી ધીવાળ છે જેટલીક વખતે એક વાર તો જેટલીક વખતે એકે ત્રણ વખત ખસીમાં ધીવાળ છે ક્યાંય દૂધમાં પક્ષ ધીવાળાં દોષ છે પહેલાં ખસીને રસમાં જોળી દેવાય છે અને નીચા પાણીમાં ફેરવેલાં જનાવણ છે શાં સાડુ બીજાનો ફેરવેલો કરો છો ? (જાણમાં હસાહસ)

હવે તો કોઈ જાણ તેટલો જ રસ એમાં રહેવા દીધો નથી. હવે તે ફેંકી દીધો ને ? ના કારણ ના હતું નહિ ફેંકાય કારણ પરમાં જનાવણ આવ્યું છે કે પેલાં જીવનનું શાક જનાવણી દિલ્લિનોશમાં નાખી રે છે દિલ્લિનોશમાં જાય તો તમે સમજી જ નથી છો ને ? હા-પેરમાં હવે રહી

વાત ગોટલાની એને પણ ફેંકી દેતા નથી તેને સૂઝાવી નાખવામા આવે છે, પછી એને તોડી શિલ્પસપ્તમીને દિવસે ગોટલીતુ પણ શાક બનાવી લેવામાં આવે છે અને ઉપરની છાલની ઇંધનરૂપે વપરાશ થાય છે હવે તમે બતાવો કે આમાની કઈ વસ્તુ તમે નકામી જવા દીધી

એ આનાની કેરીનો તમે આટલી બધી રીતે સદુપયોગ કરી બાણી છે, પરંતુ મને બતાવો કે આ ઇંદ્રિયો તમને મળી છે, એમનો તમે કેટલો સદુપયોગ કરો છો ? હા, તો બતાવો એની શુ કિંમત હોય છે ? એક માણસ તમારે ઘેર આની તમને કહી જાય કે હું એક લાખ રૂપિયા આપીશ, તમે તમારી એક આખ મને આપો, તો શુ તમે આવા સોદા માટે તૈયાર થઈ જશો ? નહિ કદી નહિ એનો અર્થ એ થયો કે તમારી એક આખ એક લાખથી પણ વધુ કિંમત ધરાવે છે, પરંતુ મને બતાવો કે તમે એનો સદુપયોગ કરો છો કે દુરુપયોગ ?

કાન વડે તમે આધ્યાત્મિક સંગીત પણ સાલળી શકો છો અને એ જ કાનો વડે દિલ્લી સંગીત પણ પહેલુ કામ મનની વાસનાને શાત કરે છે ત્યારે ખીજુ કામ મનની સૂતેલી વાસનાને ઉત્તેજિત કરે છે વાસનાભર્યું સંગીત સાલળવુ તે કાનનો દુરુપયોગ છે જ્યારે મનને વાસનાથી વાળી આધ્યાત્મ ભણી લઈ જતુ ગીત સાલળવુ તે કાનનો સદુપયોગ છે

કાન વડે તમે ખીજની નિદા પણ સાલળી શકો છો, તેમ ખીજની સ્તુતિ પણ વારુ, ત્યારે સચુ બતાવો કે કોઈની નિદા થતી હોય ત્યારે તેમા તમને વધુ રસ પડે છે કે કોઈ સદ્ગુણી મહાપુરુષનુ ગુણ-કિર્તન થતું હોય તેમા રસ પડે છે ? જ્યારે ગુણીજનોની સ્તુતિની વાત આવી ત્યારે કહી જાઓ છો કે હા, દીડ છે પણ અદરથી કોને જોયો છે, વધુ થશે તો કહેશે મને સમય નથી પરંતુ કોઈની નિદાની વાત કાને આવશે તો કહી જાશે ભાઈ મને તો આજે જ ખખર પડી કે તે આવો છે હું તો એને ઘણો સારો સમજતો હતો પણ હા, એમ બની શકે છે કે તે બહારથી બિજલો હોય પણ અદરથી મેલો નિદાની વાત સોળ આના સાચી માની લો છો અને એમા એટલો રસ આવે છે કે જ્યાં વિડ્યા થઈ ગઈ હોય છે, ત્યાં માણસ એવો તો બેમી જાય છે કે બહુ ગુરુ વડે ચોટી ગયો હોય કલકા વીતી જશે પણ ત્યાંથી હથવાતુ નામ નહિ લે

અંતે, કેટલાય માણસોને ટેલિફોન (કાન) સદા નિદાત્મક વાતો સારુ

તેમજ જ રહેતા હોય છે તેઓ ખ્યાન રાખે છે કે ક્યાં કઈ નવી વાત બની
 અને જ્યારે પણ એમના હાથમાં કાઈ એવી વાત આવે ત્યારે તે
 એવું પૂછવું જ શું ? કાઈ પણ મળશે ત્યારે પણ બસ તે જ વાત કહે
 મળતાંની સાથે જ પૂછશે કઈ નવી વાત સાંભળી કે ? બાપણુ સમાજમાં
 આવે આ રાજ એવો તો ફેલાયો છે કે એવી કાઈ સીમા સ્ત્રી નથી.
 ધર્મસ્થાન પણ એથી બાળમાં રહ્યાં નથી કેટલાક કહેતા તો એટલા માટે જ
 આવે છે કે કાઈ નવી વાત જાણવા મળી ત્યારે તેઓ બાપણુ, મુનિને લાગ
 નેમણે પણ એમની બાંધે ત્યારે બાપુ દરતી રહેશે-એવો કે ક્યાં શું થઈ
 રહ્યું છે ? સામ્રિકમાં પણ સમજાવતી સાધનાના સ્થાને આવે જ સાધના
 થાય છે પેલાંને બાપ કહ્યું અને ફલાણુએ તેમ કહ્યું મુનિની ધરે
 આવશે ત્યારે પણ એમની કો જ રહેઈ બાપુ રહેશે.

એક વખતની વાત છે હું ઇષ્ટમથે રહ્યો હતો એક કાઈ મહાર
 ગામથી આવ્યા અને જોતાં જ થેલી એક બાપુ દેહી દાધી અને વસ્ત્ર
 કરી વસ્ત્રા પૂરી થઈ નહિ કે એ બેભા પદારથ એક નવી વાત
 આપે સાંભળી ? હું સમજી ગયો હતો કે એ શું કહેવા મારે છે મેં કહ્યું
 કાઈ પણ બંધિત હેતુસ્થાન અથવા ધર્મસ્થાન તરફ જાય છે ત્યારે અમરવા
 માટે સુચયિત પદાર્થ લઈ જાય છે તમે ધર્મસ્થાનકે આવ્યા છે કાઈ
 સુચયકારી વાત લઈને આવ્યા છો કાઈના સદ્ગુણની સુવચન લઈને
 આવ્યા હો તો અને સંભળવો ને કાઈની ગુણધર્મની વાત કોમ તે તેવી
 દુર્ગંધ મહેરબાની કરી બહી ચલાવશે નહીં જા સંભળતાંની સાથે જ
 એણે ચરણ પછી લીધાં અને બોલ્યા : અમરજી આપે મારી બાંધે
 બેસી દાધી છે અરેખર, કવેચી કુ ધર્મસ્થાનમાં સુચયિત વાત લઈને
 જ આવેશ.

હા તો મારા કહેવાનો અર્થ એ છે કે તમે આવકે છો તમારી દષ્ટિમાં
 તમારી વાણીમાં અને તમારા કાનમાં જાવજ પવિત્રતા દેવી નેમણે
 ધર્મસ્થાનમાં આવો તે પવિત્ર દષ્ટિ લઈને આવો અને સદ્ગુણની સુવચ
 કરી વાતો લઈને આવો અને તેવી જ સુચયિત વાતો લઈને જાઓ માન
 વડે સદ્ગુણ મરણ કરવો તે એનો સદ્ગુણમાત્ર છે અને નિશ્ચ સાંભળવી
 તે માનવો દુરપયોગ છે

અનુ-ઈન્દ્રિય-ગોચર પછી અનુ-ઈન્દ્રિયનું સ્થાન છે આંખ કેનેસ કરતાં
 પણ એજ છે કેનેસ સામે આવેલી વસ્તુનો દેહો તે છે આંખ પણ એવું

જ દરે છે પરંતુ કેમરામા નવા નવા રોલ નાખવા પડે છે, ત્યારે આ આખના પડના પાછળ કેટલાયે રોલો સમાયા હશે એની ખબર નથી એ કેમેરા વડે ફોટો લેવા માટે પ્રકાશની જરૂર પડે છે પરંતુ આખનો કેમેરા તો અદ્ય પ્રકાશમા પણ ફોટો લઈ લે છે એવો કેમેરા તમને જણે અથવા એ હંતરમા મળી ગયે છે, પરંતુ આખનો આ કેમેરા તમને કેટલામા મળ્યો, એની કોઈ વિમત છે ખરી ? હજારો-લાખોનો ખર્ચ કરવા છતાં તમે આખો મેળવી ગયા નથી પરંતુ તમે તેનો કેવો ઉપયોગ કરી રહ્યા છો ? કેમેરાને ફોટો લેવામા સાધવાની ગમે છે, મુદ્ર દરમ્યાનો જ એ ફોટો ખેંચે છે, તમે તમારી આખોડપી કેમેરા વડે પણ સારા દરમ્યાનો જ ફોટો ખેંચજો

મેવાનતી લક્ષ્મણની વાત તમે સાલળી હશે જ્યારે રાવણ મર્યાદા ઓળંગી પચ્ચટ્ટીથી સીતાને ઉપાડી ગયો ત્યારે સતી પોતાને આત્મતા-ચીતા પગમા નેઈ જાડેળ બની ગઈ એણે છૂટવાનો પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ જ્યારે એમા એને સફળતા ન મળી એટલે એ પોતાના આભૂષણો ઉતારી એક પછી એક રંગામા નાખતી ગઈ જેથી મર્યાદા પુરુષોત્તમ રામ એ રંગાને જાણી શકે આ બાજુ થી ગમ અને લક્ષ્મણ જ્યારે પચ્ચટ્ટીએ માછા આવ્યા અને ત્યાં ખૂપડી ખાલી નેઈ તો સીતાના વિરહમા રામ ઉદ્વિગ્ન બની ગયા અને તેઓ પોતાના લાઈ સાથે સીતાની શોધમા નીકળી પડ્યા દુઃખ અને પાદડે પાદડાને પૂછવા લાગ્યા, તમે સીતાને જોયા ? આ એક દામ્પત્યનો આદર્શ હતો જ્યારે રંગે વિખરાયેલા આભૂષણો જોયા તો તેમણે લક્ષ્મણને કહ્યું “લાઈ શોધની અધકારપૂર્ણ રજનીએ મારા મનને ઘેરી લીધું છે, એટલે હું જોઈ શકતો નથી કે આ આભૂષણો કોના છે ? હવે તું જ પરીક્ષા કરી લે કે આ આભૂષણ તારી ભાળીતા જ છે કે ખીજા કોઈના આ સાલળી શ્રી લક્ષ્મણે જે કહ્યું છે તે પ્રતિહાસતુ અમર વાક્ય છે આખોનો સવન જાણે બોલી ગયો છે મહર્ષિ વાલ્મીકિએ પોતાની લેખનીમાં એને અંકિત કરી લીધું છે તે આ છે

કેયૂરં નૈવ જાનામિ નૈવ જાનામિ કુળહલમ્ ।

તુપુરમેવ જાનામિ નિત્યં પદામિવન્દનાત્ ॥

હે લાઈ, હું કેયૂર જાણતો નથી; તેમ નથી જાણતો કુળને કારણ આજ સુધી આખ ઉઠાવીને મેં બાળીતું મો જોયું નથી હા તુપૂરને જરૂર જાણું છું અને એનું ઘરણું છે, હું જ્યારે બાળીને દરરોજ વદન કરતો હતો ત્યારે મારી દૃષ્ટિ એમના તુપૂર પર જરૂર પડતી હતી

આંખોના સંયમનો પાઠ તમારે શીખવો છે તો તે તમે બહોં શીખી શકશો. પણ આજે નેત્ર-સંયમની વાત માઈલો દૂર ચાલી ગઈ છે. આજે તો જેમ રસમુક્તા ખાવા માટે જીભ સળવળે છે તેમ સૌંદર્ય જોવા માટે આંખો ટળવળળી હોય છે. ચાલશે સડક ઉપર અને આંખો રહેશે સીનેમાના રંગીન પોસ્ટરો ઉપર. આંખોનો સંયમ ગમે એટલે / તો મીતેમાની રાણી-ઓને જોવા માટે જિરદી જામે છે. પણ આ માટે સૌંદર્ય પર પતંગિયુ મનનાચ જ નહિ, પરંતુ સૌંદર્યનું પ્રદર્શન કરનારા પણ આજ નવાનવાર નથી સિનેમાના પોસ્ટરો જોવા પાછળ દોઢર ખાનાર જૂથ કરી બેસે છે, તેમ સિનેમાનાં ગદાં પોસ્ટરો સમાવનારાની પણ એક ભૂલ જ છે.

સૌંદર્ય પ્રત્યેની આસક્તિ આંખની ચાપક સમિતિને સીમિત કરી દે છે. રાજ્ય સીતાનાં સૌંદર્યનાં એટલે આસક્ત બન્યો કે તે એના સિવાય બીજું કશું જોઈ શક્યો નહિ. એ સૌંદર્ય પ્રત્યેના રાગતુ જ પરિણામ હતું કે યુધિષ્ઠિર વીરમતીની સાથે કનકધ્વજના સ્વપ્ન જોવા માટે વિમલાપુરી ગઈ અને પરિણામે રાજા ચંદને દુઃખે મનવુ પડ્યું. પોતાના પતિ ચંદ્રાગને દુઃખના રૂપમાં જોઈ યુધિષ્ઠિરનું હૃદય ફેટકું રેલું હતું. ચંદ્રાગનો રાસ સંભળનારાઓ આ વાત સારો રીતે જાણતા હતાં. શકત તુકારામ મદ્યારાધના પ્રસિદ્ધ સત ગઈ ગયા છે એમણે એક વખત પ્રભુને પ્રાર્થના કરતાં કહ્યું હતું કે —

પાપાષી વાસના નહો રેઢ શોભા ।
ર્યાતૂન માંચલા કરાજ મી ॥

હે પ્રભો તારી યુગ પર કૃપા હોય તો એટલું જ કરજો મારી આંખોમાં પાપ વસે નહિ. એ જો ન થઈ શકે તો સારું થાય કે હું બંધ મની ગઈ. અધાઈશીતલી આંખોમાં જો વિકાર ન આવત તો ચિત્તે ની રાણીઓને અગ્નિસ્નાન કરી પોતાના સૌંદર્યને આખ જનવવા વિવશ થઈ પડત નહિ.

શીમનીજી જો જાગરમાં /શે અને ત્યાં શુદ્ધ રંગીન સ્વાગિયા જોશે તો પોતાની સાથે જ મન એમાં હસાઈ જશે. લેવા માટે દાઢ તેવાર થઈ જશે. પણ પાસે એટલા પૈસા ન હોવાને લીધે દાઢ થતી જશે. સાંજે શેઠ ઘેર આવશે કે નહિ સમી લેવા આપઈ જશે. એમણે જો

જેમ બનાવી તો શ્રીમતીહનુ મેહનુ ચડે જગે અને પછી તો ઘડની રાતિનો
પણ ભન થઈ જગે ચાનુ સાચુ કામણુ આખો જ દની

તમાને આખ એ એક અણુમોલ નિધિ છે, અને તે એવો નિધિ છે
કે તમામ રેતાનિક અધિષ્ઠાર પણ એની શક્તિને પગલિત કરી શકતો નથી
અમેન્દિન ધનાનિકાએ એક આપુવિદાણુ યત તૈયાર કર્યું છે, જે બમે
કયનુ છે અને એને તૈયાર કરવામાં પૂર્ણ અગિયાર વર્ષ લાગ્યા, અને એના
નિર્માણ પાછળ બે કરોડ અને આઠ લાખ રૂપિયા ખર્ચાયા તે દસ લાખ
આખો નેટલો પ્રકાશ આપુ કહે છે એનો દર બેવાની શક્તિ એટલી
છે કે વીસ દળર માઈલ અંતર પર ગ્રખાયેલી ગ્રીણુમતીને એની શક્તિ વડે
નોઈ શકાય છે આટલુ બડું હોવા છતાં પણ હુ પછુ છુ કે જો તે દરખીન
કોઈ આધળાના લાયમા મુદવામા આવે તો એનો શુ અર્થ નીટળશે ? આખ
છે તો પેલી બે કરોડની દુગ્ધિનનુ મહત્વ છે સાથે જ હુ એ પણ કહી
શકુ છુ કે રેતાનિકા વીસ દળર માઈલના અંતર પરનુ નોઈ શકાય તેવુ
દરખીન બનાવી રાકે છે, પરંતુ તમે એમને કહેશો કે બે કરોડ સુધીના
અંતર પડનુ નોઈ શકાય તેવો એક આખ તો બનાવી આપો, તો એ માટે
ઈન્દાર કરવા સિવાય બીજો કોઈ જવાબ તેમની પામેલી નહિ મળે એટલે
એનો અર્થ એ વચો કે તમારો આખ બે કરોડવાળા દુગ્ધિનથી પણ વધુ
કિમતી છે પણ મારો પ્રશ્ન તો એટલો જ છે કે તમે એનો ઉપયોગ કઈ
રીતે કરી શકા છો ? દુનિયાના ત્રણ અખજ આદમીઓમા પણ એક એવો
નહિ હોય કે જે સૂર્યના પ્રકાશમા વ્યર્થ જ વીજળીનો ઉપયોગ કરે સૂર્યના
પ્રકાશમા વીજળી ચાલુ રાખવી તે દુરુપયોગ છે તો આખની શક્તિને
સિનેમા વગેરે પાછળ ખર્ચ કરવી તે શુ આખોનો દુરુપયોગ નથી ?

અહુ ઈન્દ્રિય ૫૦ સયમ રાખી તમે અનેક વિકારો ઉપર વિજય
મેળવી શકા છો, પરંતુ એની સાથે સાથે ધ્રાણેન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય, સ્પર્શેન્દ્રિય
અને મનના સયમની પણ અપેક્ષા રહે છે શુલાળની મધુરી સુવાસ માટે
તમારે ધ્રાણેન્દ્રિય ઉપર સયમ રાખવો જોઈએ. હજારો ફૂલોનો સહાર આ
જ નાસિકા (નાક) માટે જ તો થાય છે એક ઔસ અત્તર તૈયાર કરવા
માટે આઠ હજાર સાતસો બાવન રતલ શુલાળની જરૂર પડે છે અત્તરો
પાછળ થતુ લાખો ફૂલોનુ બલિદાન પણ ધ્રાણેન્દ્રિયના અસયમીઓ માટે જ
છે એક માણસ બગીચામા ગયો, અને ત્યાં ગળ પર મૂલતુ એક મુદર

ખંખડીઓવાળું યુવાનુ હૃદ્ય જોયું અને તે ચૂરી લીધું અને સુખના લાગ્યો. પરંતુ સુખતાની સાથે જ એણે જૂઠા પાટી કાઢ્યું એ હૃદય એક કોડ પડેતો હતો. તે હૃદય સુખતાની સાથે જ એ માણસના નાકમાં ધૂરી મળે તબાકુ-ની સ્ત્રી વગેરે વ્યસનાત્મક વસ્તુઓને સુખની એ ખજૂ ધાણેલિયો દુરુપયોગ છે જેને તે હજી નથી અને બળપૂર્વક એમાં ધૂંધાઈ તે ખજૂ એક ભૂલ છે.

જીમને વલ્લ મર્યાદાને ખજૂ માનવી કંઈ જોણું પાપ કરતો નથી હમણે ખજૂઓની હત્યા જીમ માટે જ થાય છે અને તકાવ કંઈનું સેવન ખજૂ એટલા માટે જ થતું હોય છે બાબા બીજાને ચાકુ વડે ચીરી એમાં મત્સ્યાસે મરતું સરી લેવામાં આવે છે અને એનું શાક બનાવે થાળીમાં આવે છે ત્યારે જીમ મોલી જોડે છે વાહ કવુ સરસ શાક થયું છે ! આ રસના (રસ) ખાઈ અને મોલી એમ બંને બચે છે કંઈ ચાખુસે પાંચ હ વરતો ખર્ચ કરી પ્રીતિઓજન આપ્યું અને યુવાનજીવ કાપરાપાક અને બરફી વ. અનેક જાતની મીઠાઈ ખવડાવી પણ જો રામલામાં થોડું મીઠું જોણું પણ હશે તો હોવા મર્યાદા જશે. એના કમીસરબા પર તમે પાણી ફેરવશો. બરમાં દળમાં જો મીઠું જોણું થશે તો ફેટથાક એવા ખજૂ સલા માણ્યો મળશે કે થળી ફેડીને માલના મર્યાદા જશે.

રસન-ઈવ પર વિજય મેળવવા માટે આત્મનિશ્ચય વિધાન કરવામાં આવ્યું છે આત્મનિશ્ચયનો અર્થ જ એ છે કે સાપ એના રાક્ષામાં સરી જાય છે તેમ રોટલાનો લુપ્તો મળિયો ખજૂ સીમી મજા કીતરી નવો જોઈએ ખજૂ આજે તે આ જીમ આત્મનિશ્ચયમાં ખજૂ જોછા નાચ કરતી નથી. પહેલાં ખાખરા-કાપરાથી ચાલતું હતું પણ હવે તે એટલી ચીને બનવા લાગી છે કે મજાતરી કરવા એમીએ તો આધી કસાક થાય અને મીઠાના સ્થાને હવે પાકેલા મીઠાનો ઉપયોગ થવા લાગ્યો છે એટલું હોવા છતાં પણ આ લાલ ખાઈ (જીમ)ને સતિ થતો નથી અને તે મોલી પડે છે બરમાબરમ દોઢળાં લાયો ને ! (સત્તામાં દયા નહ)

જીમની સેલુપના એ તી બધી વધી મર્યાદા છે કે માણસ આ ? ફરક ચીનમાં રસ / જુએ જી મર્યાદા-મસાતાનો વધુ ઉપયોગ જા જ રસના (જીમ) માટે / થતો હોય જ પેદ ના પડે છે તો ખજૂ જીમને સ્વાદુ લાગે છે એટલે તે ખતો ૧૫ છે આખી દુખની હોય અને વેદ વધુ મર્યાદા-

મસાલા ખાવાની ના પાડી હોય તો પણ મસાલેદાર કચોરી ખાધા વગર રહી શકાતું નથી ને રોગનું નિદાન થોડું થયું હોય, ડોક્ટર કુળળ હોય, દવા પણ સારી હોય, અને દવા પણ સ્વાસ્થ્યવર્ધક હોય, છતાં પણ ને રોગ મટે નહિ તો સમજવું કે જીભ વશમાં નથી.

યાદ રાખો કે મોટાને જે સારું લાગે છે, તે સતેવ પેટને પણ સારું લાગતું હોય, તેવું નથી આને બધી બાબતોમાં રસ નોંધીએ છે વ્યાખ્યાનમાં પણ રસ નોંધીએ વક્તા વિદ્વાન હોય, જીવનને બંધે લઈ જાય તેવી વાત કહેતો હોય, તો પણ શ્રવણ કરનાર દેટલીક વાગ કહી બેસે છે કે મહારાજે વ્યાખ્યાન તો સારું આપ્યું પણ રસ આવ્યો નહિ એમાં પણ રસ નોંધીએ. માણસ આને દેટલો ચટોગે થઈ ગયો છે રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધીએ એક વાર કહ્યું હતું કે ખાવા અને ખોલવામાં જેણે પોતાની જીભની ચપ્પણતાને વશ કરી લીધી છે, એણે અધ્યાત્મને પોતાને વશ કરી લીધા છે.

અન્ય ઇન્દ્રિયોની જેમ રસના (જીભ) ઇન્દ્રિયનો પણ સદુપયોગ અને દુરુપયોગ બંને થઈ શકે છે જ્યારે તમે જીભના શુદ્ધાશ થઈ જાઓ છો, ત્યારે તમે એનો દુરુપયોગ કરો છો અને જીભ જ્યાં તમારા કાખમાં છે ત્યારે સમજવું કે તમે એનો સદુપયોગ કરી રહ્યા છો ભોજનવેળા લક્ષ્ય-અલક્ષ્યનો વિવેક જાળવો છો, અદ્યપારલ અને મહારાજનો વિચાર રાખો છો, ત્યાં નહિ પણ આસ્થાનું લક્ષ્ય રાખો છો ત્યારે તમે રસનેન્દ્રિયમાં સયમ રાખો છો એમ કહી શકાય.

સાથે જ જમતી વેળા ખોલવામાં પણ વિવેક રાખવો જોઈએ, એને કારણે તમે ગેતાને હસાવી શકો છો અને હસતાને રોવડાવી શકો છો મધુર શબ્દો વડે તમે બીજાને લાગેલા ધાને ડુઝવવાનું કામ કરો તે જીભનો સદુપયોગ છે અને જીભ દ્વારા વહુની સાત પેઢીઓને વખોડતા કરો, એના માતા-પિતાને દરિદ્રી કહી વહુનું કાળજી બાળવું એ જીભનો દુરુપયોગ છે. જીભ વડે મહાપુરુષોના ગુણ-કિર્તન કરાય છે, તે પણ એને સદુપયોગ છે, પરંતુ બીજાની નિંદા અને આલોચના પાછળ તમારી જાન ચાલુ રહે તો સમજવું કે તમે જીભનો દુરુપયોગ કરો છો.

તેવી જ રીતે તમારે સ્પર્શેન્દ્રિયમાં પણ સયમ કેળવવો જોઈએ શરીરને કામળ લાગતી વસ્તુઓ લગલગ વિશેષ હિંસા વડે તૈયાર થયેલી હોય છે. ગેશમાં સાડીઓનો સ્પર્શ શરીરને ગમે પણ હે માતાઓ, એ તમારી

રેશમી સાડીઓ પાછળ ફેટલા કી નો સહાર થયો છે એની તમને ખબર નહીં. આ રેશમમાં ત્રસ જીવેલી દિસા પજુ છે આ જાનુ પપ રીના માટે છે ? જે રેશમનો ઉપયોગ કરે છે તે જ એ માપનો બામીદાર બને છે તેથી જ એક યુજ્જરાતી કવિ કહે છે -

સાથે હાનરો હાથી હણાય, પજુ હાતની ચૂંટી પહેલાના
કીડા કરોડો સાથે કપાય પજુ, રેશમ વસા ધરનારા
માવક નામ ધરનારા, જરી લુગો ને તપાસી કામ તારા

યુજ્જરાતી કવિ વલ્લભદાસ આવકોને ફટકારનાં કહે છે કે આ આવક જરા તુ તારી જાતને જો. તુ કઈ તરફ જઈ રહ્યો છે ? તુ આવક છે વીતરાજનો ઉપાસક છે તારુ જીવન ફેટલું બિચુ હોવું જોઈએ. અપારજ પૂતક જીવન જીવવાની કળા તારી પાસે હોવી જોઈએ. બહારની ચમક હમક ઉપર તુ શા માટે ભોભાઈ રહ્યો છે ? આ ચમક-હમક પાછળ ફેટલા પ્રાણી એનો સહાર કઈ રહ્યો છે એનો તે કદી વિચાર કર્યો છે ? હાતની બચ્ચીઓ માટે હાનરો હાથીઓનો સહાર થાય છે રેશમી વસ્ત્રો માટે કરોડો કીડા મારવામાં આવે છે તેમ જનાં તુ એવી ધીન્નેનો ઉપયોગ કરે છે અને પાંચે પેતાને આવક પજુ કહેવડાવે છે શુ આ કુખ નાક વાત નથી.

આ તો માતાઓ માટે વાત થઈ અને એ સંભળી તમે મનમાં જ હરખાયા પજુ તમારા શુદ્ધ-મૂઢમાં પજુ કાંઈ એકાધ પાપ થતું નથી તમારે પજુ રેશમી શુદ્ધ જોઈએ છે અને નરમ પડે અને ચળકતા બૂદ જોઈએ છે પજુ આ ચમક લાવવા માટે ફેટલા પશુઓનો વધ થાય છે એ કદી વિચાર્યું છે તમે ? બહી મુઘી સંભળવામાં આવ્યું છે કે વધુમાં વધુ નરમ અને ચમકદાર ચામડુ મેળવવા માટે ગર્ભવતી ગાયને મારવામાં આવે છે અને એના ગર્ભરક્ષ સિંધુ લાકડી વડે દીચાય છે ત્યારે જ તે ગામમાં વધુમાં વધુ નરમાઈ અને ચમક આવે છે

આ રોમાંચક વાત તમે જાણતા નહિ હો, પજુ આ તમામ પપ ચમકદાર બૂદ પહેરનારાઓ માટે થાય છે સ્પર્શન્દ્રિયના મુખ માટે પજુ અનુખ્ય કઈ એકાધ પાપ કરતો નથી આ ગવાણીપજુ અને યુક્તીરી એમાંથી જ જાં છે એન માટે જઈને સતીઓનું સચેત્વ વૃદ્ધ પજુ અને મુદ્દરીઓને મેળવવા માટે જે જાઓ વીરના મોહની નદીઓ વહાવવામાં આવી તે શુ હલુ ? આ તમામ ઉન્દ્રિયોનો જ શયમ હતો.

પેલો વનમા ઘુમતો મદ્યેન્મત હાથી હાથણીના પુતળાને જોઈને જ આઠામા પડે છે અને પછી સાત સાત દિવસ સુધી ભૂખ અને તરસનો માર્થો તરફડતો રહે છે આ ઇન્દ્રિયોના દાસત્વનું જ પરિણામ છે એક સંસ્કૃત કવિ કહે છે

દાસત્વમેતિ વિતલોતિ વિહીન-સેવામ્
ચર્મ ધિનોતિ વિદ્ધાતિ વિનિન્ધકર્મ ।
રેફરિન્સનોતિ કુરુતે વિરુપ વેશ
કિંવા હૃપીક વશ સ્તત્તતુલે ન મર્ત્ય ॥

ઇન્દ્રિયોનો દાસ તે સારી દુનિયાનો દાસ હોય છે તે દાસત્વ સ્વીકાર કરે છે નીચ પુગોની સેવા કરે છે ધર્મથી વચિત રહે છે પાપદલનો સ્થાય કરે છે અને વિશ્વ વેશ ધારણ કરે છે સાચું છે કે જે ઇન્દ્રિયોના રાજા રહેશે તે રજના રાજા, મરશે ઇન્દ્રિયોના વિપ્રોમાં આસક્ત અનેલો માણસ મહાપુરુષની આજ્ઞાને વિસરી જાય છે. ત્રિપજ વાસુદેવની વાત એ જ કહી જાય છે વાસુદેવ સમક્ષ મોટા મોટા સંગીતજ્ઞો સંગીતની ધૂન જમાવી રજા હતા, અને નગરની શ્રેષ્ઠ નાચનારીઓ નૃત્ય કરી રહી હતી વાસુદેવે શૈયાપાલકને આદેશ આપ્યો કે મને જીઘ્રાંસ આવી જાય ત્યારે ગીત બંધ કરાવી દેજો. થોડીક જ વારમાં સંગીતની મધુરતાએ વાસુદેવને મીઠી નિદ્રામાં સૂવડાવી દીધા, પરંતુ શૈયાપાલક એ મધુર ધ્વનિમાં તન્મય બની ગયો એણે પિત્રાધી રવામી હતું હમણા જ સૂતા છે થોડો વાર પછી બંધ કરાવી કઠસિ ને એમ હતું ફરી વાર કરતા-કરતા રાત્રિનો ચોથો પહેર પણ ખલાસ થવા આગ્યો અને ઉપાકાળ થતા વાસુદેવ જાગી ગયા જોયું તો હજુ સંગીતનો કાર્યક્રમ તો ચાલુ જ છે

શૈયાપાલકની સામે વાસુદેવની આખો ફરી, એણે કહ્યું “કમ! કરે! પ્રભુ! ગીત મીઠું લાગી રહ્યું હતું, એટલે બંધ કરવાનો આદેશ આપી શક્યો નહિ” વાસુદેવે કહ્યું “હા, હીક તો તમને મારી આમા કરતા પણ આ ગીતો વધુ મીઠા અને સારા લાગે છે, એનો દડ તમારે ભોગવવો પડશે” તે જ વખતે એમણે બીજા અનુચરોને આદેશ આપ્યો કે એના બંને કાનમાં ગરમ સીસું ફલ્કી દો ફલ્કે તમે જોઈ શકો છો કે શ્રવણેન્દ્રિયની આસક્તિએ કેટલા લાયકર દુષ્ટ બને નિમગ્ન આપ્યું શ્રવણના રસને લીધે વાસુદેવની આજ્ઞા ખળાઈ નહિ અને પગિણામે અસીમ દુષ્ટ બને નિમગ્ન મળ્યું એટલે

પાંચે છદ્ધિપોમાં વિવર જાનેલો માણસ વીતરાજદેવની આગળ ૭૫૫ ખન કરી,
જનત-જનત દુ-ખોનાં દાર ખોલી દે તો એમાં આશ્વસન કરવું !

એક કવિ કહે છે

જિયા લોહે સમઘાયો સો સો બાર ।

વિપવ મુર્ખ સો પુનઃ પાયો પુનિ સિત સો હિપટાયો ।

સ્વ પદ વિચાર રખ્યો પર પદમાં મદરત કહ્યો બોધાયો ॥

તન ઘન સ્વજન નહીં ભેરે માહક મેહ ઢગાયો ।

જ્યો ન તરે કમ જાક સમામૃત સાં નિજ સંત છુદાયો ॥

કવિ દેવેનું સુદર કહી રહ્યો છે તે પોતાના મનને કહે છે તને દેવેથી
વાર સમજાવ્યું કે તું વાસનામાં ફસાઈશ નહીં પરંતુ તારી આદત જ એવી
પણ જઈ છે કે જાને એવી વાર સમજાવું છું પણ તે બધું એવે જાણ છે
આ મનની આદત મેં જોઈ । તેવી જઈ જઈ છે મનમાં ૭ આજુ જતે
રોજમાં આવે છે તે જ આજુ તે જાણ છે તેવી જ રીતે મનને વાસના
તરફ ન જવા દેવેથી વાર સમજાવવામાં આવે છે, તેટલી જ વાર તે એ જ
તરફ દોરી-દોરીને જાણ છે આતા બાળકને નવગાળી-ધાવણી સ્વ ૭ કપડાં
પહેરાવે છે પણ બાળક બહાર જઈ પાછું માટીમાં રમવા લાગે છે જલ
તેવી જ રીતે તમે પણ પેલા બાળક જેવું કામ તો નથી કરતાને !
ઉદાશ્યમાં મુનિ મહારાજ વીતરાજ-વાણીના જળ વડે નવગાળી-ધાવણી
સ્વચ્છ કરે છે અને તમે જાળરમાં જઈ પાછાં ફરતાં તેવાં ને તેવાં જ બની
જાઓ છો (સમજામાં હસાડશ)

બીજાને દેહર આતાં નેઈ જે સાવધાન બની જાણ છે તેને કુલજ
કહેવાય છે પરંતુ છદ્ધિપોની ગુલામીમાં જકડાયેલો બીજાને પડતો નેઈને
પણ સલામ થતો નથી પત્રિજિ બીજા પત્રિજિયાને દીપકથી પ્રેમ કરતું
હોય છે અને એને આગિમાં જળના પણ જુઓ છો તે પણ તે દીપકની
જળની વાળ સાથે પ્રેમ કરવાનું હોયતો નથી વીતરાજ દેવ અમરાન મદાવાર
પોતાની ઉંઘી દેશનામાં આ તથા સામે રાખી દરખાવે છે

રહેણું સો મિથિ મુવેઈ તિર્થ અકાશિય વાવહ સે વિનાઈ
રાગાંદરે સે મહાવા વર્ષે આહોય છોલે સમુદેઈ મજ્જુ ॥

વીતરાજ-ખન બ. ૩૨

જેમ દીપકની અગ્નિની વાટમા આતુર બનેલુ પતંગિયુ મૃત્યુને પ્રાપ્ત કરે છે તેમ ઉપના મોહમા તીવ્ર અનુશક્તિ રાખનાર પ્રાણી વિનાશના ખાગમા જઈ પડે છે, હિંદો એક કવિ પણ કહે કે -

દુનિયા જી સૂઝી પ્રીતિ કરો મત, પ્રીતિ કરી વો પયા ફલ પાયે । મૌત સુગા થહી મહા અયંકર, પ્રીતિ લે વો મી પિટારે મે આયે । પ્રીતિ કે કારણ દેહો પતંગા દીપક મે પડ પ્રાણ ગમાયે ॥ દુનિયા .

હિંદોતો આ કવિ દુનિયાની પ્રીતિને જૂઠી ઠેરવે છે પણ તમે તો એને સાચી માનો છો ને । અરે, આ મનગને કહો કે હે મન ! તુ કેટલુ હંકીલુ બની ગયુ છે । અનત-અનત યાનીઓએ જે સસારને અસત્ય અને અસાર કહ્યો છે, એને તુ સત્ય માની મેઠો છે માછલીએ લોટની ગોળી સાથે પ્રેમ કર્યો ને પોતાતુ ગળુ વીધાવીલીધુ મનનીની બમીના મધુરા તાન સાથે પ્રેમ કર્યો તો તે પણ પટારીમા દેદ થઈ ગયો ઈન્દ્રિયોના વિપયો તો કાચા સૂતરના પક્ષગ પર એસવા સમાન છે જે કાચા સૂતરના પક્ષગ પર એસશે તેના શા હાલ થશે એ તો તમે જાણો જ છો ખરે જ, ઈન્દ્રિયોના વિપયોએ આરિત્યના દુઝા કરી નાખ્યા છે

જીવનની સાચી શાંતિને પ્રાપ્ત કરી હોય તો ઈન્દ્રિયો પર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરતા શીખો પણ ઈન્દ્રિયો પર વિજ્ય પામવાનો એ અર્થ નથી કે તમે ઈન્દ્રિયોને નષ્ટ કરી નાખો ભાગ્યમાં થોડાક એવા પણ સાધકો થઈ ગયા છે જેઓ મનને યથાને ઈન્દ્રિયોને મારવામા રત રહ્યા બિલ્વ-મગળની વાતો ગાવે છે એમની આખો વિકાર તરફ ગઈ તો એમણે આખો ફેાડી ન ખી અનાધિગના ફોા તરફ લાય વધ્યા તો હાથ કાપી નાખ્યા પણ આ રીત ખોટી છે આ તો મનની શૈતાનિયતની શિક્ષા ઈન્દ્રિયોને કરવા જેલુ થયુ માટે ઈન્દ્રિયોને મારો નહી પણ એમને સાધો એને માટે પહેલા મન ઉપર વિજ્ય મેળવો એના પર વિજ્ય મળતા જ ઈન્દ્રિયો પરનો તમારો વિજ્ય નિશ્ચિત છે જ ગણધર દેવશ્રી ગૌતમ આમી મહામુનિ દેશીકુમાર સામે આ રહ્ય બતાવતા રહે છે

પયો જિય જિયા પંચ પંચજિય જિયા દસ ।

દસહા ઠ જિણિચાણં સચ્ચ સત્ જિણા મહે ॥

-ઉત્તરાખ્યન અ ૨૩

એક મનને જીતી લેતા પાયે ઈન્દ્રિયો પર તમારો વિજ્ય થઈ જાય છે.

અને પત્નિ ઇન્દ્રિયો પર વિજય મેળવી લીધા બાદ પાને પ્રમાદો અને પત્નિ અમલો પર ખસુ તમે વિજય પ્રાપ્ત કરી શકો છો. આ રીતે તમે તમારા અંતરની દુનિયાના તમામ શત્રુઓ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરી શો છો. ઇન્દ્રિયોને તમારે ડેળવવી જોઈએ. નયનને કહેજો, જ્યાં જ્યાં તારી દૃષ્ટિ જાય ત્યાં ત્યાં તું છપ્પુ સ્વપ્ન ખોળજો કાનને કહેજો, જે જે તું સાંભળે છે એમાંથી જીવન માટે પ્રકાશનું કિરણ લેજો વાણીને કહેજો, જ્યારે ॥ મોક્ષ ત્યારે ત્યારે એમાં સાકરની મીઠાશ મેળવજો કાયાને કહેજો તું જ્યાં જાય ત્યાં સેવાની સુગંધ દેશાવજો.

તમે તમારી ઇન્દ્રિયોને જો આ રીતે ડેળવશો તો તમે નિશ્ચય-સંવચન પદ પર આગળ વધી શકશો. સાધક-જીવનનું લક્ષ્ય જ સુખમ છે. મીઠું, રામચંદ્ર કહે છે. “આ દેહ હોય તો સુખમને માટે છે.” તમે ખસુ આ પવિત્ર-દિવસોમાં આવી પ્રતિજ્ઞા લેજો.

मसंजम परिपाणामि संजमं वयसवदामि ।’

હે પ્રભે ! હું અસુખમનો રાહ છોડી સુખમ તરફ આવું ! જ્યારે જીવનમાં સુખમ આવે છે ત્યારે શાંતિ પોતે / સામે ચાલીને તમારી પાસે આવે છે એક વિચારો કહ્યું છે. ગ્રીમ જો પવિત્ર છે તો વૈભવનું શું કામ છે ? જીવન જો અમૂલ્ય છે તો પૈસાનું શું કામ છે ? મન જો શુદ્ધ છે તો મદનીશી આવશ્યકતા છે ? અને જીવનમાં જ સુખમ છે તો કાનૂન-કાયદાની શી આવશ્યકતા છે ? જીવનમાં જો સુખમ હોય તો કાવલ-કાનૂની જરૂર જ નહીં પડે. હા તો આ પવિત્ર દિવસોમાં તમે અસુખમથી પાછા ફરો અને તમે જેટલા સુખમ તરફ વળશો તેટલી જીવનની સાચી શાંતિ તમારી નિઃક અશ્વતી જશે.

॥ ॐ શાંતિ શાંતિ ॥

આસ્ત્રા શુદ્ધ
ચોથ

જેન ઉપાધ્યય,
કાંતાવાદી સુ બર્મ

૫૭.

નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિ દર્શન

પ્રિય સજ્જનો અને શ્રીમતી માતાઓ,

પર્યુપણુ પર્યના પાવન દિવસો આવી રહ્યા છે અધ્યાત્મ સાધનાનું આ પર્વ આપણને સદેગ આપી રહ્યું છે કે આપણે લૌકિકતાથી પાછા ફરીએ અને આત્મ-સાધના તરફ વળીએ દુનિયાની રાહે ચાલતા અનંત યુગો વીત્યા, હવે આપણે સાધના-પથ પર ચાલતા ચર્ચએ અધ્યાત્મક જીવન વિતાવવાનો પવિત્ર સંકલ્પ આપણી સામે છે આજની લૌકિકતા-પ્રધાન દુનિયાને આપણે અધ્યાત્મનો સંદેશ આપવો છે આપણે હહીએ છીએ કે આપણી પાસે દુનિયાને દેવા માટે ઘણો મોટો અધ્યાત્મસંદેશ છે પરંતુ ન્યા સુધી તમે પોતે એ પ્રમાણે નહિ ચાલો ત્યા સુધી દુનિયા તમારા એ સંદેશાઓને નહિ સાંભળે

ભાષણ કરતા આવરણ વધુ મહત્ત્વ ધરાવે છે તમે કહો તો હું એક કલાક સુધી વીતરાગ અવસ્થા અંગે ભાષણ આપી શકું છું પરંતુ પૂર્ણ વીતરાગ અવસ્થા મેળવતા કેટલો સમય લાગશે એ કાણ જાણે છે ? મોટા મોટા નેતાઓ સેવા અને સહયોગ ધર્મ ઉપર કલાકો સુધી લિજ્જતદાર ભાષણ આપી શકે છે, એમના ભાષણ ઉપર શ્રોતાજનો મુગ્ધ પણ બની જાય છે, તાળીઓના ઝડગઝડ દ્વારા એમના ભાષણનું સ્વાગત પણ થાય છે પરંતુ એ ભાષણકર્તાને કહેશો કે તમારી માતા ઘેર ખાટલે પડી છે-ખીમાર છે, એમની પાસે આજે રાત આખી જાગતા બેસી રહેવાનું છે, તો તરત એ જવાબ વાળશે કે એ મારાથી ચર્ચ નહિ શકે તમે ખીજુ કામ બતાવો એમને કહેશો કે પાડોશીનું બાળક ખીમાર છે એને સારું દવા

લાવવી છે તે કહેશો મારી પાસે સમય નથી. નોકરને મોકલી આપીશ. આપણાં ને સેવા જીવ જતાવી રહી હતી તે આચરણમાં આવતાં જ લમટી કેમ જતી ગઈ? વાત એ જ છે એક સાધરણ લોકોમાં કદુ તે.

હમેં કહના ખાતા દે કરના નહીં ખાતા,

હમેં પોહના ખાતા દે જલના નહીં ખાતા ॥

કહેવામાં વાર લાગતી નથી કે મનુષ્ય એક મિત્રોમાં હિમાલયને માપી શકે છે પણ તાકાત તે આલવામાં લાગે છે આલુ પર ચકાતો એક એક ગમે પરસેવાનાં ટીપાં પડવા લાગે છે ત્યારે હિમાલયની કદાચો પાર થાય છે આધ્યાત્મિક કદાચો પાર કરવી હોય તો આત્માએને પ્રતિ કરવી પડે ત્યારે જ આપણે જીવનના લક્ષ્ય સુધી સ્થેતી શકીએ છીએ.

પ્રવન પુરન ભગવાન મહાવીરે ને આધ્યાત્મિક લક્ષ્યે જતામાં છે તે જાણે તમે પ્રવચન સાંભળી રહ્યા છે. જાણું પ્રવચન તમે સાંભળી ચૂક્યા એ જાણે આપણે જીવનના ચોથા લક્ષ્ય સમયે વિચાર-વિનિમય કરીશું ત્યારે મહાપુરને જીવનનું ચોથું લક્ષ્ય એ જતાંયુ છે કે -

“અકિરિય પરિયાણામિ કિરિયં હવસંપવરતામિ ।

અર્થાત્ અકિરિય કે નિષ્ક્રિયતાને તણ આપણે સક્રિય બનીએ જાણે આપણુ જીવનમાં નિષ્ક્રિયતા આવી ગઈ છે નિષ્ક્રિયતા એ પેટે જ જડ છે જૈનદશન એ જડનો નહીં પણ ચૈતન્યનો ઉપસા છે મારે જીવનમાં પ્રવેશેલી જ તાને ત્યાંથી સક્રિય બને. કારણ કે ચૈતન્યનો ખુણ છે સદા ક્રિયાશીલ રહેવું આદે નિગ્રહની અધિકારપૂર્ણ દશા હોય, અથવા સિદ્ધની સ્વરૂપસ્થિતિ હોય બંનેમાં આત્મા સદા સક્રિય રહે છે કારણ કે જૈન સિદ્ધાંત પ્રમાણે અત્યાય કર્મનો કદી પણ પૂણુ લક્ષ્ય થતો નથી તે સદા ક્રિયોપભાગ્યે રહે છે એટલે નિર્ગો માં પણ આત્મા ક્રિયાશીલ તો રહે જ છે પકી એ વાત ત્યારી છે કે એની ક્રિયા આત્માને તેના નિ / શુભોચી દૂર ખેંચી લઈ જાય ક્રિયા મિતિમાં અત્યાય કર્મનો સર્વથા ક્ષય છે જાને તેથી જ ત્યાં આત્મા નિજ મુખમાં સેદા પરિણનનશીલ રહે છે

એવું કહેવાય છે કે જૈનદશન નિશ્ચયપૂર્વક જ્ઞાન છે જાને જોય ઉપર એવો આલેપ મુકાય છે કે એણે તો સદા નિષ્ક્રિયતા જ શોધવી છે પરંતુ હું કહીશ કે જોમની જાણી ધારણ છે તેઓએ જૈનદશનનું આતર-લક્ષ્યને ધ પડુ જ નથી. જૈનદશને કદી પણ ગાઈ એક અન્યત્ર પરતે

આગ્રહ સેવ્યો નથી, કારણ કે આગ્રહમાં એકાતની દુર્ગંધ છે જ્યારે જૈન-દર્શનનો આતર-ગ્રાણ્ય અનેકાતમાં વળે છે એ સાચું છે કે જૈનદર્શન નિવૃત્તિ-પૂરક છે તે ભૌતિક-પ્રગતિમાં વધુ વિશ્વાસ રાખતો નથી પરંતુ એનો અર્થ એ નથી કે તે નિષ્ક્રિયતાનો ઉપાસક છે નિવૃત્તિનો અર્થ થાય છે, પાછું ફરવું તો મેનાથી પાછું ફરવું ? શું પોતાના શુભ ભાવોથી પાછું ફરવું ? શું આત્મિક સહગુણો અને શુદ્ધ વૃત્તિઓથી પાછા ફરવું ? નહિ, પીછેહઠ કરવામાં પણ વિવેક જાળવવો પડશે

પીછેહઠનો અર્થ એટલો જ થાય છે કે આપણે વિકારોથી પાછા ફરીએ પાસનાઓ અને અશુભ વૃત્તિઓથી પાછા ફરીએ એક આચાર્ય જૈનદર્શનની નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિનું દર્શન કરાવતા કહે છે કે

અસુઢાદો વિણિવસિ, સુદ્ધે પવિસિ જાણ સરિસં,
વદસમિતિ ગુત્તિ રૂઠં ઘઘહારણયાદુજિણ માસિયં ॥

બ્રહ્મસંપ્રદ-૪૫

દ્રવ્ય સમક્રના સ્વોકાર્ધમાં સિદ્ધાત ચક્રવર્તી આચાર્ય નેમચ દ્રવ્ય જૈન-દર્શનની નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિની વ્યાખ્યા બતાવી રહ્યા છે, અશુભથી નિવૃત્તિ અને શુભમાં પ્રવૃત્તિ એ જ ચારિત્ર છે અશુભથી-આત્મવિકારોથી પાછા વળવું તે ચારિત્રનું એક અંગ છે તો શુભમાં પ્રવૃત્તિ કરવી તે ચારિત્રનું બીજું અંગ છે જૈનદર્શનને કેવળ નિવૃત્તિવાદી કહેવો તે અર્ધસત્ય છે, અશુભથી નિવૃત્તિ લેવી જોટલી જરૂરી છે તેટલી જ શુભમાં પ્રવૃત્તિ કરવી જરૂરી છે.

આ જ નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિનું અન્તર્દર્શન જ અક્રિયા અને ક્રિયાનું રહસ્ય છે અધ્યાનો અર્થ અહીં અશુભ ક્રિયા છે. અને તેનાથી પાછા વળવાનું છે કારણ અક્રિયાનો અર્થ તદ્દન ક્રિયાશૂન્યતા નથી હંમણા જ મેં ઉપર જણાવ્યું તેમ આત્મા કદી નિષ્ક્રિય રહેતો જ નથી અનત કાળથી આત્મા ક્રિયા કરતો રહ્યો છે પરંતુ તે ક્રિયા તેને પોતાના લક્ષ્યથી દૂર હટાવી રહી છે કલ્પના કરો, એક બહેન સવારે વહેલી લીધી પોતાને હાથે ધરતો કચરો વાળે છે જો કે આજે આ કામને હલકું ગણવામાં આવે છે પરંતુ સુનિ માટે જોટલું પ્રતિલેખન અને પ્રમાર્જન જરૂરી છે તેટલું જ ગૃહસ્થો માટે આ કામ જરૂરી છે કચરો સાફ નહિ થાય તો જાળા બાઝી પડશે અને તેમાં હૃવેત્પત્તિ થયા બાદ એને દૂર કરવો એ સાચા જૈનનું સંકલ્પ નથી.

આ ૭૦ થો ધણી ૫ સંપન્ન થયેલાં તોફાર દારા આ કામ થઈ છે
 ૬ પરંતુ તોફાર તે શી ખેવના રાખશે ? તેને જીવેલી થી દવા દસે ! નેચ
 દિશમાં અનુકંપા નથી જેને તત્વનો બોધ નથી એવા પ્રસે જ્યેષ્ઠા અને
 દ્વાની શી આશા રાખી શકાય ? હા તો એક બહેન કયારે વાળી એક
 ખૂણમાં એકઠો કરી દે છે એવું પણ ક્રિયા તો કરી જ છે બીજી બહેન
 આવી અને એણે પેલા કયરાને જીપાડી બહાર ફેંકવાને બદલે ફરી ધરમાં
 વીંધેરી દીધા. ક્રિયા તો બનેએ કરી છે પરંતુ પહેલી બહેનની ક્રિયા તે
 સ્વાર્થક ક્રિયા છે ત્યારે બીજી બહેનની ક્રિયા તે નિષ્કલ ક્રિયા છે તેથી જ
 રીતે નિષ્કાલ અને આશાન અવસ્થામાં આત્મા જે કંઈ ક્રિયા કરે છે તે
 આ બીજી બહેન કરી હતી, તેથી ક્રિયા છે તે કયરાને બહાર ફેંકી નથી
 અપિત્ર વિષયને વાસનારૂપી કયરે પાછો ધરમાં ફેલાવે છે એટલા માટે
 એને અશુભ ક્રિયા કહેવાય છે ત્યારે આપણે તો શુભ ક્રિયા કરવી છે

તમે અશુભની શુભ બણી મનન કરો. તમારે વિચારવું જોઈએ કે
 તમારી ક્રિયા શુભ તરફ જાય છે કે અશુભ તરફ ? તમારા મનની પ્રવૃત્તિ,
 વાણીની પ્રવૃત્તિ તેમ જ સ્વરની પ્રવૃત્તિ શુભાર્થ છે કે અશુભાર્થ ? મન વડે
 તમે પ્રવૃત્તિ માટે કેટલું ચિંતન કરો છો ? હા માનુ હું, અદિત ચિંતનમાં
 તમારું મન જનુ નહિ હોય કાચું તમે આવક છે ભગવાન મહાવિરની
 જીપાડક છે પરંતુ તમારા પાંચેયની દુકાને ગિરદી થાય છે અને તમથી
 દુકાને એક પણ પ્રાદક આવતો નથી ત્યારે તમારું મન શું બેસે છે ? કે
 ભગવાન આની દુકાને જીપર પ્રાદક શા માટે જાય છે ? એની દુકાને જાય
 કંઈ જાય તો સારું આ અશુભ વિચારો છે એટલી ને તોડી પાડવાની
 ક્રિયા તે અશુભ ક્રિયા છે. તમારા મનને કોઈનું બહુ થાય તો કરોને પણ
 કોઈને તોડી જા શા તો નહિ જ પણી મુનિવાને જમીન સ્થલે સ્થિર કરે
 છે અને પ્રયત્ન દ્વારા એ મુનિવાને જીપાડી દે છે એટલે હવે તમે વિચારી
 શો ? તમારે શું બનવું છે ? દવા કે પાણી ?

હું તો તમને સમજાવ આપીશ કે દવા નહીં પણ પાણીનું કામ કરશે
 બી નના પણ મળતું કરશે. પાણુ સંપુ છે પણ જાણવું મુશ્કેલ છે
 આ જાનના નિમોગ્ધમાં એક વડા લાગુ દરી પણ એને તોડે પામ્યા માટે
 તે ફક્ત દોઢ જ દિવસ જીવેલા થશે સ્વપ્નમાં જાણુ અજ્ઞાન કંઈ પણ
 માનવજનુ તમારે સમજે વર્ષને કા વાની કોટિ. કરે તો તમે એને કાવામાં
 મરદ કરશે અને પેટી આડ આપવાથી વાકી જનુ આપવામાં અને આજળ

વધવામા મદદ કરે છે, ત્યાં તમે તો વળી ચેતનામય છો, પર્યવેશી છો અને મનુષ્ય છો, પછી બીજાને આગળ વધવામા મદદ ન કરો એવું કદી સહવે ખરું ?

સારુ તો આજે તમે જ્યારે ઘેર જાઓ ત્યારે વિચાર કરજો કે હું અને મારી સપત્તિ બીજાના વિકાસમા કેટલા સહાયક થઈ રહ્યા છીએ ? શાં રાખજો, પુણ્યના મુએએ તમને જે સાધનો મળ્યા છે, એ વહેતી ગંગામા કાંઈ હાથ ધોવા આવે તો ઈન્કાર કરશો નહિ આમ કરશો તો પુણ્યની ગંગા વહેતી જ રહેશે, પરંતુ જ્યારે મધ્યમજ્ઞાની સહાયતાથી હાથ સંકોચાશે ત્યારે પુણ્યની ગંગા પણ સંકુચિત બનતી જશે

હું આપીશ તો ખાઈશ શું ? મારા બાળકો ભૂખ્યાં મરશે સહાય કરવાના દાણે આ જાતના વિચારો જેના મનમાં આવે છે તેને પુણ્યના તત્વ પર શ્રદ્ધા જ નથી એમ હું તો કહું હસવાથી આનંદ ખૂટતો નથી- તેમ દેવાથી સપત્તિ ખૂટતી નથી હા, પણ ઈન્કાર કરવાથી જરૂર તે ઘટી જાય છે

એક શહેરની વાત છે એક સપત્તિસપ્ત બહેન એક સાંખીજીના દર્શન કરવા સારુ આવી લગભગ પચ્ચીસેક હજારની મોટરકારમાંથી તે નીચે બિતરી એના હાથે અને માથે મેલી જગ્યા આસપસો હતા, તે ઉપર ગઈ અને સાંખીજીને વદના કરી સપત્તિસપ્તની વદના પણ જરા જોવા લાયક હોય છે તે વધુ નહી શકતા નથી કારણ વધુ નમવા જતા જરા હપ્તાની ઈજા બગડી જવાતો ડર રહે છે અને એમા વળી થોડો પૈસાની ગરમી પણ વિગતતા અને કામગીતાને ઓછી કરી દે છે

હા, તો શેઠાણીજીએ તેરી જ લટકેમર વદના કરી, અને નીચે એમા ગઈ પાસે જ એક ગરીબ વિધવા બહેન બેઠી હતી એની આર્થિક સ્થિતિ કથળેલી હતી તે અઠમ-અઠમના પારણાં વરતી હતી સાંખીજીએ એના તરફ સંકેત કરતા કહ્યું આ ગરીબ બહેન છે, ધાર્મિક જીવન વ્યતિત કરે છે ઈર્ષ મદદ કરો ગઈ તો સારુ પુણ્યપ્રકૃતિએ તમને દીધું છે, તો એનો આવા શુભ કામોમા ઉપયોગ ચાલે તો તે શુભ ફળ જ આપશે

મહાસતીજીની વાત સાલળીને પેલી શેઠાણી બેઠી મહારાજ, બિટની ગરદન લાખી છે તો તે શુ કાપી નાખવા માટે છે ? વધુ પૈસા છે પણ તે વહેતી નાખવા માટે નથી અને એક પૈસા પણ તેના હાથમાથી સર્થો

નહિ ધોડી વાર તે ત્યાં બેઠી પછી તે મોટરમાં બેસી પોતાને મેર સાથી
મઈ બા બીના બન્નાને હજુ ૭ દિવસ પશુ વીત્યા નહિ હોય કે તે જો-
નનો પુત્ર કાળા બગ્ગરને મને પકડાઈ ગયો અને તે પશુ એવા સકળમાં
કે છૂટવાની કોઈ જગ્યા રહી નહિ. એના કેસ પાછળ રૂપિયા દસ હજાર
છડી ગયા અને બાબુ પશુ માટીમાં મળી મઈ બાટની ગરદન એક જ
કપારે કપાઈ મઈ

બાળે તમે વિચારો કે તમારી સંપત્તિનો કેટલો ભાગ શુભ જાતે
વપરાય છે અને કેટલો અશુભ જાતે? પોતાના વૈભવ અને વિશ્વાસમાં
સંપત્તિની કમી નથી તમારે રેલવાચ્ય કરવી હશે તો ફક્ત કલાકની ટિફિન
સેરો, સિનેમાખરમાં પાંચની ટિફિન નહિ મને તો દસની સંસો, પશુ કોઈ
મરીએ પોતાની સજ્જત બાબુએ મૂકો કાચ પચાસી તો તમામ ઈન્ડિયન
સેલ્ફીશ વાદ જાવી જાય અને બ્યારે સમા તુ કોઈ કામ બાજમે તો
કદી જાડો કે સાહેબ હમુ તો ૭ દોકરીઓને વરાવવાની કે શુભ કાર્યમાં
સો-સો જાડાં વાદ જાવી જાય છે શુભ કાર્ય માટે બ્યારે દિલ સકુમિત
અને છે તો સમજી લેવું જોઈએ કે હમુ શુભ અને અશુભનો ભેદ સમજીએ
નથી! તરતત્તરમાં પુણ્ય અને પાપ તત્ત્વનું રહસ્ય કરતાં-કરતાં મળુ સમજુ
પરંતુ જીવનના મેદાને બ્યારે બા પ્રજા બાબો ત્યારે નાસી જ ચ્યા!

તેલકર્તન હરખાવે છે કે તમે અશુભમાંથી શુભમાં પ્રવૃત્ત થાઓ અને
શુભમાંથી શુદ્ધતા જાણી જાઓ. ખૂબ પરિશ્રુતિ તે અશુભ છે પૂણ્ય શુભ
છે તે નિર્જાનની પરિશ્રુતિ શુદ્ધ છે તે તો શક્યે રૂપિયો છે અશુભને
સમાપ્ત કરવા માટે શુભ પરિશ્રુતિ અભ્યાસમાં આવે છે કારણ કે કાંઈ
વડે કટિ કાંઈ સકામ છે સસારના યતને નિવારણ માટે ત્યાગનો યત
અનુભવ છે અને ત્યારે ત્યાગનો પશુ રાગ સમાપ્ત થાય છે ત્યારે ચીતરત
અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય ॥

તમારી અને મારી તમામ સાધના વતચત્ર દશ પ્રાપ્ત કરવા માટે છે
એક દિવસે પ્રાર્થના કરતાં હમુ છે કે :

પ્રમુ લીલરાગ રાગા વદ માધના દમારી
દમ મિત્ર સ્વરૂપ પાયે પાયે દશા મુદ્દારી ॥

આજની પ્રથમનું લક્ષ્ય છે નિવારણ મત થા મેજારની એની સાધના

માટે આપણે સાધના ક્ષેત્રમાં ઝપલાવવું પડશે તમે વિચારું તો ધણુ છે, પણ હવે આચરવું પડશે એ ખરું છે કે લક્ષ્ય વિના નીકળી પડવું પણ ખોટું છે, પરંતુ કેવળ જાણી લેવા માત્રથી મઝીલ આવી જતી નથી એને સ્મરું તો ચાલવું પડશે કસવાથી સોનાની પરીક્ષા થાય છે તો સોનાથી એરણની પરીક્ષા થાય છે જે એરણ એ બનાવી શકે કે ગાંધી સોનું છે કે ચિત્તજ છે તે એરણ નથી, એ છે કાળો પથ્થર ! એવી જ રીતે જ્ઞાનથી ક્રિયાની જાણ થાય છે, અને ક્રિયાથી જ્ઞાનની વિવેકયુક્ત ક્રિયાને જોઈ એ શોધ થાય છે કે એણે જ્ઞાન મેળવ્યું છે.

ક્રિયા જ્ઞાનને વેગ આપે છે એના અભાવે જ્ઞાન પાગળ રહે છે આચાર્ય માધવ-મુનિશ મહારાજ પ્રભુ પાર્શ્વનાથની સ્તુતિ કરતા કદાચે ડે કે,

લંઘત લઘત નાથ પ્રતિ કિંમ ચે
પસો વિપમ પહારો ।
ચરણ રૂપ દેહો ચરણ કૃપા કર,
તો નહીં લંઘત લારો
કારણ મૈં લીનો તુમ ચરનારો ।

આચાર્ય માધવ મુનિશ મહારાજ કે જેને માટે એ કહેવત રચાઈ છે કે, “ સૌ સાધુ અને એક માધવ ” અને જેમની સિદ્ધિગર્જનાની સામે વિરોધીઓના પ્રાણ કપતા હતા-તેઓ પ્રભુની સ્તુતિ કરતા કહી રહ્યા છે. “ આ સ સાર એક પર્વત છે અને એ પર્વત એવો તો વિપમ છે કે એના પર જેમ જેમ હું ચઢતો જાઉં છું તેમ તેમ એ વધતો જ જાય છે પરંતુ હું પ્રભુ, ચારિત્રશી ચરણ (પગ) મળી જાય તો એને ચઢવામાં કશી વાર લાગશે નહિ ”

ચારિત્ર અર્થાત્ જ્ઞાનયુક્ત ક્રિયા લવ-બ્રમણને સમાપ્ત કરી છે સિક્કો એક બાજુથી ધસામેલો હોય તો બગરમાં તે ચાલતો નથી એવી જ રીતે જ્ઞાન-શૂન્ય ક્રિયા પણ લક્ષ્ય સુધી પહોંચાડી શકતી નથી જ્ઞાનરહિત ક્રિયા આધળી ક્રિયા છે તો નિષ્ક્રિય જ્ઞાન પણ છે અને પોત-પોતામાં અધૂરા છે હજાર લાક્ષ એકલા ધર્મ જાય તો પણ એક પૂર્ણ વ્યક્તિનું કામ કરી શકતા નથી જે જ્ઞાન આચરણમાં આવ્યું નથી તે કેવળ એક જાતનો ભાર જ બની રહે છે

આચાર્ય લક્ષ્મણ સ્વામી ક્રિયારહિત જ્ઞાનને ભારરૂપ બતાવતા કહે છે

ઘડા કરો જન્મજ મારવાહી
 મારસ્ત્રવાહી જહુ જન્મજસ્ત્ર
 વર્ષ છૂ ધાળી કરણેજ હીજો
 મારસ્ત્ર વાહી વેહુ સોમજ ॥

વિશેષાવશ્યક માન્ય

અહન એક મુખધિત ચીજ છે એનુ એક રીપુ લાપથી તપત્તા ઠરીસ્તે
 શીતળતા પ્રદાન કરે છે મનુષ્ય તે મુ ત્રિપર લાપ એની મુલ્યસમ્ય
 પોતાને સુધી જાય છે પરંતુ અહનને બે ગધેડ પર લાડવામાં આવે તો તે
 મુ એની મુખધિતો જ્ઞાનદ માણી ઠારોઃ એ તો વિચારશે કે હુ કયારે
 મારા જ્ઞાન પર પહેંચુ અને મારી પીઠે લાડવા આ લાડથી મુદન જાડી
 હસી કાઢી જાણમનેવા આચાર્ય અપ્પાકુ કહે છે કે નસ આ ન રીવે
 જેણે જ્ઞાન મેળવ્યું છે પણ એને એક બાજુ પણ આચરવામાં જાયો નથી
 તેવા લોકો આ ગધેડ જેવા જ્ઞાનના કારવાહક માત્ર છે એને જ્ઞાનદ
 એમના તસીખમાં નથી.

જ્ઞાન હોય કે ધન હોય અને જ્યારે ઉપયોગમાં આવતા નથી ત્યારે
 એ કેવળ ભરણ ન જાતી રહે છે ધન ભેગુ કરવા સારુ પરસેવા વહાળે,
 સવારથી સાજ સુધી દોડધામ કરી અને લે. ક ભેગુ કયું તરફ જ્યારે
 જૂન લાગી ત્યારે એમાંથી ખાતું નહિ કે કરીમ ઉપમાજ કયો નહિ, એના
 એવા સક્ષાધિપતિઓ તેવામાં આ જા છે કે જો સવારે પોતાનાં માનકને
 દુધ તે રું પણ અહાનું પાણી પણ ખતા નથી સંપત્તિ હોવા છતાં એક
 સદ્બચ ન કરનાર આવે ન અભાવિયે છે તેવા લોકો માલકમાં પહોં
 લયું હોવા છતાં તરસે મરનાર જેવા છે.

જ્ઞાનની વાત પણ એનો જ વરત છે અજુ એથી એથીને કીજ્ઞા,
 સવારે વહેલાં જાડી એનુ અભવત કયુ અધી રાત સુધી નવનિ રેને
 જાડ કયું પણ જ્યારે એને જ્ઞાનમાં ઉતારવાનો ઝગ જાઓ ત્યારે ત્યંત્રી
 નામ, એનો અધ્ય એ જ થશે કે એણે નજુવા જેવું જાણ્યું છે પુનઃ
 પુનઃ જોખી-જોખીને અજુ સક્રમ્ય છે પણ એ / પુનઃજો ઉપલબ્ધી જ્યારે
 મન-અભવ દૂર કરવાની વાત જાતી, રદખર્ચને કદિ આપવાની વાત જાતી,
 દાવ સગીયાવા લાગ્યા આમ / જવાનું હોય તો પડી એ જણુ શીખવતો
 અને રહ્યુ કરવાનો શી અધ્ય ॥

માહિતી મેળવવી એ એક ચીજ છે અને વસ્તુને ગ્રહણ કરવી તે બીજી ચીજ છે એક હીરાની કિંમત જાણી લેવી તે સરળ છે, કિંતુ હીરાને ખરીદી લેવો તે કઠિન છે. ખાસે રૂપિયા હોય તો જ ખરીદી શકાય છે. ઇતિહાસ લખવામાં વાર લાગતી નથી પરંતુ ઇતિહાસ જનતા વાર લાગે છે એક લેખક લગવાન મહાવીરનો ઇતિહાસ બે દિવસમાં લખી શકે છે પરંતુ એ પતિત પાવન પુરુષોત્તમ લગવાનનો ઇતિહાસ જનવામાં ફેટલો સમય લાગ્યો? બાર-બાર વર્ષ સુધી કઠોર તપશ્ચર્યા કરી એ લવાનક કબીરને સહન કર્યા પછી જ તેઓ લગવાન બની શક્યા એની વાત સાલજતાની સાથે જ કાપરાંતુ હંદય થરથરી જાય છે. ત્યારે એ કંચનીના નિર્મોલુમાં ફેટલી સાધના અને સયમની જરૂર પડી હશે?

ચિત્તોડનો ઇતિહાસ લખવામાં શુ વાર લાગવાની છે? પરંતુ તેની રચનામાં ફેટલા સાહસ અને વીરતાની આવશ્યકતા પડી હશે, એ કોણ નથી જાણતું, વારુ? પેલી સુકુમાર રાણીઓ જેમના પગ તળે ક્રોડોની પાદ્મીઓ રહેતો હતો તેઓ સતીત્વના રક્ષણ કાળે ધગધગતી ચિતામાં ફેલી પડી ફેટલું સાહસ હશે એમનામાં? હા, તો સાલજવા અને જાણવામાં વાર લાગતી નથી પણ વાર તો ત્યાં અને ત્યારે જ લાગે છે કે ત્યારે એ રસ્તે ચાલવાનો પ્રયત્ન આવે છે મુબઈનું નામ સાલજી લેવા માગ્યો કે તમે એનો રસ્તો જાણી લેવા માગ્યો હું કાંઈ મુબઈ પહોંચી ગયો નથી, એને સારુ થઈને તો ચાલવું પડ્યું, કાંઈ કરે ગરમી સહીને પણ ચાલવું પડ્યું રસ્તે પગસેવાના રીયા ચાલી નીકળ્યા હતા ત્યારે જ તમાની મુબઈનગરીમાં હું પહોંચી શક્યો છું.

જાણી લેવાથી અડધી સમસ્યાનો હિંદસ આવે છે, પરંતુ મંજીલ સુધી તો આપને ચાલવા માડીએ તો જ પહોંચી શકીએ છીએ એટલે કહેવામાં આવ્યું છે કે

જ્ઞાન ક્રિયામ્યાં મોક્ષ ॥

મોક્ષની મંજીલ સુધી પહોંચવા માટે જ્ઞાન જોઈએ કે ક્રિયા? માની લો જ્ઞાન વિના ચત્રિત અવસ્થા નથી, અને કૃષ્ણ જ્ઞાન વિના મોક્ષ પ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી પરંતુ યથાખ્યાન ચાત્રિત વિના કેવળજ્ઞાન થઈ શકતું નથી. મોક્ષ માટે કેવળજ્ઞાન જરૂરી છે પરંતુ કેવળજ્ઞાન યથા પડી પણ ત્યાં સુધી આત્મા સર્વ સવર્ણ સપ્તર્ષિ ચાત્રિત અને નેલેગ અવસ્થા પ્રાપ્ત હતો

નથી ત્યાં સુધી આત્મ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. મોક્ષનું સૌથી નિમ્ન
 સ્તરીય કારણ તે આરિજ ન જ છે. આરિજ વિના આનંદ ખરું આવતો નથી.
 કમળા કરી એક માણસ પ્રીતિબાજનમાં ગયો. શાલુમાં પુરીઓ આવી
 અને શાકુ ખસુ આના તે શાકુ ખાવાને બદલે ખિસ્લામાં કારવા લાગ્યા.
 હવે તમે જ બતાવો. શુ એને શાકુ ખાવાનો આનંદ મળશે ખરો ? શાકુને
 ખિસ્લામાં કારવાથી નહિ ખાવાથી આનંદ આવે છે. તેથી જ ઊંચે મેળ
 વસ્તુનું સ્વરૂપ જાણી સેવા માત્રથી નહિ પરંતુ એને જીવનમાં ઉતારવામાં
 આનંદ આવે છે.

તમે જે કંઈ સાંભળ્યું છે અને જે કંઈ જાણ્યું છે તેને તમે જીવ
 નમાં ઉતારો. આરિજ તરફ કારવા માર્ગમાં ફરવા જ તમને તમારા સમય
 સ્થળ સુધી પહોંચાડી શકશે.

જી શાંતિ શાંતિ

જાન્યુઆરી ૧૯૬૦
 દવિઝમ સપ્તાહ ૨ ૧૬

જેન મર્મ સ્થાનક
 કાંઠાવાડી મુબઈ

આલોક ને પરચેકના રૂપ જ્ઞાની દશ પર /
 નિશર છે

પણને આરાથી પેઠ કરાઈ જવાના સમયનું ગાન
 હેમ જી જ્યારે મૂળ અનુભવે પેટના પરિણામનું જ્ઞાન દોડ
 નથી

આજનું વ્યાખ્યાન દર્શનવિશુદ્ધિ નામથી છે. દર્શન-વિશુદ્ધિને સમજવા, પાઠેલા માપનો દર્શનને સમજવું પડે. દર્શનનો એક અર્થ છે જોડું, જે સામાન્ય નેત્રે પ્રત્યક્ષિત છે. દર્શનનો એક અર્થ તાર્કિક ચિંતાત પાસે છે. અમુક ખામ પ્રજાની નિશાંધાગ પાનુ આપમે ત્યા દર્શનના નામે જોળખાય છે જેમ કે લેનદર્શન, જોડદર્શન, સામ્યદર્શન વગેરે. દર્શનનો એક બીજો પાસે અર્થ છે, જે શ્રદ્ધાના અર્ધમા વપરાય છે તત્વનો નિનય એ પાનુ દર્શનની એક પરિભાષા છે. આપમે અહી છેલ્લા અર્થમા દર્શનનો પ્રયોગ કરવાનો છે.

જ્યા સુધી દર્શન પ્રાપ્ત થતું નથી, ત્યા સુધી અત્યંત દર્શન નથી થઈ શકતું. વગતુને તેના સાચા સ્વરૂપમા જોવી તે શુદ્ધ દર્શન છે. હેય (ત્યાજ્ય) વગતુને હેયરૂપે, જેય (જાનુવા ચોગ્ય) ને જેય અને ઉપાદેય (પ્રાપ્ત કરવા જેવી) ને ઉપાદેય તરીકે જોળખવી તેનું નામ દર્શન છે.

સમ્યગ્દર્શન એક બીજ છે જે એક દિશ્વ આગ્રિકના વિશાળ વડલામા પસારાઈ જઈ, સસારના અનંત અનંત પ્રાણીઓને માટે સાતિ આપનાર બને છે તે સાધનાના લાભ મહેલનો પાયો છે. પાયા વિના-મજબૂત પાયા વિના, રેતી ઉપર અણુએલો મહેલ કેટલો વખત ટકી શકે! અતરમા જ્યા સુધી સમ્યક્ત્વનો પ્રકાશ પ્રાપ્ત નથી થતો, ત્યા સુધી, કેવળ ઉપરના ક્રિયા-કાંડો, આત્માને લવપરપરાના ચક્કરમાથી મુક્ત કરી શકતા નથી ભલે તેનાથી વ્યર્જના મહાન સુખો મળે પણ જન્મમરણના ફેરા જરા પણ ધટતા નથી.

સમ્યગ્દર્શનના અભાવે કરવામાં આવતી સાધનાની કિંમત, એકડા.

વિનાના મીડા જેટલી છે. જો પહેલાં એકડો દેખ અને પછી મીડા મધ્યવર્તી જાઓ, તો ફરક મીડાં તેની કિંમત હસગણી વધતી જાય છે જેટલાં મીડાં વધારતાં જાઓ તેટલા ફરક વખતે તેની કિંમત હસ હસગણી વધતી જશે. પરંતુ જો એકડો ઠાની નાખવામાં આવે, તો પછી તે મીડાની થી કિંમત રહેશે ! એ જ રીતે સાધનાને માટે સમ્યક્ત્વ એકમાત્ર કામ કરે છે.

સમ્યક્શનની આ વિશાળ મુશ્કેલીયાની પાછળ એક રહસ્ય છે તે આપણને નવી દૃષ્ટિ આપે છે તેની પ્રાપ્તિ પછી જીવન અને જગતને જોવાની રીત બદલાઈ જાય છે. તમે તમારા મિત્રને ત્યાં જવા અને તેના ઘરમાં એક સોનાની વીરી પડેલી જોઈ તમારા મધ્ય પછે કાંઈ બીજો માણસ જાઓ અને તેણે પણ જોઈ જોઈ જાનેએ પણ જાનેના જોવામાં ફેર છે. એક મિત્રની દૃષ્ટિએ જુએ છે અને બીજો ચોરની દૃષ્ટિએ. તમે જોઈ તે તમને વિચાર થયો કે તમારો મિત્ર જૂઠ્ઠા ગયો છે તેણે જૂઠ્ઠા કરી છે. સોનાની વસ્તુ આમ રખાતી ન રાખવી જોઈએ. એ આવે તો કુ તેને વાત કરુ. બીજા જે બાઈ આવેલા છે તે બીજો જ વિચાર કરે છે તે વિચારે છે કે જો આ જરા ખસી જાય તો કુ વીરી હાથ કરી લઈ.

સમ્યક્શન સચ્ચારને જોવાની દૃષ્ટિ આપે છે તે સચ્ચારના સર્વ જીવો પ્રત્યે મિત્ર પિત્ર આપે છે તેમાં નિકારી ભાવનાનો નાશ થઈ અધિકારની દૃષ્ટિ આવે છે. વિવેચના પ્રાણીમાત્ર પ્રત્યે તેના હૃદયમાં સમભાવની ખરા પ્રવૃત્તિ થાય છે. સાથે જ તેનામાં જ્ઞાનાસક્તિભાવ પણ પ્રગટે છે. જેથી તે સચ્ચારની વાચનાઓનો હૃદયમાં પ્રવેશ થતા દેખે નથી. વહાણ પાણીમાં ચામે છે તેની આરે તરફ પાણી દેખે છે તેનો આધો બાજ પાણીની અંદર હોય છે તેની નિમિત્તભાવ પાણી છે છતાં તે ડૂબતું નથી. કારણ કે તે પાણીને તેની અંદર પેસવા દેતું નથી તેમ, સમ્યક્ત્વી પણ સચ્ચારની અંદર રહે છે તેની આરે તરફ વાચનાનો સાગર છે ઈશ્વરી અને દેવના મંચરમંચો. ફરતા દેખે છે છતાં તે તેમાં ડૂબતો નથી કારણ કે તેને તરવાની કળા આવડે છે.

કુશળ તારો તળાવ અને સમુદ્રમાં તરે છે. જોડે સુધી ડૂબી મારે છે. કિનારે બેસે અકિનને ચિંતા થાય છે કે આ તો છેક તીરે ગયો. ઉપર આવે તરફ કે નહીં ! પણ ઘાટી ૪ વારમાં તળાવો ઉપર આવે જાય છે. સમ્યક્શનવાળો આત્મા સચ્ચાર સમુદ્રના બે ઘણામાં ડૂબી મારે છે છતાં તે ડૂબતો નથી. કારણ કે સચ્ચારની વાચનાને તે અવરમાં પ્રવેશ કરવા દેતો નથી.

આવી અનાસક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે અતરમાથી મોહની ભાવના દૂર થવી જોઈએ. જ્યાં મુધી મોહની ભાવના છે ત્યાં મુધી સસારની ભાવના મીઠી લાગશે જ લીખડો કડવો હોય છે પરંતુ જેને સાપ કરડ્યો હોય અને જેના શરીરમાં તેનું ઝેર ફેલાયેલું હોય, તેને કડવા લીખડાના પાન પણ મીઠા લાગે છે. પણ ઝેર જિતરી જતાં લીખડાનો કડવો સ્વાદ જણાઈ આવે છે. એ પ્રમાણે જ્યાં મુધી આત્મામાં મિથ્યાત્વનું ઝેર ફેલાયેલું હોય છે ત્યાં મુધી ભૌતિક પદાર્થોમાં મીઠાશનો અનુભવ થતો રહે છે. અધ્યાત્મનું અમૃત પણ તેને અપ્રિય લાગે છે. મોહનીય કર્મની સ્થિતિ સિત્તે કાઝકોડીથી સાગરો પૂરેલી છે. તેમાંથી અગનોતરે કાઝકોડીથી પણ કાઈ વધુ ક્ષય થાય છે ત્યારે તો આત્મામાં **જમો અરિહંતાળ** કહેવાની ભાવના જન્મી જાય છે.

સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિનો ક્રમ

હવે આપણે જરા સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિના ક્રમ ઉપર વિચાર કરીએ જેવી રીતે નદીના પાણીમાં પડેલો પથ્થર, નદીના પાણી વડે અથડાઈ, ધસાઈને, સ્વાભાવિક રીતે, ગોળ બની જાય છે, તેવી રીતે આત્મા, સસારની ઠોકરો ખાઈને અક્રમ-નિર્જરા દ્વારા, કર્મબાધનથી હજીવો અને છે, ત્યારે રાગ-દ્વેષની પ્રચિને ભેદીને, સમ્યક્ત્વની અભિમુખ અને છે ત્યાર પછી, તેની આતર-ઉત્ક્રાંતિ આણું રહે છે. પરિણામોની વિશુદ્ધિ દ્વારા દર્શન સંપત્તિનું ઉપશમન, ક્ષય અથવા ક્ષયોપશમ કરે છે ત્યારે જ આત્મા સમ્યક્ત્વના આસીમ પ્રકાશનો અનુભવ કરે છે.

આ હું એકી સાથે કહી ગયો છું પણ તે વધારે વિવેચન માગે છે તમારા મનમાં થશે કે દર્શનસંપત્તિ શું છે, તેનું ઉપશમન કેવી રીતે કરી શકાય છે. ક્ષય અને ઉપશમ શું છે?

૧. અનંતાનુબંધી ક્રોધ	૨. અનંતાનુબંધી માન
૩. અનંતાનુબંધી માયા	૪. અનંતાનુબંધી લોભ
૫. મિથ્યાત્વ મોહનીય	૬. મિશ્ર મોહનીય અને
૭. સમ્યક્ત્વ મોહનીય	

આ સાત દર્શન-સંપત્તિ કહેવાય છે. અનંતાનુબંધી ચતુષ્ટય ઉપર તો તમે સાલળા ચૂક્યા છો. કષાયવિજ્ઞ સળધી બોલતી વખતે તેના ઉપર હું પૂરતું કહી ચૂક્યો છું. મિથ્યાત્વના સળધમાં, આચાર્યોએ પૂરતું વિવેચન કર્યું છે.

વિનાનાં મીઠાં નેટલી છે. ને પહેલાં એકડે હોય અને પછી મીઠાં મધવતી જાયો, તો દરેક મીઠે તેની કિંમત હસગણી વધતી જાય છે. નેટલાં મીઠાં વધારતાં જાયો તેટલા દરેક વખતે તેની કિંમત હસ હસગણી વધતી જતો. પરંતુ ને એકડે કાની નાખવામાં આવે, તો પછી તે મીઠાની થી કિંમત રહેશે ? એ જ રીતે સાધનને માટે સામ્પત્ત્ય એકાગ્રુ કામ કરે છે.

સમ્પત્તિની આ વિશાળ સુલુગાથાની પાછળ એક રહસ્ય છે તે અપ્રજ્ઞને નથી દ્રષ્ટિ આપે છે. તેની પ્રાપ્તિ પછી જીવન અને જનનને જોવાની રીત બદલાઈ જાય છે. તમે તમારા મિત્રને ત્યાં ગયા અને તેના ઘરમાં એક સોનાની વીડી પડેલી જોઈ તમારા મધ્ય પછી કંઈ બીજો માણસ જાયો અને તેણે પણ જોઈ જોઈ બનેલો પણ બનેલા જોવામાં ફેર છે એક મિત્રની દ્રષ્ટિએ જુઓ છે અને બીજો ચોરની દ્રષ્ટિએ. તમે જોઈ તો તમને વિચાર થયો કે તમારો મિત્ર શૂંચી ગયો છે તેણે જૂસ કરી છે. સોનાની વસ્તુ આમ રખાતી ન રખવી જોઈએ. એ આવે તો હું તેને વાત કરું. બીજા જે ભાઈ આવેલા છે તે બીજે જ વિચાર કરે છે તે વિચાર છે કે ને આ જગા ખસી જાય તો હું વીડી હાથ કરી લઉં.

સમ્પત્તિનું સંસારનું જોવાની દ્રષ્ટિ આપે છે તે સંસારના સર્વ જીવો પ્રત્યે મિત્રદ્રષ્ટિ આપે છે. તેમાં વિકારી ભાવનાનો નાશ થઈ અધિકારની દ્રષ્ટિ આવે છે. વિશ્વના પ્રાણીમાત્ર પ્રત્યે તેના હૃદયમાં સમભાવની ધારા પ્રવહ થાય છે. સાથે જ તેનામાં અનાસક્તિભાવ પણ પ્રવહે છે. જેથી તે સંસારની વાસનાઓનો હૃદયમાં પ્રવેશ થવા દેતો નથી. વહાણ પાણીમાં ચાલે છે તેની ચારે તરફ પાણી હોય છે તેના આધી ભાગ પાણીની અંદર હોય છે તેની નીચે અભાગ પાણી છે. છતાં તે ડુબતું નથી. કારણ કે તે પાણીને તેની અંદર પેસવા દેતું નથી તેમ, સમ્પત્તિની પણ સંસારની અંદર રહે છે તેની ચારે તરફ વાસનાઓ સાગર છે. હિંમો અને દ્રેવના મગરમગરો ફરતા હોય છે છતાં તે તેમાં ડુબતો નથી કેમકે તેને તરવાની કળા આવડે છે.

કુશળ તારો તળાવ અને સમુદ્રમાં તરે છે. જોડે સુધી ડુબકી મારે છે. કિનારે ભીંસે અગિને પિતા થાય છે કે આ તો છેક નીચે ગયો. છપર આવી તકરો કે નહીં ? પણ પૈડી જ નારમાં તળાવો છપર આવી જાય છે. સમ્પત્તિનવાળો આત્મા સંસાર સમુદ્રના બેડાણમાં ડુબકી મારે છે છતાં તે ડુબતો નથી. કારણ કે સંસારની વાસનાને તે અંતરમાં પ્રવેશ કરવા દેતો નથી.

આવી અનાસક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે અતરમાથી મોહની ભાવના દૂર થવી જોઈએ. જ્યાં સુધી મોહની ભાવના છે ત્યાં સુધી સસારની ભાવના મારી લાગશે જ લીળકો કડવો હોય છે પરંતુ જેને સાપ કરડ્યો હોય અને જેના શરીરમાં તેનું ઝેર ફેલાયેલું હોય, તેને કડવા લીળકાના પાન પણ મીઠા લાગે છે. પણ ઝેર બિતરી જતા લીળકાનો કડવો સ્વાદ જણાઈ આવે છે. એ પ્રમાણે જ્યાં સુધી આત્મામાં મિથ્યાત્વનું ઝેર ફેલાયેલું હોય છે ત્યાં સુધી ભૌતિક પદાર્થોમાં મીઠાશને અનુભવ થતો રહે છે. અધ્યાત્મનું અમૃત પણ તેને અગ્રિય લાગે છે. મોહનીય કર્મની ઋતિ સિતે કાઝકોડીથી સાગરો પાની છે તેમાંથી અગનોતર કાઝકોડીથી પણ કાઈ વધુ ભય થાય છે ત્યારે તો આત્મામાં જમો અરિહંતાજ કહેવાની ભાવના જનમૂત થાય છે.

સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિનો ક્રમ

હવે આપણે જરા સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિના ક્રમ ઉપર વિચાર કરીએ. જેવી રીતે નદીના પાણીમાં પડેલો પથ્થર, નદીના પાણી વડે અથડાઈ, ધસાઈને, સ્વાભાવિક રીતે, ગોળ બની જાય છે, તેવી રીતે આત્મા, સસારની ઠોકરો ખાઈને અકામ-નિર્જરા દ્વારા, કર્મબંધનથી હળવો બને છે, ત્યારે રાગ-દ્વેષની ત્રયિને બેદીને, સમ્યક્ત્વની અભિમુખ બને છે ત્યાર પછી, તેની આતર-ઉત્ક્રાંતિ ચાલુ ગ્રહે છે. પરિણામોની વિશુદ્ધિ દ્વારા દર્શન સંપત્કત્વ ઉપશમન, ક્ષય અથવા ક્ષયોપશમ કરે છે ત્યારે જ આત્મા સમ્યક્ત્વના અસીમ પ્રકાશનો અનુભવ કરે છે.

આ હું એકી સાથે કહી ગયો છું પણ તે વધારે વિવેચન માગે છે તમારા મનમાં થશે કે દર્શનસંપત્ક શું છે, તેનું ઉપશમન કેવી રીતે કરી શકાય છે ક્ષય અને ઉપશમ શું છે?

૧. અનંતાનુબંધી ક્રોધ	૨. અનંતાનુબંધી માન
૩. અનંતાનુબંધી માયા	૪. અનંતાનુબંધી લોભ
૫. મિથ્યાત્વ મોહનીય	૬. મિથ્ર મોહનીય અને
૭. સમ્યક્ત્વ મોહનીય	

આ સાત દર્શન-સંપત્ક કહેવાય છે. અનંતાનુબંધી ચતુષ્ટય ઉપર તો તમે સાલણી ચૂક્યા છો. ક્ષયવિજય સળધી બોલતી વખતે તેના ઉપર હું પૂરતું કહી ચૂક્યો છું. મિથ્યાત્વના સળધમાં, આચાર્યોએ પૂરતું વિવેચન કર્યું છે.

જીવનની એ અધ્યાત્મી રાત્રિ જોમાં આપણે દિતો અને અકિતો વિવેક ખોઈ બેઠા હોઈએ જ્યારે આપણને સત્યમાં અસત્યની ખ્યાલ દેખાતી હોય અને અસત્યની આપણે સત્યરૂપે પૂન કરતા હોઈએ છીએ તેને આત્મની શાપમાં મિથ્યાત્વ કહેવામાં આવે છે ત્યારે આપણે સ્વાધ અને સત્ય બન્નેને સમાન મહત્ત્વ આપીએ ત્યારે તે અસત્યથી આવૃત્ત દષ્ટિ મિથ્ય દષ્ટિ કહેવાય છે જો કે તેણે સત્યનું દશન કયું છે પણ સ્વાધે તેના પીછા છાડ્યો નથી. આવે વખતે તે સત્યનાં ચીત્ર ગ્રાસ છે અને જીવનની જોડાન પજોમાં અસત્યની પૂઝા કરે છે આ અસત્યનાં બે રીપાં સત્યનાં દૂષિતે ઝેરમય બનાવે છે

ત્રીજું છે સમ્યક્ત્વ મોહનીય. તેમાં આત્માની સ્થિતિ ઝેરી છે કે તેમાં મિથ્યાત્વની રાત્રિ વીતી ગઈ છે જીવનપ્રકાશનમાં સત્યની લાક્ષિણ્ય દેખાઈ રહી છે આં દલું મિથ્યાત્વની રાત્રિ પૂરી વીતી ગઈ નથી. દલું થોડુંક અધારપટ બાકી છે આ સ્થિતિમાં નિર્વાત્તનો રસોદય સમાપ્ત થઈ જાય છે પણ પ્રેમોદય બાકી રહે છે

જ્યારે આત્મા દશન સ્વપ્તકનો પૂર્ણપણે ક્ષય કરી નાખે છે ત્યારે તે ક્ષણિક સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે પણ જ્યારે મિથ્યાત્વની ખરીતે વસ નથી કરી રાકે ત્યારે તે તેને જ્ઞાતી કે છે તેની રીતે હટકડી પાણીમાં નાખવાથી પાણીમણિ કયરો છોડે પછી નીચે બેઠી નવડ અને પાણી ચોળીય થઈ જાય છે પણ તેમાં મેઘ દૂર થયો નથી જો કદાચ તેને રજાવવામાં આવે તો પાછો કયરો ઉપર પાણીમાં બારી નીકળે છે કયરો રાત્રિક સમ્યક્ત્વમાં આત્મા દશન સ્વપ્તકનો હટકડો બગે કાય અને કે મેઘ બારી ઉપરામન કરે છે તેમાં પૂરો કાય કે ડુ ઉપરામન નથી હેતુ એટલે તેમાં પાણી બે (ક્ષણિક અને ઉપરામન) ગેટવી રિશ્તિ નથી.

આ અતરની ઉત્કાંતિ તેના જીવનમાં બહુ મોટો ફેરફાર લાવે છે કયે તે સત્યતા દશ છે અને મુક્તિપાથનો ચારી છે તેનું સ્વરૂપ ૫૧ બદલઈ જાય છે સ્વપરિખનિમાં સ્થિત થવું એ જ તેનું પ્યેય અને છે કુનિયાન્ય જોનિક પદ્ધતીની સિધ્ધા તેના મનને બાધી રાખી રાખી નથી. એનો અર્થ એવો નથી કે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયા પછી આત્મા ચારિત્ર સ્વીકાર કરી લે છે ૫૧ એ સમય તેને ચારિત્ર પ્રાપ્તે અનુસર્ય અવસ્થા પેદા થાય છે

સમ્યક્ત્વ દષ્ટિ પ્રાપ્ત થયા પછી, આત્માનાં એકમ પરિવર્તન જારૂ આવે ત્યારે તે સ્વ અને પાણી રહસ્યને સમજે છે આ રહસ્ય સમજ્યા

એ પણ ધાગે મેરો લાલ છે કાચુ કે તે સમન્તા પછી પરવત્તુ પ્રત્યેની આસક્તિ નાન પામે છે તે છવનના દરે-દેવમા અનાસક્ત રહેશે માતપિતા, જે મેકથી પુત્રનું પાલન કરે છે, તે જ રનેલ પુત્રને પણ મળે છે દીકરીના માયાનું દર્દ, માતાના માયાનું દર્દ જતી જાય છે તે પોતે ભૂખી રહી શકશે પણ પોતાની પુત્રીના આશુ નવિ જોઈ શકે, આટલું વાત્સલ્ય રાખવા છતાં પણ, તે જાણે છે કે દીકરી પારકા ઘરની વન્તી છે એક નિમ્સ, તેને બીજાના ઘેર જવાનું છે આવી જ વાત સમ્યક્તવી છાની છે તે સસારની બધી ક્રિયાઓ કરે છે બીજાઓનું ગદાણું પણ કરે છે કેમકે તે જરાબદારી લઈને બેઠો છે છતાં તે જાણે છે કે આ બધું મારું નથી

અવરૂપના બેદનુ વિજ્ઞાન, મનની સકલ્પ-વિકલ્પાત્મક ઝિચિતિના અત લાવે છે કાચુ કે જ્યારે તે હૃદયથી એક વાર પણ વસ્તુને પરવત્તુ તરીકે જાણે છે, ત્યારે, પછી તેના સયોગ કે વિયોગથી, તેને હર્ષ કે શોક-બન્ને-માથી કાઈ પણ થતું નથી તે જાણે છે કે જે આવ્યું છે તે મારું નથી એટલે તેનો હર્ષ કેવો ? તેમ જ જે ગયું છે તે મારું નહોતું એટલે તેનો શોક પણ શા માટે ? એ મારું હતું જ ક્યારે ? દુનિયાના હર્ષ અને વિષાદ તેના હૃદય ઉપર અસર કરતા નથી કાચુ કે તે દુનિયાને એક રગમચ (Stage) માને છે રાજમરેજની ઘટનાઓ એ નાટકના દર્શક છે તેમ કાઈ વખત સારા તો કાઈ વખત નફારા દર્શ્યો જોવામાં આવે છે

નાટકમાં જય અને પરાજય બન્ને મળે છે પણ નાટકના પાત્રોને તેનો હર્ષ કે શોક હોતો નથી રાવણનો પાક કરનારના હાથમાંથી આખી લગનું સામ્રાજ્ય જતું રહે છે, છતાં તેને લેશમાત્ર પણ શોક થતો નથી પરંતુ જે કદાચ તેના ખીસામાંથી દસ રૂપિયાની નોટ પડી જાય તો તે ચિંતાતુર બની જશે સામ્રાજ્ય મધુ ત્યારે ન રોનાગ, દસ રૂપિયાની નોટ માટે કેમ રડે છે ? કાચુ કે તે જાણે છે કે નાટકનું રાજ્ય, તે સાચું રાજ્ય નહોતું તેનો મુગટ તો જે કલાક પછી ઊતરી જ જવાનો હતો પણ દસ રૂપિયાની નોટ તો સાચી હતી અને તેનું અચેતુ નુકસાન પણ પોતાનું હતું

તમે પણ આની દૃષ્ટિ મેળવો દુનિયાને નાટકના દર્શ્યો માની લો અને તમે શ્રેયસ્ક બની જાવ પછી તે નાટક તમને વિચલિત નહિ કરી શકે નરે જે ધડીના રાજ્યને જૂઠું માન્યું, એટલા માટે તેને તે જવાથી કાઈ દુઃખ થતું નથી પણ દસ રૂપિયા જવાથી દુઃખ થયું કેમકે તે તેણે સાચા માન્યા હતા આ મિથ્યા જ્ઞાન જ દુઃખનું કારણ છે એ નાટકનું રાજ્ય સાચું

નથી તો આ રાજ્ય પણ કેટલું સાચુ છે ? આ પણ એ પ્રશ્ન જ રાજ્ય
 છે ખરોપણ અને સાચરાવમની સરખામણીમાં આ જિન્દગી પણ એ પ્રશ્નને
 બેધ જ છે

પદાર્થનું સાચુ સ્વરૂપ તમે જોઈએ છો પછી દુ ખ જેવી ઠાંઈ
 વસ્તુ જ રહેશે નહિ તત્વનો મધ્યમ પરિચય એ જ સમજતો છે તે
 પ્રાપ્ત થતાં દુનિયાના આ મહેસો તમને કેદખાનાં જેવા લાગશે. કદા તમે
 એ જાણો કે તમે સસારને જેમ માને છો કે મહલ ? જ્યેને, જેમ
 સમજનારો એક દિવસ તેનાથી છૂટી રહે છે ઠાંઈ અસહ્યની કટ વર્ષની
 કેદની સજા થઈ ઢોલ તો જેમ જેમ દિવસ વીતતા જાય અને તેના મુક્તિનો
 દિવસ નજીક આવતો જાય, તેમ તેમ તેના મનમાં પ્રસન્નતા વધતી જશે
 પણ જેણે જેમને મહેલ જ માની લીધા તેના છૂટકારો ક્યે દિવસે થશે ?

સમજતી આત્મા સસારને મહેલ તરીકે નહિ પણ જેમ તરીકે જ
 જુએ છે તે તેમથી બહાર નીકળવા મથે છે ? કહે તેને મોઢો મથકે
 તે જ કહે તે, એ જેમનાં જમના તેમની નાખી નીકળી રહે. પણ તે એક
 સેકડ પણ તેની પાસે કોમો નહિ રહે સિદ્ધને જો કદાચ પાંજરામાં પૂરવામાં
 આવે તો તે ચુપચાપ બેસી નહિ રહે કમો તે સમજે છે કે હું વળે
 સ્વતંત્ર રાજ્ય છું હું કેદી બનવા સજામાં નથી તેને જો કે તે તો કરવામાં
 આવ્યો છે પણ જે મિનિટો ભાગી જવાનો મોઢો મગશે તે જ કહે તે ત્યાંથી
 નાસી જશે એક સેકડ પણ કોમો નહિ રહે. બીજાવાર તે પાંજરાની સાથે
 પણ જોડે નહિ.

પરંતુ મેના અને પોષ્ટના સજામાં એવું નથી વધારે વખત
 પાંજરામાં રહેવા પછી તે તેને પોતાનું ધર માની લે છે પણ તે પાંજરા
 ઉપાડુ રાખવા છતાં તે કોમી જતાં નથી. કદાચ તેને બહાર કાઢી ઉઘડી
 મુકવામાં આવે તો પણ તે કોમીને પાંજરામાં જાતી જશે કારણ કે તેમણે
 પાંજરાને / પોતાનું ધર માન્યુ છે સમજદારિ આત્મા કદા સ્વતંત્ર
 રાજ્યવાને જ પોતાનું ધર માને છે આત્માનાં જમાં તેને મટે પારમાં ધર છે

આથી સમજતી, દુનિયામાં રહેવા છતાં દુનિયાદાર બનતો નથી કારણ
 કે તે શૂં બનીને નહિ બચતો. (Karmayogi) બનીને રહે છે
 કદા તમે જાણો કે તમે શૂં બનવા ઈચ્છો છો કે મેનેજર ? મેનેજરની
 માટે કમિશની તથામ બચતના દેખ છે લાખો રૂપિયા, તેની પાસે આવે

છે અને બાપ છે છતાં પણ તેને લાગેના આયવાથી હર્ષ થતો નથી કે લાગેના જવાબી શોક થતો નથી કેમકે તેની દષ્ટિ દી છે બે કે શોક પોતાની પાસે કાઈ પણ નથી ગળતા અને દસ રૂપિયા પણ જોઈએ તો મેનર પામે માગવા પડે છે પણ સાજના દિગ્ગજમા એક નવો પૈસો પણ ધર્યો તો રોડના મગજમા ચિતા ચાય છે. એટલા માટે હું કહું છું કે એની દષ્ટિ કેળવો

દષ્ટિભેદ

સમ્યક્ની અને મિથ્યાની બન્ને ઘટને ઘટ અને પટને પટ રૂપે માને છે. સમ્યક્ની, ગાય ને ગાય અને ઘોડાને ઘોડા કહે છે તો તે જ પ્રમાણે મિથ્યાની પણ કહે છે તે કાઈ ગાયને ઘોડા કે ઘોડાને ગાય કહેતો નથી પછી બન્નેમા કેર ગો છે ? તેના જવાબમા જોવું પડશે બહારથી બન્નેની દષ્ટિ એક છે પણ માત્ર જોવું એજ. પણ નથી તેની પાછળ જે દષ્ટિભેદ છે, એ જ સમ્યક્ની અને મિથ્યાની વચ્ચે ભેદ પાડે છે, એક સૌ દર્શવતી નારીને કાચુકની આખો પણ જુએ છે અને સતની આખો પણ જુએ છે પણ તે બન્નેની દષ્ટિમા ધણો મોટો ફરક છે. એકની આખોમા વિકાર લયો છેવ છે, તો બીજાની દષ્ટિ તેમા પર્વજીવનના સચિત પુણ્યનું ફળ જુએ છે હીરાને એક મામડીયો પણ જુએ છે અને એક ઝવેરી પણ જુએ છે ઝવેરીની આખો પથાસ હજારની કિંમતનો હીરા જુએ છે, ત્યારે તેને જ, મામડીયો એક ચળકતો પથ્થર સમજીને જુએ છે

આટલી ભૂમિકા સમજ્યા પછી આપણે મૂળ પ્રશ્ન ઉપર આવીએ મિથ્યાની ગાયને ગાય કહે છે ઘોડા નહિ તે માત્ર ગાયનું વર્તમાન સ્વરૂપ જ જુએ છે જ્યારે સમ્યક્ની ગાયને જુએ છે તો તે કહે છે કે આ એક માત્ર આત્માનો પર્ણ છે જોના અનંત જન્મો થઈ ચૂકયા છે અને અનંત જીવિતમા પણ તે કાયમ રહેશે ગાયરૂપ પર્ણ રહે કે ન રહે, પણ આત્મ-સ્વ સાશ્વત છે અને તે આ ગાયમા આત્મતત્ત્વ દર્શન કરે છે આવો આત્મા, એક દિવસ આત્માની તમામ વિભાવ-શક્તિઓને છોડીને સ્વભાવગ્રસ્થ થઈ સુક્તિપદ મેળવી શકે છે આ છે સમ્યક્દર્શનસખ આત્માની દષ્ટિ જ્યારે મિથ્યાદર્શનશીલ વ્યક્તિ, ગાયને માત્ર એક પણ તરીકે જ જુએ છે

પાદી અને પ્રતિવાદીના વચીલો કાયદાના એક જ પુસ્તકો વાચે છે અને એ જ કાયદાના પુસ્તકોના આધારે એક આરોપીને છાંયવાનો પ્રયત્ન કરે

જીવનની એ અધાર્મિકી રીતે, તેમાં આપણે દિલનો અને અકિલનો વિવેક બોધ બોધ દોષીએ બ્યારે આપણને સત્યમાં અસત્યની ધ્વજા ફેંચાતી હોય અને અસત્યની આપણે સત્યરૂપે પૂજા કરના હોઈએ છીએ તેને આશ્રમની કાપામાં મિથ્યાત્વ દહેવામાં આવે છે બ્યારે આપણે સ્વામ અને સત્ય બંનેને સમાન મહત્ત્વ આપીએ ત્યારે તે અસત્યથી આટલ દરિદ્ર મિથ્યા દરિદ્ર દહેવાય છે જો કે તેણે સત્યનું દરન કર્યું છે પણ સ્વામી તેનો પીછો છોડ્યો નથી આવે વખતે તે સત્યનાં ગીત ગાય છે અને જીવનની એકાંત પળોમાં અસત્યની પૂજા કરે છે બ્યા અસત્યનાં બે રીવાં સત્યના દ્વંદ્વે એરમ્ય બન્યાવે છે

ત્રીજું છે સમ્યક્ત્વ મેલનીય તેમાં બ્યાત્માની રિધિતિ એવી છે કે તેમાં મિથ્યાત્વની રાત્રિ વીતી ગઈ છે જીવનપ્રસાતમાં સત્યની લાક્ષિયા ફેંચાઈ રહી છે છતાં હજી મિથ્યાત્વની રાત્રિ પૂરી વીતી ગઈ નથી હજી કોયેક અધકારપદ બાકી છે બ્યા રિધિતિમાં મિથ્યાત્વનો રચોદય સમાપ્ત થઈ ગય છે પણ પ્રદેશીય બાકી રહે છે

ત્યારે બ્યાત્મા દરન સપ્તકનો પૂર્ણપણે ક્ષમ કરી નાખે છે ત્યારે તે ક્ષામિક સમ્યક્ત્વ દહેવાય છે પણ બ્યારે મિથ્યાત્વની માટીને વસ નથી કરી ચકતો ત્યારે તે તેને દબાવી દે છે જેવી રીતે ફટકી પાણીમાં નાખવાથી પાણીમતિા કચરો છૂટો પડી નીચે બેસી નય છે અને પાણી ચોખ્ખુ થઈ જાય છે પણ તેમાં મેઘ દૂર થયો નથી જો કદાચ તેને દબાવવામાં આવે તો પાછો કચરો ઉપર પાણીમાં આવી ઈ ઠકે છે ક્ષામોપકમિક સમ્યક્ત્વમાં બ્યાત્મા ન્યાન સપ્તકનો ડેલેક અમે ક્ષમ અને કે મેક અમે ઉપરામન કરે છે તેમાં પૂરા ક્ષમ કે ૧૨ ઉપરામન નથી હોતુ એસે તેમાં પહેલાં બે (ક્રમિક અને ઉપરામન) ડેલવી રિધિતિ નથી

બ્યા બાતરની ઉત્ક્રાંતિ તેના જીવનમાં મનુ મેટો ફેરફાર લાવે છે કહે તે સત્યનો છા છે અને મુક્તિપામનો વાચી છે તેનું લક્ષ્ય પણ બાતરમાં નય છે સ્વચ્છિનિર્મા સિદ્ધ થવું એ જ તેનું પ્રયેષ અને છે દુનિવાના બૌતિક પદાર્થોની મિથ્યા તેના મનને બાધી ગણી શકતી નથી એવો બ્યારે એવો નથી કે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયા પછી બ્યાત્મા ચારિત્ર સ્વીકાર કરી શકે છે ૧૨ એ સમરે તેને ચારિત્ર પ્રમે અનુચિત જાવમ પેદા થાય છે

સમ્યક્ત્વ દરિદ્ર પ્રાપ્ત થયા પછી, બ્યાત્મામાં એકજી પરિવર્તન જાર આને છે કે તે સ્વ અને પર-ન્યાં રહસ્યને સમ? છે બ્યા સ્વસ્થ સમગ્રમાં

એ પણ ધણો મોટો લાભ છે. જરણ કે તે સમજ્યા પછી પરવસ્તુ પ્રત્યેની આસક્તિ નાશ પામે છે. તે જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં અનાસક્ત રહેશે માતૃપિતાં, જે સ્નેહથી પુત્રનું પાલન કરે છે, તે જ સ્નેહ પુત્રને પણ મળે છે દીકરીના માથાનું દર્દ, માતાના માથાનું દર્દ બની જાય છે તે પોતે શૂંઘી રહી શકશે પણ પોતાની પુત્રીના આગ્રુ નહિ જોઈ શકે, આટલું વાત્સલ્ય રાખવા છતાં પણ, તે જાણે છે કે દીકરી પારકા ઘરની વસ્તી છે એક દિવસ, તેને ખીમન્ય ઘેર જવાનું છે. આવી જ વાત સમ્યક્તની જીવની છે તે સસારની બધી ક્રિયાઓ કરે છે ખીમઓનું રક્ષણ પણ કરે છે કેમકે તે જ રાખદારી લઈને બેઠો છે છતાં તે જાણે છે કે આ બધું મારું નથી.

અવરૂપના બેદનું વિજ્ઞાન, મનની કાકલ્પ-ચિકલ્પાત્મક સ્થિતિનો અત લાભ છે. કાગળ કે જ્યારે તે હૃદયથી એક વાર પણ વસ્તુને પરવસ્તુ તરીકે જાણે છે, ત્યારે, પછી તેના સયોગ કે વિયોગથી, તેને હર્ષ કે શોક-બન્ને માથી કાઈ પણ થતું નથી તે જાણે છે કે જે આબુ છે તે મારું નથી. એટલે તેનો હર્ષ કેવો ? તેમ જ જે ગયું છે તે મારું નહોતું એટલે તેનો શોક પણ શા માટે ? એ મારું હતું જ ક્યારે ? દુનિયાના હર્ષ અને વિષાદ તેના હૃદય ઉપર અસર કરતા નથી કારણ કે તે દુનિયાને એક રચન ચ (Stage) માને છે. રાજમરોજની ઘટનાઓ એ નાટકના દૃશ્ય છે તેમાં કોઈ વખત સારા તો કોઈ વખત નધારા દૃશ્યો જોવામાં આવે છે.

નાટકમાં જય અને પરાજય બન્ને મળે છે પણ નાટકના પાત્રોને તેનો હર્ષ કે શોક હોતો નથી રાવણનો પાક કરનારના હાથમાંથી આખી લગાનું સત્રાણ્ય જતું રહે છે, છતાં તેને લેશમાત્ર પણ શોક થતો નથી પરંતુ જે કલાય તેના ખીસામાંથી દસ રૂપિયાની નોટ પડી જાય તો તે ચિતાતુર બની જશે સત્રાણ્ય ગયું ત્યારે ન રોતા, દસ રૂપિયાની નોટ માટે કેમ રડે છે ? કારણ કે તે જાણે છે કે નાટકનું રાજ્ય, તે સાચું રાજ્ય નહોતું તેનો મુગટ તો બે કલાક પછી ઊતરી જ જવાનો હતો પણ દસ રૂપિયાની નોટ તો સાચી હતી અને તેનું થયેલું નુકસાન પણ પોતાનું હતું.

તમે પણ આવી દૃષ્ટિ મેળવો. દુનિયાને નાટકના દૃશ્યો માની લો અને તમે પ્રેક્ષક બની જાવ પછી તે નાટક તમને વિચલિત નહિ કરી શકે નટે બે ઘડીના રાજ્યને જૂઠું માન્યું, એટલા માટે તેને તે જવાથી કાઈ દુઃખ થતું નથી પણ દસ રૂપિયા જવાથી દુઃખ થયું કેમકે તે તેણે સાચા માન્યા હતા આ મિથ્યા યોગ જ દુઃખનું કારણ છે એ નાટકનું રાજ્ય સાચું

નથી તો આ રાત્રી પણ કેટલું સાચું છે? આ પણ ન પડી ન રાત્રી
 છે પશ્ચાત્તપ અને સાચી રાત્રી સરખામણીમાં આ જીવન પણ ને પડીને
 એવું ન છે

પદાર્થનું સાચું સ્વરૂપ તમે જોઈએ છો પછી દુઃખ લેવી મોઢું
 વસ્તુ જ રહેશે નહિ તત્વનો વચ્ચે પરિચય એ જ સમ્પત્તિ છે તે
 પ્રાપ્ત થતાં દુનિયાના આ મહેલો તમને કેદખાનાં જેવા લાગશે. જ્યાં તમે
 એ બનાવો કે તમે સંસારને જેલ માનો છો કે મહેલ? જેલને, જેલ
 સમજનારો એક દિવસ તેનાથી છૂટી રહે છે મોઢું આ રાત્રીને કદાચ વધુની
 કેદનીશ ન થઈ જાય તો જેમ જેમ દિવસ વીતવા નવ અને તેના મુક્તિને
 દિવસ નજીક આવતો જાય, તેમ તેમ તેના મનમાં પ્રસન્નતા વધતી જશે
 પણ જેલ જેલને મહેલ જ માની લીધો તેના છૂટકારો ક્યે દિવસે થશે?

સમ્પત્તિ આપ્યા સંસારને મહેલ તરીકે નહિ પણ જેલ તરીકે જ
 જુએ છે તે તેમાંથી બહાર નીકળવા મથે છે જે કશું તેને મોઢું મથશે
 તે જ કશું તે, એ જેલનાં બંધનો તોડી નાખી નીકળી રહે. પણ તે એક
 સંકેત પણ તેની પાસે કોમો નહિ રહે સિદ્ધિને ને કદાચ પાંચમાં પૂરવામાં
 આવે તો તે સુખસુખ બેસી નહિ રહે કદાચ તે સમગ્ર છે કે કદાચ કદાચ
 સ્વતંત્ર રાત્રી છુ કદાચ બનવા સમર્થતા નથી તેને જેલ કેદ તે કદાચમાં
 આવ્યો છે પણ જે નિમિત્ત બાધી જવાનો મોઢું મળશે તે / કદાચ તે ત્યાંથી
 નાસી જશે એક સંકેત પણ કોમો નહિ રહે બીજાવાર તે પાંચમાં સાચું
 પણ જેલ નહિ.

પરંતુ મેંના અને પોતાના સંબંધમાં એવું નથી વધારે વખત
 પૂર્વજમાં રહેવા પછી તે તેને પોતાનું ઘર માની લે છે પછી તે પાંચ
 ઉપાકુ રાખવા છતાં તે કોમો જતાં નથી. કદાચ તેને બહાર કાઢી ઉપાકુ
 મુક્તિમાં આવે તો પણ તે કોમોને પાળી લાંબા બાવી જશે કદાચ કે તેમણે
 પાંચવારે જ પોતાનું ઘર માન્યું છે સમ્પત્તિ આપ્યા કદાચ સ્વાત્મ
 રમણવાને જ પોતાનું ઘર માને છે બાધનાં બંધો તેને મોઢું પાંચમાં ઘર છે

આથી સમ્પત્તિ દુનિયામાં રહેવા છતાં દુનિયાનાર બનતો નથી. કદાચ
 કે તે શેષ બનીને નહિ બનવા, કે (Miserable) બનીને રહે છે
 જ્યાં તમે જાતવો કે તમે શેષ બનવા છો છો કે મેનેજર? મેનેજરની
 પાસે એકદિવસની વચ્ચે બનવા હોય છે લાખો રૂપિયા તેની પાસે બનવે

છે અને જાય છે છતાં પણ તેને લાખોના આવવાથી હર્ષ થતો નથી કે લાખોના જવાથી શોક થતો નથી કેમકે તેની દૃષ્ટિ દી છે જો કે શોક પોતાની પાસે કાંઈ પણ નથી રાખતા અને દસ રૂપિયા પણ જોઈએ તો મેનેજર પાસે માગવા પડે છે પરંતુ સાજના હિસાબમા એક નવો પૈસો પણ ઘટ્યો તો શેઠના મગજમા ચિંતા આવે છે એટલા માટે હું કહું છું કે એવી દૃષ્ટિ કેળવો

દૃષ્ટિકોદ

સમ્યક્ની અને મિથ્યાત્વી બન્ને ઘટને ઘટ અને પડને પડ રૂપે માને છે સમ્યક્ત્વી, ગાય ને ગાય અને ઘોડાને ઘોડો કહે છે તો તે જ પ્રમાણે મિથ્યાત્વી પણ કહે છે તે કાંઈ ગાયને ઘોડો કે ઘોડાને ગાય કહેતો નથી પછી બન્નેમા ફેર શા છે ? તેના જવાબમા કહેવું પડશે કે બહારથી બન્નેની દૃષ્ટિ એક છે પરંતુ માત્ર જોવું એજ પૂરતું નથી તેની પાછળ જે દૃષ્ટિકોદ છે, એ જ સમ્યક્ત્વી અને મિથ્યાત્વીની વચ્ચે ભેદ પાડે છે, એક સૌ દર્પવતી નારીને કામુકની આખો પણ જુએ છે અને સતતની આખો પણ જુએ ॥ પણ તે બન્નેની દૃષ્ટિમા ઘણો મોટો ફરક છે એકની આખોમા ચિંકાર લાગેો હોય છે, તો બીજાની દૃષ્ટિ તેમા પૂર્વજીવનના સચિત પુણ્યનું કળ જુએ છે હીરાને એક ગામડીયો પણ જુએ છે અને એક ઝવેરી પણ જુએ છે. ઝવેરીની આખો પચાસ હજારની કિંમતનો હીરા જુએ છે, ત્યારે તેને જ, ગામડીયો એક ચળકતો પથ્થર સમજીને જુએ છે

આટલી ભૂમિકા સમજ્યા પછી આપણે મૂળ પ્રશ્ન ઉપર આવીએ. મિથ્યાત્વી ગાયને ગાય કહે છે ઘોડો નહિ તે માત્ર ગાયનું વર્તમાન સ્વરૂપ જ જુએ છે જ્યારે સમ્યક્ત્વી ગાયને જુએ છે તો તે કહે છે કે આ એક માત્ર આત્માનો પર્ણીય છે એના અનંત જન્મો થઈ ચૂક્યા છે અને અનંત ભવિષ્યમા પણ તે કાયમ રહેશે ગાયરૂપ પર્ણીય રહે કે ન રહે, પણ આત્મ-દ્રવ્ય શાશ્વત છે અને તે આ ગાયમા આત્મતત્ત્વનું દર્શન કરે છે આવે! આત્મા, એક દિવસ આત્માની તમામ વિલાપ-દશાઓને છોડીને સ્વભાવચ્ચિત થઈ મુક્તિપદ મેળવી શકે છે આ છે સમ્યક્દર્શનસપ્ત આત્માની દૃષ્ટિ જ્યારે મિથ્યાદર્શનશીલ વ્યક્તિ, ગાયને માત્ર એક પશુ તરીકે જ જુએ છે

વાદી અને પ્રતિવાદીના વંકીયો કાયદાના એકજ પુસ્તકા વાચે છે અને એ જ કાયદાના પુસ્તકાના આધારે એક આરોપીને હાથપાનો પ્રયત્ન કરે

છે તો બીજો તેને ક્ષમાવાનો મત્ત કરે છે એવી જ રીતે સમ્મત્વી અને મિષ્ટાત્વી બંને સસારની વાસનાઓમાં જ મ્યા દોષ છે અને એક સરખા વાતાવરણમાં રહે છે બન્ને એક સરખા પુત્રીકા પણ વાંચે છે પણ એક જ વસ્તુ એકને માટે લવપરપરાની દૃષ્ટિનું કારણ બને છે તો બીજાને માટે એ જ સાહિત્ય લવપરપરાનો ઉચ્છેદ કરનારુ બને છે

સમ્મત્ત્વ અને મિષ્ટાત્વ એ કોઈ પુસ્તકમાં બાંધી રાખેલાં નથી. એ તો વ્યક્તિની દૃષ્ટિમાં રહેલાં છે અને દૃષ્ટિ શુદ્ધ હોય અને મનમાં પરિવ્રતા હોય તો મિષ્ટામૃત પણ સમ્મત્ત્વરૂપ થાય છે અને દૃષ્ટિમાં દેવ ભર્યો હોય મિષ્ટાત્વનો રંગ ઘેરા હોય તો તેવાઓને માટે સમ્મત્ત્વુત પણ મિષ્ટા નિવડે છે એટલા માટે નહીં સૂત્રમાં બ્રાહ્મણ દેવર્ષિત્રણિ કામાભમણુ સમ્મત્ત્વ અને મિષ્ટામૃતની બ્રાહ્મ્યા આપતાં કહે છે કે —

સમ્મત્ત્વિદ્વિદસ સમ્મત્તુપાદં

મિષ્ટાવિદ્વિદસ મિષ્ટાત્તુપાદં ।

નહીં સૂત્ર.

ચોર અને સાહુકાર બન્નેના દીકરા સાથે લણે છે ત્યારે ચોરને દીકરો ચોરીની કળાનું ગાન પ્રાપ્ત કરશે, ન્યારે શેકતો દીકરો તેમાં સાકુ કરીનાં તત્ત્વો શીખશે વાતાવરણ બન એકસરખું હોય, પુત્રના વિભોજ જેવી કશું ધટના વખતે બચાની બાતમા બાત અને રોદ બાન કરી કાઢવાનું બધે પાડ્યો સમ્મત્ત્વની સાં પણ કાઢાય એવો પ્રસંગ આવશે તેને ત્યાં કોઈ બધાં બમર રહેવાનાં છે એવું કોઈ નથી જતાં પણ એવા શોકની કશું ધડીઓ તેને માટે નિર્ગત્યો હેતુ બને છે તે વિચાર કરે છે કે સંયોગ, એક વિવેક વિભોજમાં પચટાઈ જવાનો છે તેને અને મારો સળેખ બાટલાય દિવસોનો કરો. પણ તેને માટે બ્રાહ્મણું કરવા પાડ્યાં કે દુખ વખતે મિષ્ટા દૃષ્ટિવાળો બાતમા કમુવિત મને બ્રાહ્મણુ સારવા બેસી, જશે ન્યારે સમ્મત્ત્વી તેને નવી નમૃતિનું સંદેશવાક્ય માનશે.

બે વ્યક્તિઓ કેદમાં છે

આ દૃષ્ટિબેની પાઞ્ણ એક હેતુ છે બે વ્યક્તિઓ કેદમાં છે એક તોખાની પેટીમાં પુરાવેલી છે અને બીજી કાચની પેટીમાં બમન છે બન્નેને મો છે પણ બન્નેનાં બમનોમાં ફેર છે પહેલી પેટાને જ નેઈ શકે છે બીજાને નહિ તે બમનારમાં છે ન્યારે બીજાં પ્રકાશને પામી શકે

એ આજ વાત સમ્યક્ત્વી અને મિથ્યાત્વીની છે મુક્ત તો એકેય નથી છતાં એક પ્રકાશના કિરણો મેળવે છે, તે સ્વ અને પરને બાણે છે, જ્યારે બીજી અધકારમા અટવાય છે

સાદર અને ફટકડી બન્નેની પિછાન છે અરે ! એટલું જાન તો એક માખીને પણ હોય છે તે સાદર ઉપર જઈને બેસે છે, ફટકડી ઉપર નહિ. એવામા એાછો એટલો તો વિવેક ગણો માત્ર બાલ રગ અને રૂપને સમ્યક્ત્વ અને સયમની પારાગીશી (Thermometer) ન બનાવો અમુક પ્રકારની ક્રિયા કરે કે અમુક પ્રકારના વસ્ત્રો પહેરે તે જ સયમી છે, જે અમુક વાતને માને અને અમુક વાતને ન માને તે જ સમ્યક્ત્વી છે, એમ ન માનશો, તમે સમ્યગ્દર્શનનું ચર્મોભિટર બનાવ્યું છે ? પણ સમ્યક્ત્વ કાઈ દેખાવની વસ્તુ નથી નથી તો તે આપી શકાતું નથી, તો તે દેખાડી શકાતું તે તો આપવાની અને દેખાડવાની ચીજોથી પર છે

આ તો આતરવિશુદ્ધિનું કાર્ય છે જેનું હૃદય જેટલે અરે કપાયોનાં કાળા રગથી દૂર છે, તે તેટલે અરે સમ્યક્ત્વાલિધુષ્ય છે

એક જૂતી વાર્તા છે

એક શેઠને ત્રણ પુત્રો હતા. ત્રણે આશાકિત હતા પિતાની પાસે એક કિમી રત્ન હતું રત્ન એક અને લેનારા ત્રણ આ તો કળિયાતું મૂળ છે. વસ્તુ એક હોય અને લેનાર અનેક હોય, તો ઝઘડો થયા વિના રહેતો નથી શાય તો બહુ સીધું પ્રાપ્તી કહેવાય છે પણ દસ ગાયો બાંધી હોય અને તેમની વચ્ચે માત્ર બે પૂળા ધાત્રના તાબવામા આવે તો તે લગ્યા વિના રહેશે નહિ બાળે ભાગતની પણ આજ સમસ્યા છે ખાનારાઓની લગાર વધતી જાય છે અને ઉત્પાદન ઓછું છે પછી રહે છે કે શાંતિ રાખો ! કેવી રીતે શાંતિ રહેશે ?

માણસોના જીવનમાથી સયમનું સ્થાન આજે ઘટતું જાય છે વાસનાને વધારનારા સાધનો આજે વધતા જાય છે આ પરિસ્થિતિમા, સયમ દ્વારા સતતિનિયમનની વાત કરવી એ મમ્મડ નહિ તો ખીજું શું ગણાય ? પણ સમસ્યાઓને હલ કરવાનો સાચો ઉપાય સયમમા જ છે જીવનમાં સયમ હોય અને વિદારે ઉપર નિયમન હોય, તો ઉપલોક્તાઓની સમસ્યા વધશે નહિ અને પછી આશાતિનો પ્રશ્ન ઉદ્ભવશે જ નહિ

હા, તો તે શેઠને ત્રણ પુત્રો હતા તેમને પણ આવો જ પ્રશ્ન હતો.

તેમણે ત્રણ પુત્રોને મોલાવ્યા અને કહ્યું કે 'મારી પાસે એક રત્ન છે 'તમારા મહેમાનોને જેણે જીવનમાં સર્વોત્તમ કામ કર્યું હશે તેને હું આપીશ તમે તમારા પોતાના જીવનનાં સર્વોત્તમ કામો તમારા પાસે મળ્યા પછી પુત્રે મને કે પિતાજી! આજ એ જાણ કરતાં છાત્ર કામ કર્યું છે કુકાન ઉપર એક મરાઈ બાંધે! તેણે પાંચ શેર લીધાં આપ્યું એ પાંચ શેરના પૈસા લીધાં અને તેને સાંભાલ્યો શેર તો લીધો આપ્યું હું મેલો હોસિયાર છું !

તમે પણ એને હોસિયાર સમજો છોને ? પાંચ શેરના બે મારે શેર આપે ત્વં ચારના બદલે નવ વાર આપે, ચાર લીધા પૈસા લખતે વેળા-કેમક આપે, એવા જાણતે તમે હોસિયાર માનો છો ? અને કુકાન ઉપર આવી હોસિયારી બતાવી ઉપાધનમાં આવી સામાયિક કરો છો કે તમે મહારાજા પણ ખુશ થઈ જશો ! મદિમાં જન્મીને એ જુલ મરાઈ તમે જન્મવાનું મરણ થઈ જશો ! જન્મ્યો છે તમારી આ હોસિયારી ! એ આજ તમારી હોસિયારીની આખ્યા કોય તો પછી હજી અને કપડાંની આખ્યા કરી !

પણ જુલ શેરની કુલગતાની આખ્યા તમારી આખ્યા કરતાં કર્ષક સુધી હતી. તેમણે મોટા ઢીકરાને રત્ન આપવાનો કાર્ય કર્યો. મી નમે કુતુબખાને કુ કુકાન ઉપર ખેડો હતો તેવામાં એક મરીન લિખારી આવ્યો. તેની કાલત ખરેખર હજી હજમઆવી મી તેણી હતી. તે ત્રણ દિવસે જીવ્યો હતો. એકાં તેના તરફ જોઈને આક્રમણ કરી જતા રહેતા અને તેના મરણે જ્યાં આવી છે તમે એ દિવસ આખ્યા. મિત્રો એ દિવસ કુતુબખાની આવી હવે કહો. હું રત્ન મેળવવા સાચક છું કે નહીં ?

પિતાજી કહ્યું—જાણુ જરા રહે તારા નાના કાઈની વાત સાંભળવાની નથી છે

એથી નાના પુત્રે કહ્યું—પિતાજી ! મારો એક કુસ્મન હતો તે મારા વરક તિરકારની નજરે જોતો હતો. હું પણ તેણે મોં નેવા મારતો નહોતો અને તેના ન તેની આખ્યાઓ રહતી જતી. તે મારા ધોડીની તરફેલો હતો. મારી માને સાંભળ્યું હું નહીં હિતારે કરવા ગયો હતો. ત્યારે આખ્યાનક કાઈની મીસ સભાગાર્થ કાઈ રૂબરૂ મારુસ મારા મારે પેકાર પાસે રહ્યું હતું કે નજીક ગયા અને તેણે તે એ જ મારુસ હતો કે જે મારે મારા મનમાં ખૂબ જ દુશ્મની બાંધી હતી. પહેલાં તો મારા મનમાં મનુ કે આરુ મનુ આજ નહીં સેવાનો મોઠો મળ્યો છે અને રૂબરૂ. પણ નીજ

જ પળે, મારા અંતરમાંથી માનવતાનો પોકાર પડ્યો-તુ માણસ છે ? જે તારામાં માણસાઈ હોય તો એક માણસ હૂંતો હોય ત્યારે આમ જિમો જિમો હસ્યા કરે ? આ તો માનવતા નથી, દાનવતા છે થોડી જ વારમાં માનવતાએ દાનવતા ઉપર વિજય મેળવ્યો હતો તેની રક્ષા માટે કુદી પડ્યો તેને પાણીમાંથી બહાર કાઢ્યો ત્યાં સુધીમાં તો તે બેલાન થઈ ગયો હતો તેના શરીરને જરા ગરમી આપી તેણે આખો ખોલી અને મારી સામે જોયું તો સ્તબ્ધ થઈ ગયો તેણે કહ્યું-તમે મારો જીવ બચાવ્યો તેની આખોમાંથી આંસુ નીકળવા માડ્યાં એ આમુજોએ વેરની આગને હમેશને માટે ચોક્કસ માખી આજે તે ગાઢ મિત્ર છે

ત્રણેની વાત પિતાએ સાલળી તમે પણ સાલળી છે. હવે તમે જ ન્યાય કરો કે પિતા, રત્ન ક્યા પુત્રને આપે ?

(સલામાંથી અવાજ આવે છે “સૌથી નાના પુત્રને”)

નાના પુત્રની વાતે, પિતાના હૃદયને હલાવી નાખ્યું તેણે તે હીરો પોતાના નાના પુત્રને આપી દીધો સમ્યક્ત્વને પણ આગમકારોએ ચળકતા રત્નની ઉપમા આપી છે તેને મેળવવા માટે તમે બધા હિંમત છો માત્ર કપડા બદલવાથી કે કોઈ ખાસ કુળમાં જન્મ લેવાથી, તે માત્ર મળી જવાનું નથી સમ્યક્ત્વ એ કોઈ એવા પડકાર બધાએલું નથી કે જે તમે તમારા મનપસંદ લડતોને આપી શકો તેમ જ તે કોઈ અમુક પાકો ગોખી જવાથી આવી જતું નથી કે અમુક શબ્દો સાલળવાથી મળી જતું નથી કે અમુક શબ્દો સાલળવાથી મળી જતું નથી તે તો અનતાનુબધી કપાય અને દર્શનત્રિવેનો નાશ થઈ છે કાગ્ય કે તે પવિત્રહૃદયમાં જ જન્મે છે હૃદયની પવિત્રતા, એ જ તેની સર્વોત્તમ ભૂમિકા છે, જ્યાં સમ્યક્ત્વનો પ્રકાશ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે

હૃદય પવિત્ર હશે તો જ દષ્ટિમાં સાચા આવશે દષ્ટિનું વિષમપણું એ અંતરની વિકૃતિનું સૂચક છે સમ્યક્દર્શન, આત્માની આ અનાદિકાળની વિકૃતિને મટાડે છે વસ્તુનું સાચું સ્વરૂપ દેખાય છે આખણી બંને આખો વાચતી વખતે કામ કરે છે પણ જો તેમાં વિષમતા આવે અને એક આખથી અક્ષરેશ નાના દેખાય અને બીજાથી મોટા દેખાય તો કેટલી મુશ્કેલી પડે ? એવી જ રીતે, નાની વસ્તુ મોટી જણાય અને મોટી વસ્તુ નાની દેખાય એ અનુચિત છે સાથે સાથે એક વસ્તુની ચાર દેખાય, એક થેલીની ચાર થેલીઓ દેખાય, તે પણ તમે પસંદ નહિ કરો

આ પક્ષ આંખોની ખીમારી છે. મારા મધ્યમ ગુરુજને પક્ષ એક વખત ધુળિયામાં બાંધેલા આંખોના રોજ થયો હતો. તેમને એક વસ્તુ ચાર કે છ જણાતી હતી તે વિનોદમાં ગુરુજને કહ્યું—આપની પાસે એક બેંચ હતી તો બાપને એમ લાગ્યું કે આપની પાસે ચાર સિંચો બેંચ છે. આ સારુ છે. રોજને સંધિને એકના ચાર દેખાવા એ કાંઈ જ્ઞાનની વાત મધ્યે ધુળિયામાં ચિહ્નિત્વા કરવામાં આવી અને ગુરુદેવની આંખે પહેલાંની આંધક ભેંઈ સઠી થઈ ત્યારે જ તેમને જ્ઞાન હ થયો.

જે વસ્તુ જેવી હોય તેવી જ દેખાય, ત્યારે જ હજીને જ્ઞાન હ થાય છે તમારી આંખે નળણી હોય તો તમે ડોક્ટર પાસે જઈ ન બર કહાવો છો. ડોક્ટર એક હાય તમારી આંખે લગાડે છે. જો તમને તેનાથી અક્ષરે નાના દેખાશે તો તમે કહેશો કે—નહિ, ડોક્ટર સાહેબ આ ન ભેંઈજે. તે બીજો હાય લગાડ્યો. તેનાથી તમને અક્ષરે મોટા દેખાશે તો પક્ષ તમે ના કહેશો. અક્ષરે જેવા હોય તેવા જ દેખાય તેવા જ હાથના થરમાં તમે લેશો.

સમજકર્તન, એ એવા ચરમા છે જે વસ્તુને ન તો એકતિ નિત્ય બતાવે છે કે ન એકાંતિક રીતે બતાવે. કારણ કે વસ્તુને માત્ર નિત્ય રૂપમાં જોવા એ પક્ષ મિથ્યા છે તો તેને માત્ર બનિય રૂપમાં જોવા એ પક્ષ મિથ્યા છે અને હજીની ખાતિ છે કેમકે વસ્તુ તો નિત્યનિત્યક્રમ છે. તે સ્વરૂપે નિત્ય છે અને ખાતિ બતાવે છે. પદાર્થોને જન્મે સ્વરૂપે જોવા એજ સત્યદષ્ટિ છે. સમજકર્તન એવી બનેલાંત દષ્ટિ બાપે છે કેમકે પક્ષ પદાર્થોને બાંધેલા રાખેલા બધવા તેને જ સત્ય માનવા એ એકાંતવાદ છે. તેને વીતરાગદેવે મિથ્યા કહ્યો છે અને જન્મે દષ્ટિ વસ્તુના મધ્યમાં દર્શન કરાવે છે અને વસ્તુના મધ્યમાં સ્વરૂપું જ્ઞાન એ જ સમજકર્તન છે. મિથ્યા જ્ઞાનકર્તન અશુદ્ધ બનાવે છે. જ્યારે સમજકર્તન હજીની વિશુદ્ધિ છે તમે હજીન—વિશુદ્ધિને સમજકર્તને ઓળખો. અને તેને પ્રાપ્ત કરો ત્યારે જ સત્યનો સાક્ષાત્કાર થઈ શકશે.

સદ્ગતતા એક એવો શબ્દ છે, જેને વિશ્વનો પ્રત્યેક માનવ માહે છે. રિશ્તમા વસતા કરોડો માનવ પોતાના દ્રાઈ ધ્યેયને લઈને જ કાર્ય કરી રહ્યા છે એ બંધાયતુ લક્ષ્ય છે પોતાના ધ્યેયમાં સદ્ગત થવું મનુષ્ય પુરુષાર્થ કરે છે દ્રાઈ કાર્યની પાછળ પોતાની પૂર્ણ શક્તિ ભેડી દે છે, તથાપિ સદ્ગતતા સૌને ઝરતી હોતી નથી

આખરે આપણે એ વિચારવું પડશે કે એ કયુ તત્ત્વ છે કે જેના વડે માનવ સદ્ગતતા ઇચ્છિતો હોવા છતાય સદ્ગત થઈ શકતો નથી વૈદિક દર્શન સમક્ષ જો આ પ્રશ્ન મૂકવામા આવે તો એની પાસે એનો હાજર જવાબ તૈયાર જ છે 'ઈશ્વરની એવી જ ઇચ્છા હતી' દ્રાઈ ભગતી તરુણાવસ્થામાં વીસ વર્ષનો સુવક અવસાન પામે તો એણે (ઈશ્વરવાદીનું) દર્દભયું દિલ યોક્ષી જાહેર 'ઈશ્વરને એ જ પસંદ કરો' પરંતુ આ જવાબોમા ઇશ્વરની વીતરંગતાનું સન્માન નથી એમની અનંત હુણીનું અપમાન છે સાથે જ આ જવાબો વૈચારિક ત્રાજવામા તોળતા ઠીક એસતા પણ નથી જૈન દર્શન એનો કુક્તિપુર સગ જવાબ આપે છે કે જમી જ શક્તિ જુટાવી દેવા છતાય શા માટે માનવ અસદ્ગત થાય છે ? સર્વ જાતની ચોજનાએને પુરુષાર્થ હોવા છતાં પણ સદ્ગતતા માનવીના હાથથી શા માટે વહૂટી જાય છે ? આ પ્રશ્ન પરત્વે જૈન દર્શને જાહુ ચિત્તન કર્યું છે એની પાછળ એની પોતાની દાર્શનિક દિલસૂઝી છે દ્રાઈ પણ કાર્યની સદ્ગતતા માટે પાય હેતુઓનું હોવું જરૂરી છે.

એમના નામ આ પ્રમાણે છે -કાળ, સ્વભાવ, કર્મ પુરુષાર્થ અને નિયંત્રિવાદ

હા એ શાદ રાખવું પડી કે કાર્યસિદ્ધિના આ પાંચેય દેવ સુઝા (સમવેત) હોવા જોઈએ ને ત્યારે જ કાર્યમાં સફળતા મળી શકે છે એટલે એમને પચ્ચસમાય પચ્ચ કહેવાય છે. કાર્ત્ત એકનો સ્વીકાર કરી બીજા માટે ઈશ્વર કરવો એ અસાધ્યતાને નિગત્રણ હોવા સમાન છે.

“ કાળવાદ ”

૧૬ દેવશાક ઘણાં જાત કળવાદી હોય છે તેઓ માને છે કે કોઈ કામની સફળતા અને અસાધ્યતા કાળ પર જ અવલમ્બિત છે. માનવીનું ઈચ્છા કાળચક્તી ધૂસરી પર ખમણુ કરે છે એવી પ્રત્યેક વિચાર પર કાળની ક્રમ્ય રહેલી છે. સિદ્ધાન્તમાં માનવીનું મન ગરમ પદાર્થ માટે છે. અગ્નિ ઉત્પન્નમાં એ ઈશ્વર પદાર્થનો શાદ કરે છે એ કાળનો જ પ્રભાવ છે. કાળ કર ગરમી શાદ વર્ષામિદુએ પૃથ્વી અને મનના ઘાતાવરણમાં એક સંજ્ઞા સીતળતા લાવી મળે છે. સીતળ મદ કવા ધીમી ગતિએ વહેવા લાગે છે. એવામાં શાદ ખાણે સિદ્ધાન્ત આવે છે. સુષ્ટિચક્તી પરિવર્તન આ ઘટક મેના સીતળ પ્રભાવે કાર્ત્ત રહ્યું છે. જ્યાં મળી, વિશ્વનું પરિવર્તન શાદ કાળની ધૂસરી પર ચૂંટી રહ્યું છે.

કાળવાદીના વિશ્વાસ છે કે વિશ્વની પ્રત્યેક વસ્તુ સમય સાપેક્ષ હોય છે. જ્યાં ગમે તેટલી મેષ હોય પરન્તુ એવો ટોડો ઉત્પત્તિની સાથે જ એ પોતાની અસર દેખાડી શકતી નથી. સારામાં શાદુ ઈન્કોરકલન પચ્ચ લેવામાં આવે તો પચ્ચ બીજા મિનિટ જ શેઠ દૂર કાર્ત્ત શકતો નથી. સંજ્ઞા શાણી જ્યાં પચ્ચ શેઠ દૂર કરવા શાદુ થોડો સમય જરૂર આવી શકે છે.

લેટર-ઓફસર્માં પત્ર નાખતાની સાથે જ એ વગર મિત્ર પાસે પહેંચી જતો નથી. માવામાં એને પચ્ચ ઓછામાં ઓછા બે ત્રણ ઘડાં લાગી જાય છે તાર અને ટકિલોન જોડે પત્ર કરતાં સીધામાં છે તો પચ્ચ સમસ્યા જરૂરિયાત તો ત્યાં પચ્ચ રહે જ છે. એ જ પ્રભાવે એક માણી અભિરોધે છે પરન્તુ ન્યાયીને ગારીનાં ક્રમ્યતાની સાથે જ કાર્ત્ત અગ્નિ કાળી જતા નથી. માણી જાને ઘડાં લાગી જાય તો પાણી પાવ, એને સીચે તો પચ્ચ આમજ્ઞને નવ-પદ્યવિત ઘડાં સમય તો તર લાગશે જ કાર્ત્ત પચ્ચ કાર્ત્ત પિત્તની પૂજતા શાદુ સમય અવસ્ય આવી જ ને છે તમે પચ્ચ ને જાણીથી કસકતા માદ રવાના થશો તો મેદ-ટૅનમાં બેસતાની સાથે જ કાર્ત્ત કસકતા

નહી પહોંચી જાવ તમે હાલે વિમાન મારફતે જાઓ તો પણ અદ્ય અ શે સમય તો લાગશે જ એમાં અસત્યને સ્થાન હોઈ શકે નહીં

પ્રકૃતિમાં ફેરફાર લાવનાર જે ગકિત છે તે કાળ છે વૈશાખ અને જ્યેષ્ઠ માસમાં જે સૂર્ય શા માટે પ્રચડ બની જાય છે ? શા માટે એ પ્રચડ કિરણો વડે પૃથ્વીને તપાવવા લાગે છે ? એ જ સૂર્ય શિયાળામાં ચન્દ્રમા સમાન હાલે છે, એની એ અગ્નિ વરસાવતા કિરણો કયા અદ્ય થઈ જાય છે વારુ ? વસંતના આગમન સાથે જ શા માટે વન-ઉપવનોમાં નવી બહાર આવી જાય છે ? વાતાવરણમાં સર્વત્ર પ્રકૃતિનું નવ-સૌન્દર્ય ખીલી જોડે છે. કાયલીની સંગીત-માધુરી શા માટે આ જ વખતે જામરી આવે છે ? આ બધા પ્રશ્નોનો જવાબ એક શબ્દમાં એ આવે છે કે એ પ્રકૃતિ ઉપર જે કાળની હાથ

પ્રકૃતિ પર જ નહીં, પરંતુ આપણા દૈનિક જીવનના ઉપયોગમાં આવતી વસ્તુઓમાં પણ ફેરફાર થતો જાય છે આજથી ૨૫ વર્ષ પહેલાં જે ચોખ્ખા આપણે ખાતા હતા અને એનો જે સ્વાદ હતો, એમાં જે સોડમ હતી, તે સોડમ અને તે સ્વાદ આજે કયા મળે છે ? જે આખા દશ વર્ષ પહેલાં ખાધા અને જે મધુગતા ત્યારે અનુભવી તે આજના આખામાં કયા છે વારુ ?

જરૂર પદાર્થો પર જ નહીં, માનવીના વિચારો ઉપર પણ સમયનો પ્રભાવ પડે છે દિવાળીના દિવસે અસભ્ય માનવી પણ સભ્ય બની જાય છે. ભૂલેચ્છુકે પણ જે ગોએમાં ગાળો ખેલાય જાય છે તો એનો એને પશ્ચાત્તાપ થાય છે, કે આજની આ મગજ ધડીએ-દિવસે, આ અમગજ ગળદો કેમ કરી નીકળ્યા ? પરંતુ હોળી આવે છે ત્યારે ? તે દિવસની તો વાત જ ન પૂછો, સભ્ય મનાતો માનવી પણ સભ્યતાની રીતમાં એળગી જાય છે ગામડામાં આજે પણ ચોરીક વ્યક્તિઓનો તો એવો વિશ્વાસ છે કે હોળીના દાઉડે બે-ચાર ગાળો કાન પર અથડાય અને મુખેથી બે-ચાર ગાળો દેવાય તો જ આખું વર્ષ આનંદની સાથે પસાર થાય આ છે માનવીના મન ઉપર સમયનો પ્રભાવ (સલામાં હસાહસ) હજુ આગળ વિચારીએ આજે હું ગમે તેટલું ગળું કાઢીને પણ વૈરાગ્યનો ઉપદેશ દઈ નોપલુ એટલા ઉત્સાહનો પ્રવાહ નહીં આવે જેટલો કે પર્ણપલ્લુ વખતે આવી જઈ છે એ પણ એક પ્રવાહ જ છે કે જે બાળકો આજે જન્મવા માટે આતુરતા સેવતા હશે તે જ બાળકો પર્ણપલ્લુમાં ન જન્મવા માટે આગ્રહ માખતા હશે

એક વાત માલ આવે છે તે એ જતાવે છે કે સમનના વહેણ સાથે
મનનીના વિચારોમાં પણ કેવું પરિવર્તન થાય છે। એક ધરડે માળી કરશન
કુનેને કાર મનાવી ઘેઈ મુવાન રાજને બેઠ મોકલતો હતો એક દાડે એ
મુવાન રાજએ મલકાતા-મલકાતા એ વહ-માળીને પૂછ્યું કામ એ તો
મનાવો કે તમારી કમર શું છે ? માળીના કરમાયેલા મોં પર રિમત
હવાયુ અને એણે કહ્યું સભાટ વસોની તો મેં બધુની રાખી નથી પણ
મેં આપના પિતા અને પિતામહનું રાજ્ય પણ નેણું છે. સભાટે જીનને
પ્રશ્ન કર્યો વાડુ, તારે એ જતાવે કે મારું યાસન સુદર છે કે મારા
પિતામહીનું કે પિતામહનું ? વહ માળીએ જવાબ વાળ્યો સભાટ આ
પ્રશ્નને બહી જ થભાવી લો કારણ કે સરાધીતને એ કાન દોન નથી
કે એ નાન સત્ય સાંભળી શકે અને હવે તે આ વહ ક્યા 'પણ નાન-
સત્ય કહેવા રાજ આપતી નથી કારણ કે હું એથી આવનાર પરિણામોથી
ત્યારી રીતે માદિતમાર છું

મુવાન રાજએ કહ્યું કાકા તમારી ઘેઈપણ વાતથી હું નારાજ
નહી થાઉં તમતમારે કિલ્લો ખોલીને વાત કરે તમારા પક્ષે વાજ
તમારી પરિપક્વ જુદિના સૂચક છે અનુભવની એરણ પર કસાયેલી તમારી
વાત તો મારાં માટે લાભકારી જ બનશે. માળીએ કહ્યું ઠીક તે
સાંભળો ! આપણા આ નમર મહાર કાળી માતાનું મંદિર છે ૬૨ વર્ષ
ત્યાં મેળો ભરાય છે આ મેળો સેકેડ વસોથી જરાજર કરાતો ચાલ
આવ્યો છે

એક મેળો વખતની વાત છે જ્યારે આપના પિતામહનું રાજ
હતું મેળમાં હજારો લોકો ભિમખા હતા હું પણ ત્યાં પહોંચ્યો. સંખ્યાટાણ
ઘેઈ મહુ હતું તેથી પાખા દરતાં મેં તેણે કે એક ચોદ વર્ષની ડાહરી
એક ખૂણે જામી રહી રહી છે મેં એને પૂછ્યું બેડી-ડાહરી ત્યાં મારે રહે
છે ? એણે આંખે લુછી જવાબ વાળ્યો અને જ્ઞાદારમામથી આવેલા
મુચ્છાદર જીએ મેળો જોતા આ-આ હતા. પણ આ મેળાની ત્રિરદીમાં હું
મારા પરિવારથી વિખૂટી પડે ઘેઈ છું મેં એને સ્થાન્તવના આપી અને
મારે ઘેર સર્ઈ આ-ઓ થાણું જઈને હું આની સૂચના પણ આપી આખ્યો
મી ? દિવસે એનો જાપ એને સાંધના-સાંધતાં મારે ઘેર જ્યારી લાગે.
ડાહરી એના પિત્રને નેઈને ઝાંઝી જની અને દોડીને જોના અને જાડી
પરી પિતાએ પોતાની પુત્રીને કેમએમ પાછી મેળવી જોના ઉપસદ્ધમાં મારો

આભાર માનતા મને રૂા પાવસો આપવા લાગ્યો એ રૂપિયા પાછા વાળતા મે કહ્યું ‘આ પાવસો રૂપિયામા હું મારી માનવતાને વેચી શકું નહીં’. એ તો માનવીની ફરજ છે કે સકટમા પડેલાનું એ રક્ષણ કરે-એની એ સહાયતા કરે, પરંતુ એના બદલે જો એ ચાહીના દુકડા એકઠા કરવા લાગે તો એ એની માનવતા જ વેચે છે એમ જાણવું ‘હું આ માટે તૈયાર નથી’ સાલળી એના હરખલસાં મને એણે સેકડો આશિષ મારા પર વરસાવ્યા ”

“સમ્રાટ ! આ હતી આપના પિતામહના રાજવખતના મારા વિચારોની પવિત્રતા જ્યારે આપના પિતાનું રાજ આબુ ત્યારે મારું મન આ માનવીય કાર્ય અંગે કંઈકે ઉદાસ બની ગયું મનકું કહે તે બલ કરી એનો (છોકરીનો) બાપ તને પાવસો રૂપિયા આપતો હતો ત્યારે લઈ કેમ ન લીધા ? એમાં ખોટું શું હતું ? કંઈ તમારી માનવતા એથી લૂટાઈ જતી હતી ? ”

સુવાન રાત્રીએ પૂછ્યું “કાકા, મન હવે શું કહે છે ? ” વૃદ્ધ માળીએ કહ્યું, “સાહેબ, હાલની વાત ન પૂછો હવે તો મન કહે છે મે કેટલી મૂર્ખતા કરી ? થાણે જઈને ખબર આપવાની શી જરૂર હતી ? જો એ છોકરી સાથે લગ્ન જ કરી લીધા હોત તો આજના આ ઘડપણ ટાણે હાથે રાંધણી રાધવાની સમસ્યા જ રહેત નહીં ”

હા, તો માનવીના મન અને એના વિચારો ઉપર પણ સમયનો પ્રભાવ પડે જ છે

નિશ્ચય દષ્ટિમા કાળનું ઘણું મોટું મહત્ત્વ છે આત્માને સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિનું મૂળ કારણ કાળ લગ્નિની પરિપક્વતા બતાવી છે, અર્થાત્ ત્યારે કાળલગ્નિ પાકી જાય છે ચરમ પુરુષુલ પગવર્તનનો ઘણો સમય વીતી જાય ત્યારે જ આત્મા સમ્યક્ત્વને અભિમુખ થાય છે આખાને પાકવાની કાળલગ્નિ પાકી ગઈ હોય છે ત્યારે માળી પણ આવી જશે અને એને ચૂટી લઈ ઘાસમા નાખને તો એ ઘાસ-સમૂહ પણ એને પદવશે પરંતુ સમય : પહેલા જ માળી એને ચૂટી લે અને ઘાસમા નાખી દે તો એ આખો પાકને નહી, પણ બગડી જશે આખો પણ એ જ છે, માળી પણ એ જ છે અને પેલું ઘાસ પણ એજ છે તો પણ આખો એવ વખતે પાકે છે અને બીજું વખતે બગડે છે એનું એક માત્ર કારણ એ છે કે કાળલગ્નિ હજુ પાકી નથી .

બાદમાંની કાળસંજ્ઞિ પાછી નથી તો પૂછી ચાહે તે મોટા સત સ્થિતિ
જાત. ચાહે તેટલાં સાત્તોનું અભ્યસન કરી જાઓ, બધું વ્યર્થ જશે. એકાદ
અને જમાણી પ્રકાશપુજા સમવાન મદ્યવીરની પાસે જઈને પશુ તા મારે
અપહારમાં કામ્યા ! જેન દર્શન એનો જવાબ આપશે. એ બાદમાંની
કાળસંજ્ઞિ હજુ પૂરી પાછી નથી,

કાળથી બધી સમાન્ય કાળનો અર્થ નથી. પરંતુ ક્રિયાસિદ્ધિ રૂપી
કાળથી મનસ્સ છે એને વસ્તુ પરિપાક કાળ પશુ કહેવાય છે એને જ
બાદ સેવામાં આપ્યો છે એક ક્રિયાને પૂર્ણ થવામાં નેટસો સમય લાગે છે
એને ક્રિયાસિદ્ધિ કાળ કહ્યો છે લાખલા તરીકે એક વસ્તુને વજુવામાં મોડાક
કળની અપેક્ષા છે એક લાગે જનાવવામાં પશુ મોડો સમય લેઈએ છે
જ એને ક્રિયાસિદ્ધિ કાળ કહ્યો છે એક કશુ પશુ પાકવામાં નેટસો સમય
લાગે છે એને વસ્તુ પરિપાક કાળ કહે છે એક કર્મ જમાઈ ગયા બાદ
નેટલા સમય પછી એનો ઉત્થ થાય છે એને વિપાક કાળ કહે છે

બા રીને કાળવદી દર્શન પ્રત્યેક કાલની સારંગના અને અસારંગતાને
એક માત્ર આધાર કાળને માને છે

કાલ સ્વતંત્રિ મૂલ્યતિ કાલ સંહરતે પ્રજા ।

કાલ સુષ્ટેયુ જાગર્તિ, કાલો દિ પુરતીકમ ॥

વિશ્વની ઉત્પત્તિ અને વિશ્વનો મૂળ હેતુ કાળ છે કાળ જ વિશ્વના
પ્રાણીઓને ઉત્પન્ન કરે છે અને કાળ જ એમનો સંહાર કરે છે બ્યારે
સમસ્ત સૃષ્ટિ નિદ્રાધીન હોય છે ત્યારે પશુ કાળ અપ્રમત્તરે ગીત્યતુ કાલ
આતુ ગમે છે સાચે જ કાળની રીમા લાખી અસંભવ છે બા છે કાળપદ
સ્વભાવ વાદ

વમાવવાદ-દર્શન માને છે કે વિશ્વના જ્યાં જ પદાર્થો અભાવ
સિદ્ધ છે જાંબાની મોટાથી જ આગ્રા પેશ થઈ રહી છે થીનોળીને ગમે
તેટલું જાતર મથે ગમે તેટલા એની પાછળ પ્રયત્ન કરાય, પરંતુ એ થીનોળી-
થી બાન્ધ પડા નદી જ થઈ રહી કાળની પશુ સક્તિ છે પરંતુ કાળની
પૂરી સક્તિ પશુ સ્વભાવથી ચિદ્ર કમ્પુનિર્માણ કમ્પામાં અસમ્ભવ છે.
જગતને એક ના જ એ ના પશુ દ નર-દ નર વાંથી મુખી બેનરમા રાખ
વામા-રોપવામા બાવે જુ કળની એ સક્તિ નથી કે એ ક્રિયાશીલથી એ
અસમ્ભવ પડા કરી દે

કાળ, પુરુષાર્થ, કર્મ અને નિયતિ બધા ગણીને પણ વિષયે અમૃતમાં અદ્વૈતવામાં સમર્થ નથી શુભ કૃત્યોનું પ્રતિક્ષણ અશુભમાં અને અશુભનું શુભમાં પ્રતિક્ષણ લાવવા એ બધા અસમર્થ છે કારણ કે સ્વભાવ અપરિવર્તનીય હોય છે માછલી દિવસ-રાત પાણીમાં રહે છે કડકડતી ઠંડીમાં પણ એ એમાં જ ફરતી ફરે છે પરંતુ એ જ પાણીમાં જો મનુષ્યને વધુ વાર રાખવામાં આવે તો એ ભાં જ ઠંડો થઈ જશે આ છે સ્વભાવબોદ માછલી પાણીમાં જ રહેશે એને જો કહેવામાં આવે કે રે માછલી, પાણીની દુનિયામાં કશી કિંમત નથી, ચાલ, હું તને દૂધગાં તળાવમાં મૂકી આવું, તો એ એનો ઈન્કાર કરશે એની સાથે જો જળગદ્ગતી કરાશે અને એને પાણીની બહાર ખેંચી કાઢશે તો એ પ્રાણ તજી દેશે પણ પાણીને છોડશે નહીં માણસને માટે બે કલાક પણ પાણીમાં ઝડપુ રહેવું અશક્ય છે આ છે સ્વભાવવાદ

નાની એરી ચક્રવી આકાશમાં ભિન્ન-ભિન્ન ભડી શકે છે, પણ વિશાળ પાખોવાળુ શત્રુમૃગ એક ઈંચ પણ આકાશમાં ભડી શકતું નથી પાખો તો એને પણ છે જ પરંતુ ભડવું એ એનો સ્વભાવ જ નથી સર્પ છાતીના બળે લીંમેટા પાડીને જ ચાલશે જ્યારે નાનીશી ઢોડી પણ પગના બળે ચાલે છે ગાયનું બચ્ચું (વાછરું) જન્મતાની સાથે જ ઉછળવા-ફૂલવા લાગે છે જ્યારે મનુષ્યનું બાળક જન્મતાની સાથે રડવા લાગે છે પક્ષીઓનો જન્મ દિગ્ધા થાય છે અને મનુષ્યનો જન્મ ગર્ભ વડે થાય છે આ બધી જ વિચિત્રતાઓ સ્વભાવસિદ્ધ છે ક્ષુધાતૃપ્તિ માટે અનનો જ ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, પાણીનો નહીં, કારણ કે ક્ષુધાતૃપ્તિનો સ્વભાવ અનના દાણામાં જ રહેલો છે આ છે સ્વભાવસમવાય

પૃથ્વી પર જળ, આકાશ, વાયુ અને માટીના તત્ત્વો સર્વત્ર મળે છે, પરંતુ તોપણ શેરડી એમાંથી મીઠાશના તત્ત્વો એકઠા કરી આપણને ખાડ, સાગર અને મીઠાશ આપે છે લીંબુ, વારંગી અને આમલી ખટાશના જ તત્ત્વો એકઠા કરે છે કારણે કડવા તત્ત્વોને એકઠા કરે છે તો મરચુ તીખા તત્ત્વોને બેસા કરે છે બધા તત્ત્વો એક સાથે ઉપસ્થિત હોવા છતાં ય બી તો બે સ્વભાવ હોય છે તે જ તત્ત્વ એ પ્રકણ કરે છે

સ્વભાવ ચાર પ્રકારનો છે - (૧) વસ્તુસ્વભાવ, (૨) દેશસ્વભાવ, (૩) અતિસ્વભાવ અને (૪) કાળસ્વભાવ

વસ્તુ સ્વભાવ જામે આપણે ઉપર વિચાર કરી ગયા હોય

દેશ સ્વભાવ

દેશીક જાળનોમાં દેશસ્વભાવ કામ કરતો જોવા મળે છે. મુરોખના રહેવાસીઓની આમણી ગોરી હોય છે ત્યારે આફ્રિકાના કન્ગોઓનો વર્ણ કાળો હોય છે. આ છે દેશના વાયુમંડળનો સરીર પાનો પ્રભાવ. એ દેશ સ્વભાવ છે કે દેશર કક્ષા કક્ષીરમાં જ પેદા થઈ શકે છે. અન્યત્ર ક્યાંય નથી.

ભારતની ખાડીમાં આંખ પેદા થઈ શકે છે વિદેશની માટીમાં આંખ પેદા કરવાનો સ્વભાવ જ નથી. આ છે દેશસ્વભાવનો પ્રભાવ.

જાતિ સ્વભાવ

હુકમના સિરે આમણી એ કશી ક્યા કળાકાર નિર્માણ કરી છે કે મનુરની પાંખો ક્યા ચિત્રકારે ચિતરી છે? વૈદિક દશ નોંધે અનુમાણી એમ કહેશે કે આ વિશ્વની વિચિત્રતા ઈશ્વરની ઇચ્છા ઉપર અવલમ્બિત છે. પરંતુ જૈન દર્શન માને છે કે આ જાતિસ્વભાવ છે. પ્રત્યેક હુકમના સિરે આ કશી છે કારણ કે એની બધી જાતિનો આ સ્વભાવ છે. પોપાને તમે બણાવી શકે કારણ કે કોઈ વસ્તુને કીખી સેવાની એનામાં મેળવતા છે. પણ ગવેદને કોઈ એ બણા પો છે નહીં કારણ કે બણુ એ એને જાતિ સ્વભાવ જ નથી.

કાળ સ્વભાવ

કળમેદ થવાથી એના સ્વભાવમાં પણ ભેદ પડે છે. એક વક્ષ એ મહિને જ ફળ આપતા થાને છે તો કોઈ બ મહિને જૈન દર્શનમાં આરા અન્નુ નિરૂપણ આવે છે. પહેલા આરા વખતે પૃથ્વી જોડથી સરસ હતી તેટલી સરસ એ બીજા આરામાં નહોતી. ત્રીજા અને ચોથા આરામાં જન્મેસો માનવી મેળા જઈ શકે છે. પાંચમાનો નદી આ કાળ સ્વભાવની વિચિત્રતા છે ને? પરિવતનનો કાળ સ્વભાવ છે. એના વડે પ્રત્યેક વસ્તુ પ્રતિક્ષણ પરિવતન પામી શકે છે. એ જ શક્તિનું નામ કાળ છે. અને પરિવર્તન એ એનો સ્વભાવ છે.

સ્વભાવવાદીનો તક છે કે પ્રત્યેક વસ્તુ પોતાના સ્વભાવમાં સ્થિત છે. કાળ ની શક્તિ પણ પોતાના સ્વભાવથી એક ઈચ્છિત આ કે તે તરફ જઈ શકતી નથી. વીતતી કણને પાછી વાળી સકાય નહીં. એની પાછળ જાતે મુરખાઈ નહોતે જઈ કારણ કે કળમાં પાછા વળવાનો સ્વભાવ જ નથી.

કંટકસ્ય તીક્ષ્ણત્વ મયુરસ્ય વિચિત્રતા ।

વર્ણાંશ્ચ તામ્રચુડાના રવભાવેણ ભવન્તિ હિ ॥

કાટાને આણીદાર બનાવનાર કાણુ છે ? મયુર-પાખોને ચિતરનાર ચિત્ર-કાર કાણુ છે ? કુકડાને કાણુ શીખવ્યું છે કે તુ ચાર વાગતાની સાથે જ બોલી : બીકને કોયલને કાણુ શીખવ્યું કે વસત આવતાંની સાથે જ પાયેવ સ્વરોમાં તુ સંગીત રેલાવજે આ સ્વભાવવાદ જ છે

દાર્શનિક દષ્ટિએ સ્વભાવવાદનું મહત્ત્વપૂર્ણ સ્થાન છે. દરેક પદાર્થ પોતાના સ્વભાવમાં રહેલો છે ધર્મોન્નિકાય ગતિ સહાયક જ કેમ હોય છે, સ્થિતિ સહાયક શા માટે નહીં ? આનો જવાબ પણ સ્વભાવવાદમાં જ છે અમૂર્ત મૂર્તરૂપે શા માટે પરિણમતો નથી ? કારણ કે એ એનો સ્વભાવ જ નથી આગમની રીતે કહું તો મુક્ત આત્મા ઉર્ધ્વગતિ જ શા માટે કરે છે, અધોગતિ શા માટે નહીં, એને માટે શાસ્ત્રકાર પહેલાં એક કારણ દર્શાવે છે પરંતુ એથી સિધ્ધતા મળતું સમાધાન થતું ન જુએ તો એક પછી બીજો તર્ક કરે છે " સ્વાગતિ પરિણામાદ્વ " ઉર્ધ્વગતિના પરિણામથી જ આત્મા ઉપર જાય છે કારણ કે આત્માનો એ સ્વભાવ છે એટલે એ ઉપર જાય છે સ્વભાવનો હેતુ સર્વ હેતુઓ હોય છે એના પછી કોઈ તર્ક બકી રહેતો નથી સ્વભાવમાં કોઈ તર્ક ચાલતા નથી, સર્વભાવ સ્વભાવમાં રહેલ છે.

કર્મવાદ

સ્વભાવને વિભાવમાં બદલાવનાર કર્મ સમવાય છે આત્મા શુદ્ધકરે અવિકાર છે પરંતુ એના અવિકારરૂપને વિકૃતિમાં લાવનાર કર્મ છે જૈન દર્શનની દિગ્દર્શી કર્મવાદના પાયા પર બીજી છે આ વિશ્વની વિચિત્રતાનું મૂળ કારણ પણ કર્મ છે એક માતાની કૃપે જન્મનારા યો હાઈઓમાં જુદાપણુ હોય છે એક બુદ્ધિમાં કુસાગ્ર હોય છે બીજાને બુદ્ધિમદ પણ હોઈ શકે છે પહેલો દસ વાતને એક જ વાગમાં સમજી લે છે બીજાને બીજો એક વાતને દસવાર સમજાવે તો પણ સમજતો હોતો નથી

દહેગાય છે કે એક નાણુસ સપ્નન ઘેર જન્મ્યો છે એની કેળવણી માટેની પૂરી વ્યવસ્થા છે, એની પાસે બુદ્ધિવિકાસના સમસ્ત સાધનો ઉપલબ્ધ છે બીજાને બીજો પણ આટલી બુદ્ધિપ્રતિભા ધરાવે છે પણ એની પાસે અનુકૂળ સાધનોનો અભાવ છે એટલે એની પ્રતિભા ચમકી શકતી નથી પરંતુ એની સાથે જ બીજો પ્રશ્ન એ આવે છે કે બીજી વ્યક્તિ આમ દરિદ્ર ધરમાં કેમ જન્મી હશે ? શા માટે એ સપ્નન ઘરમાં ન જન્મી ? કહેવું પડશે કે એને સાધનવિહીન ઘરમાં આવવા-જન્મવા સારું બાધ્ય કરનાર તે કર્મો જ છે.

વસ્તુ સ્વભાવ અને આ રજે ઊંડર વિચાર કરી ગયા હોય

દેશ સ્વભાવ

દેશીક જાગતોમાં દેશસ્વભાવ કામ કરતો જોવા મળે છે. યુગેયુગ રહેવાસીઓની આમડી ઝોરી હોય છે ત્યારે આફ્રિકાના કબ્સીઓનો વર્ણ કાચો હોય છે આ છે દેશના વાતુમડળનો સરીર પરનો પ્રભાવ એ દેશ સ્વભાવ છે કે દેશર રક્ત કાચીરમાં જ પેદા થઈ શકે છે અન્યથા ક્યાં નહીં

ભારતની માટીમાં આંખ પેદા થઈ શકે છે વિદેશની માટીમાં આંખ પેદા કરવાનો સ્વભાવ જ નથી આ છે દેશસ્વભાવનો પ્રભાવ.

ભાતિ સ્વભાવ

દુકાનના સિરે આમડીની એ કશી ક્યા કળાકારે નિર્મીલુ કરી છે મથુરની ખાંખે ક્યા ચિત્રકારે ચિતરી છે? વૈદિક દ્વનનો અનુયાયી એમ કહેશે કે આ વિશ્વની વિચિત્રતા ઈશ્વરની ઈચ્છા ઉપર અવલમ્બિત છે પરંતુ જૈન દર્શન માને છે કે આ ભાતિસ્વભાવ છે પ્રત્યેક દુકાનના સિરે આ કશી છે કારણ કે એની બધી તતિનો આ સ્વભાવ છે પોપટને તમે બહારી શોધ કારણ કે કોઈ વસ્તુને સીખી લેવાની એનામાં યોગ્યતા છે પણ ગવિયને કોઈ એ બહારનો છે નહીં કારણ કે બહુવુ એ એના ભાતિ સ્વભાવ જ નથી.

કાળ સ્વભાવ

કળમેદ થવાથી એના સ્વભાવમાં પણ ભેદ પડે છે એક વૃક્ષ એ મહિને જ ફળ આપવા લાગે છે તે કોઈ જ મહિને જૈન દર્શનમાં આપ સક્રિય નિરુત્ક આવે છે પહેલા આરા વખતે પૃથ્વી જોડલી સરસ હતી તેવી સરસ એ બીજા આરામાં નહોતી ત્રીજા જાને યોગ આરામાં જ મેમો માનવી મેલ્લ જઈ શકે છે પાંચમાનો નહીં આ કાળ સ્વભાવની વિચિત્રતા છે ને! પરિવર્તનનો કાળ સ્વભાવ છે જોના વડે પ્રત્યેક વસ્તુ પ્રતિભક્ષુ પરિવર્તન પામી રહી છે એ / સક્રિય નામ કાળ છે અને પરિવર્તન એ એનો સ્વભાવ છે

સ્વભાવવાદીનો તર્ક છે કે પ્રત્યેક વસ્તુ પોતાના સ્વભાવમાં સ્થિત છે કાળ તરીકે સક્રિય પણ પોતાના સ્વભાવથી એક ઈમિ આ કે તે તરફ થઈ શકતી નથી વીતતી કશુંને પાછી વાળી શકાય નહીં એની પાછળ યત્ને મુશ્કાઈ નકામો જાય કારણ કે કળમાં પાછા વળવાનો સ્વભાવ જ નથી.

પેટકસ્ય તીવ્રણત્વ મયુરસ્ય વિચિત્રતા ।

વર્ણાંશ્ચ તામ્રચુડાના રવમઃષેત મઘન્તિ હિ ॥

કાટાને અખીદા જનાનનાર પ્રભુ છે ૨ મયુર-પાખોને ચિતરનાર ચિત્ર-
કાર કોણ છે ૨ કંડાને કાળે શીખવ્યું છે કે તુ આર વાગતાની માથે જ બોલી
વહેને કોપવને કોળે શીખવ્યું કે વગત આરતાની સાથે જ પાત્રેય સ્વરોમા
૬ સંગીત ગેરારને આ સ્વભાવનાદ જ છે

દાર્શનિક દષ્ટિએ સ્વભાવવાસ્તુ મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે દરેક પદાર્થ
પોતાના સ્વભાવમા રહેલો છે ધર્માગ્નિકાય ગતિ સકાયક જ કેમ
હોય છે, રિવતિ સકાયક શા માટે નહીં ? આનો જવાબ પણ સ્વભા
વનાદમા જ છે અમૂર્ત મૂર્તરૂપે શા માટે પરિણમતો નથી ? કારણ કે એ
એનો સ્વભાવ જ નથી આગમની રીતે કહ્યું તો મુક્ત આત્મા ઉર્ધ્વગતિ
જ શા માટે કરે છે, અધે ગતિ શા માટે નહીં, એને માટે સાક્ષાદાર પહેલા
એક કાગળુ દર્શાવે છે પરંતુ એથી શિષ્યના મનનુ સમાધાન થતુ ન બુએ
તો એક પછી બીજે તર્ક કરે છે “ સધાગતિ પરિણામાચ્ચ ” ઉર્ધ્વ-
ગતિના પરિણામથી જ આત્મા ઉપ જાય છે કારણ કે આત્માનો એ સ્વભાવ
છે એટલે એ ઉપ જાય છે સ્વભાવનો હેતુ સર્વ હેલો હોય છે એના પછી
કોઈ તર્ક બની રહેતો નથી સ્વભાવમા કોઈ તર્ક ચાલતા નથી, સર્વભાવ
સ્વભાવમા રહેલ છે.

કર્મવાદ

સ્વભાવને વિભાવમા અદ્વાવનાર કર્મ સમવાય છે આત્મા શુદ્ધરૂપે
અવિકાર છે પરંતુ એના અવિકારરૂપને નિરૂતિમા લાવનાર કર્મ છે જેન
કર્મનની દિદ્દશા કર્મવાદના પાયા પર બિભી છે આ વિશ્વની નિચિત્રતાનુ
મૂળ કારણ પણ કર્મ છે એક માતાની કૃપે જન્મનારા એ લાઈઓમા
શુદ્ધપણુ હોય છે એક શુદ્ધિમા કુસાચ હોય છે બ્યારે બીજે શુદ્ધિમદ પણ
હોઈ શો છે પહેલો દસ વાતને એક જ વારમા સમજી લે છે બ્યારે બીજે
એક વાતને દસવાર સમજાવે તો પણ સમજતો હોતો નથી

કહેવાય છે કે એક માણસ સપન્ન થેર જન્મ્યો છે એની કેળવણી
માટેની પૂરી વ્યવસ્થા છે, એની પામે શુદ્ધિવિકાસના સમસ્ત સાધનો ઉપલબ્ધ
છે બ્યારે બીજે પણ આટલી શુદ્ધિપ્રતિભા ધરાવે છે પણ એની પાસે અનુ-
કૂળ સાધનોનો અભાવ છે એટલે એની પ્રતિભા ચમકી શકતી નથી પરંતુ
એની સાથે જ બીજે પ્રશ્ન એ આવે છે કે બીજી વ્યક્તિ આમ દરિદ્ર ધરમા
કેમ જન્મી હશે ? શા માટે એ સપન્ન ધરમા ન જન્મી ? કહેવું પડશે કે
એને સાધનવિહીન ધરમા આવવા-જન્મવા સારુ બાધ્ય કરનાર તે કર્મો જ છે.

રાજ-સત્તાના નિમગ્નમાં ફેરફાર થઈ રહ્યો છે તમે ચાલો તો એ કાચા
એને ઠોકર મારી શોધો એ પરંતુ કમ-સત્તાના કલ્પને તમે ચાલો
જયમાં ન ચાલો તો પણ તમારે માનવા જ પડશે કહેવાય છે કે ચારિત્ર્ય
શીલ નારીઓના કીયણમાં એટલી શક્તિ છે કે એ બાંધીને પણ તીરમાં
ફેરવી શકે છે બાંધીને પાણી બનાવી દેવાની શક્તિ એ સતી-સાધ્વીઓમાં
હતી પરંતુ કમને બહાલી નાખવાની શક્તિ તો એમનામાં પણ નહોતી.

અમવાન મહાવીર બાળથી જાદી હજાર વર્ષ પહેલાં પોતાના એક
અવધનમાં કહ્યું હતું —

બુદ્ધિવ્યા કમ્મા દુદ્ધિવ્યા ફલ મલન્તિ ।

બુદ્ધિવ્યા કમ્મા બુદ્ધિવ્યા ફલ મલન્તિ ॥

શુભ કમોનું પ્રતિફળ બાળ્યાને શુભરૂપે જ મળશે અને અશુભ કમોનું
અશુભરૂપે. હસ્ત-કૃત્તણી બાઈને કાંઈ એલચીની સુવાસ નહીં થઈ શકાય
એ જ રીતે કાંઈ આત્મા અશુભ કર્મ કરી એનું શુભ ફળ નહીં મેળવી શકે.
એટલેમાં બાળરી વાળ્યા બાદ એ તેટલી પ્રાર્થના-બ્રાહ્મણ કરે તો પણ
એનો ભાત કદી થઈ શકવાનો નથી. આ રીતે અશુભ કમોનું ઉપજાવન કર્યું
આદ આદે તેલસા અપલ કરવામાં આવે તો પણ અશુભ ફળ જ મળવાનું.

કર્મ વિસ્મરિતુ શાન કથા બાદ બાંધીને બીજા પર ક્રોધ તથા ધૈર્ય
જાગ્રત નહીં થાય. કારણ કે બ્યારે બાંધણને એ શાન થઈ જાય છે કે આ
આપણને મેં જ નિમત્રી છે અને બાંધે એ બાંધી છે તો પછી એનો
વિરહાર શા માટે ? મહામગ્ધુ ગૌતમ અમવાન મહાવીર પાસે પ્રશ્ન કરે છે—

મમ.—

‘ સીવાર્થ મન્તે । અસકલં કુલ્લં વેદન્તિ

પરકલં કુલ્લં વેદન્તિ તદુમયકલં કુલ્લં વેદન્તિ ।

અમવાન । આ જીવ બાળ્યકૃત કુળને બોલે છે કે પરકૃત કુળને
બોલે છે અથવા તદુલ્લકૃત કુળને બોલે છે ?

અવાબ —

ગોચમા । અસકલં કુલ્લં વેદન્તિ સીવા નોપરકલં

કુલ્લં વેદન્તિ નો તદુમયકલં કુલ્લં વેદન્તિ ।

—મગલ્લી સુમ ।

અમવાન બોલ્યા ગૌતમ જીવ સ્વકૃત કર્મને જ બોલે છે

દેહો અમંભર્યો આ પ્રશ્ન છે સ્વજ ને તરફ બસીનું બા ઉત્થન
નથી જીવને સ્પર્શિતા પ્રશ્ન છે બાળ્યા સ્વકૃત કુળને બાળ્યકૃત કરે
છે ” એ સૂત્રમાં કર્મવિસ્મરણી બરી પડી છે અને આ વિચાર વિપ્રતિબિંબી

ક્ષણેભા આપણને ઘણી મોટી સ્થાનતવના આપે છે જ્યારે મનુષ્ય પર આપત્તિ-
ઓનાં વાદળો દેગય છે ત્યારે એ ખીજ પર રેખે ભરાય છે પરંતુ કર્મવાદ
કહે છે કે આના બી તમે જ વાળ્યા હતા, આજે એ વિશાળ વૃક્ષ બનીને
આવ્યા છે તો ખરી ખીજ પર રેખ કે દોષ શા માટે ? જ્યારે દિલ્લુકી
માનવીના મનમા પૂર્ણરૂપે પેચી જાય છે, ત્યારે એ ઘણી મોટી માનસિક
અશાન્તિમાયો મુક્ત બની જાય છે, સાથે-સાથે પોતા પર આવેલા સઠ
સારુ પોતાને જ જવાબદાર ગણે છે ખીજને એ આરોપમાથી મુક્ત કરે છે.
આમ કરીને તે પરિવાર તેમજ સમાજને એક અશાન્તિથી મુક્ત બનાવે છે.
ખીજ બાજુ અશાન્તિની જગાળા જ્યારે એની ચારે બાજુ લમ્બકતી હશે તો
પણ એ હમતે મોઝે જ રહેવાને.

કર્મબંધના એ મુખ્ય પ્રકારો છે નિક્ષિત અને નિકાચિત જ્યાં મુખી
આત્મા મદ પગિણામોથી કર્મોનું બંધન કરે છે ત્યાં મુખી બંધન કંઈક હલકા-
શિથિલ હોય છે એ ગિથિલ બંધન તપ ઇત્યાદિ દ્વારા છૂટી શકે છે જેમ
રોચેને એકટી કરાય છે અને જ્યારે ચાહો ત્યારે એમને જુદી-જુદી પણ
કરી શકાય છે તેમ

ત્રીજ પગિણાગો વડે જે કર્મ બંધાય છે, તેને નિકાચિત કહે છે મન
યોગ, વચનયોગ અને કાયયોગ એ ત્રણ અશુભ ક્રિયામા એકરસ બની જાય
છે ત્યારે પ્રગાઢ બંધન બની જાય છે જેમ સોયોનો જથ્થો બનાવી એને
અગ્નિ વડે તપાવી હથોડા વતી ટોપ્યા બાદ એને ચાહો તોય જુદી કરી શકાતી
નથી તેમ

આ જ નિકાચિત બંધન છે આત્મા એને ભોગવીને જ જુદું કરી
શકે છે તપ અને સાધના એ કર્મને જુદું કરી શકતા નથી એમા કર્મોનું
ઉદ્વર્તન, અપવર્તન, સક્રમણ વગેરે કાઈ પણ કારણ સંભવિત નથી

કર્મવાદીને એ તર્ક છે કે જે કાઈ આપણે પૂર્વ જન્મમા કરીને
આવ્યા છીએ તે જ અહીં ઉદયમા આવે છે એને ભોગવવું જ પાશે.
આપણા કર્મની સકળતા અથવા અસકળતા, પૂર્વકૃત કર્મ પર જ આધાર
રાખે છે આપણો જો શુભ-ઉદય હશે તો આપણને કાર્ય કરવાની પ્રેરણા
મળશે કાળ પણ અનુકૂળ હશે તેમ વાતાવરણ પણ અનુકૂળ જ હશે શુભ
કર્મનો ઉદય હશે તો શરીર સ્વચ્છ રહેશે અને પછી પુરપાચ પણ કરી
શકાશે માટે માનવની સકળતા શુભ કર્મમાં જ રહેલી છે

પુરુષાર્થવાદ

કાર્યસિદ્ધિનું મૂળ પુરપાચ છે બધી જાતના સાધનો પ્રાપ્ત છે પણ

મનુષ્ય નો કાચ-પત્ર ન હોવાને તે એ અસહ્યારહેશે જૂથ લાગી છે થઈને બેજન બાળવાની બધી મીઠો મોજુદ છે પણ શામેલ બહાર બહેન પરિભ્રમ ન કરે તે જૂથ સાંત થઈ શકશે નહિ. નો શાલીમાં લોજન પીરસાયું છે અને પેટમાં સખત જૂથ લાગી છે પરંતુ તમે નો કાળીમાંથી દામે ડાળીઓ થઈ મોં સુધી પહોંચાવાનું કષ્ટ નહિ કરો તે શુ કહી પેટ બહાર શકશે ? કશુંપિ નહીં

માનીએ કે હાથી માં માખણ છે પણ નો ઠાઈ એક આઠમી હાથી સમે સાખાંઝ પ્રલામ કરીને કશાક સુધી પ્રાર્થના કરે કે હોઈવે ! હૈં માખણ આપે !! " તે કુ માત્ર હુ કે ને કશાક તે શુ એ ને હળવ વધ સુધી પ્રાર્થના કરતો રહે તેમ એને હાથીમાંથી માખણ એમ મળી શકશે નહીં તમે સમુદત રહો એ સમુદને તો રત્નાકાર કહેવાય છે સ્વ સમુદતે કશું સ્વી પ્રાર્થના કરો કે રત્નાકાર એ ચાર ચાંદ્રાં મોતી આપે તો અનંત કાળ વીતી નામ તો ન સમુદ તમારી પ્રાર્થનાનો સ્વીકાર નહીં કરે પરંતુ માનવનો પ્રશ્ન પુરુષાર્થ જ સમુદના અમાધ બિઘલમાંથી મોતી લાગી શકે છે ।

એક વિચારો કશું છે કે ભક્તિ પાસે હવન છે જ્ઞાન પાસે અંધિ છે અને કર્મ (પુરુષાર્થ) પાસે પત્ર છે હવનથી આપણે કાર્ત્તવ્ય પર વિશ્વાસ કરી સકીએ છીએ. અંધિ વડે આપણે રાહ નિર્ધારી સકીએ છીએ પણ અધ્યયન કામ તો પત્ર છે મનિષ્યની દુરી દક્ષત વિશ્વાસથી એકાંઈ થઈ શકતી નથી તેમ ન જોય માત્રથી એ નજીક આવે છે પરંતુ આપણા પત્ર જ આપણને એ મનિષ્યની સમીપે પહોંચાડી શકે છે ભક્તિમાં તત્ત્વ મતા છે જ્ઞાનમાં પ્રકાશ છે તે કર્મમાં સજ્જતા-ચેતન્ય છે

એ નિમિત્ત સિદ્ધાંત છે કે શરીરમાં ગુણો પુણ્યથી સાંપડે છે પરંતુ આત્માના ગુણોને વિકસિત કરવા એ પુણ્યની સક્તિ જ્ઞાનની વાત છે આદિમક ગુણોને વિકાસ આત્માના પુરુષ પર જ નિર્ભર છે પણ તમે સુંબાર્યા નાજરિયા બહુ પુણ્યશાળી હો. વીસમી સદીના (સતાન્દિ)ના વૈજ્ઞાનિકો પે તાની બધી નવી શોધો અને આવિષ્કારો તમારી સત્વરતા સારુ કરી રહ્યા છે. ઉકળાટ થાય છે તે જરા જટન હજીવી થો કે પખો એવો તો ફરવા લગશે. જાણે મહામાયસનો સીતળ મદ પવન તમારા ધરમાં જ આવી પહોંચે છે કાચકર ઉકળાટ અને ગરમી હોય કિના-કિના પવનથી તમે મેચેન થઈ રહ્યા હો અને ફરતો પખો પણ ગરમ લગા દેડી રહ્યો હોય તો તમારા સારુ વાતાવરણિત (એરક કીલનર) તૈયાર છે એ ગરમીમાં તમારા સારુ એવી તો હલક પ્રદાન કરશે જાણે સીમલા / તમારે પેર આવી ગયું છે

આત્માના ગુણે પુણ્યશાળી એને જ માનવગર્ભ આવશે કે જેની પાસે

વધુ વાસના અને વિલાસના પ્રસાધનો છે. જેની પાસે ચાર-ચાર મોટરકારો છે, તમારી નજરમાં એવું પુણ્યશાળી છે, પરંતુ જેની પાસે નથી કાર કે નથી મહેલો, પણ જે સાદાઈથી શ્રમ કરી પોતાનું જીવન વીતાવે છે એ તમારી દૃષ્ટિએ પુણ્યશાળી નહીં હોય

આજના યત્રયુગે માનવને પુરુષાર્થ હીન બનાવી દીધો છે એ પ્રત્યેક કાર્ય માટે યત્નનો દાસ બની ગયો છે નાના નાના ગામડાઓમાં વસતી માતાઓ આજે પણ દૂર-દૂરથી ફવાનું પાણી ભરી લાવે છે, હાથે ધટી ચલાવી અનાજ દળે છે, જ્યારે મુખર્ષીની પુણ્યશાળી માતાઓ સાચે જ ભાગ્યશાળી છે એમને માટે વિદ્યાને બધી સગવડતાઓ પ્રદાન કરી છે નળને થોડો ફેરવો કે એવું લાગશે જાણે ગંગા ને જન્મના તો તમારા આગણે જ આવી મહોયી પહેલાની મતાઓ લોટ દાથે દળતી હતી આજે એમને માટે ચક્રીઓ તૈયાર છે રોટલા બનાવવા માટે પહેલા લાકડા અને કોલસા વપરાતા હતા, તેમાં ધૂમાડાથી હેંગનગતિ થતી આજે મેસના ચૂલા તૈયાર છે, જેમાં ન ધૂમાડો છે તેમ ન એથી કાર્ષિ હેરનગતિ સાલજ્યુ છે કે બોજન બનાવવાનું મશીન પણ આવી ગયેલ છે એક એવું ટીકીન આવે છે જેમાં તમે ભાત, દાળ-ગ્રાક યથાવત્ ભરીને મૂકો અને એને ચૂલા પર ધરી કે આપોઆપ (ઓટોમેટિક) બધું તૈયાર થઈ જશે હા-હવે એવું પણ યત્ર બનાવવું જોઈએ જે રોટલા પણ તમને ચાવી-ચાવીને ખવડાવ્યા કરે. પુરુષાર્થહીનતાની આ પરમ સીમા છે જ તો (સલામા-હસાહસ)

આને બહે તમે પુણ્ય માનો, પરંતુ જૈનદર્શન આનો સ્વીકાર કરતો નથી એ પુરુષાર્થવાદી દર્શન છે એ આજમને પાપ બતાવનાર દર્શન છે તો પછી જે સાધનો મનુષ્યને પુરુષાર્થથી આજસ ભણી ખેતી બંધ છે એને પુણ્ય શે મનાય ? અને એક વાત એ પણ છે કે જે પોતાના શરીરને શ્રમથી બચાવે છે એના શરીરમાં ચર્મી વધી જાય છે, અને શરીર બેડોળ બની જાય છે મે પોતે જોયું છે કે એક બહેનનું શરીર એટલું બધું ફૂલી ગયું હતું કે એને ઉઠવા અને બેસવા સારું પણ બીજાની મદદની જરૂર પડતી હતી હા, તો કહેવું પડશે કે શ્રમથી જીવ ચોરનારાને પુણ્યશાળી નહીં પણ પાપશાળી જ કહેવા પડશે ઉપનિષદ્ કહે છે કે જે માનવ સુએ છે એનું ભાગ્ય પણ સુએ છે, જે બેડો છે, એનું ભાગ્ય પણ બેડું છે, જે ચાલી શકે છે, એનું ભાગ્ય પણ એને યાગી આપે છે ગતિ જ જીવન છે પુરુષાર્થ વાદીનું કહેવું છે કે ભાગ્યવાદ આજસુએનો અવાજ છે પુરુષાર્થવાદીને ભાગ્ય પણ સહાયક બને છે માટે સમસ્ત કાર્યોની સિદ્ધિ પુરુષાર્થમાં જ રહેલી છે કાળ અનુકૂળ હોય, સ્વભાવ પણ હોય, કર્મના (પુણ્ય) બળે સામગ્રી પણ ઉપલબ્ધ હોય પણ માનવી જે પુરુષાર્થ ન કરે તો એ શૂન્યમાં જ રહેશે.

નિયતિવાદ (સાવિજ્ઞાન)

નિયતિ વાદનો તર્ક છે વિશ્વની પ્રત્યેક વ્યવસ્થા નિયત (નિર્મિત) છે. દિવસ પાછી રાત્રી આવવું નિર્મિત છે જરા ને કોઈનું સમગ્ર પદાર્થો નિયતિવાદની કૃપા પર ધૂમી રહ્યા છે.

મનુષ્ય પુરુષાર્થ કરે છે અને પુરુષાર્થ જ આપણા હાથની વસ્તુ છે. પરંતુ ઘણે જો જ કે જે નિયતિવાદની વ્યવસ્થામાં નિયત (નિર્મિત) છે. કદી કોઈ અકસ્માત બને છે ત્યારે આપણે વિચારીએ છીએ કે એ તરફ આપણે ન ગયા હોત તો જાણ ન થાત પરંતુ આ તો આપણી કૃપા (અભ્ય) શુદ્ધિના વિકાસ છે. પૂર્ણતાનીની દૃષ્ટિમાં આ એમ થવાનું હતું જ એટલે એ તો નિર્મિત માત્ર હતું. પણ કયાઈમાં એ સમયે એમ થવાનું જ હતું.

વાસુદેવ શ્રીકૃષ્ણ જા. નેમિનાથ પાસે દારૂના વિષયક બંને પ્રશ્ન છે. કાચવાને એમને જવાબ આપ્યો. દિપાવન સ્મરિતા કૃષ્ણની જ્ઞાણમાં તારી. દારૂના એક દારૂ ભરત મઈ જશે. કાચવાન નેમિનાથના આ સંબંધેને કૃષ્ણ વાસુદેવના મનમાં ઘેરી ચિંતા પેદા થિતિત અને શ્રીકૃષ્ણ બોલ્યા. કાચવાન કોઈ ઉપાય છે કે દારૂના જળી શો કાચવાન બોલ્યા. વાસુદેવ જા. આમ થવાનું જ છે તથાપિ એમણે કૃષ્ણના મનને સમજાવવા સારુ ઉપાય મળ્યા એ. જ્યાં સુધી દારૂનામાં આત્મજીવ થતા રહેશે (ત્યાં સુધી) દૈવજન દારૂના કઈ નહીં જાણી શકે. પરંતુ એ દિવસ પણ આજે જ્યાં દારૂના વાગ્ય રહ્યા ને એ વિશાળ નજરી દારૂનામાં આત્મજીવ કરનાર કોઈ ન મળ્યું અને જોત નેતાં જ દારૂનામાં અગ્નિ-જ્વાળાઓ ફાટ્યા હામી અને ઘોડાક જ કસોટીમાં રવડા નજરી દારૂના થાપ જની મઈ.

સાક્ષાત્કારના મનમાં કદાચ એમ ઘણે કે એક વ્યક્તિને આવજીવ કરી હોત તો દારૂના જળી જાત પણ એ કેમ કરી જાણી શકે એ દારૂ એ સમાપ્ત થવાની જ હતી. દૈવાત્મ તો એક નિર્મિત હતો. પણ સમય તો એ હતું કે દારૂના દિવસો વીતી ગયા હતા. વૈભવની નજરી માટીને બેઠવા જઈ રહી હતી. દૈવાત્મ તો એક ચિંતારી જ રહેતી હતી.

સ્વર્ણ જાણે અધારના નિર્મિતને જ જુએ છે અને નિર્મિત પર એ રાખ અને દેવ કાલે છે પરંતુ તત્ત્વજ્ઞાનના કલ્પનામાં એ ચીજ એ દિવસે થવાની હતી. / તમારા મધ્ય પ્રયત્નો નકામ થયા. ને સારુ થવાનું છે તો તેના નિર્મિત પણ એમાં આવી જાણશે તમારો પુરુષાર્થ પણ એ જાણુએ જ દેખશે, ને અશુભ થવાનું છે તો મધ્ય જ પ્રયત્નો પણ અથ કિમ થશે. પાંચ પાંચ જેવા જળવાતોની અજરી હોવા છતાં જ કોપરીની જા. / હાટાઈ હતી. આમની મદ્ય અને અજુનનું ખાંદીર એક જાણુએ જ કિમ રહી.

અમા તમે પૂછ્યો શા માટે ? એનો જવાબ છે, એમ થવાનું જ હતું આજે એક વ્યક્તિ દીક્ષા લે છે અને કાલે એ છોડી પણ દે છે સર્વસં પોતાના જ્ઞાનચક્ષુ વડે જુએ છે, આ વ્યક્તિ દીક્ષા નહીં પાળે શાસનનો સહારક સત્તુ બનશે તો પણ દીક્ષા દે છે કે નહીં ? જવાબ છે, જરૂર અપાય છે, આગમ સાદી છે કે એવી વ્યક્તિઓને દીક્ષા અપાઈ છે ભગવાન મહાવીરે જમાલીને દીક્ષા આપી હતી અને એને પોતાનો ગિય બતાવ્યો હતો પ્રશ્ન થશે એમ શા માટે ? કારણ કે તેઓ એ જાણતા હતા કે એ દીક્ષા લઈને છોડી દેશે, તેમ તેઓ એ પણ જાણતા હતા કે મારા હાથે આ થવાનું જ છે એને થવાવવાની તાકાત એમના હાથોમા પણ નહોતી

ભાવિભાવ એ તત્ત્વ છે કે જેને આધીન કાળ, સ્વભાવ, કર્મ અને પુરુષાર્થ એ બધા છે એક માળા આળો રોપે છે, વપોત્કતુ આવી, કાળ સમવાય પણ અનુકૂળ છે ગોટલીમાં ઉગવાનો સ્વભાવ પણ છે સચિત કર્મના ક્ષેત્રે માળા પાસે આપ્તાની ગોટલી પણ છે અને માળા એને જમીનમા રોપે છે એની રક્ષા કરે છે, અહીં પુરુષાર્થ પણ છે પરંતુ આ બધું હોવા છતાં એને એક કીટક લાગી ગયું, જેણે ગોટલીને ખોખરી કરી નાખી, એ જીગી ન-સકી એ ગોટલીને આપ્તાના વિશાળ વૃક્ષ પરિણત થવાનું હતું જ નહીં

એક વિદ્યાર્થી છે એનો એ ધ્યેય છે કે પરીક્ષામા પહેલા નંબરે પાસ થવું પરંતુ એના સારુ સમયની પણ જરૂર રહેશે એક દિવસમા જ કાંઈ એ બધું વાચી શકશે નહિ માટે સમય ક્ષેપમા કાળ સમવાય જરૂરી છે એનો વાચવાનો સ્વભાવ પણ છે કારણ કે ચેતન વાચી શકે છે જડ નહીં એટલે સ્વભાવ સમવાય પણ અનુકૂળ છે જ્ઞાનાવરણના ક્ષયોપશમથી ભુદ્ધિ પણ સાંપડી છે કર્મ પણ સહયોગી છે, વાચન સારુ એ પરિશ્રમ પણ કરે છે, પુરુષાર્થ છે, પરંતુ દુર્ભાગ્ય કે પરીક્ષાનો દિવસ આવ્યો અને એ ૧૦૫ કીટી તાવમા સપડાઈ ગયો પરીક્ષામા એમી શક્યો નહીં, અને એમ એને સફળતા મળી નહીં અહીં બધું ઉપસ્થિત છે તો પણ એક વસ્તુનો અભાવ રહ્યો કહેવું પડશે કે નિયતિવાદ અનુકૂળ ન હતો એને જો પરીક્ષામા પાસ થવું જ હતું તો એ ખીમાર જ ન પડત

: ચોડાક પ્રશ્નો :

પ્રથમ સમવાયના તત્ત્વ ઉપર ચર્ચા ચાલી રહી છે એક પ્રશ્ન એ થાય છે કે ભાવિભાવ અને કર્મ વચ્ચે જો ભેદ છે ? કારણ કે મનુષ્યને શુભ કર્મનો હિંમ્ન હશે તો એ સફળ થશે જ અને અશુભનો હિંમ્ન હશે તો એના બધા પ્રયત્નો નિષ્ફળ સિદ્ધ થવાના, તો પછી ભાવિભાવને સ્વતંત્ર જુદું માનવાની શ્રી જરૂર છે ?

જવાબ -કર્મ' તો ફક્ત ચૈતન્યને જ હોય છે અને ચૈતન્યની ક્રિયા અનુચ્છા કર્મ' પર આધારિત હોવાનું માની રાક્ષા છે પરંતુ જગતી નિવૃત્ત વચ્ચે માટે ક્યું કર્મ લાવીશું ? ચુક પ્રતિદિન કોને છે રાત આવે છે અને એના પછી દિવસ પણ આવે જ છે એની ખાત્રી ક્યું કર્મ' રહેશે છે ? અગ્નિની જ્વાળા ઉપર જલ છે ત્યાં ક્યું કર્મ છે વાત ? ત્યાં કર્મ' નથી નિવૃત્તિવાદ જ છે અને કર્મ' પોતે પણ નિવૃત્તિને જાલીન છે તોય કર્મ' પોતાના જ્ઞાનથી જુએ છે કે અમુક આત્માને અમુક સમયે રોધ આવશે અને એ કથા મોહનીયનો બધ પામશે તો તેઓ આ બધું કથા આધારે નિ નિ છે ? આ ભવિ ભાવ છે અમુક આત્મા અમુક સમય કર્મ'થી વિમુક્ત થશે નહીં જ મ માટે તે કર્મને આપર જનાવી રાક્ષા છે પરંતુ કર્મ'થી વિમુક્તિ મેળવવા સારુ, કોને આધાર માનીશું ? ત્યાં તો ભાવિભાવ જ છે.

પ્રશ્ન -એક બીજો પ્રશ્ન એ થાય છે કે વિષની સમાન વચ્ચેના બે નિવૃત્ત છે તે ત્યાં પુરુષને કે ઈશ્વરને કિ રહે, આપણે બંન્નાં બે વિષ્ણુ પર જ વિશ્વાસ રાખીને બેડી જઈએ કે વચનું દસી તે થઈને જ રહેસી પણ આ તે અવચરિઓની માન્યતા થઈ

જવાબ -નિવૃત્તિવાદોરો જાણવા નથી તેમ નથી આગસુઓનું કર્મ દધિવાર ને કોને એમ માની લેવામાં આવે તે તમે નિવૃત્તિવાદ સમજાવ જ નથી એમ કહેવું પડી એમાં એમ કર્મ' નિવૃત્ત છે તેમ પુરુષર્થ પણ નિવૃત્ત છે અમુક સમયે આ કામ થવાનું કે ત્યાં પુરુષનિવૃત્ત છે કે એમાં તમારે અમુક પુરુષાથ કરવો જ પડી અને એમ કરશો તો જ સફળતા સ્વપમ્પી. એટલે નિવૃત્તિવાદમાં પુરુષર્થ છે જ એ પુરુષર્થથી વિરોધી નથી પરંતુ પુરુષર્થનો સ્વપેત્રી છે ત્યારે પુરુષર્થ કરવા બાજુ સફળતા વરતી નથી અને નિવૃત્તિવાદ આપણી દારિક પ્રયત્નનાંને દસી લે છે ત્યારે નિવૃત્તિવાદ એક સફળતા આપે છે કે આમ થવાનું જ હતું તે પછી શોક કુ બ થા માટે ?

ત્ય તો નિવૃત્તિવાદને આપણે એળખી શકતા નથી આ સ્ત્રી પસે તે ફક્ત પુરુષર્થ છે એ મ માનવીએ પુરુષર્થવાદી જ બનવું જોઈએ.

ઉપસંહાર

જેન દશન સમ વખતે વિષય કરે છે કાળાદિ પાંડ તત્ત્વો નો જુવ જુવ રહે મજાત માટે થાયે કરે છે તો આ નિષ્વા હ સફળતા તે પાનવડ સમનવર્તમાં મળી હ કેઈ પાંડ કાળમાં કાળ મજાત કર્મ પુરુષાથ અને નિવૃત્તિવાદ અનુજા કે પ ત્ય માનવ જાતના પંચમ સફળતા મળતા થયે છે જેન દશન પોષધિરિ મરુ સમતાવાની અનુજાના પર નિષ્વા પસે હ આ જ જેન દશનના પોષ સમતાવનું જાણ છે